IOAN. FRANCISCI BVDDEI

THEOL. D. ET P. P. O.

HISTORIA ECCLESIASTICA VETERIS TESTAMENTI

AB ORBE CONDITO VSQVE AD CHRISTVM NATVM

VARIIS OBSERVATIONIBVS ILLVSTRATA.

EDITIO II.

HALAE MAGDEBVRGICAE,
IMPENSIS ORPHANOTROPHEI,
M DCC XIX.

SERENISSIMO PRINCIPI
AC DOMINO,

DOMINO

GVILIELMO ERNESTO,

SAXONIAE, IVLIAE, CLIVIAE ET MONTIVM, ANGARIAE QVOQVE AC WESTPHALIAE DVCI,

LANDGRAVIO THVRINGIAE, MARCHIONI MISNIAE,

PRINCIPI COMITI HENNEBERGENSI, COMITI MARCAE, ET RAVENSBERGAE,

DYNASTAE RAVENSTEINII,

PRINCIPI AC DOMINO MEO LONGE CLEMENTISSIMO.

SERENISSIME PRINCEPS,
DOMINE CLEMENTISSIME,

INter maxima, quae mortalibus a benignissimo Numine obtingunt, munera, haud vltimum est, si sub imperio eiusmodi viuant principum, qui, nisi ad imperandum per generis conditionem nati essent, omnium tamen iudicio digni, qui imperarent, haberentur.

Quem-

Quemadmodum enim non temere tristior aut foedior est rerum humanarum conditio, quam cum summam rerum tenent, qui cupiditatibus suis dediti, nec rationis scita audiunt, nec iustitiae aut aequitatis leges obseruant, ciuium autem salutem prorsus in minimis ponunt: ita contra felicissimi merito censentur, quos imperantium probitas, & ciuium vnice intenta commodis cura, contra quosuis aduersariorum insultus tutos, saluosque adeo & incolumes praestat, securosque & omnis metus expertes esse iubet. De imperantibus vtique experientia docet, quod de quolibet homine dici solet, vt mala, ita & bona maxima ab iis in alios redundare posse, nec quicquam in hocce rerum vniuerso reperiri, quod aut commodum maius, aut maiorem adferat perniciem. Licet vero & incommoda & mala quaeuis, quae neglecti ab iis officii ratio procreat, aequo animo omnes merito feramus, cum & haec interventu meliorum pensentur: diuini tamen Numinis grata mente agnoscimus benignitatem, cum eos vicibus illius in hac terra fungi videmus, qui non qua potestatem tantum & auctoritatem, sed qua virtutes etiam, quandam eius circumferunt imaginem. Hi benefici instar sideris omnibus exoriuntur, recreant omnes sua gratia, reficiuntque, prostratos erigunt, oppressos onere leuant, tristes exhilarant, miserosque spem animumque resumere iubent.

Tales, si quis dubitaret, an nostra quoque aetas ostendere principes posset, eum in TE, DOMINE CLEMENTISSIME, oculos animumque conuertere iuberem. TVO enim hactenus comprobasti exemplo, non esse tam sterilem bonarum mentium nostram aetatem, vt non principes virtute & sapientia heroibus, quibus antiquitas superbit, si non praeferendos, certe comparandos, proferat. Nondum profecto ita elanguit, vetustissima licet gens Saxonica, vt non subinde velut reiuuenescat, nouisque virtutum, heroes decentium, exemplis, sui splendoris radios latius diffundat. Testantur hoc non illi modo, qui TVO, SERENISSIME PRINCEPS, imperio subiecti, pietatis & sapientiae TVAE fructus sentiunt, sed & omnes, ad quos virtutis TVAE, longe lateque exsplendescentis, fama peruenit. Testatur cumprimis nostra academia, sub TVIS pariter ac reliquorum Serenissimorum Nutritorum mitissimo regimine laetius subinde efflorescens, nouaque, ringente licet & indignante inuidia, capiens incrementa. Nec enim in ea quisquam temere est, cui non pietas TVA & sapientia non vno documento perspecta sit, & explorata. Hinc &, qui ex longinquis ad nos regionibus ad haurienda diuinae humanaeque sapientiae praecepta veniunt, cum circumiacentes vrbes aulasque curiosius, vt fieri solet, perlustrant, id

omnes vno ore, si modo animum rite aduerterint, fateri necesse habent, cum multa hinc inde se offerant splendida atque magnifica, TVAE tamen virtutis, omnium animos ad se conuertentis splendore, reliqua omnia quam longissime vinci. Quis enim magni principis non miretur aulam, in qua luxuriae, intemperantiae, leuitatis, ne minima quidem deprehenduntur vestigia; ad modestiam contra, sobrietatem, sanctimoniam composita sunt omnia; in qua tanto quis ab omnibus vitiis, quibus aulica vita infamatur, est alienior, quanto propius ad principis exemplum accedit. Quis vnquam Vinariae fuit, vt non omnes vno ore fatentes audiuerit, nihil TIBI, SERENISSIME PRINCEPS, prius, nihil antiquius esse, quam omnes animi in id intendere neruos, vt religioni suum constet decus, & cum iustitia pari passu ambulet pietas. Si homines hac de re silerent, consecratae Numinis cultui aedes, & a TE restauratae exornataeque, hoc loquerentur. Cumque haud ignores, ad conseruandam propagandamque cum doctrina pura veram minimeque fucatam pietatem, simulque ad ciuium commoda vndiquaque promouenda, nihil vtilius, accommodatius nihil esse, quam scholas & domicilia bonarum mentium rite constitutas habere, iis vt praeficiantur viri sapientiae & litterarum laude praestantes, haud infimam curarum TVA-

RVM existimas esse partem. Quod vt TVI simul erga litteras bonasque artes fauoris summi documentum certissimum praebet, ita eundem bibliotheca amplissima selectissimaque, & tanto principe digna, demonstrat. Haec enim vt optimis praestantissimisque libris abundat, breuique temporis spatio ita aucta est & amplificata, vt suo merito celebrioribus totiusGermaniae bibliothecis annumeretur, ita perenne posteris TVAS concelebrandi laudes argumentum praebebit. Haec itaque aliaque, quae vel modestia TVA commemorare prohibet, cum in TE omnes admirentur, omniumque amorem TIBI concilient, meum quidem itidem non potuerunt non ita perstringere animum, vt eundem ad tantas virtutes submissa veneratione prosequendas adducerent. Idque profecto eo magis, quo intimius mihi eas introspicere licuit, ob singularia illa TVAE gratiae clementiaeque, quae erga me extare voluisti, documenta. Etenim, vt reliqua taceam, cum per decem istos annos, quibus in hac academia ad diuinam sapientiam iuuenes erudiui, subinde cum aduersariis quibusdam, vt fieri solet, mihi confligendum fuerit, ne insultibus eorum succumberem, TVA cumprimis, DOMINE CLEMENTISSIME, effecisti gratia, TVOQVE fauore. Sub isto clypeo latitare tuto innocentiae licet, vanosque liuoris contemnere ausus. Hinc &

isto

isto praesidio freto, emetiri feliciter, quae mihi decurrenda fuere, stadia licuit, & prospero laborum cursu in pulcherrimo bonarum artium campo, non sine insigni plurimorum, vt credo, emolumento, progredi. Quare &, quod TVAE imputent gratiae, habent, qui ex mea institutione prodeunt, ecclesiae verae, quacunque patet, commoda promoturi, sed TVAS simul laudes longe lateque ad ipsos etiam posteros propagaturi. Iam pridem itaque & publico quodam monumento meum erga TE, SERENISSIME PRINCEPS, declarare animum, TIBI plane deuotum, & ad quaeuis obsequia pronum, volui, idque nunc demum, cum opportuna haec se offerat occasio, facio: non equidem, ac si credam, me TVAE quidquam hac ratione addere gloriae posse, sed quod indignum existimem, si alii ignorent, quanta veneratione virtutes tanti principis prosequar. Quodsi etiam argumentum operis spectem, non temere quenquam, cui rectius, quam TIBI, DOMINE CLEMENTISSIME, id conueniret, inuenire potui. De verae enim ecclesiae conseruatione, quam praecipue ecclesiastica historia tradit, quam sis solicitus, nemo ignorat: cumque & illorum principum, quorum opera Deus in ecclesia defendenda, & propaganda, aut etiam restauranda, vsus est, laudes ecclesiastica historia vel maxime celebret, in hisce TVARVM

)( )(vir-

virtutum imaginem luculentissime conspicere licet. Facies itaque, DOMINE CLEMENTISSIME, quod TVA clementia, TVAQVE benignitate dignum est, si ita, vt omnes ad TE confugientes soles, & huncce librum acceperis, crediderisque, nihil aliud me egisse, quam quod officii mei postulare rationem putaui. Quo ipso vt nouo eoque maximo me obstringes beneficio, ita Deum precor, semperque precabor, vt TE, SERENISSIME PRINCEPS, verae, quacunque patet, ecclesiae, orbique litterato, academiae, ciuibus, bonis omnibus, quam diutissime saluum incolumemque conseruet, ne praesidium atque columen illis, qui TVO auxilio indigent, neue imperantium ordini decus & ornamentum, neue exemplum omnibus, desit, quod imitentur, & ad quod vitam moresque componant.

SERENISSIMO NOMINI TVO
DOMINE CLEMENTISSIME

subiectissimus, deuotissimusque
IOAN. FRANCISCVS BVDDEVS.

LECTORI BENEVOLO
S.

INsignem prorsus ad omnes, praesertim eos, qui theologiae operam nauant, ex historia ecclesiastica redundare vtilitatem, nemo, nisi qui hospitem plane ex his litteris retulit animum, inficiatus fuerit. Vt enim summam Numinis in regno gratiae sapientiam manifestat, ita verae simul falsaeque de Deo rebusque diuinis doctrinae, cultus porro sinceri Deoque placentis, pariter ac peruersi, in impietate aut superstitione, turpissimaque hypocrisi, conspicui, regni denique lucis pariter ac tenebrarum, originem, progressus, fata, certamina, vicissitudines, & reliqua tradit; quae neminem, nisi cui aut nulla, aut exigua, vel religionis, vel salutis suae cura, prorsus nescire decet; certe eos, a quibus accuratior rerum diuinarum notitia requiritur, ignorare nefas est.

Veteris autem testamenti historia ecclesiastica, quam exhibere animus est, non tantum haec & reliqua commoda omnia, quae ex hocce studiorum genere expectari possunt, praestat, sed id insuper peculiare habet, quod, si recte tractetur, sacro codici lucem egregiam affundat. Histori-

am sane, quae & antiquitatum ambitu suo complectitur notitiam, post linguarum, quibus sacri scriptores vsi sunt, cognitionem, in scripturae sacrae, veteris praesertim testamenti, interpretatione, vtramque facere paginam, exemplis quamplurimis, si quis ea de re dubitaret, condoceri posset. Quod licet de ecclesiastica non tantum, quae verae falsaeque religionis, & quae eo spectant, fata exponit, sed & de profana, quam vocant, intelligendum sit, hic tamen, quae vtraque praebet commoda, merito in censum veniunt, cum vtramque quodammodo coniungere soleant, qui ecclesiasticam historiam tradunt, quorum exemplo inducti, a nostri id minime alienum esse instituti ratione, arbitrati sumus. Nec enim de Ebraeorum tantum, quos penes praecipua verae ecclesiae sedes fuit, rebus, tum sacris, tum ciuilibus diximus, sed earum quoque gentium, quibuscum Ebraeis varia belli pacisque negotia intercesserunt, aut quarum ceteroquin subinde in scriptura sacra mentio inicitur, Aegyptiorum, Phoenicum, Syrorum, Idumaeorum, Arabum, Chaldaeorum, Persarum, immo Graecorum etiam & Romanorum origines, fata, res gestas, instituta, sacra, & reliqua, quae subinde locis scripturae sacrae obscurioribus lucem affundere possunt, attigimus.

Amplissimus praeterea hic se aperit campus, atheorum aliorumque impiorum hominum sophismata explodendi, dispellendique argutias, qui in veteris cumprimis testamenti historia plurima sibi inuenisse visi sunt, quibus scripturae sacrae labefactarent veritatem, veramque adeo religionem tantum non penitus euerterent, omniumque exponerent ludibrio. Qui quidem homines quo maiori interdum specie incautis imponunt, magnaque ingenii & acuminis ostentatione alios fallunt, eo dili-

gen-

gentiorem accuratioremque promerentur refutationem. Fuitque, si dicendum, quod res est, haec non vltima vtique ratio, quae me, vt huncce laborem susciperem, induxit, vt historicam veteris testamenti veritatem a petulantia & cauillationibus istorum hominum data occasione vindicarem. Hoc nostri quoque temporis requirere videbatur conditio, quo impietas tanta incrementa cepit, vt nudo passim incedat capite, plurimorumque occupauerit animos. Cui veneno, latius in dies serpenti, vt medela, quacunque tandem ratione potest, adferatur, illis omnibus quouis modo annitendum puto, quibus vlla veritatis cura, vllusue religionis superest sensus.

Manifestissimum itaque esse existimo, operae pretium omnes eos facere, qui ad historiam ecclesiasticam, veteris cumprimis testamenti, animum adiungunt, nec me, idem quod fecerim, culpari posse. Hoc saltem ab instituto forte quorundam opinione deterrere me debuisset, quod plurimi iam, iique praestantissimi viri, in hocce genere ingenii periclitati sint vires, suaeque industriae monumenta, cineres profecto haud quaerentia, reliquerint. Librorum, fortasse dicent, adeo nulla in hoc genere est inopia, vt illorum potius copia laboremus. Siue annales, amplissimaque volumina, siue synopses atque compendia desideres, tanta horum omnium est multitudo, vt vix numerus eorum iniri queat; selectum vero instituere, oppido sit difficile. Haecce aliaue eiusdem generis illis, ni fallor, obiici possunt, qui viam tot praestantium doctorumque virorum signatam vestigiis ingredi, in animum inducunt.

Quae quamuis non contemnenda sint, illisque merito proponantur, qui nimio scribendi pruritu laborant, nondum tamen ita comparata sunt, vt euincant, oleum prorsus operamque, quod aiunt, illos perdere, qui eun-

)( )(3

eundem, quem alii ingressi sunt, & ipsi ingrediuntur campum. Quantumuis enim egregia sint, quae viri doctissimi hoc in genere elaborarunt, falletur tamen maximopere, qui existimauerit, ad istud iam fastigium historiam ecclesiasticam, etiam veteris testamenti, perductam esse, vt nihil amplius addi queat. Extant hinc inde nouae virorum doctorum obseruationes, ad illustrandam hancce historiae partem mirifice facientes, quae si in vnum corpus coire iubeantur, perfectius quid atque praestantius inde efflorescere, necesse est. Sed & mihi ipsi in hocce campo progredienti, varia se obtulerunt, quae aliis, quod mihi quidem constet, non fuere obseruata. Et, licet in singulis, qui ingenii sui monumenta, huc spectantia, ediderunt, aliquid, quod laudandum sit, occurrat, in omnibus tamen aliquid adhuc, quod iure desiderari queat, superest. Nec vero is ego sum, qui me omne tulisse punctum credam, aut eiusmodi quid perfecisse, cui nihil addi, aut in quo nihil emendari queat. Ineptissimus essem mortalium, si ita existimarem. Immo plurima adhuc aliis, qui post me in hocce se daturi sunt studiorum genus, relicta credo, quibus maiorem lucem affundere queant. Interim non errauerim forte, aut plus, quam decet, mihi arrogauerim, si dixerim, ita hocce a me concinnatum opus, vt maius ad lectores, cumprimis iuuenes, qui litterarum sacrarum studio dediti sunt, commodum, quam ex reliquis eiusdem generis, qui hactenus prodierunt, libris, redundare possit. Vt enim veritas vbique suprema mihi lex fuit, eamque vt assequerer, nihil intermisi, ita id simul operam dedi, ne aut nimio breuitatis studio multa scitu lectuque digna praetermitterem, aut prolixitate nimia & inutilium tractatione lectoribus crearem fastidium, vel incommodum aliquod adferrem. Hoc an vbique assecutus sim, lectorum erit, indicare; constitutum id mihi fuisse, certo asseuerare possum.

Ad ipsam pertractationem quod attinet, id mihi cumprimis datum credidi, vt ipsos fontes consulerem, & ex iis cuncta depromerem. Sacrum itaque codicem secundum textum originalem semper secutus sum, adhibitis quandoque in consilium interpretibus praestantissimis; chaldaeo cumprimis & graecis, quos a numero vulgo LXX vocant, itemque vulgato. Ex commentatoribus paucos, sed praestantissimos tamen, euolui. FLAVII quoque IOSEPHI me subinde habuisse rationem, sed ita, vt errores eius atque figmenta passim castigarem, singulae fere quemlibet docebunt paginae. Sed in reliquis quoque auctores antiquos ipsos me consuluisse, res ipsa facile demonstrabit. Subinde tamen & recentiores, non ostentationis caussa, sed quod res ipsa hoc postulare videretur, laudaui, siue obseruationem quandam singularem mihi suppeditauerint, siue etiam aliquid attulerint, quod refutatione dignum crediderim, siue denique argumentum aliquod, quod paucis delibandum fuit, copiosius pertractauerint. Etsi enim illos non laudem, qui ex recentioribus saltem sapiunt, aut sine necessitate nomina auctorum ad ostentationem mere puerilem cumulant, non tamen & illorum probare supercilium possum, quibus recentiores scriptores ita sorlent, vt nescio quam labem illorum nominibus scriptis suis adspergi, inepte prorsus sibi persuadeant.

Saepius animaduerti, plurimis mortalium, etiam viris quandoque praestantissimis, contingere, vt de rebus antiquissimis secundum sui temporis conditionem notiones animo forment. Quo ipso non tantum in errores grauissimos prolabuntur, sed figmentis quamplurimis, saepius ineptissimis, campum latissimum aperiunt. Exemplis quamplurimis hoc docere possem, nisi in ipso opere ea occurrerent, adeoque hoc superuacaneum existimarem. Non tantum veterum quorundam, vt IOSEPHI aliorumque ex

eadem

eadem gente, sed recentiorum quoque hic naeuus est, quorum scripta historica commentis plurimis, ex hoc maxime fonte deriuandis, abundant. Hunc vero vt euitarem scopulum, omnem nauaui operam. Quare & ordinem non coactum nimis, sed rebus ipsis conuenientem, secutus sum, id plane perspectum habens, non res ordini aut methodo accommodandas esse, sed methodum rebus. Qui enim, vt vel vnico exemplo hoc declarem, secundum rationem historiae ecclesiasticae noui testamenti, etiam in veteri, haereticos, concilia seu synodos, symbola, & similia se inuenire putat, in errorem antea notatum incidit, ut res veteris testamenti ad conceptus rerum recentiorum accommodando, si non figmenta lectoribus propinet, saltem occasionem, erroneos de rebus plurimis conceptus sibi formandi, iis suppeditet.

Monere hic iterum iuuabit, etsi ex hactenus dictis fere hoc intelligatur, constitutum mihi saltem esse, historiam ecclesiasticam veteris testamenti scribere. Ad noui testamenti historiam ecclesiasticam progredi animus non est, idque tum alias ob caussas, tum maxime, quod noui testamenti historia ecclesiastica a longe pluribus, & maiori quoque studio pertractata sit, quam veteris; etsi non diffitear, eam quoque in plurimis adhuc perfici posse. Monendum autem hoc ideo fuit, ne quis, solam historiam ecclesiasticam veteris testamenti videns, opus forte abruptum, aut ad finem non perductum existimet. Perfectum enim prorsus censeri debet, cum hancce laboris mei metam mihimet ipse constituerim. Atque haec sunt, quae monere visum fuit. Scribebam Ienae, die XIV. Februarii M DCC XV.

HISTORIAE ECCLESIASTICAE
VETERIS TESTAMENTI

PERIODVS PRIMA

AB ADAMO VSQVE AD MOSEN.

Q. D. B. V.

PROLEGOMENA

IN

HISTORIAM ECCLESIASTICAM VETERIS TESTAMENTI.

Σύνοψις.

Vtrumque Dei regnum, tum naturae, tum gratiae, diligenti consideratione dignum est, §. I.

Circa regnum naturae quae versatur historia, ciuilis dicitur, circa regnum gratiae, ecclesiastica, § II.

Ecclesiastica historia cum omnes federis gratiae oeconomias complectatur, nunc tamen ea, quae veteris testamenti est, tantum in censum venit, §. III.

Summa eorum, quae in ea traduntur, §. IV.

Necessitas atque vtilitas eius hinc colligitur, quae & aliis rationibus confirmatur, §. V.

De fine, qui omnibus in eius tractatione constitutus esse debet, §. VI.

Ordinis causa, in certas periodos historia ecclesiastica veteris testamenti, recte dispescitur, §. VII.

Inter fontes primum locum scriptura sacra veteris testamenti tenet, de cuius veritate non est dubitandum, §. VIII.

 Eam

Eam excipit Flauius Iosephus, cuius non prorsus reiicienda fides est, §. *IX.*

Quo loco habenda, quae sub Hegesippi, itemque Iosephi Gorionidis nomine, extant, § *X.*

De aliis quibusdam Iudaeis, qui historiam suae gentis, aut chronica, ediderunt, itemque de scriptoribus nonnullis Arabicis, §. *XI.*

Graeci Latinique scriptores veteres, qui de rebus Iudaeorum scripserunt, aut eas attigerunt, quid huc conferant, §. *XII.*

itemque, qui gentium, quibuscum olim Iudaeis varia negotia intercesserunt, historiam condiderunt, §. *XIII.*

Cumprimis huc spectare, qui ex veteribus historiam ecclesiasticam veteris testamenti scripserunt, quorsum praeter quosdam chronographos, Sulpitius Seuerus referendus, §. *XIV.*

De medii aeui scriptoribus Graecis & Latinis, qui chronica sua a mundi origine exorsi sunt, §. *XV.*

Ex recentioribus huc spectare, qui libros sacros veteris testamenti commentariis illustrarunt, aut sacros annales condiderunt, §. *XVI.*

item, qui historiam ecclesiasticam veteris testamenti ex instituto, aut amplioribus voluminibus, aut compendiis, complexi sunt, §. *XVII.*

Faciunt huc quoque, qui de ritibus, & antiquitatibus, itemque republica Ebraeorum, commentati sunt, non minus, ac qui veri falsique cultus, dogmatumque verorum ac falsorum, historiam scripserunt, §. *XVIII.*

item, qui virorum illustrium in veteri testamento vitas descripserunt, §. *XIX.*

Inter adminicula historiae ecclesiasticae veteris testamenti referenda chronologia, & geographia. Vtramque viri docti variis scriptis illustrarunt, §. *XX.*

Huc & compendia historiae ciuilis spectant, §. *XXI.*

Sed illi quoque, qui historiam litterariam, aut philosophicam, commentationibus suis illustrarunt, §. *XXII.*

§. I.

CUm duplici ratione, in regno videlicet naturae, & in regno gratiae, Deus & potentiam, & sapientiam, & benignitatem suam manifestet, vtriusque regni originem,

nem, indolem, fata, cognita atque perſpecta habere, omnium mortalium, maxime illorum, qui ad diuinam ſapientiam animum erudire cupiunt, plurimum refert.

§. II.

Vt vero, quae in regno naturae, * imperiorumque & rerumpublicarum conuerſionibus, reuolutionibusque, obſeruatu digna occurrunt, *hiſtoria ciuilis* exponit; ita, quae Deus in regno gratiae ad hominum ſalutem a prima mundi origine ad noſtra vsque tempora geſſit, ediſſerere ac explicare, *hiſtoriae eccleſiaſticae* eſt proprium.

* Conſideramus nunc regnum Dei, prout inter homines in rerum humanarum directione conſpicitur, & id quidem, prout generatim ſecundum diuinae prouidentiae omnia gubernantis rationes ſpectatur, *regnum naturae* vocamus. Tradi ceteroquin & aliae hiſtoriae partitiones paſſim ſolent, quae tamen huius loci non ſunt.

§. III.

Non vna autem ratione Deus regnum illud gratiae pro ſua ſapientia adminiſtrari voluit. Ne quid enim de ſtatu hominum ante lapſum, federeque operum, quod in eo locum habuit, dicam, federis gratiae ſub patriarchis ante legem a Moſe latam aliam, aliam poſt legem a Moſe latam ad Chriſti vsque aduentum, & ab hoc tempore iterum aliam fuiſſe oeconomiam, conſtat. Soletque illud tempus, quod priores duas oeconomias complectitur, non excluſis iis, quae de ſtatu hominum ante lapſum nobis innotuerunt, interdum generatim *veteris teſtamenti* nomine venire, cum hiſtoria eius eccleſiaſtica exponitur. Et haec quidem eſt, quam nunc tradere eſt animus.

§. IV.

Conſpicere itaque in hacce eccleſiaſticae hiſtoriae parte licet primas rerum omnium, ipſius maxime eccleſiae, origines,

huiusque per prima federis gratiae interualla, fata, ſtatumque internum & externum, viciſſitudines, dum mox preſſa & obſcurata, mox reſtituta iterum caput ſuſtulit, conſeruationem inter tot calamitates mirabilem, inſultus hoſtium initio formidandos, tandem irritos, ſapientiamque Numinis ſemper ſibi conſtantem, qua ſub cruce eccleſiam ab ipſo orbis initio efflorefcere quam maxime voluit.

§. V.

Et hinc ſumma hiſtoriae eccleſiaſticae veteris teſtamenti neceſſitas, vtilitas, iucunditas intelligitur; quae inde etiam apparet, quod ipſi ſcripturae ſacrae lux ampliſſima per eam affundatur, deque populorum antiquiſſimorum origine, fatis, ſtudiis, ratione colendi Deum, ſimulque de idololatriae ortu, indole, progreſſu, generibus, aliisque memorabilibus, erudiamur, quae cognoſcere atque perſpecta habere, neminem poenitere poteſt.

§. VI.

In hisce euoluendis, atque perſcrutandis, ita verſandum, vt vtilitatis potius, quam delectationis, habeamus rationem, nec tam, quae curioſa ſint, conſectemur, aut iis vltra, quam par eſt, inhaereamus, ſed potius ea proſequamur, quae proſunt, quaeue ad naturam & indolem regni diuini intimius & accuratius pernoſcendam, hinc vero & ad veram ſapientiam ac prudentiam, in rebus ad noſtram aliorumque hominum ſalutem ſpectantibus, comparandam, conducunt. Diſcernenda itaque & hic neceſſaria a non neceſſariis, & his tantum tribuendum, vt finis praecipui atque primarii vbique habeatur ratio.

§. VII.

Iuuabit etiam, vt cuncta ordine pertractentur, hancce eccleſiaſticae hiſtoriae partem in certas periodos diſpeſcere.

Cumque

Cumque varia hoc fieri ratione queat,* cuique etiam fas fuerit, partitionem, quae prae reliquis placuerit, sequi, haud contemnendum tamen illorum institutum, qui, oeconomiae federis gratiae rationem habentes, veteris testamenti historiam ecclesiasticam in duo interualla maiora dispescunt, quorum prius a mundi & ecclesiae origine ad Mosen, posterius a Mose ad Christum progreditur. Vtriusque autem, periodi minores, iuxta praecipuas, quas ecclesia subiit, mutationes, constitui possunt.

* Sunt, qui historiam ecclesiasticam veteris testamenti in duas periodos dispescunt; sunt vero etiam, qui tres, sex, septem, immo octo, nouem & decem, constituunt. Nonnulli, qui ex IO. COCCEII schola prodierunt, ecclesiae militantis tres aetates seu periodos principes constituunt; primam, promissionis, ab Adamo vsque ad Mosen; alteram, veteris testamenti, a Mose vsque ad mortem Iesu Christi; tertiam denique, noui testamenti, a morte Christi vsque ad finem mundi. In qualibet aetate iterum septem alias periodos, seu articulos obseruant, magna non tantum in numero septenario mysteria quaerentes, sed istas periodos ita inter se comparantes, vt, quae in prioribus occurrunt, velut typum ac imaginem eorum, quae in posterioribus, praesertim vltima euenerunt, aut euentura sint, exhibeant. conf. NICOLAVS GVRTLERVS in *theol. prophet. pag. 50. 88. & 417.* item HENRICVS HVLSIVS in *figuris temporum, seu schemate triplici prophetiae historicae*, eiusdem libro de *vallibus prophetarum sacris*, adiecto. Verum, si ordinis causa, tempora ecclesiae ita disponerentur, vnicuique sua merito relinqueretur sententia. Quod autem ista interualla diuinitus ita constituta, ad res sublimes significandas autumant, id eiusmodi est, vt dubitem, an temere cuiquam persuaderi queat. Septenarius numerus ceteroquin mysterio in scriptura sacra non caret. Sed quod septem cuiusque aetatis periodi in ea ita fundatae sint, vt nec plures, nec pauciores constituere liceat, id frustra supponitur. Nec fundamento certo innituntur, quae de vnius periodi ad alteram relatione dicunt. Ex qualicunque enim euentuum, quae diuerso tempore contigerunt, conuenientia aut analogia, nondum colligere licet, vnum alterius fuisse typum. CAMPEGIVS VITRINGA

vir

vir clarissimus, tempora ita distribuit, vt septem totius veteris testamenti constituat periodos; primam, mundi conditi, vsque ad diluuium; secundam, mundi diluuio perditi, vsque ad vocatum Abrahamum; tertiam, Abrahami a Deo vocati ex Vre Chaldaeorum ad occupandam Palaestinam, vsque ad exodum Israelitarum ex Aegypto; quartam, ab Israelitarum ex Aegypto exodo, vsque ad iacta fundamenta templi Salomonici; quintam, a templo illo extructo, vsque ad eius per Babylonios destructionem; sextam, inde vsque ad principatum Hassamonaeorum; septimam denique a principatu Hassamonaeorum, vsque ad natum Christum; in *hypotyposi historiae & chronologiae sacrae, p. 9. 10.* Sequitur hacce in partitione, vt ipsemet profitetur, TORNIELLVM, PETAVIVM, VSSERIVM, sed ita, vt, cum illi totum hocce tempus ad sex periodos illustriores reuocauerint, ipse sextam, quam a captiuitate Babylonica ad Christum ducunt, in duas distinxerit. Alibi tamen vir ille doctus in temporum rationibus disponendis, propius ad hypothesin Cocceianam accedit; in *typo* scilicet *doctrinae propheticae cap II p 65.* item *cap. VII. p. 165. seqq.* Mihi optimo fundamento niti videntur, qui militantis ecclesiae tres periodos illustriores statuunt, pro triplici federis gratiae oeconomia, quarum duae priores ad testamentum vetus, sumta voce in latiori significatione, vltima ad nouum pertinet. Insignem enim admodum mutationem hisce temporibus ecclesiam subiisse, res ipsa docet. Quae vero in hisce periodis contigerunt, iuxta euentus maxime memorabiles disponere in certum ordinem, conuenientissimum fuerit. Quod qua ratione a nobis factum sit, ipsa nostra ostendet tractatio.

§. VIII.

Inter fontes, ex quibus historia ecclesiastica veteris testamenti haurienda, primum praecipuumque locum tenet scriptura sacra veteris testamenti, inque ea libri canonici, maxime historici, sed apocryphi quoque, qui historica continent. De veritate autem narrationis in libris canonicis eo minus dubitandum, quod a diuino spiritu eos inspiratos esse constat. Quanquam aliis quoque argumentis comprobari possit, longe certiora & accuratiora esse, quae scriptura sacra de rebus histo-

historicis tradit, quam quae profani scriptores in suis monumentis consignata reliquerunt. *

* In scriptura sacra, speciatim libris canonicis, quicquam etiam in rebus historicis, occurrere, quod veritati non sit consentaneum, nullo hactenus exemplo comprobari potuit. Fidem itaque summam, & quae nullam dubitationem admittat, promerentur, quae in ea narrantur. Idque cum aliunde satis constet, tum ex ipsa scripturae cum historicis profanis collatione, luculenter demonstrari potest. Aut enim, quae profani scriptores tradunt, cum scriptura sacra consentiunt, aut non consentiunt. Si consentiunt, mirifice inde historiae sacrae veritas confirmatur, id quod luculenter ostendit PETRVS DANIEL HVETIVS, in *demonstratione* sua *euangelica*. Si non consentiunt, profanae historiae tam incerta est, tamque lubrica fides, tanta auctorum, qui eam litteris consignarunt, a se inuicem discrepantia, vt ineptus plane sit ac ratione destitutus, qui eam historiae sacrae praeferre velit. Nemo hac de re dubitabit, qui legerit ac expenderit *origines sacras* EDVARDI STILLINGFLEETI, praesertim, quae *cap. II. & seqq.* de incerta fide historiarum apud ethnicos antiquissimarum, erudite disputat. Miranda itaque est temeritas, an impietas, IO. TOLANDI, qui aut STRABONEM, aut alium quemcunque scriptorem ethnicum praeferre Mosi non dubitat, in *originibus iudaicis*, eius *adeisidaemoni* additis, qua de re in ipsa tractatione erit dicendi locus.

§. IX.

Post scripturam sacram commemorandus nobis merito est FL. IOSEPHVS, Matathiae sacerdotis filius, gente & religione Iudaeus, qui seculo post Christum natum primo vixit, scriptisque & eruditione sua magnam existimationem consecutus est. Is vero suae gentis a prima origine, ad sua vsque fere tempora, pertexendo historiam, & subinde quae succincte in scriptura sacra dicta erant, amplificando & illustrando, non potuit non praecipua, de quibus in historia ecclesiastica agitur, capita attingere. * Qua in re licet non semper tanta, qua decebat, fide & industria, iudicioque exacto versatus sit, non tamen prorsus eius spernenda est auctoritas.

* Praeter libros septem enim de *bello iudaico*, reliquit ἀρχαιολογίας, hoc est, *antiquitatum*, vel, vt alii loqui amant, *originum iudaicarum*, libros viginti, in quibus iudaicae gentis historiam ita persequitur, vt ab ipsa mundi creatione exorsus, ad duodecimum vsque Neronis annum progrediatur. De fide autem ac integritate eius, non vna eademque virorum doctorum est sententia. Ne quid enim de iudaeis dicam, qui varias ob caussas in eum longe sunt iniquissimi, quod scilicet nonnulla scripserit, quae ab homine iudaeo scripta nollent, fuerunt etiam inter christianos, qui parum honorifice de eo sentirent. CAESAR BARONIVS nullam in *annalibus* suis *ecclesiasticis* occasionem reprehendendi Iosephum praetermittit, quod & in annalibus veteris testamenti facit IACOBVS SALIANVS. Nec mitior in eum est LEO ALLATIVS, quippe qui, cum IOSEPHI SCALIGERI elogium, quo Iosephum ornat, quodue deinceps afferemus, speciatim verba haecce: *audacter dicimus, non solum in rebus iudaicis, sed etiam in externis tutius illi credi, quam omnibus Graecis & Latinis*, recensuisset, verissime quidem id a SCALIGERO dictum, iudicat, sed eo tantum respectu, prout id *audacter* se dicere pronuntiet, cum extremae audaciae sit, hominem densissimis errorum tenebris inuolutum, omnibus Graecis & Latinis scriptoribus anteferre, *not. ad Eustath. p. 11.* Id quod & THOMAE ITTIGIO, *loco* deinceps *citando*, obseruatum. IO. HARDVINI prolusionem de *nummis Herodiadum* eo vnice spectare, vt Iosephi fidem eleuaret, docet vir clarissimus LA CROZE, in *defensione veterum scriptorum contra Io. Harduinum*, *pag. 35.* Immo eo vsque audaciae progressus est, vt Iosephi opera, quae hodie extant, plane supposititia, & a nescio quibus impostoribus seculo decimo tertio conficta, contenderet. Addi his & alii possent, qui passim acerbe satis eum perstrinxerunt. Quidam enim, inquit doctissimus Iosephi vindex, CAROLVS DAVBVZ, in Iosepho culpant summam & intolerabilem mentiendi libidinem, quidam negligentiam, alii fraudem & adulationem, nec minima est eorum querela, qui acriter in eum insurgunt, quod antiqua Mosis & aliorum miracula eleuare videatur, in *libris duobus pro testimonio Fl. Iosephi de Christo p. 68.* Et negari vtique nequit, quaedam a Iosepho perperam dicta occurrere, quorum praecipua in vnum collecta exhibet THOMAS ITTIGIVS, in *prolegomenis* eruditissimis, editioni operum Iosephi, quae anno MDCXCI. Lipsiae prodiit, prae-

mis-

missis; & post ITTIGIVM, PETRVS BRINCH, in *examine chronologiae & historiae Flau. Iosephi*; quod Hafniae anno MDCCI. lucem adspexit. Et BRINCHIVS quidem in prima examinis sui parte, quantopere chronologia Iosephi a chronologia scripturae sacrae discrepet, ostendit, idque eo potissimum consilio, vt palam faciat, ISAACVM VOSSIVM emendatiorem temporum veteris testamenti computationem, & veram aetatem mundi, frustra sibi aliisue a Iosepho promisisse. In altera autem parte errores Iosephi reliquos summatim complectitur; quae scilicet de hominum primorum conditione, lapsu, sacrificiis Caini & Abelis, nec non de filiis Dei, *Gen. VI. 2. 4.* perperam dixit. Notat porro quaedam de Nimrodo, de Thara, Abrahamo, Mosi non memorata, nec non de Canaane aliquid minus verum: itemque de caussa profectionis Abrahami in Aegyptum, deque mora eius & doctrina ibidem; de Agare, Sarae ancilla, de Sichemitis a Simeone & Leui occisis, de nomine filii posterioris Rachelis, de officio Potipharis & eius vxore. Pari ratione non pauca notat Iosepho de Mose memorata, quae nec a Mose tradita sunt, nec iis, quae Moses de se scribit, consentanea. Hinc tepidum eius de miraculis quibusdam diuinis iudicium, nugas quoque de aquis amaris, & de Manna, silentium de Ebraeorum idololatria in deserto, in recensu praeceptorum Dei errorem & superstitionem, profanum de tabernaculo sacro, & rebus eo pertinentibus, iudicium, ambitiosam φιλαυτίαν Mosi adscriptam, vocabulorum quorundam ebraicorum ineptam interpretationem, mendacium in honorem idolorum & Romanorum gratiam, aliquid Sauli & Dauidi perperam adscriptum, perstringit. Nec dimittit assertionem, parum firmam, de nomine Pharaonis apud Aegyptios; dubitationem, quam vocat impiam, de miraculo Ionae; fabulosa quaedam de rege Vsia, erratumque chronologicum in referenda Danielis historia, & quae reliqua sunt eiusdem generis. Similia obseruauit ANTONIVS VAN DALE in *dissertat. super Aristea de septuaginta interpretibus*, *cap. X. & XI. pag. 88. seqq.* Sunt tamen quaedam inter haec, quae, ni fallor, aut excusare, aut in mitiorem interpretari licet partem. Vnde, & his non obstantibus, fuere viri doctissimi, qui praestantissimis fideque dignissimis historicis eum annumerandum censuerunt. Hos inter

 pri-

primum principemque facile locum tenet IOSEPHVS SCALIGER, in *prolegom. in libros de emendat. temp.* qui Iosephum diligentissimum & φιλαληθέστατον omnium scriptorum vocat, *de quo nos*, inquit porro, *haec audacter dicimus, non solum in rebus iudaicis, sed etiam in externis, tutius illi credi, quam omnibus Graecis & Latinis.* Quod SCALIGERI iudicium, etsi tum aliis, tum maxime LEONI ALLATIO displiceat, probatum tamen fuit ab aliis. Certe haud obscure in eo acquiescit GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, de *historicis Graecis, lib. II. cap. VIII. p. m. 116.* ISAACVS quoque CASAVBONVS, dum eum contra BARONIVM defendit, *historicum nobilissimum* vocat, *quicquid ingrati Iosephomastiges muginentur*, & ita de eo pronuntiat: *Si omnes Iosephi errores, hallucinationes & ablepsiae, (de iis non loquor, in quibus discedit Iosephus a bibliis, in quo excusari non potest) in vnam summam contrahantur, vix centesima pars ea fuerit culparum ab vno Eusebio admissarum, siue in chronico, siue in aliis scriptis. Cur igitur tanta cura & tanta cum iniquitate Iosepho insultabimus? cuius libros nisi prouidentia Dei singularis ad nostra seruasset tempora, in quantis rerum iudaicarum tenebris hodie versaremur? quot fabulas, quot mendacia iubar historiae Iosephi discutit?* Interim aliquando errare Iosephum, non diffitetur CASAVBONVS. *At errat*, inquit, *Iosephus interdum manifesto. Sane: homo enim erat. Potuitne Baronius obliuisci, omnes homines errare, omnes venia opus habere?* in *exercitationibus contra Baronium, exercit. XII. pag. 207.* Longe modestius quoque de Iosepho censet ANTONIVS PAGI, quam BARONIVS, immo contra eum defendit, & in iis, quae narrat, magnam fidem & eruditionem elucescere pronuntiat, in *critica anti-Baroniana*, in *apparatu, n. CXXXIV. & CXXXV.* item ad *annum Christi XIV. n. III.* PETRO CVNAEO Iosephus *auctor omni laude dignus* audit, & cui post sacrorum voluminum scriptores prima esse debet fides: non tamen diffitetur, eum haud vbique a deliramentis popularium suorum abhorrere; de *republ. Ebraeor. lib. III. cap. I.* Recte denique THOMAS ITTIGIVS, cum dixisset, nos periocha, in qua testimonium de Christo continetur, carere posse, addit: *At Iosepho non aeque carere possumus. Nam non solum libros veteris testamenti historicos egregie illustrat, sed etiam historiam ecclesiasticam veteris testamenti, quae in sacro codice integra non extat, continuat, quo nomine*

quan-

quantum Iosepho debeamus, res ipsa clamat, cum e solo pene Iosepho historiam ecclesiasticam veteris testamenti, quoad vltimas eius periodos, haurire liceat; in *prolegomenis* Iosepho praemissis. Iungendus hisce CAROLVS DAVBVZ, in opere supra iam citato, praesertim *p. 68.* itemque IO. ALBERTVS FABRICIVS, *bibliothec. graec. lib. IV. cap. VI. §. IV. p. 234. seqq.* Et horum quidem auctorum sententiae haud difficulter subscribo, ob quaedam scilicet errata, non statim reliquis ab eo memoratis, fidem denegandam esse. Videor etiam mihi caussam deprehendisse, quae effecerit, vt Iosephus aliquando data opera a veritate deflexisse videatur; studium scilicet nimium, historiam ita concinnandi, ne ipsi ethnici in ea veritatem requirere, aut iure aliquid in dubium vocare possent. Quod licet per se vituperandum non sit, eo tamen quandoque se abripi passus est, vt vltra, quam decebat, gentilium captui a se dicta attemperaret. Et hinc omnino factum puto, vt interdum miracula quaedam extenuauerit, vel ea ratione narrauerit, vt haud difficulter admitti ab ethnicis possent. Et illud ipsum studium, ex gloriae forte cupiditate profectum, veracitatis & integritatis laudem apud ethnicos etiam captandi, me inducit, vt eo minus dubitem, testimonium illud de Christo, de quo tantopere inter viros doctos disceptatum fuit, Iosephum omnino auctorem agnoscere. Qua de re suo loco ex instituto. Accessit & aliud quid in Iosepho, etsi cum aliis ei commune, nescio tamen, an vnquam vlli obseruatum, quod errores varios committendi occasionem ei praebuit. Solenne namque admodum est historicis, vt de rebus antiquissimis, & a sua aetate multum remotis, scribentes, notiones secundum sui aeui statum animo de iis concipiant, adeoque multa de illis inscii velut & inuiti referant, quae & erronea sunt, &, si rem recte aestimes, absona. Id Iosepho quoque contigisse, nullum mihi videtur dubium. Vel vnico hoc declarare liceat exemplo. Litterarum atque sapientiae studia aliam tempore Iosephi, praesertim inter Graecos, quorum disciplinam sequebatur, habuisse faciem, quam olim tempore Abrahami, Isaaci, Iacobi atque Iosephi, praesertim inter gentes orientales, nemo temere dubitauerit. Iosephus tamen, itemque PHILO, in libris de *vita Mosis*, alibique, & alii, de sapientia atque studiis horum patriarcharum subinde ita loquuntur, vt eam, quae

 Grae-

Graecanicarum disciplinarum numero circuloque absoluebatur, eruditionem illis tribuant. Hinc vero & alii, praesertim ex recentioribus, in errorem inducti sunt, earum disciplinarum, quae apud Graecos in vsu fuerunt, & a Graecis ad nos transmissae, aut originem aut exemplum apud patriarchas illos se inuenisse, existimantes. Quae tamen maximam saepius partem, si non falsa, saltem dubia sunt atque incerta. Exempla huius rei apud PETRVM LAMBECIVM in *prodromo historiae litterariae*, aliosque, occurrunt. Caute itaque tum Iosephus, tum alii, de rebus sua aetate longe vetustioribus, legendi sunt. De variis Iosephi editionibus, itemque versionibus, ex instituto agit THOMAS ITTIGIVS, in *prolegomenis* iam laudatis, quae editioni Lipsiensi anno M DC XCI. praemisit; itemque IO. ALBERTVS FABRICIVS, *l. c. p. 242. seqq.* Post Lipsiensem lucem tandem adspexit pars operum Iosephi, ex editione Oxoniensi, tamdiu ab orbe erudito expectata. In ea quid contineatur, titulus docet: *Fl. Iosephi antiquitatum iudaicarum libri quatuor priores, & pars magna quinti, Graece & Latine, cum exemplaribus manuscriptis collati, & illustrati notis amplissimis D. Eduardi Bernhardi S. T. P. item, historiarum de bello iudaico liber primus, & pars secundi, Graece & Latine, ad codices manuscriptos itidem recogniti & emendati, Oxoniae M DCC. fol.* Fuerunt etiam, qui supplere, quae in Iosepho qua integram historiae seriem desunt, aut eum etiam continuare aggressi sunt, quod cumprimis BASNAGIVS praestitit dans *l' histoire & la religion des Iuifs, depuis Iesus-Christ jusque a present, pour servir de supplement & de continuation a l' histoire de Ioseph, Roterodami M DCC VII.* De quo tamen opere non praeclare admodum sentit DN. LA CROZE, dans ses *Entretiens sur divers sujets d' histoire, de litterature, de religion & de critique, pag. 131. seqq.*

§. X.

Quae sub HEGESIPPI nomine extant, in quibus Iudaeorum historia a tempore Maccabaeorum vsque ad euersam vrbem Hierosolymam enarratur, ex IOSEPHO maximam partem depromta sunt; immo a quibusdam pro laxiori IOSEPHI versione habentur. * Sed ex eodem quoque auctore corrasa

sunt,

sunt, quae IOSIPHI GORIONIDIS nomen praeferunt,** adeoque ipsi FL. IOSEPHO perperam tribuuntur.

* Auctor ille, quisquis sit, historiam Iudaeorum a tempore Maccabaeorum vsque ad Christi natalem & Herodis mortem, libro primo; inde vsque ad Vespasiani expeditionem in Iudaeam, annumque adeo Christi LXIX. libro secundo; reliquis vero, tertio scilicet, quarto, & quinto, vsque ad Iudaeam & Hierosolymam penitus euersam, exhibet. Vixit equidem HEGESIPPVS aliquis, ex iudaeo christianus, seculo post Christum natum secundo, circa annum CLXX. IVSTINO martyri & ATHENAGORAE aequalis, cuius frequens mentio apud EVSEBIVM atque HIERONYMVM. Nec defuerunt, qui, eum libri huius auctorem esse, contenderent. Qua in sententia praeter alios versatur CASPAR BARTHIVS, *aduersar. lib. XLVI. cap. IV.* quamuis non satis sibi constet, vt patet ex iis, quae alibi hac de re disserit, *aduersar.* scilicet *lib. XXXIV. cap. XI.* GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, dum BARTHIVM refellit, in alterum fere extremum prolabitur, & auctorem huius operis inter infimae vetustatis scriptores refert, de *histor. Graec. lib. II. cap. XIV.* & de *Latinis libr. III. pag. 707.* Media via incedunt alii, & auctorem sub Theodosio vixisse autumant, quiue adeo perperam pro HEGESIPPO illo habeatur, quem seculo secundo vixisse diximus. vid. IACOBVS GRONOVIVS, *obseruat. in scriptor. eccles. cap. I. & XXI.* Immo ipsum AMBROSIVM non tam auctorem, quam interpretem, fuisse, nonnullis admodum verosimile videtur, qui, quae sub HEGESIPPI nomine leguntur, ex Iosepho in linguam latinam ita transtulerit, vt nonnulla passim de suo admiscuerit. Idque stili puritatem, easdem phrases ab AMBROSIO & operis huius auctore adhibitas, argutias quoque, quae vtrique in deliciis sint, arguere. Ita GVIL. CAVE in *histor. litterar. scriptor. ecclesiasticor. p. 151.* Idque aliis adhuc rationibus, quae dubitandi locum non relinquunt, euincit THOMAS ITTIGIVS in *prolegom.* Iosepho praemissis. Facile autem fieri potuit, vt ex *Iosepho* fieret *Ioseppus*, vel *Iosippus*, vnde tandem *Egesippi*, vel *Hegesippi* nomen enatum. Nec contemnenda illorum sententia, qui, auctorem data opera Hegesippi nomen, siue ad auctoritatem antiquitatisque opinionem illi conciliandam, siue ob aliam quam-

quamcunque caussam, operi huic imposuisse, existimant. Diiudicare ex dictis licet, quae in laudem supposititii huius HEGESIPPI contra IO. BODINVM disserit DEGOREVS VVHEAR, in *relectionib. hyemalib. de ratione & methodo legendi histor. sect. XXXII. p. 121.*

** Iosephum Gorionidem eundem esse cum Fl. Iosepho, virorum equidem quorundam doctorum est sententia. In ea multi quoque ex doctoribus Ebraeis versantur, saltem non desunt, qui honorificam Iosephi Gorionidis mentionem faciunt, quos inter eminent R. ABRAHAM LEVITES, BEN DAVID, R. SAL. IARCHI, R. ABEN EZRA, R. ABRAHAM CONAT, aliique, laudati SEBASTIANO MVNSTERO, in *praefatione*, latinae eius Gorionidis versioni, quae Basileae anno M D XLI. prodiit, praemissa. Eodem pertinet, quod Gorionides in *Tzemach Dauid ad annum D CCC XXIX. n. IV.* laudetur, vt vir sapientissimus, prudentissimusque, immo vt vir iustus & rectus, qui, cum sapientes Gemarae aliquot annis praecesserit, pro historico fide digno habendus sit. Haec similiaque elogia, qualia & apud R. ISAACVM ABARBANELEM, aliosque, occurrunt, non tantum demonstrant, quanta Gorionidis apud Ebraeos sit auctoritas, sed haud obscure etiam, si quibusdam credimus, innuere videntur, non alium per Gorionidem eos intelligere, quam Fl. nostrum Iosephum, idque eo magis, quod R. MENASSEH BEN ISRAEL in epistola ad CHRISTOPHORVM ARNOLDVM aperte profiteatur, nullam hac de re inter Iudaeos esse controuersiam, sed omnes vnanimi consensu credere, Flauium Iosephum esse illorum, quae in Gorionide habentur, auctorem. Legenda haec de re epistola duodecima, quae CHRISTOPHORI ARNOLDI libro, cui titulus: *testimonium Flauianum de Iesu Christo*, inserta est. Dubium tamen hic inde suboriri posset, quod, cum Iudaei ceteroquin Flau. Iosepho non multum tribuant, qui fieri possit, vt Gorionidem tot laudibus in coelum euehant, siquidem censeant, Gorionidem vnum eundemque esse cum Fl. Iosepho? Quicquid huius sit, ex christianis in hanc sententiam ingressus est, eamque strenue defendere suscepit SEBASTIANVS MVNSTERVS, in *praefatione* antea laudata: cuius hac in re vestigia pressit vir doctissimus, deque re ebraica praeclare meritus, IO. FRIDERICVS BREITHAVPTVS, consiliarius quondam Saxonicus, in *praefatione* erudita, quam Iosepho Gorionidi, ebraice & latine

anno

anno M DCC VII. a se edito, praemisit. Nimirum supponunt illi, qui ita sentiunt, Flauium Iosephum ebraice non minus, quam graece, scripsisse, eo, quod ipsemet in *prologo librorum de bello iudaico* testetur, se, antequam graece scriberet, historiam belli iudaici lingua ebraea edidisse. Et id quidem de historia belli iudaici negari nequit; quod vero libros antiquitatum etiam primum ebraice exarauerit, quae quorundam est sententia, inde euinci non potest. Cumque nec alibi eius rei meminerit Iosephus, & nulla idonea ratione hoc comprobari possit, merito hoc ab aliis reiicitur. Cum vero etiam ebraica illa librorum de bello iudaico editio iniuria temporum iam pridem interciderit, nullum inde pro Gorionide argumentum duci potest. Nec reliqua, quae pro eadem sententia adferuntur, adeo magni momenti esse videntur. Hinc alii, iique eruditissimi viri, in longe aliam iuere sententiam, Gorionidemque a Flauio Iosepho diuersum, & longe recentiorem esse statuerunt. Idque ideo, quod Fl. Iosephus, vbi parentis sui meminit, nusquam se Gorionis, sed semper Matathiae filium vocitet, immo in *historia belli iudaici libr. II. cap. XLII.* se a Iosepho Gorionis filio aperte distinguat. Auctorem vero ebraicae istius historiae, qui se Gorionidem appellitat, & a Flauio, & antiquo illo Iosepho Gorionide distinctum esse, vel inde constare videtur, quod multa gentium, vrbium, fluminum nomina vsurpat, quae aliquot post Flauium Iosephum seculis demum orta sunt. Accedit, quod fabulae longe ineptissimae in recentiori hocce Gorionide occurrant, quae indignae sunt grauitate Flauii Iosephi. Hisce aliisque argumentis, Gorionidem istum recentiorem perperam pro Flauio Iosepho venditari, euincunt IOSEPHVS SCALIGER, in *elencho tribaeres. contra Nicolaum Serarium, cap. IV.* IO. DRVSIVS *lib. I. de tribus sectis Iudaeorum, cap. VIII.* GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, de *historicis Graecis, lib. II. cap. VIII.* aliique, ipsi laudati IO. FRID. BREITHAVPTO, in antea citata *praefatione.* ISAACO CASAVBONO Gorionides iste *impostor insignis* audit, *qui opus suum concinnauerit, vt vellet videri, a vero Iosepho illud fuisse scriptum; exercit. XVI. contra Baron. ad ann. XXXIV. n. CCXXI.* IOSEPHVS SCALIGER *l. c.* existimat, Gorionidem hunc opus suum ex versione Iosephi latina, quam RVFINVS concinnauit, hausisse, quod Antiochum non graece

ἐυσεβῆ, sed latine *pium* nominet, & pro Μαριαμ *Mariamne* dicat, cuiusmodi & alia passim occurrunt. Haec tamen omnia, vt & reliqua, quae afferri solent, nondum inducere Gorionidis defensores potuerunt, vt sententiam mutarent. Nec desunt illis, quae ad obiecta respondeant. Flauium scilicet Iosephum, cum esset ex gente Hasmonaeorum, in gratiam exterarum gentium graece scribentem, se vocasse filium Matathiae, cuius nomen apud illas fuerit celebre: sed ebraice in gratiam suae gentis scribentem, se filium propinquioris patris, scilicet Gorionis dixisse. Nomina gentium, vrbium & fluminum recentiora, ab interpolatore quodam esse profecta: & quae reliqua sunt eiusdem generis, post SEBASTIANVM MVNSTERVM *loco citato*, prolixe exposita a doctissimo BREITHAVPTO, in laudata *praefatione.* Quae an sufficiant ad Gorionidis illius antiquitatem afferendam, valde dubito, certe IO. GAGNIERIO nondum satisfecerunt, quippe qui in *animaduersionibus in nouam Iosephi Gorionidis editionem ebraeo-latinam a viro cl. Io. Friderico Breithaupto, consiliario Saxonico publicatam, &c. bibliothecae selectae* IO. CLERICI *tom. XXV. part. I. pag. 42. seqq.* insertis, ex instituto contra Gorionidem disputat, & ad rationes omnes, quae pro eo adferri solent, operose respondet. Idem GAGNIERIVS Gorionidem ex ebraeo in latinum sermonem translatum edidit Oxoniae, anno M DCC IV. quam editionem, vti & eam, quam vir doctissimus BREITHAVPTVS adornauit, IO. CLERICVS recenset, *biblioth. sel. tom. XXIII. part. I. pag. 169. seqq.* An adeo magnus auctoris huius in historia ecclesiastica veteris testamenti vsus sit, dubito, cum, si ab iis, quae ex scriptura sacra atque Flauio Iosepho etiam hauriri possunt, discesseris, reliqua aut commentitia sint, aut incerta. De variis Gorionidis huius editionibus, praeter eas, quas iam indicauimus, legi merentur, quae habet THOMAS ITTIGIVS, in *prolegomenis* Iosepho praemissis; conferendus & IO. ALBERTVS FABRICIVS, *bibliothec. graec. libr. IV. cap. VI. §. XV. pag. 240. seqq.*

§. XI.

Fuerunt deinceps & alii ex Iudaeis, qui lingua ebraea suae gentis historiam condendo, * aut etiam aliud velut agendo,

do, ** lucem quandam rebus illis, de quibus nobis dicendum eſt, accendere videntur. Sed vt ἀκρίβειαν in hiſtoricis fruſtra ab illis expectes, ita more ſuae gentis fabulis & commentis indulgent, & falſa miſcendo veris, incertum ſaepe dubiumque lectorem dimittunt, quid amplecti, quid repudiare debeat. Id quod multo magis de ſcriptoribus quibusdam Arabicis *** dicendum.

* Iuuabit praecipuos quosdam ex hisce indicare. Pertinet namque huc liber יוחסין ſeu *proſapiarum*, quo chronologia & hiſtoria iudaica a mundi exordio, vsque ad annum Chriſti MD continetur. Auctor eſt R. ABRAHAM, BEN R. SAMVELIS ZACVTI Hiſpani, ex illorum numero, qui iuſſu Ferdinandi & Iſabellae, circa finem ſeculi decimi quinti, in exilium migrare coacti ſunt. Eum, patria Salmantinum, Caeſar-auguſtae aſtronomiam docuiſſe, deinde apud Emanuelem Luſitaniae regem aſtronomi & chronographi munere functum, docet IVLIVS BARTOLOCCIVS, in *bibliotheca rabbinica magna, tom. I. pag. 54.* vbi copioſius & de ipſo hocce opere, & de eius editionibus agit. add. NICOLAVS ANTONIVS, *bibliothec. Hiſp. tom. II. p. 313. 314.* Non minus celebris eſt liber, cui titulus: שלשלת הקבלה *catena cabbalae*, in quo itidem hiſtoria a prima rerum origine, ad auctoris vsque tempora deducitur. Eſt vero auctor R. GEDALIA, BEN R. IOSEPH IACHIA, qui ex Luſitania oriundus Imolae in Italia circa annum Chriſti M D. natus eſt, & plurimis ſcriptis editis, quae ipſemet in *Schalſchelet haccab. pag. 66.* enumerat, inclaruit. IVLIVS BARTOLOCCIVS, qui fuſe & vitam & ſcripta auctoris enarrat, de hocce eius opere ita pronuntiat: *Quamuis hic auctor multa fabuloſa & inuериſimilia ex aliis auctoribus ſine vllo rerum ac temporum examine exſcripſerit, potiſſimum, quando ad ſuae familiae gloriam promouendam conducere ſibi videbatur: nihilominus, quoad chronologiam non inutilis eſt liber, immo ſane dignus, vt ſermone latino illius copia fieret viris eruditis & rerum iudaicarum curioſis: eoque ipſemet ſaepiſſime, ſcriptores & ſcripta Rabbinica deſcribendo, in hac noſtra bibliotheca Rabbinica ſum vſus. Quia, quamuis ipſe Gedaliah auctor, ſuam hanc cabbalae catenam ex libro*

Iuchasin compilauerat, attamen multa in ea sunt, quae neque in Iuchasin, neque in aliis libris de facili inueniri possunt; in bibliotheca rabbin. magna, tom. I. pag. 722. Iungendus hisce R. ABRAHAM BEN DAVID HALLEVI, quem alii BEN DIOR vocant, scriptor itidem inter Ebraeos haud ignotus, qui praeter alia ספר הקבלה *librum traditionis* reliquit, Mosaicae scilicet doctrinae, a Mose ad posteros transmissae. Chronologiam & historiam is liber continet, a mundi initio vsque ad annum Christi M C LXI. quo auctor eum absoluit. Occasionem scribendi haeresin Sadducaeorum, quae eo tempore caput inter Iudaeos in Hispania erexerit, ei praebuisse, nonnulli obseruant. Hi namque ritus, ceremonias & traditiones Iudaeorum, ceu vanas ac inutiles reiiciebant, quibus in hocce opere obuiam iuit ABRAHAM BEN DAVID, traditionumque iudaicarum antiquitatem, eundo a primo rerum exordio ad sua vsque tempora, comprobare voluit. Magnae ceteroquin auctoritatis hic liber apud Iudaeos est, de quo, vti & eius editionibus, itidem legendus IVLIVS BARTOLOCCIVS, in *bibliotheca rabbinica magna p. 19. 20.* Multo his omnibus antiquius est chronicon mundi maius, cui titulus: סדר עולם רבא *ordo mundi maior.* Exhibetur in eo historia orbis a primo rerum initio, vsque ad tempora Adriani, qui bello subegit Cosibam pseudo-Messiam, quod annis LII. post templi excidium accidit. Auctor libri fertur R. IOSE BEN CHILPETA, qui circa annum Christi CXXX. vixit, atque praeceptor fuit R. Iehudae, sancti, quem Mischnaioth compilasse, constat. Editum hocce chronicon primum fuit cum latina versione a SEBASTIANO MVNSTERO, Basileae anno M D XXIV. aliquoties deinceps recusum. vid. IO. BVXTORFIVS, *bibliothec. rabbin. p. 386.* & IVL. BARTOLOCCIVS, *bibliothec. rabb. magn. tom. III. p. 739.* Diuersum a chronico illo maiori & recentius quoque est סדר עולם זוטא *chronicon mundi minus*, de quo itidem vid. IO. BVXTORFIVS, in *bibliotheca rabbinica p. 387.* Ex hisce omnibus, scilicet *seder olam rabba & sutta, iuchasin, schalschelet hakkabbala, & kabbala* R. ABRAHAM BEN DAVID, itemque ex *meor enaim* sua compilauit R. DAVID GANZ, non infimae classis inter Iudaeos chronographus. Libri, quem edidit, titulus est: צמח דוד *germen Dauidis*, in quo sacram & profanam temporum, auctorum, dictorum & factorum rationem, a mundo condito ad annum eius quinquies

quies millesimum, trecentesimum vigesimum quintum, hoc est, Christi M D XCII. annorum diligenter seruata serie, complectitur. IVLIVS BARTOLOCCIVS de eo ita censet, etsi de calculis idoneus haberi possit iudex, non admodum tamen diligentem fuisse: saepius etiam eum errasse, tam in nominibus auctorum, quam in chronologia, vt & historicis, praesertim exoticis. GVILIELMVS HENRICVS VORSTIVS hocce chronicon in linguam latinam transtulit, & obseruationibus quoque suis illustratum, subinde & emendatum, edidit, Lugduni Batauorum anno M DC XLIV. Hancce vero VORSTII versionem plurimis scatere erroribus, vt ad ipsum textum ebraeum ei recurrendum sit, qui decipi nolit, pronuntiat RICHARDVS SIMON, in *histor. critic. veter. testam. p. 538.*

** Vt scriptores Talmudici, aut qui suae gentis ritus, ceremonias, leges exposuerunt, & talia attigerunt, quae ad populi ebraici historiam atque fata spectant.

*** Hos inter eminet GEORGIVS ELMACINVS, ABNOL-AMDI & IBNOL-AMBDA dictus, genere Arabs, qui circa annum Christi M CC XXXVIII. claruit. Christianum eum fuisse, documentis, quae dubitationem non admittunt, probari potest. Interim cum Muhammedanis principibus a litteris fuerit secretioribus, mirum non est, quod Muhammedis & religionis Muhammedanae honorificam mentionem fecerit. Scripsit *historiam Saracenicam*, & quidem a prima rerum origine, vt testatur IO. HENRICVS HOTTINGERVS, *biblioth. orient. cap. II. p. 75.* Sed litteris tantum impressa est, quae *a primo Muhammedis ortu ad initium imperii Atabacaei per XLIX. imperatorum successionem* procedit, cui res christianorum in ecclesia orientis passim insertae leguntur. Prodiit ea ex versione THOMAE ERPENII, latine pariter ac arabice, Lugduni Batauorum M DC XXV. 4to. vid. GVIL. CAVE, *hist. litterar. scriptor. ecclesiast. sec. XII. p. 497. 498.* & PETRVS BAELIVS, in *dictionario historico-critico, voc. Elmacinus.* Nec minus celebris est BATRICIDES, patriarcha Alexandrinus, qui in priori seculi decimi dimidio floruit, obiitque anno DCCCCXL. Annales is ab orbe condito ad sua vsque tempora deduxit. Quod opus latine & arabice, studio & opera IO. SELDENI & EDVARDI POKOCKII, Londini anno M DC LIII. lucem adspexit. Sed GREGORIVS quoque ABVL-

PHARAGIVS, IBN HAKIMA dictus, locum hic sibi vindicat. Fuit is Aaronis medici Malatiensis, vulgo IBN KOPH dicti, filius, professione & ipse medicus, secta Iacobita, seu Melchita. Ob eruditionem singularem, magnam tum inter christianos, tum inter Muhammedanos consecutus est existimationem, hinc & ab orientalibus exquisitis, & pro more illorum, hyperbolicis elogiis ornatur, quae apud IO. HENRICVM HOTTINGERVM legi possunt, *biblioth. orient. cap. II. pag. 81.* Scripsit arabice historiam vniuersalem a mundi initio ad sua vsque tempora, per dynastias distinctam, quam cum versione latina anno M DC LXIII. Oxoniae edidit EDVARDVS POKOCKIVS. conf. PETRVS BAELIVS, in *diction. historico-crit. voc. Abul-pharagius.* Iungendum hisce chronicon orientale ABRAHAMI ECHELLENSIS, Maronitae, qui seculo decimo septimo variis scriptis inclaruit, cuius vitam & fata itidem tum apud PETRVM BAELIVM, tum in *Lexico* nostro *historico vniuersali, voc. Echellensis,* legere licet. Summam vero eorum, quae ad historiam ecclesiasticam veteris testamenti pertinent, ex hisce aliisque scriptoribus orientalibus diligenter collectam, exhibet IO. HENRICVS HOTTINGERVS, in *smegmate orientali cap. VIII.* vbi vsum *linguarum orientalium in theologia historica,* edisserit; quodue rectissime *compendium historiae ecclesiasticae veteris testamenti, iuxta sententiam & traditiones orientalium,* dixeris. Nec alienus ab hoc instituto, immo eo plurimum confert D' HERBELOTIVS, in *bibliotheca orientali,* lingua gallicana scripta, & per ordinem alphabeti dispofita, editaque Parisiis anno M DC XCVII. in fol. quippe in qua itidem orientalium de patriarchis, virisque aliis tempore veteris testamenti celebribus, traditiones legere licet.

§. XII.

Quae Graeci Latinique, iique ethnici scriptores * de rebus Iudaeorum aut ex instituto tradiderunt, aut libris suis insperserunt, etsi maximam partem commentis fabulisque ineptissimis sint commaculata, non tamen contemnenda sunt, cum subinde & obscurioribus lucem affundant, & ea, quae a scriptoribus sacris ad nos transmissa sunt, mirifice confirment. Cumque plurima veterum huc

huc ſpectantia ſcripta temporis iniuria perierint, conſulendi, qui fragmenta illorum, ſuis ſcriptis inſerta, nobis conſeruarunt. **

* Nonnulli inter eos ex inſtituto de Iudaeis egerunt, vt ALEXANDER POLYHISTOR, *ἐν τῇ περὶ Ἰȣδαίων συντάξει*, in ea, quam *de Iudaeis* texit, *hiſtoria*, memorata EVSEBIO, *lib. IX. praeparat. euangel. cap. XVII.* ANTONIVS IVLIANVS, quem *de Iudaeis* ſcripſiſſe, ex MINVCII FELICIS *Octauio* diſcimus, *cap. XXXVI.* APION PLISTONICES, qui non tantum libro tertio & quarto rerum Aegyptiacarum, Iudaeorum gentem perſtrinxit, ſed ſingulari quoque ſcripto Iudaeis inſultauit, vt praeter IVSTINVM MARTYREM, CLEMENTEM, IVLIVM AFRICANVM, teſtatur HIERONYMVS, de *ſcriptoribus eccleſiaſt. cap. XIII.* refutatus ideo FL. IOSEPHO, *libris II. περὶ ἀρχαιότητος Ἰȣδαίων*, de *antiquitate gentis iudaicae*, MANETHONI, APOLLONIO MOLONI, aliisque, maxime autem APIONI huic oppoſitis. APOLLONIVS MOLO, *ὁ τὴν συσκευὴν τὴν κατὰ Ἰȣδαίων γράψας*, qui *aduerſus Iudaeos opus integrum* edidit, iuxta EVSEBIVM *lib. IX. praeparat. euang. cap. XIX.* apud quem pro Μήλων legendum eſſe Μόλων, recte viri eruditi monent. Refert autem ibi quaedam ex eo de Abrahamo. ARISTAEVS, *ἐν τῷ περὶ Ἰȣδαίων*, in ſua *de Iudaeis hiſtoria*, ex qua de Iobo itidem nonnulla commemorat, EVSEBIVS *l. c. lib. IX. cap. XXV.* ARTAPANVS, *ἐν τοῖς Ἰȣδαικοῖς*, in *rerum Iudaicarum hiſtoria*, itidem non ſemel laudatus EVSEBIO, qui ex eo de Abrahamo, de Ioſepho patriarcha, & Moſe, quaedam commemorat, *praeparat. euang. lib. IX. cap. XVIII. XXIII. & XXVII.* CLEODEMVM MALCHVM ad imitationem Moſis legislatoris, Iudaeorum hiſtoriam contexuiſſe (*ἱϛορῶν τὰ περὶ ἰȣδαίων, καθὼς κ̀ μωυσῆς ἱϛόρησεν ὁ νομοθέτης αὐτῶν*) ex ALEXANDRO POLYHISTORE refert FL. IOSEPHVS, *antiquit. iudaic. lib. I. cap. XVI. p. 24.* Praeterea huc referendus EVPOLEMVS, *ἔν τινι περὶ τῆς Ἡλίȣ προφητείας*, in *quodam de Heliae prophetia opere*, ex quo de Dauide, Salomone & Hieroſolymis, nonnulla recenſet EVSEBIVS *l. c. libr. IX. cap. XXX.* EZECHIEL, *ὁ τῶν Ἰȣδαικῶν τραγωδιῶν ποιητὴς*, quippe cuius extat tragoedia de exodo Iſraelitarum ex Aegypto Moſe duce, quam *ἐξαγωγὴν* inſcripſerat, quae tie intercidit, exceptis fragmentis, quae apud CLEMENTEM Alexandrinum, *lib. I. Strom. p. 344.* EVSEBIVM, *lib. IX. praeparat. euangel. c. XXVIII.*

&

& *XXIX.* extant. Videtur autem, vt plerique cum IOSEPHO SCALIGERO *ad Euseb. p. 402.* sentiunt, gente fuisse iudaeus, idque vel nominis potest suadere ratio. De HECATEO ABDERITA, FL. IOSEPHVS testatur, quod de *Iudaeis librum* scripserit: καὶ βιβλίον ἔγραψε περὶ ἡμῶν, ait, *lib. I. contra Apion. pag. 1050.* IVSTVS Tiberiensis, Pisti ex iudaica nobilitate filius, ex Tiberiade Galilaeae oppido ortum nomenque trahens, qui eadem, qua FL. IOSEPHVS, aetate vixit, scripsit περὶ Ἰουδαίων βασιλέων τῶν ἐν τοῖς στέμμασιν, *de regibus Iudaeorum, qui coronati fuerunt*, seu chronicon regum Iudaeorum, idque a Mose auspicatur, perducitque ad exitum vsque Agrippae. Ab eo distinctum, vt viri docti censent, fuit opus, *de bello iudaico.* Meminerunt eius IOSEPHVS, in *vita sua p. 1000.* alibique; HIERONYMVS, in *catal. scriptor. eccles. cap. XIV.* & PHOTIVS, *cod. XXXIII. pag. 19.* Ex PHILONIS poëtae *libro primo eorum, quibus res ad Hierosolyma pertinentes complexus est*, (ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τὰ Ἱεροσόλυμα) de Abrahamo quaedam allegat EVSEBIVS *l. c. lib. IX. cap. XX.* & de Iosepho ex eiusdem libro decimo quarto, *cap. XXIV.* itemque de aquis, quae sunt Hierosolymis, ex eiusdem libro primo, *cap. XXXVII.* Denique & THEODOTVS huc pertinet, poëta Phoenicius, ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων, in eo, quem *de Iudaeis* scripsit, *libro*, laudato itidem EVSEBIO, qui ex eo nonnulla de Iacobo recitat, *lib. IX. cap. XXII.* Et hi quidem fuerunt ex scriptoribus Graecis & Latinis, (quanquam solus ANTONIVS IVLIANVS latine scripserit,) qui ex instituto de rebus Iudaeorum commentati sunt. In quibus recensendis secuti sumus ductum clarissimi viri, IO. ALBERTI FABRICII, qui eos itidem iusto ordine dispositos exhibet, *bibliothec. graec. libr. IV. cap. XVI. §. XVIII. p. 254.* Nonnullos ex his, speciatim EVPOLEMVM, non ethnicos, sed Iudaeos fuisse, contendit ISAACVS VOSSIVS, de *LXX. interpretib. cap. XXVII.* & qui eum sequitur PAVLVS PEZRONIVS *l'antiquit. des temps retabl. cap. V.* refragrante prae ceteris HVMFREDO HODYO, qui vt euincat, hosce scriptores, quae de rebus Iudaeorum habent, ex scriptura sacra non desumpsisse, simul eos ethnicos fuisse, contendit, *de biblior. textib. originalib. &c. libr. II. cap. III. p. 106.* IS. VOSSII sententiam contra HODYVM defendit auctor de *l'histoire critique de la republique des lettres, tom. I. artic. II. p. 27. seqq.* qui-

qui & historiam illam, quae sub ALEXANDRI POLYHISTORIS nomine allegatur, perperam hoc nomen praeferre, & a iudaico quodam impostore confectam, audacter pronuntiat. Vt vero posterioris asserti nullas rationes adfert, ita quod ad prius attinet, an IOSEPHI & EVSEBII testimonio, EVPOLEMVM ethnicum fuisse asserentium, praeferenda sit auctoritas CLEMENTIS Alexandrini, eum pro Iudaeo, saltem ex mente auctoris, venditantis, merito adhuc dubitari posset. Sunt vero & alii, qui non quidem ex instituto, sed oblata occasione, & velut in transitu, Iudaeorum mentionem faciunt, vt STRABO, PLVTARCHVS, TACITVS, IVSTINVS, aliique, de quibus hic dicendi locus non est. Plurima huc spectantia collegit, & in veris a falsis, quae plerumque apud scriptores ethnicos, cum de rebus Iudaeorum loquuntur, commixta sunt, discernendis, operam studiumque collocauit IO. IACOBVS SCHVDT, in *compendio historiae iudaicae, de origine, incrementis, & rebus gestis Iudaeorum, ad ductum Iustini histor. lib. XXXIV. potissimum ex gentilium scriptoribus collecto*, quod Francofurti ad Moenum anno M DCC. prodiit.

** Quod praeter FL. IOSEPHVM, subinde ex aliis, quae ad gentis suae historiam spectant, allegantem, omnium diligentissime praestitit EVSEBIVS, *praeparat. euangel. lib. IX.* per integrum, qui totus adeo huc pertinet, & res Iudaeorum ex scriptoribus extraneis mirifice illustrat.

§. XIII.

Constat etiam, Iudaeis cum vicinis, aliisque orientis gentibus, speciatim Aegyptiis, Phoeniciis, Chaldaeis, Persis, aliisque, varia intercessisse commercia, aut apud quasdam omnino ad certum tempus fuisse commoratos, vel bella etiam cum iis gessisse, vnde istarum gentium res gestae cum rebus Iudaeorum quodammodo permixtae fuere. Istarum itaque gentium historiam ab historia Iudaeorum, & horum contra ab illarum gentium historia, lucem capere, manifestum est. Hinc non praetermittenda, quae cum veteres, tum recentiores de Aegyptiorum, * Phoenicum, ** Chaldaeorum, ***

Perſarum,* aliarumque** orientis gentium rebus, memoriae prodiderunt.

* De rebus Aegyptiorum ex veteribus praeter MERCVRIVM vtrumque, antiquiorem illum, & iuniorem, itemque HORVM, quos nonnulli inter Aegyptiorum hiſtoricos referunt, commentatus eſt MANETHOS Sebennita, ſacerdos Heliopolitanus, qui tempore Ptolomaei Philadelphi floruit. Eum omnem hiſtoriam Aegyptiacam, cumprimis quae ad theologiam huius gentis pertinent, fuſe in graecam tranſtuliſſe linguam, tum in *ſacro opere*, quod ſcripſit, tum in aliis commentariis, refert EVSEBIVS, de *praeparat. euangel. lib. II. cap. I.* Vbi quidem per *ἱερὰν βίβλον, ſacrum opus,* intelligit hiſtoriam, quam iuſſu Ptolomaei Philadelphi, ab antiquiſſimis ac fabuloſis temporibus exorſus, perduxit fere vsque ad tempora Darii Codomanni, quem Alexander M. deuicit. Partitus eam eſt in certas dynaſtias, primoque Deorum regimen deſcribit, quibus ſemidei ſucceſſerint, quos denique homines exceperint. Cum vero iſta, quam MANETHOS texit, dynaſtiarum Aegyptiarum chronologia, non tantum diluuium, ſed & ipſam mundi creationem longiſſime excedat, nonnulli quidem non reges, qui iuſta ſerie ſibi inuicem ſucceſſerint, ſed qui ſimul diuerſis in locis in Aegypto imperitauerint, eum deſcribere autumarunt; alii autem alia ratione cum ſcripturae ſacrae chronologia eum conciliare aggreſſi ſunt: quos tamen omnes oleum operamque perdere contendunt alii, qui potius MANETHONEM data opera fabulis atque commentis indulſiſſe cenſent, vt antiquitatem, quam poſſet, maximam, Aegyptiis tribuendo, vanitati gentis huius conſuleret, ſimulque obſeruant, eum Ebraeorum res & antiquitatem conſulto imminuiſſe & obſcuraſſe. Praeter alios, in ea verſatur opinione vir clariſſimus IACOBVS PERIZONIVS, in *Aegyptiar. orig. inueſtigatione p. 16. 206. 329.* & alibi. Diceturque hac de re a nobis in ipſa tractatione pluribus, cum de Aegyptiorum dynaſtiis erit agendi locus. Ipſum MANETHONIS opus iniuria temporum intercidit: dynaſtias tamen in compendio ex eo nobis conſeruauit IVLIVS AFRICANVS, in cuius excerptis leguntur; ex eo autem non ſine interpolatione quadam easdem repetiit in *chronico* ſuo EVSEBIVS. Luculenta etiam MANETHONIS fragmenta extant apud FL. IOSEPHVM, *lib. I. contra Apionem*, qui & *lib. I. antiquitat. cap.*

cap. IV. eius meminit, quod & PLVTARCHVS facit *libr. de Iside & Osiride*, THEOPHILVS *Antiochenus libr. III. ad Autolycum*, aliique. Distinguendum etiam ab hocce MANETHONE alium eiusdem nominis, sacerdotem Mendesium, iampridem viri docti monuerunt. Chronicon antiquum Aegyptiacum, quod GEORGIVS SYNCELLVS nobis conseruauit, nihil aliud quibusdam videtur, quam compendium historiae MANETHONIS, tantumque nomina & series regum in dynastiis istis, cum designatione temporum, in eo exhibentur. ERATOSTHENES Cyrenaeus, iussu Ptolomaei euergetae, catalogum regum Thebanorum ex sacris litteris vrbis Diospolitanae confecit, & in linguam graecam transtulit: sed de eo, vt & chronico illo antea memorato, in ipsa dicemus tractatione, ad *period. I. sect. I. §. X.* HECATAEVM Abderitam, quem de Iudaeis scripsisse supra diximus, etiam historiam Aegyptiacam, tempore Ptolomaei Lagi, quo floruit, condidisse, ex DIODORO SICVLO *lib. I. bibliothec. p. 23.* discimus. Ea vero ad nostram aetatem non peruenit, non magis, quam reliqua eiusdem auctoris scripta, quae tamen huius loci non sunt. Idem fuit fatum PTOLOMAEI Mendesii, atque CHAEREMONIS. Et PTOLOMAEVM quidem tribus libris integris ea comprehendisse, quae a regibus Aegyptiis gesta sunt, ex APIONE Alexandrino docet CLEMENS, *Strom. lib. I.* ex quo ea repetit EVSEBIVS, *lib. X. praeparat. euangel. cap. XII.* Mentionem eius iniiciunt TATIANVS, IVSTINVS, TERTVLLIANVS, aliique. CHAEREMON, Aegyptius, qui primo post Christum natum seculo vixit, Aegyptiacamque historiam condidit, apud veteres quoque ob inscitiam & vanitatem male audit, vt ex STRABONE constat, *geograph. lib. XVII. p. 806.* Quae de Iudaeis in *Aegyptiaca* sua *historia* mentitus erat, refert atque refellit IOSEPHVS, *lib. I. contra Apion.* Eiusdem commatis LYSIMACHVS quidam fuit, qui itidem de rebus Aegyptiis scripsit, & de Iudaeis verba faciens, mentiendo, vt IOSEPHVS iudicat, CHAEREMONI dubiam facere palmam voluit. Ex reliquis, qui de rebus Aegyptiis ex instituto egerunt, maxime celebres sunt ALEXANDER POLYHISTOR, atque APION Alexandrinus. ALEXANDER CORNELIVS, cognomento POLYHISTOR, sub Ptolomaeo Lathuro vixit, cum bellum in Graecia gereret Lucius Sylla. Captiuus Romam abductus fuit; ingenii sui vero monumenta reliquit varia, & inter historias, quas scripsit, plurimas, etiam *Aegyptiacam* atque *Iudaicam*. Eorum,

rum, quae de Iudaeis scripsit, iam supra mentionem fecimus. APION, ex Oasi Aegypti ciuitate oriundus, Alexandrinus vocari voluit, quod Alexandriae ius ciuitatis acquisiuisset, floruitque temporibus Tiberii, & vltra. Nec tantum contra Iudaeos librum scripsit, cui FL. IOSEPHVM respondisse, supra iam diximus, sed *Aegyptiacorum* quoque *libros quinque*, vt TATIANVS testatur, *orat. ad Graecos p. m. 130.* edit. VVILHELMI VVORTH, vbi ex quarto nonnulla adducit. Praeter CLEMENTEM Alexandrinum, *lib. I. Strom.* eiusdem operis meminit AVL. GELLIVS, *noct. Attic. lib. V. cap. XIV.* cuius & hoc de eo est iudicium: *eius libri non incelebres feruntur, quibus omnium fere, quae mirifica in Aegypto visuntur, audiunturque, historia comprehenditur: sed in his, quae audiuisse vel legisse sese dicit, fortasse a vitio studioque ostentationis, fit loquacior. Est enim sane quam in praedicandis doctrinis suis venditator.* Eidem GELLIO *l. c.* audit *litteris homo multis praeditus, rerumque Graecanicarum plurima atque varia scientia.* Celeberrimum etiam sua aetate fuisse, vel ex PLINII *praefatione in historiam naturalem* constat, vbi dicit, a Tiberio Caesare eum *cymbalum mundi* appellitatum. Reliquos, vt LYCIAM, ASCLEPIADEM, NICOMACHVM, HELLANICVM, ceterosque, qui itidem de rebus Aegyptiacis egisse dicuntur, vtpote obscuriores, mitto. Hos vero omnes, quos hactenus commemoraui-mus, temporum iniuria nobis eripuit, vt praeter fragmenta quaedam, eaque pauca, ceu seruatas e naufragio tabulas, eorum nihil superfit. Legendus de iis GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, de *historicis Graecis* passim, &, qui ex VOSSIO multa hausit, LVDOVICVS ELIAS DV PIN, in *bibliotheca vniuersali historicor. lib. I. §. IV.* Ex hisce itaque, vel paucis potius eorum fragmentis, cum non multum ad accuratiorem historiae Aegyptiacae notitiam proficere liceat, iungendi sunt aliarum gentium historici veteres, quorum ad nos peruenerunt monumenta, quiue res Aegyptiacas attigerunt, quos in sequentibus indicabimus. Addendi autem cumprimis, qui ex recentioribus, cuncta ex veterum monumentis colligendo, eaque in ordinem redigendo, historiae Aegyptiacae iustam seriem nobis exhibere conati sunt, quos inter eminet IO. MARSHAMVS, in *canone chronico, Aegyptiaco, Ebraico, Graeco,* Lipsiae anno M DC LXXVI. recuso. Cuius viri industria cum merito laudanda sit, non tamen vbique eruditorum obtinere calculum potuit,

prae-

praesertim, quod fabulis & commentis Aegyptiorum nimis facile fidem adhibens, eam dynastiarum, quae apud illos celebrantur, cum sacri codicis chronologia conciliandi rationem ingressus sit, quae plus ingenii & subtilitatis, quam veritatis ac soliditatis habeat. Atque hoc cumprimis ostendere voluit IACOBVS PERIZONIVS, in *Aegyptiacarum originum & temporum antiquissimorum inuestigatione, in qua Marshami chronologia funditus euertitur &c.* Prodiit Lugduni Batauorum anno M DCC XI. 8. & rebus Aegyptiorum, simulque adeo historiae ecclesiasticae veteris testamenti, lucem haud contemnendam affundit. Sed in eo quoque peccauit MARSHAMVS, quod Ebraeorum ritus sacrasque ceremonias, eas etiam, quae Mose antiquiores sunt, quas a Deo non sine typica Christi adumbratione institutas esse constat, ex profanis Aegyptiorum moribus, seculique vsu deriuauit. Qua in re praeter alios suffragantem sibi habuit IOANNEM SPENCERVM, vt in sequentibus dicetur. Hanc vero sententiam dum ex instituto sibi discutiendam sumsit HERMANNVS VVITSIVS, enata inde ei est occasio scribendi *Aegyptiaca*, quae altera vice Amstaelodami anno M DC XCVI. prodierunt, & in quibus de Aegyptiorum institutis & doctrina talia afferuntur, quae ignorare illis nefas est, qui in historiae ecclesiasticae veteris testamenti studio rite proficere cupiunt.

** Inter rerum Phoeniciarum scriptores antiquissimi sunt SANCHONIATHON atque MOCHVS. Sed de vtroque in ipsa tractatione dicetur. Praeterea DIVS, eiusdem gentis historicus celebratur, quem in historia sua accuratissimum fuisse testatur FL. IOSEPHVS, *lib. I. contra Apionem, p.m. 1042.* vbi ex eo fragmentum de Salomone & Hiramo nobis conseruauit. Est is incertae aetatis auctor, quod & de MENANDRO Ephesio dicendum, qui actus regum apud Graecos & Barbaros in litteras retulit, eosque ex prouinciae cuiusuis libris collegit, quo magis historiae fides constaret. Testatur id itidem IOSEPHVS *l. c.* vbi egregium eius fragmentum de Hiramo Phoenicum rege, & Salomone, adducit. Meminit quoque eiusdem TERTVLLIANVS, in *apologetico cap. X.X.* & THEOPHILVS Antiochenus, ad *Autolycum lib. III.* addatur GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, de *historicis Graecis lib. I I. p.m. 180.* Incertae quoque aetatis est HISTIAEVS, Milesius, qui res Phoenicum litteris consignauit, teste IOSEPHO *lib. I.*

lib. I. antiquit. iud. cap. IV. vbi cum MOCHO & HIERONYMO Aegyptio eum coniungit. Namque & HIERONYMVS hicce Aegyptius hisce addendus est, Syriae ab Antiocho Asiae rege praefectus, vnde a quibusdam Phoenix dicitur, quippe qui itidem de rebus Phoeniciis commentatus est, vt ex IOSEPHO *l. c.* itemque *lib. I. contra Apionem p. 1050.* constat. Meminit eius etiam TERTVLLIANVS, cum MANETHONE atque BEROSO eum coniungens, sed per errorem Tyri regem vocans, quod haud dubio cum Hiramo eum confuderit. conf. LVD. ELIAS DV PIN, in *bibliotheca vniuersali historicor. lib. I. §. VII.* Hi omnes vero, & si qui forte alii de rebus Phoenicum ex veteribus, ex instituto commentati sunt, cum iam dudum non amplius extent, nihil aliud superest, quam vt ad eos nos conferamus, qui aut illorum nobis quasdam conseruarunt reliquias, aut aliud agendo Phoenicum quoque res attigerunt. Ex recentioribus hic lucem maximam dabit SAM. BOCHARTVS, in *geographiae sacrae* parte posteriori, cui titulum fecit *Chanaan*, in qua de *coloniis & sermone Phoenicum* ex instituto agit. Nonnulla quoque haud contemnenda suppeditat THOMAS REINESIVS, in *ἱστορουμένοις linguae Punicae*, in IO. GEORGII GRAEVII *syntagmate variarum dissertationum rariorum* recusis.

*** De ZOROASTRE atque HOSTANE, qui pro antiquissimis Chaldaeorum historicis venditari solent, in ipsa dicemus tractatione. Hic vero cumprimis commemorandus est BEROSVS, quem sub Ptolomaeo Philadelpho vixisse, suaque seu Antiocho Soteri, seu filio eius Antiocho Θεῷ dicasse, contendit GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, de *historicis Graecis lib. I. cap. XIII.* Sed sub Alexandro M. eum vixisse, euincit IACOBVS PERIZONIVS, in *originib. Babylon. p. 14.* Id sane testatur TATIANVS: Βηρωσσὸς ἀνὴρ Βαβυλώνιος, ἱερεὺς τοῦ παρ' αὐτοῖς Βήλου, κατ' Ἀλέξανδρον γεγονώς (vel: vt EVSEBIVS habet: γενόμενος) *Berosus, vir Babylonius, Beli, qui apud illos colitur, sacerdos, qui tempore Alexandri extitit: orat. ad Graecos p. m. 126.* VOSSIVS equidem *l. c.* vltima verba vertit: *qui tempore Alexandri natus est*, ne suae sententiae, eum sub Ptolomaeo Philadelpho floruisse, obstarent. Statuit namque, natum BEROSVM paulo ante mortem Alexandri. Sed, falli hic magnum istum virum, ostendere satagit PERIZONIVS *loc. cit.* Quicquid huius sit, scripsisse eum *Babylonica* seu *Chaldaica* tribus libris,

libris, constat. Vtroque enim nomine in opere hocce allegando vtuntur veteres. Βαβυλωνικὰ BEROSI laudat ATHENAEVS, *lib. XIV.* At TATIANVS *l. c.* eum τὴν χαλδαίων ἱστορίαν tribus libris scripsisse, ait. Χαλδαικὰ quoque BEROSI citat CLEMENS, *Strom. lib. I.* aliique. Quanquam non tantum res Babylonicas, sed & Medicas iis libris complexus sit. Fragmenta ex hocce opere, quod & ipsum cum multis aliis periit, nobis conseruauit FL. IOSEPHVS, *lib. I. contra Apionem*, & *libr. I. antiquit. iudaic. cap. V.* itemque EVSEBIVS, *lib. IX. praeparat. euangel. cap. XL.* Meminerunt etiam eius TERTVLLIANVS, in *apologet. cap. XIV.* auctor *chronici Alexandrini p. 48.* aliique. Quae vero ANNIVS ille VITERBIENSIS, impostor foedissimus, sub BEROSI nomine orbi obtrusit, ceu mera commenta, ad fuçum aliis faciendum conficta, iamdudum reiecerunt viri docti atque exploserunt. Post BEROSVM scripsit ABYDENVS, vel ABYDINVS, quippe qui illum allegat, etsi ceteroquin incertae sit aetatis. Ex EVSEBIO discimus, quod περὶ τῆς τῶν χαλδαίων βασιλείας scripserit, qui & quaedam eius fragmenta conseruauit, in quorum vno nomina & anni imperiorum, decem priorum regum Chaldaeorum, qui ante diluuium regnasse creduntur, continentur; altero autem ea, quae Moses de turri Babelis & linguarum confusione memoriae prodidit, confirmantur. conf. EVSEBIVS *chron. lib. I. & lib. IX. praeparat. euangel. cap. XII. XIV. & XLVI.* Mentionem quoque eius facit CYRILLVS, *lib. I. contra Iulianum p. 8.* Quod si hi, & alii, qui itidem forte ex instituto de Chaldaeorum rebus commentati sunt, integri ad nos peruenissent, haud dubio rebus obscurioribus clarior lux affundi posset. Iam cum praeter fragmenta nihil superfit, consulendi & hic sunt, qui aut res aliarum gentium, aut generatim historiam vniuersalem litteris consignando, Chaldaeorum quoque res attigerunt, quorumue adhuc hodie monumenta extant. Ex recentioribus in historiam & antiquitates Chaldaeorum quam diligentissime inquisiuit IACOBVS PERIZONIVS, in *originibus Babylonicis*, Lugduni Batauorum anno M DCC XI. editis.

* Rerum Persicarum non potuit non frequens apud scriptores Graecos fieri mentio, idque tum alias ob caussas, tum maxime ob bella, quae Persae, cum summa rerum in oriente ad illos transiisset, cum Graecis gesserunt. Illi tamen, qui ex instituto de rebus Persicis ege-

egerunt, eadem fere experti funt fata, ac quae Chaldaicarum, Phoeniciarum, Aegyptiarum rerum fcriptores praecipuos expertos diximus. Non memorabo nunc EMPEDOCLEM Agrigentinum, Pythagorae & Parmenidis difcipulum, philofophum clariffimum, qui praeter phyfica & alia, περσικὰ fiue τὴν τοῦ Ξέρξου διάβασιν carmine tractauit: cum enim ea reliquiffet imperfecta, foror aut filia combuffit, vt in vita eius auctor eft DIOGENES LAERTIVS. Nec SIMONIDES CEVS Leoprepis filius, vt nos moretur, neceffe eft. Etfi enim Dorica dialecto, verfibusque elegiacis, Cambyfis & Darii imperium, & Xerxis praelium nauale cum Graecis, & pugnam ad Artemifium, pugnam quoque Salaminiam carmine Lyrico defcripferit, nihil tamen horum ad nos peruenit. Idem dicendum de HECATAEO Milefio, CHARONTE Lampfaceno, atque HELLANICO Mitylenaeo: quorum ifte *Cyri atque Cambyfis gefta* fcripfit, ille *Perfica*, hoc eft, bellum, quod Darius & Xerxes cum Graecis geffere, duobus libris fignauit; hic vero praeter librum de antiquiffimis gentium principibus primisque vrbium conditoribus, quem κτίσεις ἐθνῶν καὶ πόλεων infcripferat, etiam *Aegyptiaca*, *Perfica*, aliaque reliquit, meminitque eius praeter alios FL. IOSEPHVS, *lib. I. contra Apion. p. 1034.* & *lib. I. antiquit. iudaic. cap. IV.* De DINONE pariter conftat, eorum, quae de *rebus Perficis* commentatus eft, nihil ad nos perueniffe, etfi PLVTARCHO in *Alexandro*, PLINIO *hift. nat. lib. X. cap. XLIX.* aliisque veterum memoretur, & CORNELIVS NEPOS in *vita Cononis* profiteatur, fe ei de rebus Perficis plurimum credere. Sed miffis hisce, eos potius commemorabimus, quorum ad nos peruenerunt monumenta, quos inter primum praecipuumque locum tenet HERODOTVS, vel, vt alii fcribendum contendunt, ERODOTVS, e Cariae vrbe Halicarnaffenfis, qui hiftoriam fuam, feu ἱστοριῶν λόγους θ' *hiftoriarum libros nouem*, circa Olympiadis LXXXIV. annum I. adeoque ante Chriftum natum CCCCXLVI. fcripfiffe dicitur. Nos de eo non agemus, cum praeter alios abunde, & more fuo, hoc eft, accurate hoc egerit IO. ALBERTVS FABRICIVS, *bibliothec. graec. lib. II. cap. XX. p. 695. feqq.* Id faltem obferuamus, etfi illi praecipue conftitutum fuerit, bella Perfarum contra Graecos defcribere, a Cyro vsque ad Xerxem, aliarum tamen gentium, vt Aegyptiorum, Lydiorum, Babyloniorum non minus, ac Medorum & Perfarum origines atque

atque fata eum referre. Haec seorsim ex HERODOTO excerpta, & in certum ordinem disposita, instituto haud contemnendo, exhibet LVD. ELIAS DV PIN, in *bibliotheca vniuersali historicorum lib. I. §. XVI. pag. 155. seqq.* Ad historiam quoque Persicam spectant, quae XENOPHON habet, tum in historia expeditionis Cyri, (Ἀνάβασιν Κύρου vocat) tum maxime in Κύρου παιδείᾳ, seu de *vita & disciplina Cyri.* Etsi enim in vltimo hocce opere exemplum potius magni principis proponere atque delineare, quam veram historiam scribere videatur, quaedam tamen de Cyro ita narrat, vt propius ad veritatem accedere videantur, quam quae HERODOTVS, a quo subinde dissentit, memorat. Sed magis ab HERODOTO dissentit, immo data opera illi velut contradicit CTESIAS. Is Cnidius homo fuit, captus bello, quod Cyrus minor cum fratre Artaxerxe gessit, & in Persidem delatus, medicinam ibi per annos septendecim exercuit. Reliquit de *rebus Persicis* libros XXIII: in quorum sex prioribus τά τε Ἀσσύρια διαλαμβάνει, *res Assyriorum pertractauit*; in vltimo catalogum regum a Nino & Semiramide vsque ad Artaxerxem exhibuit, vt auctor est PHOTIVS, qui sex illis prioribus libris, in quibus de Assyriorum rebus egit, praetermissis, reliquos copiose excerpsit, *cod. LXXII.* Eorum, quae de rebus Assyriis dixerat, compendium extat apud DIODORVM SICVLVM, quemadmodum nomina regum, a DIODORO omissa, apud EVSEBIVM atque SYNCELLVM legere licet. Male autem iam apud veteres audit CTESIAS. ARISTOTELES ex eius *Indicis* aliquid citans, scriptorem negat ἀξιόπιστον, *lib. VIII. hist. animal. cap. XXVIII.* Vanitatis eundem redarguit PLVTARCHVS, in *vita Artaxerxis p. 1014.* qui & *p. 1017.* λαμπρὸν ψεῦσμα, *manifestum mendacium*, illi imputat. Sed ANTIGONVS quoque *hist. parad. XVI.* αὐτὸν πολλὰ ψεύδεσθαι, *eum multa mentiri*, diserte profitetur. Eo magis itaque mirandum, fuisse, qui eius auctoritatem sequerentur, quod DIODORVM SICVLVM, TROGVM POMPEIVM, VELLEIVM PATERCVLVM, aliosque fecisse, constat. IVLIVS quoque AFRICANVS, EVSEBIVS atque SYNCELLVS in chronologia regum Assyriorum eius sententiam amplexi, suoque exemplo plurimos, vt idem facerent, permouerunt, quos inter praeter alios eminet VLRICVS HVBERVS, in *dissertationibus septem, de genuina aetate Assyriorum & regno Medorum,*

E Franc-

Franeckerae anno M DC LXIII. editis. Sed hosce omnes in errore versari, luculenter demonstrauit CHRISTOPHORVS CELLARIVS, in *dissertatione*, qua *Ctesiae Cnidii de principio regnorum & historiarum hypotheses suspectas* sub examen reuocauit. Diceturque etiam a nobis hac de re in ipsa tractatione. Ad res Persicas vt redeamus, ex recentioribus, praeter alios, earum initia illustrauit CONRADVS SAMVEL SCHVRZFLEISCHIVS, in peculiari dissertatione, quae secunda est in *operibus* eius *historico-politicis*. Ritus, antiquitates, regiminisque, quod apud eos obtinuit, rationem descripsit BARNABAS BRISSONIVS, *tribus de regio Persarum principatu libris*, Parisiis ann. M DC VI. editis; religionem vero, placitaque de rebus diuinis, de quibus vel maxime in historia ecclesiastica soliciti sumus, vir doctissimus THOMAS HYDE, in *historia religionis veterum Persarum, eorumque Magorum, &c.* quae Oxonii anno M DCC. prodiit.

** Cumprimis Graeci adhuc paucis hic commemorandi sunt. Ex quo enim Alexander M. Persicum imperium destruxit, & post eius mortem varia Graecorum regna enata sunt, Asiaticum scilicet, Syriacum, Aegyptiacum, Macedonicum, Iudaeis subinde cum quibusdam ex eius successoribus, praecipue autem Syriae regibus, confligendum fuit. Quae ergo tum Iudaei experti sunt fata, rectius intelligemus, si Graecorum quoque res perspectas habuerimus. Ingens autem eorum est numerus, qui ex Graecis de Graecorum rebus scripserunt, quos cum GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, LVD. ELIAS DV PIN, IO. ALBERTVS FABRICIVS, aliique diligenter enarrauerint, nos praecipuos saltem indicabimus. THVCYDIDES, qui *belli Peloponesiaci* historiam descripsit, omnibus notus est, statumque internum Graeciae quam rectissime pandit. Id quod & de XENOPHONTE dicendum, qui in suis de rebus Graecorum *libris VII.* THVCIDIDEM velut continuauit. Ad alia etiam se diffundit, adeoque propius ad nostrum institutum accedit, DIODORVS SICVLVS, in βιβλιοθήκῃ, quam vocat ἱστορικῇ. De rebus enim Aegyptiis, Assyriis, Medicis, Persicis, Graecis, Romanis, Punicis, aliisque in ea agit. Constabat hoc opus libris quadraginta, quorum summam in praefatione ipsemet recenset, docetque, sex priores continere res ante Troianum bellum gestas, eaque, quae fabulis de seculo isthoc prodita fuerunt, horumque iterum tres prio-

res

res antiquitates barbaricas, tres posteriores fere graecas comprehendere: vndecim vero sequentibus res vbique locorum gestas a bello Troiano vsque ad Alexandri magni mortem, describi; denique in tribus & viginti libris ceteras res gestas referri, vsque ad initium belli aduersus Gallos excitati, quo Iulius Caesar Gallorum gentem debellauit. Ex quadraginta vero istis libris quindecim tantum supersunt, & pauca quaedam fragmenta apud PHOTIVM, aliosque. Quod si integrum hocce opus ad nos peruenisset, magnum hinc inde historiae veteris testamenti affundere lucem potuisset: quanquam & ea, quae supersunt, vsum haud contemnendum praebent. Alexandri magni vitam, resque ab eo gestas, a PLVTARCHO in *vitis parallelis*, itemque ab ARRIANO, & Q. CVRTIO RVFO, descriptas, nemo ignorat. Successorum vero Alexandri, Asiaticorumque regum historiam cumprimis illustrat POLYBIVS Megalopolitanus, scriptor prudentissimus, in *historiarum, qui supersunt, libris*, itemque in *excerptis legationum*, cui APPIANVS iungendus in *Mithridaticis*, & *Syriacis*. Nec praetermittendus est IVSTINVS, TROGI POMPEII *epitomastes*. Etsi enim, quae nobis reliquit, vniuersalis historiae quoddam compendium exhibeant, cumprimis tamen in rebus Macedonicis, Alexandri M. praecipue, eiusque patris Philippi, vt & successorum, explicandis, diligentem operam posuit, adeoque & sub titulo: *historiarum Philippicarum*, opus suum extare voluit. Ex recentioribus, historiae & antiquitatibus Graecorum, variis scriptis lucem egregiam affudit IO. MEVRSIVS. De iis autem, qui successorum praecipue Alexandri historiam ex nummis illustrarunt, deinceps dicemus.

§. XIV.

Et isti quidem, vt lucem huic, de qua loquimur, tractationi affundunt, ita ad rem ipsam spectant, qui ex veteribus christianis ex instituto historiam ecclesiasticam veteris testamenti condiderunt. Nec tamen alius, qui hoc fecerit, aut innotuit, aut ad nostra tempora peruenit, si a quibusdam chronographis discedas, * quam SVLPITIVS SEVERVS, vt vulgo vocatur, vel, vt alii appellandum censent, SEVERVS SVLPITIVS. ** Gentis enim Israeliticae, in qua olim vera ecclesia fuit, in historia

ſua ſacra, fata, ab orbe condito ad Chriſtum natum, & hinc porro res eccleſiae chriſtianae ad annum circiter quadringenteſimum vsque, ſuccincte & eleganter enarrat, in ſynodo Burdegalenſi ſubſiſtens. Occaſio quoque hinc viris doctis, qui commentariis ſuis eum illuſtrarunt, data fuit, hiſtoriae eccleſiaſticae veteris teſtamenti capita praecipua, ſtudioſe ac diligenter explicandi.

* Hos inter primum ſibi vindicat locum IVLIVS AFRICANVS, ſeculi tertii ſcriptor, qui de *chronographia libros V.* compoſuit. Ab orbe namque condito incepit, & ad Chriſti vsque aduentum chronologiam ſuam perduxit, hinc vero ad Macrini vsque tempora, vel, vt aliis placet, Heliogabali, proceſſit, ſed, vt magis ſuccincte, quae hocce temporis interuallo contigerant, commemoraret. Ex IVLIO AFRICANO ſua fere deſumſit EVSEBIVS, qui itidem hic commemorandus eſt. Inter alia enim *chronicon*, παντοδαπὴ ἱςορία dictum, opus bipartitum, reliquit, in cuius parte prima χρονικοὶ κανόνες παντοδαπῆς ἱςορίας inſcripta, hodie valde mutila, omnium fere gentium, Chaldaeorum, Aſſyriorum, Medorum, Perſarum, Ebraeorum, Aegyptiorum, aliarumque, origines & res maxime memorabiles ab orbe condito, proſecutus eſt, idque ea ratione, vt ex IVLII AFRICANI fontibus ſua irrigaret arua. In altera parte, quae κανὼν χρονικὸς dicitur, cuncta ſecundum temporum ſeriem diſpoſuit, & ſingularum gentium memorabilia ad ſuum quemque annum reuocauit, initio ab epocha Abrahami facto. Vtramque autem ad annum Chriſti CCCXXV. perduxit. Hocce EVSEBII chronicon in linguam latinam tranſtulit HIERONYMVS, vt tamen hinc inde quaedam inſereret. Graeca autem cum non minus, ac IVLII AFRICANI chronographia, perierint, hunc defectum vt reſarciret IOSEPHVS SCALIGER, ex GEORGIO SYNCELLO, CEDRENO, chronico Alexandrino, aliisque ea conuectauit, quae in *theſauro temporum* nobis exhibuit, quae tamen, vt viris eruditis pridem obſeruatum, mutila ſunt atque confuſa, cum neque, quae ſint AFRICANI, neque quae EVSEBII, neque denique, quae SYNCELLI, vel diuinando quis aſſequi poſſit; qui & porro obſeruant, in ea SYNCELLI edi-

editione, quam IACOBVS GOAR adornauit, longe distinctius haec discriminari. conf. GVIL. CAVEVS, *histor. litterar. script. eccles. sec. III. p. 53.* *Thesaurus* ille *temporum*, in quo *Eusebii chronicorum canonum omnimodae historiae libri duo, interprete Hieronymo*, item *auctores omnes, derelicta ab Eusebio & Hieronymo continuantes, eiusdem Eusebii vtriusque partis chronicorum canonum reliquiae Graecae, quae colligi potuerunt*, continentur, cum IOSEPHI SCALIGERI *notis & castigationibus*, prodiit Lugduni Batauorum anno M DC VI. recusus deinceps, notis tertia parte auctioribus, Amstaelodami anno M DC LVIII. Dignum profecto opus, quod vel ob notas illas ac animaduersiones summi viri hic commemoretur, quippe in quibus sacrae pariter ac profanae historiae locis obscurioribus lucem egregiam affundit. Iungendae CLAVDII SALMASII *variae lectiones & emendationes in chronicon Hieronymi latinum*, itemque *castigationes & animaduersiones in chronicon Eusebii graecum, & alterum paschale*, quas ex beati fratris sui, CONRADI SAMVELIS, schedis auctas & locupletatas, ac *Notitiae bibliothecae Principalis Vinariensis* additas, edidit vir doctissimus celeberrimusque, HENRICVS LEONARDVS SCHVRZFLEISCHIVS, qui & ipse *p. 48. seqq.* de EVSEBIO eiusque chronico erudite & eleganter differit. GEORGIVS vero ille, cuius antea facta mentio, monachus Constantinopolitanus, Tarasii patriarchae syncellus, seculo octauo floruit, chroniconque reliquit ab orbe condito vsque ad Maximini tempora. Totum illud ex EVSEBII chronico compilauit, sed ita, vt saepe ab eo dissentiat, eumque vehementer exagitet. Prodiit, vti diximus, studio & opera IACOBI GOARI, qui & notas addidit, Parisiis, anno M DC LII. Locum praeterea inter antiquiores chronographos sibi vindicat IOANNES Antiochenus, cognomento MALALA, quippe qui *historiam chronicam* libris XVIII. ab orbe condito vsque ad Iustiniani senioris exitum, scripsit. De aetate eius viri docti inter se non consentiunt, cum ab aliis ad initium seculi septimi, ab aliis ad seculum nonum referatur. In linguam latinam hancce historiam chronicam transtulit EDMVNDVS CHILMEADVS, quam luci tandem publicae graece atque latine exposuit HVMPHREDVS HODIVS anno M DC XCI. Non vero multum bonae frugis inde capias, cum auctorem istum anachronismis & anti-chronismis scatere, nugarumque & fabularum plenum

 esse,

esse, iam aliis obseruatum sit. De locis ex Eusebii historia chronica a IO. MALALA laudatis, erudite itidem & accurate disserit HENRICVS LEONARDVS SCHVRZFLEISCHIVS, in *Notitia bibliothecae Principalis Vinariensis p. 51. seqq.* Diuersus ab eo est IOANNES monachus Antiochenus, qui itidem seculo septimo circa annum DC XX. claruit, & *historiam chronologicam a mundi initio ad sua vsque tempora* scripsit, quae hactenus nondum est edita, excerpta tamen eius amplissima *collectaneis* suis de *virtutibus* & *vitiis* inseruit CONSTANTINVS PORPHYROGENETA, quae notis illustrata ex codice Peiresciano graece & latine edidit HENRICVS VALESIVS, Parisiis anno M DC XXXIV. Plura, quae vsui nobis esse queant, promittit *chronicon*, vt vulgo vocatur, *Alexandrinum.* Incipit & illud ab orbe condito, & per varia mundi secula decurrens, ad Heraclii imperatoris tempora perducitur. Alexandrinum vocatur, quod in frontispicio manuscripti codicis PETRVS ALEXANDRINVS, nota apposita, illud commendarat. Idem *fastorum Siculorum* nomine venit, quod ab HIERONYMO SVRITA in vetusta quadam Siciliae bibliotheca repertum est. Cum vero in eodem temporum rationes praecipue iuxta festa paschatis in ecclesia tum iudaica, tum christiana, recurrentia, notentur, aliis *chronici paschalis* nomen illi dare placuit. Integrum primum hocce chronicon edidit MATTHAEVS RADERVS, Monachii anno M DC XV. Sed longe accuratior pleniorque est editio, quae opera & studio CAROLI DV FRESNE anno M DC LXXXIX. Parisiis prodiit, qui etiam non tantum notas criticas & historicas addidit, sed amplissimam praefationem praemisit, in qua inter alia de auctore, & reliquis ad opus hocce spectantibus, copiose disserit. De auctore tamen nihil certi asseri potest, etsi nonnulli, eum GEORGIVM PISIDEM, qui seculo septimo floruit, esse perhibeant.

** Sub finem seculi IV. floruit SVLPITIVS SEVERVS, Nitiobrix, Primuliacensis in Africa presbyter, diuersus omnino ab eiusdem nominis episcopo Bituricensi, quocum male a CAROLO SIGONIO, aliisque confunditur, vt recte notatum IOSEPHO SCALIGERO, *prolegom. lib. de emendatione temp* Virum doctrina & sapientia pollentem vocat AVGVSTINVS, *ep. CC V.* IDACIO autem, *init. chron.* vir summus audit. Passim etiam ob puritatem & elegantiam stili laudatur. *Etsi vero nonnul-*

nonnulla adfert, (ita de eo pronuntiat B. CASPAR SAGITTARIVS, *introd. ad hist. eccles. cap. III. p. 10.*) *scriptor, virgulam censoriam commerita, tamen & propter stili Sallustiani, quem imitatur, elegantiam, & quod historias biblicas priscorumque temporum potiora, per compendium non ineleganter persequitur, dignus lectu scriptor est.* conf. & GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, de *histor. Latin. lib. II. cap. XII.* Sunt, qui, inter scriptores ecclesiasticos eum referendum, negant, cum *historiam sacram*, hoc est, epitomen historiarum biblicarum scripserit, & non nisi extrema parte historiam ecclesiasticam attingat. Sed cum vera ecclesia olim in gente Israelitica fuerit, adeoque gentis huius fata cum fatis ecclesiae fuerint coniunctissima, immo SVLPITIVS non tantum ciuilia, sed & sacra huius gentis complexus sit, haud sine ratione locum hic sibi vindicat. Saepius opera SVLPITII sunt edita: commendanda autem merito recentissima editio, quae Lipsiae anno M DCC IX. prodiit, in qua omnia SVLPITII SEVERI, quae extant, opera in duos tomos distributa exhibentur, quorum prior antehac edita continet, cum notis IO. VORSTII, alter autem epistolas, antea cum reliquis operibus nondum editas, ex recensione & cum notis IOAN. CLERICI. Fuerunt etiam, qui notis & commentariis huncce auctorem illustrarent, vt praeter IO. VORSTIVM iam laudatum, VICTOR GISELINVS, CAROLVS SIGONIVS, IO. DRVSIVS; GEORGIVS HORNIVS, aliique; cumprimis autem fuse & operose hoc egit CHRISTIANVS SCHOTANVS, cuius *bibliotheca historiae sacrae veteris testamenti, seu exercitationes historicae in sacram scripturam & Iosephum per modum commentarii in historiam sacram Sulpitii Seueri*, in duos tomos distributa, prodiit Franeckerae anno M DC LXII. in fol. Magna vtique diligentia auctor collegit, quae non tam ad SVLPITIVM SEVERVM, quam ipsam historiam ecclesiasticam veteris testamenti illustrandam faciunt. Sunt tamen, qui ordinem & selectum rerum, iudiciumque hinc inde in hocce opere desiderant.

§. XV.

Nec defuerunt, medio post Christum natum aeuo, tum inter Graecos, * tum inter Latinos, ** qui aut annales, aut chronica sua ab ipsis mundi ecclesiaeque origine auspicarentur,

tur. In quibus etsi conatus neutiquam vituperandus sit, seculi tamen infelicitas, barbariesque, quae orbi incubuit, summa, subinde & aliae rationes obstitere, quo minus, quod calculum ferat, proferre potuerint. Ieiuna itaque hic omnia sunt, sterilia, & fabulis quandoque atque commentis inficetis foedata.

* Spectat huc GEORGIVS CEDRENVS, monachus Graecus, qui seculo vndecimo vixit, & *annales* siue *compendium historiarum*, ab orbe condito vsque ad Isaaci Comneni tempora, annumque Christi MLVII. scripsit. conf. LEO ALLATIVS, *diatribe de Georgiis & eorum scriptis, p. 334.* IOANNES ZONARAS seculo duodecimo vixit, & *annalium* seu *compendii historiarum* tomos III. reliquit, in quorum primo de rebus iudaicis, ab orbe condito vsque ad Hierosolymorum excidium, agit. Eodem seculo MICHAEL GLYCAS floruit, qui, praeter alia, annales quadripartitos scripsit, in quorum parte prima de operibus sex dierum disserit, in secunda autem res gestas ab orbe condito ad Christum natum enarrat. Addi his a quibusdam solet THEOPHANES CONFESSOR. Sed hic chronographiam suam ab anno imperatoris Diocletiani primo incipit; hinc & a quibusdam pro quodam velut continuatore GEORGII CEDRENI habetur. vid. MARTINVS HANCKIVS, de *Byzantinarum rerum scriptoribus, part. I. cap. XI. p. 220.*

** Ex septimo seculo huc referendus est ISIDORVS HISPALENSIS; ex octauo, BEDA, cognomine VENERABILIS; ex nono, FRECVLPHVS, monachus primum Fuldensis, post Lexouiensis episcopus, itemque ADO, Viennensis ad Rhodanum in Allobrogibus archiepiscopus; ex seculo vndecimo, HERMANNVS contractus, itemque MARIANVS Scotus; ex seculo duodecimo, HVGO Floriacensis, itemque OTTO Frisingensis, atque GODOFRIDVS Viterbiensis; ex seculo decimo tertio, CONRADVS A LICHTENAV, Vrsp.rgensis monasterii ad Mindolam in dioecesi Augustana abbas, itemque ALBERTVS, abbas Stadensis, & denique VINCENTIVS Bellouacensis. Hi enim omnes ab ipso mundi initio, excepto HVGONE Floriacensi, & CONRADO Vrspergensi, quorum ille a Nino, hic autem a Belo, primo Assyriorum rege, incipit, chronica sua exordi-

dium-

diuntur, adeoque veteris quoque teſtamenti res geſtas complectuntur. Nec defuerunt ſeculo decimo quarto & decimo quinto, qui chronica eiusmodi vniuerſalia conderent, vt GOBELINVS PERSONA, qui ſeculo decimo quinto vixit, in *coſmodromio*, quod vocat, quo hiſtorias ab orbe condito ad ſuum vsque aeuum complexus eſt; THEODORICVS ENGELHVSIVS, monachus Hildeſienſis, in *chronico*, quod res eccleſiae & reipublicae ab orbe condito ad annum Chriſti circiter M CCCC XX. continet; de quibus, vt & reliquis, hactenus commemoratis, praeter GERHARDVM IO. VOSSIVM, de *hiſtoricis Latinis*, legendus B. CASPAR SAGITTARIVS, *introd. ad hiſtor. eccleſ. cap. IX. & X.* itemque DEGOREVS WHEAR, in *relectionib. hyemalib.* & quae ad eas in *acceſſionibus* ſuis addidit IO. CHRISTIANVS NEV. Iungendi etiam ſunt, qui ſeculo decimo ſexto floruerunt, chronographi haud pauci, qui a mundo condito itidem ſua exorſi ſunt, ex quibus prae reliquis lectu dignum eſt chronicon IO. CARIONIS, quod rectius partim PHILIPPO MELANCHTONI, partim CASPARI PEVCERO tribuitur, quippe in quo eccleſiae pariter ac imperiorum praecipuorum fata, a condito mundo ſingulari ſtudio, miraque ſtili elegantia & facilitate, ea quidem ratione exponuntur, vt, quod praecipuum eſt, prouidentia Numinis admiranda in eccleſiae & reipublicae fatis diſpenſandis, diligenter vbique obſeruetur, & lectoribus ante oculos ponatur. Sed de eo quoque, vt & reliquis decimi ſexti, itemque decimi ſeptimi ſeculi chronographis, conferre poterit, qui plura deſiderat, SAGITTARIVM *l. c. cap. XI. pag. 91. ſeqq.*

§. XVI.

Qui recentiori aetate & poſt litterarum bonarum reſtitutionem, ad hiſtoriam eccleſiaſticam veteris teſtamenti, eiusque illuſtrationem, aliquid contulerunt, non vnius ſunt generis. Ne quid enim de illis dicam, qui ſcripturae ſacrae libros veteris teſtamenti commentariis explicarunt, * fuerunt etiam, qui annales veteris teſtamenti conderent, quos inter eminent IACOBVS SALIANVS, ** AVGVSTINVS TORNIELLVS, *** atque IACOBVS VSSERIVS. *

 * Ingens

* Ingens horum, siue Iudaeos, siue christianos spectes, est numerus, nec huius aut loci aut instituti, aut omnes, aut praecipuos enarrare. Sed nec omnes historiae ecclesiasticae studio inseruiunt, sed illi tantum, qui in sensum litteralem quam diligentissime inquirunt, & circumstantiarum historicarum habent rationem. Facit id ex recentioribus prae reliquis magno studio IOANNES CLERICVS, in *commentario* suo in *pentateuchum*, itemque in *libros historicos veteris testamenti*; qui magnam ecclesiasticae historiae veteris testamenti partem complectuntur. Et licet non omnes viri istius longe doctissimi sententiae adprobandae sint: lucem tamen subinde magnam rebus obscurioribus affundit. Sunt etiam in illum iniquiores, qui, ex IO. SPENCERO, & SAM. BOCHARTO sua eum in commentario in pentateuchum deprompsisse, contendunt. Etsi enim hosce auctores quandoque sequatur, non tamen id semper facit, aliquando etiam ab iis dissentit, & plurima ipsemet addidit, cuncta denique ita disposuit atque digessit, vt sine taedio ab omnibus legi & quam facillime diiudicari queant.

** IACOBVS SALIANVS, presbyter Aueniönensis, societati Iesu adscriptus, seculo decimo septimo vixit, obiitque anno M DC XL. *Annales* eius tomis sex comprehensi, Parisiis M DC XXV. & alibi alio tempore, prodierunt.

*** Circa initium itidem seculi decimi septimi vixit AVGVSTINVS TORNIELLVS, Nouariensis, congregationis S. Pauli clericus regularis, cuius *annales sacri & profani ab orbe condito ad eundem Christi passione redemtum*, duobus tomis Francofurti M DC XI. & XVI. prodierunt. Ita vero opus illud auctor concinnauit, vt praeuium atque velut connexum annalibus CAESARIS BARONII censeri deberet, quod & in titulo eius indicatur. SALIANI tamen & VSSERII annalibus, eruditorum iudicio, multum postponitur.

* Doctissimus ille, & ob multa, eaque praestantissima, ingenii & doctrinae monumenta, celeberrimus archiepiscopus Armachanus. Licet vero *annalium veteris & noui testamenti* titulum opus hocce praeferat, non tamen vlterius, quam ad annum Christi LXXIII. seu templi ac reipublicae iudaicae excidium, progreditur. Laudatur IO. ANDREAE BOSIO, quod omnia ex fontibus diduxerit: cui etiam

scriptor

scriptor plenus & accuratus audit, in *notitia scriptorum historiae vniuersalis, sect. post. §. XXVIII. pag. 201.* Editio Bremensis, quae anno M DC LXXXVI. prodiit, plenior est, quam Anglicana.

§. XVII.

Iungendi his sunt, qui ex instituto historiam ecclesiasticam veteris testamenti tradiderunt, siue prolixa iustaue id fecerint tractatione, vt inter Romanenses, NATALIS ALEXANDER,* inter Reformatos, FRIDERICVS SPANHEMIVS,** aliique,*** siue per compendium, quod itidem hinc inde viri quidam eruditi praestiterunt.*

* *Historia* eius *ecclesiastica veteris testamenti*, vna cum *historia ecclesiastica noui testamenti*, antea per partes edita, iunctim tandem & in octo diuisa tomos, prodiit Parisiis anno M DC XCIX. in fol. Licet vero auctor ecclesiae Romanae, cui addictus est, hypothesibus subinde inseruiat, ob ordinem tamen methodumque, & luculentam tractandi rationem, minime contemnendus est.

** Extat *historia* eius *ecclesiastica a condito Adamo ad aeuum christianum*; cui *inseruntur synchronismi insigniores historiae exoticae*, tomo primo operum eius, Lugduni Batauorum M DCC I. editorum. Nihil vero de hocce auctore, quod ad hocce studiorum genus attinet, tam praeclare dici potest, quod non multis modis superet.

*** Vt IACOBVS CAPPELLVS, in *historia sacra & exotica ab Adamo vsque ad Augustum*, Sedani anno M DC XIII. 4to edita. conf. PAVLVS COLOMESIVS, in *Gallia orient. p. m. 157.*

* Ex iis, qui historiam ecclesiasticam veteris testamenti aut seorsim, aut iunctim cum historia ecclesiastica noui testamenti tractarunt, mihi sequentes innotuerunt: FRIDERICVS SPANHEMIVS, in *breui introductione ad historiam sacram vtriusque testamenti*; GEORGIVS HORNIVS, in *historia ecclesiastica*, MELCHIORIS LEIDEKKERI & DANIELIS HARTNACCII *notis & obseruationibus illustrata*; in qua & LVDOVICI CAPPELLI *compendium historiae iudaicae* exhibetur. Prodiit cum MELCHIORIS LEIDEKKERI & DANIELIS CRAMERI continuatione, Francofurti anno M DCC IV. 8. GOTHOFREDVS ARNOLDVS, cuius itidem

extat *compendium historiae ecclesiasticae veteris ac noui testamenti*, Germanica lingua conscriptum, quod Lipsiae anno M DCC. 8. lucem adspexit. IO. ANDREAE SCHMIDII, theologi Helmstadiensis clarissimi, *compendium historiae ecclesiasticae veteris testamenti*, Helmstadii prodiit anno M DCC VIII. 8vo. Eodem anno publicae luci exposita est CAMPEGII VITRINGAE *hypotyposis historiae & chronologiae sacrae, a mundo condito vsque ad finem seculi primi*, Franecquerae in 8. in qua auctor doctissimus id praecipue operam dedit, vt chronologicas difficultates breui & perspicua ratione tolleret. ANTONII LE GRAND *historia sacra, a mundi exordio ad Constantini magni imperium deducta*, Herbornae anno M DC LXXXVI. in 8. recusa, ob stili elegantiam atque nitorem maxime commendanda est. Nec praetermittendus LVDOVICVS ELIAS DV PIN, qui praeter alia ingenii monumenta, quibus magnam celebritatem adeptus est, etiam compendium aliquod historiae ecclesiasticae, veteris ac noui testamenti, per quaestiones & interrogationes concinnauit, quod ex lingua Gallicana in Germanicam translatum, prodiit Ratisbonae, hoc ipso, quo haec scribo, anno M DCC XIII. Praeterea in FRANCISCI BVRMANNI *operibus biblicis*, quae anno M DCC X. Germanice in fol. edita sunt, etiam compendium aliquod historiae ecclesiasticae veteris testamenti vsque ad initium noui testamenti, continetur. Denique addendum, quod vel primo loco commemorandum erat, *compendium*, quod vocatur, *historiae ecclesiasticae Gothanum*, anno M DC LX. primum editum, & deinde saepius recusum, cuius ea pars, quae historiam ecclesiasticam veteris testamenti sistit, auctorem agnoscit virum summum, VITVM LVDOVICVM SECKENDORFIVM, qui in temporum rationibus SETHVM CALVISIVM sequitur.

§. XVIII.

Cum etiam ritus ac ceremoniae Iudaeorum, totaque & ecclesiae & reipublicae, quae apud eos fuit, ratio, haud exiguam historiae ecclesiasticae partem absoluat, mancaque adeo & mutila futura esset tractatio, nisi ista quoque euoluerentur; nemo non intelligit, scriptores, qui de ritibus & antiquitatibus,* cumprimis vero de republica Ebraeorum ** egerunt, vtramque hic

hic quoque facere paginam. Id quod non minus de illis censendum, qui de origine & progressu idololatriae scripserunt, aut veri falsique Numinis cultus, dogmatumque, quae cum eo coniuncta sunt, historiam concinnarunt.***

* Hoc praeter scriptores Talmudicos, MOSEN etiam MAIMONIDEM, cumprimis in praeclaro opere, cui titulum fecit: יד החזקה *manus fortis*, aliosque Iudaeorum, plurimi etiam praestiterunt christianorum, qui in antiquitatibus gentis Ebraeae illustrandis operam studiumque collocarunt suum, idque tum seorsim, hoc aut illud caput explicando, vt IO. SELDENVS, IO. LIGHTFOOTVS, IO. HENRICVS HOTTINGERVS, IO. BVXTORFIVS vterque, pater & filius, IO. BENEDICTVS CARPZOVIVS, IO. FRISCHMVTHVS, scriptis & dissertationibus variis, tum cuncta vnico fasce & velut systemate quodam comprehendendo, idque aut per compendium, vt THOMAS GOODWIN, & HADRIANVS RELANDVS, aut ampliori tractatione, vt IO. LVNDIVS, cuius de *antiquitatibus iudaicis* opus lingua Germanica anno M DCC IV. in fol. prodiit, aliique. Ingens eiusmodi scriptorum est numerus, quos accurate recensere, huius loci non est; eoque facilius hocce labore supersedere possumus, cum id iam diligenter, post CAROLVM IOSEPHVM IMBONATVM, in *bibliotheca Latino-Ebraica*, praestiterit IO. ALBERTVS FABRICIVS, in *bibliographia antiquaria*, Hamburgi anno M DCC XIII. edita. Cumprimis tamen hic commemorandus est IOAN. SPENCERVS, cuius libri tres, de *legibus Ebraeorum ritualibus & earum rationibus*, multiplici eruditione referti, tertia vice Lipsiae anno M DCC V. prodierunt. Magna quidem is diligentia in argumento tam illustri versatus est, sed quia, quod praecipuum esse debebat, fere neglexit, aut vltimo loco constituit, sublimioresque legum Mosaicarum caussas naturalibus & politicis postposuit, haud raro etiam in veris istarum legum caussis assignandis aberrauit, non potuit non aliorum reprehensionem incurrere. Dicetur hac de re in ipsa tractatione ex instituto.

** Nota satis sunt, & in omnium versantur manibus CAROLI SIGONII, PETRI CVNAEI, BONAVENTVRAE, CORNELII BERTRAMI, cuius commentationem notis illustrauit CONSTANTINVS L' EMPEREVR,

REVR, IO. STEPHANI MENOCHII, IO. LVDOVICI REIMERI, HERMANNI CONRINGII, aliorumque, de republica Ebraeorum scripta. Quorum omnium etsi laudanda sit industria, non tamen omnibus tanta aut linguae, aut rerum ebraicarum fuit notitia, vt ex voto destinata exequi potuerint. Ad hosce vero non ita pridem accessit clarissimus ecclesiae reformatae theologus, MELCHIOR LEIDEKKERVS, in amplissimo & admodum luculento opere, cuius pars prior, seu tomus primus, sub titulo: *de republica Ebraeorum libri XII.* lucem adspexit Amstaelodami anno M DCC IV. in fol. pars posterior autem, seu tomus secundus, sub titulo: *de vario reipublicae Ebraeorum statu libri nouem*, ibidem anno M DCC X. prodiit. Eo magis autem hocce opus nobis hic commemorandum fuit, quod non tantum reipublicae iudaicae constitutio in eo describatur, sed ritus quoque & antiquitates eiusdem gentis, immo fata & historia a prima eius origine ad tempora vsque nati Christi, ordine exhibeantur, edisseranturue, & alia quoque, de quibus & nobis dicendum erit, capita in eo passim attingantur.

*** Quod illi, qui de idololatria gentilium, eiusque origine & progressu scripserunt, hic vel maxime in censum veniant, nemo non intelligit. Vtramque autem in hoc argumento paginam facit GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, in opere de *theologia gentili*, seu *de origine & progressu idololatriae libris nouem*; quibus etiam additus est MOSIS MAIMONIDIS de *idololatria* liber, in linguam latinam translatus, & notis illustratus a DIONYSIO VOSSIO. Iungenda porro IO. SELDENI de *Diis Syris syntagmata duo*, in quibus etiam prisca aliarum gentium, praecipue orientalium, vt Arabum, Persarum, Aegyptiorum theologia illustratur. Recusa ea sunt cum additamentis ANDREAE BEYERI, Lipsiae anno M DC LXVIII. 8. Nec praetermittendus EDOARDVS BARO HERBERTVS DE CHERBVRY, cuius *de religione gentilium errorumque apud eos caussis*, liber, variis iisque eruditis obseruationibus refertus, recusus est Amstaelodami anno M DCC. 8uo. Sed ANTONII quoque VAN DALE *dissertationes de origine & progressu idololatriae & superstitionum, de vera ac falsa prophetia, vti & de diuinationibus idololatricis Iudaeorum*, locum hic sibi vindicant. Etsi enim auctoris haud ignotus in iis scopus sit, multa tamen lectu & obseruatu digna in illis continentur. Lucem adspexerunt Amstaelodami, MDCXCVI.

M DC XCVI. 4to. Eiusdem auctoris etiam extant de *oraculis veterum ethnicorum dissertationes duae*, editae Amstaelodami anno M DCC. de quibus idem dicendum. Verae falsaeque theologiae fata in veteri testamento iunctim exhibet, speciatim tamen de ortu, progressu & ratione idololatriae gentilium, diligenter exponit PETRVS IVRIEV, celebris ille reformatae ecclesiae theologus, in *historia critica dogmatum & cultuum bonorum & malorum, qui in ecclesia ab Adamo vsque ad Christum fuerunt*, Gallico idiomate conscripta, editaque Amstaelodami anno M DCC IV. 4to. Eodem etiam IOANNIS OWENI Θεολογούμενα παντοδαπά, *siue de natura, ortu, progressu & studio verae theologiae libri sex, quibus etiam origines & processus veri & falsi cultus religiosi, casus & instaurationes ecclesiae illustriores ab ipsis rerum primordiis enarrantur, &c.* collimant. Origo enim & progressus tum verae theologiae per patriarchas conseruatae & propagatae, tum falsae, seu idololatriae gentilium, luculenter in hocce opere edisseritur. Ex nostratibus denique BALTHASAR BEBELIVS, de ecclesiasticae historiae studio optime meritus, hic commemorandus est. Spectant huc namque *ecclesiae eius antediluuianae, vera & falsa, ex antiquitatibus Mosaicis erutae*, editae Argentorati anno M DCC VI. itemque *historia ecclesiae Noachicae, ex vetustissimis sacrarum litterarum antiquitatibus eruta; & suffragio ecclesiae christianae illustrata*, quae eodem loco eodemque tempore recusa est. Vtriusque nimirum, tum antediluuianae, tum Noachicae ecclesiae statum & fata ita exponit BEBELIVS, vt dogmatum cumprimis verorum atque falsorum habeat rationem.

§. XIX.

Locum denique & isti hic sibi vindicant, qui vitas patriarcharum, aliorumque virorum, fide, sapientia ac pietate, aut dignitate quoque in veteri testamento illustrium, descripserunt, siue coniunctim id fecerint, siue separatim.* Quorsum & lexica historica referenda sunt,** in quibus generatim virorum ob res praeclare gestas celebrium, speciatim & eorum, qui in veteri ante Christum natum ecclesia famam singularem adepti sunt, vitae exhiberi solent.

*Patriar-

* Patriarcharum vitas accurate & magno eruditionis apparatu descripsit IO. HENRICVS HEIDEGGERVS, cuius *de historia sacra patriarcharum exercitationes selectae*, altera vice excusae sunt Amstaelodami, anno M DC LXXXVIII. Quo in opere dum nihil, quod memoratu dignum, praetermittit, sed diligenter in omnia inquirit, non potest non praecipuis historiae ecclesiasticae veteris testamenti capitibus lucem egregiam affundere. Lingua quoque Germanica prodierunt *personalia*, vt auctori vocare placuit, seu vitarum descriptiones Mosis, Iosuae, reliquorumque scriptorum biblicorum ad Dauidem vsque, Lipsiae anno M DCC VIII. & sequentibus: ceteraeque adhuc exspectantur. Auctorem GEORGIVM SERPILIVM, antistitem Ratisbonensem doctissimum esse, constat, qui & magna diligentia, quicquid de hisce auctoribus ipsisque scriptis inuenire potuit, congessit. Insignem inde nostram tractationem capere accessionem posse, res ipsa docet.

** Speciatim huc comparatum est SIMONII *dictionarium biblicum magnum*, seu *explicatio litteralis & historica omnium nominum propriorum veteris & noui testamenti, cum vita, & actionibus praecipuarum personarum, &c.* Conscriptum est Gallicano idiomate, lucemque iam anno M DC XCIII. adspexit, sed auctius deinceps anno M DCC III. Lugduni Gallorum prodiit, exhibenturque in eo vitae patriarcharum, prophetarum, summorum sacerdotum, regum, principumque illustrium, quorum in scriptura sacra mentio iniicitur. In lexicis historicis vniuersalibus, tum *Gallicano* LVDOVICI MORERII, tum *Germanico*, quod nostra opera studioque ante aliquot annos prodiit, talia itidem attinguntur. PETRVS BAELIVS varia quoque huc spectantia in *dictionario* suo *historico-critico* exhibet; sed dum in his, vt alias quoque, suo genio suisque opinionibus indulget, occasionem nobis, hinc inde, quae perperam ab eo dicta sunt, refellendi, suppeditabit.

§. XX.

Fontibus hactenus indicatis, iungenda quoque adminicula atque subsidia, quibus via ad intimiorem historiae ecclesiasticae veteris testamenti notitiam facilior redditur, & obstacula,

ſtacula, quae inoffenſo pede profecturis remoram iniicere poterant, remouentur. Huc chronologia * cumprimis atque geographia, praeſertim antiqua, ** pertinent. Vtramque viri doctiſſimi ſcriptis luculentis illuſtrarunt, quae inſignem in hocce ſtudiorum genere nobis vtilitatem adferunt.

* Cum chronologia vel τεχνικὴ ſit, principia & fundamenta tradens, vel ἱςορικὴ, principia illa applicans, & temporis rationes in factis illuſtrioribus obſeruans, fuerunt viri doctiſſimi, qui vtramque aut ſeorſim, aut coniunctim, diligentiſſime tractarent, ſuisque commentationibus illuſtrarent. Ne quid enim de IO. FVNCCIO, GERHARDO MERCATORE, MATTHAEO BEROALDO, qui reiectis prorſus profanorum hiſtoricorum monumentis, cuncta tantum ad ſcripturae ſacrae calculos exigere voluit, paſſim ideo aliis vapulans, itemque de ABRAHAMO BVCHOLZERO, aliisque, dicam, IOSEPHVM IVSTVM SCALIGERVM in hocce ſtudiorum genere adeo enituiſſe, conſtat, vt a quibusdam chronologorum princeps ſalutetur. Opus illud inſigne, quod de *emendatione temporum* ſcripſit, Pariſiis, anno M D LXXXIII. lucem adſpexit, auctius deinde multo & emendatius editum Lugduni M D XCVIII. De *theſauro*, quem vocat, *temporum* iam ſupra dictum. His porro addidit *Iſagogicorum canonum libros tres*, ne quid, quod ad ornandam perficiendamque chronologiam pertinet, praetermittere videretur. Dubiam autem in hac eruditionis parte SCALIGERO palmam reddere annifus eſt DIONYSIVS PETAVIVS, Aurelianenſis, Ieſuita doctiſſimus, qui anno M DC XXVII. *libros XIII.* de *doctrina temporum* emiſit. Eos duobus tomis complexus eſt, quorum prior libris octo τὰ τεχνικὰ ſiſtit, poſterior libris quatuor ea, quae in ratione epocharum & interuallorum ſunt obſcura & controuerſa, euoluit; libro autem decimo tertio vſum ſuperiorum librorum oſtendit, & chronicon aliquod vsque ad annum Chriſti D XXXII. exhibet. Multa recte & erudite monet PETAVIVS, nec ſine ratione a SCALIGERO quandoque diſſentit. Multa tamen rectius adhuc tradere potuiſſet, niſi hoc illi conſtitutum fuiſſet, quauis data occaſione reprehendere atque caſtigare SCALIGERVM, vnde mirum non eſt, quod ipſe iterum paſſim redarguatur ab aliis. SCALIGERI veſtigia preſſit SETHVS CALVISIVS,

 qui

qui haud obſcurum inter chronologos nomen adeptus eſt, in *chronologia* ſua, quam anno M DC V. publicae luci expoſuit. PETAVIVS autem, quae in opere antea memorato fuſius deduxit, in compendium velut miſit, in *rationario temporum*, aliquoties recuſo, cuius itidem pars prior τεχνικὴν, poſterior ἱςορικὴν exhibet. Eadem ratione *chronologiam* ſuam *ſacram* pertractauit FRIDERICVS SPANHEMIVS, quae tomo primo operum eius iunctim editorum, extat. Sed inter compendia, quibus τὰ τεχνικὰ exhibentur, primus, ni fallor, locus debetur ei, quod AEGIDIVS STRAVCHIVS concinnauit, quodue magno eruditi orbis applauſu eſt exceptum. Vltima editio, quae & reliquis praeferenda, Lipſiae prodiit anno M DCC VIII. 8. Ex reliquis chronographis, quorum ingens eſt numerus, prae ceteris eminent GILBERTVS GENEBRARDVS, in *chronographiae libris quatuor*, in quibus, vt & reliquis, quae edidit, ſcriptis, re ipſa comprobat, veriſſime de illo pronuntiaſſe THVANVM, quod in ſcriptis ſuis iniquior & acerbior, & vita, quam ſtilo, temperantior creditus fuerit; *ad ann. M DXCVII.* EDVARDVS SIMSONIVS, in *chronico catholico*, ROBERTVS BAILIVS, in *opere hiſtorico & chronologico*, & IO. BAPTISTA RICCIOLVS, in *chronologia reformata*. Cumprimis autem commendandum ABRAHAMI CALOVII *chronicon biblicum*, eiusdem *bibliis illuſtratis* praemiſſum, in quo praecipuae controuerſiae chronologicae, ad hiſtoriam ſacram veteris teſtamenti ſpectantes, accurate & ſolide pertractantur. Ceterum poſtquam ISAACVS VOSSIVS, aliique, auctoritatem LXX. interpretum textui ebraeo praeferre coeperunt, diſſenſus inter chronologos maximus exortus eſt, nonnullis calculum LXX. interpretum, aliis calculum codicis ebraei ſequentibus. Inter eos, qui cum textu ebraeo rationes aſtronomicas conciliare aggreſſi ſunt, fuit MATTHIAS WASMVTHVS, qui operis, quod hac de re moliebatur, ſciagraphiam anno M DC LXXXIV. edidit, ipſum vero opus, cum auctor anno M DC LXXXVIII. mundo vale dixiſſet, Kilonii anno M DC XCII. prodiit, cumque ob praematurum auctoris obitum commentario deſtitueretur, SAMVEL REYHERVS *introductionem in tabulas Chriſtinianas* (ita enim vocantur, quod Chriſtina Sueciae regina ſumtus ſuppeditauit) praemiſit, in qua fundamentum huius chronologiae perſpicue exponitur. Conſtitutum autem auctori potiſſimum fuit, auctoritati ſcripturae ſacrae inſiſtere, &

& ei fundamenta chronologiae superstruere, qua in re, praeter MATTHAEVM BEROALDVM ante memoratum, praeeuntem sibi etiam habuit CHRISTIANVM RAVIVM, Berlinatem, ebraeae linguae in academia Vpsaliensi professorem, cuius *vnica, vera & infallibilis chronologia biblica* prodiit Kilonii anno M DC LXX. qui tamen & ipse varios hac in re aduersarios expertus est, vt alibi ex instituto docetur. Nimirum, biblicam chronologiam merito fundamenti loco poni, & pro infallibili agnosci, fatentur etiam, qui ab his dissentiunt, sed ideo exoticos scriptores non plane reiiciendos esse, immo operam potius nauandam, vt cum scriptura sacra, si ab ea dissentire videantur, concilientur. In contrarium autem currunt, apud quos exoticorum scriptorum tanta est auctoritas, vt scripturam sacram ad eam exigant, & ad minimum textum ebraeum deserant, ne iactatam forte ab Aegyptiis aut Chaldaeis antiquitatem, reiicere cogantur. Hoc praeter ISAACVM VOSSIVM, antea iam hoc nomine notatum, aliosque, etiam PAVLVS PEZRONIVS fecit, in libro Gallicano idiomate scripto, cui titulus: *Antiquitas temporum restituta & defensa contra Iudaeos & nouos chronologistas,* qui Parisiis anno M DC LXXXVII. prodiit. Supponit nimirum, Iudaeos aerae duarum priorum mundi aetatum, quae ab orbe condito vsque ad vocationem Abrahami e patria, pertingunt, quindecim suffuratos esse secula, eo fine, vt negare liceret, sextum millenarium iam venisse, quo venturum Messiam vetustissima apud illos traditio perhibuerit. Et huic fundamento cetera deinceps superstruit, ad calculum LXX. interpretum cuncta exigens. Quae quam inania sint, nemo non intelligit, diceturque hac de re in ipsa tractatione. Solent etiam nonnulli (vt hoc vnicum adhuc addam) in dubiis chronologicis & historicis expediendis, ingens praesidium in nummis veterum collocare. Nec negandum, posse hinc quandoque lucem haud contemnendam etiam iis, quae ad historiam veteris testamenti spectant, affundi. Documento esse potest *historia Ptolomaeorum Aegypti regum, ad numismatum fidem accommodata* a IOAN. VAILLANTIO, editaque Amstaelodami M DCC I. fol. Eiusdemque auctoris *Seleucidarum imperium*, siue *historia regum Syriae*, edita Parisiis anno M DC LXXXI. 4to, eademque ratione ex nummis illustrata. Iudaeis enim, apud quos veteris ecclesiae sedes fuit, cum Ptolomaeis, Aegypti, itemque

 Seleu-

Seleucidis, Syriae regibus, plurimum negotii intercessisse, constat. IOANNES vero HARDVINVS integram omnino *chronologiam veteris testamenti, ad vulgatam versionem exactam, & nummis antiquis subinde illustratam*, edidit, quae & in *operibus* eius *selectis*, Amstaelodami anno M DCC IX. iunctim editis, extat, *pag. 523. seqq.* Cui viro illud peculiare est, quod non tantum vulgatam versionem ceu authenticam sequatur, sed profanos auctores omnes, praeter HERODOTVM atque PLINIVM, reiiciat. Nummis autem tantum tribuit, vt ceu spuria atque suspecta statim reiiciat, quae cum illis non conueniunt. Id quod etiam ex eius *prolusione*, quam vocat, de *nummis Herodiadum*, patet, quae itidem in *operibus* eius *selectis p. 328. seqq.* extat, in qua id illi vnice constitutum fuisse, vt FL. IOSEPHI fidem eleuaret, iam supra obseruauimus.

** Generatim de geographia antiqua prae multis aliis praeclare meritus est B. CHRISTOPHORVS CELLARIVS, in *notitia orbis antiqui*, cuius tomus alter, qui anno M DCC VI. prodiit, speciatim ad nostrum institutum spectat, quippe qui, praeter Africam, *Asiam antiquam* exhibet. Inter sacrae vero geographiae auctores, seu eos, qui locorum in scriptura sacra occurrentium descriptionem dederunt, primum locum tenet HIERONYMVS, aut, si mauis, EVSEBIVS. Quae enim EVSEBIVS hac de re graece scripserat, latine maximam partem in libro *de locis Ebraicis* reddidit HIERONYMVS, sed ita, vt multa detraxerit, mutarit, addiderit. Extat autem non tantum inter HIERONYMI opera, sed seorsim quoque anno M DCC VII. Amstaelodami prodiit, sequenti titulo: *Onomasticon vrbium & locorum sacrae scripturae, seu liber de locis Hebraicis, Graece primum ab Eusebio Caesariensi, deinde Latine scriptus ab Hieronymo, in commodiorem vero ordinem redactus, variis additamentis auctus, notisque & tabula geographica Iudaeae illustratus, opera Iacobi Bonfrerii. S. I.* Recensuit hanc editionem, & animaduersionibus suis auxit, IO. CLERICVS. Accessit etiam eidem BROCARDI monachi, ex ordine Praedicatorum, *descriptio terrae sanctae.* EVSEBIVS equidem & alia ad geographiam sacram spectantia conscripserat, quae tamen temporum iniuria ad nos non peruenerunt. Sed in iis quoque, quae peruenerunt, haud pauca viri eruditi desiderant, praecipue, quod LXX. interpretes secutus sit, in quorum

versione

versione iam ab antiquissimis temporibus vitiosissime scripta fuerint a librariis graecis, nomina propria ebraica, quae & ipse ob linguae ebraeae ignorantiam corrigere non potuerit. HIERONYMUM autem licet emendare, quae perperam ab EVSEBIO dicta erant, aggressus sit, subinde tamen & ipsum lapsum esse, multa etiam praetermisisse, IACOBI BONFRERII & IOAN. CLERICI ad *onomasticum* iam laudatum, animaduersiones, satis superque docent. Fuerunt vero etiam deinceps, qui Palaestinae, in qua veteris ecclesiae praecipua olim sedes fuit, tradere notitiam instituerunt, praesertim medio aeuo, cum nescio quae superstitio homines ad haecce loca frequentanda impelleret. Sed iis recensendis nunc non immorabimur, cum praecipuos, tum ex his, tum ex recentioribus, quos idem argumentum occupauit, iam indicauerit IO. CLERICVS, in praefatione NICOLAI SANSONII *geographiae sacrae* praemissa. Et sane haec ipsa *geographia sacra* NIC. SANSONII *ex veteri & nouo testamento desumta, & in tabulas quatuor concinnata &c.* in qua & praeter alia additae sunt *animaduersiones in eas tabulas & descriptiones,* itemque *index geographicus,* quaeue cum IO. CLERICI *notis in indicem geographicum & praefatione*, Amstaelodami anno MDCCIV. prodiit, haud vltimum locum inter scripta geographica, historiae ecclesiasticae veteris testamenti illustrandae inseruientia, promeretur. Inter reliquos, qui adhuc supersunt, meritoque hic in censum veniunt, commendandi maxime IO. LIGHTFOOTVS, qui in *chorographiis*, quas euangelistis praemisit, aliisque scriptis, ex libris Talmudicis multa ceteroquin valde obscura feliciter explicuit, tabulasque Iudaeae, & Hierosolymae, & templi, confecit, & FRIDERICVS SPANHEMIVS, in *geographia sacra & ecclesiastica*, quae operum eius tomo primo extat; ne quid nunc de CHRISTIANI ADRICHOMII *theatro terrae sanctae*, CHRISTOPHORI HEIDMANNI *Palaestina*, similibusque aliorum scriptis dicam. SAM. BOCHARTVS in *geographia sacra*, cuius pars prior *Phaleg*, posterior *Canaan* vocatur, id praecipue agit, vt in gentium origines inquirat, alioque adeo in argumento nobis vsui esse potest.

§. XXI.

Nec historia ciuilis, speciatim antiqua, negligenda, cum,

ecclesiae atque reipublicae fata semper inter se coniuncta esse, constet. Quemadmodum vero illos, qui ex veteribus, tum Iudaeorum, tum maxime gentium orientalium, quibuscum Iudaeis olim negotia plurima intercesserunt, res, litterarum monumentis consignarunt, iam supra indicauimus, ita nec contemnendi sunt, qui ex recentioribus, compendiis suis * aliisque scriptis, ad historiam ciusdem veterem viam nobis pandunt.

* Plurimi sunt, qui eiusmodi compendia historica concinnarunt, quos enarrare huius loci non est. Haud sine ratione IO. CLERICVS, DIONYSII PETAVII *rationarium temporum*, cuius alteram partem chronologiam ἱστορικὴν tradere, iam supra obseruauimus, & CHRISTOPHORI CELLARII *historiam antiquam*, prae reliquis commendat, nec immerito CELLARIVM praeferendum adhuc PETAVIO censet, *art. crit. part. I. cap. I. p. 44.* Addendum tamen *compendium historiae vniuersalis, ab initio mundi ad tempora Caroli magni*, ab ipso IO. CLERICO conscriptum, & Amstaelodami anno MDCXCVII. editum, recusum etiam Lipsiae anno MDCCVII. Referendae huc etiam NICOLAI GVRTLERI *origines mundi, & in eo regnorum, rerumpublicarum, populorum, horumque duces, migrationes, dii, religio, mores, instituta, res gestae, ciuiles, sacrae, bellicae &c.* Vniuersalis enim pariter ac ecclesiasticae historiae quoddam velut compendium, in quo tamen fata & gesta veterum populorum paulo plenius enarrantur, hocce opus exhibet. Prodiit Amstaelodami anno MDCCVIII. 4to.

§. XXII.

Cumprimis vero & illorum, qui historiam & litterariam, * & philosophicam veterum ** excoluerunt, habenda est ratio. Hinc enim quam maxime veras & genuinas sententias, tum illorum, qui veritatem propugnarunt, tum qui eam rationibus & argumentis oppugnarunt, vel tenebrarum regnum validissime stabiliuerunt, quod gentilium maxime praestiterunt philosophi, intelligere licet. Recteque omnino iudica-

iudicarunt, qui censuere, philosophicam litterariamque historiam lucem maximam historiae ecclesiasticae dare. Idque verissimum esse, nostra forte omnes docebit tractatio. Sed ad rem ipsam tandem accedamus.

* Cum historia litteraria vitas, fata, scripta virorum doctrina & sapientia illustrium recenseat, & vero in dispensandis ecclesiae fatis horum opera Deus vel maxime vtatur, litterarum praeterea & religionis fata nunquam fere non coniuncta sint, res ipsa docet, historiam ecclesiasticam insignem ab eiusmodi scriptoribus capere vtilitatem. Cum vero nobis nunc de historia ecclesiastica veteris testamenti sermo sit, illi etiam saltem scriptores in censum veniunt, qui istius aetatis historiam litterariam tradere aggressi sunt. Quos inter haud dubio primum praecipuumque locum tenet PETRVS LAMBECIVS, in *prodromo historiae litterariae*, Hamburgi anno M DC LIX. edito, & ibidem cum a●, tum ipsius, tum aliorum virorum doctorum monumentis, opera & studio IO. ALBERTI FABRICII, anno MDCCX. recuso. *Tentamen* quoque *introductionis ad historiam litterariam ante-diluuianam* lingua Germanica edidit IACOBVS FRIDERICVS REIMMANNVS, Halae Saxonum anno M DCC. IX. in 8. Si qui alii id ita fecerint, vt nostro instituto inseruiant, illorum in ipsa tractatione mentio iniicietur. Specialiori quadam ratione hic locum sibi vindicant, qui scriptorum librorumque sacrorum veteris testamenti, praesertim canonicorum, historiam litterariam tradiderunt, vt ex veteribus auctor *synopseos scripturae*, quae inter ATHANASII opera extat, inter recentiores praeter alios SIXTVS Senensis, in *bibliotheca sancta*, MICHAEL WALTHERVS, in *officina biblica*, PETRVS DANIEL HVETIVS, in *demonstratione euangelica*, LVD. ELIAS DV PIN, in *dissertatione praeliminari*, seu *prolegomenis super biblia*, aliique quamplurimi, quos omnes enumerare huius loci non est. In suppositiis autem scriptis, quae virorum in veteri testamento celebrium nomina praetulerunt, & quorum aut memoria saltem superest, aut fragmenta quaedam, si vnum alterumue excipias, ad nos peruenerunt, enarrandis, studium singulare posuerunt IO. ANDREAS SCHMIDIVS, in *pseudo veteri testamento*, Helmstadii anno M DCC VII. edito, SCIPIO SGAMBATVS, in *archiuorum veteris testamenti libris tribus*, Neapoli anno

anno M DCC III. in fol. editis, & qui diligentia omnes ſuperat, IO. ALBERTVS FABRICIVS, in *codice pſeudepigrapho veteris teſtamenti*, Hamburgi anno M DCC XIII. edito. Hi vero, quem nobis praeſtent vſum ſcriptores, ex ipſa itidem conſtabit tractatione.

** Vt hiſtoria litteraria latius patet, quam philoſophica, ita haecce philoſophorum non tantum fata & vitas, & memorabilia, ſed cumprimis dogmata tradit. Et haec cum haud raro veritati a Deo reuelatae repugnent, vt in iis aut atheiſmus, aut ethniciſmus ſubtilis lateat, qua ratione ad regnum tenebrarum, quod regno lucis opponitur, conſeruandum inter gentes, & propagandum, contulerunt plurimum, res ipſa iterum docet, veteris teſtamenti hiſtoriam eccleſiaſticam plene & accurate tradi non poſſe, niſi philoſophiae, quae inter ethnicos hinc inde floruit, habeatur ratio. Coniungendam cum hiſtoria eccleſiaſtica hiſtoriam philoſophicam eſſe, recte intellexit IOANNES WILHELMVS ZIEROLDVS, qui ideo *introductionem ad ſolidam hiſtoriam eccleſiaſticam cum hiſtoria philoſophica coniunctam*, lingua Germanica edidit, Lipſiae anno M DCC. 4to. Quod autem ad ſcriptores attinet, qui hiſtoriae philoſophicae inſeruiunt, dolendum vtique, quod de philoſophia gentium orientalium aliarumque, quae barbarae vocantur, non alia fere monumenta ſuperſint, quam quae hinc inde apud Graecanicos ſcriptores reperiuntur, & ab aliis ex iis congeſta ac in certum diſpoſita ſunt ordinem. Graecanicae philoſophiae notitiam hiſtoricam, qui traderent, plures fuere, plerique tamen iniuria temporum nobis erepti ſunt, quorum memoriam praeter alios ex recentioribus conſeruare ſtuduit IO. IONSIVS, de *ſcriptoribus hiſtoriae philoſophicae*. Inter eos, quorum opera ad nos integra peruenerunt, eminet, immo ſolus fere eſt, DIOGENES LAERTIVS, in *libris X. de vitis, dogmatibus, & apophthegmatibus clarorum philoſophorum*. Ex recentioribus in hiſtoria philoſophica illuſtranda praeter alios ſtudium operamque collocarunt GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, ABRAHAMVS GRAVIVS, GEORGIVS HORNIVS, alii, qui, vt non omnes eadem eruditione inſtructi, aut eodem conſilio ac inſtituto ad hocce negotium acceſſerunt, aut illud perficere potuerunt, ita non deſunt, quae in ſingulis viri docti deſiderant. Barbaricam etiam ſpeciatim philoſophiam OTTO HEVRNIVS, Italicam IO. SCHEFFERVS, Stoicam IVSTVS LIPSIVS, alii

alii aliam ſcriptis ſuis illuſtrarunt: eius vero, quae in gente ebraea floruit, fata, ipſemet expoſui, in *introductione ad hiſtoriam philoſophiae Ebraeorum.* Omnes vero, qui omnium, quae apud veteres fuerunt, ſectarum dogmata, totumque adeo hiſtoriae philoſophicae apud veteres ambitum complecti voluerunt, haud dubio multum ſuperauit THOMAS STANLEIVS, in *hiſtoria philoſophiae, vitas, opiniones, resque geſtas & dicta philoſophorum ſectae cuiusuis complexa.* Hocce opus cum anglicano primum idiomate conſcriptum eſſet, IO. CLERICVS eam partem, quae de *hiſtoria philoſophiae orientalis* agit, in latinum ſermonem transferendo, magnam cupiditatem reliqua quoque legendi, anglicanae linguae ignaris iniecit. Hoc ergo in ſe tandem ſuſcepit GOTTFRIDVS OLEARIVS, theologus Lipſienſis clariſſimus, qui non tantum illud STANLEII opus ex anglicano ſermone in latinum transtulit, ſed emendauit quoque, variisque diſſertationibus atque obſeruationibus paſſim auxit; & vt alias, ita hac quoque in re praeclare de orbe erudito meritus eſt. Prodiit ita adornatum hocce opus Lipſiae, anno MDCCXI. 4to. Dabimus vero & nos operam, vt in ipſa tractatione nihil eorum, quae ad noſtrum inſtitutum ſpectant, praetermittatur.

PERIODI PRIMAE
AB ADAMO VSQVE AD MOSEN.

SECT. I.
A CONDITO MVNDO VSQVE AD DILVVIVM.

Σύνοψις.

Originem eccleſiae anteceſſit origo mundi, ex ſacrarum litterarum monumentis condiſcenda, §. I.

Primo namque Deus ex nihilo materiam, ornatu, diſpoſitione & luce deſtitutam, produxit, §. II.

Hinc lucem prodire iuſſit, conſtituto noctis ac diei diſcrimine, §. III.

H *Tum*

Tum secundo creationis die, coelum aëreum extare voluit, §. *IV*.

Tertio die, aquas inferiores certis sedibus inclusit, omnique herbarum & arborum genere tellurem exornauit, §. *V*.

Lumina porro in coelo sidereo disposuit, vt temporum mensurae instruirent: idque quarti diei opus fuit, §. *VI*.

Maria piscibus, aërem volucribus impleuit die quinto, §. *VII*.

Animalibus terrestribus reptilibusque, immo homini, qui huius vniuersi dominus esset, creando, datus fuit dies sextus, §. *VIII*.

Pulchra haec omnia, & ita consummata fuerunt, vt nullus in illis conspiceretur defectus, §. *IX*.

Tempus mundi conditi indagatur, §. *X*.

Origo ecclesiae: Adami & Euae creatio paulo distinctius describitur, §. *XI*.

Imago Dei, ad quam primi homines conditi fuerunt, in quo constiterit, §. *XII*.

Naturalium non minus, quam diuinarum rerum peritissimum fuisse Adamum: non tamen eruditionem eius ex notione hodie recepta aestimandam, §. *XIII*.

Eruditionis Adamiticae documentum, in lingua primigenia conspicitur, §. *XIV*.

Religio Adami federe operum nitebatur; conditiones eius ex parte hominum, §. *XV*.

ex parte Dei, §. *XVI*.

Quae ratio fuerit arboris scientiae boni & mali, itemque arboris vitae, §. *XVII*.

Sabbathum cur & quando institutum, §. *XVIII*.

itemque matrimonium, §. *XIX*.

Ex dictis colligitur, praeter absolutas, etiam hypotheticas leges in statu integritatis locum habuisse: quidue de statibus & institutis post lapsum introductis censendum, exponitur, §. *XX*.

Sedes ecclesiae ante lapsum in paradiso fuit, qui describitur, §. *XXI*.

Felix ille integritatis status per lapsum primorum parentum desiit: quoue pacto is contigerit, §. *XXII*.

Historiam lapsus a Mose descriptam proprie intelligendam esse, probatur, §. *XXIII*.

Ecclesiae per seminis benedicti promissionem restitutio, §. *XXIV*.

Federis gratiae, quod federi operum successit, adeoque & religionis verae in hocce federe, summa, §. *XXV*.

Sabbathi, matrimonii, statuumque ac institutorum, tum introductorum, quae tunc fuerit ratio, §. *XXVI*.

Eruditio

§. I.

ORiginem ecclesiae antecessit origo totius huius vniuersi, de qua vt incerta sunt, quae ratio tradit, * ita certissima contra & accurate inter se consentientia, quae diuinus scriptor Moses ** memoriae prodidit.

 *Id

* Id quidem ex ratione certiſſimum eſt, & euidenter demonſtrari poteſt, Deum eſſe huius vniuerſi cauſſam, ſeu hocce vniuerſum ab alio, ſcilicet Deo, cuius potentia ſit infinita, dependere. Creationem tamen certo tempore, aut eo, quo facta eſt, tempore, factam, non equidem demonſtratione inuicta, argumentis tamen ſummam probabilitatem progignentibus, euinci poteſt. Cuiusmodi inter reliqua eſt conſenſus vniuerſalis gentium de primis rerum originibus, deque initiis populorum, imperiorum, artium, diſciplinarum, hiſtoriarum, immo ipſarum fabularum, quas de Diis Deabusque ſuis priſci gentiles commenti ſunt. Id ex ipſis gentilibus, & Epicuri quidem alumnis, recte vrget TITVS LVCRETIVS CARVS:

Praeterea ſi nulla fuit genitalis origo
Terrarum, & coeli, ſemperque aeterna fuere,
Cur ſupera bellum Thebanum & funera Troiae,
Non alias alii quoque res cecinere poetae?
Quo tot facta virum toties cecidere? neque vsquam
Aeternis famae monumentis inſita florent?
Verum, vt opinor, habet nouitatem ſumma, recensque
Natura eſt mundi, neque pridem exordia cepit.
Quare etiam quaedam nunc artes expoliuntur,
Nunc etiam augeſcunt, nunc addita nauigiis ſunt
Multa, modo organici melicos peperere ſonores.

de rerum natura libr. V. p. m. 158. ex edit. OBERTI GIFANII. Sed intelligenda haec ſunt ex mente Epicuri, qui mundo huic ortum aliquem equidem tribuit, ſed ſuo ſenſu, vt deinceps dicetur. Fuerunt ceteroquin plurimi ex philoſophis, qui mundum, ea etiam facie, qua nunc conſpicitur, aeternum fuiſſe, ſeu initium nullum habuiſſe, contenderent. Et ex horum etiam ſententia humanum genus ſemper extitit. Quinam in illa verſati ſint opinione, in compendio & ſummatim indicat CENSORINVS, de *die natali cap. IV. p. m. 25. Sed prior illa*, inquit, *ſententia, qua ſemper humanum genus fuiſſe creditur, auctores habet Pythagoram Samium, & Ocellum Lucanum, & Archytam Tarentinum, omnesque adeo Pythagoricos. Sed & Plato Athenienſis, & Xenocrates, & Dicaearchus Meſſenius, itemque antiquae academiae philoſophi*

losophi non alind videntur opinati. Aristoteles quoque Stagirites, & Theophrastus, multique praeterea non ignobiles peripatetici idem scripserunt, eiusque rei exempla dicunt, quod negent, omnino posse reperiri, auesne ante an oua generata sint, cum & ouum sine aue, & auis sine ouo gigni non possit. Ad quem CENSORINI locum quae notauit HENRICVS LINDENBROGIVS, lectu digna sunt. Reliqui, quos deinceps idem auctor adducit, philosophi, licet originem quandam humani generis, in diuersas tamen abeuntes sententias, agnouerint, materiae saltem aeternitatem statuentes, aut mundos, continuo ordine sibi inuicem succedentes, asserentes, reuera creationem negarunt. Id vel Epicuraeorum ac Stoicorum exemplo patet, licet illi casui fortuito, hi fato ineuitabili, mundi noui ortum assignauerint. Sed Aristotelis eiusque discipulorum hic praecipue in censum venit sententia, qui, mundum ea, qua nunc est, facie, semper extitisse, asserebant. Eoque naturalis philosophiae systema, quod animo concepit Stagirita, vel maxime comparatum fuit. Hinc inter christianos etiam fuere, qui, vestigiis Aristotelis insistentes, talia docuerunt, quae aperte, eos mundum aeternum credidisse, produnt. Id cumprimis ANDREAS CAESALPINVS, Aretinus, in *quaestionibus peripateticis* egit, quo neminem melius Aristotelis mentem percepisse, viri docti iam pridem pronuntiarunt. Hunc vero Deum a mundi huius opificio remouisse, luculenter demonstrat SAMVEL PARKERVS, in *disputationib. de Deo & prouidentia diuina, disp. I. p. 64.* Nec procul ab eadem impietate abfuisse, immo CAESALPINVM superasse, CLAVDIVM BERIGARDVM in *circulo Pisano*, idem PARKERVS pronuntiat, *loc. cit. Atque adeo*, inquit, *vno eodemque opere* (BERIGARDVS) *diuersas cum Epicureae tum Peripateticae impietatis rationes adornauit, quanquam Aristotelis disciplinam fusius & ardentius excoluit, atque eam potissimum, quam libro physicorum octauo, librisque de coelo & rerum generatione tradidit, quibus vniuersam mundi fabricam SINE PROVIDENTIA ARCHITECTRICE extruxisse se putat philosophus.* Fuerunt autem, qui, licet in ceteris Aristotelis placita sequerentur, hanc tamen de mundi aeternitate sententiam non admiserunt, sed impugnarunt, saltem eam reiecisse videri voluerunt, vt BERNARDINVS TELESIVS, de *rerum natura lib. I. cap. IX. & X.* NICOLAVS TAVRELLVS, de *rerum aeternitate,*

tate, aliique. Et sane omnium minime ipsi etiam rationi aeternitas mundi eo modo, quo eam asseruit ARISTOTELES, sese probat. Ex origine enim artium, populorum, historiarum, vt diximus, huncce mundum initium sumsisse, euidentissime constat. Idque prolixius & copiosius edisseruit IAQVELOTIVS, in *dissertationibus de existentia Dei*, lingua gallicana scriptis. Cum enim de mediis, quibus aetas mundi cognosci potest, speciatim de historicis, & monumentis, ex quibus hi sua hauserunt, verba fecisset, vt de hymnis, quibus antiquissimis temporibus rerum gestarum memoria conseruata fuit, item de vrbibus, templis, aliisque aedificiis, aeternitati consecratis, itemque de Deorum simulacris, & consecratis iis anathematibus, de sepulchris porro, & tropaeis, & statuis, altaribus, columnis, de monetis, & sigillis antiquorum, de gentium communicatione & bibliothecis veterum, ex his omnibus concludit, ne minimum in hisce vestigium occurrere, quo probari posset, mundum antiquiorem esse, quam eum esse Moses memoriae prodidit, simulque ad rationes, quae pro mundi aeternitate adferri possunt, respondet, *dissert. I. cap. IV. ad XII.* Atque haec vt longe sunt efficacissima contra mundi aeternitatem argumenta, ita non magni momenti est, in quo omne caussae praesidium collocat ISAACVS VOSSIVS, si mundus esset aeternus, iamdudum perpetuo aquarum & fluminum decursu & attritu montes defecturos fuisse, & planam fore terrae superficiem, in *dissertat. de aetate mundi, cap. I.* Varia enim a rerum naturalium peritis ad hanc rationem regeri posse, palam est.

** Mundi namque originem *cap. I. Geneseos* accurate & luculenter describit. Hancce vero creationis historiam, in hocce capite comprehensam, diuersimode considerarunt viri docti. Nonnulli philologice, singula sacri scriptoris verba explicando, vt IO. HENRICVS HOTTINGERVS, in *historiae creationis examine theologico-philologico*; alii physiologice, origines rerum hinc eruentes, quorum nonnulli tamen placitis, quae iam antea ex philosophis hauserunt, Mosis aptare verba non dubitant, vt iuxta Aristotelis fere mentem narrationem Mosis explicare annisus est IO. ZEISOLDVS, de *consensu & dissensu Aristotelis cum scriptura sacra*, a quo instituto non procul abest EDMVNDVS DICKINSON in *physica veteri & vera*; iuxta Cartesii autem hypo-

thefes

thefes IOAN. AMERPOEL, in *Cartefio Mofaizante*, non procul ab hacce via discedente praeter THOMAM BVRNETIVM, GVIL. WHISTONO in *nona telluris theoria*, DETLEVO CLVVERIO in *geologia facra*, aliisque. Varias multorum in hiftoriam creationis de rebus variis, praefertim philofophicis, obferuationes, per modum *indicis hiftorico-philofophici*, congeffit IO. BLOMIVS in *hexaëmero*, Hamburgi M DC LXIV. edito. Alii theologice hiftoriam creationis confiderarunt, ea obferuantes, quae ad confirmandam fidem moresque formandos pertinent, quod BASILIVS atque AMBROSIVS, vterque in *hexaemero*, aliique ex veteribus, ex recentioribus autem quam plurimi, fecerunt. Denique nec defuerunt, qui myftice & kabbaliftice hiftoriam creationis exponerent, quod prae reliquis fecit HENRICVS MORVS, cuius *confideratio hexaemeri* in *operibus* eius *philofophicis* extat. Sed nos, miffis hisce omnibus, intra hiftoriae nos continebimus limites, quo pacto & aliis iam receptum, in hiftoria ecclefiaftica rerum omnium origines ad ductum Mofaicae narrationis tradere, quod & NATALIS ALEXANDER fecit, in *hiftoria ecclefiaftica veteris teftamenti*, qui in patrum circa hexaemeri expofitionem fententiis afferendis diligens eft. Ex inftituto eadem ratione haud ita pridem creationis hiftoriam illuftrauit GVIL. VAN DER MVELEN, in *differtationibus philologicis de die mundi & rerum omnium natali*, Traiecti ad Rhenum anno M DCC XIII. editis. Ceterum, vt rite in hiftoria creationis enarranda procedamus, & profanorum hominum, quae hic mouere folent, dubiis occurramus, fequentia obferuare, haud abs re fuerit: I.) Scopus praecipuus Mofis eft, ad verum Deum, rerum omnium conditorem, agnofcendum homines perducere, in quo adeo haecce Mofaica creationis hiftoria oppofita eft geogoniae gentilium. II.) Licet vniuerfi originem Mofes defcribat, magis tamen ad noftram refpicit tellurem. Idque fapientiffime. Illorum enim, quae quam proxime nos attingunt, maxime quoque neceffaria eft notitia. Hinc mirum non eft, quod prolixior fit Mofes in tellure noftra defcribenda, quam in defcribendis ftellis, fole, luna, licet haecce corpora noftra tellure longe fint maiora, & non minus, quam tellus, confideratione digna. III.) Nec tam ftructuram & compofitionem corporum, quam eorum originem cauffamque efficientem, Deum, defignare voluit diuinus fcriptor. Vnde,

qui aliud quid hic quaerunt, mentem consiliumque eius non assequuntur. IV.) Cogitandum etiam, creationem esse mysterium, juxta assertum Pauli, *Ebr. XI. 3.* Hinc, quod ratio capere omnia nequeat, mirum non est. V.) Denique, vti alias, ita nec in historia creationis, a sensu litterali temere & sine summa necessitate est discedendum. Hancce interpretandi legem vbique, sed maxime in historica narratione, sancte obseruandam, ratio ipsa dictitat. Ab hac si semel discesseris, vbi pedem deinceps certo figas, non inuenies. Atque hoc contra nouos theoriae telluris conditores obseruandum, qui, vt suis hypothesibus Mosen accommodent, verba eius pro lubitu interpretari non dubitant. Ad specialia hic descendere, nostri instituti non patitur ratio. Praestiterunt hoc alii, speciatim & IAQVELOTIVS ad dubia quaedam, quae athei contra historiam creationis mouent, respondet, dans *la conformité de la foi avec la raison part. II, cap. I. p. 112. seqq.* Id cumprimis obseruandum, phaenomenis omnibus circa rerum originem, speciatim circa originem & multiplicationem hominum, circa originem mali, & praesentem humani generis conditionem, diuersitatem linguarum, & quae reliqua sunt, explicandis, systema Mosaicum tam aptum, tamque accommodatum esse, vt nullum aptius etiam sapientissimi mortalium inuenire queant. Si qui ergo hocce systema Mosaicum reiiciunt, illi faciant periculum, an melius aut concinnius inuenire queant, & videbunt, quam inanis ille futurus sit conatus. Vnde Mosaicae narrationi sua constabit veritas.

§. II.

Ex eo vero discimus, Deum praepotentem initio, cum nulla adhuc res creata esset, * ex nihilo coelum atque terram produxisse, ** cumque terra inanis & vacua esset, *** sex dierum spatio * ita eam ornasse, vt illam indueret faciem, qua deinceps comparuit. Non tantum vero inanis & vacua erat terra, sed deficiente lumine, tenebris non minus, quam aquis, cuncta erant circumfusa, diuino tamen spiritu aquis incubante, ** & ad ornatum, qui telluri destinabatur, recipiendum, cuncta praeparante.

* Hoc

* Hoc Moses exprimit voce בראשית *in principio.* Variae equidem sunt vocis huius explicationes, vt apud THOMAM GATAKERVM legere licet, qui diligenter & erudite de ea disserit, in *cinno, siue aduersariis miscellaneis lib. II. cap. I. pag. 241. seqq.* Sed difficultates hic sibi faciunt sine necessitate viri docti. Vocem enim ebraeam *principium* seu *initium* significare, est extra dubium positum. Principium autem seu initium cum ceteroquin σχέσιν seu relationem ad aliud quid connotet, hic non potest non intuitu originis rerum omnium, de qua Moses verba facit, accipi, vt sensus sit: in initio rerum omnium, cum hactenus nihil quidquam a Deo creatum esset. Targumista Hierosolymitanus eam vocem vertit: *in sapientia.* Quod licet sine vllâ ratione factum sit, nec quidquam excogitari temere queat, quo probetur, vocem ראשית significare *sapientiam*, auide tamen a nonnullis arreptum est, qui, cum porro animaduerterent, per sapientiam in scriptura sacra *Prou. VIII. 22.* alibique, Christum intelligi, in eam ingressi sunt sententiam, sensum verborum Mosis esse: *in principio, hoc est, in Christo Deus fecit coelum & terram.* Mirifice haec interpretatio placuit antiquis ecclesiae doctoribus, TERTVLLIANO, ORIGENI, BASILIO, AMBROSIO, AVGVSTINO, quam & calculo suo approbat NATALIS ALEXANDER, qui eam cum priori explicatione coniungit, in *histor. eccles. vet. testam. aetat. mundi prim. dissert. I. pag. 29.* Verum, etsi aliunde constet, per Christum, seu τὸν λόγον, omnia facta esse, quae facta sunt, *Ioan. I. 3.* inde tamen non sequitur, verba Mosis: *in principio*, de Christo quoque interpretanda esse. Et qui ita existimant, nullam idoneam suae sententiae, si a patrum auctoritate discesseris, adferre rationem possunt. NATALIS equidem ALEXANDER illud cumprimis vrget, quod Christus seipsum principium vocet, *Ioan. VIII. 25.* τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν. Sed hic itidem fallitur. Vocem enim ἀρχὴν hic idem esse, ac *initio*, seu, vt alii volunt, *prorsus, omnino*, ab aliis iam demonstratum est. Legi de hocce loco meretur erudita dissertatio BALTHASARIS STOLBERGII, quae extat in tractatu eius de *soloecismis & barbarismis Graecae noui foederis dictioni falso tributis, n. IV. p. 250. seqq.*

** Quid *Genes. I. 1. coeli* & *terrae* nomine significetur, disputant equidem viri eruditi, vid. MELCHIORIS LEIDEKKERI *dissertat. de*

 origine

origine vniuersi Mosaica, quae addita est operi eius de *republica Ebraeorum, cap. II. §. X. p. 7.* Mihi praeferenda illorum videtur sententia, qui hisce verbis complexum totius huius vniuersi, sed nondum digesti atque ornati, significari, contendunt. Terrae nomine itaque nostram tellurem, quam ornatu suo adhuc destitutam statim in sequentibus docet, intelligit, reliqua omnia stellis infinitis replenda, coelorum nomine complectitur. Peripateticorum orbes, aut vortices Cartesianorum hic ingerere, nimis temerarium est. Dicitur autem Deus coelum atque terram creasse, hoc est, ex nihilo produxisse. Etsi enim vox ברא alias etiam productionem rei ex materia praeexistente denotet, principem tamen eius significationem hanc esse, qua productionem ex nihilo significet, viri docti pridem obseruarunt. Accedit, quod materia ipsa, quae producta est, & ex qua deinceps omnia corpora formata sunt, nomine *coeli & terrae* exprimatur, vnde *h. l.* vox ברא non potest non productionem ex nihilo significare. Atque id luculenter etiam confirmat Paulus *Ebr. XI. 3.* vbi per *τὰ μὴ φαινόμενα*, non existentia intelliguntur, vt patet ex *Rom. VIII. 24.* Opposita itaque haecce doctrina Mosis maximopere est doctrinae gentilium philosophorum, qui rationis scito: *ex nihilo nihil fit*, insistentes, creationem seu productionem ex nihilo capere non poterant. Qua de re mox dicetur. Quod autem ad modum creationis attinet, non desunt, qui eam per emanationem ex essentia diuina explicare conantur, aut mechanicam materiae dispositionem in subsidium vocant, rationis hoc ipso limites vltra, quam par est, extendentes, & grauissimorum errorum periculo se ipsos exponentes. Sed hac de re alibi.

*** Verbis Mosaicis תהו ובהו cum rudis indigestaque moles indigitetur, fuerunt, qui, ethnicorum chaos inde fluxisse, contenderent. Et fuisse sane velut vniuersalem quandam ethnicorum de chao, seu rudi & informi massa, ex qua mundus hic prodierit, traditionem, ex plurimis antiquitatis monumentis constat. Quaenam Phoenicum, quorum veneranda ob antiquitatem philosophia est, hac de re fuerit sententia, ex SANCHONIATONE (de quo tamen suo loco ex instituto) docet PHILO BIBLIVS: τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη καὶ χάος θολερὸν, *principium rerum omnium ponit aerem tenebrosum, atque*

atque chaos turbidum. Eandemque Graecorum fuisse sententiam, ORPHEI, HESIODI, MENANDRI, ARISTOPHANIS, EVRIPIDIS, aliorumque, & Latinorum, ENNII, VARRONIS, OVIDII, LVCRETII, comprobari testimoniis posset. Sed diligenter haec iam executus est THOMAS BVRNETIVS, *archaeolog. philosoph. lib. II. cap. I.* Addatur GVIL. VAN DER MVELEN, in *dissertationibus philologicis, de die mundi & rerum omnium natali, dissert. I. pag. 48. seqq.* vbi & nonnulla de tenebris, quibus vniuersum hoc inuolutum ac coopertum fuit, rectissime monet. Quodsi tamen accuratius cuncta consideremus, inter doctrinam Mosaicam & philosophiam ethnicorum, maximum deprehendimus discrimen. Moses namque coelum & terram, adeoque materiam, ex qua cuncta formata sunt corpora, a Deo ex nihilo productam docuit, cum ethnici contra materiam hanc semper extitisse, sibi persuaderent. Mirifico consensu inter se de materiae aeternitate conspirarunt gentilium philosophi, vt merito hanc hypothesin inter prima gentilismi fundamenta retuleris, etsi de modo rationeque, qua ex rudi ista & informi mole mundus hic prodierit, valde inter se dissentirent. Plato namque, eandem materiae aeternitatem supponens, conditum a Deo fuisse mundum, existimabat, non ab aeterno, sed cum ipsi videretur: quoniam vero Deus, qui optimus esset, omnique careret inuidia, cuperet opus quoque perfectissimum elaborare, beneficio eius non modo pulcherrimum extitisse mundum, sed tam firmum quoque, vt corrumpi, nisi a Deo, non posset; ceterum, quia tantae formositatis opificium destruere non sit eius, qui summa bonitate polleret, decreuisse Deum, nunquam violentas illi inferre manus, & ita mundum aeternum fore. Aristoteles contra cum Lucano Pythagoraeo, semper fuisse mundum sub hacce, qua extat, forma, semperque fore, docuit, vti supra iam obseruauimus. Stoici perpetuas mundi huius vicissitudines asseruere, adeo, vt vno pereunte mox alius ex λόγοις σπερματικοῖς resurgeret, idque iuxta fati leges ineuitabiles: quemadmodum Epicuri contra schola, ex fortuito atomorum concursu mundos plurimos ortos, affirmabat, materiam identidem aeternam supponens. Hinc iuxta Platonem Deus a materia maxime liber, quippe secundum cuius placita mundus ex libero Dei cum materia congressu extitit, cum Aristoteles contra & Stoici

Stoici illum siue congressum, siue nexum, necessarium, ipsique Deo ineuitabilem statuerent. Accurate & summo studio haec omnia edisseruit IACOBVS THOMASIVS, *de exust. mundi stoica, dissert. II. pag. 29. seqq.* Ex dictis itaque cum pateat, quantopere ethnicorum de chao philosophia a doctrina Mosis dissentiat, sequitur, si quis eo sensu chaos aliquod asserat, vt per illud ipsam materiam a Deo creatam, sed nondum digestam, intelligat, nutiquam a vero aberrare. Etsi enim non desint, qui voces *coelum* & *terram* ita capiunt, vt summatim iis exprimantur, quae Moses deinceps sigillatim enarrat, prior tamen omnino praeferenda videtur sententia, quia a Mose diserte additur, & terra erat תהו ובהו. Vnde & sequitur, propriam harum vocum significationem hic tantopere vrgeri non posse.

* Ita diserte Moses, a cuius narratione discedere, merito religioni nobis ducimus. Non desunt equidem, qui, mundum in momento temporis creatum, sexque dierum commemorationem ad ordinem rerum, non ad temporis interualla discernenda, pertinere, contendunt. Ita quidem PHILO iudaeus, *lib. de opificio mundi*, & *lib. I. allegor. pag. 39.* Tribuiturque eadem sententia ORIGENI, ATHANASIO, AVGVSTINO, & ex recentioribus IO. BODINO, aliisque. conf. & THOMAS BROWNES, de *religione medici*, *part. I. sect. XLIV. pag. 252.* Alii rursus vt euincant, tellurem nostram mechanica quadam ratione hancce, quam obtinet, formam induisse, per dies a Mose commemoratos integros annos intelligunt, vt praeter THOMAM BVRNETIVM, aliosque, DETHLEVVS CLVVERVS, in *geologia cap. VII. pag. 86. seqq.* Contra BVRNETIVM, qui reliquis nouae geogoniae conditoribus exemplum praeiuit, ex instituto disputat, & veritatem historiae creationis, prout a Mose narratur, tuetur MELCHIOR LEIDEKKERVS in *archaeologia sacra*, parti primae operis de *republica Ebraeorum* adiecta, *dissert. V. cap. IX. pag. 78. seqq.* Et sane vtrique, qui aut vnico momento, aut annis pluribus mundi creationem peractam, volunt, in eo conueniunt, vt a sensu litterali narrationis Mosaicae discedant, quo ipso eius veritatem prorsus euertunt, aut labefactant, & aliis omnino occasionem, creationem prorsus negandi, suppeditant. Legendus hac de re est auctor libri, cui titulus: *Moses vindicatus, siue asserta historiae creationis, aliarumque, quales a Mose narrantur, veritas, aduersus*

aduersus Thomae Burnetii archaeologias philosophicas, qui Amstaelodami anno M DC XCIV. prodiit, praesertim *cap. VI. pag. 166. seqq.* vbi recte ostendit, *quam caute inducendae sint in sacras litteras allegoriae, quamque immerito in allegoricum sensum Geneseos priora capita torquentur.* Eadem tamen mens, allegorice historiam creationis explicandam esse, iam fuit THOMAE BROWNES, de *religione medici part. I. sect. XXXIII. pag. 203. Priora*, inquit, *Geneseos capita admodum obscura esse, fateor, & quamuis omnia ad litteram interpretari theologi conati sint, probabiles tamen sunt allegoricae illae interpretationes, & haud scio, an forte mysticae Mosis methodo magis congruae, vt cui in hieroglyphicis Aegyptiorum scholis institui contigerat.* Scilicet! institutus est Moses in omni sapientia Aegyptiorum, *Act. VII. 22.* ergo historia creationis allegorice est exponenda.

** Variae equidem iterum virorum doctorum de *spiritu aquis incubante* sunt sententiae, quas videre licet apud AVG. PFEIFFERVM, *dub. vex. cent. I. loc. I. p. 1. 2. seqq.* Sed duae inter illas sunt praecipuae, quarum vna illorum est, qui spiritum naturae, seu spiritum aliquem creatum, rerum naturalium directorem, intelligunt, de quibus dixi in *introduct. ad histor. philos. Ebr. p. 262. seqq. & 382.* altera illorum, qui spiritum sanctum, tertiam diuinitatis personam intelligunt, diuina virtute res creatas fouentem & foecundantem. Et haec quidem priori praeferenda videtur sententia, non tantum, quod incerta adhuc sint, nec dum euicta, quae de spiritu mundi philosophi quidam supponunt, sed &, quod vox מרחפת proprie eiusmodi motum denotet, quo aues pullos suos fouent, & a frigore defendunt, & qui adeo cum virtute foecundandi coniunctus sit. Vnde vim creatricem, eamque infinitam, adeoque soli Deo propriam, ex hacce voce merito colligere licet. Quam vocis istius significationem contra IO. MORINVM ex instituto defendit IO. HENRICVS HOTTINGERVS, in *historiae creationis examine theolog. philolog. qu. XXXIII. p. 44. 45.* add. GVIL. VAN DER MVELEN, in *dissertationibus philolog. de die mundi & rerum omnium natali*, *dissert. I. p. 54. seqq.*

§. III.

Vt ergo vsui, quem nunc praestat, apta tellus fieret, lu-

cem exiſtere Deus voluit, quae eo volente ſtatim emicuit,* ſolisque, deinceps demum creandi, vicem ſuſtinuit. Et hinc lucis atque tenebrarum cognitum diſcrimen eſt, itemque noctis atque diei, vnde elapſo temporis, quo dies definiri ſolet, ſpatio, primus dies confectus eſt.

* Per lucem hanc primigeniam angelos intelligit AVGVSTINVS, *lib. I. de geneſi ad litteram, cap. XVII.* & *lib. XI. de ciuitat. Dei cap. IX.* alibique. Alii in alias iuere ſententias, quas legere licet apud IO. HENRICVM HOTTINGERVM, *loco* antea *citato, qu. XXXVIII. pag. 57.* Simpliciſſimum planiſſimumque eſt, ſi dicamus, Deum, qui intra certum dierum circulum (cuius rei cauſſae nobis ignotae ſunt) mundum creare decreuerat, nec tamen ſolem ante quartum diem terris illucere volebat, lucem, cuius ortus & occaſus triduum emetiretur, eſſe iuſſiſſe. conf. IO. CLERICVS ad *h. l.* NATALIS ALEXANDER hic more ſuo ſcepticum agit, aut, quid ſentiat, diſerte profiteri non audet, dum ſuam ita explicat ſententiam: *Lucem prima die mundi a Deo conditam, ſi vel angelicam naturam, vel gratiam, qua illuſtrata & ornata eſt, intellexeris, a fidei regula non aberras. Si corpoream lucem interpreteris, conſonam certae Moſaicae narrationi propugnas ſententiam; ad aetat. mundi primam, diſſertat. I. artic. II. prop. II. pag. 25.*

§. IV.

Voluit deinde Deus, vt ſpatium aliquod, ſeu expanſum* inter aquas telluri adhuc incumbentes, atque nubes exiſteret, quod quidem expanſum, coeli, ſcilicet aërei, nomine venit. Idque ſecundo creationis peractum eſt die.

* Per רקיע, qua voce Moſes vtitur, coelum aëreum intelligendum eſſe, ſolidiſſime demonſtrarunt theologi Ienenſes, *in der ausführlichen Erklarung loc. V. pag. 180.* Idque inter alia ex ipſa voce רקיע, quae *expanſum* potius, quam *firmamentum*, ſignificet, comprobarunt. Cum tamen LXX. interpretes hanc vocem conſtanter per στερέωμα vertant, & ex aliis linguis orientalibus haec vocis ebraeae ſignificatio erui queat, videtur eadem retineri poſſe, vt tamen nihilo-

minus

minus per רקיע nihil aliud, quam coelum aereum, intelligatur. Nimirum, si supponatur, vocem רקע idem esse, ac *premere, comprimere, firmare*, hoc ipso innuetur, coelorum aëreorum pressione orbes firmitatem velut suam ac consistentiam nancisci. conf. IO. CLERICVS ad *h. l.* itemque GVIL. VAN DER MVELEN, in *dissertationibus de die mundi, & rerum omnium natali, dissert. I. p. 67. seqq.* vbi varia obseruat, quae nostram sententiam confirmant. Scholasticorum itaque, aut, si mauis, patrum quorundam figmento, de aquis supracoelestibus, hodie in tanta philosophiae luce vix quisquam amplius locum relinquet. Deliciis tamen eiusmodi historiam suam ecclesiasticam instruxit NATALIS ALEXANDER, *hist. ecclesiast. vet. testam. aetat. mundi prim. dissert. I. artic. II. prop. II. p. 29.* De quaestione, cur de operibus secundi diei non dicatur: *& vidit Deus, id esse bonum*, quod de reliquorum dierum operibus studiose Moses repetit, vid. GVIL. SALDENVS, *otior. theolog. lib. II. exercit. IV.* quae est de *creaturarum bonitate, §. II. seqq.*

§. V.

Aquas hinc telluris certis sedibus inclusit, vt a mari ita terra sicca discerneretur.* Neue homini animantibusue deinceps condendis pastus deesset, e terra cum gramine altiores herbas, per semina illis indita se propagaturas, arbores quoque frugiferas, quarum fructibus itidem semen inest, prodire iussit.** Quod simul ac voluit, statim ita quoque contigit. Et id quidem tertii diei opus fuit.

* Maris itaque, & terrae, huiusque partium constitutio huc pertinet. Fallitur enim omnino THOMAS BVRNETIVS, qui eiusmodi terrae primigeniae faciem ad diluuium vsque animo concepit, in qua nec oceanus, nec montes fuerint, in *theoria telluris sacra lib. I. cap. VIII. & IX. pag 43. seqq.* Sententiam eius in compendio exhibui in *element. philos. theoret. part. III. cap. I. §. V. seqq.* vbi &, quousque ea cum sententia RENATI CARTESII conueniat, aut ab ea discrepet, ostendi. CARTESIVS tamen longe modestior fuit BVRNETIO, aliisque recentiorum, dum ostendere saltem voluit, quo pacto

per

per materiae motum fieri potuerit, vt haecce telluris forma, quae hodie conſpicitur, prodiret, non autem, quod hac ratione terra formata ſit, aſſeruit. At hi eam ita quoque, prout animo concipiunt, reuera formatam contendunt. Ceterum ſententiae BVRNETII ſcriptura palam contradicit, quae, montes ab initio rerum fuiſſe, non demum poſt diluuium ortos, diſerte teſtatur, vt patet ex *Gen. VII. 20. Prouerb. VIII. 24. 25. 26. Iob. XXXVIII. 4. 5. 6.* add. IANI BIRCHERODI *Anti-Burnetus p. 68. ſeqq.* Quo pacto terrae formatio per motum materiae explicari queat, vt ſtatim ab initio montes extiterint, oſtendit EDMVNDVS DICKINSON, in *phyſica veteri & vera cap. VIII. §. II. p. 91. ſeqq.*

** Praeter herbas, arboresque, & omnia florum genera, quae extrinſecus terram ornant, veriſimile, eodem die Deum metalla, quae in terrae viſceribus latent, produxiſſe. Horum autem quod Moſes nullam faciat mentionem, haec forte eſt ratio, quod ea ſaltem, quae in oculos incurrunt, deſcribere illi conſtitutum fuerit. vid. GVIL. VAN DER MVELEN, in *diſſertationib. de die mundi ac rerum omnium natali, diſſert. I. p. 84.*

§. VI.

Vt etiam futuri terrae incolae, iique ratione praediti, ordine cuncta peragere poſſent, laborique atque quieti certum tempus deſtinare, loco lucis, de qua antea diximus, Deus lumina in coelo extare voluit, * quae diem & noctem diuiderent, & perennem atque conſtantem temporis menſuram praeberent, eumque in finem, praeter ſtellas numero infinitas, duo intuitu telluris, maiora ſplendere voluit, quorum alterum, quod maximum, diurnam lucem praeberet, alterum, idque minus, tenuiori luce caliginoſae noctis taedia imminueret, vtrumque autem motu ſuo perenni & conſtanti temporum interuallis, ad varia hominum commoda, dimetiendis inſeruiret. Et ita quartus creationis dies conſumtus eſt.

*Hoc

* Hoc eſt, quarto creationis die creauit, vt diſerte Moſes teſtatur. Vnde errant magnopere recentioris geogoniae conditores, BVRNETIVS, WISTHONVS, CLVVERVS, aliique, qui ſupponentes, telluris ſaltem noſtrae per certos materiae motus formationem a Moſe deſcribi, adeoque ſolem & lunam, & alias ſtellas iamdudum ante noſtrae telluris formationem fuiſſe, ſenſum verborum Moſis eſſe putant, *appareant ſtellae*, vt, discuſſa nebula craſſiori, quae telluri hactenus incubuerit, ſidera iſta primum terrae apparuiſſe, cenſendum ſit. Verum Moſes non dicit, *appareant lumina*, ſed, *ſint lumina*, item, *& fecit Deus duo lumina magna*, item, *& poſuit ea in firmamento coeli.* A proprio autem & litterali verborum ſenſu in hiſtoria creationis diſcedendum non eſſe, iam ſupra ad §. *II.* docuimus. Ceterum finem, cur luminaria haecce Deus condiderit, Moſes quoque aperte nos condocet, vt eſſent ſigna & menſurae temporum. Ipſa quidem lux & calor, quem rebus ſublunaribus praebent, neceſſitatem & vtilitatem ſiderum, ſpeciatim ſolis & lunae, ſatis arguunt; quod, cum nemini ignotum ſit, finem, ad quem non omnes aeque attendunt, & qui ſummam non minus conditoris ſapientiam arguit, Moſes commemorare voluit. Vox מועדים generatim quidem *ſtatutum tempus*, ſaepiſſime tamen *dies feſtos* & *anniuerſaria ſacra* ſignificat. Nec ſpernenda illorum ſententia, qui, Moſen forte more gentis ſuae locutum, exiſtimant, apud quam per feſtos dies haud leue temporis diſcrimen conſtituebatur, vt & apud nos. conf. *Eccleſiaſtic. cap. XLIII. 7. 8.* Interim obſeruandum, a Moſe ſiderum creationem haud dubio ideo quoque commemorari, vt Iſraelitarum animos ab illorum cultu auerteret. Hunc enim inter omnes idololatriae ſpecies & antiquiſſimum, & longe frequentiſſimum fuiſſe, ex dicendis patebit. vid. *Deut. IV. 19.* Addenda, quae copioſe hanc in rem diſſerit GVIL. VAN DER MVELEN, in *diſſertationib. philolog. de die mundi & rerum omnium natali, diſſert. I. pag. 92. ſeqq.* Influxus ſiderum Moſes non meminit: nec tamen ille qua phyſicas quasdam operationes negandus. Quid autem de aſtrologia, quam vocant, iudiciaria cenſendum ſit, alibi exponitur.

K §. VII. Iam

§. VII.

Iam vt ingentia haecce habitacula incolis quoque repleret Deus, * primo quidem in mari pisces omnium generum, maximos, minimos, & in aëre volucrium varios greges existere voluit: ** singulisque facultatem per generationem se multiplicandi, suamque speciem propagandi, indidit. Atque id quidem die quinto factum est.

* Sequitur itaque animantium omnis generis creatio, primo aquatilium & volatilium, tum reptilium atque terrestrium, tandem hominis. Quam admirabilis autem in singulis animantibus sit corporum structura, quam cuncta cuiusuis naturae & conseruationi accommodata, quam aperte summa Numinis sapientia hinc elucescat, alibi ex instituto docetur. conf. SAM. PARKERVS, in *disputat. de Deo & prouidentia diuina*, RICHARDI BENTLEII *stultitia & irrationabilitas atheismi.*

** Verba textus ebraei in hocce versiculo vulgatus interpres ita transtulit: *Producant aquae reptile animae viuentis, & volatile super terram sub firmamento coeli.* Vnde plurimi in eam ingressi sunt sententiam, volatilia, aeque ac aquatilia, ex aqua producta esse. Ita ex patribus quoque HIERONYMVS, AVGVSTINVS, CYRILLVS, IO. DAMASCENVS, aliique, quibus in gratiam vulgatae versionis suffragantur plerique Romanensium. conf. NATALIS ALEXANDER, *histor. ecclesiast. veter. testament. aetat. I. dissertat. I. artic. VI. pag. 35.* Alii tamen, verba Mosis ita reddenda, obseruant: *& volitet volatile super terram*, vt adeo creatio volatilium discernatur a creatione aquatilium. Valdeque mihi haec sententia probabilis videtur, cum res ipsa doceat, Mosen distincte aquatilium, volatilium, & terrestrium animalium creationem commemorando, non materiam, ex qua creata sunt, indicare voluisse, sed locum hisce animalium generibus praecipue destinatum. Nec commode materia designari potest, cum in cunctis animalibus multum sit materiae terrestris, etsi in quibusdam plus, in aliis minus, simul & aqueae, quod liquores testantur, pariter ac igneae, aëreaeque. Accedit, quod ad volatilia attinet, quod Deus ex terra omnes bestias agri, & omnes volucres

lucres coeli formasse, dicatur, *Gen. II. 19.* conf. IO. HENRICVS HOTTINGERVS, in *historiae creationis exam. theolog. philolog. cap. V. quaest. LXXIV. p. 210. seqq.* add. IO. BLOMIVS, in *hexaëm. p. 209. seqq.*

§. VIII.

Tandem & omnis generis animantia terrestria, reptiliaque, ex terra prodire Deus iussit, vt adeo nihil adhuc superesset, quam vt homo conderetur, * cui dominium in animantia cuncta committeret, quiue in rebus creatis omnibus, summam conditoris sapientiam bonitatemque contemplando, laudes eius celebraret. Eodem itaque die, qui sextus creationis fuit, quo reliqua animantia terrestria cum reptilibus producta sunt, Deus quoque marem & feminam ad sui imaginem creauit, facultatemque rebus creatis omnibus ad sui commodum vtendi iis concessit, addita diuina benedictione, cuius vi se multiplicare, genusque suum propagare possent.

* Vt rerum omnium, ita speciatim humani generis ortum rationi minime perspectum esse, & exploratum, vel philosophorum, ne quid de poëtis nunc dicam, gentilium, paradoxae de eo sententiae testantur. Inter eos, qui, hominum genus semper extitisse, opinati sunt, primo loco Pythagoraeos CENSORINVS collocat, de *die nat. cap. IV. pag. 25.* vti supra ad §. *I.* obseruauimus, quibus Platonicos & Peripateticos addit. Consentientem secum, quod ad Pythagoram atque Aristotelem attinet, habet VARRONEM, *lib. II. de re rustica cap. I.* De Pythagora equidem nonnulli dubitant, an recte haec ei tribuatur sententia, putantque, auctores, qui hoc faciunt, ex eo, quod animarum προύπαρξιν statuerit, forte collegisse, eum, hominum genus semper extitisse, existimasse. De OCELLO tamen LVCANO, qui inter Pythagoricos referri solet, certum est, eum humani generis asseruisse aeternitatem, cum diserte hoc profiteatur, & rationibus quoque tueri conetur, de *natura vniuersi, p. 185.* edit. quae Amstaelod. anno M DC LXI. prodiit. Recteque adeo hanc ei sententiam tribuit SALLVSTIVS, philosophus, de *diis & mundo cap. VII.* Immo

FRANCISCVS PATRICIVS, Ariſtotelem, vt reliqua omnia, ita & hunc errorem ex LVCANO hauſiſſe, peripateticis exprobrat, in *diſcuſſionib. peripateticis, pag. 400.* Sed id quidem forte praeter rationem, ſaltem incerto fundamento, cum de aetate LVCANI adhuc viri docti dubitent, nec de ea ſatis inter ſe conueniant. Ex eo etiam, quod LVCANVS hanc de hominum aeternitate ſententiam defendit, nondum colligere licet, eam Pythagorae quoque aut reliquis Pythagoricis tribuendam eſſe, cum propria & peculiaris LVCANO eſſe potuerit. Immo reliquos Pythagoraeos, certe pleroſque, hominum originem agnoviſſe, variis illorum documentis comprobari poſſet, ſi hisce immorari fas eſſet. Quod ad PLATONEM attinet, etſi cum reliquis philoſophis gentilibus materiae aeternitatem aſſerat, eum mundo tamen, adeoque & hominum generi, originem dediſſe, iam ſupra ad §. *II.* obſeruauimus. Et licet aliquando mundum aeternum vocet, aut vocare videatur, hoc tamen ita intelligendum, quod in idea fuerit aeternus, ſeu ad aeternum Dei exemplar conditus ſit, autumat SEBASTIANVS FOXIVS MORZILLVS, Hispalenſis, de *nat. philoſ. lib. II. p. 99.* niſi potius de materiae aeternitate intelligere velis. Eo minus autem de ſententia PLATONIS dubitari poteſt, quod diſerte in *Menedemo, Politico, Critia,* alibique teſtetur, hominem per benignam prouidamque Numinis curam a terra olim propagatum, cum artificis ſui imagine, ideoque *theoiden* appellatum. Quod nonnulli ita capiunt, ac ſi terrae olim tanta fuerit foecunditas, vt cum reliquis animantibus homines etiam progignere potuerit. vid. LVDOVICVS COELIVS RHODIGINVS, *lection. antiquar. lib. IV. pag. 180.* Verum, Epicurum quidem ita cenſuiſſe, conſtat: Platonis contra haec fuiſſe ſententia videtur; ab Ebraeis haud dubio in illum propagata, Deum ex terra corpus hominis formaſſe, cui anima ab eodem iuncta ſit. Id profecto in *Protagora*, librisque *de legibus*, haud obſcure innuit, hominem vocans ludicrum a Deo conditum. Praeeuntem hac in re ſibi habuit praeceptorem ſuum SOCRATEM, qui ex ſtructura humani corporis colligit, hominem a Deo conditum, & hac ratione hominem atheum erroris conuincit, in egregio prorſus colloquio cum Ariſtodemo, apud XENOPHONTEM, in *memorabilib. Socratis, lib. I. cap. XVII.* Sed Ariſtoteles quoque hanc ſententiam, quod originem humano

humano generi dederit, ei diserte tribuit, *physic. lib. VIII. cap. I.* ipse in alia omnia more suo abiens, semperque hominum fuisse genus, contendens. Hanc enim ARISTOTELIS, & quidem forte inter Graecanicos philosophos solius, si ab OCELLO LVCANO discesseris, fuisse sententiam, iam supra obseruauimus, idque diserte ipsemet fatetur, reprehenditurque hoc nomine a PLETHONE, in libro de *iis, quibus Aristoteles a Platone dissidet, cap. I.* BESSARIONE, *contra calumniator. Platonis, lib. II. cap. VI.* aliisque. Eo facilius autem Stagiritam in hanc ingredi sententiam potuisse, nonnulli existimant, quod eum prodigiosa supputandi ratio, qua Chaldaei vtebantur, fefellerit. Horum quippe arcana Alexandri iussu patebant eruditorum vsibus, scriptaque eorum euoluere licebat. vid. ISAACVS VOSSIVS, de *vera mundi aetate, cap. IX. p. 2.* Quicquid huius sit, id manifestum, turpiter se traduxisse, qui, vt Aristotelem cum Mose conciliarent, assertam ab illo mundi hominumque originem, contenderunt. Quod plurimi ex scholasticorum grege fecerunt, secuti THOMAM DE AQVINO. Qui hoc ipso prodiderunt, mentem Aristotelis, cuius se sequi philosophandi rationem sibi visi sunt, parum sibi fuisse exploratam. Fallitur autem maximopere ratiocinatio, dum, ponentes, mundi hominumque originem ex ratione cognosci posse, concludunt, eam Aristoteli assertam fuisse, cum nihil illi ignotum fuerit, quod cognosci ex ratione potest. Sed, vt reliqua persequamur, qui ex philosophis gentilium supersunt, in eo fere consentiunt, ortum habuisse hominum genus, licet de modo & ratione valde inter se dissentiant. Summatim praecipuos complectitur CENSORINVS: *Qui autem homines aliquos primigenios diuinitus, naturaue factos, crederent, multi fuerunt, sed aliter atque aliter hac in aestimatione versati. Nam, vt omittam, quod fabulares poëtarum historiae ferunt, homines primos aut Promethei molli luto esse formatos, aut Deucalionis Pyrrhaeque duris lapidibus esse natos, quidam ex ipsis sapientiae professoribus, nescio, an magis monstrosas, certe non minus incredibiles rationum suarum proferunt opiniones. Anaximander Milesius, videri sibi ex aqua terraque calefactis exortos esse, siue pisces, siue piscibus simillima animalia: in his homines concreuisse, foetusque ad pubertatem intus retentos: tum demum ruptis illis viros mulieresque, qui se iam alere possent,*

 proces-

processisse. Empedocles autem egregio suo carmine, quod eiusmodi esse praedicat LVCRETIVS,

Vt vix humana videatur stirpe creatus,

tale quiddam confirmat. Primo membra singula ex terra quasi praegnante, passim edita, deinde coisse, & effecisse solidi hominis materiam, igni simul & humori permixtam. Cetera quid necesse est persequi? quae non capiunt similitudinem veritatis. Haec eadem opinio etiam in Parmenide vel in Ste (locus hicce corruptus est: forte legendum: *Zenone*, iuxta IVSTVM LIPSIVM, *loco* mox *citando) fuit, pauculis exceptis, ab Empedocle discussis. Democrito vero Abderitae ex aqua limoque primum visum est homines procreatos, nec longe secus Epicurus; is enim credidit, limo calefacto vteros, nescio, quos radicibus terrae cohaerentes, primum increuisse, & infantibus ex se editis ingenitum lactis humorem natura ministrante praebuisse, quos ita educatos & adultos genus hominum propagasse. Zenon Cittieus, Stoicae sectae conditor, principium humano generi ex nouo mundo constitutum, putauit, primosque homines ex solo adminiculo diuini ignis, id est, Dei prouidentia, genitos. Denique etiam vulgo creditum est, vt plerique genealogiae auctores sunt, quarundam gentium, quae ex aduentitia stirpe non sint, principes terrigenas esse, vt in Attica, & Arcadia, Thessaliaque, eosque αὐτόχθονας vocitari;* de *die natali cap. IV. pag. 26.* Septem hic sententias habes, obseruante, qui eundem quoque locum attulit, IVSTO LIPSIO, in *physiolog. Stoic. lib. III. dissert. IV. p. m. 123.* Prima poëtarum est, qui e luto aut lapidibus formant homines, idque humana opera. Spectant huc fabulae illorum de Prometheo, itemque de Deucalione & Pyrrha. De priori vid. LACTANTIVS, *institut. diuin. lib. II. cap. XI.* APOLLODORVS, *bibliothec. lib. I. p. 28.* De posteriori OVIDIVS, *metamorph. lib. I.* SERVIVS, ad *eclogam VI. Virgilii.* Alii tamen Vulcano praecipue humani generis originem tribuunt, vt HESIODVS, *op. & dier. v. 60. p. m. 6.* eoque etiam λαμπαδοφορίαν in vulcanalibus apud Athenienses vsitatam spectasse, existimant. conf. LVD. COELIVS RHODIGINVS, *lection. antiquar. lib. VI. cap. XLIX. p. m. 306.* Nec desunt, qui in hisce poëtarum fabulis veritatis vestigia, seu rudera narrationis Mosaicae de hominum creatione, sibi inuenisse

visi

visi sunt. Sed hisce non immorabimur. Altera itaque est sententia Anaximandri, iuxta quem ex aqua & limo orti sunt homines, sed vt pisces primum aut animalia piscibus similia formarentur, ex quibus homines deinde prorumperent. Paulo aliter Anaximandri sententiam exprimit PLVTARCHVS, in humido scilicet nata prima animalia, corticibus quibusdam spineis circumdata, iisque ruptis, cum maturum esset, prodiisse, *lib. V. de placit. philos. cap. XIX.* conf. & *sympos. lib. VIII. qu. VIII.* Sequitur Empedocles, qui & inter poëtas & inter philosophos celebre consecutus est nomen. Singula hic hominum membra ex terra quasi praegnante edita autumat, deinceps coiuisse, & effecisse solidi hominis materiam, igni simul & humori permixtam. Ita non tantum CENSORINVS, sed & PLVTARCHVS, de *placit. philos. lib. V. cap. IX.* VARRO sententiam Empedoclis ita exprimit: *Empedocles natos homines ex terra ait, vt blitum,* apud NONIVM voc. *Blitum.* Nihil ineptius de hominum origine dici potuit. Iungit CENSORINVS Empedocli Parmenidem, ceu non multum ab illo dissentientem. Sed refragatur DIOGENES LAERTIVS, qui auctor est, ex Parmenidis sententia, γένεσιν ἀνθρώπων ἐξ ἡλίυ πρῶτον γενέσθαι, *generationem hominum ex sole primum factam, lib. IX. segm. XXI. pag. 561.* Quarta sententia est Democriti Abderitae, cui visum, ex aqua & limo primum homines procreatos. Quod si ita intelligendum esset, a Deo ex aqua & limo homines primum formatos, omnium proxime ad veritatem accessisset. Sed aliam fuisse Democriti mentem, discimus ex LACTANTIO: *errauit*, inquit, *Democritus, qui vermiculorum modo putauit effusos esse* (homines) *de terra, nullo auctore, nullaque ratione, diuin. instit. lib. VII. cap. VII.* Non multum itaque hinc distat sententia Epicuri, quae quinta est, vt recte iudicat CENSORINVS. Haec vero vt alias satis nota est, ita fusius & eleganter exprimitur a TITO LVCRETIO CARO, de *rerum natura lib. V. p. m. 173. seqq.* Sexta Stoicorum est, qui, primos homines ex solo adminiculo diuini ignis, id est, Dei prouidentia, genitos, asserebant. Quae verba cum & IVSTVS LIPSIVS, magnus Stoicorum admirator, retulisset, *pia*, inquit, *& vera sententia, Deus solus auctor humani generis conditorque.* Mox tamen ipse agnoscere cogitur, in modo gignendi Stoicorum sententiam a sacris abire litteris. Illos namque

velle,

velle, *perpetuis curſibus, conuerſionibus coeleſtibus extitiſſe quandam maturitatem ſerendi generis humani, quod ſparſum in terras atque ſatum, diuino auctum ſit animorum munere.* Ita CICERONIS verbis Stoicorum mentem exprimit LIPSIVS, & porro recte monet, curſus illos perpetuos referendos ad periodos exuſtionis & innouationis mundanae: ac tum maturitatem fuiſſe generis humani noui ſerendi; id autem in terra ſparſum ac ſatum, id eſt, in materia prima comprehenſum, eaque iam craſſiori & animatiori parata, animam ab igne aduenifſe & Deo. Quae OVIDII, aliorumque comprobare teſtimoniis annititur, *phyſiolog. Stoic. lib. III. diſſert. IV. p. 124. ſeqq.* Cum vero alibi iam demonſtratum ſit, apud Stoicos prouidentiae nomine nihil aliud venire, quam fatum aliquod ineluctabile, Deumque Stoicorum eſſe ipſam naturam, ſeu totum hoc vniuerſum, quod ex materia & ſpiritu conſtat, vel alteram eius partem, ſcilicet ſpiritum, ſpiritum autem illis nihil aliud eſſe, quam ignem, ſententia illorum de hominum origine huc redibit, in perpetuis iſtis mundi reuolutionibus, per fatum ineuitabile, ex materia & igne hominem, ceu partem huius vniuerſi, extitiſſe. conf. diſſertatio noſtra tertia, de *errorib. Stoic. in philoſ. moral.* §. *VIII. ſeqq.* in *analectis hiſtor. philoſ. pag. 164. ſeqq.* Vnde profecto patet, Stoicorum de hominum origine ſententiam neutiquam *piam* & *veram*, quod LIPSIVS cenſuit, ſed impiam potius & falſam dicendam eſſe. Quam vltimo loco CENSORINVS commemorat, ne digna quidem eſt, quae hic in cenſum veniat, ſententia: interim conferenda, quae ad *h. l.* notauit LINDENBROGIVS *p. 33. ſeqq.* In vnum itaque ſi dicta conferamus, veriſſimum eſſe deprehendemus, quod ſupra pronuntiauimus, rationem de origine hominum nihil certi definire poſſe. Immo, quicquid ethnici, rationis ductum ſecuti, hac de re dixerunt, abſurdum eſt: cum contra vel rationis ipſius iudicio longe veroſimiliora ſint, quae hac de re memoriae prodidit Moſes. Quod egregium mea opinione argumentum eſt, ad veritatem narrationis Moſaicae, vel ex ratione ipſa comprobandam. Eo magis itaque mirum, fuiſſe inter eos quoque, qui chriſtiani dicuntur, quibus commenta & deliria ethnicorum magis arriſerint, quam veritas Moſaica. Hanc namque haud obſcure labefactant, in Democriti aut Epicuri caſtra concedentes, qui, hominem, vt alia minuta animalla,

ex

ex putredine nasci posse, contenderunt, vt HIERONYMVS CARDANVS, *lib. IX. de subtil.* refutatus ideo IVLIO CAESARI SCALIGERO, de *subtilit. contra Cardanum exercit. CXCIII. pag. 627.* & ANDREAS CAESALPINVS, *lib. V. quaest. peripatet. cap. I,* aliique. Nec procul ab hacce impietate abest nouus ille, sed infelix, praeadamitarum conditor, ISAACVS PEYRERIVS, qui, cum reliquis animantibus homines e terra prorupisse, sibi persuadet, a quibus gentiles prognati sint, Adamum autem, quem Deus speciatim creauerit, Israelitarum saltem fuisse parentem. Cuius sententiae vt aliquod in scriptura inueniat praesidium, omnia peruertere, omnia detorquere, & quadrata miscere rotundis, religioni sibi non duxit. Sed ineptias hominis & inania commenta satis superque refutarunt EVSEBIVS ROMANVS, quo nomine tegitur PHILIPPVS LE PRIEVR, in *animaduersionibus in librum praeadamitarum*, IO. HILPERTVS, in *disquisitione de praeadamitis*, ANTONIVS HVLSIVS, in *non-ente praeadamitico*, SAMVEL MARESIVS, in *refutatione fabulae praeadamiticae*, IO. CONRADVS DANHAVERVS, in *praeadamita vtis, siue fabula primorum hominum ante Adamum conditorum explosa*, IO. MICRAELIVS, in *praeadamita*, IO. HENRICVS VRSINVS, in *nouo Prometheo praeadamitarum plaste ad Caucasum relegato & religato*, aliique quam plurimi.

§. IX.

Et ita quidem rerum huius vniuersi peracta creatio. Erantque omnia fini opificis conuenientissima, resque quaelibet perfectionem sibi debitam sortita erat, vt nullibi aut defectus, aut malum aliquod deprehenderetur, * sed in omnibus ac singulis summa conditoris & ineffabilis bonitas, sapientia, potentia, apertissime elucescebat.

* Dubium hic equidem mouent Manichaei, erroris de duplici principio independenti propugnatores, vrgentque, quod multa mala naturalia in mundo conspiciantur, quae cum a malo morali seu peccato hominum non prouenerint, ab ipsa creatione videntur deriuanda. Non tamen satis isti auctores perpendunt, multa nobis, praesertim post lapsum, in rebus creatis mala & imperfecta videri, quae,

in se spectata, nec bona sunt nec mala. Sed ex instituto hocce argumentum tractauit GVIL. KING, de *origine mali.* Iungenda, quae nostra aetate contra PETRVM BAELIVM Manichaeismi restauratorem disputata sunt a viris doctissimis, IAQVELOTIO, IO. CLERICO, IAC. BERNHARDO, aliisque. Cumprimis autem ingenii vires hac in re exercuit vir illustris, qui sub nomine THEODICAEI edidit *Essais sur la bonté de Dieu, la liberté de l'homme & l'origine du mal.* Sed discutere haec accuratius, & quousque, quae a viris doctis ad difficultates hasce remouendas in medium allata sunt, locum inueniant, inquirere, huius loci non est.

§. X.

Tempus conditi mundi cum a priori definiri nequeat, a posteriori, seu factis illustrioribus, quae illud consecuta sunt, recte determinatur. Indeque intelligitur, a condito mundo ad diluuium elapsos esse annos M DC LVI. adeoque anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo sexto ante diluuium, mundum esse conditum.* Colligitur inde porro, rationibusque haud infirmis probari potest, contigisse idem anno circiter quater millesimo ante Christum natum.** Quae huic sententiae obiici solent, speciatim de computo annorum patriarcharum antediluuianorum iuxta LXX. interpretes longe maiori, *** itemque de dynastiis Aegyptiorum, * aut de Chaldaeorum obseruationibus coelestibus, ** aut denique antiquitatibus Chinensium, *** aetatem mundi conditi, iuxta nostram supputandi rationem, multum superantibus, vt infirmo nituntur talo, & partim aperte commentitia sunt, ita merito a viris doctis iam pridem sunt explosa.

* Luculenter hoc demonstrari potest ex annis patriarcharum, qui a condito mundo ad diluuium vsque vixerunt. vid. *Genes. V. 3. seqq.* De mense autem, aut die conditi mundi, item num tempore vernali, an autumnali conditus sit, qua de re multa disputant chronologi, solicitum esse, prorsus superuacaneum esse, putamus. Non enim

enim video, quem vſum ex eiusmodi minutiis capere liceat. Interim vid. de iis AEGIDIVS STRAVCHIVS, in *breuiario chronolog. part. ſpec. ſiue lib. IV. cap. I. qu. VI. ſeqq. p. 233. ſeqq.* add. GVIL. SALDENVS, *otior. theolog. lib. II. exercit. I.* quae eſt de mundi natali, in qua quaeſtionem, num verno, an autumnali tempore mundus conditus ſit? ex inſtituto expendit.

** Dicetur hac de re ſuo loco, cum annus natiuitatis Chriſti inueſtigabitur.

*** Computus annorum patriarcharum, iuxta verſionem LXX. interpretum, ita ſe habet: a condito mundo vsque ad Sethum elapſi ſunt anni CCXXX; a Setho vsque ad Enoſchum CCV; ab Enoſcho vsque ad Kenan CXC; a Kenan vsque ad Mahalaleel CLXX; a Mahalaleel vsque ad Iared CLXV; a Iared vsque ad Henoch CLXII; ab Henoch vsque ad Methuſalem CLXV; a Methuſalem vsque ad Lamech CLXVII; a Lamech vsque ad Noachum CLXXXVIII; a Noacho vsque ad diluuium DC. Reſultat inde ſumma annorum a condito mundo vsque ad diluuium MMCCXLII; cum iuxta textum ebraeum ſumma ſit MDCLVI. Vnde immanis illa differentia inter codices ebraeos & graecos orta ſit? de eo non omnes idem ſentiunt. Sunt, qui neſcio quae myſteria hic quaerunt, vt IO. MORINVS, in *exercitationib. bibl. lib. I. exercit. VII. pag. 34.* Alii textum ebraeum corruptum eſſe volunt, vt ISAACVS VOSSIVS, PAVLVS PEZRONIVS, aliique, *locis* deinde *citandis*; alii verſionem LXX. interpretum deprauatam autumant, vt plerique, qui prioribus ſe opponunt; alii denique, LXX. interpretes data opera a textu ebraeo receſſiſſe, arbitrantur, vt Aegyptiorum gloriationi de antiquitate ſuarum dynaſtiarum occurrere poſſent, quae eſt ſententia SAM. PETITI, *libr. I. variar. lect. cap. VI.* Sed vt myſteria hic captare ineptum eſt, ita LXX. interpretes data opera a textu ebraeo receſſiſſe, non eſt credibile. Quodſi ergo aut ebraei textus, aut verſionis LXX. interpretum admittenda eſt corruptio, cur non huius potius, quam illius? Praeſertim, cum & aliis in locis, eam corruptam eſſe, euidenter demonſtrari queat. Nihilo ſecius verſionem LXX. interpretum textui ebraeo longiſſime hic praefert, praeter IO. MORINVM, ISAACVS VOSSIVS, in *diſſertat. de vera aetate mundi, qua oſtenditur, natale mundi tempus*

annis minimum 1440. vulgarem aeram anticipare, itemque, in *castigationibus ad scriptum Georgii Hornii de aetate mundi*, alibique. VOSSII veſtigiis inſiſtit PAVLVS PEZRONIVS, dans *l'antiquité des tems, retablié & defenduë contra les Iuifs & les nouveaux chronologiſtes &c.* Quaenam vero demum ratio eſt, vt viri iſti docti tam temere textum ebraeum reiiciant? Nimirum, vt Aegyptiorum & Chinenſium, de rerum ſuarum antiquitate, commentis, locus concedatur. Indignum vero chriſtiano homine facinus eſſe, ob gentilium quorundam fabulas ſacros numeros reiicere, recte pronuntiat AEGIDIVS STRAVCHIVS, in *breuiario chronolog. part. ſpec. ſeu lib. IV. cap. I. qu. V. p. 233.* Sed hac de re nunc vlterius dicendum erit.

* Aegyptios olim ſe pro gente antiquiſſima venditaſſe, immo inſana quadam vanitate rerum ſuarum origines longe ſupra diluuium, immo ipſa mundi initia extendiſſe, conſtat. Eo cumprimis ſpectant dynaſtiae Aegyptiorum, veteribus paſſim memoratae, quae ſi verae ſint, ex annis regum, ſibi inuicem ſuccedentium, numerus annorum mundi originem multum excedens exſurgit. Memorantur autem iſtae dynaſtiae, ſed diuerſo modo, tum aliis, tum maxime auctori *veteris Aegypti chronici* apud GEORGIVM SYNCELLVM, qui ſeculo poſt Chriſtum natum octauo vixit, & circa eius finem chronicon ſuum ſcripſit. Sed antiquiſſimus rerum Aegyptiacarum ac dynaſtiarum ſcriptor eſt MANETHON Sebennita, ſacerdos Heliopolitanus, qui hiſtoriam ſuam, ab ipſo mundi initio exorſus, ad Darium Codomannum perductam, tribus tomis Ptolomaeo Philadelpho, Aegypti regi, obtulit. Ex hocce MANETHONE dynaſtias illas exhibent IVLIVS SEXTVS AFRICANVS, atque EVSEBIVS, in *chronico*, ſed ita, vt iterum a ſe inuicem diſcrepent. Ipſum vero MANETHONIS opus periit, nec quicquam ſupereſt, praeter fragmenta apud auctores iam allegatos, atque FL. IOSEPHVM, vt iam ſupra in *prolegomenis* ad *§. XIII.* monuimus. Iungendus his ERATOSTHENES Cyrenaeus, in *catalogo regum Thebanorum*, quem **ἐκ τῶν ἐν Διοσπόλει ἱερογραμματέων**, *ex ſacris litteris vrbis Diospolitanae* ſumſit, & iuſſu regis Ptolomaei Euergetae ex aegyptia in graecam tranſtulit linguam: eum autem deinde in chronica ſua retulit APOLLODORVS, vnde accepit SYNCELLVS. Et SYNCELLVS quidem ex MANETHONIS dynaſtiis colligit annos

annos 3555. vsque ad annum decimum quintum ante Alexandri victoriam de Persis, licet, prout eas ex AFRICANO & EVSEBIO exhibet idem SYNCELLVS, longe maior, immo duobus fere millibus maior emergat annorum summa. Longius adhuc progreditur auctor veteris Aegypti chronici, quod ante memorauimus, quippe quod reges memorat, Deos, semideos, homines, per annos 36525. Vlterius progrediuntur Aegyptii illi apud DIOGENEM LAERTIVM in *prooemio*, qui, a Vulcano vsque ad Alexandrum magnum annos 48863. effluxisse, perhibuerunt, annos forte Vulcani addentes, quos vetus illud chronicon non expressit. DIODORVS SICVLVS auctor est, a regno solis vsque ad Alexandri expeditionem, iuxta Aegyptiorum sacerdotum calculum, elapsa esse annorum viginti tria millia, *libr. I. pag. 15.* Quae deinceps ita auget, vt ab initio vsque ad sua tempora summa inde exsurgat XXXIII. millium annorum. Mitto, quae POMPONIVS MELA atque HERODOTVS hac [illegible]re habent, quorum calculus, licet a priorum supputatione differat, in eo tamen conuenit, quod, si admittatur, Aegyptiacae gentis antiquitas longe vltra mundi initium sit proferenda. Atque id cum per se pateat, tum luculenter ostendit vir doctissimus IACOBVS PERIZONIVS, in *Aegyptiarum originum & temporum antiquissimorum inuestigatione cap. II. p. 17. 18.* Manifesta itaque cum sit inter hosce Aegyptiacae antiquitatis assertores & scripturam sacram pugna, vt hinc se expedirent, non vnam viri docti ingressi sunt viam. Scripturae sacrae auctoritatem Aegyptiorum postponere traditionibus, cum haud sine ratione absonum nimis multis visum sit, nonnulli quidem, vt scripturam sacram cum Aegyptiorum traditione conciliarent, obseruarunt, annum antiquissimis Aegyptiis vnius tantum fuisse mensis, at postea quatuor, & denique duodecim mensium. conf. EDVARDVS STILLINGFLEETVS, in *originib. sacris lib. I. cap. V. p. m. 138. seqq.* Immo iam olim fuisse, qui Aegyptiorum istum immodicum calculum ad quandam verosimilitudinis hac ratione redigere speciem conati sunt, discimus ex DIODORO SICVLO, *lib. I. pag. 15. 16.* Sed parum hosce ad summam rei proficere, & neutiquam difficultates hic occurrentes tollere, luculenter ostendit, quem iam laudauimus, IACOBVS PERIZONIVS *l. c. cap. II. pag. 18. 19.* Retinet annos receptos, duodecim scilicet men-

L 3 sium,

fium, IO. MARSHAMVS, in *canone chronico*, fed, vt hancce Aegyptiorum chronologiam cum fcriptura facra conciliet, dynaftias illas non ita intelligendas cenfet, ac fi ordine temporis fingulae fe inuicem exceperint, fed quod in iis reges, qui diuerfis Aegypti prouinciis vno eodemque tempore praefuerunt, fimul exhibeantur. Cumque ne fic quidem plana cuncta & perfpicua fint, transponendo, mutando, omittendo pro lubitu, dynaftias, a diuerfis auctoribus defcriptas, ita disponere annititur, vt illa, quam animo concepit, chronologiae forma inde redeat. Sequitur MARSHAMVM praeter alios PAVLVS PEZRONIVS dans *l' antiquité des tems retablié &c.* etfi in quibusdam ab eo diffentiat. Immo praeeuntem fibi habuiffe videtur GERARDVM IOANNEM VOSSIVM, cui iam fimile quid in mentem venit. Audire hac de re iuuat HERMANNVM CONRINGIVM, qui fimul falfae huius hypothefeos fundamenta neruofe fubruit, in *aduerfariis chronologicis*, quae in IO. GEORGII GRAEVII *fyntagmate variarum differtation. rariorum* extant, *cap. XVII. p. 191. Nec vero iuuat Manethonem*, inquit, *ingeniofa Gerardi Ioannis Voffii, v. cl. excufatio, quam refert lib. II. idololatr. cap. XXVIII. annos illos Manethonios effe non explicitos, fed cum aliis concurrentes, vno fcilicet eodemque tempore pluribus dynaftiis Aegypto imperantibus. Nibil, inquam, hoc iuuat Manethonem, vt qui vtique cenfuerit, annos illos omnes non collaterales effe, fed fucceffories, imo concurrentium vno eodemque tempore dynaftiarum vix femel meminerit. Certe in commemorandis regibus etiam alios facerdotes non cogitaffe de illis collateralibus dynaftiis, manifeftum eft, etiam ex Herodoto, Diodoro, aliis. Vt taceam, ne quidem in facra hiftoria Ebraeorum eius aliquod reperiri veftigium.* Atque id quidem eft, quod & IACOBVS PERIZONIVS *l. c. cap. V. p. 62.* alibique, ex inftituto & folidiffime comprobauit. Accedit vero, quod maxima auctorum in enarrandis hisce dynaftiis fit discrepantia, cum aliter dynaftiae iftae exhibeantur ex veteri chronico apud SYNCELLVM, aliter ab AFRICANO, aliter ab EVSEBIO, licet vterque fua ex MANETHONE hauferit, vt idem auctor ad oculum oftendit. Quae cum ita fint, operam oleumque perdunt, qui, hisce dynaftiis certam chronologiam fe fuperftruere, aut eam cum fcriptura facra conciliare poffe, exiftimant. Prorfus enim illorum fubfcribo fententiae, qui omnia illa, quae Aegyptii de

de veteribus illis dynastiis tradiderunt, in quantum a scriptura sacra, aut aliis synchronismis certis, & extra dubium positis, abeunt, inter fabulas & inania referunt commenta. Ipsos enim Aegyptios rerum suarum paulo antiquiorum certam historiam litteris consignatam non habuisse, luculenter probat HERMANNVS CONRINGIVS, in *aduersariis chronologicis cap. XVI. pag. 188.* Ad MANETHONEM vero quod attinet, fides eius apud prudentes rerumque harum peritos merito vacillat. Ipse SYNCELLVS eum ait ψευδηγορῦντα καὶ αὐτὸν, *falsa tradentem & ipsum,* scilicet aeque, ac BEROSVM, *Chaldaicarum rerum auctorem, pag. 18.* immo scripta eius esse πλήρη ψεύδους καὶ κατὰ μίμησιν Βηρώσσου πεπλασμένα: *plena mendacii & ad imitationem Berosi conficta, p. 16.* Quo magis mirandum, IOSEPHVM SCALIGERVM tantum tribuere MANETHONI, vt, nullas vetustatis reliquias cum istis comparandas esse, putet, neque felicius nobiscum agi potuisse, quam si integri tomi MANETHONIS ad nos peruenissent, in *canonibus isagogicis lib. II. cap. I. pag. 317.* Nec satis pensi habuisse videtur vir summus, quid scriberet, quidue assereret, cum annorum numerus iuxta MANETHONIS dynastias ex ipsius computatione supra mundi initium plus seculis tredecim ascendat, vt viris doctis obseruatum est. Atque haec cum ita se habeant, cumque nullo fundamento ista dynastiarum chronologia innitatur, palam est, iniquissime agere, qui commentis potius, quam narrationi Mosaicae de mundi origine fidem adhibere volunt. Ceterum, quae MARSHAMVS praeter iam memorata pro adstruenda sua sententia, qua dynastias illas cum scriptura sacra conciliare annisus est, in medium attulit, supposuitque, Menem scilicet eundem esse, ac Chamum, a DIODORO annos M CCCC. inter Menem & Sesostrim statui, & quae reliqua sunt eiusdem generis, accurate profligauit PERIZONIVS, saepius nobis iam laudatus, *cap. IV. ad VIII.* qui nec istis suffragatur, *cap. X.* qui reiectis MANETHONIS dynastiis chronologiam HERODOTI sequi malunt, in qua sententia versantur HERMANNVS CONRINGIVS, EDVARDVS STILLINGFLEETVS, aliique. Quae omnia, vt & reliqua, quae idem vir doctus disputat, mirifice nostram confirmant sententiam, ex incertissima illa, immo maximam partem falsissima, veterum de dynastiis Aegyptiorum traditione, Mosaicae narrationis veritatem neutiquam labe-

labefactari posse. Iungenda, quae contra fictitias Aegyptiorum dynastias ex instituto disputat MELCHIOR LEIDEKKERVS, de *republic. Ebraeor. lib. III. cap. II. seqq. pag. 115. seqq.*

** De temporibus suis ipsi olim Babylonii, seu Chaldaei, non idem tradiderunt. Iuxta DIODORVM namque SICVLVM, *Chaldaeorum collegium ad expeditionem Alexandri in Asiam quadraginta & septuaginta duo millia* numerat, *ex quo sidera obseruari coeptum sit*, *lib. II. cap. XXXI.* Pari ratione & CICERO *lib. I. de diuinat. cap. XIX. & lib. II. cap. XLVI.* auctor est, *Babylonios iactare, se CCCC LXX. millia annorum habere monumentis* (scil. litterarum) *comprehensa*, & illa *posuisse in periclitandis experiundisque pueris*, *quicunque essent nati*, sed simul addit, eos *mentiri*, recteque *condemnari aut stultitiae, aut vanitatis, aut impudentiae.* Nec procul hinc discedit HIPPARCHVS apud PROCLVM LYCIVM, *lib. I. commentar. in Timaeum Platonis*, obseruante HERMANNO CONRINGIO, in *aduersar. chronolog. cap. IX.* in *syntagm. variar. dissert. rarior.* IO. GEORG. GRAEVII *p. 166.* ALEXANDER Polyhistor, ex Beroso auctor est apud EVSEBIVM *chron. lib. I. pag. 5. 6.* a condito mundo ad Alexandrum M. effluxisse plus quam centum quinquaginta annorum millia, & tot annorum historias habuisse Chaldaeos. Longe maior adhuc annorum summa exsurgit ex solis nouem Babyloniae regibus, quos ante diluuium BEROSVS scripsit rerum potitos per *saros* centum viginti. Sarus autem Babyloniis fuit numerus trium millium sexcentorum, eoque sari centum viginti annorum quadringentorum triginta duorum millium, siquidem ABYDENVS recte saros reliquosque numeros Chaldaicos interpretatus est, qua de re nonnulli dubitant. Quam vero haec ab omni verosimilitudinis specie abhorreant, profanorum etiam auctorum testimonio condoceri potest, speciatim CALLISTHENIS. Rogarat namque CALLISTHENEM, ARISTOTELES, vt in antiquitates Chaldaeorum inquireret, certioremque se faceret. Respondit ille, nullas se apud Babylonios reperire potuisse obseruationes antiquiores annis mille nongentis & tribus, vsque ad captam ab Alexandro vrbem. Ex PORPHYRIO hoc refert SIMPLICIVS in *lib. II. Aristotelis de coelo.* Dissentiunt rursus ab hisce omnibus, quae habet PLINIVS *histor. nat.*

lib. VII.

lib. VII. cap. LVI. Epigenes, inquit, *apud Babylonios DCCXX. annorum obſeruationes ſiderum coctilibus laterculis inſcriptas docet, grauis auctor inprimis: qui minimum, Beroſus & Critodemus, CCCC LXXX. annorum.* Haec omnia ſi inter ſe conferamus, vel ipſa ſententiarum diſcrepantia docet, nihil certi ex iſta Chaldaeorum chronologia ſperandum eſſe. Deinde, in quantum annorum numerus mundi originem excedit, eam reiiciendam prorſusque repudiandam eſſe, omnes vno ore fatentur, quibus vlla ſcripturae ſacrae eſt veneratio. PLINII calculum viri quidam doctiſſimi, IOSEPHVS SCALIGER, ad *Graeca Euſebii pag. 407.* GERARDVS IOANNES VOSSIVS, de *hiſtoricis Graecis*, IO. MARSHAMVS, in *canone chronico ſec. XVII. pag. 474.* amplectuntur, quibus & ſuffragatur IO. CLERICVS, in *indice philolog. ad Stanleii hiſtor. philoſ. oriental.* voc. *Beroſus.* Sed diuerſo hoc faciunt conſilio; SCALIGER quidem atque VOSSIVS, vt ex eo BEROSI aetatem & editarum ab eo hiſtoriarum annum ipſum eruant, MARSHAMVS autem, vt labefactato CALLISTHENIS teſtimonio, ſuam de recentiore Babylonis origine ſententiam firmet. Sed falli hosce omnes, luculenter oſtendit IACOBVS PERIZONIVS, corruptumque PLINII locum, praeeunte IO. HARDVINO, demonſtrat, ea quidem ratione, vt augendae omnino apud eum ſint Babyloniorum ſummae, ſingulisque adiicienda ſit millenarii nota, quae facile excidiſſe potuit; atque adeo illam Epigenis eſſe 720000. annorum, Beroſi vero & Critodemi 450. vel 490. vt habent codices quidam manuſcripti, vel potius 470. millium annorum, in *originib. Babylonicis cap. I. pag. 23.* Ad veritatem itaque proxime accedet CALLISTHENIS illa computatio, ſupra memorata, iuxta quam initium obſeruationum coeleſtium apud Chaldaeos incidit in annum poſt diluuium ſexageſimum primum, iuxta calculum codicis ebraei. Cum vero eo tempore Chaldaei nondum fuerint, nec regem habuerint, nec Babylon extiterit, nulla denique cura aſtronomicarum obſeruationum fuerit, ISAACVS quidem VOSSIVS inde colligit, calculum LXX. interpretum praeferendum eſſe calculo textus ebraei, cum hac ratione CALLISTHENIS computatio optime ſcripturae ſacrae reſpondeat. Sed cum nobis ſacroſancta ſit textus ebraei auctoritas, ab eo diſcedere merito nobis religioni ducimus. Praeſtat itaque dicere, nec CALLISTHENIS calculum prorſus accuratum

M eſſe,

esse, sed eum adhuc esse imminuendum, vt cum sacro codice conciliari queat chronologia Chaldaeorum. Quicquid vero huius sit, id certum & exploratum, immanem illam Babylonicae chronologiae antiquitatem omni destitui fundamento, ideoque ceu fabulosa & commentitia a viris doctis merito reiicitur. Pluribus haec prae reliquis demonstrat HERMANNVS CONRINGIVS, in *aduersariis chronologicis cap. IX. seqq.* qui & speciatim *cap. X.* luculenter ostendit, BEROSI historiam chaldaicam non fuisse omni ex parte fide dignam.

*** Quae Chinensium de mundi huius hominumque origine, & temporum antiquitate, sit traditio, hunc in modum exponit PHILIPPVS COVPLET: *Memorant, quod coelum horam noctis vndecimam inter & duodecimam conditum fuerit, terra vero horam noctis primam inter & secundam. Quod primus homo conditus sit inter tertiam & quartam matutinam, foemina post meridiem tertiam inter & quartam. Item primum illum hominem, (quem* Puon cu *nominant & sepultum dicunt in vrbe* Yam cheu *prouinciae* Nan kim, *aut, vt alii, in prouincia* Pe kim *in territorio vrbis* Ho kien) *ex sterili terra prognatum, & admirabili rerum scientia fuisse instructum, dominatumque omnibus, originem tamen illius ignorari. Narrant denique, tres imperatores extitisse, primum coeli, secundum terrae, tertium hominum, & horum quidem fratres alios aliis successisse per annos amplius 49000. post quos aliae rursum triginta quinque familiae perpetua serie per aliquot annorum millia imperarint;* in *tabula chronologica monarchiae Sinicae*, quae addita est *Confucio Sinarum philosopho, siue scientiae Sinensi Latine expositae* ab eodem COVPLETO, itemque PROSPERO INTORCETTA, CHRISTIANO HERDTRICH, & FRANCISCO ROVGEMONT *praef. p. 4.* conf. MARTINI MARTINII *decas I. histor. Sin. fol. 14. & 20.* Haec vero tam fabulosa sunt & commentitia, vt nec sapientiores ex ipsis Sinensibus illis fidem adhibeant. Nihilo secius ISAACVS VOSSIVS, vt omnia, quae potest, pro stabilienda LXX. interpretum chronologia conuectet, Serum quoque seu Chinensium huc aduocat origines, in *dissertat.* de *aetate mundi cap. XI. pag. 45. seqq.* Temporis equidem, saltem, quod vocat, historici, habet rationem, quod secundum eius calculum incipit annis ante Christum natum 2847. Verum, cum antiquior illa chro-

chronologia satis testetur, quam incerta apud Sinenses sint omnia, nec recentior illa, seu temporis historici, tantam apud nos habebit auctoritatem, vt in eius gratiam, relicta textus ebraei chronologia, septuaginta potius interpretes sequi debeamus. Sed hoc ὡς ἐν παρόδῳ.

§. XI.

Iam vt ad originem ecclesiae accedamus, Deum primo quidem Adamum, corpore eius ex gleba terrae formato, & spiraculo vitarum illi inspirato,* deinde Euam, ex costa Adami, corpore eius exstructo,** condidisse, constat. Nec dubium, quin maximis praestantissimisque, qua corpus, *** qua animam dotibus * fuerint instructi. In quantum enim reliquis animantibus praestare debebat homo, in tantum etiam sapientia bonitasque diuina in eo luculentius explendescere debebat.

* Ita emphatice & haud dubio non sine praegnanti ratione loquitur Moses: נשמת חיים *Gen. II. 7.* Dum autem plurali numero חיים *vitarum* dixit, indicare voluit, vnam eandemque in homine esse animam, cuius diuersae sint facultates & operationes. Vnde refelluntur hoc ipso, qui plures vna in homine statuunt animas, simul & qui animam materialem statuunt, cum aliter Moses de materialium creaturarum productione loquatur, quam de productione animae humanae. Quo ipso & sequitur, de diuinae essentiae communicatione hoc intelligi non posse, cum id fere aliter fieri nequeat, quam vt, ipsam essentiam diuinam materiale quid esse, supponamus: quod & reuera Stoici, aliique veterum arbitrati sunt, qui animam humanam diuinae essentiae particulam dixerunt. Sed hac de re alibi. Interim conf. SALOMON DEYLINGIVS, *obseruation. sacrar. part. II. obseru. III. pag. 23. seqq.* vbi prolixe de hocce loco disserit.

** Iudaeorum de corpore Adami androgyno fabulae satis notae. Mirum, eas MENASSI BEN ISRAEL & MOSI MAIMONIDI, viris alias iudicio pollentibus, placuisse; illi quidem *conciliat. in Genes. n. VIII.*

M 2 huic

huic in *moreh nebochim part. II. cap. XX.* conf. IO. HENRICVS HEIDEGGERVS, *histor. patriarchar. part. I. exercitat. IV.* §. *XIX. pag. 128.* & GVIL. SALDENVS, *otior. theolog. lib. II. exercit. II. §. VII.* ANTONIETTAE BOVRIGNONIAE, & qui eam sequitur, PETRI POIRETI, non multum hinc abire sententiam, constat. Sed hac de re alibi.

*** Falluntur citra controuersiam, qui, corpus Adami ante lapsum διαφανὲς, id est, transparens fuisse, contendunt. Nec enim solidum, quo hanc sententiam superstruant, adferre possunt argumentum. Fuisse tamen illud longe formosissimum, facile concesserim. Nec negauerim, post lapsum deformatum illud quodammodo fuisse, animi ob admissum facinus moerore, corporis quoque formam depascente, simulque animi labefactante vires. vid. EDMVNDVS DICKINSON, in *physica veteri & vera, cap. XI. §. VII. p. 162.*

* Quod in sequentibus pluribus explicatur.

§. XII.

Conditi autem erant primi homines ad imaginem diuinam, * quo nomine excellentissimas virtutes, quibus homo Deo similis redditur, designari constat. In intellectu itaque hominis cum cognitione rerum omnium exquisitissima, summa coniuncta erat sapientia: & quod ad voluntatem attinet, vti ea cum Deo arctissime vnitus erat, amoreque sincero ei adhaerebat, ita non poterat non summa in illa esse sanctitas iustitiaque. Sed in reliquis quoque mentis corporisque facultatibus maxima conspiciebatur perfectio.

* Id diserte testatur Moses: *& creauit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creauit illum, masculum & foeminam creauit eos; Genes. I. 27.* Antea Deus ipse dixerat: *faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*, id est, ad imaginem nobis simillimam, plane ac Paulus ὁμοίωμα εἰκόνος vocat, *Rom. I. 23.* Qui enim hic inter *imaginem* & *similitudinem* discrimen quaerunt, omni fundamento destituuntur. Ad rem ipsam quod attinet, quid per imaginem diuinam intelligatur, aperte nos docet Paulus apostolus, videlicet cognitio praecipue ac sapientia summa ratione intellectus,

lectus, & sanctitas ac iustitia ratione voluntatis, *Eph. IV. 23. Col. III. 9.* non exclusis aliis corporis animique perfectionibus. Idque iam antea Salomoh quoque docuerat, asserens, quod Deus hominem fecerit ישר *rectum*, *Kohel. VII. 29.* Atque hinc ipsi Iudaei certiora discere poterant, qui variis se hic inuoluunt erroribus, nec inueniunt, vbi consistant, adeo, vt non desint, qui in anima hominis generatim Dei imaginem quaerunt, cum anima sit in corpore, quod Deus est in mundo, apud RAYMVNDVM MARTINI in *pugione fidei, part. III. dissertat. III. cap. III.* Sed hac de re alibi disputatur ex instituto. Legi autem prae reliquis meretur IO. HENRICI MAII *dissertat. de homine in imagine Dei condito* ad locum *Genes. I. 27.* quae extat in *dissertationibus* eius *sacris pag. 254. seqq.*

§. XIII.

Non tantum rerum diuinarum peritissimum fuisse Adamum, sed naturae quoque arcana cognita atque perspecta habuisse, vt credamus, par est; idque vel ex eo, quod animantibus omnibus nomina imposuerit, * patet. Cauendum tamen, ne de eruditione Adami eiusmodi animo concipiamus notionem, quae circulo eruditionis, prout hodie in vsu est, tantum conuenit, ** & sine magno errore hominibus, a nostris moribus, & docendi discendique ratione alienis, tribui nequit.

* Saltem, si supponamus, nomina, quae illis imposuit, ipsam animalium naturam expressisse, vt praeter alios EVSEBIVS censet, *praeparat. euangel. lib. XI. cap. VI.* Nec enim alia caussa fuit, cur Deus animantia ad Adamum adduceret, quam vt ab eo nomina naturae suae conuenientia acciperent. Quae enim vir quidam doctus ante aliquot annos hac de re commentus est, vt paradoxa sunt, & ab omni veritatis specie aliena, ita merito ab aliis reiiciuntur. conf. IACOBVS BERNHARDVS, dans *les nouvelles de la republique des lettres, mense Aprili anno M DCC V. pag. 410.*

** Multa enim hodie inter eruditionis partes referuntur, quae aut diuturna saltem experientia & obseruatione comperta sunt, aut in

in humanae imbecillitatis & ignorantiae subsidium excogitata, aut alias ob rationes in statum primaeuum Adami non quadrant, quae adeo illi tribuere ineptum foret. Vnde patet, quousque admittenda sit illorum sententia, qui, Adamum & theologum fuisse, contendunt, & philosophum, & medicum, & astrologum, & chymicum, & mathematicum, quod ex Rabbinorum & paraphrastae Samaritani testimoniis asserit ATHANASIVS KIRCHERVS, *oedip. Aegypt. t. II. part. I. class. II.* cui & alii adstipulantur, quos ideo ridet PETRVS BAELIVS, in *dictionario historico-crit.* voc. *Adam.* Dixi etiam hac de re in *introduct. ad histor. philos. Ebr. pag. 3.*

§. XIV.

Eruditionis, qua Adam diuinitus imbutus fuit, documentum certissimum in lingua quoque eidem concreata conspicitur.* Hanc vero non aliam, quam ebraeam, qualis hodie in sacro codice veteris testamenti superest, fuisse, valde est verosimile.**

* Praesertim, si supponamus, linguae primigeniae voces naturalem significandi vim habuisse, quod praeter alios nostra aetate CASPAR NEVMANNVS, in *genesi linguae sanctae* & *lexici*, huic hypothesi superstructi, aliquot, quae hactenus prodierunt, partibus, demonstrare aggressus est. Quo intuitu haud dubio PYTHAGORAS, summae sapientiae fuisse, dixit, qui nomina rebus imposuisset: quae & PLATONIS est sententia, in *Cratylo.* Ceterum, vt gentiles de origine hominum nihil certi sciebant, indeque in varia prolapsi sunt commenta, ita & de sermonis origine nihil certi statuere poterant. Aegyptiorum de hominum pariter ac sermonis origine sententiam ita exprimit DIODORVS SICVLVS: *Iam vero, homines a principio genitos, dicunt, in agris pastum quaerentes, syluestri & incondita vita vixisse, quibus herbae & arborum fructus vltro victum praeberent. Beluas autem his fuisse infensas, quibus vt obsisterent, coetus hominum ob timorem factos aiunt communis vtilitatis gratia, auxiliaque inuicem praebita & loca habitaculis quaesita. Sonus oris cum confusus esset, paulatim discreuisse vocem, aiunt, & res omnes suo nomine adpellasse. Verum cum diuersis*

siti

siti essent in orbis locis, non eisdem vsos verbis ferunt, propterea & diuersos litterarum characteres extitisse; primosque hominum coetus suae quemque gentis initium fuisse; lib. I. cap. I. pag. m. 6. Nec procul hinc discedit TITVS LVCRETIVS CARVS, *lib. V. de rerum natura p. m. 180.* hac de re ita differens:

At varios linguae sonitus natura subegit
Mittere; & vtilitas expressit nomina rerum:
Non alia longe ratione, atque ipsa videtur,
Protrahere ad gestum pueros infantia linguae
Cum facit, vt digito, quae sint praesentia, monstrent.
Sentit enim vim quisque suam, quam possit abuti.

PLATONIS tum refellit idem LVCRETIVS sententiam hunc in modum:

Proinde putare aliquem tum nomina distribuisse
Rebus, & inde homines didicisse vocabula prima
Desipere est: nam cur hic posset cuncta notare
Vocibus & varios sonitus emittere linguae,
Tempore eodem alii facere id non quisse putentur? &c.

Sed dum PLATONEM desipuisse putat LVCRETIVS, non rectius sapuit ipse: immo non rectius sapuere reliqui gentiles omnes. Ex solo enim Mose rectiora certioraque hac de re discere licet.

** Dicetur hac de re infra, cum de Babelica linguarum confusione verba faciemus.

§. XV.

Religionis, qua primi parentes Deum colebant, summa haud inconcinne per rationem federis inter Deum & primum hominem, eiusque simul nomine omnes eius posteros, initi, explicatur.* Cuius quidem federis conditiones ** ex parte hominis erant dilectio sincera Numinis aliorumque hominum, & obsequium omnibus eius mandatis promtissime praestandum. Etsi enim alias quoque ex beneficiorum diuino-

diuinorum confideratione homo, haec fui effe officii, intelligere poterat, accedente tamen ex parte Dei, per promiffiones ampliffimas, nouo beneficiorum cumulo, aequum erat, vt homo voluntaria promiffione denuo ad haecce praeftanda fe obftringeret.

* Cum fcriptura facra fubinde federum inter Deum & homines initorum in iis, quae ad hominum falutem fpectant, mentionem iniiciat, fuerunt viri docti, qui praecipua religionis capita fub hocce fchemate de federibus diuinis, proponerent. Praeeunte IO. COCCEIO hoc cumprimis egerunt HERM. WITSIVS, IO. BRAVNIVS, aliique reformatae ecclefiae theologi, itemque SAM. PVFENDORFIVS, in *iure feciali diuino*. Nec vituperandum eft hocce inftitutum, modo non vltra, quam decet, procedant, aut falfas hypothefes admifceant, cum praeeuntem quodammodo fibi habeant ipfam fcripturam facram. Speciatim & primorum hominum religio fub hocce fchemate quam commodiffime exhibetur, fuffragante ipfa fcriptura facra, quae Adami transgreffionem per violationem federis expreffe defcribit *Hofeae VI. 7.* Quodfi haefites, dubitesque, num vox אדם ibi ceu proprium, an appellatiuum nomen, capienda fit, idem ex *Rom. V. 14.* itemque ex comparatione Chrifti & Adami, condifcere poteris. Sed hac de re theologi ex inftituto. Ceterum nobis hic fufficit, fumma religionis Adamiticae ante lapfum capita indicaffe. Ad fpecialia progredi, aut quaenam in hocce federe fupponantur, quaenam porro ex principiis deriuari conclufiones queant, indicare, noftri non fert inftituti ratio. Caute quoque hac in re verfandum, ne cuncta ex rationibus, fecundum praefentem doctrinae & ecclefiae ftatum receptis, aeftimantes, primis parentibus tribuamus, quae ab illorum ftatu fuere aliena. Legendus interim hac de re eft ABRAHAMVS CALOVIVS, in *ifagoge ad theologiam lib. I. cap. III. p. 42. feqq.* vbi ex inftituto de *theologia paradifiaca* egit.

** Diftincte & prolixe perfonas contrahentes in hocce federe operum, itemque legem federis, promiffa quoque, & fanctionem poenalem ediflerit HERMANNVS WITSIVS, in *oeconomia federum Dei cum hominibus lib. I. cap. II. III. feqq.* qui & *cap. II. §. V.* recte probat, myfte-

mysterium trinitatis in hocce statu primis parentibus non fuisse ignotum. Quae vero idem *cap. VI.* de sacramentis federis operum habet, admitti non possunt, vt deinceps dicetur.

§. XVI.

Deus rursus homini, federis huius leges sancte seruaturo, status huius felicissimi continuationem, immunitatemque a morte, seu destructione corporis cum dolore coniuncta, & vitam denique aeternam pollicitus est. Et haec quidem ex singulari gratia & beneuolentia pollicitus est, non ex debito, cum homo etiam in statu integritatis exactissima legis obseruantia nihil promereri potuerit, * sed si omnia fecisset, quae lex, aut federis diuini ratio exigebat, nihil tamen aliud, quam quod sui erat officii, facturus fuisset.

* Ex ipsa meriti notione hoc fluit, vt etiam philosophi docent, confirmante idem seruatore, *Luc. XVII. 10.*

§. XVII.

Praeterea, vt obedientiam hominis exploraret Deus, inter alias arbores in paradiso arborem scientiae boni & mali * collocauerat, addita seuerissima comminatione mortis, si de eius fructibus comesturus esset: sicuti etiam arborem vitae in medio horti statuerat, vt per legitimum eius vsum labascentes forte corporis vires reficere, et ita absque mortis periculo vitam conseruare posset. **

* Arborem scientiae boni & mali ex genere reliquarum arborum naturalium fuisse, & ab euentu, seu fine, ob quem a Deo constituta in paradiso erat, nomen sortitam, longe est verosimillimum. Qualis vero arbor, num vitis, an ficus, quae est sententia THEODORETI, *interrogat. XXVIII. in Genesin*, itemque ISIDORI PELVSIOTAE, *lib. I. epist. LI.* aliorumque, incertum. Pro ficu variis rationibus pugnat THEODORVS IANSSONIVS ALMELOVEENIVS, in *specimine antiquitatum e sacris profanarum pag. 1. seqq.* quemadmodum

contra IO. LIGTFOOTVS, Iudaeorum, vitem fuisse, contendentium, sententiam, haud improbare videtur, *hor. talm. in Luc. I. 16.* Sed oleum & operam perdunt, qui inuestigare volunt, quae diuinus scriptor nos ignorare voluit. Fuere, qui fructum scientiae boni & mali de vsu coniugii interpretarentur, quo Deus Adamo & Euae interdixerit, donec ipse iuberet, vt refert MOSES BAR CEPHA, libro *de paradiso.* R. ABRAHAM ABEN ESRA, etsi concedat, arborem ipsam ignotam esse, ab opere tamen nuptiali, quod significauerit, scientiae boni & mali nomen habuisse, putat, indeque factum, vt opus illud *cognitio* vocaretur. Sed ex Mosis narratione eiusmodi quid non colligas. Nec admitti potest, quod FL. IOSEPHVS *lib. I. antiquitat. cap. I.* & NEMESIVS de *natura hominis cap. I.* aliique autumant, arbori isti insitam a Deo fuisse naturalem illam vim, quae boni maliue cognitionem homini conciliaret. Quo pacto enim arboris, ceu rei corporeae, ea efficacia esse potuerit, nullatenus intelligi potest. Nihil itaque aliud superest, quam vt asseramus, quod supra iam innuimus, arborem hanc equidem fuisse naturalem, sed δοκιμαστικὴν, inde vt constaret, num mandatis diuinis morem in omnibus gesturi essent primi parentes. Hoc CHRYSOSTOMI, THEODORETI, AVGVSTINI, aliorumque testimoniis comprobat NATALIS ALEXANDER, *hist. eccles. vet. testam. aetate I. mundi dissertat. II. artic. II. pag. 54. seqq.* Estque haec plerorumque etiam nostrae ecclesiae theologorum sententia. Add. IO. MARCKIVS in *historia paradisi lib. I. cap. XVIII.* cumprimis §. *IX. & seqq.* Singularis plane est sententia B. SEBASTIANI SCHMIDII, existimantis, arborem scientiae boni & mali, aeque ac arborem vitae, suam denominationem a Deo non accepisse, sed vtrique a diabolo nomen hoc impositum, qui eiusmodi quid finxerit, ad decipiendos primos parentes. Vnde porro concludit, arbori vitae non magis insitam fuisse vim prolongandi vitam, quam arbor scientiae boni & mali cognitionem in homine producere aut augere potuerit. Cumque iam *Genes. II. 9.* nomina haecce istarum arborum commemorentur, id per prolepsin fieri existimat. Proposuerat vir summus hancce suam sententiam in peculiari dissertatione, anno M DC XLII. sub praesidio B. IO. SCHMIDII habita. Impugnauit vero tandem THEODORVS HACKSPANIVS, *not. theol. philolog. pag. 62. seqq.* vnde

Vnde SCHMIDIO eam vlterius defendendi suppeditata fuit occasio, quod iterum peculiari fecit dissertatione, *fasciculo disputationum* eius *theologico-philologicarum* inserta. Nihilosecius eam refellere itidem aggressus est GVIL. SALDENVS, *otior. theolog. lib. III. exercit. XI. §. X.* contra quem eius defensionem quodammodo in se suscepit celeberrimus ecclesiae nostrae theologus, IO. HENRICVS MAIVS, in *dissertationib. sacris loc. V. pag. 359. seqq.* vbi ad minimum, *non liquere*, putat, *an Deus arborem vitae & scientiae boni & mali, his nominibus ipse appellauerit, nec effici id ex eo posse, quod Moses dicat, Deum illas arbores plantasse in medio horti. Si additum fuisset, Deum appellasse illas simul eiusmodi nominibus, confectum negotium haberemus, neque vllus dubitandi locus superesset.* Sed, quod pace summi viri dixerim, non necesse erat, vt Moses diserte adderet, Deum has arbores hisce insigniuisse nominibus, cum ex ipsa eius narratione nemo non hoc colligere queat. Indicat haud dubio, arbores hasce fuisse singulares, ad certum vsum destinatas, eumque in finem in medio paradiso collocatas, simulque certis nominibus eas appellitat. Quis hic de prolepsi cogitet? aut quis non potius in eam ingrediatur sententiam, eas a Deo ipso hanc denominationem sortitas? Nec est, quod obiicias, fore ita, vt Deus falsa nomina arboribus imposuerit, cum id non effecerint, quod nominis postulare videbatur ratio. Enimvero, omnino id eas effecisse, existimo, respondetque rei ipsi denominatio. De arbore vitae hoc omnes vno velut ore fatentur, illi insitam fuisse vim, vitam hominis prolongandi; quod quo pacto intelligendum sit, mox exponemus. Nec de arbore scientiae boni & mali vllum dubium, modo recte, cur ita appellata sit, teneamus. Non enim ita vocata est, vt diximus, quod per se scientiam producere aut augere potuerit, sed quod ex institutione diuina indicare debebat, num mandatis diuinis homines morem gesturi essent, quo ipso cognoscere & ipsa experientia intelligere poterant, quid bonum, quidue malum esset. Sed licet hic vnicuique suam retinere sententiam.

** Etsi enim immortalitas in statu integritatis homini a Deo concessa erat, non tamen absolute concessa erat, qualis in altera vita erit, sed cum vsu mediorum ad prorogandam vitam ordinatorum, quorsum etiam spectabat eius fructus de arbore vitae. Qualis autem ar-

bor ista fuerit, ignoramus, cum scriptura hoc non reuelauerit, nec aliud quid dicere possumus, quam fuisse arborem singularem & extraordinariam, vim istam diuinitus insitam habentem, vitam hominis conseruandi, ne infirmitate vel aetate in deterius rueret. Legendus hac de re AVGVSTINVS, de *ciuitate Dei lib. XIII. cap. XX.* & *lib. VII.* de *genesi ad litteram cap. IV. & V.* Sunt, qui tum arborem vitae, tum cognitionis boni & mali, pro sacramentis status paradisiaci habent. HERMANNVS namque WITSIVS, in statu integritatis quatuor fuisse sacramenta, auctor est, *paradisum, arborem vitae, arborem scientiae boni & mali*, & *sabbathum*, de *oeconom. feder. Dei cum hominibus, lib. I. cap. VI. §. II. seqq.* IO. BRAVNIVS, duo tantum in paradiso fuisse, existimat, *paradisum & arborem vitae*, in *doctrina federum vol. I. part. III. cap. II. §. XVIII.* conf. & IO. MARCKIVS in *historia paradisi lib. I. cap. XVII. §. VIII.* Ex Pontificiis quoque NATALIS ALEXANDER, arborem vitae fuisse *arborem sacramentalem*, contendit *l. c. p. 56.* Sed, cum hi omnes falsam atque erroneam de sacramento notionem animo conceperint, mirum non est, quod sacramenta sibi inuenisse videantur, vbi nulla fuerunt. Ex instituto hac de re agunt theologi.

§. XVIII.

Vt etiam homo, sepositis omnibus laboribus, aliquando totus cultui diuino vacare, & maxima beneficia, per creationem in hominum genus collata, grata recolere mente posset, Deus statim, finita sex dierum spatio creatione, die septimo vt ipse quieuit, ita eidem diei benedixit, eundemque sanctificauit, hoc est, sacrum atque solennem hominum generi vniuerso esse voluit. Qui enim sabbathi institutionem *Genes. II. 3.* per πρόληψιν commemoratam volunt, non satis firmis nituntur rationibus. *

* De origine & institutione sabbathi prolixe disputaui *institut. theologiae moralis part. II. cap. III. sect. II. §. XXXII. seqq.* Nec necesse est, vt hic repetantur, quae ibi dicta sunt. Vnicum saltem addo, inter eos, qui, sabbathum non finita mundi creatione, sed statio-

ſtatione demum quinta poſt exodum Iſraëlitarum ex Aegypto inſtitutum eſſe, contendunt, referendum etiam IO. HENRICVM HEIDEGGERVM, in *hiſtoria ſacra patriarcharum part. I. exercit. III. §. LIII.* Is non tantum ad conſenſum doctorum gentis ebraeae prouocat, vrgetque, quod in hiſtoria patriarcharum ne ſemel quidem ſabbathi iniiciatur mentio, ſed verba quoque Moſis, *Geneſ. II. 2. 3.* ita interpretari conatur, ne ſuae obſtent ſententiae. *Deus*, inquit, *die ſeptimo ceſſauerat facere opus nouum, quia ſex diebus omnia conſummata erant. Ei diei benedixit eo ipſo, quod ceſſans ab opere ſuo oſtendit, quod homo, in cuius creatione quieuit, factus ſit propter nominis ſui glorificationem; quod, cum maius fuerit ceteris, quae hactenus creata ſunt, vocatur benedictio. Eundem diem, cui ſic benedixit, ſanctificauit, quia & illo die, & reliquo toto tempore conſtituerat, ſe in homine ſanctificare, tanquam in corona & gloria ſui operis. Sanctificare enim eſt, eum, qui ſanctus eſt, ſanctum dicere & teſtari, &c.* Verum, vt Ebraeorum haud raro a veritate deflectentium conſenſum non moramur, ita ex ſilentio Moſis non ſequitur, a patriarchis ſabbathum celebratum non fuiſſe. Nullam enim peculiarem, cur hoc commemorare deberet, cauſſam ſcriptor diuinus habuiſſe videtur. Explicatio autem verborum *Gen. II. 2. 3.* quam vir doctiſſimus dedit, nimis profecto contorta eſt. Quia diebus ſex omnia Deus creauerat, ideo ſeptimo die ceſſauit. Verba Moſis aperta ſunt, *quieuit ab omni opere ſuo.* Quem vero in finem? Non profecto in alium, quam vt homines condoceret, ſeptimo die ab opere ſuo quemque quieſcere debere. Quamcunque rationem alias attuleris, nimis coacta erit. Et hinc patet, cur illi diei *benedixerit*, vt itidem homines condoceret, hoc praecipue die nomen Dei ob peractum creationis opus glorificandum eſſe. Sed & *ſanctificauit* eum, hoc eſt, ſecreuit, ſeparauit ab aliis diebus, vt feſtus atque ſolennis mortalibus eſſet. Hanc enim frequentiſſimam & genuinam vocis *ſanctificare* ſignificationem, praeſertim in veteri teſtamento, eſſe, notius eſt, quam vt a me probari debeat. Sed mitto reliqua.

§. XIX.

Denique, cum videret Deus, Adamo non eſſe bonum, vt ſolus maneret, velletque per eum hominum genus pro-

 pagari,

pagari, non tantum ex costa, corpori dormientis exemta, * vxorem, cui Eua nomen, vti antea dictum, ** extruxit, sed eandem illi in coniugem dedit, adeoque hac ratione matrimonium instituit, simulque rationem ordine & sancte per legitimum matrimonium hominum genus propagandi, Adami posteris praescripsit. ***

* Mysterio istam corporis muliebris ex costa viri formationem non destitui, eamque sapientiae diuinae fuisse conuenientissimam, facile deprehendet, qui ad omnia probe attenderit. Constitutum Deo erat, ex vno Adami sanguine omnium hominum propagare genus, eoque ipso ad mutuum amorem omnes accendere, quod hac ratione quam commodissime fieri potuit. Arctissimae etiam vnioni, quae inter coniuges, itemque inter Christum & ecclesiam intercedere debebat, hac ratione praeludere voluit. CAIETANI, narrationem hancce Mosis metaphorice explicantis, sententiam, praeter alios ipse explosit NATALIS ALEXANDER, *histor. eccles. vet. testament. aetat. I. mundi differt. III. artic. II. pag. 66.* Aliorum, praesertim & recentiorum, commenta, ac si Adamus iam antea labi inceperit, somnusque signum fuerit contractae debilitatis, & quod Eua a Deo tum condita vel potius a corpore eius separata sit in adiumentum imbecillitatis, itemque, si homo in statu integritatis mansisset, coniugium, &, quae per illud fit, liberorum procreationem locum habituram non fuisse, & quae reliqua sunt eiusdem generis, mittimus. Cum enim omni prorsus fundamento destituantur, vt iis refellendis immoremur, necesse non est. Sequitur autem ex dictis, immo ex ipsa narratione Mosaica constat, coniugium in statu integritatis quoque locum habiturum fuisse, & adeo inter instituta paradisiaca referendum esse.

** §. XI.

*** Hoc seruator ipse confirmauit, qui ideo primaeuam matrimonii institutionem in normam & regulam statuit, ad quam deinceps matrimonia omnia, si Deo placere debeant, sint exigenda, *Matth. XIX. 4. seqq.* Sed hac de re alibi plura.

§. XX.

§. XX.

Ex dictis itaque colligere licet, praeter leges diuinas absolutas, quarum summa in perfectisfimo amore Numinis consistebat, in statu integritatis etiam fuisse hypotheticas, * quae certis institutis diuinis innituntur, cuiusmodi instituta fuere sabbathum, coniugium, arbor vitae, & arbor scientiae boni & mali, quibus nonnulli addunt dominium rerum. ** Quod ad reliquos status deinceps introductos attinet, quod actu in statu integritatis locum non habuerint, certum, cum non diu admodum hicce status durauerit. Si vero quaeratur, an locum habituri fuissent, si in hocce statu perstitisset hominum genus, dispiciendum, quid summae status huius perfectioni conueniat, quidue eidem repugnet.

* Lucem haec capient ex iis, quae de discrimine legum absolutarum & hypotheticarum prolixe dicta sunt in *institutionib. theolog. moral. part. II. cap. II. §. XIX. seqq.*

** Quae hac de re mea sit sententia, itidem intelligere licet ex *institut. theolog. mor. part. II. cap. II. sect. V. §. XIV. seqq.*

§. XXI.

Sedes ecclesiae ante lapsum fuit in paradiso, de cuius situ variae extant eruditorum sententiae.* Certum est, situm fuisse paradisum ab oriente, siue Palaestinae, siue loci istius, in quo Moses scripsit, intuitu, & quidem in ea regione, quae *Eden* ab amoenitate nuncupata est, quippe in qua Deus hortum, seu paradisum, plantauit, quaeue deinceps Mesopotamiae ac Chaldaeae partem constituit. Ex ea vero egressum fluuium ad irrigandum paradisum, inde in quatuor capita, seu fluuios ingentes, & maxime notabiles diuisum, quorum duo Euphrates atque Tigris in Armeniae montibus orti,

orti, satis noti, reliqui autem Pischon & Gichon non aeque perspecti, ab Euphrate tamen & Tigride non separandi, sed cum iis potius coniungendi.

* Exercuit omni tempore haecce de situ paradisi quaestio eruditorum ingenia, vnde non defuerunt, qui integris commentationibus eam expedire conati sunt, quod praeter THOMAM MALVENDAM, IOANNES HOPKINSON fecit, in *descriptione paradisi*, in *fasciculo secundo opusculorum*, quae ad *historiam & philologiam sacram* spectant, Roterodami M DC XCIII. recusa, IO. VORSTIVS in *diatribe de paradiso*, aliique quam plurimi, quibus ex recentioribus addendi doctissimi viri, PETRVS DANIEL HVETIVS, de *situ paradisi terrestris*; SALOMON VAN TILL, in *dissertatione geographico-theologica de situ paradisi terrestris*, quae addita est eiusdem *Malachiae illustrato*, IO. MARCKIVS, in *historia paradisi illustrata*, aliique. In diuersas autem admodum, veteres pariter ac recentiores hac de re iuere sententias. Nonnulli, cum desperarent, se in tellure nostra locum paradisi inuenturos, eundem in coelo aut beatorum, aut aëreo quaesiuerunt. Valentiniani namque eundem supra coelum tertium collocasse dicuntur, in qua etiam sententia, si nonnullis credimus, CLEMENS Alexandrinus fuit, etsi ex loco, qui ex *libro V. stromatum* proferri solet, hoc colligere non liceat, cum ibi per paradisum non locum, in quo primi parentes post creationem collocati sunt, & peccarunt, sed sedem beatorum intelligere videatur. ORIGENES in coelo tertio ei sedem assignasse perhibetur, ἀλληγορικῶς more suo, quae de paradiso eiusque fluminibus Moses narrat, exponens. Quid iis vero, qui in coelo aëreo & loco aliquo sublimissimo paradisum quaesiuerunt, in mentem venerit, nescio: constat tamen, nonnullos veterum, speciatim scholasticos quosdam, id fecisse. Fuit & haec sententia IO. DAMASCENI, de *orthodoxa fide lib. II. cap. XI. p. m. 174.* πάσης τῆς γῆς ὑψηλότερος κείμενος, εὐκραὴς δὲ καὶ ἀέρι λεπτοτάτῳ καὶ καθαρωτάτῳ περιλαμπόμενος, *omni terra excelsior, temperato coelo, & aëre tenuissimo vndique illustratus.* Similiaque & apud BASILIVM, aliosque, nonnulli obseruant. Quae licet & fundamento omni & verosimilitudinis specie destituantur, nisi forte a veteribus conficta sint,

sint, vt locum seu vestigia paradisi sibi monstrare cupientibus vtcunque satisfacere possent, innuendo, in hacce tellure eum quaerendum non esse: ingens tamen sententiae, quam omnibus viribus propugnandam sumsit, THOMAS BVRNETIVS, in iis sibi inuenisse visus est praesidium, *theoriae telluris sacrae lib. II. cap. IX. pag. 143.* Ex eo namque, quod veteres, in loco subliminiore, aut omnino in aëre, paradisum situm fuisse, autumarunt, colligit, alium olim ipsius telluris fuisse situm. Quod an istis auctoribus vnquam in mentem venerit, valde dubito, certe nulla ratione probari potest. Interim ipsa haecce BVRNETII de situ paradisi sententia inter eas, quas recentiores excogitarunt, vel maxime paradoxa merito censetur. Nimirum, vt paucis eam attingamus, totam tellurem antediluuianam quodammodo paradisiacam fuisse, contendit, idque tum ob ipsam *telluris primigeniae formam*, tum ob eius *figuram*, & denique ob *situm eius ad solem*. Atque hinc phaenomena generalia paradisi, seu conditiones cum reliquo terrarum orbe communes, explicari posse existimat, cuiusmodi sunt, quod in recenti mundo & in paradiso summa fuerit coeli clementia & aequabilitas, deinde, quod magna incolarum in eo fuerit longaeuitas, & denique, quod in nouo mundo, tam extra, quam intra paradisum egregia memoretur soli fertilitas, morumque & viuendi ratio simplex, quoad victum, habitum, cetera. Haec vero omnia locum inuenire non potuisse, putat, nisi telluris eam formam, figuram, situm, qualem is animo concepit, admittamus. Pluribus hoc exequitur in *theoria telluris sacra lib. II. cap. I. & II. p. 79. seqq.* Ad specialem vero paradisi situm quod attinet, reiecta neotericorum, quos vocat, opinione, de sede paradisi in Mesopotamia, ipse situm eius in orbe australi auctoritate patrum adstruere allaborat, *lib. II. cap. XVI. pag. 115. seqq.* *Est in confesso*, inquit, *neotericorum doctrinam, quae paradisum in Mesopotamia alioue Asiae tractu constituit, ab antiquitate longissime recedere, immo eidem multis modis aduersari. Steuchus Eugubinus ausus est primum aperte & operoso studio antiquitatis iura violare, patrum sententias radicitus euellere, & venerandum paradisi mysterium in leuem historiam, de horto quodam, aut amoena regiuncula in Mesopotamia conuertere, &c.* Omne itaque caussae suae praesidium in consensu patrum, doctorumque quorun-

dam veteris ecclesiae, collocat BVRNETIVS. Verum haec omnia, quae vir doctus pro sua sententia adfert, tam lubrica sunt, vt in iis euertendis multam collocare operam necesse non sit. Primo enim, quae de telluris antediluuiano statu paradisiaco disserit, ita comparata sunt, vt gentilium saltem poëtarum testimoniis ea confirmet, cum in scriptura sacra non inuenerit, quo talia comprobari possint. Si Mosen ducem sequi voluisset, discere potuisset, paradisum, & quae Moses de eo narrat, non ad totam tellurem, sed ad certam eius partem, accurate a diuino scriptore designatam, pertinere; discere potuisset, statum telluris primigeniae felicissimum non diu admodum durasse, sed post hominum lapsum terram maledictioni fuisse subiectam; discere potuisset, summam illam coeli clementiam & aequabilitatem inter poëtarum somnia referendam esse; discere potuisset, post hominum lapsum non tantam fuisse terrae fertilitatem, quantam poëtae fingunt, sed homines antediluuianos quoque in sudore faciei suae panem suum comedisse; discedere denique potuisset ἐξοχὴν telluris antediluuianae, si quam habuit, speciatim longaeuitatem hominum antediluuianorum, ex longe aliis caussis, quam ex situ, aut forma, vel figura telluris deriuandam esse. Et hocce systematis Burnetiani fundamento subruto, reliqua omnia concidunt, quae eidem superstruxit. Ad patrum vero, ad quos prouocat, auctoritatem quod attinet, mirum profecto, quod hanc potius, quam planam ac simplicem Mosis narrationem, sequi voluerit, cum non alia ratio sit, situm paradisi terrestris inuestigandi, quam si verba Mosis probe & accurate consideremus. Hoc vero patres illos parum pensi habuisse, vel ipsae illorum de paradiso disputationes testantur, quas ipse in compendio ita exhibet BVRNETIVS: *Praeterea, vt videamus vltra, quam discolor sit antiquis documentis haec neotericorum sententia, operae pretium erit notare, antiquos patres multa tradidisse de paradiso & ipsius situ, a communi fide & cogitatione aliena. Quidam in coelo tertio statuerunt, quidam in luna, in aëre quidam, alii in altissimis montibus, in altera terra alii, in altero orbe plurimi: si vero in Mesopotamia, aut Palaestina ipsa, aut alia regione vicina constitisset, ante pedes positum, quid irent quaesitum inter nubes, in coelo, in aëre, in alia terra? Et longe quidem alia erat quaestio illa aut disquisitio de loco paradisi*

paradisi apud antiquos, ab ea, quae sub eodem titulo ventilari solet a recentioribus; quae occurrit apud antiquos opinionum diuersitas & differentia de paradiso, in eo versatur potissimum, quod alii intellectualem & ἀλληγορικῶς exponendum duxerint, alii sensibilem & corporeum, atque hoc fere apud omnes patres graecos & latinos controuersum est. Dein ex iis, qui sensibilem & corporeum voluerunt, alii eum in hac terra, alii extra hanc terram, siue in coelo, siue in aëre, siue in alia terra disposuerunt: atque in has partes itum est a veteribus, neque alia fere occurrunt apud eos sententiarum discrimina de paradiso. Sed vel ex hisce ipsis discere potuisset BVRNETIVS, quam parum ad verba Mosis attenderint patres illi, doctoresque veteres, quamque parum illorum tribuendum sit auctoritati. Exemplum quodammodo BVRNETIO praeiuisse videtur IOSEPHVS ANTONIVS GONZALEZ DE SALAS, eques Calatrabensis, ex antiqua gente DE LOS GONZALEZ DE VADIELLA oriundus, in *dissertatione paradoxica de duplici viuentium terra*, qui saltem in eo cum illo conuenit, quod in tellure, prout facies eius post diluuium fuit, frustra paradisi locus quaeratur. Sed hisce aliorumque similibus commentis, qui relicta Mosis narratione paradisi locum pro lubitu, vbi volunt, constituunt, immorari necesse non est, cum iis & recensendis & refellendis diligentem operam impenderit IO. MARCKIVS, in *historia paradisi lib. I. cap. III. & IV.* Interim nec illi, qui paradisi sedem in tellure postdiluuiana quaerunt, narrationi Mosaicae pressius insistentes, inter se consentiunt, sed in diuersissimas oppido abeunt sententias. Vetus & admodum vulgaris est, quam FL. IOSEPHVS *lib. I. antiquitat. iud. cap. II.* exposuit, quamue plurimi veterum pariter ac recentiorum sequuntur, quatuor paradisi fluuios esse Gangem, Nilum, Tigrim & Euphratem, magnis adeo terrarum spatiis paradisi ambitum circumscribentes. Quam tamen admitti non posse, vel inde liquet, quod, Gangem atque Nilum inter fluuios paradisiacos referendos esse, nulla ratione probari possit. Vnde & liquet, quid de illorum pronuntiandum sit sententia, qui itidem, Gangem principalem paradisi fluuium supponentes, eum in insula *Ceilan* quaerunt, quam in ASCANIO MARTINENGO, aliisque AVG. PFEIFFERVS, in *dubiis vexatis, cent. I. loc. V. p. 17.* in ODOARDO BARBOSA, SALOMON VAN TILL *l. c.* notat, qui & NICOLAVM ABRA-

O 2 MVM

MVM AC IO. HENRICVM HEIDEGGERVM, qui in Palaestina, vbi vallis Ierichuntina & mare mortuum visitur, paradisum sibi deprehendisse visi sunt, itemque IO. CLERICVM, qui eum in Syria inter Chrysorrhoam & Orontem ponit, & post alios IO. CALVINVM atque SAM BOCHARTVM, qui paradiso primum Euphratis & Tigris confluentem, Nahar-Malca dictum, sedem assignant, & denique PETRVM DANIELEM HVETIVM, qui in Mesene inferiori illius vestigia designat, refellit. Et ipse quidem TILLIVS, ceu euictum ponens, terram Eden fuisse regionem a terra Nod, Assur, Hevila & Cusch in sacris litteris distinctam, inque finibus Mesopotamiae supra Chaldaeam sitam, ex ea regione fluuium paradisi egressum contendit, quatuorque fluminibus praecipuis, Euphrati, Tigri, Delae & Cobari aquas suas donasse, etsi meatus illi crebris inundationibus, atque Nebucadnezaris, & Seleuci & aliorum aquaeductibus forsitan immutati fuerint. Hinc cum AVGVSTINO STEVCHO EVGVBINO paradisum inter Tigrim & Saocoram, qui Euphratem a septentrione ingreditur, supra amnes Euphratis & Tigris confluentes, non procul a Tigris insula, quae nunc Digel-Odeine audit, ex alueo, qui Odeine dicitur, extitisse autumat. Nec tamen forte desunt, quae & huic sententiae opponantur. CHRISTOPHORVS CELLARIVS, vir antiquae geographiae peritissimus, HVETII, TILLIIQVE inter se conferens sententias, ita pronuntiat: *quibus me nolim interponere, cum in vtraque sententia sit, quod dubitationem non omnem eximat. Prior* (HVETII) *ex Mesopotamia fluuium maiorem in paradisum infundit, qui postea extra hortum deuolutus in quatuor flumina dispescatur: cuius vero maioris fluuii in Mesopotamia nullum apparet indicium. Altera* (TILLII) *satis probabilis esset, si diuisionem in quatuor flumina tam retro interpretari, quam de prono cursu & secundo liceret*: in *notitia orbis antiqui tom. II. lib. III. cap. XVI. pag. 762.* Omnia autem accuratius mecum expendens, illi tutissimam mihi ingredi viam videntur, qui verbis Mosis quam accuratissime insistendo, certa ab incertis discernunt, & in his suam ingenue profiteri ignorantiam non erubescunt. Cum enim de re a nostra aetate remotissima sermo sit, nominaque antiquissima fluuiorum, populorum & regionum non satis nobis sint explorata, cum circa fluuios multae magnaeque saepius contingant mutationes, mirum non est, difficultates hic occurrere inextricabiles, & quae humana diligentia

gentia superari nequeunt. Hac itaque via incedentes, verba textus Mosaici paucis considerabimus: *Paradisum quoque in Eden ab oriente plantauit Dominus Deus.* Per גן *hortum* seu locum arboribus destinato consilio consitum, quem voce Persica *paradisum* dixerunt, intelligi constat. Vnde citra controuersiam errant, qui magnam orbis partem, aut integras regiones hac voce intelligunt. Plantasse enim hortum Deus dicitur, adeoque a regione, in qua situs fuit, discreuisse. Iam locus paradisi designatur: בעדן *in Eden.* Etsi enim vox haecce alias voluptatem, ἡδονὴν, significet, hic tamen vt nomen proprium accipiendam ipsa constructio docet, quemadmodum & alias ceu nomen proprium vsurpatur, vt *Gen. IV. 16. Es. XXXVII. 12. Ezech. XXVII. 23. XXVIII. 13.* alibique. De situ autem loci huius si quaeras, etsi non desint, qui eum Syro-Phoeniciae accenseant, ex connexione tamen Edenis cum Haran, Canne, itemque Gozan & Rezeph, rectius colligunt alii, ad Babyloniam vel Mesopotamiam pertinere Edenem; idque luculentissime comprobauit IO. MARCKIVS, in *historia paradisi lib. I. cap. VIII.* Confirmatur id porro inde, quod additur: מקדם *ab oriente.* Hac enim voce non semper temporis prioritatem, sed aliquando etiam situm loci denotari, constat ex *Gen. III. 24. XI. 2. XII. 8. XIII. 11.* aliisque locis. Id vero omnino intelligendum aut ratione terrae Cananaeae, aut ratione deserti vel loci, in quo Moses scripsit. Vtcunque accipias, respondet is Edenis, quem designauimus, situs. Vt vero vocem מקדם ad ipsam Edenis prouinciam referamus, cui paradisus fuerit orientalis, quod PETRVS DANIEL HVETIVS *l. c.* contendit, non necesse esse videtur, cum nulla in textu Mosis ad terram Edenis compareat restrictio. Et haec quidem, quae hactenus diximus, satis sunt explorata. Sed audiamus porro Mosen: *Fluuius ex Edene ad irrigandum paradisum egressus, inde in quatuor diuidebatur capita. Nomen vnius Phison; is totam regionem Chauilae, vbi est aurum, flexuoso cursu alluit. Aurum autem illius regionis est bonum, suntque ibi etiam Bdellium, & lapis schoham. Secundi fluuii nomen est Gichon, is omnem Chusi regionem vago flumine permeat. Nomen tertii est Chiddekel, is Assyriam versus fertur. Quartus denique erat Euphrates.* Cum ergo dicitur fluuius ex Edene egressus ad irrigandum paradisum, non quidem hicce sensus est, quod in Edene ortus sit, vt perperam

 non-

nonnulli ſibi perſuadent, ſed quod vndecunque ortus, ex Edene, ſeu per Edenis partem, venerit, & paradiſum ingreſſus eundem irrigauerit. Simplicisſimus hic eſt verborum Moſis ſenſus; quem vt cum geographorum ſcitis conciliarent, diuerſas excogitarunt ſententias viri docti. Nonnulli volunt, fluuios quatuor e ſuperiori tractu ortos vno alueo Edenis partem peragraſſe, inde paradiſum ingreſſos, eodem alueo nemus, in quo primi fuere parentes, rigaſſe, ac tandem in quatuor capita diuiſos varias regiones alluiſſe. Et haec IO. CLERICO ſimpliciſſima, verbisque Moſis conuenientiſſima, videtur interpretatio. Alii tamen aliter ſentiunt. Sed falli nequit, qui verbis Moſis inhaeret, etſi locorum, quorum, vt diximus, hodie nobis non ſatis conſtant nomina, ſitus, fluminumque aluei, qui mutari varias ob cauſas potuerunt, non prorſus reſpondeant. Dicitur autem porro: *inde in quatuor diuidebatur capita;* ſcilicet poſtquam ex paradiſo egreſſus erat. Quod cum longe ſit apertiſſimum, admitti non poteſt ſententia PETRI DANIELIS HVETII, exiſtimantis, duo capita fuiſſe ad ſeptentrionem Edenis, duo alia ad meridiem. Per *capita* autem intelliguntur fluuii maximi praeſtantisſimique; quippe quam ſignificationem non tantum vox *caput* facile admittit, ſed quod fluuii etiam deinceps nominibus ſuis exprimantur, & ad commendationem paradiſi facere videatur, quod non riui, ſed *capita fluuiorum*, ſeu fluii magni & capitales ex eo progreſſi ſint. Iam quod ad ipſa flumina attinet, de Euphrate nullum eſt dubium. Sed per *Hiddekel* quoque Tigrim intelligendum eſſe, magno conſenſu veteres pariter ac recentiores docent. Vtrumque in Armenia oriri, geographi omnes conſentiunt, etſi, quo loco, & quem curſum teneant, maxima ſit diſſenſio, vt videre licet apud CHRISTOPHORVM CELLARIVM *notit. orbis antiqui tom. II. lib. III. cap. XI. p. 377.* Atque haec quidem vt dubio carent, ita, quid de reliquis duobus paradiſi fluuiis, Piſchon & Gichon, pronuntiandum ſit, non liquet. Per Piſchon Chryſorrhoam Syriae fluuium intelligi, probabile videtur IOAN. CLERICO, vnde &, quae de terra Heuilah eius ſit ſententia, liquet. Sed obſtare huic ſententiae praeter alia videtur, quod fluuii huius non tanta ſit amplitudo, vt cum Euphrate & Tigride comparari potuerit, cum quibus & nexum quoque nullum habet, nec praeter aurum ibi margaritae &

gem-

gemmae reperiuntur. Cui vltimo dubio vt occurrat, per בדלח non margaritam, quemadmodum praeter alios & SAM. BOCHARTVS *hieroz. part. III. lib. V. cap. V.* interpretatur, sed gummi intelligit. Hoc vero an tanti visum sit Mosi, vt in praestantia regionis cuiusdam designanda eius habere rationem, & cum auro & gemmis coniungere voluerit, valde dubito. Alii ramum Euphratis נהר מלכא *flumen regium*, *βασίλειον ποταμὸν* intelligunt, non satis secum expendentes, huncce industria hominum longe recentiorum Mose vel factum vel auctum, docente id nomine, & breuis admodum spatii esse, cum Tigride mox finiatur, absorbeaturue. Recepta denique maxime sententia est, ostium orientale vel occidentale Tigridis Euphratisque coniuncti, per Pischonem denotari, quod olim etiam *pasitigridis* nomine venerit, quam sententiam confirmandam sibi sumsit IO. MARCKIVS, in *historia paradisi lib. I. cap. XII. §. IX.* Sed, si dicendum, quod res est, ad meras cuncta redeunt coniecturas, quod & ingenue fatetur ipse IO. CLERICVS. Idem pronuntiandum de fluuio Gichon, de quo non certius quid, quam de ipsa regione Chus, quam permeasse dicitur, constat. Sunt, qui cum IOSEPHO Nilum intelligunt, quorum tamen se ipsam confutat sententia. IOAN. CLERICVS hypothesi suae inseruiens Orontem Syriae fluuium hinc exsculpere voluit, quemadmodum in Cassiotide Syriae, Chusi-vestigia, leuissima coniectura ductus, sibi inuenisse visus est. Alii, brachium aliquod Euphratis vel Tigridis, verisimiliori quadam ratione hoc designari nomine, contendunt: sed incerta sunt omnia. Cuncta vero, quae hactenus dicta sunt, accuratius mecum expendens, in eam tandem ingredior sententiam, de paradisi terrestris situ nihil aliud dici posse, quam in aliqua Chaldaeae seu vicinae Mesopotamiae parte, eum quaerendum esse: idque nobis sufficere debet: in specialiori autem loci determinatione ad coniecturas incertas & lubricas cuncta redeunt. add. IO. MARCKII *historia paradisi lib. I. cap. XIV.*

§. XXII.

Non diu admodum * felicissimus ille humani generis status durauit. Infernalis namque genius, qui iam summa, in qua a Deo itidem positus fuerat, beatitudine culpa sua exciderat,

derat, liuore atque inuidia flagrans, in serpentis cuiusdam corpus se insinuauit, vt eo facilius primos parentes falleret. Cum muliere itaque sermonem exorsus, diuinam primum legem in dubium vocare coepit, tum ad disertum Dei interdictum prouocante muliere, impudenter verbum Dei falsitatis arguere, hinc singularem, quam fructus vetiti comestione impetraturi essent, praestantiam, illis proponere. His dum aures praebent primi parentes, sensim iam corde a Deo auertuntur, eius mandatum in minimis ponentes, magisque ad ea, quae sibi profutura putabant, quam Numinis voluntatem respicientes, vnde fructus amoenitate, & spe maiorem praestantiam consequendi, inducta mulier, decerptum ex arbore fructum gustauit, viroque comedendum dedit. **

* Tempus humani lapsus in scriptura sacra nullibi diserte exprimitur. Idque non sine mysterio factum, nonnulli existimant, scriptura lapsi mundi tempus silentio inuoluente, cuius creati historiam per singulos dies tam accurate edisseruerat, vt inter Dei ac hominum opera discrimen faceret, atque ad illa admiranda & praedicanda, haec autem velut silentio digna perpetuo deploranda, inuitaret. Fuerunt nihilominus, qui supra scripturam sapere, & quamdiu status integritatis durauerit, coniecturis audacissimis determinare, conati sunt. Cumque coniecturarum campus sit longe fertilissimus, mirum non est, in varias, qui hisce indulgent, abire sententias. Ex MOSE BAR CEPHA de *paradiso part. I. circa fin.* constat, iam tum nonnullos existimasse, triginta annos in statu integritatis primos parentes perstitisse, iuxta numerum annorum, quibus inter mortales vixit seruator. Immo non defuerunt, qui, statum hunc felicissimum centum annos durasse, traderent. Alii rursus non quidem annorum, sed tamen, aut mensium, aut hebdomadum vel dierum, aut denique horarum certo numero durationem status istius circumscripserunt, quorum sententias diligenter refert, & accurate in eas inquirit IOAN. MARCKIVS, in *historia paradisi, lib. III. cap. VIII.* qui tandem ipse in eam opinionem ingreditur, aliquot saltem dies felicissimum huncce primorum hominum statum durasse.

Recepta

Recepta ceteroquin multisque probata est sententia, aut eo ipso, quo creati sunt primi parentes, eosdem quoque lapsos esse die, aut saltem die sequenti, quo fuit sabbathum, vt praeter alios B. MARTINVS LVTHERVS noster censet. Estque id admodum verosimile: id saltem certum, non diu admodum huncce statum durasse. Post Euae namque ex costa Adami creatae cum Adamo coniunctionem nihil, quod ab iis gestum sit, Moses narrat, sed statim historiam lapsus subiungit. Quodsi notabile aliquod temporis spatium inter haec intercessisset, dubium non est, quin aliquid memoratu dignum gesturi fuissent primi parentes, nec id praetermissurus fuisset Moses. Confirmarique id inde porro potest, quod de diabolo dicit Christus: *ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, Io. VIII. 44.* Hoc ipso enim indicatur, lapsum hominum circa ipsum mundi principium contigisse, cum vox *ἀρχὴ* ita vsurpari soleat. conf. *Matth. XIX. 4. 8. Ioan. I. 1. Ebr. I. 10. I. Io. I. 1.*

** Vt paulo distinctius, quae de lapsu primorum parentum diximus, explicemus, & dicta etiam confirmemus, obseruamus, caussam atque auctorem lapsus praecipuum fuisse infernalem genium, qui serpente naturali ad fallendos parentes, ceu instrumento ac organo, vsus est. Hoc in sequentibus demonstrabitur. Nec dubium, quin inuidia ac liuore ductus ad hocce facinus patrandum accesserit, quod & auctor libri *sapientiae* confirmat: *φθόνῳ δὲ διαβόλου, inuidia diaboli mors in mundum intrauit; cap. II. 14.* Sed dubium quoque non est, iam tum lapsum fuisse diabolum. Etsi enim, quando aut quomodo hoc contigerit, non constet, ex ipsa narrationis serie, & *Gen. III.* 1. satis colligitur, lapsum angelorum praecessisse lapsum hominum. CYPRIANVS equidem existimat, diabolum hoc ipso, dum homines ad peccandum induxit, lapsum & ipsum esse. *Diabolus*, inquit, *inter initia statim mundi & periit primus & perdidit. Ille angelica maiestate subnixus, ille Deo acceptus & charus, postquam hominem ad imaginem Dei factum conspexit, in zelum maleuolo liuore prorupit, non prius alterum deiiciens instinctu zeli, quam ipse zelo ante deiectus captiuus, antequam capiens, perditus, antequam perdens, dum stimulante liuore homini gratiam datae immortalitatis eripit, ipse quoque, quod prius fuerat, amisit; de zelo & liuore, opp pag. 153.* edit.

 quae

quae Amstaelodami anno M DCC. prodiit. Sed aperte scriptura repugnat. Moses serpentem ceu animal callidissimum describit, summam infernalis genii astutiam innuens, & ad nocendum pronitatem, quae adeo iam lapsum naturaeque in diabolo prauitatem supponebat. Idem seruator ipse docet *Ioan. VIII, 44.* *ἀνθρωποκτόνον, homicidam a principio*, eum appellitans, quippe qui eo animo ad tentandum hominem accessit, vt vitam illi eriperet, quod itidem summam in eo iam malitiam arguebat. Licet autem diabolus princeps praecipuusque lapsus humani auctor extiterit, non tamen excusandi sunt ipsi homines. Potuissent enim primi parentes insultibus eius obuiam ire, si modo donis viribusque a Deo sibi concessis, recte vti voluissent. Conditus enim homo a Deo erat ישר rectus, rectasque adeo & veras de bonis malisque notiones habens, sed ipse *quaesiuit cogitationes* prauas, *quam plurimas*, occasionem praebente colloquio cum sathana. conf. *Kohel. VII, 30.* Quantumuis autem magna & excellens esset primorum parentum cognitio, non tamen tanta fuit, vt non quaedam ignorare potuerint. Fieri itaque potuit, quae nonnullorum ex nostratibus est sententia, vt Eua ignoraret, solum hominem loquendi facultate praeditum esse, aut, quod verosimilius, vt sciret equidem, spiritum aliquem subesse, qui per serpentem loqueretur, sed vt, num bonus an malus esset, nesciret. Interim, quamprimum audiuit, mandato diuino repugnare, quod genius ille in serpente latitans suasit, scire omnino potuit, eum ex malorum numero esse. Tum vero euitare hocce colloquium prudentiae fuisset, quod dum non fecit, ipsa profecto sui atque mariti lapsus caussa extitit. Hinc itaque patet, Deum nullatenus lapsus primorum parentum caussam dicendum, siue quod hominem mutabilem fecerit, siue quod lapsum eius ab aeterno decreuerit, siue quod permiserit, vt a diabolo tentaretur, siue quod gratia sua a lapsu in tentatione eum non cohibuerit, siue vlla alia ratione. Iis enim viribus dum homines instruxit, vt euitare peccatum potuissent, si modo voluissent, dici certe nequit, quod vllo modo eos labi voluerit. Retraxit autem etiam eos a lapsu, modo naturae humanae conuenienti, ostendendo illis ante lapsum, quid faciendum, quidue omittendum esset. Aliud quid si quis hic a Deo exigat, ille modum agendi naturae humanae minime conuenientem,

tem, & a ſapientia diuina maxime alienum Deo praeſcribit. Sed hac de re alibi ex inſtituto. In ipſa lapſus humani hiſtoria vt vlterius progrediamur, obſeruandum porro, ſeductam a diabolo primo mulierem, tum per eam etiam virum. Quo ſenſu capienda Pauli verba, quibus negare videtur, *Adamum ſeductum*, & affirmare contra *Euam ſeductam in transgreſſione fuiſſe, I. Tim. II. 14.* Cur vero vxorem prius, quam maritum, adortus ſit diabolus, varie diſputari ſolet; plerisque in eam ingredientibus ſententiam, hoc ideo factum, quod mulier viro ſimplicior eſſet, faciliusque decipi potuerit. Ita CHRYSOSTOMVS, EPIPHANIVS, AMBROSIVS, aliique ex veteris eccleſiae doctoribus, & ex Iudaeis quoque quamplurimi. Addunt nonnulli, mulierem verbi, quod ipſa immediate non ex Deo, ſed a marito audiuerat, minus fuiſſe tenacem. *Non adorſus eſt eum*, inquit AMBROSIVS, *qui coram acceperat coeleſte mandatum, ſed eam adorſus eſt, quae a viro didicerat, non a Deo, quod obſeruaret, acceperat; de paradiſo cap. XII.* Euentus docuit, hocce ſathanae conſilium ſucceſſu non caruiſſe. Non tantum enim ab Eua, quod voluit, impetrauit, ſed per eam Adamum quoque praecipitem dedit. Qui enim, Adamum ſeductum fuiſſe, negant, non ſatis, quid dicant, penſi habent. Neque aduerſatur Paulus *Rom. V. 12. ſeqq. peccatum per vnum hominem in mundum introiuiſſe*, aſſerens, ſiquidem, quod ipſum Adamum intelligat, aperte innuit. Iam ſi modum, quo primos parentes infernalis genius aggreſſus eſt, ſpectes, eum fraudis & calliditatis pleniſſimum fuiſſe, facile intelliges. Primo namque dubium proponit: *etiamne dixit Deus, ex nulla arbore paradiſi comedetis?* Plane, ac ſi hoc ſibi minime veroſimile videretur. Primus hicce ad omne peccatum gradus eſt, ſi diuinae legis veritas ſub quacunque ratione in dubium vocetur. Peſſime ſibi conſulunt, qui eiusmodi dubitationibus aurem praebent. Hoc experta eſt Eua. Longe ſapientius feciſſet, ſi aures animumque ab eiusmodi ſermone auertiſſet. Sed non prorſus eum ſibi diſplicuiſſe, teſtata eſt, reſpondendo, fructibus arborum paradiſi veſci ſibi equidem fas eſſe, at fructum arboris, quae in medio paradiſi eſt, diuino praecepto ſibi interdictum eſſe: addita ratione: *ne moriamini.* Haud obſcure namque indicat, ſi modo mortis poena non obſtaret, ſatis ſe pronam eſſe ad guſtandum vetitae arboris

P 2 fructum.

fructum. Statim hoc arripuit genius ſeductor, probe iam animaduertens, non reuerentia Dei, ſed imminenti ſaltem malo, morte ſcilicet, mulierem ab eſu fructus vetiti deterreri, ideoque ſpe ſucceſſus impudentior factus, non tantum diſerte negauit, ipſam morituram, ſi ederet, ſed, nefandum dictu! Deum ipſum velut inuidiae inſimulauit, ac ſi fructus huius eſu ideo illis interdixiſſet, ne oculis apertis boni maliue cognitione ei aſſimilarentur. Arboris ſcilicet denominationem in rem ſuam vertebat, veraque miſcendo falſis, eo callidius ſuam tegebat fraudem. Eumque in decipiendis hominibus modum ſemper tenet, quem ipſa deinceps indicauit Eua, dum *v. 26. ſerpens*, inquit, השיאני *decepit me*, inani perſuaſione me fefellit: hanc enim vocis iſtius vim eſſe, viri docti obſeruarunt. Quo pacto itaque a ſummo felicitatis gradu ad infimam miſeriam detruſi ſint primi parentes, & in quo peccatum eorundem conſtiterit, hinc intelligere licet. Per inconſideratum Euae cum ſerpente colloquium primus ad lapſum gradus ſtruebatur, vel occaſio potius ſuppeditabatur, tum ſequebatur incredulitas, ſeu fides verbo diuino denegata, primum proprie peccati initium, hinc voluntatis a Deo ad ſe ipſam conuerſio, ſeu philautia inordinata, per ſuperbiam ſeu cupiditatem ſimilitudinem cum Deo aſſequendi ſe exerens, tandemque in actum externum per fructus vetiti conſiderationem, cum adpetitu inordinato iam coniunctam, comeſtionemque, erumpens. Cum itaque primum hominum peccatum nonnulli in incredulitate, alii in philautia inordinata, in ſuperbia alii, alii denique in fructus vetiti comeſtione conſtituunt, hi neutiquam inter ſe pugnare cenſendi ſunt, cum certo modo omnia iſta peccata, vti ex dictis conſtat, hic concurrerint. Recteque AVGVSTINVS pronuntiauit, *poſſe intelligi plura peccata, in transgreſſione Adae, ſi in ſua quaſi membra diuidatur; enchirid. ad Laurent. cap. XLV.* Nec illi adeo his repugnant, qui peccatum primorum parentum in violatione federis operum, a Deo cum illis initi, conſtituunt. Vtique enim hoc ipſo, dum peccarunt, fedus quoque illud foediſſime violarunt: immo lapſus ipſe eo turpior cenſendus, quo arctius federe iſto conſtringebantur, quoue diligentius, ne iſtud violarent, ſibi cauere debebant. Effectus, qui huncce lapſum ſecuti ſint, ſatis noti ſunt. Statim enim praua in illis ſe exerebat concu-

piſcentia:

piſcentia: quod Moſes indicat, cum dicit: *tunc amborum oculi aperti ſunt, ſe nudos eſſe, cognouerunt, conſueruntque folia ficulnea, atque iis ſibi perizomata fecerunt.* Vbi id quidem palam eſt, *apertos* illorum *oculos* dici, eo, quod aliquid cognouerunt, quod antea non animaduerterunt. Solet enim ita haec loquendi ratio vſurpari. conf. *Eſa. XLII 7. Act. XXVI. 18.* Simulque reſpicit ad id, quod ſerpens pollicitus erat, fore, vt oculi illorum aperirentur, innuens, hoc equidem factum, ſed longe alia ratione, ac primi parentes ſibi perſuaſerant. Quid autem animaduerterunt? *Cognouerunt, ſe nudos eſſe.* Id equidem iam antea cognoſcere potuerunt, niſi dixeris, eos fuiſſe coecos. Manifeſtum itaque, diuinum ſcriptorem indicare voluiſſe prauos, qui in iis ſe exeruerint, carnalis concupiſcentiae motus, cum poſt lapſum diuerſi ſexus homines ſine iis ſe nudos conſpicere nequeant. Ieiuna autem profecto nimis ſunt, & ſine animaduerſione praetermitti nequeunt, quae hic habet vir doctiſſimus, IO. CLERICVS. Primo namque de apertione oculorum ita loquitur: *poſtquam illicitum fructum comederunt, animaduerterunt, quod antea in animum non reuocauerant, nempe aut ſibi diuinam iram conciliaſſe, aut inteſtinorum dolore, fructus illius eſum eſſe noxium, nedum ex eo emolumentum ingens, vt ſperauerant, ad ſe redire, aut vtrumque ſimul.* Quod legis transgreſſione iram diuinam ſibi conciliaturi eſſent, ante lapſum iam intelligebant; & poſt lapſum vtique experti ſunt. Sed Moſes eiusmodi quid indicare videtur, quod illis antea incognitum erat. Cumque de lapſu primorum parentum, primoque peccati in mundum qua homines introitu loquatur diuinus ſcriptor, moxque grauiſſimam Numinis ob iſtam primorum parentum transgreſſionem iram deſcribat, ecquis ſibi perſuadeat, in inteſtinorum ſaltem dolore transgreſſionis iſtius effectum quaerendum eſſe? Sed in reliquis quoque ſine omni neceſſitate a propria verborum ſignificatione diſcedit vir doctus. Cum enim dicitur, *cognouiſſe eos ſe nudos eſſe,* hoc ita interpretatur, *agnouiſſe eos ſe peccaſſe.* Namque cum coniuges fuerint Adamus & Eua, nuditatem corporalem nullum illis incutere potuiſſe pudorem. Enimuero, cum poſt lapſum complexus coniugales ſine prauis ac inordinatis motibus non fiant, quorum prorſus ante lapſum expertes erant primi parentes, nuditas corporalis omnino pudorem incutere illis potuit, cum inordinatos iſtos

motus sentirent. Hinc & reliqua, quod ex foliis ficulneis perizomata sibi fecerint, omnino proprie sunt intelligenda, nullaque iterum nos cogit necessitas, relicto genuino verborum sensu, *scenam quampiam foliis & ramis ficulneis tectam, in quam se abdiderint*, intelligere. Sed hoc ὡς ἐν παρόδῳ. Reliquos lapsus primorum parentum effectus facile intelligemus, si expendamus nobiscum diuinam comminationem, *Genes. II. 17. quocunque die ex ea arbore comederis, morte morieris.* Vbi quidem *mortis* nomine id omne merito intelligitur, quod ceteroquin hac voce in scriptura significatur, non naturalis tantum in corporis animaeque solutione & illius destructione consistens, & quae eam comitantur aut praecedunt, morborum & calamitatum varia genera, sed spiritualis quoque atque aeterna. His omnibus enim se obnoxios esse, non poterant non colligere primi parentes, cum legem diuinam violassent, quae violatio non poterat non ista secum trahere. Atque hinc, quae miseria post lapsum eos exceperit, colligitur: cum, si animum spectes, in locum diuinae imaginis summa facultatum omnium secuta sit corruptio intimaque deprauatio, cum terrore perpetuo & anxietate conscientiae ob Numinis iram, corpus autem morborum calamitatumque infinitis generibus, certissimoque mortis periculo fuerit expositum. Sed vlterius hoc deducere, huius loci non est. Legant, qui plura de lapsu primorum parentum desiderant, praeter alios BALTHASAREM BEBELIVM, in *historia ecclesiae antediluuianae pag. 115. seqq.* &, qui in compendio rem omnem exhibet, IO. HENRICVM MAIVM, in *dissertationibus sacris loco V. pag. 322. seqq.* Prolixe quoque omnia pertractat IO. MARCKIVS, in *historia paradisi lib. III. cap. II. & seqq.*

§. XXIII.

Proprie, nec allegorice, intelligenda esse, quae diuinus scriptor, Moses, de lapsu primorum parentum narrauit, * res ipsa docet. Hoc enim ni ita esset, narrasset aliquid de re maximi momenti, cuius sensum certum nemo assequi posset. Proprie praeterea haec intellexerunt Salomoh, *Kohel.*

Kohel. VII. 29. auctor libri *sapientiae, cap. XI. 24.* Christus, *Ioan. VIII. 44.* Paulus, *II. Cor. XI. 2. I. Tim. II. 14.* Ioannes, *I. Ioan. III. 8.* Nec tamen hoc eo vsque extendendum, vt per serpentem quoque, serpentem mere naturalem, eundemque ratiocinandi ac disserendi vi praeditum, ** seiuncto prorsus daemone, intelligere velimus. Secus enim se rem habere, vel ex *Apocal. XII. 9.* constat.

* PHILO namque Iudaeus, ORIGENES, aliique, totam tentationis historiam ἀλληγορικῶς exposuerunt, ipsa religionis a Deo reuelatae fundamenta hoc ipso labefactantes. Nec procul hinc discedit THOMAS BVRNETIVS, refutatus ideo ab auctore libri: *Moses vindicatus, cap. VII. p. 148.*

** Fuerunt nonnulli ex Iudaeis, qui omnia de vero serpente, cui olim sermo concessus fuerit, & qui corpore erecto pedibusque instructo incesserit, exponenda censuerunt. Ipsius IOSEPHI haec est sententia *lib. I. antiquit. cap. I.* cui & ABEN ESRA, aliique ex ebraeae gentis doctoribus, immo nonnulli quoque ex christianis, suffragantur. Alii rursus, etsi concedant, reliqua litteraliter capienda esse, quicquid tamen de serpente dicitur, id omne de daemone maligno, qui & alias in scriptura serpentis nomine veniat, intelligendum esse, contendunt. Vtramque autem sententiam grauissimis laborare incommodis, nemo non intelligit. Ad priorem enim quod attinet, praeterquam quod durum admodum & ab omni verosimilitudinis specie alienum est, animantia, quae hodie bruta vocamus, speciatim serpentes ratiocinandi & loquendi facultate fuisse praeditos, eaque deinceps priuatos, iis quoque scripturae sacrae locis, in quibus diserte diabolo primorum hominum seductio tribuitur, aperte repugnat. Nec admitti posterior potest, cum quaedam de serpente hic dicantur, quae in diabolum non quadrant. Dicitur namque serpens fuisse *callidissima omnium bestiarum agri.* Cacodaemon autem inter bestias agri referri nequit; & quid mirum, cum bestiis agri esse callidiorem? Num talia commemorare aut operae pretium, aut Mose dignum erat? Praeterea & ex poena a Deo in serpentem statuta apparet, per serpentem diabolum tantum intelligi non posse.

Dicitur

Dicitur enim: *ſuper ventre tuo gradieris, & puluerem comedes omnibus diebus vitae tuae.* Non equidem me fugit, eſſe nonnullos, interque eos & B. SEBAST. SCHMIDIVM, in *collegio biblico priori loc. IV. dict. I. pag. 151.* qui haecce verba ita exponunt, vt in diabolum quoque quadrent. Sed, vt illos ſuo abundare ſenſu facile patimur, ita, vt a proprio & genuino verborum ſenſu diſcedamus, nulla praegnans, quae nos cogat, cauſſa adeſt. Hinc vero illorum quoque corruit ſententia, qui exiſtimant, diabolum non equidem ſerpente ceu organo vſum, ſed in ſpecie ſaltem ſerpentis apparuiſſe. Namque & hi ipſi fatentur, non fuiſſe verum & naturalem ſerpentem. Vnde & contra eos eadem, quae iam attulimus, argumenta militant. Atque haec cum ita ſe habeant,& vtriusque ſententiae incommoda in aprico poſita ſint, varias viri docti, vt hinc ſe expedirent, iniuerunt rationes. Speciosa & ingenioſe excogitata eſt illorum ſententia, qui per ſerpentem ſeductorem equidem ſerpentem verum & naturalem intelligunt, qui tamen nec ratiocinandi, nec loquendi facultate fuerit praeditus, ſed exemplo ſuo, aſcendendo in arborem vetitam & de fructibus eius comedendo, idque citra noxam, induxerit ad idem faciendum Euam. Moſen autem more gentium orientalium animantibus brutis ſermonem tribuentium haec ita retuliſſe, vt ſerpentem ac Euam colloquentes introduceret, vt ſaltem hac ratione cogitationes Euae, quae ei in mentem venerunt, eum ſerpentem de fructu arboris vetitae comedentem videbat, exprimeret. Huc fere redit ſententia R. ISAACI ABARBANELIS. Licetque equidem hac ratione illud incommodum euitare, quod primam ſententiam vrgebat, ſerpentes olim ratione & loquendi facultate fuiſſe praeditos, ſed reliqua tamen, quae primae ſententiae oppoſuimus, huic itidem obſtant, quod ſcilicet in haecce Moſis narratione multa occurrant, quae in ſerpentem naturalem non quadrant, & alibi quoque diſerte daemoni maligno primorum parentum ſeductio tribuatur. Accedit, quod ea, quae ſerpens dixiſſe a Moſe dicitur, ex ſolo eius intuitu Euae neutiquam in mentem venire potuerint. Num enim ex eo, quod ſerpentem fructibus arboris vetitae veſcentem vidit, colligere potuit, *ſe fore inſtar Dei?* & quae reliqua ſunt eiusdem generis. Reliquis omnibus itaque praefe-

praeferenda est recepta illa multorumque calculis approbata sententia, cacodaemonem serpentis corpore, ceu organo, ad perficiendum id, quod cupiebat, vsum. Ita enim cuncta sibi constant, & quae daemoni non conueniunt praedicata, serpenti naturali, quae vero in serpentem naturalem non quadrant, daemoni tribui possunt. Nec momentum trahit, quod vir doctissimus, IO. CLERICVS, obiicit: *quid opus*, inquit, *fuit, dicere, serpentem callidissimam fuisse bestiarum agri? Cacodaemon enim vel stupidissima bestia fuisset aeque feliciter abusus; neque enim serpentis calliditatem, sed suam ad fallendam Heuam adhibuit.* Non enim est dubium, quin ad fraudem eo melius tegendam hoc fecerit. Crediditque, difficilius forte se agnosci in bestia callidiori, quam stupidiori. Saltem callidiorem bestiam instituto suo aptiorem iudicauit, quamcunque demum ob caussam hoc fecerit, quae nobis ignota esse potest. Nec morari quenquam debet, quod ipsi serpenti poena quoque deinceps inflicta sit. Inde enim non sequitur, non daemonem, sed serpentem peccasse: sed confirmatur potius nostra sententia, cum ad detestationem scelerum poena etiam ad instrumenta eorundem, bruta & res inanimatas, deriuari soleat. Quod aliunde satis constat.

§. XXIV.

In summam ita miseriam cum detrusum esset hominum genus, Deus, cum Adamum & Euam admissi criminis conuicisset, poenam, quae omnes, etiam serpentem maneret, indicauit, sed homines tamen aeternum perire noluit, ideoque promissionem de semine mulieris addidit, * per quod, qui tantum Numinis rite acceptare beneficium velint, seruari queant. Restaurata hac ratione fuit ecclesia, quae iam funditus deperdita videbatur, & noua ratio consequendi salutem a Deo instituta.

* Verba Mosis haec sunt: *Et dixit Dominus Deus ad serpentem illum: quia fecisti hoc, maledictus esto prae omni iumento & prae omni bestia agri: super ventre tuo gradieris, & puluerem comedes*

 omnibus

omnibus diebus vitae tuae, & inimicitiam ponam inter te & inter mulierem, & inter semen tuum & semen eius, illud conteret tibi caput, & tu conteres ei calcaneum; Gen. III. 14. 15. Serpentem hic alloquitur Deus: sed quem? num naturalem? an daemonem, qui serpente naturali ad decipiendos primos parentes, ceu organo, vsus est? Sunt, qui omnia, quae in vtroque versu dicuntur, ad daemonem referunt, in qua sententia B. SEBASTIANVM SCHMIDIVM versari, iam supra diximus. Is vero verba Mosis ita explicanda censet: *Quemadmodum ex parte tui, hoc est, qua serpens naturalis es, es inter bestias terrae abiectus, tanquam ratione carentes, & per naturam tuam gradieris super ventre, atque terram comedes per omnem vitam tuam: ita ex altera quoque tui parte, quatenus es serpens spiritualis, diabolus, gradieris tropico quodam modo super ventre tuo, & comedes puluerem terrae omnibus diebus vitae tuae, abiectus per maledictionem meam prae omnibus bestiis terrae, hoc est, maledictum te volo ita, vt miserior sis omnibus bestiis terrae, & abiectior, cum per naturam tuam fueris creatura nobilissima omnium, & vt e coelo deiectus in terrae infima, in infernum imum descendas, ibique comedas puluerem sulphuris & picis infernalis in omnem aeternitatem; in colleg. bibl. prior. loco IV. dict. I. pag. 151.* Quae quam coacta sint, nemo non videt. Alii contra vtrumque versiculum ad serpentem naturalem referunt, quod praeter alios & IO. CLERICVS facit ad *h. l.* Sed non satis isti perpendunt, Mose diuino scriptore plane indignum esse, de re leuissima, qualis est inimicitia inter serpentes & homines, ceu de re maximi momenti verba facere. Neque cum serpentibus tantum, sed & cum aliis insectis homini inimicitia intercedit. Praeterea, cum antea probatum sit, non tam serpentem naturalem, quam diabolum in serpente latitantem, hominum seductorem fuisse, parum profecto est verosimile, ob tantum facinus diabolo nullam inflictam poenam, cum serpenti contra Deus maledixerit. Nihil itaque superest, quam vt & hic quaedam ad serpentem naturalem referamus, quae scilicet *vers. 14.* continentur, reliqua autem ad diabolum; quemadmodum & supra iam obseruauimus, in tota hacce historia non posse non quaedam de diabolo intelligi. Atque hoc vt eo rectius constet, iuuabit, ipsa Mosis verba paucis considerare. *Et dixit dominus ad serpentem illum,*

qui

qui parentes seduxerat, adeoque ad daemonem, in serpente illo, quo ceu organo vsus erat, spectatum. *Quia fecisti hoc, maledictus esto prae omni iumento, & prae omni bestia agri;* vbi quidem maledictio mali imprecationem efficacem, seu quam effectus sequatur, denotat. Patet hoc ex iis, quae mox subiiciuntur. Quia vero additur: *prae omni iumento*, palam est, ad serpentem naturalem haec verba spectare. Cui quod maledixerit Deus, mirum non est, cum ad detestationem, poena, aut eiusmodi quid, quod speciem poenae habet, ad instrumenta quoque, quibus delictum aliquod perpetratum est, deriuari soleat. conf. *Exod. XXI. 28. 29. Leuit. XX. 15. Deut. XIII. 15. I. Sam. XV. 3. Super ventre tuo gradieris.* Duplici ratione, obseruante IO. CLERICO, haec verba accipi possunt. Primo, quod antea serpens pedibus instructus, iis per maledictionem priuatus, voluntando se in puluere corpus promouere iussus sit. Deinde, cum verosimile non sit, propter hominis peccatum in natura serpentis quicquam mutatum, intelligi posse, vt, quod naturae erat, cesserit in poenam, vt in homine nuditas, in mulieris partu dolor. Verum; vt exempla, quibus posterior interpretatio confirmatur, id plane non euincunt, quod euincere debebant, cum v. g. perperam supponatur, etiam ante lapsum mulieris partum cum dolore coniunctum futurum fuisse, ita reuera serpens nullam subiisset poenam, si iam antea per naturae conditionem super ventre ingressus fuisset. Immo ludicra fuisset haec maledictio, perindeque se habuisset, ac si auibus aliquis maledicendo iis imprecari velit, quod volare debeant, aut quadrupedibus, quod quatuor incedere pedibus debeant. Nihil itaque aliud superest, quam vt priorem eligamus sententiam, serpentemque olim pedibus instructum, iis autem, per maledictionem diuinam, priuatum esse. *Et puluerem comedes omnibus diebus vitae tuae.* Cum enim humi repant serpentes, fieri aliter non potest, quam vt cum iis, quae lambunt, pulurem etiam absorbeant. Vnde puluis passim serpentibus in cibum tribuitur. conf. *Es. LXV. 25. Mich. VII. 17.* Sed nunc porro sequitur: *& inimicitiam ponam inter te & inter mulierem.* Non improbanda est illorum sententia, qui particulam *Vau* vertunt: *praeterea*, vt indicetur, sermonem nunc speciatim ad diabolum, ceu caussam lapsus principem, dirigi. Vocem

 autem

autem איבה odium graue, perpetuum, & capitale significatur. Et tale est profecto, quod inter diabolum & Christum, inter impios & fideles deprehenditur. Qui de serpentibus naturalibus hoc capiunt, falluntur, cum alia insectorum genera homines saepius magis abominentur, quam serpentes, vt iam antea dictum. De voce אשית *ponam*, nonnulli obseruant, eam idem esse, ac *disponere*, vt adeo noui federis inter Deum & Adamum dispositio eadem innuatur. conf. IO. CLOPPENBVRGIVS; in *schola sacrificior. cap. IV. §. V. p. 33.* & alibi. Quicquid huius sit, res ipsa docet, in hisce verbis federis gratiae contineri promulgationem. Atque eo vel maxime inimicitiae positio pertinet, quippe qua significatur, non tantum Christum ipsum hostem & aduersarium fore satanae, sed fidem quoque viresque spirituales suis largiturum, quibus eidem resistere, omnesque eius insultus superare queant. conf. ANTONIVS CREGVTVS, *reuelat. arcan. orac. II. pag. 111. 115. seqq.* Ponendam autem hanc inimicitiam Moses dicit inter serpentem, quem Deus alloquitur, seu diabolum, & inter *mulierem*, non excluso Adamo, cum in hocce actu primi parentes vnam veluti personam, genus hominum vniuersum repraesentantem, constituerint; vnde subinde nominato Adamo simul intelligitur Eua, *Rom. V. 12.* & vice versa, nominata Eua, simul intelligitur Adamus, Euae autem cumprimis hic mentio iniicitur, quia a diabolo primum seducta transgressionis initium fecerat, hinc & primo solatio erigenda erat. Intelliguntur tamen merito etiam omnes posteri primorum parentum, qui in iis & cum iis simul peccarunt. *Rom. V. 12.* Cum vero porro dicitur: *& inter semen tuum*, quaestio oritur, quid per semen diaboli intelligatur. Namque serpentes naturales ex vnico pari serpentum, quorum vnus parentes primos seduxerit, quae nonnullorum est sententia, hic non intelligi, iam ex dictis constat. Malos autem daemones generatione se multiplicare, Iudaeorum commentum est, admodum profecto inficetum. Nihil itaque aliud superest, quam vt per semen serpentis omnes intelligamus, qui eiusdem quodammodo cum cacodaemone sunt indolis, vti angeli diaboli, qui eum ceu ducem & patrem sequuntur & imitantur, *Iudae epist. vers. 6. II. Petr. II. 4.* itemque homines impii, praesertim, qui repudiata Dei vocatione ad satanam deficiunt,

&

& ita data opera in eius castris militant. vid. *Ioan. VIII, 44.* Semini vero serpentis opponitur semen mulieris : *& inter semen eius.* Vbi quidem CALVINVS, PAREVS, aliique ex reformatae ecclesiae doctoribus, per semen mulieris omnes Euae posteros, in semen satanae non degenerantes, siue totam ecclesiam electorum hominum in mundo, intelligunt, quibus etiam suffragatur HERMANNVS WITSIVS, de *oecon. fed. lib. IV. cap. I.* §. *XXIV.* Sed de Christo, qui hic κατ' ἐξοχὴν semen mulieris dicatur, rectius hoc accipiunt alii; fueruntque inter ipsos Iudaeos veteres, qui, Messiam hic respici, censuerunt. conf. IO. CLERICVS ad *h. l.* Et solus sane Christus mulieris tantum, non viri, semen est, princepsque eorum omnium, qui nati sunt ex mulieribus & viris. Omne vero dubium eximit illud, quod sequitur : הוּא *illud conteret caput tuum,* quod non nisi de certo indiuiduo, scilicet Christo, intelligi potest. Accedit, quod omnes homines sub potestate diaboli sint, adeoque caput eius conterere nequeunt. Solius Christi est, vincere diabolum & opera eius destruere. *I. Ioan. III, 8.* Et licet vox *semen* passim in scriptura sacra collectiue sumatur, quod praecipue vrgent, qui dissentiunt, subinde tamen etiam singulariter accipitur, vt *Genes. IV, 25. XV. 3. XXI. 13. XXII. 18.* alibique. Dicitur vero de hocce semine : *& illud conteret tibi caput.* Quae de semine mulieris intelligenda esse, res ipsa & pronomen הוּא satis docent. Nec morabuntur quenquam, quae Romanenses in gratiam versionis vulgatae hic mouent, quae habet *ipsa*, cum omni prorsus destituantur fundamento, & constantem codicum ebraeorum lectionem sibi aduersantem habeant, quod & ipsemet agnoscit IO. MARTIANAEVS, dans la *harmonie analytique,* §. *1. p. 3. seqq.* Verbum שׁוּף, vnde dicitur יְשׁוּפְךָ, praeter hunc locum bis tantum in scriptura sacra occurrit, *Iob. IX. 17.* vbi de procella vsurpatur, & *Psalm. CXXXIX. 11.* vbi de tenebris adhibetur. Vnde nonnulli in eam ingrediuntur sententiam, genuinam verbi huius significationem esse *obruere, opprimere*, idque tum ad tegendum seu occultandum, vt *Psalm. CXXXIX. 11.* tum ad delendum seu conterendum, vt *Iob. IX. 17.* & *Genes. III. 15.* Non tamen contemnenda, immo forte reliquis praeferenda est, illorum sententia, qui docent, verbum hoc significare : *obseruare, occasionem captare.* Id namque ex radice

cognata in lingua Arabica conſtat. Vnde & LXX. interpretes verterunt : *τηρήσει, obſeruabit :* & ONKELOS : *ille erit :* דכיר *memor tibi, quod feciſti ei olim, tu vero eris* נטר *obſeruans eum ad finem*. Quicquid huius ſit; res ipſa ſatis conſtat, innuere diuinum ſcriptorem, cum ſerpentes praecipuum nocendi robur in capite habeant, nec interfici commode, niſi capite contrito, queant, vnde & caput quam maxime tegere & communire, periculoque ſubducere ſoleant, eos, qui ſerpentem interficere volunt, caput maxime appetere. Pari ergo ratione Meſſiam erga infernalem ſerpentem ſe geſturum, ipſumque eius caput aggreſſurum, vt penitus eum perimeret. Non tantum itaque regni diaboli per Chriſtum deſtructio, ſed mors quoque ipſi diabolo inferenda hiſce verbis innuitur : quae non poteſt non cum hominum ſalute eſſe coniuncta. Vnde & ratio patet, cur verba haecce, quibus primum euangelium, federiſque gratiae ad hominum ſalutem & ſolatium promulgatio continetur, ad ſerpentem ſint directa. Vt vero reluctantiam quoque & iram diaboli, quam inde animo concepturus eſſet, nos condoceret, tandem ſubiungit : *& tu conteres ei calcaneum.* Serpens ab homine conculcatus, etſi omnes vires adhibeat, vt homini iterum noceat, pedem tamen tantum, aut tibiam, imo, ſi prope caput prematur, talum duntaxat morſu appetere valet. Idem de diabolo, ſeu infernali ſerpente, hic docetur, eum omnes equidem adhibiturum vires, vt contritorem ſuum ſeu Meſſiam iterum laedat, ſed tamen illa tantum eum hoc effecturum parte, quae infima eſt, idque ea ſaltem ratione, vt reconualeſcere atque reſurgere queat, quod victoriae a diabolo reportandae certiſſimum futurum ſit documentum. Eadem autem de vtroque, & cacodaemone & Meſſia, vox adhibetur, vt idem vtriuſque ad alterum opprimendum & aeque vehemens conatus denotetur, licet non idem vtriuſque fuerit ſucceſſus, ſed victoria penes Meſſiam ſteterit, diabolo ſuppreſſo & ignominia doloribuſque cumulato. Plura qui de hocce dicto deſiderat, praeter alios AVGVST. PFEIFFERI adeat *dubia vexata cent. I. loc. VIII. pag. 25. ſeqq.* qui & eos ex noſtratibus laudat, qui in eo explicando ex inſtituto verſati ſunt. Iungendus iis IOAN. HENRICVS MAIVS, in peculiari diſſertatione, quae extat in *diſſertationibus eius ſacris loco VII. num. II. pag. 465. ſeqq.* Nobis paucis haec

expo-

exponenda fuere, vt constaret, quo fundamento innitantur, quae de ecclesiae per fedus gratiae restauratione hic commemorantur.

§. XXV.

Nimirum in locum federis operum, successit fedus gratiae. Cuius quidem haecce summa fuit: Deus ex singulari gratia atque propitio fauore hominibus, per lapsum primorum parentum in summam miseriam deuolutis, restitutionem atque salutem, certo ordine illis conferendam, idque per Messiam seu semen mulieris, promisit; vt hominum saltem esset, huic consilio Dei non repugnare, sed credendo in Messiam, vires ad hoc quoque suppeditaturo Deo, tantum acceptare beneficium, simulque obsequio, pro viribus a Deo collatis, gratum ob id demonstrare animum. * Sed cum certo demum tempore Messias, per semen mulieris designatus, exhibendus esset, diuinaeque sapientiae visum esset, distinctius singula, primo per symbola & vmbras, deinde re ipsa quoad omnes circumstantias manifestare, diuersae hinc federis huius extitere oeconomiae, ** de quibus suo tempore dicendi locus erit.

* Quaenam itaque religionis reuelatae secundum fedus gratiae fuerint capita praecipua, facile intelligitur. Primum principsque erat, de *Messia*, seu *femine mulieris;* eumque fore θεάνθρωπον, hoc est, verum Deum, verumque simul hominem. Et hominem quidem eum fore, dubium primis parentibus esse non poterat, quia semen mulieris futurus erat. Sed, Deum quoque simul fore, vel ex officio eius; quod erat, conterere caput serpentis, hominesque a potestate satanae liberare, poterant intelligere. Et intellexisse hoc eos aperte constat ex verbis Euae, quibus impositi filio primogenito nominis rationem reddit, suamque simul profitetur fidem: קָנִיתִי אִישׁ אֶת־ יְהוָה, *possedi virum dominum*, h. e. ego vera fide possideo iam alium virum, qui simul erit dominus verusque Deus. conf. B. SEBAST. SCHMIDII *diss. de fide matris Euae*, quae secunda *fasciculi* est, &

& in *colleg. bibl. prior. pag* 155. Haec vero de Christo θεανθρώπῳ doctrina supponebat doctrinam de mysterio sacrosanctae trinitatis, quod primis parentibus haud ignotum fuisse, tum ex dictis, tum aliunde constat. Praeterea, vt primis optime notum erat parentibus, per peccatum se a Deo desciuisse, amissaque *imagine diuina*, naturam suam misere corruptam, simulque potestati satanae se esse obnoxios, nihilque tandem se manere aliud, quam mortem temporalem & aeternam, ita ex ipsa illa federis gratiae promulgatione facile intelligebant, nullam aliam ex hacce miseria eluctandi viam esse, quam fidem in semen mulieris, quod contriturum esset caput serpentis. Simul vero inimicitia, quam inter semen serpentis & semen mulieris se positurum Deus dixerat, commonefacere illos poterat, si salui esse vellent, nihil amplius cum infernali genio commercii sibi esse debere: indeque & *peccata* seu *opera* diaboli toto se detestari debere pectore: ideoque, si admissa sint, *magno* inde *dolore* merito affici hominem, idque requiri, vt in semen mulieris recte credere queat: tum vero omni opera illi esse annitendum, vt peccata quaeuis fugiat, & ita vitae *sanctitati* & *innocentiae* serio studeat. Promissio denique ista de salute per semen mulieris impetranda cum primis parentibus, simulque adeo omnibus illorum posteris facta sit, colligebant inde merito, non velle Deum, perire quenquam, sed omnibus, qui ex illis nascituri essent, media impetrandae salutis suppeditare. Haec itaque summa sunt doctrinae, quae ex federe gratiae fluit, capita, quae ab aliis fusius explicantur, speciatim a BALTHASARE BEBELIO, in *historia ecclesiae antediluuianae pag. 49. seqq.* Ceterum, vt nonnulla, quae ad specialiorem de Messia notitiam spectant; e. g. quando, quo loco nasciturus sit? & quae sunt eiusdem generis, deinde successu temporis magis magisque patefacta sunt, ita cauendum, ne primis parentibus hominibusque antediluuianis ea tribuamus, quae scire non potuerunt. Qua in re vt multi peccant, ita rursus in contrarium feruntur, qui absque fide in Messiam illos saluatos contendunt, eam illis notitiam denegantes, quam tamen ex disertis Dei verbis habere poterant. Pelagianorum is olim error fuit, quos, vt in aliis, ita hac in re secuti sunt, qui ex Socini Arminiique schola prodierunt. Disputaui hac de re contra PETRVM CHAVVINVM

in

in *animaduersionibus* ad librum eius de *religione naturali, cap.I.§.XIV. XV. seqq.* conf. & BEBELIVS *l. c. p. 75.*

** Tres praecipue federis gratiae oeconomiae, idque non sine ratione, statui solent: quarum prima ad Mosen vsque durauit, altera a Mose ad Christum, tertia vero nouum testamentum sub se complectitur. In prima itaque federis gratiae oeconomia religionis reuelatae ea fuit conditio, quam exposuimus, nisi quod per sacrificia fidem suam declarauerint, qua de re deinceps. Tempore quoque Abrahami accessit circumcisio, qua de re etiam suo loco. Vnde &c, si hinc discesseris, sacramenta nulla in hacce federis gratiae oeconomia deprehendimus. Fuerunt tamen, qui & hic ea sibi inuenisse visi sunt. Primo namque sacrificia huc referunt, iuxta illud AVGVSTINI: *sacrificium visibile est inuisibilis sacrificii sacramentum, libr. X. de ciuitat. Dei cap. V.* Manifestum vero est, tum AVGVSTINVM, tum eos ex nostratibus, qui sacrificia pro sacramentis habent, vocem sacramenti in generaliori & impropria significatione adhibere. Quodsi secus sentiant, & sacrificia proprie sic dicta sacramenta fuisse contendant, illis suffragari nequeo. Sed nec hic nonnulli subsistunt, verum & sacramentum aliquod initiationis ante circumcisionem inuenire voluerunt. Audire hac de re iuuat BALTHASAREM BEBELIVM: *Disputatur*, inquit, *hac occasione de sacramento initiationis, num quod ante diluuium pro paruulis fuerit institutum & vsurpatum? Affirmat Augustinus lib. I. contra Iulian. Pelag. cap. 8. Nec tamen credendum est, inquit, & ante datam circumcisionem famulos Dei, quandoquidem in iis inerat mediatoris fides, in carnem venturi, nullo sacramento opitulatos fuisse paruulis suis, quamuis, quid illud esset, aliqua necessaria caussa scriptura latere voluit.* Haec AVGVSTINI verba cum recitasset BEBELIVS, pergit: *Vides, Augustinus de quaestione* εἰ ἔστι *non dubitat, sed de quaestione* τί ἔστι *aqua ipsi haeret: Confer eundem lib. 2. de nupt. & conc. c. 12. vbi similiter asserit, superioribus temporibus sacramentum aliquod iustificationis ex fide, fatente vel ipsomet Saliano in annal. 1. fol. 97. § 12. conf. Augustinus lib. 15. de C. D. c. 16. & Chytr. dispofit. in Deut. fol. 13. Gregorius M. propius accedit ad rem, dum determinat, quid fuerit. Quod vero apud nos valet aqua baptismalis*, (verba sunt GREGORII) *hoc egit apud*

R *veteres,*

veteres, vel pro paruulis sola fides; vel pro maioribus virtus sacrificii, vel pro iis, qui ex Abrahae stirpe prodierunt, mysterium circumcisionis; lib. 4. moral. cap. 3. Subiungit BEBELIVS: *Aliquid dicit, sed non sufficienter. Infantes sola fide fuisse iustificatos, recte asserit, & post ipsum Bernhardus ep. 77. Sed addere debuisset; quo medio fides illa in infantibus vel producta, vel obsignata fuerit. Animaduertit hoc Salianus &c.* Allato hinc SALIANI testimonio, in eam tandem haud obscure ingreditur sententiam, in mystica nominum, quibus infantes a parentibus insigniebantur, impositione, sacramentum initiationis antediluuianum quaerendum esse; in *historia ecclesiae antediluuianae p. 26.* Enimuero, etsi haud diffitear, nominum istam impositionem a patriarchis factam, interdum mysterio non caruisse; inde tamen non sequitur, eam fuisse sacramentum proprie & stricte sic dictum. Nullum itaque est dubium, in latiori significatione, vt antea iam obseruauimus, & hunc auctorem vocem *sacramenti* adhibere. Nec admitti potest sententia IOAN. HENRICI HEIDEGGERI, contendentis, sabbathum quoque pro sacramento horum temporum habendum esse, si modo constet, sabbathum ab hominibus antediluuianis obseruatum fuisse, quod ipse negat. Immo & diluuium & iridem tandem inter ecclesiae patriarchalis sacramenta refert, in numero sacramentorum augendo satis quidem liberalis. Nobis constat, non quodlibet signum statim sacramentum esse; idque alibi ex instituto comprobatur. Quae HEIDEGGERVS hac de re habet, legi possunt in *historia* eius *patriarchar. part. I, exercit. III, §. LVII, & LVIII.*

§. XXVI.

Atque hinc, in quo religio Adami post lapsum constiterit, intelligitur. Ad cultum vero externum quod attinet, praeter sabbathum * accedebant sacrificia, de quorum deinceps dicetur origine. Matrimonii quoque sanctio vim suam retinebat, idque eo magis, quod post lapsum inordinatis hominum cupiditatibus hac ratione obuiam eundum esset.** Mulieri praeterea poenae loco impositum, quod imperio

imperio mariti subiecta esse deberet. *** Accesserunt etiam deinceps status paternus, * herilis, ** ciuilis, *** itemque dominiorum introductio. * Quae omnia cum e re essent humani generis, & ad eius conseruationem facerent, a Deo quoque sunt adprobata. Vnde, quaenam legum diuinarum, tum absolutarum, tum hypotheticarum; fuerit ratio, manifestum est.

* Etsi enim in paradiso, seu statu integritatis, hoc institutum esset, nulla tamen apparet ratio, cur non & in statu post lapsum obtinere debeat. Secus enim in sabbatho res se habet, ac in iis institutis diuinis, quorum cum ipso statu integritatis connexa erat ratio, vti erant arbor vitae, & arbor scientiae boni & mali. Sabbathum vero a patriarchis tum ante- tum post-diluuianis obseruatum, nullum est dubium. conf. quae supra diximus ad §. *XVIII.*

** De matrimonii institutione iam dictum §. XIX. Patetque ex ea indoles matrimonii, quod scilicet secundum voluntatem Numinis sit coniunctio legitima & indissolubilis, vnius viri & vnius foeminae, ad procreandam sobolem, vitamque sancte & caste transigendam. Vnde & Christus ipse ad primaeuam matrimonii institutionem nos ablegat, *Matth. XIX. 8.* Quod cum patriarchis antediluuianis etiam non ignotum fuerit, dubium non est, quin sanctione ista diuina matrimoniali accurate steterint. Maximopere errauit AMBROSIVS, cum adulterium ante legem a Mose latam & ante euangelium haud illicitum fuisse putauit. Verba eius sunt: *consideremus primum, quod Abraham ante legem Mosis, & ante euangelium fuit, cum nondum interdictum adulterium videbatur: poena criminis ex tempore legis est, quae crimen inhibuit, nec ante legem vlla rei damnatio est; de Abrahamo patriarcha, lib. I. cap. IV.* conf. IO. DALLAEVS de *vsu patrum, pag 272.* & IOAN. BARBEYRACIVS, *praefat. ad version. gallicam operis Pufendorfiani de iure nat. & gent. pag. 26.* Excusari vtique haec sententia nequit, nisi dicamus, non tam ex propria, quam aliena mente eum loqui, quod tamen ex sermonis serie vix colligas. Tribui etiam haec sententia solet R. MOSI MAIMONIDI, sed alienum eum ab illa esse, vel ex *hal. melachim cap. IX* patet. Idem

tamen MAIMONIDES *hal. isthoth cap. I.* docet, promiscuum inter innuptos concubitum, tempore patriarcharum non fuisse illicitum. Qua in re & alios, tum inter Ebraeos, tum inter christianos sibi suffragantes habet. Qui hoc ipso demonstrant, se sensum legis diuinae, perfectam sanctitatem puritatemque requirentis, minime perspectum habere. De diuortiis gradibusque consanguinitatis & affinitatis pari ratione censendum, eodem se haec omnia apud patriarchas modo habuisse, quo secundum primaeuam institutionem se habere debebant. Ex ea enim & gradus prohibitos, apertius a Mose designatos, & indissolubilitatem matrimonii extra casum adulterii, deriuari posse, alibi demonstrauimus. conf. *institut. theolog. moral. part. II. cap. III. sect. VI. §. III. IV.* add. IO. HENRICVS HEIDEGGERVS, *histor. patriarchar. part. I. exercitat. I. §. IX. seqq.*

*** Videtur equidem etiam in statu integritatis quaedam viri prae foemina fuisse ἐξοχὴ, quippe in ipsa natura quodammodo fundata. Idque haud obscure apostolus innuit, cum, *non enim*, inquit, *est vir ex muliere, sed ex viro mulier, cum non propter mulierem creatus sit vir, sed propter virum mulier, I. Cor. XI. 7. 8.* Imperium tamen mariti, quale hodie est, citra controuersiam a lapsu primorum parentum est deriuandum, vt diserte Moses docet, *Gen. III. 16.*

* Ex matrimoniali statu fluit paternus. De quo illud hic obseruandum, etsi natura omnes liberi sint aequales, antiquissimis tamen iam temporibus primogenitorum prae reliquis quandam fuisse ἐξοχὴν. Idque tempore patriarcharum, qui post diluuium, sed ante Mosen, vixerunt, dubio caret: conf. *Gen. XXV. 32. XLIV. 3.* Sunt vero, qui iam ante diluuium iuris primogenitorum se inuenisse vestigia existimant. Referuntque huc verba illa Dei ad Cainum: *ad te appetitus eius, & tu illi dominaberis, Gen. IV. 7.* Hisce enim significari putant, Abelem Caini ceu primogeniti fuisse seruum, cumque ob dedignationem Dei, sacrificium eius auersantis, metu perculsus timeret Cainus, ne sua in fratrem potestate excidisset, Deum hisce verbis ἐξοχὴν illam ex primogenitura resultantem ei confirmare voluisse. Quae profecto nimis longe petita sunt. De sensu istorum verborum deinceps dicetur.

** Serui-

** Seruitutis originem AVGVSTINVS ab imprecatione Noachi, qua Canaani maledixit, repetit, de *ciuitat. Dei lib. XIX. cap. XV.* Quem & alii hac in re sequuntur. Sed sine vlla prorsus ratione. Etsi enim primum hic seruorum in scriptura sacra fiat mentio, non tamen prima describitur seruitutis origo. Videturque omnino hocce sermone Noachus seruitutem ceu rem minime ignotam supponere. Vnde & admodum verosimile, iam ante diluuium seruitutem fuisse. Si enim legalem, quam vocant, seruitutem spectes, non minus ante, quam post diluuium fieri potuit, vt nonnulli opibus & ingenio destituti operam suam pro certa mercede aliis offerrent, sin violentam, qua per vim nonnulli in seruitutem detruduntur, erant ante diluuium Nephilim, homines violenti, quos alios sibi per vim subiecisse probabile est. Post diluuium etiam apud viros sanctos seruitutem in vsu fuisse, vel Abrahami exemplo constat. Reliqua, quae de origine seruitutis disputantur, attinguntur alibi.

*** An ante diluuium societates ciuiles, seu respublicae, fuerint, disputari solet. Sunt, qui id prorsus abnuunt, putantque, fieri vix potuisse, vt hominum adeo corrumperentur mores, vt rebus desperatis nulla adferri potuerit medela, sed totum genus hominum, paucis exceptis, aquis submergendum fuerit, si fuissent respublicae. Namque & post diluuium integras respublicas ita corruptas fuisse, vt Deus iusto iudicio igne coelitus demisso eas consumi, aut alia ratione funditus euerti voluerit, gentium sacri & profani annales nos docent. Quae ex Chaldaeorum aut Aegyptiorum antiquitatibus, de regibus antediluuianis adferuntur, fabulosa sunt & commentitia. Patet id ex iis, quae supra de harum gentium chronologia diximus. Nec ratiocinationibus de naturali hominum ad respublicas propensione, quibus nonnulli vtuntur, multum euincas. Certiora sunt, quae scriptura sacra tradit, Cainum vrbem primam condidisse, cui a filio Hanocho nomen Hanochiae dederit. *Genes. IV. 17.* Quo id fecerit consilio, incertum; ex moribus tamen hominis, posterorumque eius facile colligas, factum id, vt imperium aliquod in alios, quos, quacunque ratione sibi subiicere posset, sibi assereret. Inter Cainitas itaque haud dubio respublicae fuere atque ciuitates. Num vero

 etiam

etiam inter Sethitas? Securitatis caussa & eos in ciuitates coaluisse, vt contra Cainitas se defenderent, facile aliquis existimare posset. Abnuit tamen AVGVSTINVS, de *ciuit. Dei lib. XV. cap. XX.* Cuius si nobis standum sit sententia, eos sub regimine patriarchali per familias dispersos vixisse, necesse est. Post diluuium sub Abrahamo, Isaaco, & Iacobo, gens ebraea seorsim substitit, etsi reliquae familiae a Noacho oriundae, in varias ciuitates iam coaluissent. Facileque concesserim, potestatem horum patriarcharum, vtpote nemini mortalium subiectorum, maiorem fuisse*, quam patrumfamilias esse solet, qui in ciuitatibus degunt. Nec vero reges illos dixerim, aut potestatem qualis summorum imperantium esse solet, illis tribuerim. Frustraque huc referuntur verba Dauidis: *ne tangatis vnctos meos, & prophetis meis ne malefaciatis, II. Paralipp. XVI. 21. 22.* Cum enim vnctio, quantum constat, tempore patriarcharum nondum in vsu esset, Dauid, de illis ex sui seculi consuetudine locutus, cum sacerdotes & prophetas designare vellet, vnctos vocauit, eo, quod Dauidis tempore sacerdotes & prophetae vngi solerent. Diiudicanda hinc, quae hac de re habet IOAN. HENRICVS HEIDEGGERVS, qui & plura de *oeconomia* pariter ac *politia* patriarcharum suppeditat, in *histor. patriarchar. part. I. exercitat. I. & II.* Prolixe etiam de his omnibus disserit BALTHASAR BEBELIVS, *histor. ecclesiae antediluuian. pag. 31. seqq.*

* Dominium vniuersale, seu facultas rebus creatis ad sui conseruationem vtendi, ab initio mundi, adeoque durante adhuc statu integritatis, hominibus concessa fuit. *Genes. I. 28. 29.* Sed cum hicce summae felicitatis status non admodum diuturnus esset, dominia particularia, multiplicato demum genere humano, adeoque post lapsum primorum parentum, siue occupatione, siue alia ratione introducta esse, res ipsa docet.

§. XXVII.

Licet autem per lapsum Adami, cognitio quoque rerum, quam habuit, naturalium, in eo valde imminuta fuerit, insignia tamen eius remansisse vestigia, vix dubitari poterit.

Multa-

Multarum itaque artium, ad vitae huius commoda promouenda necessariarum, haud dubio fuit inuentor; forte & litterarum, * quanquam tacente scriptura sacra, non temere quidquam hac de re sit definiendum. Id vero dubio caret, eum ob admissum crimen grauissimo dolore adfectum, erectum tamen diuina Messiae promissione. Hinc &, quin saluatus sit, non est dubitandum. ** De morte autem atque sepultura eius nihil certi constat. ***

*. Recte viri sapientes censuere, singulari prorsus & praestantissimo ingenio eum praeditum fuisse, qui tot vocum discrimina ad certas leges reuocauit, sermonisque humani elementa aptis notis consignauit. De vtilitate quoque atque necessitate huius inuenti nemo temere dubitauerit. Quodsi nunc conferamus, quae de sapientiae Adami, etiam post lapsum superstitis, praestantia, haud sine omni ratione ponuntur, probabili quadam ratione inde colligere licet, primum eum fuisse litterarum inuentorem. Sed non prorsus id inde euincitur; namque ad meras coniecturas res omnis tandem redit. PETRVS LAMBECIVS eo vsque progreditur, vt non tantum litterarum, sed & punctorum vocalium inuentionem Adamo diserte tribuat, in *prodromo histor. litterar. lib. I. cap. II. pag. 5.* Quae non omnibus, vt puto, sese probabit sententia. Qua de re alibi. De primo ceteroquin litterarum inuentore multae extant doctorum virorum disceptationes, conferendique hac de re sunt SAMVEL. PETITVS, *obseruat. lib. II. cap. I.* THOMAS BANGIVS, in *coelo orientis exercitat. I.* GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, in *Aristarcho lib. I. cap. IX.* & qui in eo totus est, vt, Mosen primum a Deo litteras accepisse, euincat, IAQVELOTIVS, in *dissertationib. de existentia Dei &c. dissert. I. cap. XXIII. pag. 288. seqq.* itemque GVIL. NICOLS, cuius *de litteris inuentis libri sex*, ligata oratione conscripti, & notis eruditis illustrati, Londini prodierunt, anno M DCC XI. 8. aliique. Pro sententia vero illorum, qui Adamum primum litterarum inuentorem faciunt, frustra vrgentur libri, quos Adamus scripsisse dicitur. Commentitium enim & ab hominibus otiosis effictum est, quicquid de

de Adami aut Euae libris dicitur. Gnosticis nimirum, Manichaeis, aliisque haereticis solenne erat, figmentis suis ineptissimis splendidissima sanctorum veteris testamenti, ipsius etiam Adami, nomina obtendere. Huius generis sunt *liber reuelationis Adae*, *liber de filiabus Adae*, *liber de poenitentia Adae*, quibus alii alios adhuc addunt. Legendus hac de re EPIPHANIVS, *panarii lib. I.* & AVGVSTINVS, *contra Faustum*, aliique veterum. Sabaei, vt ex KISSAEO THOMAS STANLEIVS refert, contendebant, sibi esse libros a Setho & Edri conscriptos, immo etiam quosdam ab Adamo exaratos. Cum enim narrat, quid Abrahamo inter Sabaeos versanti euenisset, aperta Adami cista, inuenisse in ea eius libros, ait. vid STANLEIVS, *histor. philos. oriental. lib. III. cap. III. pag. 351.* Sunt ex Ebraeis etiam, qui Adamum psalmi nonagesimi secundi auctorem faciunt, quemadmodum EVSEBIVS NIEREMBERGIVS alia quaedam cantica ab Adamo confecta, ceu genuina, profert, *libr. II. de origin. scripturae sacrae cap. XIII.* quo nomine merito vapulat PETRO BAELIO, in *dictionario historico-critico voc. Adam.* Arabes pariter atque Ebraei de libris a Deo Adamo datis multa fabulantur, quibus nemo sanae mentis fidem adhibebit. Legi ea possunt apud IOAN. HENRICVM HOTTINGERVM, *histor. orient. lib. I. cap. III. pag.* 22. RICHARDVM SIMONIVM, *histor. crit. vet. testam. lib. I. cap. VII. pag.* 47. aliosque. Eiusdemque commatis sunt, quae de libris Euae, vti sunt *prophetia Euae*, item *euangelium Euae*, circumferuntur. De his omnibus praeter PETRVM LAMBECIVM, *prodrom. histor. litterar. lib. I. cap. III. pag. 6.* & PETRVM BAELIVM *l. c.* legendus etiam SCIPIO SGAMBATVS, *archiuor. vet. testam. lib. I. tit. VI. pag. 96. seqq.* IO. ANDREAS SCHMIDIVS, in *pseudo-testamento veteri pag. 6. seqq.* itemque PAVLVS CHRISTIANVS HILSCHERVS in *schediasmate de bibliotheca Adami*, addito eiusdem epistolae ad GEORGIVM HENRICVM GOETZIVM, de *reliquiis Adami Protoplasti*, Dresdae anno M DCC XI. in 4to, quod integrum *codici pseudepigrapho veteris testamenti pag. 53. seqq.* inseruit IO. ALBERTVS FABRICIVS, qui & ipse de libris tum Adamo, tum Euae tributis, omnium fusissime egit, *l. c. num. I. ad XXXV.*

** Cum enim diuina promissio de semine mulieris ad Adamum non minus, quam eius posteros, immo ad Adamum vel maxime,

vt

vt hocce solatio erigeretur, spectauerit, nequis dubitet, quin vera fide eam apprehenderit, firmiter per totam vitam tenuerit, & ita saluatus sit? Vnde & de sapientia ὑποστατικῇ dicitur: *haec illum, qui primus formatus est a Deo, patrem mundi, cum solus esset creatus, custodiuit, καὶ ἐξείλατο αὐτὸν ἐκ παραπτώματος ἰδίου, & vindicauit seu eduxit illum a lapsu ipsius*, *Sapient. X. 1.* Agnoscunt etiam Iudaei, Adamum egisse poenitentiam, apud R. ELIEZEREM *cap. XX.* quanquam nonnulli more suo varias fabulas addant. Confirmant idem ecclesiae doctores veteres, IRENAEVS, *lib. V. adu. haereses cap. XXXIV. seqq.* TERTVLLIANVS, *lib. II. contra Marcionem, cap. XXV.* EPIPHANIVS *haeres. XLVI. aliique.* Immo in Tatiano & Encratitis, sententia, quod Adam saluatus non sit, tanquam erronea & haeretica damnata fuit. conf. NATALIS ALEXANDER, *histor. eccles. veter. testament. aetat. I. dissertat. III. assert. III. pag. 73.* Eos, qui ex instituto de poenitentia Adami scripserunt, laudat IOAN. ALBERTVS FABRICIVS, in *cod. pseudepigrapho veter. testam. num. XXV. pag. 48.*

*** Adamum, cum vitam ad annum vsque nongentesimum & trigesimum produxisset, mortuum esse, Moses nos condocet, *Genes. V. 5.* Plura de morte aut sepultura eius non addit. Fuerunt tamen deinceps, qui hic non substiterunt, sed more suo commenta varia & hic expromere, e re sua duxerunt, esse. Cumprimis Ebraeorum antiqua est traditio, sepultum esse Adamum Hebrone, quae & alio nomine *Kiriath-arbe*, h. e. ciuitas quatuor, scilicet virorum ibi sepultorum, Adami, Abrahami, Isaaci & Iacobi, vocata fuerit. Eam calculo suo adprobat HIERONYMVS in *locis ebr.* voc. *Arboch*; itemque in *traditionibus in genesin.* Alii autem contendunt, eum sepultum esse in monte Caluariae, in quo deinceps crucifixus est seruator, vnde illis occasio, multa magnaque mysteria captandi, enascitur. vid. SALIANVS, *annal. tom. I. pag. 225.* Sed haec omnia incerta sunt, non minus, ac illud, quod nonnulli de arbore, a Setho super sepulchrum Adami plantata, perhibent, ex qua baculus Mosis secundum Iudaeos fuit, quo tot miracula & prodigia edidit, iuxta alios vero crux illa confecta est, cui affixus est seruator. Sed ista procul facessant commenta. conf. PETRVS BAELIVS, in *dictionario historico-*

critico voc. *Adam pag.* 77. & PETRVS IVRIAEVS, in *historia critica dogmatum & cultuum bonorum & malorum part. I. cap. XIII. pag. 94. seqq.*

§. XXVIII.

Sedes ecclesiae post lapsum primorum parentum fuit extra paradisum, procul dubio in Syria, aut Mesopotamia, vel contiguis certe regionibus. Quid vero cum paradiso contigerit, pariter incertum, * sitne aquis deletus, an coelestibus ignibus, vt Sodoma & Gomorrha, consumtus atque destructus.

* Tacente scriptura, nihil hac de re definire licet. Interim hoc constat, expulsum hominem ex paradiso, neue illi ad arborem vitae pateret aditus, Cherubos seu angelos cum flamma ignis constitutos, qui eum inde arcerent. Verba Mosis sunt: *& expulit hominem, & constituit ab orientali plaga paradisi Cherubim. Gen. III. 24.* De voce כרוב eiusque origine & propria significatione variae extant eruditorum sententiae, quas diligenter collectas exhibet AVG. PFEIFFERVS, *dub. vexat. cent. I. loc. X. pag. 32.* Ad rem ipsam quod attinet, vel ex initio Ezechielis constat, Cherubim esse Dei angelos; quos quo minus & hic intelligamus, nihil obstat. Falliturque magnopere HVGO GROTIVS, cum verba Mosis per ἓν διὰ δυοῖν explicanda censet, vt Cherubim & flammeus gladius sit vnum idemque, idque ideo, quod in more positum sit Ebraeis, omnia Dei opera, quibus extra ordinem Deus vtitur, appellare angelos, vt ventos & ignem, *Psalm. CIV. 4.* Quae explicatio non potuit non gratissima esse BALTHASARI BECKERO. Merito itaque ab HVGONE GROTIO hic dissentit IOAN. CLERICVS ad *h. l.* Quod ad *flammam gladii se vibrantis* attinet, ridiculi admodum sunt illi ex Romanensibus, qui hic ignem purgatorii se inuenisse existimant. Rectius intelliguntur ignes, seu perfulgura ex coelo emissi, seu ex terra sulphurea & bituminosa excitati prope paradisum, quibus adeo protoplasti a regressu in paradisum arcebantur. Ita iam olim sensit LACTANTIVS: *Tum Deus sententia in peccatores lata eiecit hominem de paradiso, vt victum sibi labore conquirerent, ipsumque paradisum igni circumuallauit,*

uit, ne homo possit accedere; de origin. error. cap. XIII. Coniungitur autem *flamma gladii se vibrantis* cum *angelo*, vt indicetur, Deum angelorum ministerio, ad flammam hancce excitandam, vsum esse. Estque adhuc notandum, quod dicitur: וַיַּשְׁכֵּן *& commorari fecit Cherubim*, vt indicetur, non ad momentum saltem, sed ad diuturnum temporis spatium angelos ibidem a Deo collocatos. Quod vtique collocationis finis requirebat. Quamdiu autem hoc durauerit, num ad mortem Adami vsque, vt nonnulli putant, an ad diluuium vsque, quae aliorum est sententia, incertum est. Posterius si adsumas, paradisum per aquas diluuii penitus destructum, inde sequetur. Quod si prius placeat, nec tam diu angelorum illam custodiam durasse, probabile sit, alia ratione, ante diluuium paradisum destructum, vt dicamus, necesse est. Potuitque flammae illius ab angelis excitatae duplex effectus esse, tum, vt per eum homines a regressu in paradisum arcerentur, tum vt ipse paradisus per eam sensim consumeretur. Cuius rei documentum in eo quoque nonnulli quaerunt, quod in Babylonia integros tractus naphta, igne & sulphure flagrantes, repertos, CVRTIVS, STRABO, PLVTARCHVS, aliique testentur. conf. FRIDERICVS SPANHEMIVS, in *histor. eccles. vet. testam. pag. 247.* add. IOAN. MARCKIVS, *in historia paradisi, lib. III. cap. XV. pag. 743. seqq.*

§. XXIX.

Haec, quae de protoplastis, eorumque lapsu, immo ipsa rerum omnium origine, diximus, licet ex scriptura sacra tantum nobis innotescant, nullum tamen dubium, quin eorum memoria quam diutissime etiam primo inter Adami, deinde & inter Noachi posteros, fuerit conseruata. Vnde neutiquam illorum improbanda sententia, qui eorum quaedam vestigia in scriptis gentilium obseruant, * etsi hic quoque caute incedendum sit, ne certa temere & explorata credamus, quae incerta sunt, valdeque dubia.

* Multa passim ex ethnicis scriptoribus congeri solent, vt de rerum omnium hominumque origine eadem quae Moses, docuisse,

 cuin-

euincantur. Nos praecipua, quae speciminis loco sint, indicabimus. De prima rerum origine ita disserit ex antiquissimis Phoenicum monumentis SANCHONIATHO (de quo suo loco ex instituto) a PHILONE BIBLIO in linguam Graecam translatus, apud EVSEBIVM, *lib. I. praeparat. euangel. cap. X.* vt, sua eum a Mose accepisse, haud obscure inde colligere liceat. Namque & chaos, seu coelum & terram ornatu suo adhuc destitutam, & spiritum aquis incubantem commemorat. Conueniunt & quae hac de re habebant Indi, quorum ex MEGASTHENE sententiam exprimit STRABO *geograph. lib. XV. p. m. 1040.* itemque Aegyptii, apud DIOGENEM LAERTIVM, in *prooem.* & DIODORVM SICVLVM, *bibliothec. histor. lib. I. pag.* 7. conf. & MACROBIVS *Saturnal. lib. VII. cap. XVI.* A Phoeniciis cum sua acceperint Graeci, mirum non est, & apud eos, speciatim HESIODVM, in *theogonia*, aliosque, Mosaicae doctrinae vestigia inueniri. Qui itaque nomine chaos significatum, viri docti censent. Hinc, quo pacto animantia condita sint, & postea homo ad diuinam imaginem efformatus, cui in animantia cetera dominium datum, passim memorant: quae ex Latinis, qui a Graecis sua acceperunt, summatim complectitur OVIDIVS, *metamorphos. lib. I.* Antiquissimum rerum esse Deum, quippe non genitum, pulcherrimum mundum, quippe Dei opus, tenebras luce priores, docuit THALES, ex Phoenicia, vt nonnulli tradunt, oriundus, quorum postremum, obseruante HVGONE GROTIO, etiam apud ORPHICOS & HESIODVM est, atque inde antiqui moris retinentissimae gentes tempora per noctes numerabant. Loca veterum non affero, cum id iam fecerit HVGO GROTIVS de *veritate christian. religion. lib. I. §. XVI. pag. 37.* Quod Moses dixit, Deum formasse hominem de limo terrae, id HESIODVM quoque prodidisse, autumant, in *operibus* & *diebus* dicentem, formasse Deum homines γαῖαν ὕδει φύρoντα *terram aquae macerantem.* Quorsum & illud CALLIMACHI, πηλὸς ὁ προμήθειος, *lutum Prometheum*, referunt. Animam hominis diuinae essentiae particulam, seu, vt HORATIVS loquitur, *diuinae particulam aurae*, vel iuxta VIRGILIVM, *aethereum sensum*, similique ratione vocare, solenne admodum est apud scriptores ethnicos, maxime poëtas. Hoc vero itidem a Mose profluxisse contendunt, qui animam viuorum

a Deo

a Deo ipso in nares hominis primi inspiratam, memoriae prodidit. Historiam de mulieris ex costa Adami formatione a PLATONE interpolatam putant, cum primum hominem androgynum commentus est, quem bifariam Iupiter secreuit. vid. EVSEBIVS *lib. XII praepar. euang. cap. XII.* Paradisum referre videtur hortus Alcinoi, ab HOMERO confictus, & fons, qui *toto diffunditur horto*, vt ostendit IVSTINVS MARTYR, *cohortatione ad Graecos, p. m. 106.* ex edit. H. HVTCHINI; itemque Iouis ille hortus a PLATONE in conuiuio descriptus, de quo EVSEBIVS *l. c. lib. XII. cap. XI.* Innocentiae statum adumbrat *aureum seculum*, HESIODO, OVIDIO, aliisque memoratum, de quo & PLATONIS locum refert EVSEBIVS *l. c. lib. XII cap. XIII.* Pandorae fabula, Euae, virum seducentis, vnde omnis mali inter homines origo, lapsum tegi, iam obseruatum ORIGENI, *lib. IV. contra Celsum*, & CYRILLO Alexandrino, *lib. III. contra Iulianum.* Sed mitto reliqua, quae passim a viris eruditis hac de re iam allata sunt, speciatim ab HVGONE GROTIO *l. c.* PETRO DANIELE HVETIO, *demonstrat. euangel. part. I. prop. IV. cap. III. pag. 20 seqq.* alibique, NATALI ALEXANDRO, *hist ecclef. tom. I. aetate mundi I. artic. III. pag. 12. seqq.* Caute tamen, ne quid diffitear, & circumspecte hac in re versandum, ne profanorum hominum nos exponamus ludibrio. Etsi enim haec, quae allata sunt, & reliqua, quae afferri forte adhuc possunt, aut solent, in quibusdam cum narratione Mosaica conuenire videantur, in multis tamen ab illa, tum & a se inuicem, discrepant. Fabularum praeterea incerta est interpretatio, vti & de ipsa illarum origine, praeter coniecturas, nihil afferri potest. Saepius etiam contingit, vt quaedam ab ethnicis dicta, si externam speciem spectes, magnam conuenientiam cum iis, quae in scriptura sacra commemorantur, habere videantur, at accuratius considerata, ab ea quam maxime discrepent. Hoc vel vnico declarare liceat exemplo. Cum scriptura sacra dicat, verbo Dei facta esse omnia, HVGO quidem GROTIVS, vt demonstret, idem tradidisse ethnicos, *verbo Dei*, inquit, *facta omnia, etiam Epicharmo & Platonicis proditur, & ante eos scriptori antiquissimo, non illorum hymnorum, quos nos sub eo nomine habemus, sed eorum carminum, quae vetustas Orphica appellauit, non quod Orphei essent, sed quod ab eo tradita continerent; de*

 veritate

veritate christianae religionis, lib. I. cap. XVI. pag. 35. 36. Verum, si paulo accuratius & EPICHARMI & Platonicorum mentem consideremus, eos per λόγον *rationem* intelligere videbimus, cum scriptura contra λόγον ὑποστατικὸν innuat, cum per τὸν λόγον conditum mundum asserit. Nec aliter capienda sunt verba AMELII Platonici philosophi apud EVSEBIVM, *praeparat. euang. l. lib. XII. cap. XIX.* & aliis passim laudata, licet suum is cum Ioanne euangelista consensum iactitet. Patet hoc etiam ex verbis TERTVLLIANI *apologet. p. m. 21. apud vestros quoque sapientes λόγον, id est, sermonem atque rationem, constat, artificem videri uniuersitatis. Hanc enim Zeno determinat factitatorem, qui cuncta dispositione formauerit.* Sed mitto reliqua, quae hic moneri possent, & forte non abs re foret.

§. XXX.

In propagatione ecclesiae mox se discrimen inter regnum lucis & regnum tenebrarum, seu semen mulieris atque semen serpentis, ostendit. Patuit hoc in filiis Adami, Abele atque Caino. * Hisce quod Adamus eandem viam perueniendi ad salutem, quam a Deo acceperat, tradiderit, nullum prorsus est dubium. Sed non vna eademque vterque ratione, diuinae voluntati morem gessit. Id quod euentus sacrificiorum, quae obtulerunt, declarauit luculenter. Modum vero per sacrificia Deum colendi, suamque erga venturum Messiam fidem declarandi, neutiquam ex ratione habuerunt, cui ritus per sacrificia placandi Numen prorsus probari nequit, sed ex diuina institutione, ** ad memoriam promissionis de mittendo Messia, inter homines conseruandam, comparata.

* Abel & Cain duas mysticas fecere ciuitates, ciuitatem Dei & ciuitatem diaboli. Abele occiso, ciuitatis Dei princeps fuit Sethus. Vtraque ciuitas in Cainitis & Sethitis continuata & propagata est. Illi secundum hominem, hi secundum Deum viuebant.

Patebit

Patebit hoc vlterius ex dicendis. Interim conf. AVGVSTINVS *lib. XV. de ciuit. Dei cap. I.* Ceterum vt Abeli a vanitate nomen inditum, animo Euae forte praecocem & praematurum, eumque violentum filii huius obitum praesagiente, (qui enim vocem hanc per πένθος, *luctum*, interpretantur, lectionem codicis ebraici insuper habent,) ita Caino a *possessione* nomen datum, quod Eua existimaret, se virum dominum, hoc est, Messiam iam possidere, aut potius, quod hac occasione suam in Messiam fidem profiteri voluerit, iuxta ea, quae iam supra ad §. *XXV.* obseruauimus.

** Non desunt equidem, qui existimant, conscientiam ipsam atque rationem primis parentibus dictitasse, Deum sacrificiis colendum esse. Ebraeos in hac versari sententia, mirum non est, cum a Messia sacrificium propitiatorium, pro peccatis hominum offerendum, quod per sacrificia veteris testamenti adumbratum fuit, sibi persuadere nequeant. Defenditur itaque ea a LEVI BEN GERSON, in *Gen. IV. 3.* & ISAACO ABARBANELE, *comment. in legem fol. 228, col. 2.* Ex patribus quoque ecclesiae incaute eidem subscribunt IVSTINVS MARTYR atque CHRYSOSTOMVS, ille *quaest. LXXXIII.* hic *orat. XII. de statuis.* Auide eandem arripuerunt Romanenses, vt necessitatem quouis tempore per sacrificia colendi Deum inde euincerent, ingens hac ratione praesidium se dogmati suo de sacrificio missae allaturos, existimantes. Propugnatur itaque a PAVLO BVRGENSI, ROBERTO BELLARMINO, GREGORIO DE VALENTIA, aliisque. Sed nec Socinianis displicuit, illisque, qui in quibusdam a doctrina Socinianorum se haud alienos esse ostendunt, idque eam ob caussam, ne concedere cogantur, sacrificia veteris testamenti exhibuisse typum sacrificii propitiatorii a Christo oblati, adeoque Christum venisse, vt peccata mortalium suo sanguine expiaret, & pro iis satisfaceret. conf. SIMON EPISCOPIVS, *lib. I. instit. theol. de theolog. natur. cap. II.* HVGO GROTIVS, ad *Genes. IV. 3.* PETRVS CHAVVINVS, de *relig. nat. part. II. cap. IV.* Alibi tamen HVGO GROTIVS suam hac de re ita explicat mentem, vt nec rationis dictamine, nec diuina institutione niti sacrificia existimet, sed hominum ingenio ea esse excogitata, deinde adprobata a Deo; de *veritate christ. relig. lib. V. §. VIII. pag. 227.* Verum rectius alii a diuina institutione sacrificiorum originem

ginem deriuant, quod & ex veteribus iam fecit EVSEBIVS, *demonstrat. euangel. lib. I. cap. X.* Etenim quo pacto ex rationis dictamine sacrificiorum religio fluat, nullatenus liquet. Docet vtique ratio, summo honoris cultu Deum prosequendum esse; docet, ea omnia facienda esse, quae ei grata esse intellexerimus. Sed num inde sequitur, offerenda illi esse sacrificia? Existimauerim, hoc ne somniando quidem alicui in mentem venire potuisse. Intelligunt rursus mortales, cum peccatis sanctissimum numen offendunt, eorum quaerendam esse expiationem. Sed quae ratio docet, hoc mactatis combustisque fieri posse pecudibus? Immo in ipsa illa mactandi sacrificandique pecora ratione, aliquid est, a quo natura humana abhorret, quod & gentilium sapientissimi agnouere; vnde credibile non est, duce ratione primos homines in eas deuenire cogitationes potuisse, sacrificia Deo grata esse. Iam si porro cogitemus, quod scriptura aperte doceat, a Christo seruatore sacrificium propitiatorium pro hominum peccatis oblatum, cuius typi sacrificia veteris testamenti fuerint, nullus amplius hac de re superest dubitandi locus. Quae enim de Christo, eiusque redemtione, scriptura tradit, rationi nota non sunt. Solent nonnulli huc etiam aduocare verba Pauli: *per fidem Abel praestantius sacrificium obtulit, quam Cain, Ebr. XI. 3.* Inde nimirum colligunt, sacrificia ex mandato diuino fluxisse, cum fides verbum Dei supponat. Verum hoc si ita haberet, Caini sacrificium, quippe quod itidem mandato diuino nitebatur, non minus Deo gratum fuisset, quam Abelis. Ad animi itaque potius dispositionem, quam mandatum diuinum, hic respicit apostolus. Idque recte quoque obseruauit PETRVS IVRIAEVS, qui & nostram de sacrificiorum origine sententiam pluribus confirmat, *dans l' histoire critique des dogmes & des cultes bons & mauvais &c. part. I. cap. XII. p. 81 seqq.* Quod vero idem vir doctus in verbis Dei ad Noachum: *ne comedatis carnem cum anima eius, quae est sanguis eius, Gen. IX. 4.* repetitam sacrificiorum institutionem sibi inuenisse visus est, & hinc porro contendit, omnem sanguinis animalium effusionem pro sacrificio habendam, in eo paucos forte sibi suffragantes habebit. Fateor, quae hac de re disputat, subtiliora mihi videntur, quam solidiora. Ceterum media illa HVGONIS GROTII sententia, quam antea indica-

indicauimus, ſacrificia hominum ingenio excogitata, a Deo deinceps adprobata eſſe, itidem nullatenus admitti poteſt. Ecquid enim permouiſſet primos homines ad eiusmodi quid excogitandum? Num vero credibile, eiusmodi ἐθελοθρησκείαν ſe probaturam Deo fuiſſe? Sed plura hac de re dabunt SAMVEL RHETORFORTIS, in *examine Arminianiſmi pag. 502.* ANDREAS RIVETVS, *exercitat. LII. in Geneſ.* IOAN. CLOPPENBVRGIVS, in *ſchola ſacrificiorum patriarchalium, p. 126.* aliique, a me iam laudati in *differtat.* de *pietate philoſophica*, ſeu *religione naturali*, quae extat in *ſelectis iuris naturae & gent.* §. *XL. pag. 231.* vbi & ex inſtituto contra PETRVM CHAVVINVM diſputo. add. SAL. DEYLINGIVS, *obſeruation. ſacrar. part. II. obſeruat. IV. pag. 40. ſeqq.* vbi plura hac de re. De variis autem ſacrificiorum ſpeciebus ante legem a Moſe latam, modoque eo tempore ſacrificandi, praeter alios legi meretur, quem iam laudaui, PETRVS IVRIAEVS *dans l' hiſtoire critique des dogmes* &c. *part. I. cap. XIII. & XIV.*

§. XXXI.

Nimirum, cum vitae inſtitutum diuerſum ſequerentur, paſtoremque ageret Abel, Cainus autem agricolam, * ille quidem ex primitiis gregis, hic autem ex primitiis agri, ſacrificium Deo obtulit. ** Sed quod diuerſa vterque id faceret mente, acceptum quidem illius fuit ſacrificium domino, hoc minime gratum. *** Id quod cum animaduerteret Cainus, impotentis animi adfectu abreptus, non in iram modo ac inuidiam erga fratrem ſe dedit, diuina inſuper habita correptione, * ſed oblata occaſione ** violentas demum illi intulit manus, primumque homicidii inter mortales exemplum ſtatuit. ***

* Vtrumque vitae genus innocens eſt, in quo, ſi recte ſe gerant, homines Deo placere poſſunt. Plerique tamen patriarchae praetulerunt vitam paſtoritiam, quae & inſtituto illorum, qui ἐν σκηναῖς habitantes *ciuitatem quaerebant, habentem fundamenta, & cuius artifex Deus eſſet, quique hoc ipſo profitebantur, ſe peregrinos &*

aduenas in hac terra esse, optime conueniebat. conf. *Ebr. XI, 9. 10. 13. 14.*

** De tempore primum sacrificii, tum de re ipsa disputari solet. Tempus Moses designat his verbis: מקץ ימים, quod nonnulli vertunt, *post dies plurimos*, quemadmodum & Graeci: μεθ' ἡμέρας. Nec abludit versio germanica B. LVTHERI. Chaldaeus autem reddit: מסוף יומין *in fine dierum*, suntque plurimi, qui, certum ac determinatum tempus indicari putant, sed vt iterum in diuersas abeant partes. Nonnulli de sabbatho periodico explicant, quasi in fine dierum idem sit, ac die sabbathi, putantque, haud leue hic eius se praesidium sententiae inuenisse, quae sabbathum a patriarchis obseruatum statuit. At in tota Mosis narratione nihil apparet, ex quo colligi queat, de sabbatho hic sermonem esse. Rectius itaque forte alii per *finem dierum* finem messis, qui etiam erat finis anni, intelligunt. Huic enim tempori oblatio de fructu terrae quam maxime conuenit. Ad rem ipsam quod attinet, de Caino dicitur, quod oblationem e *fructu terrae* Deo obtulerit. Sunt equidem varii fructus terrae, sed quin segetes intelligantur, nullum videtur esse dubium, cum & ratio oblationum in gente Ebraea deinceps vsitatarum, hoc satis suadeat. Sineque omni necessitate HVGO GROTIVS fingit, oblationem Caini fuisse *sagmen*, cuius vsus antiquissimus apud varias gentes in sacrificiis: quasi ex gentilium potius, quam Ebraeorum moribus censenda essent, quae Moses de hominibus antiquissimis refert. De Abelis autem sacrificio dicitur: *obtulit & ipse Abel e primogenitis, atque adipe pecudum suarum.* Quae verba cum plana satis sint, mirum, viros doctos tot sibi ipsis hic struxisse ambages. Quod enim de primogenitis dicitur, id HVGO GROTIVS, lanam ouium eximiae magnitudinis ac formae fuisse, contendit, per vocem חלב autem *lac* intelligit. Quoad posterius secum consentientem etiam habet IOAN. CLERICVM ad *h. l.* qui sensum verborum Mosis ita exprimit, vt dicat, Abelem *primogenitarum, lacte pecudum* rem diuinam fecisse. Caput caussae est, quod concedere nolint, pecudum mactatione effusioneque sanguinis sacrificium Abelis fuisse peractum. Falluntur autem, mea opinione, viri doctissimi. Namque nullo vnquam exemplo comprobare poterunt, cum de sacrificiis

ficiis sermo est, vocem חלב *lac* potius significare, quam adipem. Praeterea talia sacrificia, *lactis*, &c, quod GROTIVS addit, *lanae*, in populo Dei nunquam fuere vsitata. Immo Paulus sacrificium Abelis vocat *θυσίαν*, quae vox, vt omnibus notum, tale sacrificium denotat, quod pecudis mactatione peragitur. Distincte etiam Moses בכורות & חלב memorat, vnde IO. CLERICI paraphrasis concidit. Praecipuum, quod nostrae sententiae opponi potest, argumentum hoc est, quod ante diluuium *κρεωφαγία* fuerit ignota, vnde sequatur, nec pecudes in vsum sacrificiorum mactatas, cum nihil Deo sacrari soleat, nisi quod in vsu sit hominum. Ponamus vero tantisper, *κρεωφαγίαν* ante diluuium fuisse incognitam, (erit enim ea de re in sequentibus ad *sect. II. §. IV.* dicendi locus) non tamen id inde sequetur, quod volunt viri docti. Num enim ideo in honorem Dei ipsius mandato mactare pecudes non licebat, quia homines iis non vescerentur? Sed, nihil, inquis, Deo sacrari solebat, nisi quod in vsu esset hominum. At erant oues vtique & aliae pecudes, quae offerebantur, in vsu hominum, etsi iis non vescerentur. Lanam enim & lac ex iis percipiebant. Vnde nec illud obstat, quod IOAN. CLERICVS addit: *cum initio illo tenues essent greges boum, ouium, caprarum, vix credibile esse, beneficum numen eos in honorem suum, hominumque detrimentum voluisse minui.* Quodsi enim ponamus, pecudes tantum in vsum sacrificiorum fuisse mactatas, idque non adeo frequenter factum, greges boum ouiumque non adeo minui poterant, vt singulare inde in homines detrimentum redundasset.

*** Non est, vt prolixe hic disquiramus, cur gratum Deo fuerit sacrificium Abelis, Caini autem ingratum. Diserte enim hoc explicat Paulus: *per fidem praestantius sacrificium obtulit Abel, quam Cain, Ebr. XI. 4.* Procul itaque facessant commenta Iudaeorum, caussam diuersitatis in eo quaerentium, quod Cain Minchah obtulerit, Abel autem holocaustum. Nec melioris notae sunt, quae alii afferunt, Cainum scilicet spicas exiles parca & auara manu obtulisse, & quae reliqua sunt eiusdem generis. Quaeri vero etiam solet, quo indicio constiterit, acceptum Deo fuisse Abelis sacrificium, Caini non item? Generatim equidem apostolus, de Abele loquens, dicit,

Deum ἐπὶ τοῖς δώροις *super donis* eius, testatum esse, *Ebr. XI. 4.* Quo vero hoc factum sit signo, non explicat. Admodum tamen est verosimile, factum id per ἐμπυρισμὸν seu ignem οὐρανοπετῆ, cum subinde sequentibus temporibus Deus hac ratione grata sibi esse sacrificia, quae offerebantur, testatus sit. conf. *Leuit. IX. 24. Iud. VI. 21. I. Reg. XVIII. 38. II. Paralip. VII. 1.* Id iam recte ABENESRA ex Ebraeis ad *h. l.* docuit, quem & alii sequuntur. Immo THEODOTION verba Mosis iam eum in modum transtulit: καὶ ἐνεπύρισεν, *& inflammauit Dominus super Abel, & super sacrificium eius, super Cain vero & sacrificium eius non inflammauit.*

* Diuinam hancce correptionem hisce verbis exprimit Moses: הלא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו. Quae verba diuersimode explicari solent. Nonnullos ad ius primogeniturae ea referre, iam supra ad §. *XXVI.* obseruauimus. Suffragatur huic sententiae IOAN. CLERICVS, qui ita illa παραφράζει: *modo enim virtutem, vt par erat, coleret* (Cainus) *fratri eum primogeniti iure praelatum iri, sin vero in fratrem quidquam minus humanum designaret, paratas esse, quas lueret, poenas; ergo si vellet primogeniti dignitatem tueri, quiesceret.* Omnia nimirum innituntur interpretationi vocis שאת, quam per *dignitatem* vertit. Sed quod ea hic ita vertenda sit, nondum euictum est. Vulgatus interpres habet: *annon, si bene egeris, recipies.* HVGO autem GROTIVS obseruat, vocem שאת non minus *erectionem*, quam *acceptionem*, significare. Quod si admittatur, vti admitti vtique potest, sensus erit: si bene feceris, erit שאת *leuare*, vel *leuatio faciei*, h. e. eleuare faciem poteris, hilarem bonamque habens conscientiam, neque opus erit, vt facies tua concidat; quod si male egeris, *ad ianuam iacet peccatum*, hoc est, ipsa statim te redarguet conscientia, te peccasse; vt enim per peccatum hic poenam peccati intelligamus, nulla nos cogit necessitas. Recte itaque etiam sibi constant, quae sequuntur: *& ad te appetitus eius & tu dominaberis ei*, hoc est, tui erit officii tuaeque potestatis, cupiditatibus tuis imponere frenum, ne in peccata erumpant, quibus conscientia laedatur. Namque cur ad fratrem Abelem haec verba refe-

referenda sint, nullam ego rationem video, quippe cuius nulla hic mentio. Falsaque, qui hoc faciunt, nituntur hypothesi, ac si de iure primogeniturae hic sermo sit, quod probare nequeunt. Sed plura addere non fert nostri instituti ratio. conf. ABRAHAMVS CALOVIVS ad *h. l.*

** Cum scilicet essent in agro, solitudine ad tantum scelus patrandum suppeditante occasionem. Verba Mosis, quae praecedunt: ויאמר קין אל אבל אחיו interpretibus iterum multum negotii facessunt. Si enim vertantur: *& dixit Cain ad Abel fratrem suum*, videtur aliquid in textu deesse, cum id, quod dixerit, non sequatur. In quam eo magis nonnulli ingrediuntur sententiam, quod LXX. interpretes hoc, quod deesse videtur, suppleant: *καὶ εἶπε Καὶν πρὸς Ἄβελ ἀδελφὸν αὐτοῦ, διέλθομεν εἰς τὸ πεδίον.* Quod supplementum itidem vulgatus interpres & codex Samaritanus, & IONATHAN Pseudo-Vzielides, & alii exhibent. Targum vero Hierosolymitanum prolixe refert colloquium aliquod inter Cainum & Abelem institutum, cuius summa est, quod Cain iudicium extremum, seculumque futurum, praemia item bonorum & malorum poenas negauerit, & benignitate Numinis conditum mundum, resque mortalium eadem regi, inficiatus fuerit; quae omnia contra affirmauerit Abel. Sed ista quidem vt commentitia reiiciuntur a plerisque. Interim ex versionibus antea memoratis, aliisque rationibus colligunt viri quidam docti, in textu ebraeo aliquid deesse, Vrgent etiam cumprimis, quod Masorethae ipsi nota ad marginem posita deesse quidpiam fateantur: כ"ח פסו' פסקי' במצע' פסוק quod ita vertunt: *viginti octo versus mutili sunt in medio versus.* Nec tamen desunt iis, qui secus sentiunt, quae pro sua sententia adferant. Vocem namque ויאמר verti posse: *& locutus est Cain, cum Abele fratre suo*, vt sensus sit, quod familiariter cum eo locutus sit, dissimulato odio, aut, si placeat, vocem illam vertere per *dixit*, intelligi hoc posse de verbis proxime antecedentibus, quae Cain ad Abelem dixerit, vnde contentionis forte in caedem erupturae tunc inter eos orta est occasio. LXX. interpretum, aliarumque versionum deuiationes a textu, non statim tanti sunt, vt inde textum

 ipsum

ipsum corruptum esse, concludendum sit. Praesertim cum vniuersalis omnium codicum ebraeorum in isto supplemento omittendo sit consensus. Ad notam autem istam Masorethicam quod attinet, eam IO. BVXTORFFIVS in *claue Masorae cap. II.* ita reddendam esse docet: *viginti octo versus sunt, qui desinunt in medio versus, vel accentu Athnach.* Atque haec cum ita se habeant, nulla nos cogit necessitas, vt, textum ebraeum hic corruptum esse, afferamus.

*** Quo anno mundi hocce fratricidium contigerit, admodum inter se dissentiunt viri eruditi. Recepta apud plerosque est sententia, contigisse hoc anno mundi CXXX. Id certum, multiplicatum iam quodammodo fuisse hominum genus, cum ceteroquin Cain nullam habuisset caussam, metuendi, vt ab aliis iterum interimeretur. Prolixe, variis in medium allatis sententiis, hac de re disputat PETRVS BAELIVS, in *dictionario historico-crit. p. 16.* vbi & de caussa, itemque modo & instrumento, quo homicidium Cain perpetrauerit, varia lectu digna in medium affert.

§. XXXII.

Reprehensus ob admissum scelus a Deo Cainus, cum dissimulare illud frustra conatus fuisset, tandem culpam agnouit, seque iterum mortis reum esse fassus est, simulque de gratia diuina desperans, * de vita saltem conseruanda sollicitus fuit, cuius etiam promissionem a Deo obtinuit, qui certo signo, ne ab aliis iterum occideretur, illi cauit. Hinc ad seculi huius negotia deuolutus, cum ex vxore filium, cui Hanoch nomen, suscepisset, vrbem ab eo Hanochiam appellatam, condidit. **

* Docent id verba Caini: *maior est iniquitas mea*, מִנְּשֹׂא *prae tollendo*, Gen. IV. 3. Quae verba etsi a nonnullis de poena peccati capiantur, ac si sensus esset, *maior est peccati mei poena, quam vt eam sufferre valeam*, nulla tamen nos ratio cogit, cur a propria & genuina vocis עָוֹן significatione discedere debeamus. Sed & vox נשׂא non minus *remittere*, quam *ferre*, significat. De venia itaque peccati impetranda, cum sua culpa desperaret impius Cain, de eo

saltem

saltem sollicitus erat, vt poenam temporalem effugeret, quod sequentia docent. Simul inde, poenitentiam Caini hypocriticam fuisse, constat. Deus vero non tantum hac de re securum esse illum iussit, poena grauissima in illos statuta, qui destinato consilio illum occisuri essent, sed ne quis per errorem illud faceret, certum ei signum addidit, quo ab aliis, aut feris etiam bestiis, inter virgulta forte latitans, dignosci posset. Quale hoc signum fuerit, non constat. Ebraeorum doctores hic valde lepidi sunt. Sed illorum commenta referre piget. IO. CLERICVS peculiari vestis genere eum tectum putat, ad *h. l.* Aliorum sententias diligenter collectas refert PETRVS BAELIVS, in *lexico historico-crit. voc. Cain, lit. B, pag. 757.* itemque AVG. PFEIFFERVS, *dub. vex. cent. I. loc. XV. pag. 45.* qui ipse in eam ingreditur sententiam, fuisse illud miraculum euidens, coram Caino editum, quo de immunitate sua a morte violenta certus redderetur. Sed cum hac de re iam ex promissione diuina certus esse potuerit, rectius capitur de signo, quo discerni ab aliis posset, ne quis ex improuiso aut per errorem illum interficeret. Ceterum, an tanta iam eo tempore hominum fuerit multitudo, vt iure Cain se ab alio iterum interfectum iri metuere potuerit, & hinc Praeadamitarum assertores argumentum pro sua sententia capere queant, prolixe, sed more suo, vt dubia multiplicet, disquirit PETRVS BAELIVS *l. c. lit. A. pag. 716.*

** Dictum hac de re supra ad §. *XXVI.*

§. XXXIII.

Posteri Caini patris pressere vestigia. Rebus huius seculi dediti, de colendo rite Numine parum fuere soliciti. Statim itaque horum exemplo patuit, quam diuinorum beneficiorum immemores sint mortales, quam proni ad ea omnia agenda, quae ad huius vitae felicitatem iucunditatemque pertinent, * plane ac si post eam nihil amplius aut sperandum aut metuendum esset. Tales fuere Cainitae. ** Eos doctrinam de semine benedicto propagasse, aut quae virtutis

virtutis ac sanctitatis laudem adferrent, egisse, non legimus; sed hoc saltem de iis commemoratur, quod artes varias, ad vitam commode hilariterque transigendam pertinentes, inuenerint.

* Patet hoc ex inuentis illorum, studiose a Mose commemoratis, de quibus §. *sequenti* dicemus. Docere autem hoc ipso haud dubio Moses voluit, artes plerasque ab hominibus vitae huius commoda sectantibus inuentas, ad vitia quoque mortalium alenda atque fouenda spectare, immo ipsos inuentores, vt cupiditatibus suis & aliorum satisfacerent, ad eas inueniendas inductos. Idem ex ethnicis obseruauit SENECA, *epist. XC. p. m 404. seqq.* vbi docet, luxuriae aliisque hominum vitiis artes plerasque originem & incrementum suum debere.

** Perditos plane corruptissimosque Cainitarum fuisse mores, ex iis, quae Moses narrat, satis liquet. In iis tamen speciatim describendis cauendum, ne ad ea descendamus, quae in Mosis narratione fundamentum non habent. Non omnes hoc obseruant. Legenda, quae hac de re habet PETRVS BAELIVS, *dictionar. histor. crit. voc. Cain, lit. D. pag* 757.

§. XXXIV.

Iabal namque Lamechi, memorabilis inter Cainitas viri, ex Ada filius, pater fuit *inhabitantium tentoria pecuariorum*, * rei oeconomicae studiosus, opibusque congerendis addictus. Iubal, frater eius, pater fuit *omnium contrectantium citharam & organum*, rerum ad voluptatem spectantium inuentor. ** Thubalcainus, Lamechi ex Zilla filius, *malleator* fuit & *faber* in cuncta opera aeris & ferri, rerum ad gloriam bellica virtute acquirendam, pertinentium, inuentor, *Genes. IV. 20. seqq.*

* Non ita hoc capiendum, ac si primus pastoritiae vitae inuentor fuerit, namque ipsum Cainum pastorem fuisse, nouimus, sed quod primus fuerit, qui greges ab vno loco in alium deducendo Noma-

Nomadicam vitam egerit. Nec enim *pater pastorum*, sed *pater inhabitantium tentoria* dicitur, hoc est, eorum, qui sedem fixam non habebant, sed in tentoriis, quae commode ab vno loco in alium transferre poterant, degebant. conf. R. SAL. PARCHI ad *h. l.* Lucem dabunt, quae de Arabiae populis refert PLINIVS, *histor. natur. lib. VI. cap. XXVIII.* Hocce autem vitae institutum eo spectabat, vt eo maiores amplioresque alere greges possent, adeoque in improbis alere atque fouere mirifice auaritiam poterat. Ceterum, an Iabalem apud ethnicos Pales, pastorum Deus referat, vnde *Palilia*, nunc in medio relinquo.

** Per *contrectantes citharam & organon*, musicae rei peritos intelligi, constat inter omnes. Obseruat ad *h. l.* IOAN. CLERICVS, originem musicae forte omittere noluisse Mosen, vt ostenderet, mentiri Aegyptios, qui eius inuentionem Thouti Aegyptio, amico Osiridis, qui post diluuium vixit, acceptam ferebant. Mihi praecipuus Mosis scopus fuisse videtur, quod ostendere voluerit, Cainitas commoda huius vitae, insuper habita religione, ita sectatos, vt studiis & artibus eo spectantibus se totos dediderint. Etsi autem innocens, immo salutaris musicae vsus esse queat, improbos tamen ea turpissime ad voluptatem suam abuti, notum est. Immo in sacris quoque Deus cantum & carmina sine fide, sine pietate, improbat: *Aufer a me strepitum carminum, etenim modulationem nabliorum tuorum non audio, Amos. V. 23.*

*** Cum verbum לטש significet *polire*, *ornare*, colligunt inde nonnulli, Tubalcainum non tam artes fabriles primum inuenisse, quam polituram rebus fabrilibus addidisse. Antiquiores etiam fuisse artes fabriles ipsas, inde colligunt, quod sine illis nec agrum colere, nec aedificia aut vrbes extruere potuerint. Probabile autem, eum ampliorem etiam metallorum in armis fabricandis vsum inuenisse. Aegyptiis artis tractandi metalla inuentionem sibi tribuentibus & hoc a Mose oppositum, existimat IO. CLERICVS. Sed oppido hoc est incertum. Ego non dubito, quin & hic Cainiticae gentis impietatem notare voluerit diuinus scriptor, armorum noxiorum inuentione rem bellicam promouentis, & tela ambitioni mortalium, quibus e medio tollere, quicquid obstat, potest, suppeditantis.

V Fuerunt

Fuerunt etiam, qui Thubalcainum chemicae artis peritum facerent, quod, si de qualicunque peritia soluendi aut segregandi metalla capiatur, concedi potest. Dixi hac de re in *introduct. ad histor. philos. Ebraeor. pag. 6.* Legendus etiam de his omnibus IOAN. HENRICVS HEIDEGGERVS, *histor. patriarchar. part. I. exercitat. VI. §. X. seqq. pag. 213. seqq.*

§. XXXV.

Sed ipsius quam maxime Lamechi exemplo constat, quantos in gente Cainitica progressus fecerit impietas. Polygamum enim fuisse, Moses docet, quod incontinentiae in homine improbo documentum est certissimum. Deinde, quocunque modo verba Lamechi capiantur, cum dixit: *virum occidi ad vulnus meum, & puerum ad vibicem meum,* siue thrasonice gloriatus sit, qua ratione excipere velit, qui in animum induxerit, molestiam sibi facessere, siue reuera hominem occiderit, * & stulta animi ferocia impunitatem sibi promiserit, impium & contemtorem Numinis animum satis superque arguunt.

* Priori modo verba Lamechi capiunt ABEN ESRA, VATABLVS, MERCERVS, aliique. Nec alienus ab hac sententia est IO. CLERICVS ad *h. l.* Sensus itaque erit, & leuiores & grauiores iniurias acerrime vlciscar, pro ratione eorum, a quibus mihi inferuntur. Posteriori modo praeter Ebraeos & Arabes, apud IOAN. HENRICVM HOTTINGERVM, *smegm. orient. pag. 224.* haec verba capiunt HIERONYMVS, LYRANVS, aliique, quibus etiam suffragatur AVG. PFEIFFERVS *dub. vexat. cent. I. loc. XVI. pag. 48.* Superest tamen adhuc tertia explicatio ONKELOSI, qui interrogatiue Lamechi verba exponit, cumque interrogandi particulae saepe negandi vim habeant, sensus fuerit: *Non virum occidi, cuius caussa ego ferrem reatum, neque iuuenem interemi, cuius caussa perderetur semen meum.* Verum, si hicce sensus sit, non video sat praegnantem caussam, cur haec verba retulerit Moses. Immo cum haud obscure scopus totius narra-

narrationis eo tendat, vt Cainitarum impietas exhibeatur, ex prioribus duabus sententiis vnam eligendam censeo. Quamcunque autem elegeris, impietas pariter ac stultitia Lamechi manifesta erit. Impietas autem eius inde quoque elucescit, quod fuerit polygamus. A prima enim matrimonii institutione eum hoc ipso discessisse, ex supra dictis constat. Hinc & ante diluuium nemo ex sanctis patriarchis, aut gente Sethitica, polygamus fuisse legitur. De patriarchis autem post-diluuianis quid censendum sit, aliunde constat. Iudicia & sententias patrum ecclesiae de polygamia Lamechi exhibet NATALIS ALEXANDER, *histor. eccles. veter. testam. aetat. I. dissertat. IV. pag. 74. seqq.*

§. XXXVI.

Cum ergo tam peruersi fuerint Cainitarum mores, fieri aliter non potuit, quam vt doctrinae coelestis veritatem reiicerent, atque repudiarent, & in omne se darent impietatis genus. An speciatim quosdam circa doctrinam sacram errores fouerint, incertum. Πολυθεότητα eos atque idololatriam introduxisse, a quibusdam, sed nullo certo fundamento asseritur. *

* Non desunt, qui Cainitas inter haereticos veteris testamenti, speciatim antediluuianos, referunt. Non tantum enim moribus eos fuisse improbis atque impuris, sed doctrinam coelestem illos quoque corrupisse. Probari hoc posse putant ex loco *Iudae gyar.* vbi in ψευδοδιδασκάλους sui temporis inuectus apostolus, οὐαὶ, inquit, αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Καΐν ἐπορεύθησαν. Et licet in scriptura sacra non exprimatur, quaenam illorum haeresis fuerit, existimant tamen, eam ad tria reuocari posse capita, quorum primum est, *abnegatio seminis benedicti*, vnde fidem Abelis peculiari elogio praedicet Paulus *Ebr. XI. 4.* opposite ad incredulitatem & ἀπιστίαν Caini; alterum, *idololatria*, quam praecipue ex *Genes. IV. 25.* probare annituntur, verba Mosis, אז הוחל לקרא בשם יהוה vertentes: *tum profanatum est in inuocatione nominis domini:* addunt quoque haecce Mosis verba: *omne figmentum cogitationum cordis tantum malum*; *Gen. VI. 5.* tertium

denique, *corruptio sacrificiorum*, quorum verum finem initio statim suae defectionis corruperit Cainus, vnde Paulus rationem redditurus, cur Deo Abelis sacrificium, non autem Caini, placuerit, fide illud oblatum, pronuntiauerit. Ita quidem FRIDERICVS SPANHEMIVS, *histor. eccles. vet. testam. pag. 279.* De idololatria antediluuianorum, conferendus etiam IOAN. SELDENVS, *prolegom. de diis syris cap. III.* GERARDVS IOANNES VOSSIVS, *lib. I. de origine & progressu idololatriae*, aliique. Mihi vero multo probabilior illorum videtur sententia, qui antediluuianos homines in atheismum potius, quam superstitionem, prolapsos putant; vnde &, quid de illorum haeresi censendum sit, patet. Nec obstant huic sententiae, quae hactenus sunt allata. De falsis doctoribus, quos in via Caini ambulare dicit Iudas, antea pronuntiauerat, *κυριότητα ἀθετοῦσι, δόξαν βλασφημοῦσι*, quo ipso proteruiam & petulantiam hominum, diuina pariter ac humana susque deque habentium, designauit. Et tales erant Cainitae antediluuiani. Semen benedictum vtique re ipsa abnegabant: & qui Deum ipsum aspernabantur, in illis non poterat esse fides in Messiam. Interim Caini *ἀπιστία* in defectu fiduciae potius, quam assensus, constitisse videtur. Certe, quod ipsum Numinis de semine benedicto promissionem diserte in dubium vocauerit, ex verbis apostoli colligi nequit. Idololatriam ante diluuium in vsu fuisse, negat LACTANTIVS, *lib. II. institut. diuin. cap. XIV.* negat & CYRILLVS Alexandrinus, *lib. III. contra Iulianum.* Affirmat equidem praeter alios R. MOSES MAIMONIDES in tractatu עבודה זרה *cap. I.* qui & eo vsque progreditur, vt imagines & templa ante diluuium in vsu fuisse contendat. Sed omni fundamento haec destituitur sententia, prauaque nititur interpretatione loci *Gen. IV. 25.* vt in sequentibus ad §. *XXXVIII.* demonstrabimus. Cum vero Moses omne figmentum cogitationum cordis humani tantum malum esse dicit, non video, qua ratione speciatim ad idololatriam hoc restringi queat, cum atheismus non minus, quam superstitio, ex prauitate cordis humani progrediatur. TERTVLLIANVS idololatriam antediluuianam ex libro Enochi probare conatur, *de idololatria p. m. 106.* Sed, quid de Enochi libro censendum sit, deinceps exponetur. Vix etiam videtur credibile, res antediluuianas ad extremam istam corruptionem, quae

πανωλεθρίαν per diluuium illis attraxit, peruenire potuisse, nisi athe-issimus omnem simul honestatis sensum, quod fieri solet, illis excus-sisset. Legendus hac de re, qui nostram sententiam pluribus con-firmat, PETRVS IVRIAEVS, *hist. critique des dogmes &c. part. III. cap. II. pag. 403. seqq.* Inter haereticos veteris ecclesiae christianae itidem Cainitas fuisse, constat: sed de iis in historia ecclesiastica noui testamenti erit dicendi locus. Interim conferri poterit PETRVS BAELIVS, in *diction. historico-critico voc. Cainitae.*

§. XXXVII.

Pro Abele Adamo datus fuit Sethus, in cuius posteris regnum lucis, seu ciuitas Dei, continuata fuit.* Capita gentis, statoresque & vindices diuinae veritatis, qui iusto se inuicem exceperunt, ordine, fuerunt: Enosch, Kenan, Mahalaleel, Iared, Henoch, Methusalach, Lamech, Noach.

* Obseruauimus supra ad §. *XXX.* Abelem & Cainum duas repraesentasse mysticas ciuitates, quarum altera Dei, altera diaboli esset. Cum itaque Abel a fratre occisus esset, Deus per Sethum suam continuari voluit ciuitatem. Hinc siue instinctu, siue reuelatione diuina, Eua etiam nomen Seth filio suo dedit, *quia*, inquit, *posuit mihi Deus semen alterum, pro Habel, quem occidit Cain, Genes. IV. 25.* Haud obscure nimirum significat, eum in locum Abelis successurum. Factumque inde, vt posteri Sethi בני אלהים, *filii Dei*, posteri autem Caini בני אדם, *filii hominis* vocarentur, qua de re in sequentibus dicemus. Vt autem moribus & vitae instituto, nominibusque diuersi erant Sethitae & Cainitae, ita probabile admodum, sedibus etiam distinctos fuisse, nec vna habitasse. Cumque praeter Sethum & Cainum alios quoque liberos, filios filiasque, genuerit Adam, *Gen. V. 4.* dubium non est, quin hi pro ingenii indolisque diuersitate partim Sethitis, partim Cainitis adhaeserint, vt adeo totum hominum genus in duos hosce coetus fuerit diuisum, quemadmodum & alias probitas improbitasque duos semper hominum coetus facit. Non desunt, qui, inter Sethitas litterarum non minus studia, quam pietatem, floruisse, contendunt. Memoriaeque prodidit FL. IOSEPHVS, eos plurimum deditos fuisse astrologiae, eam-

que ſcientiam, prout tum exculta fuit, duabus inſculpſiſſe columnis, lateritiae alteri, alteri lapideae, vt, ſi orbis terrarum ſecundum Adami praedictionem vel igni vel aqua periret, alterutra ſaltem via vtiliſſimi iſtius inuenti memoria conſeruaretur. Extat IOSEPHI locus *antiquit. iudaic. lib. I. cap. III.* eumque a GERHARDO IOANNE VOSSIO, *lib. I. de arte Grammat. cap. IX.* emendatum, exhibet PETRVS LAMBECIVS, *prodrom. hiſt. litterar. lib. I. cap. III. pag.* 7. Sed iam pridem eruditis haec IOSEPHI narratio ſuſpecta fuit. Quantumque huic auctori tribuendum ſit, iam ex ſupra dictis conſtat. Aſſerit equidem, vnam ex hisce columnis, nempe lapideam, ſuo adhuc aeuo in Syria ſuperfuiſſe. Quod quo pacto tot alios ſcriptores praeterire potuerint, non capio. Viderit IOSEPHVS columnam lapideam in Syria, habuerit eam pro columna Sethi, non repugno; num vero ideo etiam columna Sethi fuit? vid. GVIL. SALDENVS, *otior. theolog. lib. I. exercit. I. §. X. pag.* 9. MANETHONEM apud EVSEBIVM, immo EVSEBIVM ipſum columnas hasce Sethi confudiſſe cum columnis Mercurii, notat PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonſtrat. euangel. prop. IV. cap. II. p. m.* 85. Ceterum de Setho, eiusque eruditione, & libris, multa commenta prorſus abſona circumferuntur apud orientales, quae in compendio legere licet apud CEDRENVM in *annalib. pag.* 6. 7. Gnoſtici quoque Sethiani, ſeu Sethitae, & Archontici, ſub Sethi nomine ſeptem ignoti argumenti libros circumtulerunt, vt & octauum de *ſtella in ortu Meſſiae apparitura.* Filiis autem Sethi itidem ſeptem alios libros, *alienigenas* inſcriptos, tribuerunt. Hosce vero omnes ſpurios eſſe, nemo dubitat. conf. EPIPHANIVS *haereſi XXXIX. §. II.* item *haereſi XL. §. II. & §. VII.* item PETRVS LAMBECIVS *l. c.* & quae dixi in *introduct. ad hiſtor. philoſoph. Ebr. pag.* 7. 8. add. IO. ANDREAE SCHMIDII *pſeudo-vetus teſtamentum pag.* 16. 17. SCIPIO SGAMBATVS *archiuor. vet. teſt. lib. X. tit. VII. p.* 112. *ſeqq.* IO. ALBERT. FABRICIVS, in *cod. pſeudepigrapho vet. teſt.* vbi & multa alia ad Caini & Sethi hiſtoriam ſpectantia, adfert, *num. XXXV. ſeqq. p.* 104. *ſeqq.* it. *num. XLVIII. p.* 141.

§. XXXVIII.

Ex hisce praeter Noachum, de quo deinceps, memorabiles maxime ſunt Enoſch atque Henochus. Sub illo enim

restauratio quaedam diuini cultus, & impiorum a piis secretio contigit. * Hic autem fide prorsus singulari, quam & vitae sanctitate ac innocentia demonstrauit, conspicuus, ** Deo adeo gratus fuit, vt mortalium numero, licet per mortem naturalem, quod mortale est, non deposuisset, exemtus, in beatorum sedes transferretur.

* Verba Mosis: אז הוחל לקרא בשם יהוה non vna ratione transferri solent. Ne quid enim de LXX. interpretibus dicam, qui verterunt: *οὗτος ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα κυρίου τοῦ Θεοῦ*, nullo plane sensu, fuerunt plurimi, qui vocem הוחל exposuerunt per *profanatum est*, ac si sensus esset: *tunc profanatum est inuocando nomine Iehouah.* Hinc & idololatriae originem deriuare solent, quam ante diluuium tempore Enosi ortam, statuunt, vti iam supra ad §. *XXXVI.* obseruauimus. Adstipulantur huic opinioni R. SAL. IARCHI ad *h. l.* R. MOSES MAIMONIDES in *tract.* עבודה זרה *cap. I.* aliique, tum ex ebraeis, tum ex christianis. His accessit etiam ANTONIVS VAN DALE, qui omni conatu id agit, vt primam idololatriae originem hinc deriuet, de *origine & progressu idololatriae & superstitionis, cap. II. pag. 14.* Verum si vel maxime vox הוחל vertatur per *profanatum est*, non tamen origo idololatriae inde probari potest. Nomen enim Dei non minus, per atheismum, quam per idololatriam, profanatur. Et paraphrasis ONKELOSI, quam adfert DALIVS, non minus profanationi per atheismum, quam profanationi per idololatriam, fauet: בכן ביומוהי חלו בני אנשא מלצלאה בשמא דיי *Tunc in diebus eius supersederunt filii hominum ab inuocando nomen domini*; vel *in diebus illis profani fuerunt homines, vt non precarentur in nomine Domini.* Si intermiserunt precari in nomine Domini, num statim in nomine idoli precati sunt? aut, annon potius, omni Numinis cultu repudiato, se palam in omnem dederunt impietatem? Quae idem auctor contra dissentientes adfert, nostris non obstant, nec sententiam, quam mox proponemus, feriunt. Nimirum in eo consentiunt plerique, vocem הוחל vertendam per *coeptum est.* Verum in eo iterum a se inuicem dissentiunt, quod nonnulli verba לקרא בשם יהוה accipiunt de denomina-

minatione, qua Sethitae discreti & segregati fuerint a Cainitis, quorsum & versionem AQVILAE referunt: τότε ἤρχθη τοῦ καλεῖν ἐν ὀνόματι κυρίου, quam etiam sententiam post THEODORETVM aliosque quam plurimos, calculo suo adprobat IO. CLERICVS ad *h. l.* Alii autem solennem quandam cultus publici introductionem, hac loquendi formula significari, existimant, idque eam potissimum ob caussam, quod verbum קרא constructum cum בשם יהוה vbique in scriptura sacra cultum Numinis publicum significet. Ita post WOLFGANGVM FRANZIVM, *schola sacrificior. diss. II. §. CXIX.* alii quam plurimi. Nobis perinde est, quamcunque ex duabus posterioribus quis eligat sententiam, modo ratum firmumque maneat, de idololatriae origine hic sermonem non esse, verbumque הוחל non per *profanatum est*, sed per *coeptum est*, vertendum esse. Nec vltimae sententiae obiici potest, quod iam antea publice nomen Dei in sacrificiis inuocatum sit. Potuit enim fieri, vt tempore Enosi solenniori quadam ratione id fieret. Saltem id extra dubium positum, contigisse tum aliquid, quo cultus Numinis illustrior magisque conspicuus redditus est, quocum etiam maior ab impiis separatio coniuncta esse potuit.

** Duo de Henocho, memoratu admodum digna, Moses memoriae prodidit: primo, quod longe aliud vitae institutum secutus sit, quam reliqui eo tempore sequebantur; deinde, quod longe alia quoque ratione inter mortales esse desierit, quam ceteroquin fieri solet. De priori dicit, יתהלך את האלהים, quae verba siue vertas *ambulauit cum Deo*, siue *post Deum*, eum ceu ducem velut & antesignanum sequendo, siue *coram Deo*, res eodem redit. Semper enim vitae sanctae & integrae studium singulare ac indefessum iis exprimitur. Qui enim vitam sanctam puramque ea, qua decet, ratione sectantur, omnes cogitationes atque adfectus ad Deum dirigunt, eiusque commercio delectantur vnice, hinc *cum eo* ambulant, vt amicus cum amico, idque adeo operam nauant, ne vlla in re illi displiceant, iuxta illud *Amosi cap. III. 3. an ambulaturi essent duo vna, nisi conuenirent?* Iidem vero etiam Deum vt ducem sequuntur in omnibus, non rationem, non seculi exempla, non prauos adfectus: ideoque ad eius se voluntatem in omnibus componunt,

mandatis

mandatis quoque eius vbique & quouis tempore pro viribus obtemperare parati. Denique & ambulant *coram Deo*, tanquam in eius conspectu, summoque adeo studio operam dant, ne cogitando, loquendo, agendo, aliquid admittant, quo offendatur. Quorsum & ONKELOS tendit, qui vertit, *incedere in timore Iehouae*. Cumque, qui ea ratione ambulant, non possint non placere Deo, LXX. interpretes verterunt: εὐαρεστεῖν τῷ Θεῷ. Et hos secutus etiam Paulus est, sed vt simul doceret, & Henochi exemplo comprobaret, vitae sanctae studium tum demum placere Deo, si ex vera fide proficiscatur, *Ebr. XI, 5.* Atque haec cum ita sint, patet, quam inepte sentiant, qui verba *ambulare cum Deo* de vita solitaria & monastica explicant, omnem mouentes lapidem, vt monastici status exemplum ac documentum in Henocho inueniant. Faciunt hoc nonnulli ex Pontificiis, speciatim IACOBVS BOVLDVCIVS, notissimus ob ingenii in comminiscendo foecunditatem, scriptor, de *ecclesia ante legem, lib. I. cap. XIV.* Nec sapientiores sunt quidam Ebraeorum magistri, qui hominem inconstantem, & tantum non hypocritam faciunt, ipsi hypocritae maximi, a me iam ideo notati, in *introduct. ad histor. philos. Ebr. p. 10. 11.* Iam quod ad alterum attinet, verba Mosis sunt: ואיננו כי־לקח אותו אלהים, *& non amplius superfuit, quia accepit eum Deus.* Sensus eorum apertus est, non amplius inter mortales fuisse Henochum, quia extraordinaria quadam ratione eum assumserit Deus. Iudaei enim, vt ABEN ESRA, SALOMOH IARCHI, aliique, qui formulam, *accepit illum*, de morte immatura accipiunt, & hinc porro, vti dictum, Henochum impietatis accusare non dubitant, hic citra controuersiam desipiunt. Cum enim de reliquis, qui per mortem ex viuentium in hac terra numero exemti erant, semper dixisset Moses: וימות *& mortuus est*, de Henocho autem longe aliter loquatur, de eo quoque aliud quid eum dicere voluisse, manifestum est. Praeterea cum ambulationis cum Deo, seu pietatis ac sanctitatis singularis, qua Henochus eminuit, finis effectus, siue consequens commemoretur, non mors, sed translatio quaedam sine morte naturali, non intelligi nequit. Nullus ceteroquin, aut ineptus sensus esset: *singulari sanctitatis studio conspicuus fuit, ideo mortuus est.* Hinc & ex ipsis Iudaeis IONATHAN & ONKELOS Henochum mortis expertem

 fuisse

fuisse volunt, quibus accedit etiam SIRACIDES *cap. XLIV. 16.* Christianos autem hac de re dubitare vetat apostolus: *πίστει Ἐνὼχ μετετέθη τοῦ μὴ ἰδεῖν θάνατον. Ebr. XI. 5.* Vnde mirum, fuisse & inter eos, qui se Iudaeorum commentis in transuorsum agi passi sunt. Ceterum, Henochum virum sanctitate valde illustrem fuisse, discimus ex epistola *Iudae v. 14. 15.* Sunt tamen, qui, & diligentem eum matheseos cultorem fuisse, perhibent, immo astrologiae inuentorem faciunt. Legenda, quae hac de re ex EVPOLEMO refert EVSEBIVS, de *praeparat. euang. lib. IX. cap. XVII. pag. 419.* conf. & *lib. VII. histor. eccles. cap. XXXII. pag. 287.* Auctor quoque libri Iuchasin docet, Henochum, qui Edris vocatur, coepisse componere libros astronomicos, *fol. 134.* Hinc & embolismi maxime curam illi tribuunt Iudaei, qua de re praeter MOS. MAIMONIDEM, aliosque, legendus IOAN. SELDENVS, de *anno ciuili & calendario veter. eccles. siue reipublicae iudaicae.* Non tantum autem astronomiae, sed & grammatices peritum fuisse, nonnulli perhibent. Exhibet cha acteres alphabethi Henochaeos IO. AVGVSTINVS PANTHEVS, sacerdos Venetus, in libro, cui titulum fecit: *Voarchdumia contra alchimiam*, quique Venetiis anno M D XXX. prodiit. Hunc secutus & decipi se passus est CLAVDVS DVRETVS, sibi aliisque persuasurus, veras & genuinas hasce esse Henochi litteras, in *thesauro linguarum*, Gallice scripto, *p. 127.* Ab vtroque autem discessit IACOBVS BONAVENTVRA HEPBVRNVS in magna & splendida octo & sexaginta characterum tabula, quam *virgam auream* vocauit, aliud Henochi alphabethum exhibens. PANTHEI characteres, quos pro Henochicis venditauit, etiam ex eodem repetitos sistit, qui & de reliquis, de quibus hactenus diximus, conferendus, THOMAS BANGIVS, in *coelo orientis exercit. II. pag. 104.* Sed nugae ista sunt & commenta otiosorum hominum, tempore, quod rectius collocare poterant, abutentium. Idem fere censendum de libris, qui passim Henocho tribuuntur. Sabaeos, se possessores librorum Edris, seu Henochi, esse, eosque Abrahamum in cista Adami vidisse, iam supra, cum de Setho ageremus, obseruauimus. Sed non minus frequens apud ebraeos pariter ac christianos scriptorum Henochi mentio. Diuiduntur ea a nonnullis in prophetica, historica & astronomica. Nimirum quod ad prophetica attinet, cum ex Iudae apostoli testi-

testimonio constet, Henochum prophetasse, conscriptam quoque ab eo prophetiam sibi persuasere plurimi, nonnulli quoque eam producere aggressi sunt. Fuerunt, qui apud Habessenos eam deprehendisse sibi visi sunt, teste PETRO GASSENDO, in *vita Peirescii pag. 395.* scriptum aliquod recens pro genuina Henochi prophetia habentes, vt recte obseruat IO. HENRICVS HOTTINGERVS, in *enneade diss. I. p. 3. 4.* add. IOBVS LVDOLPHVS, *histor. aethiop. lib. III c. IV.* & *in commentar. in hist. aeth. p. 347.* Alii apud iudaeos eam delitescere crediderunt, vt IO. DRVSIVS, in *Henocho cap. XXII. pag 27.* Sed hi omnes, vti haud dubio falluntur, ita iam olim sub nomine Henochi librum quendam propheticum circumlatum fuisse, nos praeter alios dubitare non sinit TERTVLLIANVS, qui passim ad eum ceu genuinum prouocat, de *idololatria c. IV. apolog. cap. XXII de cultu fem. lib. II cap. X.* alibique. Quod si IAC. BOVLDVCIO credimus, hicce Henochi liber cum aliis eius scriptis diligenter a Noacho in arca conseruatus fuit, de *ecclesia ante legem lib. I. c. XIV.* Ad historica Enochi scripta spectat decantatum illud, quod hodie adhuc circumfertur, fragmentum, ἐκ τοῦ πρώτου βιβλίου Ἐνὼχ περὶ τῶν Εγρηγόρων, quod graece *notis suis in Graeca Eusebii* inseruit IOSEPHVS SCALIGER *pag. 404. 405.* Graece autem & latine exhibet ATHANASIVS KIRCHERVS, *oedip. Aegypt. tom. II. part. I. class. II cap. II. pag. 69.* & CHRISTIANVS SCHOTANVS, in *bibliotheca historiae sacrae vet. test. pag. 83. seqq* itemque SCIPIO SGAMBATVS, *archiu. vet. test. lib. I. tit. XIII. p. 129. seqq.* & IO. ALB. FABRICIVS, in *cod. pseudepigrapho vet. test. num. LXIII. p. 179. seqq.* Latine tantum iuxta translationem KIRCHERI, THOMAS BANGIVS, in *coelo orientis exercit. I. p. 25. seqq.* & IO. ANDREAS SCHMIDIVS, in *pseudo-veteri testamento pag. 21. seqq.* Exhibetur autem in hocce fragmento, quod Moses paucis de filiis Dei, formositate filiarum hominum captis, & eas in matrimonium ducentibus, dixerat, commentis variis, iisque prorsus illepidis exornatum, pictumque & amplificatum, vt futilitatem scriptoris aliosque decipiendi studium, in primis statim lineis deprehendere liceat. Per *Egregoros* IAC. BOVLDVCIVS non angelos, quod tamen res ipsa docet, sed monachos intelligit, sensumque huius fragmenti misere detorquet, vt illud, quod sibi proposuit, in eo inueniat, non minus turpiter se traducens, quam cum Henochica scripta tantum non pro

 cano-

canonicis habet. Iure itaque meritoque vapulat IOAN. GEORGIO DORSCHEO, *auctar. in pentadecad. differt. theol. diss. I. p. 563.* Futilitatem istius fragmenti pluribus ostendit THOMAS BANGIVS *loc. cit. pag. 30. seqq.* qui & a Iudaeo quodam hoc confictum putat, certe stilus ebraeismum sapit. Supersunt scripta Henochi astronomica, quorum cum iam supra mentio facta, non est, vt de iis quidquam addamus. Meminit eorum ORIGENES *hom. XXVIII. in libr. numeror.* vt simul repudiet. Ex quo tamen id discimus, in veteri ecclesia satis celebrata fuisse Henochi scripta; quae an partes sint vnius eiusdemque operis, an seorsim quodlibet opus aliquod distinctum ab aliis constituerit, incertum. Quae TERTVLLIANVS pro istis scriptis disputat, recte explosa sunt a CHRISTIANO SCHOTANO *l. c. p. 81.* THOMA BANGIO *l. c. p. 17. seqq.* aliisque. Reiecerunt Henochica illa scripta, ceu spuria & commentitia, AVGVSTINVS, de *ciu. Dei lib. XVIII. c. XXXVIII.* CHRYSOSTOMVS in *Gen. c. XVI.* HIERONYMVS in *catalogo scriptor. eccl. c. IV.* Legendus etiam hac de re PETR. LAMBECIVS, in *prodromo hist. litterar. lib. I. cap. VII. §. V. p. 8 9.* AVGVSTVS PFEIFFERVS, in peculiari dissertatione de *Henocho*, quae secunda est in *decade selecta exercitation. sacrar. &c. pag. 12. seqq.* IO. ANDREAS SCHMIDIVS, in *pseudo-veteri testamento pag. 19. seqq.* ANTONIVS VAN DALE, de *vera & falsa prophetia part. II. cap. VII. pag. 352.* LVDOVICVS ELIAS DV PIN, in *dissertatione praeliminari* seu *prolegomenis super biblia lib. I. cap. I. p. 27.* aliique, magno numero laudati IO. ALBERTO FABRICIO *l. c. pag. 222.* De ipso Henocho adhuc obseruandum, quod in Alcorano & apud Muhammedanos EDRIS nomine veniat, qua de re vid. IO. HENRICVS HOTTINGERVS *thesaur. philolog. pag. 85.* & in *hist. orient. p. 21. seqq.* Sunt etiam, qui, apud ethnicos eius memoriam superfuisse, putant, idque ex STEPHANO BYZANTIO colligunt, qui in voc. Ἰκόνιον *Annacum* quendam commemorat, qui vltra trecentos annos vixerit, & de quo editum oraculum sit, fore, cum obiisset, vt omnes perirent. Eundem, quem Annacum STEPHANVS dixit, Nannacum, corrupto nomine a SVIDA vocari putant, qui de eo haec refert: *Vir priscus ante Deucalionem. Hunc regem fuisse aiunt, qui futurum diluuium praesciens, omnibus in templum congregatis; cum lacrimis supplicauit. Hinc prouerbium* a Nannaco, *de rebus antiquissimis.* Sed haec

haec incerta sunt, etsi de iis non dubitet SAMVEL BOCHARTVS, in *Phaleg. lib. II. cap. XIII.*

§. XXXIX.

Noachus, * cum reliqui pietate & virtute insignes orbi erepti essent, in pessima incidit tempora. Hominum enim in inmensum aucta improbitate, nulla amplius supererat spes emendationis. Diluuio ** itaque perdere mundum Deus decreuit, seruato cum vxore & liberis vnico Noacho. Hic namque, vir integer sceleruмque purus, *** qui vitae sanctitate ac innocentia fidem suam in Messiam declarauerat, gratiam in oculis Dei inuenit, ne periret cum reliquis. *Gen. VI. 8. 9. Sirac. XLIV. 17. I. Pet. III. 20. II. Pet. II. 5. Ebr. XI. 7.*

* Filius Lamechi illius, qui fuit ex gente Sethitarum. *Genes. V. 25. 28.* Nominis ei impositi rationem hanc affert Moses, quod Lamechus dixerit: זה ינחמנו *iste consolabitur nos, ab operibus nostris, & a labore manuum nostrarum, in terra, cui maledixit Iehouah.* Cum autem Noachus a *quiescendo* dictus sit, manifestum est, verba Lamechi non tam continere rationem ex etymo nominis petitam, quam allusionem quandam, in re ipsa, & sono vocum admodum similium, fundatam. Respiciebat namque Lamechus in Noacho semen mulieris contriturum caput serpentis, seu Messiam; a quo solo veram quietem tranquillitatemque, & libertatem a maledictione, quae ob peccata hominum generi incumbit, expectare licet. Sed hac de re alibi.

** Caussas, & reliqua ad historiam diluuii spectantia, deinceps enarrabimus.

*** Cum Noachus dicatur vir integer iustusque בדורותיו *in generationibus suis*, colligunt inde quidam Iudaeorum, eum sua aetate haberi pro iusto potuisse, at, si tempore Abrahami vixisset, & sequentium patriarcharum, qui ob iustitiam celebrantur, nullo eum futurum fuisse loco. conf. R. SALOMON IARCHI ad *Gen. l. c.* Verum haec interpretatio prorsus iudaicum acumen sapit. Ex viris omnium aetatum sanctissimis fuisse Noachum, discere potuissent ex *Ez. XIV. 14. 20.*

 §. XL.

§. XL.

Et ista quidem sancta Sethi progenies, quin doctrinam de semine mulieris, caput serpentis contrituro, religiose custodiuerit, & propagare ad posteros allaborauerit, non est, quod dubitemus. Vtque fidem suam testarentur, haud dubio & sacrificia, pia mente iuxta Numinis praescriptum obtulerunt, & in reliquis omnibus, quae diuinitus patefacta erant, Numinis voluntati morem gerere suarum duxere esse partium. * Vitae quoque sobriae, quam duxerunt, documentum praebet longaeuitas, ** quacum aetas hominum, qui post diluuium vixerunt, non est comparanda. Etsi enim ad eam aliae quoque concurrerint caussae, & cum impiis iis quodammodo communis fuerit, vitae tamen genus simplex, ab omni luxu & intemperantia alienum, plurimum huc contulisse, certum est.

* Summa itaque religionis Sethitarum hinc intelligitur, quae eadem fuit cum religione Adamitica post lapsum, quam supra ad §. *XXV.* delineauimus.

** Longaeuitas illa patriarcharum antediluuianorum multum negotii facessiuit hominibus, qui, quod a ratione sui seculi discrepat, sibi vix persuadere possunt. Fuerunt itaque iam olim, qui in narratione Mosaica per annos, menses intelligerent. conf. AVGVSTINVS de *ciuitat. Dei libr. XV. cap. XII.* Alii annos Aegyptiacos veteres, hoc est, trimestres, vel quadrimestres, de quibus DIODORVS SICVLVS *lib. I. cap. VI.* Refellit hosce LACTANTIVS, *institut. diuin. lib. II. cap. XII.* Cumque nullo prorsus fundamento haec nitatur sententia, & incommodis quoque quam plurimis laboret, non facile quenquam morabitur. Nec credibile, Mosen alios annos intellexisse, cum de hominibus antediluuianis loqueretur, quam cum de postdiluuianis verba faceret. Certum itaque firmumque sit, annos hominum antediluuianorum fuisse lunares duodecim mensium, certis temporibus adaequatos solaribus. Superest saltem, vt caussae istius longaeuitatis in aprico ponantur. De his vero

cum

cum itidem variae virorum doctorum sint sententiae, nos paucis, quid nobis verosimile videatur, exponemus. Caussas naturales a conditione telluris antediluuianae, corporum constitutione, rationeque victus petitas, non prorsus excludendas, existimo. Sententiam enim MAIMONIDIS, in *moreh neuochim part. II. cap. XLVII.* & ISAACI ABARBANELIS ad *Genes. cap. V.* longaeuitatem illis saltem patriarchis, quorum diserte Moses meminit, tribuentium, haud sine ratione reiiciunt alii. Communem potius cum omnibus antediluuianis, si excipias, quorum singulari fato arctiori termino circumscripta vita fuit, fuisse, vt credamus, par est. Atque hoc si ita se habeat, caussas naturales subfuisse, vt concludamus, par est, per quas piis pariter ac impiis per multa secula vitam producere licuit. Interim tamen non negandum, quoad pios praeter temperantiam, & vitae sobriae studium, singularem accessisse Numinis gratiam, cum hominum generis vniuersi maximopere interesset, hos quam diutissime inter mortales versari, per quos diuina veritas propagari quam rectissime & constantissime, adque plures adeo diffundi & conseruari posset. Prolixe ex iudaeis hoc argumentum tractat R. ISAAC ABARBANEL, cuius de *longaeuitate primorum patrum* dissertationem, in linguam latinam transtulit IO. BVXTORFFIVS, subiunctam *dissertationibus* eius *philologico-theologicis*. Iungatur IO. HENRICVS HEIDEGGERVS, in *histor. patriarchar. part. I. exercit. XIV.* de *longaeuitate patriarcharum p. 658. seqq.* CHRISTIANVS SCHOTANVS, in *bibliotheca historiae sacrae vet. testament. pag. 48. seqq.*

PERIODI PRIMAE
AB ADAMO VSQVE AD MOSEN

SECT. II.

A DILVVIO VSQVE AD VOCATIONEM ABRAHAMI.

Σύνοψις.

Σύνοψις.

Ob summam hominum impietatem diluuio mundum perdere Deus decreuit; concesso tamen iis ad poenitentiam agendam, certo temporis spatio, §. I.

Cum istud tempus elapsum esset, mundus aquis immergitur, solo in arca, quam iussu Numinis construxerat, cum suis seruato Noacho, §. II.

Fuit diluuium istud vniuersale, cuius & apud scriptores ethnicos haud obscura deprehenduntur vestigia, §. III.

Restituto orbe, Deus dominium in res creatas renouat, poenam homicidii capitalem constituit, feceremque peculiari hominum securitati prospicit, §. IV.

Religionis, quae hoc tempore fuit, summa, §. V.

Eruditionis ac artium, aut quae ante diluuium fuerunt, propagatio, aut nouarum inuentio, §. VI.

Ecclesia Noachica, etsi paucis hominibus constans, improbos iam & hypocritas probis admixtos habuit, §. VII.

A Noacho omnes, qui post diluuium vixerunt, homines descenderunt; memoriam ipsius & filiorum eius in scriptis gentilium deprehendere licet, §. VIII.

Gentium, quae a Noachi filiis descenderunt, post Babelicam linguarum confusionem dispersio, earumque ex primis conditoribus origines, §. IX.

Nimrodus, improborum, qui ad Babelis extructionem conspirarunt, dux & antesignanus: Babylonici pariter ac Assyriaci imperii origo, §. X.

In posteritate Semi, speciatim Eberi, verus Numinis cultus, itemque lingua primaeua conseruata & propagata fuit, §. XI.

Dispersionis gentium effectus fuit doctrinae sacrae corruptio: origo idololatriae, §. XII.

§. I.

Cum eo vsque impietatis prolapsi essent homines antediluuiani, vt nulla spes emendationis superesset, a Cainitis quoque ad Sethitas illa animarum pestis transiisset,* vnico

vnico Noacho cum familia sua excepto; nihil tandem aliud supererat, quam vt omnes diluuio perderet Deus. Vt nouum tamen suae longanimitatis documentum ederet, per centum & viginti annos ** poenam distulit, vt interea ad saniorem mentem, si vellent, illis redire liceret.

* Caussae oecumenicae illius corruptionis, quae orbem primum inuasit, variae equidem a nonnullis adferri solent, v. g. *ἀποστασία* a vera religione, iusta Dei desertio, feritas & voluptas vitae, & quae reliquae sunt eiusdem generis. Praecipua tamen haud dubio fuit Numinis & religionis omnis contemtus. Ad atheismum enim potius, quam superstitionem, homines antediluuianos pronos fuisse, iam supra obseruauimus. Cum isto Numinis contemtu coniunctus erat, vel ad eum ducebat, contemtus verbi diuini, & eorum, qui hoc illis annuntiabant, vt erant patriarchae, & haud dubio alii ex Sethitis. conf. *Genes. VI, 3.* Hinc vero fieri aliter non poterat, quam vt in omne se darent vitiorum genus. Fieri etiam potuit, vt impiorum quorundam longaeuitas plurimum ad istam corruptionem conferret, quippe qui eo magis *ἐφευρεταὶ κακῶν* esse poterant. Vltimum denique accessit duarum ciuitatum, Dei & diaboli, per connubia commixtio, vnde factum, vt quicquid inter Sethitas sani esset, eadem labe inficeretur, & ita ad omnes corruptio ista peruaderet. Atque hoc diserte tradit Moses *Genes. VI, 2. seqq.* Quaeri equidem solet, quinam ibi per בני אלהים *filios Dei* intelligantur? Multi namque veterum, vt IRENAEVS, *lib. IV. cap. VII.* IVSTINVS, *apolog. I. pro christ.* CLEMENS ALEXANDRINVS, *lib. III. strom.* TERTVLLIANVS, de *velandis virgin.* LACTANTIVS, *lib. II. de origin. error.* aliique, in eam ingressi sunt sententiam, angelos bonos hic intelligi. Videtur, tum hos, tum alios, in errorem induxisse graeca versio, cum in codice Alexandrino versionis LXX. interpretum pro *υἱοὶ θεοῦ*, vt in Vaticano aliisque habetur, legatur *ἄγγελοι τοῦ θεοῦ*. Secutus sane eandem sententiam IOSEPHVS est, *antiquit. iud. lib. I. cap. IV.* nec alii ex Iudaeis ab ea admodum alieni sunt, certe talia de angelis docent, quae eidem apprime conueniunt. Immo eodem spectant, quae in fragmento libri Henochiani de *Egregoris* dicuntur, vt ex iis, quae

hac de re prolixe supra allata sunt, patet. Eo facilius autem antiqui ecclesiae doctores in eam ingredi poterant sententiam, quod eorum non pauci angelos & daemones corporeos esse existimarent. Obseruatum hoc iam ab aliis est: illud tamen non praetermittendum censeo, quod ex Ioanne episcopo Thessalonicensi in synodo Nicaena secunda hunc in modum recitatum est: *de angelis & archangelis, & eorum potestatibus, quibus & nostras animas adiungo, ipsa catholica ecclesia sic sentit, esse quidem intelligibiles, sed non omnino corporis expertes, & inuisibiles, vt vos gentiles dicitis, verum tenui corpore praeditos, & aëreo siue igneo, vt scriptum est: qui facit angelos suos spiritus, & ministros eius ignem vrentem. Sic autem multos sanctorum patrum sensisse cognouimus, quorum est Basilius cognomento magnus, & beatus Athanasius, & Methodius &c. act. V. pag. 797.* add. DIONYSIVS PETAVIVS, *dogm. theolog. tom. III. lib. I. cap. II. seqq. & lib. III. cap. I.* it. NICOLAVS LE NOVRRY, in *apparat. ad bibliothec. max. patr. dissertat. V. in Tatiani opera cap. II. §. III.* Nos vero meliora hac de re edocti sumus, nouimusque, angelos corporum expertes esse, ideoque & eas cupiditates, quae homines ad commixtionem cum sequiori sexu inducunt, in eos non cadere. Idque cum de angelis bonis vel hoc nomine dici nequeat, quod nullo indicio constet, post primam illam defectionem alios lapsos esse, aut labi posse; ita malos angelos, quae aliorum est sententia, vel ideo intelligere non licet, quod absonum esset, eos vocari *filios Dei*. Rectissime itaque existimant, qui per *filios Dei* Sethitas intelligunt, qui hactenus sanctitati & innocentiae vitae studentes, diuinae voluntati morem gesserant, seque filios Dei hoc ipso esse comprobauerant. Nec infrequens, vt homines pii in scriptura filiorum Dei nomine veniant. Et licet isti, de quibus hic Moses loquitur, a pietate desciuerint, & ad praua abrepti sint, a statu priori tamen recte ita vocari potuerunt. Per *filias* autem *hominum* quaenam intelligantur, oppositio docet. Cum enim Sethitae dicantur *filii Dei*, per filias hominum non aliae, quam filiae Cainitarum intelligi possunt. In hisce matrimonio sibi sociandis cum magis prauas suas cupiditates, quam rationis ductum, aut Numinis voluntatem sequerentur Sethitae, & ipsi in deuia abrepti sunt, & effecerunt hac ratione, vt ciuitas Dei cum ciuitate diaboli coniungeretur,

vel

vel illa potius hac coniunctione destrueretur, vnde extrema tandem omnium mortalium pernicies. Etenim qui ex istis Sethitarum & Cainitidum matrimoniis nascebantur liberi, impia Cainitarum exempla imitantes, a maiorum virtute prorsus degenerabant. Inter hos nonnulli illud vitae institutum, quod Nephilim ex Cainitis secuti erant, amplectentes, ingentem fortitudinis famam sibi pepererunt. Id Moses tradit *Genes. VI. 4.* vbi iterum, quinam per נפילים intelligantur, quaeri solet. Sunt enim, qui hanc vocem vertunt per *apostatas & defectores*, quae significatio, etsi verbo נפל non repugnet, vt ex *I. Sam. XXIX. 3. II. Reg. VII. 4.* aliisque locis liquet, hic tamen nimis generalis est, cum omnes homines ante diluuium, excepto Noacho cum suis, defecerant. Alii, vt R. ABEN ESRA, & plerique Ebraeorum, gigantes intelligunt, quod homines illis conspectis ob staturae proceritatem, corporisque molem, metu perculsi *conciderent*, vel quod illi alios cadere facerent, prosternerentque. LXX. etiam interpretes γιγάντες verterunt, quos & vulgatus secutus est: suntque & ex recentioribus plurimi, qui eandem calculo suo adprobant sententiam. vid. MELCHIOR LEIDEKKERVS, de *republ. ebr. lib. I. cap. IV. pag. 22.* Sed cum verbum נפל non tantum *cadere*, sed & *irruere* significet, *Iob. I. 15.* alibique, rectius sentiunt, qui violentos aliorum inuasores hac voce describi existimant, qui cum fortitudine etiam aliis praestare soleant, huc Chaldaeus haud dubio respexit, cum eam vocem per גבריא *viros fortes* expressit. Eam vocis נפל, quam tradidimus, significationem hic locum habere posse, perspexit etiam R. SALOMON IARCHI, dum eos ita dictos putat, שנפלו והפילו את העולם *quod irruerent, & mundum sibi subiicerent.* Fieri equidem potuit, vt corporis magnitudine & statura ingenti praediti essent, sed id praecipue hic non innuitur. Immo cum homines corporis mole & robore praestantes, audaces & ad omnia parati esse soleant, hinc gigantes נפילים dicti sunt, *Num. XIII. 33.* Tales itaque inuasores violenti & magni latrones cum inter Cainites iam antea essent, exemplar illorum secuti, quos Sethitae ex Cainitidis procreauerant, euasere אנשי שם *viri nominis*, hoc est, magnam fortitudinis laudem famamque ob res strenue gestas, consecuti sunt. Lamechum Cainitam, cuius supra

facta mentio, ex illis Nephilim fuisse, quorundam est coniectura, nec a verosimilitudine ea abhorret.

** *Genes. VI. 3.* Audiendi autem prorsus non sunt, qui verbis Mosis: *eruntque dies illius centum & viginti annorum*, vitae durationem significari, existimant. In qua sententia post FLAV. IOSEPHVM atque PHILONEM, versatur LACTANTIVS, *diuinar. institut. lib. II. cap. VI.* Qui enim vel scopum sermonis totamque orationis seriem considerauerit, facile deprehendet, de termino poenae, quae illos maneret, nisi resipiscerent, haec verba capienda esse. Et ita praeter alios, speciatim CHRYSOSTOMVM atque HIERONYMVM ea interpretatur AVGVSTINVS, de *ciu. Dei lib. XV. cap. XXIV.* Si dubium moueas, locutum haec esse Deum, cum Noachus esset annos quingentos natus, *Genes. V. 32.* cumque anno aetatis eius sexcentesimo diluuium inceperit, ab hoc tempore vsque ad diluuium non centum & viginti, sed tantum centum annos effluxisse; respondeo, Noachum tum quadringentorum & octoginta annorum fuisse; frequens autem admodum in scriptura est, vt numero rotundo anni, qui adhuc desunt, comprehendantur. Priorem sententiam euentus etiam atque experientia refutat, cum multi post diluuium fuerint, qui vltra annum centesimum atque vigesimum vitam produxerunt.

§. II.

Interea, cum monita diuina parum curarent, diesque ille, quo perituri erant omnes, adpropinquaret, arcam * Numinis iussu Noachus construxit, eamque ita aptauit, vt cuncta animantium genera, quae viuere in aquis nequeunt, reciperet, quibuscum & ipse vna cum familia sua hac ratione seruaretur. Quibus eum in modum praeparatis, cum suis arcam tandem ingressus est; moxque tanta vbique in orbem effusa fuit aquae copia, vt altissimi montes ea non tantum tegerentur, sed quindecim supra eos cubitos aqua ascenderet. Incepit diluuium anno Noachi sexcen-

centesimo, sed ineunte, vt adeo a mundo condito ad diluuium vsque effluxerint anni M D C L V I. ** annoque sequenti desiit, vt adeo anno aetatis sexcentesimo primo, vigesimo septimo die mensis secundi, ex arca egressus sit.

* De tempore & loco, vbi arcam istam Noachus construxerit, nihil dicemus, cum coniecturis saltem nitantur, quae viri docti hac de re in medium proferunt, nec scriptura sacra haec nos condoceat. Ex magnitudine & structura eius facile colligas, multorum annorum hoc fuisse opus. Nec dubium, quin interea profanorum hominum insultus sustinere coactus fuerit Noachus, quos tamen fide sua animique magnitudine, vt & reliquas molestias in hacce structura occurrentes, superauit. Materia, ex qua arca conficiebatur, erat *lignum Gopher*, hoc est, cupressus. Etsi enim alii cedrum, alii aliud ligni genus intelligant, longe tamen est verosimilius, cupressum designari, tum ob conuenientiam vocum גפר & κυπάρισσος, tum quod non temere materia firmior sit aduersus cariem & tineas. Accedit, quod cupressus ad naues conficiendas perquam apta, & huic vsui, vbi sat magna copia erat, adhiberi solita fuerit. Quae omnia pluribus confirmat SAM. BOCHARTVS, in *Phaleg lib. I. cap. IV.* add. NIC. FVLLERVS, in *miscellaneis lib. IV. cap. V.* Magnitudinem & structuram arcae luculenter satis designat Moses. Longitudo CCC. cubitorum fuit; altitudo XXX. & latitudo L. vt adeo longitudo decies altitudinem superauerit, & sexies latitudinem. Arcae itaque & templi Salomonei si instituatur comparatio, vtriusque par altitudo fuit; latitudine autem sua arca templo plus duplo, & longitudine quintuplo maior erat, siquidem eosdem vtrobique cubitos intelligamus. Distincta porro arca erat in tria tabulata, horumque quodlibet in קִנִּים *nidos* seu *cellas* varias, tum pro mansione, tum pro recondendis cibis animalium: in medio vnius lateris habebat ianuam, & supra hanc fenestram magnam. *Gen. VI. 15. 16.* Forma arcae hinc quodammodo intelligitur, non *nauis*, sed *arcae* potius figuram referens, vnde Graecis κιβωτȣ̃, itemque θήβης, IOSEPHO λάρνακος τετραγώνȣ nomine venit. Nec aliud quid vox ebraea תֵּבָה significat.

ficat. Ceterum, vt illa arcae ſtructura iſtius ſeculi hominibus haud dubio foecundiſſimum ridendi, & Noacho inſultandi, argumentum praebuit, ita nec deinceps defuerunt, qui, Moſen talia hic narrare exiſtimarunt, quae ab omni prorſus abhorreant veri ſpecie. Quaeſitum hinc, an tot animantium arca capax? An pabuli etiam iis nutriendis ſuffecturi? Vnde lumen in arca? & quae reliqua ſunt eiusdem generis. Iam olim CELSVS, APELLES, aliique chriſtianae religionis irriſores inter ἀδύνατα retulerunt, arcam eius magnitudinis, quam Moſes deſcripſit, omnia iſta animantium genera capere potuiſſe. Et CELSVM quidem refutauit ORIGENES, tum alibi, tum *libro IV.* operis, quod ex inſtituto aduerſus eum ſcripſit, vtque facilius hinc ſe expediret, cubitos non vulgares ac vſitatos, ſed geometricos, ſex cubitis vulgaribus, hoc eſt, nouem pedibus aequales, in deſcriptione arcae a Moſe indigitari, contendit; qua in re & ſuffragantem ſibi habet AVGVSTINVM *lib. XV. de ciuit. Dei, cap. XXVII.* Cum vero haec ORIGENIS ſententia omnibus difficultatibus tollendis nondum ſufficere videretur, EDMVNDVS DICKINSONVS aliud quid adhuc ſibi excogitandum ratus eſt, quo omnibus dubiis ſatisfaceret. Noachum artis chemicae peritiſſimum fuiſſe ſupponit, qui ſpiritum aliquem naturae oleoſae purum, fragrantem, & ad inſtar ſolis vndique radiantem, confecerit, cuius beneficio tota arca potuerit illuminari, itemque liquorem, cuius aliquot guttae alendis, conſeruandis & corroborandis, animantibus in arca concluſis ſuffecerint. Hac ratione non tantum plurima incommoda ex tot animantium hominumque coniunctione oritura, potuisſe euitari, ſed cum ita etiam locus adeo magnus ad condenda pro tot animantibus alimenta non fuerit neceſſarius, facilius intelligi, quo pacto arca haec omnia capere potuerit. Et ita dubiis omnibus hominum profanorum obuiam iri poſſe, exiſtimat, in *phyſica veteri & vera, append. altera ad cap. XVII. p. 336. ſeqq.* An vero auctor ille hominibus profanis & narrationis Moſaicae veritatem in dubium vocantibus, contra quos diſputat, hoc, quod de peritia Noachi chemica, & ſpiritu illo ac liquore alendis omnibus animantibus ſuffecturo, excogitauit, perſuaſurus ſit, ego valde dubito. Erunt, ni fallor, qui dicent, eum, vt narrationem Moſaicam veroſimilem

red-

reddat, aliquid ſupponere, quod multo magis ab omni veroſimilitudine abhorret. Fruſtra etiam cauſſae ſuae praeſidium in voce צהר quaerit. Etſi enim ea etiam lumen ſignificet, & ita a nonnullis exponatur, non tamen inde ſequitur, ſpiritum quendam luminoſum & radiantem ea denotari. Sed rectius quoque alii per *feneſtram* explicant, per quam lumini ingreſſus in arcam datus fuit. Quo pacto autem lumen per omnes arcae partes aut conclauia, vbi neceſſarium fuit, hac ratione diſpenſari potuerit, ab illis ſaltem explicari potuit, quibus interior arcae ſtructura penitius perſpecta fuit. Et generatim quoque hic obſeruandum puto, ſi accuratiſſime totius arcae ſtructura nobis nota eſſet, facilius ad dubia, quae hic mouentur, reſponderi poſſe. Interim ad cauillationes hominum profanorum retundendas haec notaſſe ſufficiat: primo, ea ſaltem animantium genera, quae ceteroquin conſeruari non poterant, in arca fuiſſe concluſa; non autem ea, quorum ſemina locis reconditis incluſa conſeruari potuerunt, vt, tellure exſiccata, ſolis calore excitarentur ad noua animalcula excludenda, quorſum varia inſectorum, forte & minutorum animalculorum, genera pertinent. Deinde, quod ad alimenta attinet, non puto, neceſſe eſſe, vt dicamus, ad beſtias carniuoras alendas alia in arcam inducenda animantia fuiſſe, quae illarum ſuſtentationi inſeruirent, cum experientia doceat, eas & aliis alimentorum generibus ſuſtentari poſſe. Denique nec illud praetermittendum, de magnitudine cubiti, ad quem ex mente Moſis hic omnia exigenda, non ſatis inter eruditos conuenire. Quodſi enim cubitum Aegyptiacum Moſes intellexit, quod varias ob rationes probabile videri poteſt, arca Noachi duplo fere capacior erit, quam vulgo cenſetur ab iis, qui cubitum ebraeum longe minorem intelligunt. Lectu digna ſunt, quae hac de re habet IO. CLERICVS ad *Gen. VI. 16.* Ad ſpecialiora deſcendere, atque demonſtrare, nihil de arcae ſtructura retuliſſe Moſen, quod rationi repugnet, noſtrae non fert tractationis ratio; praeſtiterunt id alii ex inſtituto, vt IOANNES BVTEO, IOANNES TEMPORARIVS, MATTHAEVS HOSTVS, IACOBVS & LVDOVICVS CAPPELLI, ATHANASIVS KIRCHERVS, IOAN. LE PELLETIER, aliique, qui aut data opera, aut digreſſionibus, in commen-

mentariis suis, hocce argumentum prosecuti sunt. Id adhuc addendum, inter ea, quae in hocce negotio vim Numinis maiorem, modumque naturae excedentem arguunt, & hoc vel maxime referendum, quod animalia, quae conseruari debuerunt, sua sponte arcam ingressa sunt. Vnde multa alia eiusdem generis hic contigisse, non est, quod dubitemus. Ingressa autem sunt mundorum animalium septena paria, mares eorumque feminae. Errant enim, qui, tantum septem ex vnaquaque specie animalia in arcam recepta fuisse, putant, imparemque eorum numerum, sacrificii caussa a Deo mandatum. Quae omni fundamento destituitur sententia, & verbis Mosis repugnat, dum dicit: *marem & feminam.* Quod autem ad discrimen purorum ac impurorum animalium attinet, etsi hoc deinceps lege Mosaica sancitum sit, nonnullis tamen in ipsa natura animalium quodammodo fundatum videtur, vt munda dicantur, quorum carnes sanitati hominis melius conueniunt, quam reliquorum. Quod discrimen Noacho perspectum esse potuit, etiamsi supponamus, esum carnium ante diluuium non fuisse vsitatum. conf. *introduct. ad histor. philos. Ebr. p. 13* Quod si vero quis contendat, munda aut immunda hic dici animalia, respectu legis diuinae, aut sacrificiorum, dicendum fuerit, Deum sacrificia instituendo simul homines, quaenam munda, quaenam immunda sint animalia, condocuisse, quae forte optima hinc se expediendi est ratio.

** Constat hoc ex iis, quae supra *sect. I. §. X.* diximus. Hic saltem dubium oritur ex annis Noachi. Dicitur enim *Gen. VII. 11.* diluuium anno aetatis Noachi sexcentesimo contigisse, qui annus an pro completo, an vero pro ineunte habendus sit? quaeri potest. Qui eum pro completo habent, simulque ab initio diluuii ad finem eius iterum elapsum annum fatentur, non possunt quoque non concedere, a mundo condito vsque ad finem diluuii annos MDCLVII. effluxisse. Verum haec sententia admitti non potest, cum *Gen. VIII. 13* diserte dicatur, anno Noachi DCI. diluuium desiisse. Quod si ergo anno Noachi sexcentesimo iam completo diluuium incepisset, Noachus iam annum DCII. ingressus esset, cum desiit. Praeterea si diluuium desiit, cum Noachus iam annum sexcentesimum

mum secundum ingressus esset, & vero Noachus post diluuium annos CCCL. vixit, vt Moses testatur *Gen. IX. 28.* annos DCCCCLI. cum viuendo peregisse oportet, quod iterum calculo Mosaico repugnat, quippe iuxta quem annos DCCCCL. vixit, *Gen. IX. 29.* Alii itaque annum sexcentesimum, *Gen. VII. 11.* non adeo praecise capiendum, contendunt: immo non desunt, qui diluuium non anno Noachi DC. sed DXCIX. incepisse autumant, quibus tamen aperta clarissimaque Mosis verba refragantur. Omnium itaque rectissime sentiunt, qui diluuium anno Noachi sexcentesimo, sed ineunte, incepisse statuunt. Ita enim omnes tolli difficultates possunt, ratumque & firmum manet, a mundo condito ad diluuium annos MDCLVI. effluxisse. Obiici equidem solet, quod *Gen. V. 26.* dicitur, Methusalemum post Lamechi generationem vixisse DCCLXXXII. annos. At si diluuium anno DC. aetatis Noachi ineunte coepit, Methusalemus vltra annos DCCLXXXI. viuere non potuit. Sed nihil absurdi erit, si dicamus, Methusalemum eodem anno, quo diluuium coepit, defunctum esse, eumque octuagesimum secundum supra septingentesimum aetatis suae post Lamechi generationem annum ingressum quidem esse, sed non compleuisse. Neque enim probari potest, patriarchas praecise annis completis diem suum obiisse, qui iis tribuuntur. De tempore anni, quo diluuium inceperit, etiam non omnes idem sentiunt. Sunt, qui auctumnali, sunt, qui vernali tempore hoc contigisse putant. Qui in priori versantur sententia, id praecipue vrgent, quod antiquissimis temporibus in more positum fuerit, annum ab auctumno inchoare; prouocant etiam ad auctoritatem IOSEPHI, *lib. I. antiquit. iud. cap. V.* Qui autem posteriorem defendunt, ad vsum scripturae sacrae prouocant, iuxta quem mensis primus respondeat Martio, secundus Aprili, & sic porro. Verum cum probari nequeat, Ebraeorum, qui deinceps inualuit, morem, annum tempore vernali inchoandi, etiam patriarcharum aetate vsitatum fuisse, prior merito praeferenda videtur sententia, iuxta quam adeo primus anni mensis is est, qui postea Tisri dictus, cuius initium in XXII. Septembris incidebat, secundus Marchesuan, cuius primus dies nobis est vigesimus primus Octobris, decimus sextus vero incidit in sextum Nouembris, & quidem feriam primam. Sed hac de re plura & ex instituto chronologi.

§. III.

Nullum vero est dubium, quin diluuium hocce fuerit vniuersale, * vt omnes homines in vniuerso terrarum orbe, omniaque animantium genera, quae in aquis viuere nequeunt, perierint, exceptis, qui in Noachi arca seruati sunt. Fierique etiam per rationes naturales potuit, vt orbis vniuersus aquis immergeretur; tantum abest, vt dubitare fas sit, per diuinam id fieri potuisse Numinis potentiam. Quae ab ethnicis commemorantur diluuia, ** eorum forte quaedam particularia fuere. Vniuersalis tamen huius haud obscura apud eos occurrunt vestigia.

* Id cum scriptura sacra tam luculenter testetur, mirum, fuisse homines, qui id in dubium vocare, diluuiumque illud saltem particulare fuisse, asserere ausi sint. Nihil nunc de ISAACO PEYRERIO dicam, notissimo illo systematis praeadamitici conditore, qui, ne, praeadamitas suos diluuii aquis submersos, posteritatem hodie non amplius habere, fateri cogeretur, diluuium intra Palaestinae aut prouinciarum vicinarum limites coarctat, non temere quenquam etiam hac in re sibi suffragantem habiturus: quem praeter alios ex instituto refutauit NATALIS ALEXANDER, *histor. eccles. vet. testament. aetat. I. differt. X. Artic. IV. pag. 115. seqq.* Contra istum praeadamitarum patronum dum etiam disputat ISAACVS VOSSIVS, hactenus quidem diluuium vniuersale fuisse, concedit, quod eo totum genus humanum perierit, minime tamen eorum probat sententiam, qui totum terrae globum ita aquis tectum fuisse existimant, vt nulla prorsus eius extaret portio. Immo tantum abest, vt hoc sensu diluuium vniuersale esse credat, vt potius variis rationibus euincere conetur, illud fuisse particulare, in *dissertat. de vera aetate mundi cap. XII. pag. m. 53.* & in *castigationibus ad scriptum Georgii Hornii de aetate mundi ad cap. XIII. pag. 42. seqq.* EDVARDVS STILLINGFLEETVS, doctissimus ille Angliae praesul, etsi luculenter euincat, potuisse diluuium illud esse vniuersale, vt vniuersum orbis ambitum tegeret, nihil tamen

men obstare etiam putat, quo minus illud particulare dicatur, eamque saltem orbis partem, quae ab hominibus inhabitata fuit, inundauerit, in *originibus sacris lib. III. cap. IV. §. III. p. m. 1066. seqq.* Eandem & sibi adprobari sententiam, haud obscure innuit vir doctissimus, IO. CLERICVS ad *Gen VIII. 19.* qui & regiones, ad quas pertinuerit, paulo specialius per coniecturam designat: *fortasse*, inquit, *regiones, quae inter quatuor maria, Persicum, Caspium, Euxinum & Syriacum, inter quae Tigris & Euphrates, pluraque alia flumina maxima intercipiuntur, erumpentibus omnibus aquis, & illuc diuina potentia congesta omnium terrarum nubibus, atque in humorem densatis, inundatae fuere.* Rationes praecipuae, quibus sententiae huius defensores nituntur, hae sunt, quod tanta aquarum copia in toto terrarum orbe non reperiatur, vt altissimos totius orbis montes tegere, &, quod maius est, quindecim supra eos cubitos ascendere potuerit; deinde, quod arcae magnitudo animantibus omnibus, etiam iis, quae certis regionibus velut propria sunt, & alimentis pro illorum sustentatione capiendis, non sufficiat. Quod ad priorem attinet, diuersas equidem vias viri docti ingressi sunt, vt ostenderent, tantam in hacce tellure adfuisse aquae copiam, quae ei penitus inundandae sufficeret. Nonnulli enim non tantum aquas omnes subterraneas sedibus suis excitas, sed &, quicquid vspiam nubium fuit, in aquam condensatum existimant, vt hac ratione totus inundari orbis potuerit. Alii contra aquam pluuiam pariter ac marinam rarefactam censent, vt hinc sufficiens, quae totum orbem tegeret, emergeret copia; quo ipso tamen reuera aqua omnis in nebulam conuersa fuisset, in qua hominibus animantibusque necessario non fuisset moriendum, quae etiam sustentandae ac vehendae arcae tantae molis non sufficeret. THOMAS BVRNETIVS, vt hinc se expediret, nouam prorsus geogoniam, formamque telluris antediluuianae, a forma, figura & situ postdiluuianae prorsus diuersam, excogitauit, in *theoria telluris sacra lib. I. cap. II. pag. 4. seqq.* Verum in hacce viri docti hypothesi plurima occurrunt, quae narrationi Mosaicae de orbis creatione, & primo eius statu e diametro repugnant, adeoque difficultates non sustulit, sed nouas potius sibi ipsi disposuit, ex quibus nunquam se extricare poterit. Et, vt alia taceam, quis dubitet, ante diluuium

fuisse montes, cum Moses diserte dicat, aquas diluuii quindecim cubitos supra montes altissimos ascendisse. Quicquid hic regerat, non potest non coactum & longe nimis petitum videri. Sed praeter alios BVRNETII etiam, qua diluuium, sententiam profligauit MELCHIOR LEIDECKERVS, in *archaeologia sacra, tomo primo operis de republica Ebraeorum adiecta, dissert. VI. cap. VI. pag. 91.* Et sane, sine ratione hic nonnulli sibi ipsis tantum negotii facessunt. Quodsi enim omnes caussas, quae aquam diluuii produxerunt, coniungamus, quemadmodum omnes coniungendas docuit Moses, nullum est dubium, quin tanta inde proditura sit aquae copia, quae totum, quacunque patet, inundare orbem potuerit. Diserte namque ait, *magnae abyssi fontes erupisse, Gen. VII. 11.* quo nomine qui ingentem illam aquae subterraneae vim, quae in vastis receptaculis continetur, intelligi, negant, idque hoc argumento, quod nondum satis probatum sit, eiusmodi aquas subterraneas dari, non satis perpendunt, quod ipse haud obscure hoc innuat rex sapientissimus Salomoh, *Kohel. I. 3.* Idque aliis etiam haud contemnendis argumentis comprobari potest. conf. EDMVNDVS DICKINSONVS, in *physica veteri & vera, cap. VIII. §. X. pag. 101.* Si quis vero contendere vellet, nec hasce aquas subterraneas sufficere ad orbem inundandum, is primo quidem suam proderet temeritatem, si definire vellet, quanta aquarum istarum subterranearum sit copia, quod nemini perspectum est mortalium, at tanquam perspectum & exploratum supponi debet ab eo, qui negat, eam aquarum copiam ad diluuium vniuersale suffecisse. Deinde, quod nunc porro notamus, obseruari debet, ad immensam istam aquarum subterranearum copiam, suis sedibus diuina potentia excitam, accessisse vim maximam pluuiae, nubibus omnibus in aquam condensatis, quod Moses ipse iterum confirmat, dum dicit: *coeli cataractas* apertas esse. Per cataractas enim coeli nihil aliud, quam nubes, intelligi, positum est extra controuersiam. Denique si & hoc addamus, de terrae diametro geographos inter se non consentire, & eos forte ad veritatem quam proxime accedere, qui eum quam minimum statuunt: montes etiam altissimos iuxta perpendiculum exactos, duorum milliarium altitudinem non superare: ecquid tandem supererit, quod euidenter rationi repugnet?

pugnet? Ad minimum iuxta eas, quas posuimus, hypotheses, hoc demonstrari non poterit. Esto vero, posse ne sic quidem omnes, quas ratio fingit, tolli difficultates, quid tandem obstat, quo minus dicamus, miracula quaedam diuina hic intercessisse? Quam enim facile Christo fuit, quinque panes ita augere, vt aliquot hominum millia iis saturarentur, tam facile quoque Deus aquam ita augere potuit, vt totus, quacunque patet, iis inuolueretur orbis. Satius est, admittere miracula, quam Mosaicae narrationis in dubium vocare veritatem. At Deo, inquis, indignum fuit, aquas creare, vt totus perderetur orbis. Ego vero, postquam Deus ob hominum peccata decreuerat, orbem hac ratione perdere, cur hoc eo indignum sit, perspicere nequeo. Rursus instant, qui secus sentiunt, superuacaneum fuisse, totum orbem aqua inuoluere, cum ad hominum improbitatem puniendam diluuium a Deo fuerit immissum. Hunc finem vt obtineret Deus, satis fuisse, si eam partem terrae diluuium inundarit, quae ab hominibus fuit habitata. Sed non cogitant, qui ita differunt, si certam tantum partem terrae diluuium inundasset, homines ad vim aquarum euitandam, in aliam terrae partem euadere potuisse. Ne dicam, suas Deum habere potuisse rationes, cur totum orbem ita perderet, quas forte nos ignorare voluit. Quanquam coniiciendo aliquas assequi liceat: quod v. g. docere hoc exemplo voluerit, facillimum sibi esse, totum perdere hominum genus, ne quis, se iram Numinis euadere posse, crederet, & quae reliquae sunt eiusdem generis. Dum vero viri isti docti, quibuscum nobis res est, varia comminiscuntur, ne miracula admittere cogantur, ipsi talia incaute asserunt, quae sine maximo miraculo fieri non poterunt. Pone namque, particulare fuisse, quo pacto fieri potuit, vt tum aquae altissimos montes quindecim cubitos superauerint? Quid obstitit, cum aliae adhuc orbis partes vacuae essent, quorsum prolabi potuerint, quo minus diffluerent? Aut ergo hic iterum Mosaicae narrationis veritas in dubium vocanda, aut maximum admittendum miraculum, quo aqua murorum instar in montibus constiterit, nec in alias partes inferiores fluxerit. Quod si dicas, regiones eas intelligi, quae maribus fuere circumseptae, quaerere rursus licebit, an marium tanta fuerit altitudo, ne aqua ex altissimis montibus in ea diffluere potuerit? &

 vnde

vnde contigerit, quod maria tanta aquarum copia aucta, non in regiones potius oppositas partem aquae deuoluerint? Sed nolo addere plura. Ad alterum, quod particularis diluuii patroni vrgent, dubium, arcam Noachi non omnia animalia capere potuisse, responderi quodammodo ex iis potest, quae iam ad §. *praeced.* hac de re diximus. Addendum tamen, cum dicitur, si vniuersale diluuium fuit, statuendum etiam, animalia singulis orbis partibus propria in arca fuisse, vnde tantam animalium multitudinem exurgere necesse sit, quam arca non potuerit capere, haec sine ratione tantopere exaggerari. Quae enim regionibus quibusdam videntur esse propria, ab aliis, a quibus differre videntur, reuera specie non differunt: eaque, quae inter diuersarum regionum animalia intercedit, differentia, non a natura, sed ab indole regionum, in quibus degunt, prouenit. Quemadmodum itaque per animalium diuersi generis commixtionem quaedam producta sunt, quae tempore diluuii non fuerunt, ita etiam, postquam animalia in arca conseruata in varias deinceps regiones dispersa sunt, magna ob regionis indolem, aliasque caussas, inter ea intercedere differentia potuit, vt tamen non desinant, eiusdem speciei esse animalia, propagata ab vnica illa specie, quae in arca Noachi conseruata fuit. Sic non necesse est, vt omnia serpentum genera in arca fuisse, statuamus, cum diuersitas, quae hodie inter serpentes, canes, & alia eiusdem speciei animalia intercedit, deinde ex caussis quam pluribus oriri potuerit. conf. EDVARDVS STILLINGFLEET, in *originibus sacris lib III. cap. IV.* §. *VII. pag.* 1093. Vnde nec hocce argumentum diluuii vniuersalitati magnopere obstabit. Reliqua, quae ISAACVS VOSSIVS, ceterique proferunt, cum non magni momenti sint, iis quoque non immorabimur. Eo minus autem sententiae de particularitate diluuii subscribere possumus, quo luculentiora in narratione Mosaica occurrunt documenta, quibus vniuersale illud fuisse euincitur. Sic Deus diserte iubet, *ex omni carne & omni animante* paria in arcam intromittere, ad speciem conseruandam, *Gen. VI. 19.* quod & Noachus fecit, quemadmodum Deus iusserat. Quem vero in finem? Num ex aliis regionibus eiusdem speciei animalia repeti non potuissent, si diluuium saltem fuisset particulare? Confirmat idem Moses, dum omnia in vniuerso terra-

terrarum orbe animantia periisse, diserte perhibet, *Gen. VII. 21.* Praeterea de diluuio vbique ita loquitur Moses, vt totius orbis πανωλεθρίαν indicet; nec vel minimum in tota hac narratione occurrit signum, vnde colligas, fuisse illud diluuium particulare. Quid vero necesse fuisset, tanto apparatu in arca cum animalibus seruare Noachum, cum saltem regionem ei ostendere potuisset Deus, in quam instante diluuio se reciperet, quemadmodum Lothum Sodomae excidio eripuit. Omne denique dubium eximit, quod dicitur, altissimos montes aqua ita tectos fuisse, vt haec illos quindecim superaret cubitos. Quod, qua ratione fieri potuerit, nisi vniuersale diluuium statuatur, intelligi nequit. Quae ad haecce reponunt, qui secus sentiunt, vim manifestam simpliciter a Mose dictis, inferunt.

** Duo cumprimis apud Graecos celebrantur diluuia, alterum in Attica & Boeotia, tempore Ogygis, alterum Deucalionis in Thessalia; prioris praeter alios STRABO *lib. IX. pag. 406* posterioris HERODOTVS *libr. VII. cap. CXXIX.* aliique, meminerunt. Fuerunt hinc nonnulli, qui haec diluuia de vniuersali illo, seu Noachico, interpretarentur. At vero praeterquam, quod ab antiquissimis auctoribus ita describantur, vt satis intelligatur, vnius saltem aut aliquot regionum, Atticae, Boeotiae, ac Thessaliae inundationem innui, temporum etiam repugnant rationes. Ogygem enim Phoroneo, qui Argis regnauit, aequalem fuisse, perhibent: Phoroneus vero annis MXX. ante primam Olympiadem, hoc est, anno mundi circiter MMCLXXXIX. regnauit. vid. EVSEBIVS, *praeparat. euangel. lib. X. cap. X.* Deucalion autem Ogyge multum fuit posterior, suntque, qui diluuium Deucalionis ad annum mundi MMCCCCXXXVII. referunt. Interim nonnulli scriptorum ethnicorum, dum Deucalioneum & Noachicum diluuium inter se confundunt, haud contemnendum de Noachico narrationis Mosaicae veritati testimonium praebent. Certe, quae LVCIANVS de *Syria Dea, tom. II. opp. p. m. 660 seqq.* de diluuio Deucalioneo refert, ita comparata sunt, vt prorsus in Noachicum quadrent. Digna eius, quae & hic legantur, etsi breuitatis caussa tantum latine, verba sunt: *Complures igitur Scytham illum Deucalionem, cum puta Deucalionem, cuius temporibus aquarum diluuium fuit, templum hoc consecrasse tradunt. Apud Graecos autem,*

autem, quod illi de Deucalione dicunt, audias, sicque se habet fabula. Hanc hominum generationem, quae nunc est, ab initio nequaquam fuisse, sed eam, quae tunc fuit, totam interiisse. Hos autem homines, qui nunc sunt, secundi generis esse, quod rursus a Deucalione in multitudinem, excreuit. De illis autem hominibus haec tradunt, eos, cum essent admodum contumeliosi, nefaria perpetrasse, iuramentum non obseruando, hospites non recipiendo, supplices non ferendo. Quam ob caussam in magnam calamitatem incidissent, quum terra protinus aquam multam effudit, imbres magni ingruerunt, fluuii maiores decurrerunt, atque in tantum intumuit mare, vt omnia essent aqua, & omnes perierint. Deucalion autem solus hominum relictus est in secundam generationem, prudentiae & pietatis gratia. Seruatus autem fuit hoc pacto. Magnam quandam arcam, quam ipse habebat, liberis & uxore in eam impositis, conscendit. Ingredientem secuti sunt apri, equi, leones, serpentes, & alia, quaecunque in terra pascuntur, bina cuncta. Quae omnia excepit, nec ipsum laedebant, sed magna inter eos diuinitus erat concordia: vnaque in arca omnes nauigarunt, quamdiu aqua superauit. Atque haec quidem de Deucalione Graeci tradunt. Nihil profecto luculentius de diluuio Noachico dici poterat. Non minus tamen luculenta sunt, quae ex BEROSO, IOSEPHVS *lib. I. contra Apion. cap. IV.* & ex ABYDENO, EVSEBIVS *praeparat. euangel. lib. IX. c. XII.* & CYRILLVS, *lib. I. aduers. Iulianum*, proferunt. Et ABYDENVS quidem speciatim columbae emissae meminit, quod & ex Graecis PLVTARCHVS facit, Deucalioneum diluuium cum Noachico itidem confundens, in libro: *terrestria an aquatica animantia plus habeant solertiae.* Legi etiam merentur, quae ex MOLONE, EVSEBIVS adfert *lib. IX. praeparat. euangel. cap. XIX.* & ex NICOLAO DAMASCENO, IOSEPHVS *loc. cit.* Quae in poëtarum fabulis quaeruntur diluuii vestigia, nunc lubens mitto, cum haud nesciam, dubiae quandoque eas esse interpretationis. Sed id praetermittere nequeo, in diluuii historiam omnium fere gentium memoriam desinere, vnde & VARRONI omne id tempus ἄδηλον seu ignotum vocabatur, apud CENSORINVM, de *die nat. cap. XXI. p. 154.* conf. HVGO GROTIVS, *de veritat. christian. religion. libr. I. §. XVI. p. m. 46. seqq.*

§. IV. Re-

§. IV.

Restituto orbe, * Deus Noacho denuo dominium in res creatas, facultatemque vescendi animantibus ** concessit, poenamque homicidii capitalem constituit, vt eo magis ab isto scelere, quod frequens admodum ante diluuium fuit, mortales deterrerentur. *** Fedus etiam de orbe non amplius per diluuium perdendo cum Noacho percussit, eiusque signum iridem constituit. *

* Quo pacto cessante diluuio, & tellure siccata, ex arca egressus Noachus, orbisque ita restitutus sit, distincte narrat Moses *Genes. VIII. 1. seqq.* Refert inter alia, arcam consedisse in *montibus Ararat*, hoc est, *Armeniae*, vt interpres vulgatus non sine ratione habet. Idem namque ex BEROSI fragmento apud IOSEPHVM *antiquit. Iudaic. lib. X. cap. II.* constat, & gentilium quoque scriptorum, qui diluuii meminerunt, testimoniis confirmari potest. vid. SAM. BOCHARTVS, in *Phaleg. lib. I. cap. III.*

** An ante diluuium carnes animalium ederint homines, immo an iis vesci fas fuerit, varie multumque disputant viri eruditi. Nefas fuisse, idque Noachidis demum a Deo concessum, non tantum Talmudici doctores in *excerptis Gemarae ad tract. Sanhedrin*, a IO. COCCEIO editis, *cap. VII. §. VII.* itemque R. ABENESRA & R. SAL. IARCHI ad *Genes. I. 29. 30.* aliique Ebraeorum, laudati R. MENASSI BEN ISRAEL, in *conciliatore quaest. X. in Gen.* contendunt, sed ex antiquis ecclesiae doctoribus in eadem versantur opinione HIERONYMVS, *lib. I. contra Iouinianum*, THEODORETVS, *quaest. LV. in Genesin*, dissentiente IVSTINO MARTYRE, vel quisquis auctor est *quaestion. & respons. ad orthod. num. CXIX. pag. m. 471.* aliisque. Nec magis, qui sequiori aetate vixerunt, hac de re inter se conueniunt. BENEDICTVS PERERIVS tres circa hancce quaestionem opiniones in medium adfert; primam eorum, qui negant, esum carnium ante diluuium fuisse vel in vsu, vel licitum; alteram eorum, qui contrariam sententiam tuentur, nimirum fuis-

se ante diluuium esum carnium & licitum, & vsitatum; tertiam denique eamque mediam eorum, qui existimant, licitum quidem fuisse esum carnium ante diluuium, abstinuisse tamen pios Sethitas, variosque adlegat auctores, qui vnam ex hisce sibi defendendam sumserunt, *comment. in Genesin lib. XIII. disp. I.* Et vltimae quidem sententiae ex recentioribus etiam adstipulatur GERHARDVS IOAN. VOSSIVS, *de ortu & progressu idololatriae lib. III. cap. LXV. pag. 1074.* quae forte paucioribus se probabit, cum prima pariter ac secunda nostra quoque aetate viros doctissimos defensores nacta sit. Disputatum etiam speciatim hac de re fuit inter STEPHANVM CVRCELLAEVM & IO. HENRICVM HEIDEGGERVM. CVRCELLAEVS enim sententiae illorum, qui, licitum ante diluuium carnium esum fuisse, negant, accesserat, in *diatribe de esu sanguinis inter christianos*, a quo cum dissensisset HEIDEGGERVS, in tractatu de *libertate christianorum a lege cibaria veterum de sanguine & suffocato, cap. III. & IV.* fuit nonnemo, qui vindicias pro sententia CVRCELLAEI scriberet, quibus iterum *apologeticam exercitationem* opposuit HEIDEGGERVS, quae *decima quinta* est partis primae, in *historia* eius *sacra patriarcharum.* Rationes praecipuae, quibus probari potest, ante diluuium licitum fuisse carnium esum, hae sunt: primo, quod nulla lex afferri queat, qua esus carnium fuerit prohibitus. Si enim lege quadam fuisset prohibitus, ea lex aut naturalis fuisset, aut positiua. Naturalis non fuit, cum nulla ratio afferri queat, cur naturae hominum carnium esus non conueniat. Quod enim Pythagoraei, aliique, carnium esum non promiscue omnibus concessum voluerint, id aut ex falsis erroneisque factum hypothesibus, v. g. de metempsychosi, aut certe ex eiusmodi rationibus, quae neutiquam euincerent, carnium esum in se illicitum esse. Intelliget hoc, qui secum expenderit, quae PORPHYRIVS in libris quatuor περὶ ἀποχῆς τῶν ἐμψύχων, *de abstinentia ab esu animantium*, disputat, quaeue de mente sententiaque Pythagoraeorum hac in re tradit IO. SCHEFFERVS, de *natura & constitut. philos. Italicae, cap. XI.* Nec vllo alio indicio constat, cur ab esu animantium prorsus abstinere debeant homines. Praeterea si lege naturae nefas esset, carnibus animantium

tium vesci, nec post diluuium hoc concedere Deus potuisset. Nec enim per summam suam sanctitatem Deus quidquam, quod naturae legibus repugnat, concedere potest. Lege quoque positiua esum carnium prohibitum ante diluuium fuisse, dici nequit, cum nullibi eiusmodi lex positiua inueniatur. Quod enim nonnulli ex eo, quod *Genes. I. 29.* Deum hominibus varia herbarum genera, nulla animantium facta mentione, in cibum dedisse dicitur, colligunt, esum carnium a Deo fuisse prohibitum, id nullius plane est momenti. Vnius namque assertio non statim est alterius remotio. Nec sequitur, Deus mentionem animantium diserte non fecit, ergo eorum esum prohibuit. Deus enim & vini vsum nullibi diserte concessit, inde autem inferre non licet, eum esse illicitum. Rationes etiam Deo esse potuerunt, cur animantium diserte mentionem non faceret, quod scilicet initio fruges variae in paradiso hominum conseruationi sufficerent, nec mactari statim animantia voluerit, donec ita se iam multiplicassent, ne vlla species extingui penitus temere posset. Quicquid huius sit, qui licitum ante diluuium carnium esum contendunt, ex dominio vniuersali homini in animantia, *Gen. I. 26.* concesso, argumentum quoque petunt. Nec enim aliter hoc dominium intelligi posse, quam vt ius vtendi animalibus ad hominum conseruationem designet. Et licet quaedam animalia sint, ex quibus etiam alia ratione, quam per carnium illorum esum, commodum capere homo queat: multa tamen vice versa sunt, v. g. pisces, quae alia ratione homini commodum nullum afferunt, quam vt illi in cibum cedant. Discrimen praeterea inter bestias cicures & feras, pingues & minus pingues, mundas & immundas, cuius haud obscura in historia antediluuiana occurrunt vestigia, vrgent, qui carnium esum eo tempore licitum fuisse contendunt; cumprimis vero & sacrificia huc aduocant, quae iam ante diluuium in vsu fuisse, vel Abelis exemplo condocemur. Fieri equidem potuit, vt Abel verum sacrificium pecudis mactatione, sanguinisque effusione Deo offerret, etsi carnibus animalium ceteroquin eo tempore homines nondum vescerentur, vt iam supra ad *sect. I. §. XXXI.* obseruatum. Interim si morem antiquissi-

mum, residuas sacrificiorum carnes comedendi, spectes, haud sine ratione inde quoque argumentum ducitur, quo & licitum & visitatum ante diluuium carnium esum fuisse euincitur. Mitto reliqua, quibus eadem sententia confirmari solet. Non desunt equidem & secus sentientibus, quibus suae opinioni veritatis speciem conciliare annituntur. Inter alia vrgent, naturae humanae carnium esum non conuenire; longaeuitatis hominum antediluuianorum caussam inter alia ab abstinentia ab esu carnium repetendam, cum statim, ac carnibus animantium vesci homines coeperint, vitae quoque terminum breuiorem acceperint; a Mose etiam herbarum tantum esum, non animantium, hominibus antediluuianis concedi, *Genes. I. 29.* Cumprimis hoc speciem quandam habet, quod frustra Deus Noacho permittere videatur, *Gen. IX. 3.* quod dudum ante diluuium in vsu fuit. Hoc praecipue vrget IO. CLERICVS, qui vna cum HVGONE GROTIO itidem illorun adstipulatur sententiae, qui, ante diluuium carnium esum non fuisse vsitatum, autumant, ad *Gen. IX. 3.* Sed quid ad primum & tertium argumentum respondendum sit, iam ex dictis patet. Longaeuitatis hominum antediluuianorum caussas quasdam fuisse naturales, interque eas simpliciorem victus rationem, non abnuo: inde tamen non sequitur, ab omni carnium esu eos prorsus abstinuisse. conf. quae ad *sect. praeced.* §. *XL.* dicta sunt. Denique quod ad concessionem esus carnium Noacho a Deo factam attinet, *Gen. IX. 3.* ea saltem repetitio fuit concessionis dominii in omnia animantia, iam factae Adamo, *Genes. I. 29.* ex qua potius colligere licet, iam Adamo facultatem carnibus animalium vescendi a Deo concessam. Nec absonum erit, si dicamus, eandem facultatem, quam homines antediluuiani habuerunt, denuo concessam Noacho eiusque posteris; praesertim si caussam spectemus repetitae huius concessionis. Inter delicta enim hominum antediluuianorum, quibus sibi & orbi vniuerso vltimam attraxere perniciem, frequentissima haud dubio fuere homicidia, vt iam antea indicauimus. Vt itaque Deus homines eo magis ab omni crudelitate in posterum abstraheret, non tantum, vt homicidae capitali afficerentur supplicio, diserte iussit, sed &, ne carnem animalis

lis cum ſanguine ſuo comederent, ſanciuit. Ne vero exiſtimarent, omni eſu carnis ſibi interdictum eſſe, conceſſionem ſuam repetiit Deus. Senſus itaque diuinae conſtitutionis huc redit: non equidem eſum carnium prohibebo, immo denuo eundem vobis concedo: at, vt eo magis ab omni crudelitate abſtrahamini, nolo quenquam carnem cum ſanguine ſuo comedere. Ceterum vt illud adhuc addam, diſtinctae quaeſtiones ſunt: an eſus carnium ante diluuium fuerit licitus, & an fuerit vſitatus? Potuit enim fieri, vt, etſi licitus eſſet, nonnulli tamen, aut etiam omnes, ſua ſponte ab eodem ſe abſtinerent, praeſertim cum forte eo tempore fruges & herbae omnium ſuſtentationi ſuffecerint. Patet etiam, rationes antea a nobis allatas id praecipue probare, eſum carnium ante diluuium non fuiſſe illicitum. Verum, ſi non illicitus fuit, haud dubio etiam fuit vſitatus: idque dubio carebit, ſi ſupponamus, eos, qui ſacrificia obtulerunt, reſiduas carnes comediſſe. Accedit, quod nulla ratio valida, qua probetur, eum non fuiſſe vſitatum, in medium adferri queat. Sed plura hac de re dabunt SAM. BOCHARTVS, in *hierozoic. part. lib. I. c. II.* IO. SELDENVS, *de iure nat. & gent. iuxta diſciplin. Ebraeorum lib. VII. cap. I. p. 819.* aliique. Iungenda diſſertatio de *creophagia ante diluuium licita*, in hacce academia ſub praeſidio IO. ANDR. DANZII, viri doctiſſimi, habita.

*** Nulla enim alia probabilis reddi ratio poteſt, cur Deus ſtatim poſt diluuium, homicidas capitali afficiendos ſupplicio eſſe, ſanciuerit. Sed confirmari etiam haec ſententia ex iis poteſt, quae ſupra ad §. *I.* huius ſectionis de נפילים diximus. Ita & optime cuncta cohaerent. Ceterum eos, qui verba *Gen. IX. 6. quisquis effuderit ſanguinem hominis, per hominem ſanguis eius effundetur*, non praeceptum de homicidio capitaliter puniendo, ſed euentus futuri ſignificationem continere, autumant, magnopere falli, iam ex inſtituto demonſtraui, *inſtitut. theolog. mor. part. II. cap. IV. ad §. XVIII. p. 852. (Edit. nou. p. 623.)*

* Federis diſerte meminit Moſes *Gen. IX. 11. 12.* Immo prima vice vocem ברית hic occurrere, nonnullis obſeruatum. Spectauitque hocce fedus ad *regnum naturae* potius, quam ad *regnum*

gratiae, quo sensu *naturale* nonnullis dicitur. Nimirum mundi huius, hominumque & animalium eo nitebatur conseruatio, quod diluuio illis nunquam iterum pereundum sit. Longeque adeo diuersum fuit a federibus illis, quibus aeterna hominum innititur salus. Promissum etiam potius fuit, quam fedus: cum Deus illud non tantum cum hominibus, sed & cum brutis inire dicatur, *v. 12.* A brutis animantibus autem conditio, quam praestare debeant, requiri nequit, quod tamen ad fedus requiritur. Actus itaque μονόπλευρος potius, quam δίπλευρος, fuit. Nec insolens, vt vox federis ita capiatur. Signum autem seu firmamentum huic promisso Deus addidit iridem, seu arcum coelestem, vt eo conspecto, homines promissum diuinum, de mundo non amplius diluuio perdendo, in memoriam sibi reuocarent. Non quidem ac si tum demum iridem creauerit, aut produxerit, sed quod eam in signum seu firmamentum suae promissionis constituerit. Vnde & diserte dicit: *Ponam arcum meum*, hoc est, constituam, vt signum vobis sit, atque tessera meae promissionis. Cum enim eaedem caussae, quae hodie iridem producunt, etiam ante diluuium fuerint, fieri profecto non potuit, vt non iris quandoque existeret, licet forte id Noacho cum aliis antediluuianis hominibus, adeo non fuerit obseruatum. Qui autem post diluuium demum iridem ortam statuunt, eos illam ex caussis naturalibus non produci, asserere necesse est: quod nonnulli etiam faciunt. Id quod an rerum naturalium peritis persuasuri sint, valde dubito. Nec, vt eo nos recipiamus, necesse est, cum nulla nos cogat ratio, vt post diluuium demum ortam iridem asseramus. Ad fedus enim seu pactum hocce confirmandum, signum istud satis aptum erat. Si dicas, nouum fedus nouum requirit signum, respondeo, fuit etiam nouum signum, etsi iris absque ratione signi spectata iam antea esset. Poteratque satis hoc signo erigi & confirmari Noachi animus, quippe qui a Deo ipso hocce signum constitutum sciebat. Perinde autem ei esse poterat, siue iam fuisset iris, siue non fuisset, cum nunc demum in signum & firmamentum promissi a Deo constituta esset. Si THOMAE BVRNETII de mutato per diluuium telluris situ firmis niteretur fundamentis, sententia, rectius quam secundum hypothesin receptam,

receptam, diceretur, ante diluuium iridem non fuisse. Sed cum omne illud, quod de statu, figura, productione, situ telluris antediluuianae vir ille doctus disserit, lubrico, immo nullo innitatur fundamento, etiam sententia eius de iridis post diluuium productione, sua sponte corruit. Ad ea, quae *lib. II. theor. telluris sacrae, cap. V. p. 113.* pro sua sententia confirmanda adfert, ex hactenus dictis facile responderi potest. conf. SALOMON DEYLINGIVS, *obseruation. sacrar. part. I. obseruat. V. p. 21. seqq.* qui & in antecedentibus *obseruat. IV. p. 18 seqq.* contra eundem THOMAM BVRNETIVM recte euincit, etiam constitutionem quatuor anni temporum iam ante diluuium fuisse.

§. V.

Religio ceteroquin Noachi & patriarcharum post diluuium, a religione patriarcharum antediluuianorum non diuersa fuit, continebaturque federe gratiae, cuius caput & summa erat promissio de semine mulieris, per quod omnes, qui in illud crederent, salutem aeternam consequi possent. * Leges quoque alias, quam quibus antediluuiani homines obligabantur, a Deo latas, non legimus. ** Quae enim vulgo vocantur praecepta Noachidarum, reuera summam quandam iuris diuini vniuersalis continent. ***

* Hoc vel exinde liquet, quod nulla in federe gratiae, post lapsum primorum parentum promulgato, & cuius summam supra exposuimus, hocce tempore contigerit mutatio. Immo federis huius, quae aut continebat, aut supponebat, capita praecipua, haud obscure in hacce sacrae historiae periodo deprehendere licet. Inter praesupposita eius eminet dogma de personarum in vna essentia diuina trinitate. Hanc vero cumprimis luculenter demonstrat iste supremi Numinis sermo: *Agite descendamus, confundamus eo in loco eorum labia, Genes. XI. 7.* Etenim si modo pluralitas personarum hinc euincatur, res salua est. Non enim plures aut pauciores, quam tres, esse, aliunde satis constat. Qui Deum instar regis hic loquen-

loquentem induci autumant, vel ipſorum Iudaeorum iudicio redargui poſſunt, qui, Deum cum angelis conſultationem inſtituiſſe, contendunt, tantum abeſt, vt inficiari audeant, plures hic inter ſe colloquentes introduci. Ita non tantum PHILO de *confuſione linguar. p. 296.* ſed & IONATHAN paraphraſtes chaldaeus ad *h. l.* aliique. Quod vero cum angelis inſtituta conſultatio non fuerit, vel inde liquet, quod nulla hic angelorum, ſed ſolius יהוה *Dei* mentio, tum in decreti diuini, tum in eius executionis expoſitione. Non enim *verſ. 5.* dicitur: *deſcendit Dominus & ſancti eius, vel angeli eius cum eo, &c.* ſed tantum: *deſcendit autem Dominus, vt videret illam ciuitatem.* Sic & *verſ. 6. dixit Dominus: en! populus vnus &c.* Praeterea conſultatio hic cum illis inſtituitur, qui Deo tanquam aequales in prima perſona adiunguntur, & in eodem dignitatis & potentiae gradu conſtituuntur, quod de angelis dici nequit. Nec locus ſcripturae in medium produci poterit, quo probari queat, Deum hac ratione angelos ſibi adiungere. Accedit, quod confuſio linguarum non ſit opus angelorum, ſed opus Dei, & quidem eiusmodi, in quo nullo modo angelorum miniſterio vſus videtur, quod patebit ex iis, quae hac de re in ſequentibus dicentur. Interim Iudaei eo facilius in hanc ingredi ſententiam potuerunt, quod firmando illorum commento, quod Deus in linguarum confuſione, eamque ſecuta gentium diſperſione, ſingulis gentibus certos angelos praefecerit, inſeruiat. Legendus hac de re IO. BVXTORFIVS, in *diſſertat. de lingu. Ebr. confuſ. & plur. lingu. origine*, quae ſecunda eſt inter *diſſertationes* eius *philologico-theolog. pag. 57.* Iam ergo, ſi cum angelis non conſultauit Deus, & tamen cum aliis, & quidem cum aequalibus dignitate ac potentia conſultauit, nihil aliud ſupereſt, quam vt dicamus, perſonarum hic luculenter indigitari pluralitatem. Non equidem neſcio, & ORIGENEM, *hom. XIII. in Num.* & AVGVSTINVM, *lib. XVI.* de *ciuit. Dei cap. VI.* aliosque ex chriſtianis, angelos intelligere, quibuscum conſultauerit Deus. Sed horum nobis neutiquam tanti eſt auctoritas, vt rationibus luculentis praeferri debeat. Poſſem plura ex hacce hiſtoriae ſacrae periodo documenta proferre, ad perſonarum in vna eſſentia diuina trinitatem demonſtrandam; ſed cum ea iam ab aliis allata ſint, hoc ſaltem addo, doctrinae de Meſſia ſeu ſemine mulieris

mulieris, ceu capite praecipuo religionis Noachidicae, vestigia quoque luculentissima hic conspici. Illustre est illud Noachi vaticinium, *Gen. IX. 26* quo *benedictum Deum Dominum Semi*, pronuntiat. Per *Deum* enim *Dominum Semi*, Messias intelligitur, qui est Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας, *Rom. IX. 5* simul tamen verus futurus erat homo, ex Semi posteris nasciturus. Hinc enim Deus Semi vocatur. Etenim, si illa loquendi ratio, vt recte nonnullis obseruatum, *Dominus Deus Semi*, nuda saltem Dei gratia erga Semum, aut fiducia Semi in Deum, connstaretur, fuisset etiam Iapheti Dominus Deus, de quo tamen id non dicitur; non profecto aliam ab caussam, quam quod ex Semi posteris Messias esset oriturus. De Messia itaque cum ita locutus sit Noachus, vt vtramque eius naturam, diuinam & humanam, aperte designaret, reliqua, quae ad fedus gratiae, & quidem primam hancce eius oeconomiam, spectant, facili inde deduci negotio possunt. Addunt etiam nonnulli, praeter alia, locum *Genes. VIII. 21.* idque duplicem ob rationem, primo, quod ibi legitur: *Et dixit Deus ad cor suum*, quod paraphrastes chaldaeus vertit: *dixit Dominus ad verbum suum:* scilicet ὑποστατικὸν, *Ioan. I. 1.* deinde, quod ibidem Deus dicit, se non amplius mundum perditurum, *propter hominem*, id est, se ob hominem, seu Christum, tam graui poena in orbem non amplius animaduersurum. Verum, si dicendum, quod res est, a mente Mosis haec prorsus sunt aliena. Priori enim loquendi ratione hoc saltem innuitur, Deum apud se ipsum ita statuisse, seu secum decreuisse: posterioris autem sensus est, se hominum caussa, etsi sua natura praui atque maligni sint, non amplius diluuio deleturum mundum. De reliquis, quae hic moneri possent, legendus BALTHASAR BEBELIVS, qui ex instituto ecclesiae Noachicae theologiam, quoad singula capita exhibet, in *historia ecclesiae Noachicae artic. VII. pag. 91. seqq.*

** Quod enim ad legem illam poenalem, de homicidio capitaliter puniendo, attinet, eam naturalem esse, luculenter a me euictum in *instit. theolog. mor part. II. cap. IV* ad §. *XVIII. pag. 552. seqq.* (*edit. nou p. 623.*) Hinc, etsi iam antea vel ex ratione nota esset, quia tamen antediluuiani homines eam neglexerant, & homicidiis frequentioribus

ribus Deum vel maxime irritauerant, Deo eam diserte repetere hic visum fuit, addita ob eandem caussam illa de carne animalium cum sanguine non comedenda, de qua mox plura dicemus.

*** Praeceptorum istorum, quae vocant, Noachidicorum magna est celebritas, mentioque illorum fit in *Gemara Babylonica* ad *tit. Sanhedrin cap. VII. §. V.* itemque apud MOSEN MAIMONIDEM in *halach. melachim cap. IX.* aliosque scriptores ebraeos passim. IOANNES autem SELDENVS commentario amplissimo ea illustrauit, in opere de *iure nat. & gentium iuxta disciplinam Ebr.* qui & speciatim *lib. I. cap. X.* alibique, de iis agit. Sunt autem praecepta, quae hoc nomine veniunt, sequentia: 1) על עבודה זרה de *cultu extraneo*; 2) על ברכת השם de *benedictione nominis*, vel quod perinde est, quod nomini diuino non sit maledicendum; 3) על שפיכות דמים de *effusione sanguinis, seu de homicidio*; 4) על גילוי עריות, de *reuelatione turpitudinum*, seu euitanda scortatione, adulterio, incestu; 5) על הגזל de *furto ac rapina*; 6) על הדינים de *iudiciis seu regimine forensi ac obedientia ciuili*; & denique 7) על אבר מן החי de *membro animalis viuentis*, quod scilicet illud comedere non liceat. Ex hisce septem praeceptis sex priora Adamo a Deo data fuisse, contendunt, septimum vero Noacho datum, quibus deinceps alia accesserint, Abrahamo, Isaaco, Iacobo, tandemque genti Israeliticae a Deo tradita. Non omni prorsus fundamento hancce Ebraeorum traditionem destitui, arbitror, & ita iam pridem iudicaui, in *introd. ad histor. philosoph. Ebr. pag. 14. 15.* Alii tamen aliter sentiunt, prodiitque anno MDCCXI. Lipsiae dissertatio, qua *auctoritas praeceptorum Noachidicorum in dubium vocata*, & speciatim mea hac de re sententia, variis impugnata fuit rationibus. In cuius dissertationis auctore & eruditionem & modestiam laudo. Rationes autem eius a me nondum, vt sententiam mutem, impetrant. Quod vt paucis ostendam, initio monendum est, praecepta haec Noachidica summam velut iuris diuini, prout Noacho illud innotuit, complecti. Primum enim & secundum haud obscure ea comprehendit, quae in prima decalogi tabula continentur. Nec quidquam obstat, quo minus sub *benedictione nominis*,

nominis, non tantum prohibitionem de nomine Dei non profanando, ſed & praeceptum de ſanctificando ſabbatho, comprehendamus. Porro, praeceptum ex Noachidicis tertium, quartum & quintum, manifeſte reſpondent praecepto decalogi quinto, ſexto & ſeptimo. Ad praeceptum Noachidarum ſextum, de iudiciis, haud incommode retuleris, quae in praecepto decalogi quarto de cultu parentibus, quo nomine etiam magiſtratus comprehenduntur, exhibendo, & in praecepto decalogi octauo, de non dicendo falſo teſtimonio, continentur. In nono atque decimo decalogi praecepto ipſa etiam concupiſcentia praua, tum actualis, tum habitualis, prohibetur, nec dubium, quin primis hominibus notum ſatis atque perſpectum fuerit, concupiſcere non minus nefas eſſe, quae Deus prohibuit, quam perpetrare. Sed, quod vltimum eſt, inter Noachidica, de *membro animalis viuentis non comedendo*, etſi ſpecialiori quadam ratione ad Noachum eiusque poſteros ſpectet, ſuum tamen fundamentum itidem in ipſa natura hominum habet, vt deinceps demonſtrabimus. Recte id, quod diximus, etiam obſeruauit PETRVS IVRIEV *hiſt. crit. dogm. & cult. part. I. cap. IV. pag. 40.* Iam ſi quis cogitet, quis Noachus fuerit, reſtaurator non tantum humani generis, ſed verae etiam religionis propagator, is nullatenus dubitare poterit, praeter fidem in Meſſiam, de qua antea dictum, eum ſummam hancce legum diuinarum, poſteris ſuis quam diligentiſſime inculcaſſe. Et hinc omnino fama iſta atque traditio in gente Ebraea, de praeceptis Noachidicis, non omni prorſus deſtituitur fundamento: licet aſſeuerare nolim, ſeptenario praeciſe praeceptorum numero, leges diuinas a Noacho fuiſſe incluſas, aut ipſa, quae feruntur, praecepta Noachidica, totidem verbis a Noacho concepta, per Iudaeos ad noſtram aetatem fuiſſe propagata. Atque hoc ſi obſeruetur, haud difficulter ad rationes noſtrae ſententiae oppoſitas reſpondere licet. Iudaei, inquiunt, qui ſecus ſentiunt, circa numerum horum praeceptorum non conſentiunt, aliis ſeptem, aliis plura commemorantibus. Nihil hoc ad nos. Poſſunt aliquando ſub vno praecepto aut plura, aut pauciora comprehendi. Hinc ſumma iuris diuini a Noacho ad poſteros propagati, aut pluribus aut paucioribus praeceptis, efferri potuit. Interim receptior, pluriumque calculo approbata eſt ſen-

 tentia,

tentia, septem antea memoratorum praeceptorum ambitu, iuris Noachidici summam comprehendi. Vrgent porro, ἄγραφον hanc esse sententiam, nec vllo in diuinis oraculis fundamento gaudere. Vtique, si diserte scriptura traderet, septem illa praecepta a Noacho profluxisse, res dubio careret, nec disputationi amplius locus esset. Vestigia tamen & fundamenta huius sententiae, prout antea eam proposui, haud obscure in scriptura sacra deprehendere licet. Iuris enim diuini, prout in decalogo continetur, summam, notam Noacho fuisse, quis dubitet? Ei vero posterisque eius legem de sanguine animalium non comedendo, in ipsa tamen itidem natura fundatam, datam fuisse, constat ex *Genes. IX. 4.* Hasce vero leges, cum vir sanctissimus Noachus esset, posteris suis haud dubio quam diligentissime inculcauit. Nec illud opponi nobis potest, quod maior patriarcharum antediluuianorum & Noachi fuerit pietas, quam quae septem hisce praeceptis circumscribi potuerit. Perinde enim hoc esset, ac si quis dicat, sanctorum hominum in veteri & nouo testamento pietatem decem decalogi praeceptorum ambitu non circumscribi. Enim vero dum summam iuris diuini in illis comprehensam dixi, hoc ita intellexi, quod principia sint, ex quibus conclusiones ad omnia hominum officia spectantes, deriuari queant. Sed nec illud praetermittendum, quod de iure diuino vniuersali loquamur, seu naturali, ad quod tempore Noachi praeceptum de non comedenda carne animalis cum sanguine, accessit, quod itidem vniuersale fuisse, & in ipso iure naturae fundamentum habere, ex dicendis constabit. Vnde occurri illorum obiectioni potest, qui negant, in hisce praeceptis summam iuris diuini contineri, quia septimum praeceptum ad ius vniuersale non spectet. Spectat namque vtique ad ius vniuersale, vt mox vlterius probabitur. Firmo itaque etiam stant talo, quae pro hacce sententia in *introd. ad hist. philos. ebr.* in medium attuli. Nullam, dixi, me videre rationem, cur haec Ebraeorum traditio vocari in dubium debeat. At commentis & fabulis indulget gens Ebraea! Non abnuo. Nulli autem inter tot commenta quaedam vera esse nequeunt? Num ideo omnia reiicienda, quia plurima figmentis foedata apud eos deprehenduntur? Dixeram etiam, Noachidici iuris vestigia, excepto vltimo praecepto, in libro Iobi

depre-

deprehendi; nec me eius afferti poenitet. Si regeras, id in quaestione esse, num a Noacho ista Iobus acceperit: quaerere licebit, a quonam igitur? Nonne & Iobus e posteris Noachi fuit? Nonne religio, verusque Numinis cultus, per Noachum ad omnes eius posteros propagatus fuit? Sed plures, inquis, Iobi fuerunt virtutes, quam in hisce praeceptis Noachidicis continentur. Recte. Ex summis enim hisce iuris diuini capitibus, aeque ac ex decalogo, plures deduci conclusiones possunt, ut antea monuimus. Quae apud Aegyptios, aliasque gentes, iuris Noachidici occurrunt vestigia, ex ipso iure naturae deriuari possunt. Fateor. Num vero ideo a Noacho ad eos non potuerunt propagari? Quicquid gentes antiquae veritatis habuerunt, id ex traditione potius, quam ratiociniis, eos habuisse, longe est vero simillimum. Atque haec cum satis manifesta sint, superest saltem, vt circa primum & vltimum iuris Noachidici caput quaedam moneamus. Nimirum ad primum quod attinet, & ratio ipsa dictitat, solum verum Deum colendum, adeoque eos, qui aliud quid praeter verum Deum colunt, grauissimo se obstringere crimine, vel, quod perinde est, idololatriam fugiendam, & id haud dubio a maioribus suis acceperat Noachus. Hinc &, quin idem filiis suis cum reliquis praeceptis diuinis quam diligentissime inculcauerit, non est, quod dubitemus. Et licet ante diluuium idololatria crassior seu externa nondum orta esset, quod supra euicimus, fieri tamen posse, vt in eam homines prolaberentur, facile videre Noachus potuit. Ad minimum, dum vnius verique Dei cultum posteris commendauit, non potuit non condemnare omnem idololatriam, etsi forte expresse hoc non fecerit. Vnde, qua ratione, & quo sensu primum hocce praeceptum ad Noachum referri queat, patet. Circa vltimum vero occurrit celebris, multorumque disceptationibus agitata quaestio, an Deus sanciendo, ne Noachus eiusque posteri carnem animalis cum sanguine suo comederent, sanguinis quoque ipsius esum illis interdixerit? Sunt, qui hoc affirmant, sunt &, qui negant. In priori sententia versantur TERTVLLIANVS, de *monogam. cap. V.* & de *ieiuniis cap. IV.* CHRYSOSTOMVS, in *Genes. hom XXVII.* THEODORETVS, in *Genes. tom. I. opp. pag. 44.* SVLPITIVS SEVERVS, *hist. sacr. lib. I. cap. IV.* plurimique

recentiorum; ex nostratibus quoque B. IO. GERHARDVS, ad *Genes. cap. IX. 4.* Nec desunt, qui hinc rationem petendam putant, cur apostoli in decreto concilii Hierosolymitani, conuersis e gentilibus itidem esum sanguinis & suffocati interdixerint, *Act. XV. 29.* Immo in hocce decreto apostolico summam praeceptorum Noachidicorum contineri, contendit WILHELMVS SCHICKARDVS, de *iure regio Ebraeor. cap. V. pag. 129.* Verum illis, qui ita sentiunt, suffragari nequeo. Verba enim Numinis haec sunt: אך־בשר בנפשו דמו לא תאכלו *veruntamen carnem cum anima sua*, hoc est, *sanguine suo, non comedetis.* Sensus est, carnem crudam, quae adhuc sanguine suo animatur, adeoque semiuiua est, non esse comedendam. Id verba legis aperte docent. Non enim carnem solam, nec sanguinem solum Deus prohibet, sed *carnem in vel cum sanguine suo.* Praeterea Deus Israelitis sanguinis esum interdicens, ita loquitur: דם לא תאכלו *sanguinem non comedetis*, idque non semel, sed semper, quoties hac de re loquitur. *Leu. III. 17. VII. 26.* 27. *XVII. 10. 12 14. Deut. XII. 16. XV. 23.* Quod documento est certissimo luculentissimoque, legem illam, quae Israelitis esum sanguinis prohibet, plane diuersam esse ab ea, qua esus carnis cum sanguine prohibetur Noachidis. Accedit, quod scopus legis huius Noachidicae sit, homines eo magis ab omni crudelitate, hinc & ab homicidiis abducere, & ad mansuetiorem humanioremque vitae rationem transferre, cum illius contra legis, quae sanguinis esum Israelitis prohibet, longe alius scopus sit, vt alibi explicatur. Errant itaque etiam, qui decretum apostolicum, quo recens conuersis a gentilibus sanguinis & suffocati esum interdicunt, praecepto hocce Noachidico niti arbitrantur. Nec WILHELMI SCHICKARDI sententia, in decreto isto apostolico summam iuris Noachidici contineri, admitti vlla ratione potest, quod pluribus demonstrarunt IOAN. SELDENVS, *de iure natur. & gent. iuxta disc. Ebr. libr. VII. cap. XII.* & IO. SPENCERVS, in peculiari dissertatione *libro II.* operis *de legibus Ebraeorum ritualibus & earum caussis*, annexa. Et SPENCERVS quidem in eam ingreditur sententiam, idolothyta, esum sanguinis & suffocati, cum scortatione, in decreto apostolico ideo prohiberi, quod haec omnia fuerint caussae, signa aut concomitantia idololatriae, voluisseque adeo apostolos, vt conuersi e gentibus

eo apertius hac ratione testarentur, se ab omni idololatria, adeoque gentilismo alienos esse. Sed planior mihi simpliciorque illorum videtur sententia, qui existimant, conuersis e gentilibus ideo haec interdicta fuisse, quod conuersi ex Iudaeis his maxime rebus offenderentur. In gratiam itaque infirmorum ab idolothyto, sanguine & suffocato, ad minimum tamdiu abstinendum esse, donec apertius constaret, leges ceremoniales abrogatas esse. Quod vero his scortationem etiam iungunt, non ideo faciunt, ac si ea lege naturali prohibita non esset, sed quod apud gentiles error iste, eam prohibitam non esse, admodum inualuisset. Quicquid vero tandem huius sit, id certum, quod decretum hoc apostolicum, cum praecepto septimo iuris Noachidici nullam habeat conuenientiam. In hoc enim nec de sanguine, nec de suffocato, sermo est. Quod vero ab esu carnis semiuiuae, seu in & cum sanguine, abstinendum sit, ipsa profecto ratio, quae omnem crudelitatis speciem fugere docet, monstrat. Nullus itaque dubito, asserere, hancce legem esse naturalem, adeoque omnes omnino homines obligantem, a Deo autem hic repetitam, vt eo magis a crudelitate, communi hominum antediluuianorum vitio, ad mitiorem mansuetioremque vitae rationem homines traduceret. Nec est, vt regeras, non opus fuisse isto praecepto, cum vix credibile sit, fore aut fuisse homines tam feros, qui carnes crudas, semiuiuas, in & cum sanguine deuorarent. Fuisse enim omnino, historiarum nos abunde monumenta docent. Ad nostram quoque sententiam confirmandam plurimum facit, quod plerique Ebraeorum magistri, qui diserte legem Noachicam de carne cum sanguine non comedenda ab illa, quam Deus Israelitis de non edendo sanguine, dedit, distinguunt, eidem adstipulantur. conf. IO. SELDENVS, *de iure nat. & gent. iuxta disc. Ebr. lib. III. cap. V.* & PETRVS CVNAEVS, *de republ. Ebr. lib. I. cap. I. & lib. II. cap. XIX.* Ex instituto etiam hanc quaestionem pertractat SAM. SCHELGVIGIVS, in *exercitat. de concilio Hierosolymitano, cap. XXXIX §. III.*

§. VI.

Artium multarum iam ante diluuium inuentarum memori-

moriam a Noacho eiusque filiis conferuatam, & ad eorum posteros propagatam, admodum est verosimile. Id quod & de iis eruditionis partibus, quae ante diluuium in vsu fuerunt, videtur afferi posse. * Nec tamen dubium, quin & nouae quaedam artes a Noacho & eius liberis inuentae fuerint. Huc ratio plantandi tractandique vites, & vinum ex vuis exprimendi referenda, cum vini vires ignotae fuisse videantur Noacho. **

* Hac de re vt nemo temere dubitauerit, ita quaenam illae artes aut scientiae fuerint, quae iam ante diluuium in vsu fuerunt, aut postea a Noachidis inuentae, non facile definire licet. Oppido etiam lubrico nituntur fundamento, qui ex *Jos. XV. 15.* ostendere conantur, Kiriath Sepher fuisse locum, in quo antiquissima a diluuio vsque deriuata antiquitatis monumenta fuerint conseruata. Non aliam enim suae sententiae afferre possint rationem, quam quod קרית ספר *vrbem librorum*, vt putant, significet. Quod si vel maxime concedatur, quanquam vox ספר & *recensionem, numerationem*, significare queat, non tamen inde sequitur, statim post diluuium in hac vrbe litteras effloruisse. Ex arcae, in qua seruatus est Noachus, structura, itemque turris Babelicae extructione, nonnulli colligunt, mathematicas artes istius aetatis hominibus non fuisse incognitas, quod & ex eiusdem commatis argumentis, de aliis artibus scientiisque, praeter alios asserit, & fusius probat BALTHASAR BEBELIVS, in *historia ecclesiae Noachicae. artic. VI. §. XXX. p. 85. seqq.* Si vera essent, quae de scriptis Noachi, & filii eius Chami a nonnullis commemorantur, documentum haec certissimum eruditionis in hacce familia conseruatae, praeberent. Meminit scriptorum Noachi AVGVSTINVS, sed vt ea simul reiiciat, *de ciuit. Dei, lib. XVIII. cap. XXXVIII.* Ex illis septem illa praecepta Noachidica desumta esse, censet PETRVS LAMBECIVS, *prodrom. hist. litterar. p. 12.* Quod quo iure asseratur, ex iis, quae antea de istis praeceptis diximus, diiudicare licet. Chamum patri Noacho librum *de magia naturali*, in arca surripuisse, & filio suo Mizraim donasse, Ebraeorum quorundam commentum est. Quo loco

loco *testamentum & epistola Noachi*, itemque *methodus geomantica praedicendi futura ab angelo illi reuelata*, habenda sint, vel me non monente, quilibet intelligit. Magnam quoque eruditionis, forte sine omni suo merito, famam consecutus est Chamus, Noachi degener filius. Magicis enim primo artibus dedisse operam perhibetur. Quod forte eo facilius persuaderi possit, si Chamus idem ac Zoroaster. Sed hac de re deinceps. Volunt autem, eum artes istas tabulis quibusdam siue laminis, ante orbis inundationem insculpsisse, & cum illi non licuerit, eas in arcam deferre, aquis commisisse, & postea posteris dedisse. Cuius quidem traditionis mentionem etiam facit IOANNES CASSIANVS, *collat. VIII. cap. XXI.* Extare adhuc scriptum, summa execratione damnandum, perniciosissimumque, sub nomine Chami, dicitur, cui titulus: *Scriptura Chami filii Noae*, quod elementa & praxin artis necromanticae contineat. De quo praeter SIXTVM SENENSEM, *bibliothec. sancta*, SAM. BOCHARTVM, *geograph. sacrae part. I. lib. IV. cap. I.* PETRVS LAMBECIVS, *loco* deinceps *citando*. Tribuitur etiam à nonnullis Chamo alchemiae inuentio, quanquam non desint ex artis huius auctoribus, qui natales eius omnino ad Tubalcainum referunt, vti iam obseruatum in *introduct. ad histor. philos. Ebr. pag. 6.* Incertis autem admodum fundamentis niti, qui Chamum alchemistarum patrem faciunt, vt multis doceamus, necesse non est. Legendus saltem SAM. BOCHARTVS, *l. c.* Denique & inter prophetas a nonnullis Chamo locus conceditur. ISIDORVS namque, BASILIDIS haeresiarchae filius & discipulus, *libro primo commentariorum in prophetam Parchor*, ad *Chami prophetiam* prouocauit. Locum istum conseruauit nobis CLEMENS ALEXANDRINVS, *lib. VI. stromat. p. 641. seqq.* ex quo etiam eundem exhibet IO. ERNESTVS GRABIVS, in *spicilegio patrum & haereticor. seculi II. tom. I. p. 67.* vbi & de hacce Chami prophetia addit: *Prophetiae Chami nullam alibi mentionem reperio, hancque apocrypham scripturam a Basilide vel aliis haereticis confictam fuisse, arbitror.* Sed de Noachi pariter ac Chami scriptis suppositititiis plura dabunt PETRVS LAMBECIVS, in *prodromo hist. litterar. p. 82. 83.* THOMAS BANGIVS, in *coelo orientis*

 exor.

exercitat. II. p. 130. IO. ANDREAS SCHMIDIVS, *in pseudo-veteri testamento, p. 30. & seqq.* SCIPIO SGAMBATVS, *archiuor. vet. testam lib. I tit. XVI. p. 143. seqq.* & IO. ALB. FABRICIVS, *in cod. pseudepigrapho vet. test. n LXXIII p. 229 seqq.*

** Noachum post diluuium demum vini vsum inuenisse, sententia est tum Ebraeorum, tum patrum plerorumque. Solentque hinc argumentum, ad ebrietatem eius excusandam, ducere. Legendus prae reliquis hac de re IO. CHRYSOSTOMVS, *serm. XXIX. in Genes. tom. I. p. 226.* Contrarium tamen praeter alios defendese aggressus est IO. HENRICVS HEIDEGGERVS, in *histor. patriarchar. part. I. exercit. XI'. § II p. 615.* An vero rationes eius id euincant, vt verbum ויחל potius per *& permansit*, quam per *& coepit*, vertendum sit, valde dubito. Ebrietatem Noachi non solum innoxiam, sed & mysticam fuisse, lectoribus persuadere annititur NATALIS ALEXANDER, *hist. eccles. vet. test. aetate mundi secunda, dissertat. III. p. 146. seqq.* assensum, vt credo, non ab omnibus impetraturus, etsi patres quosdam hac in re sibi praeeuntes habeat.

§. VII.

Vt autem ebrietate sua Noachus humanae imbecillitatis documentum praebuit; ita hac occasione patuit, in parua ista paucorum hominum ecclesia, iterum extitisse hypocritas atque improbos, Chamum scilicet cum filio Canaane. * In quos dum iustam, ob admissum facinus, sententiam Noachus pronuntiat, simul ceu vates, ecclesiae in trium filiorum suorum posteris fata, luculenter praedixit. **

* Longe aliter de Chamo sentit PETRVS IVRIEV, qui eum adeo pro impio non habet, vt patriarchis sanctissimis annumerare non dubitet. In animum namque vir doctissimus induxerat, euincere, Melchisedecum non alium esse, quam ipsum Chamum. Huic vero sententiae cum vel maxime obstare videret vulgarem opinionem, de impietate Chami, eam profligare atque conuellere penitus, aggressus est. Non equidem negat, a Mose & peccatum aliquod Chami, & vibratam ideo in eum patris maledictionem commemorari. Ad peccatum autem quod attinet, hoc

in eo

in eo constitisse, quod viderit nuditatem patris, idque fratribus suis indicauerit: quod non adeo magnum crimen censeri possit, etsi imprudentiam suam, reuerentiae erga patrem neglectum, immo & inuerecundiam, hoc ipso prodiderit. Interim longe grauiora aliorum in diuinis litteris commemorari peccata, qui ideo ex choro sanctorum minime eliminentur. Nec comparandum hocce Chami facinus esse cum incestu Lothi, adulterio & homicidio Dauidis, idololatria Salomonis, vitiisque variis Simsonis. Haec horum virorum peccata non obstare, quin sancti & beati reputentur, habeanturue pro typis & imaginibus Christi, qualis & Chamus fuerit, Melchisedeci nomine notus. Quod si dicas, at istos poenitentia ductos admissorum, per fidem Deo iterum conciliatos esse, respondet IVRIAEVS, nihil obstare, quo minus de Chamo idem asseramus, quod illum istius proteruiae & petulantiae poenituerit. De Lothi & Salomonis poenitentia nihil diserte tradere sacras litteras, nec tamen ideo ea de re dubitandum esse. Denique, vt nec maledictionem peccatum Chami insecutam, suae sententiae obstare ostendat, ad hypothesin suam de peccatis typicis se recipit, de quibus & ex instituto agit, putatque, per Chami hocce facinus illorum exhiberi vitia, qui in arcana diuinae penetrare prouidentiae, & ea retegere, quae abscondita esse voluit sanctissimum Numen, sibi non ducant religioni. Ita quidem IVRIAEVS, *hist. crit. dogm. & cult. &c. part. I. cap. X. p. 62. seqq.* Verum si haec paulo accuratius considerentur, vix a recepta aliquem dimouere poterunt sententia. Delictum namque istud Chami non tam leue erat, vt vir doctus existimat. Non tantum enim reuerentiae erga patrem neglectus in eo elucescebat, sed animum haud dubio arguebat profanum, impium, impurum, honestatis contemtorem & execrabilem. Quem licet vnico hocce, quantum nobis constat, facto prodiderit, eundem tamen in alia longe turpiora facinora erupturum nouerat Noachus, nisi qualiscunque poenae metus, & recens destructi ob impietatem mundi, exemplum, vtcunque obstitisset. Quare & licet grauiora quorundam in scriptura sacra commemorentur delicta, vt IVRIAEO quidem videtur, qui nihilosecius pro sanctis habentur, ea tamen, si internam animi in Chamo dis-

 positi-

positionem spectes, renera leuiora fuere, & cum Chami isto delicto neutiquam comparanda. Vnde, quid ad exempla de incestu Lothi, adulterio & homicidio Dauidis, similiaque, respondendum sit, patet. Praeterea, hosce omnes egisse poenitentiam, constat, quod de Chamo asseri nequit. Nec obstat, quod & de aliorum quorundam, qui pro sanctis habentur, poenitentia scriptura nihil memoret. Hi enim tum aut pro sanctis habendi non sunt, aut ex certis indiciis colligendum, eos egisse poenitentiam. Sic, etsi diserte scriptura non referat, Salomonem egisse poenitentiam, documenta tamen praesto sunt haud contemnenda, ex quibus illud colligas. De Lotho vero eo minus dubitandum, quod filiarum calliditate deceptus, adeoque inuitus, isto crimine se commaculauerat. Nec multum auctorem iuuant, quae prolixe de peccatis typicis disserit. Hocce enim Chami delictum ex illorum genere, quae indicio scripturae sacrae typica esse constat, fuisse, probari nequit. Deinde etsi aliquod peccatum typicum sit, hoc tamen ad eius foeditatem atrocitatemque imminuendam, nihil facit. Sed pluribus haec iam discussi in dissertatione de *peccatis typicis*, §. *X. seqq.* add. LVDOVICVS BORGESIVS, *in historia critica Melchisedechi. cap. IV. & V. p. 92. seqq.* Ceterum qui in eo consentiunt, Chamum fuisse hominem improbum, non tamen in eo conueniunt, quodnam eius delictum fuerit? & quo iure in Canaanem, Chami filium, maledictionis fulmen vibrauerit Noachus? HERMANNVS VON DER HARDT, vir celeberrimus, in id omnes ingenii vires intendit, vt euinceret, Chamum adulterii crimine se polluisse, vimque thoro patris, aut matre, aut nouerca, violata, intulisse; cuiusmodi quidem facinus & de Rubene *Gen. XXXV. 22. XLIX. 4.* & de Absalome Dauidis filio, *II. Sam. XVI 22* commemoretur. Ex hocce autem incestu natum Canaanem, iram patris & execrationem merito expertum, exclusumque fuisse ab omni hereditate; in *ephemerid. philolog. discurs II p. 43 seqq.* Sed in verbis disertis scripturae sacrae nihil eiusmodi inuenias: nec putandum, Mosen aenigmata nobis proponere voluisse, per coniecturas incertas euoluenda. Nec difficultates hic occurrentes hac ratione tollit, sed auget. Quae enim Canaanis in eo culpa, quod ex incestu natus esset? Num ipse facinus patris

impe-

impedire potuit, cum nondum esset? Sunt contra, qui non tam Chamum, quam Canaanem, sceleris auctorem statuunt, eumque adeo *vers. 24.* per *filium* Noachi minorem intelligi, contendunt. Quam sententiam post GERSONIDEM, ABEN ESRA, THEODORETVM, SCALIGERVM, aliosque, defendit CHRISTIANVS SCHOTANVS, in *bibliothec. histor. sacr. veter. testament. aetate mundi secunda pag 39.* Verum quod nepos filius minor dicatur, ratione aut exemplo docere nequit. Chamum vero inter fratres natu minimum fuisse, constat. Accedit, quod, qui delictum perpetrauit, diserte Chamus vocetur, Canaanis pater, *vers. 22.* Multum itaque probabilior illorum est sententia, qui Canaanem delicti paterni participem fuisse, contendunt, forte, quod cum puer petulans & proteruus auum indecore iacentem vidisset, id Chamo patri extra tabernaculum nuntiasset, atque adeo primus Noacho dormienti procaciter illusisset. Haec Ebraeorum quorundam, itemque THEODORETI, aliorumque, quos in *dissertat. antea citata*, §. *X.* indicaui, est sententia. AVGVSTINVS equidem non tam maledictionem, quam vaticinium, in hisce Noachi verbis spectandum, auctor est, de Cananaeis sedibus suis aliquando expellendis; *quaest. XVII. in Genes.* Nec negandum, vaticinium quoque in verbis Noachi contineri, vt mox vlterius demonstrabimus; simul tamen, quod ad Chamum atque Canaanem attinet, caussa istorum euentuum indicatur, maledictio scilicet Noachi. Et haec quidem ad vtrumque, Chamum pariter ac Canaanem, spectabat, quia vterque peccauerat, & Canaan, quacunque demum id factum ratione, in participationem delicti paterni venerat. Ipsum vero delictum non aliud erat, quam petulans & maligna patris per ebrietatem denudati irrisio, quod, si animi dispositionem, ex qua profectum fuit, spectes, longe grauissimum fuisse, antea iam demonstrauimus.

** Prima pars vaticinii huius admodum memorabilis, est imprecatio Chami eiusque filii Canaanis: *maledictus Canaan, seruusque seruorum fratribus suis erit.* Seruitus hac loquendi ratione exprimitur eorum, qui ad vilissima quaeque seruitia mancipantur. Dumque additur: *fratribus suis*, & Semo & Iapheto eos seruituros, innuitur, quod & deinde speciatim de vtroque repetitur. Res ipsa

 etiam

etiam docet, ad reliquos Chami filios & gentes ex iis oriundas, hanc imprecationem non pertinere, tum quod folus Canaan in delicti paterni focietatem veniſſet, tum quod ad Chami impietatem puniendam hoc Deo ſatis viſum, ſi poſteris eius ex Canaane maledictio incumberet. Sequitur prophetia de Semo: *benedictus Iehouah, Deus Semi*, & *ſit Canaan ſeruus eius.* Vbi cum Deus *Deus Semi* dicitur, gratia plane ſingularis, cuius particeps futurus ſit in poſteris ſuis Semus, indicatur, quod ſcilicet ex iis naſciturus ſit Meſſias, humani generis redemtor, primis iam parentibus a Deo promiſſus. Quod vero additur: & *ſit Canaan ſeruus eius*, apertam continet praedictionem de terra Canaan a poſteris Semi ſubigenda & poſſidenda. Denique de Iapheto haec addit: יפת אלהים ליפת *dilatabit Deus Iapheto*, & *habitabit in tentoriis Semi*, & *Canaan ſit ſeruus eius.* Primo hic Iapheto amplificationem ſeu dilatationem praedicit, fore ſcilicet, vt poſteri eius partem orbis maximam occupent. Quod & euentus docuit, cum non tantum Europa, ſed & pars haud exigua Aſiae, Iapheti poſteris obtigerit, quibus nonnulli Americam addunt. Sed adhuc amplius quid & praeſtantius eſt, quod Iapheto praedicitur, cum addit: & *habitabit in tentoriis Semi.* Quod nonnulli equidem ita capiunt, vt ad Deum referant, ſpeciatim ad Chriſtum, qui inter poſteros Semi habitauerit, *Ioan. I. 14.* Sed cum haec praedictio ad Iaphetum, non ad Semum, ſpectet, &, quod tum ex hiſce verbis ſequitur, iam antea Noachus ad Semum dixerat, rectius alii ad Iaphetum hoc referunt, quod habitaturus ſit in tentoriis Semi, hoc eſt, quod eius poſteri in gremium verae eccleſiae, quae in veteri teſtamento penes Semi poſteros fuit, ſint recipiendi. Nec enim inſolens, vt ſtatus eccleſiae hac ratione in ſcriptura ſacra deſcribatur. Vltimo denique loco indicatur, non minus a Iapheti, quam Semi poſteris, terram Canaan in ſeruitutem redactum iri. Cuncta ergo ſi ſummatim complecti velimus, vaticinii Noachici haec erunt capita: orbem diuidendum, maximamque eius partem Iapheti poſteris ceſſuram; veram eccleſiam in poſteris Semi conſeruatum iri; poſteros Semi definito tempore ſubiugaturos terram Canaaneam, eamque poſſeſſuros; Meſſiam redemtorem hominum oriturum ex tentoriis Semi; Iapheti poſteros Iudaeis aliquando terram Cana-

Cananaeam erepturos, eosque in seruitutem redacturos; eosdem Iapheti posteros in communionem verae ecclesiae tandem recipiendos. Haec omnia quo pacto ipso euentu comprobata sint, nemini temere ignotum esse potest, idque in ipsa historia ecclesiastica docetur ex instituto. Plura hae de re praeter commentatores ad *Genes. IX. 26. 27.* dabunt IO. HENRICVS HEIDEGGERVS, *histor. patriarchar. part. I. exercit. XX. pag. 625. seqq.* AVGVSTVS PFEIFFERVS, in *dub. vexat. cent. I. loc. XXIX. p. 77. seqq.* NATALIS ALEXANDER, *histor. eccles. vet. testam. aetate mundi II. dissertat. III. prop. II. pag. 147. seqq.* aliique. Ceterum vt illud ὡς ἐν παρόδῳ addamus, etsi filii Noachi ita in scriptura sacra enumerari soleant, vt Semo primus, Chamo secundus, & Iapheto tertius locus tribuatur, inde tamen non sequitur, Semum fuisse primogenitum, & sic porro. Immo potius Iaphetum fuisse primogenitum, cui tamen ex libero beneplacito Semum Deus praetulit, voluitque, vt ex eo Messias oriretur, vltimum autem Chamum, inuictis argumentis comprobari potest. Quod cum alii iam praestiterint, vt hisce immoremur, necesse non est.

§. VIII.

Obiit tandem Noachus, cum trecentos quinquaginta annos post diluuium vixisset, alter post Adamum humani generis parens dicendus. Ab eo enim, quicquid deinceps hominum fuit, descendit. Nec dubium, quin memoria eius & filiorum, diu inter posteros eius durauerit, cuius rei documenta varia in scriptis & traditionibus gentilium nonnulli sibi inuenisse visi sunt. *

* Sic quae de Saturno veteres tradunt, haud inepte in Noachum quadrant. Vt enim Noachus omnium, qui post diluuium vixerunt, communis parens est, ita Saturnus παγγενέτωρ, & eius vxor Rhea mater Deorum hominumque, in ORPHEI *hymnis* appellatur. Saturnum iustissimum regem fuisse volunt. De Noachi iustitia & integritate, luculenta scripturae sacrae testimonia nos dubitare non sinunt. Saturnum & vxorem Rheam, & qui cum illis fuerunt, ex oceano & Thetide natos finxerunt poëtae, quod ap-

prime

prime itidem in Noachum quadrat, qui cum vxore, filiis & filiorum vxoribus, ex aquis diluuii emersit. Nauem, Romani, Saturni symbolum esse voluerunt, quo haud obscure arca Noachi significatur, qua cum suis vniuersale diluuium euasit. Saturnum omnes liberos deuorasse fingunt, praeter Iouem, Neptunum & Plutonem, qui soli superstites orbem vniuersum inter se diuiserint. Noachi vtique tempore omnes homines aquis diluuii submersi periere, tribus superstitibus filiis, Semo, Chamo & Iapheto, qui orbem inter se diuiserunt. Chamum praeterea sub Iouis Hammonis nomine latitare, viri docti obseruarunt. Hunc coeli dominum finxere poëtae, quia eidem Africa obtigit, cuius magna pars cum sit inter tropicos, solem reliquosque planetas super verticem habet, indeque coeli nomine venit. Iouem quoque Saturni patris virilia abscindentem, Chami imaginem esse, nudatum patrem ridentis, admodum est verosimile. Per Neptunum Iaphetum exhiberi, doctorum virorum est sententia; idque vel ideo, quod Iapheto maritima omnia cum insulis obtigerint. Sed ipsum Iapheti nomen quoque apud mythologos saepe occurrere, notum est. Semum denique Plutonis nomine venire, autumant, cuius rei, nescio, an satis probabilem rationem adferant, qui hoc ideo factum putant, quod idololatriae ac impietatis hostis fuerit acerrimus. In Iano quoque nonnulli Noachum deprehenderunt, quem bifrontem, & vtrinque oculatum finxere veteres, eo quod Noachus vtrumque hominum genus vidisset, & quod diluuio antiquius fuerat, & quod recentius. Mitto reliqua, quibus idem comprobari solet, non quidem contemnenda prorsus, nec tamen extra dubitationem posita. Suppeditabunt ea GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, de *idololatria gentil. lib III. cap. XIV.* SAMVEL BOCHARTVS, in *Phaleg lib. I. cap. I.* PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstrat. euangel. prop. IV. pag. 220.* NATALIS ALEXANDER, *histor. eccl. vet. test. aetat. II. c. II. p. 133.* IO. ALB. FABRICIVS, *cod. pseudep. vet. test. n. LXXIV. p. 240. seqq.* vbi & aliis documentis Noachi apud ethnicos memoria, confirmatur. Chamum quoque eundem esse cum Mene Aegyptiorum rege, contendit IO. MARSHAMVS, in *can. chron. sec. I. pag. 23.* refutatus ideo a IACOBO PERIZONIO, in *orig. Aegypt. inuestigat. cap. V. pag. 65. seqq.* Sed hac de re suo loco.

§. IX. A po-

§. IX.

A posteris Noachi, gentium atque populorum, qui huncce orbem incolunt, primae origines deriuandae sunt. Quorum etiam dispersio contigit, cum turrim Babelis frustra moliti essent, Deo per linguarum confusionem conatus tam stolidos, irritos reddente. Vnde simul origo diuersitatis linguarum intelligitur. * Gentium autem istarum, quae exinde, successu tamen temporis, orbem vniuersum occuparunt, primas origines perspectas habere, cum diuinae hac in re prouidentiae monumentum singulare deprehendatur, plurimum refert.**

* Noachum a diluuio cum vxore tribusque filiis & totidem nuribus seruatum, orbem terrarum in tres filios, Semum, Chamum & Iaphetum partitum esse, iactis apud Rhinocoruram oppidum sortibus, auctor est EPIPHANIVS, qui, ne ea de re dubitaremus, addit: *ὡς καὶ ἡ ἀκολουθία ἔχει, καὶ οὐδὲν κενόφωνον, οὐδὲ παραπεποιημένον, vti consentanea fama vulgatum est, cui nihil vanum subest, aut temere confictum, aduers. haeres. libr. II. tom. II. p. m. 703.* Eiusdem rei & EVSEBIVS in *chron. graeco pag. 10.* aliique mentionem fecerunt: immo ita inter patres recepta fuit haec sententia, vt PHILASTRIVS BRIXIENSIS in haereticorum ordinem secus sentientes retulerit, *haeres. CXVIII.* Et licet prima fronte haec traditio cum scripturae sacrae de gentium dispersione narratione, non satis consentire videatur, fuerunt tamen, qui contenderent, posse eam quodammodo, reiectis, quae ei admiscentur, commentis, cum scriptura sacra conciliari, nec omni eam prorsus fundamento destitui. Saltem id probabile videri, diuisionem quandam Noachi, aut ad minimum consilium de orbis diuisione praecessisse, quam cum improbi inter se consociati, forte euitare vellent, ad minimum aegre in eam consentirent, secutam fuisse linguarum confusionem, & hinc dispersionem gentium. Hoc certum est, aedificatores turris Babelicae in ea fuisse sententia, dispersionem sibi imminere, seu fieri posse, vt dispergerentur, quippe quod aperte satis *Genes. XI. 4.*

innuunt. Id quoque certum, in vaticinio Noachi, de quo antea egimus, gentium dispersionem, diuisionemque terrae, clare satis contineri, quod illis obscurum esse non poterat. Nec contemnenda obseruatio IACOBI VSSERII, qua idem confirmari potest: *Cum Heberus XXXIV. annos vixisset, natus est ei filius, cui nomen Phaleg, cap. XI. 16. quia in diebus eius diuisa fuit terra, cap. X. 25. & I. Chron. I. 19. Quod quidem, si de illius natali accipitur, dicendum videtur, quo tempore natus est Phalegus, Noachum (cui regiones iam sentibus & dumetis obsitae ante diluuium cognitae fuerant) distributionem terrae inter nepotes suos instituisse, eaque peracta, eos ab orientalibus partibus, ad quas ex montibus Ararati iam ante descenderant, in vallem Sennaaris iter peregisse, Genes. XI. 2. vbi impie conspirantes nationes, vt habetur Sapient. X. 5. vt dispersionem a Deo per Noachum iam praescriptam impedirent, vt ex Genes. XI. versibus 4. 6. 8. 9. inter se comparatis, colligitur, vrbem & turrim Babyloniam condere sunt aggressi. Qua inani opera, per linguarum confusionem, quae Babeli cap. XI. 9. nomen dedit, frustrata, gentium dispersio est secuta, in varias orbis partes secundum linguas suas, variis deductis coloniis. Inter quarum duces Ioctanis quoque, fratris Phalegi filii XIII. recensentur, Genes. X. 26. quos tempore natiuitatis patrui sui Phalegi in lucem nondum fuisse editos, clarum est. Cum enim XXXIV. tantum annorum fuerit Heberus, cum natus ei fuit Phalegus, etiamsi Hebero vicenario natum fuisse Ioktanem, & Ioktani vicenario natum fuisse suorum filium maximum concederemus, sex nihilominus post Phalegum annis prognatus fuisset ille primogenitus; in annalib. vet. & nou. testam. aetate mundi II. pag. 3.* Hinc, quae iuxta VSSERIVM caussa initi consilii de vrbe & turri extruenda fuit, facile colligere licet, conatum scilicet euitandi dispersionem a Noacho praedictam. Sunt, qui, hosce homines imperium aliquod vniuersale molitos, contendunt, cuius caput & metropolis, sedesque adeo praecipua esset vrbs illa & turris, quae deinceps Babelis nomen accepit. Huc & sententia viri clarissimi, HERMANNI VON DER HARDT redit, cuius extat *de Babelis ortu* discursus in *ephemerid. philolog. discursu III. pag. 54. seqq.* vbi variis coniecturis hanc sententiam exornat, & commendatiorem reddere annititur. Nimirum ob maledictionem Chami odia inter Chamitas

&

& Semitas orta, mox in bella cruenta eruptura, tandemque Chamitas, vt eo melius se defenderent, & Semitas opprimerent, vrbes munitas, praesertim Babel, extruxisse. Sed quis non videt, quam lubrica haec sint & incerta? Nobis id sufficit, quod caussam istius molitionis haud obscure scriptura indicet, consilium scilicet dispersionem seu seiunctionem voluntate Numinis praescriptam, euitandi, irritumque reddendi vaticinium Noachi. Quo ipso vti se immorigeros atque rebelles demonstrarunt, ita & alia animorum vitia, ambitionem, dominandi cupiditatem, in auctoribus praesertim istius consilii, accedere potuisse, aut accessisse, non negamus. Suffragantem hac in re nobis habemus IACOBVM PERIZONIVM, qui luculenter id, quod diximus, confirmat, in *originibus Babylonicis cap. XIII. pag. 261. seqq.* Verba quoque istorum hominum, quibus consilium suum exponunt, *Genes. XI. 4.* satis manifesta sunt: *agite, condamus nobis vrbem & turrim, fastigiumque eius ad coelum, vt nomen nobis, ne per vniuersas spargamur terras, faciamus.* Vbi tamen ex eo dubium adhuc oriri posset, quid vltima verba, *vt nomen nobis faciamus*, sibi velint? Facile enim aliquis hinc colligere posset, scopum consiliumque saltem horum hominum fuisse, gloriae suae atque famae consulere, nominisque non temere obliuioni tradendi, monumentum erigere. Quod cum non conuenire videatur cum scopo antea indicato, & praeterea in hisce verbis: *faciamus nobis nomen, ne dispergamur*, nullus sensus sit, IO. CLERICVS, qui hasce difficultates probe animaduertit, vt hinc se expediat, *facere nomen* hoc saltem in loco idem aut simile quiddam significare putat, ac *ponere nomen suum alicubi*, hoc est, insignem facere locum habitatione sua, vt ab habitatione nomen ducat. Forte etiam *nomen* monumentum esse existimat, quod nomine eius, qui id erexit, appellatur. Immo tandem eousque progreditur, vt, difficultati huic quam commodissime consuli posse, censeat, si pro שֵׁם legeretur אֵם quae vox metropolin significat, vt sensus sit: *condamus nobis vrbem & turrim, & faciamus nobis metropolin, ne spargamur per totam terram.* Sed hoc est, non soluere, sed secare nodum. Nec necesse est, vt integritatem codicis sacri, praesertim ex caussa tam leui, in dubium vocemus. Plana, ni fallor, cuncta erunt, omnisque eua-

nescet difficultas, si obseruemus, duplicem hic indicari caussam, quae ad opus illud suscipiendum homines istos impulerit: quarum prima eaque princeps fuit, vt dispersionem praedictam euitarent, altera, eaque secundaria, vt nominis sui aliquod monumentum statuerent, si nihilosecius dispergendi essent. Sensus itaque erit: *condamus nobis vrbem & turrim, cuius fastigium ad coelum pertingat, ne dispergamur; aut, quae ad minimum, si nihilosecius dispergendi simus, aeternum nominis nostri sit monumentum.* Ex dictis vero etiam facile intelligas, eos, qui eiusmodi consilium ceperunt, & diuinae dispositioni se opposuerunt, non probos, sed improbos fuisse homines, Chamitas haud dubio, sed non tamen solos, verum omnes, qui seculi labe infecti ad vana & inania abripiebantur. At Chamitas praecipuum inter hosce tenuisse locum, haud abnuo, quae etiam recepta plerorumque interpretum est sententia, cui & FL. IOSEPHVS adstipulatur, *antiqnit. lib. I. cap. V.* ceterique ebraeae gentis doctores, laudati IOAN. BVXTORFIO, *dissertat. II. de confus. lingu. §. XXXI.* Quisnam conatus istius successus fuerit, nos ignorare non sinit Moses, qui, Deum illorum linguas confudisse, perhibet, vt ita ab opere isto desistere coacti fuerint. *Genes. XI. 5. 6. 7.* Hoc nonnulli ita capiunt, ac si per Numinis sapientem directionem discordiae inter eos ac dissensiones ortae sint. Ita praeter alios IO. CLERICVS, qui cum monuisset, humani generis origines summo hic compendio tradi, multorumque annorum res gestas paucis commatibus contineri, credibilius esse putat, primum immissam inter homines discordiam, ideoque relicto opere inchoato, in finitimas regiones dilapsos, paulatimque Nomadum ritu progressos, tandem cum a se inuicem dissiti viuerent, linguas lapsu temporis mutatas, in *commentar. ad h. l.* Qua in re iam gentis ebraeae quosdam doctores sibi praeeuntes habuit. vid CHRIST. SCHOTANI *bibliothec. histor. sacr. lib. II. pag. 79. seqq.* Nec procul hinc discedit CAMPEGIVS VITRINGA, qui, cum rationes receptae sententiae obstantes fuse proposuisset, duplicem tandem verborum Mosis *Genes. XI. 6. 7.* explicationem adfert, quarum neutra abs re esse videri queat; alteram, loqui Mosen de animorum dissensione in consiliis & opere, quae caussa fuerit dissipationis populorum in varias terrae plagas, adeoque originis variarum lingua-

linguarum; alteram vero, loqui eundem de vitio linguae aut labiorum in pronuntiatione, quod conditoribus turris, quamdiu animi sui cogitata aliis exponerent, illo tempore extra ordinem euenerit, iudicio diuino, modo prorsus singulari; *obseruation. sacrar. libr. I. dissert. I. cap. IV. pag. 98 seqq.* Ex hisce duabus sententiis posterior facilius admitti potest, quam prior, quippe cui, vel ipso non diffitente VITRINGA, hoc maxime repugnat, quod Deus dixerit, *Genes. XI. 9. Agedum, descendamus, & confundamus ibi:* שפתם *labium ipsorum,* אשר לא ישמעו איש שפת רעהו *ne quisque audiat labium proximi sui.* Si labium, vt idem vir doctus probe obseruat, hic notaret ipsam sententiam, siue orationem & consilia horum hominum, tum verba Mosis hunc exhibere deberent sensum: *confundamus labium eorum,* efficiamus, vt diuisae inter eos sint sententiae, & consilia, *ne quisque audiat labium sui proximi,* hoc est, ne alius alii auscultet, alter ad alterius consilium se componat. Verum hanc interpretationem, vt ipse bene addit, vix videtur pati phrasis ebraea. Vbi enim שמע notat *auscultare, obtemperare,* quem significatum non raro habere, nemo negat, construi solet, cum litteris ל & ב nominibus praefigendis, aut cum vocula אל. Sed alias relatum ad לשון valet significatu intelligendi. Ita ipse VITRINGA: qui etsi exempla quaedam deinde proferre conetur, in quibus שמע absque ל aut אל significet *auscultare,* nullum tamen profert aut proferre potest, quo doceat, hoc verbum ea ratione voci שפה iunctum, hanc significationem obtinere. Vnde hac obseruatione, sententia illorum, qui linguarum confusionem, de dissensione animorum & discordiis interpretantur, penitus euertitur. Nec firmiori nititur fundamento altera viri docti sententia, *de vitio linguae aut labiorum in pronuntiatione;* quippe cui & genuina significatio verbi בלל & scopus Mosis, qui est, originem diuersitatis linguarum explicare, haud obscure repugnant. Quicquid huius sit, id certum & extra dubitationem positum, circa sermonem subito tum aliquid contigisse, quod homines inter se consociatos impediuerit, quo minus laborem coeptum continuare potuerint. An vero tum simul varietas linguarum, per quas dein diuisae extiterunt gentes, orta sit, alia quaestio

est, de qua iterum diuersae veterum recentiorumque sunt sententiae. Plerique ebraeorum pariter ac christianae ecclesiae doctorum veterum in eo consentiunt, linguarum tum statim ortam varietatem, cum conditores turris Babelicae non tantum primaeuae linguae obliti sint, sed gens quaelibet aliam linguam a Deo illi inditam loqui coeperit: solentque Ebraei addere, septuaginta tum linguas ortas esse, pro numero gentium, quas ex tribus Noachi filiis procreatas Moses capite praecedenti memorauerat. Nec defuerunt ex recentioribus, qui eidem sententiae adstipularentur, vt videre licet apud IO. BVXTORFIVM, de *confus. lingu. Ebr. & plur. linguar. origine*, quae est secunda inter *dissertationes* eius *philologico-theologicas*, p. 51. *seqq.* Dissentiunt vero non tantum IO. CLERICVS, CAMPEGIVS VITRINGA, aliique, qui hypotheses cum antea commemoratis consentientes fouent, sed & qui in istis hypothesibus ab illis quodammodo abeunt. Cumprimis etiam post ISAACVM & MERICVM CASAVBONVM, in hac sententia exornanda, studium operamque posuit IACOBVS PERIZONIVS. Nimirum concedit ille, *confusionem labii* veram & proprie dictam denotare confusionem sermonis, quacunque tandem ratione illa extiterit, sed subitam complurium nouarum linguarum productionem, cum obliuione veteris, ea voce notari, negat. Mosen quoque hoc non affirmare, quod ista confusio in nouarum linguarum productione constiterit. Longe etiam esse verosimilius, antiquas quoque linguas a prima, solito in linguis more, paulatim, & aliis plane modis, alias fuisse deriuatas. Supponit porro, *labii confusionem* non fuisse poenam, quae hominibus diu aut in perpetuum deinceps incubuerit, sed medium saltem seu instrumentum, quo Deus tunc vti voluerit, ad disturbanda hominum illorum consilia, eosque ad secessionem adigendos. Facta autem ista secessione, locutos haud dubio iterum omnes, vt soliti erant, eademque lingua, qua antea fuerant vsi, sed quae dein tractu temporis variis mutationibus, per varias & separatas iam gentes, maiorem in modum adulterata fuerit, & sic ex vna in diuersas abierit. Pluribus haec euincere conatur in *origin. Babylon. cap. XIII, p. 269. seqq.* Magna haec sententia se commendat verosimilitudinis specie, quia scopo Mosis, originem diuersitatis linguarum explicaturi, non videtur aduersari:

cum

cum labii confusio omnino caussa fuerit dispersionis gentium, ex qua linguarum varietas iuxta hanc sententiam orta est. Praeterea verbis Mosaicis satisfacere videtur, cum proprie sic dictam confusionem, quocunque demum modo haec contigerit, admittat. Cumprimis autem hoc habet commodi, quod dubiis, quae circa hoc negotium occurrunt, longe grauissimis, hac ratione haud difficulter occurri queat. Primum eorum est, quod tum ex nominibus, tum historiis, in primo Mosis libro passim occurrentibus, constet, orientales populos omnes longe post dispersionem gentium, eadem, vel valde affini vsos dialecto, quod vel Abrahami ex Chaldaea venientis, & cum Canaanitis sine interprete colloquentis, itemque seruorum Abrahami, aliisque exemplis, pateat. Alterum, quod linguae huius vniuersi tum inter se, tum maximam partem cum Ebraea magnam habeant conuenientiam; cuius rei non alia temere reddi ratio queat, quam quod successu temporis, in gentibus hinc inde dispersis, varia qua pronuntiationem, qua litterarum transmutationem, omissionem, additionem, fuerint mutata, vt tamen linguae istae diuersae vnius eiusdemque linguae primaeuae, quae reliquarum omnium mater sit, tantum certo modo dialecti censeri queant. Tertium denique, quod receptae sententiae vel maxime obstat, argumentum est, quod Cananaeorum lingua eadem fuerit, ac ebraea. Aut itaque dicendum, linguam ebraeam, eam scilicet, quae hodie illo nomine venit, non esse linguam primigeniam, (quod nemo temere dixerit, vt ex infra dicendis constabit,) aut admittendum, linguam ebraeam vel maxime in Chamitarum gente fuisse conseruatam, cum tamen vulgo statuatur, inter Semitarum hoc fuisse praerogatiuas, quippe qui poenae immunes censeri debeant, cum in delicti participationem non venerint. Chamitas autem, vtpote praecipuos istius facinoris auctores, praecipue etiam eius poenam experiri debuisse. Ad haec & alia, quae magnam vtique speciem habent, ex illorum hypothesi, qui post gentium dispersionem linguarum varietatem ortam statuunt, haud difficulter responderi potest. Nec tamen & illis, qui linguarum confusionem ita interpretantur, vt nouas simul linguas ortas statuant, quae hic regerant, desunt. Ad primum

nam-

namque respondent, quod post linguarum confusionem, nouarumque productionem, nihilosecius inter quasdam linguas maior conuenientia esse potuerit, quam inter alias. Mirum itaque non esse, linguas orientales quodammodo inter se conuenire, etsi eo modo orientales & occidentales inter se non conueniant. Hinc, cum discrepantia adeo magna non est, fieri facile potest, vt homines diuersa lingua vtentes, se inuicem vtcunque intelligant. Nec tamen omnem discrepantiam negandam. Linguam, qua Labanus in Mesopotamia habitans, vsus est, a lingua ebraea Iacobo vernacula diuersam fuisse, vel inde constare, quod aceruum in signum federis a se erectum, ille quidem vocauerit יגר שהדותא hic autem גלעד. Quod telum dum ita declinare annititur CAMPEGIVS VITRINGA, *l. c. cap. V. p. 46.* vt dicat, verba יגר שהדותא a scribis sacris textui inserta, vel secundum vsum linguae Chaldaeae eorum aetate receptum inflexa esse, satis indicat, extrema sibi tentanda esse, vt hinc se expediat. Ad alterum quod attinet argumentum, qui in confusione linguarum nouas simul productas adserunt, ita respondent, confusionem nouarumque simul linguarum productionem ita factam, vt linguae primigeniae varia immutatione, litterarum v. g. transpositione, similique ratione, vtraque fieret. Hinc omnino linguas ex hac confusione ortas conuenientiam quandam, tum inter se, tum cum lingua ebraea, seu primigenia habere. Sed nec vltimum argumentum, vt victas dent manus, ab illis impetrare potest. Verum quidem est, sententia illa, linguam Cananaeam eandem fuisse cum ebraea, magni nominis viros, IOS. SCALIGERVM, THOM. ERPENIVM, PETRVM DANIELEM HVETIVM, aliosque, nacta est defensores. His GROTIVM, SELDENVM, BOCHARTVM, nonnulli addunt, inuito tamen STEPHANO MORINO, qui negat, eos credidisse, linguam ebraeam eandem esse cum Cananaea, sed saltem statuisse, linguam ebraeam Cananaeae valde fuisse affinem; *exercit. de lingua primaeua cap. XI.* Quicquid huius sit, linguam ebraeam eandem esse cum Cananaea, nondum ita euictum est, vt nullae hac de re supersint dubitandi rationes, etsi, magnam vtriusque linguae fuisse affinitatem, negari nequeat; quod pluribus ostendit vir clarissimus, VAL. ERNESTVS LOESCHERVS,

RVS, de *caussis linguae ebraeae, lib. I. cap. III. pag. 28. 29.* Solent & Punicam linguam in subsidium vocare, vt ebraeae ac Cananaeae conuenientiam euincant; supponentes, Phoenices origine fuisse Cananaeos: quod contra communem fere eruditorum consensum, negat STEPHANVS MORINVS *l. c.* Quae res vti altioris indagationis est; ita nec illud extra omne dubium positum, inter Punicam & ebraeam linguam tantam esse conuenientiam, quanta vulgo statuitur. Sed hac de re alibi.

** Non enim sine sapientissimo Dei consilio factum, vt credamus, par est, quod Moses tam diligenter gentium omnium origines exposuerit, *Gen. X.* Multa equidem hic occurrunt, quae obscura nobis sunt, minusque perspecta, idque tum ob nominum, quibus gentes insignitae fuerunt, varietatem & mutationes, tum ob earum migrationes commixtionesque, & alias caussas; interim non spernenda est virorum doctorum, quam in hisce indagandis collocarunt, opera. Palmam reliquis velut praeripuisse videtur SAMVEL BOCHARTVS, in *Phaleg*, quem & multi recentiorum, si non in omnibus, saltem in plerisque sequuntur. Nec tamen vbique forte rem tetigit: quod & non mirandum, cum maximam partem coniecturis hic ad veritatem eniti liceat. Nos in compendio ea, quae praecipue memoratu digna visa fuerint, exhibebimus. IAPHETI filii fuerunt: *Gomer, Magog, Madai, Iauan, Thubal, Meschech* & *Thiras*. GOMERIS posteros FL. IOSEPHVS, *lib. I. antiquit. cap. VII.* Galatas esse contendit, olim Gomarenses dictos, quem sequuntur HIERONYMVS, PROCOPIVS, VATABLVS, aliique. LVTHERVS autem, ARIAS MONTANVS, aliique, Cimbros intelligunt. SAMVEL BOCHARTVS, *in Phaleg, lib. III. cap. VIII.* Phrygiae incolas designari, autumat, cuius pars dicatur *κατακεκαυμένη*, *combusta*, quae etiam significatio est vocis גמר apud Chaldaeos & Syros, idque confirmat voce *Φρύγειν*, *torrere*, vnde Phrygia nomen acceperit. Quae quam lubrica & incerta sint, nemo non videt. Recte tamen BALTHASAR BEBELIVS monet, conciliari has sententias inter se posse, si dicamus, Gomeritas fuisse initio Phrygiae, & huic vicinae Galatiae incolas, migrasse deinde versus septentrionem, & Pontum Euxinum, dictosque Cimmerios & contracte Cimbros, in *historia*

ecclef. Noach. artic. VI. §. *IX. p.59.* Nec procul hinc discedit PAVLVS PEZRONIVS, qui in eo totus est, vt Celtas a Gomeritis deriuet, simulque condocet, Gomeritas etiam Sacas, itemque Cimbros seu Cimmerios dictos, in *antiquitate gentis & linguae Celtarum seu Gallorum*, gallice Parisiis anno M DCC III. edita, *p. 13. seqq.* MAGOGI posteros nonnulli Massagetas & Getas, alii Celtas, alii Aquitanos, alii alios esse volunt. Probabilius est, Scythas a Magogo descendisse, quae etiam est sententia IOSEPHI, HIERONYMI, THEODORETI, LVTHERI, quam & plurimis haud contemnendis rationibus confirmat SAM. BOCHARTVS, in *Phaleg, lib. III. cap. XIII.* Sed cum Scythae vel Asiatici sint, vel Europaei, illos quidem BOCHARTVS, hos autem alii intelligunt. Posse vero & hasce inter se conciliari sententias, existimat BALTHASAR BEBELIVS, si dicatur, Scythas a Magogo oriundos initio in Asia iuxta Caucasum habitasse, hinc autem, cum aucti essent, latius se diffudisse, & quosdam Europae partem occupasse, ex quibus iuxta quosdam Gothi, iuxta alios Germani, prodierint; *l. c. p. 60.* MADAI parentem auctoremque Medorum esse, magno omnes fere consensu statuunt, resque ipsa aperte constat, ex *Dan. V. 28. VI. 8. VIII. 20. Esth. I. 3. X. 2.* IAVAN Graecorum parentem conditoremque esse, dubitari nequit. Constat id vel ex *Dan. XI. 2.* vbi dicitur, quod quartus Persarum rex, hoc est, Xerxes, insurrecturus sit contra regnum Iauan, id est, Graeciam. Sic & *cap. X. v. 20.* princeps ex Iauan, id est, Graecia, imminere praedicitur Persarum regi. Cum autem vox יון aeque *Ion* ac *Iauan* efferri queat, mirum non est, apud Graecos Iauanis posteros dictos Ionas, eorumque regionem Ioniam. Quod nomen licet deinceps certae Graecorum genti haeserit, dubium tamen non est, quin antiquissimis temporibus omnibus Graecis fuerit commune. Id quod vel ex eo colligas, quod HERODOTVS auctor est, Athenienses & alios Graecos noluisse Iones appellari. Scilicet & maiorum, & priscae denominationis, pudebat homines inepte ambitiosos. Verba HERODOTI sunt: οἱ μὲν νῦν ἄλλοι Ἴωνες καὶ Ἀθηναῖοι ἔφυγον τοὔνομα, οὐ βουλόμενοι Ἴωνες κεκλῆσθαι. *alii Iones atque ipsi Athenienses istud nomen refugerunt, nolentes Ionii appellitari; lib. I. p. m. 61.* Cumque Asia prima hominum fuerit sedes, & inde demum in Europam

ropam progressi sint, nullum est dubium, quin Iones, seu Graeci primo in Asia minori sedem habuerint, & sic tandem, cum numerus illorum ad insignem multitudinem excreuisset, quosdam in Europam commigrasse, eamque occupasse partem, quae deinde Graecia dicta est. Graeci equidem scriptores, Graecos Asiaticos a Graecis Europaeis ortos contendunt; sed rerum antiquissimarum profunda ignorantia, vna cum iactantia, Graecis Europaeis propria, obstitit, quo minus veritatem perspicere potuerint. Europaei enim Graeci ab Asiaticis potius originem duxerunt, etsi deinde quaedam coloniae ex Europa in Asiam remigrauerint. Et istud quidem hodie viri docti extra dubitationem posuerunt. vid. VAL. ERNESTI LOESCHERI, *Ion, seu originum Graeciae restauratarum lib. II.* cumprimis *lib. I. cap. II. p. 15. & lib. II. cap. I. p. 73. seqq.* THVBALIS posteros FL. IOSEPHVS Iberos, HIERONYMVS Hispanos esse putat. Tibarenos intelligit SAM. BOCHARTVS, *l. c. lib. III. cap. XII.* qui deinde Tartari dicti sunt, quam in re iam praeeuntem sibi habuit B. LVTHERVM. Nec id sine ratione. Coniunguntur enim Thubal & Mesech frequentius, vt populi vicini. conf. *Ezech. XXVII. 13. XXXII. 26. XXXVIII. 2. 3.* Mesech autem, vt deinceps dicetur, Moschis ortum dedit, quibus vicini sunt Tartari. Nec dissentit IOSEPHVS, cum Iberos Colchidis accolas intelligat. Tibarenos autem, iuxta Colchidem locat STRABO, *lib. VII. cap. XI. XII.* Ad rationes SALIANI, pro sententia HIERONYMI militantis, solide respondet BEBELIVS, *l. c. p. 61.* De MESCHECH etsi iterum variae sint eruditorum sententiae, praeferenda tamen reliquis eorum, qui Moschos intelligunt, qui quicquid iugorum est, a Phasi ad Pontum Cappadocium vsque, occuparunt. Praeter alia & ipsum nomen hoc ostendere videtur, quanquam nonnulli *Meschech*, non tam hominis singularis, quam populi aut regionis nomen esse contendunt, quod & de aliis quibusdam nominibus hic occurrentibus obseruant. Praeter ARIAM MONTANVM, MERCERVM, SALIANVM, aliosque hanc sententiam, quod Moschi intelligantur, tuetur BOCHARTVS, *l. c. lib. III. cap. XII.* cui & BEBELIVS suffragatur, *l. c. p. 62.* Vltimus denique inter Iapheti filios commemoratur THIRAS, de quo plerique veterum & recentiorum consentiunt, quod Thraces aut

Thracum conditor hoc nomine significetur. Plurima vocis huius vestigia in Thracia & Thracum nominibus occurrere, ostendit SAM. BOCHARTVS, *l. c. lib. III. cap. II.* Et hi quidem fuere filii Iapheti, ex quibus duo fuere, quorum posteros speciatim indicare operae pretium Moses duxit, haud dubio ob gentium, quae ex iis ortae sunt, celebritatem, Gomer scilicet atque Iauan, *Genes. X, 3.* Gomeris namque filii indicantur, *Ascenas, Riphat*, & *Thogarma.* ASCENASI quinam fuerint posteri, valde iterum inter se dissentiunt viri eruditi. Sunt, vt reliquas sententias mittam, qui, Germanos Ascenasi progeniem esse, existimant, vt B. LVTHERVS, aliique. Alii contra existimant, e terra Gomer seu Phrygia maiori, duce Ascenazo, colonos in Phrygiam minorem & Troadem deductos, ad Pontum vsque se diffudisse. Argumento sunt regio, vrbs & palus in Phrygia, Ascaniae dictae, fluuiusque Ascanius. Pluribus haec demonstrat SAM. BOCHARTVS, *loc. cit. lib. III. cap. IX.* Nec a priori haec discrepat sententia, sed conciliari cum ea potest, si dicamus, Germanos, saltem ex parte, ex Phrygia originem ducere, quod luculenter euincit, argumento inter alia ex vtriusque linguae, Phrygicae & Germanicae, conuenientia ducto, PAVLVS PEZRONIVS, in *antiquitate gentis & linguae Celticae, pag. 290. seqq.* Singularis plane de origine Germanorum est sententia IO. CHR. KRIEGSMANNI, cuius *coniectaneorum de Germanicae gentis origine ac conditore liber vnus* anno M DC LXXXIV. Tubingae prodiit. In eo namque probare annititur, Germanos ab Hermete trismegisto, qui Mosi sit Chanaan, originem ducere. Sed dubito, an rationes, quas adfert, id, quod cupit, euincant. Primo illorum reiicit sententiam, qui ab Askenazo Germanos deriuant, cum SAM. BOCHARTO contendens, Askenazum non Germaniam, sed Phrygiam minorem insedisse, *cap. III. & IV.* Sed, quod ista BOCHARTI sententia non repugnet illorum opinioni, qui ab Askenazo Germanos deriuant, iam antea demonstrauimus. Nec contemnendum suae sententiae argumentum, qui Askenazum Germanorum conditorem ferunt, in eo inueniunt, quod communis fere Ebraeorum haec sit sententia, adeo vt Germani in eorum scriptis non alio fere, quam אשכנזים, nomine veniant. Cui argumento quae KRIEGSMANNVS *cap. V.* opponit, non adeo magni momenti sunt.

sunt. Prouocat inter alia ad IOSEPHVM BEN GORION, qui Germanos facit filios Elisae Iauanidis. Sed, vt ille Elisa, qui Germanorum pater sit, fictus prorsus est & commentitius, ita, quanta pseudo-GORIONIDIS istius in rebus historicis sit auctoritas, iam ex supra dictis constat. Praecipuum caussae suae momentum vir doctus in testimonio C. CORNELII TACITI ponit, ex quo colligit, Germanicae gentis conditorem esse Tuitonem, seu Theutum, quo nomine apud veteres Mercurius venit, hoc est, vt ipse quidem putat, Chanaanus. Nec id sane sine verosimilitudinis quadam specie dicitur, Theutum seu Mercurium Germanicae gentis conditorem esse, cum non tantum nominis suffragetur ratio, facilique ratione a Theuto Teutones dici potuerint, sed C. CORNELIVS TACITVS quoque diserte dicat: *Deorum maxime Mercurium colunt*, de *morib. Germ. c. IX.* Verum ad id demum omnis redibit disceptatio, quis ille Theutus seu Mercurius? Num Chanaanus? Id quidem vult KRIEGSMANNVS, sed validis rationibus non probat. Cur non vnus ex Iapheti posteris? cur non ipse forte Askenas hoc nomine insigniri potuit? Certe PAVLVS PEZRONIVS, vt Iouem Celtarum regem, qui in Italia & occidente regnauit, interpretatur, ita Theutum illum seu Mercurium, vnum ex eius filiis fuisse contendit, in *antiquitate gentis & linguae Celticae p. 293.* Nullam itaque caussam video, cur a recepta sententia, Germanos ab Askenazo originem ducere, discedere debeamus. Alter Gomeris filius est RIPHATH: de cuius posteris nihil, praeter coniecturas admodum incertas; adferre licet. Paphlagones designari, sententia est IOSEPHI & HIERONYMI, quam & praeter alios sequitur SAMVEL BOCHARTVS *l. c. lib. III. cap. X.* Sed hi supponunt, aut pro *Riphath* legendum *Diphath*, aut *Riphath* & *Diphath* esse vnum idemque. Riphaeorum montium accolas designari, probabiliori coniectura contendit IOAN. CLERICVS ad *h. l.* Vltimus Gomeris filius est THOGARMA. Mentio quoque huius gentis apud Ezechielem *cap. XXVII. 4.* vbi dicitur, equos & mulos ad nundinas Tyriorum e domo Thogarma conductos fuisse. Idem propheta hanc regionem ad septentrionem Chaldaeae aut Iudaeae collocat. Vnde tandem BOCHARTVS colligit, Cappadoces, alias & Tragmos dictos, innui, *lib. III. cap. XI.* Alter Iapheti filius, cuius posteros speciatim Moses memorat, est

IAVAN. Huius inter filios primo loco commemoratur ELISCHAH, quo nomine Elidem, vetustissimam Peloponnesi prouinciam, signari, viri docti credunt. Nam *Ezech. XXVII. 7.* laudatur *purpura Elisa.* Elis autem purpurae piscatione celebris erat, teste PLINIO, *histor. natur. lib. IX. cap. XXXVI.* Consentiunt hactenus alii, vt tamen paulò ampliores huius regionis limites statuant, immo totam Peloponnesum hoc nomine comprehendant. Certe tum ex Peloponneso ipsa, tum ex circumiectis insulis ingentem purpurae copiam auectam fuisse, ostendit BOCHARTVS *l. c. lib. III. cap. IV.* Sequitur THARSIS, cuius sedem in Hispania quaerit BOCHARTVS, *l. c. lib. III. c. VII.* Esse enim Hispaniam Phoenicum nauigationibus & metallo admodum celebrem, quod de regione Tharsis scriptura laudat. *Ezech. XXVII. 12.* Verum cum hic Iauanis, vnde Graeci, posteri recenseantur, rectius alii Tharsidem in Macedonia quaesiuerunt, qua de re varias coniecturas profert IOAN. CLERICVS ad *h. l.* Per CHITTIM plerique Macedoniam intelligunt, idque vel ex *I. Maccab. I. 1.* it. *VIII. 1.* vt & ex *Es. XXIII. 1.* aliisque argumentis patet. Discessit nihilo-secius ab hac sententia BOCHARTVS, Italiamque cum insulis vicinis intelligit, *l. c. lib. III. cap. V.* Sed Macedoniam & aliquot vicinas maris Aegei insulas hac voce designari, solide probat IO. CLERICVS ad *h. l.* qui & ad rationes BOCHARTI respondet. conf. & BALTHASAR BEBELIVS *loc. cit. pag. 65.* Superest DODANIM, pro qua voce nonnulli RHODANIM legunt, cum & in genealogiis Esdrae & in pentateuchi versione Samaritana sic legatur, & LXX. interpretes haud dubio ita legerint, qui *Rhodios* intelligunt. Sed cum constans codicum ebraeorum lectio sit: *Dodanim*, ab ea discedere merito nobis religioni ducimus. Versiones etiam ad fontes exigendae sunt, non fontes ad versiones. Facessat itaque procul coniectura SAM. BOCHARTI, qui Rhodani accolas in Gallia intelligit, *loc. cit. libr. III. cap. VI.* Praeferenda omnino sententia B. LVTHERI aliorumque, qui Epirotas designari autumant, penes quos deinde celeberrimum illud templum Dodonaeum fuit. *Consentaneum est,* inquit DAVID CHYTRAEVS, *Dodanim nepotem Iaphet in ea Epiri ora sedem ecclesiae & scholae constituisse, in qua vera de Deo doctrina ad posteros propagaretur. Hac extincta diabolus suae*

blas-

blasphemiae & idololatriae sedem ibi collocauit, vt semper in mundo fieri solet; comment. in Genes. ad h. l. Iapheti hactenus progeniem vidimus. Sequuntur nunc secundum ordinem, a Mose obseruatum, posteri Chami. Inter filios eius primum locum CHVS tenet, a quo LXX. & vulgatus, & patres, vt & plerique commentatores, Aethiopes deriuant. SAM. BOCHARTVS contra Midianitas pro Chusi posteris habet. Sephora namque Mosis vxor ex hac gente fuit, *Exod. II. 16. 21.* & Sennacheribum oppugnantem oppidum in tribu Iudae, Tirhaca, *rex Chus*, ex improuiso adortus dicitur, *II. Reg. XIX. 9.* quod facile quidem a Madianitidis rege fieri potuit, minime autem a rege Aethiopum. Mitto reliqua, quae ab eodem auctore, ad hancce sententiam confirmandam, afferuntur. Nihil tamen obstat, quo minus dicamus, primos Chusi posteros in Madianitide sedem suam collocasse, deinde autem latius se diffudisse, vt ab illis Aethiopes quoque prouenerint. Et hunc in modum & istae inter se conciliari sententiae poterunt. Alter Chami filius fuit MIZRAIM, quanquam adhuc disputetur, sitne regionis vel gentis, an vnius hominis illud nomen. Cum enim formae, vt loqui solent, sit dualis, regionis potius nomen esse, nonnulli inde concludunt, eo, quod Aegyptum in superiorem & inferiorem diuisam fuisse, constet. Ita post SAM. BOCHARTVM *loc. cit. lib. IV. cap. XXIV.* IAC. PERIZONIVS, in *Aegyptiac. orig. inuestigat. cap. I. pag. 6.* Alii exemplo nominis אפרים *Ephraim*, aliisque, comprobare volunt, hominis illud etiam nomen fuisse. Quicquid huius sit, cum ex perpetuo scripturae vsu satis constet, Mizraim esse Aegyptum, in confesso est, & extra omnem dubitationem positum, hancce Chami filium, cui id nominis datum, Aegyptiae gentis auctorem esse, ac conditorem. Tertius Chami filius fuit PVT, vel PHVT, cuius posteri, secundum quosdam, Mauritaniam, secundum alios, Lydiam occuparunt. BOCHARTVS sedem Aegypto viciniorem huic genti assignat, quicquid scilicet terrarum trans Tritonidem vsque ad oceanum Atlanticum exporrigitur, *lib. IV. cap. XXXII.* Id certum, fuisse gentem Africanam, quia Aethiopibus, Lybiis & Aegyptiis annumeratur, *Ierem. XLVI. 9. Ezech. XXX. 5.* Sequitur inter Chami filios CANAAN. Posteros eius eam terram, quam deinceps Israelitae

litae occuparunt, Phoeniciam & Syriam, possedisse, notius est, quam vt moneri debeat. Cumque plerique, praesertim Sidonii & Tyrii, mercaturae essent deditissimi, factum inde, vt mercator κατ' ἐξοχὴν כנען diceretur. Ceterum Canaanum hunc, qui Noachi maledictionem expertum, eo quod in delicti paterni societatem venisset, iam supra diximus. Cuius rei aliquoties spiritus sanctus meminit, eum haud dubio in finem, vt eo confidentius Ebraei a Semo deriuati *Gen. X. 21.* arma tum, cum haec scriberet Moses, corriperent aduersus Cananaeos, seruituti Semitarum & Iaphetitarum destinatos, *Genes. IX. 21.* Recte hoc obseruat BALTHASAR BEBELIVS *l. c. p. 199.* Atque isti quidem cum fuerint Chami filii, nunc & quosdam ex eius nepotibus Moses memorat, non aliam itidem haud dubio ob caussam, quam quod gentes ex hisce ortae prae reliquis ei dignae visae sint, quarum conditores indicaret, idque maxime intuitu Israelitarum. CHVSI itaque filii fuere *Seba*, *Heuila*, *Sabtha*, *Raema* & *Sabtecha*. Ab hisce varios Arabiae populos propagatos, recte obseruarunt viri docti. His speciatim adhuc additur NIMRODVS, distinctus quodammodo a ceteris, non quod ex illegitimo thoro sit susceptus, quae quorundam incerta nimis est traditio, sed quod Babylonici regni fuerit conditor, dignusque adeo, qui prae ceteris commemoraretur, addita simul regni tam memorabilis origine. Sed hac de re in sequentibus. MIZRAIM originem dedit τοῖς *Ludim*, *Anamim*, *Leabim*, *Naphtuhim*, *Pathrusim*, *Casluhim*, *Pelischtim* & *Caphthorim*. De hisce gentibus cum nihil, si a coniecturis oppido incertis discedas, fere dici queat, nos sequentia saltem obseruabimus. Primo haec non singulorum hominum, sed integrarum gentium nomina esse; quod & recte obseruatum SALOM. GLASSIO *Grammat. sacr. seu philol. sacr. lib. IV. tract. III. obs. I. p. 759.* Deinde, de voce Mizraim, num hominem, an regionem denotet, iam supra disputauimus. Vtcunque hic capiatur, sensus alius esse nequit, quam hasce gentes esse originis Aegyptiacae, seu colonias Aegyptiorum. Ad *Plischtim* seu Philistaeos quod attinet, admodum est verosimile, eos in Africa olim sedem habuisse, & hinc nauibus in oram Syriae seu Palaestinae maritimam delatos, tractum huncce insedisse. Rationibus minime contemnendis hoc, itemque Caphtorim Africae gentibus annumerandos

randos esse, euincit IOAN. CLERICVS ad *h. l.* CANAANIS denique vndecim a Mose celebrantur filii, *Zidon*, *Chet*, *Iebusi*, *Emorrhi*, *Girgasi*, *Heui*, *Arki*, *Sini*, *Arnadi*, *Semari* & *Chamathi*. Horum omnium posteri eas inhabitarunt regiones, quae Cananaeae nomine deinceps venerunt, vt vel ex iis, quae Moses statim *vers. 19.* subiicit, patet. Est vero obseruandum, Cananitarum nomen interdum vel generatim sumi, vt omnes gentes hic commemoratas complectatur; vel speciatim, vt illos Cananaeos denotet, qui partim ad mare, partim ad ripas Iordanis habitabant. conf. *Gen. XV. 21. Exod. III. 8. 17. XXXIII. 2. &c.* Zidon hic non vrbis, vt nonnulli volunt, sed hominis, a quo vrbs illa longe celeberrima nomen sortita est, nomen est, quia diserte additur, eum Canaanis fuisse primogenitum. Superest SEMVS cum posteris suis, de quibus ideo vltimo loco Moses verba facit, quod illi constitutum esset, missis reliquis Noachidis, historiam Abrahami ex Semi progenie oriundi, copiosius prosequi. Filii autem Semi fuere *Elam*, *Assur*, *Arphaxad*, *Lud*, *Aram*. Ab ELAMO descendunt Elamitae, qui incolunt Elymaidem, inter Susianam & Mediam. Hinc frequenter coniunguntur Elamitae & Medi, *Es. XXI 2. Act. II. 9.* Bellicosam fuisse gentem, suisque regibus inclytam, discas ex *Ierem. XLIX. 35.* & *Genes. XIV. 1.* Ab ASSVRE Assyrios originem ducere, vel ipsa nominis ratio suadet. Regio, quam inhabitabant, sita erat ab occasu inter Tigrim fluuium, a meridie Susianam habens, ab ortu Mediam, a septentrione Niphatem montem, quo ab Armenia maiore distinguitur. Metropolis eius Niniue fuit, quam a Nino Assuris filio dictam putant. Sane a filiorum primogenitorum nominibus nomina vrbibus quandoque imposita, vel ex Caini exemplo patet, *Genes. IV. 17.* Sententiam illorum, qui Niniuen a Nimrodo extructam putant, deinceps sub examen reuocabimus. ARPHACHSADI posteri quinam fuerint, aut vbi habitauerint, si ab iis, de quibus deinceps, discesseris, incertum. Nominis tamen vestigium in *Arrapachitide* parte Assyriae, cuius meminit PTOLOMAEVS, sibi inuenisse visus est SAM. BOCHARTVS, *Phalegi lib. II. cap. IV.* Vocem LVD idem BOCHARTVS ex Phoenicum lingua interpretatur *flexuosum*, & hinc colligit, ortos a LVD esse Lydios, Asiae minoris populos; dictosque eos ita esse a flexuoso Maeandri cursu, *lib. II.*

 cap.

cap. XI. A Lydiis, Asiae populis, Lydos Africanos distinctos esse, recte monet, idque dubio caret. IOAN. CLERICVS Lydos, Semi posteros, Euphratis potius accolas esse, existimat, inter Singam & Saocoram amnes, nec in Asia minori temere quaerendos, cum ab vna eademque stirpe oriundi non adeo procul alii ab aliis discedere soleant; ad *Gen. X. 22.* ARAMVM denique Syrorum fuisse parentem, quorum metropolis Damascus fuit, *Esa. VII. 8.* cum apud omnes in confesso sit, vt prolixius his immoremur, necesse non est. Quod vero circa Iapheti & Chami filios fecerat Moses, id etiam facit circa filios Semi, vt quorundam ex illis posteros specialius designet. ARAMI itaque filios fuisse, dicit, *Vz*, *Hul*, *Gether* & *Mas.* Cumque antea iam obseruatum sit, Aramum Syrorum patrem fuisse, dubium non est, quin & horum filiorum eius posteri, in Syria & regionibus vicinis sedes suas habuerint. Reliqua, quae de illis dici possunt, ad coniecturas incertissimas redeunt. Alter filiorum Semi, cuius posteros speciatim designat, est Arphachsad, sed ea hac facit ratione, vt cumprimis ostendat, quo pacto a Semo per Arphachsadum iusta serie descendat Abrahamus. ARPHACHSADVS namque *Selaebum*, Susianorum, vt putant, conditorem, hic vero *Eberum* genuit. EBERI duo fuere filii, *Peleg*, qui ita dictus, quod eius tempore orbis diuisus sit, qua de re iam supra dictum, & *Iaketan.* IAKETANI, qui & *Ioctan* ac *Ioctan*, filii fuere: *Almodad*, *Saleph*, *Hazarmaphet*, *Iarab*, *Hadoram*, *Vsal*, *Dikela*, *Obal*, *Abimael*, *Seba*, *Ophir*, *Heuilab*, & *Iobab.* De sede Iaketano assignanda inter se viri docti non conueniunt, hodie tamen plerisque se probat sententia SAM. BOCHARTI, Arabiae felici illum asserentis, quod inter alia ex scriptoribus Arabibus euincit, qui ipsum Cathanem vocant, & linguae Arabicae repertorem celebrant, in *Phaleg. lib. II. cap. XV.* Hinc & colligere pronum est, filios, qui hic commemorantur, Iaketanis, variis Arabiae felicis populis originem dedisse, qui deinceps latius se diffundere potuerunt. PELEGI filius fuit *Regu*, a quo per *Serugum*, *Nahorum*, & *Tharam*, originem duxit Abraham, vt in sequentibus pluribus exponetur.

§. XV.

Inter eos, qui reliquos ad turrim inuito Numine aedificandam impulere, haud vltimus fuit Nimrodus, Chusi filius,

lius, ex gente Chamitarum, immo hic velut dux & antesignanus ad opus illud aggrediendum fuisse videtur. * Dispersis autem ob linguarum confusionem reliquis, ille cum suis in terra Sinear permansit, ibique regnum Babylonicum condidit. ** Nec dubium, quin eius exemplum alii imitati sint, quod & de Assure, regni Niniuitici conditore, haud obscure *Gen. X. 10.* asseritur. *** Vnde, quaenam imperiorum post diluuium fuerit origo, perspicere licet.

* Communis haec atque recepta fere est sententia, eaque fundamento non destituta, inter auctores praecipuos consilii de vrbe & turri, qua gentium dispersio impediretur, extruenda, fuisse Nimrodum. Idque haud obscure innuit ipse Moses, dum dicit: *hic in terris potens esse coepit, Gen. X. 8.* Quod non alium in finem narrauit, quam vt intelligeretur, cuius potissimum auspiciis gesta fint, quae deinceps expositurus erat. Idque adeo ex hisce verbis praeter alios recte colligit R. SALOM. IARCHI ad *h. l.* Alii ex ipso *Nimrodi* nomine, quod a verbo מרד deriuatum, *rebellem* significat, argumentum ducunt, quo idem comprobent. Quod tum rite valebit, si dicamus, hoc nomen illi tum demum impositum, cum variis facinoribus inclaruisset, quae etiam quorundam est sententia. Dicitur vero idem Nimrodus *potens venator coram Domino.* Quae verba a nonnullis figurate explicantur, ac si iis significetur, fuisse Nimrodum *venatorem hominum contra Deum*, hoc est, cepisse animos hominum, traxisse eos in suas partes, & excitasse ad rebellionem contra Deum.; paucis: oppressisse homines simul & rebellasse contra Deum. Ita AVGVSTINVS *lib. XVI. de ciuit. Dei cap. IV.* quem & alii sequuntur. Verum nullam hic video rationem, quae nos cogat, vt a propria & genuina verborum significatione discedamus. Quanti periculi res sit, in narratione praesertim historica, missa propria verborum significatione, ad figuras & metaphoras se recipere, alii iam dudum ostenderunt. Neque est, vt aliter sentiamus, quia additur: *coram Deo.* Ea enim phrasi intensionem rei, cui additur, vel eius excellentiam, aut id, quod palam, feliciter, secure, confidenter tan-

quam in conſpectu & ſub praeſidio Dei, agitur, deſignari, exemplis variis condoceri poteſt. conf. *Ion. III. 3. Gen. XXIII. 6. Pſ. XXXVI. 7. Actor. VII. 20.* Senſus itaque eſt: Nimrodum fuiſſe venatorem longe excellentiſſimum. Quod & prouerbium, cui occaſionem dedit, a Moſe ſubiunctum, confirmat. Sed omnia recte quoque ſibi conſtant, ſi proprie haec verba capiantur. Cum enim diuinus ſcriptor dixiſſet, Nimrodum fuiſſe *potentem in terra*, rationem ſubiicit, cur ad potentiam iſtam atque auctoritatem peruenerit. Venationibus enim, fortitudinis promptitudinisque laudem ſibi parauerat. Simul vero magnis alios homines affecerat beneficiis, feras beſtias eos inſectantes, capiendo vel occidendo. Antiquiſſimis enim temporibus cum homines pauciores, plures autem beſtiae erant, haud mediocri homines beneficio ſibi obſtringebat, qui illorum ſecuritati, captis aut occiſis beſtiis, conſulebat. Pleroſque heroas Graecos eadem ratione apud alios homines gratiam & potentiam ſibi inueniſſe, pluribus ediſſerit IACOBVS PERIZONIVS, qui & eandem ex inſtituto confirmat ſententiam, *orig. Babylon. cap. XII. pag. 234. ſeqq.* Interim non nego, fuiſſe hominem impium, atque tyrannum, qui ſpretis diuinis legibus, omnibus, quibus potuit modis, ad magnam potentiam graſſaretur. Verba tamen, *venator coram Deo*, directe hoc non innuunt. FL. IOSEPHVS, AVGVSTINVS, aliique, Nimrodum homines ad idololatriam, ſpeciatim ad cultum ignis, Chaldaeis familiarem, ſeduxiſſe, perhibent. Eoque haud obſcure inclinat Targum Hieroſolymitanum: *Hic fuit potens in venatione, in peccato coram Iehoua, quia fuit venatus filios hominum, linguis ſuis, & dixit eis: diſcedite ab inſtitutionibus Dei, & adhaerete inſtitutis Nimrodi.* Quo nomine & inter haereſiarchas aeui Noachici a nonnullis refertur. Verum quemadmodum vita hominum improba Numinis contemtum omnino arguit, ita idololatram fuiſſe Nimrodum, aut alios de Deo errores fouiſſe, dici nequit, cum nullum eius rei in ſcriptura ſacra veſtigium extet.

** Planiſſime hoc colligere licet ex verbis Moſis: *Initium eius regni Babel, Erech, Achad* & *Chalne, Geneſ. X. 10.* Babel itaque cum fuerit initium regni eius, neceſſe eſt, vt dicamus, Nimrodum reli-

reliquis, qui Babelis aedificationi interfuerunt, dispersis, aut ibi cum suis mansisse, aut eodem rediisse. Prius est verosimilius. Confirmatque idem IOSEPHVS, *antiquitat. iud. lib. I. cap. VII.* ὑπομείνας παρὰ Βαβυλωνίοις ἐτυράννησε, *manens* (post dispersionem) *apud Babylonios, regnauit.* conf. & ABEN ESRA ad *h. l.* Narratio autem Mosis ita digerenda, vt, quae de Nimrodo dicit, initium regni eius fuisse Babel, post gentium demum dispersionem contigisse, intelligantur. Qui enim Babel initium regni eius esse potuit, cum nondum esset? Haec ipsa vrbs autem, quae occasionem dispersioni dedit, quaeue ob linguarum confusionem Babel dicta, regni eius initium fuit. Mirorque omnino, fuisse viros doctos, qui hanc vrbem regnumque iam ante dispersionem conditum existimarunt. Quod prorsus fieri non potuit. Ceterum cum a profanis historicis, CTESIA praecipue, ceterisque, qui eum sequuntur, Babylonici imperii conditor Belus vocetur, viri quidam docti in eam ingressi sunt sententiam, Belum eundem esse, ac Nimrodum. Ita praeter alios quam plurimos sentit DIONYSIVS PETAVIVS, in *rationar. temp. part. II. libr. II. cap. III.* ISAACVS contra VOSSIVS eam prorsus reiicit sententiam, atque impugnat, falsis innixus hypothesibus, *differtat. de aetate mundi cap. IX.* quam rursus defendit ac tuetur IACOB. PERIZONIVS, vt tamen Belum hunc Babylonium, a Belo Assyrio, qui pater Nini fuisse dicitur, vtpote eo longe antiquiorem, discernat, in *originib. Babylon. cap. VII. p. 93. seqq* it. *cap. XIV. p. 325.* Quicquid huius sit, in eo hodie fere conueniunt viri eruditissimi, sententiam illam de regum Babyloniorum, maximam Asiae partem sub imperio tenentium, continua successione, donec Medi & hinc Persae in illorum locum successerint, omni prorsus fundamento destitui. CTESIAE, & illorum, qui eum sequuntur, vt hic nos moueat auctoritas, necesse non est. Quantum enim huic auctori tribuendum sit, iam in prolegomenis dictum. Qui Nimrodum eundem cum Belo esse, volunt, lubrico itidem nituntur fundamento, aut, si idem fuit, de Babylonio, non de Assyrio, hoc est intelligendum, ex quo communis & recepta sententia parum praesidii capit. Ex scriptura de amplitudine ista, & continua successione regni Babylonici, nihil

proferri potest. Prima enim in illa post Nimrodum & Amraphelem, Babyloniorum regum mentio occurrit in historia Ezechiae, *II. Reg. XX. 12. II. Paral. XXXII. 31.* vbi Merodac filius Baladanis, rex Babel, legatos ad Ezechiam misisse dicitur, sciscitatum de portento, quod aegro Ezechia acciderat, additis etiam muneribus. Quae simul ita comparata sunt, vt inde facile intelligere liceat, nec eo tempore tantam huius imperii magnitudinem ac potentiam fuisse, quanta vulgo iactatur. Amraphel contra, rex Sinear, seu Babyloniae, *Gen. XIV. 1. seqq.* numeratur inter auxiliares copias Chedorlahomori regis Elam, quasi multo potentioris. Quod fieri non potuisset, si Babylonici imperii statim ab initio tanta in oriente fuisset potentia. Immo deinceps Mesopotamiae, Moabitarum, Cananitarum, Midianitarum, aliique reges, ceu magna in oriente potentia praediti, commemorantur, nulla Babyloniorum iniecta mentione. Quod documento profecto est certissimo, exiguae ad minimum auctoritatis hisce temporibus Babyloniorum reges fuisse. Atque haec cum ita sint, non errauerit, qui dixerit, Babylonicum regnum a Nimrodo conditum, amplitudine reliqua, quae deinceps in oriente orta sunt, regna, neutiquam superasse, idemque varia expertum fata, & aliis quandoque subiectum fuisse regibus: tempore Ezechiae, regis Iudae, proprios equidem habuisse reges, qui tamen diu aduersus inualescentem tum maxime Assyriorum potentiam sese tueri non potuerunt. Mox vero Medis iuncti Babylonii, Assyriorum non tantum iugum excusserunt, sed magnam quoque imperii istius occuparunt partem. Tum demum potentia & auctoritas huius imperii enitescere, sed non diu admodum duratura, & mox ad Medos, hinc ad Persas transitura. Haec vt scripturae sacrae, ita & veritati sunt consentanea. In alterum extremum prolabitur IO. MARSHAMVS, qui ipsius vrbis quoque Babylonis originem ad Nabonassari tempora vult deiectam, cuius tamen conditorem fuisse Nimrodum, aperte satis scriptura tradit; haud immerito ideo refutatus a IAC. PERIZONIO, *orig. Babylon. cap. III. p. 30. seqq.*

*** Sunt plurimi, iique eruditissimi viri, qui in verbis Mosis *Gen. X. 1.* vocem *Assur* pro regionis, non pro hominis nomine ae-

ne accipiunt. Hos & praeter alios secutus est IO. MARSHAMVS, qui in hac interpretatione argumentum sibi inuenisse visus est, quo sententiam suam, qua negat, Nimrodum esse Babylonis conditorem, confirmare queat. Sensum itaque verborum Mosis esse putat: *Initium regni eius fuere Babel &c. id est, initio Babyloniam occupauit, in qua oppida ista postea condita fuerunt: cum vero partes istae vastissimorum omnium Euphratis & Tigris inundationibus essent obnoxiae, e terra illa exiit in Assyriam, & aedificauit Niniuen &c.* Hinc tandem concludit: *Cum egressus sit ex Babylonia, Babylonis vrbis conditor haberi nequit, in can. chron. sec. XVII. pag. 508.* Alii, licet de origine vrbis Babyloniae a MARSHAMO dissentiant, in eo tamen conueniunt, Nimrodum ex Babylonia in Assyriam venisse, ibique vrbem Niniue condidisse. At verbis apertis Mosis vim manifestam faciunt, qui ita sentiunt. Ita namque loquitur diuinus scriptor: מן הארץ ההיא יצא אשור *e terra hac egressus est Assur.* Qui de Assyriae regione haec accipiunt, ellipsin hic admittere coguntur, sic supplendam: *egressus est* (Nimrodus in) *Assyriam.* Cuiusmodi ellipseon etsi forte quaedam exempla prostent, cum vero durae sint. & rarae, ad eas sine necessitate non esse confugiendum, res ipsa docet. Eo minus autem hoc ferendum, cum etiam sensus planus & conueniens haberi potest. Id quod cum hoc in loco ita se habeat, Assur hominis nomen esse, eo fidentius asserimus, quo infirmiora sunt, quae contra hancce expositionem afferuntur. Id praecipue vrgent: *alienam esse ab hac Chamitarum enarratione mentionem Semitae, item, ordini historiae repugnare, vt Assuris gesta & vrbes ab eo extructae ex abrupto referantur prius, quam natiuitas.* Quibus vt occurratur dubiis, nonnulli quidem per Assurem non Semi istum filium, cuius *v. 22.* mentio iniicitur, sed alium, filium scilicet Nimrodi, cui idem nomen fuerit, intelligunt. Et hunc eundem esse cum Nino, quem profani scriptores vrbis Niniue conditorem ferunt. Verum cum, Nimrodo fuisse filium, Assur dictum, nullibi legatur, de Semo contra constet, quod filium, cui nomen Assur, genuerit, vt in hanc concedam sententiam, a me impetrare nequeo. Sed cuncta quoque recte sibi constant, si vel maxime admittamus, Assurem hunc Semi fuisse filium. Obseruandum

nam-

namque saltem, quae de Niniues vrbis origine hic tradit Moses, eum hic oblata commoda occasione, per modum παρενθέσεως, inserere. Quae aliquid narrandi ratio tum sacris, tum aliis scriptoribus, longe est frequentissima. conf. *II. Sam. IV. 1. & I. Reg. X. 11.* Immo, si dicendum, quod res est, quae de Babelici regni origine hic Moses commemorat, non aliter intelligi possunt. Quod si enim temporis sequi rationem voluisset, istud post gentium factam dispersionem, commemorare debuisset. Quod si caussam quaeras, cur heic loci huius rei mentionem fecerit Moses, ea in promptu est. De Nimrodo enim verba faciens, opportune se offerebat occasio Babylonici regni, vrbisque Babelis originem paucis indicandi, sed cum non minus memorabile Mosi videretur regnum Assyriacum, & vrbs Niniue fama & potentia Babeli in eodem terrarum tractu aequalis esset, haud sine ratione statim eius quoque originem adiunxit. Sensus itaque verborum Mosis est: *Ex terra illa* (Sinear, in qua Babylonici regni fundamenta iecerat Nimrodus) *egressus est Assur*, (cum scilicet hactenus cum aliis quibusdam Semitis, post gentium dispersionem ibi haeserat, nunc autem ab illis se separare consultum duceret) *& aedificauit Niniuen &c.* Atque haec cum ita se habeant, IO. MARSHAMI antea allata explicatio sua sponte corruit. Illud, qui secus sentiunt, adhuc obuertere solent, quod *Mich. V. 5.* Assyria vocetur: *terra Nimrodi.* Verba prophetae sunt: *& deposcent terram Assuris gladio, & terram Nimrodi lanceis.* Sed sumitur hic ceu euictum, quod adhuc probandum erat, per terram Nimrodi intelligi Assyriam. Quid enim obstat, quo minus per eam Babylonia intelligatur? Intelligit sane R. SALIARCHI, quem & alii, tum ex Ebraeis, tum ex christianis sequuntur. Cumque vtrique, & Assyrii, & Babylonii, ecclesiae veteris testamenti admodum fuerint infesti, rectissime in poena, quam hostes ecclesiae experiri debebant, inter se coniunguntur. Est vero & hoc addendum, cum Assaradinus, Assyriorum rex, Babylonem in potestatem suam redegerit, quemadmodum deinde Nabopolassarus rursus Assyriam sibi subiecit, factum inde, vt Babylonia & Assyria non tantum subinde inter se coniungantur, sed & confundantur, & pro vno eodemque regno habeantur. Quod si denique & il-

& illud dubium alicui moueat, quod secundum nostram sententiam Semitae cum Chamitis in Babylonia vixisse dicendi sint, siquidem Assur, Semi filius, ex Babylonia in Assyriam venit, cogitandum, potuisse in Babylonia quosdam ex Semi posteris post gentium dispersionem commorari, etsi a Chamitis seiuncti essent, ac separati; quemadmodum & Abrahami maiores, a Semo itidem oriundos, in Chaldaea quoque commoratos esse, constat. Pro nostra denique sententia militant FL. IOSEPHVS, R. SAL. IARCHI, HIERONYMVS, AVGVSTINVS, *de ciuit. Dei*, *lib. XVI. cap. II.* aliique, cumprimis eandem erudite tuetur IAC. PERIZONIVS, *orig. Babyl. cap. IV. p. 38. seqq.*

§. XI.

Ex Semo, Noachi filio, per Arphachsadum, & Salah, * originem traxit Eber, a quo gens Ebraea orta est, ipsumque nomen retulit. ** In hacce Semi posteritate purus Numinis cultus quam diutissime floruit, veraque haud dubio ecclesia fuit conseruata. *** Immo & ea per Abrahamum in longe ventura secula propagata fuit. In Eberi etiam familia antiqua illa & antediluuiana conseruata & ad posteros eius propagata fuit lingua, quae inde ad hodiernum vsque diem ebraea dicitur. *

* Septuaginta interpretes inter Arphachsadum & Salah, Cainanum collocant, illique CXXX. annos, donec genuit Salah, tribuunt. Immo apud Lucam quoque euangelistam Cainani huius mentio iniicitur. Vnde in varias, vt hinc se expedirent, viri docti iuere sententias. In textu ebraeo eum deesse, omnium confessione, & vniuersali omnium codicum consensu constat. Vnde apud LXX. interpretes eum suppositittium esse sequitur, quacunque demum ratione in ista versione irrepserit, siue per errorem, siue data opera aut ab ipsis interpretibus, aut alio quodam, insertus sit, vt chronologia Mosis cum Aegyptiorum chronologia conciliaretur. Lucam in re aperte falsa hosce interpretes secutum, asserere, nimis durum, etsi ceteroquin non insolens sit, vt scriptores noui testamenti LXX. interpretes sequantur. Ab aliena manu itaque apud

Lucam Cainanum hunc irrepsisse, eo minus dubitandum videtur, quod in vetusto codice Cantabrigiensi, cuius hac in re haud contemnenda auctoritas, itidem omittatur. Sed hac de re alibi ex instituto. Prae ceteris, qui hac de re egerunt, legendus IAC. VSSERIVS, qui ex instituto de Cainano hocce disserit, in *chronologia sacra*, eius *annalibus* subnexa, *cap. VI. p. 26. seqq.*

** Hinc iam ipse Abrahamus vocatus est העברי *Ebraeus*, *Gen. XIV. 13.* Alii equidem eum ita a *transeundo*, quod Euphratem transiisset, dictum existimant, vt THEODORETVS, in *Genes. qu. XVI.* CHRYSOSTOMVS, *homil. XXXV. in Genes.* quemadmodum rursus alii hac voce innui putant, quod e regione *trans Euphratem* fuerit, vt R. SALOM. IARCHI ad *b. l.* aliique. Sed cum ex *Genes. XXXIX. 14. XLI. 12. XLIII. 32.* aliisque locis pateat, nomen עברי esse patronymicum, praeferenda illorum sententia, qui eum ab Ebero עברי *Ebraeum* dictum, contendunt. Posteros autem etiam Abrahami ab Ebero, Ebraeos dictos, patet ex *Gen. X. 21. Num. XXIV. 24.* conf. THOMAS HAYNE, *de linguar. cognat. & harmonia p. 7. seqq.*

*** Etsi enim maiores quoque Abrahami, immo ipse Abrahamus ante vocationem fuerint idololatrae, dubium tamen non est, quin inter Semi posteros, sed & inter reliquos Noachidas semper fideles superfuerint. Obscurari enim equidem ecclesia, sed non penitus desinere potest.

* Occasio hic nobis datur, quaestionem percelebrem, an lingua ebraea sit primigenia illa & antediluuiana? attingendi: quod paucis faciemus, cum plurimis, iisque doctissimis viris, hocce argumentum integris dissertationibus tractatum constet. Id, puto, extra controuersiam positum est, linguam, qua Adamus vsus est, quamque haud dubio a Deo ipso accepit, incorruptam intemeratamque ad Noachum propagatam fuisse. Nec enim, quod vllam mutationem subierit, constat. Idque Moses confirmat, cum, *vniuersam terram, vnius labii, eorundemque verborum* fuisse perhibet, *Gen. XI. 1.* Id etiam ex supra dictis satis manifestum est, cum Babelicae turris conditores, qui ductum & auspicia Nimrodi similiumque hominum secuti sunt, homines fuerint improbi, diuinae dispositioni reluctantes, eorum consilium non potuisse non

Noa-

Noacho, Semo, aliisque piis admodum displicere. Vnde & nemo dubitauerit, quin Noachus, Semus, & qui cum illis faciebant, ab hocce instituto prorsus alieni fuerint, immo illud serio detestati sint, inque suis adeo permanserint sedibus. Et apud hos linguae primigeniae, seu antediluuianae, permansisse vsum, vel inde manifestum est, quod nulla caussa mutationis, quae apud eos contigerit, afferri queat. Siue enim confusionem linguarum pro poena, siue saltem pro medio habeas, quo Deus illorum hominum stolidos conatus disturbare voluit, neutra ratione ad eos, qui huic molitioni non intererant, pertinere potuit. Frustra etiam dixeris, cum diuersarum linguarum productio gentium demum dispersionem secuta sit, eadem ratione in Eberi familia oriri potuisse ebraeam, qua aliae linguae in aliis gentibus ortae sunt. Confusionem enim linguarum, caussam, non effectum dispersionis gentium fuisse, supra iam indicauimus. Est vero porro obseruandum, etsi nonnulli ex Semitis in Chaldaea vixerint, eos tamen, vt religionis veraeque doctrinae, ita & linguae primigeniae cum illis, qui aliorsum discesserant, vsum haud dubio retinuisse. Haec enim ita fere connexa sunt, vt separari a se inuicem nequeant. Vnde, qua ratione in Eberi familia lingua primitiua conseruata sit, vt ab ea omnino nomen acceperit, patet. Primum ex hactenus dictis argumentum fluit, idque validissimum, quo comprobetur, linguam ebraeam primigeniam illam esse; atque antediluuianam. Alterum, quod non minoris momenti est, ex etymologiis nominum primorum patriarcharum, quae Moses ex lingua ebraea deriuat, desumitur. Sic primo homini nomen *Adami* datum dicitur, quia corpus eius ex *Adamah*, hoc est, terra, formatum est, *Gen. II.* 7. Adamus vxori nomen *Chauah* dedit, quod futura esset mater omnium viuentium, alludendo ad vocem חיה *Gen. III. 20.* Eodem pertinet, quod *cap. II. 23.* femina אשה a voce איש dicatur; vt nunc reliqua taceam, quae magno numero adferri possent, si opus esset. Accedit denique, quod populorum nomina antiquissima ex lingua ebraea deriuari queant, vt ex supra etiam dictis patet. Ex quo ad minimum illud sequitur, linguam ebraeam reliquarum omnium esse matricem, ex qua in confusione Babelica per varias immutationes reli-

quae linguae omnes ortae sint. Ex hisce & aliis, quae pro nostra sententia adferri solent, argumentis, cum secus sentientibus ipsis, quod ab etymologia nominum patriarcharum desumtum est, plurimum roboris habere videatur, regerere solent, Mosen nomina antiqua transtulisse in nomina ebraea, eiusdem significationis. Non infrequens hoc esse aliis scriptoribus, exemplis variis comprobare annituntur. Sic AQVILAM, vt textum ebraeum imitaretur, vsum vocibus: Ἀνὴρ & Ἀνδρὶς; vulgatum, vocibus: *vir* & *virago*. Pari ratione euangelistas nomen *Cephae* extulisse per vocem *Petrus*, vt significationem vocis syriacae retinerent, & simul allusionem ad petram. Verum, quam lubrica, quamque leuia sint, quae hunc in modum differuntur, nemo non videt, qui modo animum aduertere cupit. Cum enim constanter, vnaque & eadem ratione non tantum a Mose, sed a reliquis etiam scriptoribus sacris referantur, cum etiam ceteroquin Moses & reliqui scriptores sacri nomina Aegyptiaca, Babylonica, Persica retineant, ecquis credat, Mosen nomina patriarcharum in linguam ebraeam ex alia transfundere voluisse? Idque cum nec aliis historicis in more positum sit, cur quaeso de Mose id praesumamus? Pauca ista exempla, quae a secus sentientibus afferuntur, non efficient, vt in illorum transeamus castra. Potest contingere, vt interpres paronomasias & allusiones auctoris, quem in aliam linguam transfert, exprimere conetur, quod exemplum, ex AQVILA & vulgato antea allatum, docet; immo & hoc concedo, scriptores veteres aliquando rarius occurrentia & minus nota, praesertim titulos, locorumque appellationes & nomina barbara, in suam transferre linguam, idque interdum emphaseos aut allusionis gratia, (quanquam & quandoque ex ignorantia hoc fieri potuerit, si nomina propria pro appellatiuis habeant,) sed extitisse aliquem scriptorum profanorum, qui per vniuersam, quam condidit historiam, omnia simul nomina etiam eorum, quorum res gestas praecipue descripsit, & quorum in singulis fere paginis illi iniicienda est mentio, in aliam linguam transtulerit, nec vnico condoceri exemplo poterit. Exemplum Petri, qui alias Cephas dictus est, huc plane non pertinet. Notum enim, eo tempore multis hominibus apud Iudaeos duo fuisse nomina,

nomina, vernaculum alterum, alterum Graecum. Et ſunt haec eiusmodi, vt ipſe LVDOVICVS ELIAS DV PIN, qui ceteroquin illorum accedit ſententiae, qui linguam ebraeam primaeuam eſſe negant, aperte tandem fateatur, vix veroſimile eſſe, Moſen prorſus nomina patriarcharum immutaſſe. Interim argumento pro noſtra ſententia antea propoſito, alia occurri ratione poſſe putat, ſi ſcilicet 1.) obſeruetur, pleraque nomina propria a Moſe propoſita ex lingua chaldaica etiam poſſe deriuari, quod patere cenſet exemplo vocum *Eua*, *Cain*, *Phaleg*, *Babel*. II.) Quod nonnulla occurrant, quae ex lingua ebraea deriuare difficile ſit, iuxta eam praecipue, quae illis tribuitur, ſignificationem, quod exemplo nominum *Noah*, *Cain* & *Tubalcain* oſtendere annititur, in *diſſertat. praelim.* ſeu *prolegom. ſuper biblia lib. I. cap. IV. pag. 126.* Nimirum, accedit vir ille doctus illorum partibus, qui chaldaicam potius, quam ebraeam linguam pro primigenia & antediluuiana habendam eſſe, contendunt. Sed, quod ad primum attinet, cum eadem nomina, *Eua*, *Cain*, *Phaleg*, *Babel* ex lingua ebraea deriuari queant, ecquae nos cogit neceſſitas, eorum originem ex lingua chaldaea repetere? Praeſertim cum euidentiſſime, idque per vocum plerarumque in lingua chaldaea terminationes, demonſtrari queat, linguam ebraeam longe ſimpliciorem eſſe, quam chaldaeam, & hanc illius merito cenſeri filiam. Quod ad vocem Cain attinet, ſaltem per alluſionem ad vocem קניתי ita dici potuit, quanquam non deſint, qui olim apud Ebraeos verbum קין *poſſidere*, *proprium habere*, in vſu fuiſſe, contendunt, quae radix cum in deſuetudinem abierit, ſubſtitutum verbum cognatum קנה, quemadmodum & *Geneſ. V. 29.* pro deperdito נוח ponatur cognatum נחם, Moſis aetate vſu receptum, dum ratio appellationis Noachi reddenda erat. De reliquis nullum eſt dubium. Quod vero nonnulla occurrunt, quae ex lingua ebraea deriuari nequeant, facilius dicitur, quam probatur. De nominibus Noah & Cain iam dictum. Nomen vero Tubalcain quin ex antiquo verbo קין & יבל compoſitum cenſeatur, nihil omnino obſtat. Is, quem antea laudauimus, vir doctus, LVDOV. ELIAS DV PIN, vt euincat, chaldaicam potius linguam pro primaeua habendam, tria ſibi demonſtranda ſu-

mit: I.) linguam familiae Eberi, qua Thara, Nachor & Abraham, priusquam patrios lares iussu Numinis desereret, vsi sunt, fuisse chaldaeam, II.) linguam chaldaeam semper ab ebraea fuisse diuersam, III.) linguam ebraeam, qua Abraham, postquam ex patria egressus est, eiusque posteri vsi sunt, esse ipsam Cananaeorum seu Phoenicum linguam. Inde enim sequitur, chaldaeam potius, quam ebraeam linguam pro primaeua habendam. Sed, quod ad primum attinet, etsi Semitae quidam, interque eos Eber cum suis in Chaldaea vixerint, non tamen inde sequitur, eos Chamitis fuisse permixtos. Seiunctos ab aliis & separatos fuisse, longe est credibilius. Et licet maiores Abrahami etiam idololatria infecti sint, non tamen inde statim sequitur, eos linguam, suae genti propriam, cum lingua chaldaea permutasse. Alterum, quod DV PINIVS sibi probandum sumsit, haud inuiti concedimus, & ambabus, quod aiunt, largimur manibus, chaldaeam linguam diuersam fuisse ab ebraea. Nec inde quidquam, quod contra nos sit, sequitur. Sed in tertio capite nos neutiquam sibi suffragantes habet, vt iam supra indicauimus. Nec rationes eius tanti sunt, vt a nostra nos dimouere sententia queant. Abrahamus vtique quam diutissime apud Cananaeos vixit, plurima cum illis ei non potuerunt non intercedere commercia, Deus quoque hanc terram eius posteris promisit; sed quid inde? Ergone ebraea lingua & cananaea vna eademque? Fatemur, linguam cananaeam non multum ab ebraea discrepasse, vnde Abrahamus intelligere Cananaeos & hi Abrahamum potuerunt. Interim viuere quam diutissime inter Cananaeos Abrahamus potuit, vt tamen linguam ebraeam inter suos puram & intemeratam seruaret. Maximum, qui secus sentiunt, praesidium in loco *Es. XIX. 18.* collocant, vbi Deus pollicetur, quinque Aegypti vrbes aliquando cananaea lingua locuturas, hoc est, vt illi volunt, ebraea. Sed, qui paulo accuratius vaticinii huius sensum perscrutatus fuerit, non de lingua, sed de sensu Cananaeorum istius temporis, de quibus propheta loquitur, rectum cultum Deo exhibentium, ibi sermonem esse, deprehendet. Vrgent porro, nomina hominum & locorum in Cananaea, quorum in Genesi & libro Iosuae mentio iniicitur, plane

ebraea

ebraea esse. Id vero vt de omnibus dici nequit, ita nihil aliud inde sequitur, quam linguae ebraeae & cananaeae, magnam fuisse conuenientiam. Rursus instant: nusquam in scriptura sacra legi, diuersas Israelitarum & Cananaeorum fuisse linguas, nec eos se inuicem intellexisse, quod tamen de Chaldaeis & Aegyptiis legitur. Sed eius rei ratio iterum inde petenda, quod cananaeae & ebraeae linguae maior fuerit conuenientia, quam aliarum, aut cum ebraea, aut cum cananaea. Obuertunt iterum, Iosephum, Iacobi filium, cum fratribus manifestari nollet, per interpretem cum illis locutum, quem Cananaeum procul dubio fuisse, contendunt, cum ceteroquin explicari nequeat, quis aut vnde ille interpres, siquidem ebraea lingua in Iacobi familia tantum conseruata fuit. Verum etsi ebraea lingua in posteritate Eberi, hinc & Abrahami, maxime conseruata fuit, inde tamen non sequitur, non alios quoque eiusdem linguae fuisse peritos. Habuit Abraham, Isaacus & Iacobus, seruos plurimos, qui ebraeam linguam apud dominos suos discere potuerunt, hinc ad alias iterum gentes peruenire. Quid itaque mirum, extitisse in Aegypto hominem ebraeae linguae peritum, etsi non esset de gente Iacobi? Ceterum id adhuc obseruandum, eos, qui inter se conueniunt, ebraeam linguam non esse primaeuam, non tamen inter se consentire, quaenam itaque lingua pro primaeua habenda sit? Nonnulli linguam primaeuam prorsus intercidisse putant, vt HVGO GROTIVS, in *not.* ad *lib. I. de ver. christ. relig.* §. *XV.* it. ad *Gen. XI. 1.* IOSEPH. SCALIGER, *not.* ad *Euseb. num. M DC XII.* PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstr. euang. prop. IV. cap. XIII. pag. 242. seqq.* aliique. Et hisce fauet etiam illorum hypothesis, qui dispersionem gentium caussam diuersitatis linguarum statuunt, quos supra iam notauimus. Alii contra concedentes, linguam primaeuam superesse, chaldaeae aut chaldaeo-syriacae huncce honorem tribuunt. His exemplum praeiuit THEODORETVS, qui syriacam pro primaeua venditat, *qu. XII. in Gen.* quem nonnulli secuti sunt, quos confutarunt BRIANVS WALTONVS *prolegom. III. n. XVII.* & BART. MAYERVS *philol. sacra part. II. p. 229.* Ex recentioribus autem praecipue LVDOVICO ELIAE DV PIN hanc neutiquam displicuisse sententiam, iam ex antea dictis constat. Fuerunt denique, qui aut Celticam, aut Belgicam, aut Aethyopicam pro

lingua

lingua primaeua venditarent. Quid vero de prima & secunda sententia statuendum sit, ex iam dictis abunde liquet. Ad vltimam classem qui pertinent, non merentur, vt quis in eorum placitis refutandis studium operamque collocet. Nostram sententiam pluribus confirmant, & secus sentientium rationes profligant IO. BVXTORFIVS, *differtat. de linguae ebraeae origine & antiquitate*, quae prima est inter *dissertationes* eius *philologico-theologicas*, ABR. CALOVIVS, *crit. sacr. diatrib. III. §. V. pag. 74. seqq.* BRIANVS WALTONVS, *prolegom. III. num. III. seqq.* THOMAS HAYNE, de *cognat. & harm. linguar. p. 20. seqq.* STEPHANVS MORINVS, de *lingua primaeua*; AVGVSTVS PFEIFFERVS, *exercitat.* de *lingua protoplastorum*, quae *dubiis* eius *vexatis* addita est; & qui recentiorum RICHARDI SIMONIS, IOAN. CLERICI, LVDOVICI ELIAE DV PIN, aliorumque, hac de re hypotheses sub examen reuocat, VAL. ERNESTVS LOESCHERVS, de *caussis linguae ebraeae lib. I. cap. II. & III.*

§. XII.

Dispersionis gentium effectus inter alia fuit, quod doctrina coelestis per sanctos patriarchas commode ad omnes, obstante, praeter alia, linguarum diuersitate, propagari non potuerit. Vnde hinc inde valde obscurata, variisque erroribus contaminata fuit. Origo itaque idololatriae ad haecce tempora quam rectissime refertur. * Cum enim pro verbo diuino animi sui placita cupiditatesque, ceu regulam normamque & vitae & cultus diuini sequerentur, non poterant non huc tandem venire. Initium a sole, luna, sideribusque coelestibus factum, quae vt splendore suo oculos, ita vtilitate, quam ex iis se capere sibi persuadebant, corda alliciebant. A coelo in terram delapsi sunt, rebus variis excellenti virtute praeditis, diuinitatem tribuentes. Imaginum hinc & statuarum secutus est cultus, vt praesentes sibi sisterent, quos colebant Deos, immo ipsorum tandem hominum,

a quibus

a quibus ſingulari ſe adfectos credebant beneficio, & quod magis mirandum, rerum quoque viliſſimarum. Sed eo vsque ſucceſſu temporis ſuperſtitio proceſſit, cuius hic ſaltem deſignamus originem. A veritate autem cum ita aberrarent mortales, corruptiſſimos quoque & omni vitiorum genere inquinatos eorum fuiſſe mores, vt credamus, par eſt. Et ita in primo ſtatim a diluuio interuallo, incrementa iterum maxima ſumſit regnum tenebrarum.

* Idololatriae originem ad tempora antediluuiana referri non poſſe, ad §. *XXXVIII.* ſectionis praecedentis, euicimus. Nunc ſaltem addo, EPIPHANIVM *libr. I. contra haereſ. pag. 4.* quatuor religiones principes & capitales, ex quibus omnes deinceps ſectae ortae ſint, conſtituere, *Barbariſmum*, *Scythiſmum*, *Helleniſmum*, & *Iudaiſmum*. Barbariſmum ab Adamo vsque ad Noachum obtinuiſſe, ſcribit, σκυθισμὸν a Noacho ad Seruchi aetatem, quo ἑλληνισμὸς introductus ſit; Iudaiſmum autem a circumciſione Abrahami arceſſit. Quae religionum diſtinctio quam vana, inepta, & omni deſtituta fundamento ſit, vt pluribus oſtendamus, neceſſe non eſt, cum iam pridem id praeſtiterint viri eruditi. Nec vllum ea praeſidium in verbis Pauli *Coloſſ. III. 11.* inuenit, vbi Paulus docet, in Ieſu Chriſto eſſe neque *Graecum*, neque *Iudaeum*, neque *Barbarum*, neque *Scytham*. Nihil enim ibi minus Paulo apoſtolo conſtitutum eſt, quam religionum differentiam tradere. Interim ſi per βαρβαρισμὸν vitae genus ferinum, ab omni cultu & humanitate alienum, maximaque cum impietate coniunctum, intelligas, illud hominibus antediluuianis recte tribui, non abnuimus. Atheiſmum enim, ſummamque impietatem apud iſtos homines regnaſſe, palam eſt. Nec contemnenda eſt illorum coniectura, qui poſt diluuium homines, vt eo magis ab omni impietate & atheiſmo ſe remouerent, in ſuperſtitionem & idololatriam prolapſos, exiſtimant. Solenne eſt mortalibus, ad vnum extremum euitandum, in alterum procurrere. Legenda, quae hac de re diſſerit PETRVS IVRIEV, in *hiſtor. crit. dogm. & cult. bonor. & malor. part. III. cap. II. pag. 404.* Quicquid huius ſit, id certum, in

primo hoc temporis interuallo, quod a diluuio ad vocationem Abrahami vsque procedit, iam idololatriam ortam esse. Dubitare nos hac de re non sinit locus luculentus *Ios. XXIV, 2. Sic dicit Dominus, Deus Israëlis, trans flumen habitarunt patres vestri, Tharah pater Abrahami, & pater Nachoris, & seruierunt diis alienis.* Multi veterum ecclesiae christianae doctorum in eam ingressi sunt sententiam, Serugum, filium Regu, primum idololatriam in domos patriarcharum intulisse. Auctor huius rei prae ceteris est EVSEBIVS, qui Serugum, quem perperam ex Iapheti gente originem trahere asserit, veteres duces ob virtutem & res praeclare gestas nobilitatos, dignosque habitos posterorum memoria, statuis honorasse, ac sacrificiis & diuinis honoribus coluisse, autumat, posteros autem non intelligentes haec eo tantum spectare, vt istorum hominum memoria conseruaretur, istos ὡς θεὺς ἐπυρανίυς, *tanquam Deos coelestes* honoribus & sacris veneratos esse, in *chron. p. 13.* EVSEBIVM sequitur CEDRENVS *comp. histor. cap. XXXVI.* A Serugi temporibus, sed paulo aliter, idololatriae originem accersit EPIPHANIVS *loc. cit.* Summatim patrum de origine idololatriae, sententiam, complectitur SVIDAS, *voc.* Σερὺχ. Orientalium non multum hinc abludentia placita lubentes mittimus, cum, fabularum & commentorum apud hosce auctores felicissimam esse segetem, nemo ignoret. Quod si in fundamentum istius opinionis, Serugi tempore idololatriam introductam esse, statuentis, inquiras, aut nullum, aut valde lubricum deprehendes; meritoque IO. SELDENVS hac de re verba faciens, pronuntiat: *vereor, vt suam satis liberent fidem, qui tam constanter, de rebus tam priscis sententiam proferunt; de Diis Syris, proleg. cap. III. p. m. 43.* Non desunt etiam, qui aut ad Chamum, aut Nimrodum idololatriae originem referunt. Sed cum nullum, quo suam sententiam firment, proferre argumentum queant, nec, horum vt nos moueat sententia, necesse est. Lubenter itaque fatemur, ignotum nobis esse, quando, aut quo auctore, idololatria introducta sit: id saltem constare, factum id post diluuium, antequam Abrahamus patrios lares deserere a Deo iuberetur. Nec constat satis, quaenam idololatriae species prima omnium fuerit. Verosimile tamen admodum, ea, qua diximus, ratione modoque, omnes idololatriae species hominum genus occupasse. Nimirum, solis, lunae, hinc

hinc planetarum cultus, prima haud dubio & antiquissima idololatriae fuit species. Haud obscure id colligere licet ex verbis Iobi, quem tempore Mosis, aut ante eum, vixisse, plerique statuunt, quibus suam testatur innocentiam: *si vidi solem, quando splendebat, & lunam honorifice incedentem, & seduxit sese in abscondito cor meum, & osculatum est manum meam, os meum, etiam hoc fuisset iniquitas indicata, quia abnegassem Deum desuper, cap. XXXI. 26. 27.* Sensus est, se idololatriae, qua alii solem & lunam colere solebant, haud quaquam fuisse reum. Obseruandum vero, cum Iobus dicit: *& seduxit sese in abscondito cor meum*, primam eum idololatriae indicare originem, in intimis humani cordis recessibus quaerendam, cuius quippe post lapsum ea est indoles, vt omnes homines sua natura proni sint ad se ipsos & res creatas, quae cupiditatibus eorum inseruiunt, plus, quam Deum ipsum, amandum. Haec subtilior illa idololatria est, omnibus connata, quae simul fons & scaturigo est omnis idololatriae crassioris. Confirmat id Moses ipse *Deut. XI. 16. Caue, ne te cor tuum decipiat, & auertat te ad Deos alienos.* Nimirum facile verum Deum & inuenirent & retinerent mortales, nisi cordis prauitate ab eo auerterentur. Idque cum antiquissimis idololatris contigisset, ratiocinationum inanium specie, quae vim nullam habuissent, nisi prius ab amore Dei atque rerum spiritualium fuissent auersi, decepti, primo secreto, mox palam solem & lunam venerati sunt. Hoc Iobus sequentibus porro verbis indicat: *& osculatum est manum meam, os meum.* Osculum enim cultus religiosi symbolum & documentum erat, *Psalm. II. 12.* Solebantque adeo *manus osculatione*, deinde & corporis flexione, cultum religiosum soli & lunae exhibere. Tandem & sacrificia, arae, templa, secuta sunt, quibus mentem deuotam erga solem lunamque declarare, homines stolidi voluerunt. conf. IO. OWENVS, *theologumenor. lib. III. cap. IV. pag. 193. seqq.* Vt vero prisci mortales, postquam corde a Deo auersi erant, in eas deuenirent cogitationes, solem & lunam Numina esse, sequenti facile ratione fieri potuit. Diuinitatem quandam agnoscendam statuentes, insigni pulchritudine & maiestate eam praeditam esse, haud sine ratione credebant. Sed cum ad immaterialia & inuisibilia non assurgerent, inter res creatas nihil, cui rectius diuinitatis notio conue-

 niret,

niret, deprehenderunt, quam solem, lunam, ceteraque sidera coelestia. Mirifice in hac confirmati sunt sententia, cum ordinem motumque perennem & constantissimum, corporum coelestium, obseruarent, eorum quoque in haec inferiora influxum considerarent, plurima ab iis se percipere commoda, existimantes. Idololatriae huius originem eundem fere in modum explicat LACTANTIVS: *Sed omnium primi, qui Aegyptum occupauerunt, coelestia suspicere ac adorare coeperunt. Et quia domiciliis non tegebantur propter aëris qualitatem, nec vllis in ea regione nubibus subtexitur coelum, cursus siderum & defectus notauerunt; dum ea saepe venerantes, curiosius atque liberius intuerentur*; de *orig. error. seu institut. diuin. lib. II. cap XIII. pag. 153.* Nec procul hinc ex ipsis ethnicis discedit DIODORVS SICVLVS: τὰς δὲ ἂν κατ' Αἴγυπτον ἀνθρώπυς τὸ παλαιὸν γενομένυς, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν κόσμον ϗ τὴν τῶν ὅλων φυσιν καταπλαγέντας, ϗ θαυμάσαντας ὑπολαβεῖν εἶναι δύο θεὺς ἀϊδίυς τε ϗ πρώτυς, τον τε ἥλιον ϗ σελήνην, ὧν τὸν μὲν Ὄσιριν, τὴν δὲ ἶσιν ὀνομάσαι. *homines scilicet antiquissimos Aegypti incolas mundum supra se & vniuersi naturam contemplantes, neque absque stupore admiratos, existimasse, duos esse Deos aeternos & primos, solem & lunam, quorum illum Osirim, hanc Isin appellarint, bibliothec. lib. I. p. m. 10.* Diserte hic DIODORVS asserit, solem & lunam fuisse θεὺς ἀϊδίυς τε καὶ πρώτυς, *aeternos & primos.* Idem testimonio PLATONIS in *Cratylo*; & SANCHONIATONIS apud EVSEBIVM *lib. I. praeparat. euangel. cap. IX.* confirmari posset, si necesse esset, plura addere. Quod vero contemplatio ordinis, motusque, quem seruant constantissime, vel maxime homines induxerit ad diuinitatem astris tribuendam, ipse agnoscit PLOTINVS: ἄστρα, inquit, τὰ ἐν ταῖς ὑποκάτω σφαίραις, τάτε ἐν τῷ ἀνωτάτῳ διὰ τί ὀ θεοὶ ἐν τάξει φερομενα καὶ κόσμῳ περιόντας; *Stellae vero, quae inferioribus insunt sphaeris, & quae in suprema micant, cur Dii non sint, cogitari non potest, quippe cum ordine perferantur, ornatuque concurrant; ennead. II. lib IX.* Immo stellae animas incorruptibiles & immortales aut esse, aut habere, sibi persuase-

ſuaſerunt, eamque in ſententiam non plebeii tantum, ſed philoſophi, Platonici cumprimis, ingreſſi ſunt. Nec ipſius ARISTOTELIS hinc diſcedit ſententia, qui ſphaeris coeleſtibus intelligentias adiunxit: quanquam eius interpretes adhuc diſputent, habueritne eas pro formis, vt loquuntur, aſſiſtentibus, an informantibus? Immo & ex patribus ORIGENES in libris *περὶ ἀρχῶν*, vt alia, ita hunc etiam errorem, ex philoſophorum gentilium ſcriptis hauſtum, ſuum fecit: quem & ſecutus eſt AVGVSTINVS, *lib. XI. de gen. ad lit. cap. vltim.* & *in enchirid. cap. LVIII.* etſi cautior factus, hunce errorem retractauerit, *retract. lib. II. cap. VII.* Idque haud ſine ratione. Ad vanam enim illorum, qui aſtris diuinitatem tribuunt, ſententiam confirmandam, haud temere vlla magis conducit opinio, quam quae aſtra vita animaque praedita ſtatuit. Quicquid huius ſit, nos id ſaltem addimus, ſolis, lunae, aſtrorumque reliquorum cultum apud nonnullos *Sabaeiſmi* nomine venire, quod apud Sabaeos, gentem antiquiſſimam, maxime vſitatus fuerit, aut omnino originem apud eos ceperit. Sed hac de re in ſequentibus erit dicendi locus, vbi de Sabaeis verba faciemus. Non immerito autem inter varias idololatriae ſpecies aſtrorum coeleſtium cultui primum locum dedimus, quia non tantum antiquiſſimus eſt, ſed ſapientibus ethnicorum etiam maxime probabilibus rationibus niti viſus eſt. Veroſimile hinc etiam, homines non niſi per gradus ad vltimam ſtultitiae & inſaniae lineam perueniſſe, ſenſimque eo deſcendiſſe, initium faciendo ab ea idololatriae ſpecie, quae ſecundum corruptae rationis *διαλογισμὸς* non omni veritatis ſpecie deſtitueretur. Hinc &, cum chriſtiana religio radios ſuos longe lateque ſparſiſſet, philoſophi, praeſertim Platonici, reiectis aliis Diis fictitiis antiquorum gentilium innumeris, quippe quibus ſine manifeſta abſurditate diuinos honores conſeruari non poſſe, probe animaduertebant, ſolem tamen aliaque ſidera adoranda contenderunt, immo vnicum ſaltem Deum eſſe, ſcilicet ſolem, autumarunt. Hoc vel ex IVLIANI *τῦ παραβάτυ* oratione *εἰς τὸν βασιλέα ἥλιον*, in *regem ſolem*, quae inter opera eius, ab EZECHIELE SPANHEMIO edita, *pag. 130. ſeqq.* extat, liquet. Alterum inter idololatriae ſpecies locum damus rerum ſublunarium cultui, earum praecipue, ex quibus aut vtilitatem ca-

 pie-

piebant, aut a quibus sibi metuebant, mortales. Namque & aërem, & ignem, & aquam, oceanum & flumina, & terram, inter Deos relata a gentilibus constat: impositaque his deinceps Deorum Dearumque, quas ex hominibus sibi finxerant, nomina, vt aër *Iupiter* diceretur, ignis *Vulcanus*, aqua *Neptunus*, terra autem matris nomine veniret, quam & *Rheam*, *Opem*, *Vestam*, dixere. Sic Iouis nomine aërem describit VIRGILIVS, *lib. II. Georg. vers. 324. seqq.*

Vere tument terrae, & genitalia semina poscunt,
Tum pater omnipotens foecundis imbribus aether
Coniugis in gremium laetae descendit, & omnes
Magnus alit, magno commistus corpore, foetus.

Pertinet huc quoque illud LVCRETII, *libr. II. de natura rerum p. m. 56.* ex edit. OB. GIFANII:

Heic si quis mare Neptunum, Cereremque vocare
Constituit fruges, & Bacchi nomine abuti
Mauult, quam laticis proprium proferre vocamen
Concedamus, vt hic terrarum dicat & orbem.
Esse deûm matrem, dum ne sit re tamen apse.

Ex quibus LVCRETII verbis simul intelligitur, philosophis, saltem Epicuraeis, eam sententiam, quae tellurem, aërem, aquam, ceterasque res creatas, Deorum ordini adscribebat, se non probasse. Interim non defuerunt alii, qui, quicquid Deorum Dearumque commenta erat gentilium superstitio, ad hasce res creatas referrent, insignem ita theologiae istius gentilis absurditatem euitaturi, ea quidem ratione, vt ipsas hasce res creatas neutiquam pro Diis haberent, nisi in quantum forte totum hoc vniuersum pro Deo haberent, cuius singulae res creatae quaedam partes essent. Huc Stoicorum redibat sententia, qui ideo poetarum fabulas ἀλληγορικῶς interpretabantur. De ZENONE VELLEIVS Epicuraeus apud CICERONEM: *Cum Hesiodi theogoniam interpretatur, tollit omnino vsitatas perceptasque cognitiones Deorum, neque enim Iouem, neque Iunonem, neque Vestam, neque quenquam, qui ita appellatur, in Deorum habet numero, sed rebus inanimatis atque mutis*

per quandam significationem haec docet tributa nomina; de *nat. Deor. lib. I. p. m. 140.* Eandem rationem fabulas poëtarum ἀλληγορικῶς interpretandi, vt christianis, earum absurditatem sibi obiicientibus, obuiam irent, tenuerunt PLOTINVS, PORPHYRIVS, IAMBLICHVS, aliique: parum hac ratione caussae tam desperatae consulentes, vt pluribus EVSEBIVS ostendit, *praeparat. euangel. lib. III. cap. I.* Fieri etiam aliter non potuit, quam vt charybdin euitaturi, in scyllam inciderent, quod saltem de Stoicis verissimum. Ad naturam enim rerum omnia referentes, non alium, quam naturam, agnouerunt Deum, hoc est, reuera nullum, atheorum ideo numero adiungendi. Sed, vt reliqua, quae de origine idololatriae restant, persequamur, sitne imaginum ac simulacrorum cultus vetustior cultu religioso hominum, quaeri potest. Si certo fundamento niteretur illorum sententia, qui, Seruchum primum mortuos religiose colendi viam iniuisse, quam statuarum fabricatione promouerit Thara Abrahami pater, statuunt, res dubio careret. Referuntque huc ea, quae de Serucho habet EPIPHANIVS, *aduers. haeres. lib. I. p. 7.* Vtramque idololatriae speciem haud sine ratione coniungit auctor libri *sapientiae cap. XIV. v. 15.* Quicquid huius sit, etsi de prima origine idololatriae, qua idololatrae homines pro Diis venerari coeperunt, nihil certi nobis constet, verosimile tamen, sequenti eam introductam ratione. Progenitorum generis humani, Noachi, eiusque filiorum Semi, Iapheti & Chami, magna haud dubio apud posteros celebritas erat atque veneratio. Nec minor auctoritas eorum fuit, qui se coetibus hinc inde ad sedes sibi quaerendas, duces & antesignanos praebuerunt. Ab his cum magna in homines profecta essent beneficia, sicut ab illis omnino, quicquid hominum erat, originem ducebat, facile homines ad superstitionem proni in eam ingredi sententiam potuerunt, vtrosque aliquid diuini habuisse; vnde tandem omnino credere potuerunt, eos a coelo descendisse, ad egregia opera edenda, & hisce perfectis, eo rediisse. Ita ergo cum semel mos iste inualuisset, omnibus, qui praeclare de suis meriti erant, aut quorum ob quamcunque caussam durare quam diutissime nomen & in veneratione esse cupiebant, idem honos tributus. Quo nomine ambitionem ad hanc idololatriae speci-

ſpeciem plurimum contuliſſe, recte iudicat auctor libri *ſapientiae cap. IV. v. 14.* Hunc in modum pro Diis culti Iupiter, Mars, Vulcanus, Apollo, Mercurius, Oſiris; itemque faeminae illuſtres, Iſis, Cybele, Ceres, Minerua &c. Atque haec cum hominum eſſent nomina, deinceps aſtris, aliisque rebus inanimatis, quibus diuinitatem ineſſe credebant, impoſita ſunt. In numero Deorum multiplicando Graeci omnes gentes ſuperarunt, vt adeo Graecia, Deorum officina haud inepte dicatur. Vt autem Graecia primos incolas ſuos ex oriente accepit, vt ſupra docuimus, ita cum illis etiam primos, quos coluit, Deos. Vnde non errant, qui antiquiſſimorum praecipuorumque Deorum Graecanicorum natales, in oriente quaerendos ſtatuunt. Hominibus, de quorum cultu huc vsque diximus, *angeli* ſeu *daemones*, iungi poſſent. Moſi ſunt שעירים, quod hircorum formam, vt nonnulli putant, induere Aegyptiis crederentur. Graecis *δαίμονες*, Dii, genii, etiam Satyri dicti. Quando aut qua ratione cultus eorum apud gentiles inualuerit, in tanta rei huius obſcuritate, definire non licet. Sacerdotum tamen hic concurriſſe fraudes, vt credamus, par eſt. Vnde hicce cultus ceteris forte acceſſit, cum reliqua ſuperſtitionum genera orbem vniuerſum inundaſſent. Antiquior haud dubio fuit ſimulacrorum & imaginum cultus. Ebraei, Tharam Abrahami patrem primum imaginum & ſimulacrorum fictorem fuiſſe aſſerunt. Addunt fabulam de Abrahamo in ignem coniecto, ob non adoratam Nimrodi imaginem. Quam Iudaeorum traditionem magno fere conſenſu veteris eccleſiae doctores receperunt. Diſerte EPIPHANIVS: *Ναχὼρ δὲ γεννᾷ τὸν Θάῤῥα· ἐντεῦθεν γέγονεν ἀνδριαντοπλαστία ἀπὸ πηλουργίας καὶ κεραμικῆς ἐπιστήμης, διὰ τῆς τοῦ Θάῤῥα τούτου τέχνης; a Nachore Thara genitus eſt; ex eo tempore ſimulachra ex argilla, figulinaque opera inuenta ſunt, artifice Thara, l. c.* Similia SVIDAS, IO. ANTIOCHENVS MALLALA, aliique habent. Solet ceteroquin Daedalus pro auctore & inuentore ſimulacrorum haberi: quod alii, probabiliori forte ratione, de *αὐτοκινήτοις* & *αὐτομάτοις* intelligunt. Quicquid huius ſit, etſi aſſerere nolim, iam in primo hocce poſt diluuium interuallo imaginum aut ſimulacrorum cultum inualuiſſe, cum fabula de Thara omni deſtitua-

tur

tur fundamento, eundem tamen antiquissimum fuisse, certum est. In sequenti enim iam interuallo memorantur Teraphim Labanis, de quibus suo loco. Est autem omnino veritati consentaneum, hancce superstitionis speciem, cum ipsa arte sculpendi & pingendi incrementa sumsisse. Initio columnae obtinebant, stelae, saxa rudia & βαιτύλια, soli, lunae & astris dicata, tum simulacra sequebantur, rudiori opere confecta, qualia in Aegyptiorum monumentis exhibentur, manibus nullis, aut ad latera agglutinatis, pedibus iunctis, vel potius signis in basi desinentibus. Tandem curatius effícta simulacra successerunt, arte ipsa cum superstitione certamen ineunte. Caussae vero, quae homines ad simulacrorum cultum introducendum atque fouendum, inducere poterant, plures sunt. Ita enim Numina sua quodammodo sibi praesentia reddebant, quae absentia esse, non poterant non quam molestissime ferre. Hanc ipse haud obscure huius superstitionis caussam reddit PLOTINVS, *ennead. IV. lib. III. cap. XI.* qui locus prolixior quidem est, quam vt hic adferri queat, dignus tamen, qui legatur & expendatur ab omnibus. Accessit studium conseruandi memoriam illorum, qui nobis grati fuerunt, aut adfectum hac ratione erga mortuos declarandi, *Sap. XIV. 15.* adulatio quoque erga reges principesque, itemque auaritia artificum, aut cupiditas arti suae, qua excellebant, pretium conciliandi, indeque captandi lucrum, *Sap. XIV. 18. 19.* conf. & *Actor. XIX. 26. 27.* Atque ea ratione cum diuersae idololatriae species inter homines ortae sint, haud difficulter caussas intelligere licet, cur numerus Deorum Dearumue in infinitum fere apud gentiles excreuerit. Accessit polyonymia ad polyotheismum augendum prorsus comparata, cuius iterum variae erant caussae, vt linguarum diuersitas, itemque diuersitas munerum, vel virtutum, vel beneficiorum, quae Diis singulis adscribebant, & quae alia erant, eiusdem commatis. Sic ad linguarum quod attinet diuersitatem, sol apud Aegyptios Osiris & Serapis, apud Phoenices Baal, Bel Chaldaeis, Adonis & Elagabalus Syris, Mithras Persis, Phoebus Graecis, hisque & Romanis Apollo, &c. vocabatur. Iupiter apud Romanos pro diuersis, quae illi tribuebant, muneribus, conseruator, stator, depulsor, milita-

 ris,

ris, vltor, &c. audiebat. Id vnicum adhuc addendum, in summa ista corruptione & superstitionis, quae orbi vniuerso incubuit, caligine, subinde quaedam veteris veraeque doctrinae vestigia deprehendi. Sic SANCHVNIATON inter Phoenicum progenitores, qui postea in Deorum numerum relati sunt, memorat Ἐλιοῦν seu ὕψιστον, hoc est עליון quem & coelum & terram genuisse scribit, & Ἶλον, qui non nisi אל esse videtur. Eundem SANCHVNIATONEM etiam vocem יהוה per Ἰευὼ exprimere, constat. vid. EVSEBIVS, *praeparat. euangel. lib. IV. cap. vlt.* Sed mitto reliqua, aliis iam obseruata, praesertim PETRO DANIELI HVETIO, in *demonstrat. euangel. part. I. prop. IV. cap. III. p. 99.* vbi docet: *vniuersam propemodum ethnicorum theologiam ex Mose, Mosisue actis & scriptis manasse*, etsi non omnia, quae vir ille doctus adfert, aeque firmo innitantur talo. De origine autem & caussis idololatriae, de quibus summatim diximus, plura dabunt, R. MOSES MAIMONIDES, in tractatu de *idololatria*, in linguam latinam a DIONYSIO VOSSIO translato, GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, in opere notissimo de *theologia gentili*, seu de *origine & progressu idololatriae, libris nouem*; IO. SELDENVS, de *Diis Syris, prolegom. cap. III. pag. 25. seqq.* EDOARDVS BARO HERBERTVS DE CHERBVRY, in libro de *religione gentilium errorumque apud eos caussis, cap. II. seqq. pag. 5. seqq.* IO. CVNRADVS DIETERICVS, in *antiquitat. bibl. vet. test. p. 547. seqq.* IOAN. OWENVS, *theologum. lib. III. cap. III. seqq. p. 184. seqq.* PETRVS IVRIEV, *histor. crit. dogm. & cult. loco* supra *citato*, aliique.

PERIODI PRIMAE

AB ADAMO VSQVE AD MOSEN

SECT. III.

A VOCATIONE ABRAHAMI VSQVE AD MOSEN.

Σύνοψις.

Σύνοψις.

Corrupta inter Sethitas etiam Eberi familia, Abrahamus veram ecclesiam propagaturus, e domo patris a Deo euocatur, §. I.

In Canaan itaque iussu Numinis venit, mox ob famem in Aegyptum descensurus, hinc remigraturus in Canaan; Lothumque, qui ab eo discesserat, cum Sodomae & Gomorrhae regibus captum, in libertatem assertu-rus, §. II.

Quae inter Melchisedecum & Abrahamum, ab hostium caede reuertentem, gesta sint, §. III.

Diuinis promissionibus fidem adhibet Abrahamus: ex Hagare Ismaelem suscipit; in signum & confirmationem federis a Deo secum initi, circumcisionem accipit, §. IV.

Tentationes Abrahami; inter eas praecipua fuit, qua filium Isaacum immolare iussus est, §. V.

Pro Sodomitis & Gomorrhaeis, quibus extrema pernicies imminebat, frustra apud Deum intercedit; Lothus eripitur; qui tamen, amissa singulari fato vxore, humanae imbecillitatis documentum praebet, §. VI.

Mortua Sarah, Kethuram ducit, & ex ea liberos suscipit, Isaaco bonorum & promissionum diuinarum manente herede, per quem & ecclesia propagata est, §. VII.

Natiuitas memorabilis Iacobi & Esaui, §. VIII.

Profana Esaui indoles, §. IX.

melior Iacobi, qui in benedictione paterna praefertur Esauo, §. X.

iter eius in Mesopotamiam; quae ibi eum exceperint fata; reditus in terram Canaan, §. XI.

lucta cum filio Dei; reconciliatio cum fratre Esauo; varia, quae expertus est, calamitatum genera, §. XII.

Iosephus, Iacobi filius, Ismaelitis a fratribus venditus, transfertur in Aegyptum; ex summa miseria ad maximum dignitatis fastigium enititur; patrem tandem cum familia in Aegyptum accersit, §. XIII.

Vltima Iacobi, speciatim eius vaticinia, §. XIV.

Reliqua Iosephi fata, §. XV.

Iobus quoque recte ad hanc aetatem refertur, de quo vlterius disquiritur, §. XVI.

Patriarcharum huius aetatis religio, §. XVII.

Cultus Numinis externus, §. XVIII.

§. I.

CVm superstitio pariter ac morum improbitas passim inualesceret, & ipsa Sethi progenies, speciatim & Eberi familia, eodem veneno afflaretur,* visum Deo fuit, euocare hinc Abramum, ** cui deinceps Abrahami nomen fuit, quippe qui ea indole erat praeditus, vt, suae, eum in omnibus pariturum voluntati, facile praeuideret Deus. Pater Abrahami Tharah, filius Nahoris, atque Serugi nepos fuit; Serugi autem pater Regu, qui filius Pelegi fuit, quem ab Ebero genitum, iam supra diximus. ***

* Hoc iam supra ad §. *XII.* sectionis praecedentis, ex *Ios. XXIV. 2.* comprobauimus.

** Res ipsa & tractationis ordo postulat, vt temporum rationes hic expediamus. Altera enim epocha solennior, iuxta chronologorum scita, ea est, quae a diluuio vsque ad Abrahamum procedit. Solet autem haec epocha ab aliis ad natiuitatem Abrahami, ab aliis ad promissionem primam, quam de semine benedicto accepit, aut potius vocationem patrios lares relinquendi, cui etiam obediuit, *Gen. XII. 1. 2. 3. seqq.* extendi. Nos posteriorem sequemur temporum rationes ineundi modum, quippe nostrae partitioni conuenientem. A diluuio itaque vsque ad tempus primae huius promissionis, eamque secutae emigratio-

grationis effluxere CCCCXXVII. anni. Idque hunc in modum comprobari potest. A diluuio vsque ad natiuitatem Arphaxadi, qui fuit filius Semi, effluxerunt anni II; a nato Arphaxado vsque ad natiuitatem Salah XXXV; a Salah vsque ad Eberum XXX; ab Ebero ad Peleg XXXIV; a Peleg ad Regu XXX; a Regu ad Serug XXXII; a Serug ad Nahor XXX; a Nahor ad Tharah XXIX; a nato Tharah ad natum Abrahamum CXXX; a natiuitate Abrahami vsque ad tempus promissionis antea memoratae LXXV. Efficitur hinc summa annorum CCCC XXVII, quibus si adiiciantur anni prioris mundi MDCLVI, sequitur, ab orbe condito ad tempus huius promissionis effluxisse MM LXXXIII. annos. Occurrunt equidem & in hacce chronologiae sacrae parte dubia quaedam, quae tamen haud adeo difficili ratione dissolui possunt. De Cainano, quem inter Arphaxadum & Salah LXX. interpretes collocant, eique cxxx. annos, donec genuerit Salah, tribuunt, iam supra dictum. De anno quoque natiuitatis Abrahami inter viros doctos disputari solet. Sunt enim, qui Abrahamum anno Tharae LXX. natum putant, cum alii contra eum anno Tharae CXXX. in lucem editum contendant. Qui priorem sententiam defendunt, sequentibus nituntur rationibus: I) quod *Gen. XI. 26.* expresse dicatur, *vixitque Tharah LXX. annis, & genuit Abraham, Nachor & Haran.* Cum enim omnes tres eo ipso anno nati non sint, valde verosimile est, Abrahamum eo anno natum esse, perque eius annos chronologiam ibi continuari. II) Cum scriptura sacra primum locum Abrahamo intres fratres tribuat, hoc ipso innui putant, Abrahamum inter fratres esse primogenitum. III) Nisi hoc concedatur, incertum fore Abrahami natalem, dicunt, quod eo minus admittendum, quo maiorem industriam Moses in annis vitae Abrahami designandis demonstrauit. Addunt denique, IV) si Abrahamus anno aetatis Tharae CXXX. natus esset, neutiquam pro miraculo eum reputaturum fuisse, virum centum annos natum, prole beari, *Gen. XVII. 17.* Sed qui posteriorem sententiam amplectuntur, sequentia pro ea adferunt argumenta: I) Mosaicae narrationis hoc suadere seriem. Cum enim Moses retulisset, Tharam anno aetatis LXX. generare coepisse, *Genes. XI. 26.* delibata paucis Tharae, & liberorum eius

 histo-

historia, annum mortis Tharae, scilicet, quod anno aetatis suae CCV. diem obierit, & hinc tandem vocationem Abrahami subiungit. Quo ipso innuitur, vocationem Abrahami ex Charan post mortem demum Tharae contigisse. Constat vero, & supra iam indicatum est, vocationem hanc cum prima promissione ei facta coniunctam, obtigisse Abrahamo anno aetatis eius LXXV. Cum itaque Thara anno aetatis suae CCV. mortuus sit, necessario hinc consequitur, Abrahamum anno Tharae CXXX. natum esse. Ab annis enim CCV. si demas LXXV. remanent CXXX. II) Praecipue vrgent testimonium Stephani, quod extat *Act. VII. 4.* Diserte enim ibi dicitur, Abrahamum mortuo patre suo, ex Charan in terram Canaan translatum esse. Iam vero, cum antea probatum sit, Abrahamum, cum in terram Canaan migraret, LXXV. annos natum fuisse, non potest non hinc colligi, eum anno aetatis Tharae CXXX. in lucem editum fuisse. III) Qui hanc sententiam defendunt, ita quoque rationes subducunt: si Abrahamus natus est anno Tharae LXX, sequitur, eum CXXXV annorum fuisse, cum pater eius moreretur; quod si esset, iam tum & Ismaëlem & Isaacum genuisset: illum enim anno aetatis LXXXVI, hunc autem centesimo genuit. At hoc rursus repugnaret effato Stephani, qui testatur, eum in terram Canaan migrasse, cum nondum haberet liberos, *Actor. VII. 5.* Atque haec vt inuicto robore pollent argumenta, ita nec, quod ad rationes pro priori sententia allatas responderi queat, deest. Namque I) ad locum *Genes. XI. 26.* quod attinet, non ibi dicitur, quod Thara septuagesimo aetatis anno genuerit Abrahamum, sed hoc sibi vult diuinus scriptor, quod Thara LXX. annos natus, inceperit liberos gignere. Nec concedendum temere, chronologiam ibi per παιδογονίας continuari. In antecedentibus enim vna tantum nominatur persona genita, adeoque annus, quo generatio facta, ad eandem indubitato determinatur, computusque chronologicus extra controuersiam ponitur, hic autem computus plane incertus esset, cum tres nominentur Tharae filii, nec indicetur, quis ex illis sit primogenitus. II) Etsi Moses Abrahamo primum inter fratres locum tribuat, non tamen inde sequitur, eum fuisse primogenitum. Non enim semper scriptores sacri eum seruant ordinem, vt

vt primogenitum primo loco ponant. Inter Noachi filios, vt supra iam obseruauimus, Semo primus locus tribuitur, cum tamen, Iaphetum primogenitum fuisse, constet. Et quemadmodum haud dubio id eam ob caussam factum, quod ex Semo gens ebraea esset descensura, ex qua oriturus esset Messias, ita, vt de Abrahamo idem existimemus, par est. III) Nec incertus ita erit natalis Abrahami, cum hic aliunde erui queat, etiamsi hoc in loco non sit expressus. Sufficit, si ex historiae collatione intelligatur, quando natus sit Abrahamus, etiamsi expressis verbis hoc in scriptura non commemoretur. IV) Etsi Thara centum, & quod excedit, annos natus, liberos genuerit, haud dubio tamen id iam ea aetate rarum fuit, & minus frequens. Hinc & mirum videri potuit Abrahamo, quod vir centenarius sobolem sit procreaturus, etiamsi vnum alterumue exemplum eiusmodi generationis non ignoraret. Nec tantum ad se, sed & ad vxorem eiusque aetatem respexit, cum hac in re heroica eius fides sese exereret. vid. *Rom. IV. 19. 20.* conf. IACOBVS VSSERIVS, in *annal. ad haec tempora*; ISAACVS VOSSIVS, de *aetate mundi cap. VI. p. 21.* ABRAHAM CALOVIVS, *in chronic. biblico pag. 71. seqq.*

*** *sect. praeced.* §. *XI.*

§. II.

Abrahamus itaque diuinitus admonitus, ne superstitione ac seculi labe inficeretur, * gentem suam patriamque reliquit, ** suo exemplo demonstraturus, veram ecclesiam ab impiorum consortio separandam esse. *** In Canaane cum aliquantisper commoratus esset, ingruente fame in Aegyptum descendere coactus est, vnde mox in Canaan remigrauit. * Itinerum etiam atque fortunae socium cum Lothum haberet, fratris sui Haranis filium, eundemque veri Numinis cultorem, ab eodem, ad seruorum euitandam discordiam, sibi discedendum ratus est. ** Amicitiae nihilosecius vinculum saluum intemeratumque

tumque inter eos mansit, adeo, vt Abrahamus eundem, cum Sodomae, Gomorrhae, aliisque regibus, captum, armata manu iterum libertati restitueret. ***

* Immo ipsum Abrahamum ante vocationem suam fuisse idololatram, praeter PHILONEM, MOSEN MAIMONIDEM, aliosque, tum ex Romanae, tum ex reformatae ecclesiae doctoribus, etiam haud pauci ex nostratibus asserunt, speciatim MARTINVS CHEMNITIVS, *exam. concil. Trident. part. I. pag. 134.* Putantque, id colligi posse ex *Iof. XXIV. 2.* vbi per patres non possit intelligi solus Tharah, sed omnes postea nominati, ipseque adeo Abrahamus, de quo expresse adiiciatur: *tuli ergo patrem vestrum Abrahamum.* Negant vero alii, Abrahamum seculi labe infectum fuisse, vt FLAV. IOSEPHVS *lib. I. antiquit. c. VII.* nonnullique ex veteris ecclesiae doctoribus, laudati MICHAELI WALTHERO *harm. bibl. pag. 339.* Spectatque huc Iudaeorum commentum, iam supra ad *§. XII. sect. praeced.* commemoratum, de Abrahamo in ignem coniecto, ob non adoratam Nimrodi imaginem. Perinde vero est, quamcunque amplectamur sententiam. Aeque magnum enim beneficium supremi Numinis fuit, siue iam ad idololatriam prolapsum Abrahamum reuocauerit, siue e domo paterna eum euocando impediuerit, ne in eam prolaberetur.

** Abrahamus cum patre Tharah fratrisque Haranis filio, Lotho, & vxore Sarai, ex Vr Chaldaeorum profectus dicitur *Genes. X. 31.* Vbi quidem extra dubium, Vr esse nomen vrbis. Iudaeorum enim, vocem אור pro nomine appellatiuo accipientium, & hinc fabulae de Abrahamo in ignem, ob non adoratam Nimrodi imaginem, coniecto, colorem quaerentium, commenta, iam pridem explosa sunt a viris eruditis. Legi de illis poterit IOAN. HENRICVS HOTTINGERVS, *smegm. orient. pag. 290.* Et sane, cum Vr hic commemoretur, ceu terminus a quo profectionis familiae Abrahamiticae, ecquis dubitaret, proprium illud vrbis cuiusdam nomen esse? Quod & FL. IOSEPHVS, *lib. I. antiqu. iud. cap. VII.* & R. ABEN ESRA ad *h. l.* aliique ex ipsis Iudaeis, agnoscunt. Eoque minus hac de re dubitandum, quod & exteri scriptores, vt nonnullis videtur, eius nominis vrbem commemorent, vt ex dicendis constabit. Dubium oriri

oriri inde poteſt, quod כשדים Chaldaei hic commemorentur, cum tamen כשד, vnde nomen habent, nondum natus eſſet. Sed, per πρόληψιν hiſtoricam hoc fieri, facile intelligitur. Maioris momenti eſt, quod ex ſermone Stephani protomartyris oritur, *Act. VII. 2.* Deum enim apparuiſſe Abrahamo, eique mandatum de familia paterna deſerenda dediſſe, dicit, *cum eſſet in Meſopotamia*, priusquam moraretur in Charran. At & hoc euaneſcet, ſi admittamus, quod nonnulli contendunt, Meſopotamiae nomine intelligi omnes regiones, quae Cananaeae ſunt trans Euphratem, Aſſyria ſcilicet, Chaldaea, Meſopotamia, ſpeciatim ſic dicta, & Babylonia. Prouocantque ad FL. IOSEPHVM, qui *antiquit. iud. lib. I. cap. VIII.* Chaldaeos Meſopotamitis, late ſic dictis, annumerat. Certe, vt Meſopotamiae nomen interdum latius, interdum ſtrictius ſumeretur, facile fieri potuit; nec infrequens eſt in nominibus regionum. Cum vero Stephanus addit: *priusquam moraretur in Charran*, Charran neutiquam extra Meſopotamiam conſtituit, ſed locum hunc Euphrati & Syriae viciniorem, etſi etiam in Meſopotamia ſitum, ſpeciatim deſignat. Qui vrbem Vr apud profanos ſcriptores quaerunt, eam apud PTOLOMAEVM ſibi inueniſſe viſi ſunt, qui inter Chaldaeae vrbes etiam *Orchoen* commemorat. Quia nimirum in voce Orchoe aliquid voci *Vr* ſimile deprehenderunt, hinc, *Orchoen, Vr* eſſe, concluſerunt. Quae cum infirmo admodum & lubrico fundamento innitatur ſententia, haud ſine ratione aliis diſplicuit, qui Vr AMMIANO MARCELLINO *lib. XXV. cap. VIII.* memoratum, huc rectius aduocari cenſent, quod inter Tigrim & Niſibim ſitum fuit. Refert enim ibi AMMIANVS, Romanos transmiſſo Tigri, ad locum a Corduena centeſimo lapide ſeparatum, via ſex dierum emenſa, ad VR nomine Perſicum caſtellum veniſſe, vnde profectis primo Tiſalphata, deinde Niſibin iter fuerit. Ita SAM. BOCHARTVS *Phaleg. lib. I. cap. X.* Sequetur hinc, Vr Abrahami patriam in ſeptentrione Meſopotamiae, Tigrim fluuium verſus, inueniri. Quod quidem cum Stephani narratione *Actor. VII. 2.* ſatis conuenit; at non cum Moſis, qui Vr in Chaldaea collocat. Sed tum de voce Chaldaea idem dicendum fuerit, quod de voce Meſopotamia antea diximus, eam patere latius, vt Meſopotamiae partem, quae Tigrim verſus eſt, quamuis Chaldaei olim

 tenue-

tenuerint, complectatur. vid. CHRISTOPHOR. CELLARIVS, in *notit. orb. antiqui tom. II. lib. III. cap. XVI. pag. 760. 761.* Nisi forte illorum admittere velis sententiam, qui Vr *Chaldaeorum* dici volunt, non a regno vel regione Chaldaea, sed ab artis astrologicae peritis, qui Chaldaei vocati sunt, vti IAC. VSSERIVS contendit, in *annal. veter. testam. pag. 6.* Qua ratione etiam nonnulli verba EVPOLEMI apud EVSEBIVM, *lib. IX. praep. euangel. cap. XVII.* accipiunt, cum dicit: ἐν πόλει τῆς Βαβυλωνίας καμαρίνῃ, ἥν τινες λέγουσι πόλιν οὐρίαν, *in vrbe Babyloniae Camarina, quam quidam Vriam appellant.* Vt enim per *Vriam* haud obscure *Vr* designare videtur, ita eam *Camarinam* vocat, quia in ea erant כמרין *sacerdotes* seu *philosophi*; quod ostendit IOS. SCALIGER, *not.* in *fragm. pag. 11.* Cui & ego lubens subscriberem sententiae, modo satis constaret, illam vocis *Chaldaei* notionem, qua artis astrologicae peritos denotat, in hanc quadrare aetatem. Quicquid huius sit, Mesopotamiae rectius, quam Babyloniae, vrbem intelligi, inde quoque euincunt viri docti, quod ex illa potius, quam ex vrbe Babyloniae, via recta per Charan in Cananaeam fuerit; vnde &, EVPOLEMVM falli, docent, qui *loc. cit.* Abrahami patriam Babyloniae adscripserit; nec *Vram*, cuius PLINIVS *lib. V. histor. nat. cap. XXIV.* meminerit, pro eadem Abrahami patria haberi posse. Sed aliud quid adhuc superest, paucis expediendum. Cum Deus Abrahamo diceret: *migra e terra tua, a cognatione, & domo paterna in eam regionem, quam tibi ostendero*, hoc, cum iam in Charran esset, factum constat ex *Gen. XII. 1. 2.* At Stephanus haec ad illum dicta innuit, priusquam in Charran veniret. Quae vt inter se componant, nonnulli quidem, geminam esse, & vocationem, & profectionem Abrahami, contendunt, alteram ex Vr Chaldaeorum, alteram ex Charran, vtramque & a Mose innui, illam quidem *Gen. XI. 31.* hanc autem *XII. 4.* & a Stephano *Actor. VII. 4.* priorem, verbis: τότε ἐξελθὼν ἐκ γῆς χαλδαίων κατῴκησεν ἐν χαῤῥάν; posteriorem, verbis sequentibus. Hinc & de tempore, quam diu in Charran commoratus sit, quaerunt. Nonnulli, supponentes, posteriori profectioni e Charran in terram Canaan, assignatum esse annum aetatis Abrahami septuagesimum quintum, quod & ex *Gen. XII. 4.* constat, & septuaginta eum an-

norum fuisse, cum ex Vr Chaldaeorum proficisceretur, concludunt inde, per quinquennium circiter eum Charris commoratum. Ita DIONYSIVS PETAVIVS, de *doctrina temporum libr. IX. cap. XVIII.* aliique. At IACOBVS VSSERIVS eodem anno vtramque & vocationem & profectionem contigisse, & Abrahamum saltem in gratiam Tharae senis grandaeui, vel lassitudine vel morbo detenti, illic aliquamdiu substitisse, ne eundem animam agentem auxilio & solatio destitueret, existimat, in *annalib. pag. 4.* Fauentem sibi haec sententia, praeter PHILONEM atque FLAVIVM IOSEPHVM, habet AVGVSTINVM, *libr. XVI. de ciuit. Dei, cap. XVI.* Nec obstat, quod *Genes. XII. 5.* dicatur, Abrahamum ibi *substantiam acquisiuisse, & animas fecisse.* Vltimum enim non de generatione, vt nonnulli putant, sed de seruorum & iumentorum acquisitione, est intelligendum. Quodsi ergo hoc admittatur, eodem anno, quo Vre, etiam Charris, cum exigue temporis spatio ibi substitisset, egressum Abrahamum, non tam gemina profectio, quam profectionis aliquantisper interruptae continuatio fuisse videtur. Interim, qui geminam profectionem, etsi eodem anno susceptam, admittunt, geminam quoque statuunt vocationem, putantque, a Stephano referri tenorem vocationis primae, a Mose secundae; & verba: *exi e terra tua, & e cognatione tua*, etiam vocationi Charris factae conuenire, idque ex *Genes. XXIV. 4.* probare annituntur, vbi innuatur, quod Nachor cum familia sua ibi manserit, quo pacto & terra eius & cognationis eius, dici potuerit. Quodsi posterior profectio prioris saltem statuatur continuatio, non videtur gemina vocatio locum habere, nisi dicamus, posteriorem vocationem fuisse saltem repetitionem prioris ad profectionem continuandam. Quae haud difficulter admitti sententia potest, cum ea ratione dubiis omnibus occurratur. Neue verba Mosis *Genes. XII, 1.* illis, qui vnam saltem vocationem statuunt, obstent, ea per ὑστερολογίαν ita explicant: *Nam dixerat Dominus Abrahamo, exi e terra tua, & cognatione tua, & domo patris tui.* Hinc & versiculi quarti primum incisum de paritione ad vocationem illam in Vr factam, accipiunt, posteriori vero inciso continuari, finita parenthesi, narrationem de vlteriori Abrahami e Charris post mortem Tharae profectione, addito etiam temporis charactere, quod nempe

 anno

anno aetatis Abrahami LXXV facta sit. Ita vna eademque vocatio erit Abrahami, quae a Mose, & quae a Stephano iisdem verbis descripta refertur, quam in Vr Chaldaeorum acceptam cum Thara patre suo & Lotho executus est, etsi ob morbum & mortem parentis sui ad breue tempus in Charran subsistere coactus sit, quo defuncto eodem illo anno ex Charran, porro in terram, quam ipsi monstrauit Dominus, profectus est. Hoc enim Thara iam mortuo contigisse, dubitari prorsus nequit, cum non tantum Mosaicae narrationis ordo hoc ostendat, sed Stephanus diserte, post Tharae hoc factum obitum, perhibeat. Prolixe & erudite hac de re disquirit IACOBVS VSSERIVS, in *chronologia sacra, annalibus* eius addita, *cap. VII. pag. 33. seqq.* add. ABRAHAMVS CALOVIVS, ad *Actor. VII. vers. 4.*

*** Quo pacto Abrahamus fidem suam heroicam, tam prompte in re oppido difficili voluntati diuinae obtemperando, demonstrauerit, ostendit Paulus *Ebr. XI. v. 8. 9.*

* Abrahamum Charrane migraturum in terram Canaan, substitisse Damasci, & ibidem regnasse, ex NICOLAO DAMASCENO tradit IOSEPHVS *lib. I. antiquit. iud. cap. VIII.* Νικόλαος δὲ, inquit, ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν ἱστοριῶν λέγει οὕτως· Ἀβράμης ἐβασίλευσε Δαμασκοῦ, ἔπηλυς σὺν στρατῷ ἀφιγμένος ἐκ τῆς γῆς, τῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνος, Χαλδαίων λεγομένης· *Nicolaus vero Damascenus quarto historiarum sic ait: Abrahamus regnauit in Damasco, veniens aduena cum exercitu de terra, quae super Babylonem dicitur Chaldaeorum.* Idem IVSTINVS, TROGI POMPEII epitomastes tradit: *Nomen vrbi a Damasco rege inditum; post Damascum Azelus, mox Adores & Abraham, & Israel reges fuerunt; histor. lib. XXXVI. cap. II.* Vnde quandam huius rei apud veteres, sed incertam, famam fuisse, colligas. Cui, quo minus fidem adhibeamus, silentium Mosis, qui tanta diligentia in Abrahami rebus describendis versatus est, obstat. Certum itaque, Abrahamum ex Charrane statim in Cananaeam venisse, perque eam regionem ad locum vsque Sichemi, ad quercum Morae peruenisse. Ibi cum Dominus ei appa-

apparuiſſet, ſeminique eius ſe hanc daturum terram promiſiſſet, altare extruxit Domino, qui ei apparuerat. Poſtea tentorium refigens inde ad montana profectus eſt, verſus orientalem tractum Luzi, poſtea Bethel dicti, vbi itidem extructo altari nomen Domini inuocauit. Mox & inde profectus eſt, indeſinenter pergendo in meridianum regionis tractum, qui Aegyptum ſpectat. Atque haec eo ipſo, quo e Charris profectus eſt, anno contigiſſe videntur. Tum anno ſequenti, fame cogente, in Aegyptum deſcendit, vxore Sarai, quam vitandi periculi cauſſa ſororem ſuam dixerat, ob formae praeſtantiam, a Pharaone aſſumta, ſed mox, cum rei veritatem reſciuiſſet, reſtituta. Et ita incolumis cum ſuis, ceſſante haud dubio fame, in Cananaeam rediit; *Gen. XII. 6. vsque ad fin.* FL. IOSEPHVM hic iterum *ὡς ἐν παρόδῳ* notare liceat, qui, Abrahamum in Aegyptum deſcendiſſe, ait, tum, vt Aegyptiorum copiis, audita illorum vbertate frueretur, tum *ἱερέων ἀκροατὴς ἐσόμενος, ὧν λέγοιέν τε περὶ θεῶν*, *vt ſententiam ſacerdotum de diuinitate cognoſceret*, nimirum ſecuturus, vt idem addit, illorum opinionem, ſi modo recta fuiſſet, aut ipſe rectiora eis commonſtraturus; *antiquitat. libr. I. cap. IX.* Scilicet!

**) In hacce ſeparatione, quam aequiſſimis conditionibus Abrahamus Lotho propoſuit, pacis & concordiae ſtudium maximum, rerumque huius mundi contemtum, modeſtiamque ſingularem, virtutes merito omnibus imitandas, Abrahamus demonſtrauit. Nec ſine Numinis prouidentia ſingulari id factum, vt hac ratione Lothus, Sodomam concedens, adhortari voce & exemplo iniuſtos improbosque homines ad poenitentiam poſſet. Facta ſeceſſione, Deus Abrahamo tertia vice apparuit, repetita terrae Cananaeae & numeroſae prolis promiſſione. Hinc Abrahamus e loco inter Bethel & Haium, vbi prius altare extruxerat, tentoria mouens, habitauit in planitie Mamrae, ibique altare extruxit Domino, *Geneſ. XIII. per integr.*

***) De bello pentapolitano, quod poſt ea, quae de Abrahamo hactenus diximus, Moſes *Geneſ. XIV. 1. ſeqq.* narrat, & de cuius tempore nihil aliud conſtat, quam quod in diebus Amraphelis regis

 Sinear,

Sinear, & reliquorum, qui ibidem commemorantur, regum, contigerit, ex instituto & accurate disserit IO. HENR. HEIDEGGERVS, peculiari exercitatione de *bello pentapolitano*, quae in parte secunda *historiae* eius *patriarcharum* quinta est, *pag. 167. seqq.* Nos illud saltem obseruamus, quod Abrahamus hostes victores, qui & Lothum abduxerant, ad *Danem* vsque *vers. 14.* cum copiis suis secutus dicitur, variis eruditorum disceptationibus ansam praebuisse. Cum enim ex *Ios. XIX. 47.* & *Iud. XVIII. 29.* constet, vrbem, quae olim Lais, siue Leschem dicta, a Danitis demum, a quibus capta est, nomen *Dan* sortitam, fuerunt, qui & hinc argumentum peterent, quo probarent, Mosen non esse pentateuchi auctorem. Non enim eum potuisse ea vrbium commemorare nomina, quae diu post ipsius demum mortem orta sunt. Vtitur hoc argumento BENEDICTVS DE SPINOZA, in *tract. theol. polit. cap. VIII.* & post eum IO. CLERICVS, sub nomine *theologorum quorundam Batauorum*, sententiam suam *de Richardi Simonis historia critica*, exponens, quem tamen deinceps hac in re sententiam suam mutasse constat. HERMANNVS WITSIVS, contra SPINOZAM pariter ac IO. CLERICVM disputans, locum hunc inter ea, quae a seriore manu sunt, referre non dubitat, *miscellan. sacror. part. I. lib. I. cap. XIV. §. XXXVII. pag. 124.* Praeeuntem sibi quodammodo praeter alios habuit PETRVM DANIELEM HVETIVM, qui, vocem *Dan* e limbo in contextum forte intrusam, opinatur, aut ab ipso Esdra, dum libros sacros recognosceret, vocabulum Lais sua aetate propter vetustatem & desuetudinem ignotum, trita & vsitata voce mutatum esse. Qua responsione, licet SPINOZAE dubiis satisfactum putet HVETIVS, ipse tamen tandem in eam ingreditur sententiam, cum Iordanes fluuius ex duobus riuulis *Ior* & *Dan* coalescat, nomenque Iordanis vrbe Dan longe sit vetustius, Mosen nomine Dan non vrbem, quae postea ita vocata est, sed alterum ex istis riuulis, ex quibus Iordanes originem trahit, innuere; *demonstrat. euangel. part. I. prop. IV. cap. XIV. p. m. 261.* Iordanem ex duobus eius, vt diximus, nominis riuulis oriri, certum est, testaturque id praeter alios IOSEPHVS, vbi hanc de Abrahamo historiam narrat, *libr. I. antiquitat. iud. cap. X.* Hinc & IO. CLERICVS, cum suam de auctore pentateuchi mentem mutasset, eidem sententiae subscribit, simulque bene obseruat,

obseruat, fieri posse, vt locus aliquis eandem appellationem duabus diuersis de caussis sortiatur, indeque recte colligit, *hoc ex loco certum non posse duci argumentum, hoc vocabulum scriptum a Mose non fuisse*; ad *Genes. XIV. 14.* Planius alii, ad hocce dubium responderi posse putant, si dicatur, fuisse tempore Abrahami vrbem, cui nomen *Dan*, sed distinctam ab vrbe *Lais*, quae deinceps *Dan* vocata est. Quod etsi ita esse potuit, nondum tamen rationes praegnantes video, cur haec sententia priori sit praeferenda, quae & IOSEPHI auctoritate nititur. Vrbem enim eius nominis tempore Abrahami fuisse, etsi negare nolim, certo tamen testimonio probari nequit. Riuulum vnum, ex quo coalescit Iordanes, Dan vocatum, veterum testimoniis constat. conf. & SAL. DEYLINGIVS, *obseruat. sacrar. part. I. obseruat. VI. pag. 24. seqq.*

§. III.

Palam hac occasione, factum, praeter Lothum, Melchisedecum quoque Solymorum regem, verae ecclesiae membrum esse.* Ei enim, panem & vinum sibi a victoria redeunti, offerenti, ** decimam omnium spoliorum partem Abrahamus dedit, eoque ipsum virum se maiorem confessus est, a quo & benedictionem accepit, *** idque haud immerito, quod sacerdos Dei altissimi audiat.

* Quis ille Melchisedecus fuerit, varie, immo anxie inter viros doctos, & olim apud veteres, & hodie, disceptatum fuit. Inter veteres haereticos Hieracitae commemorantur, ab Hierace sectae conditore ita dicti, qui inter alia asseruerunt, ipsum spiritum sanctum Melchisedeci nomine venire, teste EPIPHANIO, *haeres. LXVII.* THEODORETO, *haeret. fab. lib. II.* AVGVSTINO, *de haeresib. cap. XLVIII.* & HIERONYMO, *epist. CXXVI. ad Euagrium.* Cumque alias constet, Hieracitas, allegoristarum, qui ab Origene orti sunt, propaginem esse, fontem & originem huius erroris facile perspicere licet. Ex intempestiuo enim cuncta allegorice interpretandi studio profluxisse videtur. Aliam viam ingressi Melchisedeciani, auctore Theodoto quodam argentario orti, qui Melchisede-

cum

cum non hominem, sed virtutem Dei arbitrati sunt, quam Christo ipso Dei filio potentiorem, augustiorem & feliciorem esse docuerunt, ad cuius imaginem & typum Christus ipse fuerit a Deo factus. Vid. AVGVSTINVS, *de haeres. cap. XXXIV.* Cui errori cum comparatio Christi & Melchisedeci, *Ebr. cap. VII.* male intellecta occasionem praebuisse videatur, ex eodem simul loco refellitur quam rectissime, cum, Christum Melchisedeco longe fuisse superiorem, ibidem apostolus ostendat. ORIGENES, Melchisedecum angelum esse, credidit, qua in re, vt & alias, suffragantem sibi habuit DIDYMVM ALEXANDRINVM, teste HIERONYMO, *epistola* citata ad *Euagrium.* At in *prima* in *Genesin homilia*, in qua hoc docuisse dicitur, quae hodie extat, nulla Melchisedeci mentio. Vnde nonnulli eam, quod haeresibus referta esset, e medio sublatam esse, suspicantur. Nec necesse est, vt contra eam quidquam adferamus sententiam, cum, hominem fuisse Melchisedecum, aperte satis apostolus *Ebr. VII. 3.* doceat. Et hinc etiam patet, quid de sententia, quae longe plures propugnatores nacta est, sentiendum sit, Melchisedecum ipsum fuisse Dei filium, qui ea ipsa forma, qua deinde inter mortales versatus est, Abrahamo apparuerit. Ita nonnulli apud EPIPHANIVM, *haeres. LXVII.* nec alienus ab hac sententia est AMBROSIVS, *lib. I. de Abrah. cap. III.* Eandem recentiori aetate in scenam produxit, argumentisque magnam speciem prae se ferentibus confirmauit PETRVS MOLINAEVS, tum in libro, cui titulus est: *vates, seu de praecognitione futurorum & bonis malisque prophetis, lib. IV. cap. XI. seqq. pag. 187. seqq.* tum in peculiari quodam scripto, gallicano idiomate edito. Suffragantem is sibi habuit iuris pariter ac elegantiorum litterarum callentissimum virum, PETRVM CVNAEVM, *lib. III. de republ. Ebr. cap. III.* Et CVNAEVS quidem eam veterum sententiam, quam ex EPIPHANIO antea proposuimus, Christum ea corporis forma, quam postea homo factus in terris gessit, Abrahamo apparuisse, plane suam fecit; cum MOLINAEVS contra existimet, *filium Dei veri hominis corpus assumsisse, phantasia illius hominis tantisper obsessa, & a consuetis cogitationibus abducta.* Praeter ANDREAM RIVETVM, *comment. in Genes. ad h. l.*

h. l. hancce MOLINAEI atque CVNAEI sententiam solide profligauit IOAN. HENRICVS HEIDEGGERVS, *histor. sacr. patriarchar. part. II. exercit. II. §. VIII. p. 45. seqq.* cui tamen IACOBVS GAILLARDVS librum sub titulo: *Melchisedecus Christus vnus rex iustitiae, rex pacis,* iterum opposuit, pro ista MOLINAEI atque CVNAEI sententia defendenda, Lugduni Batauorum anno MDCLXXXVI. & Amstaelodami anno MDCXCIII. editum. Fuerunt & alii ex recentioribus, qui in eandem concederent sententiam, quam denuo inuictis argumentis confecerunt IO. BRAVNIVS, *comment. ad Ebr. VII. 3.* & MELCHIOR LEIDEKKERVS, *de republ. Ebraeor. libr. II. cap. II. pag. 50. seqq.* vti iam a me obseruatum in dissertatione de *peccatis typicis* §. *XIII.* Admitti vtique ea nequit, cum Paulus apostolus diserte de Melchisedeco dicat, eum *ἀφωμοιωμένον τῷ υἱῷ τοῦ θεοῦ, assimilatum filio Dei, Ebr. VII. 3.* Nemo autem sibi ipsi assimilatus dici potest. Recte id EPIPHANIO quoque obseruatum *l. c.* Praeterea Melchisedecus dicitur: *sacerdos Dei altissimi.* Atqui omnis sacerdos est *ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος, ex hominibus assumtus,* per carnalem nimirum generationem ex hominibus propagatus, *Ebr. VI. 1.* Mitto reliqua, quibus idem euinci potest. Nec difficile admodum est, respondere ad ea, quae obiiciuntur. Quod cum praeclare alii praestiterint, non est, vt aliquid addamus. Qui itaque inter se consentiunt, hominem fuisse Melchisedecum, in diuersas iterum abeunt sententias, quis aut vnde fuerit? Eundem eum ac Semum Noachi filium fuisse, veterum Iudaeorum est opinio, IONATHANIS & paraphraseos Hierosolymitanae, aliorumque, quos plurimi ex christianae ecclesiae doctoribus sequuntur, quorum nomina satis nota sunt. Nec contemnendam eam putat PETRVS IVRIEV, *loco* deinceps *citando, p. 69.* etsi ipse aliam proponat, vt mox dicemus, saltem rationes, quibus vulgo oppugnatur, tanti non esse, vt eam euertant. Nec temporum obstare rationes, quo minus Sem adhuc potuerit esse in viuis. Quo minus vero huic subscribat sententiae, hoc obstare, ait, quod *Ebr. VII. 13.* alterius generis fuisse dicatur, qui decimas ab Abrahamo acceperit. Inde namque infert, cum Abrahamus ex posteris Semi fuerit, non potuisse eum alterius generis vocari, si-

 quidem

quidem Melchisedecus ipse fuisset Semus. Accedere putat, quod Sem cum posteris in Chaldaea, non in Cananaea, habitauerit, cum Melchisedecus contra rex fuerit Salemi. Sed, quod ad vltimam rationem attinet, etsi quidam Semi posteri in Chaldaea habitauerint, vt supra ostensum, non tamen negandum, quosdam etiam habitasse in Cananaea. De Semo, vbi ipse habitauerit, incertum. Multo minus rationibus inuictis demonstratum, eum in Cananaea habitare non potuisse. Frustra quoque ad locum *Ebr. VII. 13.* prouocat. Vox Graeca enim φυλὴ per *tribum* vertenda, sensusque est, Melchisedecum non fuisse ex tribu Leui, vt recte etiam obseruat IO. BRAVNIVS ad *b. l.* Maioris momenti est, quod alii vrgent, argumentationem apostoli, *Ebr. VII. 15.* omni neruo & fundamento priuari, si statuatur, Melchisedecum fuisse Semum, quippe qui ex decimatione Leui in lumbis Abrahami, praerogatiuam sacerdotii Melchisedeciani prae Aaronitico euincere velit. Huius autem argumenti nulla vis foret, si Melchisedecus ipse Semus esset, in cuius lumbis, vti olim Abrahamus, ita Leui quoque, ex Abrahamo oriundus, fuit. Cum ergo Semus sub Melchisedeci nomine non lateat, PETRVS IVRIAEVS Chamum sub eodem inuenisse sibi visus est. Quod vt euincat, demonstrare satagit, Melchisedecum non posse esse non vnum ex filiis Noachi. Cum ergo Semus non fuerit, nec pro Iapheto vlla probabilis ratio militet, nihil aliud superesse, concludit, quam vt Chamus Melchisedecus esse statuatur. Hunc etiam inter posteros suos in Cananaea habitasse. Neue elogia Melchisedeci parum in Chamum quadrare videantur, hunc neutiquam tam improbum, vt vulgo creditur, sed patriarcham potius sanctissimum fuisse, multis euincere rationibus satagit, *histor. crit. dogm. & cult. &c. part. I. cap. X. pag. 67. seqq.* Verum vt in hisce discutiendis ab vltimo ordiamur, Chamum neutiquam pro sanctissimo patriarcha haberi posse, iam supra ex instituto euicimus. Nec admittendum, quod secundo loco dictum, Chamum in Cananaea sedem habuisse, cum longe potius sit verosimilius, eum in Aegypto regnum sibi constituisse, atque firmasse, quae propterea in scriptura dicitur ארץ־חם *terra Cham*, *Psal. CV. 23. 27. CVI. 22.* quem in sensum & *Ps. LXXVII. 51.* dicitur, Deum percussis-

cussisse omnem primogenitum באהלי־חם *in tentoriis Cham.* Pluribus hoc etiam euincit LVDOVICVS BORGESIVS, in *historia critica Melchisedeci cap. IV. p. 91. seqq.* Sed id quoque, quod primo loco ponit IVRIAEVS, neutiquam extra dubium positum est, vti iam obseruatum in dissertatione de *peccatis typicis* §. *XIII.* Procul itaque hinc facessat Chamus. Magis adhuc ab omni verosimilitudinis specie recedit sententia HENRICI HVLSII, quam peculiari libro, Lugduni Batauorum anno MDCCVII. edito, proposuit, & propugnare aggressus est, Melchisedecum fuisse Henochum, quem Deus ex beatorum sedibus, in quas translatus fuerat, in terras miserit, vt regio ac sacerdotali munere fungeretur. Cuius opinionis, vtpote omni fundamento destitutae, cum aliud non inueniret praesidium, ex mythologia gentilium multa congessit, in quibus Henochum sibi inuenisse visus est, nouo exemplo demonstrans, quam dubia, quam incerta sit fabularum istarum interpretatio, quamque lubrica sint, quae istis superstruuntur, adeoque, quam caute in istis versandum sit, si quis veritates historicas inde eruere cupiat. Propius ad veritatem accedunt, qui inter Noachi posteros Melchisedecum quaerunt, licet non necesse sit, eum vnum fuisse ex illius filiis. LVDOVICVS BORGESIVS, qui diligenter in hocce argumento versatus est, refutatis operose reliquis de Melchisedeco sententiis, ipse tandem statuit, eum, si non Semum ipsum, ex posteris tamen eius fuisse, in Chaldaea natum ac educatum, sed tractus tandem illius pertaesum, vel a popularibus suis, quod idololatriae crimine se polluere nollet, vexatum, vel alia quadam caussa inductum, frequentique caterua stipatum, inde migrauisse, & tandem in terra Canaan consedisse, extructaque ibi vrbe & templo, regis & sacerdotis officio inter suos functum esse. Neue sine auctoritate hoc asseruisse videatur, ad GREGORIVM ABVLPHARAGIVM, itemque ad FORTVNATVM ALEXANDRINVM, itidem arabicum seculi decimi scriptorem, prouocat, *histor. crit. Melchisedeci cap. VI. pag. 247. seqq.* Quam parum vero in istis, quos laudat, scriptoribus praesidii inueniat, vt moneam, necesse non est, cum id per se pateat. De Melchisedeci ex Chaldaea in Cananaeam profectione altum in scriptura sacra esse silentium, ipsemet diffiteri nequit BORGESIVS. Putat autem,

 mirum

mirum non esse, scripturam hac de re nihil commemorare, cum & multa alia ad Melchisedecum spectantia silentio praetermiserit. Sed inde non sequitur, nobis quidlibet de Melchisedeco fingendi concessam esse licentiam. Potuit Melchisedecus esse ex Semi posteris, etsi ex Chaldaea profectus non sit: cum nihil obstet, quo minus & in Cananaea quidam ex Semitis habitauerint. Potuit idem etiam ex Chami posteris esse, cum maledictio ista in Chamum pronuntiata neutiquam eo vsque extendenda sit, ac si nulli inter Chamitas viri probi fuerint, idque salua ista ἐξοχῇ, quae iuxta vaticinium Noachicum Semi posteris competebat. Rectissime mea opinione faciunt, qui ingenue, quis Melchisedecus fuerit, se nescire, profitentur, &, curiosius inuestigare sibi religioni ducunt, quae scriptura sacra nobis non reuelauit, quod SAL. GESNERVM, FRIDERICVM BALDVINVM, aliosque facere, iam a me obseruatum in *dissertat.* de *peccatis typicis*, §. *XIII.* Hoc certum est, fuisse Melchisedecum ex posteris Noachi, virum iustitia & sanctitate insignem, regemque Salemi, qui simul pro istius temporis more sacerdotis officio functus est, cumque Moses nec genealogiam, nec patrem matremue eius commemorasset, hinc Paulo ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, καὶ ἀγενεαλόγητος dicitur, qui simul inter eum & Christum comparationem instituens, huius illum fuisse typum, accurate condocet, *Ebr. VII. v. 1. seqq.* add. IOAN. BRAVNIVS, *comment. ad h. l.* MELCHIOR LEIDECKERVS, de *republ. Ebr. lib. III. cap. III.* SAL. DEYLINGIVS, *obseruat. sacr. part. II. obseru. V. pag. 54. seqq.*

** Sacrificium hic quaerunt Romanenses, inque eo typum eucharistiae, vt adeo, & eucharistiam sacrificium esse, probare queant, cui fundamento tota errorum, quos de missa fouent, moles innititur. Hinc praeter commentatores eorum ad *h. l.* in eo totus est ROBERTVS BELLARMINVS, *lib. I. de missa cap. VI.* & post reliquos NATALIS ALEXANDER, *histor. eccles. veter. testam. aetate mundi III. dissertat. III. prop. IV. pag. 213. seqq.* At nihil profert, quod non saepius a nostratibus sit profligatum. Verbum הוציא relationem ad sacrificium habere, ex collatione loci *Iud. VI. 18.* probare annititur, vbi in ebraeo itidem extet verbum הוציא, quem

locum vulgatus interpres reddiderit: *nec recedas hinc, donec reuertar ad te, portans facrificium, & offerens tibi.* Sed fallitur ALEXANDER. Primo enim locus ille *Iud. VI. 18.* ab eo, de quo hic nobis fermo eft, in eo diuerfus eft, quod ibi addatur vox מנחתי *oblationem meam.* Deinde, ne fic quidem verbum הוציא aliud quid ibi fignificat, quam *proferre.* Senfus enim eft, *ne recedas hinc, donec reuertar ad te,* והוצאתי את־מנחתי *& proferam feu meum adferam oblationem meam.* Num hinc colligi poteft, vocem הוציא habere relationem ad facrificia? Immo vox haec generalis eft, ex obiecto determinanda. Obiectum autem *Genef. XIV. 15.* aperte indicatur, quod fuerit לחם ויין *panis & vinum*, non autem facrificium aut oblatio. Panis vero cibum in genere fignificat, *Genef. XVIII. 5. XLIII. 31. Efa. LVIII. 7.* alibique. Eo minus vero hic de facrificio cogitandum, quod Melchifedecus Deo iftud obtuliffe nullo verbo innuatur, nec vllo conftet indicio. Immo vt Abrahamum eiusque feruos hilariter exciperet, amicitiamque fuam & laetitiam ob reportatam victoriam teftaretur, cibum potumque in medium attulit, vt eo, fi vellent, aut opus effet, reficerentur. Sed pergit ALEXANDER, ita rationes fubducens: tres ibi narrantur a Mofe actiones Melchifedeci, quarum duae pofteriores funt plane facerdotales, fcilicet, quod benedixerit Abrahamo & decimas ab eo acceperit; prima igitur etiam actio, prolatio nimirum panis & vini, itidem facerdotalis fuit, &, vt auctori loqui placuit, *facrificalis.* In qua ratiocinatione vim & neruum merito defidero. Num enim fequitur, quaedam Melchifedeci actiones a Mofe commemoratae fuere facerdotales, ergo omnes? Vidit ipfemet haud dubio argumenti huius infirmitatem, hinc obiectiones fecus fentientium declinaturus negat, Melchifedecum fatigatos Abrahami milites hifce muneribus reficere voluiffe, cum ipfimet hoftium fpoliis onufti rebus omnibus, ad vitam fuftentandam neceffariis, abundauerint. Negat etiam, moris olim fuiffe, ad honorem exhibendum, panem & vinum exhibere inferioribus. Sed licet Abrahami milites rebus omnibus ad vitam fuftentandam neceffariis abundauerint, potuit tamen Melchifedecus, cui forte, quantum victus & potus illis fuppeteret, non fatis cognitum erat, animi etiam teftandi cauffa panem vinumque

illis offerre. In more vero hoc olim etiam positum fuisse, constat ex *Deut. XIII. 4.* & *Iud. VIII. 5.* Nec, quod certa quadam ratione Melchisedecus Abrahamo erat superior, hoc obstare potuit, quo minus hocce humanitatis illi praestaret officium. Instat ALEXANDER: cum scriptura sacra pluribus in locis describat sacerdotium Melchisedeci, vt distinctum ab Aaronico, & simillimum sacerdotio Christi, conueniens esse, vt alicubi tradiderit, quale fuerit sacrificium Melchisedeci. Sine sacrificio enim nullum posse esse sacerdotem. Sed & hocce ipsemet facile diluere dubium auctor potuisset, si modo attento animo perlegisset caput VII. epistolae ad Ebraeos. Aperte ibi apostolus indicat, in quo ab Aaronico distinctum fuerit sacerdotium Melchisedeci, & in quo typum exhibuerit sacerdotii Christi. Nulla ibi sacrificii a Melchisedeco oblati, mentio. Corruit hinc etiam sua sponte, quod vltimo loco vrget, ex verbis, quae statim subiiciuntur: *erat enim sacerdos Dei altissimi*, sequi, actionem illam, qua panem & vinum protulit, fuisse sacerdotalem. Sed falsa iterum nititur hypothesi, ac si particula *Vau* hic sit αἰτιολογική. Etsi enim ceteroquin exempla non desint, quibus probetur, eam quandoque αἰτιολογικῶς exponendam: ordinarie tamen habet vim copulandi. A qua eius natiua significatione cur hic discedendum sit, nulla apparet ratio. Non itaque Moses rationem reddit eius, quod antea dixerat, sed significat saltem, quis Melchisedecus fuerit, sacerdos scilicet Dei altissimi. Quod etiam ex eo apparuit, quod Abrahamo benedixit, & decimas ab eo accepit. Interim & alias sacrificia Deo offerre Melchisedecus potuit, & haud dubio obtulit: sed hoc in loco, vbi cibum potumque Abrahamo eiusque militibus obtulit, nulla sacrificii mentio. Rationibus, quas profligauimus, NATALIS ALEXANDER plurima patrum testimonia, more suo, quibus idem euincat, subiungit. Plus enim forte in his, quam in argumentis antea allatis, praesidii sibi inuenisse visus est. Agnouerunt id & alii ex Romanensibus. In ipso concilio Tridentino GEORGIVS ATAIDES, regis Lusitaniae theologus, ingenue fassus est, propositionem illam, *missam esse sacrificium*, non alio niti fundamento, quam traditionis. vid. PETRVS SVAVIS POLANVS, *histor. concil. Trident. lib. VI. p. m. 940. seqq.* Nos ita statuimus, quantacunque etiam

patrum

patrum sit auctoritas, eos tamen nobis persuadere non posse, extare aliquid in scriptura sacra, quod in ea non deprehendimus: Interim nec desunt aliter sentientibus, quae ad haecce patrum testimonia reponant. conf. ANDREAS RIVETVS, *exercitat. LXXVIII.* & *LXXIX. in Genes.* MARTINVS CHEMNITIVS, in *examin. concil. Tridentin. part. II. pag. 144.* IOAN. GEORG. DORSCHEVS, in *missario missae, cap. II.* aliique.

*** Vrget hoc, argumentumque quo probet, sacerdotium Christi multum praestare sacerdotio Aaronico, inde desumit Paulus apostolus, *Ebr. VII. 4. seqq.*

§. IV.

Interim Abrahamus, de promissionibus sibi a Deo factis non dubitans, suam magis magisque fidem animique integritatem declarabat. * Quod autem ex Hagare Ismaelem suscepit, non ideo factum, quod fides eius vacillaret, ** sed vt vxoris voluntati, rem omnem ad arcanos fines ita dirigente Numine, satisfaceret. Hinc noua promissione fidem eius corroborare, fedusque cum illo renouare Deo placuit, addito etiam federis sigillo, circumcisione. Quae cum sacramenti rationem habuerit, quo fedus cum Abrahamo initum, confirmatum, simulque posteri eius a reliquis gentibus discerni debuerunt, falluntur, qui ab Aegyptiis primam eius originem repetendam censent. ***

* Post bellum cum exteris regibus gestum, Deus Abrahamo denuo in Elon Mamre, adeoque quarta vice apparuit, eum in terra aliena peregrinum, aduersus metum iniuriarum confirmans, simulque promissionem de omni bonorum genere in Abrahamum conferendo, addens: *ne timeas*, inquiebat, *Abram, ego scutum tibi, merces tua multa valde, Genes. XV. 1.* Abramus mercedem quodammodo detrectare videbatur, quod herede esset destitutus, [illegible] ipse.

illis offerre. In more vero hoc olim etiam positum fuisse, constat ex *Deut. XIII. 4.* & *Iud. VIII. 5.* Nec, quod certa quadam ratione Melchisedecus Abrahamo erat superior, hoc obstare potuit, quo minus hocce humanitatis illi praestaret officium. Instat ALEXANDER: cum scriptura sacra pluribus in locis describat sacerdotium Melchisedeci, vt distinctum ab Aaronico, & simillimum sacerdotio Christi, conueniens esse, vt alicubi tradiderit, quale fuerit sacrificium Melchisedeci. Sine sacrificio enim nullum posse esse sacerdotem. Sed & hocce ipsemet facile diluere dubium auctor potuisset, si modo attento animo perlegisset caput VII. epistolae ad Ebraeos. Aperte ibi apostolus indicat, in quo ab Aaronico distinctum fuerit sacerdotium Melchisedeci, & in quo typum exhibuerit sacerdotii Christi. Nulla ibi sacrificii a Melchisedeco oblati, mentio. Corruit hinc etiam sua sponte, quod vltimo loco vrget, ex verbis, quae statim subiiciuntur: *erat enim sacerdos Dei altissimi*, sequi, actionem illam, qua panem & vinum protulit, fuisse sacerdotalem. Sed falsa iterum nititur hypothesi, ac si particula *Vau* hic sit αἰτιολογική. Etsi enim ceteroquin exempla non desint, quibus probetur, eam quandoque αἰτιολογικῶς exponendam: ordinarie tamen habet vim copulandi. A qua eius natiua significatione cur hic discedendum sit, nulla apparet ratio. Non itaque Moses rationem reddit eius, quod antea dixerat, sed significat saltem, quis Melchisedecus fuerit, sacerdos scilicet Dei altissimi. Quod etiam ex eo apparuit, quod Abrahamo benedixit, & decimas ab eo accepit. Interim & alias sacrificia Deo offerre Melchisedecus potuit, & haud dubio obtulit: sed hoc in loco, vbi cibum potumque Abrahamo eiusque militibus obtulit, nulla sacrificii mentio. Rationibus, quas profligauimus, NATALIS ALEXANDER plurima patrum testimonia, more suo, quibus idem euincat, subiungit. Plus enim forte in his, quam in argumentis antea allatis, praesidii sibi inuenisse visus est. Agnouerunt id & alii ex Romanensibus. In ipso concilio Tridentino GEORGIVS ATAIDES, regis Lusitaniae theologus, ingenue fassus est, propositionem illam, *missam esse sacrificium*, non alio niti fundamento, quam traditionis. vid. PETRVS SVAVIS POLANVS, *histor. concil. Trident. lib. VI. p. m. 940. seqq.* Nos ita statuimus, quantacunque etiam

patrum

patrum sit auctoritas, eos tamen nobis persuadere non posse, extare aliquid in scriptura sacra, quod in ea non deprehendimus. Interim nec desunt aliter sentientibus, quae ad haecce patrum testimonia reponant. conf. ANDREAS RIVETVS, *exercitat. LXXVIII.* & *LXXIX. in Genes.* MARTINVS CHEMNITIVS, in *examin. concil. Tridentin. part. II. pag. 144.* IOAN. GEORG. DORSCHEVS, in *missario missae, cap. II.* aliique.

*** Vrget hoc, argumentumque quo probet, sacerdotium Christi multum praestare sacerdotio Aaronico, inde desumit Paulus apostolus, *Ebr. VII. 4. seqq.*

§. IV.

Interim Abrahamus, de promissionibus sibi a Deo factis non dubitans, suam magis magisque fidem animique integritatem declarabat. * Quod autem ex Hagare Ismaelem suscepit, non ideo factum, quod fides eius vacillaret, ** sed vt vxoris voluntati, rem omnem ad arcanos fines ita dirigente Numine, satisfaceret. Hinc noua promissione fidem eius corroborare, fedusque cum illo renouare Deo placuit, addito etiam federis sigillo, circumcisione. Quae cum sacramenti rationem habuerit, quo fedus cum Abrahamo initum, confirmatum, simulque posteri eius a reliquis gentibus discerni debuerunt, falluntur, qui ab Aegyptiis primam eius originem repetendam censent. ***

* Post bellum cum exteris regibus gestum, Deus Abrahamo denuo in Elon Mamre, adeoque quarta vice apparuit, eum in terra aliena peregrinum, aduersus metum iniuriarum confirmans, simulque promissionem de omni bonorum genere in Abrahamum conferendo, addens: *ne timeas*, inquiebat, *Abram, ego scutum tibi, merces tua multa valde, Genes. XV. 1.* Abramus mercedem quodammodo detrectare videbatur, quod herede esset destitutus, ipse.

ipse vero rebus suis esset contentus, nec amplius quid desideraret: *Domine Iehouah, quid daturus es mihi? cum tamen abeam improles.* Addit, cum ipse prolem non haberet, Eliezerem, seruum suum, domusque suae procuratorem, bonorum suorum fore heredem. Eliezerem hunc vocat בן־משק *oeconomum*, seu *procuratorem domus suae*; recte enim sentiunt, qui hanc vocem ita explicant. Patria Damascenum eum fuisse, docet, dum addit: דמשק hoc namque perinde est, ac si dixisset מדמשק *ex Damasco*, siue איש דמשק, *vir Damascenus.* Per בן־ביתי Abrahamus filium Eliseris indicare videtur, vt adeo sensus sit, cum Eliezer hic filium habeat, quo ego destitutus sum, futurum est, vt ad illum eiusque posteros omnis hereditas transeat. Cur vero, inquis, ad Elieserem? Habebat Abrahamus consanguineos in Chaldaea, supererat Lothus, fratris eius filius? Grauissimae sine dubio sanctissimo patriarchae fuere caussae, cur hos bonorum suorum heredes esse noluerit. Interim inde constat, errare FLAV. IOSEPHVM, dum Lothum ab Abrahamo adoptatum fuisse scripsit, *antiquit. iudaic. lib. I. cap. VII.* Ista cum Abrahamus ad Deum dixisset, Deus promissionem de multiplicando in immensum Abrahami semine repetiit, cui etiam fidem statim ac sine haesitatione Abrahamus adhibuit. Sed, si credidit, inquis, Abrahamus, cur a Deo petiit signum? cur regessit: *Domine, in quo cognoscam, me eam* (terram) *possessurum?* In diuersas hic equidem eunt sententias patres, CHRYSOSTOMVS, *hom. XXXV.* in *Gen.* THEODORETVS in *Gen. quaest. LXIV.* AVGVSTINVS, de *ciuitat. Dei libr. XVI. cap. XXIV.* Planissimum est, si dicamus, Abrahamum de veritate diuinae promissionis neutiquam dubitasse, cum tamen suaemet sibi conscius esset infirmitatis, pleniorem factae promissionis confirmationem optasse. Idque vel inde etiam constat, quod hancce confirmationem a Deo impetrauerit, quippe qui solenni ritu, moreque ea aetate inter homines recepto, fedus cum illo iniit. Hinc vitulum, capram & arietem, triennes, turturemque & columbam iussu Numinis mactauit, mactatasque pecudes dissecuit, & in loco, in quo sacra fecerat, ita disposuit, vt inter dissecta cadauera federum ritu transiri posset, aues vero, vt moris erat, integras reliquit. Cumque suum ita obsequium animumque ad seruandum fedus paratum

paratum demonstrasset, dum diuinae iterum voluntatis significationem expectat, auesque dissectarum victimarum partes inuolantes abigit, vergente ad occasum sole, sopor grauis illi obrepit, simulque in somnum resolutum maximus timor angorque animi occupat, tumque iterum Deus eum allocutus est, atque posterorum eius fata ad occupationem vsque terrae Cananaeae, luculenter exposuit. Accessit deinceps signum, cum post solis occasum nocte intempesta, flammam fumo admixtam, diuinae praesentiae symbolum, Abrahamus ita moueri videret, vt inter caesas transiret victimas. Ita solenni federe de promissione sibi facta certior redditus Abrahamus, promissionem denuo repetente Deo, & limites terrae, quam posteri eius occupaturi essent, designante. *Genes. XV. 8. 21.* Ceterum, cum Deus fata posterorum Abrahami exposuit, exilio eorum tribuit spatium cccc. annorum, quod non satis conuenire videtur cum *Exod. XII. vers. 40.* vbi exilio & seruituti Israëlitarum in Aegypto, tribuuntur anni CCCCXXX. Sed hac de re in sequentibus suo loco dicetur, ad *period. II. sect. I. §. XIV.* Nec praetermittendum, quod terminos regionis ab Israëlitis occupandae designaturus Deus dicat: *semini tuo dabo terram hanc a flumine Mizraim vsque ad flumen illud magnum, flumen Prath*; vbi per *flumen Mizraim*, alii quidem Nilum, alii brachiolum Nili Rinocorurae vicinum, intelligunt. Sed, an brachiolum Nili *flumen Mizraim* dici potuerit, merito dubites. Ipse Nilus ita dici potuit. Hunc ergo si intelligas, in sensu laxiori fluuium hunc regionis Israëlitis destinatae terminum constitui, dicendum erit, quia ad deserta, quae ad eum extendebantur, Israëlitarum pertinebat regio. Quicquid huius sit, experientia docuit, Israëlitas nunquam hereditario iure omnes terras inde a flumine Aegypti, vsque ad fluuium magnum, hoc est, Euphratem, possedisse. Immo *Num. XXXIV. 8.* terra ab Israëlitis possidenda non extenditur vltra Emath, adeoque longissime citra Euphratem. Nonnulli itaque, vt hinc se expediant, promissionem hancce Dei conditionatam fuisse, putant, si scilicet obedientia sua & pietate Israëlitae dignos se ampliori eius liberalitate praestiterint. Duplicem namque velut promissionem Dei statuunt, vnam absolutam, de terra istis terminis circumscripta, quae reuera Israëlitis obtigit; alteram conditio-

natam, de amplioribus terminis ad Euphratem vsque, si voluntati eius in omnibus morem gesturi essent. Ita ex patribus HIERONYMVS *epist. C XXIX. ad Dardanum*, cumprimis autem ANDREAS MASIVS, *comment. in Ios. cap. I.* quem & sequitur, prolixe hac de re disceptans, NATALIS ALEXANDER, *histor. eccles. vet. testam. aetat. mundi III. dissert. IV. prop. I. pag. 217.* Verum conditionis, in hac promissione Abrahamo facta, nullum est vestigium : sique supponenda sit, ad totam promissionem, non ad partes eius, aut ampliores possessionis terminos aliquando concedendos, fuerit referenda: & ita fides Abrahami hac promissione parum fuisset confirmata, siquidem ipse de posterorum suorum obedientia neutiquam certus esse poterat. Rectius igitur AVGVSTINVS *quaest. XXI. in Ios.* absolutam fuisse promissionem, agnoscit, & impletam etiam, sed non vno eodemque tempore, nec vno eodemque modo. Etsi enim vniuersum illum tractum hereditario iure Israëlitae non possederint, quod nec Abrahamo Deus promisit, eam tamen etiam partem, quae a Berseba vsque ad Euphratem porrigitur, tempore Dauidis & Salomonis vectigalem factam, ex *II. Sam. VIII. 3. 5. 6.* & *I. reg. IV. 20.* recte colligitur. conf. FLAV. IOSEPHVS *antiquit. iudaic. lib. VI. cap. II.* Denique nec illud difficultate caret, quod decem hic commemorentur gentes a posteris Abrahami subiugandae, *Genes. XV. 19. 20. 21.* interque eas Cenaei, Cenizaei, & Kadmonaei, quorum in distributione terrae Cananaeae, & bello eam praecedente, nulla fit mentio; conf. *Deut. VII. 1. Ios. III. 10. XXIV. 11.* quemadmodum & *Actor. XIII. 19.* septem tantum gentes Numinis auxilio ab Israëlitis debellatae, nominantur. Sed, si obseruemus, fieri potuisse, nec infrequens esse, vt gentes obscuriores aliquando sub magis celebrium, quibus vicinae sunt, nominibus comprehendantur, rationem perspiciemus, cur plures aliquando, aliquando pauciores gentes aut deletae ab Israëlitis legantur, aut delendae promittantur.

** FAVSTVS, Manichaeus, Abrahamum ob hocce factum insanae libidinis & incredulitatis accusare non dubitauit, apud AVGVSTINVM, *lib. XXII. contra Faustum, cap. XXX.* Ha-

Habendae, inquit, *prolis insana flagrans cupidine, & Deo, qui id iam sibi de Sara coniuge promiserat, minime credens, cum pellice volutatus est, &c.* Verum istam hominis petulantiam satis castigauit AVGVSTINVS, *l. c.* Plerique ecclesiae patres Abrahami hocce factum, Sarae consilio susceptum, non tantum omnis labis expers, sed laude etiam dignissimum iudicant. Ita THEODORETVS, AMBROSIVS, AVGVSTINVS, qui praeeuntes hac in re sibi habuerunt PHILONEM atque IOSEPHVM. Et IOSEPHVS quidem Saram τῷ Θεῷ κελεύσαντος, *Deo iubente Agarem in thalamum mariti adduxisse*, auctor est, *antiquit. iud. lib. I. cap. XI. p. 29.* Id vero ex scriptura non colligas. Nos Abrahamum ab omni intemperantiae aut incredulitatis suspicione merito absoluimus, quia tamen concubinatus diuinis de matrimonio legibus repugnat, vt ex supra dictis constat, non omni prorsus culpa tum Sarae suadentis, tum Abrahami, vxori obtemperantis, facinus vacare, existimamus. Fuerunt & sanctissimis hominibus naeui & imbecillitates. Legendus hac de re IO. HENRICVS HEIDEGGERVS, qui & reliqua ad Hagaris & Ismaelis historiam spectantia diligenter exequitur, peculiari de *Hagare* & *Ismaele* exercitatione, quae sexta est *partis II. historiae* eius *sacrae patriarcharum*, *p. 189. seqq.*

*** Cum Abrahamus iam nonaginta nouem annorum esset, nec dum ex Sara vxore prolem suscepisset, denuo Deus illi apparuit, idque adeo quinta vice, promissionem de Isaaco repetiturus, fedusque cum eo renouaturus. Dumque eum Deus alloquitur, seipsum vocat אל שדי significans, se eum esse, cui omnia sufficiant, quiue nullius rei sit indigus, qui etiam abunde praestare ea queat, quae hominibus promittit. Exponit hinc federis inter se & Abrahamum initi rationem, quidue praestare Abrahamus, quae contra a sua benignitate expectare debeat. Et promissa quidem illa erant longe amplissima, multarum gentium eum fore patrem, reges ex eo descensuros, posteris eius in perpetuam possessionem cessuram terram Canaan, seque ipsius & seminis eius Deum fore. In symbolum huius rei & nomen Abrahami mutauit, cumque antea אברם hoc est, *pater altus* seu *excelsus*, idque merito

ob singularem magnanimitatem vocaretur, Deus inserta littera ה ex nomine המון eum אברהם ad denotandam progeniei, quam habiturus esset, corporalis & spiritualis, multitudinem, vocari voluit. Tandem & sacramentum sigillumque federis addidit, circumcisionem; de cuius origine in diuersas viri docti abiere sententias. Quodsi enim HERODOTVM audiamus, Iudaei morem genitalia circumcidendi acceperunt ab Aegyptiis. Μοῦνοι πάντων ἀνθρώπων, inquit, Κόλχοι, καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ Αἰθίοπες περιτάμνονται ἀπ' ἀρχῆς τὰ αἰδοῖα. Φοίνικες δὲ καὶ Σύριοι οἱ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ καὶ αὐτοὶ ὁμολογέουσι παρ' Αἰγυπτίων μεμαθηκέναι. *Soli omnium hominum Colchi & Aegyptii & Aethiopes ab initio pudenda circumciduntur; Phoenices autem & Syri, qui sunt in Palaestina, ipsi fatentur, ab Aegyptiis hoc se accepisse, lib. II. cap. CIV.* Addit deinde & alia HERODOTVS, quibus confirmari posse putat, reliquas gentes ritum circumcisionis ab Aegyptiis accepisse, exceptis Aethiopibus. Id enim dubium esse, acceperintne Aethiopes hunc morem ab Aegyptiis, an hi ab illis. Pari ratione & DIODORVS SICVLVS, cum Colchos & Iudaeos ex Aegypto deriuasset, addit: διὸ καὶ παρὰ τοῖς γένεσι τούτοις ἐκ παλαιοῦ παραδεδόσθαι τὸ περιτέμνειν τοὺς γεννωμένους παῖδας, ἐξ Αἰγύπτου μετενηνεγμένου τοῦ νομίμου; *ideoque gentibus istis in vsu esse, per antiquam traditionem, vt circumcidant pueros apud se natos, ritu ab Aegyptiis ad se deriuato, lib. I. pag. 24.* Pari ratione & STRABO, Iudaeos & originem suam & circumcisionis ritum Aegyptiis debere, asserit, *geograph. lib. XVII.* Hisce gentilium historicorum testimoniis nonnulli se induci passi sunt, vt crederent, morem genitalia circumcidendi ab Aegyptiis ad Ebraeos profluxisse, aut Abrahamum in Aegypto eum didicisse, tandemque approbante sententiam eius per quandam συγκατάβασιν Numine, eundem imitatum esse. Iam olim ita censuerunt iurati christiani nominis hostes, CELSVS, atque IVLIANVS, ille quidem apud ORIGENEM, *lib. I. contra Celsum p. 17.* hic autem apud CYRILLVM, *libr. X. contra Iulian. p. 354.* Mirum vero, fuisse & inter christianos, qui eandem reducerent atque propugnarent sententiam. Fecit vero illud, & aliis, vt facerent, exemplum praeiuit IO. MARSHAMVS, saltem haud obscure huc tendunt, quae de circumcisionis origine adfert in *can. chron.*

chron. sec. V. p. 73. 74. Hunc vt in aliis, ita quoque hac in re secutus est IO. SPENCERVS, rationes pro vtraque sententia edisserens, & ita inter se contendens, vt, quid sibi velit, lectori sagaci ignotum esse nequeat, de *legib. Ebraeor. ritual. lib. I. cap. IV. sect. IV. p. 47.* Nec procul hinc discedit vir doctissimus, IO. CLERICVS. *Fieri potest*, inquit, *vt consuetudinem dudum apud Aegyptios receptam, seu munditiei caussa, quam cordi habebant prae ceteris gentibus, seu alia quapiam, Deus etiam Abrahamo, sed alium in finem obseruandam tradiderit. Sic neque Iudaei Aegyptiis, neque Aegyptii Iudaeis eam debuerint, etiamsi Aegyptiaca consuetudo diuino praecepto occasionem praebuisset.* Distinctione quadam inter vsum circumcisionis publicum & priuatum, omnem tolli difficultatem posse, existimat vir clarissimus HERMANNVS VON DER HARDT, in *iuris iudaeor. canonici prodromo de circumcisione, cap. I. pag. 18.* Cum enim hancce quaestionem, nodum acuto circumcisionis ferro vix secandum, aut soluendum, dixisset, subiicit: *sciderit hunc nodum, qui distinxerit inter vsum Aegyptiorum priuatum, eumque medicum, rariorem, & publicum, communem, ab omnibus receptum. Nam inter Aegyptios aliosque vicinos meridiei populos aliqui priuatim, arte medica, nullo non tempore ob memoratum naturae excessum, extiterunt circumcisi, sicut & inter christianos in hunc vsque diem medicorum consilio circumcidi quosdam dictum est. Sed admisso priuato illo medicorum in Aegyptiis ante Abrahamum ex circumcisione praesidio, non constat sane, ante Abrahami aetatem amasse Aegyptios publice circumcisionem, omnibusque pueris applicuisse.* Prout ergo circumcisio ad omnes pueros pertinuit, primam eius originem ab Abrahamo petendam, concludit. Sed cum ne vnico quidem testimonio priuatam illam, quam vocat, & medicorum consilio peragendam circumcisionem, iam ante Abrahami tempora apud Aegyptios in vsu fuisse, vir doctus probauerit, haec quoque, ni fallor, frustra dicuntur. Certe in circumcisionis institutione nullam Aegyptiorum habitam rationem, nec ab his ad Abrahamum eiusque posteros eam translatam, variis comprobari argumentis potest. Debebat enim circumcisio ex intentione Dei esse sacramentum foederis, quod vtique cum solo Abrahamo eiusque posteris Deus pepigit. Eoque simul comparata erat, vt a

 semi-

ſemine Abrahami reliquae orbis gentes diſcernerentur. Vnde etiam Iacobi filii indignum familiae ſuae nobilitate exiſtimarunt, ſororem ſuam elocare praeputiato, *Geneſ. XXXIV. 24.* Hic autem qui obtineri finis potuiſſet, ſi iam tum apud alias gentes, ſpeciatim Aegyptios in vſu fuiſſet circumciſio? Praeterea cum Chriſtus *Iohann. VII. 22.* dicit: *propter hoc Moſes dedit nobis circumciſionem, non quod ex Moſe ſit, ſed ex patribus*, aperte docet, a patribus, ſpeciatim ab Abrahamo, non autem ab Aegyptiis, eam originem ſuam trahere. conf. & *Actor. VII. 8. Rom. IV. 11.* Nec praetermittendum, quod & aliis obſeruatum, THEODORVM, ſcriptorem ethnicum, ALEXANDRO polyhiſtori, & IOSEPHO laudatum, poſtquam Sichemi cum ciuibus ſuis circumciſionem enarraſſet, ad primam eius originem aſcendere, eamque Abrahamo ex Numinis inſtinctu imputare. Verba eius refert EVSEBIVS, *praeparat. euangel. lib. IX. cap. II.* Quae in contrarium adferunt ſecus ſentientes, non temere a noſtra nos dimouebunt ſententia. HERODOTI vtramque apud eos facit paginam teſtimonium. Non opus eſt, vt ideo in reliquis hiſtorici antiquiſſimi ſolicitemus fidem, quod nonnulli faciunt. Salua ea & intemerata eſſe poteſt, etſi per errorem, res Ebraeorum non ſatis edoctus, de circumciſionis origine falſa tradiderit. Mirum vero, HERODOTI auctoritatem homini chriſtiano pluris eſſe poſſe, quam auctoritatem ſcripturae, quae de fine & ſcopo iniunctae a Deo, Abrahamo, circumciſionis nos erudiens, commentum illud de aegyptiaca eius origine prorſus refellit. Interim, vt conſtet, quantum hic HERODOTO tribuendum, in verbis eius antea allatis haud vnum errorem obſeruant viri eruditi. Primo namque in eo errauit, quod, Colchos circumciſionem ἀπ' ἀρχῆς habuiſſe, aſſerit. Colchos enim eosdem eſſe, quos Moſes Casluchaeos vocat, qui vt ab Aegyptiis deſcenderunt, ita originem dederunt Philiſtaeis, conſtat, quod & luculenter euincit SAM. BOCHARTVS, *Phalegi lib. IV. cap. XXXI.* Cumque iam tempore Abrahami & Iſaaci Philiſtaei in Palaeſtina habitarint, nec circumciſi ſint, ſequitur, nec Casluchaeos eo tempore, quo Philiſtaei ab iis diſceſſerunt, circumciſionem habuiſſe. Fieri tamen potuit, vt Colchi deinceps poſt tempora Abrahami circumciſionem ad imitationem Aegyptiorum,

ptiorum, aut aliis de cauſſis ſuſciperent. Praeterea in eo admodum fallitur HERODOTVS, quod Syros, qui in Palaeſtina ſunt, fateri dicat, ſe circumciſionem ab Aegyptiis & Colchis habere. In Palaeſtina enim ſoli circumcidebantur Iudaei, quibus & Idumaeos nonnulli addunt, de quibus deinceps. Hi, tantum abeſt, vt fateantur, aut vnquam faſſi ſint, circumciſionem ab Aegyptiis ſe accepiſſe, vt potius illud diſerte negent, & Aegyptios a Iudaeis eam accepiſſe contendant. Error denique eſt, quod Phoenices circumciſionem ab Aegyptiis habere, aſſerit. Per Phoenices enim a Syris Palaeſtinae incolis diſtinctos, vix alios, quam Idumaeos, intelligere poteſt. Hos autem ab Eſauo, qui & alias Edom dictus, ortos, ab eodem circumciſionem, ſi apud illos in vſu fuit, non autem ab Aegyptiis accepiſſe, non eſt, quod dubitemus. DIODORI SICVLI atque STRABONIS, vtpote HERODOTO longe recentiorum, quorum ille & in rebus Aegyptiis euehendis totus eſt, nullatenus nos mouet auctoritas. Id ſaltem moneo, ethnicos ſcriptores facile in hanc induci ſententiam potuiſſe, quod Iudaeos Aegyptiacae originis eſſe crederent. Quem errorem a IO. TOLANDO, hiſce auctoribus plus quam Moſi tribuente, renouatum, ſuo loco ex inſtituto profligabimus. Recte autem id etiam animaduertit IOAN. HARDVINVS, in *chronolog. veter. teſtam. oper. ſelector. pag. 528.* Prouocare vero etiam ſolent, qui ſecus ſentiunt, ad verba *Ierem. IX. 25. Ecce! prope adſunt dies, cum animaduertam in omnes, qui circumciſi ſunt cum praeputio.* Hinc recenſet propheta, in quos Deus ſit animaduerſurus: in *Aegyptios & in Iudaeos, in Edomitas & in Ammonitas Moabitasque.* Hic cum inter gentes circumciſas, vt illi quidem cenſent, Aegyptiis primus locus tribuatur, non aliam ob cauſſam id fieri putat IOAN. SPENCERVS *loc. cit. pag. 73.* quam quod mos pueros circumcidendi antiquior apud Aegyptios fuerit, quam apud reliquas gentes, ipſos etiam Iudaeos. Quod plane friuolum eſt, & a mente etiam prophetae alienum. Verba enim: פקדתי על כל מול בערלה verti debent: *viſitabo ſuper omnem circumciſum & praeputiatum,* ſenſusque eſt: animaduertam tam in Iudaeos circumciſos, quam gentes non circumciſas. Solent namque gentes non circumciſae

prae-

praeputii nomine in ſcriptura ſacra venire. vid. *Rom. II. 26. III. 30.* Tantum ergo abeſt, vt Ebraei ab Aegyptiis circumciſionem acceperint, vt potius longe veroſimilius ſit, ab Abrahamo in alias gentes huncce ritum deriuatum. Nimirum per Ismaëlem Arabes & Aethiopes eum accipere potuerunt, a Kethurae filiis gentes, quae ab iis originem ducunt, per Iſaacum Edomitae pariter ac Iſraëlitae, vti per Arabes aut ipſos forte Iſraelitas ad Aegyptios, ab his ad Colchos propagari potuit. Ab Ismaëlitis ad Saracenos & hinc ad Turcas eundem perueniſſe ritum, non eſt, quod dubitemus. Nec abſonum alicui videri debet, quod & Aegyptii inter eas referantur gentes, quae ab Abrahamo circumciſionem accepiſſe dicuntur, eo, quod magnopere Iſraëlitas auerſati ſint. Namque & ARTAPANI teſtimonio apud EVSEBIVM, *lib. IV. praeparat. euangel. cap. XXVII.* conſtat, *Aethiopes, tametſi hoſtes, tam propenſo in Moſen fuiſſe animo, vt ipſius quoque circumciſionis ritum ab eo acciperent; idque a ſacerdotibus etiam omnibus* (Aegyptiorum) *praeſtitum fuerit.* Ex hoc ipſo autem ARTAPANI loco ſimul manifeſtum eſt, diſcrimen fuiſſe inter circumciſionem Aegyptiorum & Iſraëlitarum. Diſcimus enim hinc, non omnes Aegyptios, ſed ſacerdotes tantum, circumciſionem admiſiſſe. Quod & ORIGENES confirmat, *lib. II. commentar. in epiſt. ad Roman.* referens ſimul, ad myſteria Aegyptiorum nemini aditum patuiſſe, niſi fuiſſet circumciſus. Quam ob cauſſam & Pythagoram circumcidi oportuit, teſte CLEMENTE ALEXANDRINO, *lib. I. ſtrom.* Praeterea Aegyptii, non, vt Iudaei, die octauo poſt natiuitatem, ſed, vt Ismaëlitae, decimotertio aetatis anno circumcidebantur, vt nonnulli autumant; vid. IOSEPHVS, *libr. V. antiquitat. cap. XII. & XIII.* & ORIGENES, *lib. contra fatum*, apud EVSEBIVM, *lib. VI. praeparat. euangel. cap. X.* itemque *libr. V. contra Celſum pag. 263.* Quodſi autem hinc inferas, ergo Aegyptios circumcidendi morem non accepiſſe ab Ebraeis: ego rurſus infero, multo minus Ebraeos ab Aegyptiis: quod nobis quidem ſufficit, vndecunque etiam aut Aegyptii, aut aliae gentes, hunc morem acceperint. Nec tamen illud, quod expoſuimus, diſcrimen prorſus obſtat, quo minus ab Abrahamo hicce ritus ad alias gentes, ſpeciatim

&

& Aegyptios, etsi quibusdam immutatis, vt fieri solet, dimanauerit. Quod nonnulli, HERODOTVM secuti, id munditiei caussa factum, putant, vel ex eo dubium videtur, quia tum non soli sacerdotes, aut sapientiae mysteriis initiandi, circumcisionem suscepturi fuissent. Num enim & reliquos Aegyptios munditiei non studuisse credas? Non prorsus negarim, apud gentes orientales naturales caussas circumcisionis accedere potuisse, an vero illae solae admittendae, quod HERMANNVS VAN DER HARDT, *loco* supra *citato prooem. §. III. pag. 6.* intendit, aut annon prima occasio ab Abrahamo potius repetenda, valde dubito. Quicquid huius sit, apud Aegyptios olim circumcisionem obtinuisse, tam incertum, quam certum est, Ebraeos eam neutiquam ab Aegyptiis accepisse, sed hos potius ab Ebraeis. Quando autem hoc factum, definire non licet. Nec ex eo, quod filia Pharaonis Mosen puerulum ex aquis extractum, parentibus ebraeis genitum, ex circumcisione scilicet, agnouerit, firmiter probari posse, puto, circumcisionem eo tempore apud Aegyptios in vsu non fuisse; etsi me non fugiat, THEODORETVM *quaest. III. in Exod.* aliosque hocce argumento vti. Esto enim, ex circumcisione agnouerit, hunc puerulum ebraeum esse, quamuis & ex aliis documentis hoc ei innotescere potuerit: nihil aliud inde sequitur, quam pueros Aegyptiorum non fuisse circumcisos. Quod illis non repugnat, qui apud Aegyptios, eos saltem, qui mysteriis initiandi erant, aut pueros tredecim annorum circumcisos, autumant. Sed de aliis quoque gentibus, speciatim Idumaeis, res nondum adeo certa est, an circumcisio apud illas in vsu fuerit, aut quando coeperit. Namque Idumaeos ab Hyrcano demum ad circumcisionem adactos nonnulli ex IOSEPHO obseruant, *antiquit. iudaic. lib. XIII. cap. XVII.* Fieri autem potuit, vt olim apud eos in vsu fuerit, & deinceps in desuetudinem abierit, quod & probabile, si cogitemus, Idumaeos ab Esauo, Abrahami nepote, originem ducere. Pro nostra, quam de origine circumcisionis exposuimus, sententia, militant HERMANNVS WITSIVS, *Aegyptiacor. lib. III. cap. VI. pag. 223. seqq.* THOMAS ITTIGIVS, in *selectis capit. histor. eccles. seculi primi pag. 146. 147.* NATALIS ALEXANDER, *histor. eccles. veter. testam. dissertat. VI. pag. 222. seqq.* FRIDERICVS SPANHEMIVS, *histor. eccles. veter. testam. pag. 301.* SAM. BASNAGIVS, in *exercitat. historico-critic.*

anti-Baronian. ad ann. XXXV. n. XXIX. pag. 117. seqq. MELCHIOR LEIDEKKERVS, de *republ. Ebraeor. lib. II. cap. IV. pag. 70. 71.* SAL. DEYLINGIVS, *obseruation. sacrar. part. II. obseruat. VI. pag. 66. seqq.* Ceterum quis finis & scopus, quae efficacia fuerit circumcisionis, quae ratio & indoles, quomodo & a quibus administrari debuerit, quam diu durare, & quae reliqua sunt eiusdem generis, theologi pluribus exequuntur, nec ea sunt huius instituti. Legi prae ceteris meretur SEBASTIANVS SCHMIDIVS, peculiari tractatu *de circumcisione.*

§. V.

Cum autem non vna occasio, constantiam, obsequium, praecipue autem fidem suam erga Deum probandi, viro sanctissimo offerretur, * ea tamen prae reliquis maxime memorabilis fuit, qua vnicum filium, Isaacum, in sacrificium Deo offerre iussus est. ** Quantumuis enim asperum ac durum hoc ei videri poterat, promptus nihilominus alacrisque ad faciendum, quod mandauerat Deus, fuit, & fecisset vtique, nisi ipsemet inhibuisset Deus. Non poterat luculentiori quisquam ratione suam testari fidem; fuitque hoc eiusmodi, vt vel inde intelligatur, cum credentium omnium patrem iure meritoque dici.

* Solent Ebraeorum doctores decem tentationes recensere, quae Abrahamo obtigerint, & in quibus constantiam suam & fidem singularem Deo probauerit. Primo enim tentatum eum dicunt, cum de patria atque cognatis relinquendis mandatum a Deo acciperet; deinde, cum vrgente & impellente fame, in Aegyptum migrare cogeretur; tertio, cum aufferretur ei vxor Sara, & ad Pharaonem Aegypti regem adduceretur; quarto, cum ei belli contra exteros reges gerendi imponeretur necessitas; quinto, cum ob desperatam ex vxore prolem, matrimonium cum ancilla iniret; sexto, cum se ipsum circumcidere iuberetur; septimo, cum Abimelechus, rex Geraris, vxorem eius Saram expeteret; octauo, cum eiicere Hagarem iuberetur; nono, cum Ismaelem dimittere cogeretur, & denique

denique decimo, cum de filio vnico Isaaco immolando mandatum Numinis acciperet. Alii aliter Abrahami tentationes enumerant, earundemque numerum etiam imminuunt. Praeter vltimam, de qua deinceps, memorabilis est tertia & septima, ob duplicem vxoris raptum, semel quidem a Pharaone Aegypti, & iterum ab Abimelecho, Geraris in Palaestina rege. Prior *Genes. XII. 11. 20.* posterior *Gen. XX. 2. 18.* describitur. Licet autem diuersus sit raptus vterque, eaedem tamen fere vtrobique περιστάσεις, vt alter alteri plane sit similis. Nec difficultatibus suis haecce Sarae & Abrahami fata carent, quarum nonnullas attingemus. Primo, quod de forma egregia Sarae dicitur, qua primum Pharao, deinde Abimelechus captus eam in vxorem expetiit, dubium alicui videri posset. Cum enim Abrahamus cum ea in Aegyptum descenderet, iam sexagenaria erat, adeoque mulier vetula, & cum Abimelechus eam ducere vellet, iam nonagenaria. Vix ergo credibile multis videtur, mulierem sexagenariam, immo nonagenariam ea formae praestantia fuisse, vt reges in sui amorem pellicere potuerit. Tanti hoc etiam nonnullis visum, vt ad singularem Numinis prouidentiam sibi recurrendum existimauerint, qua forma Sarae fuerit conseruata, tum vt mater Isaaci in extrema senectute esse posset, tum vt hac etiam ratione fides & patientia Abrahami luculentior redderetur. Alii alias huius rei caussas attulerunt, in quibus enumerandis & explodendis, irridendisque, ingenii vires exercuit PETRVS BAELIVS, *lexico historico-crit. voc. Sarah pag. 2668.* RICHARDVS SIMON, rem non aliter expediri posse, censet, quam si transpositio statuatur; putatque adeo, non debito loco in codicibus, qui hodie extant, hanc historiam collocatam, *hist. crit. vet. testam. in praefat.* it. *lib. I. cap. I. pag. 5.* Sed, in haecce vt nos coniiciamus extrema, necesse non est. Potuerunt plures esse caussae, cur nonagenaria licet Sara minime deformis esset; potuerunt accedere aliae, cur eam in coniugium expeteret Abimelechus. Solius formae enim, cum eximia pietate praeditus esset, eum habuisse rationem, vix crediderim. Interim, si cogitemus, eam optima corporis constitutione praeditam fuisse, aut aliis incommodis, quae formam depascere solent, haud fuisse obnoxiam, si addamus, ea adhuc aetate maiorem hominum fuisse longaeuitatem, quam hodie est, vt virilis, quae

hodie est, aetas, illorum iuuentuti, & senectus hodie virili istius temporis aetati quodammodo respondeat, facile intelligemus, nihil de Sarae forma dicere Mosen, quod non apud prudentiores fidem inueniat. Quaeri autem etiam de eo posset, rectene egerit Abrahamus, Saram vxorem pro sorore sua venditando: cum duo in hocce eius facto reprehensione digna videantur, & quod sororem appellauerit, quae vxor eius erat, & quod coniugem optimam adulterii periculo exposuerit. Quod ad prius attinet, ipse Abrahamus suum ita defendit factum, vt ostendat, iure se eam sororem suam dicere potuisse, cum reuera soror sua fuerit, ex eodem quippe patre, non ex eadem matre nata, *Genes. XX. 12.* Quae verba cum aperta satis sint, mirum, nonnullos in eam deuenisse sententiam, non sororem Abrahami, sed ex fratre neptem fuisse Saram, etsi quoque hac ratione soror eius dici potuerit, contra quos operose, at citra, vti opinor, necessitatem, disputat PETRVS BAELIVS, *loc. cit. voc. Sara pag. 2665.* Quicquid huius sit, etsi Abrahamus hac ratione non mentitus sit, quod Saram sororem suam dixerit, non tamen omni culpa hoc eius factum vacabit, cum eam ita sororem dixerit, vt simul dissimulauerit, eam esse vxorem suam. Cumque, quod alterum caussae huius caput est, hac ratione coniugem adulterii periculo exposuerit, non video, qua ratione prorsus hocce Abrahami facinus excusari queat. Hinc si iudicium hac de re ferendum sit, media via tutissima erit, ne cum FAVSTO Manichaeo, aliisque, acerbe viro sanctissimo insultemus, nec tamen cum IO. CHRYSOSTOMO, aliisque, laudemus, quae nihil aliud, quam excusationem, si benigne agere velimus, promerentur, certe humanae imbecillitatis & diffidentiae cuiusdam in prouidentiam diuinam documentum, in viro cetera sanctissimo, haud obscure praebent. Legenda, sed & expendenda, quae etiam hac de re more suo disputat PETRVS BAELIVS, *loc. cit. pag. 3667.* Denique nec illud praetermittendum, quod Abimelechus a Deo, quis Abrahamus, quaeue Sara esset, edoctus, cum Saram intemeratam Abrahamo restituisset, donisque variis illum cumulasset, ad Saram dixerit, *ecce dedi mille siclos fratri tuo* הנה הוא לך כסות עינים *ecce hoc erit tibi velamen oculorum apud omnes, qui tecum sunt.* Diuersimode enim haecce verba explicari & possunt

possunt & solent. Nobis proxime ad veritatem accedere videntur, qui illud *velamen oculorum* ad pecuniam Abrahamo pro vxore, seu, vt vxoris esset, datam referunt, vt documentum esset, integram eam ab Abimelecho dimissam, nec pudicitiae eius vllam vim factam. Cum enim honestae matronae diligenter faciem velare solerent, hoc sibi vult Abimelechus; hoc tibi sit instar velamenti, vnde agnoscere omnes queant, te honestam matronam esse, nec contigisse tibi quidquam, quod dedecori esse queat. conf. IOAN. SELDENVS, *vxor. ebr. pag. 304. seqq.* Ita cuncta sibi constant. Cohaeret & rite, quod sequitur: ואת כל ונוכחת. Quae verba licet itidem diuersimode reddi soleant, rectissime tamen ita exponi puto: *immo omnibus eris admonitio,* vt meo exemplo discant, ne, te, magni prophetae vxorem esse intelligentes, expetant, aut vllam tibi inferant iniuriam. Rationes huius interpretationis legere licet apud IOAN. CLERICVM, ad *h. l.* Nec repugno, si quis ita reddere velit: *immo apud omnes* (haec munera documento erunt) *quod innocens sis.* Reliqua in hacce historia satis plana sunt, nisi quis sine necessitate sibi dubia moueat, aut scire cupiat, (qui multorum interpretum morbus longe grauissimus est,) quae nec Deus reuelauit, nec nostra, vt ea sciamus, multum refert, e. gr. qualis poena fuerit inflicta Pharaoni & domui eius? Vnde intellexerit, ob Saram diuinitus se percussum, eamque vxorem esse Abrahami? Quomodo tam breui tempore, quo Sara mansit cum rege Abimelecho, sterilitas vxorum potuerit intelligi? & quae reliqua sunt eiusdem generis.

** Cum fedus suum Deus cum Abrahamo renouasset, instituta circumcisione, *Genes. XVII. 10. seqq.* vti antea ad *§. praeced.* dictum, solennis illa apparitio, trium angelorum, quorum vnus ipse Dominus erat, qui promissionem de natiuitate Isaaci repetiit, & excidium Sodomae indicauit, contigit, *Genes. XVIII.* Qua de re deinceps. Hinc cum & ipsa Sodomae & vicinarum aliquot vrbium euersio secuta esset, *Genes. XIX.* Abrahamus ex planitie Mamrae ad regionem meridianam profectus, vt habitaret in loco, qui postea Beerseba dictus, apud Abimelechum Phili-

Philistaeorum regem, Gerare hospitatus est; vbi Sara vxor ad regem adducta, at mox restituta fuit, vt antea diximus. *Genes. XX. 1. seqq.* Tum tandem, euentu promissionibus diuinis respondente, Abrahamo centenario, & Sarae nonagenariae natus est Isaacus, *Gen. XXI. 1.* Hoc secundum IACOBI VSSERII calculum contigit anno mundi MM C VIII. Ablactato Isaaco, Abrahamus fecit conuiuium magnum, mox volente Sarah, approbanteque sententiam eius Numine, Ismaëlem cum Hagare eiicere coactus est. *Gen. XXI. 9.* Occasionem sententiae tam durae, & ipsi Abrahamo initio parum gratae, ipsemet Ismael praebuit, illudendo & contumeliose tractando, (ea enim quandoque vocis צחק vis est) immo persequendo Isaacum, vt Paulus explicat, *Gal. IV. 29.* Quodnam speciatim Ismaelis facinus fuerit, recte ignoramus, cum scriptura id non exposuerit. Varias interim & incertas, ex parte & friuolas Iudaeorum, aliorumque hac de re coniecturas, non sine sale, more suo, refert PETRVS BAELIVS, *lex. histor. crit. voc. Agar, pag. 92.* qui & in eo ingens dubium sibi inuenisse visus est, quod Agar Ismaelem ceu trium quatuorue annorum puerum in humeros suscepisse, portasse, in certum locum collocasse, cum mortem ei imminentem adspicere non posset, dicatur, cum tamen constet, eum ad minimum sedecim vel septendecim annorum fuisse. Et sane LXX. interpretes verba *vers. 14.* capitis *XXI.* reddunt: ἐπέθηκεν ἐπὶ τὸν ὦμον αὐτῆς τὸ παιδίον, Abrahamum scilicet, Ismaelem Agaris humeris imposuisse, innuentes. Quod, si supponamus, eum iam sedecim annorum fuisse, ridiculum est. Sed dubium omne euanescet, si modo verba textus ebraei recte transferantur; ita scilicet *vers. 14. sumsit panem* (Abrahamus) *& vtrem aquae, eaque Agarae data, humero eius imposuit, vnaque puerum tradidit.* Nimirum vox *tradidit*, cum HIERONYMO ex superioribus repetenda. Hinc & longe rectius iuxta codicem Alexandrinum in LXX. interpretibus legitur: καὶ τὸ παιδίον ἔδωκε. Praeterea cum *vers. 15.* dicitur: *& puerum sub vna ex arboribus deposuit vel abiecit*, sensus est, eam iussisse, vt puer, quem manu ducebat, fessus & prae siti atque aestu vix animam trahens, sub arbore quadam consideret. Atque haec cum contigissent, secuta tandem est grauissima illa tentatio, qua filium Isaacum offerre in sacrificium

cium Abrahamus iussus est. Quo tempore, quoue aetatis Isaaci anno hoc contigerit, non adeo liquet; hinc iterum diuersae virorum eruditorum hac de re sunt coniecturae. FL. IOSEPHVS, vt reliquos nunc mittam, Isaacum annum aetatis vigesimum quintum egisse, tradit, *antiquit. iud. lib. I. cap. XIV.* Hunc & IACOBVS VSSERIVS sequitur, qui adeo hancce Abrahami tentationem refert ad annum mundi MM CXXXIII. Certe non admodum puerum, sed adultae quodammodo aetatis Isaacum fuisse, vel inde colligas, quod gestando non mediocri lignorum in locum dissitum fasciculo, pueriles vires non sufficiant. Vnde ABEN ESRAE, anno aetatis Isaaci decimo tertio hoc factum, contendenti, suffragari nequeo. Certe viginti circiter annorum eum fuisse, necesse est. Vnde simul intelligitur, cum patris consilium iussumque Numinis intellexisset, eum neutiquam reluctatum, sed sua sponte etiam se in sacrificium obtulisse. Ceterum si & locum spectes, in quo Isaacum sibi offerri iussit, qui fuit ארץ מריה *terra Moriah*, quae a monte Moriah, in quo deinceps a Salomone templum extructum fuit, nomen accepit, & reliquas circumstantias, omnia ita comparata deprehendes, vt & grauitatem tentationis arguant, & mysterium simul maximum, Messiae nimirum sacrificium pro hominum expiandis criminibus, offerendum, haud obscure indicent. In ipsa Mosis narratione nulla difficultas: argumentum rhetoribus aptum, pingendis variis affectibus interpretibus aliisque scriptoribus occasionem praebuit, nonnullis etiam, praesertim Ebraeorum magistris, infinita ex foecundissimo ingenio suo commenta depromendi. His immorari non placet. Quibus talia legere volupe est, adeant CHRISTIANVM SCHOTANVM, *biblioth. histor. sacr. vet. testam. ab Abrahamo ad ingressum in Aegypt. pag. 225. seqq.* IO. HENRICVM HEIDEGGERVM, peculiari exercitatione de *tentatione Abrahami*, quae nona est in parte secunda *historiae* eius *sacrae patriarcharum*, *pag. 278. seqq.* & MELCHIOREM LEIDEKKERVM, *de republ. Ebraeorum lib. I. cap. VII. pag. 84. seqq.* Nos id saltem nobis datum credimus, vt paucis refellamus sententiam IO. MARSHAMI, contendentis, sacrificium, quo filium immolare iussus est Abrahamus, neutiquam nouum aut inauditum ea aetate fuisse: immo potuisse aliarum gentium exemplis

Abra-

Abrahamum, vt eo promptius hac in re diuinae voluntati obtemperaret, induci, in *can. chron. sec. V. p. 77. seqq.* Quod vt euincat, ad PHILONEM prouocat, qui in libro de *Abrahamo pag. 375.* τὸν δὲ, inquit, τί προσῆκεν ἐπαινεῖν, ὡς ἐγχειρητὴν κεκαινουργημένης πράξεως, ἣν καὶ ἰδιῶται καὶ βασιλεῖς καὶ ὅλα ἔθνη δρῶσιν ἐν καιροῖς; *quid attinet illum* (Abrahamum) *laudare, tanquam noui facinoris auctorem, quod & priuati, & reges, & gentes integrae ex occasione faciunt.* Porro, sacrificandi homines ritum Abrahami temporibus vetustiorem fuisse, PHILONIS BYBLII testimonio comprobat, qui ex SANCHVNIATHONE ad ipsum eum referat Saturnum, apud EVSEBIVM, *praeparat. euangel. lib. I. cap. X.* Sed PHILONEM quoque iudaeum *l. c. pag. 293.* ritus istius antiquitatem agnoscere, cuius vestigia & apud Cananaeos deprehendantur, qui Molocho liberos suos igni comburendos dederint. Phoenices, Cananaeorum vicinos, nefandum illud iam dudum fecisse sacrificium, ex *libro primo* PHILONIS *de Phoenicum historia,* apud EVSEBIVM, *lib. IV. praeparat. euang. cap. XVI.* comprobat. Et hinc tandem colligit: *tentationem Abrahami non fuisse* κεκαινουργημένην πρᾶξιν, *actionem innouatam, non recens excogitatam, sed ad pristinos Cananaeorum mores designatam.* His & alia subiungit testimonia, ex quibus constat, tum apud Phoenices, tum apud alias gentes, speciatim Aegyptios, morem homines sacrificandi olim antiquissimis temporibus fuisse receptum. Haec vero omnia lubrica plane sunt & facili diluenda negotio. Namque ad PHILONEM iudaeum quod attinet, tantum abest, vt id dicat, quod ei affingit MARSHAMVS, vt potius hoc ex instituto refellat. Dum enim in eo est, vt Abrahami hocce facinus eximiis laudibus extollat, non deesse dicit, φιλαπεχθήμονας, καὶ πάντα διαβάλλοντας, οἷς ψόγοι πρὸ ἐπαίνου τιμᾶν ἐθίζονται, *malitiosos calumniatores, vituperare potius, quam laudare solitos,* quibus non tam magnum ac mirificum hocce facinus videatur, vtpote cuius varia vbiuis, iam ab antiquo extent exempla. Hanc vero criminationem vt refellat, PHILO omnem mouet lapidem, ostenditque, eos, qui liberos mactarunt, aut obtulerunt in sacrificium, id aut more fecisse, vt de nonnullis barbaris fertur, aut quod existimarent, se magna, quae suis ciuitatibus incumbebant mala, & quae humanis non

posse

posse superari viribus, videbantur, hac ratione auertere posse; nonnullos praeterea inuitos suos ad necem exhibuisse liberos, coactos a potentioribus, alios aut metu hominum, aut gloriae famaeque cupiditate inductos idem fecisse. Tum vero porro demonstrat, nullam harum caussarum fuisse, quae Abrahamum permouerit, vt filium immolare secum statueret, idque eo magis, quod nec Babylone, nec in Mesopotamia, nec apud Chaldaeos, apud quos Abrahamus educatus fuit, eiusmodi quid receptum esset. Tandem post alia, cum dixisset, in ea quoque regione nullam consuetudinem, sicut fortasse apud quosdam, immolandi liberos fuisse, addit de Abrahamo: αὐτὸς ἔμελλε πρῶτος ἄρχεσθαι καινοτάτου καὶ παρηλλαγμένου παραδείγματος, *ipse* (Abrahamus) *primus auctor futurus erat noui & inusitati exempli, quod mihi videtur nemo laturus fuisse, etiamsi ferreum aut adamantinum habeat animum.* Vnde liquido constat, MARSHAMI sententiae aperte refragari PHILONEM, verba autem ab illo allata, eum non ex mente propria, sed illorum, contra quos disputabat, protulisse. Sed PHILO tamen BYBLIVS, inquis, originem immolandi liberos ad Saturnum refert. Non disputabo nunc, quantum aut PHILONIS istius, aut potius SANCHVNIATONIS testimonio tribuendum sit; nec monebo, quam incerta, quam confusa sint mythologica omnia; quanquam hoc sufficere posset: id saltem addo, haud inconcinne obseruatum esse a nonnullis, per Saturnum hic ipsum intelligi Abrahamum. Namque de Saturno hocce SANCHVNIATON dicit, quod filium suum vnigenitum in holocaustum obtulerit, & *pudenda circumciderit, & commilitones suos eo adegerit, vt idem praestarent*, apud EVSEBIVM, *praep. eu. lib. I. p. 40.* alibique; add. PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstrat. euang. part. I. prop. IV. p. 101.* Nec obstat, quod nonnulla occurrant, quae non prorsus in hancce Abrahami historiam quadrent. Praeterquam enim, quod discrepantia neutiquam tanta est, quanta MARSHAMO esse videtur, id mirum etiam non est, cum in eiusmodi veterum relationibus vera falsis admixta esse soleant. Adeoque nec illud obstat, quod alias sub Saturni imagine Noachus latitare dicatur, cui & nos supra subscripsimus sententiae. Frequentissimum est, duos pluresue viros illustres confundere, & illorum facta memorabilia sub vna tegere imagine. Ex reliquis, quae MARS-

 HAMVS

HAMVS adfert, nihil aliud ſequitur, quam apud alias gentes olim morem immolandi homines fuiſſe vſitatum, quorſum & ſacra Typhonica Aegyptiorum ſpectabant, quae tamen vel hoc nomine cum facto Abrahami comparari non poterant, quod non liberos, ſed homines non inuiſos, ad Oſiridis tumulum mactabant. Sed quid inde? Num ſtatim ſequitur, hunc morem aetate Abrahami fuiſſe vetuſtiorem? aut Abrahamum ad aliorum exemplum hoc feciſſe? Quis hoc credat? Refellit hanc ſententiam ipſe Moſes, qui a Deo hoc mandatum Abrahamo dicit, & quidem ideo, vt fidem eius exploraret, nulla gentis cuiusdam, quam imitari potuiſſet, facta mentione. Refellit eandem & vnico ictu proſternit Paulus apoſtolus *Ebr. XI. 17. fide obtulit Abrahamus Iſaacum, cum tentaretur, & vnigenitum offerebat &c.* Morem immolandi homines apud varias gentes vſitatum fuiſſe, notum eſt, pluribusque comprobat EVSEBIVS, *praeparat. euangel. lib. IV. cap. XVI.* conf. & LACTANTIVS, *diuin. inſtit. lib. I. cap. XXI.* Sed non minus certum eſt, poſt Abrahami tempora eum demum inualuiſſe. Videturque omnino nonnullis veroſimile ex κακοζηλίᾳ gentium, quae de hocce Abrahami facto aliquid inaudiuerant, hocce ortum eſſe. Ita praeter alios SAM. BOCHARTVS, *in Canaan lib. II. cap. II.* Quod nunc equidem in medio relinquo. Contra MARSHAMVM ex inſtituto etiam diſputant HERMANNVS WITSIVS, *Aegyptiacor. lib. III. cap. VII. pag. 228. ſeqq.* & NATALIS ALEXANDER, *hiſt. eccleſ. vet. teſtam. aetat. mundi III. diſſertat. VIII. p. 232. ſeqq.*

§. VI.

Vt autem Abrahamus fidei & pietatis, ita incredulitatis improbitatisque, eadem aetate, exemplum ſingulare praebuerunt Sodomitae & Gomorrhaei. Precibus equidem ſuis imminentem iis poenam auertere annisus eſt Abrahamus. Sed cum perditi nimis illorum mores eſſent, nec vlla ſupereſſet ſpes emendationis, ignis coelitus delapſus omnem hancce regionem conſumſit, miſereque deuaſtauit. * Solus cum vxore & fi-

labus

liabus hinc euasit Lothus, ab angelis a Deo missis prius eductus, quam ignis descenderet, etsi vxor quoque eius res suas inuita haud dubio deserens, indeque contra Numinis mandatum respiciens, singulari mortis genere perierit. ** Sed ipse quoque Lothus humanae imbecillitatis non vnum documentum posteris reliquit.***

* Id iam contigerat, cum ad Abimelechum Geraris regem se reciperet Abrahamus. In solenni apparitione, quae *Genes. XVIII.* describitur, Abrahamo hoc indicauerat Deus; nec intermiserat Abrahamus pro iis intercedere, si qua forte ratione iram Numinis ab illis auertere posset. Sed cum intelligeret, harum ciuitatum ita perditas res esse, vt nec decem iusti in illis reperirentur, vlterius suas interponere preces noluit, haud dubio coniiciens, ne vnum quidem iustum, qui fide sua Deo placere posset, superesse, quod admodum etiam est verosimile. Ad Lothum enim quod attinet, eum inde ereptum iri, haud dubio iam sciebat Abrahamus. Vt mysteria in eo quaeramus, quod nec supra quinquaginta ascenderit, nec infra decem descenderit, quod nonnulli faciunt, necesse non est. Sodoma & vicinae vrbes, quae eadem ruina inuolutae sunt, sitae erant in planitie quadam seu valle ad Iordanem fluuium, erantque ob fertilitatem soli beatissimae. Id ipse nos condocet Moses, Lothi ab Abrahamo discessum *Genes. XIII. 20.* describens: *Lothus vero prospiciens omnem planitiem Iordanis, cum nondum Iehouah Sodomam & Gomorrham perdidisset, totam, qua Tsoarem itur, instar paradisi Iehouae aut Aegyptiae terrae irriguam esse vidit.* Hinc cum omni rerum copia & abundantia affluerent harum vrbium incolae, luxuriae & libidini laxarunt habenas, & in omne vitiorum genus dati sunt praecipites. Qui cogitauerit, quam turpiter se gesserint erga Lothi hospites, quos angelos esse nesciebant, non dubitabit, quin ad impietatem iniustitiamque horum hominum nihil amplius addi potuerit. Hic ergo res ipsa suffragatur FLAV. IOSEPHO, dum istorum hominum ita describit mores: *οἱ Σοδομῖται πλούτῳ καὶ μεγέθει χρημάτων ὑπερφρονοῦντες εἴς τε ἀνθρώπους ἦσαν ὑβρισταὶ, καὶ πρὸς τὸ θεῖον ἀσεβεῖς*

ὡς μηκέτι μεμνῆσθαι τῶν παρ' αὐτοῦ γενομένων ὠφελειῶν. εἶναί τε μισόξενοι καὶ πρὸς ἀλλήλους ὁμιλίας ἐκτρέπεσθαι· *Sodomitae diuitiis & magnitudine pecuniarum superbientes, in homines erant contumeliosi, & erga Deum impii, vt beneficiorum ab eo acceptorum immemores essent. Odio hospites habere, & ad mutuas libidines conuerti. ant. iud. lib. I. c. XII.* Nihil itaque supererat aliud, quam vt illos aeque ac orbis primi, qui ante diluuium fuit, incolas, Deus perderet. Quod qua ratione factum sit, Moses ita describit: *Iehouah in Sodomam & Gomorrham sulphur & ignem ab Iehouah a coelo depluit, atque vrbes illas, totam planitiem, omnes vrbium incolas, terraeque prouentus, subruit, Genes. XIX. 24. 25.* Certum est, etsi duarum hic saltem ciuitatum Sodomae & Gomorrhae mentio fiat, Adamam tamen simul atque Seboim hocce incendio deflagrasse. conf. *Deut. XXIX. 23.* Cum vero inter quatuor istas Sodoma & Gomorrha praecipuae essent, duas hasce prae ceteris nominasse, satis fuit. Ciuium autem in omnibus hisce ciuitatibus haud dubio aeque corrupti fuere mores. Auctor *libri sapientiae* pentapolin, STEPHANVS, vrbes decem, STRABO, tredecim hac ratione periisse tradunt. Quibus ideo fidem denegamus, quod de quatuor tantum antea memoratis, ex certis documentis hoc constet. Vt autem ex diuinis litteris notum, diuinae iustitiae hoc fuisse opus, vt Sodomitae cum vicinis hac ratione perirent; ita non desunt, qui caussas naturales hic in subsidium vocant, ne miraculum aliquod agnoscere teneantur. In his est vir doctissimus IOAN. CLERICVS, qui in dissertatione de *Sodomae finitimarumque vrbium subuersione*, quae in appendice *commentarii eius in Genesin* prima est, ita procedit: primo de situ harum vrbium disserens, eas ad Iordanem in planitie quadam positas fuisse, regionemque illam *αὐλῶν vallis* dictam euincit, & cumprimis FL. IOSEPHI testimonio confirmat. Deinde regionis illius, quae Aulonis nomine illi venit, oram meridionalem totam, qua Tsoarem itur, vt Moses eam designat, valde irriguam fuisse, STRABONIS, IOSEPHI, aliorumque testimoniis comprobat. Neque modo Iordanis aquis irriguam fuisse, sed etiam fontium ac torrentium illuc influentium. Cum autem, inquit, tot aquis nullus in mare exitus esset, necesse est, eas circumiacentibus arenis absorptas, quod eo facilius fieri potuit, quod soleant calidarum terrarum incolae fluuios in varios riuulos deriuare,

vt

vt agros suos rigent. Atque eo etiam spectare verba Mosis putat, quibus huncce tractum, fertilitatem eius indicaturus, duobus locis irriguis confert: *vt paradisus Iehouae, vt terra Aegypti.* Hinc porro obseruat, in hocce tractu fuisse puteos bituminis, quod & Moses docet *Genes. XIV. 10. vallis Siddim puteis bituminis referta erat &c.* Vnde manifestum esse censet, etiam antequam lacus Asphaltites enasceretur, bitumen ex eo solo erupisse, & hauriri illinc solitum; idque cum antea spissum esset, aquis illuc confluentibus dilutum liquidumque factum. Quod cum PLINII, HERODOTI, aliorumque testimoniis illustrasset, aut confirmasset, & de Sodomitarum moribus improbis quaedam addidisset, suam tandem de poena illis inflicta ita exponit sententiam: *Ostendimus antea, eum tractum bitumine plenum fuisse, quod cum facile flammam concipiat, fulmine accensum est, flammaque non modo in terrae superficie conspecta est, quod non raro iis in locis euenit, sine incolarum pernicie, sed etiam subterraneas sulphuris & bituminis venas ita peruasit, vt absumta ea materia terra subsederit, alueumque influentibus illuc aquis praebuerit.* Ad hancce comprobandam sententiam cum varia in medium adferat, hoc tamen praecipuum est, quod, cum *Deus depluisse sulphur & ignem ab Iehoua* dicitur, hoc fulminis circumlocutionem esse putat, quemadmodum *Psalm. XI. 6.* dicitur; *depluet in impios turbines, ignem & sulphur;* & *Ezech. XXXVIII. 22. plectam eum peste, sanguine; imbrem exundantem, lapides grandinis; ignem & sulphur depluam in eum.* Fulmen autem sulphur & ignem, hoc est, sulphur ignitum & accensum, dici. Sed, cum facile videat vir doctus, etsi haec ita se habere concedantur, nondum tamen id Mosen dicere, quod ille eum dicere statuit, ideo addit: *tametsi Moses non adiicit, qua ratione fulmen deuotarum vrbium agros subuerterit, tamen, cum fulminis meminerit, vix aliter res intelligi potest, quam vt fulmine in puteos bituminis magna copia delapso accensae sint eius materiae venae, incendiumque in intima bituminosi soli viscera penetrauerit, tremoreque & solo subsidente sceleratas vrbes subruerit.* Cumque agri Iordani vicini ea ratione subsedissent, fieri aliter non potuit, vt idem auctor porro coniicit, quam vt aquae illuc influentes tanta copia ex paludosis antea locis lacum efficerent: sique aquis influentibus adiungantur bituminis latices,

 qui

qui simul e terra eruperint, aut aquae sese miscuerint, ea inde Asphaltitidis lacus descriptio orietur, quam veteres tradiderunt. Haec quidem & erudite, & magna probabilitatis specie doctissimus CLERICVS. Quae si eo tendant, vt nullum in hacce Sodomitarum poena miraculum agnoscendum sit, sed cuncta caussis naturalibus tribuenda, non temere admittenda sunt. Sum equidem ego in ea sententia, miracula non esse sine necessitate statuenda: nec tamen & sine necessitate neganda sunt, si praesertim ipsa nos eo ducat scriptura sacra. Possuntque sequentia contra sententiam antea propositam dubia moueri. Primo, si ex caussis mere naturalibus haec ita euenerunt, vt per fulmen scilicet venae bituminis accensae fuerint, vtique haec non minus euenire potuissent, aut euentura fuissent, etiamsi vrbium harum incolae fuissent homines pii & sancti. At Deus Sodomitarum ceterorumque impietatem hac ratione punire voluit, & haud dubio ita puniuisset, etiamsi nulla soli aut ad flammam concipiendam, aut ad terrae motum concitandum, fuisset dispositio. Deinde, praecipuum viri docti argumentum non satis mihi firmum videtur. Contendit enim, verba: *depluit Dominus sulphur & ignem a Domino*, esse circumlocutionem fulminis: quod dictis quibusdam scripturae, antea allatis, comprobare annititur. Ego vero non dubito, quin in hisce ipsis scripturae dictis ad hancce Sodomitarum poenam alludatur: vnde ex iis, quod hisce verbis fulmen circumscribatur, euinci nequit. Immo eo minus hac de re dubitandum, quod in aliis locis haec allusio manifesta sit, vt *Deut. XXIX. 23.* vbi Moses Israëlitis, si a lege diuina recesserint, eadem comminatur, quae vrbibus Sodomae, Gomorrhae, Adamae & Zeboim contigerunt. Cumque ibi non tantum ignis & sulphuris, sed & salis mentio fiat, nonnulli inde colligunt, in vrbium antea memoratarum euersione igni & sulphuri salem quoque admixtum fuisse, qui & adustionis cruciatum augeat, & terrae alioqui fertilissimae pinguedinem exsugat. Cetera autem, quae vir doctissimus adfert, saltem sunt merae coniecturae, ostendentes, non, quo pacto euersio ista facta sit, sed quo pacto fieri potuerit. Vnde ipse vir doctissimus fatetur, Mosen non adiicere, qua ratione fulmen deuotarum vrbium agros subuerterit. Immo nec illud dixit, quod per fulmen hoc factum sit, multo minus, quod

cetera,

cetera, ita, vt vir clarissimus putat, contigerint. Quod si dicas: vix tamen res aliter intelligi potest, responderim, tutissimum esse, si simplici Mosis narrationi fidem adhibeamus, Deum, cum punire Sodomitarum impietatem vellet, per suam omnipotentiam ignem & sulphur e coelo depluisse, idque tanta copia, vt subito vrbes illae cum incolis omnibus fuerint consumtae, totaque regio miserum in modum deuastata. Non nego, vrbes aut integros terrarum tractus terrae motibus euersos: non etiam nego, materiam inflammabilem a fulmine incendi posse: vtrumque rationes & exempla allata satis docent; sed, an cum Sodomae & vrbium vicinarum euersione res ita gesta sit, id est, de quo quaeritur. Ceterum id viris doctis recte obseruatum, rei tam memorabilis haud obscura in ethnicorum etiam scriptis, praesertim cum in Asphaltitidis lacus descriptione versantur, vestigia occurrere, etsi falsa subinde veris, vt solent, admisceant. Legendus hac de re cumprimis STRABO, *lib. XVI. geograph. pag. 526.* qui tamen, cum lacu Asphaltitidis, Sirbonim confundit, & CORNELIVS TACITVS, *histor. lib. V. cap. VI. & VII.* add. DIODORVS SICVLVS, *lib. XIX.* PLINIVS, *histor. nat. lib. V. cap. XVI.* SOLINVS, *polyhistor. cap. XVI.*

** Etsi verba diuini scriptoris, quibus fata, quae Lothi vxor subiit, describit, minime obscura sint, interpretes tamen aliique viri docti, nec de peccato foeminae huius, nec de poena inter se conueniunt. Peccatum hisce verbis exprimitur: ותבט אשתו מאחריו *& respexit vxor eius retro eum;* quod nonnulli ita explicant, eam, quod ex gente Sodomaeorum orta esset, respexisse, vt videret, quid futurum esset cum domo patris sui. Alii illud מאחריו vertentes *post illum*, ad Lothum hoc referunt, quo quippe vrbem, quam petebat, iam ingresso, vxor eius manserit in itinere, & contra Numinis mandatum respectauerit Sodomam tunc, cum iam pluuia coelestis decideret. Neque enim, cum in itinere adhuc constitutus esset ipse Lothus, haec accidisse, inde colligunt, quod angelus se quidquam facere prius posse negauerit, quam Lothus vrbem istam ingressus fuisset. Vlterius progreditur vir clarissimus, HERMANNVS VON DER HARDT, cumque monuisset, *respicere, circumspicere*, communi omnium hominum

minum ſtilo, in negotio, vel via aut itinere, idem eſſe, ac *pedem retinere, non pergere, moras nectere, reuerti*, tandem pronuntiat, Lothi vxorem, rei familiaris deſiderio correptam, non tantum ſubſtitiſſe in via, ſed & reditum in vrbem paraſſe; in *ephemerid. philolog. diſſert. IV. pag. 68.* Ego vero nullam video cauſſam, cur non ſenſum illum ſimplicem & planum, quem ipſa Moſis verba offerunt, amplecti velimus, qui eſt, quod reſpexerit, deſiderio ſcilicet patriae, rei familiaris & cognatorum, immemor hoc ipſo mandati, quod angelus illis dederat: אל תביט אחריך *ne reſpicias poſt te, Geneſ. XIX. v. 17.* Fueritne autem hocce peccatum tam graue, vt exemplo in aeuum memorando, ſtatim morte illud luere debuerit? dubitari poſſet. PETRO IVRIAEO leue vtique hocce peccatum, poena contra peccato comparata, durior eſſe videtur. Nihil, inquit, quod non humanum ſit, commiſit, quodue non facile pro ſexus conditione facere potuerit. Leues enim natura & ad curioſitatem pronas eſſe foeminas. Mitiorem itaque promeruiſſe poenam: ſed peccatum fuiſſe typicum. Viſum ita fuiſſe diuinae prouidentiae, in ſingulare diuinae iuſtitiae exemplum eam ſtatuere, vt imaginem exhiberet illorum, qui, cum diuinae obſequi videantur vocationi, vix tamen, vt mundo ſerio valedicant, in animum inducant. Verum haec pro excuſanda Lothi vxore fruſtra dicuntur. Plurima enim eaque grauiſſima animi vitia in hocce foeminae facinore ſe prodebant. Amor inconſultus patriae ac bonorum terreſtrium, animus ingratus & immemor tanti beneficii, quo praeſentiſſimo periculo eripiebatur, idemque mandatorum comminationumque diuinarum contemtus, &, quae cauſſa horum omnium erat, incredulitas & diffidentia in Deum, in ea conſpiciebantur luculentiſſime. Haec ita erant comparata, vt iuſtiſſima illa, quam experta eſt, cenſeri debeat poena: vnde & in exemplum diuinae iuſtitiae & ſeueritatis tum reliquis omnibus, quibus res leuis videtur, diuina transgredi mandata, tum illis maxime, qui huius ſeculi bona pluris, quam aeternam ſalutem faciunt, proponitur: quod & ſeruator innuit, *Luc. XVII. 32.* Atque hoc pluribus a me demonſtratum in diſſertatione de *peccatis typicis §. XXV. & XXVI.* Poenam vero, quam foemina incredula ſubiit, Moſes ita exprimit: ותהי נציב מלח *& facta eſt ſtatua ſalis.* Quibus verbis lectis, nihil eſt

facilius,

facilius, quam vt cogitemus, eam in salis statuam fuisse conuersam. Et ita plerique etiam veterum pariter ac recentiorum, Iudaei pariter ac christiani, haec Mosis verba acceperunt, adeo vt de eo saltem fuerint soliciti, quam ob caussam isthoc poenae genere vti Deo placuerit? plerisque ad rationes huius rei mysticas & allegoricas se conferentibus, vt apud CLEMENTEM ALEXANDRINVM, *lib. II. strom. pag. 387.* AVGVSTINVM, de *ciuitat. Dei lib. XVI. cap. III.* aliosque videre licet. Antiquissimos Iudaeorum in hac fuisse sententia, patet ex testimonio auctoris libri *sapientiae cap. X. 7.* vbi de Lothi vxore dicit, quod sit ἀπιστούσης ψυχῆς μνημεῖον ἑστηκυῖα στήλη ἁλὸς, *incredulae mentis monumentum, stans columna salis.* Idem ex PHILONE liquet, qui non semel, tum alibi, tum de *allegoriis legis lib. II. pag. 77.* huius rei meminit. FLAV. IOSEPHVS omnino addit, se in illum locum profectum, statuam hanc ibi vidisse, *lib. I. antiquitat. cap. XII.* quod & R. ELIESER testatur *in capitulis cap. XXV.* ne quid de iis dicam, qui peregrinationes in terram sanctam susceperunt, eiusque dederunt descriptiones, quorum nonnulli se eiusmodi quid ibi vidisse, itidem confirmant. Suffragantur eidem sententiae CLEMENS ROMANVS, *epist. ad Corinthios p. m. 27.* IRENAEVS, *lib. IV. cap. LI.* aliique. Haec vero impedire non potuerunt, quo minus viri quidam docti verba Mosis paulo aliter interpretari conarentur. In his est HERMANNVS VON DER HARDT, qui supponens, vt antea dictum, vxorem Lothi reditum in vrbem parasse, eam igne coelitus delapso, inconsulto impetu ad ignem festinantem, in flammis periisse, existimat. In cuius rei memoriam vel Lothus ipse post incendium, vel postea nepotes eius ex filiabus, Ammonitae ac Moabitae, auiae suae ex incendio ereptae, & nihilominus flammis perditae, *monumentum publicum* erexerint, quod ob materiam peculiarem, ex qua confectum sit, נציב מלח *statua salis*, a Mose dicatur; in *ephemerid. philolog. discurs. IV. pag. 70.* IOAN. CLERICVS hactenus consentit, vt itidem vxorem Lothi in salis statuam conuersam abnuat: at verba Mosis aliter interpretatur, eorumque hunc saltem sensum esse putat, quod subito in agro Sodomitico fuerit extincta & ibi diriguerit; in peculiari dissertatione de *statua salis*, quae secunda est in *appendice commentarii* eius in

 Genesin

Genesin p. 328. Respondet idem prolixe ad argumenta dissentientium, quibus euincere volunt, in salis statuam Lothi vxorem fuisse conuersam. Idque aliquando non sine ratione. Certe testimonia, aut IOSEPHI, aut aliorum, qui istam statuam se vidisse testantur, rem neutiquam euincunt. Non abnuo, vidisse eos aliquid, quod eiusmodi statuam referret, & quod hominum traditione pro ista statua venditabatur; sed inde nondum constat, fuisse hanc statuam reuera eandem, in quam conuersa fuit Lothi vxor. Fieri potuit, vt, qui rei tam memorabilis vestigia in eo loco, quo hoc contigit, quaererent, cum statuam ibi deprehenderent, in eam deuenirent opinionem, hanc illam esse, in quam Lothi vxor conuersa fuerit. Hinc enata traditio facile IOSEPHVM, multo autem magis, qui postea in loca, quae vocantur, sacra, Palaestinae peregrinationes susceperunt, decipere potuit, vt aliquod monumentum, quod pro salis ista statua venditabatur, pro ea haberent. Sed patrum quoque, seu veterum ecclesiae doctorum, auctoritas hic in censum non venit. Non vno enim documento constat, eos in scriptura sacra interpretanda subinde receptam quandam opinionem potius, quam regulas hermeneuticas, secutos. Interim tamen illis, qui a recepta sententia discedunt, nondum suffragari possumus, quia verbis Mosis vim apertam inferre videntur. Diserte dicit: *& facta est statua salis.* Cur, quaeso, ita locutus esset diuinus scriptor, si nihil aliud dicere voluisset, quam eam flammis ignis subito extinctam? aut quis haecce verba legens in eam deuenire sententiam posset, monumentum aliquod a marito aut posteris ei erectum? Si hicce sensus esset, necesse est, Mosen data opera ita locutum, vt diuinando saltem mentem eius aliquis assequi posset. Quae vero tandem caussa est, cur a plano & obuio verborum sensu discedere velimus? Ne miracula admittere cogamur? At, si Deus fecit, cur non admittemus? Interim non sine caussa reiecimus antea testimonia illorum, qui, hanc se vidisse statuam, asseruerunt. Hisce enim opus non est, cum res ipsa ex verbis Mosaicis constet. Nec ita necesse est, vt miracula miraculis tuendo afferamus, per miraculum hancce statuam tamdiu conseruatam. Credere enim nobis liceat, veram illam salis statuam dudum periisse: deinde vero aliud quidpiam pro ista statua venditatum.

tatum. Ita & hasce superare difficultates licet, vt tamen a propria & genuina verborum Mosis significatione discedere necesse non sit.

*** Primum fuit, quod filias suas Sodomitarum libidini, ad vim illorum ab angelis, quos hospitio exceperat, auertendam, obtulit. *Genes. XIX. 8.* Etsi enim hoc animo non malo fecerit, sed vt hospitum securitati consuleret, minime tamen hoc laudandum est, aut excusandum. Non enim facienda sunt mala, vt inde eueniant bona, vt recte ipse Paulus apostolus pronuntiat, *Rom. III. 8.* Et licet in naturalibus & ciuilibus res ita se habeat, vt ex duobus malis minimum sit eligendum; non tamen id procedit in moralibus. Perperam itaque a nonnullis hocce Lothi excusatur, immo laudatur facinus; quod & CHRYSOSTOMVS, ad talia in patribus excusanda aut laudanda semper pronus, facit, *hom. XLIII. in Genesin*, & AMBROSIVS, *lib. I. de Abrahamo cap. IV.* aliique. Rectius hac de re pronuntiat AVGVSTINVS, *quaest. XLII. in Genesin*, & in libro *contra mendacium ad Consentium cap. IX.* Petrus equidem apostolus, *II. epist. II. 7. 8.* Lothum vocat iustum; sed inde, eum omnium infirmitatum aut peccatorum expertem fuisse, vel omnia eius facta recte se habuisse, colligere non licet. Alterum, quod in Lotho notamus, infirmitatis documentum est, quod ex timore nimio ciuitatem Zoar deseruerit, & cum filiabus suis in montem vicinum se contulerit, ibidem cum iis in spelunca habitaturus, vnde grauioris lapsus occasio. Potuisset secure in ciuitate Zoar viuere, quia hocce refugium ipse Deus illi concesserat. Eam vero dum deseruit, siue eam Sodomae nimis vicinam crederet, siue, quae HIERONYMI est sententia, eam alias terrae motibus concussam nosset, diffidentiam suam erga Deum aperte prodidit. Ita ergo dum cum filiabus in spelunca habitat, in peccatum longe grauissimum praeceps datus est. Sunt equidem & hic, qui de Lotho mitius sentiant: immo qui & filias eius excusant, quod ex patribus faciunt IRENAEVS, *lib. IV. cap. LI.* ORIGENES, *hom. V. in Genes.* CHRYSOSTOMVS, *hom. XLIV. in Gen.* AMBROSIVS, *de Abrahamo lib. I. c. VI.* Verum quod ad Lothum attinet, etsi per ignorantiam incestum commisit, ipse tamen ob ebrietatem,

 ad

ad quam se induci passus est, omnino quoque huius criminis reus est. Sed ipsa quoque illa ebrietas iure meritoque peccatum maximum grauissimumque censetur. Eo maius vero in Lotho peccatum est, quod eo tempore isto se commaculauit, quo iudicia diuina, quae in Sodomitis viderat, & in vxore expertus ipse erat, ei vel maxime ante oculos versari, & horrorem peccatorum incutere debebant. Accedebat, quod iterata vice in idem se induci peccatum passus sit. Nec rectius excusantur filiae eius. Error enim, in quo versabantur, ac si omnes homines periissent, vincibilis erat. Haud nesciebant, superesse adhuc vicum Zoar. Ignorare non poterant, poenam Sodomitis, vrbiumque vicinarum incolis ob illorum peccata diuinitus inflictam, neutiquam pertinere ad omnes homines. Stulta itaque haec erat persuasio, qua inductae tam nefario se obstrinxerunt crimine. Nec ignorasse eas, se non recte agere, vel inde etiam constat, quod cum patre inebriato concubuerint. Si enim sciuissent, hoc, quod in animo habebant, non esse turpe, cur patri consilii sui rationem non aperuerunt? Sed res manifesta est. conf. NATALIS ALEXANDER, *histor. eccles. veter. testam. aetat. mundi III. dissertat. VII. pag. 227. seqq.*

§. VII.

Mortua Sarah vxore, * Abrahamus ex Kethura equidem liberos suscepit: ** sed haeres vnicus, vt bonorum, ita cumprimis promissionum diuinarum permansit Isaacus; *** per quem & vera ecclesia in gente Eberi propagata fuit. Cum variis vero & huic calamitatibus dum conflictandum fuit, * militantis ecclesiae exemplum praebuit. Vbique autem fidem constantiamque suam satis probauit.

* Annos nata CXXVII. Sarah Hebrone mortua est. Antiqua ea erat vrbs & celebris, condita ante Zoan, quae supponitur vrbs valde antiqua in Aegypto esse, *Num. XIII. 23.* Abrahamus, vt eam honeste sepeliret, & ita spem suam de mortuorum resurrectione & vita aeterna testaretur, speluncam agri Macpelae, primam in terra Cana-

Cananaea possessionem, ab Ephrone Hittaeo pretio acquisiuit, *Gen. XXIII. t. 2. 19. 20.* Vocem מכפלה nonnulli vertunt *speluncam duplicatam:* nataque inde iudaeorum fabula de quatuor patriarchis cum vxoribus, Adamo scilicet & Eua, Abrahamo & Sarah, Isaaco & Rebecca, Iacobo & Lea, ibi sepultis: qua de re legendus IO. HENR. HOTTINGERVS, *smegm. orient. pag. 216. 217.* IO. LIGTFOOTVS, *centur. chorograph. Matth. cap. XLIX.* & MELCHIOR LEIDEKKERVS, *de republ. Ebraeor. lib. II. cap. VIII. pag. 50.* Verum rectius dicitur, מכפלה esse nomen proprium tractus cuiusdam, qui arboribus etiam fuit consitus, *Genes. XXIII. 17.* in quo fuit spelunca, quae ei sepulcrum pro vxore praebuit. Hoc ordo verborum Mosis docet: *Et det mihi:* את־מערת המכפלה *speluncam Macpelae*, hoc est, quae in illo tractu est, cui nomen Macpelah, *quae eius est, quae est in extremitate agri sui &c. Genes. XXIII. 9.* Dubium autem aliquod hic inde oritur, quod Abrahamus a Mose dicatur speluncam, seu agrum emisse ab Ephron filio Zoar; cum Stephanus contra *Actor. VII. 16.* innuat, quod eum emerit a filiis Emor Sichemidis. Ad quod diuersa equidem ratione viri docti respondent, nonnullis etiam, ceu re desperata, ad textus corruptionem se recipientibus: at rectissime omnium hinc se expediunt, qui Ephronem, a quo Moses agrum emtum dicit, vnum ex filiis Hemor Sichemidae fuisse, contendunt. Ita nulla inter scriptores sacros pugna, cum filios Hemor memoret Stephanus, quorum vnum diserte designet Moses. Nec obstat, quod Ephron filius Zoar dicatur, cum fieri potuerit, vt Hemor etiam Zoar dictus sit, vel Zoar filius aut nepos Sichemi fuerit. conf. MICHAEL WALTHERVS, *harm. bibl. pag. 135.* AVG. PFEIFFERVS, *dub. vex. cent. I. loc. LIII. pag. 137. seqq.*

** Sex scilicet filios, Zimran, Iaksan, Medan, Midian, Isbak & Suah, *Gen. XXV. 3. 4.* Varios hinc ortos Arabiae populos, praesertim cum Ismaelitis coniugiis & affinitate se iunxerint, dubitari nequit. Per eos etiam ritus, genitalia puerorum circumcidendi, longe lateque propagari potuit, vti iam supra dictum. FL. IOSEPHVS auctor est, filios hosce, quos ex Kethura susceperat Abrahamus, in varias regiones deduxisse colonias: easque occupasse Troglo-

dyticam regionem, magnam partem Arabiae felicis, quae ad mare rubrum pertinet, immo eum, qui *v. 4. Epher* vocatur, profectum esse cum exercitu in Lybiam, eamque occupasse, ac a se Africam denominasse: στρατεύσας ἐπὶ τὴν Λιβύην κατέσχεν αὐτήν. Καὶ δὲ υἱωνοὶ αὐτοῦ κατοικήσαντες ἐν αὐτῇ τὴν γῆν ἀπὸ τοῦ ἐκείνου ὀνόματος, Ἀφρικὰν προσηγόρευσαν, *expeditione in Lybiam suscepta, eam tenuit, posterique eius regionis incolae ab eius nomine Africam appellauere.* Confirmat hoc testimonio CLEODEMI ex ALEXANDRO polyhistore allato, cuius hic est sensus: ex Chatura Abrahamo natos esse plures filios, interque eos Aphram, Surim, Iaphram; & a Suri quidem Assyrios esse vocatos, a duobus vero aliis Aphra & Iaphra vrbem Aphram & regionem Aphricam dictam; *antiquit. iudaic. lib. I. cap. XVI.* Quae etsi partim incerta, partim falsa sint, demonstrant tamen, quae Moses de matrimonio cum Ketiiura & liberis hinc procreatis memorat, nec exteris scriptoribus incognita plane fuisse.

*** Eaedem itaque promissiones, quae Abrahamo factae, & Isaaco a Deo repetitae sunt, *Gen. XXVI. 3. it. 24.*

* Prima calamitas erat vxoris Rebeccae, quam post Sarae matris mortem, curante & prospiciente patre, cum quadraginta annorum esset, *Gen. XXV. 1. seqq.* duxerat, per vndeuiginti post nuptias annos sterilitas, *Genes. XXV. 21.* Sic visum diuinae sapientiae fuit, eadem ratione Isaaci fidem explorare, qua patris Abrahami explorauerat. Hinc fame ingruente, ad Abimelechum Geraris regem se contulit, prohibitus a Deo, ne in Aegyptum descenderet, de diuina protectione & benedictione certior redditus, *Genes. XXVI. 2. 3.* FL. IOSEPHUS Abimelechum hunc eundem facit cum eo, apud quem peregrinatus fuerat Abrahamus, *antiquit. iudaic. lib. I. cap. XVIII.* Quod vix admitti potest. A tempore enim federis inter Abrahamum & Abimelechum initi, vsque ad aduentum Isaaci ad Abimelechum, effluxere anni septuaginta quinque. Nec in iis, quae inter Isaacum & hunc Abimelechum gesta sunt, vlla Abrahami mentio. Nec ex eo, quod & regi & exercitus duci idem nomen, eundem adhuc & regem & exercitus ducem, quibuscum Abrahamus fedus pepigit, *Gen.*

Gen. XX. 22. fuisse, quibuscum idem fecit Isaacus, colligere licet. Fieri enim potuit, & saepissime contingit, vt diuersi reges in vno eodemque regno sibi inuicem succedentes, eodem insigniantur nomine, quod & de ducibus illorum, seu ministris intelligendum. Interim Isaacus Philistaeorum insidias veritus, ad exemplum patris Abrahami, vxorem Rebeccam pro sorore venditauit; Abimelecho mox rei veritatem edocto, cum Isaacum *ludentem cum Rebecca*, hoc est, paulo familiarius liberiusque erga eam se gerentem, obseruasset. Et Abimelechus quidem, cum esset vir honestus & probus, exinde securitati Isaaci satis prospexit: hic vero cum opibus cresceret, Philistaeorum mox incurrit inuidiam, ipsius regis haud obscure ab eo alienato animo, & discessum, ob auctas nimis opes, suadente. In vallem itaque Geraris cum concessisset, ibi quoque Philistaeorum, ob puteos aut restauratos aut effossos, cum eo contendentium, inimicitias expertus est. Sed in Berseba cum commoraretur, Abimelech ipse ad illum venit, amicitiae fedus cum illo initurus. *Gen. XXVI. 6. seqq.* Et sane ipsa illa, quam patriarchae tenuerunt, vitae ratio, dum peregrini & hospites fuere in terra Cananaea, taedii erat plena, multisque & magnis incommodis obnoxia. Vnde & apostolus inter fidei documenta illustria, quae Abrahamus edidit, & hoc refert, quod *ἐν σκηναῖς* *in tabernaculis* habitauerit, *μετὰ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ τῶν συγκληρονόμων τῆς ἐπαγγελίας τῆς αὐτῆς. Ebr. XI. 9.*

§. VIII.

Rebecca, quam in matrimonium Isaacus duxerat, gemellos ei peperit, Esauum atque Iacobum, quorum, cum adhuc in vtero materno existerent, pugna, ipsaque natiuitas, vtriusque gentis, ab vtroque descensurae, fata praesignificauit. Fuitque hac de re diuino oraculo certior reddita Rebecca. * Viuente adhuc Abrahamo haec contigisse, temporum rationes docent. **

* Sterilitas Rebeccae cum solicitum haberet Isaacum, precibus ad Deum se conuertit, quod eo maiori fiducia facere poterat, quod

quod e diuinis promissionibus ei constaret, & posteros suos valde esse multiplicandos, & mundi quoque seruatorem ex suo nasciturum semine. Preces itaque hasce benigne etiam exaudiuit Deus, factaque Rebecca est grauida. Eoque in statu dum erat ויתרצצו הבנים בקרבה collidebantur in vtero eius paruuli. Genes. XXV. 22. Vehementius enim & supra consuetum naturae ordinem dum commouebantur, non poterat illud sine mutua quadam collisione, & velut colluctatione fieri. Idque cum animaduerteret Rebecca, eiusque rei caussam ignoraret, perrexit לדרש את יהוה ad quaerendum dominum; quod pro istius temporis conditione vix aliter intelligi potest, quam quod aut prophetam quendam consuluerit, aut Deum ipsa precata sit, vt per somnium vel alia ratione sibi, quid hoc sibi vellet, manifestaret. Alium enim modum rei cuiusdam euentum sciscitandi, ante legem fuisse, non constat. Hinc & interpretes, qui haud raro ea scire cupiunt, quae Deus non reuelauit, coniecturis suis alterutrum horum modorum, quo Numinis responsum expetierit, & obtinuerit, comprobarunt. THEODORETVS, *quaest. LXXVI. in Genes.* reiecta illorum sententia, qui Melchisedecum per eam consultum putant, existimat, eam ad altarium vnum a patriarchis extructorum, profectam, preces ibi ad Deum fudisse, & futura cognouisse. Aliis admodum verosimile videtur, eam in locum aliquem secretum concessisse, & precibus ardentissimis ad Deum fusis responsum accepisse, siue in somno, siue per vocem coelitus demissam, siue quacunque demum alia ratione. Qui prophetam quendam ab ea consultum putant, qua in re plures conueniunt, in eo rursus dissentiunt, quis ille propheta fuerit? Paraphrastes Hierosolymitanus, quem & alii ex Ebraeis sequuntur, Semum fuisse, contendit, supponens, eum eundem esse cum Melchisedeco. Sed cum iuxta alios Semus iam mortuus fuerit, cum haec contingerent, id quidem admitti non potest; qui tamen non abnuunt, Melchisedecum, diuersum a Semo, posse intelligi. Non alienus ab hac sententia est IO. CLERICVS ad *h. l.* Alii rursus Abrahamum, alii Heberum intelligere malunt. Priori sententiae R. ABEN ESRA, posteriori R. MOS. MAIMONIDES suffragatur. Quorsum vero haec omnia? Coniecturae enim sunt, quarum cur vna praeferenda sit

alteri, ratio adferri ſolida nequit. Licet nobis ignorare, quo pacto reſponſum a Deo acceperit, cum id conſtet, quod acceperit. Recte AVGVSTINVS: *Quidquid horum eſt, & ſi quid aliud, quod me forte ne commemorarem, praeterierit, mentiri tamen ſcriptura non poteſt, quae dixit, Rebeccam iuiſſe ad interrogandum Dominum, atque Dominum reſpondiſſe; quaeſt. LXXII. in Gen.* Reſponſum autem Numinis ita ſe habebat: *duae gentes ſunt in vtero tuo, & duo populi de viſceribus tuis diuidentur: populus autem populo robuſtior, & maior ſeruiet minori.* Hoc euentu fuit comprobatum. Etſi enim Idumaeorum opes initio multo citius creuerint, & maiores, quam Iſraelitarum per aliquot generationes fuerint, quin etiam reges ſuos habuerint, & in proprio ſolo habitarint, priusquam Iſraelitae ex Aegypto egreſſi rempublicam conſtituerent, poſtea tamen inferiores Iſraelitis fuerunt, ſubacti quippe a Dauide, *II. Sam. VIII. 14. I. reg. XI. 15.* Frenumque cum deinde morderent Idumaei, Iſraelitae ſubinde eos ad officium redire coëgerunt, *II. reg. IIX. 21. XIV. 7.* Maccabaeorum in Idumaeos geſta exponit FL. IOSEPHVS, praeſertim *lib. XIII. antiquit. cap. XVII.*

** Fallitur FL. IOSEPHVS, cum, poſt mortem Abrahami Rebeccam concepiſſe, gemelloſque peperiſſe, auctor eſt, *antiquit. lib. I. cap. VIII.* Vixit enim poſt Iacobi & Eſaui natiuitatem annis adhuc quindecim, obiitque anno aetatis CLXXV, centeſimo poſt aduentum in Cananaeam, orbis autem conditi iuxta calculum IAC. VSSERII, MM CLXXXIII. & a filiis Iſmaele & Iſaaco in ſpelunca Macpelae, cum Sara vxore ſua ſepultus eſt, *Gen. XXV. 7. 10.* Digna ſunt diuini ſcriptoris verba, quibus mortem viri ſanctiſſimi deſcribit, quae probe obſeruentur: *deficiens obiit in prouecta ſenectute, ſenexque & annorum ſatur ad populum ſuum adgregatus eſt.* Iis enim mortem placidam, beatam, & exoptatam deſcribit. Nec inconcinne nonnulli obſeruant, animarum immortalitatem & ad beatorum ſedes translationem, formula iſta: *adgregari ad populum ſuum*, innui. Certe enim, cum Abrahamus in Palaeſtina & mortuus & ſepultus ſit, in loco a ſepulcris maiorum ſuorum procul remoto, de ſepultura corporis haecce phraſis intelligi nequit. Nihil itaque ſupereſt, quam vt de ſtatu animae hoc intelligamus, ſecundum

quam Abrahamus ad populum suum, hoc est, ad coetum sanctorum beatorumque hominum, aggregatus est. Scio, aliter hic sentire doctissimum virum IO. CLERICVM, tum ad *Gen. XXV. 8.* tum ad *Gen. XV. 15.* Sed rationes eius a me, vt sententiam mutem, non impetrant. conf. & MELCHIOR LEIDEKKERVS, *de republ. Ebraeor. lib. II. cap. VIII. p. 92.* Redargui autem hinc, aliisque ex locis, facile possunt, qui doctrinam de immortalitate animae fidelibus veteris testamenti ignotam fuisse, aut ad minimum ad religionis substantiam eo tempore non pertinuisse, contendunt. vid. HVGO GROTIVS, ad *Matth. cap. X. 28.* Sed hac de re alibi.

§. IX.

Fratrum, Esaui & Iacobi, diuersa fuit indoles.* Ille ad seculi huius studia pronus, a patris atque aui pietate multum declinauit. Animi leuissimi, diuinarumque promissionum contemtoris, documentum dedit, dum primogeniturae ius fratri Iacobo vendidit. Hoc ipso namque significauit, carnis voluptatem pluris a se fieri, quam bonorum spiritualium, cum primogenitorum iure coniunctorum, possessionem.** Sed patuit quoque Esaui exemplo, coarctandam magis magisque veram ecclesiam separatione improborum a piis, Deumque timentibus, itemque non statim Deo gratos acceptosque esse, qui externa quadam inter homines ἐξοχῇ nituntur.***

* Natiuitas vtriusque & Iacobi & Esaui describitur *Genes. XXV. 25.* Et de Esauo quidem memorabile est, quod cum nasceretur, fuerit rufus, *& instar pallii villosi*, כלו כאדרת שער, ferae instar, animum ferocem velut praesignificante natura. Hinc cum adolesceret, vitae genus indoli suae moribusque accommodatum sectatus est: *venator & vir agri.* Per agros itaque oberrans & feras consectans, agrestiores etiam mores contraxit, & ingenitam mentis ferociam multum auxit. Hoc enim illis, qui venationibus dediti sunt, euenire solet: vnde &, hac ratione homines ad militiam

tiam praeparari quodammodo & aptos reddi, veteres censuerunt. Persis venatio μελέτη τῶν πρὸς τὸν πόλεμον, *rerum bellicarum exercitatio*, esse videbatur, teste XENOPHONTE, *lib. I. Cyropaed.* Et de Traiano PLINIVS: *olim haec experientia iuuentutis, haec voluptas erat; his artibus futuri duces imbuebantur: certare cum fugacibus feris cursu, cum audacibus robore, cum callidis astu; paneg. cap. CVI.* Venatorum hinc etiam vt plurimum a mansuetioribus studiis, ipsaque pietate, alieni erant animi. Vnde, quod male in scriptura sacra audiant, mirum non est. Longe alia erat indoles Iacobi. Erat enim איש תם *vir integer*, hoc est, *mitis*, vt nonnulli volunt, aut *mansuetus*, cum hic ea vox Esaui asperis ac agrestibus moribus opponatur: nec abludit versio Germanica B. LVTHERI. Eadem fere etiam ratione vtriusque indolem exprimit PHILO iudaeus, dum, Esauum *ferum* fuisse, dicit, & *indomitum, ira & cupiditate plenum*; Iacobum autem ἥμερον καὶ φιλάνθρωπον, *mansuetum, & humanum, virtutis cultorem, lib. I. de praem. & poenis p. 712.* conf. & IO. CLERICVS ad *h. l.* Dicitur autem porro de Iacobo, quod fuerit ישב אהלים *habitans in tabernaculis*, hoc est, multum in tabernaculis cum parentibus versatus, excepto tempore, quo gregum paternorum custos erat. Ebraei ad sapientiae studia hoc referunt, vnde Thargum ONKELOSI hoc ita explicat, eum fuisse משמש בית אלפנא *ministrum domus doctrinae*, hoc est, frequentantem scholas, seu domos doctrinae, vt sapientiam & Dei timorem disceret. R. SAL. IARCHI tentoria Semi & Eberis frequentasse Iacobum existimat, vt sapientiam & notitiam rerum coelestium ab iis hauriret. Sed parum probabile est, vt recte IO. HENRICVS HEIDEGGERVS iudicat, Eberum grandaeuum hac aetate puerili institutioni operam dedisse, vel vna cum Abrahamo Euphratem transfretasse; in *hist. patriarch. part. II. exercit. XIII. §. III.* E verbis etiam Mosaicis eiusmodi quid non colligas, quippe quae nihil aliud significant, quam Iacobum, vt miti ingenio fuit praeditus, ita tranquillum & sedatum vitae genus, quale eorum est, qui in tentoriis seu tabernaculis multum versantur, sectatum. Interim non negamus, sapientiae quoque studio, pro istius temporis conditione, Iacobum incubuisse. Sed hac de re deinceps.

** Non disquiram, quale illud pulmentum fuerit, quod tantopere Esauus expetierit: sufficit enim, quod Mosi diuino scriptori illud a colore tantum describere placuerit: *da mihi, vt comedam* מן האדם האדם הזה *ex rufo rufo isto, Genes. XXV. 30.* Tum repetitio vocis אדם tum verbum הלעיטני cupiditatem vehementissimam & festinationem cibo isto potiundi, in Esauo indicare videntur. Id potius considerare iuuat, quanti hicce cibus Esauo constiterit, & quam graui peccato hocce facinore per summam animi leuitatem se obstrinxerit. Pretium cibi tantopere expetiti erat בכורה *primogenitura*, hoc est, ius & ἐξοχὴ, quae primogenituram comitabatur. Istud autem ius ex consuetudine iam tum recepta valde eximium erat, & singularem quandam qua temporalia, qua spiritualia, praerogatiuam, singularemque parentum benedictionem complectebatur: quibus etiam nonnulli addunt ius sacerdotii, quod proprium fuerit primogenitis, ea quidem ratione, vt parentis superstitis loco primogenitus sacrificare potuerit; itemque, vt patre defuncto, nec dum ex eadem familia digressis fratribus, primogenitus solus sacerdos fuerit, & denique vt fratribus in proprias familias transeuntibus, adeoque sacerdotii ius acquirentibus, primogenitus tamen ceteris fratribus sacerdotii dignitate anteiuerit. Non equidem desunt, qui sacerdotii dignitatem inter primogenitorum praerogatiuas referendam abnuunt; quos inter etiam est vir doctissimus CAMPEGIVS VITRINGA, qui hoc ex instituto agit *obseruat. sacr. lib. II. cap. II.* Sed idoneis eos minime niti rationibus, in sequentibus euincemus, ad §. *XVIII.* huius sectionis. Esauum itaque ius illud primogeniturae inconsiderate nimis pro pulmento vendentem, grauissimo se obstrinxisse crimine, dubitari nequit. Animum enim leuissimum, ingratissimum, diuinorum beneficiorum, terrestrium pariter ac coelestium, contemtorem, aperte prodebat. Atque hoc satis etiam verba eius ostendunt: *en ego vado, vt moriar* ולמה זה לי בכורה *& cui bono haec mihi primogenitura?* Addunt nonnulli intemperantiam eius & gulam, quae tanta fuit, vt res maximi momenti, ius sacerdotii & adoptionis in hereditatem ecclesiae, poneret in minimis, modo cupitis potiretur. Impietatem hanc Esaui etiam agnouerunt nonnulli ex ebraeae gentis doctoribus,

bus, speciatim R. SAL. IARCHI. Thargum quoque Hierosolymitanum diserte: *Contemsit Esau primogenituram* ואבסר הולקדו בעלמא דאתי *& flocci pendit partem futuri seculi.* Addit adhuc: *negauitque resurrectionem mortuorum.* Sed id sine fundamento, cum scriptura sacra nihil hac de re memoret. Cumprimis autem de impietate Esaui, in hocce eius facinore vel maxime elucescente, testatur Paulus apostolus, *Ebr. XI. 16.* vbi eum βέβηλον *profanum* vocat, hoc est, impurum, pollutum, ideoque a rebus sacris arcendum, aut, vt alii volunt, mundanum, carnalem, ventri adeo deditum, vt spiritualia non curet, sed negligat, ac parui pendat. Dissentiunt equidem inter se viri docti, quam ob caussam Esauus apostolo βέβηλος audiat. Singularis plane est sententia IOAN. SPENCERI, qui, apostolum ad idolothyta gentilium respicere, putat, vt sensus sit: cauete, ne quis inter vos fornicator oriatur, aut ethnice profanus, qui vt Esau ἀντὶ βρώσεως μιᾶς propter escam aut discum vnum, in epulo scilicet idololatrico, iure coelestis hereditatis excidat: *dissertat. in Actor. XV. 20.* quae *lib. II.* de *legibus ebr. ritualibus*, subiuncta est, *cap. III. sect. I. p. m. 724.* Quae etsi speciem quandam prae se ferant, & ingenii laudem auctori pariant, accuratius tamen examen non sustinent, vti a me iam ostensum in *dissertat.* de *peccatis typicis*, §. *XXIV. pag. 77.* Alii equidem alias caussas adferunt, cur Esauus ab apostolo βέβηλος vocetur, sed melior, ni fallor, adferri nequit, ea, quam ipsa Esaui historia suppeditat. Ob venditum namque pro pulmento ius primogeniturae, spretumque sacerdotium, & bona spiritualia cum isto iure quodammodo connexa, iure meritoque βέβηλος vocari poterat. Hoc pluribus etiam praeter alios confirmat IOAN. BRAVNIVS, *comment. ad Ebr. XII. 26.* Sed occurrit nobis hic iterum PETRVS IVRIAEVS, peccatum hocce Esaui valde extenuans, vt, illud saltem typicum fuisse, euincat. Esauum βέβηλον *profanum* dici, quod fuerit typus hominum profanorum, quemadmodum sacrificia veteris testamenti dicantur *propitiatoria*, non, quod per se vim propitiandi placandique iram Numinis habuerint, sed quod typi essent magni istius sacrificii propitiatorii, quod pro nobis semel obtulit Christus. Nec aliud quid in animo habuisse Esauum, cum primogenituram suam venderet, quam quod ore professus est, moriendum sibi esse, quid

 sibi

sibi tum prodesset primogenitura? Qui eius sermo etsi ineptus ac ridiculus fuerit, dum sibi persuasisse videatur, ac si cito moriturus esset, nihil tamen profani in eodem deprehendi. De iure sacerdotii forte tum ne cogitasse quidem Esauum. Haec aliaque pro Esauo IVRIAEVS. Peccatum Esaui typicum voce βέβηλος designari, existimat etiam SEB. SCHMIDIVS. Vocem enim βέβηλος cum de religionis contemtu exposuisset, ea peccatum in spiritum sanctum designari, contendit, quo quis contra conscientiam fidem verum atque religionem contemnit, repudiat, persequitur atque blasphemat. Cumque de Esauo, quod in spiritum sanctum peccauerit, affirmari nequeat, non de ipso, sed de illis, quorum typus fuerit, hoc intellectum cupit: *commentar.* ad *Ebr. XI. 16.* Verum, si vel maxime concedatur, in facinore hocce Esaui fuisse τύπικόν τι, qua de re nunc non disquiram, non minus tamen ipsi, quam iis, quorum typus fuisse perhibetur, βεβηλότητος notio conuenire debet; immo de Esauo praecipue, quod apostolus dicit, intelligendum est, cum subiuncta ratio prorsus ad illum pertineat: *qui pro cibo vno vendidit primogenituram suam.* Nec rationes a IVRIAEO allatae id, quod cupit, euincunt. Errat etiam magnopere, cum Esauum non alia ratione βέβηλον vocari putat, quam qua sacrificia quaedam veteris testamenti dicta sint propitiatoria. Etenim cum sacrificia illa propitiatoria per se nullam vim propitiandi placandique Numen habuerint, sequitur, & peccata typica, speciatim istud Esaui, reuera non esse peccata, quod absonum est. Nec sermo ille Esaui: *En ego vado, vt moriar, & cui bono haec mihi primogenitura?* ineptus saltem ac ridiculus, vt viro docto videtur, sed omnino profanus est ac impius. Indicat enim aperte, de futura vita se parum solicitum, promissiones benedictionesque diuinas in minimis ponere, nec alienum esse ab illorum moribus, quorum symbolum est: *edamus & bibamus, cras enim morituri sumus.* Mitto reliqua, quae satis iam discussa sunt, in dissertatione antea citata, de *peccatis typicis §. XVII. seqq.*

*** Immo Paulus apostolus quoque Iacobi & Esaui exemplo ostendit *Rom. IX. 10. seqq.* si homines quidam, qui ceteroquin prae aliis ἐξοχὴν quandam habeant, illis rursus postponantur, id non illorum

lorum meritis, sed vnice diuinae gratiae tribuendum. Quod neutiquam eo extendendum, ac si ex absoluto quodam decreto electus ad vitam aeternam Iacobus, & Esauus hinc exclusus sit. A mente enim apostoli hoc prorsus alienum esse, alibi ostenditur.

§. X.

Et reuera quoque Iacobus cum primogeniturae iure promissionum diuinarum, quibus patriarcharum maxima felicitas absoluebatur, factus est particeps. Et licet alia mens Isaaco patri esset, qui, benedictionem filiis imperiturus, Esauum praeferre Iacobo secum constituerat, Rebecca tamen, cuncta ita dispensante prouida Numinis cura, Iacobum in Esaui locum substituens, effecit, vt ille benedictionem sibi debitam, nec a patre, licet rem omnem deinceps edocto, reuocandam, acciperet. *

* Primo de ipso Isaaco hic quaeri posset: quo iure Esauum praeferre Iacobo secum constituerit? Nec enim credibile, diuinum oraculum, quo Iacobum Esauo praeferendum Rebecca edocta fuit, illum latuisse. Quod si ergo sciuit, num sine peccato diuinae reluctari voluntati potuit? Sed, si ponamus, quod etiam non abnuerim, oraculi hujus conscium fuisse Isaacum, fieri tamen potuit, vt eius sensum non recte teneret, crederetue, euentum ei responsurum, etsi vel maxime in benedictione impertienda Esauum Iacobo praeponeret. Forte ex humana etiam imbecillitate eius non satis memor fuit, accedente cumprimis adfectu naturali, per quem fortiori propensione ad Esauum inclinabat, quam ad Iacobum. Naeuorum omnium patriarchas expertes fuisse, non credimus. Fieri itaque potuit, vt Isaacus quoque hic humani quid pateretur. Rebecca ad oraculi sensum attentior, in Iacobum quoque naturali adfectu pronior, accuratiori studio eidem morem gessit, Iacobo matris haud difficulter obtemperante consiliis: quanquam nec id sine labe. Ipsum consilium, Iacobo impetrandi benedictionem paternam datum, culpari nequit. Modus vitio non caret. Sunt equidem antiquorum

pariter

pariter ac recentiorum diuersae hac de re sententiae. Nonnulli ideo Rebeccae atque Iacobi mendacia non esse vituperanda, putant, quod non processerint e studio nocendi, sed maximum potius bonum promouendi. Tribuitur haec sententia ORIGENI, HIERONYMO, CHRYSOSTOMO, aliisque. Adstipulantur eidem plurimi ex doctoribus scholasticis. Repugnant autem, qui, omne mendacium in se & sua natura illicitum esse, contendunt: qui AVGVSTINVM maxime auctorem sequuntur, in *libro de mendacio ad Consentium*, qui & speciatim tum *ibidem cap. II.* tum in *epist. ad Hieronymum* hocce Rebeccae & Iacobi facinus ex hocce capite defendi posse, abnuit. Alii aequiuocationum reseruationumque, quas vocant, mentalium, egregium hic sibi inuenisse exemplum visi sunt: & cum Iacobus dixit *Ego sum primogenitus tuus Esau*, perinde hoc esse, putant, ac si dixisset: *primogeniti tui Esaui vices sustineo, & loco ipsius sum; feci, sicut praecepisti mihi, nempe in persona Esaui, quam refero &c.* His iam ex Ebraeis quidam exemplum praeiuerunt, vt patet ex iis, quae R. SAL. IARCHI atque ABEN ESRA ad *h. l.* commentantur. Nihil vero aliud agunt isti, quam vt impudentiam suam pariter ac imperitiam prodant, gloriam inuentarum fallendi artium sibi ipsi aut suis maioribus praeripientes; dum earum Iacobum iam haud rudem fuisse existimant. Alii rursus ad typos & allegorias se recipiunt, vt Iacobi hocce atque Rebeccae facinus excusent. Huc AVGVSTINI redire videtur sententia, qui in *libro de mendacio ad Consentium cap. X.* hac de re ita pronuntiat: *Quod Iacob matre fecit auctore, vt patrem fallere videretur, non mendacium est, sed mysterium, cognitionesque & actiones hae fuerunt propheticae, ad ea, quae vera sunt, intelligendae referendae.* Eandemque calculo suo approbat NATALIS ALEXANDER, etsi in sensu litterali spectatum hocce facinus, crimine non carere non diffiteatur. Mentem suam ita exprimit: *Si litterali scripturae sensui inhaereamus, Iacob a mendacio vix & nullo modo excusari potest. At si sensus figuratus attendatur, & grauissimorum patrum auctoritati hac in quaestione cedendum sit, magisque communi sacrorum interpretum & theologorum sententiae; asserendum est, Iacob paternam benedictionem accepisse absque fraude & mendacio, histor. eccles. vet. test. tm. aetat. III. differt. IX. pag. 257.* Sed istud quidem eiusmodi assertum

est, quod secum pugnare videtur. Si enim secundum sensum litteralem Iacobus peccauit, a peccato absolui nequit. Et prius quidem recte variis rationibus comprobauit ALEXANDER. Quod autem ad posterius attinet, sensus figuratus, si modo is admittendus sit, proprium euertere nequit. Praeterea de ipso facto Iacobi non secundum sensum figuratum, sed secundum sensum proprium iudicandum. Frustra denique dicitur, quicquid hic de sensu figurato dicitur. Auctoritas patrum, & communis consensus sacrorum interpretum atque theologorum, rationibus iustis & euidentibus merito postponitur. Nihil itaque aliud superest, quam vt tandem concludamus, Rebeccae hocce atque Iacobi factum excusari prorsus non posse. Mentitus est, dum patri interroganti, *quis es tu fili mi?* respondit: *ego sum primogenitus tuus, Esau;* item, dum dixit: *ego feci, sicut praecepisti mihi*, cum tamen nihil illi pater praeceperat; item, cum dixit: *comede de venatione mea.* Immo tota illa scena ad fallendum Isaacum fuit comparata. Non omnes quidem fictiones, simulationes & dissimulationes sunt illicitae, quod pluribus comprobatum, *institut. theol. mor. part. III. cap. III. sect. V. ad §. IX.* At ista Iacobi fictio vel hoc nomine illicita erat, quod ad benedictionem Esauo praeripiendam spectabat, adeoque in eius cedebat damnum. Nec obstat, quod sciuerit, eam sibi iam a Deo destinatam. Expectare enim a Deo tempus & modum debuisset, quo ipsemet destinata exequi voluisset. Diuino etiam oraculo sua constitisset veritas, si vel maxime Isaacus contra voluntatem Numinis benedictionem primariam Esauo impertiuisset. Interim non nego, diuinam hic intercessisse prouidentiam & directionem, eaque factum, vt ad oraculi diuini complementum vergerent, quae non malo equidem consilio suscepta, vitio, si modum spectes, non carebant. Diuinam istam vel inde cognoscas directionem, quod Isaacus fraudem Iacobi edoctus, neutiquam benedictionem retractauerit, quod, si voluisset, ei ceteroquin facere licuisset, cum iis, quae per errorem gesta sunt, nemo teneatur. Sed tantum abest, vt retractauerit, vt confirmauerit potius, siue mentem linguamque ita direxerit diuinus spiritus, siue vim oraculi diuini, quod pensi non habuerat hactenus, paulo accuratius secum expenderit, animaduerteritque,

ritque, diuinae sibi neutiquam reluctandum esse voluntati, siue vtrumque simul acciderit. Iam si ipsam benedictionem vtrique impertitam spectes, quae Iacobo apprecatus est, tam eximia erant, vt nihil amplius addi posset. Precatus enim Deum est, *vt illi daret de rore coeli, de pinguedinibus terrae, & abundantiam frumenti & vini noui;* quo ipso rerum omnium, quae ad hancee vitam iucunde & beate transigendam pertinent, copia & affluentia significatur. Euentuque hoc comprobatum fuit, posteris Iacobi in terra collocatis, quae melle & lacte abundaret, cuiusque fertilitatem felicitatemque passim scriptura sacra praedicat. Non desunt equidem homines profani, qui vt quaeuis scripturae asserta in dubium vocant, ita nec illud, quod de praestantia & fertilitate terrae Cananaeae dicitur, admittunt, sed hinc inde, quae, secus se rem habuisse, euincant, conquirunt; quos inter IO. TOLANDVS agmen ducit, in *originib. Iud.* §. *X. pag.* 139. 140. Sed, quam turpiter errent, in sequentibus demonstrabimus ex instituto. Interim, cum benedictio haec fuerit prophetica, in quibus sub bonorum temporalium schemate coelestia & spiritualia proponi solent, nullus dubito, quin & hic ad sublimiora simul respiciatur, & copia illa benedictionum spiritualium, qua Israelem, tum eum, qui est secundum carnem, tum maxime eum, qui est secundum spiritum, Deus cumulauit, indicetur, idque vel ideo, quod ex Iacobi posteris ille fuit, qui de se ipso dixit: *veni, vt vitam haberent, καὶ περισσὸν & abundantiam, Io. X. 10.* De altera benedictionis Iacobo impertitae parte, pariter censendum. Dicit Isaacus: *Seruiant tibi populi, & incuruent se tibi nationes: esto dominus fratribus tuis, incuruentque se tibi filii matris tuae.* Verum quidem est, Iacobi posteros a tempore Dauidis, vicinis gentibus imperitasse. Idumaeos quoque iis subinde paruisse, iam supra ad §. *VIII.* obseruauimus. Augustius tamen quid verba patriarchae indicant, & vim suam tum demum plene exerunt, si de Christo cogitemus, ex semine Iacobi oriundo; cui gentes omnes, finesque terrae, Deus in hereditatem dedit, *Psal. II. 8.* cuius regni non erit finis, *Luc. II. 33.* In cuius nomine se incuruare & genua flectere debet, quicquid est coelestium, & terrestrium, & subterraneorum, *Phil. II. 10.* Quod ad Esauum attinet, cum querelis, lacrymis, eiulatu, patris animum iam ceteroquin satis pertur-

perturbatum, magis commouisset, nec vt benedictionem Iacobo impertitam retractaret, obtinuisset, tandem vt & sibi benediceret, impetrauit. Hinc Isaacus dixit: *Ecce! in pinguedinibus terrae erit habitatio tua, & de rore coeli desuper, & gladio tuo viues, & fratri tuo feruies, cum autem incipies dominari, franges iugum eius a collo tuo, Gen. XXVII. 30-40.* Primum huius benedictionis caput si spectes, Esauo eadem promittere videtur, quae Iacobo promisit, nec discrimen inter vtriusque benedictionem intercedere. Hinc nonnulli verba ebraea aliter vertunt, vt sensus plane contrarius inde resultet, hunc in modum: *a pinguedine quidem terrae (remota erit) sedes tua, neque rore coeli ex alto foecundabitur.* Ita IOAN. CLERICVS, qui ea in re iam praeeuntem sibi habuit SEBASTIANVM CASTALIONEM. Verum cum aliis dura nimis & coacta haec videatur interpretatio, discrimen nihilosecius ingens inter Esaui & Iacobi benedictionem intercedere putant, etsi vel maxime prior expositio, quae & HIERONYMI est, retineatur. Comparate namque benedictionem Esauo impertitam intelligendam esse, vt sensus sit: *Equidem & tua habitatio erit in pinguedinibus terrae*, continget & tibi posterisque tuis terra haudquaquam sterilis, nec deerunt, quae ad huius vitae felicitatem pertinent: sed fratris tui, eiusque posterorum, in his omnibus melior erit conditio. Confirmari videtur haec interpretatio ex eo, quod sequitur: *& gladio tuo viues.* Indicatur nimirum, Idumaeos latrociniis quaesituros opes, quod & postea fecerunt, teste IOSEPHO, *lib. IV. de bello iud. cap. XV.* Et ita sermo Isaaci optime cohaeret: *erit equidem & tua habitatio in pinguedinibus terrae, & de rore coeli desuper dabitur tibi:* sed cum posteri tui terram felicitate Cananaea multum inferiorem possessuri sint, ad bella & latrocinia se conuertent, vt inde opes acquirant. Addunt nonnulli, discrimen inter benedictionem Iacobi & Esaui, in eo quoque constituendum, quod in illa ad spiritualia simul bona, speciatim ad semen benedictum, ex Iacobi posteris nasciturum, respiciatur, cum in hac terrestrium tantum habeatur ratio. conf. B. IOAN. GERHARDVS ad *h. l. pag. 534.* Addit denique Isaacus: *& fratri tuo feruies*, quo ipso confirmat, quod antea Iacobo praedixerat. *eum autem incipies dominari, franges iugum eius a collo tuo:* hoc nonnulli ita capiunt, ac si non tantum

 iugi

iugi excussio, sed imperium etiam in Israelitas his verbis significetur. Hinc de euentu huius vaticinii solliciti sunt, tandemque in eam ingrediuntur sententiam, impletum illud fuisse, cum summa rerum apud Iudaeos ad gentem Herodum transiit, quos origine Idumaeos fuisse, constet. Non tamen videtur hic verborum Isaaci sensus esse: sed tantum, quod Idumaei, excusso seruitutis iugo, sui iuris futuri sint. Nec enim dicitur, Esauum fratri imperaturum, aut Iacobum fratri seruiturum, sed tantum: כאשר תריד *cum dominaberis*, seu cum tui iuris esse inceperis, *franges iugum eius a collo tuo.* Hunc in modum & vulgatus interpres sensum istorum verborum ita exprimit: *tempus veniet, cum excutias & soluas iugum eius de ceruicibus tuis.* Consentiunt LXX. interpretes, Targum ONKELOSI, aliique. Vaticinio huic etiam respondit euentus. A Dauide enim licet subacti Idumaei, non semper tamen paruerunt Iudaeis. Namque iam sub Salomone iugum quatere coepere, *I. reg. XI. 14.* etsi tum nondum illud excussisse videantur, quae est sententia FLAV. IOSEPHI, *antiquit. iudaic. libr. VIII. cap. II.* Postea vero sub Ioramo plane illud excusserunt, regemque sibi constituerunt, *II. reg. VIII. 20.* & *II. paralip. XXI. 8.* Videnturque deinde per aliquot secula suae gentis regibus paruisse, donec ab Hyrcano subacti, iudaicae gentis sacra susciperent; vid. IOSEPHVS, *antiquitat. iudaic. lib. XIII. cap. XVII.*

§. XI.

Iacobus, vir fide, pietate, sapientia singulari praeditus, vt fratris iram euitaret, consilio matris ad auunculum suum Labanem se recepit.* In itinere memorabili somnio de Numinis in se voluntate, & cura, simulque de salute per Messiam consequenda, certior redditus, ** felicibus auspiciis ad Labanem peruenit. Apud quem cum fidem summam & integritatem in seruitio eius comprobasset, duas eius filias in matrimonium accepit, hoc velut laboris referens praemium. Nec deinde seruire pro certa mer-

cede Labani desiit: qui cum, stimulante inuidia, Iacobum quoque opibus crescere aegre ferret, ab eo tandem discessit, ex Mesopotamia in terram Canaan reuersurus.***

* Contigit id anno aetatis Iacobi LXXVII; quod rationibus luculentis comprobari potest, quas in compendio legere licet apud MELCHIOREM LEIDEKKERVM, *de republ. ebr. lib. II. cap. XI. pag. 101.* Respondet annus ab orbe condito MMCCXLV. vid. IAC. VSSERIVS, in *annalib. pag. 7.*

** Praeter eam, quam indicauimus, suscepti consilio matris itineris caussam, vt fratris scilicet iram euitaret, alia etiam accessit, quod parentum suasu inter filias Labanis coniugem quaereret, *Genes. XXVII. 41. seqq. XXVIII. 1. 2. 3.* In itinere constituto memorabile illud somnium oblatum est. Scalam nempe vidit, quae ad coelum pertingeret, descendentibus & ascendentibus in ea angelis: simul in eius fastigio Dominum conspexit, promissionibus pulcherrimis animum eius erigentem. Cum vero dubitari nequeat, quin scala ista alicuius rei fuerit symbolum, nec id a diuino scriptore expressum sit, variis hominum coniecturis & opinionibus suppeditata fuit occasio. Plerique Ebraeorum, vt ex *Pirke* ELIESERIS, *cap. XXXV.* constat, ortum atque occasum quatuor monarchiarum hacce scala adumbratum fuisse putant. Scilicet hac de re solicitus erat Iacobus, vt per somnium de ea a Deo esset erudiendus. R. LEVI BEN GERSON ad philosophicas & sublimes assurgit meditationes, per *scalam istam vnitatem essentiarum, ita, vt vna quasi connexa sit alteri, & omnia sint quasi vnum quid,* significari, contendens. Hinc, quod scala ista constituta dicatur in terra, eo putat innui generationem & corruptionem, quae principium sit omnis cognitionis & contemplationis: quod autem caput eius in coelum pertigisse dicitur, eo doceri, quod res inferiores influxu superiorum sustententur, & sic porro. Anxium scilicet & solicitum Iacobi animum metaphysicis speculationibus erigi atque confirmari potuisse, homo ineptus sibi persuasit. Quam autem vellem, vt soli Iudaei hic desiperent! Sed non meliora sunt ORIGENIS commenta, qui ad μετεμψύχωσιν

 seu

seu migrationem animae ex corpore in aliud corpus, scalam huncce refert, apud HIERONYMVM, *epist. CLX'.* R. ISAAC ABARBANEL, apud quem & reliquae Ebraeorum sententiae legi possunt, *comment.* ad *h. l.* templum Hierosolymitanum sub hocce schemate sibi inuenisse visus est. Et licet specie quadam non destituantur, quae hac de re disserit, lubrico tamen fundamento, immo ridiculo errore, & ei cum aliis Ebraeis communi, cuncta innituntur, quod locus, in quo tum dormiuit Iacob, fuerit mons Moriah. Propius ad rem accedunt, sed eam nondum acu tangunt, qui diuinam prouidentiam scala ista adumbratam volunt, in qua sententia ex Iudaeis ABEN ESRA, ex christianis THEODORETVS versatur. Haud inepte namque huc cuncta applicari possunt, quod diuina prouidentia e coelo ad terram pertingat, & terrestria quoque cuncta sapienter dirigat, & dispenset, quod in ea angelorum quoque subinde intercedat ministerium, & denique, quod varii sint diuinae prouidentiae modi, vt diuersi scalae Iacobaeae gradus. Accedit, quod ipsius Iacobi vel maxime interesat, de prouidentia ista Numinis certiorem reddi, quorsum & ipsae promissiones diuinae haud obscure tendunt. Verum, etsi omnino huc quoque visio illa Iacobo in somno oblata comparata fuerit, scala tamen sublimius quid, nempe Messiam, ceu fundamentum omnis salutis & prouidentiae istius specialis, quae circa fideles versatur, denotat. Atque hoc vel ex ipsa Dei promissione, Iacobo in eodem somnio facta, patet, quippe in qua primo praecipuoque loco ponuntur promissiones iam Abrahamo factae, & nunc Iacobo repetitae, quarum praecipua est illa de semine benedicto; vnde & speciatim additur: *in te & semine tuo omnes benedicentur terrarum gentes.* Tum vero subiungitur promissio de prouidentia Dei speciali, qua Deus eum custoditurus, & eum saluum incolumemque ad patrios lares reducturus sit. Atque haec quidem etiam ad conuincendos iudaeos sufficere poterant. Christianis enim hac de re dubitare nefas, ob ipsam Christi seruatoris interpretationem, *Ioan. I. 51.* Quo pacto autem singula commode ad Christum applicari queant, iam ab aliis ostensum. conf. ABRAHAMVS CALOVIVS, ad *Ioan. I. 51.* item AVGVSTVS PFEIFFERVS, *dub. vexat. cent. I. loc. LVII.* & IO. MICHAEL LANGIVS, peculiari disser-

dissertatione, aliique. Experrectus ex somno exclamauit Iacobus; *Vere est Iehouah in loco isto: ego vero non noueram!* Vix videtur verosimile, Iacobum ignorasse, Deum vbique esse, & vbique esse inuocandum. Hoc itaque sibi velle videtur, se non cogitasse, Deum se isthoc in loco specialiori quadam ratione sibi manifestaturum. Non equidem, ac si ignorauerit, Deum se vbique manifestare posse, sed quod sibi non persuaserit, eo in loco Deum hoc facturum. Possent haec verba ita capi, vt saltem Iacobus iis indicaret, aliquid praeter opinionem sibi accidisse, nisi sequentia obstarent: *Quam terribilis est locus iste! Non est locus iste aliud, quam domus Dei, & iste porta coeli est.* Haud obscure enim inde colligitur, quod ipsi loco sanctitatem quandam singularem tribuerit, non aliam ob caussam, quam quod forte crediderit, Deum ibi quandoque praesentiam suam specialiori quadam ratione manifestare. Iudaeorum enim, ad templum aliquando ibi aedificandum respici contendentium, commenta, nos non morantur, cum omnia lubrico fundamento, eoque antea iam exploso innitantur, contigisse hoc in monte Moriah. Neque satis Iacobo fuit, summa animi deuotione istam Numinis patefactionem venerari, sed etiam externum aliquod suae pietatis extare voluit monumentum. *Tulit* enim *lapidem, quem posuerat sub capite suo, & posuit eum in titulum, & effudit oleum supra summitatem eius.* Vbi quidem nonnulli obseruant, morem consecrandorum lapidum, eosque oleo inungendorum, fuisse apud gentes orientales antiquissimum, a quibus ad Graecos atque Romanos transierit. Confirmari hoc posse, putant, ex eo, quod de Vsoo antiquissimo Tyriae orae incola refert SANCHVNIATON, consecrasse eum duos cippos igni & vento, eosque adorasse, & sanguine ferarum, quas ceperat, libasse, apud EVSEBIVM, *praep. euang. lib. I. cap. X. p. m. 35.* De Graecis quoque CLEMENS ALEXANDRINVS: πάντα λίθον, τὸ δὴ λεγόμενον, λιπαρὸν ἐπροσκύνουν, *omnem lapidem pinguem, vt dicitur, adorabant, strom. lib. VII. p. 713.* Atque hinc porro colligunt, Iacobum hoc ex consuetudine apud gentes orientales iam tum recepta fecisse. Ita quidem vir clarissimus IO. CLERICVS, ad *Gen. XXVIII.* qui praeeuntem hac in re sibi habuit HVGONEM GROTIVM. Aliis autem verosimilius

similius videtur, ex hocce ipso Iacobi facto, morem consecrandi vngendique lapides ad gentes alias dimanasse. Certe ex testimoniis antea allatis non liquet, iam ante Iacobi aetatem hunc morem apud orientis gentes receptum fuisse. Immo a Iacobo eum ad alios profluxisse, inde constare videtur, quod Phoenices lapides eiusmodi vnctione numini consecratos, *βαιτύλια* vocauerint; rei huius memoriam aperte conseruantes, cum a loco, cui deinceps Bethelis nomen fuit, & vbi Iacobus lapidem huncce vnxit, *βαιτύλια* dicta, manifestum sit. Testis huius rei est SANCHVNIATON apud EVSEBIVM *l. c.* ἐπενόησε Θεὸς οὐρανὸς βαιτύλια, λίθους ἐμψύχους μηχανησάμενος; *inuenit Deus Vranus baetulia, lapidibus animatis factis.* Quid autem lapides animati? Recte, ni fallor, coniectat SAM. BOCHARTVS, scriptum a SANCHVNIATONE fuisse אבנים נשפים *lapides vnctos*, vnde in vltima voce per litterarum quarundam transpositionem factum sit, נפשים, hinc PHILONEM BYBLIVM transtulisse: ἐμψύχους, *Phaleg. lib. II. cap. II.* Baetuliorum etiam DAMASCIVS meminit in *vita Isidori* apud PHOTIVM, *cod. CCXLII.* Nec hoc nostrae sententiae obstat, quod credibilius sit, Iacobum morem gentium secutum, quam gentes amplissimas exemplum vnius viri. Non enim dicimus, statim gentes hoc exemplum imitatas: sed fieri potuit, vt initio nonnulli, apud quos Iacobi quaedam fuit veneratio, istud imitarentur, per quos facile ad alios hoc propagari potuit, quemadmodum & alias superstitio subito incrementa sumit. Interim non asserimus, Iacobum omnium primum fuisse, qui eiusmodi quid fecerit; aut quod non simile quid apud alios homines sanctos viderit, licet lapidis ab eo erecti & vncti tanta cumprimis celebritas esse potuerit, vt alios ad imitationem induceret. Ad minimum illi notum erat, externis actibus, aut symbolis, homines pios suam erga Deum subinde testatos venerationem, aut etiam res certas Numini consecrasse. Namque quo fine lapidem oleo perfuderit, itidem non plane constat: num, vt loco sacrificii haec effusio esset, cui ceteroquin eo in loco non aliud quid suppetebat, an, quod verosimilius, vt lapidem illum velut instrumentum futurum diuini cultus consecraret. Oleum autem haud dubio ex domo paterna in varios vsus, more gentium orientalium,

secum

secum sumpserat, vt non necesse sit cum Ebraeorum doctoribus fingere, hoc e coelo delapsum esse. Loco, vbi haec contigerunt, Bethelis nomen inde a Iacobo impositum, quod & deinceps inualuit, cum antea Luza vocaretur. Quanquam nonnulli dubitent, an iam eo tempore vrbs aliqua ibi fuerit, cum, si fuisset, ratio non appareat, cur in ea non potius, quam extra eam pernoctauerit Iacobus. Sed caussas etiam certas habere potuit, cur eam vrbem non ingrederetur, & non procul ab ea pernoctaret: vnde factum, vt proprie quidem locus, in quo somnium hoc Iacobo obtigit, hinc vero ob vicinitatem etiam ipsa vrbs Luza Bethelis nomine veniret. Quod si obseruetur, ratio reddi potest, cur aliquando a Bethele distingui videatur Luza vel Bethel-Luza, aliquando vnus idemque locus censeatur. Constat ceteroquin, Bethel fuisse in tribu Beniamin ad Hierosolymae ortum, haud procul a finibus Ephraim. Celebritatem etiam hicce locus inde consecutus est, quod Ierobeamus, vt Israelitas a templo Hierosolymitano auerteret, alterum vitulorum aureorum in eo collocauerit, haud dubio, quod ob memoriam eius, quod Iacobo hic contigerat, multi iam ceteroquin veneratione quadam, vt fieri solet, eundem prosequerentur. Sed hoc *ὡς ἐν παρόδῳ*. Tandem & votum Iacobus addidit, quo, si saluus incolumisque reuerteretur, vouebat primo quidem lapidem illum, quem erexerat & consecrauerat, fore בית אל *domum Dei*, non ac si lapis ille futurus esset domus Dei, aut ac si ex eo templum esset extructurus, sed quod locum, in quo lapis ille positus erat, precibus sacrisque rite faciendis, esset destinaturus; deinde, omnium eorum, quae illi Deus daturus esset, decimam partem se Deo redditurum, vt animum gratum beneficiorumque in se collatorum memorem, hac ratione testaretur. An vero hinc sequatur, ministris ecclesiae iure naturali decimas deberi, alibi disquiremus.

*** Varia & plane singularia Iacobi, quamdiu apud Labanem commoratus est, fuere fata, quae Moses describit *Genes. XXIX.* & *XXX.* In his memorabilis est Iacobi polygamia, de qua in sequentibus ad *§. XIX.* dicetur. Labanis quoque ingenium fraudulentum, iniquitas porro & auaritia, non minus & superstitio cum aua-

ritia plerumque iuncta, elucescit. Hinc fraudulenter pro Rachele substituta Leah, & merces Iacobi non semel mutata, *Gen. XXXI. 7.* Diuinae autem benedictionis vis in Iacobo fuit conspicua, qui, dum singulari artificio naturae viribus ad varios colores in ouibus efficiendos vtitur, peritiam suam rerum naturalium solertiamque demonstrauit, nec tamen quidquam, quod reprehendi debeat, admisit. Nihil aliud enim socero ademit, quam quod iure sibi vindicare poterat. De artificio autem isto Iacobi itidem in sequentibus adhuc nonnulla monebuntur. Crescente tandem indies Labanis & filiorum eius inuidia, diuinitusque in patriam redire iussus Iacobus, re omni cum vxoribus communicata, dum oues suas tonderet Laban, clam eo cum facultatibus suis omnibus & tota familia discedens, transactis in eius seruitio annis viginti, Euphratem traiecit. Ex vxoribus atque concubinis tum susceperat praeter filiam, cui Dina nomen fuit, filios vndecim. Cum enim *Genes. XXXV. 22. 26.* duodecim filii in Mesopotamia nati dicuntur, excipiendus est ex eo numero Beniamin, quippe quem in Cananaea natum esse, constat. Laban die tertio Iacobum fugisse audiens, cognatis suis secum assumtis, itinere septem dierum eum persecutus, tandemque assecutus est in monte Gilead, qui ab euentu huius congressus nomen adeptus est. Laban enim durius quid in Iacobum statuere diuinitus prohibitus, cum eo amice saltem expostulauit, Iacobo innocentiam suam paulo acrius tuente, cum Laban frustra idola sua, (de quibus in sequentibus) apud eum quaesiuisset, lite omni, sedere tandem inito, finita, in cuius testimonium cumulus lapidum aggestus, quem Laban Syro sermone יגר שהדותא Iacobus autem ebraeo גלעד appellauit. Contigit hoc secundum eam, quam sequimur, supputandi rationem, anno mundi MM CC LXV.

§. XII.

In itinere constituto filius Dei in hominis forma apparuit, & cum eo colluctatus est, benedictionemque, quam expetebat, impertiuit.* Cum fratre etiam Esauo, ei obuiam

niam facto, reconciliatus, tandem eo, quorſum tendebat, venit. ** Vbi dum rerum ſuarum ſatagebat, cultuique Numinis intentus erat, *** varias & ipſe calamitates expertus eſt, mox liberis, quae non decebat, deſignantibus, * mox coniuge ſuauiſſima Rahele morte erepta. **

* Federe ita cum Labane inito, vt antea diximus, Iacobo iter ſuum continuanti, occurrerunt angeli Dei, vt de diuino iterum auxilio hac ratione certior redderetur, vt redditus fuerat per ſomnium, cum in Meſopotamiam tenderet, in quo itidem angelos in ſcala aſcendentes deſcendentesque viderat. Sed nunc quidem non in ſomnio, ſed a vigilante angelos ab eo conſpectos, credibile: nec aliud quid ex verbis Moſis colligas. Cumque plures eſſent, quos videbat, angeli, vt inſtar exercitus ei ſe exhiberent, qui pro ipſo pugnare paratus eſſet, hinc locum illum *Mahanaim* vocauit, quod nomen etiam vrbi ibidem conditae deinceps haeſit. Ita a Deo quidem confirmatus, non tamen intermiſit, fratris, quem valde adhuc ſibi iratum credebat, animum placare, prius quam in conſpectum eius veniret. Ideoque non tantum ex Peraea, prius quam Iordanem traiiceret, legatos ad Eſauum miſit, qui ei, quod omni opum genere auctus ex Meſopotamia rediret, nec tam inopem eſſe, vt paternae hereditatis partem praecipuam concupiſceret, ſignificarent, adeoque fratris animum hac ratione ei conciliarent; ſed cum ex legatis illis ad ſe reuerſis intellexiſſet, quadringentis viris ſtipatum fratrem ſibi obuiam venire, metu eius, quod fratris conſilium ignoraret, mirifice inde aucto, precibus primum ardentiſſimis, Numinis auxilium implorauit, tum dona fratri, priusquam ſibi occurreret, offerenda praeparauit, cumque haec ſe praecedere iuſſiſſet, ipſe cum familia inſecutus eſt, tandemque ad Iabokki vadum vsque progreſſus eſt. Torrens hicce ſeptentrionalis terminus eſt regionis Ammonitarum, quem transgreſſi non ſunt Iſraelitae. Familiam & omnia ſua, cum torrentem transmiſiſſet, ipſe ſolus manſit, vt eo intentiores, a reliquis remotus, preces ad Deum funderet. Tum vero contigit, vt vir quidam cum eo luctaretur, donec ori-

retur aurora: qui cum se Iacobo superiorem non esse videret, acetabulum femoris eius feriit, idque inter luctandum luxatum est, a Iacobo vero prius dimissus non est, quam ab eo benedictionem impetraret. Qui, non reuera, sed in somnio hoc contigisse, putant, nullas, quae id euincant, adferre rationes possunt: & vel ideo audiendi non sunt, quod a Mose non aliter haec lucta narretur, quam res vere gesta narrari solet FL. IOSEPHVS φάντασμα vocat, *lib. I. antiquit. iudaic. cap. XIX.* φαντάσματι σύντυχὼν διεπάλαιεν, *in phantasma cum incidisset, luctatus est, eo pugnam incipiente, vicit autem phantasma,* (ἐκράτει δὲ φαντάσματος) *quod voce vtitur & verbis ad eum, gaudere hoc facto iubens, &c.* Deinde tamen θεῖον ἄγγελον *angelum diuinum* vocat. Nonnulli Iudaeorum, Sammael seu angelum malum fuisse, volunt: non expendentes secum, quod Iacobus benedictionem ab eo, quocum luctatus est, petierit. vid. IO. CHRISTOPHORVS WAGENSEILIVS, in *Sota pag. 480.* In eo fere Ebraeorum doctores conueniunt, fuisse angelum Esaui, licet, num proprius, an toti eius posteritati communis, item, bonusne an malus fuerit, inter se dissentiant. Legendus hac de re ISAAC ABARBANEL, *comment.* ad *h. l.* Fuerunt etiam ex christianis, qui angelum hunc creatum fuisse, pertenderent, quibus praeter alios suffragatus est THEODORVS HACKSPANIVS, ad *Hos. XII. 4.* it. *miscell. append. de cabbala pag. 396.* In eandem quoque ingressus est sententiam vir doctissimus, IOAN. CLERICVS, qui contra eos, qui angelum increatum, seu filium Dei, qui assumta humana specie cum Iacobo luctatus sit, fuisse contendunt, sequentibus rationibus pugnat: *praeterquam, quod non constat, an vsquam Deus ipse angelus sui dicatur, (nam obscurus est locus Malach. III. 1.) certe parum reuerenter de Deo cogitant, qui tantillam ob rem, vt scilicet cum homine mortali velut per ludum luctaretur, & ab eo vinci se simularet, eum humanam formam assumsisse censent. Nec si quidquam eiusmodi credidisset, Paulus, vsque adeo filii Dei extulisset amorem in genus humanum, quo factum, vt semetipsum exinanierit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus & habitu inuentus vt homo, Philipp. II. 7. cum saepe humani corporis phantasma, si nonnullis credimus, sine graui vlla caussa induisset. Et tantum quidem abest, vt lucta hominis cum creatore,*

immo

immo hominis victoris cum triumphato Deo concoqui possit, vt vix angelum ab homine victum feramus. Profecto, nisi omnia haec ita narrarentur, vt vigilanti Iacobo accidisse manifesto intelligantur, libenter, somnium hoc fuisse, atque haec in somniis acta crederemus. Patres vero antiqui plerique, & plurimi quoque recentiorum, virum hunc ipsum fuisse Deum, & quidem Christum in forma humana apparentem, docent, & quidem rectissime mea opinione. Qui enim cum Iacobo luctatus est, non angelus, sed aliquoties diserte Deus vocatur. Sic Iacobus superior & princeps fuisse dicitur: עם אלהים *cum Deo, vers. 28.* & loco, vbi hoc contigit, nomen inditum פניאל *Pniel*, addita ratione, quod viderit *Deum a facie ad faciem.* Praeterea Iacobus ab eo, quocum colluctatus fuerat, benedictionem petit, *vers. 26. 29.* & quidem vt a tali, in cuius potestate positum erat, benedicere hominibus. Quod Deo quidem, non autem angelo creato, conuenit. His argumentis praeter alios & THEODORETVS vtitur, *quaest. XCI. in Gen.* qui & duo alia adhuc addit, quorum vnum inde desumtum est, quod colluctator Iacobi nomen suum ei indicare detrectauerit, quippe quod θαυμαστὸν *mirabile* sit, in quod curiosius inquirere mortalibus fas non est; alterum inde, quod vir ille nomen Iacobi mutauerit, & in eo victoriam haud obscure promiserit. Nec rationes a viro clarissimo in medium allatae ab ista quenquam temere dimouebunt sententia. Christum enim subinde angeli nomine venire, non tantum ex *Malach. III. 1.* qui locus neutiquam obscurus est, sed & ex *Genes. XVI. 7. XXII. 11. XXXI. 11. 13. Exod. III. 2. XIV. 19. XXXII. 34.* aliisque locis constat. Quae licet forte non admittantur a viro doctissimo, etiam in hisce angelum creatum intelligente, posset tamen demonstrari, in his omnibus increatum angelum intelligendum, si ad singula descendere huius loci esset. Nec parum reuerenter, vt ille autumat, de Deo cogitant, qui tantillam ob rem, vt cum homine mortali velut per ludum luctaretur, & ab eo vinci se simularet, eum humanam formam assumsisse censent. Qui enim summam Numinis Φιλανθρωπίαν hac in re summa animi submissione venerantur, num illi parum reuerenter de Deo cogitant? praesertim cum constet, delicias eius esse cum filiis hominum, *Prou. VIII. 31.* Paulus autem iure

optimo amorem seruatoris, quod forma serui assumta semetipsum eo vsque exinaniuerit, vt mortem quoque eamque ignominiosissimam subiret, maximopere extollere potuit, etiamsi crediderit, (quod eum credidisse nulli dubitamus) Christum humana specie sanctis veteris testamenti viris quandoque apparuisse. Praeterquam enim, quod istae apparitiones velut praeludia quaedam fuerunt eius, quod deinceps fieri debebat, ista humanae naturae assumtio, qua filius Dei homo factus est, longe amplius quid est, quam apparitiones illae in humana forma, eoque magis extolli ab apostolo poterat, quod ita homo factus est, vt se ipsum ad mortem quoque exinaniuerit, quod de apparitionibus illis, patriarchis factis, dici nequit. Quid vero tandem absoni est, quod Deus cum homine luctando, eique cedendo, suam declarare voluerit φιλανθρωπίαν, Iacobique animum erigere, & ad quaeuis aduersa confirmare? Esto vero, rationem hoc concoquere non posse: ideo quod aperte satis Moses narrat, in dubium vocandum non est. Non autem in somnio, sed reuera hancce luctam contigisse, iam supra euicimus. Id adhuc memoratu dignum, quod angelus ille colluctator nomen Iacobi mutauerit, eumque Israelem vocauerit, quod perinde est, ac si *principem* seu *victorem Dei* dicas, iuxta interpretationem ab ipso suppeditatam. FLAV. IOSEPHVS aliter interpretatur: *σημαίνων τῦτο κατὰ τὴν ἑβραίων γλῶτταν τὸν ἀντιςάντα ἀγγέλῳ θείῳ: quod Ebraeis reluctantem diuino angelo significat: antiquiteat. iud. libr. I. cap. XIX.* Quo ipso illorum confirmare suspicionem videtur, qui eum linguae ebraeae non satis gnarum fuisse existimant. Idem de antiquis ecclesiae doctoribus censendum, qui, Israel idem significare, putant, ac *virum videntem Deum* איש ראה אל, vt ORIGENES *περὶ ἀρχῶν, lib. IV. cap. IV.* EVSEBIVS, *demonstrat. euangel. lib. V. cap. XI.* aliique. Sed hoc *ὡς ἐν παρόδῳ.*

** Orto sole, Iabokkum torrentem & ipse transgressus Iacobus familiam ita disponit, vt animum Esaui eo facilius ad misericordiam flecteret, & ita obuiam illi factus, benigne ab eo excipitur, vixque precibus, vt munera illi destinata acceptaret, impetrat. *Genes. XXXIII. 1. seqq.* Ita cum ad Schirem montem reuersus esset

Esauus,

Esauus, Iacobus in locum venit, qui deinceps *Succoth* dictus est, eo quod sibi domum, gregibus autem suis tuguria ibidem extruxisset. Deinde superato Iordane Cananaeam repetiit, & tentoria sua fixit iuxta Salemum vrbem Sichemitarum, in portione agri, quam emit a filiis Hamoris patris Sichemi centum nummis. Vocem enim קשיטה, qua Moses vtitur, certum nummi genus denotare, viris doctis iampridem obseruatum est. vid. SAM. BOCHARTVS, *hierozoic. part. I. lib. II. cap. XLIII.* 10. HENRICVS HOTTINGERVS, *dissertat. de nummis orient. pag. 110.* AVGVST. PFEIFFERVS, *dub. vexat. centur. I. loc. LXII. pag. 160.*

*** Extruxit namque ibi altare, quod vocauit אל אלהי ישראל *Deus, Deus Israel.* In more enim tum positum erat, altaribus eiusmodi nomina imponere. Nec ita hoc capiendum, ac si Iacobus ipsi altari diuinitatem tribuerit, sed sensus est, hoc altare sacrum esse debere Deo, vero scilicet Deo, qui est Deus Israelis. conf. *Exod. XVII. 15.* Legat, qui plura hac de re cupit, CAMPEGIVM VITRINGAM, *obseruat. sacrar. libr. III. cap. XXIII. pag. 804. seqq.* Nimirum eodem in loco hoc contigit, vbi Abrahamus primum suum altare extruxerat, *Genes. XII. 6. 7.* & fons Iacobi erat in conspectu montis Garizim, de quo *Ioan. IV. 5. 6. 12. 20.* Eum enim in agro Sichemitano positum fuisse, ex *Iud. IX. vers. 7.* liquet.

* Huc Dinae raptus pertinet, & hinc secuta Sichemensium caedes, perfide a Simone & Leui, filiis Iacobi, perpetrata, *Genes. XXIV.*

** Cum ob Sichemensium caedem diutius ibi commorari consultum non duceret Iacobus, metuque anxius esset, diuinitus admonitus Bethelem se conferre statuit, ibique exstructo altari sacra Deo facere, votum ita exsoluturus, quo Esauum fugiens se obstrinxerat. Dumque in eo est, vt diuinae voluntati morem gerat, suis imperat, vt Deos alienos remoueant, corpora aqua abluant, & alias vestes induant, *Genes. XXXV. 4.* Vnde intelligimus, in ipsa viri sanctissimi familia idololatriam gliscere coepisse, siue inter seruos eius ex aliis gentibus adscitos alienorum Deorum cultores fuerint, siue forte ipsa Rahel paternorum Penatum non-

dum

dum depoſuerit cultum. In ſignum autem purae mentis corpora etiam aqua abluere, & mutare veſtes iubet, cum a ratione haud alienum ſit, externis actibus animi puritatem teſtari. Ad exemplum idololatrarum hoc Iacobum feciſſe, non eſt veroſimile, & a ſanctitate viri prorſus abhorret, etſi ita exiſtimet IOAN. CLERICVS ad *h. l.* qui praeeuntem ea in re ſibi habuit IOAN. SPENZERVM, de *legib. ebraeor. ritualib. lib. III. diſſert. III. cap. III. ſect. II.* Omnibus probe purgatis, Bethelem tandem venit Iacobus, quae antea Luza dicebatur, ibique altare Deo extruxit, qui ibidem, cum ex Meſopotamia rediret, altera vice ei apparuerat. Ita enim verba Moſis *Gen. XXXV. 9. 10. ſeqq.* intelligenda videntur. Ad rem ipſam quod attinet, perinde eſt, ſiue ad illud tempus, de quo in antecedentibus ſermo eſt, ſiue ad praeterlapſum, cum Iacobus ex Meſopotamia rediret, haec adparitio referatur. Repetita autem in ea fuit promiſſio iam antea tum ipſi Iacobo, tum Abrahamo & Iſaaco facta. Cum Bethele Iacobus cum ſuis profectus eſſet, nec procul ab Ephratah abeſſet, Rachel ex difficili partu, cum Beniaminum enixa eſſet, obiit. Illud terrae ſpatium a loco, vbi funeſtus Rachelis partus contigit, ad Ephratam vsque, Moſes exprimit per כברת־הארץ, cumque vox כברת admodum obſcura ſit, plurimum negotii interpretibus faceſſiuit. Quicquid autem ſit de vocis iſtius origine, ſufficit ad ſenſum rite asſequendum, non adeo magnum terrae ſpatium eadem denotari. Et haec quidem omnia vitam Iacobi ſatis acerbam reddebant: ad quae etiam Rubenis, filii primogeniti, inceſtus acceſſit, *Gen. XXXV. 22.* quem magnopere afflixiſſe patrem, non eſt, quod dubitemus. conf. *Gen. XLIX. 4.* Addit Moſes, Iacobum tum Hebronem veniſſe ad Iſaacum patrem, *Gen. XXXV. 27.* Nec tamen prima vice, vt credere par eſt, poſt eius ex Meſopotamia reditum, niſi, quod aliis placet, dicere velis, ordinem temporis hic non obſeruatum. Idem dicendum de morte Iſaaci, quae ſtatim ſubiicitur, at tum demum contigit, cum iam Ioſephus a fratribus venditus & in Aegyptum abductus eſſet. Obiit autem Iſaacus anno aetatis CLXXX. mundi MMCCLXXXVII. a filiis Eſauo & Iacobo ſepultus, *Geneſ. XXXV. 29.*

§. XIII.

§. XIII.

Inde cum aliquod temporis ſpatium effluxiſſet, noua eum calamitas, reliquis longe grauior, excepit, Ioſepho filio, quem vnice in oculis ferebat, a fratribus clam intercepto, & ab Iſmaelitis in Aegyptum, patre ignaro, delato.* Sed Ioſephi ita in Aegypto enituit pietas ſapientiaque, vt variis ſuperatis caſibus, ipſi Aegypto ſummus rerum adminiſtrator a Pharaone praeficeretur.** Tandem fratribus, dum altera vice in Aegyptum emendi frumenti cauſſa deſcenderunt, ſe agnoſcendum praebuit: patremque cum tota familia, vt in Aegypto rerum ſuarum ſedem figeret, inuitauit. Quod & factum eſt.***

* Odii grauiſſimi, in tantum ſcelus erupturi, quo fratres Ioſephum proſequebantur, tres a Moſe commemorantur cauſſae. Prima fuit, quod infamiam fratrum, ſeu quae ſcelerate ab illis agebantur, patri retulerit. Nonnulli interpretum, & Graeci etiam quidam patres verba Moſis ita capiunt, ac ſi fratres Ioſephum detulerint apud patrem. Sed hoc textui ebraeo aperte repugnat. Nec in eo peccauit Ioſephus, cum eo hoc fecerit animo, vt reprehenſi a patre, rectius ſeſe gererent. Altera cauſſa erat, amor ſingularis, quo pater Ioſephum prae reliquis fratribus proſequebatur. Rationem reddit Moſes, quod fuerit בן זקנים *filius ſenectutis*, hoc eſt, in ſenectute ab eo genitus. Poſt reliquos enim fratres, excepto Beniamine, natus erat. Accedere & aliae cauſſae poterant, quod ſcilicet ex Rahele, vxore ſibi dilectiſſima, eum ſuſcepiſſet, & indole ingenua eum praeditum videret. Signum itaque etiam externum ſui erga illum amoris extare voluit, dum illi fecit כתנת פסים, *tunicam particularum, tunicam polymitam*, vt vulgatus habet, χιτῶνα ποικίλ[illegible] iuxta LXX. interpretes, hoc eſt, variam, variegatam & multicolorem. Hinc fratrum in eum magis incendebatur inuidia. Accedebant tertio ſomnia, diuinitus Ioſepho oblata, eiusque ſortem futuram adumbrantia, animoque ſimplici

 narrata

narrata patri & fratribus, sed ab his in pessimam partem accepta. Hinc consilia ista fratrum sanguinolenta, intercedente Rubene suspensa, sed oblata occasione eo deducta, vt Ismaelitis venderetur, ab iis in Aegyptum deportandus. Midianitarum etiam dum iniicitur mentio, non ita hoc est capiendum, ac si Ismaelitis primum, & ab his Midianitis sit venditus, quae quorundam est sententia, vel quod mercatores fuerint Midianitae, cameli autem Ismaelitarum, vt alii existimant, sed quod sub generali nomine Ismaelitarum etiam Midianitae comprehendantur. Quae hactenus dicta sunt, vt & reliqua, quo pacto patri Iacobo persuaserint, a fera bestia discerptum Iosephum, constant ex *Gen. XXXVII.*

** In Aegyptum ab Ismaelitis deductus, Potiphari venditur, magnae dignitatis in aula Pharaonis viro. Vocatur enim סריס, quae vox etsi ceteroquin *eunuchum* significet, vt hic quoque a LXX. interpretibus & vulgato interprete vertitur, hoc tamen loco pro aulico, seu praefecto regio, rectius accipitur, cum, vxorem ei fuisse, ex sequentibus constet. Solenne nimirum erat gentibus orientalibus, eunuchos non tantum gynaeceis, sed & aliis muneribus praeficere, vnde contigit, vt nomen dignitatis tandem fieret. Idem vero etiam שר טבחים *princeps mactatorum* vocatur, quod cum & de coquis, qui pecudes mactant, & de militibus, quorum est homines occidere, immo etiam de carnificibus intelligi queat, in diuersas viri docti abierunt sententias; ex quibus quam eligas, perinde esse videtur. Cum autem receptior reliquis sit sententia HIERONYMI & ONKELOSI, per טבחים milites intelligentium, eo facilius haec admitti potest, quod non video, opponi eidem quidquam posse, quod momentum trahat. In eius itaque domum receptus liberaliter ei seruiuit, omniaque tam prospere gessit, vt ipse Potiphar Deum iuueni huic adesse in omnibus, fateri cogeretur, qui & ideo eum totius rei domesticae procuratorem esse voluit. Forma autem praestanti cum Iosephus esset, in ipso praeterea adolescentiae flore constitutus, ab vxore Potipharis ad illicitos amores solicitari coepit. Cuius voluntati cum morem gerere nollet, quod Deum timeret, mutato in furorem amore, apud maritum tentatae per vim pudicitiae suae eum accusauit, obtinuitque haud difficulter, vt in carcerem compingeretur, vbi, quos

rex

rex in vincula coniiciebat, seruabantur. Adfuit autem & ibi innocenti iuueni Deus, praefectique carceris animum flexit, vt bene ei cuperet, haberetque mitius, & captiuorum omnium, qui ibi detinebantur, curam ei committeret. Quamdiu in domo Potipharis, & deinde in carcere manserit, incertum est. Hoc certum, eum septendecim fuisse annorum, cum a fratribus venderetur, triginta autem annorum, cum libertatem recuperaret: vnde constat, a tempore, quo venditus fuit, vsque ad tempus liberationis eius, tredecim effluxisse annos. Sed quot annos in domo Potipharis transegerit, (aliquot transegisse, non dubitandum, cum successus laborum eius hoc suadeat) quot in carcere, definiri nequit. Dum vero adhuc in carcere degit, captiuorumque curam gerit, somnia pocillatori & pistori regis oblata exponit, euentu interpretationem eius comprobante. Occasio hinc enata, vt tandem libertas ei redderetur, cum & Pharaoni somnium oblatum esset, cuius significationem apud sapientes Aegyptios, qui rerum arcanarum periti videri volebant, frustra quaesiuerat. Tum enim tandem pocillator, quae sibi contigerant, in memoriam sibi reuocat, eumque Pharaoni commendat, cuius cum exposuisset somnium, tantam in eo sapientiam deprehendit, vt eum Aegypti pro-regem solenni & magnifica inauguratione constitueret. Memoratu digna sunt Pharaonis verba: *an inueniemus virum huic similem, in quo sit Deorum spiritus? Genes. XLI. 38.* Vbi nonnullis verosimile videtur, per רוח אלהים *spiritum Dei*, vel *Deorum*, intelligi *mundi spiritum*, ψυχὴν τῦ κόσμυ, quem ab Aegyptiis acceperit PLATO; putantque, doctrinam de spiritu sancto hac ratione apud Aegyptios fuisse corruptam. Ita vir clarissimus, MELCHIOR LEIDEKKERVS, de *republ. Ebraeor. lib. III. cap. VI. pag. 158.* Sed nescio, quibus hoc nobis persuadere velit rationibus. Propius, ni fallor, ad rem accedunt, qui afflatum seu inspirationem diuinam hac voce designari autumant; quemadmodum & paraphrastes chaldaeus haec verba ita transtulit: *Num quid inueniemus talem virum, in quo* רוח נבואה *spiritus prophetiae a facie Dei est?* Nec id ab opinione gentilium, qualem Pharaonem fuisse supponimus, alienum: iuxta quam cum haud dubio locutus sit, non errant, qui vocem אלהים hic in plurali numero redden-

 dam

dam existimant.* Solennia inaugurationis distincte & accurate describit Moses *Gen. XLI. 42. 43.* inter quae illud praecipue notandum, quod currum, quo vehebatur, praecedere iusserit, qui clamaret אברך. Cuius quidem vocis cum diuersae sint interpretationes, vt ex B. IO. ERNESTI GERHARDI nostri *duabus* de ea *dissertationibus*, vt alios taceam, videre licet, non tamen video, quid obstet, quo minus idem significare censeatur, ac הברך *flecte genua*, cum & alias insolens non sit, vt pro ה ponatur א, & speciatim ex indole ac genio linguae aegyptiacae hoc fieri potuerit. Nouum quoque nomen Iosepho imposuit Pharao, vt, nouum se habere dominum, intelligeret, eumque appellauit צפנת פענח. De cuius vocis origine, sitne ex aegyptiaca, an ebraea lingua petenda, cum iterum dissentiant interpretes, in eo tamen plerique consentiunt, quod *occultorum indicem* seu *reuelatorem* significet, eaque appellatione ad somniorum sibi oblatorum interpretationem respexerit Pharao. Ita praeter alios & FLAV. IOSEPHVS: σημαίνει τὸ ὄνομα κρυπτῶν εὑρέτην, *nomen significat occultorum inuentorem*, *antiquitat. iudaic. lib. II. cap. VI.* conf. AVG. PFEIFFERVS peculiari dissertatione de *Zophnath Paneach*, quae inter selectas exercitationes *dubiis* eius *vexatis* additas quinta est, *pag. 99. seqq.* item EDVARDVS BERNARDVS, in *notis ad Iosephi loc. cit. pag. 97.* Iosephus vero ad istud dignitatis culmen euectus, cum insuper Asnatham Potipherae sacerdotis Oniorum filiam in matrimonium duxisset, nihil eorum, quae eo, vt spem Pharaonis de se conceptam impleret, faciebant, intermisit;* *Gen. XLI.* per integrum.

*** Ista, quae diximus, dum in Aegypto euenerunt, Iacobus famis, quae terrae Cananaeae incumbebat, grauitate permotus, filios descendere in Aegyptum, vt frumentum ibi emerent, iubet. Hinc occasio Iosepho enata, fratribus se patefaciendi, & tandem patrem cum tota familia transferendi in Aegyptum. Quod vero initio se dissimulauerit, seque asperum & austerum erga fratres demonstrauerit, non alium in finem ab eo factum, quam vt fratres ad criminum admissorum agnitionem perduceret. Immo in omnibus iis, quae cum fratribus gessit, summa eius prudentia elucescit: quod, si instituti hoc permitteret ratio, euidenter demonstrari posset. vid. PHILO, *tract.* de *Iosepho pag. 555.* & FLAV. IOSEPHVS, *antiquit.*

tiquit. iudaic. lib. XII. cap. III. Dum autem cum fratribus loquitur Iosephus, per vitam Pharaonis iurat, *Gen. XLII. 16.* Quo nomine nonnullis male audit, ac si ad mores & consuetudinem gentilium se accommodando, peccato se obstrinxerit. Sed non plane nefas esse, per salutem seu vitam aliorum, qui nobis charissimi sunt, iurare, alii obseruant. Dictum hac de re *institut. theol. moral. part. II. cap. III. sect. V. ad §. XI. pag. 720.* Non minus & illud offendere aliquem posset, & Iosephum in suspicionem, ac si non ab omni idololatriae labe immunis fuisset, adducere, quod *Genes. XLIV. 5. 15.* ei, nescio, quae diuinatio per scyphum tribui videatur. Vnde non defuerunt, qui vehementer eum reprehendendum censerent, siue reuera scypho ad artes magicas vsus sit, siue hoc saltem prae se tulerit, cum etiam ista simulatio grauissimo vitio non careat. Sed melius de Iosepho sentient, qui verba ebraea paulo accuratius considerant. Licet enim verbum נחש idem sit, ac *augurari*, vnde & LXX. interpretes habent οἰωνισμῷ οἰωνίζεται ἐν αὐτῷ, & vulgatus, *in quo augurari solet*, non tamen statim illicitum aliquod & superstitiosum augurium intelligendum, sed generatim de quauis diuinatione etiam licita capi potest, quemadmodum latina vox *augurari* eadem ratione accipitur. conf. *Genes. XXX. 27. I. reg. XX. 33.* Praeterea, cum particula ב non tantum instrumentum significet, sed & obiectum, sensus verborum planus hinc resultat: *annon hic est ille scyphus, e quo bibere solet dominus meus, & nonne diuinando facile coniectaret de eo, furto scilicet eum sibi ablatum, & a quo seu a quibus id factum?* Ita respondent adcurate quoque verba Iosephi *vers. 25. Cur sic agere voluistis? annon nostis, quod diuinando diuinet vir, qui est similis mei?* h. e. annon nostis, virum tali prudentia praeditum coniectando facile cognoscere, a quonam sibi aliquid furto ablatum sit? Et quem vero etiam in finem oeconomus Iosephi fratribus eius commemorare debuisset, dominum suum hocce scypho in diuinationibus vti? Num ad facinus exaggerandum? At qui scire fratres Iosephi hoc potuissent? Recte autem illis imprudentiam exprobrat, quod crediderint, virum tam prudentem & sagacem non statim furtum illorum deprehensurum. Scriptura sacra etiam diuinationis, quae scyphi aut paterae opera

 fieret,

fieret, non meminit. Quae ex scriptoribus profanis de eiusmodi diuinationum generibus afferuntur, huc nihil faciunt. Ceterum Iacobus de vita & dignitate Iosephii filii certior redditus, descendere ad eum in Aegyptum cum omni familia sua decreuit. Hinc Beersabam initio profectus, Deo sacra facit, ab eoque in nocturna visione mirifice confirmatus est, ne in Aegyptum descendere dubitaret, cum haec omnia nutu suo fiant, foreque tempus, cum eius posteri inde iterum sint ascensuri. Dum vero Moses censum eorum, qui cum Iacobo in Aegyptum migrarunt, init, occurrunt iterum nonnulla, quae aliquem remorari possent. Primo namque *Genes. XLVI. 15.* filii & nepotes ex Lea prognati dicuntur numero fuisse triginta tres. At accurate si omnes numeraueris, tantum triginta duos deprehendes. Mira, vt hinc se expedirent, Ebraeorum doctores excogitarunt commenta. Fuerunt, qui ad complendum numerum ipsum Deum addendum censerent, eo quod ad Iacobum dixerat *vers. 4. Ego descendam tecum in Aegyptum.* Sed huc deueniendum non erat: saltem ipse Iacobus hic connumerandus est, & tunc omnia in vado sunt. Id aperte etiam constat ex *vers. 8. haec sunt nomina filiorum Israel, venientium in Aegyptum, Iacobus & filii eius.* Sed grauius adhuc ex eo dubium oritur, quod tum *h. l. v. 27.* tum *Deut. X. 22.* omnes animae domus Iacob, quae Aegyptum ingressae sunt, dicuntur fuisse septuaginta, cum Stephanus protomartyr, eos numero septuaginta quinque fuisse perhibeat, *Act. VII. 14.* Quam difficultatem vt tollerent viri docti, non vnam iterum viam ingressi sunt. Errorem in numero *Actor. l. c.* commissum nonnulli censent, eumque ex marginali nota ortum trahere, contendit HVGO GROTIVS ad *h. l.* Alii contra pro πέντε legendum putant πάντες, qua in sententia THEODORVS BEZA versatur, & ex nostratibus SAL. GLASSIVS, *phil. sacr. lib. I. tract. II. p. 168.* Sed cum ita vniuersalis quaedam omnium codicum admittenda esset corruptio, durissimum hoc esse, nemo non videt. Certe diligentissimus variantium lectionum collector IO. MILLIVS, nullam codicum discrepantiam ad *h. l.* notauit. Alii Lucam, vt alias, ita hic quoque LXX. interpretes secutum existimant, qui non proprie eos designare voluerint, qui cum Iacobo in Aegyptum descenderunt, sed progeniem

Iacobi,

Iacobi, postquam illic sedem fixerat, cuius quia maxima pars cum eo illuc venerit, ab ea omnium petitam denominationem. conf. HENR. HAMMONDVS, ad *Act. l. c.* Et habent vtique LXX. interpretes ἑβδομήκοντα πέντε, immo diserte nomina trium nepotum & duorum pronepotum Iosephi post *vers. 20.* ex *I. Chron. VII.* repetunt. Sed cum hoc ipso, quod ita a textu ebraeo recesserint, reprehendendi veniant, & praeterea illorum calculus alias hac in re sibi non constet, Lucam hic eos secutum, quod ceteroquin facere solet, aliis minime probabile videtur. Potest etiam commode omnis difficultas tolli, si dicamus, aliter Stephanum, aliter Mosen eorum, qui ad Iacobi familiam pertinebant, numerum inire. Stephanus namque de iis loquitur, qui in Aegyptum accersiti sunt, totamque Iacobi cognationem, singulaque eius capita, connumeratis etiam quatuor Iacobi vxoribus & duobus Iudae filiis, quos in terra Canaan Deus extinxerat, expuncto interim ipso Iacobo, complectitur; Moses autem catalogum liberorum Iacobi ita texit, vt vxores filiorum duosque Iudae filios in terra Canaan iam mortuos omittat, ipsum autem Iacobum connumeret, vnde omnino omnium illorum, qui ex lumbis Iacobi egressi, siue cum ipso, siue ante ipsum in Aegyptum venerunt, ipso Iacobo connumerato, numerus ad septuaginta exsurgit. Pluribus hoc euincit ABRAHAMVS CALOVIVS, in *critico sacro pag. 746. seqq.* qui ex antiquis iam praeeuntem sibi habuit EPIPHANIVM, *tom. I. opp. libr. I. pag. m. 10. & 17.* Laudat quoque hanc sententiam IO. SELDENVS, de *synedr. lib. II. pag. 409. seqq.* Iacobus itaque, vt reliqua persequamur, cum in Aegyptum venisset, non tantum a Iosepho filiali adfectu exceptus est, sed &, cum Pharaonem salutasset, sedem sibi suisque a Iosepho, volente Pharaone destinatam, occupauit in terra Gosen, de cuius situ viri docti non satis inter se consentiunt. Celebratur autem terra Gosen non tantum ceu regio pinguibus pascuis in Aegypto insignis, adeoque alendis gregibus accommodata, sed non procul etiam ab ea vrbe, vbi aula Pharaonis fuit, sita fuisse videtur, cum *Gen. XLV. 10.* ideo Iacobus cum suis in terram Gosen immittendus dicatur, vt propinquus Iosepho, qui in aula regis erat, habitaret. Regia autem ista vrbs haud dubio fuit Zoan, cum *Psalm. LXXVIII. 12. 43.* miracula

Mosis

Mosis in agro Zoan facta dicantur. Zoan autem secundum Graecos & Chaldaeos interpretes est Tanis. Si ergo in Tani Iosephus fuit, sequitur, Gosenitidem in inferiori Aegypti parte fuisse, primumque nomon Aegypti, quem ex Cananaeis venientes ingrederentur. conf. *Gen. XLVI. 28.* Confirmari idem posse videtur ex versione LXX. interpretum, qui *Gen. XLV. 10.* & *XLVI. 13.* vertunt *ἐν γῇ γεσὲμ Ἀραβίας*, *in terra Gesem* (Gosen) *Arabiae*, quasi nomon e regione Tanitae nomi situm, denotarent, quem veterum quidam Arabicum dixere. Sed dubium iidem LXX. interpretes hic faciunt, dum *Genes. XLVI. 28. 29.* vbi Iosephus patri in Gosen obuiam iuisse dicitur, verba ebraea ita reddunt: *συναντῆσαι αὐτῷ καθ' Ἡρώων πόλιν, εἰς γῆν Ραμεσσῆ*, *vt ipsi occurreret ad Heroopolin in terram Ramesse.* Sic & FLAVIVS IOSEPHVS, *antiquit. iudaic. lib. II. cap. IV.* Heroopolis autem cum oppidum fuerit ad intimum Arabici sinus positum, sequitur inde, terram Gosen multo australiorem fuisse, quam regio Taniticae vrbi opposita. Cumque non necesse fuisset, patriarcham sinum Arabicum adire, nisi in vlteriora illa a Iosepho ei promissa destinauisset progredi, nonnullis, obseruato hoc itinere, haud improbabile videtur, circa On siue Heliopolin terram Gosen & Raëmse seu Ramesse esse, quae etiam IOSEPHI *l. c.* est sententia. Nec obstare putant, quod LXX. interpretes Gosen vertant Γεσὲμ Ἀραβίας, cum non tantum nomus ille, qui veteribus Arabicus dicitur, sed totus ille tractus, qui inter Nilum est & sinum Arabicum, Arabiae nomine venerit, etsi esset pars Aegypti. A priori tamen sententia aliis forte vel ideo non discedendum videbitur, quod & nullis difficultatibus prematur, & LXX. pariter ac IOSEPHI apud Heroopolin Iosephum patri occurrisse, affirmantium, tanta non sit auctoritas, vt moueri quenquam debeant. Non minus dubium est, cur terra Gosen etiam Raëmses seu Ramesses dicta fuerit. Oppidum enim Raëmses siue Ramesses ab Israelitis demum in seruitute constitutis, longe post Iosephi obitum conditum est, *Exod. I. 11.* Fieri tamen potuit, vt pars terrae Gosen Raëmses seu Ramesses etiam ante diceretur, quam vrbs Ramesses ibi aedificaretur, nisi dicere velis, restauratam potius ab Israelitis vrbem, quam conditam, aut nomen eius per πρόληψιν hic a Mose commemorari. IOAN. MARSHAMVS, Rameses nomen regis esse,

esse, putat, cum hic a Mose *terra Ramesses* memoratur, qui eo tempore regnauerit: *can. chron. sec. VII. pag. 108. seqq.* Sed quam incerta sint, quae vir doctus de regum Aegyptiacorum successione tradidit, aliunde constat. De iis, quae hactenus de terra Gosen diximus, conferendus CHRISTOPHORVS CELLARIVS, *geograph. antiqu. lib. IV. cap. I. pag. 51.* Cum vero *Genes. XLVII. 11.* dicitur, datam Iacobo אחזה *possessionem in terra Aegypti*, non ita hoc capiendum, ac si possessio perpetua & hereditaria illi data sit, quam Iacobus, de posterorum in terram Canaan reditu ex diuina promissione certus, ne optabat quidem, sed quod terra ista Iacobo eiusque liberis ad tempus saltem fuerit concessa. Septendecim autem adhuc annos in illa Aegypti regione Iacobus transegit, diuino haud dubio cultui vacans. Nec enim quicquam de eius in terra Gosen studiis aut gestis scriptura commemorat, si discesseris ab iis, quae circa finem vitae eius contigerunt.

§. XIV.

Ita ergo Iacobus filio suo Iosepho, quod non sperauerat, iterum iunctus, supremum tandem diem in Aegypto obiit, praeclaro prius de posterorum suorum, ipsiusque adeo ecclesiae fatis, edito vaticinio. * Idem quoque suos ex Iosepho nepotes, Ephraimum atque Manassem, filiorum loco haberi, iam antea voluerat, eodemque iure & censu venire. Vnde inter duodecim Israelis tribus, Ephraimi & Manassis, numerari constat.

* Cum vltima sibi instare fata sentiret Iacobus, filium Iosephum ad se vocatum iureiurando obstrinxit, vt non in Aegypto, sed in terra Canaan, in spelunca illa, in qua sepulti erant Abrahamus, Sarah, Isaacus, Rebecca, Lea, se sepeliri curaret. Hac enim ratione liberos suos condocere voluit, de diuina promissione, qua terram Canaan sibi suisque promiserat, se neutiquam dubitare, tempusque fore, quo in illam terram nutu Numinis sint transferendi. Recte ita THEODORETVS censet, *quaest. CV. II. in Genes.* Quae enim Iudaei de caus-

de cauſſis, cur Iacobus in terra Canaan ſepeliri voluerit, comminiſcuntur, indigna prorſus ſunt, quae hic a nobis referantur. Iureiurando autem Ioſephum obſtrinxit, non, ac ſi ipſi diffideret, ſed vt illum condoceret, maximi momenti illud eſſe, quod ab eo exigeret. Cum ergo Ioſephus iusiurandum praeſtitiſſet, Iacobus *ſe incuruauit ad caput lecti, Gen. XLVII. 30.* hoc eſt, in extremitate lecti ſedens ſe inclinauit, ſiue vt Ioſepho recedenti honorem exhiberet, animumque venerabundum ob nouum in ſe collatum beneficium demonſtraret, ſiue vt ipſi Deo gratias ageret pro tot tantisque, quibus hactenus ſe cumulauerat, beneficiis. Non enim de adorationis iſtius cauſſa ſatis inter ſe viri docti conueniunt; cum alii ad Deum eam referant, quibus adeo religioſa fuiſſe videtur, alii ad Ioſephum, qui illam pro ciuili habent. Prior haud dubio praeferenda eſt ſententia, cui etiam ex Ebraeis R. ABEN ESRA, itemque R. SAL. IARCHI ſubſcribunt, quia Paulus apoſtolus hanc adorationem, aeque ac benedictionem filiis Ioſephi impertitam, fidei Iacobi tribuit; *Ebr. XI. 21.* Nimirum fidem ſuam Iacobus demonſtrauerat, petendo a Ioſepho, vt in terra Canaan ſepeliretur. Hoc ipſo enim, vt antea diximus, ſignificauerat, ſe de promiſſionibus diuinis neutiquam dubitare. Iſta fide plenus Deo pro beneficiis tum collatis ſibi, tum poſteris adhuc conferendis, gratias egit. Interpretes LXX. habent, *προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ, adorauit ſuper faſtigium baculi ſui,* quam verſionem etiam ſequitur Paulus, *Ebr. XI. 21.* Nec, ſi ſenſum ſpectes, a textu ebraeo vlla eſt diſcrepantia, cum omnino probabile ſit, Iacobum in lecto ſedentem, inclinato pauliſper corpore, baculo ſe ſuſtentaſſe. Difficultatem hic ſine omni neceſſitate auget vir doctiſſimus, IO. CLERICVS, verba ebraea vertendo: *atque ad lecti ceruical reclinauit ſe,* vt homines aegri, poſtquam aliquamdiu in lecto ſederunt, cum feſſi ſunt, reclinare caput in ceruical ſolent. Quae ſi admittatur interpretatio, & LXX. interpretes, & cum iis Paulum apoſtolum a vero verborum Moſis ſenſu, toto, quod aiunt, aberraſſe coelo, vt dicamus, neceſſe eſt. Quod qua ratione cum θεοπνευςία Pauli apoſtoli conciliari queat, non video. Cum vero ipſe vir doctiſſimus vſitatiſſimam verbi שחה eſſe ſignificationem, fateatur, qua corporis incur-

curuationem seu inclinationem denotat, cur quaeso ea hic non admittenda? aut quid absoni est, si dicamus, Iacobum in lecto sedentem, innixum baculo, adorasse Deum? Vulgatus interpres verba apostoli infeliciter reddendo: *& adorauit fastigium virgae eius*, Romanensibus quibusdam ridiculi erroris occasionem praebuit, ac si Iacobus sceptrum Iosephi adorauerit, vel nescio quam imaguncularn in superiori sceptri eius parte sculptam. Vnde porro argumentum pro imaginum adoratione ducunt. Quae quam inepta sint, nemo non videt. Recte itaque & RICHARDVS SIMON errorem vulgati interpretis correxit, in versione huius loci gallica, & subiuncta annotatione. conf. & IO. BRAVNIVS ad *Ebr. XI. 21.* Et haec quidem gesta sunt, cum prima vice Iosephus Iacobum patrem inuiseret. Mox cum nuncium accepisset, patrem grauius decumbere, ad illum, vna cum filiis Manasse & Ephraimo rediit, benedictionem ab illo excepturus. Iacobus commemoratis diuinis promissionibus, sibi in terra Canaan factis, Ephraimum atque Manassen adoptauit, filiorumque loco esse voluit, vt in hereditate herciscunda ex aequo partem acciperent, & peculiares tribus constituerent, eodem tamen iure denegato reliquis Iosephi filiis, qui forte posthac nascituri essent. Caussas grauissimas Iacobo, vt hoc faceret, fuisse, non est, quod dubitemus, etsi nobis alia non constet, quam quod amorem suum singularem hac ratione declarare voluerit. Neue quis existimaret, eos pari loco cum fratribus Iosephi non futuros, eos Rubeni & Simeoni, primum inter eius filios locum tenentibus, adaequat. Quae tum porro de Rachele eiusque sepultura subiicit, eo pertinere nonnulli credunt, vt Iosepho eiusque filiis hereditas assignetur in ea terra, in qua Rachel Iosephi mater sepulta est, putantque, sermonem Iacobi *vers. 7.* interruptum continuari *vers. 21. & 22.* Alii autem, haec ideo a Iacobo commemorari volunt, vt Iosepho locus, in quo mater eius sepulta esset, constaret, si forte ossa eius in speluncam duplicem, solenne illud patriarcharum sepulcrum, inferre velit. Tum secuta est ipsa benedictio, ita peragenda, vt manus decussatim, dextram Ephraimo, sinistram Manassi imponeret. Quod etsi Iosepho displiceret, mutare tamen noluit, spiritu prophetico edoctus, numerosiorem ex Ephraimo, quam ex Ma-

 nasseh,

nasseh, descensurum populum. Prima hic χειροθεσίας seu impositionis manuum in scriptura mentio, cuius deinceps apud Ebraeos vsus longe frequentissimus fuit, vt alibi exponitur. In ipsa vero hacce benedictione, luculenta trinitatis in vna essentia diuina, simul continetur confessio. *Deus*, inquit, *in cuius conspectu ambulauerunt patres mei, Abraham & Isaac; Deus, qui pauit me a tempore meo vsque ad diem hunc; angelus ille, qui vindicauit me ab omni malo, benedicat pueris istis &c.* Vbi nihil pronius, quam vt per Deum, cuius prouidentiam in sui sustentatione agnoscit, Deum patrem, per Deum, in cuius conspectu patres eius ambularunt, quiue adeo eos sanctificauit, spiritum sanctum, & per angelum redemtorem, filium Dei intelligamus. Pia haec est meditatio B. MARTINI LVTHERI nostri, *comment. ad h. l.* quam pluribus etiam confirmat ABR. CALOVIVS, *system. theol. tom. III. p. 82.* De *angelo redemtore* non vna equidem omnium est sententia. Creatum enim tum Romanenses, tum qui ex Socini schola prodierunt, intelligunt: illi vt ἀγγελοθρησκείας hinc argumentum capere queant, hi, ne quid admittere cogantur, quo diuinitas Christi demonstretur. Fuit & in eadem sententia IO. CHRYSOSTOMVS atque BASILIVS, quibus etiam GEORGIVS CALIXTVS ad *h. l.* & THEOD. HACKSPANIVS, ad *h. l.* itemque IO. CLERICVS ad *h. l.* adstipulantur. Sed praeferenda omnino illorum sententia, qui angelum increatum, seu filium Dei, intelligunt. Namque primo Iacobus hunc angelum vocat גואל ἀγχιστεύοντα, *assertorem, vindicem*, qui velut iure cognationis eum sibi asserat, qui dicere possit: *hic meus est, Es. LXIII. 8.* Quod vt de angelo creato nullatenus dici potest, ita, quis ille גואל assertor Iacobi sit, diserte idem vates Esaias *cap. XLIV. 6.* docet: *Sic dixit Iehouah rex Israelis, assertor eius Iehouah Deus exercituum.* Deinde Iacobus angeli huius non meminit, vt ministri a Deo mittendi; non enim dicit, Deus, qui misit angelum suum, idem eundem porro mittat; sed eadem prorsus ratione, qua de Deo locutus erat, etiam de angelo hocce assertore loquitur, vt custodiam & benedictionem eidem ceu caussae principali, vt loqui solent, tribuat. Id quod documento est, angelum hunc ipsum reuera esse Deum Deique filium. Praeterea benedictionem re ipsa alicui impertire, id

non

non angeli creati, sed solius Dei opus est. Non itaque ab angelo, sed tantum a Deo hoc expetere poterat Iacobus. Quod si angelus creatus intelligeretur, sensus esset, quod pro nepotibus suis intercedere apud Deum, & ita benedictionem impetrare iis debeat. At eiusmodi intercessionem ab angelis expetendam, non tantum probari scripturae testimoniis nequit, sed eidem prorsus aduersatur, cum viam ad idololatriam muniat. Nec praetermittendum, quod eum angelum assertorem seu vindicem *ab omni malo* vocet. Si ab *omni malo* eum vindicauit, ergo etiam a peccato & potestate diaboli, quod profecto solius Dei opus est. Denique non de pluribus, sed de vno angelo loquitur, quem ἐμφατικῶς הגואל *illum redemtorem* adpellitat, digitum velut intendens ad beneficia quaedam insignia, quae ab illo acceperat. Illum nimirum angelum assertorem indicare cupit, qui in somnio illi dixerat, *vidi omnia, quae tibi fecit Laban*, qui que fuit verus Deus, *Genes. XXXI. 12. 13.* illum, quocum colluctatus est, & a quo benedictionem petiit & impetrauit, *Genes. XXXII. 24. 26.* quemue ipsum Dei filium fuisse, supra iam demonstrauimus; illum, qui ei apparuit, promissionemque patribus eius factam de terra Canaan repetiuit, seque verum Deum esse, testatus est, *Gen. XXXV. 7. 9. 10.* Antiquis ecclesiae doctoribus, qui secus sentiunt, vel solus opponendus ATHANASIVS, qui *orat. IV. contra Arianos tom. I. opp. pag. 464.* rem omnem luculenter euicit. Ad rationes a IOAN. CLERICO pro sententia contraria allatas, iam respondit SALOM. DEYLINGIVS, *obseruation. sacrar. part. II. obseruat. VII. pag. 74. seqq.* Benedictione finita, Iacobus Iosepho eiusque filiis certam hereditatem in terra Canaan assignat, denuo hac ratione & fidem suam, quam diuinis promissionibus habebat, & adfectum erga Iosephum singularem testaturus. Cum vero Iacobus dicat, se eam portionem *accepisse e manu Emoraei gladio suo & arcu suo*, haud exigua hinc interpretibus creata est difficultas. Nonnulli enim ad factum filiorum Iacobi, qui Sichemitas contrucidarunt, hoc referunt, ac si hac ratione illa terrae portio velut iure belli cesserit Iacobo. Verum cum vir sanctissimus hocce filiorum facinus maximopere detestatus sit, non est credibile, eum sub vitae finem hoc velut pro suo venditasse, & ita aperte illud adprobasse.

Nec ex facto longe iniquissimo, Iacobo, aut filiis eius, vllum ius in istam regionem acquiri potuit. Quodsi moribus gentium aliquando inualuit, vt hostibus quocunque modo erepta victoribus cederent, eos tamen ceu impios & iniquos Iacobum imitatum, a pietate viri prorsus alienum est. Neque hinc te expedias, si vel maxime per *arcum* & *gladium* preces & orationem cum ONKELOSO & HIERONYMO intelligas, cum nec precibus a Deo expetere fas sit, quae iure nobis vindicare non possumus; ne dicam, quod sine necessitate ad allegoricas eiusmodi explicationes non sit recurrendum. Missis itaque reliquis sententiis, proxime ad veritatem illos accedere existimo, qui Iacobum prophetice de re futura quasi iam facta loqui existimant, & sibi tribuere, quod liberi olim facturi erant, propter sanguinis nominisque communionem. Ex ebraeis doctoribus hanc etiam sententiam calculo suo adprobant R. ABEN ESRA, & R. LEVI BEN GERSON. Atque haec quidem postquam Iacobus cum Iosepho egisset, reliquos etiam ad se vocauit filios, bene & iis precaturus, simulque futuram posterorum pariter ac ecclesiae, ex singulari Numinis instinctu, sortem praedicturus, *Genes. XLIX.* Illustre autem inter reliqua maxime est illud de sceptro a tribu Iudae non aufferendo, vaticinium *vers. 10.* de quo nonnulla obseruare, ab instituti ratione non erit alienum. Primo dicitur: לא יסור *non recedet;* scilicet, postquam semel summam illam dignitatem obtinuerit tribus Iuda, ab ea non aufferetur. Non itaque qualiscunque reipublicae concussio aut debilitatio hac voce indicatur, sed plena euersio & destructio, qua summum imperium prorsus amittit, & respublica esse desinit. Eodem sensu de Aegypto *Zachar. X. 11.* dicitur: ושבט מצרים יסור & *sceptrum Aegypti amouebitur.* Explicationem hanc euentus comprobauit, vt deinceps demonstrabimus. De voce שבט, ex qua haud exigua pars sensus huius oraculi pendet, variae sunt interpretum sententiae. Constat, eam proprie *virgam*, seu *baculum*, significare, quae acceptio cum hic locum non inueniat, nihil aliud superest, quam vt metonymice pro regimine seu summo imperio, siue per reges, siue alia ratione administretur, hic capiatur; idque prout actu seu ipso exercitio, non saltem potentia seu iure, penes populum seu magistratum existit. Falluntur enim citra controuersiam, qui

qui virgam caſtigationis hic intelligunt, quod Iudaeorum quorundam eſt ſubterfugium apud IO. CHRISTOPHORVM WAGENSEILIVM, in *confutat. carmin. Lippmann. pag. 327.* conf. & BASNAGIVS, *hiſt. iud. lib. IV. cap. XXI. pag. 302.* Mira eſſet haec benedictio, quae virgas & flagella promittat. Praeclarum quid & valde eximium, quod tribus Iudae ſe prae ceteris efferre queat, inſinuari, res ipſa docet. Calamitates equidem etiam varias ſua culpa experti ſunt Iudae poſteri, non minus tamen & reliqui Iſraelitae experti ſunt. Accedit, quod paraphraſtae chaldaei, veteresque Ebraei huic interpretationi repugnent. Nec qualiscunque ſaltem praerogatiua, qualis forte rectorum ſcholae eſt, aut forma & ratio tribulis, hac voce deſignatur, quorum illud R. ISAAC ABARBANEL, in *pentateuch. fol. 121.* hoc, poſt MENASSEH BEN ISRAEL, IAC. ALTINGIVS, de *Schilo lib. III. cap. II. pag. 142.* intelligunt. Amplius enim quid & longe nobilius ſceptri voce indigitatur, quam vmbraticum aliquod ſcholae regimen; vnde prior ſententia corruit. Poſterior autem cum per tautologiam ſenſum plane ineptum gignat, itidem admitti nequit. Nec vero in alterum extremum ita procurrendum, vt in ſpecie per ſceptrum ἀξίωμα βασιλικὸν intelligatur, quippe quod cum euentu itidem conciliari nequit. Regia enim dignitas in tribu Iudae cum Zedekia, adeoque diu ante aduentum Meſſiae, deſiit. Vnde Iudaeis in difficultates inextricabiles nos coniiciendi occaſionem ſuppeditant, qui ita ſentiunt. Nec hinc te expedias, ſi vel maxime cum PETRO DANIELE HVETIO diſtinguas inter *poſſeſſionem & vſurpationem*, *demonſtrat. euangel. prop. IX. cap. IV. §. VIII. pag. 623.* Nihil enim Iudaeis pronius tum erit, quam inde concludere, hodie adhuc penes ſe ſummum imperium poſſeſſione & iure eſſe, etſi actu & vſurpatione illud non habeant. Felicius equidem hinc emergunt, qui particulam ו in voce מחקק diſiunctiue accipiunt: ſed quid & hac de re cenſendum ſit, mox dicemus. Nunc id ſaltem addo, non deeſſe exempla, quibus probari poteſt, ſceptri nomine generatim ſummum imperium ſeu τὸ κύριον in republica denotari, vt patet ex *Iud. V. 14. Eſa. XIV. 5. Ezech. XIX. 11. 14.* Conſentiunt ONKELOS, LXX. interpretes, & SYMMACHVS, generatim imperium ſeu ſummam dignitatem intelligentes; etſi Hieroſolymitanus paraphraſtes & IONATHAN

de

de regia dignitate hoc capiant. Cum vero porro dicitur: מיהודה speciatim tribum Iudae a ceteris distinctam designari, palam est. Huic enim benedictio haecce destinatur. Vnde errant, qui vniuersum populum Israeliticum intelligunt; quibus exemplum praeiuit EVSEBIVS, *lib. III. demonstrat. euangel. cap. I. seqq.* add. ISAACVS CASAVBONVS, in *exercit. I. ad apparat. Baronii, num. II. III.* Constat equidem, post captiuitatem Babylonicam tribui Iudae Beniaminitas & Leuitas fuisse admixtos, immo & Israelitas plurimos ex aliis tribubus, sed hoc non obstat, quo minus penes tribum Iuda speciatim summum imperium fuisse dicatur. Voce מחקק legislatorem seu magistratum, qui non tantum habet ius leges ferendi, sed & latas interpretandi, & secundum eas ius dicendi denotari, plerorumque est sententia. Cumque ista vox ἐξηγητικῶς voci שבט addatur, vt itidem summum imperium, sed prout per facultatem legislatoriam & iudiciariam se exerit, significet, particula ו vim suam & significationem ordinariam, quae copulatiua est, retinet, vt sensus sit, *neutrum, neque sceptrum, neque legislator a tribu Iudae recedet.* Neque frustra ista vox additur. Etsi enim vtraque τὸ κύριον seu summa potestas significetur, hoc tamen intercedit discrimen, quod prior ipsam administrandi rempublicam facultatem; posterior, facultatem legislatoriam & iudiciariam significet. Quae licet in summo imperio coniuncta sint, seorsim tamen spectari possunt, interdum etiam seorsim a diuersis in vna eademque republica administrantur. Atque haec cum ita sint, frustra excipiunt Iudaei, licet sceptro destituantur, esse tamen sibi adhuc hodie מחקקים legisperitos, interpretes, doctores. Etenim perperam supponunt, haec disiunctiue poni, cum potius coniunctiue accipienda sint. Deinde vox מחקק non interpretem seu doctorem legis, sed legislatorem & iudicem significat, adeoque facultatem cum summo imperio coniunctam, seu ex eo fluentem, certe talem, quae sine summo imperio esse nequit. Singularis est sententia IO. CHRISTOPHORI WAGENSEILII, cuius peculiaris de loco *Gen. XLIX. 10.* extat dissertatio ad CHRISTOPHORVM ARNOLDVM, in *fasciculo quinto opusculorum ad historiam & philologiam sacram spectantium, pag. 205. seqq.* Existimat enim, voce מחקק ducem in republica regulumque significari, non summum principem, sceptro

vtentem

vtentem, gaudentemque absoluta potestate, sed talem, qui ab altera potestate dependet, eamque venerari cogitur, quales duces ab omni memoria multi fuerint. Proinde R. SALOMONEM IARCHIVM secutus, τὸ שבט de *magistratu summo*, τὸ מחקק autem de *inferiori* seu *dependente* exponendum esse censet. Hinc etiam particulam ו disiunctiue potius explicandam existimat, cum vno eodemque tempore Iudaeorum tota respublica, vel nobilior eius pars, iudaica scilicet tribus, cum sociis, & a regibus & a ducibus gubernari non potuerit. Quae quidem viri doctissimi sententia si applicationem, de qua deinceps, spectes, concinna satis atque ingeniosa est. Facitque ad eam confirmandam, quod LXX. interpretes vocem מחקק reddiderint per *ἡγούμενον*, quemadmodum & vulgatus interpres per *ducem*. Nec exempla desunt, quibus probari potest, particulae ו vim esse disiunctiuam. Sed vt hoc loco eam disiunctiue capiamus, nulla nos cogit necessitas. Et licet inferiores magistratus interdum facultatem legislatoriam & iudiciariam, sed dependenter habeant, & hoc sensu מחקקים dici queant: non tamen de ducibus bellicis, mea opinione, aeque haec vox capi potest. Non tantum enim origo eius & deriuatio a verbo חקק, quod significat *statuere*, *decernere*, sed & vsus earum quoque vocum, quae ab eadem radice descendunt, repugnat. Rectius itaque receptam retinemus significationem, qua talem denotat, qui facultatem legislatoriam, seu iudiciariam habet. Cum autem, vti dictum, talis facultas vel dependenter vel independenter penes aliquem esse soleat, qualis hic intelligenda sit, ex applicatione patebit. Plus negotii interpretibus facessiuit, quod sequitur: מבין רגליו *a pedibus eius.* Nonnulli, ad eam respici consuetudinem, putant, qua discipuli in scholis Ebraeorum ad doctorum pedes sedebant, ac ita erudiebantur; vid. *Act. XXII. 3.* vt sensus sit: *non deerunt doctores inter Iudaeos, ad quorum pedes discipuli sedeant, donec veniat Messias.* Alii per רגליו pedites, seu exercitum pedestrem, quo plurimum valuerint Iudaei, intelligunt, ac si sensus esset; *non recessurum esse ducem belli ex medio militum eius.* Quibus expositionibus quid opponi queat, cum per se pateat, non est, vt iis conuellendis immoremur. Fateor autem, facilius esse, hic aliorum sententias reiicere, quam talem proferre, quae omnibus satis-

faciat. Nonnullis res tam deſperata viſa eſt, vt, non aliter, quam textus correctione, ſenſum commodum erui poſſe, exiſtimauerint. Occaſionem illis praebuit codex Samaritanus, qui habet רגליו, vt ſenſus ſit: *non auſſerendum belli ducem de vexillis eius, inter quae verſari ſolet, donec venerit Schilo.* Placuit haec interpretatio ſummo quondam viro IOBO LVDOLPHO, qui eruditis eandem examinandam propoſuit; eandemque calculo ſuo comprobauit IOAN. CLERICVS, ad *h. l.* Eo magis etiam ſe commendat, quod vnius litterae ſaltem ſtatuatur mutatio, quae inter litteras forma inter ſe fere conuenientes, facile contingere poteſt. Sed quantumuis ingenioſa haecce videatur coniectura, nec auctore ſuo ſit indigna, religioni merito nobis ducimus, ebraei textus integritatem vlla ratione ſolicitare, lectionemque conſtanti codicum manuſcriptorum fide & antiquiſſimorum interpretum conſenſu firmatam, vocare in dubium. Qui ſemel hoc licitum putat, impedire nequit, quin fiat ſaepius. Quanta etiam Samaritici codicis ſit auctoritas, aliunde conſtat. IOAN. CHRISTOPHORVS WAGENSEILIVS, dum rationibus variis oſtendit, cur iſta mutatio textus admitti nequeat, & aliorum quoque expoſitiones refellit, ipſe tandem in eam ſententiam ingreditur, pedes per translationem pleriſque gentibus familiarem ſignificare id, quod in re qualibet vltimum, ſeu, quod eſt rei finis, ſeu quod poſtremum poſt aliud ſequitur, id quod ex locis *Exod. XI. 8. II. reg. III. 9.* comprobat. Repraeſentari itaque in hoc oraculo, ait, ſtatum futurum reipublicae iudaicae inſtar perſonae, quae manu ſceptrum geſtet, quae pedibus conſiſtat, & iuxta eos duces & ἄρχοντας habeat. Per pedes itaque non minus hic, quam in illa Nabuchodonoſoris ſtatua, vltima & poſtrema tempora intelligit, vt adeo a pedibus Iudae ii auſſerendi dicantur, quibus ſeri illius nepotes cariturì erant, ſeu quos vltima reipublicae aetas habuit, deſideratitque, *loc. cit. pag. 231.* Quae quidem expoſitio nititur hypotheſi, ac ſi generatim fata reipublicae iudaicae hocce vaticinio exhibeantur, quae quousque admitti queat, deinceps videbimus. Hinc vero ſi diſcedas, longe nimis hanc explicationem petitam, nemo non intelligit. Idem cenſendum de illorum ſententia, qui verbis מבין רגליו morem ac habitum leonis exprimi cenſent, dum incubat praedae ſuae, quam accubando inter

pedes

pedes ſuos ita ſeruat, ac tenet, vt nemo eam ipſi facile eripiat. Etſi enim, quae *verſ. 9.* praecedunt, huic interpretationi fauere videantur, nullum tamen ceteroquin indicium apparet, huc ea verba referenda. Nec enim aut ſceptrum, aut legislatoria poteſtas, praedae inſtar cenſenda erant, nec omni tempore inimicis ſuis Iudaei talem incuſſerunt timorem, vt cum leone comparandi veniant. Mihi maxime probantur, qui has voces de natiuitate naturali explicant, vt ſenſus ſit: *non recedet ſceptrum de Iehudah, nec legislator (natus) ab inter pedes eius*, hoc eſt, ſemper erunt iudices, & legumlatores, interpretesque ex tribu Iudae orti, donec veniat Schiloh. Suffragatur huic interpretationi B. SEBAST. SCHMIDIVS*, qui addit: *τὸ eſſe ab inter pedes alicuius, eſt elegans & modeſta deſcriptio natiuitatis eius, non tantum a matre, ſed etiam a patre, ſicut alias filii e femoribus patrum exire dicuntur, comment.* ad *h. l.* Nec dubitabit de hac interpretatione, qui genuinam ſignificationem & emphaſin particulae מבין recte ſecum expenderit. Accedit, quod magno conſenſu antiquiſſimi interpretes ONKELOS, IONATHAN, paraphraſtes Hieroſolymitanus, LXX. interpretes, & vulgatus, has voces ita expoſuerint, quorum in re dubia atque obſcura minime ſpernenda eſt auctoritas. Eandem interpretationem ſequitur IOAN. HARDVINVS, etſi alia ratione ſenſum oraculi Iacobaei prorſus peruertat. Ita enim hoc explicat: *Erunt ex Iuda reges, principes, duces, nec defuturi ſunt ex ea regum ſtirpe primogeniti maſculi ex maſculis eiusdem familiae nati, qui ſint propterea hereditario iure, etſi non ſemper facto, vt iureconſulti loquuntur, reges ac duces populi, donec veniat, appareatque is, qui mittendus eſt, vt ſit dux & ſaluator populi ſui &c.* in *chronolog. veter. teſtam. pag. 523.* Verum duo fruſtra ſupponit HARDVINVS: alterum, per duces de femore eius, intelligendos primogenitos e familia Dauidis, alterum, per ſceptrum ius ſaltem ad coronam intelligi, quod nulla mutatione nullaue praeſcriptione auferri queat. Sed in applicatione quoque iſta HARDVINI ſententia non recte ſe habet, quod cum ab aliis iam oſtenſum ſit, hisce diſcutiendis non immorabimur. In ipſo potius oraculo explicando pergimus, deque verbis, quae ſequuntur: עד כי יבוא obſeruamus, ea cum latitudine quadam intelligenda. Non enim id ſignificant, eo momento, quo Schiloh

venerit, repente & quasi vno ictu deiiciendum regimen & synedrium iudaicum, sed sensus est; circa illud tempus, quo Schiloh venerit, instare reipublicae iudaicae ruinam, vltimamque perniciem, ita vt si penitus destructa pessundataque fuerit, hoc signum sit certissimum, Schiloh seu Messiam iam venisse. Perinde est, siue vocem יבוא explices per *veniat*, an per *venerit*. Posterior expositio illis inseruit, qui per totalem euersionem reipublicae iudaicae sceptrum demum ablatum censent, quod factum, cum iam venisset Christus; prior autem illis, qui a Pompeio, paulo ante Christi natiuitatem, sceptrum ablatum putant. Qua de re deinceps. Iudaeorum ineptiae, qui, vt caussae pessimae consulant, particulam עד כי dissoluunt, & priorem vocem de *aeternitate* explicant, alteram per *quando* reddunt, vt sensus sit, *sceptrum a Iuda non aufferetur in aeternum; quando venerit Schiloh*, ne dignae quidem sunt, quae refutentur. Quis vero tandem est ille, ante cuius aduentum non est destruenda respublica Iudaeorum? Schiloh vocatur Iacobo. Quod nomen quid significet, inter se prorsus non conueniunt viri eruditi. Illos plane non moramur, qui vocem hanc corruptam sibi persuadent, legendumque putant שילוח, cum suae sententiae non aliud afferre argumentum possint, quam vulgati interpretis auctoritatem. Nec, a Iudaeis textum corruptum, dici potest, cum ex antiquissimis huius gentis doctoribus nonnulli aperte fateantur, hic de Messia sermonem esse. Multo minus in gratiam LXX. interpretum recepta lectio solicitanda, qui habent: *τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ*, vel, vt alii codices legunt: *ᾧ ἀπόκειται*, vnde nonnulli colligunt, eos legisse שֶׁלּוֹ. Quanquam alii contendunt, ita eos vertere potuisse, etiamsi legerint שילוה. Sed cum reuera in illa LXX. interpretum versione nullus sensus sit, cur non hanc potius, quam textum ebraeum, corruptam statuamus? Valde namque placet mihi illorum coniectura, qui LXX. interpretes eodem circiter modo, quo Chaldaeus, hanc vocem expressisse suspicantur. Chaldaeus autem ita vertit: עד דייתי משיחא דדיליה הוא מלכותא: *donec veniat Messias, cuius est regnum.* Verosimile itaque, LXX. simile quid dicere voluisse, donec scilicet veniat *ὁ χριστὸς, ᾧ ἀπόκειται ἡ βασιλεία.* Quicquid huius sit, de ebraei textus integritate cum dubitandum non sit, id saltem superest,

eſt, quid iſta vox tandem ſibi velit? Inter varias, quae hac de re extant, ſententias, duae prae reliquis celebres ſunt. Prima illorum eſt, qui vocem שילה exponunt, per *filium eius*, prouocantes ad vocem cognatam שליה, *ſecundina*, *Deut. XXVIII. 57.* quanquam non deſint, qui & ibi foetum recens editum, & a ſecundinis denominatum, a Moſe deſignari, contendant. Interim inde colligunt, שיל per ſynecdochen denotare foetum vel filium, quod inſuper ex cognata voce שליל probant, quae apud ſcriptores Talmudicos embryonem ſignificat. Patronos haec ſententia habet ALPHONSVM TOSTATVM, RAYMVNDVM MARTINI, & IOSEPHVM VOISINIVM, PETRVM quoque GALATINVM, aliosque. Altera non minus celebris illorum eſt, qui hanc vocem deriuant a שלה *tranquillus, pacificus, proſper fuit*, vt adeo שילה idem ſit, ac *tranquillator, pacificator, ſaluator*; paucis: שר שלום *princeps pacis*. Subſcribunt ei HIERONYMVS AB OLEASTRO, FRANCISCVS VATABLVS, SEB. CASTALIO, & alii. Eaque reliquis omnibus mihi praeferenda videtur. Nec deſunt eiusdem formae nomina in lingua ebraea, vt קיטור *Geneſ. XIX. 28.* קימוש *Hoſ. IX. 6.* פישון *Geneſ. II. 11.* פינון *Geneſ. XXXVI. 41.* & ne quis circa ה quieſcens in fine dubium moueat, ipſa vox שלמה. Quod autem res ipſa in Meſſiam quadret, eum ſcilicet principem pacis eſſe, adeo manifeſtum eſt, vt ſuperuacaneum foret, id probare velle. Haec ſententia, quae dubio fere carere videtur, minime IO. CLERICO ſe probauit, qui, שילה positum eſſe pro שילו, exiſtimat, huiusque vocis ſignificationem eſſe *finis eius*. Quod vt probet, שיל iuxta linguae ebraeae analogiam deduci poſſe a radice שול, contendit, hoc autem verbum conuenire cum שלה quod apud Chaldaeos ſignificet *ceſſare, deſinere*. Quae quam longe petita ſint, nemo non videt. Quid enim obſtat, quo minus a verbo שלה, quod vſitatiſſimum eſt in lingua ebraea, deriuetur? Quae nos neceſſitas cogit, vt a שול potius, quam שלה hanc vocem deriuemus, idque ea ratione, vt nihilo ſecius verbi שול ſignificatio a Chaldaeorum שלה ſit repetenda? Analogiam grammaticam non obſtare, ex antea dictis conſtat. Sed nec ſenſus commodus reſultat, ſi viri doctiſſimi ſententia admittatur. Siue enim hunc ſenſum ſtatuas: *Semper erunt reges in Iuda, donec eius erit finis*; ſiue illum: *donec Iudae tribus incolumis erit, nunquam regnum amittet,*

 ſemel

semel sibi in Dauidica familia collatum, neuter admitti potest. Prior enim reuera absonus est, posterior eum euentu pugnat, cum diu antea reges ex tribu Iuda esse desierint, quam respublica destructa fuit. Et certe nihil eximii Iacobus hic Iudae pollicitus esset, si nihil aliud sibi voluisset, quam regnum in Iuda ad tribus interitum vsque permansurum. Nec operae profecto pretium est, tam operose aliquid comminisci, non alium in finem, quam vt praesidia firmissima christianae religionis contra Iudaeorum incredulitatem destruantur. IACOBVS GVSSETIVS itidem nouam vocis huius originem commentus est, in *comment. linguae ebraeae p. 425.* Contendit namque, שילה eum significare, *qui laboribus grauissimis premitur, & cui purificatio gentium competit.* Vocem שילה enim a verbo להה descendere putat, quod significat *languere, molestia & aegritudine deficere, miserrime laborare, Gen. XLVII. 13.* Quae vocis שילה interpretatio etsi a re ipsa non sit aliena, sed muneri & officio Christi optime conueniat, vel ideo tamen locum non inueniet, quod non sine magnis ambagibus ex להה fieri possit שילה. Nulla itaque ratio est, cur eam, quam antea proposuimus, vocis huius a verbo שלה deriuationem deseramus. Id saltem superest, vt disquiramus, quis itaque ille sit, qui nomine שילה hic describitur? Messiam esse, non tantum christiani plerique magno consensu credunt, sed ex ipsis iudaeis longe praestantissimi, etsi hi circa applicationem in diuersa abeant. Idque comprobari luculenter potest; primo quidem ex designatione temporum, quia Iacobus praedixit, quae באחרית הימים erant euentura, qua phrasi tempora Messiae exprimi solent. conf. *Esa. II. 2. Mich. IV. 1. Ebr. I. 1.* Deinde ex concinna totius oraculi applicatione, quae ita se habet, vt abunde constet, in neminem rectius & plenius cuncta quadrare, quam in Messiam. Accedit introitus ad hoc vaticinium ἐμφατικώτατος, quo de Iuda ea se dicturum Iacobus profitetur, ob quae omnibus seculis sit ab omnibus fratribus praedicandus, ne quid de eo dicam, quam accurate euentus haec omnia comprobauerit. Iudaeorum per שילה Messiam intelligentium testimonia iam ab aliis allata sunt, nec profecto in re tanti momenti parui facienda. vid. IO. CHRISTOPHORVS WAGENSEILIVS, *differtat. cit. pag. 231. 232.*

Ipse

Ipſe quoque IO. CLERICVS haec teſtimonia agnoſcit, ſimulque obſeruat, vnum fere ex celebrioribus ebraeae gentis doctoribus huic ſententiae aduerſari, ſcilicet R. ABEN ESRA, qui Dauidem ex tribu Iudae regem deſignari contendat, cuius ipſe ibidem refellit ſententiam. Fruſtra autem idem vir doctus horum teſtimoniorum eleuare pondus annititur, cum eorum potius vis ſit longe maxima, inde potiſſimum aeſtimanda, quod Iudaeorum cauſſae prorſus aduerſentur. Nec reliqua, quae idem contra communem ſententiam adfert, nos morabuntur, cum ea ab aliis iam discuſſa meminerimus. Vltima denique illuſtris huius oraculi verba haec ſunt: ולו יקהת עמים *& illi erit aggregatio populorum*. Quae itidem diuerſimode explicantur. LXX. interpretes ea reddunt: καὶ αὐτὸς προςδοκία ἐθνῶν, quos ſecutus vetus interpres latinus tranſtulit: *& ipſe erit expectatio gentium*. Huic interpretationi illorum fauet ſententia, qui vocem יקהת a verbo קוה *expectare* deriuant, mutato ו in ה. Approbat etiam eandem ſuo calculo vir doctiſſimus IO. CLERICVS, at ea ratione, vt vocem iſtam rectius per *conuentum* verti exiſtimet, quia radix קוה in coniugatione Niphal *aggregari* ſignificet. Ad rem ipſam vero quod attinet, *conuentum & aggregationem Iſraelitarum*, in agrum tribus Iudae intelligit, ſcilicet ad iudices regios Hieroſolymitanos, aut ad regem ipſum, ſi quid litis difficilioris inter eos eſſet, aut ſimilem ob cauſſam. Verum cum poſt Salomonis tempora eiusmodi conuentus Iſraelitarum ad tribum Iudae non fuerint, haec omnia fruſtra dicuntur. Nititur praeterea haec ſententia praua interpretatione vocis שילה, quam cum iam reiecerimus, & haec ſua ſponte corruit. Mitto reliqua, quae opponi poſſent, & ab aliis iam oppoſita ſunt. IACOBVS GVSSETIVS nomen יקהה deducit a נקה *mundum, purum eſſe*, in Niphal: *innocentem aſſeruit ſe, inſons fuit vel declaratus eſt*, vnde nomen: יקהה *purgatio*, vt ſenſus ſit: *& ipſi purgatio vel purificatio populorum competit*. Quae interpretatio cum re ipſa bene equidem conuenit, cum Chriſtus omnino ſit purificatio omnium gentium, at deriuatio iſta vocis repugnat analogiae grammaticae. Propius itaque ad verum accedunt, qui ONKELOSI & Hieroſolymitani paraphraſtarum veſtigia legentes, vertunt: *& ei erit obedientia* popu-

populorum, vt sensus sit: eius praeceptis ac mandatis morem gerent & obtemperabunt. Namque etiam *Prouerb. XXX. 17.* vbi semel adhuc vox יִקְּהַת occurrit, nihil obstat, quin *obedientiam* significet, quae etiam R. KIMCHI in *libro radicum* est expositio, consentientibus & aliis Ebraeae gentis doctoribus. Accedit, quod nonnulli, praeeunte LVDOVICO DE DIEV, vocem יִקְּהַת a radice יקה deriuant, quae apud Arabes *obedire, revereri* significat. Iam ergo cum de sensu oraculi Iacobaei, singulorumque verborum, constet, de complemento eius paucis aliquid addendum est; vt ita difficultates, in applicatione occurrentes, remoueamus. Nimirum iam pridem recte obseruarunt viri eruditi, perpetuum imperium tribui Iudae in hocce vaticinio promitti, temporale quidem ad certum tempus, sed finito temporali, spirituale ad finem vsque mundi duraturum. Non enim dicitur: *cum venerit Schiloh, tunc omni modo cessabit*: sed: *& huic erit obedientia populorum:* conf. SEB. SCHMIDIVS, in *colleg. bibl. priori p. 179.* Nec dissentit PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstr. euangel. prop. IX. pag. m. 619.* etsi in eo calculum nostrum non ferat, quod putat, hisce verbis: *non auferetur sceptrum de Iuda*, aeternam sceptri possessionem Iudae promitti. Falli in eo doctissimum praesulem, partim ex dictis intelligitur, partim ex dicendis constabit. Sensus namque oraculi diuini eo redit: ex eo tempore, quo summum imperium temporale per Dauidem in tribum Iudae conferendum sit, nunquam illud, etsi varia ratione labefactetur, aufferendum esse, donec veniat Schiloh, per quem idem imperium, sed modo spirituali, sit continuandum. Qui sensus, vt ex verbis huius vaticinii hactenus explicatis sua sponte resultat, ita in applicatione sequentes se offerunt difficultates: (I) quod in Zedekia regnum Iudae desierit; (II) nec in captiuitate Babylonica durasse, dici possit; (III) post captiuitatem Babylonicam sub Persarum & hinc Syrorum regum iugo constituta respublica iudaica supremi imperii fuerit expers; (IV) immo in ipsa Iudaeorum republica summa potestas ad Hasmonaeos fuerit translata, ex tribu Leui oriundos; (V) ab his vero ad Herodem transierit, ἀλλόφυλον, vt plerique putant, gente quippe Idumaeum; (VI) & tandem diu adhuc ante Christum natum ad Romanos, quorum quippe imperio

perio iam pridem ſubiecti erant Iudaei, cum Chriſtus naſceretur. Has difficultates vt tollerent, varias viri docti ingreſſi ſunt vias. Ingenioſa prae reliquis videtur ſententia IO. CHRISTOPHORI WAGENSEILII, *diſſ. cit.* per שבט regiam dignitatem, per מחקקים autem duces, ſeu magiſtratum inferiorem, ac dependentem, intelligentis. Hinc enim concludit, vniuerſam reipublicae iudaicae, quatenus ex Iudae maxime poſteris conſtabat, faciem & fata velut in tabella quadam in hocce vaticinio repraeſentari. Primo a Dauide regiam dignitatem in tribum Iudae illatam, continuatam in ea iuſto ordine fuiſſe vsque ad Zedekiam. Secuta hinc captiuitate Babylonica, Iudaeos ſceptrum ſeu regiam dignitatem non recuperaſſe, at habuiſſe מחקקים duces, dependentes ſcilicet mox a Perſis, mox a Syris, tandem ab ipſis Romanis, atque adeo magiſtratus inferiores. Et hoc quidem tribui Iudae hic promitti, quod primo reges, deinde duces habitura ſit; nec respublica adeo Iudaeorum penitus ſit euertenda, donec venerit Schiloh, ſeu Meſſias. Quae cum concinne ſatis ita dicantur, non aeque firmis nituntur fundamentis, vt ex antea dictis patet. Et poteſt res omnis ſecundum explicationem antea allatam facile expediri, modo obſeruemus, ſummum imperium, ſpeciatim regiam dignitatem, a Dauide in tribum Iudae illatam; & licet in Zedekia regia dignitas deſineret, non tamen ipſum imperium cum eo deſiit, aut respublica penitus euerſa fuit aut deſtructa. Abducti ſane ſunt Iudaei in captiuitatem Babylonicam, ſed non diſſipati prorſus & diſperſi: vnde in ipſa Babylonica captiuitate vnam gentem, peculiaremque rempublicam, conſtituerunt: nec dubium, quin & magiſtratus ſuos & iudices habuerint, licet ipſum ſummum imperium impeditum fuerit, quo minus actu ab illis exerceretur. Terra quoque Iudaica populo huic reſeruabatur, nec alii populi in eius poſſeſſionem mittebantur, quod factum, cum decem tribus Iſraeliticae ab Aſſyriis in captiuitatem abducerentur: vnde & terra Iudaica tantum ſua habuiſſe *ſabbatha* dicitur. Poſt LXX. annorum exilium in auitas ſedes reuerſi, non quidem regiam dignitatem, reuera tamen imperium, facultatemque rempublicam ſecundum ſuas leges & inſtituta adminiſtrandi obtinuerunt, & prout in captiuitate Babylonica impedita & quo-

 dam-

dammodo labefactata erat, recuperarunt. Et licet Persarum reges adhuc aliquid auctoritatis in Iudaeos sibi vindicauerint, deinceps etiam hi, destructo Persarum regno, variis Aegypti & Syriae regum iniuriis fuerint expositi, ipsa tamen reipublicae administratio pariter ac facultas legislatoria, penes ipsos semper permansit, habueruntque adeo & שבט *sceptrum*, & מחקקים *legumlatores*. Nomine reipublicae autem imperium administrarunt duces seu principes, quorum primus Zorobabel Salathielis filius fuit, quem Esdras, Nehemias, aliique exceperunt, donec ad Hasmonaeos seu Maccabaeos summa rerum transiret. Et hi quidem non ex tribu Iudae, sed ex tribu Leui fuerunt. Sed hoc nobis non obstat. In oraculo enim Iacobaeo hoc saltem dicitur, quod sceptrum seu facultas administrandi rempublicam penes Iudaeos ad Messiae aduentum vsque permanere debeat; non autem, quod illi, qui reipublicae nomine summae rerum praefuturi erant, ex tribu Iudae esse debuerint. Reuera itaque imperium penes Iudaeos seu tribum Iudae fuit, etsi nomine reipublicae ab illis, qui e tribu Leui erant, administraretur. Cum vero potestas administrandi rempublicam ad familiam Herodum transiret, vrbe antea & templo a Cn. Pompeio, ciuilibus Iudaeorum discordiis excito, occupatis, & Antipatro, qui primus Herodum gentem ad altiorem fortunam euexit, Iudaeae & Syriae procuratore constituto, tum demum magis adhuc sceptrum imminutum, & potestas populi labefactata est, vnde nonnulli haud sine ratione initium ablationis sceptri, seu totalis reipublicae iudaicae destructionis, hinc accersunt. Interim siue reges tum Iudaea, etsi a Romanis constitutos, haberet, siue a procuratoribus administraretur; ipsa respublica iudaica adhuc subsistebat, parsque haud exigua summae potestatis penes populum iudaicum erat, etsi eam independenter haud exerceret. Profitentur equidem Iudaei *Ioann. XVIII, 31: nobis non licet interficere quenquam*, vnde sequi videtur, eos illo tempore non amplius habuisse ius suppliciorum capitalium. At habuerunt adhuc alias partes summi imperii, nec aliud inde sequitur, quam potestatem, quam habuerunt, admodum fuisse imminutam. Sed nec id euictum, quod ius suppliciorum capitalium prorsus non habuerint. Namque & Pilatus ad eos dixit: *accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum*, supponens, habe-

habere eos potestatem, secundum legem patriam aliquem iudicandi. Quod & patet ex capitali sententia, quam aduersus Stephanum tulerunt, & executioni mandarunt; *Actor. VII. 54.* Hoc enim ex impetu saltem, aut iudicio zeli factum esse, quae quorundam est sententia, dici nullatenus potest. Vnde, vt haec inter se concilientur, dicendum, licuisse Iudaeis omnino etiam capitali supplicio afficere (nam de poenis minoribus nullum est dubium) eos, qui contra leges patrias, speciatim in iis, quae ad religionem spectabant, peccauerant. Sed si quis aliquid commiserat, quo status & quies reipublicae turbabatur, aut imperatorum violabatur maiestas, eius rei cognitionem ad Romani praesidis pertinuisse tribunal, & hoc quidem sensu dixisse Iudaeos: *nobis non licet* (in tali casu) *interficere quenquam.* Et haec quidem omnia, quae huc vsque diximus, si probe obseruentur, ad difficultates antea propositas facile respondere licet. Nimirum I) in Zedekia regia quidem dignitas, non autem imperium, seu sceptrum, in tribu Iuda finem accepit, nec desiit esse respublica; II) immo nec in captiuitate Babylonica respublica esse desiit, vt antea demonstrauimus; III) multo minus post captiuitatem Babylonicam, etsi quodammodo Persarum regibus aliquando paruerit, aut a Syriae ac Aegypti regibus grauiter fuerit adflicta; IV) retinuit ipsa tribus Iudae summum imperium, etsi hoc per Hasmonaeos ex tribu Leui oriundos administraretur; V) idem dicendum de eo tempore, quo reges ex gente Herodum, summam rerum ex Romanorum concessione obtinuerunt; VI) per ipsos vero Romanos etsi imperium Iudaeorum valde imminutum sit, praesertim postquam tandem synedrium omni potestate capitales poenas infligendi excidit, hactenus tamen ipsa respublica vtcunque mansit, donec tandem excisa & euersa a Tito vrbe Hierosolyma, respublica Iudaeorum prorsus dissolueretur, Iudaeis hinc inde per vniuersum terrarum orbem dispergendis. Idque cum factum sit, cum iam Iesus Nazarenus natus esset, in quem & reliqua Messiae, patribus veteris testamenti promissi, κριτήρια quadrant, hunc verum illum Messiam, vnicumque hominum seruatorem esse, luculenter inde sequitur. Atque id nobis demonstrandum erat. Plura de illustri hocce vaticinio dabunt RAYMVNDVS MARTINI, in *pugione fidei part. II. cap. IV.* & IOSEPHVS

 VOIS-

VOISINIVS, ad *b. l.* PETRVS GALATINVS, de *Arcanis catholicae veritatis lib. IV. cap. IV. seqq.* IACOBVS ALTINGIVS, in *Schilo, seu de vaticinio patriarchae Iacobi, quod Genes. XLIX. 10. extat, libris quinque, quibus vera interpretatio redditur, ex euentu demonstratur, & ad Iudaeorum conuictionem asseritur, Tranecquerae M DC LIX. 4to.* WOLFGANGVS FRANZIVS, in *schola sacrificiorum disputat. XI. & XII.* PETRVS DANIEL. HVETIVS, *demonstrat. euangel. prop. IX. pag. 600. seqq.* IOAN. VORSTIVS, in *dissertatione de sceptro & magistratu non recessuris a Iuda &c.* quae extat in *fasciculo IV. opusculorum ad historiam & philologiam sacram spectantium pag. 221. seqq.* IO. CHRISTOPHORVS WAGENSEILIVS, in dissertatione saepe iam laudata *de loco Genes. XLIX. 10.* quae in eorundem opusculorum *fasciculo V.* extat, *pag. 205. seqq.* AVG. PFEIFFERVS, in *exercit. de Schiloh filio Iehudah*, quae sexta est inter exercitationes *dubiis* eius *vexatis* annexas, *pag. 121. seqq.* item in *dubiis vexatis* ipsis, *cent. I. loco LXXX. pag. 202. seqq.* CAMPEGIVS VITRINGA, *obseruat. sacrar. libr. IV. cap. V. pag. 901. seqq.* CHRISTOPHORI CELLARII dissertatio, de *Cn. Pompeii M. expeditione iudaica, siue initio ablati a Iuda sceptri*, BASNAGE, in *historia iudaica* gallice scripta, *lib. IV. cap. XXI. pag. 296. seqq.* SALOM. DEYLINGIVS, *obseruation. sacrar. part. II. obseruat. XIII. pag. 79. seqq.* aliique. Ad Iacobum vt paucis reuertamur, cum benedictionibus finem imposuisset, *collegit pedes suos in lectum, & obiit, aggregatusque est ad populos suos, Genes. XLIX. 33.* Qua loquendi ratione quid indicetur, supra iam exposuimus. Iosephi autem erga mortuum parentem pietatis officia, & quo pacto eius cura ex voto apud Kiriatharbah, in parentum monumento sepultus sit, constant ex *Genes. L. vers. 1, 2. seqq.* Annos autem, cum moreretur, Iacobus natus erat CXLVII.

§. XV.

Pari ratione Iosephus, * vir insignis, & pietate ac sapientia praestantissimus, cum ad tertiam vsque generationem posteros ex se vidisset, in Aegypto tandem mortuus est, cum prius Israelitas iure iurando sibi obstrinxisset, se

ossa

ossa eius secum in terram Cânaan assumturos, si eo iterum, quod certo fore confidebat, commigraturi essent. Interea autem Israelis prôgenies in Aegypto hâbitans admodum crescebat numero, & valde multiplicabatur. **

* Quod ad reliquos Iacobi filios, qui vna cum Iosepho duodecim patriarchas populi Israelitici constituunt, attinet, non adeo multa de illis, si Iudam exceperis, memoratu digna occurrunt. Interim haec omnia ex Mosaica narratione satis superque nota sunt. Mentionem duodecim tribuum Israelis iniicit DIODORVS SICVLVS, sed ita, vt appareat, quae de rebus Ebraeorum gentiles acceperunt, variis commentis ab iis fuisse obscurata. Mosen enim in duodecim tribus hunc populum diuisisse, auctor est, διὰ τὸ τὸν ἀριθμὸν τοῦτον τελειότατον νομίζεσθαι, καὶ σύμφωνον εἶναι τῷ πλήθει τῶν μηνῶν τῶν τὸν ἐνιαυτὸν συμπληρούντων, *eo quod existimaret, hunc numerum esse perfectissimum, & anno duodecim mensibus completo persimilem*, apud PHOTIVM, *cod. CCXLIV. pag. 1151.* Sed aliam diuisionis huius caussam esse, adeoque magnopere falli DIODORVM, ex scriptura sacra, cui longe rectius fides adhibetur, constat. Nimirum duodecim populi Israelitici fuere tribus, quod duodecim essent filii Iacobi. Et licet ille suos ex Iosepho nepotes Ephraimum ac Manassen filiorum loco esse voluerit, vt supra diximus, manserunt nihilosecius deinceps saltem tribus duodecim, eo quod tribus Leui, cultui Numinis consecrata, peculiarem tribum non constitueret. Propius ad veritatem accedunt, quae de Iacobi liberis DEMETRIVS tradit apud EVSEBIVM, *praeparat. euangel. libr. IX. cap. XXI. pag. 422. seqq.* recteque se habet, & cum Mosis narratione prorsus conuenit, quod dicit, liberos omnino duodecim Iacobo, septem annis, quibus post initum matrimonium apud Labanem vixerat, natos fuisse. De libro, cui titulus: *testamentum duodecim patriarcharum*, in quo varia ad historiam & fata horum patriarcharum spectantia, deinceps dicemus. Ad Iosephum quod attinet, fama sapientiae eius, tantopere in scriptura sacra celebratae, ad exteras gentes etiam peruasit, vt vel ex TROGI POMPEII epitomaste, IVSTINO, constat, *histor. lib. XXXVI. cap. II.* Sed hac de re deinceps. Quae

 fata

fata eius ad Iacobi patris obitum vsque fuerint, ex dictis constat. Quae autem postea ei euenerint, tacente diuino scriptore, nos latet, nisi quod fratres mortuo patre sibi timentes, bono animo esse, & optima quaeque de se sperare iusserit, addita ratione, se eum minime esse, qui se Deo aequiparare audeat, (התחת אלהים אני) sed potius se agnoscere, diuino se non minus, quam illos, subiectum imperio, nihilque adeo se facturum, quo Numen laedi posset. Dicitur etiam *Genes. L. 22.* habitasse cum domo patris sui, quod nonnulli ita capiunt, ac si non seorsim, sed coniunctim cum fratribus vixerit, vnde porro colligunt, eum vitae aulicae valedixisse. Sed verba Mosis hoc saltem innuere videntur, quod cum fratribus in Aegypto manserit: vnde illud minime inde sequitur. Reliqua, quos scilicet ex filiis viderit nepotes, & quae de ossibus suis in terram Cananaeam transferendis mandauerit, leguntur *ibid. vers. 23. seqq.* Obiit natus annos CX.

** De gentis Israeliticae statu, cum in Aegypto commorata est, parum aut nihil nobis constat. Nec enim Moses aliud quid, quam quo pacto durissima seruitute pressa sit, commemorat. Fuerunt, qui contenderent, Israelitas Aegyptiacos omni fuisse ingenio & cultura destitutos, rudesque & rerum omnium ignaros, stupidos & tantum non barbares; praeterea Aegyptiorum exemplo abreptos, idololatriae prorsus deditos. Hunc fere in modum eos depingit IOAN. SPENCERVS, de *legibus Hebraeor. ritual. lib. I. cap. I. sect. I. pag. 30. Israelitas*, inquit, *sub prima incolatus aegyptiaci tempora scientiae diuinae lampada a patribus acceptam habuisse, & religionem auitam integram & illibatam tenuisse, nobis facile persuademus. At tamen illud seculis labentibus obscuratum fuisse, plerosque omnes a patrum suorum fide tandem desciuisse, & superstitionis aegyptiacae faeces imbibisse, nihil dubitationis apud consultos habere potest.* Nec aliud quid ex dura illa & diuturna seruitute consequi potuisse, autumat, quam cum descripsisset, addit: *Tam seruilis autem & infelix viuendi conditio hominum animos angustos reddere solet, rerum coelestium cura vacuos, & in dominorum suorum mores & ingenia pronos.* Immo etiamsi in ista seruitute non fuissent constituti Israelitae, non tamen meliora de illis

potuisse

potuisse sperari, existimat: *Sed si conditionibus aequioribus in Aegypto viuere licuisset Israelitis, fieri tamen vix potuit, quin barbaris Aegyptiorum moribus assueti, mores & ipsi barbaros haurirent, & ab Aegyptiis tandem solo nomine discreparent. Deinde, sub ea tempora nox caeca & horribilis terrarum orbi incubuit, & idololatria (tanquam pestis in tenebris ambulans) mortalium pene omnium animos peruasit; nec facile credi potest, Ebraeorum imbecillitatem pesti illi tam late grassanti resistere potuisse.* Quod vero de idololatria vltimo loco dixit, id variis scripturae sacrae, sed & EVSEBII *libr. VII. de praeparat. euangel. cap. VIII.* testimoniis comprobare annititur. De Israelitarum in Aegypto idololatria deinceps dicemus: quod ad ingenii culturam & eruditionem attinet, qui eam Israelitis in Aegypto constitutis denegant, non vno hoc faciunt consilio; sed alii, vt religionem Mosaicam omnium ludibrio exponant, alii, vt ostendant, Mosen in rebus philosophicis ad genium & captum populi rudis, & sublimium non capacis, se accommodasse. Vt autem vtrique a summa impietate prope absunt, ita, quae de ruditate & barbarie populi Israelitici eo tempore dicunt, neutiquam admittenda sunt. Non enim omnis culturae, siue eruditionem & sapientiam, siue artes varias ad huius vitae vsum pertinentes, spectes, eos expertes fuisse, probari facili negotio potest. Abrahamum, Isaacum & Iacobum, rerum diuinarum humanarumque fuisse peritos, pro seculi nimirum istius conditione, nemo forte negauerit. Etsi enim vera non sint, quae speciatim de hac aut illa eruditionis parte, in qua excelluerint, a quibusdam veterum dicuntur; qua de re deinceps disceptabimus; generatim tamen sapientiae studio eos deditos fuisse, res ipsa docet. Quis vero dubitet, quin eam, quam sibi comparauerant, notitiam ad posteros suos propagauerint? De Iosepho etiam, sapientiae praestantia, Aegyptiorum omnium oculos animosque in se conuertente, hoc est certissimum. A Iosepho rursus, quin filii, & ex reliquis Israelitis multi, varia ad animi culturam spectantia acceperint, quis ambigeret? Refertur huc etiam a nonnullis, quod de Isascharis posteris *I. Paral. XII. 32.* dicitur, quod *fuerint eruditi cognitione temporum,* (יודעי בינה לעתים) *ita vt scirent, quid Israeli faciendum esset*, hoc est, vt non male nonnulli interpretantur,

quod

quod astronomiae fuerint periti, ita, vt neomenias, mensesque digerere & tempora etiam solemniorum festorum, paschatis, pentecostes, & scenopegiae, indicare potuerint. Id vero cum de Isascharis posteris, qui Dauidis tempore fuerunt, dicatur, dubito valde, an inde quid de ingenio aut studiis Israelitarum aegyptiacorum colligi queat. Quicquid huius sit, cum apud ipsos Aegyptios litterarum studia iam tum floruerint, vt vel ex *Actor. VII. 22.* constat, qua de re & in sequentibus dicetur, quis credat, Israelitas omnes tam rerum omnium incurios fuisse ac negligentes, vt non saltem aliqui hac occasione fuerint vsi, & sapientiae aegyptiacae mysteriis animum imbuerint? Non enim de omnibus, quae disputamus, sunt intelligenda, cum, vt vbique, ita & apud Israelitas in Aegypto constitutos, haud dubio magna ingeniorum fuerit diuersitas, maior quoque opportunitas quibusdam litterarum studiis se dedendi adfuerit, quam aliis. Quosdam itaque excellentiori ingenio praeditos studiis litterarum mentem excoluisse, non est, quod dubitemus, cum reliquis satis esset, ea discere, quae ad summam religionis, quam a maioribus suis acceperant, spectabant. Artes praeterea varias, ad vitae huius vsum spectantes, in hac gente viguisse, artificum peritissimorum numerus, tam ex feminis, quam viris seligendus, cum tabernaculum in deserto conficiendum esset, nos neutiquam dubitare sinit. Praecipuum, quod nostrae sententiae obiici potest, est seruitus illa, qua ingenii cultura impedita, vis animi eneruata & oppressa, & summa tantum non inducta fuerit barbaries. Verum si cogitemus; seruitutem istam non adeo fuisse diuturnam, sed tum demum ortam, cum omnes, qui tempore Iosephi vixerant, mortui essent, *Exod. I. 6.* & rex rerum summae praeesset, qui rerum a Iosepho gestarum plane ignarus erat, *ibid. vers. 8.* praeterea eam initio leuiorem tolerabilioremque fuisse, quam deinceps, *Exod. V. 6. 7. 8.* fuisse etiam in gente Israelitica iam tum quosdam honoratiores, qui ab operibus seruilibus fuere exemti, iisque exigendis praefecti, *Exod. V. 14.* facile patet, ex seruitute aegyptiaca non posse illud probari, quod dissentientes ex ea probare cupiunt. Legi omnino merentur, quae hac de re eleganter disserit EDMVNDVS DICKINSONVS, in *physica veteri & vera cap. XIX. pag. 270. seqq.* vbi hac de re ex instituto agit. Ad religionem Israelitarum quod

quod attinet, non negauerim, quosdam feculi contagio infectos, & exemplo Aegyptiorum ad idololatriam & fuperftitionem abreptos effe, quod & haud obfcure fcriptura facra teftatur, *Iof. XXIV. 14.* & *Ezech. XXIII. 3.* Id vero vt de omnibus Ifraelitis dici nequit, ita veram religionem in hac gente prorfus oppreffam aut extinctam fuiffe, inde non recte colligitur. An autem & quousque hinc aliquid fequatur, quod IOAN. SPENCERI, de cauffis legum Mofaicarum fententiae corroborandae inferuiat, fuo loco difpiciemus.

§. XVI.

Referendus etiam ad hocce temporis interuallum eft Iobus, * vir integritatis, fanctitatis, ac patientiae fingularis laude inclytus. Etfi enim difficile fit, de eius aetate certi quid ftatuere, dubio tamen fere caret, faltem rationibus luculentis probari poteft, eam in illud tempus, quo Ifraelitae in Aegypto commorati funt, cadere. At liber, in quo fata eius ac fermones cum amicis defcribuntur, poftea demum, incertum a quo auctore, compofitus videtur. ** Ex quanam gente oriundus fuerit, non fatis conftat. Recepta equidem multorumque fuffragiis adprobata eft fententia, eum ex Efaui fuiffe pofteris: at aliis probabilius videtur, aut a Nachore Abrahami fratre, aut ipfo Abrahamo, eiusque vxore fecunda Kethura, eum originem ducere. *** Quicquid huius fit, id eius exemplo conftat, hinc inde inter reliquas gentes veri Numinis fuperfuiffe cultores, nec in Iacobi tantum progenie veram eo tempore fubftitiffe ecclefiam. Fidem autem fuam in Meffiam Iobus tum alia ratione, tum maxime luculenta de eo edita confeffione, teftatus eft. *

* Prima hic ftatim occurrit quaeftio, an omnino Iobus aliquis vnquam extiterit? Non enim defuerunt, qui exiftimarent, in libro, qui Iobi nomen praefert, non hiftoriam veram narrari, fed

parabolam aut drama exhiberi. Ita Talmudici doctores in tractatu, *Baua Batra*, & alii ex eadem gente. Haesitat quoque R. MOSES MAIMONIDES, in *more neuochim part. III. cap. XXII.* Eandem sententiam BENEDICTO SPINOZAE, homini impio, & ad labefactandam historiae sacrae veritatem omnes ingenii vires conuertenti, arrisisse, mirum non est. Vnde librum Iobi cum gentilium poëtarum commentis comparare non veretur, in *tractatu theologico-polit. cap. X.* Sed nec ex christianis defuere, qui eandem sententiam aut adprobarent, aut non prorsus reiicerent. Habuerunt hi etiam omnes, quod sententiae suae obtenderent, eique quandam verosimilitudinis conciliarent speciem. Apud FL. IOSEPHVM, aeque ac PHILONEM, nulla Iobi mentio. Tempus incertum, quo haec omnia gesta sunt, nec certior locus. Sed longe fortiores, quae historiae huius veritatem euincant, praesto sunt rationes, nec ad priores respondere haud adeo difficile. Iobi enim, ceu viri iusti & sancti, passim scriptura sacra meminit, eiusque patientiam commendat, & ad imitandum nobis proponit. conf. *Ezech. XIV. 14. Iacob. V. 11.* Praeterea omnes verae historiae hic conspiciuntur characteres. Nomen proprium viri exprimitur, addito etiam nomine regionis, in qua vixerit; quod in parabolis fieri non solet. In parabolis enim dicitur: *Erat vir quidam &c.* sed cum historia describitur, nomen simul exprimitur, vt *Iud. XIII. 2. Fuit vir quidam nomine Manoah.* Sic & de Iobo: *Vir erat Iobi nomine &c.* Pari ratione & liberorum eius numerus & nomina, itemque nomina & patria amicorum, qui ad eum venerunt, accurate exprimuntur, vt in veris historiis, non autem in parabolis, fieri solet. Accedit, quod veteres, ipsi etiam Ebraei, paucis illis, quos antea indicauimus, exceptis, itemque antiquissimi scripturae interpretes, Chaldaeus, LXX. THEODOTION, itemque orientales scriptores vnanimi consensu statuant ac fateantur, reuera Iobum aliquem fuisse, cui ista omnia euenerint, quae de illo in scriptura sacra commemorantur. Immo cum ad ethnicos fama huius viri pertransierit, vt ex ARISTAEAE testimonio, quod ex ALEXANDRO polyhistore refert EVSEBIVS, *lib. IX. praeparat. euangel. cap. XXV.* abunde constat, reuera eum extitisse, recte inde colligitur. Auctor autem est ARISTAEAS, *Esauum ex Bassara coniuge*

iuge Iobum in Idumaea filium genuisse, sedemque sibi in Ausitide regione ad ipsum Idumaeae & Arabiae confinium delegisse. Eundem aequitate praestantem, ac pecore inprimis abundantem fuisse: quippe ouium septem millia, camelorum tria millia, paria boum quingenta, gregalesque asinas totidem numerasse. Copiam agrorum haud absimilem. Ac Iobum quidem Iobamum antea nominatum esse &c. Subiicit deinde de calamitatibus nonnulla, quae Iobum exceperunt, de amicis eius, qui eum inuiserunt, deque horum cum illo colloquio, & denique de eius restitutione, haud absimilia iis, quae de his omnibus in libro Iobi dicuntur. Et licet quaedam subleſtae fidei huic ARISTAEAE narrationi intermixta sint, de ipsa tamen rei veritate haec nos dubitare non sinit. Nec obstat nostrae sententiae silentium PHILONIS & IOSEPHI. Cur enim ille Iobi mentionem necessario facere debuerit, nulla apparet ratio: huic autem Ebraeorum saltem describere res gestas constitutum fuit, cui cum Iobum non esse annumerandum censeret, mirum non est, quod nullam eius mentionem fecerit. Accedere potuit, quod Iosephus in tanta rerum Iobi obscuritate ignoraret, ad quodnam tempus historia eius esset referenda. Nec ex eo tamen, quod tempus, quo haec contigerint, obscurum aut incertum sit, colligendum, haec reuera non contigisse. Ita enim plurium factorum, de quibus non dubitatur, in dubium vocanda esset veritas. Nec ita hic omnia obscura, vt non ex quibusdam circumstantiis, quando Iobus vixerit, colligi queat. Qua de re deinceps. Locus incertus frustra obiicitur. Iobum enim in terra Vz habitasse, in ipso historiae limine dicitur. Vbi autem terra Vz sita fuerit, deinceps disquiremus. Reliqua, quae dissentientibus aut absona, aut ab indole historiae aliena videntur, minime talia sunt, si considerentur paulo accuratius. Quae de concilio angelorum, Sathanaeque cum Deo colloquio dicuntur, si modo Deo & spiritibus conuenienti intelligantur, nihil obstat, quo minus reuera contigerint. Nec dubitabit, Deum ex turbine Iobum eiusque amicos allocutum, qui secum cogitauerit, eo, quo patriarchae vixere, aeuo, non infrequens fuisse, vt Deus per visiones, somnia, aliaque ratione se hominibus piis manifestaret. Πολυμερῶς enim & πολυτρόπως ad

eos

eos locutus est, teste Paulo *Ebr. I. 1.* Quod superest, lubentes fatemur, librum ipsum poëtica quadam ratione conscriptum esse: at inde non sequitur, non describi veram historiam. Namque nihil frequentius, quam vt poëtae quoque veras historias describant. Sic, vt alios taceam, EZECHIELEM poëtam tragicum, historiam eductionis Israelitarum ex Aegypto carmine dramatico complexum, supra in *prolegomenis* diximus. Vnicum adhuc, idque ὡς ἐν παρόδῳ obseruare liceat. Auctoribus, qui veritatem historiae Iobi in dubium vocarunt, etiam B. LVTHERVM nostrum annumerat ROBERTVS BELLARMINVS cardinalis, *lib. I. de verbo Dei, cap. V.* idque ideo, quod in *conuiualibus sermonib.* tit. de *patriarchis & prophetis*, asserat, *se non credere, ita omnia esse gesta, vt in libro Iobi narrantur;* item quod *tit. de libr. vet. testam.* dicat, *librum Iobi esse velut fabulae argumentum, ad proponendum exemplum patientiae.* BELLARMINVM secutus est NATALIS ALEXANDER, cuius in *historia eccles. vet. testam. aetat. mundi III. dissert. III. p. 262.* haec est propositio: *vera est Iobi historia, non fabulosa vel parabolica, vt Talmudistae, Maimonides, R. Schem Tob, Anabaptistae & Lutherus, impie delirarunt.* Sed si ALEXANDER legisset, quae iam pridem pro defensione B. LVTHERI scripsit B. IO. GERHARDVS, *in loco de scriptura sacra, cap. VII. num. CXXXIII. pag. m. 58.* ipse ita non delirasset, & illam sententiam absolute LVTHERO tribuisset. Ceterum ad rem ipsam quod attinet, pluribus de ea legendus FRIDERICVS SPANHEMIVS, in *historia Iobi*, quae operum eius *tomo II.* extat, *cap. I.*

** Variae antiquorum pariter ac recentiorum de Iobi aetate sententiae ad tres commode reuocari classes possunt, quarum prima illos sistit, qui Iobum ante Mosis tempora vixisse, contendunt; altera eorum est, qui eum Mosi σύγχρονον faciunt, eoque tempore vixisse putant, quo populus Israeliticus in deserto peregrinatus est; tertia denique eorum, qui post Mosen sub iudicibus, aut sequiori aetate, tempore Dauidis, (quae & IO. HARDVINI more suo, paradoxa sectantis, est sententia, in *chronologia vet. testam. pag. m. 533.*) aut Salomonis, aut omnino captiuitatis Babylonicae, vixisse autumant. Qui in eo consentiunt, quod aut ante Mosen, aut post Mosen vixerit, rursus inter

inter ſe non conueniunt, ſed in varias ſcinduntur partes. Haec omnia discutere accuratius, noſtri non eſt inſtituti, feceruntque id iam pridem alii. Satis igitur fuerit, rationes praecipuas commemorare, quibus luculenter euinci poteſt, vixiſſe Iobum ante Moſen eo circiter tempore, quo Iſraelitae in Aegyptiaca ſeruitute fuere conſtituti. Hoc enimuero patet, primo, quod non alia cultus diuini ratio in eius hiſtoria commemoretur, quam quae tempore patriarcharum fuit vſitata. Sacrificiorum namque tantum fit mentio, ab ipſo Iobo, tanquam familiae principe, oblatorum. Sacrificia ſubinde patriarchas, hominesque pios ante legem a Moſe latam obtuliſſe, ex dictis abunde conſtat. Eius autem cultus, qui deinceps iuſſu Numinis a Moſe introductus fuit, in tota Iobi hiſtoria nullum extat veſtigium. Deinde miraculorum in Aegypto patratorum, cum Deus manu forti populum ſuum inde educeret, nulla itidem in toto Iobi libro mentio, cum tamen non temere illuſtrioribus exemplis, iisdemque in recenti memoria poſitis, roborare ſua dicta vel Iobus vel amici potuiſſent, de iuſtitia diuina, potentiaque, & vindicta erga peccatores diſputantes, ſi iam tum haec contigiſſent. Etſi enim a nonnullis huc loca quaedam trahantur, vt *cap. XXI. 29. XXVI. 12. XXXIV. 12. 19. 20.* perperam tamen hoc fieri, res ipſa docet. Argumentum praeterea antiquitatis praebet antiquiſſimum idololatriae genus, cuius tantum, ſed cum deteſtatione, apud Iobum mentio; cultus nimirum ſolis & lunae, manu ori admota, per modum oſculi, iis exhiberi ſolitus, *Iob. XXXI. 26. 27.* Antiquiſſimum hoc fuiſſe idololatriae genus, apud orientis populos vſitatum, ſupra iam a nobis demonſtratum eſt. Diuinarum quoque reuelationum frequentia & modus, per ſomnia, viſiones, alloquia, quorum hinc inde in hacce hiſtoria mentio, *cap. IV. 16. ſeqq. XXXIII. 15. ſeqq. XXXVIII. ſeqq.* prorſus in hancce aetatem quadrat. Sed ipſa quoque aetas Iobi huius rei argumentum praebet. A tempore enim reſtitutionis, poſt exactam vitae haud contemnendae partem, annos inſuper CXL. vixiſſe memoratur. Ad annos itaque circiter ducentos eum vitam protraxiſſe neceſſe eſt: quae longuaeuitas longe rectius hominibus ante Moſen viuentibus, quam poſtea, tribuitur. conf. *Pſalm. XC. 10.* Accedit denique magnus veterum, cum ebraeorum,

Zz 3 tum

tum christianorum consensus, qui cum in reliquis ad Iobi historiam spectantibus in diuersa abeant, in hoc vel maxime inter se conueniunt, Mose eum esse antiquiorem. De eo saltem inter eos ipsos; qui ita statuunt, superest dissensus, an iam Abrahami tempore, vt nonnulli volunt, vixerit, an, quae aliorum est sententia, Iacobo σύγχρονος fuerit, an denique tempore seruitutis Israeliticae in Aegypto floruerit? Vltimum autem veritati conuenientissimum videtur. Etenim, vt alia taceam, si aut Abrahami, aut Iacobi tempore vixisset, fieri vix potuisse videtur, vt non Moses aliquam eius mentionem iniiceret. Confirmabitur etiam hoc ex iis, quae mox dicentur. Interim haec omnia prolixius & ex instituto exequitur FRIDERICVS SPANHEMIVS, in *historia Iobi cap. VIII. & IX.* conf. & ABRAHAMVS CALOVIVS, in *annot. ad praefat. Grotii ad librum Iobi.* De libro Iobi, vt iam diximus, non perinde censendum, eadem illum aetate scriptum esse. Sunt equidem plurimi, qui, ipsum Iobum eius auctorem esse, existimant, quam sententiam prae reliquis sibi defendendam sumsit IOAN. DE PINEDA, *praefat. comment. ad Iob. pag. 7. seqq.* Infirmioribus autem pugnat rationibus, quam vt ab omnibus sibi assensum polliceri queat. Sic ex eo, quod liber iste Iobi dicatur, non sequitur, eum ab illo scriptum, cum inde potius, quod de rebus eius agat, denominationem sortitus sit. Alii contra Mosen libri huius auctorem faciunt, qui ad solatium gentis Israeliticae, cum seruitute aegyptiaca premebatur, eum scripserit. Huius sententiae patrocinium erudite in se suscepit PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstrat. euangel. prop. IV. pag. 376.* Praecipuum pro ea argumentum ex similitudine stili Mosaici & eius, qui in libro Iobi conspicitur, desumitur. Sed hanc se deprehendere posse negant alii: immo, vtriusque, & Mosis & auctoris libri Iobi, stilum dissimillimum esse, contendunt. Interim & B. IOAN. GERHARDVS noster asserit, Iobum lingua arabica historiam suam vtcunque annotasse, & prima istius libri rudimenta tradidisse, Mosen vero librum, vt hodie est, ebraico idiomate elaborasse, in *exegesi loc. de scriptura sacra, §. CXXXVII.* Cui sententiae id opponi nequit, quod inde sequatur, nos hodie carere textu originali scripti cuiusdam canonici. Textus enim originalis est is ipse, qui

qui a Mose, aut quicunque libri huius auctor est, qui vir sane θεόπνευστος fuit, est profectus; non autem ille, quem commentarii, ex quibus liber ille compositus est, exhibebant. Facile itaque haec admitti sententia posset, si aliunde constaret, aut rationibus probabilibus euinci posset, a Mose librum huncce compositum fuisse. Alii, Dauidis aut Salomonis tempore, aut posteriori adhuc, librum Iobi conscriptum autumant. Salomonem ipsum libri huius auctorem esse, audacter pronuntiat IOAN. HARDVINVS, in *chronologia veter. testament. pag. 533.* Rationes praecipuae, quibus suam sententiam firmat, sunt, quod in bibliis ebraicis liber Iob inter prouerbia & canticum canticorum medius inseratur, in quibusdam aliis inter psalmos & prouerbia medius locetur, & in aliis denique vtrisque postponatur; itemque, quod Iobi liber multas cum scriptis Salomonaeis communes habeat sententias; porro, quod terra Hus Dauidi & Salomoni fuerit vectigalis, nomenque habuerit ab Hus filio Disan, filii Seir Horraei, habitatoris terrae Edom, *Genes. XXXVI. 20. 28.* Quae omnia quam lubrica, quamue imbecilla sint, vel me non monente quilibet intelligit. Missis autem aliorum sententiis, quas omnes aut referre, aut discutere, prolixum nimis foret, ita existimo, de auctore huius libri nihil certi definiri posse. Quod si admittamus, arabismos plurimos in libro hocce occurrere, quod viris eruditissimis iam pridem obseruatum, verosimile omnino, ab ipso Iobo vel eius amicis conscriptos commentarios, Iobi fata & colloquia cum amicis continentes, ex quibus deinde scriptor aliquis θεόπνευστος, quicunque etiam fuerit, librum huncce, quem hodie habemus, confecerit. Adeoque nondum me eorum poenitet, quae hac de re scripsi in *introd. ad histor. philos. Ebr. pag. 26.* Plura qui de auctore libri Iobi scire cupit, is adeat GEORGII SERPILII *personalia*, quae vocat, *Iobi*, *cap. I.* qui & *cap. VII.* de tempore, quando Iobus vixit, & *cap. XII.* de lingua, in qua liber Iobi scriptus sit, agit, & in toto hocce opere reliqua, ad Iobi historiam spectantia, ita persequitur, vt aliorum sententias diligenter collectas exhibeat.

*** De gente & origine Iobi non minor sententiarum est discrepantia, quam de tempore, quo vixit. Res plane confecta foret,

foret, si Iob ille, Isascharis filius, & Iacobi patriarchae nepos, qui *Genes. XLVI. 13.* commemoratur, idem esset cum Iobo nostro. In-gressus in eam sententiam est IOAN. BENEDICTVS, theologus Parisiensis, in notis ad *I. Paral. VIII.* Et licet MICHAEL WALTHERVS, in *officina biblica pag. 972.* eam *nihil habere probabilitatis*, iudicet, denuo tamen eam in scenam produxit, atque exornauit vir clarissimus HERMANNVS VON DER HARDT, in *ephemeridibus philolog. discurs. V. pag. 76. seqq.* Nec temporum, fateor, ratio abludit. Sed obstant alia. Non vrgebo, quod Isascharis filius יוב vocetur, cum noster contra איוב audiat. Hoc enim non magni forte momenti alicui videri poterit. Manifestum est, quae de sede Iobi eiusque amicis memorantur, aperte huic repugnare sententiae. Quis vero sibi persuadeat, Isascharis filium a reliquis Israelitis in Aegypto commorantibus discessisse, seque contulisse in terram Vz? Vnde hoc probabitur? Certe si Israelitae inter se non coniuncti manserunt, promissio de terra Canaan illis danda, ad omnes non pertinuit. Quae de Mose ad hanc Isascharis familiam diuertente, Iobique vtente consiliis dicuntur, lepide satis finguntur, sed omni destituuntur fundamento. Receptissima ceteroquin est sententia, Iobum ex Esaui fuisse posteris, cui etiam calculum suum adiiciunt ORIGENES, AVGVSTINVS, CHRYSOSTOMVS, THEODORETVS, GREGORIVS M. aliique; speciatim ex recentioribus, quorum plurimi eidem suffragantur, eam defendit THOMAS HYDE, in *notis ad R. Abrahami Perizol itinera mundi anno M DC XCI.* a se edita, qui & Belam Iobabi, quem eundem cum Iobo esse supponunt, in Idumaeo regno antecessorem, non alium, quam Bileamum, magum ac pseudoprophetam illum famosum, fuisse asserit. Rationes praecipuae illorum, qui ita sentiunt, sunt: Iobum eundem esse cum Iobabo, Idumaeae rege *Genes. XXXVI. 33.* Elipham Themanitam, cognatum & amicum Iobi, citra controuersiam fuisse ex Edomitarum gente; reliquorum etiam Iobi cognatorum nomina, aut iis similia, inter Edomitas occurrere; terram Vz, Iobi patriam, in Idumaea inueniri, iuxta *Thren. IV. 21.* & quae reliqua sunt eiusdem generis. Sed haec nondum ita comparata sunt, vt rem prorsus euincant. Inter איוב & יובב, siue litteras, siue originem vtriusque vocis, siue significationem spectes, maximum est discrimen. Eum rebus florentibus atque secundis

ſecundis, יובב, deinde autem, cum ei cum calamitatibus maximis conflictandum eſſet, איוב dictum eſſe, facilius dicitur, quam probatur. Temporum praeterea repugnant rationes. Cum enim Iobabus ſecundus fuerit ex octo regibus, qui ante Moſen in Edom regnarunt, *Geneſ. XXXVI. 31.* ad minimum Iobabi mors toto ſeculo Moſis legationem anteceſſit. Iam ſi ſupponamus, quod nonnulli volunt, Iobum annos CC XL. vixiſſe, (certe vltra annos ducentos, eum vitam protraxiſſe, dubitari nequit) ſequetur, Iobabi natiuitatem, ſi is Iobus fuerit, aut praeceſſiſſe natiuitatem Eſaui, aut cum illa fere coincidere: quod vtique abſonum, cum Iobabus quartus demum ab Eſauo fuerit, eius ſcilicet ex Zara pronepos. Accedit diuerſitas locorum, vbi habitaſſe dicuntur. Iobabi enim ſedes Bazra fuit, in confiniis Idumaeae & Moabitidis, *Geneſ. XXXVI. 33.* Iobi vero ſedes Vtz fuit, de cuius ſitu deinceps dicemus. Iobabus denique vt rex Edomiticae regionis deſcribitur, *Geneſ. XXXVI. 32. 33.* at Iobum regem fuiſſe, non tantum non conſtat, ſed nec vlla ratione, ſi, quae de eo narrantur, rite expendantur, eſt veroſimile. Opinioni autem huic inueteratae haud dubio occaſionem dedit lacinia illa verſioni LXX. interpretum adiecta, in qua diſerte dicitur, nomen ei antea fuiſſe Iobab. Sed nec illorum hodie interpretum tanta eſt auctoritas, vt eorum fide hic ſtandum ſit, nec probatum ſatis, ab ipſis hanc laciniam profectam, cum haud infrequens ſit, gloſſemata quaedam huic verſioni addita, in textum deinceps irrepſiſſe, quod exemplis pluribus oſtendit IAC. VSSERIVS, *ſyntagm. de verſ. LXX. interpret. cap. VIII.* Et ita praecipuum fundamentum ſua ſponte corruit, cui illorum innititur ſententia, qui, Iobum ex Eſaui gente fuiſſe, exiſtimant. Reliqua enim, quae pro eadem afferuntur, non magni ſunt momenti. Si enim Eliphas Themanita ex Eſaui poſteris fuit, non ſtatim ſequitur, ex iisdem etiam fuiſſe Iobum; & ſi inter Eſaui poſteros eadem aut ſimilia nomina occurrunt, quibus gauiſi fuerunt Iobi cognati, nondum inde inferre licet, hos etiam ex eadem gente fuiſſe. Quodſi etiam concedatur, quod negare nolim, *Thren. IV. verſ. 21.* terram Vtz ſignificare Idumaeam, non ſtatim negandum, & alias eiusdem nominis fuiſſe regiones. Aliis itaque longe probabilius viſum, Iobi originem ex Nachore fratre Abrahami deriuandam,

cui filii fuerunt *Vtz*, *Butz*, *Chesed*, *Gen. XXII. 21. 22.* Praeter Ebraeos doctores, Idumaeis ἀλλοφύλοις virum hunc sanctissimum inuidentes, praeeuntem sibi habent HIERONYMVM, *epist. CXXVI. ad Euagr.* & in *tradit. Ebr.* in *Genes. XXXVI.* Rationes sunt, quod terra Vtz, Iobi sedes, ab Vtzo Nachoris primogenito, & familiae principe, citra omnem controuersiam fuerit denominata. Terram Vtz autem esse Ausitidem, Arabiae desertae prouinciam, in parte eius septentrionali versus Euphratem & Mesopotamiam collocandam, rationibus minime contemnendis euicit FRIDERICVS SPANHEMIVS, in *historia Iobi cap. IV.* Hinc vero colligere pronum est, virum in terra Vtz primarium, eodem Vtzo, a quo terra nomen habet, vna aut altera generatione satum esse. Praeterea ex eodem Nachore genitum esse constat Butz, fratrem Vtzi, a quo itidem seu terra, seu ciuitas Butz appellationem accepit, ex qua Elihu Buzites, *Iob. XXXII. 2.* qui & Arabiae desertae incola, & vicinitatis ac sanguinis vinculo cum Iobo coniunctus fuit. Ex eodem etiam Nachore, Milcha coniuge, natus est Chesed, *Genes. XXII. 22.* e quo videntur Chasdim, memorati *Iob. I. 17.* Omnes denique circumstantias, in historia Iobi occurrentes, itemque, quae de eius amicis ac cognatis dicuntur, accurate cum hacce hypothesi conuenire, contendunt, & demonstrare satagunt, qui eidem fauent. Non minus tamen probabilibus argumentis pugnare sibi videntur, qui, ex Kethura, altera Abrahami coniuge, Iobi originem deriuant. Bildad namque Suchites, alter amicorum & cognatorum Iobi, Arabiae itidem incola, ex Suacho vel Sucho, Abrahamo genito, *Gen. XXV. 2.* haud obscure originem ducit. Ex Iaksane, Abrahami ex Kethura filio, Seba vel Scheba, *Genes. XXV. 3.* a quo Sabaei illi praedatores, *Iob. I. 15.* Sed de reliquis Kethurae filiis non minus certum, & supra iam nobis obseruatum, variis Arabiae populis eos originem dedisse. Interim quemadmodum de Kethuraeis diserte dicitur, eos plagam orientalem occupasse, *Genes. XXV. 6.* ita non minus Iobus in oriente habitasse, & omnium orientalium florentissimus fuisse perhibetur, *Iob. I. 3.* Sed haec & reliqua, quae adferri solent, ne quid dissimulem, id quidem probant, inter Kethuraeos, adeoque in Arabia habitasse Iobum, ex Kethuraeorum numero fuisse, non euincunt. Sed in priori quoque sententia,

vt

vt & reliquis omnibus, res tandem ad meras coniecturas redit. Tutissimum forte fuerit, missis incertis, tenere certa: virum scilicet quendam nomine Iobum, inter orientales seu Arabiae incolas nobilissimum, florentissimumque, ea aetate, qua gens Israelitica in Aegypto commorabatur, vixisse, cui haec omnia contigerint, quae in libro Iobi narrantur: siue autem ex Nachoris, siue Esaui posteris fuerit, siue ab Abrahamo per Kethuram originem duxerit, hoc certum esse, eum non fuisse Israelitam; indeque rectissime colligi, Deum praeter Israelitas in veteri testamento & reliquas gentes ad fidem & salutem vocasse: fuisseque hinc inde extra ecclesiam Israeliticam viros pios & sanctos, qui fidem suam in Messiam demonstrauerint. Huc fere redeunt, quae hac de re disserit SEBAST. SCHMIDIVS, in *commentar. in Iobum pag. 7.* conf. & IOAN. MOLLERVS, in *homonymoscopia pag. 169. seqq.* vbi varias eruditorum de Iobo, quis & vnde fuerit? sententias in compendio exhibet. Cetera, quae ad Iobi historiam spectant, ex ipso, qui de eo agit, libro satis constant; prolixius etiam ea, praeter interpretes, explicant, qui ex instituto de vita Iobi agunt, vt FRIDERICVS SPANHEMIVS, & ex nostratibus, GEORGIVS SERPILIVS, *locis* iam *laudatis.*

* Etsi Iobus non fuerit ex gente Israelitica, non tamen fuit religione gentilis, seu naturalem tantum religionem edoctus, vt praeter Ebraeos quosdam, CHRYSOSTOMVS, aliique, perperam sibi persuasere. Vndecunque enim originem traxerit, hoc certum, eum religione ista, quae per reuelationem traditionemque patriarchis obtigerat, & per eos propagabatur, quaeue federe gratiae innitebatur, fuisse imbutum. Hinc in colloquiis eius cum amicis, non tantum prouidentia diuina validissime fortissimeque asseritur, sed talia passim attinguntur, quae vt rationis captum superant, ita reuelationem omnino supponunt. Sic peccati originalis, quocum hodie omnes nascimur, non semel in libro Iobi mentio. *Quis dabit* (hominem) *purum ex impuro?* inquit Iobus ipse *cap. XIV. vers. 4.* & Eliphazus hominem *ad aerumnam* natum profitetur, quia scilicet natura irae filius est, atque sub maledictione constitutus, *cap. XV. 14.* Pari ratione & Bildadus: *quid iustus esset homo mortalis cum Deo, & quid mundus esset natus muliere? cap. XXV. vers. 4.*

De iustificatione etiam, quod ea ex operibus minime speranda, non semel in hocce libro verba fiunt. Immo in ea caput fere defensionis suae contra amicos Iobus constituit, ex operibus neminem coram Deo iustificari, vnde, si ideo, quod peccator sit, talia sibi euenerint, neminem mortalium fore, qui non prorsus a Deo sit reiiciendus. Hinc diserte, *hominem non iustificari cum Deo, seu coram Deo,* profitetur, *cap. IX. 2.* nec hominem Deo iudicanti, aut eius innocentiam exquirenti, quicquam respondere posse, *ibid. vers. 32.* & quae reliqua sunt eiusdem generis, passim obuia. Cumprimis autem illustris est illa Iobi de redemtore suo, ac resurrectione mortuorum, confessio, *cap. XIX. 25. 26.* ex qua quaenam veterum in hisce capitibus fides fuerit, luculenter intelligitur. *Et ego noui,* inquit, גאלי־חי *redemtorem meum, quod viuat.* Ego *noui*, hoc est, *certa & firma fide hoc teneo:* hoc enim & rei ipsi, & affectui loquentis, qui ex antecedentibus constat, plane est conueniens. De voce גואל iam pridem viri docti obseruarunt, ea proprie talem denotari assertorem, vindicem, liberatorem, & redemtorem, qui iure consanguinitatis motus, caussam propinqui sui interfecti asserit, eiusque sanguinem vindicat. Hinc & THEODOTIO vertit ἀγχιστεὺς, *proximus eorum*, qui consanguinitatis iure eos vindicaturus erat. Quaeritur autem, quis ille sit *redemtor Iobi?* Iudaei, & qui cum his faciunt Sociniani & alii, Deum patrem intelligunt. Sed rectius Dei filium, qui & Messias seu redemtor & seruator hominum est, intelligi, sequentes rationes euincunt: I) redemtor seu גואל absolute hic vocatur, qui ex quibusuis malis & calamitatibus eripit, adeoque & a peccatis homines liberat, suo sanguine ea expiando, quod Messiae vtique est proprium; II) redemtorem hunc ceu θεάνθρωπον describit: primo scilicet tanquam hominem, dum eum vocat אחרון *posteriorem*, postremis diebus compariturum; deinde dum dicit: *super puluerem surget*, resurrectionis eius a mortuis iniiciens mentionem. Eundem vero redemtorem simul Deum esse agnoscit, dum eum diserte ita vocat: *& de carne mea videbo* אלוה *Deum.* Accedit III) quod vera ac genuina significatio vocis גואל antea indicata, quam accuratissime in Christum quadret, vti praeter alios ABRAHAMVS CALOVIVS ad *h. l.* itemque in *Socinianismo profligato pag. 485.* pluri-

pluribus oftendit. Addit autem Iobus de redemtore fuo, quod *viuat;* indicaturus, quod non tantum ipfemet redemtor vita diuina viuat, fed quod auctor omnis vitae fit, temporalis, fpiritualis & aeternae. Ideo vero hoc commemorat Iobus, quod ab amicis fuis pro homine impio habebatur, qui omnem fpem fuam in hac vita poneret. Profitetur itaque, aliam omnino fe fperare vitam, ad quam per Chriftum refurrecturus fit. De voce ואחרון, quae fequitur, non vna equidem omnium eft fententia. Exiftimo autem, commode eam verti per *poftremum,* ipfumque intelligi Meffiam, qui *poftremus* feu *pofterior* dicatur, non quidem, quod poftremus omnium hominum futurus effet, fed quod poft Adamum, humani generis corruptorem, ille venturus effet in poftremis diebus, humani generis redemtor. Certe cum promiffiones de Meffia in fcriptura facra proponuntur, formulam לאחרית ימים faepius occurrere, conftat. Iam quod fequitur, על עפר יקום nullam difficultatem habet. Quemadmodum enim vox עפר non tantum *puluerem,* fed & *terram* fignificat, ita verbum קום non tantum eft *ftare,* fed & *furgere;* vnde fenfus eft: furget fuper terram, qui prius in terra iacuit. Cum etiam *quiefcere fuper puluerem, Iob. XVII. 17. cubare fuper puluerem, cap. XX. 11. XXI. 26.* idem fit, ac *mori,* vi contrariorum *ftare* vel *furgere fuper puluerem* idem erit, ac *refurgere.* Cuncta ita optime cohaerent. De redemtore enim fuo cum dixiffet, quod viueret, vitaeque auctor effet, merito addit: & licet moriturus fit, ab hoftibus fuis pro noftris peccatis occidendus, mox tamen fua virtute refurget, & ita fe vitam habere, vitaeque auctorem effe, demonftrabit. De redemtore autem fuo poftquam fidem fuam profeffus erat Iobus, iam, quid de fua etiam refurrectione credat, addit: ואחר עורי נקפו זאת; quorum verborum fenfus cum diuerfimode ab interpretibus reddatur, nobis prae ceteris fententia B. SEB. SCHMIDII placet, verba אחר עורי explicantis per *poft cutem meam,* hoc eft, pofteaquam cutis mea effe defierit, feu quando cutis mea non amplius erit. Hinc fenfus totius commatis huc redibit: *poft cutem meam deftructam, & in puluerem redactam, ex mortuis fum refurrecturus, futurumque, vt haec mea omnia,* (quae digito velut monftrauit) *offa, caro, corpus denique totum eadem cute mea circum-*

circumdentur. Rationes huius interpretationis apud ipſum auctorem *comment*. ad *h. l.* legi poſſunt. Quae denique ſequuntur; *& ex carne mea videbo Deum;* effectum ſeu conſequens reſurrectionis piorum indicant: quae cum & nulla difficultate laborent, iis edifferendis non immorabimur. Non equidem neſcio, eſſe hodie, quibus haecce oraculi huius praeſtantiſſimi explicatio non placeat, qui in Iudaeorum potius & Socinianorum gratiam mallent, illud non de reſurrectione a mortuis, ſed de liberatione temporali Iobi interpretari. Quorum argumentis cum iam alii abunde ſatisfecerint, id ſaltem generatim obſeruari velim: I) eximium quid & ſingulare eſſe, quod hic profitetur Iobus, tum ipſa verborum maieſtas euincit, tum illud, quo praefatur, prooemium, optans, *vt ſermones hi ſui ſcriberentur & ſculperentur in libro, & ſtilo ferreo atque plumbo in perpetuum in rupe inciderentur*. Temporalis autem liberatio non vtique tanti momenti erat, vt ea ratione memoriam eius ad poſteros transferri, optare debuiſſet. II) Noſtrae interpretationi connexio cum antecedentibus egregie fauet. In eo enim erat Iobus, vt innocentiam ſuam aduerſus criminationes amicorum vindicaret, qui eum traduxerant vt iniquum, & talem, qui *Deum fortem non agnoſcat, cap. XVIII. 21.* Tantum itaque abeſt, inquit, vt talis ſim, qualem vos me eſſe dicitis, vt contra ſpe iuſtorum plenus & Deum nouerim, & redemtorem meum, & maiora ab ipſo bona expectem, quam quae vitae huius ambitu contineantur. III) Loquitur Iobus de tali liberatione, de qua plane certus erat. At de temporali liberatione certus eſſe non poterat. Nec enim illi promiſſum, de reſtitutione in integrum in hac vita, factum erat. Immo IV) nec pietati Iobi conſentaneum fuiſſet, talem liberationem abſolute a Deo aut expetere, aut expectare. Sed V) omne dubium eximitur, ſi cogitemus, eum de tali liberatione loqui, quam ipſa viſio Dei ſecutura ſit, quod vtique de temporali dici nequit. Fruſtra obiicitur, vt hoc vnicum addam, receptam ſententiam, quae & noſtra eſt, antiquitatis ſaltem & interpretum niti auctoritate: primumque fuiſſe CLEMENTEM Romanum, qui hunc locum de reſurrectione mortuorum explicauerit, quem deinceps reliqua interpretum turba magno agmine ſit ſecuta: CLEMENTEM autem, vtpote Graecum, interpretationem LXX. interpretum ſecutum,

ſecutum, quae ſaepiſſime a veritate ebraica diſſentiat. Haec & PAVLI COLOMESII eſt ſententia, qui in *notis ad Clementis Romani epiſtolam p. m. 66.* ſcribit: *Hunc Iobi locum ad reſurrectionem primus traxit B. Clemens, quem alii poſtea ſecuti ſunt.* Verum noſtra ſententia nec CLEMENTIS, nec LXX. interpretum nititur auctoritate, ſed ipſo textu originali, vt ex hactenus dictis liquet. Hinc CLEMENTEM primum huius ſententiae auctorem eſſe, dici nequit; idque eo minus, ſi ex LXX. interpretibus hanc ſententiam hauſit; quanquam CLEMENTIS verba non prorſus cum verſione LXX. interpretum conueniant. Licet vero LXX. interpretes aliquando a textu ebraeo aberrauerint, num ideo ſemper aberrant? num & hic aberrarunt? Sed hoc demonſtrandum erat. Plura de hoc oraculo praeter reliquos interpretes ABR. CALOVIVS, & SEB. SCHMIDIVS, *locis citatis* dabunt. De theologia Iobi ex inſtituto etiam agit FRID. SPANHEMIVS, in *hiſtoria Iobi cap. XIII.* & PETRVS IVRIEV, *hiſtor. crit. dogm. & cult. part. I. cap. II. & III. p. 8. ſeqq.*

§. XVII.

Quaenam Abrahami eiusque poſterorum, vt & reliquorum, quos hactenus commemorauimus, virorum ſanctorum fuerit religio, ex federe gratiae, quod poſt lapſum Deus cum hominibus iniit, cuiusue ſummam ſupra exhibuimus, conſtat. Spem omnem ſalutis in ſemine benedicto, primis parentibus promiſſo, collocabant, diuinisque promiſſionibus habere fidem, praecipuum pietatis reputabant opus. Hinc & licet animum diuinis mandatis obſequentem omni virtutum genere demonſtrarent, non ex operibus tamen, ſed ex fide iuſtificati ſunt, vt vel maxime Abrahami exemplo patet. Fidem vero iſtam ſacrificiis teſtabantur, quippe quae confeſſionem ſacrificii, a Meſſia pro vniuerſi orbis peccatis aliquando offerendi, continebant.*

* Sparſim equidem iam hinc inde, quae ad fidem & religionem patriarcharum, fideliumque huius interualli, declarandam pertinent,

nent, indicauimus. Iuuabit tamen ex instituto hic quaedam addere. Niti autem eam federe gratiae a Deo cum primis parentibus, post lapsum inito, res ipsa docet. Eadem enim promissio saepe repetita fuit Abrahamo, *Genes. XII. 3. XVIII. 18. XXII. 18.* itemque Isaaco & Iacobo. Vnde & Abrahamo ac semini eius factae sunt promissiones, *Gal. III. 16.* & Abrahamus Christi diem vidisse dicitur *Ioan. VIII. 56.* Ex ipso itaque hocce federe gratiae, qualis Abrahami religio fuerit, intelligitur; sed iuuat hoc documentis ex historia Abrahami petitis, qua capita praecipua, speciatim comprobare. Sponsorem huius federis Christum θεάνθρωπον esse, constat: quem adeo & verum Deum & hominem esse, Abrahamus & reliqui patriarchae crediderunt. Vnde simul colligitur, mysterium trinitatis illis non fuisse ignotum. Et hominem quidem futurum Messiam eo minus dubitare poterant, quo frequentiores acceperant promissiones, ex posteris suis eum proditurum. Paucis itaque, quod eum & Deum fore crediderint, simulque mysterium trinitatis agnouerint, demonstrandum. Patet id inter alia ex solenni illa apparitione Dei Abrahamo facta, quae *Genes. XVIII.* describitur; vbi quidem Iudaei, & qui cum illis faciunt, per hospites illos Abrahami tres angelos creatos, Dei legatos intelligunt; quibus & nonnulli hactenus suffragantur, vt trinitatis symbolum aliquod aut imaginem in tribus istis angelis quaerant. Patres quidam, ipsam adorandam trinitatem specie visibili Abrahamo apparuisse, contendunt; quae sententia ATHANASIO, *dial. III. de trinitate*, AMBROSIO, *lib. II. de spiritu sancto*, aliisque, tribuitur. vid. IO. FORBESIVS, *instruction. histor. theol. lib. I. cap. XIV.* Eandem quoque sententiam calculo suo adprobauit HERMANNVS WITSIVS, *de oecon. feder. Dei lib. IV. cap. III. §. IV. seqq. pag. 589. seqq.* Et hic quidem eam etiam tribuit AVGVSTINO, qui *lib. II. de trinit. cap. XI. & XII.* itemque *lib. III. contra Maximin. cap. XXVII.* & de *ciuit. Dei lib. XVII. cap. XXIX.* hac de re verba fecit. Accuratius autem si ista AVGVSTINI loca expendantur, non haec eius mens fuisse videtur, quod ipsa trinitas Abrahamo apparuerit, sed quod in tribus angelis symbolum aut imaginem trinitatis Abrahamus conspexerit, aut quod Abrahamus in tribus istis angelis, vt Lothus

Lothus in duobus, dominum, qui in illis fuerit, vt in prophetis esse consueuerit, allocutus & veneratus sit; quo sensu AVGVSTINI sententiam suam etiam fecit IO. CLERICVS, *comment. ad Gen. XVIII. 1.* conf. & CHRISTIANVS SCHOTANVS, *biblioth. sacr. in historia Abrah. p. 162. seqq.* Verum quod ad illos attinet, qui, ipsam trinitatem Abrahamo apparuisse, censent, etsi pie ita existiment, solido tamen suae sententiae destituuntur fundamento. Angeli praeterea nomen saepius filio, nunquam patri, aut spiritui sancto, in scriptura sacra tribuitur. Inaequalitas quoque inter angelos, qui Abrahamo apparuerunt, aperte innuitur, cum reliquis duobus discedentibus, coram praecipuo constiterit Abrahamus, pro Sodomitis intercessurus. Atque hinc solide respondere licet ad id, quod secus sentientes praecipue vrgent, Abrahamum hospites tanquam vnum allocutum. Id enim ideo factum, quod ex diuino indicio illi constaret, vnum illum ipsummet esse Dei filium, qui cum praecipuus inter angelos, immo dominus reliquorum esset, hunc & merito solum allocutus est. Multo autem minus altera admitti sententia potest, quippe quae supponit, omnes tres fuisse angelos creatos. Vnus enim eorum constanter יהוה vocatur, *v. 13. 17. 20. &c.* quod nomen cum absolute & in casu recto, nemini nisi vero Deo tribuatur, *Exod. VI. 3. Num. VI. 23. Esa. XLII. 8.* sequitur inde inuicto argumentandi genere, vnum illum, verum summumque & aeternum fuisse Deum. Atque id inde etiam constat, quod intimos cordium recessus illi perspectos fuisse intelligatur ex *Genes. XVIII. 12. 13. 15.* quod ipsemet potestatem Saram foecundam reddendi sibi tribuat, *v. 14.* seque iudicem ferat, qui peccata mortalium punire, aut iis etiam parcere queat, *v. 20. seqq.* Quae omnia non nisi vero Deo conueniunt. Quod vero filius Dei fuerit, vel inde palam est, quod illi soli subinde in scriptura sacra angeli nomen imponatur, non autem patri aut spiritui sancto, vt iam antea obseruatum. Idque illi etiam vel maxime conuenit, qui per pactum cum patre in se receperat, hominum redimere genus, mittendus hunc in finem suo tempore in huncce mundum, *Gal. IV. 4.* Vnde hocce intuitu velut legatus Dei ad homines conuenienter admodum & Abrahamo sub angeli specie apparuit, Isaaci proxime

inſtantem natiuitatem, ex quo & ipſe carnem aſſumpturus erat, eidem denuntians. Impios etiam Sodomitas dum ob crimina atrociſſima ſeueriſſime punit, demonſtrauit, veriſſimum eſſe, quod ipſemet poſtea dixit, omne iudicium ſibi a patre traditum eſſe, *Ioan. V. 22.* Id, ὡς ἐν παρόδῳ, addimus, veteris eccleſiae doctores adeo non dubitaſſe, vnum ex tribus angelis, qui Abrahamo apparuerunt, Deum fuiſſe, vt variis conciliorum, vt Antiocheni, Syrmienſis & Ancyrani decretis hoc ſancitum ſit, & confirmatum. conf. IO. GEORG. DORSCHAEVS, *coll. ad concil. Syrm. pag. 140.* Mirifice, quae diximus, confirmantur, ſimulque nouum argumentum, quo fides patriarcharum de filio Dei comprobetur, ſuppeditatur ex verbis, *Geneſ. XIX. 24. & dominus pluit ſuper Sodomam & Gomorrham ſulphure & igne a domino e coelo.* Luculenter hic namque יהוה pluens, diſtinguitur a יהוה, a quo pluit. Quod non aliter intelligi poteſt, quam יהוה, qui deſcendere pluuiam fecit, fuiſſe Dei filium, cui iudicandi homines facultatem commiſſam, antea diximus, eum vero, a quo pluuiam deſcendere fecit, fuiſſe itidem יהוה patrem ſcilicet. Similem vero loquendi rationem deprehendere licet *Exod. XXXIII. 19. Dan. IX. 17.* alibique. Qui enim ſenſum verborum iſtorum eſſe volunt; *pluit a ſe ipſo dominus*, aut: *demiſit pluuiam copioſiſſimam*, idoneas ſuae interpretationis adferre nequeunt rationes. Ecquid enim hoc ſibi vult: dominum deſcendere feciſſe pluuiam a ſe ipſo? Vocem autem יהוה in tali conſtructione nihil aliud ſibi velle, quam vt ſignificationem intendat, nullo exemplo comprobari poterit. Sed, vt reliqua addamus, per angelum illum, qui cum Iacobo colluctatus eſt, *Geneſ. XXXII. 24.* itemque per angelum redemptorem, *Gen. XLVIII. 15. 16.* non alius, quam filius Dei, intelligi poteſt, vt iam ſupra demonſtrauimus ad §. *XII.* item ad §. *XIV.* Sed huc quoque ſpectant, quae de redemptore Iobi ad §. *XV.* diximus. Hinc itaque tuto colligere licet, patriarchas, Abrahamum, Iacobum, Iſaacum, plures in trinitate perſonas agnouiſſe; ex apparitionibus illis intellexiſſe, filium Dei humani generis fore redemptorem; adeoque Meſſiam ex ſemine ſuo oriundum, verum Deum pariter ac verum futurum hominem. Et quis hac de re dubitaret, cum diſerte Chriſtus adſerat,

Abra-

Abrahamum diem suum vidisse, *Ioan. VIII. 56.* quod non aliter, quam de istis apparitionibus intelligi potest. De sponsore ergo federis gratiae cum constet, indeque satis pateat, quid homines a Deo expectare debeant, nunc, quid a parte hominum requiratur, vt tanti beneficii participes fiant, paucis exponendum. Id enim vero nihil aliud, quam fides est, qua meritum sponsoris apprehenditur; qua ratione homines coram Deo iustificantur, spemque certissimam, aeternam obtinendi salutem, consequuntur. Cuius quidem rei exemplum longe illustrissimum Abrahamus praebet, (ne quid de iis dicam, quae de Iobo iam supra ὡς ἐν παρόδῳ commemorata sunt) qui ideo ceu pater credentium omnium, omnibus proponitur a Paulo, *Rom. IV. 1. seqq.* Fides autem Abrahami qualis fuerit, obscurum esse nequit, si obiectum eius spectemus, quod hic non tantum generatim bona ista temporalia atque spiritualia sunt, quae Deus Abrahamo promisit, sed cumprimis semen illud benedictum, quod in promissis antecedentibus praecipuum erat, & quorsum vel maxime desiderium Abrahami de prole habenda se referebat. In Christum itaque, semen illud benedictum, fontem & caussam omnis benedictionis, fides Abrahami ferebatur. Atque id diserte docet Paulus apostolus, dum promissum Abrahamo semen de ipso Christo interpretatur, *Gal. III. 16.* Haec ergo de Christo promissio praecipuum erat Abrahamiticae fidei obiectum. Praeterea idem apostolus *Rom. IV. 5.* fidem hanc Abrahami explicans, eum credidisse dicit δικαιοῦντι τὸν ἀσεβῆ *iustificanti impium.* At impium Deus non iustificat, nisi propter meritum Christi, si vera fide illud apprehenderit. Sed porro idem apostolus docet, promissionem Abrahamo obtigisse διὰ δικαιοσύνης πίστεως, *per iustitiam fidei*, *Rom. IV. 13.* Quae vero est illa iustitia fidei, nisi ea, quam per meritum Christi impetramus? Nec praetermittendum, quod nonnulli obseruant, cum Moses dicit: *& credidit* ביהוה *domino* seu *in dominum*, ista appellatione speciatim filium Dei, cuius meritum fides Abrahami apprehendit, designari; vt adeo & promittens esset dominus, & idem simul obiectum, seu id praecipue, quod promittebatur. Qui enim hic cum Abrahamo loquitur, est dominus ille, qui eduxit illum de Vr Chaldaeorum, *vers. 7.* qui in Bethel visus ipsi, cui

etiam aedificauit altare, *Genes. XII. 8.* Dominus autem in Bethel est angelus ille גאל seu *redemptor*, vt patet ex collatione *Genes. XXXV. 1.* cum *XLVIII. 16.* adeoque filius Dei, dominus ecclesiae, cuius symbolum בית—אל *Bethel*, hoc est, domus Dei, praebet. Probari etiam facili negotio posset, quae hic de domino tam egregia Abrahamo promittente dicuntur, specialiori quadam ratione in filium Dei quadrare, si his immorari fas esset. De obiecto itaque fidei cum constet, quo pacto ipsa Abrahami fides se habuerit, facile intelligitur. Optimus rei totius interpres iterum est Paulus, quem de fide iustificante ita loqui, notum est, vt ea voce cumprimis fiduciam, quam in re aliqua collocamus, designet. Idque vox האמין qua Moses vsus est, satis indicat, quae idem significat, ac *firmum se facere, firmiter alicui inniti.* Sunt, qui putant, intendi hanc significationem, si construatur cum particula ב, vti h. l. ביהוה Quod etsi alii non admittant, quod promiscue mox cum ל mox cum ב verbum hocce construatur, & hominibus etiam, non soli Deo aliquis credere dicatur, quando vel maxime cum ב construitur: SEBASTIANVS tamen SCHMIDIVS, quod discrimen significationis ex diuersa constructione ortum, neutiquam contemnendum sit, ex instituto euincit in *colleg. bibl. priori loc. XIII. pag. 300.* Id aliunde constat, satisque ab aliis euictum, fidem iustificantem vel maxime fiducia absolui. Vnde non recte de fide Abrahami cum suis, quos secutus est, ducibus, censuit vir doctissimus IO. CLERICVS, quando eam in solo assensu, quem diuinis promissionibus, quod ex Sara vxore filium adhuc suscepturus esset, praebuerit, constituit, ad *Genes. XV. 6.* Addit idem vir doctus: *Fides autem vsque adeo laudatur, non quod firmis rationibus fidem adhibere per se sit res tanta laude digna: multo minus sine ratione credere, quod stultitiae affine est: sed quia animo probe affecto is sit necesse est, qui eiusmodi rationes videt, iisque assentitur.* Immo potius ideo tantopere laudatur fides, quod diuinis promissionibus firmiter homo acquiescit, etsi ratio, quo pacto hoc aut illud fieri queat, nullo modo capiat. Hoc vel ex vndecimo epistolae ad Ebraeos capite constat. Nec obiectum Abrahamiticae fidei recte vir doctissimus constituit, quippe quod non pro-

promiſſionem de natiuitate Iſaaci, ſed de ſemine benedicto, eſſe, antea demonſtrauimus. Et per iſtam quidem fidem iuſtificatus eſt Abrahamus, quod Moſes diſerte dixit: ויחשבה לו צדקה *& imputauit hoc ei in iuſtitiam.* Nimirum non Abrahamus Deo, vt nonnulli ex Ebraeis ineptiunt, ſed Deus Abrahamo hoc imputauit. Sunt equidem nonnulli, qui abnuunt, vocem חשב recte verti per *imputare,* cum potius ſignificet *cogitare, reputare.* IOAN. CLERICVS poſt HVG. GROTIVM, aliosque, obſeruauit, hanc vocem proprie dici de eo, quod in rationes *Leuit. XXXV. 27. 50. 52.* & *XXVIII. 28. Num. XXIII. 9.* aut etiam in cenſum aliquem refertur, vt *Gen. XXXVIII. 15. Deut. II. 11. 20.* Quod prorſus pro nobis eſt. Deus enim hominem iuſtificaturus, rationes velut omnium ab eo admiſſorum init, hinc, cum ſoluendo non ſit, intuitu meriti Chriſti, quod vera fide apprehendit, ei peccata remittit, & hoc eſt, imputare. Eſto etiam, ſignificet vox חשב generatim *putare, cogitare,* ex obiecto, qualis cogitatio aut putatio intelligatur, aeſtimandum. Hinc aliquando omnino per *imputare* hanc vocem vertere decet, vt *II. Sam. XIX. 19.* אל יחשב לי אדני עון *ne imputet mihi Dominus meus peccatum.* Vnde & vulgatus interpres (quod contra Romanenſes vel maxime hic ſecus ſentientes obſeruandum) etſi hoc loco vtatur verbo *reputare,* vocem tamen λογίζεσθαι, qua Paulus vſus eſt, mox per *reputare,* mox per *imputare* reddidit. Recte vtique, cum & verbum λογίζεσθαι, quod ſimplex eſt, cum dandi caſu conſtructum, vim habeat compoſiti, ἐλλογεῖν. Res adhuc clarior fiet, ſi porro conſideremus, quidnam Deus Abrahamo imputauerit? Dubium equidem videtur, quorſum pronomen relatiuum in verbo ויחשבה referendum ſit. Plerique referunt illud ad vocem אמונה *fidem,* quae in verbo האמין includatur, vt ſenſus ſit: *credidit Abrahamus in Domino, & Dominus imputauit fidem hanc illi iuſtitiam, vel in iuſtitiam;* hoc eſt, fidem Abrahami Deus adeo beneuole & gratioſe reſpexit, vt Abrahamo ex mera gratia imputauerit iuſtitiam ſine operibus. Ne vero quis hinc inferat, fidem ceu praeclaram actionem, vel ceu bonum opus, vt loqui ſolent, Abrahamo imputatam, nonnulli porro contendunt, per μετάληψιν Chriſtum eiusque meritum, ceu fidei iuſtificantis obiectum, hic intelligi, quod Abrahamo imputatum fuerit in

 iuſtitiam.

iuſtitiam. Sed haud ſine ratione ab hac ſententia ſibi diſcedendum ratus eſt SEBAST. SCHMIDIVS, *l. c.* exiſtimans, pronomen relatiuum in verbo ויחשבה non referri ad actum fidei Abrahami, ſeu ad verba: *& credidit Abraham*, ſed ad promiſſionem diuinam, praecedentem, ſeu id, quod promittebatur in hiſce verbis: *ſic erit ſemen tuum.* Quae promiſſio, cum, vt a nobis quoque antea dictum, Meſſiam includat, hinc Meſſiam eiusque ſatisfactionem & meritum, quorſum promiſſio illa vel maxime ſe referebat, Abrahamo in iuſtitiam imputatum, autumat. Nec refragatur huic expoſitioni, ſed eandem potius confirmat Paulus apoſtolus, quando Abrahamum per fidem, non per opera iuſtificatum docens, inter alia ita loquitur: *credenti in eum, qui iuſtificat impium, imputatur fides eius in iuſtitiam, Rom. IV. 5.* Ex tota enim apoſtoli tractatione liquido conſtat, vocem fidei hic non pro *actu*, ſed pro *obiecto* fidei ſumi. Atque haec cum ita ſe habeant, falluntur, qui actum fidei Abrahamo in iuſtitiam imputatum contendunt, vt vel inuito & aperte contradicente Paulo apoſtolo, Abrahamum per opera iuſtificatum euincant. Falluntur itidem, qui dicunt, fidem, licet inſufficiens ſit iuſtitia, haberi, quaſi eſſet ſufficiens. Patet etiam, quid de interpretatione IOAN. CLERICI cenſendum ſit, verba: *& imputauit hoc ei iuſtitiam*, ita explicantis: *fidem, quam Abrahamus promiſſis ſuis adhibuit, pro egregio religionis ſpecimine habuit*; & iterum: *hiſce diligenter expenſis, dubium non erit, quin hoc ſibi voluerit Moſes, aſſenſum illum animi Abrahami, de quo hic ſermo eſt, inſtar probae actionis a Deo reputatum.* Quam admitti interpretationem neutiquam poſſe, intelliget, qui ſecum expenderit, quae de vera ratione fidei, & quod cumprimis fiducia abſoluatur, deque eius obiecto, quod ſit meritum Chriſti, deque imputatione ipſa, hactenus diſputauimus. Addimus ſaltem, vocem צדקה hic generatim non pro actione aliqua iuſta, ſed pro iuſtitia & innocentia tali ſumi, qua homo iuſtus, innocens, & ob imputatam iuſtitiam & ſatisfactionem Chriſti, peccatorum expers cenſetur. Et eo modo meritum Chriſti Abrahamo hic in iuſtitiam imputatum dicitur. Ceterum, vt iſta, quam hactenus delineauimus, religionis ſumma, quae federe gratiae continetur, Abrahamo cum fidelibus omnibus eſt communis, ita nonnulla etiam acceſſerunt, quae ei

eius-

eiusque posteris fuere propria, & federe isto speciali, quod Deus cum Abrahamo inierat, nitebantur. Huius federis conditio specialis ex parte Abrahami erat conseruatio doctrinae de futuro seruatore, *Genes. XII. 8.* seu praedicatio nominis diuini, *Genes. XIII. 18.* alibique. Quam doctrinam publice quoque profiteri ac propagare diligenter tenebatur, *Gen. XVIII. 19. Rom. IV. 13. seqq.* Cumprimis autem circumcisio, sigillum & sacramentum federis, eo modo, quo Deus praescripserat, ab omnibus Abrahami posteris ad Messiae aduentum vsque suscipienda, accessit, *Genes. XVII. 10. seqq.* Ex parte Dei praeter promissiones vniuersales, omnibus fidelibus cum Abrahamo communes, accedebant speciales, de terra Canaan posteritati eius, quae numerosissima futura esset, in possessionem concedenda, *Gen. XV. 18. XXVIII. 4.* alibique, cumprimis de Messia, a quo omnibus populis benedictio futura, ex semine eius nascituro, *Gen. XVIII. 18. 19. XXII. 18. Gal. III. 8. 16.* Et ista quidem religionis patriarchalis vera & genuina fuit facies. Legi vero etiam de toto hocce argumento prae reliquis meretur IOAN. HENRICVS MAIVS, in *oeconomia temporum veteris testament. cap. X. XI. XII.* vbi itidem de oeconomia & doctrina gratiae sub Abrahamo, Isaaco & Iacobo ex instituto agit.

§. XVIII.

Et in eo quoque cultus externus patriarcharum consistebat, quem simplicissimum, rituumque & ceremoniarum multarum expertem fuisse, ex istorum temporum indole facile colligas. * Verosimile autem, sabbathi maxime die sacrificia eos obtulisse, & peregisse reliqua, quae ad pietatem suam demonstrandam, doctrinamque salutarem de Messia ad posteros propagandam, pertinebant. In Abrahamitica gente accedebat circumcisio, federis specialis, quod Deus cum Abrahamo iniuerat, firmamentum, de cuius origine supra dictum.

*Ad

* Ad cultum externum patriarcharum huius temporis referre licet praeter *sacrificia*, *preces externas*, *vota*, *iuramenta*, *ritusque ac ceremonias* quasdam, quas circa sacra facienda adhibuerunt. De sacrificiorum origine iam supra dictum, ad *sect. I.* §. *XXX.* Cum vero post legem a Mose latam magna sacrificiorum fuerit varietas, an patriarcharum tempore ea vnius fuerint generis? quaeri posset. Certe holocaustorum tantum diserte in hacce historiae parte iniicitur mentio. Sic sacrificium, quod loco filii Isaaci Abrahamus Deo obtulit, holocaustum fuit, *Genes. XXII. 13.* conf. & *Iob. XLII. 8.* Sed eucharistica etiam sacrificia, quae ab holocaustis in eo diuersa erant, quod illis conuiuium addi soleret, in vsu fuisse, nonnulli exemplo Iacobi, eiusmodi sacrificium post fedus cum Labane initum, offerentis, comprobare volunt. vid. *Genes. XXXI. 54.* add. PETRVS IVRIEV, *histor. critic. dogm. & cult. &c. part. I. cap. XIII. pag. 89. seqq.* *Preces externas*, cum viri sancti sacrificia offerrent, iis additas fuisse, non videtur dubitandum esse; etsi ceteroquin externarum precum hic non occurrat mentio. Illae enim, quibus Abrahamus pro Sodomitis & Gomorrhaeis intercessit, plane singulares fuerunt, in illustri quippe apparitione illa, qua Dominus cum eo locutus est, factae, *Genes. XVIII. vers. 22. seqq.* De Isaaco equidem dicitur, quod circa vespertinum tempus ad *orandum* in campum processerit, *Genes. XXIV. 63.* Sed in ebraeo est, eum egressum לשוח, cuius vocis varia est interpretatio. LXX. interpretes vertunt: *καὶ ἐξῆλθεν Ισαὰκ ἀδολεσχῆσαι εἰς τὸ πεδίον*; vocem *ἀδολεσχεῖν*, vt alias, ita & hic in bonam accipientes partem, cum alias apud scriptores graecos in malam accipiatur, vt iam SVIDAS monuit. Apud Atticos enim idem est, ac *garrire*, *blatterare*. Nec desunt, qui ebraeam vocem de *deambulatione*, aut alia ratione, interpretantur. Propria tamen & genuina eius significatio est *cogitare*, *secum loqui*, *meditari*; cumque Isaacum de rebus friuolis cogitasse, credibile non sit, immo potius res diuinas eum agitasse animo, a sanctitate viri minime alienum sit, plurimumque cum tali meditatione oratio & deuotio mentis ad Deum coniuncta sit, non errant, qui Isaacum meditandi vel orandi caussa, in agrum exiuisse putant. Et hunc in modum

etiam

etiam ONKELOSVS reddidit : ונפק יצחק לצלאה & *egressus est Isaacus ad orandum in agro.* Id vero vt haud dubio de interna mentis oratione intelligendum est, ita, quod tum casu quodam fecit, id eum semper ita fecisse, vt statas orandi horas habuerit, etsi ceteroquin pietati & Abrahami & Isaaci satis sit conueniens, ex hoc tamen loco probari nequit. Nec *vota* ea aetate inusitata fuisse, exemplo Iacobi condocemur, vti iam supra ad *§. XI.* ὡς ἐν παρόδῳ obseruauimus. Votum autem istud Iacobi ita se habet : *Si fuerit Deus mecum, & custodierit me in via ista, per quam ego ambulo, dederitque mihi panem ad vescendum & vestimentum ad induendum; reuersus quoque fuero in pace ad domum patris mei,* והיה יהוה לי לאלהים *& erit* (vel, *& fuerit*) *Iehouah mihi in Deum : & lapis iste, quem posui in titulum, erit domus Dei; praeterea ex omnibus, quae dederis mihi, decimas prorsus dabo tibi. Genes. XXVIII. 20. seqq.* Vbi dubium occurrit circa verba : *& erit Iehouah mihi in Deum*, pertineantne illa ad conditionem, seu id, quod Iacobus a Deo expectabat, an ad promissum, seu id, quod praestare conditione impleta volebat. Vtraque sententia suos habet patronos. Quod si ad conditionem referantur, res vtique multis modis erit planior. Ita enim conditiones a Iacobo positae, concinne complectentur promissiones Abrahamo & Isaaco, immo ipsi iam Iacobo factas. Praeterea tum cessat dubium, quod ceteroqui moueri poterat & solet, si Iacobus incolumis ad suos non rediisset, vel etiam alimentorum aut vestimentorum defectum expertus esset, an tum Iehouam pro suo Deo non habiturus fuisset? Ad quod nihil solidi responderi potest, si ista verba ad promissum, seu alteram voti partem, referantur. Quodsi durum etiam videatur, ad conditiones voti ea referre, eo, quod Iacobus ob diuinas promissiones dubitare non poterat, Iehouam Deum suum fore, is cogitet, etiam eum ob easdem promissiones dubitare non potuisse, nihil eorum, quae ad victum & amictum necessaria sunt, sibi defuturum. In votis autem eiusmodi conditiones poni solent, non vt dubitationem indicent, sed vt animum ad specialem Numinis gratiam beneficia ista referentem, significent. Vnde nec hocce votum pro pacto quodam mercenario, ac si Iacobus saltem

pro certa mercede Deo seruire voluerit, accipi potest. Quanquam & non desint, qui particulam conditionalem hic per *quia*, aut *cum*, aut *postquam*, reddere malint, ne per modum conditionis, ceu incertum, ponatur, de quo Iacobo nullatenus dubitare fas erat. conf. IOAN. HENR. HEIDEGGERVS, in *histor. patriarchar. part. II. exercitat. XVI. §. XXII.* Sequitur vero etiam, si verba eo, quo diximus, modo explicentur, hocce exemplo vota, quae de rebus necessariis fiunt, comprobari non posse. Nec vtique satis pietati hominis conueniens videtur, voto demum ad ea praestanda se obstringere, ad quae alias & sine voto obligatus est. Ad vota proxime accedunt *iureiuranda*, quorum itidem exempla in patriarcharum historia occurrunt. Sic Abrahamus, seruum suum Eliezerem iurare voluit, per *Iehouah Deum coeli & Deum terrae*, quod non aliam, quam ex cognatione ipsius, filio suo vxorem quaerere vellet, *Genes. XXIV. 3.* Quo ipso etiam docuit, per verum tantum Deum iusiurandum concipiendum esse, quod ipsa quoque eius natura & indoles postulat. Praeterea ritu singulari, sed tum recepto, seruus manum suam sub femore heri sui ponere iussus est, quemadmodum & eadem ratione Iosephus patri suo Iacobo iurauit. FLAV. IOSEPHVS, mutuam manuum suppositionem adhibitam fuisse, innuit, *antiqu. iud. lib. I. c. XVI.* quod tum forte fieri potuit, cum mutua esset promissio: sed hic a narratione Mosis nobis minime est discedendum. Dubium non est, quin iste ritus rei cuiusdam symbolum fuerit, licet nobis, quid eo sibi voluerint, certo non constet. Plerique Ebraeorum, quod iam HIERONYMVS obseruauit, in eam ingressi sunt sententiam, factum id intuitu circumcisionis, quae erat sigillum federis cum Abrahamo initi. At christiani doctores veteres hunc ritum ad Messiam, qui ex lumbis Abrahami proditurus erat, respexisse, autumant. Vnde AVGVSTINVS, in illo ritu fuisse *magnam prophetiam*, ait, *quod scilicet Christus dominus coeli & terrae in ea carne venturus esset, quae de illo femore propagata est*, de *ciuit. Dei lib. XVI. cap. XXXIII.* Eundem fere in modum HIERONYMVS, AMBROSIVS, aliique. At ea sententia doctissimo viro IOAN. CLERICO, vel hoc nomine displicet, quod inauditum putat, *iurari per eum, qui nondum natus erat, nec per plura secula nasciturus erat*; addita ratione: *est enim hic sermo*

non

non de Numine, quod semper fuit, sed de Messia, vt homine ex Abrahami posteris aliquando nascituro. Sed cum fideles veteris non minus, quam noui testamenti, per Messiam, qui ex semine Abrahami natus est, salutem consequi debuerint, sensus huius ritus esse potuit, se non participes fore salutis per Messiam, qui ex semine Abrahami & deinceps Iacobi nasciturus esset, obtinendae, nisi sancte, quae iurassent, seruauerint; & tum nihil profecto obstabit, quo minus per Messiam, etsi nondum natum, iurare potuerint. Fateor tamen, haec sententia, vti & reliquae omnes, de ritus huius significatione, mera coniectura nititur. Satius ergo fuerit, in eo subsistere, quod eo tempore consuetudine quadam, cuius ratio non constat, receptum fuerit, ita iurare. Ita & CHRYSOSTOMVS, *hom. XLVII. in Genesin*, ABEN ESRA ad *h. l.* aliique. Sed vt reliqua persequamur, nunc de *locis*, vbi sacra fecerint patriarchae, aliquid dicendum. Eos in locis, vbi commorati sunt, altaria extruxisse, in quibus sacrificia obtulerunt, satis constat exemplo Abrahami, *Genes. XII. 7. 8. XIII. 4. 18. XXI. 33.* Isaaci, *Gen. XXVI. 25.* Iacobi, *Gen. XXXIII. 20.* alibique. Cumque, vbi altaria extruxerant, etiam nomen Domini inuocasse, passim perhibeantur, haec loca sacris quoque conuentibus destinata fuisse, non negauerim. conf. IO. ANDREAS QVENSTEDIVS, in *antiquitat. bibl. cap. VIII. pag. 706.* Templa autem habuisse patriarchas, aut extruxisse, nullo fundamento dicitur, cum nullum huius rei in scriptura sacra extet vestigium; immo nec cum vita ambulatoria patriarcharum satis conueniebat. Muhammedanorum enim fabulae de templo ab Abrahamo extructo, memoratae ED. POCOCKIO, *in not. in specim. histor. Arab. pag. 115.* non est, vt nos morentur. Immo an omnino etiam inter gentes iam eo tempore templa fuerint, haud sine ratione dubites. LVCIANO equidem si fides habenda, ad ipsum Noachum templorum origo referenda fuerit. Templum enim Deae Syriae sacrum memorans, *οἱ μὲν πολλοὶ*, inquit, *Δευκαλίωνα τὸν Σκύθεα τὸ ἱερὸν εἵσασθαι λέγουσι· τοῦτον Δευκαλίωνα ἐπὶ τοῦ τὸ πολλὸν ὕδωρ ἐγένετο, plerique a Deucalione structum dicunt hoc templum; eo scilicet Deucalione, cuius aetate vis aquarum fuit maxima; de Dea Syr. tom. II. p. 660.* Deucalionem autem vulgo pro

Noacho haberi, conſtat. Sed de Noacho certiora nos Moſes docet, aram quidem poſt diluuium eum extruxiſſe, in qua ſacrificium Domino obtulit, minime autem templum. *Geneſ. VIII. 20.* Veteres Aegyptios primas Diis aras & ſimulacra & templa ſtatuiſſe, refert HERODOTVS *lib. II. c. IV.* idemque teſtatur LVCIANVS *l. c. p. 657.* Sed an iam ante aetatem Moſis, aut patriarcharum tempore, hoc factum? horum teſtimoniis non euincitur. IVLIVS FIRMICVS auctor eſt, Aegyptios Ioſepho poſt mortem, patrio gentis ſuae inſtituto, templa feciſſe, de *error. profan. relig. p. 18.* ARTAPANVS teſtatur, cum Aegyptii grandine & terrae motu affligerentur, *domos vniuerſas τῶν τε ναῶν τῆς πλείςῆς, & templorum pleraque corruiſſe,* apud EVSEBIVM, *praeparat. euang. lib. IX. cap. XXVII.* Sed fieri potuit, vt hi, aliique, de rebus antiquis Aegyptiorum, ſecundum mores ſui temporis loquerentur. Vnde lubricum eſt, quod in hiſce ſimilibusque veterum teſtimoniis praeſidium quaerit IO. SPENCERVS, vt euincat, templa iam ante tabernaculum a Moſe iuſſu Numinis confectum, apud alias gentes in vſu fuiſſe; *de legib. Ebraeor. ritual. & ear. rationib. lib. III. ſect. I. p. 1189. ſeqq.* Maiorem ſpeciem habent, quae pro antiquitate templorum ex ſcriptura ſacra profert: ſed accuratius conſiderata, aeque dubia ac incerta deprehenduntur. Primo adfert locum *Leuit. XXVI. 30. & diſſipabo excelſa veſtra & ſuccidam* את־חמניכם *templa veſtra ſolaria.* Per vocem enim חמנים templa ſoli dedicata intelligit, qua in re praeeuntem ſibi ex Ebraeis habuit ABEN ESRA, ex chriſtianis SAM. BOCHARTVM, *in phaleg. part. II. lib. II. cap. XVII.* At alii per חמנים *ſimulacra*, ſeu *ſtatuas ſubdiales* intelligunt, quae iuxta R. SAL. IARCHI, ſuper tecta ponebantur, & ita vocabantur, quia ſoli erant expoſita. Certe deriuatio vocis a verbo חמם *calefactus fuit, caluit, concaluit,* poſteriori vocis ſignificationi non minus fauet, quam priori. Alter locus, quem producit, extat *Num. XXXIII. 52. diſperdite cunctos habitatores terrae illius, confringite titulos, ſtatuas comminuite, atque omnia excelſa vaſtate.* Vocem משכית vulgatus interpres per *titulos* expreſſit, at Chaldaeus per בית סגדא *domum adorationis* ſeu *templum;* quae poſterior interpretatio magis arriſit SPENCERO, quia eius inſtituto magis conueniebat. Sed ſine ratione. Vox מַשְׂכִּית enim

pro-

proprie significat *imaginem*, *figuram*, *imaginationem*, *cogitationem*, vnde *Leuit. XXVI. 1.* dicitur: אבן משכית *lapis effigiei*, i. e. figuratus. Reliqua, quae vir ille doctus pro sua sententia in medium adfert, multo minus euincunt, ante Mosis aetatem templa apud ethnicos in vsu fuisse. Hinc alii contendunt, templorum in scriptura sacra apud gentiles diserte ante Iudicum tempora mentionem non fieri. Quod pluribus euincere conatur PETRVS IVRIEV, *histor. crit. dogm. & cult. &c. part. II. cap. I. pag. 205.* Sequitur vero ex dictis, quod nec Israelitae, cum in Aegypto commorati sunt, templa habuerint, quod asseruit EDMVNDVS DICKINSONVS, *in physica veteri & vera cap. XIX. §. XXIV. pag. 297. seqq.* qui pro ista sententia meras saltem coniecturas attulit, eadem facilitate reiiciendas, qua ab illo in medium sunt allatae. Quicquid vero tandem huius sit, patriarchas templa non habuisse, aut in iis sacra fecisse, positum est extra controuersiam. Considerandum nunc porro, penes quos eo tempore ius & potestas sacra publice faciendi fuerit. Primogenitorum nimirum singularem hanc fuisse ἐξοχὴν, recepta multorum fert sententia, vti iam supra ad §. *IX.* obseruauimus. Ad eos enim & regnum, & sacerdotium, & duplicem in hereditate portionem spectasse, ebraei doctores tradunt, vt vel ex chaldaeo paraphraste ONKELOSO ad *Genes. XLIX. 3.* constat. De sacerdotio, de quo nobis nunc speciatim dispiciendum, disputari solet, fueritne illud ante legem a Mose latam primogenitorum proprium, nec ne? Affirmant illud communi fere consensu doctores ebraei, teste HIERONYMO, *tradit. in Genes. p. 98.* His etiam praeter alios ex christianis adstipulantur HVGO GROTIVS, *annot. ad Luc. II. 32.* IO. SELDENVS, qui & ebraeorum doctorum suffragia profert, *lib. de success. in bon. def. cap. V. & lib. I. de success. in Pontif. cap. I.* SAM. BOCHARTVS, *hierozoic. part. I. col. 575.* & ex nostratibus IO. ANDREAS QVENSTEDIVS, *in antiquitatib. biblic. cap. I. num. II. pag. 13. seqq.* Negant contra CAMPEGIVS VITRINGA, *obseruation. sacrar. lib. II. cap. II.* IO. SPENCERVS, *de legibus Ebraeor. ritualib. lib. I. cap. V. sect. II. pag. 205. seqq.* aliique. Qui affirmatiuam sententiam defendunt, his maxime nituntur rationibus, quod *vestimenta* illa *desiderabilia* Esaui, quorum mentio

Gen. XXVII. 15. fuerint inſignia ſacerdotii; quod Eſauus hoc maxime nomine ob ſpretam primogenituram βεβηλος vocetur, quia cum ea coniunctum fuerit ius ſacerdotii; quod primogeniti Iſraelitarum paulo ante exitum ex Aegypto diuina lege ſacri declarati fuerint, *Exod. XIII. 2.* item, quod poſt exitum ex Aegypto memorentur כהנים *ſacerdotes* נערי בני ישראל *iuuenes filiorum Iſrael*, quibus oblationem pecudum Moſes demandauit, *Exod. XIX. 22.* & *XXIV. 5.* qui vix alii eſſe poſſint, quam primogeniti, quia his, vt Deo ſacris, opera ſacerdotii optime conueniebant; denique, quod Leuitae deinceps aſſumpti fuerint in locum primogenitorum, vnde conſtet, primogenitos ante id tempus ſacris religionis adminiſtrandis fuiſſe admotos. At non eiusdem hae rationes ſunt generis, nec deeſt diſſentientibus, quod ad ſingulas reponant. Quod de veſtimentis ſacerdotalibus Eſaui dicitur, ridiculum eſt, & commenta rabbinica redolet. Animumque mirari ſubit, fuiſſe viros eruditos, qui ſerio ſibi perſuaderent, primogenitos ſeu ſacerdotes eius aeui peculiares habuiſſe veſtes ſacerdotales, quibus vſi ſint, cum ſacris operarentur. Eſauus, fateor, βέβηλος dici potuit, etſi cum iure primogeniturae non coniunctum fuerit ius ſacerdotii: interim cum hoc reuera cum illo coniunctum fuerit, vt mox oſtendemus, minime hoc contemnendum eſt argumentum. Conferenda, quae iam ſupra ad *§. IX.* diximus. Quod primogeniti Iſraelitarum ante exitum Deo conſecrati dicuntur, *Exod. XIII. 2.* CAMPEGIVS VITRINGA *l. c.* ita explicat, vt contendat, eos non in *ſacerdotes*, ſed velut in *ſacrificia* Deo conſecratos eſſe; eaque plane ratione in illorum locum ſubſtitutos fuiſſe Leuitas, qui non ſacerdotes fuerint, ſed ſacerdotum ſaltem famuli atque miniſtri, & quibus prae reliquis Iſraelitis nulla in templo fuerit praerogatiua. Per *ſacerdotes* denique & *iuuenes filiorum Iſrael, Exod. XIX. 22. XXIV. 5.* non intelligendos primogenitos, ſed honoratiores in populo, & ſeniores, & Moſi proximiores in regimine. Sed etſi haec omnia concedantur, firmo tamen adhuc nititur talo ſententia, quae primogenitis ante legem ius ſacerdotii tribuit, modo recte capiatur ac explicetur. Nimirum externam ſacrorum directionem penes eum eſſe, qui caput aut familiae aut populi eſt, vel ipſa recta ratio quem-

quemlibet condocet. Hinc olim, qui reges principesque fuerunt, semper etiam ius habuerunt sacerdotii, vt vel Melchisedeci exemplo patet. Prout enim ἐξοχὴν quandam & ius sacra, qua actus externos, dirigendi infert, a principatu non potest separari, sed eius quaedam pars est. In qualibet itaque familia vt principatus familiae, ita & ius sacerdotii est penes patrem familias, quod & exempla Abrahami, Isaaci, Iacobi demonstrant. Quod si patrem familias mori contingat, primogenitus vtique est princeps & caput familiae, & hoc ipso etiam habet ius sacerdotii. Et quemadmodum fratres eius, quamdiu in eadem familia manent, imperio eius tanquam capitis familiae quodammodo sunt obnoxii, ita, cum ex familia discedunt, & proprias familias, independentes quidem, constituunt, cum principatu etiam ius sacerdotii ad eos transit. Ita si res concipiatur, nemo profecto negare potest, primogenitos habuisse olim, quamdiu patriarchae in familiis seorsim vixerunt, ius sacerdotii, nisi simul asserere velit, omni prorsus ἐξοχῇ & praerogatiua eos fuisse destitutos. Pluribus hoc edisserui in *differtat. de peccatis typicis §. XXI.* add. PETRVS IVRIEV, in *histor. crit. dogm. & cult. &c. part. I. cap. IX. pag. 56. seqq.* Patet vero hinc, quantopere illi fallantur, qui hocce primogenitorum ius ideo in dubium vocant, vt euincant, certum sacerdotum ordinem iam ante legem a Mose latam fuisse, eumque ipso iure naturali niti, quod nonnulli ex hierarchiae ecclesiasticae defensoribus apud Anglos faciunt. Sed hoc ὡς ἐν παρόδῳ. Ceterum lege Mosaica ad viros sacro cultui dicatos alendos, destinatae fuerunt *decimae*, quarum tamen itidem iam ante legem Mosaicam vsus inualuit. Abrahamum namque ex omni praeda hostibus erepta decimam partem dedisse Melchisedeco, constat, *Genes. XIV. 20.* quemadmodum & Iacobus decimam bonorum partem Deo promittit, si voti damnatus fuerit, *Gen. XXVIII. 22.* Vnde iam Abrahami aetate in more positum fuisse, colligere licet, decimas aliquando soluere: quod & Ebraeorum doctores agnoscunt, dum negant, decimas ab Abrahamo institutas, ap. IOAN. SELDENVM, de *synedr. lib. I. cap. II.* Videntur autem decimae olim partim in signum subiectionis, partim ad grati animi declarationem persolutae. Prius fiebat, cum a subditis decimae darentur regibus. Vnde & Paulus apostolus superioritatem quandam Melchisedeci & ἐξοχὴν supra

ſupra Abrahamum, inde colligit, quod hic illi decimas dederit, *Ebr. VII. 4.* quanquam praecipue id ſpectauerit Abrahamus, vt animum gratum hac ratione erga Melchiſedecum oſtenderet. In decimis, quae Deo dicabantur, vtrumque coniungi potuit, vt ſcilicet & obſequium ſuum erga eum, ſimulque animum gratum, declararent. Deus autem ab Iſraelitis, ceu rex ſupremus huius populi, decimas quoque poſtulauit; ſed eas ſacerdotibus & Leuitis deinceps aſſignauit. Nec errant mea opinione, qui hac in re documentum aliquod iuris regii, quod Deus ſpecialiori quadam ratione in hac gente exercuit, ſibi inueniſſe viſi ſunt. Patet etiam ex dictis, non alia, quam aut grati animi, aut obſequii lege, ſi a legibus diuinis ſpecialibus diſcedas, decimas niti. Vt vero gratus animus alia etiam ratione declarari poteſt, & quod nonnulli eum olim libere per decimas declarauerint, ex ſeculi more ac conſuetudine factum eſt, ita obſequii lege illi tantum exigere decimas poſſunt, qui imperium habent. Vnde porro ſequitur, verbi diuini miniſtris in nouo teſtamento iure diuino decimas non deberi, vt nonnulli ex hierarchiae eccleſiaſticae defenſoribus Anglicanis ſibi aliisque perſuadere voluerunt. Imperium enim illis non competit. Labores illorum compenſandi equidem ſunt, gratusque erga eos declarandus animus; ſed, vt per decimas hoc fiat, neceſſe non eſt. Leges autem particulares Iſraelitis datae nos hodie non obligant. Sed plura de decimis dabit IOAN. SELDENVS, peculiari diſſertatione, quam ex lingua anglicana in latinam translatam, & notis illuſtratam, commentario ſuo in pentateuchum ſubiunxit IOAN. CLERICVS. Lectu etiam digna ſunt, quae erudite de decimis diſſerit IOAN. SPENCERVS, de *legib. Ebraeor. ritualib. lib. III. diſſertat. I. cap. X. ſect. II. pag. 907. ſeqq.* etſi cuncta ad ſuam de cauſſis legum ritualium hypotheſin accommodet, qua de re in ſequentibus. Reliqua, quae hic adhuc dici poſſent, vnico complectemur faſce. Ad ritus nimirum ſacros huius aeui referri etiam poſſet *lapidum & ſtatuarum* per *vnctionem conſecratio*, ipſius Iacobi exemplo confirmanda, *Geneſ. XXVIII. 28.* qua de re abunde ſupra ad §. *XI.* dictum; legique etiam de ea meretur ANDR. CHRISTIANI ESCHENBACHII diſſertatio, de *vnctionibus gentilium*, quae extat in *diſſertationib.* eius *academic. p. 389. ſeqq.* itemque purificatio per corporum ablutionem, a Iacobo ſuis iniuncta, *Gen. XXXV. 2.* ſed itidem iam ſupra

ſupra ad §. *XII.* memorata, & paucis explicata. Praeterea χειροθεσίας in hac hiſtoriae parte prima mentio, *Geneſ. XLVIII. 13. 14.* cuius deinceps vſus apud Ebraeos longe fuit frequentiſſimus, vti iam ad §. *XIV.* obſeruauimus. Nimirum & illis, quibus munus aliquod demandabatur, manus imponebantur, *Num. VIII. 10. XXVII. 18. 20. Deut. XXXIV. 9. Actor. VI. 6. I. Tim. IV. 14.* & illis etiam, quibus impertienda erat benedictio. Immo obſeruant nonnulli, in vſu fuiſſe apud Ebraeos, ad eos, qui ſanctimonia praeſtare ceteris credebantur, pueros deferre, vt benedictionem per impoſitionem manuum ab iis impetrarent. Cuius moris veſtigium luculentum deprehendimus, cum & Chriſto paruuli oblati ſunt, vt manum iis imponeret, & oraret. *Matth. XIX. 13.* Circa ritus huius ſignificationem in varias equidem ſententias abeunt viri docti: ſed mihi planiſſimum videtur, gratiae diuinae collationem eodem ſignificatam. Ipſa enim impoſitio collationis cuiusdam habet indolem, quemadmodum & manibus dare & conferre aliis aliquid ſolemus. Hinc recte adhibebatur, cum homines muneribus publicis admouendi eſſent, vt ſignificaretur, a Deo dona ad iſtud munus adminiſtrandum neceſſaria conferri, idque precibus impetrandum eſſe. Sic & qui aliis benedicebant, diuini Numinis dona affatim illis conferri cupiebant. Quin vero prima ritus huius origo a Iacobo, ſuis ex Ioſepho nepotibus hac ratione benedicente, repetenda ſit, nullum eſt dubium. Denique & de *ſepultura* hoc addendum, eius omnino accurate hac aetate habitam rationem, vt Abrahami, Iſaaci & Iacobi exemplo conſtat. Ritus autem certos iam tum adhibitos non legimus, ſi diſcedas ab iis, quae circa Iacobum & Ioſephum, Aegyptiorum more, obſeruata fuere. Horum enim corpora condita fuiſſe a medicis, ſeu artis condiendi peritis, legimus *Gen. L. 2. ſeqq.* Quem condiendi corpora apud Aegyptios morem pluribus exponunt HERODOTVS, *lib. II. c. LXXXV. ſeqq.* & DIODOR. SICVLVS, *lib. I. p. 81. ſeqq.* Iacobum etiam mortuum ſolenni luctu Ioſephus & Aegyptii proſecuti ſunt, & ſingulari pompa corpus eius in Cananaeam deduxerunt, & ſpeluncae, in qua Iſaacus & Abrahamus ſepulti erant, intulerunt. *Geneſ. L. 4. 5. ſeqq.* De origine autem ſepulturae, & quis eius apud veteres finis fuerit, legendus praeter alios IO. ANDREAS QVENSTEDIVS, in

tractat. de *sepultura veterum*, *antiquitatibus* eius *biblicis* & *ecclesiasticis* addito, *cap. I.*

§. XIX.

Circa matrimonia, seculi vitio factum, vt etiam viri pii & sancti, diuinae institutioni non ea, qua par erat, ratione inhaererent. Id Abrahami cum Hagare concubinatus, & Iacobi polygamia testatur, conniuente & tolerante ista Numine, quod non ex libidine aut intemperantia, sed ex innocenti studio prolem suscipiendi ista fierent. * Ius etiam leuiratus patriarcharum tempore iam vsitatum fuisse, exemplo filiorum Iudae condocemur. ** Qui vero scortationem ista aetate licitam fuisse putant, se vim indolemque legum diuinarum minime perspectam habere, demonstrant. ***

* Polygamiam contra primaeuam matrimonii institutionem esse, constat ex iis, quae supra ad *sect. I.* §. *XIX.* & *XXVI.* obseruauimus. Vnde & patriarcharum polygamia vitio non caruit, etsi Deus eam ob caussas grauissimas sanctissimasque tolerauerit. Repetenda, quae supra ad §. *IV.* huius sectionis de Abrahamo disputauimus, & quae diximus in *institut. theol. mor. part. II. cap. II.* ad §. *XIV.* & *cap. III. sect. VI.* ad §. *XI.*

** Cum Ger filius Iudae ob malitiam suam a Deo interfectus esset, dixit Iudas alteri filio suo Onano, *ingredere ad vxorem fratris tui, & leuiri iure ducito eam, & suscita semen fratri tuo, Gen. XXXVIII. 7. 8.* Ex quo sermone facile colligas, iam vsitatum fuisse istum morem, nec tum demum primum introductum. Hinc de origine eius enata quaestio. IO. MARSHAMVS eam in Aegypto sibi inuenisse visus est. *Opinio autem ista*, inquit, *in Aegypto nata est. Etiam apud Aegyptios leuiri ius illud ex priscis illorum legibus ad vsque Zenonis Augusti tempora deriuatum est.* Hoc vt probet, prouocat ad legem Zenonis imperatoris, quae extat in codice Iustinianaeo *lib. V. tit. VI. leg. VIII. Aegyptii*, inquit Zeno, *idcirco mortuorum fratrum sibi coniuges matrimonio copularunt, quod post illorum mortem mansisse vir-*

virgines dicebantur; arbitrati scilicet, quod certis legum conditoribus placuit, cum corpore non conuenerint, nuptias non videri esse contractas. Ita quidem MARSHAMVS hancce legem refert, in *can. chron. sec. IX. pag. 173.* Verum, lex illa ita incipit: *Licet quidam Aegyptiorum idcirco mortuorum fratrum sibi coniuges matrimonio copularint &c.* Nimirum nihil minus ex hacce Zenonis lege probari potest, quam id, quod cupit MARSHAMVS. Non enim imperator dicit, quid ex iure patrioue instituto apud Aegyptios factum sit, sed quid quidam Aegyptiorum fecerint. Deinde hosce Aegyptios tum demum mortuorum fratrum coniuges sibi copulasse, cum corpore non conuenissent, adeoque virgines mansisse dici poterant. At ius leuiratus apud Ebraeos in eo consistebat, quando quis fratris sui vxorem, quae cum illo matrimonio iam iuncta fuerat, in matrimonium ducebat. Denique ex eo, quod quidam Aegyptiorum tempore Zenonis imperatoris fecerunt, colligi nequit, quid in Aegypto tempore patriarcharum fuerit vsitatum. Sed accurate iam & erudite hanc MARSHAMI sententiam profligauit HERMANNVS WITSIVS, in *Aegyptiacis lib. III. cap. VIII. pag. 237. seqq.* PHILO Iudaeus in libro *de nobilitate, pag. 909.* ex lege ciuili Cananaeorum hocce leuiratus ius deriuat, nec procul hinc discedunt alii Ebraeorum magistri, qui ius leuiratus pro capite iuris ciuilis habent, quod pro gubernantium placito iuri Noachidarum adiectum sit. vid. IOAN. SELDENVS, de *iure natur. & gent. iuxta disciplin. Ebraeor. lib. VIII. cap. III.* Alii a Deo ipso hoc patriarchis reuelatum contendunt; idque duplicem ob rationem, politicam alteram, alteram typicam; politicam quidem, vt hereditas paterna in eadem familia conseruaretur; typicam vero, vt ius primogeniturae, additaque illi benedictio in familia continuaretur, ad Messiae venturi significationem, qui est *primogenitus in multis fratribus; Rom. VIII. 29.* vid. NATALIS ALEXANDER, *histor. eccles. vet. testam. aetat. mundi III. dissertat. XI. prop. I. pag. 242. seqq.* Sed haec omnia incerta, totaque res ad meras coniecturas redit. Hoc certum, tempore Iudae eiusmodi quid iam vsitatum fuisse: videturque hoc institutum animo non malo introductum, quicunque demum eius auctor sit: hinc &, licet aliquid, quod cum legibus diuinis de gradibus consanguinitatis & af-

finitatis, in ipsa primaeua matrimonii institutione fundatis, pugnat, contineat, a patriarchis tamen & gente Israelitica receptum, tandemque ob caussas grauissimas a Deo ipso confirmatum & approbatum fuit, *Deut. XXV. 5. seqq.* conf. & SEBAST. SCHMIDIVS, ad *Genes. cap. XXXVIII. vers. 8.*

*** Fuisse, qui scortationem simplicem ante legem a Mose latam haud illicitam contenderent, iam supra ad §. *XXVI. sectionis I.* obseruauimus; MAIMONIDEMQVE huius sententiae patronum esse diximus, cui & alii ex eadem gente doctores adstipulantur. vid. IOAN. SELDENVS, de *iure nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib. V. cap. IV.* Nec desunt ex christianis, qui in eadem versantur opinione. Speciatim IOAN. MARSHAMVS, diserte, *ante legem*, inquit, *Ebraeis innuptis licitum fuit, corporis copiam pro lubitu facere;* in *can. chron. sec. IX. pag. 173.* Nituntur autem cumprimis exemplo Iudae, cuius scortatio cum Thamare narratur *Gen. XXXVIII. 13. seqq.* Cumque supponant, Iudam fuisse virum sanctum & pium, eiusmodi quid eum non facturum fuisse, inde colligunt, si credidisset, scortationem esse illicitam. Verum falluntur hi omnes turpiter. Illicitam enim esse & simplicem scortationem, ratio ipsa docet: quippe ex qua facile intelligitur, instinctum illum ad coniunctionem cum sequiori sexu ideo insitum esse, vt humani generis propagationi inseruiret. Scortatio autem ad libidinis expletionem, non autem ad humani generis propagationem, est comparata. Vnde & sapientiores ex ipsis ethnicis agnouerunt, turpem ac illicitam esse scortationem. conf. HVGO GROTIVS, ad *Matth. V. 28.* Idem euincitur ex primaeua coniugii institutione, eo extra controuersiam comparata, vt secundum ordinem a Deo praescriptum humani generis propagatio institueretur. Quo ipso vagi omnes atque promiscui concubitus damnantur. Sed apostolus Paulus quoque eiusmodi contra scortationem *I. Cor. VI.* pugnat rationibus, quae satis euincunt, eam lege naturali esse prohibitam. Immo ipsi Iacobi filii, qui stuprum sorori suae Dinae a Sichemo illatum immani Sichemitarum caede vlti sunt, agnouerunt, scortationem esse illicitam, quando, vt facinus apud patrem excusarent, dixerunt: *num quid vt scorto abuti debuerunt sorore nostra?*

nostra? Gen. XXXIV. 31. Nec ignorauit hoc ipse Iudas, qui maluit, arrhas suas amittere, quam inquirere in scortum vlterius, postquam Thamar se subduxisset, & pristinum habitum resumsisset, ne se aliorum ludibrio & contemtui exponeret. Et hinc etiam, quid de ipso Iudae ac Thamaris facto censendum sit, liquet. Sunt ex Ebraeis, qui & hanc & illum excusant, vt MOS. MAIMONIDES, R. ISAAC ABARBANEL, aliique. vid. IOAN. SELDENVS, *loc. cit. lib. VII. cap. V.* Idem & ex antiquis ecclesiae doctoribus faciunt CHRYSOSTOMVS, *homil. XLII. in Genes.* AMBROSIVS, *comment. in Luc. lib. III.* & THEODORETVS, *quaest. XCIV. in Genes.* Sed Ebraei quidem ex praua hypothesi Iudam defendunt, ac si scortatio ante legem Mosaicam fuerit licita; quam iam profligauimus. CHRYSOSTOMVS, qui sibi ipsi non satis constat, hoc vtitur argumento, quod & Iuda & Thamar dispensationi Dei inseruierint. Sed licet iuxta prouidentiae diuinae dispensationem aliquid boni inde consecutum sit, ex eo concludere non licet, ipsum factum fuisse bonum. Thamarem excusant, quod intentio eius non fuerit mala, sed quod desiderio prolis, & ad iniuriam a Iuda sibi illatam propulsandam, illud fecerit. Verum ex sola intentione bona actionem per se malam non fieri bonam, sapientum scitum est, extra omnem dubitationem positum. Dicendum potius, & Iudam & Thamarem graui se obstrinxisse crimine. Illi enim constitutum erat, illicito concubitu explere libidinem. Haec, socero insidias struendo, reuera in incestum consensit, & Iudae, vt eo se pollueret, occasionem dedit. conf. & NATALIS ALEXANDER, *histor. eccles. vet. testam. aetat. mundi III. dissertat. XI. prop. II. & III. pag. 243. seqq.*

§. XX.

Coaluerant ea aetate gentes pleraeque in ciuitates & respublicas, & imperia constituerant. Patriarchae vero cum suis seorsim degebant, nec rerum suarum certam fixamque habebant sedem. * Regimen itaque illorum tale fuit, quale patrum familias esse solet, potestas autem paulo amplior, cum extra ciuitates vixerint, nec ipsimet alio-

 rum

rum imperio fuerint obnoxii: non tamen regia aut monarchica, vt nonnulli perperam sibi persuasere.***

* Quod exemplo Abrahami, postquam ex paterna familia egressus erat, itemque Isaaci & Iacobi, satis constat.

** Ingressus in eam sententiam est ADRIANVS HOVTVYNVS, iureconsultus Batauus, in libro anno MDCLXXXV. Lugduni Batauorum edito, cui titulus: *Monarchia Ebraeorum, quae est de imperio monarchico in populum ebraeum probatio, ab Abrahamo ad dispersam gentem, cap. I.* Vt autem hoc euincat, partim scripturae sacrae, partim profanorum auctorum testimoniis vtitur. Nam Hetitarum filii Abrahamum principem Dei salutarunt, *Genes. XXIII. 6.* & PHILONI *princeps vniuersi Iudaeorum generis* audit, *in vita Mosis lib. I. init.* Apud IVSTINVM quoque legitur: *post Damascum Abraham, & Israel reges fuere, lib. XXXVI. cap. II.* Testimoniis his rationes subiungit HOVTVYNVS, ex eo regiam Abrahami dignitatem euicturus, quod iuribus praecipuis summi imperii fuerit gauisus, potestate scilicet legislatoria, iure bella gerendi, & pangendi federa. *Praecipiendi,* inquit, *ius familiae suae Deus illi confirmat. Scio enim, quod praecepturus sit filiis suis, & domui suae post se, Genes. XVIII. 19. Quae praecepti vox & legislatiuam & interpretandae legis naturalis significationem habet. Imperii ius & exigendae obedientiae generatio ei tribuit. In seruos ius ex consensu fuit. Exercitum aduersus reges quatuor eduxit, Genes. XIV. Et in federe cum Eschol, Aner & Mambre fuit, Genes. XIV. 13. Sic iura principatus in familia exercuit.* Interim ipse diffiteri HOVTVYNVS nequit, quod Abrahamus territorium non habuerit. *Territorium,* ita pergit, *non habuisse, cum, quod peregrinatus & hospitatus in alieno dicitur, tum facta ei terrae promissio, probat, Genes. XI. 32. it. XII. XX. 1. 2. XXI. 34. XXIII. 4. XXVI. 1. & alibi. Princeps igitur in familia sua: subiectus, quod in alieno consisteret. Idem de Isaaci & Iacobi iure & peregrinatione sit iudicium. Genes. XXVI. per tot. XXVIII. 2. 10. 13. &c.* Sed haec eiusmodi sunt, vt vocibus saltem puerorum more ludere voluisse, aut vmbram principatus, quae in patribus familias conspicitur, cum regia dignitate data opera confundere, vir doctus videatur. Hetitarum filii Abrahamum principem Dei salutant, quod emi-

eminentioribus in populo viris titulus hicce olim tribueretur. Inde non ſequitur, quod eum pro rege habuerint. PHILONI recte princeps vniuerſi iudaeorum generis audit, quia iudaei omnes ex eo originem ducunt. IVSTINI ſi nobis hic ſtandum ſit auctoritate, tum pari ratione reliquae, quas de Moſe & gente Iſraelitica conſignatas reliquit, fabulae, fidem inuenient. Nec rationes, quibus pugnat, melioris commatis ſunt, quam teſtimonia. Cum Deus dicit, quod filiis ſuis & domui ſuae poſt ſe praecepturus ſit, ſermo eſt de iis doctrinae capitibus, quibus religio Abrahami, iuxta fedus ſpeciale a Deo cum illo initum, conſtabat. Haec dum ſuis diligenter inculcauit, doctoris potius, quam regis aut principis, functus eſt munere. Ceterum cum patriarchae iſti in ſtatu naturali vixerint, & nullius imperio fuerint ſubiecti, amplior omnino illorum poteſtas fuit, quam illorum eſt, qui in ſtatu ciuili degunt. Habuerunt itaque omnino poteſtatem, armata manu ſe ſuosque, aut cognatos & amicos etiam defendendi, & iniuriam illis illatam repellendi, quod & Abrahamum feciſſe conſtat, itemque federa ſuae ſecuritatis cauſſa cum aliis ineundi. In eo vmbra quaedam ſummi imperii conſpicitur, regiam dignitatem inde colligere non licet. Dum vero ratione territorii patriarchas aliorum poteſtati obnoxios fuisſe, fatetur, ſimul concedit, eos non habuiſſe ſummum imperium, nec fuiſſe reges proprie ſic dictos. Recte etiam ſe habent, quae de populo Iſraelitico in Aegypto conſtituto ſubiicit, eum terram Goſen iure proprietatis, in quam dominium plenum ſibi competeret, non poſſediſſe. Id enim & nobis iam ſupra obſeruatum eſt. Concedo etiam, Iſraelitas, quamdiu in Aegypto commorati ſunt, ratione territorii Pharaoni ſeu Aegypti regibus fuiſſe ſubiectos. Sed in eo iterum errat, quod putat, Pharaoni fuiſſe ius Iſraelitas in Aegypto retinendi, eosque, poſtquam inde egreſſi erant, perſequendi & reducendi, etſi ſimul fateatur, Iſraelitas obligatos fuiſſe, iuſſu Numinis inde diſcedere, cum Deo magis parendum ſit, quam hominibus. Non diſputabo, quo pacto haec ſecum conſiſtere queant, Pharaoni fuiſſe ius retinendi Iſraelitas, & his nihiloſecius fuiſſe ius inde diſcedendi; ſaltem hoc aſſero, Pharaoni neutiquam fuiſſe ius Iſraelitas retinendi, aut, poſtquam egreſſi erant, eos perſequendi vel reducendi. Non

enim

enim eo animo in Aegyptum Israelitae descenderant, vt Aegyptiorum imperio se subiicerent, sed vt ibi tantisper tanquam hospites commorarentur. Quamdiu itaque ibi commorati sunt, ratione territorii Aegyptiorum regibus subiecti erant, cum autem illis constitutum esset illinc abire, Pharaoni nihil amplius in eos iuris erat. Sed pluribus haec viri docti commenta explodit ADAMVS RECHENBERGIVS, theologus Lipsiensis celeberrimus, in *dissertat. de ficta Ebraeorum monarchia ante regem Saulum, Adriano Houtuyno opposita*, quae inter *dissertationes* eius *historico-politicas* extat *parte I. num. XIII.* *p. 314. seqq.*

§. XXI.

Abrahamum pariter ac Isaacum & Iacobum fuisse viros sapientissimos, rerumque diuinarum, quodammodo & naturalium, pro istius temporis conditione peritissimos, non est, quod dubitemus. * Idemque & de Iobo, ** & aliis censendum. Non tamen temere, quae de philosophica illorum eruditione, studiisque, a nonnullis referuntur, vtpote certo fundamento destituta, admittenda sunt, multo minus, quae de scriptis ab illis editis passim traduntur. *** Pietas quoque sanctorum istorum virorum nos dubitare non sinit, quin liberos aliosque domesticos, ad sapientiam & honestatem erudiuerint: an vero iam scholae isto tempore institutae fuerint, non satis liquet. *

* De diuinarum rerum scientia, quam theologiam vocare solemus, in praesenti non dicemus, cum nemo dubitet, quin ea, pro seculi istius conditione, admodum insignis in patriarchis, Abrahamo, Isaaco, Iacobo, fuerit. Qualis etiam ea fuerit, ex hactenus dictis, praesertim §. *XVII.* vbi horum patriarcharum theologiam in compendio exhibuimus, abunde liquet. De naturalium itaque rerum scientia, partibusque, quibus humana eruditio absoluitur, paucis aliquid commemorabimus. Et ad Abrahamum quidem quod attinet, eum arithmeticae & astronomiae fuisse

fuiſſe peritum, multi veterum, nec pauci recentiorum, memoriae prodiderunt. FL. IOSEPHVS, cum fata Abrahami in Aegypto retuliſſet, & diſputationes eius cum Aegyptiorum ſapientibus inſtitutas, quibus religionis, cui addicti erant, vanitatem demonſtrauerit, ſubiicit: *θαυμασθεὶς ȣ̓ν ὑπ᾽ αὐτῶν ἐν ταῖς συνȣσίαις ὡς συνετώτατος ϗ δεινὸς ἀνὴρ, ȣ̓ νοῆσαι μόνον, ἀλλὰ ϗ πεῖσαι λέγων περὶ ὧν ἂν ἐπιχειρήσειεν διδάσκειν, τήν τε ἀριθμητικὴν αὐτοῖς χαρίζεται ϗ τὰ περὶ ἀστρονομίαν παραδίδωσι. Ob has diſſertationes in pretio habitus, vt qui magnam tam intelligendi, quam eloquendi docendique facultatem prae ſe ferret, & numerorum ſcientiam & ſiderum benigne illis communicauit.* In hisce verbis IOSEPHVS Abrahamum vt egregium diſputatorem, philoſophum ſummum, praeſtantiſſimum oratorem & excellentem mathematicum ſiſtit. De arithmetica & aſtronomia addit, ante Abrahami aduentum Aegyptios eiusmodi diſciplinarum fuiſſe rudes, quae a Chaldaeis ad Aegyptios profectae, hinc ad Graecos tandem peruenerint, *antiquit. iudaic. lib. I. cap. IX.* Idem *cap. VIII.* comprobauerat teſtimonio BEROSI, de cuius aetate ſupra dictum. *Μνημονεύει δὲ*, inquit, *τȣ̃ πατρὸς ἡμῶν Ἀβραάμȣ Βηρωσσὸς, ȣ̓κ ὀνομάζων, λέγων ȣ̔́τως· μετὰ δὲ τὸν κατακλυσμὸν δεκάτῃ γενεᾷ παρὰ Χαλδαίοις τὶς ἦν δίκαιος ἀνὴρ, μέγας ϗ τὰ ȣ̓ράνια ἔμπειρος; meminit autem patris noſtri Abrahami Beroſus quoque, non tamen eum nominans, his verbis: poſt diluuium autem decima aetate apud Chaldaeos erat quidam iuſtitiae cultor, vir magnus & ſideralis ſcientiae peritus.* Idem BEROSI teſtimonium laudat EVSEBIVS, *praeparat. euangel. lib. IX. cap. XVI.* apud quem & *cap. XVII.* ALEXANDER polyhiſtor, ex EVPOLEMO refert, quod Abrahamus Phoenices ſolis lunaeque conuerſiones, ac reliqua id genus omnia, docuerit. Huc etiam faciunt, quae tum IOSEPHVS, tum PHILO in libro de *Abrahamo p. 359. ſeqq.* de prima Abrahami educatione referunt, eum ſcilicet apud Chaldaeos ſiderali ſcientiae innutritum, patrio more aſtra pro Diis coluiſſe, donec acriori mentis intentione cuncta contemplatus, errorem huncce magno animo excuſſerit. conf. & MOSES MAIMONIDES, de *idololatria cap. I. §. V.*

 VI. PE-

VI. PETRVS LAMBECIVS, cum itidem varia veterum de Abrahami peritia astronomica testimonia attulisset, in eo totus est, vt demonstret, hoc non de astrologia, speciatim ita dicta, sed de astronomia, quae hodie ab astrologia accurate discernitur, intelligendum esse, in *prodromo histor. litterar. pag. 48.* Hinc & IVLIANVM apostatam reprehendit, qui Abrahamum astronomiae ἀποτελεσματικῇ deditum fuisse, ex *Gen. XV. 5.* probare voluerat, quem & CYRILLVS Alexandrinus iam confutauit *lib. X. contra Iulian.* circa finem; & multo magis EVPOLEMVM, qui omnino Abrahamum astronomiae diuinatricis inuentorem facit, apud EVSEBIVM *loco* iam *citato lib. IX. cap. XVII.* Rectissime sane, si astrologiae nomine ars quaedam vana, inanis & superstitiosa intelligatur, quippe quae Abrahamo prorsus indigna est. Interim, nonnulla circa hanc LAMBECII sententiam moneri posse, iam indicaui in *introd. ad histor. philos. Ebraeor. pag. 18.* Quicquid huius sit, postquam omnia paulo accuratius mecum pensitaui, omne istud, quod de peritia Abrahami aut astronomica, aut astrologica dicitur, infirmo adhuc niti fundamento, deprehendi. IOSEPHI & PHILONIS, non est, vt hic nos moueat auctoritas. De sapientia Abrahami conceptus secundum genium sui seculi sibi formare, ab ingenio vtriusque non abhorret. Nec video, quid obstet, quo minus & BEROSO & EVPOLEMO idem contingere potuerit. Accedit, quod facili ratione in eas cogitationes, etsi erroneas, deuenire potuerint. Acceperant, Abrahamum fuisse virum sapientem, quod tamen de sapientia diuina intelligendum erat: acceperant, eum fuisse ex Chaldaea: nouerant, suo tempore Chaldaeos ob studium astronomicum maxime celebrari. Hinc colligere pronum erat: ergo Abrahamus astronomiae erat peritissimus. Ad minimum mirum esset, si tanta peritia astronomica praeditus fuisset Abrahamus, cur Moses ne verbo quidem huius rei meminerit. Qui enim in loco *Gen. XV. 5.* aliquod huius rei vestigium sibi deprehendisse videntur, quid dicant, quidue statuant, parum pensi habent. A SVIDA etiam Abrahamo tribuitur inuentio τῆς ὀνειροκριτικῆς, *voc. Abraham*; immo addit, conscriptos ab eo somniorum interpretandorum libros, quos acceperint Graeci, eosque postea sibi vindicauerint. Et fuit quidem oneirocritica apud

gentes

gentes antiquiſſimas inter philoſophiae partes relata, vt itidem a me iam obſeruatum *introd. ad hiſtor. philoſ. Ebraeor. pag. 19.* Sed ea cum reuera vanis & ſuperſtitioſis artibus annumeranda ſit, exiſtimationi & ſanctitati Abrahami labem adſpergunt, qui inuentionem eius illi tribuunt. Deus equidem viris ſanctis in ſomniis nonnulla reuelauit; ſed ſignificationem quoque ſomniorum iis aliquando manifeſtauit, vt de Ioſepho atque Daniele nouimus: ſed vel hoc ipſo conſtat, ſomniorum interpretationem certis neutiquam niti principiis, nec inter artes, quae humano ſtudio condiſci queant, referendam eſſe. Rectius conſeruatio ac propagatio linguae ſanctae, & litterarum ebraearum, Abrahamo tribuitur. Falluntur enim citra controuerſiam, qui Abrahamum, quamdiu in patria vixit, chaldaice locutum, exiſtimant, in terra autem Canaan *Cananaeam* didiciſſe linguam, & hanc eam eſſe, qua ſacrae litterae conſcriptae ſint, quamue nos hodie ebraeam appellitamus. Enimuero ſecus ſe rem habere, & ebraeam, quam vocamus, primigeniam illam linguam eſſe, quam Adamus a Deo accepit, quaeue deinceps in Eberi familia conſeruata & per Abrahamum propagata fuit, iam ſupra ad *ſect. II. §. XI.* euicimus. Vlterius progreditur SVIDAS, dum non tantum conſeruationem & propagationem linguae ſanctae, ſed eius vt & litterarum ebraearum inuentionem Abrahamo tribuit. οὗτος, inquit, de Abrahamo verba faciens, εὗρεν ἱερὰ γράμματα, καὶ γλῶσσαν ἐμηχανήσατο, ἧς Ἑβραίων παῖδες ἐν ἐπιστήμῃ ἐτύγχανον ὡς ὄντες τούτου μαθηταὶ καὶ ἀπόγονοι. *Hic ſacras litteras inuenit, & linguam excogitauit, cuius notitiam habebant Ebraeorum filii, quod eſſent huius diſcipuli & poſteri; in voc.* Ἀβραάμ. Addit deinceps, Graecos litteras ſuas ab Ebraeis accepiſſe. At non ſatis ſibi SVIDAS conſtat. Alibi enim, ſcilicet in *voc.* Ἀδάμ, artium & litterarum inuentionem ipſi Adamo tribuit. De Abrahamo etiam nullo fundamento id aſſerere potuit. Et licet de litterarum inuentione nihil certi nobis conſtet, non omni tamen probabilitatis ſpecie deſtituuntur, qui eam Adamo tribuunt, vt iam ſupra ad *ſect. I. §. XXVII.* a nobis obſeruatum eſt. Quae de graecarum litterarum origine tradit, forte rectius ſe habent, cum a Phoeniciis,

qui ab Ebraeis suas habere potuerunt, eos litteras accepisse, virorum eruditorum sit sententia. Qua de re suo loco. Quod autem antiquus quidam poeta anonymus apud PETRVM CRINITVM, de *honesta disciplina lib. XVII. cap. I.* ebraearum litterarum Mosi, Abrahamo autem syriacarum & chaldaicarum inuentionem tribuit, ne dignum quidem est, quod refellatur. Denique, vt absoluamus, quae de Abrahami studiis dicere incepimus, Iudaei quoque, kabbalae eum peritissimum fuisse, autumant, eumque ab angelo quodam eam edoctum fuisse, perhibent, apud IO. REVCHLINVM, de *arte kabbalistica lib. I.* Quo kabbalae nomine si intelligerent, veram de Deo deque Messia doctrinam, quae orali traditione eo tempore per viros sanctos propagabatur, verissimum esset, eius peritissimum fuisse Abrahamum. Sed si recentiorum iudaeorum commenta, eaque & ἄγραφα & ἀντίγραφα hoc nomine designentur, nefas fuerit, de viro sancto eiusmodi quid cogitare. Sed angeli quoque patriarcharum praeceptores reliquis Ebraeorum fabulis annumerandi sunt. Dictum hac de re a nobis ex instituto est alibi. Isaacum in iis, quae ad veram Numinis cognitionem pertinent, accurate a patre Abrahamo institutum, non est, quod dubitemus. De reliquis vero eius studiis nihil nobis constat. Iacobum a prima statim aetate mansuetius vitae genus sectatum, iam supra ex *Gen. XXV. 27.* obseruauimus; Ebraeorum vero traditionem, eum aut Semi aut Eberi scholam frequentasse, autumantium, & eo illud, quod a Mose dicitur, eum in *tentoriis versatum*, trahentium, ibidem explosimus. Interim de insigni eius diuinarum rerum peritia ex iis, quae supra prolixe de illo disputauimus, argumentum capi potest. Philosophiae eum non fuisse rudem, ex artificiosa eius foetura, *Gen. XXX. 37. seqq.* descripta, nonnulli colligunt. Et indicat sane hoc, solerti ingenio Iacobum fuisse praeditum. Interim, quae imaginationis, etiam in pecudibus, vis esset, facile ex obseruatione illi innotescere poterat: quemadmodum & pastoribus talia, quae ad naturam & indolem pecoris pertinent, ex quotidiana obseruatione longe perspectiora esse solent, quam viris eruditis, etsi illis ideo philosophorum nomen tribui haud soleat. In verum autem & genuinum verborum Mosis sensum, quibus hoc Iacobi artificium describit, accurate inquirit GOTHOFREDVS

VOCKE-

VOCKERODT, in peculiari de *foetura Iacobi artificiosa* dissertatione, quae inter exercitationes eius academicas extat, *pag. 328. seqq.* Ex filiis Iacobi maxime nobis commemorandus est Iosephus, qui tantam sapientiae famam consecutus est, vt eius memoriam IVSTINVS quoque, TROGI POMPEII epitomastes, nobis conseruauerit, licet scriptorum gentilium more veris falsa admiscuerit. *Minimus aetate*, inquit, *inter fratres Iosephus fuit, cuius excellens ingenium veriti fratres clam interceptum peregrinis mercatoribus vendiderunt, a quibus deportatus in Aegyptum, cum magicas ibi artes solerti ingenio percepisset, breui ipsi regi percarus fuit. Nam & prodigiorum sagacissimus erat, & somniorum primus intelligentiam condidit, nihilque diuini iuris humanique ei incognitum videbatur; histor. libr. XXXVI. cap. II.* Quod dicit, eum excellenti fuisse ingenio, cum scriptura sacra satis conuenit. Sed quod porro refert, eum apud Aegyptios *magicas artes* solerti percepisse ingenio, tum demum admitti potest, si de arcanis naturae hoc accipiatur; quanquam & hac de re ex scriptura sacra nihil constet. At si magicarum artium nomine vanas quasdam, illicitas, & superstitiosas intelligas, ab iis Iosephum toto potius abhorruisse animo, pietas viri nos credere iubet. De seipso equidem dicit: *nonne nouistis, quod augurando augurabitur vir, qui sicut ego? Genes. XLIV. 15.* Sed hoc de diuinatione, quae ex prudentia oritur, non autem magica quadam, intelligendum esse, patet ex iis, quae supra hac de re diximus. Inuentionem praeterea ὀνειροκριτικῆς Iosepho IVSTINVS tribuit, cum dicit: *somniorum primus intelligentiam condidit.* At id quoque perperam. Etsi enim non tantum ipsi somnia diuinitus oblata sint, sed &, quae aliis, speciatim Pharaoni obtigerunt, interpretatus sit, hoc tamen non ex artis cuiusdam regulis fecit, sed diuinae hoc imputandum esse reuelationi, ipsemet agnouit, *Genes. XLI. 16.* Nec veriora nobis narrant, qui Iosepho primam litterarum ac matheseos inuentionem ac translationem in Aegyptum tribuunt, supponentes, antiquissimum Aegyptiorum Mercurium, qui & alias Theuth dicitur, non alium, quam Iosephum esse. Qua de re quid sentiendum sit, ex infra dicendis patebit. Eodem loco habenda, quae de medicae artis peritia nonnulli perhibent, eo praecipue argumento inducti, quod *Genes. L. 2.* dicitur, eum praecepisse seruis

 suis

ſuis medicis, vt defunctum in Aegypto patrem Iacobum aromatibus condirent. Hinc enim colligere equidem licet, medicae artis vſum iam tum apud Aegyptios floruiſſe, immo adeo communem fuiſſe, vt medici ſeruorum loco fuerint; quod prorſus cum eo conuenit, quod de medicorum in Aegypto frequentia memoriae prodidit HERODOTVS, *lib. II. cap. LXXXIV.* ipſum autem Ioſephum huius artis fuiſſe peritum, inde non ſequitur. Sed miſſis hisce, quae omni fundamento deſtituuntur, certiora conſectemur. Inſigni prudentia Ioſephum praeditum fuiſſe, res eius in Aegypto geſtae ſatis ſuperque teſtantur. Quod praeter alios recte agnouit PHILO Iudaeus, qui in libro, cui titulus: βίος πολιτικός, viri ciuilis imaginem conſummatam exemplo Ioſephi ſiſtit. Nec dubitabit hac de re, qui ſecum cogitauerit, quanta fide & dexteritate in rebus Pharaonis adminiſtrandis verſatus ſit, vnde & regis gratiam conſtantem, maximamque in Aegypto ſibi conciliauit auctoritatem. Hic autem inde ſcrupulus enaſci poterat, quod regis potius, quam ei ſubiectorum commodis conſulendo, non ſatis iuſtitiae & aequitatis habuiſſe rationem videatur, quod illorum ceteroquin proprium eſt, qui pſeudoprudentiae litantes, verae & genuinae prudentiae ſpeciem obtendunt. Sed ſi accurate expendantur, quae hac de re Moſes refert, *Geneſ. XLVII. 13. ſeqq.* nihil feciſſe Ioſephum, quod reprehendi debeat, deprehendemus. Cum pecunia deſtituerentur Aegyptii, primo pecora, equos, boues, aſinos, mox, his deficientibus, agrum vniuerſum, cum frumento commutandum obtulerunt. Licuit Aegyptiis haec omnia vendere, cur non licuiſſet Ioſepho, nomine Pharaonis emere? Immo ſi quis in ſeruitutem conſentiat, vt conſequatur, quae ad vitae conſeruationem ſunt neceſſaria, non peccat: ſicut nec ille peccat, qui ea lege, quibus ſuſtentari poteſt, illi ſuppeditat. Ex parte Ioſephi praeterea nulla fraus, nulla vis, inſidiae nullae interceſſerunt; ſed res ita acta eſt, vt Aegyptiis facere & omittere, quod vellent, integrum eſſet. Immo ſumma in his omnibus Ioſephi eluxit aequitas, quod libertate hominibus relicta, ſubminiſtrato ſemine, & emtis agris reſtitutis, quinta ſaltem prouentus parte regi reſeruata, ſeruitutem admodum mitigauerit. *Geneſ. XLVII. 24.* Atque tanta cum eſſet Ioſephi prudentia, mirum non eſt, quod ex eius disciplina profecerint Aegyptii,

quod

quod & Dauid, rex ſanctiſſimus indicat, *Pſalm. CV. 22. Conſtituit* (Pharao) *eum* (Ioſephum) *dominum domus ſuae, & dominatorem in omni poſſeſſione ſua: vt erudiret principes, ſicut ſe ipſum, & ſenes eius prudentiam doceret.* Ad iſtam vero prudentiam humana inſtitutione Ioſephus non peruenit, ſed ingenii, quod Numinis beneficio illi obtigerat, ſolertiae eam omnem imputauit. Et hinc, quaenam patriarcharum ea aetate ſtudia fuerint, conſtat.

** Conferenda, quae de Iobi philoſophia & eruditione dixi in *introd. ad hiſt. philoſ. Ebraeor. p. 23. ſeqq.* add. IO. HENR. MAII *diſſert.* de *philoſophia Iobi Arabica, tom. I. exercitat.* eius *ſelectior. p. 371. ſeqq.*

*** Varia patriarchis huius aetatis tribui ſolent ſcripta. Et Abrahami quidem nomine olim liber circumferebatur, ἀποκάλυψις Ἀβραάμου inſcriptus, isque a Sethianis haereticis confictus, teſte EPIPHANIO, *lib. I. adu. haereſ. pag. 128.* Ab iisdem vel ſub Abrahami nomine, vel de eodem confictus videtur, alter eiusdem generis, cui titulus: Ἀνάληψις τοῦ Ἀβραάμου, *aſſumtio Abrahami*; cuius & ATHANASIVS meminit, in *ſynopſi ſcripturae pag. 134.* An non hicce vnus idemque ſit cum priori, dubitat PETRVS LAMBECIVS, in *prodrom. hiſt. litterar. lib. III. cap. VI. pag. 58.* alibi tamen, ſcilicet in *comment. de biblioth. caeſarea lib. VIII. pag. 374. ſeqq.* diuerſum eſſe, euincit. Cumprimis autem hic nobis commemorandus liber יצירה, ſeu *creationis*, qui non tantum Abrahami nomen prae ſe fert, ſed & a doctiſſimis Ebraeorum Abrahamo tribuitur. Ita diſerte auctor libri *Coſri, ſerm. IV. ſect. XXIV.* qui & porro addit, quod ſit *profundus, & longam requirat explicationem, doceatque de Deo & vnitate eius, verbis reſpectu vno variis & multiplicibus, reſpectu vero altero vnitis & eodem tendentibus.* MOSEN MAIMONIDEM quoque in eadem fuiſſe ſententia, nonnulli autumant. In libro enim *de idololatria cap. I. §. IX.* de Abrahamo verba faciens ſcribit: *infixitque animis eorum* (virorum domus ſuae) *magnum hoc fundamentum* (vnius veri Dei cultum) וחבר בו ספרים *compoſuitque de eo libros, & filio ſuo Iſaac indicium eius fecit.* Quae verba de libro *Iezirah* intelligit DIONYSIVS VOSSIVS, in *notis ad h. l.* Idem vero hanc ſententiam, librum hunc ab Abrahamo conſcriptum, merito explodit, recteque addit, ab aliis eundem tribui R. Akibbae,

qui

qui quinquaginta annis post desolationem vrbis & templi martyrio vitam finiit, circa annum Christi CXX. in bello Adriani imperatoris contra Iudaeos. Idem in libro *Iuchasin* innuitur, *p. 52.* & in *praefatione II.* Zohar Mantuani; immo a pluribus litteratis huius libri Abrahamum auctorem ferri, SIXTVS SENENSIS, *lib. II. bibliothecae sanctae*, iam obseruauit. Quicquid vero huius sit, etsi diuersae hac de re eruditorum sint sententiae, de antiquitate libri vel ex eo iudicium ferri potest, quod iam in Gemara *cod. Sanhedrin. cap. VII.* eius iniiciatur mentio. IO. HENR. HOTTINGERVS, occasionem Abrahami nomen libro huic praefigendi ex disputationibus patriarchae anti-Sabaeis ortam putat, in *enneade dissertat. philolog. theolog. disputat. I. pag. 9.* Quod in medio relinquo. Abrahami patriarchae eum non esse, si aliunde non constaret, argumentum mere kabbalisticum satis indicaret. Quaenam in eo pertractentur, in compendio iam indicaui in *introd. ad histor. philos. Ebraeor. pag. 106. 107.* vbi & illos, qui commentariis suis eum illustrarunt, laudaui. In praefatione R. ABRAHAMI BEN DAVID recensentur XXXII נתיבות seu semitae sapientiae, & ab eo explanantur. Has latinas fecit, & notis illustrauit IO. STEPHANVS RITTANGELIVS, & sub nomine *libri Ietzirah* euulgauit, Amstaelodami, anno MDCXLII. in 4to. add. IOAN. BVXTORFFIVS, in *biblioth. rabbin. pag. 353.* & IVLIVS BARTOLOCCIVS, in *biblioth. rabbin. magna, tom. I. pag. 15.* Quod ad reliqua scripta, quae Abrahamo tribuuntur, attinet, sunt ex Ebraeis, qui eum psalmi LXXXIX. auctorem faciunt, hinc & Ethanem Ezrachitem, cuius nomen psalmus hicce praefert, eundem cum Abrahamo esse, statuunt. conf. IVL. BARTOLOCCIVS, *loc. cit. pag. 15.* SVIDAE commentum, ὀνειροκριτικὴν non tantum ab Abrahamo inuentam, sed scriptos etiam ab eo de hac arte libros ad Graecos perueniſſe, iam supra explosimus. Non tantum autem Abrahamo, sed & Iacobo varii libri tribuuntur, vt *scala Iacobi*, liber ab Ebionaeis haereticis confictus, in quo Iacobus patriarcha introducebatur, exponens somnium de scala coeli, diuinitus sibi oblatum; meminit eius EPIPHANIVS, *haeres. XXX.* item, *testamentum Iacobi*, ad imitationem prophetiae Iacobi, quae *Genes. XLIX.* extat, confictum, & a Gelasio pontifice inter libros apocryphos relatum, *distinct. XV. sancta romana*; & denique

titulus

titulus ſeu *inſcriptio lapidis*, poſt viſionem ſcalae coeleſtis a Iacobo in Bethel erecti: forte, quod auctor aliquis occaſionem hinc eiusmodi quid comminiſcendi ſumſerit, cum in ipſo titulo, ſeu lapide a Iacobo erecto, nulla fuerit inſcriptio, vt conſtat ex iis, quae ſupra hac de re diximus. Sed de hisce omnibus plura dabunt SIXTVS SENENSIS, *bibliothecae ſanctae lib. II.* PETRVS LAMBECIVS, in *prodromo hiſt. litterar. lib. I. cap. VI. pag. 50. & cap. VII. pag. 53. ſeqq.* IO. ANDREAS SCHMIDIVS, in *pſeudo veteri teſtamento pag. 34. ſeqq.* SCIPIO SGAMBATVS, *archiu. vet. teſt. lib. II. tit. II. ſeqq. p. 190. ſeqq.* cumprimis autem IO. ALB. FABRICIVS, *cod. pſeudepigrapho vet. teſt. n. CVI. ſeqq. p. 344. ſeqq.* Id adhuc addo, in *conſtitutionib. apoſtol. lib. VI. cap. XVI.* inter apocrypha, etiam ſub nomine *trium patriarcharum*, ſcriptum quoddam commemorari. Verba ſunt: καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς δέ τινες συνέγραψαν βιβλία ἀπόκρυφα Μωσέως, καὶ Ἐνὼχ, καὶ Ἀδὰμ, Ἡσαΐου τε καὶ Δαβὶδ, καὶ Ἠλία καὶ τῶν τριῶν πατριαρχῶν, φθοροποιὰ καὶ τῆς ἀληθείας ἐχθρά. *Et vero apud veteres nonnulli conſcripſerunt, Moſis, Enochi, Adami, Eſaiae, Dauidis, Eliae & trium patriarcharum libros apocryphos, exitiales & repugnantes veritati.* Vbi quidem per tres patriarchas, Abrahamum, Iſaacum, Iacobum intelligi, nullum videtur dubium. Quodnam vero ſcripti huius argumentum fuerit, non conſtat, cum alibi eius mentio non occurrat. In ATHANASII equidem *ſynopſi ſcripturae*, & NICEPHORI *canone*, itemque anonymi *indiculo ſcripturarum* inter apocryphos libros quidam refertur, cui titulus fuit πατριάρχαι, quem eundem cum iſto in *conſtitutionibus apoſtolicis* memorato eſſe, ſuſpicatur IOAN. BAPTISTA COTELERIVS, ad *conſtit. apoſtol. loc. cit. pag. 347.* IOAN. ERNESTVS GRABIVS autem, non huncce *trium patriarcharum librum*, vtpote obſcuriorem, ſed *teſtamentum* potius, quod vocatur, *duodecim patriarcharum*, ibi deſignari, contendit, in *ſpicilegio patrum & haereticorum ſeculi I. II. & III. tom. I. pag. 137.* Sed de hoc ipſo *duodecim patriarcharum teſtamento* quaedam adhuc commemoranda ſunt. Si enim genuinum eſſet, pro illuſtri antiquitatis monumento merito haberetur. Sed ſpurium huncce foetum eſſe, perperamque XII. patriarcharum nomen, ac ſi ab iis profectus eſſet, praeferre, nemo dubitat. Interim cum iam ORIGENES, *homil. XV. in Ioſuam*, ad

 eum

cum prouocauerit, ante eius aetatem iam istum librum extitisse, colligitur. Immo & TERTVLLIANVS ex eo iam quaedam hausisse videtur, *lib. V. contra Marcionem cap. I.* & in *scorpiaco aduersus Gnosticos cap. XIII.* quanquam id adeo non sit euidens. Ex ORIGENIS itaque allegatione GVIL. CAVE collegit, librum hunc seculo secundo, & quidem exeunte, scriptum esse, *histor. litterar. scriptor. ecclesiast. part. I. pag. 52.* mutata autem deinceps paulisper sententia, ad initium seculi secundi eum referendum censet, *part. II. pag. 29.* HENRICVS DODWELLVS, in litteris ad IOAN. ERNESTVM GRABIVM datis, seculo primo haecce patriarcharum testamenta condita, existimat, quia stilus plane sit hellenisticus, qualis iam circa initium seculi secundi in vsu esse desierit. In eo autem vterque conuenit, auctorem libri Iudaeum quendam ad christianam fidem conuersum esse, quia talia in eo de Messia & statu noui testamenti legantur, quae notitiam Iudaeorum longe excedant, & proinde nonnisi a christiana manu profecta videantur. At in aliam sententiam abit IOAN. ERNESTVS GRABIVS, existimatque, hocce scriptum a Iudaeo olim ante Christum natum compositum, a christiano autem interpolatum esse; idque fuisse ex numero LXXII. apocryphorum librorum veteris testamenti, quot olim extitisse, & vna cum XXII. canonicis scriptis, a Iudaeis ad Ptolomaeum Aegypti regem missos fuisse, referat EPIPHANIVS, *lib. de mensuris & ponderib. §. X.* Eo minus hac in re se decipi credit, quod & IOSEPHVS, *libr. I. contra Apion. pag. 1036.* insinuet, libros quosdam apocryphos veteris testamenti extitisse. Ex horum numero non tantum eos fuisse, quos adhuc hodie habemus, librum scilicet *Sapientiae*, *Iesu Siracidis*, & reliquos, sed alios quoque, qui iam sint deperditi. Idque ab auctore *synopseos scripturae*, quae *tomo II. opp.* Athanasii extat, *pag. 154.* confirmari, quippe a quo inter apocrypha ibi referantur *Enoch*, *patriarchae*, *oratio Ioseph*, *testamentum Mosis*, *assumtio Mosis*, *Abraham*, *Eldad & Madad*, *Eliae prophetae*, *Sophoniae prophetae*, *Zachariae*, *Baruch*, *Ambacum*, *(id est Habacuc) Ezechiel & Daniel*, *falso inscripti libri.* Hos & alios eiusdem generis recenseri quoque ab auctore indiculi scripturarum a IOAN. BAPTISTA COTELERIO, in *notis ad lib. I. constit. apostolic.* editi. Hisce itaque veteris testamenti apocryphis etiam testamenta duode-

duodecim patriarcharum annumeranda esse. Auctorem vero eorum iudaeum esse, vel inde constare, quod talia in iis occurrant, quae ab homine christiano scribi non potuerint, quod aliquot exemplis comprobat. Rursus tamen non negat, nonnulla occurrere, quae christianam reuelationem sapiant, etsi quaedam ita comparata sint, vt a iudaeo etiam scribi potuerint, quorsum inter alia illud refert, quod de poenis & afflictionibus Iudaeorum tempore Messiae, in testamento Leui §. *XV.* dicitur: simile quid enim in Midrasch Tillim Iudaeis praedici, immo duo praecise millia annorum afflictionis in diebus Messiae determinari. Quodsi quaedam occurrant, quae plane ab Iudaeo proficisci non potuerint, quod non negat, nihil aliud tandem inde sequi, contendit, quam a christiano quodam hocce scriptum fuisse interpolatum. Haec quidem erudite Grabius, qui ipsemet tandem fatetur, rem omnem non eiusmodi niti fundamentis, quae plane certa & extra dubitationem posita censeri queant. Quodsi etiam ponatur, post Christi aduentum librum hunc compositum esse, incertum tamen itidem dubiumque, quando hoc factum sit. Ex stylo enim hellenistico argumentum capi non posse, cum liber hic ebraeo primum idiomate scriptus, in linguam graecam deinde versus sit, & quidem, si codici cuidam manuscripto in bibliotheca Bodleiana fides habenda, ab ipso CHRYSOSTOMO. Sed oppido hoc incertum esse, cum nemini antiquorum eiusmodi quid memoretur, ipsemet agnoscit GRABIVS, qui putat, CHRYSOSTOMVM ebraicarum litterarum satis peritum fuisse, vt eiusmodi quid ab illo fieri potuerit. Quicquid huius sit, etsi liber sit suppositítius, eum tamen minime contemnendum, viri quidam docti iudicant. GVIL. CAVE eum tanquam *plurimis praeceptis, iisque melioris quidem notae, passim refertum* commendat *histor. litter. part. I. pag. 12.* GRABIVS autem non indignum obseruatione putat, ethicis illis praeceptis non solum generales seu diuinae gratiae promissiones, seu diuinae iustitiae comminationes annecti, sed hinc inde specialium remunerationum atque poenarum fieri mentionem, *quas sancti quidam viri vel ex diuina inspiratione hausere, vel ex propria experientia collegere & ad posteros transmisere.* Huc refert, quod in *testamento Leui §. XIII.* dicitur: *omnis, qui agnoscit legem Dei, honorabitur, & non erit peregrinus, quocun-*

cunque vadit: amicos quoque plures suis genitoribus habebit, & desiderabunt multi hominum seruire ei, atque audire legem ex ore ipsius; item, quod in *testamento Iosephi §. III.* legitur: *propter Deum ieiunantes faciei gratiam accipere.* Verum haec non sine grano salis accipienda existimauerim. Non aliae enim admittendae sunt promissiones, quam quae in scriptura sacra fundamentum habent. Ex diuina aliquid inspiratione profectum, quod in scriptura sacra non continetur, dici nequit. Experientia hic fallax est. Quodsi enim vnum alterumue exemplum prostet, hanc vel illam virtutem, hoc aut illud praemium temporale consecutum, inde non inferendum, quod Deus semper eadem ratione illam virtutem remunerari velit. Sed commendat GRABIVS haec testamenta porro ex hoc capite, quod *egregiae in iis contineantur prophetiae de Messia ac statu synagogae Iudaeorum & ecclesiae gentium sub nouo testamento, aliisque huiusmodi, quae, quatenus quidem ex Enochi prophetiis aliisque antiquioribus scriptis referuntur, vel saltem cum antiquiorum Rabbinorum traditionibus conueniunt, & proinde a primo XII. testamentorum auctore ante tempora Christi scripta videntur, confirmandae vacillanti christianorum fidei, ac conuellendae pertinaci Iudaeorum incredulitati, apprime inseruire possunt; quatenus autem a christiano quopiam seculi I. vel II. prodierunt, ad hunc quidem scopum non conducunt, attamen quodammodo vtiles sunt, dum in iis genuinus canonicarum prophetiarum sensus, quem primi christiani ab apostolis acceperunt, saepe non sine spiritu ac singulari verborum emphasi exprimitur, non solum de illis, quae iam olim prima ecclesiae noui testamenti aetate impleta sunt, sed & istis, quae adhuc restant implenda, vt est conuersio Iudaeorum, &c.* Sed, an & in hisce vir doctus omnes sibi habiturus sit suffragantes, valde dubito. Quodsi enim supponatur, auctorem esse iudaeum, librumque hunc ante Christum natum scriptum, vel hoc nomine nec iudaei nec christiani eius prophetiis fidem adhibebunt, quod nesciunt, quis auctor ille sit, & a quo prophetias suas acceperit. Scripta apocrypha antiquiora Enochi, aliorumque, aut traditiones Rabbinorum, non maiorem forte his fidem conciliabunt, quam auctoritas scriptoris anonymi & incerti. Quodsi hic liber, prout a christiano quopiam seculi I. aut II. profectus, spectetur, nec tum adeo magna in hoc quidem capite eius erit

erit vtilitas. Non enim ad prophetiarum diuinarum interpretationem multum conferet, quae siue impletae sint, siue adhuc implendae, itidem longe aliis fundamentis, quam traditione aut auctoritate scriptoris apocryphi, nititur. Vltimo denique loco doctissimus GRABIVS haecce patriarcharum ex hoc capite testamenta commendat, quod historiam horum patriarcharum egregie illustrent, cum plura de iis hic referantur, quae in Genesi Mosis aliisue canonicis libris non leguntur, ob antiquitatem omnibus Ebraeorum, quos superstites habemus, hac de re commentariis siue commentis praeferenda, praesertim cum pleraque veritati omnino congrua videantur &c. Vsus profecto hic admodum insignis esset, si modo vir doctissimus probasset, satis tuto auctori incerto in hisce fidem adhiberi. Esto enim, recte se habeant, quae de antiquitate libri suspicatus potius est, quam certo asseruit, num ideo auctori statim in omnibus credendum? aut num homo iudaeus more gentis commenta sua pro veris historiis vendere non potuit, quia ante Christum natum vixit? At veritati, inquis, congrua videntur, quae narrat. Nimirum non omni prorsus iudicio destitutus fuit, hinc &, ne quid contra omnem verosimilitudinis speciem diceret, operam dedit. Vera autem esse quis praestabit? Nimis itaque lubrico fundamento sua superstruunt, qui hinc ingens ad historiae sacrae illustrationem, temporumque emendationem, praesidium sibi pollicentur. Ceterum, vt & hoc adiiciamus, ex graeco sermone hunc librum seculo decimo tertio in latinum transtulit ROBERTVS GROSSETEST, episcopus Lincolniensis, teste MATTHAEO PARISIENSI, ad *annum Christi MCCXLII. pag. 507.* qui & ad annum MCCLII. *pag. 835.* occasionem, qua ROBERTVS huncce librum adeptus est, exponit. Ista autem ROBERTI versio typis primum exscripta est Parisiis, anno MDXLIV, hinc aliquoties in patrum collectionibus recusa, sed graecum textum integrum cum versione latina primus edidit, quem iam laudauimus, IOAN. ERNESTVS GRABIVS, & *spicilegii patrum vt & hereticorum tomo I. pag. 145. seqq.* inseruit, praemissa luculenta & erudita praefatione, *pag. 129. seqq.* Hinc vero iuxta GRABII editionem itidem graece ac latine, in *codicem* suum *pseudepigraphum vet. testam.* illum transtulit vir doctissimus IO. ALB. FABRICIVS, *p. 496. seqq.*

 *Certe,

* Certe, quae de scholis, praesertim publicis patriarcharum a nonnullis dicuntur, lubrico & incerto admodum nituntur fundamento. Iuuat hac de re audire IACOBVM ALTINGIVM, qui *rempublicam Ebraeorum scholasticam quatuor orationibus* delineauit, quae cum eiusdem *dissertationibus theologicis & philologicis* iunctim prodierunt. Nimirum *orat. I. p. 278.* de Abrahamo verba faciens, *hic adhuc*, inquit, *in natali Chaldaeae solo publice doctorem egit, si Iosepho credimus, affirmanti, hunc primum clara voce Deum vniuersitatis conditorem eundemque felicitatis vnicum largitorem praedicasse; cui proinde vni honos & gratiarum actio debeantur.* Exponit hinc, quo pacto ex mente Iudaeorum, speciatim MAIMONIDIS, *de idololatr. cap. I.* ex terrae & maris obseruatione, nec non coelestium luminarium contemplatione, ad veri Dei cognitionem peruenerit, & tum ita pergit: *Verumtamen, licet hic assensum Iosepho negaremus, domesticorum tamen priuatam institutionem Abrahamo cordi fuisse, vltro & ambabus, quod aiunt, manibus concedendum foret. Praeterquam enim, quod ex Charan eduxerit bene informatam & principiis orthodoxae religionis bonarumque artium recte imbutam familiam: Chaldaeus enim paraphrastes, quod Gen. XII. 5. de animabus in Charan partis dicitur, de institutione illarum interpretatur, assumpsisse, inquiens:* ית נפשתא דשעבידו לאורייתא *animas, quas subiecerant legi, id est, quas veritatem docuerant circa cultum Numinis, Abrahamo mares erudiente; & Sara feminas, vt Rabbinis placet: qui proinde* חניכיו *initiati ipsius, seu κατηχȣ́μενοι vocantur* אשר חנכם למצוה *quos praeceptis diuinis eorumque obseruationi initiarat, non minus, quam quos ad bellum instruxerat: praeterquam, inquam, quod tam bene informatam familiam ex Charan eduxerit, Deus ipse hoc ei testimonium perhibuit, sibi exploratum esse, non ipsum modo in hoc informandorum domesticorum studio perseueraturum, sed hanc quoque curam posteris suis commendaturum, vt parem hi diligentiam praestarent; nec vnquam generi suo isthanc coelestis agnitionis gloriam per propriam patrum familias negligentiam perire paterentur. Namque iussus a Deo circumcisionem, symbolum federis secum initi, cum omnibus ex se natis deinceps obseruare, omnes domesticos de mysteriis antemonitos eo ritu initiarat, & quocunque in loco stationem suam peregrina-*

grinatus fixerat, eruditionis signum inquilinis extulerat. Aegyptiis quidem religionem & artes, arithmeticam & astronomiam primum communicasse Iosephus: Philistaeos autem similibus praeceptis ab ipso instructos esse, testatur Moses, prophetam diserte vocans, quorum erat, non futura modo praedicere, verum etiam de mysteriis rerum diuinarum differere. Qua facultate Abrahamus excelluit, magnam tam intelligendi, quam eloquendi docendique vim prae se ferens. Haec subiectis variis IOSEPHI, MAIMONIDIS, aliorumque locis, confirmare annititur. Sed an inde pro scholarum antiquitate solidi quid colligi queat, valde dubito. Nec enim cuncta, quae hic asseruntur, tam expedita sunt, vt de iis dubitare nefas sit. Quod enim primo locus *Genes. XII. 5.* huc trahitur, & de aliorum institutione explicatur, commentum est mere rabbinicum. Verba enim Mosis, quibus Abrahamum *animas fecisse*, cum Charris commoraretur, innuit, de seruorum & iumentorum acquisitione intelligenda esse, iam supra *ad* §. *II. huius sectionis* monuimus. Per חניכיו autem *Gen. XIV. 14.* non catechumeni Abrahami, sed iuuenes bello idonei intelliguntur, vt praeter alios recte explicat SEB. SCHMIDIVS ad *h. l.* Interim non negamus, patriarchas priuata institutione suos erudiuisse, & rerum diuinarum cognitione, quae ad salutem erat necessaria, illorum animos imbuisse, idque rectissime ex *Gen. XVIII. 19.* colligitur. Sed id fieri potuit, etsi eiusmodi scholae, quales hodie habemus, tum non essent. Multo autem minus inde colligere licet, patriarchas philosophiam aut alias artes docuisse. Quid de illorum sententia sentiendum sit, qui Aegyptios & Phoenices arithmeticam aut astronomiam ab Abrahamo edoctos, censent, patet ex iis, quae ad §. *XXI.* hac de re diximus. Ex eo, quod Abrahamus *Genes. XX. 7. propheta* dicitur, recte quidem colligitur, eum veri Dei notitiam propagare studuisse: sed quod aut arithmeticam aut astronomiam alias gentes docuerit, inde probari nequit. De Isaaco ALTINGIVS nihil aliud habet, quam quod haud dubio patris vestigia presserit. At de Iacobo ita pergit: *Quamprimum ex idololatrica Labanis familia excessit, fratri etiam reconciliatus, in Succhot domum sibi & acquisitioni suae tuguria excitauit, id est, vt Philo vertit:* οἶκον ϗ αὐλὰς τȣ̃ κυρίȣ, *vel vt Vzielides:* בית מדרשא ACADEMIAM: *domesticis non minus de loco institu-*

tionis,

tionis, quam commorationis, prospiciens. Nec longe post in Bethel, quo commigrarat, omnibus idololatriae instrumentis e sua familia primum eliminatis, votiuum altare exstruxit. Sed quam haec infirma sint, nemo non videt. Ex *Genes. XXXIII. 17.* discimus, Iacobum in Succoth pro familia sua domum, & pro pecoribus suis tuguria construxisse. Eum autem ibi *academiam* instituisse, commentum est iudaicum. In Bethel altare extruxit: ergone statim scholam erexit? Sed mitto reliqua. Apud Aegyptios equidem antiquissimis temporibus sacerdotum fuisse collegia, quae cum scholis hodiernis quodammodo conuenire videntur, ex DIODORO SICVLO constat, *lib. I. cap. LXXIII.* Nec dissimilia Chaldaeorum instituta memorantur ab eodem DIODORO, *lib. II. cap. XXIX.* De vtrisque etiam agit STRABO, *geographiae lib. XVI. & XVII.* Sed praeterquam quod & hic magna inter istas societates & nostras scholas sit dissimilitudo, quid de illarum antiquirate censendum sit, patebit ex iis, quae infra de rebus Aegyptiorum atque Chaldaeorum dicemus. add. HERMANNVS CONRINGIVS, *antiquit. academic. differt. I. p. 5. & 6.* Qui vero omnino scholas, quales hodie habemus, iam ante diluuium fuisse, sibi persuadent, firmas suae sententiae adferre nequeunt rationes. Legenda, quae hac de re differuntur, *obseruation. Hallens. tom. I. obseruat. XIX. p. 277. seqq.*

§. XXII.

. Vt vero inter ipsos sanctorum virorum liberos posterosue non defuerunt, qui a recta pietatis via desciscerent, vt Ismaelis, Esaui, aliorumque exemplis patet; ita multo magis apud reliquas gentes ignorantia rerum diuinarum cum vitae improbitate inualuit. Hinc superstitionis & idololatriae incrementa, * qua Eberi quoque progeniem afflatam, ** Labanis Teraphim colentis, exemplo patet. *** Philosophorum quoque quorundam apud gentiles celebrium aetas ad hocce temporis refertur interuallum, qui subinde, erroribus suis sapientiae nomen obtendentes, ad augen-

augendam confirmandamque aut superstitionem, aut impietatem, contulerunt plurimum. *

* Inter idololatriae promotores primum hic, si nonnullis credimus, praecipuumque locum sibi vindicant Sabaei siue Zabii, quorum apud SAIDVM BATRICIDEM, aliosque scriptores Arabes, praesertim MOSEN MAIMONIDEM, *in more neuoch. part. III. cap. XXIX.* alibique, frequens est mentio. Et MAIMONIDES quidem ipsum Abrahamum in fide & religione Zabiorum educatum fuisse, *loco citato* asserit. Interim de nomine, origine, antiquitate & institutis Zabiorum multa inter se disputant viri eruditi, in quibus omnibus digerendis & rite euoluendis, post IOSEPHVM SCALIGERVM, & ISAACVM CASAVBONVM, *in epistolis*, EDVARDVM POCOCKIVM, *in not. in specim. histor. Arab.* IO. HENRICVM HOTTINGERVM, *histor. oriental. lib. I. cap. VIII.* IO. SELDENVM, *de iure nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib. II. cap. VII.* PETRVM DANIELEM HVETIVM, *demonstrat. euangel. prop. IX. p. 107. seqq.* aliosque, studium operamque suam diligenter collocauit IO. SPENCERVS, *de legib. Ebraeor. ritualib. &c. lib. II. cap. I. & seqq.* Cum autem vir ille doctus suae interdum hypotheseos, cui inseruit, & de qua suo loco ex instituto dicemus, habeat rationem, eius ita paucis exhibebimus sententiam, vt simul, quae nobis displiceant, aut non satis firmo niti talo videntur, indicemus. Inter varias eruditorum de vocis huius origine sententias ea se maxime probare videtur, quae illam, a *Saba* Chusi filio, Chami nepote, primo Arabiae felicis incola, deriuat. Sabaeos sane inter Arabiae gentes, easque antiquissimas, recte referri, constat. Sed obstat litterarum diuersitas, cum Arabiae isti populi non צבאים, sed שבאים vel סבאים dicantur. Et licet facile fieri potuerit, vt litterae צ & ס aut similes inter se permutarentur, SPENCERO tamen magis placet sententia IOSEPHI SCALIGERI, Zabios צביים a vento Apeliote sic dictos, quasi dicas *orientales*, ipsosque esse Chaldaeos: at in eo rursus a SCALIGERO dissentit, quod non solos Chaldaeos hoc nomine designatos contendit, sed cum non tam gentis, quam religionis, seu sectae, nomen sit, latius id patere, vt eodem inprimis quidem Chaldaei, sed deinde etiam

iam Aegyptii, Chananaei, Syri, aliique, qui Chaldaeorum dogmata & ritus susceperant, veniant. Id quidem prorsus ad mentem MAIMONIDIS, qui *l. c.* dicit: *hanc gentem totum terrarum orbem impleuisse;* aliorumque scriptorum orientalium. vid. IO. HENRICVS HOTTINGERVS, *histor. orient. lib. I. cap. VIII. pag. 247.* Omnia itaque ad fidem & auctoritatem horum auctorum redeunt, quae si labefactata fuerit, corruent, quae eidem sunt superstructa. Sed vt ad originem & antiquitatem sectae huius accedamus, omnia hic obscura & impedita esse, ipsemet fatetur SPENCERVS. *Quin & huius sectae principium*, inquit, *tanta caligine circumfunditur, quod in hoc argumento quot auctores, tot sententiae, quot sententiae, tot errores inueniantur; aliis a Chaldaeis, aliis a seculi Mahometici philosophis, aliis a Nachore; Zabiis ipsis, inde a Noacho vel ipso Setho, Adami filio; aliis a Zerodast, claro illo gentium Zoroastre, religionis huius originem petentibus.* Hinc vero vt se expediat vir doctissimus, distincte incedit, & per diuersas assertiones mentem suam explicat. Prima haec est: *Zabiorum religio, simpliciter & quasi materialiter spectata, a Chaldaeis & Babyloniis antiquis originem duxisse, & multis annis Abrahami natales anteuertisse censeatur.* Hoc vt probet, prouocat ad ABVLFEDAM, qui Zabiismum vocat *religionem antiquissimam*, ad SAIDVM BATRICIDEM, qui religionis morumque Zabiorum originem aetati Nachoris, aui Abrahami, tribuit; itemque MAIMONIDIS, qui refert, (quod & supra iam obseruauimus) Abrahamum in huius sectae dogmatibus & ceremoniis educatum fuisse, dum in Chaldaea moram traheret. Sed quantum hisce auctoribus, qui tot seculis ab ista, de qua loquuntur, aetate, remoti fuerunt, tribuendum sit, deinceps videbimus. Lubens interim fateor, cum Zabii, de quibus loquuntur, gentiles fuerint, aut saltem plurimum ex gentilismo traxerint, reliquias veteris gentilismi apud eos deprehendi potuisse. Inde vero vt neutiquam sequitur, a Chaldaeis haec eos accepisse, ita multo minus ex Zabiorum istorum institutis apud veteres Chaldaeos, aut alias gentes, ante Mosis tempora eadem obtinuisse, concludi potest. Sed altera SPENCERI assertio haec est: *Zabiorum natio & religio formaliter spectata, vel quatenus a sectis aliis, doctrinis & ritibus quibusdam sibi peculiaribus distincta, sub senescen-*

nescentis Iudaismi tempora coepisse videatur. Addit, religionem horum Zabiorum *ex materiis variis, & vix vlla cognatione cohaerentibus, constare. Nam,* inquit, *astrologiam, magiam, cultumque siderum, a Chaldaeis; nonnulla patriarcharum nomina, purgandi ritus, & historias aliquas scripturae, fabularum faecibus inquinatas, a Iudaeis; nonnulla de daemonibus & angelis, a Gnosticis & Cabbalistis; allegorias denique & dogmata fanatica a Platonicis & Pythagoraeis, nisi mea me fallat coniectura, mutuati sunt.* Id quidem non sine ratione dicitur. Sed si ita se res habet, rursus manifeste inde colligitur, ad gentes Mose antiquiores neutiquam referri posse, quae de Zabiorum dogmatibus ac institutis, multum vtique, ipsomet fatente SPENCERO, recentioribus, scriptores Arabes, MAIMONIDESQVE, memoriae prodiderunt. Nec sufficit, religioni & institutis Zabiorum forte quaedam ex gentium antiquarum dogmatibus ac institutis fuisse admixta. Hinc enim non sequitur, ipsam Zabiorum religionem gentibus illis antiquis tribuendam. Dubium praeterea atque incertum, si aliunde non constet, quaenam antiquis illis gentibus tribuenda, & quaenam recentioris sint originis. Tertia denique SPENCERI assertio haec est: *Verisimile est, gentem & religionem hanc, nominaliter spectatam, (hoc est, quatenus nomine Zabiorum notam) recentem esse admodum, nec Mahometis tempora superare.* Recte hoc inde probat, quod nulla gentis huius in Graeco vel Romano aliquo auctore, paulo antiquiore, occurrat mentio, nec facile in libro aliquo ante seculum Alcorani scripto, gentiles aliqui eo nomine notati inueniantur. Immo & inde hoc liquet, vt itidem bene obseruat, quod ABV IOSEPH ASCHAEVS librum scripserit hoc titulo: *de ritibus aut religione Charanaeorum, qui* NOSTRO TEMPORE *dicti sunt Zabaei*, apud IO. HENRICVM HOTTINGERVM, *hist. orient. pag. 169.* Concludit tandem, verosimile videri, Muhammedem primum hoc nomen vsurpasse, idque accepisse a Iudaeis, qui eodem eas designauerint gentes, quas scriptura בני קדם *filios orientis* appellitet, hoc est, Syros, Persas, Chaldaeos, Arabes, aliasque, superstitionis aut magiae nomine celebres. Quod vt facile concedere possumus, ita rursus inde colligimus, ex ritibus gentis & qua nomen & qua religionem adeo recentis, non posse firmiter colligi dog-

mata & inſtituta gentium, quae vixerunt ante Moſen. De libris Sabaeorum, MAIMONIDI, IO. HENR. HOTTINGERO, THOMAE STANLEIO, atque SPENCERO memoratis, vt multa addamus, neceſſe non eſt. Vanitatem & iactantiam iſtorum hominum inde intelligere licet, quod libros a Setho, Edri ſeu Enocho, immo ipſo Adamo conſcriptos ſibi eſſe, mentiti ſunt. Nota ſatis ſunt, quae hac de re habet MAIMONIDES, *more neuoch. part. III. cap. XXIX.* & ſupra a nobis quoque iam exploſa. Inter reliquos duo maxime eminent, quorum alteri titulus eſt: העבודה הנבטית *cultus*, ſiue de *cultu Nobathaeorum*, alias ex praua tituli verſione, *liber de agricultura Aegyptiorum* dictus; alteri: *liber Iſaaci Zabii de Zabiorum gente & moribus*, ſaepius MAIMONIDI laudatus. Sed hos omnes & reliquos eius antiquitatis eſſe, vt ex iis aliquid de gentibus Moſe antiquioribus probari queat, ipſemet aſſerere non audet SPENCERVS, immo eos ſub exſpirantis iudaismi tempora primitus in lucem erupiſſe, & ſeculo circiter ſeptimo & octauo in linguam arabicam translatos, exiſtimat. Cum ergo iſta Sabaeae antiquitatis monumenta aliquot demum poſt Chriſtum natum ſeculis in lucem eruperint, & auctores, a quibus rerum Sabaearum notitia ad nos peruenit, multo adhuc ſint recentiores, vitio nobis nemo vertet, ſi in rebus antiquis, Moſisque aetatem antecedentibus, iis fidem non adhibeamus. Faceſſant itaque hinc, quae de ritibus, ceremoniis, dogmatibus Zabiorum dicuntur, quaeue in compendio exhibet THOMAS STANLEIUS, *hiſtor. philoſ. part. XV. cap. IV. pag. 1175. ſeqq.* Etſi enim gentilium quorundam populorumque orientalium haec dogmata & inſtituta eſſe potuerint, ante Moſis tamen tempora ea iam in vſu fuiſſe, inde probari nequit. Ergo nec legum Moſaicarum cauſſae, rationesue, ex iſtis Zabiorum ritibus ac inſtitutis peti poſſunt. Sed hac de re ſuo loco ex inſtituto. Non nego, tum apud alias gentes, tum & apud Chaldaeos iam ante Moſis tempora idololatriam inualuiſſe; hoc ex iis, quae iam ſupra de origine idololatriae diximus, conſtat: ſed qualis illa fuerit, non ex ſpuriis Zabiorum monumentis, ſed ex iis, quae hinc inde in ſcriptura ſacra occurrunt, definiendum.

** Immo in ipſa familia Iacobi erant, qui idola colerent· Iuſſu enim Numinis Bethelem profecturus, dum familiam luſtrat, & ad inſtans iter ſanctificatione tum hominum, tum rerum imperata, praeparat; *aufferte*, inquit, *Deos alienos, qui ſunt in medio veſtri, & mundamini ac mutate veſtimenta veſtra, Geneſ. XXXV. 2.* Vbi, quinam fuerint Dii alieni, quaeritur. FLAV. IOSEPHVS hoc de Teraphim Labanis, a Rachele furto ſublatis, intelligit, *antiquitat. iudaic. lib. I. cap. XIX.* Et certe Rachel penates paternos, quos ſecum abſtulerat, nuſpiam abieciſſe legitur. Renuit quidem quouis modo ABEN ESRA ad *h. l.* fieri non potuiſſe, exiſtimans, vt vir tam ſanctus cum vxore idololatrica concumberet. Sed fieri potuit, vt hactenus id ignorauerit Iacobus, quae etiam eſt ſententia IOSEPHI *loc. cit.* Fuerunt autem haud dubio in eius familia, qui idola colerent, quod, cum hactenus eo conniuente factum ſit, nunc declarat, ſe non amplius eiusmodi quid conceſſurum. Satis hoc indicant verba: *aufferte Deos alienos:* אשר בתוככם *qui ſunt in medio veſtro.* Proinde non alii fuerunt Dii alieni, quam quos quidam ex eius domeſticis ex Meſopotamia ſecum attulerant, eosque coluerant. Mandato autem Iacobi nunc obtemperantes, dederunt ei *omnes Deos alienos, qui erant in manu ſua* ואת הנזמים *& inaures, quae erant in auribus ipſorum.* Non illud ſcilicet *inaurium* genus intelligitur, quod ornamenti cauſſa a mulieribus potiſſimum geſtabatur, ſed alterum, quod ſacrum habebatur, & amuleti inſtar, ad malum quodpiam auerruncandum, etiam a viris ſolebat geri. Hos annulos AVGVSTINVS vocat, *idolorum phylacteria, in quaeſtionibus ad h. l.* conf. & *epiſt. LXXII.* De purificatione, quam Iacobus hac occaſione ſuis iniunxit, ſupra ad *§. XII.* diximus.

*** Inter nomina idolorum, quae in ſcriptura ſacra occurrunt, primum adeoque antiquiſſimum eſt *Teraphim*, quippe quo penates Labanis deſignantur, *Geneſ. XXXI. 19. ſeqq.* De vocis iſtius origine nihil certi pronuntiare licet. Qui enim eam inueſtigare aggreſſi ſunt, notionis, quae iam antea animo illorum ſedit, cumprimis habuerunt rationem. Sic qui vocem תרפים eandem eſſe

 volue-

voluerunt, cum שרפים, mutato Syrorum more ש in ת, iam ſupponunt, hac voce imagines denotari, quas angeli inſidere, ac ex iis reſponſa dare crediti ſint. Et haec eſt ſententia IOAN. SPENCERI *diſſertat. de Vrim & Thummim cap. III. ſect. VII.* conf. & LVD. DE DIEV ad *Gen. l. c.* & IACOBVS GAFFARELLVS, *curioſ. inaud. cap. III.* Pari ratione, qui cum EDMVNDO CASTELLO, *lexico heptagl. col. 3951.* hanc vocem a verbo ſyriaco ܬܪܦ *percunctari, indicare*, deriuant, itidem ſupponunt, hac voce imagines, quae reſponſa de rebus futuris dederunt, deſignari. Quod de Labanis Teraphim nondum euictum eſt, licet non negem, ſequenti aetate hanc vocem ſpeciatim de eiusmodi idolis adhibitam, quae ceu oracula quaedam in rebus dubiis conſulta fuerunt. Reliquas deriuationes lubens mitto, cum meris nitantur coniecturis. Id ſaltem obſeruamus, cum nomen hoc ſit pluralis numeri, ſignificationem nihiloſecius habere ſingularem, vt vel ex *I. Samuel. XIX. 13.* liquet. Ad rem ipſam quod attinet, ſi loca ſcripturae, in quibus Teraphim mentio iniicitur, conſideremus, haud obſcure tandem, quid ea vox ſibi velit, deprehendemus. Primo namque hinc conſtat, Teraphim fuiſſe idola, ſeu imagines, vel ſtatuas potius, cultui idololatrico deſtinatas. Id ex locis, vbi Teraphim mentio iniicitur, aperte liquet. Labanis Teraphim idola fuiſſe, vel inde conſtat, quod ea diſerte appellet *Deos ſuos*, *Gen. XXXI. 30.* ſimulque Deum Nachoris & patrum ſuorum, a Deo Abrahami diſtinguat, *verſ. 53.* Reliqua loca, vbi Teraphim iniicitur mentio, *I. Sam. XV. 23. II. reg. XXIII. 24. Ezech. XXI. 21. Zachar. X. 2.* idem luculenter euincunt. Nihiloſecius non deſunt, qui hac voce aut generatim imagines, aut ſacras omnino nec improbatas Deo, olim ſignificatas, exiſtimant. IACOBVS GAFFARELLVS in ea verſatur ſententia, Teraphim imagines fuiſſe licitas, quibus veteres in exploranda Numinis voluntate vſi ſint, immo eiusdem eas fuiſſe figurae, ac Seraphim, & Cherubim: imaginesque arcam federis obumbrantes, angelosque repraeſentantes, mox Cherubim, mox Seraphim, mox denique Teraphim appellari, in *curioſitatib. inaudit. cap. III.* In eadem verſatur opinione FRANCISCVS MONCAEIVS, de *vitulo aureo lib. I. cap. XX. pag. m. 198. ſeqq.* Immo praeeuntem ſibi, qui ita

ſentiunt,

ſentiunt, habere videntur, ipſum HIERONYMVM, in *cap. III. Hoſeae. Teraph'm*, inquit, *proprie appellantur μορφώματα, id eſt, figurae & ſimulacra, quae nos poſſumus in praeſenti duntaxat loco, Cherubim & Seraphim, ſiue alia, quae in templi ornamenta fieri iuſſa ſunt, dicere:* & paulo poſt: *ſine Ephod & Teraphim, id eſt, inſtrumentis ſacerdotalis habitus.* IO. SPENCERVS Teraphim omnino idem ac Vrim & Thummim eſſe, exiſtimat, vt eo facilius euincat, vt reliquos ritus, ita & Vrim ac Thummim Iſraelitas a gentilibus accepiſſe; in *diſſertat. de Vrim ac Thummim, c. III. ſect. II.* Sed hac de re in ſequentibus ad *per. II. ſect. I. §. XXXII.* ex inſtituto diſquiremus. Nunc ſaltem obſeruamus, errare illos omnes, qui, Teraphim aliud quid, quam idola, fuiſſe, exiſtimant. Solent equidem ad loca quaedam ſcripturae ſacrae prouocare, vt probent, vocem Teraphim in bonam quandoque partem ſumi. At fruſtra iſtud fieri, ipſa horum locorum conſideratio quemlibet condocere poteſt. Etenim quod ad illum attinet, qui *Iud. XVII. 4. ſeqq.* extat, licet etiam GERHARDVS IOANNES VOSSIVS exiſtimet, ibi per Teraphim ſimulacrum veri Numinis intelligi, de *idololatr. gentil. lib. I. cap. III.* ſecus tamen ſe rem habere, manifeſtum eſt. Mater enim Michae feciſſe dicitur פסל ומסכה *ſculptile ac fuſile ſimulacrum*, duas ſcilicet ſtatuas, alteram lapideam, aut ligneam, alteram argenteam, quae ſimulacra deinceps Teraphim vocantur. Quem vero in finem fecit? Vt ſub hiſce ſimulacris Deum coleret, & ita benedictionem diuinam, ſecundum ſuam opinionem, ſibi attraheret, quod aperte *verſ. 13.* innuitur. Quae licet turpiſſima eſſet idololatria, ex ignorantia aut ſuperſtitione profecta, voluit tamen Micha ſimul Moſaicae legis vtcunque habere rationem, hinc & Ephod confecit, ſeu ornamenta ſacerdotalia, & Leuitam deinceps aere conduxit, qui ſacerdotis munere fungeretur. De idolis itaque Teraphim hic intelligenda eſſe, ipſe agnoſcit IOAN. CLERICVS, ad *h. l.* a IOAN. SPENCERO hac in re diſſentiens. Alter locus *I. Sam. XIX. 13.* adhuc minus difficultatis habet. Cum enim Michal Dauidis vxor eripere maritum Saulis ſatellitibus vellet, fingeretque, eum aegrum eſſe, vt interea tempus fugae ei daretur, ne dolus ſtatim proderetur, ſi quis forte cubiculum ingrederetur, *ſumſit Teraphim, lectoque compoſuit.* Idola hic intelligi, multi abnuunt, quod neutiquam veroſimile videatur, in domo Dauidis,

Dauidis, viri ſanctiſſimi & veri Dei cultui addictiſſimi, fuiſſe idola. Certe cultus diuini gratia fuiſſe, nec ego dixerim, quippe quod a pietate Dauidis prorſus abhorret. Fieri autem potuit, vt memoriae cauſſa, ceu monumentum aliquod antiquitatis, eiusmodi imago a Michala fuerit aſſeruata, idque non tam ad ſuperſtitionem, quam potius ad idololatriae deteſtationem. Dici quoque poſſet, vocem Teraphim, quae proprie & primario idolum aliquod ſignificat, deinceps interdum ad imaginem quandam generatim ſignificandam, fuiſſe translatam. Certe eam propriam & genuinam eſſe ſignificationem, quae in plerisque ſcripturae locis occurrit, dubitari nequit. Prior vero magis placet ſententia, fuiſſe idolum, quod non amplius tanquam idolum colebatur. Denique nec locus *Hoſ. III. 4.* ſecus ſentientium opinioni praeſidium aliquod adfert. Etſi enim HIERONYMVS, vt antea iam obſeruatum, ibi per Teraphim, Cherubim, aliaque templi ornamenta intelligi poſſe, exiſtimet, alii vero omnino Vrim & Thummim innui velint, idque etiam forte in animo habuerint LXX. interpretes, vertentes δηλώσεις, & Aquila reddens φωτισμὸς, ex antecedentibus tamen liquet, de idololatris ibi ſermonem eſſe, adeoque Iſraelitis praedici, eos tum cultus veri Dei exercitio, tum idolis priuandos eſſe. Et hinc etiam patet, quid de HIERONYMI exiſtimandum ſit ſententia. Nimirum non ille cenſet, generatim vocem Teraphim in bonam partem accipi, ſed in *praeſenti duntaxat loco*, vt ipſemet loquitur. Neutiquam autem eum credidiſſe, Teraphim fuiſſe figuras Cherubinorum, patet ex epiſtola eius ad Marcellam, *tom. III. opp. fol. 24.* vbi ex inſtituto hac de re agit, idque pluribus contra MONCAEIVM & GAFFARELLVM euincit PETRVS IVRIEV, in *hiſtoria crit. dogmat. & cult. &c. part. III. cap. II. p. 452.* Iam ergo cum conſtet, Teraphim fuiſſe idola, nunc porro obſeruandum, fuiſſe illa domeſtica, quae Latinis *lares* dicebantur. Patet id primo exemplo Teraphim Labanis, qui idola haec *Deos ſuos* vocat. Quodſi idola publica fuiſſent, cuſtodiae forte Labanis concredita, omnes haud dubio loci iſtius incolae concurriſſent, ad ſacrilegium a Rachele commiſſum vindicandum. Deinde idem patet ex hiſtoria Michae, qui ideo Teraphim confecit, vt hac ratione ſibi ſuisque diuinam benedictionem conciliaret, quod larium apud veteres munus erat.

Idque

Idque porro conuenientia in reliquis etiam inter lares & Teraphim docet, quam, instituta comparatione, iam alii pluribus demonstrarunt. Quod autem nonnulli addunt, ex nomine ipso argumentum peti posse, quia idola haecce initio dicta מרפים, hoc est, *sanatores, sospitatores*, a verbo רפא, littera מ deinceps in ת mutata, infirmum est, nec vllo robore pollet. Incertam enim admodum vocis esse originem, supra iam obseruauimus. Ceterum apud Romanos lares erant effigies maiorum, quos, vti viui splendorem familiae promouerant, defunctos etiam pro eadem curam gerere, putabant. Sed valde quoque verosimile, Labanis Teraphim nihil aliud, quam effigies maiorum fuisse, quorum memoria in singulari apud eum erat veneratione, & a quibus rerum suarum incrementum domusque conseruationem sibi pollicebatur. Speciatim Noachi & Semi fuisse imagines, quae quorundam est sententia, nec abnuerim, nec affirmauerim, cum mera nitatur coniectura. Plures fuisse, ex numero plurali vocis Teraphim colligas: non tamen multas, ex eo liquet, quod Rachel sub strato cameli eas occultauerit. Ex iis etiam, quae de Michae idolis supra obseruauimus, constat, duo fuisse Teraphim, seu statuas. Vnde nonnulli in eam ingressi sunt sententiam, duos olim tantum cultos fuisse lares, indeque OVIDIO enatam occasionem fingendi, lares filios fuisse Larundae nymphae, a Mercurio constupratae, cum iussu Iouis ad inferos eam deduceret:

Fitque grauis, geminosque parit &c.

fastor. lib. II. v. 615. Originem autem huius rei ex eo esse, quod Laban, & forte alii etiam, initio Noachum & Semum, ceu Deos domesticos, coluerint. Quae omnia quo loco habenda sint, quiuis facile intelligit. Apud Romanos deinceps plures, quam duos, lares cultos fuisse, constat, locusque, in quo Deorum istorum domesticorum simulacra colebantur, lararium dicebatur, teste AELIO LAMPRIDIO, in *Alexandro Seuero cap. XXIX.* Quod ad figuram τῶν Teraphim attinet, eam humanam fuisse, non est, quod dubitemus. Id ex *I. Sam. XIX. 13.* satis patet. Ideo enim Teraphim seu statuam illam in lecto Michal posuit, vt legati Saulis, si forte in cubiculum intrarent, crederent, Dauidem aegrotantem in lecto decumbere. Idque ex Ebraeis docto-

doctoribus agnoscunt etiam R. SALOMON IARCHI & R. DAVID KIMCHI ad *b. l.* & R. ABEN ESRA ad *Genes. XXXI. 29.* Materia non semper vna eademque fuit. De Michae Teraphim iam antea obseruauimus, ex diuersa ea materia fuisse, quod mater eius fecisse dicatur פסל ומסכה *sculptile & fusile simulacrum.* Labanis simulacra ex pretiosiori materia, forte argento, conflata fuisse, facile crediderim. Larium apud Romanos imagines aut argenteas, aut omnino aureas fuisse, intelligitur ex SVETONIO, in *Vitellio cap. II.* Pro materiae autem diuersitate diuersam quoque magnitudinem horum simulacrorum fuisse, coniicere haud temere licet. Denique & illud ex scriptura sacra notum est, Teraphim, ceu oracula quandoque consulta, responsa de rebus dubiis edidisse. Dubitare nos hac de re vetat locus Ezechielis *cap. XXI. vers. 21. Stabit rex Babyloniae in bivio, principio scilicet duarum viarum ad diuinandam diuinationem, expoliet tela* (βελομαντεία seu diuinatio per sagittas innuitur) *interrogabit Teraphim, inspiciet iecur.* Non minus luculentus est alter locus *Zachar. X. 2.* התרפים דברו און *Teraphim locuta sunt vanitatem.* Addunt nonnulli, & Labanis Teraphim iam eo fuisse comparata. AVGVSTINVS huc refert verba illa Labanis *Genes. XXX. vers. 27.* נחשתי *auguratus sum, quod benedixerit mihi Deus propter te, quaest. XCIV. in Genes.* Quod augurium etiam ABEN ESRA, ad *b. l.* de diuinatione exponit. IO. CLERICVS, vir doctissimus, non satis sibi constare videtur. Namque ad *Gen. XXX. 27.* verba Labanis itidem de diuinatione per Teraphim intelligit: at *ad Gen. XXXI. 19.* recte scribit: *An tamen iam a Labanis temporibus fierent* צלמניא, *vt habet Onkelos, hoc est, imagines, vnde oracula edi credebantur, non satis constat.* Rectissime etiam respondet ad ea, quae nonnulli afferre solent, vt euincant, Teraphim iam tum pro oraculis habita. Enimuero ita sentio, Teraphim initio fuerunt statuae maioribus consecratae, ad memoriam eorum conseruandam: accedente autem mox superstitione, cultu diuino ad benedictionem a maioribus impetrandam, mortales ea prosecuti sunt. Tandem vero cum magicae artes apud Chaldaeos magnum incrementum sumsissent, diuinationis quoque facta sunt instrumenta. Sed hoc demum longe post Labanis tempora contigit. Huius itaque

Teraphim

Teraphim idola saltem seu simulacra maiorum fuerunt, quae superstitioso cultu prosequebatur. Vox נחשתי *Genes. XXX. vers. 27.* non necessario diuinationem denotat. Vt enim alias idem est, ac *sagaciter colligere*, ita nihil obstat, quo minus eandem hic quoque obtineat significationem. Certe rationibus omnibus probe subductis, facile intelligere Laban poterat, opera Iacobi istam sibi in rerum suarum incrementis obtigisse benedictionem, vt adeo ad Teraphim recurrere non esset necesse. Consentientem hac in re praeter alios nobiscum habemus doctissimum virum PETRVM IVRIEV, qui & de forma oraculi τῶν Teraphim, postquam in hunc vsum adhiberi coeperunt, singulare quid commentus est, *hist. crit. etc. part. III. cap. IV. pag. 452.* Positum namque in more apud gentes orientales fuisse existimat, vt in secretiori domus parte maiorum, aut patriarcharum, qui familiae originem dederant, reliquias, aut, si hoc fieri non posset, in eorum memoriam, monumenta sepulchralia vacua, seu κενοτάφια adseruarent, ad quorum extrema Teraphim, seu maiorum suorum imagines erexerint, vt adeo haec κενοτάφια cum Teraphim, quodammodo arcam federis a Deo Israelitis datam cum Cherubim, repraesentauerint. Et hinc rationem reddi posse, cur LXX. interpretes *I. Sam. XIX. 13.* Teraphim reddiderint κενοτάφια. Interim & a MONCAEII pariter & GAFFARELLI, non minus & IO. SPENCERI sententia, multum discrepat sententia IVRIAEI. Non enim eandem & Cherubim & Teraphim, quod illi faciunt, formam statuit, sed saltem Teraphim apud idololatras idem fuisse putat, quod Cherubim apud Israelitas fuerunt, in sanctuario. Negat quoque prorsus, Cherubim ad exemplum τῶν Teraphim a Deo in arca federis constituta, quae IOAN. MARSHAMI & IOAN. SPENCERI, omnium rituum Mosaicorum originem a gentilibus deriuantium, est sententia, sed gentiles potius istam oraculorum suorum formam a Mose atque Ebraeis accepisse, contendit. Etenim, etsi Teraphim in se spectata lege Mosaica multum sint antiquiora, prout tamen oraculorum instar ad diuinationes adhibita fuerunt, ea Mosaica lege multum esse recentiora. Fateor, ingeniose excogitata sunt, quae auctor hac de re disserit: praesertim si rationem spectes, quam reddit, cur LXX. interpretes *I. Sam. XIX. 13.* vocem Teraphim per κενοτάφια reddiderint. Quid

enim ceteroquin interpretes illos ad vocem hanc ita vertendam impulerit, haud temere dici poterit. Sed hoc vnicum etiam eſt fundamentum, cui tota illa hypotheſis innititur. Quod an ſatis firmum ſit, dubito. Eſto enim, rationem reddi ceteroquin non poſſe, cur LXX. vocem Teraphim *loc. cit.* reddiderint per κενοτάφια. Quid tum? Plurima ſunt loca in hacce verſione, in quibus rationem reddere, cur ea ita reddiderint, non licet. Et ſi ceteroquin vox iſta reddi ita potuiſſet, in loco citato tamen ineptiſſime hoc fieri, palam eſt. Referamus itaque & hancce IVRIAEI ſententiam inter coniecturas, quibus & adhibere & denegare fidem aeque licet. Cum autem in eo conſentiamus, Teraphim ſaltem poſt Moſis tempora ceu oracula conſulta fuiſſe, quaeri adhuc poſſet, qua demum ratione reſponſa reddiderint? Ipſa ſimulacra locuta, ſibi aliisque perſuadere conatur ROBERTVS BELLARMINVS, de *eccleſia triumphante, lib. II. cap. XIII.* Quod ab omni prorſus veroſimilitudine abhorret. Oracula gentilium varia ratione reſponſa dediſſe, conſtat. Interdum ſacerdotes, qui oraculorum templis praeerant, reſponſa dabant: interdum inſomniis, qui ea conſulebant, de quaeſitis certiores reddebantur: interdum vocem ex locis ſubterraneis audire ſibi videbantur, & qui reliqui erant reſpondendi modi, eiusdem fere generis. De Teraphim ſimile quid cogitare licet, etſi modus ſpeciatim non magis determinari queat, quam modus, quo idololatrae haec oracula conſuluerint. Et ita quidem cum noſtram de Teraphim ſententiam expoſuerimus, reliquorum placita hinc facile diiudicari posſunt. Ebraei doctores hic more ſuo commentis indulgent. Horribilis τῶν Teraphim fabrica a R. ELIESERE, in *capitulis* ſuis, *cap. XXXVI.* deſcripta, e capite mactati filii primogeniti, ſaleque & oleo conditi, cuius ori inſerta ſit lamina aurea daemonis nomine inſignis, & coram quo ad parietem poſito, lampades incenderent, nota ſatis eſt, ſed & iam diu exploſa. Nec melioris multo notae ſunt, quae alii tradunt, fuiſſe ſcilicet Teraphim inſtrumenta quaedam, certo artificio ad ſtellarum poſitum effabricata, vt inde futura cognoſci posſent, cuiusmodi imagines Arabes *Tilſemas* vel *Taliſmas* appellare ſolent, & de quibus mira nonnulli narrant. Sed qui vim & indolem aſtrorum perſpectam habent, vix ac ne vix quidem ſibi perſuadebunt,

ex

ex illorum influxu talem efficaciam in imagines eiusmodi deriuari posse, adeoque inter vanissima commenta referent, quicquid hac de re dicitur. Quod autem Teraphim apud veteres ethnicos responsa quandoque dederunt, non ex influxu siderum, sed arte magica, adeoque opera daemonum contigit. Sed de Talismis illis plura dabunt R. MOSES MAIMONIDES, in *auodah sarah cap. III. & IV.* & in *moreh neuoch. lib. III. cap. XXIX.* IOAN. HENRICVS HOTTINGERVS, *histor. orient. lib. I. cap. VIII.* IACOBVS GAFFARELLVS, *curiositatib. inaudit. cap. III.* & GREGORIVS MICHAELIS *notis ad h. l.* aliique. Solet etiam, vt vnicum hocce addamus, quaeri, quo consilio Rachel Teraphim patris secum abstulerit? Sed nec hoc adeo liquet. Qui benigne de Rachele sentiunt, id factum putant, vt patrem ab idololatria abduceret. Quod si fuisset, abiecisset potius aliquo ista idola, nec tanto cum periculo seruasset, & furtum mendacio texisset. Alii putant, id factum, ne fuga mariti a Teraphim proderetur. Sed hi perperam supponunt, ea eiusmodi fuisse idola, quae oracula ediderint, quod iam antea refutauimus. CHRYSOSTOMI, aliorumque sententia est, paternae superstitioni & Rachelem addictam fuisse, nec tam cito eam potuisse exuere animo. Forte & pretiosior materia animum eius tentauit. Namque ex argento ea fuisse, iam supra coniecimus. In re crepera & obscura nihil certo definire licet. Praeter auctores hactenus laudatos, de Teraphim etiam legi meretur IOAN. SELDENVS, de *Diis Syris syntagm. I. cap. II.* & AVGVST. PFEIFFERVS, in peculiari dissertatione, de *Teraphim*, quae inter *exercitationes, dubiis* eius *vexatis* subnexas, *quarta est, pag. 77. & seqq.* item IOAN. HENRICVS VRSINVS, de *Zoroastre, Hermete Trismegisto,* & *Sanchoniatone, pag. 125. seqq.*

* Locum hic primum merito sibi vindicat MERCVRIVS, quem Aegyptii vocant Θωὺθ, ALEXANDRINI Θωὺθ, Graeci Ἑρμῆν, teste EVSEBIO, *lib. I. praeparat. euangel. cap. IX. p. 12. Hic tametsi homo fuit, tamen antiquissimus & instructissimus omni genere doctrinae, adeo, vt ei multarum rerum & artium scientia* TRISMEGISTI *cognomen imponeret,* teste LACTANTIO, *diuinar. institution. lib. I. cap. VI.* M. TVLLIVS CICERO quinque Mercurios enumerat, quorum tres priores

 Graeci

Graeci sunt, nec huc pertinent. *Quartus*, inquit, *Nilo patre natus, quem Aegyptii nefas habent nominare: quintus, quem colunt Pheneatae, qui Argum dicitur interemisse, ob eamque caussam in Aegyptum profugisse, atque Aegyptiis leges & litteras tradidisse. Hunc Aegyptii Thoth appellant, eodemque nomine anni primus mensis apud eos vocatur, de nat. Deor. lib. III. p. 173.* Vltimus ille est, de quo nobis hic est sermo, & de cuius aetate mirifice viri docti inter se dissentiunt. IO. MARSHAMVS, Athoten Menis filium, Aegypti regem, hunc ipsum Mercurium fuisse, existimat, in *canone chron. sec. I. p. 35.* Sane ERATOSTHENES apud SYNCELLVM *p. 91.* Athoten Menis filium dicit, & hoc nomen habere addit, quod graece exponatur Ἑρμογενής, hoc est, a Mercurio ortus vel edoctus, plane vti *Menes* patris nomen exponatur Διόνιος, hoc est, Iouius. Inde vero id minime sequi, quod cupit MARSHAMVS, iam obseruatum IAC. PERIZONIO, *origin. Aegyptiac. cap. XXII. p. 402.* qui tamen non abnuit, recte Mercurium hunc Osiridi iungi. Sane DIODORVS SICVLVS eos aequales facit, auctorque est, Osirin Mercurii maxime in omnibus consilio vsum, ac vxori suae Isidi, cum ipse peregre abiret, in expeditionem in Aethiopiam, Arabiam, Indiam, illum addidisse consiliarium, & prae omnibus aliis honorasse, *lib. I. p. 10.* Aliis vero haec, quae de Mercurio Aegyptiorum aut rege, aut philosopho dicuntur, adeo incerta videntur, vt alium quendam hocce tegi nomine sibi persuadeant. Hinc alii ipsum Adamum, alii Iosephum patriarcham, alii Henochum, alii alium quendam sub nomine & imagine Mercurii latitare, arbitrati sunt. W. CHR. KRIEGSMANNVS, *in coniectaneorum de Germanicae gentis origine ac conditore Hermete Trismegisto &c. libro vno*, praesertim *cap. VII. & seqq.* in eo totus est, vt Mercurium illum antiquissimum, Canaanem, Chami filium, & hunc Germanicae gentis conditorem esse euincat. Nimirum apud Gallos, Germanorum cognatos, &, vt multis placet, ab eadem stirpe deriuandos, Mercurii maxima veneratio. *Deum*, inquit IVL. CAESAR, *maxime Mercurium colunt, hunc omnium inuentorem artium ferunt, de bello Gallico lib. VI. cap. XVII.* Germanis idem Teutates, itemque Tuito. Vnde C. CORNELIVS TACITVS: *celebrant carminibus antiquis Tuitonem Deum terra editum, de morib. Ger-*

Germanor. cap. II. Cumque Aegyptiorum Mercurius itidem Theut & Thot dictus sit, quem Canaanem fuisse vel inde existimari poterat, quod Aegyptum patri eius Chamo obtigisse recepta fere sit sententia, & vero Germanicae gentis conditor itidem Teutates & Tuito audiat, proma inde consequentia fluere videtur, Germanorum Tuitonem vnum eundemque cum Aegyptiorum Mercurio seu Canaane esse, qui forte ex Aegypto coloniam in Germaniam deduxerit. Haec licet speciem quandam habeant, reuera tamen coniecturas incertissimas esse, maximam partem qualicunque nominum conuenientia nixas, nemo non videt. Non multum ego in rebus historicis huic argumentorum generi tribuo. Interim Canaanem Mercurium esse, etiam SAM. BOCHARTVS autumat, in *Phaleg lib. I. cap. II.* Alii vero, vt reliqua persequamur, Mosen hocce nomine tegi, crediderunt, vt ARTAPANVS apud EVSEBIVM, *praeparat. euangel. lib. IX. cap. XXVII.* quam sententiam praeter alios magno eruditionis adparatu sibi defendendam sumsit PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstrat. euangel. p. 122. seqq.* an aeque feliciter? nunc non disquiram. Fuerunt denique, qui nec vllum eiusmodi vnquam extitisse Mercurium, nec hominem vllum sub hocce nomine latitare cenferent, sed Deum ipsum seu diuinae sapientiae vim eodem fuisse significatam. vid. HERMANNVS CONRINGIVS, de *Hermetica medicina cap. I.* Interim fama de Mercurio hocce Aegyptiaco ad omnes fere gentes peruasit, multarumque fertur inuentor artium. DIODORVS SICVLVS pleraque eius inuenta vnico velut fasce complectitur: *Mercurium quoque maxime omnium ab eo* (Osiride) *honoribus affectum, vt repertorem rerum plurimarum, quibus vitae hominum consuleretur, volunt. Hunc primum & verba in ordinem redegisse, & multis indidisse rebus nomina, fuisse quoque litterarum inuentorem, aiunt, instituisseque, quo honore, quibusue sacris, colerentur Dii. Inprimis obseruator astrorum cursus fuit, & vocum harmonias adinuenit. Palaestrae, numerorumque, & ad corpora curanda medicae artis, lyrae insuper ex neruis trium chordarum, instar trium anni temporum, repertorem tradunt. Tres enim instituit voces, acutam, grauem & mediam, acutam ab aestate, grauem ab hieme, mediam a vere sumens, lib. I. cap. II. p. m. 9.* IO. MARSHAMVS, vt Mercurium

rium artium & ſcientiarum inuentorem ex mente Aegyptiorum eſſe euinceret, ex IAMBLICHO, de *myſteriis*, haec profert: *Aegyptii ſcriptores, putantes, omnia inuenta eſſe a Mercurio, libros ſuos Mercurio inſcribebant.* Sed verba IAMBLICHI, *ſect. I. cap. I. p. 1.* ita ſe habent: ᾧ δὴ ϗ οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι τὰ αὐτῶν τῆς σοφίας εὑρήματα ἀνετίθεσαν, Ἑρμοῦ πάντα τὰ οἰκεῖα συγγράμματα ἐπονομάζοντες. Quae THOMAS GALEVS ita reddit: *Quare & noſtri maiores ſuae ſapientiae inuenta illi dedicabant, omnia propria commentaria Mercurii nomine inſcribentes.* Speciatim Mercurium Aegyptiis leges dediſſe, poſt CICERONEM aſſerit AELIANVS: Αἰγύπτιοί φασι παρ᾽ Ἑρμοῦ τὰ νόμιμα, ἐκμουσωθῆναι, *Aegyptii iura a Mercurio ſe edoctos iactitant, lib. XIV. cap. XXXIV.* Idem iam antea, ſcilicet *lib. XII. cap. IV.* dixerat: Φασὶν Αἰγύπτιοι Σέσωστριν παρ᾽ Ἑρμοῦ τὰ νόμιμα ἐκμουσωθῆναι, *Aegyptii dicunt, Seſoſtrin a Mercurio iura edoctum.* Vbi cum Mercurius Seſoſtri iungatur, non de primo, ſed ſecundo Mercurio hoc intelligendum, contendit IAC. PERIZONIVS, in *notis de Aeliani l. c.* quanquam ſimul fateatur, vtriusque aetatem incertam eſſe. Sed miſſis reliquis Mercurii inuentis, de quibus alii, de religione ſaltem paucis diſpiciemus, qualis illa fuerit, quam Aegyptios docuiſſe dicitur. Hic ſi ATHANASIVM KIRCHERVM audiamus, non eſt dubitandum, quin vera illa & genuina patriarcharum theoſophia fuerit. Diuinae enim eſſentiae vnitatem pariter ac perſonarum trinitatem perſpectam prorſus & cognitam vetuſtiſſimis Aegyptiis fuiſſe, idque a Mercurio illos accepiſſe, contendit. *Triſmegiſtus*, inquit, *Mercurius, quem Thot, a primo menſe Thot, eius honori inſcripto, vocabant, conclamatam idololatriae confuſionem miſertus, diuiniora primorum patriarcharum, Sem, Cham, Iaphet, filiorumque, quibuscum viuebat, dogmata edoctus, (erat enim teſte chronico Alexandrino peringenioſus, & ad diuina myſteria cognoſcenda promtiſſimus) nouam de Deo vno, vero, de angelorum daemonumque diſpoſitione & ordine, theoſophiam exorſus, ſtudio ad id excogitatis, pro ingenii ſui ſublimitate & praeeminentia, argumentis rerum vſu conſpicuis, cognitam artem, ſolis ſacerdotibus & ſapientibus viris ad regnum ſpem habentibus reuelatam, idiotis vero & ſuperſtitioſae plebi inacceſſam & prorſus imperuiam, ſaxis, contra omnem temporis iniuriam, inſculpſit.*

Hinc

Hinc, nonnullis interiectis, porro addit: *Aegyptios trinum rerum omnium principium credidisse, quod & triforme nomen vocant, ex Suida passim ostendimus, quod & globo alato serpente foeto ἱερογλυφικῶς exprimebant.* Quem in modum multa alia adhuc adfert in *sphing. myst. de mumiis part. II. cap. III.* & *gymnas. hieroglyph. class. XII. c. III.* In eandem etiam concedit sententiam FRANCISCVS FLVSSVS CANDALLA, qui Mercurii, vt putat, *Poimandrum*, anno MDLXXIV. graece & latine edidit, & in dedicatione ad Maximilianum II. imperatorem Mercurium tantum non prophetis omnibus, ipsique Mosi, anteposuit. Sed HANNIBAL ROSSELVS quoque, qui operosos commentarios in Mercurii Poimandrum, Cracouiae anno M D LXXXVI. & anno M DC XX. impressos, edidit, non tantum totam christianorum de Deo & trinitate doctrinam, sed quicquid in scholasticorum lacunis subtilitatum inuenire potuit, inepte congessit. Verum horum omnium neutiquam tanta est auctoritas, vt nobis persuadere queant, Mercurio aut cognita fuisse ista mysteria, aut Aegyptios ea ab illo fuisse edoctos. Quicquid hac de re dicitur, haustum est ex scriptis suppositititiis, quae Mercurii nomen perperam prae se ferunt, qua de re deinceps. Interim videatur HERMANNVS WITSIVS, in *Aegyptiacis lib. I. cap. III.* & *lib. II. cap. V.* Ego potius existimauerim, si quis vnquam Mercurius ante Mosen, aut Abrahamum, apud Aegyptios vixit, nec forte alius sub hoc nomine lateat, isque artium & scientiarum inuentor dici debeat, eum idololatria, aut falsis ac erroneis de Deo rebusque diuinis opinionibus, Aegyptiorum animos imbuisse. Id aperte satis DIODORVS SICVLVS, *lib. I. cap. II. p. m. 9.* prodidit: *instituisse eum*, dicens, *quo bonore, quibusue sacris colerentur Dii.* Nimirum philosophorum subinde opera infernalis genius vsus est, ad falsas opiniones inter mortales sub veri specie disseminandas ac propagandas. Sed de libris quoque, qui Mercurio tribuuntur, aliquid dicendum. IAMBLICHVS refert, Mercurium iuxta testimonium SELEVCI viginti millia librorum scripsisse, at iuxta MANETHONEM triginta sex millia, quingentos & viginti quinque. Verba eius sunt: τὰς μὲν ὖν ὅλας Ἑρμῆς ἐν ταῖς δισμυρίαις βίβλοις, ὡς Σέλευκ☉ ἀπεγράψατο, ἢ ταῖς τρισμυρίαις τε καὶ ἑξακισχιλίαις καὶ πεντακο-

 σίαις,

σίαις, καὶ εἴκοσι πέντε, ὡς Μανεθὼς ἱστορεῖ, τελέως ἀνέδειξε. *Principia quidem vniuersalia Mercurius ipse tradidit duobus voluminum myriadibus, vt narrat Seleucus, vel vt Manetho, librorum sex chiliadibus, quingentis & viginti quinque supra tres myriadas perfectissime demonstrauit; de mysteriis sect. VIII. cap. I. pag. 157.* Fidem omnino superat, tantum librorum numerum a Mercurio compositum. Vnde IOAN. HENRICVS VRSINVS, IAMBLICHVM *trabali*, vt loquitur, *mendacio* Mercurio XXXVI CIↃ D XXIX. libros tribuere, asserit, perperam pro XXV. substituens XXIX, quod bis fecit, & ipsi IAMBLICHO imputans, quod ille ex fide partim SELEVCI, partim MANETHONIS refert; in *Zoroastre, Trismegisto &c. sect. V. pag. 119.* Alii, ne IAMBLICHI aut potius auctorum, quos sequitur, fidem solicitare cogerentur, alias vias ingressi sunt. SAMVEL namque BOCHARTVS, versus, non libros, intelligi, putat, *Canaan. lib. I. cap. XV.* alii papyri folia, vt GEORGIVS HORNIVS, *lib. I. histor. philos. cap. VI.* qui hac in re praeeuntem sibi praeter AVGVSTINVM STEVCHVM EVGVBINVM, de *perenni philosophia*, habuit GILBERTVM GENEBRARDVM, *chronolog. lib. II.* Rectissime autem THOMAS GALEVS ad IAMBLICHI *loc. cit. pag. 295.* obseruat, sapientes Aegyptiorum sub Mercurii nomine commentaria sua edidisse, quae quidem tanto nomine digna iudicabantur. Id namque diserte IAMBLICHVS ipse docet, *loco* supra iam *citato, sect. I. cap. I. pag. 1.* Sed idem IAMBLICHVS quoque *cap. IV. sectionis VIII.* fatetur, multa circumferri scripta, ὡς Ἑρμοῦ, quae ab eo minime prodierunt, eius autem nomine insignita fuisse, quoniam eius opiniones edisserebant. Addit porro GALEVS, quae sunt IAMBLICHO βίβλοι, reuera λόγους fuisse, eo certe titulo Mercurii commentarios a veteribus laudari. Iam λόγοι, inquit, non solent esse ita prolixi, & breues sunt, qui hodie eum auctorem profitentur & imitantur. Fieri etiam potuit, vt error aliquis in numeris irreperet. Quae omnia si expendantur, non erit, vt aut IAMBLICHVM, aut auctores, quos sequitur, mendacii postulemus. CLEMENS Alexandrinus, dum aegyptiae philosophiae discendae tradendaeque methodum exponit, quadraginta duos Mercurii libros memorat: δύο μὲν οὖν καὶ τεσσαράκοντα, αἱ πάνυ ἀναγκαῖαι τῷ Ἑρμῇ γεγόνασι

γίνασι βίβλοι, *sunt ergo XLII. Mercurii libri admodum necessarii*, quorum plures paucioresue, alii, itemque alii addiscere debuerint; & hi quidem libri tam medicinam & astrologiam, quam theologiam & ritus sacros, id est, totam Aegyptiorum philosophiam, complectebantur. Lectu digna, sed prolixiora sunt, quae hac de re habet *stromat. lib. VI. pag. 633. seqq.* At non de vetustissimo illo Mercurio, de quo hactenus diximus, sed de alio, qui post Mosis, immo post Iosuae tempora vixerit, hoc intelligendum esse, contendit IOAN. MARSHAMVS, in *can. chron. sec. X. pag. 240. 241.* Et sane vetustissimum illum Mercurium libros scripsisse, nec probatum est, nec probari, vt opinor, potest. Stelas potius, seu columnas eum posuisse, veteres referunt, arcanis litteris inscriptas, ex quibus alii ad sapientiam profecerint. Immo ex hisce stelis ἐν τῇ Συριαδικῇ γῇ positis, & exaratis sacra dialecto & hieroglyphicis litteris a Thot, qui est Mercurius primus, secundum Mercurium, Agathodaemonis filium, Tati patrem, libros traduxisse, quos in templorum Aegypti adytis reposuerit, auctor est MANETHO apud SYNCELLVM, *pag. 40.* Istae autem stelae in antris subterraneis erant positae, quas Σύριγγας appellitabant; de quibus AMMIANVS MARCELLINVS: *Sunt Syringes subterranei quidam & flexuosi secessus, quos (vt fertur) periti rituum vetustorum (aduentare diluuium praescii, metuentesque, ne ceremoniarum oblitteraretur memoria) penitus operosis digestos fodinis per loca diuersa struxerunt, & excisis parietibus volucrum ferarumque genera multa sculpserunt, & animalium species innumeras, quas hieroglyphicas litteras appellarunt, hist. lib. XXII. c. XV.* Quae tamen si accurate expendantur, quae forte de Sethi columnis acceperat, cum columnis Mercurii confudisse AMMIANVS deprehendetur. Interim ex Mercurii columnis veteres Graecorum philosophos profecisse, auctor est IAMBLICHVS: φιλόσοφον δ' ἔτι προβάλλεις ἐρώτημα, διακρινοῦμέν σοι καὶ τοῦτο κατὰ τὰς Ἑρμοῦ παλαιὰς στήλας, ἃς Πλάτων ἤδη πρόσθεν καὶ Πυθαγόρας διαγνόντες, φιλοσοφίαν συνεστήσαντο· *si quod autem philosophicum dubium proponas, illud etiam determinabimus tibi iuxta antiquas Mercurii columnas, quas Plato & Pythagoras ante eum lectitantes philosophiam inde constituerunt*, de *myster. Aegyptior. lib. I. cap. II. pag. 3.*

Iii 2 Cum

Cum vero etiam in sequentibus, scil. *sect. VIII. cap. I.* IAMBLICHVS Mercurio libros plurimos tribuat, vti iam supra obseruauimus, hoc forte de alio quodam, eoque recentiori, Mercurio, qui, quae antiquior ille columnis inscripserat, in libros retulisse dicitur, intelligit. vid. THOMAS GALEVS, ad *Iamblichi sect. I. cap. II. pag. 185.* De stelis autem siue columnis Mercurii vid. etiam VALESIVS, ad *Amm. Marcellini l. c.* Et ex his quidem patet, antiquissimum Mercurium, qui ante Mosen vixisse dicitur, libros non scripsisse; quamuis, quae de altero Mercurio dicuntur, itidem plane sint incerta. Columnas apud Aegyptios fuisse hieroglyphicis litteris inscriptas, non dubito: sed a quo istae fuerint profectae, & quis ille Mercurius sit, aut quando vixerit, cui tribuuntur, hoc non satis constare puto. Sic & libros Mercurii nomen prae se ferentes quamplurimos olim extitisse, itidem non dubito; sed a Mercurio quodam eos confectos, id rursus non temere sibi persuadebit, qui, quod supra obseruauimus, secum pensitauerit, sapientibus Aegyptiorum in more positum fuisse, suis commentationibus Mercurii nomen praefigere. Quemadmodum autem nonnulli ex hisce libris, qui Mercurii nomen praeferunt, ad nos peruenerunt, ita reliquorum in titulis saltem ab aliis memoratis, conseruatur memoria. Inter eos, qui ad priorem classem pertinent, eminent *Poimander*, de quo supra dictum, & *Asclepius*, siue λόγος τέλειος, qui tamen graece non extat; & hosce quidam suppostitios esse, & forte a semi-christiano quodam, qui & Platonica dogmata secutus sit, ac circa initium seculi secundi vixerit, confictos, etsi hinc inde reliquiae quaedam veteris philosophiae aegyptiacae occurrant, eruditissimorum hodie virorum est sententia. Reliquorum autem, qui perierunt, quorumue saltem tituli ad nos peruenerunt, longe maior est numerus: sed de vtrisque tam accurate, tamque solide, agit doctissimus vir, IOAN. ALBERTVS FABRICIVS, in *bibliotheca graeca, lib. I. cap. VII. seqq.* vt, quod addi posset, non inueniam. Praeter Mercurium, inter philosophos huius aetatis passim celebratur ZOROASTRES, artium atque scientiarum apud Chaldaeos inuentor. Cum vero confusa admodum sint & incerta, immo se inuicem euertentia, quae passim de Zoroastre traduntur, nonnulli, vt hinc se expedirent, & cuncta melius digererent, diuersos eiusdem nominis viros statuerunt, accurate

curate eos a ſe inuicem diſcernendos, monentes. Hinc ſex Zoroaſtres recenſent. Primus ex illorum mente *Chaldaeus* eſt, Aſſyrius etiam SVIDAE, in *Zoroaſtre*, dictus. Alter, Bactrianus, idemque Bactrianae rex, a Nino, Aſſyriorum rege, victus, teſte IVSTINO *hiſtor. lib. I. cap. I.* Tertius, qui eodem nomine inſignitur, Perſa fuit, CLEMENTI Alexandrino Medus, SVIDAE Medo-Perſa, inſtitutor Magorum, & chaldaicarum diſciplinarum diſcendarum Perſis auctor. Quartus fuit Pamphylius, vulgo dictus *Er*, vel *Erus* Armenius. Hunc namque etiam Zoroaſtrem dictum, teſtatur CLEMENS Alexandrinus: *Idem (*Plato*) in decimo libro de republicà meminit Eri Armeni, qui eſt Zoroaſtres. Ipſe quidem certe Zoroaſtres hoc ſcribit: haec ſcripſit Zoroaſtres Armenii filius, genere Pamphylius: in bello mortuus cum eſſem, apud inferos a Diis edoctus ſum.* Hunc Zoroaſtrem adfirmat PLATO, ad vitam rediiſſe, poſt mortem decem dierum, quibus inter cadauera iacuerat, quod ex PLATONE repetunt VALERIVS MAXIMVS & MACROBIVS, ille *lib. I. cap. VIII.* hic *lib. I. in ſomnium Scipionis cap. I. p. m. 12.* Quintus Zoroaſtres eſt Proconneſius, PLINIO memoratus, *hiſtor. natural. lib. XXX. cap. I.* quem nonnulli eundem eſſe putant cum Ariſtea Proconneſio, qui ſecundum SVIDAM, in *voc. Ariſteas*, vixit temporibus Cyri ac Croeſi. Sextus denique eſt, qui tempore Cambyſis Babylone vixiſſe dicitur, quemue APVLEIVS in *Floridis p. 351. omnis diuini arcanum antiſtitem* vocat, eoque magiſtro praecipue Pythagoram vſum, dicit. Eundem hunc eſſe putant cum Nazarata Aſſyrio, quem ALEXANDER in libro de *Pythagoricis ſymbolis* affirmat, magiſtrum fuiſſe Pythagorae; eundemque SVIDAE vocari *Zarem*, CYRILLO *Zaranem*, PLVTARCHO *Zaratam.* Ita quidem ſentit THOMAS STANLEIVS, in *hiſtoria philoſophiae parte XIII. ſect. I. cap. II. p. 1112.* cui exemplum quodammodo praeiuit MARTINVS DEL RIO, in *diſquiſitionib. mag. lib. I. cap. III.* qui itidem ſex Zoroaſtres enumerat, licet paulo aliter eos diſtinguat. Qui plures huius nominis ſtatuunt, hocce ARNOBII, *contra gentes lib. I.* teſtimonio maxime nituntur: *Age, nunc veniat quis ſuper igneam zonam magus, interiore ab orbe Zoroaſtres, Hermippo vt adſentiamur auctori. Bactrianus & ille conueniat, cuius Cteſias res geſtas hiſtoriarum exponit in primo. Armenius Hoſtanis*

nepos;

nepos; & familiaris Pamphylius Cyri. Hic quatuor Zoroastres commemorari, viri quidem docti sibi persuadent; primum Chaldaeum, secundum Bactrianum, tertium Pamphylium, alio nomine Erum, quartum Armenium. Verum CLAVDIVS SALMASIVS locum hunc ARNOBII ita exhibet: *Age nunc veniat, quaeso, per igneam zonam magus, interiore ab orbe Zoroastres, Hermippo vt adsentiamur auctori, Bactrianus. Et ille conueniat, cuius Ctesias res gestas historiarum exponit in primo, Armenius Hostanis nepos; & familiaris Pamphylus Cyri; in exercitationib. Plin. p. 855.* Vnde colligitur, tres duntaxat fuisse Zoroastres, primum, secundum quosdam, ex interiore Lybia vel Aethiopia τῆς κεκαυμένης vicina, aut, si Hermippo fides habeatur, *Bactrianus;* alterum Armenium, nepotem Hostanis, cuius res gestas scripserit Ctesias; tertium denique, Pamphylum nomine, amicum Cyri. At duos tantum, non quatuor aut tres Zoroastres ab ARNOBIO commemorari, contendit IO. HENRICVS VRSINVS, immo cum Bactrianum illum Hermippi manifesto explodat, vnicum tantum reuera remanere Zoroastrem; *in Zoroastre sect. III. p. 17.* Idem *sect. IV. p. 26.* suam hac de re ita explicat sententiam: *apud Arnobium duos tantum deprehendo* (Zoroastres) *alterum Hermippi, a magis infamiumque artium praeconibus confictum, quem palpabili mendacio ipso humano genere & mundo antiquiorem fecerunt, alterum Ctesiae verum, sed fabulose descriptum: postea Proconnesius, nomen si accepit Zoroastris, stulto zelo Graecorum accepit.* In eandem abit sententiam rerum Persicarum diligentissimus scrutator, THOMAS HYDE, qui vnicum saltem Zoroastrem, Persarum lingua *Zerdusht* dictum fuisse, contendit, qui tempore Darii Hystaspis vixerit, negatque, plures vnquam eiusdem nominis extitisse, cum antiquissimus ille Bactrianorum rex, qui vulgo eo nomine appellatur, rectius Οξυάρτης a DIODORO SICVLO nuncupatus sit; *in historia religionis veterum Persarum, cap. XXIV. p. 308.* Parumque profecto abest, quin ipse eidem subscribam sententiae, cum, quae de reliquis dicuntur, adeo confusa & impedita sint, vt nihil certi inde elici queat. Accedit, quod Graeci scriptores ad varios Zoroastres fingendos facile induci potuerint, siue quod barbara nomina forte adfinia non satis distinguerent, siue quod confunderent diuersos,

de

de quibus ſimilia quaedam audiebant, eumque vnum virum putarent, vno quoque appellarent nomine, vnde rurſus factum, vt poſteri ſub vno nomine plures latere animaduerterent, quod omnia vni non conuenirent. vid. IO. CLERICVS, in *indice philolog. ad Th. Stanleii hiſtor. philoſ. orientalis, voc. Zoroaſter.* Quicquid vero tandem huius ſit, ſi plures vel maxime Zoroaſtres admittantur, fatendum tamen, Perſam illum, qui tempore Cambyſis, aut ſub initio monarchiae Perſicae vixit, praecipuum eſſe. Ad hoc etiam, in quo nunc verſamur, temporis interuallum reliqui non ſpectabunt, ſed Chaldaeus ille ſaltem, atque Bactrianus. De vtroque pauca obſeruabimus. De Perſico enim, qui aut praecipuus, aut reuera vnicus huius nominis fuit, ſuo loco ex inſtituto dicemus. De Bactriano auctor eſt IVSTINVS, eum a Nino Aſſyriorum rege victum fuiſſe. *Poſtremum*, inquit, *illi* (Nino) *bellum cum Zoroaſtre rege Bactrianorum fuit, qui primus dicitur artes magicas inueniſſe, & mundi principia ſiderumque motus diligentiſſime ſpectaſſe. Hoc occiſo & ipſe deceſſit; hiſtor. lib. I. cap. I.* Duo hinc de Bactriano illo Zoroaſtre conſtare videntur, primo, quando vixerit, deinde artium magicarum fuiſſe inuentorem. Verum vtrumque ſi paullo accuratius conſideretur, admodum incertum deprehendetur. Etſi enim hoc aperte ſatis ex IVSTINO intelligitur, eum vixiſſe tempore Nini Aſſyriorum regis, quod & alii confirmant, aeque tamen incertum eſt, quando Ninus vixerit, ac quando vixerit Zoroaſtres Bactrianus, quocum Ninus bella geſſit. Sed hac de re deinceps. Nec certius eſt, eum artium magicarum fuiſſe inuentorem. ARNOBIVS auctor eſt, *inter Aſſyrios & Bactrianos, Nino quodam Zoroaſtreque ductoribus, non tantum ferro dimicatum & viribus, verum etiam magicis, & Chaldaeorum reconditis diſciplinis, l. c. lib. I. p. 5.* Innuere nimirum videtur, non minus artibus magicis, quam armis, eos inter ſe concertaſſe. Quod ſi verum eſt, Aſſyriis non minus, quam Bactrianis, magicae artes perſpectae erant, nec Zoroaſtres earum inuentor fuit. Bactrianum praeterea Zoroaſtrem ſcientiae magicae multa ex Chaldaeorum arcanis addidiſſe, auctor eſt AMMIANVS MARCELLINVS, *lib. XXIII. cap. VI.* Non ergo artes magicas primus inuenit. Sed tota IVSTINI narratio ſuſpecta redditur, ſi perpendamus,

mus, DIODORVM SICVLVM, qui *lib. II. c. VI.* bellum Nini Bactrianum cum cura exſequitur, Zoroaſtris nuſpiam meminiſſe, regem contra Bactrianorum *Oxyartem* vocare, ſed nec magiae vllam mentionem facere. Idque eo magis mirandum, quod CTESIAM hic ducem ſequatur, qui ceteroquin ab eiusmodi rebus non alienus erat. conf. & IO. HENRICVS VRSINVS, *l. c. p. 26.* & PETRVS BAELIVS, in voc. *Zoroaſtres p. 3077.* Sed faceſſat Bactrianus ille Zoroaſtres. Videamus, an certiora ſint, quae de Chaldaeo ſeu Aſſyrio traduntur. Primo quidem de aetate, quando vixerit, tantus eſt ſcriptorum disſenſus, vt, vbi pedem figas, vix inuenias. EVDOXVS Zoroaſtrem ſex millibus annorum ante Platonis mortem floruiſſe prodidit, apud PLINIVM, *hiſtor. natur. lib. XXX. cap. I. Eudoxus*, inquit, *qui inter ſapientiae ſectas clariſſimam vtiliſſimamque eam* (magicam artem) *intelligi voluit, Zoroaſtrem hunc ſex millibus annorum ante Platonis mortem fuiſſe, prodidit.* Non procul hinc diſcedunt, qui eum quinque millibus annorum ante bellum Troianum floruiſſe, contendunt, vt HERMIPPVS & HERMODORVS Platonicus, apud DIOGENEM LAERTIVM, in *prooemio;* cuius ſententiae etiam PLVTARCHVS meminit de *Iſide & Oſiride, p. 369.* Sed hos omnes aperte falſa tradere, non eſt, qui dubitet. Alii, ſerius eum vixiſſe, putant; & EPIPHANIVS quidem, tempore Nimrodi; SVIDAS vult, eum aequalem fuiſſe Nino Aſſyriae regi; EVSEBIVS Semiramidi vxori Nini; SVIDAS alibi prodidit, eum vixiſſe quingentis annis ante excidium Troiae; XANTHVS, ſexcentis annis ante expeditionem Xerxis in Graeciam. Ita praecipuas de Zoroaſtris aetate opiniones ſummatim complectitur THOMAS STANLEIVS, *hiſt. philoſ. part. XIII. ſect. I. cap. III. p. 1115.* qui tamen a PETRO BAELIO notatur, quod dicat, ſecundum EVSEBIVM Zoroaſtrem Semiramidi fuiſſe aequalem, cum eum itidem Nino aequalem faciat; in *voc. Zoroaſtres pag. 3077.* Addo, quod auctores, qui Zoroaſtrem Nino aut Semiramidi aequalem faciunt, de Bactrianorum rege, cui idem nomen per errorem tribuitur, non autem Zoroaſtre Chaldaeo loqui videantur. Quis vero non videt, de ipſo quoque Chaldaeo Zoroaſtre omnia eſſe incerta? Mirum itaque non eſt, quod nonnulli, Zoroaſtrem eiusmodi Chaldaeum vnquam extitiſſe, negantes, ſub hocce nomine alium

alium quendam latitare existimauerint, licet & hi ipsi mire inter se dissentiant. Misraimum Chami filium eundem esse, ac Zoroastrem, perhibet auctor *recognitionum*, quae sub CLEMENTIS nomine extant, *lib. IV. §. XXVII. pag. 537.* ex edit. IOAN. BAPTISTAE COTELERII. *Ex quibus*, inquit, de Noachi filiis verba faciens, *vnus, Cham nomine, cuidam ex filiis suis, qui Mesraim appellabatur, a quo Aegyptiorum & Babyloniorum & Persarum ducitur genus, male compertam magicae artis tradidit disciplinam: hunc gentes, quae tunc erant, Zoroastrem appellauerunt, admirantes primum magicae artis auctorem, cuius nomine etiam libri super hoc plurimi habentur.* Pari ratione & auctor *chronici Alexandrini pag. 62.* Misraimum & Zoroastrem pro eodem homine habet. Scriptori autem *Clementinorum hom. IX. §. IV. p. 680.* itidem ex editione COTELERII, Zoroastres idem est, ac Nimrod. GREGORIO Turonensi, *libr. I. histor. cap. I.* Chus est. Ab aliis apud EPIPHANIVM, *initio Panarii pag. 7.* indeque apud PROCOPIVM GAZAEVM, ad *Genes. XI.* Zoroastres putatur Assur. Rursus aliis idem ac Abrahamus creditur; vid. HERBELOTVS, *biblioth. orient.* in *vocibus, Abraham, Abesta, Zoroaster.* Immo non defuerunt, qui Zoroastrem ipsum Adamum esse, censerent, vt PHILIPPVS CLVVERVS, apud IO. ALBERTVM FABRICIVM, *bibliothec. graecae lib. I. cap. XXXVI. §. I. pag. 243.* PETRO COMESTORI, *histor. scholast. in Genes. cap. XXXIX.* Zoroastres Chamus est Noachi filius, quae & pluribus recentioribus se probauit sententia, quam tamen reiicit SAM. BOCHARTVS, *geograph. sacrae lib. IV. cap. I. p. m. 232.* Denique PETRVS DANIEL HVETIVS in eo totus est; vt Zoroastrem eundem cum Mose esse euincat, *demonstrat. euangel. prop. IV. pag. 130. seqq.* qui & in sequentibus *p. 397.* Zoroastrem sub nomine Zarati CLEMENTI Alexandrino, *libr. I. stromatum*, memoratum, eundem cum Ezechiele esse existimat. Haec vero omnia si paulo accuratius expendantur, id demum constabit, incerta omnia esse, quae de antiquo illo Zoroastre dicuntur: immo rectissime, an Chaldaeus aliquis seu Assyrius Zoroastres fuerit, dubitari. Hinc vero etiam patet, quid de libris, qui sub Zoroastris nomine circumferuntur, censendum, praesertim de *oraculis* eius, quae aliquoties virorum doctorum cura edita sunt. Si quid enim in hisce genuinum, id Persico illi Zoroastri tribuendum, non minus, ac ipsa

magiae inuentio; quanquam & abunde hodie constet, omnia haecce scripta spuria esse & supposititia, etsi non negauerim, vestigia quaedam orientalis philosophiae in iis occurrere; quae etiam est sententia IO. ALBERTI FABRICII, qui diligenter & erudite de cunctis Zoroastris scriptis disserit *bibliothec. graec. libr. I. cap. XXXVI. pag. 242. seqq.* Addemus & nos reliqua, cum in sequentibus de Zoroastre Persico dicendum fuerit. Sed hinc etiam patet, quid de philosophia Chaldaeorum, quam in compendio exhibet THOMAS STANLEIVS, *loc. cit.* censendum sit. Ea pro philosophia veterum Chaldaeorum minime venditari potest. Reliqui enim philosophiae apud Chaldaeos auctores, vel ipso fatente STANLEIO, recentiores multum sunt, quam vt ad tempora Mosis referri queant, si Belum excipias, de quo quae dicuntur, aeque incerta sunt, ac ea, quae de Zoroastre referuntur. Praeterea Chaldaeorum philosophiam ex Zoroastris maxime oraculis exponit, quae nec genuina esse, nec, si genuina essent, Chaldaeo seu Assyrio Zoroastri tribui posse, iam obseruauimus. Relinquitur itaque, de philosophia Chaldaeorum ante Mosis tempora, nihil certo dici posse. Quod si apud eos philosophi fuerunt, quod non negauerim, idololatriae eos simul inuentores & promotores fuisse, verosimile videtur. Hanc enim, vt apud reliquas gentes, ita vel maxime apud Chaldaeos inualuisse, constat, & ex iis, quae in sequentibus dicentur, magis elucescet.

§. XXIII.

Ceterum, vt ea, quae de patriarchis in hocce temporis interuallo, & eorum, simulque adeo verae ecclesiae satis, diximus, ex scripturae sacrae testimoniis abunde constant, cui nemo, nisi impius & profanus, fidem denegabit; ita, quae exotici scriptores de iis, aliisque rebus ad hanc aetatem spectantibus, itidemque in scriptura sacra commemoratis, tradunt, * ita comparata sunt, vt veritatem Mosaicae narrationis mirifice confirment; quod si vero discrepare in quibusdam videntur, ** vt scriptori domestico, cui omnia perspecta

ſpecta & explorata fuere, ne dicam diuino, plus tribuamus, quam exoticis, & de rebus non ſatis ſibi cognitis verba facientibus, ipſa ratio dictitat.

* Etſi hoc ab aliis fuſe iam & ex inſtituto comprobatum ſit, inſtituti tamen ratio poſtulat, vt praecipua, quibus hoc demonſtrari poteſt, documenta, in compendio exhibeamus. BEROSI, HECATAEI, & NICOLAI DAMASCENI, de Abrahamo teſtimonia FLAV. IOSEPHVS exhibet, *lib. I. antiquit. iudaic. cap. VIII.* ex quo ea repetit EVSEBIVS *praeparat. euangel. lib. IX. cap. XVI.* Vbi id quidem perperam NIC. DAMASCENVS tradit, Abrahamum Damaſci regnaſſe, quod & IVSTINVS repetit, *hiſt. lib. XXXVI. cap. II.* At id iam ſupra ad §. *II. huius ſectionis* exploſum. Praeterea EVPOLEMI, ARTAPANI atque MELONIS, de eodem teſtimonia, ex ALEXANDRO POLYHISTORE idem EVSEBIVS adfert, *loc. cit. lib. IX. cap. XVII. XVIII. XIX.* Nec deſunt, qui ad Abrahamum referunt, quae ex vetuſtiſſimo ſcriptore *Orphicorum* exhibet CLEMENS ALEXANDRINVS, *ſtromat. lib. V.* & EVSEBIVS, *praeparat. euangel. lib. XIII. cap. XII.*

Ὀυ γὰρ κέν τις ἴδοι θνητῶν μερόπων κραίνοντα
Ἐι μὴ μȣνογενής τις ἀποῤῥὼξ φύλȣ ἄνωθεν
Χαλδαίων· ἴδρις γὰρ ἔην ἄστροιο πορείης,
Καὶ σφαίρης κίνημ᾽ ἀμφὶ χθόνα ὡς περιτέλλει
Κυκλοτερές γ᾽ ἐν ἴσῳ κατὰ δὲ σφέτερον κνώδακα.

Nemo illum nouit, mortalia cuncta regentem,
Vnicus ille niſi Chaldaeo ſanguine cretus;
Norat enim, ſolis qua ſe aſtrum lege rotaret,
Et circum terram magnus ſe volueret orbis,
Aequalisque teresque intus ſim complectens.

Certe ad Abrahamum, prout & ab aliis deſcribitur, haec haud inepte quadrare videntur. Cum autem hic μȣνογενὴς dicitur, id eadem fieri ratione, qua apud Eſaiam *cap. LI. verſ. 2.* אחד vocatur, exiſtimat HVGO GROTIVS, de *verit. chriſt. relig. lib. I. cap. XVII.* Alii ta-

men rectius forte censent, Abrahamum hic cum filio Isaaco confusum, quod scriptoribus ethnicis facile contingere potuit. Vt autem inter fata, quae Abrahamus expertus est, maxime illustris est tentatio, qua filium Isaacum mactare iussus est, ita & huius rei vestigia in Graecorum fabulis, si nonnullis credimus, deprehendere licet. Sic Iphigeniam Graeci narrant, a patre Agamemnone Dianae fuisse oblatam, & cum Calchantis ministerio iamiam esset mactanda, vocem quandam loco emissam, *aspernari Numen sacrificii genus, & ob id abstinendum a corpore virginis; itaque curarent id, quod in vicem virginis oblatum animaduerterent, immolari.* Deliberantibus interim cunctis, quidnam & vbi esset, quod immolari iuberetur, ceruum forma corporis admiranda ante ipsam aram constitisse, quam & hostiam eam praedictam esse, rati, oblatamque diuinitus, comprehenderunt, & immolarunt. Ita DICTYS CRETENSIS, *lib. I. sub fin.* Alii mandato vatis pro Iphigenia aliud animal mactatum referunt; alii rursus ipsam Iphigeniam immolatam narrant, quod rursus ab aliis ita intelligitur, non vere, sed prout videbatur, hoc factum. vid. EVRIPIDES, in *Iphigenia*, OVIDIVS, *metamorphos. lib. XII.* LVCRETIVS, *lib. I.* HYGINVS, *fab. XCVIII.* TZETZES, in *Lycophron. pag. 40.* aliique. Certe aliquid historiae immolationis Isaaci simile in hac fabula deprehendi, negari nequit: etsi alii potius ad Iephtam, filiam vnicam Deo aut immolantem, aut consecrantem, haec referre malint, vt PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstrat. euangel. pag. 286.* Ceterum quae EVSEBIVS, *praeparat. euangel. lib. I. cap. X.* ex SANCHVNIATONE de Saturno refert, rectissime de Abrahamo intelligi, iam supra ad §. *V. huius sectionis* prolixe ostendimus, vbi &, an mos gentium variarum homines immolandi, ex Abrahami hocce facto fluxerit? disceptauimus Ibidem etiam docuimus, non obstare huic sententiae, quod alias Noachus sub Saturni imagine delitescere dicatur, quod itidem ad *sect. II. §. VIII.* demonstrauimus. Non enim insolens esse in mythologia, vt homines diuersi inter se confundantur, coniunganturque, quae omnino erant distinguenda. Quanta autem Abrahami apud ethnicos fuerit fama, vel inde intelligitur, quod Alexander Seuerus imperator & Apollonii, & Christi, & Abrahami,

hami, & Orphei, effigies in larario suo posuerit, teste AELIO LAMPRIDIO, in *Alexandro Seuero*, *cap. XXIX.* Apud orientales gentes longe plura documenta occurrunt, quae maximam omni tempore apud eos Abrahami, vt viri sanctissimi, & summi religionis antistitis, famam fuisse, liquido demonstrant, quae, cum ab aliis congesta sint, legi tamen cumprimis merentur, quae diligentissime hac de re disserit THOMAS HYDE, in *historia religionis Persar. cap. II. pag. 28. seqq.* Abrahami tempore Sodomae & Gomorrhae, vrbiumque vicinarum euersionem contigisse, constat; reique tam memorabilis luculenta in ethnicorum scriptis occurrere vestigia, iam supra ad *§. VI. huius sect.* a nobis obseruatum est. Isaaci pariter & Abrahami, itemque Iacobi ac Iosephi meminit PHILO, *lib. XIV. de Hierosolymis*, apud EVSEBIVM, *de praeparat. euangel. lib. IX. cap. XXIV.* Esauum *Erythram* Graecorum esse, viri docti contendunt, nec verosimilitudinis specie haec sententia destituitur. Ab hocce Erythra mare Erythraeum dictum, docet STRABO, *lib. XVI. geograph. pag. 535. 536.* Idemque PLINIVS confirmat, *libr. VI. histor. natural. cap. XXIII.* & POMPONIVS MELA *lib. III. cap. VII.* Patueruntque olim omnino tam late Idumaeae fines, vt ad mare Erythraeum pertingerent. Namque & Esiongaber, ex qua in regionem Ophir classis Salomonis soluit, quaeque sita erat iuxta ripam ים סוף *maris Erythraei*, dicitur fuisse בארץ אדום *in terra Edom. I. Reg. IX. 26.* Legendus hac de re NICOLAVS FVLLERVS, *miscellan. lib. IV. cap. XX.* Iacobi prolixe meminit DEMETRIVS, itemque THEODOTVS in libro de *Iudaeis*. Vtriusque testimonia ex ALEXANDRO POLYHISTORE nobis conseruauit EVSEBIVS, de *praeparat. euangel. lib. IX. cap. XX. & XXII.* Baetylia quoque apud gentes Iacobi conseruasse memoriam, nonnulli tradunt. Ab eo enim morem vngendi consecrandique lapides, ad Phoenices, aliasque gentes transiisse, existimant. Qua de re quid sentiendum sit, fuse iam supra ad §. *XI. huius sectionis* exposuimus. Quae de liberis Iacobi DIODORVS SICVLVS, itemque DEMETRIVS apud EVSEBIVM, *praeparat. euangel. lib. IX. c. XXI.* memorant, itidem iam supra ad §. *XV. huius sectionis* exhibuimus. Addendum IVSTINI testimonium, in quo vera mixta sunt falsis: *Israelem felix decem filiorum prouentus maioribus suis clariorem fecit. Itaque populum in decem regna diuisum filiis tradidit,*

didit, omnesque ex nomine Iudae, qui post d uisionem decesserat, Iudaeos appellauit, colique eius memoriam ab omnibus iussit. Eius portio omnibus accesserat. Subiungit hinc speciatim de Iosepho ea, quae iam ad §. *XXI.* commemorauimus. Sed & ARTAPANI, qui commentarium de Iudaeis scripsit, luculentum extat de Iosepho testimonium, quod itidem ex ALEXANDRO POLYHISTORE nobis conseruauit EVSEBIVS, *lib. IX. praeparat. euangel. cap. XXII.* THEOPHILVS GALEVS Iosephum sub Hermetis seu Mercurii, de quo supra egimus, nomine latitare, existimat, *philos. gener. lib. I.* §. *VI.* Sed idoneis, quibus hoc euincat, destituitur rationibus. Quod enim inde hoc probare nititur, quod Iosephus a Pharaone vocatus sit צפנת פענח id est, *reuelator arcanorum*, lubricum est. Interim non negauerim, plurima ab eo accepisse Aegyptios: nec vllam eum occasionem, veram de Deo doctrinam propagandi praetermisisse, facile crediderim. Dictum hac de re ad §. *XXI.* Alii existimant, ob singulare beneficium, quo Iosephus Aegyptum vniuersam, suppeditato temporibus difficillimis alimento, quod ipsius consilio in hunc vsum reconditum erat, praesentissimo exitio eripuit, eum sub nomine Apidis, Serapidis & Osiridis, diuinis affectum honoribus. Ita iam ex veteribus IVLIVS FIRMICVS MATERNVS, de *errore profanar. religion. cap. XIV.* & RVFFINVS, *hist. eccl. lib. II. cap. XXIII.* conf. & SVIDAS, in voc. Σάραπις. Quod vero Serapis idem sit ac Apis, auctor est NYMPHODORVS AMPHIPOLITANVS, cuius hac de re ex *libro de moribus Asiae tertio* locum refert CLEMENS Alexandrinus, *libr. I. strom.* & ex eo EVSEBIVS, *praeparat. euangel. lib. X. cap. XII.* Nimirum Apim illum taurum fuisse, ait, quem post mortem sale maceratum, atque in eius daemonis templo, cuius praecipuus apud eos cultus erat, σορῷ, hoc est, loculo conditum, Soroapin inde primo, tum Sarapin nominarint. Ad Iosephum autem hoc pertinere, nonnulli credunt, quia ille *Deut. XXXIII. 17.* שור *bos* vocetur, aut certe cum boue a Mose comparetur; item, quia somnium Pharaonis de septem vaccis pinguibus, a totidem macie confectis, deuoratis, interpretatus est; & quae reliquae rationes sunt eiusdem commatis. Ex recentioribus in hanc sententiam, sub Apidis symbolo Iosephum cultum, praeter alios ingressus est GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, qui prolixe hoc

hoc & ex instituto agit, de *orig. & progressu idololatriae lib. I. cap. XXIX.* Sed non omnibus hoc persuadere potuit. Lubrica sunt, quibus haec sententia nititur, fundamenta. Esto, nonnulla, quae de Apide, Serapide & Osiride dicuntur, ad Iosephum applicari posse, eadem tamen ratione & ad Mosen, aut alium quendam applicari possunt, plurima contra etiam applicari nequeunt. Praeterea ex *Exod. I. v. 8.* constat, mortuo Pharaone, qui Iosephum extulerat, surrexisse regem in Aegypto, qui nihil amplius de Iosepho, aut eius in Aegyptum meritis nouerat; quod qui fieri potuerit, si Iosephi memoria Aegyptiis tam chara fuisset, vix intelligitur. Quod & eo minus credibile, si cogitemus, quae exinde inter Aegyptios & Israelitas inimicitiae extiterint. Sed mitto reliqua, quae huic sententiae opponi possunt, in medium iam allata a IOAN. HENRICO HEIDEGGERO, in *histor. patriarchar. part. II. exercit. XX. §. XXIV. XXV. pag. 639. 640.* & SAMVEL. BOCHARTO, *hieroz. part. I. lib. II. cap. XXXIX. pag. 335. seqq.* Denique inter ethnicorum de rebus Ebraeorum testimonia nec illud praetermittendum, quod de eorum in Aegyptum aduentu ex MANETHONE adfert FLAV. IOSEPHVS, *lib. I. contra Apion.* Sed de eo deinceps ex instituto dicemus, inquiremusque, an per *pastores* ibi Israelitae intelligendi sint.

** Quod in nonnullis discrepent, res ipsa docet, & ex hactenus dictis constat. Inde vero nihil aliud sequitur, quam ethnicis scriptoribus res Ebraeorum non plene fuisse cognitas. Hinc vera subinde falsis permiscuerunt. Assumenda itaque, quae vera sunt, falsa dimittenda. Falsa autem citra controuersiam sunt, quae scripturae sacrae repugnant, quam minorem hic promereri fidem, quam scriptores exoticos, nemo, nisi omnium ineptissimus, asseruerit. Atque hoc contra IO. TOLANDI insaniam notandum, quam in sequentibus ex instituto castigabimus.

§. XXIV.

Inter gentes denique, quae hoc tempore effloruere, quarumue hic mentio fieri solet, eminent Aegyptii, * Babylonii, ** Assyrii, *** Phoenices, * Ismaelitae, ** Idumaei,

maei, *** Argiui, * Athenienses, ** Cretenses, *** atque Phryges. * Adeo autem obscura & multis inuoluta tenebris sunt, quae de illis traduntur, vt vix certi quid inuenire liceat. His etiam maximam partem iam densa nox & atra incumbebat caligo: saltem pauca, aut nulla potius, veri Numinis cultus apud eos deprehendere licet vestigia.

* Quae de rerum Aegyptiacarum antiquitate vltra diluuium, immo ipsius orbis conditi initium multum procedente, iuxta fictitias illas Aegyptiorum dynastias a nonnullis traduntur, inania & prorsus commentitia esse, iam supra ad §. *X. sectionis primae* demonstrauimus. Quam vana etiam illorum opera sit, qui dynastias illas Aegyptiorum cum scripturae sacrae chronologia conciliare aggressi sunt, quamue incerta, dubia, obscura omnia sint, quae a profanis scriptoribus de rebus antiquissimis Aegyptiorum dicuntur, ibidem ostendimus. Vnde & porro sequitur, de rebus Aegyptiorum a diluuio vsque ad tempora Mosis, si ab iis, quae ex scriptura sacra constant, discedas, nihil fere certi asseri posse. Cum vero in isto temporis interuallo, quod ab Abrahamo ad Mosen vsque procedit, saepius Aegyptiorum iniiciatur mentio, hic demum commodus locus visus, de iis aliquid commemorandi. Missis autem reliquis, IO. MARSHAMI hac de re sententiam in compendio exhibebimus; deinde, quae in ea reprehendenda sint, ostendemus. Hinc enim, quidnam in hisce omnibus veritati consentaneum sit, elucescet. Primum nimirum historiae Aegyptiacae interuallum, quod illi DCC. annorum est, ab initio Menis vsque ad incursionem pastorum procedit, quo temporis spatio Aegyptus in diuersas partita dynastias & secura pace potita, neque bellum cum exteris, neque commercium exercuit. Diuersae istae dynastiae fuerunt, regnum Thebanorum, Thinitarum, Memphitarum, & inferioris Aegypti. Menem hunc primum Aegyptiorum regem, qui toti Aegypto praefuerit, eundem esse cum Chamo, Noachi filio, contendit. Post excessum Menis, diuisam Aegyptum. Thebis Athotem, quem eundem cum Mercurio illo antiquissimo esse, putat, regnasse, Memphi Tosorthum, qui idem cum Aesculapio fuerit. Seculo demum

mum VII. cum in omnibus illis dynaftiis plurimi reges regnaffent, Iacobum cum familia fua in Aegyptum defcendiffe, vt paulo ante, feculo fcilicet fexto, regnum Thinitarum, & poftea regnum Memphitarum finem fortitum: feculo VIII. poft diluuium, veniffe paftores in Aegyptum, ibique regnum condidiffe, quos quidem paftores alii ex Arabia, ex Phoenicia alii accerfant. Et ifti quidem paftores regum omnium in Aegypto primi funt, in quibus conueniunt MANETHOS, AFRICANVS, EVSEBIVS, atque SYNCELLVS, licet non fine magna discrepantia, vt ipfemet agnofcit MARSHAMVS, in *can. chron. fec. VIII. p. 102.* FL. IOSEPHVS, fub hocce paftorum nomine ipfos Ifraelitas intelligit, *lib. I. contra Apion. p. 1039.* vbi & MANETHONIS fragmentum, ex quo tota res conftat, conferuauit. Sed hanc IOSEPHI fententiam omnibus viribus impugnat MARSHAMVS, his praecipue rationibus fultus: *Ifraelitae*, inquit, *venerunt numero 70. paftores autem 240000. Ifraelitae manferunt in Gofen, paftores diripuerunt Memphim. Ifraelitae redierunt poft annos 215. paftores nonnifi poft annos 511. Ifraelitae mifera feruitute oppreffi funt, paftores imperium exercuerunt in Aegyptios, a quibus vocati funt Hycfos, id eft, reges paftores, l. c. p. 103.* Operae vero pretium fuerit, nonnulla circa hanc MARSHAMI fententiam obferuare. Aegyptios a Chamo, fpeciatim Mizraimo, eius filio, originem ducere, pofitum eft extra controuerfiam, & fupra iam ad *§. IX. fect. fecundae* a nobis demonftratum. Vnde & Aegyptus non tantum in fcriptura facra Mizraim, fed & fubinde ארץ חם *terra Chami* dicitur, *Pf. LXXVIII. 51. CV. 23. 27. CVI. 22.* Nec illis refragatus fuero, qui hoc inde factum putant, quod Chamus Mizraimo filio fpeciatim adhaeferit, & in eius familia vixerit. Factum inde, vt Aegyptus etiam *Chemia* diceretur, a facerdotibus maxime, tefte PLVTARCHO in *Ifide*, &, fi nonnullos audias, ars, quae ibidem originem habuit, *chemica*. Immo Coptitae etiam nunc Aegyptum *Chemi* vocant. Accedit, quod Chamus diuinis maxime honoribus ab Aegyptiis cultus fit, non modo in celeberrimo illic templo Hammonis, fed & in vrbe ab eo dicta *No Ammon.* conf. SAM. BOCHARTVS, *geograph. facr. lib. I. cap. I.* Sed inde nondum fequitur, aut Chamum, aut Mizraimum in Aegypto regnaffe. Potuerunt enim Aegyptii ab illis originem ducere, etfi ipfi in Aegyptum non venerint, fed in vicinia confederint.

Concedatur autem & hoc, vixiſſe & Chamum & Mizraimum in Aegypto, probandum tamen adhuc eſt, Menem ipſum fuiſſe aut Chamum, aut Mizraimum. MARSHAMVS equidem id inde praecipue demonſtrare annititur, quod Seſoſtris fuerit Seſacus tempore Rehabeami, quodque tantum interualli a DIODORO SICVLO ſtatuatur inter Menem & Seſoſtrim, quantum inter Chamum & Seſacum in ſcriptura ſacra intercedit. Cum vero perperam vir doctus hoc ſibi ſumat, Seſoſtrim eundem eſſe cum Seſaco, vt ſuo loco euincemus, nihil aliud agit, quam vt id, quod incertum eſt, per aliud aeque incertum probet. EVSEBIVS equidem & SYNCELLVS Menem interpretantur Mizraimum Chami filium, hac maxime ratione inducti, quod HERODOTVS, *lib. II. cap. IV.* diſerte tradat, *Menem primum ex hominibus regnaſſe*, ſuffragante DIODORO SICVLO: *Poſt Deos, aiunt, primum regnaſſe in Aegypto Menam*, *lib. I. pag. 29.* Sed iam aliis obſeruatum, ſub *Diis* iſtic contineri etiam heroas vel ſemideos, quos diſerte vna cum Diis ab *hominibus regibus* DIODORVS diſtinxerat; quod & ex ipſo MANETHONE, AFRICANVS atque EVSEBIVS comprobant, apud SYNCELLVM, *p. 54. 55.* Heroas autem & ſemideos eſſe Meſtraeos, hoc eſt, ſucceſſores proximos Mizraimi. Vnde ſequitur, Menem non eſſe auctorem & progenitorem Meſtraeorum, ſed ſucceſſorem, atque adeo non fuiſſe ipſum Mizraimum, multo minus Chamum, ſed alium quemcunque regem, qui longe poſt demum extiterit. Accedit, vt reliqua mittam, quae contra eandem ſententiam vrgeri poterant, quod de Mene EVSEBIVS dicat: *ille expeditionem extra fines* (ſui regni) *ſuſcepit, & illuſtris eſt habitus, ſed ab hippopotamo eſt raptus*, apud SYNCELLVM *pag. 55.* Quae cum regem indicent, qui victor vicinos reges aut populos ſibi ſubiecit, indeque adeo illuſtris euaſit, vt ab eo hiſtoria Aegypti & epocha inciperet, in Chamum profecto aut Mizraimum non quadrant. Plura hunc in modum dabit IACOBVS PERIZONIVS, qui iſtam MARSHAMI ſententiam prorſus confecit, in *Aegypt. orig. inueſtigat. cap. V. pag. 65. ſeqq.* Iam, quod ad reges attinet, quos MARSHAMVS in variis dynaſtiis diſpoſitos, ad paſtorum vsque in Aegyptum aduentum regnaſſe, perhibet, quid de iis ſtatuendum ſit, ſatis liquet ex iis, quae generatim de iſtis dynaſtiis ſupra ad §.

X. ſe-

X. sectionis primae disputauimus. Paucis: incerta, dubia, ficta, commentitia sunt omnia. Quae vero de aduentu pastorum, quos ab Israelitis diuersos esse contendit, adfert, digna sunt, quae paulo accuratius discutiantur. E re autem nostra fuerit integrum MANETHONIS locum hac de re adferre, prout eum nobis conseruauit FL. IOSEPHVS, *lib. I. contra Apion. p. m. 1039.* & quidem, quia paulo prolixior est, ex latina tantum versione: *in secundo itaque Aegyptiacorum, haec scripsit Manethos: fuit nobis rex Timaus nomine, sub hoc nescio quomodo Deus iratus fuit: & praeter spem ex partibus orientalibus homines genere ignobiles adepta fiducia in prouincia castrametati sunt: & facile ac sine bello eam potenterque ceperunt, & principes eius alligantes, de cetero ciuitates crudeliter incendere & deorum templa euertere. Erga omnes vero prouinciales inimicissime se gesserunt, alios quidem perimentes, aliorum vero & filios & coniuges in seruitutem redigentes: nouissime vero & vnum ex se fecere regem, cui nomen Saltis. Hic enim Memphidem veniens, superiore inferioreque prouincia tributaria facta, praesidia relinquens opportunis locis, maxime partes muniuit orientales, prospiciens, quod Assyrii aliquanto potentiores, erant desideraturi regnum eius inuadere. Inueniens autem in praefectura Saite ciuitatem opportunissimam, positam ad orientem Bubastis fluminis, quae a quadam antiqua theologia Auaris appellabatur, hanc fabricatus est, & muris maximis communiuit, collocans ibi multitudinem armatorum vsque ad ducenta quadraginta millia virorum eam custodientium. Hic autem messis tempore veniebat, tam vt frumenta meteret, & mercedes exsolueret, quam vt armatos ad terrorem extraneorum diligenter exercitaret. Qui cum regnasset decem nouem annis, vita priuatus est. Post hunc autem regnauit alter quatuor & quadraginta annis, Baeon nomine. Post quem alius Apachnas, sex & triginta annis & mensibus septem. Deinde Apochis vnum & sexaginta & Ianias quinquaginta & mense vno. Post omnes autem Assis nouem & quadraginta & mensibus duobus. Et isti quidem sex apud eos fuere primi reges, debellantes semper, & maxime Aegypti radicem amputare cupientes. Vocabatur autem gens eorum Hycsos, hoc est, reges pastores. Hyc enim secundum sacram linguam regem significat: Sos vero pastorem siue pastores, secundum communem dialectum; & ita*

ita compositum inuenitur Hycsos, quidam vero dicunt, eos Arabes esse. Addit vero porro IOSEPHVS: *In aliis autem exemplaribus non reges significari, comperi per appellationem Hyc, sed e diuerso captiuos declarari pastores. Hyc enim Aegyptiaca lingua, & hac, quando denso sono profertur, captiuos aperte significat: & hoc potius verisimile mihi videtur, & historiae antiquae conueniens. Hos ergo, quos praediximus, reges, & eos, qui pastores vocabantur, & qui ex eis fuere, obtinuisse Aegyptum, ait, annis vndecim & quingentis. Post haec autem regum Thebaidis & Aegypti reliquae factam dicit super pastores inuasionem, & bellum maximum & diuturnum eis illatum. Sub rege vero, cui nomen erat Alisfragmuthosis, victos dicit pastores, & aliam quidem vniuersam Aegyptum perdidisse; inclusos autem in locum habentem mensuram iugerum decem millium, cui loco nomen est Auaris. Hunc Manethon dicit omnem maximo muro atque robustissimo circumdedisse pastores, quatenus & omnem possessionem munitam haberent, simul & praedam suam. Filium vero Alusfragmuthoseos Themosin, conatum eos vi expugnare, cum quadringentis octoginta millibus armatorum, eorum muros obsedisse. Cum vero obsidium desperasset, pacta cum eis fecisse, vt Aegyptum relinquentes, quo vellent, innoxii omnes abirent. Illos vero his promissionibus impetratis, cum omni domo & possessionibus non minus ducenta quadraginta millia numero ex Aegypto per desertum in Syriam egisse, & metuentes Assyriorum potentiam (tunc enim illi Asiam obtinebant) in terra, quae nunc Iudaea vocitatur, ciuitatem aedificasse, quae tot millibus hominum sufficere posset, eamque Hierosolymam vocitasse.* In qua quidem MANETHONIS narratione etsi vera mixta sint falsis, luculentissima tamen eorum, quae de Israelitarum in Aegyptum ingressu, fatis, quae ibi experti sunt, & eorundem ex Aegypto egressu Moses refert, vestigia deprehenduntur, vt adeo dubium non sit, pastores illos non alios esse, quam Israelitas. Primo enim vel ipsum hoc innuit nomen *pastorum*: cum & maioribus Israelitarum & ipsis Israelitis vitam pastoritiam maxime placuisse, constet, vnde & iuxta IOSEPHVM ipsis τὸ ποιμαίνειν πάτριον ἦν, *pascere, patrius mos erat.* conf. *Gen. XLVI. 32. XLVII. 6.* Venerunt pastores illi in Aegyptum ex regionibus πρὸς ἀνατολὴν *ad orientem* Aegypti sitis: quod & de Isra-

Iſraelitis rectiſſime dicitur, qui terreſtri itinere non aliter, quam ab oriente, per anguſtias terrae inter mediterraneum & rubrum mare ſitae Aegyptum adire potuerunt. Sed id quoque in Iſraelitas quadrat, quod de paſtoribus dicitur, eos fuiſſe homines ignobiles atque obſcuros. Tales enim non poterant non ſaltem Aegyptiis videri Ebraei. De paſtoribus porro dicitur, eos ῥαδίως *facile*, ἀμαχητὶ, *ſine pugna* obtinuiſſe Aegyptum. Nimirum Ioſepho a rege volente iubenteque ſumma in Aegyptum poteſtas collata eſt, vt alterum ab eo locum teneret. Toti namque eum praefecit Aegypto. vid. *Geneſ. XLI. 40. ſeqq.* De eodem quoque haud inconcinne capitur, quod de Salti rege MANETHOS refert, *eum omnem Aegyptum ad tributum pendendum adegiſſe.* Eum namque omnes priuatorum agros, frumento Aegyptiis ſubminiſtrato, emiſſe Pharaoni, hinc eos poſſeſſoribus reſtituiſſe ea lege, conſtat, vt quintam partem fructuum regi praeſtarent, quod in morem perennem abiit. *Geneſ. XLVII. 20. ſeqq.* Quod vero Aegyptios a paſtoribus oppreſſos, duriusque habitos MANETHOS refert, inde forte ortum, quod Ioſephus *populum tranſtuliſſe in vrbes ab extremis terminis Aegypti vsque in alios fines*, dicitur, *Geneſ. XLVII. 21.* Cum etiam Iſraelitarum cauſſa Deus grauiſſimas plagas Aegyptiis immiſerit, eo, quod hi illos dimittere nollent, ratio patet, cur Aegyptii infenſo deinceps in Iſraelitas fuerint animo, paſtoresque MANETHOS deſcribat vt homines crudeliſſimos, qui vltimam Aegyptiis adferre perniciem conati ſint. Neque tantum duriſſima quaeque, etſi ſuamet culpa, Iſraelitarum cauſſa perpeſſi ſunt Aegyptii, ſed ab illis etiam tandem exeuntibus magna bonorum parte ſpoliati ſunt, vnde MANETHONI impia quaeuis & atrocia de paſtoribus comminiſcendi, occaſio. Ad haecce tandem accedit, quod paſtores ex Aegypto eiecti per deſertum in Syriam ſe contuliſſe, & in Iudaea Hieroſolymam vrbem extruxiſſe dicantur, quod de Iſraelitis intelligendum, nec de aliis intelligi poſſe, coecus ſit, qui non videat. Nec obſtat, quod Hieroſolyma ab Iſraelitis condita non fuerit, ſed longe fuerit antiquior. Ab iis enim amplificata eſt, maximamque hinc celebritatem conſecuta, vt facile MANETHOS, rerum antiquiſſimarum non ſatis gnarus, in eam ingredi ſententiam potuerit, ab ipſis Iſraelitis eam conditam eſſe. Sed haec, quae hactenus diximus, aliaque idem

confirmantia, erudite iam & accurate obseruauit IACOBVS PERIZONIVS, *Aegyptiar. orig. inuestig. cap. XIX. pag. 343.* qui & *pag. 349. & seqq.* ostendit, quae & de tempore, quo pastores in Aegypto fuerunt, & de loco, vbi habitarunt, dicuntur, quam rectissime in Israelitas quadrare. Ad ea, quae praeter alios IO. MARSHAMVS contra hanc sententiam adfert, quaeue antea iam commemorauimus, respondere haud adeo difficile fuerit. Summa haec est, multa de pastoribus istis dici, quae in Israelitas non quadrent. Ad hoc generatim primum respondebimus: deinde speciatim nonnulla delibabimus. Nimirum ipsimet supra iam fassi sumus, in MANETHONIS narratione vera mixta esse falsis. Quod fieri aliter non posse, facile concedet, qui secum cogitat, I) gentilium scriptoribus res originesque Ebraeorum neutiquam ita fuisse perspectas, vt aliquid, quod ab omni errore liberum esset, de illis tradere potuerint. Vnde scriptores cetera praestantissimi, de rebus Ebraeorum ita loquuntur, vt vera falsis admisceant. II) Speciatim, quod ad Aegyptios attinet, illis parum honorificum erat, exitum gentis Israeliticae ex Aegypto ita ad posteros propagari, prout eum Moses narrauerat. Quo magis itaque suae gloriae consultum cupiebant, eo magis gentem iudaicam deprimebant, eiusque originem & res gestas obscurare annitebantur. Id quod & IOSEPHO iam obseruatum *contra Appion. lib. I. pag. 1039.* itemque *p. 1051.* Hinc fabulae istae de gente Ebraea apud Aegyptios lepra infecta, Diisque pariter ac hominibus inuisa, ideoque ab Aegyptiis expulsa. III) Hinc &, quid de MANETHONE censendum sit, patet, quem iniquo in Iudaeos fuisse animo, tam aperte constat, vt nemini hac de re dubitare fas sit. Vt ergo apud Ptolomaeum Philadelphum Iudaeis, plus quam ipse vellet, fauentem, gentis huius antiquitatem deprimeret, eamque inuisam omnibus & contemtibilem redderet, data opera suam ita exornasse historiam videtur, vt, quae vera erant, falsis narrationibus adulteraret. Et tamen IV) vnius huius MANETHONIS fide & auctoritate, totum hocce de pastoribus, ab Israelitis distinctis, commentum innititur, cum nec apud HERODOTVM, nec DIODORVM SICVLVM, ylla regni pastorum in Aegypto, vti nec reliquorum, quae in opprobrium Ebraeae gentis de eius origine ab aliis conficta sunt, fiat mentio. Quae vero IOSEPHVS,

AFRI-

AFRICANVS, EVSEBIVS, hac de re habent, vni debentur MANETHONI. Quod ſi quis recte ſecum expenderit, facile concedet, parum eos, quid ſtatuant, penſi habere, qui hanc de paſtoribus narrationem tanta religione ſuscipiunt, vt varia eidem commenta admixta eſſe negent. Sin admixta eſſe fateantur, mirari deſinant, cum hiſtoria Iſraelitica in quibusdam eam conuenire, vbi ſcilicet MANETHOS aliquid ex veritate retinuit, at diſcrepare in aliis, vbi, quae ipſe commentus erat, aut ab aliis acceperat, admiſcuerat. Atque haec omnia itidem rectiſſime monuit PERIZONIVS, *loc. cit. pag. 339.* qui & bene addit, in huiusmodi comparatione ſpectandam eſſe ſummam rerum, quae, ſi in antiquis adeo hiſtoriis apud varios diuerſarum gentium ſcriptores congruat, tum vero circumſtantiarum quarundam adeo magnam non habendam rationem; idque exemplo eorum, quae IVSTINVS, *lib. XXXVI. cap. II.* de Abrahamo, Iſraele, Iuda, Ioſepho, Moſe, Aarone, narrat; in quibus licet plurima ſint aperte falſa, nemo tamen dubitauerit, eum de eodem Abrahamo, Iſraele & reliquis, de quibus ſcriptura ſacra loquitur, verba facere. Iam quod ad argumenta a MARSHAMO allata attinet, etſi vnico ictu proſternantur, ſi iuxta hactenus obſeruata dicamus, mirum non eſſe, ſi in MANETHONIS narratione, commentis referta, nonnulla occurrant, quae cum Iſraelitarum hiſtoria non conueniunt, paucis tamen ea perluſtrabimus & diluemus. *Iſraelitae*, inquit, *venerunt numero 70; paſtores autem 240000.* De Iſraelitis quidem id verum eſt; ſed cum breui temporis ſpatio mirum in modum in Aegypto aucti ſint, facile fuit homini, ad mentiendum prono, eiusmodi quid fingere. Addendum vero, quod nec MANETHOS illud dicat, quod illi tribuit MARSHAMVS, paſtores ſcilicet cum exercitu 240000. in Aegyptum veniſſe, ſed tantum, illos obſcuros homines ſumta audacia occupaſſe Aegyptum, atque ita tandem ſibi conſtituiſſe regem, tum vero ab oriente Aegypti extruxiſſe & muniuiſſe vrbem Auarim, inque ea conſediſſe & collocaſſe ſuos homines vsque ad 240000. Vnde intelligitur, non ſtatim ab initio tantum fuiſſe paſtorum numerum, ſed poſtea demum eos ita auctos. Pergit MARSHAMVS: *Iſraelitae manſerunt in Goſen, paſtores diripuerunt Memphim.* Habitarunt vtique Iſraelitae in terra Goſen. Fieri autem potuit, vt, cum admodum multiplicati eſſent, nonnulli ad Memphim vsque

vsque sedes suas extenderent; aut vt Memphis prae reliquis Aegypti vrbibus plagas, a Deo Aegyptiis ob Israelitas immissas, fuerit experta: vnde enata fabula, Memphim a pastoribus direptam. *Israelitae*, inquit, *redierunt post annos 215. pastores nonnisi post annos 511.* De Israelitis id verum est. Etsi enim *Exod. XII. 40.* peregrinatio filiorum Israel, qui commorati sunt in Aegypto, ccccxxx. annorum fuisse dicatur, hoc tamen ita intelligendum, vt anni peregrinationis patriarcharum Abrahami, Isaaci & Iacobi includantur, in sequentibus comprobabitur. Sed ad pastores quod attinet, eos DXI. annos in Aegypto fuisse, quis soli MANETHONI, tot alia mentienti, crederet? Denique & hoc addit: *Israelitae misera seruitute oppressi sunt; pastores imperium exercuerunt in Aegyptios, a quibus vocati sunt Hycsos, id est, reges pastores.* Sed respondetur, etsi Israelitae seruitute oppressi sint, hoc tamen tum demum factum, cum reges surgerent, qui eorum, quae Iosephus praestiterat, ignari erant. Quod si autem cogitemus, Iosephum toti Aegypto praefuisse, alterumque a Pharaone tenuisse locum, pastorum, in Aegyptios imperium exercentium, vestigia facile deprehendemus. Vnde & nobis non obstat, quod MANETHOS dicit; pastores *Hycsos*, id est, *reges pastores* dictos, quamuis IOSEPHVS aliam, eamque verosimiliorem vocis interpretationem tradat, ea scilicet *captiuos* denotari, quod profecto in Israelitas, si vltima praesertim eorum fata spectes, optime quadrat. Reliqua, quae hac de re adhuc dici poterant, suppeditabit, quem saepius iam laudauimus, IACOBVS PERIZONIVS, *loc. cit. cap. XIX. & XX.* add. HERMANNVS WITSIVS, *Aegyptiacor. libr. III. pag. 208. seqq.* Ad Israelitas spectare, quae de pastoribus narrat MANETHOS, etsi variis commentis sint interpolata, agnoscit etiam HVGO GROTIVS, de *verit. christian. relig. lib. I. §. XVI. pag. 64.* Missis nunc hisce, reliqua, quae de rebus Aegyptiorum, prout ad hocce temporis interuallum spectant, adhuc obseruanda sunt, summatim complectemur. Primum hoc est, regibus Aegyptiorum iam tum commune fuisse nomen Pharaonis. Hoc enim neutiquam proprium esse, sed honoris caussa omnibus fuisse tributum, idque ad Ezechielis vsque tempora obtinuisse, iampridem viri docti obseruarunt. conf. *Ezechiel. XXXII. 2.* Idque inde etiam intelligitur, quod quandoque nomina propria regum Aegypti huic titulo

titulo subiiciantur. Sic Pharao Necho memoratur *II. reg. XXIII. v. 29.* & Pharao Haphra *Ierem. XLIV. 30.* De origine tamen & significatione vocis, variae eruditorum sunt sententiae. SAM. BOCHARTVS eam *crocodilum* interpretatur, certam interim rationem, cur reges ita adpellati sint, adferre nequit, in *Phaleg lib. II. c. XXVI.* ATHANASIVS KIRCHERVS a verbo ebraeo פרע *liberum, solutum esse*, hanc vocem deriuat, regesque Aegypti ita dictos putat, quod liberi essent legibusque soluti, *Oedip. Aegyptiac. lib. VIII. cap. II.* quam sententiam etiam suam fecit CAMPEGIVS VITRINGA, *obseruation. sacrar. lib. I. cap. VI. §. IX. pag. 64.* Aliis autem haec deriuatio nimis coacta videtur, simulque IOSEPHVM sequi malunt, qui diserte scribit, *Pharao apud Aegyptios regem significare; antiquitat. iudaic. lib. VIII. cap. II.* Quam significationem si admittas, nonnulli originem vocis in lingua Copto-Aegyptia sibi inuenisse visi sunt, in qua adhuc extet nomen *ουρο rex*, cum articulo πι vel Φι, Φιουρο, & cum affixo, seu potius infixo primae personae Φαουρο, *rex meus.* Hanc deriuationem etiam calculo suo adprobat AVGVST. PFEIFFERVS, *dub. vexat. cent. I. loc. LXXV. pag. 192.* add. ATHAN. KIRCHERVS, in *lingua copta restit. supplem. pag. 189.* Alii autem, eandem significationem retinentes, ex lingua arabica hanc vocem deriuare malunt. Sed an, si significationem spectes, satis tuto hic IOSEPHO fides adhibeatur, haud sine ratione forte dubites. Obstat namque inter alia, quod & SAM. BOCHARTO, *loc. cit.* obseruatum, quod saepius in scriptura *rex Pharao* legatur, quae inanis esset ταυτολογία, si vox Pharao regem significaret. Mihi ita videtur, cum veteris linguae aegyptiacae paucissima supersint vestigia, inanem esse illorum operam, qui vocis istius originem & significationem inuestigare annituntur. Facilius hinc est afferre rationes, cur nulla sententiarum antea memoratarum admitti queat, quam inuenire aliam, quae nulla difficultate laboret. Sufficit itaque nosse, omnes Aegypti reges olim dictos Pharaones. Alterum, quod de rebus Aegyptiorum, prout ad hoc temporis interuallum spectant, obseruandum, ad litterarum pertinet studia. Etsi enim incertissima sint, quae de Mercurio, artium atque scientiarum apud Aegyptios inuentore, dicuntur, vt supra iam ad §. *XXII.* obseruauimus, sapientiae tamen studia iam tum apud eos floruisse, negari ne-

quit. De Mose enim Stephanus dicit, *eum eruditum in omni sapientia Aegyptiorum*, *Actor. VII. 22.* Hinc & apud Esaiam vatem reges Aegyptiorum gloriantur, se esse בני חכמים *filios sapientum*, *cap. XIX. 11.* qui iam ab antiquissimis temporibus a sacerdotibus & philosophis sapientiam acceperint. Qualis vero ista sapientia fuerit, aut quibus constiterit partibus, non aeque facile est definire. Si PHILONI iudaeo credimus, Moses arithmeticam, geometriam, metricam harmonicamque theoriam, omnem praeterea musicam & occultam philosophiam litteris, vt vocant, hieroglyphicis descriptam, ab Aegyptiis didicit, de *vita Mosis lib. I.* ex quo eadem repetit CLEMENS Alexandrinus, *stromat. lib. I. p. 343.* Et hinc, quaenam Aegyptiorum iam ante Mosis tempora fuerint studia, viri docti colligunt. Et SIXTVS quidem Senensis Aegyptiorum sapientiam, qua Moses eruditus fuit, in quatuor species diuidit, mathematicam, physicam, ethicam & theologicam, quorsum & litteras hieroglyphicas refert; mathematicam vero iterum in geometriam, astronomiam, arithmeticam & musicam dispescit, *bibliothec. sanctae lib. II. p. 46.* Neque tantum has eruditionis partes iam tum apud Aegyptios in vsu fuisse contendit, sed quaenam Aegyptiorum etiam in physicis, ethicis &c. dogmata fuerint, coniecturis suis nimis quandoque indulgendo, definire audet. De matheseos variis partibus nonnulli rationes varias adferunt, quibus probent, eas iam tum apud Aegyptios in vsu fuisse. Nili enim exundationem annuam, agrorum limites confundentem, necessitatem illis imposuisse, agros metiendi, vt certae possessiones essent, indeque enatam geometriam; siderum ceu Numinum venerationem, suasisse, vt accuratius ad eorum motus attenderent, inuitasse etiam serenum, quo Aegyptii fruuntur, coelum, vnde astronomia; vtrique inseruire arithmeticam, & sic porro. Legenda, quae de Aegyptiorum sapientia & eius partibus adferunt THEOPHILVS GALEVS, *philos. gener. sect. I. cap. I.* OTTO HEVRNIVS, *philosoph. barbar. pag. 39.* GERH. IOANNES VOSSIVS, de *philos. sectis cap. II.* PETRVS LAMBECIVS, in *prodrom. histor. litterar. pag. 143. seqq.* aliique. Quod si & mihi hac de re meam proferre sententiam fas sit, non omnino, quae vulgo hac de re dicuntur, certa esse, existimo. Id quidem dubio caret, sapientiae studia iam ante Mosis aetatem apud Aegyptios floruisse; nec abnuo, istas eruditionis partes in vsu fuisse apud Aegyptios; sed, an iam ante Mosis

tempora,

tempora, omnes istae atque singulae apud Aegyptios floruerint, & eas Stephanus designauerit, cum Mosen in omni sapientia Aegyptiorum eruditum dicit, id quidem eiusmodi esse, vt nec adfirmare, nec abnuere illud pronum sit, existimo. Rationes, quibus harum scientiarum antiquitas apud Aegyptios probatur, non in omnibus aeque procedunt. PHILONIS auctoritati, ad quam omnia redeunt, hic non multum tribuendum esse, iam demonstraui in *introduct. ad histor. philos. Ebraeor. pag. 30.31.* Medicam artem apud Aegyptios in vsu fuisse, luculenta Mosis verba *Gen. L. 2.* nos dubitare non sinunt, cum רפאים *medicorum* diserte ibi mentio fiat. Cumque qui eo tempore medicinam apud Aegyptios faciebant, cadaueribus condiendis operam nauabant, hinc factum, vt LXX. interpretes hanc vocem reddiderint ἐνταφιαστάς. DIODORVS SICVLVS *lib. I.* refert, Aegyptios medicinae auctores esse, quod documento est, antiquissimis temporibus apud eos hanc artem iam floruisse. Eodemque pertinet, quod inter medicinae inuentores, praeter Hermetem, Osiris, siue Apis aut Serapis & Isis referantur, & Aesculapius Aegyptius fuisse perhibeatur. Legendus hac de re DANIEL CLERICVS, in *historia medicinae lib. I. cap. V. VI. VII.* An chemica etiam ars iam tum Aegyptiis cognita perspectaque fuerit, acriter inter viros doctos, HERMANNVM CONRINGIVM, atque OLAVM BORRICHIVM fuit disceptatum, illo hoc negante, in *opere de Hermetica Medicina*, hoc affirmante, in commentatione *de ortu & progressu chemiae.* Certe Mosen artis chemicae non prorsus rudem fuisse, ex eo, quod vitulum aureum in puluerem redegerit, aperte constat, *Exod. XXXII. 20. Deut. IX. 21.* Hoc autem, quin ab Aegyptiis acceperit, in quorum sapientia eruditus fuit, non videtur dubitandum. Dictum hac de re in *introd. ad hist. phil. Ebraeor. p. 31. 32.* Sed de studiis Aegyptiorum, de quibus hactenus dictum, conferendus MELCHIOR LEIDEKKERVS, de *republ. Ebraeor. lib. III. cap. III.* Superest, vt de theologia, seu religione Aegyptiorum, aliquid subiiciamus. Eam mirum in modum nonnulli euehunt, eiusque conuenientiam cum religione Israelitarum ostendere satagunt: immo parum abest, quin verae religionis originem illis tribuant. Repetenda, quae supra ad §. *XXII.* de theologia Mercurii trismegisti diximus. Fauere illis etiam videtur PLVTARCHVS, magnifice admodum de Aegyptiis sentiens, deque

reli-

religiosis eorum institutis asserens, *in sacris eorum operationibus nihil esse* ἄλογον, οὐδὲ μυθῶδες, οὐδὲ ὑπὸ δεισιδαιμονίας, *a ratione alienum, nihil fabulosum, nihil a superstitione profectum, (vt nonnulli censent) sed alia habere morales vtilesque caussas, alia vero expertia non esse elegantiae cuiusdam aut historicae, aut naturalis*; de *Iside pag. 353.* Nimirum ad πολυθεΐαν quod attinet, quae vel maxime cum sana ratione pugnat, eam ita excusant, vt dicant, eos immensam vnius Dei potestatem in variis symbolis adumbrasse, ac veneratos esse. Ita PORPHYRIVS: *Aegyptii* τὴν ἐπὶ πάντα δύναμιν θεοῦ διὰ τῶν συννόμων ζώων, ἣν ἕκαστος τῶν θεῶν παρέχειν, ἐθεράπευσαν, *per nomorum suorum animalia venerabantur Dei in res omnes potestatem, quam singuli Deorum declararent*, de *abstinent. lib. IV. cap. IX.* At enim vero longe aliter alii tum Graeci, tum Romani scriptores hac de re pronuntiarunt, idololatriam ineptissimam, turpissimamque superstitionem, in iis notantes. Primos equidem Aegypti incolas veram religionem, quam a Noacho acceperant, aliquantisper retinuisse, facile mihi persuadeo. Hinc vero deflectentes, in varia mox prolapsi sunt idololatriae genera. Namque & maiores suos gentisque conditores, aut qui de se bene meriti essent, & sidera coelestia, & res alias creatas diuino honore prosecuti sunt. De Chamo, apud ethnicos scriptores Hammonis nomine noto, iam antea diximus. Osirin, sub quo nomine secundum quosdam ipse Chamus, secundum alios Menes, quem antea a Chamo distinximus, latitat, Isin, aliosque, quos praecipua veneratione dignati sunt, homines fuisse, bene de republica meritos, quos in grati animi testificationem intulere coelo, demonstrat EVSEBIVS, *praeparat. euangel. lib. I. cap. IX.* Idem iam antea tradiderat DIODORVS SICVLVS, *lib. I. pag. 12.* Addendus his daemonum cultus, quos IAMBLICHVS ex Aegyptiorum disciplina κοσμοκράτορας vocat, de *myster. Aegyptior. sect. I. cap. XI.* De siderum cultu res satis nota est. Testem tamen itidem damus DIODORVM SICVLVM: *homines, qui erant in Aegypto olim, sursum in coelum adspicientes, atque vniuersi naturam stupentes atque admiratos existimasse*, δύο θεοὺς ἀϊδίους καὶ πρώτους τόν τε ἥλιον καὶ σελήνην, *lib. I. pag. 10.* Ex coelo si in aërem descendamus, inter volucres accipitres maxime & Ibes Aegyptii colebant. vid. PLVTARCHVS, *loc. cit. pag. 371.* CICERO, de

nat.

nat. Deorum lib. I. p. 101. add. EVSEBIVS, *praeparat. euangel. lib. III. cap. IV.* Non minus & animalia quaedam tum terreſtria, tum aquatilia, Numinum inſtar venerabantur. Inter haec erant *lupi, ſimiae, canes, feles, bos femina, & oues.* Quanquam non omnium eadem in animalibus venerandis fuerit ſuperſtitio. Inde etiam mutua (quod probe notandum) odia, dum hic illud animal, iſtic aliud coleretur, & ſacrum haberetur. vid. HERODOTVS, *lib. II. cap. LXIX. ſeqq.* Tantaque in his omnibus Aegyptiorum fuit ſuperſtitio, vt ſcriptoribus Romanis & Graecis eam irridendi inde nata fuerit occaſio. Notumque eſt illud IVVENALIS:

Quis neſcit, Voluſi Bithynice, qualia demens
Aegyptus portenta colat? Crocodilos adorat,
Pars haec, illa pauet ſaturam ſerpentibus Ibim.

ſat. XV. Pari ratione & TVLLIVS: *cum poëtarum autem errore coniungere licet portenta Magorum, Aegyptiorumque in eodem genere* DEMENTIAM, *de nat. Deor. l. c.* Vnde & factum, vt apud Romanos ſacra Aegyptiorum aegre non tantum admiſſa, ſed & aliquoties vrbe exacta ſint. TERTVLLIANVS: *Serapidem, Iſidem & Harpocratem cum ſuo Cynocephalo capitolio prohibitos, id eſt, curia Deorum pulſos, Piſo & Gabinius COSS. non vtique chriſtiani, euerſis etiam aris eorum, abdicauerunt; turpium & otioſarum ſuperſtitionum vitia cohibentes; apolog. cap. VI.* Deſinant itaque, quibus aegyptiaca tantopere placent, PLVTARCHI nobis obiicere auctoritatem, cum alii ex ipſis ethnicis, quorum & hac in re non minor, quam PLVTARCHI eſt auctoritas, longe aliter hac de re iudicent. Immo ipſe non ſatis ſibi conſtat PLVTARCHVS. Saltem diffiteri ipſemet nequit, Aegyptios religionem ſuam ridiculam feciſſe, eamque ita comparaſſe, vt aliis in ſuperſtitionem foedam atque indignam inducendis, vel omni pietati radicitus extirpandae, apta ſit. *Sed Aegyptiorum,* inquit, *plerique, colentes ipſa animalia & tractantes, tanquam Deos,* οὐ γέλωτος μόνον, οὐδὲ χλευασμοῦ καταπεπλήκασι τὰς ἱερουργίας, *non ſannis modo & irriſioni totam pene ſacrorum obiecerunt rationem, (hoc enim a ſtultitia illa malum prouenit minimum) ſed & vehemens ingerebatur animis opinio, quae infirmis atque ſimplicibus meram inducit ſuperſtitionem, vehementiores autem atque audaciores ad*

negandum Deos, belluinasque cogitationes propellit, de Iside pag. 349. Nec multum proficiunt, qui Aegyptiorum theologiam aenigmaticam fuisse, vrgent, quae sub symbolis quibusdam ac inuolucris magna mysteria occultauerit. Etsi enim forte quidam ex sapientum numero ita existimauerint, & ne absurdissima quaeque admittere tenerentur, in eam ingressi sint sententiam, plebi tamen maximaeque adeo hominum parti, prorsus persuasum fuit, istis omnibus, quae pro Numinibus venditabantur, diuinitatem inesse. Fieri etiam potuit, vt callidi sacerdotes, ad sacra sua augustiora facienda, multa sub symbolis absconditerint, vnde factum, vt populus tandem, sensum ac significationem istorum symbolorum non intelligens, reuera istis symbolis diuinitatem tribuerit, in turpissimam foedissimamque hoc ipso praeceps datus idololatriam. Vndecunque autem demum haec idololatria orta sit, reuera animos Aegyptiorum occupauit: sapientioribus eius foeditatem perspicientibus, & hinc ad mysteria inde eruenda iterum se recipientibus. Quanquam reuera mysteria, quae sub his inuolucris sibi inuenisse visi sunt, non adeo magni fuerint momenti, & ad proletariam rerum naturalium vltimato redierint cognitionem; nec certum, an primi isti symbolorum inuentores hoc sibi voluerint, quorum mens an continua traditione inter sacerdotes propagata sit, merito dubitatur. Fieri enim potuit, vt gentis suae conditorum, aliorumque heroum facta, aut simile quid, sub istis inuolucris occultauerint. Sed hac de re alibi. conf. HERMANNVS WITSIVS, *Aegyptiacor. lib. II. cap. IV. §. XIII. seqq. p. 52. seqq.* Aegyptii autem ab idololatriae foedissimae crimine eo minus liberari possunt, quod non tantum res creatas varias, & animalia, pro Diis habuerint, sed eorum quoque imagines diuino honore prosecuti sunt. De Osiridis imaginibus hoc testatur PLVTARCHVS, de *Iside & Osiride p. 371.* de brutorum simulacris, & reliquis huc spectantibus, HERODOTVS, *lib. II.* DIODORVS SICVLVS, *lib. I.* legi possunt. Atque haec quidem vt extra controuersiam posita sunt, ita hoc adhuc dubium alicui videri poterat, an ista, quam memorauimus, idololatriae contagione iam ante Mosis tempora infecti fuerint Aegyptii? Etsi enim illud dubio careat, pridem ante Mosis tempora idololatriam ortam, ita illud saltem vix

vix credibile videri poterat, ad eam dementiam tam breui temporis ſpatio procedere homines potuiſſe, vt animalia etiam Numinum loco colerent. Sed praeterquam quod ſuperſtitio citius, quam credi poteſt, incrementum capiat, vel ex ipſo decalogi praecepto primo *Exod. XX. 4.* colligi poteſt, iam tum eiusmodi idololatriae ſpecies in vſu fuiſſe, dum diſerte Deus prohibet, ne quis ſculptile ſimulacrum, aut imaginem vllam faciat eorum, *quae ſunt ſupra in coelis, aut in terris, aut in aquis, quae terrae ſubiectae ſunt.* Quae ſi recte expendantur, praecipuas idololatriae ſpecies, apud Aegyptios vſitatas, hic deſignari, quiuis facile deprehendet. Ex iſta etiam, quam indicauimus, Aegyptiorum ſuperſtitione, vt hoc vnicum addamus, fluxit, quod paſtores ouium Aegyptiis abominationi fuiſſe dicantur, *Gen. XLVI. 34.* Aliam equidem huius rei cauſſam commentus eſt PETRVS CVNAEVS, exiſtimans, cum plerique Aegyptiorum, artibus ſellulariis dediti, ſub vmbra vrbium intra moenia deſiderent, & ad mollitiem proni eſſent, paſtores, qui in campeſtribus Aegypti & prope paludes commorabantur, vtpote actuoſos gnauosque homines, illis fuiſſe execrabiles, propterea, quod ignauiam eorum ſemper ſolicitam tenerent. *Saepe enim*, inquit, *ingentes motus dabant, atque interdum etiam reges ſibi crearunt; de republ. Ebraeor. lib. I. cap. V.* Quibus quidem verbis haud obſcure ad paſtores illos MANETHONIS, qui reliquos Aegyptios grauiſſime adflixiſſe perhibentur, & de quibus antea dictum, reſpicit. Sed multa hic inter ſe miſcet vir ille doctiſſimus, quae diligentius diſcernenda erant, & accuratum examen non ſuſtinent. Quod autem CVNAEVS occulte innuit, id apertius prodidit SAM. BOCHARTVS, cauſſam odii, quo paſtores Aegyptii proſecuti ſunt, inde arceſſendam contendens, quod paſtores illi, qui in Aegypto regnarunt, mirum in modum Aegyptios vexando, eorum animos ab omni paſtorum gente prorſus abalienaſſent, in *Canaan. lib. I. cap. IV.* Exemplum his, qui ita exiſtimant, iam praeiuit IOS. SCALIGER, *animaduerſionib. ad Euſeb. p. 18.* Verum iſta ſua ſponte corruunt, cum fabula de paſtoribus ab Iſraelitis diuerſis, qui in Aegypto regnarint, cui haec ſententia innititur, ſupra iam exploſa ſit. Paſtores illi MANETHONIS non alii erant, quam ipſi Iſraelitae. Aegyptiis vero iam ante Iſraelitarum in Aegyptum

ptum aduentum, paſtores ouium execrabiles erant. Aliam itaque abominationis huius cauſſam fuiſſe, neceſſe eſt. Haec vero non aliunde petenda, quam ab ipſa Aegyptiorum ſuperſtitione. Cum enim certa animalium genera apud illos ſacra eſſent, ac Deorum loco haberentur, non poterant non inuiſi illis admodum eſſe, qui eiusmodi animalibus veſci ſibi non ducebant religioni. Ex HERODOTO conſtat, quod nec inſtrumentis Graecorum in ſcindendis animalibus, aut illorum carnibus, vti voluerint, ſuſpicantes, ad animalia, quae mactare nefas ducebant, ea adhibita, *lib. II. cap. XLI.* Idem ex verbis Moſis confirmari poteſt, *Exod. VIII. 26.* vbi Pharaonem ita alloquitur: *non eſt aequum, vt id faciamus: nam Aegyptiorum abominationem Deo noſtro offerremus: ecce, ſi Aegyptiorum abominationem coram oculis eorum offerremus, nonne nos lapidarent?* Aperte his verbis indicat Moſes, תועבת *abominationem* eſſe Aegyptiis, mactare pecora, vel ad ſacrificium. Pecorum itaque ſibi ſacrorum mactationem abominabantur; hinc & paſtores, qui ea hunc in finem alebant. Nec praetermittendum, quod nonnulli obſeruant, vocem תועבה ſubinde in ſcriptura ſacra odium vehemens, & quidem religioſum, ſeu ſacrum, denotare, vt *Deut. VII. 26. XXXII. 16. II. reg. XXI. 2.* alibique. Id vnicum obſtare videtur, quod & Pharaonem varios animalium greges aluiſſe conſtet ex *Geneſ. XLVII. 6. 16. 17. Exod. IX. 3. 4. 6. 20. 21.* & HERODOTVS pariter ac DIODORVS SICVLVS, paſtorum in Aegypto mentionem faciant; ille quidem *lib. II. cap. CLXIV.* hic autem *lib. I. p. 67.* Verum & ad hoc reſpondere facile eſt. Primo enim obſeruandum, non generatim a Moſe dici, omnes paſtores Aegyptiis fuiſſe abominationi, ſed tantum *paſtores ouium.* Nimirum, qui pecudes Aegyptiis ſacras mactabant, & hunc in finem illas paſcebant, illis abominationi erant, reliqui non item. Inter eiusmodi ſacras pecudes autem & oues referre licet, quas Thebanis quidem HERODOTVS, generatim Aegyptiis omnibus ſacras fuiſſe, DIODORVS referunt, ille *lib. II. cap. XLII.* hic *lib. I. p. 77.* Praeterea poterant Aegyptii greges pecorum ob alias rationes, vt lanam ſcilicet & lac ex iis perciperent, alere, eosque, qui eos paſcebant, tolerare, etſi non temere ferrent, qui ea animalia, quae ſibi ſacra erant, mactarent.

rent. Sed id quoque, quod paſtores ouium Aegyptiis abominationi fuiſſe dicuntur, recte intelligendum. Non enim id indicatur, ac ſi nullo modo eiusmodi homines ferre potuerint, ſed quod ad intimiora vitae ſocialis commercia eos non admiſerint, inferiorique loco, & ſeiunctos quodammodo ac ſeparatos a ſe eſſe voluerint, quemadmodum de ſubulcis ſpeciatim id tradit HERODOTVS: *ſubulci, quanquam Aegyptii indigenae, ſoli omnium nullum templum in Aegypto ingrediuntur; itemque nemo aut filiam cuipiam eorum nuptum dare vult, aut ex iis ducere, ſed ipſi inter ſe ſubulci dant, accipiuntque filias, lib. II. cap. XLVII.* Similiter & opilionum connubia refugiebant, neque cum iis familiariter verſabantur, vt cum mundioribus Aegyptiis, ideoque agros iis tribuebant peculiares; vt recte quoque IO. CLERICVS obſeruat, ad *Gen. XLVI. 34.* add. MELCHIOR LEIDEKKERVS, de *republ. Ebraeor. lib. II. cap. V. p. 151. ſeqq.*

** De origine regni Babylonici fuſe iam & ex inſtituto egimus ſupra ad *ſect. II. §. X.* vbi & demonſtrauimus, regni huius conditorem fuiſſe Nimrodum, de cuius ſucceſſoribus nihil certi pronuntiari poteſt. Scriptura enim ſacra praeter Amraphelem, regem Sinearis, nullum memorat: apud ſcriptores profanos autem cuncta ſunt incerta & obſcura. IVL. AFRICANVS adfert nomina ſeptem Chaldaeorum regum, ſex autem Arabum, qui ad Belum vsque in Babylonia regnauerint. Sed ea plane diuerſa ſunt ab iis, quae ex CTESIA alii afferunt. Primus AFRICANO eſt *Euechous*, CTESIAE *Belus*, quem nonnulli pro Nimrodo habent; quo iure, ſupra iam *l. c.* diſputauimus. Communem etiam illam valdeque receptam fabulam de magno illo imperio Babylonico, cuius fines a Nino filio Beli per totam Aſiam maiorem prolati ſint, ibidem iam exploſimus, hoc inter alia argumento vſi, quod Amraphel, rex Sinear, inter auxiliares copias Chedorlaomori regis Elam, id eſt Elimaidis, ceu multo potentioris, *Gen. XIV. 1.* numeretur. Et hic quidem cum vnicus ille Babyloniae rex ſit, cuius in hoc interuallo mentio iniicitur, de eo, ad noſtram ſententiam vlterius confirmandam, adhuc quaedam obſeruare liceat. Faceſſant procul Ebraeorum doctores, qui IONATHANEM VZIELIDEM ſecuti, Amraphelem eundem cum Nimrodo faciunt, quos praeter alia & tem-

porum rationes refellunt. Nec audiendus EVPOLEMVS, qui hostes Lothum captiuum abducentes ex Armenia arcessit: *Armenios superasse Phoenices, ipsumque Abrahami nepotem captiuum abduxisse*, vt ex ALEXANDRO POLYHISTORE refert EVSEBIVS, *praeparat. euangel. lib. IX. cap. IV.* Amraphelem Babyloniae fuisse regem, omni caret dubio, cum Sinear omnium confessione sit Babylonia: vnde & ONKELOS habet מלכא דבבל *rex Babelis*. De reliquis regibus ibidem commemoratis etsi multa viri docti disputent, proxime tamen forte ad veritatem accedunt, qui per Ellasar prouinciam Babyloniae vicinam, per Elam Elymaidem, & per *regem gentium* eum, qui Galilaeae gentium praefuit, intelligunt. Perperam autem FL. IOSEPHVS hos omnes Assyrios vocat, suam de hocce bello narrationem ita ordiens: *κατ᾽ ἐκεῖνον τὸν καιρὸν Ἀσσυρίων κρατούντων τῆς Ἀσίας*, *hoc tempore Assyriis Asia potientibus.* Paucis interiectis, regibusque Sodomae & vicinarum vrbium commemoratis, pergit: *hos Assyrii bello petierunt, diuisisque quadrifariam copiis, sub quatuor imperatoribus regionem illorum oppugnabant, commisso tandem praelio victores Assyrii Sodomitarum regibus tributum imperauerunt, &c. antiquit. iudaic. lib. I. cap. X.* Sed Assyriorum scriptura hic ne verbo quidem meminit. Talia itaque ipsemet commentus est IOSEPHVS, falsa opinione de Assyriis iam tum rerum in Asia potientibus, deque Babylonico Assyriacoque regno iam ea aetate coniunctis, deceptus. Scripturam si sequi maluisset, Chedorlaomorum Elami regem ceu potentiorem, & Amraphelem regulum seu dynastam Babyloniae minus potentem, nobis exhibuisset. Error ille de magno illo Babyloniorum imperio, iam Abrahami tempore in Asia florente, effecit, vt plurimi contra historiae Mosaicae fidem longe aliam horum temporum sibi imaginati sint faciem, quam reuera fuit, quod & AVGVSTINVS fecit *de ciuit. Dei lib. XVI. cap. XVII.* Et licet hodie passim a viris doctis explosus sit, non tamen desunt, qui eum adhuc sequuntur, quod & vir cetera doctissimus, NICOLAVS GVRTLERVS facit, *in originibus mundi lib. I. cap. VII. p. 79.* qui, vt fabulam illam cum scriptura sacra conciliet, monarchiam istam Babylonicam tempore Abrahami & Lothi in plura regna diuisam fuisse asserit, sed sine vlla probatione. Reliqua, quae de artibus & scientiis,

tiis, ſtudiis, religione, variisque inſtitutis Babyloniorum ſeu Chaldaeorum dicuntur, longe recentiora ſunt, quam vt hic commemorari debeant. Non equidem nego, iam hac aetate ſtudia quaedam litterarum apud Babylonios ſeu Chaldaeos floruiſſe; quemadmodum & apud eos idololatria haud dubio magna incrementa ſumpſit. At ex monumentis, quae ſuperſunt, certi quid hac de re definiri poſſe, abnuo. Quid de Zoroaſtre illo Chaldaeo, artium & ſcientiarum apud eos inuentore, ſentiendum ſit, iam expoſui ad praecedentem *§. XXII.*

*** De Aſſyriaci regni, cuius caput atque metropolis Niniue fuit, origine & conditore, itidem ſupra dictum, ad *ſect. II. §. X.* Patet inde, illud diſtinctum fuiſſe a Babylonico, nec in hoc quidem temporis interuallo coniunctum fuit. Idem admodum obſcurum fuit, arctisque haud dubio limitibus circumſcriptum. Longe vero poſt haec tempora maiorem in Aſia potentiam conſecuti ſunt Aſſyrii, quod ea aetate, qua iudices genti Iſraeliticae praefuerunt, contigiſſe nonnulli exiſtimant, ad quam & Belum, ſcilicet Aſſyriacum, a Babylonico diſtinctum, eumque adeo iuniorem, Ninum, eum itidem diuerſum ab eo, a quo forte vrbs Niniue nomen habet, & Semiramidem referunt. Rectius cum hac ſententia conuenit chronologia HERODOTI, aſſerentis, imperium Aſſyriorum in Aſia duraſſe annos D XX. Ἀσσυρίων, inquit, ἀρχόντων τῆς ἄνω Ἀσίης ἐπ᾽ ἔτεα εἴκοσι καὶ πεντακόσια πρῶτοι ἀπ᾽ αὐτῶν Μῆδοι ἤρξαντο ἀπίστασθαι, *cum Aſſyrii annis D XX. ſuperiorem Aſiam obtinuiſſent, primi Medi ab iis deficere coeperunt, lib. I. cap. XCV.* Suo itaque loco de iis dicetur pluribus.

* Phoenices ex Cananaeis, de quorum origine ſupra ad *ſect. II. §. IX.* diximus, ortos, conſtat inter omnes. Idque ex Phoenicum lingua, inſtitutis, moribus, artibus, aliisque argumentis probant viri docti. Hinc & LXX. interpretibus ſubinde terra Canaan eſt Phoenice, & pro Cananaeis Phoenices ponunt. Loca adfert SAM. BOCHARTVS, in *Phaleg lib. IV. cap. XXXIV. pag. 340.* qui & Graecis hanc Phoenicum originem non prorſus ignotam fuiſſe, oſtendit. Quod ſi quaeras, cur in Graecorum monumentis Phoenicum, non autem Cananaeorum nomine, veniant, rationem idem vir doctus

 hanc

hanc reddit: Cananaeos puduisse sui nominis, & desiisse sic appellari, propter anathema contortum in patrem suum Canaan: hinc pro Cananaeis Syros, Assyrios, Sidonios, Phoenices, Syrophoenices appellari maluisse. Quae coniectura, etsi satis incerta, tantisper admittenda, donec melior huius rei ratio adferatur. De nomine Phoenicum, itemque Phoeniciae eiusque origine, itidem nihil certi adfirmare licet. Nonnulli enim ἀπὸ τῶν Φοινίκων, hoc est, palmarum copia, Phoeniciam dictam volunt; alii a colore rubri maris, vnde scilicet in Syriae littora migrauerint primi Phoenices; alii a purpurae colore puniceo, cuius Tyri magnus prouentus; alii aliunde. Plerique recentiorum nomen ebraeum esse putant, a Graecis interpolatum, quanquam nec hi inter se conueniant. SAM. BOCHARTVS, qui horum omnium sententias adfert, & quasdam sub examen vocat, ipse tandem, nomen Phoenicum a Graecis ex ebraeo בני ענק effictum esse, existimat, idque ideo, quod *filii Anac*, seu Anacaei, inter Cananaeos essent praestantissimi nobilissimique. *Inter Chananaeos*, inquit, *haec familia nulli omnium virtute cessit, neque splendore nominis. Robur erat humano maius, atque ea moles corporis, vt prae illis Israelitae essent instar locustarum, Num. XIII. 33. Vrbes praecipuae*, ita pergit, *duae, Hebron & Debir: quarum antiquior etiam ante Tanim condita Pharaonis regiam. Ea fuit arx belli, vt Debir litterarum sedes, quae proinde Kiriath-Sepher, vrbs librorum, & Kiriath-Sanna, vrbs doctrinae vel legis, appellatur a Iosua, & ab interprete Chaldaeo Kiriath-Archa* קרית־ארכי *vrbs Archiuorum. Etiam Hebroni cognomen Kiriath-Arba, id est, Arbae ciuitas, qui fuit conditor gentis Anakaeorum; in Canaan lib. I. cap. I. p. m. 363.* Atque hinc vtcunque, quae Phoenicum, immo & generatim Cananaeorum antiquissimis temporibus fuerit conditio, patet. Ex iis etiam, quae supra memorata sunt, constat, varios in hac gente fuisse regulos. Artes varias, studiaque pro temporum istorum conditione apud eos floruisse, non negauerim: etsi definite, quaenam illa fuerint, explicare non liceat. Situs opportunitas ad commercia maris accolas inuitabat, vnde Zidon vrbs, deinde & Tyrus, hoc nomine celebratissimae. Ea itaque studia, quae commerciis inseruiebant, ibidem exculta, non est, quod dubitemus. Mores Cananaeorum fuisse corruptissimos, & iam tum idolo-

latria

latria quoque, ac ſuperſtitione infectos, vel inde liquet, quod inde iuſtiſſima Deo cauſſa enata ſit, maximam incolarum huius regionis partem eiiciendi, eamque concedendi Iſraelitis. Cum tamen certiora religionis aut idololatriae illorum documenta in ſequentibus occurrant, commodior hac de re dicendi ſe nobis offeret occaſio. Denique nec illud praetermittendum, Phoenices coloniis ſuis varias regiones impleuiſſe, Cadmusque cumprimis celebratur, qui cum magno Phoenicum numero in Graeciam appulit, cum litteris ſacra quoque Phoenicia eo allaturus. Hoc nonnulli quidem, iique chronologorum praeſtantiſſimi, ante Iſraelitarum ex Aegypto exitum contigiſſe, autumant, alii autem ad Ioſuae tempora reiiciunt. Dicemus itaque hac de re itidem in ſequentibus.

** Iſmaelem Abrahami ex Hagare filium fuiſſe, ſatis conſtat. Fata etiam eius nota ſunt, eaque ſupra expoſuimus. Quod Deus Abrahamo promiſerat, numeroſam ex eo gentem orituram, *Gen. XVII. 20.* euentus comprobauit. Sed in eo quoque promiſſo euentus reſpondit, quod ex eo nati ſint duodecim principes, ſeu familiarum, vel tribuum capita, vt deinceps totidem ex Iacobo. *Geneſ. XVII. 20.* & *XXV. 16.* Confirmat id MELO, is qui aduerſus Iudaeos opus integrum edidit, apud EVSEBIVM *praeparat. euangel. lib. IX. cap. XIX. p. 420.* Narrat enim Abrahamum, ἐκ τῆς Αἰγυπτίας (θεραπαίνης) γεννῆσαι υἱοὺς δώδεκα (vnum dicere debebat, ex quo duodecim prognati ſunt) οὓς δὴ εἰς Ἀραβίαν ἀπαλλαγέντας, διελέσθαι τὴν χώραν, καὶ πρώτους βασιλεῦσαι τῶν ἐγχωρίων· ὅθεν ἕως καθ᾽ ἡμᾶς δώδεκα εἶναι βασιλεῖς Ἀράβων ὁμωνύμους ἐκείνοις, *ex Aegyptia ſerua filios duodecim genuiſſe, qui in Arabiam profecti, eam inter ſe diuiſerint, locique hominibus principes imperarint; ex quo factum ſit, vt reges Arabum duodecim primis illis cognomines ad noſtra vsque tempora, numerentur.* Sed aliunde quoque conſtat, Arabes in tribus diuiſos fuiſſe, quarum vnaquaeque principem ſuum, graecis latinisque ſcriptoribus *phylarchum* dictum, habuit, cui vectigal a mercatoribus ea loca adeuntibus ſoluendum erat. vid. STRABO, *geograph. lib. XVI. pag. 515.* Nomina filiorum Ismael, a quibus duodecim iſtae tribus

ortae, ſunt: Nebaioth, Kedar, Adbeel, Mibſam, Miſma, Duma, Maſſa, Chadar, Thema, Ietur, Naphis & Kedma. Ex his Nebaioth, Kedar, Dumah & Thema, reliquis notiores. Nebaioth, Nabathaeorum, quorum & apud ethnicos ſcriptores frequens mentio, eſſe conditorem, dubio fere caret. Hi partem Arabiae Petraeae incolebant, quae inde & Nabathaea dicitur, cuius metropolis Petra fuit, deſcripta STRABONI, *lib. XVI. pag. 536.* A Kedar ſunt Kedareni Arabes, PLINIO *Cedrei, lib. V. hiſt. nat. cap. XI.* Tribus haec fuit inter Arabes longe nobiliſſima, vnde Kedar ſubinde pro omni Arabia Petraea ſumi videtur. vid. *Pſalm. CXX. 5. Cant. I. 5. Eſ. XXI. 16. 17. XLII. 11. &c.* Dumah, vrbi Arabiae ſibi cognomini, nomen dedit, vt colligitur ex *Eſa. XXI. 11.* Δούμαθα vrbem fuiſſe Arabiae, ex GLAVCI *originibus Arabicis* docet STEPHANVS; eſtque vrbs eius nominis apud PTOLOMAEVM in Arabia deſerta. Thema denique vrbi eiusdem nominis in Arabia deſerta originem dedit, *Iob. VI. 19.* ſitque Themaeorum mentio *Eſa. XXI. 14. Ierem. XXV. 23.* Ceterum ſedem Iſmaelitarum accurate deſignat Moſes, dum, *habitarunt*, inquit, eius *filii a Chauila vsque ad Sur, quae eſt e regione Aegypti, qua in Aſſur tenditur, Gen. XXV. 18.* Vnde intelligitur, Iſmaelis poſteros longum terrarum in Arabia tractum poſſediſſe. Quod tamen ita intelligendum, vt illis poſteri Abrahami ex Kethura, itemque Cuſchi Chamitae, fuerint intermixti, vnde &, ſi nonnullos audias, Arabes a mixtura illa gentium nomen habuerunt. Ebraeis enim ערב eſt *miſcere, permiſcere.* De Kethurae poſteris ſupra dictum ad §. *VII.* huius ſectionis, & de Cuſchi *ſect. II.* ad *IX.* Cum vero Iſmaelitae praecipui eſſent inter Arabes, factum inde, vt apud Iudaeos, Arabes κατ' ἐξοχὴν Iſmaelitae dicerentur. Hinc *Geneſ. XXXVII. 25. 27.* ONKELOS, SAADIAS Arabs, & THAVASVS Perſa pro ישמעאלים *Arabes* habent. Iſmaelis ideo, ceu gentis conditoris, apud Muhammedanos in magna nomen veneratione eſt, eiusque honorifica paſſim, ceu patriarchae ſanctiſſimi, in Alcorano mentio, *Surat. IV. VI. XIV.* Dicti etiam ſunt *Hagareni:* quo nomine, ſi ab Hagare Iſmaelis matre deriuetur, quin omnes Iſmaelitae veniant, non eſt, quod dubitemus. Fieri autem potuit, vt aliunde quidam Arabes, ſpeciatim Hagareni appellitarentur. Certe *Pſ. LXXXIII. 7.* ab Iſmaelitis Haga-

Hagareni discernuntur. Saracenorum nomen recentius est. Interim Targum Hierosolymitanum *Genes. XXXVIII. 25.* Ismaelitas interpretatur סרקיין *Saracenos* seu *Saracaeos.* De nominis huius origine vid. EDVARDVS POCOCKIVS, *loco* deinceps *citando*, & SAM. BOCHARTVS, in *Phaleg lib. IV. cap. II.* Cur Scenitae dicti sint, notum est. Habitarunt enim plerique in tentoriis. Vnde *Ierem. XLIX. 31.* ita describuntur: *gens tranquille, secure habitans, non fores illi, non vectis, soli sub tentoriis agunt.* Nonnullas tamen, etsi paucas, habuerunt vrbes: pagos plurimos. Non omnibus itaque eadem vitae ratio. Ab Israelitis alieno semper animo fuisse videntur Ismaelitae. Inter primos itaque fuere, qui Israelitas in terra Canaan iam collocatos, Amalekitis & Midianitis iuncti, subiugarunt, *Iud. VI. 3. VIII. 24.* victi tandem a Gideone. Sed & sequenti aetate subinde hostilem erga Israelitas demonstrarunt animum. Verae religionis scitis Ismaelem a patre Abrahamo diligenter imbutum, non est, quod dubitemus, quemadmodum idem & circumcisionis factus est particeps, quam & ad posteros suos propagauit. Apud Arabes enim ritum circumcidendi genitalia in vsu fuisse, eumque ipsum retinuisse Muhammedem, constat. Videturque verosimile, per Arabes ad alias gentes eundem ritum propagatum. Ad reliqua verae religionis capita quod attinet, non diu admodum ea retinuisse videntur. Idololatria enim turpissima vt apud reliquas gentes, ita & apud Arabes obtinuit. Speciatim Zabiorum erroribus eos infectos fuisse, nonnulli contendunt. Sed qualis antiquissimis temporibus Zabiorum doctrina fuerit, nobis non satis constat, vt prolixe supra, vbi de Zabiis ex instituto disputauimus, demonstratum. Plura de Ismaelitis, speciatim de religione eorum, qualis antiquissimis temporibus fuerit, suppeditant EDVARDVS POCOCKIVS, in *notis ad Abulfaragium, pag. 38. seqq.* & IOAN. HENRICVS HOTTINGERVS, in *histor. oriental. libr. VII. cap. VIII.* add. & MELCHIOR LEIDEKKERVS, de *republ. Ebraeor. lib. II. cap. V. pag. 74. seqq.*

*** Esauus cum suis, cum a patre Isaaco discessisset, Sehiris tractum montanum, cui postea Idumaeae nomen inditum, expulsis veteribus colonis, occupauit. Antea filii Seir Horraei ibi habitabant,

de

de quibus Moses agit *Gen. XXXVI. 20. 21.* Falluntur enim, qui filios Horraei ad Esaui posteros pertinere putant; qua in sententia etiam versatur AVGVSTINVS TORNIELLVS, in *annalib. ad annum mundi MM CCC XIX. num. VII.* Vt autem diuinus scriptor de isthac gente, ceteroquin nobis incognita, ageret, ideo fecit, quod consultum duceret, nobis exponere, quinam in isthoc terrarum tractu habitauerint, priusquam ab Esauitis incoleretur. Veteres autem illos colonos eiectos inde & expulsos ab Edomitis, etiam ex *Deut. II. 12. 22.* constat. Sed hoc ὡς ἐν παρόδῳ. Limites Idumaeae olim tam late patuisse, vt ad mare rubrum pertingeret, quod inde ab Esauo, qui exoticis scriptoribus Erythra, Erythraeum dictum, iam ad §. *XXIII.* obseruauimus. Idumaeorum autem opes longe citius creuerunt, maioresque initio fuerunt, quam Israelitarum, at deinceps fuerunt inferiores, iuxta oraculum diuinum *Genes. XXV. 23.* conf. quae ad §. *VIII.* dicta sunt. Constitutam itaque rite iam rempublicam habuerunt, antequam Israelitae certam in Cananaea sedem obtinerent. His enim ex Aegypto profectis transitum per terras suas negarunt. Moses diuinus scriptor, de Edomitarum rebus ex instituto agens, *Genes. XXXVI.* primo אלופים *duces*, tum reges, qui in Idumaea regnauerint, priusquam Israelitae reges habuerunt, & post hos iterum duces, commemorat. Quod nonnulli ita capiunt, ac si primo ducibus variis paruerint Idumaei, tum vero coniuncti, introductaque monarchia, regibus subiecti fuerint; sublata vero iterum per intestinos motus monarchia, ducum regimen fuisse introductum. Mihi potior illorum sententia esse videtur, qui ducum nomine non tam rectores & magistratus, quam capita seu patriarchas familiarum ab Esauo originem ducentium intelligunt, sub quorum regimine aeque, ac Ismaelitae sub phylarchis suis, initio Edomitae vixerunt: hoc enim moribus istorum temporum admodum est conueniens. Aucto deinde populo, reges orti sunt, qui iusta serie, prout hic enumerantur, se inuicem exceperunt, quorumue primus Bela filius Beor, vltimus, inter eos scilicet, qui in Idumaea regnarunt, priusquam Israelitae reges acciperent, Adar fuit. Mutatam tum regiminis formam, summamque rerum ad duces iterum delatam ex eo, quod post reges rursus duces commemorantur,

firmiter

firmiter probari nequit, cum per אלופי עשׂו dynaſtae ſeu principes familiarum, qui ipſis regibus Idumaeae obnoxii fuerunt, intelligi poſſint. Certe, ſi narrationis Moſaicae hic ſenſus ſit, Idumaeae regimen primo ariſtocraticum fuiſſe ſub ducibus, tum monarchicum ſub regibus, hinc iterum ariſtocraticum ſub ducibus, fata Idumaeorum longe vltra tempus, quo Iſraelitae reges acceperunt, procurrentia, hic exponi neceſſe eſt. Quae ſententia difficultates, ceteroquin hic occurrentes, inſigniter augebit. Ex Edomitarum gente Amalekitae fuerunt. Amalek enim filius Eliphazi fuit, qui erat primogenitus Eſaui. Hi cum hoſtilem erga Iſraelitas ex Aegypto profectos animum demonſtraſſent, Deus memoriam illorum prorſus deleri voluit. *Exod. XVII. 14. Deut. XXV. 17. 18.* At reliqui Edomitae, etſi transitum per terram ſuam Iſraelitis denegarent, nihil tamen eo tempore contra eos moliti ſunt: hinc & obtinuerunt, ſi proſelyti fierent, vt *tertia generatione in congregationem Domini* venire poſſent, *Deut. XXIII. 7. 8.* Sequenti aetate ſubinde Iſraelitas laceſſiuerunt, animoque erga eos, praeſertim cum hi Babylonico imperio ſubiecti, extrema tandem experirentur, fuerunt iniquiſſimo. Sed hac de re ſuo exponemus loco. Vera religio, quam a patre Eſauus acceperat, mox apud eos obſcurata videtur, ſuccedente in eius locum ethnicismo, qui orbem fere vniuerſum inundauerat. Qualis autem illorum idololatria fuerit, aut quibus in capitibus proprium aliquod, & a ſuperſtitione aliarum gentium diſtinctum, habuerint, non conſtat.

* De prima Graecorum origine dictum eſt ſupra ad *ſect. II. §. IX.* Obſeruatum ibidem, Graecos olim Iones dictos, eorumque primam ſedem in Aſia fuiſſe, ex qua in Europam demigrauerint. Antiquae autem Graeciae populi in duas recte a nonnullis diſpeſcuntur claſſes: quarum altera eos complectitur, qui iam Herodoti aetate fere obſoleuerant, vt eorum memoria ſaltem quaedam ſupereſſet, altera eos, qui ea aetate, immo & ſequenti adhuc ſuperfuerunt. Ad priorem pertinent *Pelaſgi*, *Leleges*, *Caucones*, *Dryopes*, *Bebryces*, *Aones*, *Hyantes*, *Dolopes*, *Danai*, *Myrmidones*,

aliique, de quibus in compendio quidem, satis tamen distincte agit V. CL. VAL. ERNESTVS LOESCHERVS, in *Ione* seu *originib. Graeciae restauratis lib. I. cap. III. pag. 39. seqq.* vbi & ostendit, gentium harum originem ex Asia esse repetendam. Ad posteriorem classem pertinent *Argiui, Arcades* & *Cretenses*. Ad Argiuos quod attinet, nouem eorum ex fide CASTORIS RHODII proferuntur reges, apud EVSEBIVM, in *chronico num. CLX.* qui ab Inacho vsque ad appulsum Danai regnarint annos CCC LXXXII. Eorundem regum, sed vt multum tum a CASTORE, tum a se inuicem discrepent, meminerunt PAVSANIAS atque HYGINVS, quod ad oculum demonstrat IOAN. MARSHAMVS, in *can. chron. p. 54.* Inachum primum Argiuorum regem nonnulli ad initia Iacobi aut aetatem Isaaci referunt, alii Abrahamo supparem faciunt, alii Mosi coaeuum. IOAN. CLERICVS illis suffragatur, qui, tempore Isaaci Inachum Argiuorum regnum constituisse, perhibent, simulque originem eius ex Phoenicia accersit. Cum enim iuxta SAMVEL. BOCHARTVM, Phoenicum nomen ab ebraeo בני ענק deriuetur, quod & supra iam obseruauimus, non sine ratione statui, putat, primos, qui in Graeciam appulerunt, fuisse ex iis, qui se Anacaeos dicebant, adeo, vt primus illius orae incola diceretur ענקי *Anachi, Anacaeus*, vel *Inachus*. Atqui hinc factum, vt Dii & reges ἄνακτες dicti fuerint, quasi ex eo Anacaeorum genere in numerum Deorum relati, vel ex iis oriundi, qui primi in Graecia regnarunt, &c. in *comp. histor. vniuers. pag. 15.* IOAN. MARSHAMVS autem, PAVSANIAM secutus, Inachum non viri, sed fluuii nomen fuisse, autumat *loc. cit.* De Phoroneo namque, quem primum Argiuorum regem ponit, ita PAVSANIAS: *primus in hac terra patrem habuit Inachum*, οὐκ ἄνδρα, ἀλλὰ τὸν ποταμὸν, *non virum, sed fluuium, lib. II. pag. 144.* Sed cum certum sit, Phoroneum ex fluuio ortum non esse, & vero ab ipso PAVSANIA pater eius Inachus vocetur, hominem quoque, cui nomen Inachus, eundemque Phoronei patrem fuisse, vt concludamus, par est. Nec obstat, quod Phoroneus hominum primus habitus fuerit. Hoc enim ideo factum, quod primus

primus homines in vrbes coëgit, & legibus ac iudiciis coërcuit, vt idem teſtatur PAVSANIAS. Recte proinde SYNCELLVS: ὐδὲν πρὸ Ἰνάχȣ ϗ Φορωνέως παιδὸς τῶν πρώτως Ἄργȣς βασιλευσάντων, Ἕλλησιν ἱςόρηται, *nihil in hiſtoriis graecis continetur ante Inachum eiusque filium Phoroneum, qui primum regnarunt Argis, pag. 68.* Inter Argiuorum reges quartus Argus vocatur, a quo nonnulli Argiuorum nomen deriuant: quod etſi alii vt nimis incertum reiiciant, non tamen certiora ſunt, quae ipſimet hac de re in medium adferunt. Non minus & reliqua, quae de Argiuorum rebus dici ſolent, obſcura ſunt, & ad noſtrum inſuper non multum faciunt inſtitutum; hinc iis non immorabimur. Argiuis antiquitatis gloriam dubiam reddebant Sicyonii, quorum ſi admittas rationes, iam per ducentos annos ante Phoroneum apud eos regnatum fuit. Sed haec ceu commentitia merito a viris doctis exploduntur. conf. IOAN. MARSHAMVS, *can. chron. p. 15.* Sed & Arcades ſuam magnopere iactitabant antiquitatem. At, vbi & hic pedem figas, vix inuenies. Quae de illis memoratu digna, PAVSANIAS habet *lib. VIII.* qui eſt *de Arcadicis.* De Cretenſibus deinceps dicemus.

** Athenienſium pariter ac Baeotiorum initia in hocce temporis interuallum cadere, poſitum fere eſt extra controuerſiam. Idque inde etiam patet, quod Ogyges, qui in Attica & Baeotica regnauit, Phoronei, qui Inacho ſucceſſit, aequalis fuiſſe perhibeatur. Ita praeter alios diſerte TATIANVS: κατὰ γὰρ Φορωνέα τὸν μετ' Ἴναχον, μνημονέυεται παρ' Ἀθηναίοις Ὠγυγος, ἐφ' ȣ κατακλυσμὸς ὁ πρῶτος, *nam Phoroneo, qui ſucceſſit Inacho, Ogygus apud Athenienſes aequalis fuit, ſub quo primum diluuium contigit; orat. ad Graecos p. m. 132.* Inachi equidem aetatem multo recentiorem facit TATIANVS, quam alii, eundem Moſi aequalem ſtatuens, vnde & Phoronei ac Ogygis non poteſt non recentiorem facere. At diu ante Moſen Inachum vixiſſe, aliorum eſt ſententia, vt ex antea dictis patet. Ergo & Ogyges ante Moſen vixit, ſiquidem ſupponamus, eum Phoroneo fuiſſe aequalem, Phoroneum autem Inachi fuiſſe filium. TATIANVS autem, aliique patres, contra ethnicos diſputantes, inter-

dum ſtudio res Graecorum recentiores Moſe faciebant, vt eo fortius eorum, qui antiquitatem ſuam iactitabant, vanitatem reprimerent. Quicquid huius ſit, Ogyges in Attica Eleuſinem condidit, & viginti ſex annis poſt, eo in Attica & Baeotia regnante, diluuium illud contigit, quod ab eo Ogygium vocatur; qua de re iam ſupra ad *ſect. II. §. III.* actum. Apud PAVSANIAM Ogyges *rex Ectenarum* dicitur, *qui primi fuerint Thebaidis incolae*, itemque Thebas ab eo a poëtis *Ogygias* vocatas, tradit *lib. IX. p. 719.* TATIANVS, cum de Ogyge memoraſſet, quae antea retulimus, porro ſubiicit: κατὰ δὲ Φόρβαντα Ακταῖος, ἀφ' οὗ καὶ Ακταία ἡ Αττική· κατὰ Τριόπαν Προμηθεὺς, καὶ Ἐπιμηθεὺς, καὶ Ατλὰς, καὶ ὁ διφυὴς Κέκροψ καὶ ἡ Ιώ. Κατὰ δὲ Κέκροπα ἡ ἐπὶ Φαέθοντος ἐκπύρωσις, καὶ ἡ ἐπὶ Δευκαλίωνος ἐπομβρία, *Phorbanti autem Actaeus, a quo & Attica regio Actaea dicta, coaetaneus fuit: Triope ſeculo Prometheus & Epimetheus vixerunt, & Atlas & Cecrops ille Diphyes, & Io; Cecropis tempore Phaetonteum illud incendium, & Deucalionis diluuium contigere.* Phorbas, cuius hic TATIANVS meminit, rex Argiuorum fuit; & quidem in ordine ſextus, iuxta numerum CASTORIS RHODII, cui Actaeum regem aequalem facit, qui in Attica poſt Ogygem regnauit. Haec vero prouincia ab eo Actaea vocata, a Cecrope deinceps Cecropia, ac tandem Attica dicta eſt. Phorbantis ſucceſſor apud Argiuos Triopas fuit, cui Prometheum, Epimetheumque fratres aequales facit TATIANVS. Prometheum Deucalionis patrem ex Aegypto oriundum nonnulli docent, conſiliarium Oſiridis regis, a quo Graecis traditae fuerint artes & diſciplinae: vnde ob profligatam barbariem, artesque inuentas, e luto homines formaſſe perhibetur. Quod ſi admittatur, Oſiridis eum fuiſſe conſiliarium, Moſe multum antiquiorem eſſe, neceſſe eſt. Sed quis hiſce tuto fidem adhibeat? Interim ſi ſupponatur, Deucalionis eſſe patrem, & huncce ad hocce temporis recte referri interuallum, palam erit. De Atlante idem dicendum, ſi iuxta TATIANVM cum Prometheo, Epimetheoque, vno eodemque tempore vixit. Ad Cecropem quod attinet, Deucalioni potius, quam Prometheo,

metheo, eum alii aequalem faciunt. Nec multum ab hisce distant, qui eo circiter tempore, quo Moses natus est, Cecropem ex Aegypto profectum, coloniam in Atticam deduxisse, autumant. Hicce autem Cecrops a TATIANO aliisque διφυὴς *biformis* vocatur. Rationem reddit IVSTINVS: *Ante Deucalionis tempora* (Athenienses) *regem habuere Cecropem, quem, vt omnis antiquitas fabulosa est, biformem tradidere, quia primus marem feminae matrimonio iunxit, historiar. lib. II. cap. VI.* Sed alii alias huius denominationis adferunt rationes, quas videre licet apud SVIDAM in voc. Κέκροψ. add. IO. MARSHAMVS, *can. chron. sect. VIII. p. III.* Io, cuius TATIANVS meminit, Inachi perhibetur filia, de qua multa mythologi. De aetate eius quid statuendum, hinc liquet. Cum vero tandem addit: *Cecropis tempore Phaëthontaeum illud incendium &c.* non desunt, qui pro Κέκροπα, Κροτοπὸν legendum contendunt, *Crotopi* scilicet, qui itidem inter Argiuorum reges memoratur, tempore, Phaëthontaeum illud incendium, & Deucalionis diluuium, contigisse. Certe de tempore, quando Deucalioneum diluuium contigerit, aut de rege, sub quo contigerit, inter viros doctos non conuenit. Nonnulli enim sub Cranao, Cecropis successore, IVSTINVS autem omnino sub Amphictyone successore Cranai diluuium illud contigisse tradunt. Iuuat, ipsum hac de re audire IVSTINVM: *Huius (*Amphictyonis*) temporibus aquarum illuuies maiorem partem populorum Graeciae absumpsit. Superfuerunt, quos refugia montium receperunt, aut ad regem Thessaliae Deucalionem ratibus euecti sunt; a quo propterea genus hominum conditum dicitur, historiar. lib. II. cap. VI.* Interim ab aduentu Cecropis consurgit aera Attica, per reges archontesque Athenienses deducta, ad quam res Graecae accommodantur. Vt de religione Graecorum, qualis hoc tempore fuerit, aliquid addamus, non displicet illorum coniectura, qui inter Iauanis posteros veri Numinis notitiam a Iapheto, Noachi filio, ad eos propagatam, aliquamdiu viguisse, contendunt. Hinc summum illis Numen *Ieus* dictum, vnde postea *Zeus* factum. In voce *Ieus* autem, multoque magis in voce *Iouis* vestigia vocis יהוה deprehendi. vid. EDMVNDVS DICKINSONVS, in *Delphis Phoenici-*

 zanti-

zantibus cap. IX. p. m. 83. Iouis vtique cultus apud varias Asiae minoris gentes, vnde profecti Graeci, olim receptissimus. Non desunt equidem, qui, Cecropem Iouis cultum in Graeciam induxisse, ferunt. Ita EVSEBIVS: *primus Cecrops bouem immolans* Ζῆνα *προσηγόρευσεν, Iouem appellauit, n. CCCCLXIII.* Idem confirmat PAVSANIAS, vt tamen de victima dissentiat, nihilque vita praeditum a Cecrope immolatum contendat, *lib. VIII. p. 456.* Hoc vero de cultus restauratione & immutatione quadam intelligere malim. Certe idololatria verum Numinis cultum ab eodem Cecrope conspurcatum, vel inde liquet, quod idem simul Mineruae cultum in Graeciam intulerit: vnde & ex Mineruae nomine, quae graece Ἀθηνᾶ dicitur, Athenae nuncupatae sunt. Testis est EVSEBIVS, in *chron. n. CCCCLX.* Alibique idem EVSEBIVS: *Cecrops primus Iouem appellauit Deum, primus Athenis aram statuit; primus Mineruae statuam posuit; & post illum tota Graecorum numinum genealogia texitur; praeparat. euangel. lib. X. cap. IX.* En! originem idololatriae apud Graecos, veraeque religionis corruptionem.

*** Regnum Cretense veterum Graecorum maximum fuit, de quo nihil certi ante Minoa, quanquam nec de huius aetate satis constet, vt suo loco dicetur. Primum regem, qui EVSEBIVM sequuntur, Cretem vocant, Iouis filium, eundemque ex Curetarum numero, qui Iacobi patriarchae natiuitatem praecesserit. Nimirum, quod Iupiter ipse sub Curetarum disciplina educatus fuerat, hinc Curetae filii eius vocabantur, iuxta illud ENNII de Ioue in Crete insula mortuo: *Curetes filii sui eum curauerunt,* apud LACTANTIVM *diuinar. institut. lib. I. cap. II.* Curetarum nomen antiquissimum, de quo praeter alios multa STRABO *geograph. lib. X. p. 318. seqq.* Non improbanda illorum sententia, qui Curetes apud Cretenses eosdem fuisse putant, ac Druidas & Bardos apud Gallos atque Germanos, sacerdotes scilicet, philosophos, ac magos, eosque diuinarum naturaliumque rerum peritos, nisi quod Curetes arma etiam tractarent, & in bella proficiscerentur, immo arma-

armati saltare solebant, clypeos pulsantes; vnde & a voce *curo*, quod Graecorum κρέω, *pulso* respondebat, eos Curetes dictos, nonnulli existimant. APPOLLODORVS: Κέρητες τοῖς δόρασι τὰς ἀσπίδας συνέκρουον. *Curetes hastilibus scuta quatiebant*, *biblioth. lib. I. cap. I.* A saltando autem *Corybantes* etiam dicti sunt. conf. PAVLVS PEZRONIVS, in *antiquitate gentis & linguae Celticae p. 105. seqq.* Ceterum, dum Cretenses Cretem Iouis filium vocabant, ipsum Iouem pro rege quodam habuisse videntur: idque eo magis, quod Iouis apud se esse sepulchrum iactitarent. Quod CALLIMACHO equidem occasionem praebuit mendacii redarguendi Cretenses:

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσαι· καὶ γὰρ τάφον ὦ ἄνα, σεῖο
Κρῆτες ἐτεκτήναντο· σὺ δ' οὐ θάνες ἐσσὶ γὰρ αἰεί.
Cretenses semper mendaces, etenim sepulchrum, rex, tuum
Cretenses fabricarunt: tu autem non periisti, es enim semper.

hymn. I. in Iou. v. 8. Sed scholiastes CALLIMACHI hoc inde ortum docet, quod sepulchro Minois inscriptum esset: MINOIS F. IOVIS SEPVLCHRVM. Progressu autem temporis extincta voce Minois, remansisse: IOVIS SEPVLCHRVM. PAVLVS autem PEZRONIVS Iouem illum, Cretis patrem, Saturnique filium, reuera regem fuisse, & in Creta sepultum, contendit: quod si admittatur, ab omni mendacii suspicione liberi erunt Cretenses. Sed, an omnibus persuasurus sit, quae vir ille doctus de antiquissimis Titanum regibus operose *l. c. p. 57. seqq.* differit, valde dubito. Historia mythologica illis, quibus coniecturis indulgere volupe est, campum amplissimum praebet.

* De Phrygiae primis incolis dictum supra, ad *sect. II. §. IX.* Inter gentes antiquissimas Phryges numerandos constat, quippe qui ipsis Aegyptiis antiquitatis gloriam dubiam reddere conati sunt. Sed antiquissima etiam apud eos fuit idololatria, si fidem illis, quae vulgo hac de re traduntur, adhibeamus. Cybele namque, alias & *magna mater*, itemque *mater Deorum*, *Rhea* quoque dicta,

cta, cum Attide, quem impuro amore prosecuta fuerat, apud eos colebatur. Multis fabulis & commentis haec inuoluta: reuera tamen homines fuisse videntur, in Deorum numerum a Phrygibus relati. Quae igitur de Cybele & Attide passim narrantur, etsi mirifice auctores dissentiant, non mera fabula, sed historia esse videtur, *mendaciis interpolata fallacibus*, vt ARNOBIVS loquitur *lib. V. aduersus gentes*, vbi prolixe hac de re disserit. Si EVSEBIO fides habenda, iam Abrahami aetate Cybele apud Phryges culta fuit, quippe qui in *chronico* ad annum Abrahami LVI. templum eius memorat. Hoc vero multis vix credibile videbitur. Sacerdotes Cybeles itidem *Curetes & Corybantes* dicti sunt, itemque *Cabiri*, *Telchines*, & *Galli*. Vox Cabiri ebraeae videtur esse originis, cum כביר *validum* atque *potentem* significet, quod in Curetes ac sacerdotes, quorum magna olim in his gentibus erat auctoritas, optime quadrat. De reliquis vid. GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, de *origine & progressu idololatriae lib. II. cap. LIII.* item *lib. I. cap. XX.* vbi de Cybele ex instituto agit.

HISTORIAE ECCLESIASTICAE
VETERIS TESTAMENTI

PERIODVS SECVNDA

A MOSE VSQVE AD CHRISTVM.

PERIODI SECVNDAE
A MOSE VSQVE AD CHRISTVM

SECT. I.
A MOSE VSQVE AD IOSVAM.

Σύνοψις.

Natiuitas Mosis, eiusque mirabilis conseruatio, atque educatio; ratio impositi nominis, §. I.

Relicta Pharaonis aula, ad gentem suam se confert; virum aegyptium interficit; & hinc in Midianitidem se recipit; atque Iethronis filiam in matrimonium ducit, §. II.

Vocatio Mosis, §. III.

In Aegyptum reuertitur; filio eius, eo in itinere constituto, a Zippora circumciso, denuo a Deo confirmatus, quae acceperat, mandata, Israelitarum senioribus exponit, §. IV.

Maximis editis miraculis, Israelitas ex Aegypto educit, & cum iis ad montem Sinai progressus, leges, quas a Deo acceperat, illis promulgat, §. V.

Foedissima populi Israelitici idololatria commotus, tabulas, summam legum diuinarum continentes, & a Deo illi datas, frangit, vitulum comburit, & ab idololatris poenas sumit, §. VI.

Taber-

§. I.

DUm in Aegypto duriſſima ſeruitute gens Iſraelitica premebatur, natus eſt Moſes, * quem Deus, iis cum fratre Aarone, liberatorem deſtinauerat. Pater eius Amram erat ex tribu Leui; mater, ex eadem tribu, Iochebet vocabatur. A matre ob mandatum regis, puerulos omnes Iſraelitarum occidere iubentis, ** cum per tres menſes eum occultaſſet, in ripa Nili fluminis expoſitus, mirifice ſeruatus fuit a filia Pharaonis, *** ab eaque adoptatus & ſolicite educatus, dum matri prius, indicio ſororis adſtantis & pueruli fata obſeruaturae, alendum tradidiſſet, ac in omni Aegyptiorum ſapientia inſtitutus eruditusque fuit.* Moſes autem nomen inde ſortitus eſt, quod ex aqua extractus, & ita conſeruatus eſſet. **

* Vitam resque Moſis primo exponemus loco, vt ordinis ratio ſibi conſtet. Eius enim praecipue opera, in rebus maximis hoc temporis interuallo perficiendis, Deus vſus eſt. Merentur equidem & Aaron & Iethro, ſocer Moſis, illuſtribus huius aetatis viris annumerari. Sed de iis, quae memoratu digna occurrunt, oblata occaſione ediſſeremus. Temporum rationes ad §. *XIV.* expediemus.

** Vid. *Exod. I. 15. 16.* Sed hac de re, vt & de reliquis, ad Aegyptiacam Ebraeorum ſeruitutem ſpectantibus, ex inſtituto dicemus ad §. *XII.*

*** Hanc FLAV. IOSEPHVS, *lib. II. antiquitat. iudaic. cap. V.* Θέρμουτιν; ARTAPANVS autem apud EVSEBIVM, *lib. IX. praeparat. euangel. cap. XXVII.* & chronicon Alexandrinum, Μέῤῥιν, voce ex *Miriam*, vt videtur, corrupta, alii aliter vocant. Incerta omnia. Addit IOSEPHVS: *Haec* (Thermutis) *dum ludit ad ripas fluminis, conspicata vas fluitans, missis natatoribus, iubet lectulum ad se in ripam extrahi: quo, vt iussum erat, allato,* ἰδοῦσα τὸ παιδίον, ὑπερηγάπησε, μεγέθους τε ἕνεκα καὶ κάλλους, *videns infantem summopere amauit, propter magnitudinem & formam.* Et formam quidem pueri etiam scriptura praedicat, *Exod. II. 2.* & *Actor. VII. 20.* Eaque haud dubio, pariter ac re ipsa, permota filia Pharaonis eius miserta est. Bene quoque & eleganter addit IOSEPHVS: τοσαύτῃ γὰρ ὁ θεὸς περὶ μωυσῆν ἐχρήσατο σπουδῇ, ὡς ὑπὸ πάντων τῶν καταψηφισαμένων, διὰ τὴν αὐτοῦ γένεσιν καὶ τῶν ἄλλων ἐκ τοῦ ἑβραίων γένους ἀπώλειαν ποιῆσαι τροφῆς καὶ ἐπιμελείας ἀξιωθῆναι: *tanto enim fauore Deus Moysen prosecutus est, vt eum fecerit ab illis ipsis nutriri & educari, qui propter eius natiuitatem reliquos quoque Ebraeos perdendos decreuerant.* Idem vero IOSEPHVS, vt alias, ita etiam in hac historiae sacrae parte, multa addit, quae nimis ingenium poëticum sapiunt, quorumue in historia Mosaica nullum apparet vestigium. Inter alia narrat, quendam ex τῶν ἱερογραμματέων genere praedixisse regi, nasciturum per id tempus apud Israelitas quendam, qui res Aegyptiorum olim grauiter afflicturus, Israelitarum contra euecturus sit, si modo ad aetatem adultam peruenerit. Ex hacce caussa inductum regem praecepisse, vt quicquid masculini sexus inter Israelitas nasceretur, in flumen proiectum necaretur. Amrami praeterea, Mosis patri, fata pueri ab eo gignendi, pariter ac Aaronis, in somnio indicata prolixe & magno verborum adparatu commemorat. Hinc cum natiuitatem Mosis, & quo pacto a filia Pharaonis seruatus esset, exposuisset, inter alia fingit, puerum varias nutrices aspernatum fuisse, & sororem, quae in turba quasi forte aderat, monuisse Thermutim, infantem vbera Ebraeae nutricis accepturum, & iubente demum Thermuti, matrem accersisse. Sed nec haec sufficiunt. Refert vlterius, Thermutim

Mosis

Mosis puerili gratia ita captam, vt eum in filium adoptauerit, allatumque patri ostentauerit, dicens, cum prole ipsa destitueretur, velle se, vt hicce puer ei aliquando in principatu ac regno succederet. Pater, vt porro narrat, filiae gratificaturus, postquam puerum ad pectus appressisset, diadema suum comiter capiti eius imposuit, quod Moses capiti pueriliter detractum prolabi in humum passus, pedibus etiam conculcauit. *Quod*, inquit, *mox ominosum est visum, & regno nihil boni portendere, &c.* Sed mitto reliqua, cum haec speciminis instar esse queant, quo pacto IOSEPHVS in Mosis historia describenda versetur.

* Id & Stephanus protomartyr testatur, eruditum asserens Mosen *ἐν πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων, Act. VII. 22.* In quo autem sapientia illa Aegyptiorum constiterit, iam expositum supra est, ad *per. I. sect. III. §. XXIV.* add. CORNELIVS ADAMI, in *exercitationib. exegeticis, exercit. II. p. 92. seqq.* Multa hic iterum addit IOSEPHVS, *loc. cit. lib. II. cap. V.* quo pacto bello aduersus Aethiopes summo imperio praefectus, res praeclaras admodum gesserit; item de nuptiis eius cum Tharbi filia regis Aethiopum, & quae reliqua sunt eiusdem generis commenta, quibus recensendis immorari nefas esset.

** Nomen Mosis ex lingua Aegyptiaca deriuandum esse, nonnulli contendunt. Ita enim FL. IOSEPHVS: *deinde ei appellationem hanc ex eo, quod contigerat, imposuerunt in flumen delapso:* τὸ γὰρ ὕδωρ μῶυ οἱ Αἰγύπτιοι καλοῦσιν, ὑσῆς δὲ τοὺς ἐξ ὕδατος σωθέντας· *nam aquam* MOY *Aegyptii vocant*, HYSES *vero seruatos ex aqua. Coniuncta ergo vtrorumque appellatione, hanc imposuerunt; antiquit. iudaic. lib. II. c. IX.* Pari ratione & PHILO in *vita Mosis, lib. I. p. 605.* qui aquam Aegyptiis MOS vocari dicit, & ex ecclesiae doctoribus CLEMENS Alexandrinus *strom. lib. I. pag. 343.* Eidem sententiae ex recentioribus suffragantur ATHANASIVS KIRCHERVS, *prodrom. Copt. p. 135.* alibique, IO. HENR. HOTTINGERVS, *histor. orient. lib. I. cap. III. p. 76.* & *exercitat. anti-Morin. p. 48.* & alibi; itemque IO. CLERICVS ad *h. l.* Et hic quidem cum obseruasset, contingere aliquando, vt ebraica lingua ipsa aegyptiaca paronomasia feliciter exprimatur, hoc praecipue vrget, quod non credibile sit, Aegyptiam principem cananaeam linguam tenuisse, aut ei, quem filii loco

loco habebat, nomen aliena lingua imposuisse, cum Iosepho olim ab Aegypti rege mutatum esset nomen, quia in regiam familiam adsciscebatur. Praeterea quamuis ebraica vox משה alludat ad Mosis nomen, & *extrahere* significet, non plene tamen eam exprimere vim etymologiae, cum non tantum *extractus*, sed *extractus ex aqua* dici nomine debuerit. At quod ad vltimum attinet, in nominum propriorum etymologiis interdum allusio sufficit, nec semper plena rei, quae exprimenda, significatio inuenitur. Prius, quod vir doctus attulit, maioris momenti est: interim vt & hoc enitent telum, qui pro ebraica nominis huius origine pugnant, non a filia Pharaonis, sed a matre Mosis hoc ei impositum contendunt. Verba itaque Mosis *Exod. II. 10.* ita exponunt: *& succreuit puer, & adduxit* (mater eius) *eum ad filiam Pharaonis, & factus est ei* (filiae Pharaonis) *in filium, & appellauit* (illa, scilicet mater eius, aut potius: *appellauerat*, cum non sit credibile, tum demum ei nomen impositum) *nomen eius Mosche*, & dixit, כי מן־המים משיתהו *quia ex aquis extraxi eum.* Auctor huius sententiae praeter alios est R. ISAAC ABARBANEL, ad *b. l.* quem & ex nostratibus sequitur AVG. PFEIFFERVS, *dub. vexat. cent. I. loc. LXXXIII. pag. 224.* Displicet vero ea PETRO DANIELI HVETIO, qui, hoc *prorsus contra mentem scriptoris sacri dici*, pronuntiat, (quod tamen probare debebat) etsi simul fateatur, nomen Mosis neutlquam ex aegyptiaca, sed ebraea lingua deriuandum. *Manifestus*, inquit, *eorum lapsus est, qui vocem* משה, *quae haud dubie ebraica est, aegyptiam esse censuerunt.* Existimat itaque, vel hoc etiam inter alia exemplo comprobari posse, nomina propria a Mose in linguam ebraicam translata: vnde porro colligit, ex vetustissimorum hominum nominibus ebraicis probari non posse, linguam ebraeam esse antiquam illam & primigeniam, quae ante Babelicam confusionem in vsu fuit; *demonstrat. euangel. part. I. propos. IV. pag. 247.* Verum fallitur doctissimus HVETIVS. Ebraeam linguam primigeniam illam esse, supra euicimus. Nomina propria in alias linguas transferre, a more historicorum, & ipsius etiam Mosis, alienum est. Est vero minime praetermittendum, quod R. ABEN-ESRA ad *b. l.* habet. Refert enim, Mosi aegyptium nomen fuisse, *Monios*, atque huius inter-

 preta-

pretationem ebraicam esse *Moses*. Verba eius sunt: שם משה מתורגם מלשון מצרים בלשון הקדש ושמו בלשון מצרים היה מוניוס וכך כתוב בספר עבודת האדמה וגו׳ *Nomen Moses translatum est ex lingua aegyptiaca in linguam ebraeam. Vocatus autem lingua aegyptiaca fuit Monios, quemadmodum scriptum est in libro de agricultura terrestri.* Quantum huic ABEN-ESRAE relationi tribuendum sit, nescio. Liber enim ille Sabaeorum de *agricultura terrestri*, de quo supra dictum, suppositititius est. Prouocat equidem etiam ad scriptores graecos; sed quales intelligat, non indicat. Probatur interim illud ABEN-ESRAE assertum, EDVARDO BERNHARDO, in *not. ad Iosephi lib. II. cap. IX. pag. 114. Quod vero*, inquit, *eundem Monios dictum testetur Aegyptiace Aben-Esra ex scripto quodam Sabaeorum, speciem veri claram habet: quippe αμουλ illud in Aegypto significat, quod in diuinis litteris* משה *extrahere, vtrumque;* quanquam in sequentibus CL. SALMASII sententiam, vocem *Moses* ex lingua aegyptiaca itidem deriuantis, reliquis omnibus praeferendam censeat. Ceterum, si id sibi velit ABEN-ESRA, Mosen ab Aegyptiis *Monios* dictum, eo quod ipsi nomen *Moses* ita interpretati sint, atque expresserint, haud difficulter illud admittere possumus, cum vel inde etiam constet, *Moses* non esse nomen aegyptiacum: sin hoc sibi velit, proprium Mosis nomen fuisse *Monios*, idque deinde Mosen ipsum per *Mosen* expressisse, transferendo nomina propria ex aliis linguis in ebraeam, nos neutiquam sibi suffragantes habet. De variis nominibus, quibus Ebraeorum doctores Mosen insignitum comminiscuntur, legendus HIERONYMVS *in quaestionib. Ebraic. tom. IV. opp. pag. 115.* & ex iudaeis R. GEDALIA, *in schalschel. kabb. p. 11.* vbi inter alia dicit: ומצריים קראוהו חוניוס *Aegyptii vero vocarunt eum Honios*; sed ibi pro חוניוס legendum existimauerim מוניוס; ita enim cum ABEN-ESRA consentit; add. IO. HENRICVS HOTTINGERVS, *histor. orient. lib. I. cap. III. p. 77.*

§. II.

Virilem aetatem cum attigisset, quadraginta iam annos natus, gentem suam inuisere in animum induxit; cuius licet

licet misera esset conditio, eam tamen adeo non aspernatus est, vt infamiam eius honoribus maximis, deliciisque aulicis praeferret. * Dum ergo inter suos versabatur, virumque ebraeum ab aegyptio praeter culpam verberari videret, rei indignitate permotus, aegyptium, innocentiae vltor & vindex, interfecit, ** cadauerque eius in arena sepeliuit. Mox autem, cum inter duos Ebraeos altercantes se arbitrum praeberet, alterque homicidium in Aegyptio commissum illi exprobraret, cognoscens inde facinoris sui rumorem, iam inter Ebraeos sparsum, vt Aegyptiorum iram suppliciumque effugeret, in Midianitidem se recipit, idque Iethroni *** innotuit, cui operam in pascendis ouibus addixit suam, tandemque & filiam Zipporam * in matrimonium duxit, ex qua filios Gersomum & Eliezerem suscepit.

* Ita Paulus, fidei, qua Moses eminuit, inde argumentum capiens: *πίστει Μωσῆς μέγας γενόμενος ἠρνήσατο λέγεσθαι ὑιὸς θυγατρὸς Φαραώ· μᾶλλον ἑλόμενος συγκακουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ θεοῦ, ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἁμαρτίας ἀπόλαυσιν*, *Ebr. XI. 24. 25.*

** Rectene, an secus fecerit Moses, Aegyptium istum interficiendo? disceptari inter viros doctos solet. Veteris ecclesiae doctorum, aliorumque, discrepantes hac de re sententias exhibet CHRISTIANVS SCHOTANVS, *biblioth. histor. sacrae vet. testam. de peregrinat. Israelit. pag. 205.* Grauissima haud dubio fuit iniuria, quam Ebraeo intulit Aegyptius: dicitur enim eum *verberasse* seu *percussisse*. Nec peccauit Moses, quod hominis innocentis, qui suae insuper gentis esset, defensionem contra Aegyptium suscepit. Sed ista defensio ad caedem alterius vsque procedere non potuit. Fallitur que omnino AMBROSIVS, ex hocce capite defendi Mosen posse, existimans. *Quoniam*, inquit, *qui non repellit a socio iniuriam, si potest, tam est in vitio, quam ille, qui facit. Vnde sanctus Moses*

 hinc

hinc prius orsus est tentamenta bellicosae fortitudinis, lib. I. de officiis, cap. XXXVI. Aegyptiorum equidem legibus cautum erat, vt, si quis homini vim patienti non succurrisset, eumque liberasset, cum id facere posset, capite plecteretur, teste DIODORO SICVLO, *lib. I. p. 69.* At Mosi non satis erat liberasse fratrem, sed Aegyptium insuper interfecit. Hinc cum facti rumorem emanasse cognouisset, in Aegypto non satis tutum se fore ratus, inde auffugit. Alii itaque vitio hocce Mosis facinus non carere putant, etsi excusandum censeant, quod ex amore iustitiae, modum licet excedente, esset profectum. Omnis contra labis expers Moses censebitur, si Numinis quodam instinctu concitatum, vt fratribus signum ad bene de liberatione sua sperandum tolleret, hocce perpetrasse facinus, asseramus. Idque haud obscure innuit Stephanus protomartyr, qui, ἐνόμιζε, inquit, *συνιέναι τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, ὅτι ὁ Θεὸς διὰ χειρὸς αὐτοῦ δίδωσιν αὐτοῖς σωτηρίαν, Act. VII. 25.* Vnde & colligas, Mosi iam tum constitisse, se a Deo liberatorem populo suo destinatum. Vnde hoc sciuerit, nobis ignotum. Si vera essent, quae IOSEPHVS de somnio, patri eius oblato, deque aliis futurae dignitatis praesagiis narrat, haud dubio inde Moses, quid sua opera Deus aliquando facere vellet, intelligere potuisset. Sed haec, vt incerta nimis, supra iam explosimus. Iudaeorum commenta, vt IONATHANIS, & paraphrastae Hierosolymitani, tradentium, Aegyptium hunc ideo a Mose obtruncatum, quod sciret, nullum vnquam ex eo oriundum proselytum, lubentes mittimus.

*** Cum filiarum, quibus ad puteum obuiam factus est Moses, & quarum vnam deinceps in matrimonium duxit, pater *Exod. II. v. 18.* Reguel dicatur, colligunt inde nonnulli, Iethronem etiam Reguelem dictum. Immo cum *Num. X. 29.* Mosis socer Chobab dicatur, non desunt, qui, vnius viri tria fuisse nomina, contendunt. Sed in *Num. l. c.* Chobab Mosis socer filius dicitur Reguelis. Vnde patrem Iethronis Reguelem fuisse, certo constat. In versione equidem nostra germanica Chobabus vocatur *affinis Mosis.* Sed vox ebraea חתן non *affinem*, sed *socerum* significat. Haec itaque vt inter se concilientur, aut dicendum, & socero Mosis tria fuisse nomina,

mina, eumque & Chobab, & Iethro, & Reguel dictum, simulque & patrem eius Reguelem vocatum, cum Reguelis ipse filius audiat: aut quod probabilius, *Exod. II. 18.* per Reguelem, Iethronis patrem indigitari. Nec enim infrequens, vt auus etiam patris nomine veniat: potuitque ibi vel ideo illius mentio fieri, quod caput atque princeps fuerit totius familiae. Tum socer Mosis Chobabus vocabitur, cognomento Iethro, quod nonnulli, at sine idonea ratione, nomen dignitatis fuisse, volunt. Vocatur autem Reguel *Exod. II. 16.* כהן; quo nomine etsi *principem* designari nonnulli velint, verosimilius tamen, *sacerdotem* significari; & quidem veri Dei, non idololatram. Certe sequenti aetate Iethronem cum suis veri Dei fuisse cultorem, dubitari nullatenus potest.

* Quae *Num. XII. 1.* כושית, hoc est Midianitis, vocatur. Qui enim eam Aethiopissam faciunt, veram vocis istius significationem non intelligunt. Errori, de coniuge Mosis Aethiopissa, haud dubio occasionem dedit fabula IOSEPHI, de filia regis Aethiopum, quam in matrimonium duxerit Moses, quam supra iam explosimus.

§. III.

Contigit tum, vt pascendis soceri ouibus occupatus,* subito rubum flammam emittentem videret,** cumque rubus non absumeretur, rei nouitate perculsus, propius accedere statuit: mox vocem e medio rubo audiuit, ne id, nisi calceis prius exutis,*** eo quod locus ille sacer esset, faceret. Tum vero angelum Dei, eumque Deum ipsum esse, intellexit,* qui ex senti se alloquebatur, mandatumque accepit, vt itinere in Aegyptum suscepto, gentem Israeliticam, sub durissimo seruitutis iugo gementem, in libertatem restitueret, educeretque in terram longe praestantissimam,** quam Deus patribus eorum promiserat. Diu Moses ob rei magnitudinem tergiuersatus,*** tandem diuinae voluntati morem gerit, postquam, quo pacto & populum & Pharao-

nem alloqui deberet, edoctus, & facultate miracula patrandi instructus erat, fratre quoque Aarone, viro diserto, illi adiuncto, qui ipsius nomine verba faceret.

* Quadraginta annos Moses in exilio apud Iethronem transegit; ipsoque anno quadragesimo vocatio haec, ad liberandum populum Israeliticum, ei obtigit. Caussas Deo fuisse grauissimas, cur tamdiu Mosen in exilio commorari voluerit, non est, quod dubitemus, etsi eas nesciamus. PHILO more suo rhetorem agit, cum vita pastorali, ad imperandum, Mosen praeparatum dicit; ideoque eum magnis laudibus extollit. Diligentiam Mosis in pascendis soceri ouibus, idem PHILO prolixe describit: nec tamen dubium, quin vir diuinus in omni Aegyptiorum sapientia institutus, idemque rerum diuinarum peritus, sublimioribus meditationibus sacrisque exercitationibus, quibus ad praeclara quaeuis praeparabatur, aliquando se dederit. conf. CHR. SCHOTANVS, *bibliothec. histor. sacr. tom. II. pag. 4.*

** Verba Mosis sunt: *tum ei conspectus est angelus Iehouae, in ignea flamma in medio rubo, Exod. III. 2.* Quae nonnullis disceptandi occasionem praebuerunt, an Angelus Dei separata specie Mosi apparuerit, vtrum vero rubus ardens eius praesentiam saltem indicauerit? Quod negandum videtur, cum ex verbis Mosis eiusmodi quid colligere non liceat. Tantum enim rubi ardentis, & vocis e medio rubo erumpentis, mentionem facit. Nec aliter hoc exprimit Stephanus protomartyr, *Act. VII. 30.* Nec IOSEPHVS aliter. Cum enim rubum ardentem descripsisset, eoque spectaculo non mediocriter Mosen stupefactum dixisset, addit: κατεπλάγη δ' ἔτι μᾶλλον φωνὴν τοῦ πυρὸς ἀφιέντος, καὶ ὀνομαστὶ καλέσαντος αὐτὸν καὶ ποιησαμένου λόγους, *magis etiam obstupuit, postquam vocem ex igne emissam, & nominatim sibi vocato verba facientem, audiuit, libr. II. cap. XII.* Singulare autem quid commentus est PHILO, in *vita Mosis, lib. I. p. 612.* visionem hanc ita describens: κατὰ δὲ μέσην τὴν φλόγα μορφή τις ἦν περικαλλεστάτη τῶν ὁρατῶν, ἐμφερὴς οὐδενὶ, θεοειδέστατον ἄγαλμα, φῶς

φῶς αὐγοειδέστερον τοῦ πυρὸς ἀπαστράπτουσα, ἣν ἄν τις ὑπετόπησεν εἰκόνα τοῦ ὄντος εἶναι· καλείσθω δὲ ἄγγελος, κ. τ. λ. *in media flamma forma quaedam erat, pulcherrima eorum, quae videntur, nulli adsimilis, Deo simillimum simulacrum; lumen splendidius igne emicans, quam quis suspicari posset, imaginem entis esse; vocetur autem angelus &c.* At eiusmodi quid in scriptura sacra non legas. Ceterum rubum istum ardentem rei cuiusdam symbolum fuisse, facile suspiceris, conueniuntque fere hac in re interpretes, etsi circa eius interpretationem in diuersas abeant sententias. Idem, quem laudauimus, PHILO, populi Israelitici statum hac imagine adumbratum contendit. Rubus, frutex admodum debilis, generatim ecclesiae, cui cum impiorum coetu comparatae, si externa spectes, nulla vis est, nullum robur, speciatim populi Israelitici, dura seruitute tum oppressi, symbolum est. Ignis, tribulationem vexationemue alias etiam in scriptura sacra significat. Rubus autem ardet quidem, at non comburitur: quod documento erat, affligi quidem Dei populum, non autem exscindi atque penitus destrui posse. Pari ratione de statu populi Israelitici hoc explicant R. ABEN ESRA, R. LEVI BEN GERSON, aliique. Satis quidem concinne & accommodate. Alii tamen aliter.

*** Reuerentiae id & venerationis erga Numen diuinum signum erat. conf. & *Ios. V. 15.* Hinc & apud ethnicos vsu receptum fuit, vt loca diuino cultui consecrata nudis pedibus ingrederentur. Quod an ab Ebraeis acceperint, quae est sententia IVSTINI martyris, *apol. II. p. 95.* nunc in medio relinquo. Multo certo minus credibile est, Deum se hic ad mores Aegyptiorum attemperasse, quod IOAN. CLERICVS, vir doctissimus, ad *h. l.* existimat. Quae enim, vt hoc faceret, Deum caussa permouerit, non facile dixeris. FLAV. IOSEPHVS hic iterum a narratione Mosaica longius discedit, & more suo ἀλλότρια miscet.

* Cum ille, qui ex rubo ardente cum Mose locutus est, mox *angelus Domini*, mox *Deus* dicatur, quo pacto haec inter se concilianda sint, diuersas viri docti iniuere rationes. Tres autem praecipuae hac de

de re celebrantur ſententiae. Prima illorum eſt, qui angelum increatum, ſeu filium Dei, intelligunt. Etenim cum ille ſubinde in ſcriptura ſacra angelus appelletur, vt ſupra quoque iam nobis obſeruatum, res expedita eſt, cur idem ille, qui Moſen ad gentis Iſraeliticae liberationem vocauit, mox angelus, mox Deus dicatur. Alii eum, qui locutus eſt, Deum ipſum fuiſſe fatentur, ſed qui angelus vocetur, quia futura praenuntiauerit. Ita PHILO *loco* ſupra *citato*. Quod cum admodum ieiunum ſit, alii, tum demum hoc admitti poſſe, cenſent, ſi dicatur, Deum in ſchemate quodam, ſeu ſigno quocunque, angelis creatis proprio, apparuiſſe. Sed quodnam illud ſchema ſeu ſignum angelorum proprium ſit, a nemine mortalium explicari poteſt, & fruſtra ſupponitur. Alii itaque citra ambages angelum creatum intelligunt, quo Deus ceu inſtrumento, ad voluntatem ſuam Moſi patefaciendam vſus ſit. Ita Iudaei, & ex chriſtianis praeter multos alios, cum HVGONE GROTIO, IOAN. CLERICVS ad *h. l.* cumprimis autem ad *Geneſ. XVI. 23.* vbi prolixe hanc ſententiam tuetur. Ex his prima haud dubio reliquis omnibus praeferenda eſt ſententia. Certe, creatum angelum intelligi non poſſe, longe eſt manifeſtiſſimum, quia angelus ille vocatur יהוה *verſ. 4. & ſeqq.* Quod nomen, cum ſoli Deo proprium ſit, non poteſt angelo, etſi legatus Dei ſit, etſi Dei nomine loquatur, tribui. Immo deinceps *verſ. 14.* de ſeipſo dicit: *ego ſum, qui ſum;* quod creatum angelum de ſe dicere non potuiſſe, ex dicendis conſtabit. Praeterea *verſ. 15.* ſe vocat Deum Abrahami, Iſaaci & Iacobi: quod rurſus de creato angelo dici nequit. Hinc & ob diuinae maieſtatis praeſentiam terra, in qua Moſes ſtabat, *ſancta* dicebatur, ipſeque in venerationis, ſoli Deo debitae, documentum, exuere calceos iubebatur, *verſ. 5.* Idem porro angelus dicit, *ſe vidiſſe miſeriam populi ſui in Aegypto*, *verſ. 7.* Quod vt diuinae omniſcientiae argumentum eſt, ita nullus creatorum angelorum Iſraelitas *populum ſuum* vocare poterat. Addit, ſe illos e manu Aegyptiorum liberaturum, ſe illis daturum terram Cananaeorum, ſe illos inde eductūrum, vt *ſibi* ſeruirent, *verſ. 8. & 18.* Idem denique ille angelus Iehouah, ductor deinceps fuit populi Iſraelitici, & ſe vbique ceu verum Deum demonſtrauit, quod ſequentia docent. conf. *Exod. XXIII. verſ. 20.* Patrum, IVSTINI martyris, IRENAEI,

TER-

TERTVLLIANI, aliorumque, eandem fuisse sententiam, ostendit ABRAHAMVS CALOVIVS, qui copiose hac de re disserit in *annotat. ad h. l.*

** Dicit Deus, se Israelitas eductûrum ex Aegypto, in *regionem bonam & amplam*, *in regionem lacte & melle fluentem*, *Exod. III. 8.* quod &, qua vltima verba, repetitur *v. 17.* Sed similis quoque terrae Canaan descriptio occurrit *Exod. XIII. 5. XXXIII. 3. Leuit. XX. 24. Num. XIII. 28.* alibique. Eaque loquendi ratione summa regionis istius, rebus omnibus non ad necessitatem, sed ad delicias quoque abundantis, fertilitas describitur. Qui proprie haec verba capiunt, magnam mellis in Palaestina copiam, quae tanta fuerit, vt in alias quoque regiones inde deferretur, vrgent: quam etiam scriptura passim innuit, vt *Iudic. XIV. 8.* & *I. Sam. XIV. 25. 26.* Sed non satis illi perpendunt, eiusmodi mellis copiam in aliis quoque regionibus passim deprehendi, & cum melle hic lac coniungi. Quod si itaque proprie haec capienda sint, fluenta mellis & lactis animo concipienda erunt, quae, vt ob admixtum puluerem parum grata fuerint, ita nec multum commodi incolis attulerint, si praesertim aliis rebus aeque necessariis & iucundis illis carendum esset. Nullum itaque dubium, quin generatim fertilitas & praestantia terrae Cananaeae hac loquendi ratione designetur: quod & exploratores illi a Mose missi confirmant, qui, terram hanc reuera lacte & melle fluere, demonstraturi, fructus eius ostendunt. *Num. XIII. 27.* Accedit, quod profanis quoque scriptoribus itidem in more positum sit, eadem ratione terrae cuiusdam fertilitatem describere, quod exemplis plurimis, post HIERONYMVM, *comment. ad Ierem. XI. 5.* comprobauit SAM. BOCHARTVS, *hierozoic. part. II. libr. IV. cap. XII.* Fertilissimam vtique felicissimamque fuisse terram Canaan, non tantum ex hoc ipso loco *Exod. III.* vbi comparatione instituta ipsi Aegypto praefertur, sed aliis quoque scripturae testimoniis, satis constat. Docent id varia praestantissimorum fructuum genera, quae Iacobus patriarcha in Aegyptum misit, Pharaoni a filiis offerenda, idque eo tempore, quo graui fame terra haecce laborabat, nec vbique exculta aut habitata erat, *Genes. XLIII. 11.* Docent id exploratores a Mose missi, quorum antea meminimus,

 ex *Num.*

ex *Num. XIII. 27.* Docet id Moſes ipſe *Deut. VIII. 7. ſeqq. Iehoua enim*, inquit, *Deus tuus, intromittit te in terram Canaan; terram, in qua ſunt torrentes aquae, fontes & latices, in vallibus & montibus ſcaturientes; terram tritici, hordei, vitis, ficus, mali punici; terram oliuae & mellis; terram, in qua non comedes panem in paupertate, in qua nulla re carebis; terram, in qua lapides ſunt ferrum, & e cuius montibus aes excides.* Pari ratione Rabſakus, regis Aſſyriae nomine ad ciues Hieroſolymitanos verba faciens, eam vocat *terram frumenti & vini, terram panis & vinetorum*, & cum ipſa Aſſyria, aut fertiliſſima eius parte, haud obſcure comparat, *Eſa. XXXVI. 17. II. reg. XVIII. 32.* Ne dicam, quod ipſa experientia hoc conſtet, cum tot hominum millibus alendis non ſuffeciſſet, niſi omnium fuiſſet foecundiſſima fertiliſſimaque. Meritoque ideo צבי לכל־ הארצות *ornamentum omnium terrarum* vocatur, *Ezech. XX. 6.* Atque haec quidem vetare debebant, quo minus ſanae mentis homo de veritate verborum Moſis *Exod. III. 8.* dubitaret, ſi vel maxime ſanctitas integritasque viri hoc non impediuiſſet. Aliter tamen viſum IO. TOLANDO, petulanti calamo in ſanctiſſima quaeque inſurgenti, Moſaicaeque narrationis fidem ea, qua poteſt, ratione labefactare annitenti. STRABONI itaque hic potius fidem haberi vult, quam auctori pentateuchi. *Strabonica*, inquit, *Iudaeae deſcriptio cum hodierno ſitu & ſoli ſtatu ab omnibus iuxta peregrinantibus obſeruatis, optime concordat; etſi immenſum recedere videatur a pentateuchi ſcriptore, qui eam vt frugum feraciſſimam ac lacte & melle (ſiue rerum omnium neceſſariarum copia) fluentem exhibet: quae ſi non figurate cum plerisque accipienda, vt animus tamen & calcar adderetur occupaturis, per auia iam longo tempore & deuia errantibus, (quorum reſpectu paradiſus certe dici potuit Iudaea) ſic repraeſentari omnino neceſſe fuit, quod prudentiſſime pariter factum. Ceterum magis ſane ad rem foret, ſi Strabonis verba ad caput tertium Exodi citare vellent commentatores, & non confictos iſtos fabulatores, Ariſtaeum, Hecataeum & neſcio, quos alios, qui vtcunque ad literam falſo interpretati ſint pentateuchi chorographiam, rerum tamen naturam, aut regionis faciem haud quaquam immutare valebant*, in *originib. Iudaic. p. 139. 140.* Quam inique hic TOLANDVS agat, STRABONEM,

BONEM, hominem ethnicum, qui vt alias errauit, ita hac quoque in re errare potuit, opponendo Mosi, diuino scriptori, omnibus est longe manifestissimum. Sed hoc ei solenne est. Quam autem id sine omni fiat ratione, vel inde constat, quod alii scriptores, non sacri modo, sed & profani, quorum non minor, quam STRABONIS, hac in re debebat esse auctoritas, in fertilitate Palaestinae praedicanda prorsus cum Mose consentiant, atque amice conspirent. Non ARISTAEVM aut HECATAEVM commemorabo, cum horum nullam apud se auctoritatem esse, iam antea professus sit TOLANDVS. Nec ad FL. IOSEPHVM prouocabo, cuius elegantissimum hac de re extat testimonium, *libr. V. antiquit. iudaic. cap. I.* cum & hunc forte, ceu testem domesticum, quanquam sine ratione, repudiaturus sit. Forte CORNELIVM TACITVM non spernet, cuius de Iudaea loquentis, haec inter alia verba sunt: *Rari imbres, vber solum. Exuberant fruges, nostrum ad morem. Praeterque eas balsamum & palmae; histor. lib. V. cap. VI.* Pari ratione IVSTINVS, de tractu Hierichuntino loquens: *in ea valle sylua est, & vbertate & amoenitate insignis, siquidem palmeto & opobalsameto distinguitur.* Et paucis interiectis: *Sed non minor loci eius apricitatis, quam vbertatis, admiratio est &c. histor. libr. XXXVI. cap. III.* Balsamum terrae Canaan commendat PLINIVS, quod *vni terrarum Iudaeae concessum* tradit, *histor. natur. lib. XII. cap. XXV.* Mitto reliqua, ab aliis, quos deinceps laudabo, iam allata. EVSEBII ac HIERONYMI hic neutiquam in minimis ponenda testimonia, quorum alter Caesareae in Palaestina episcopus fuit, alter diu in eadem regione commoratus est: vterque autem eius & amoenitatem & fertilitatem nunquam non laudat, quod recte iam obseruatum IACOBO FAYO, *loco* deinceps *citando.* Nihil nunc de recentioribus dicam, qui terrae sanctae descriptiones dedere, idque vno velut ore confirmant. Id potius addendum, nec ipsum STRABONEM, si modo recte, quae hac de re dicit, considerentur, Mosi aduersari, vt perperam sibi TOLANDVS persuadet. Constabit enim, totam sermonis seriem, qui extat *lib. XVI. p. 761.* conferenti, non de tota Palaestina, sed de tractu Hierosolymitano, qui etsi fertilitate aliis Palaestinae partibus cederet, & ipse tamen sua amoenitate com-

te commodisque non destituebatur, STRABONI sermonem esse. Qua de re eo minus dubitandum, quod alia Palaestinae loca ob fertilitatem amoenitatemque diserte laudauerit. De Hierichuntino tractu verba faciens, eum non tantum palmis abundare dicit, sed idem illi audit διάῤῥυτος ἅπας καὶ μεστὸς κατοικιῶν, *irriguus totus, & habitationibus plenus*, additque: ἔστι δ' αὐτοῦ καὶ βασίλειον καὶ ὁ τοῦ βαλσάμου παράδεισος; *ibi & regia est, & balsami paradisus, l. c. p. 763.* Similia & alibi occurrunt. At Strabonica (qualem supponit TOLANDVS) Iudaeae descriptio cum hodierno situ & soli statu optime concordat. Quem in finem ad *omnes peregrinantes* prouocat. Quo iure, nunc non inquiram. Ingenue potius agam, concedendo, hodiernam Palaestinae faciem ei, quam veteres nobis exhibent, non prorsus in omnibus respondere. Ecquem vero latet, & aliarum regionum eandem esse sortem, vt, cum olim beatissimae fuerint, nunc steriles atque infelices censeantur? idque tum ob culturae neglectum, tum ob alias quoque rationes. Quod de Iudaea eo minus mirandum, quia Israelitis terra haecce per modum federis cum Deo obtigerat, inter cuius conditiones ex parte Dei erat fertilitatis augmentum, *Leuit. XXVI. 4.* ex parte Israelitarum, obsequium diuinis mandatis praestandum. Cum ergo Israelitae federis conditionibus non steterint, a Deo vt praestaret, quod illis promiserat, exigi non poterat. conf. *Deut. XXIX. 23. 24. Esa. XXIV. 5. 6. Ezech. XV. 8.* Pendebat terrae huius fertilitas vel maxime a sufficienti pluuiarum copia: vnde TACITVS: *rari imbres, vber solum, l. c.* Pluuias itaque si subtraheret Deus, non poterat non summa inde oriri sterilitas. Vnde & pluuiarum in promissionibus diuinis expressa mentio, *Leuit. XXVI. 4.* alibique. Iam cum insuper ob summam gentis huius perfidiam diuinae execrationi obnoxia sit, non, puto, quisquam mirabitur, si longe alia hodie eius facies sit, quam olim fuit. Neutiquam itaque *figurate* accipienda sunt, quae de fertilitate terrae Cananaeae scriptura sacra tradit; quo pacto autem loquendi ista ratio: *lacte & melle fluere*, intelligenda sit, iam antea exposuimus. TOLANDVS porro nihil aliud agit, quam vt cum impietate summam mentis impotentiam prodat, cum haud obscure Mosen eiusmodi

quid

quid commentum insinuat, vt *animum & calcar adderet* terram hanc *occupaturis*. Quid vero reliquos scriptores*, quid IOSEPHVM, quid IVSTINVM, quid TACITVM impulit, vt aut similia, aut eadem dicerent? At comparate forte Moses ita locutus est, intuitu deserti, in quo Ebraei hactenus errauerunt! Scilicet ex TOLANDI liberalitate color aliquis veritatis verbis Mosis concedendus est. Sed parum memor fuit rerum, de quibus verba fecit. In Aegypto enim adhuc constitutus haec verba ad Israelitas proloqui iussus est, *Exod. III. 8.* & prolocutus etiam est; comparatione hinc cum Aegypto, regione fertilissima, non cum desertis Arabiae, instituta. add. *Deut. XI. 10.* Plura non addo: conferendi saltem, qui TOLANDI petulantiam ex instituto castigarunt, IACOBVS FAYVS, in *defensione religionis, nec non Mosis, & gentis iudaicae, part. II. cap. V. pag. 201. seqq.* ELIAS BENOIST, in *obseruationibus miscellaneis, criticis, historicis, &c.* gallice scriptis, *pag. 204. seqq.* SALOM. DEYLINGIVS, *obseruation. sacrar. part. II. obseruat. IX. pag. 104. seqq.*

*** Quod prolixius ipsemet describit *Exod. III. 11. seqq.* & *IV. 1. 2. seqq.* Vbi multa quidem memoratu digna occurrunt, inter quae illud nobis neutiquam praetermittendum, quod Moses, cum voluntatem Numinis intellexisset, statim de nomine eius quaesiuerit. *En*, inquit, *iturus sum ad Israelitas, eisque dicturus: Deus patrum vestrorum me ad vos misit; si dixerint mihi, quodnam eius nomen est? quid eis reponam?* Quae Mosis interrogatio mira videri potest. Num enim verum Dei nomen ignorauit? aut si non ignorauit, cur a Deo hoc edoceri voluit? Fuerunt equidem nonnulli, qui existimarent, Mosen nomen Dei ignorasse, quod esset aegyptia foeditate pollutus, adeoque ipsum verum Deum non cognouisse. Non procul hinc discedere videtur vir doctissimus, IOAN. CLERICVS. Cum enim monuisset, Deum accurate loquendo, cum vnicus sit, proprio nomine, quo ab aliis naturis distinguatur, non indigere, quia tamen eo tempore multae naturae, eaeque diuersissimae, nomine אלהים indigitatae sint, Mosen, vtpote nondum diu cum Israelitis versatum, facile in eam venire cogitationem potuisse, existimat, Deum Israelis singulari nomine solere appellari, quod adeo quaesiuerit, vt

eo apud Iſraelitas vteretur. *Homo*, inquit, *in Aegyptiorum diſciplinis inſtitutus, nec dum prophetico lumine illuſtratus, errare ea in re, nec periculoſo ſane errore, facile potuit.* At vero, cum Moſes ſuae originis adeo non fuerit neſcius, etiam, cum in aula Pharaonis degeret, vt ſua ſponte, omnibus bonorum & deliciarum irritamentis inſuper habitis, communem cum gente ſua ſubire ſortem non dubitauerit, quis ſibi perſuaſerit, eum adeo incurium, rerumque ſuae gentis ignarum fuiſſe, vt, quo nomine apud Ebraeos verus Deus veniret, neſciuerit? Ab omni prorſus hoc abhorret veroſimilitudinis ſpecie. Nec audiendi ſunt, qui curioſitate quadam inductum Moſen, quodnam Deo nomen eſſet, quaeſiuiſſe putant, vt in diuinae naturae arcana eo intimius penetraret, cum id & ab ingenio modeſtiaque Moſis, & a reliquis, quae tum adfuerunt, circumſtantiis, prorſus alienum ſit. Multo minus Iudaeorum commentis immorabimur, cuiusmodi illud ABEN ESRAE eſt, non potuiſſe in nomine שדי Moſen miracula perpetrare, cum illud nomini יהוה proprium ſit, *comment. ad h. l.* Sed ANDREAE RIVETI quoque, quam ad *h. l.* proponit, diſplicet ſententia, de inſtructione, quae legatis dari ſolet, hanc Moſis petitionem capientis. Verba enim ipſa repugnant. Mihi ita videtur, etſi verum Dei nomen, quo apud Iſraelitas veniebat, Moſi neutiquam ignotum eſſet, cum tamen voluiſſe, vt nomen ſuum ipſemet ederet Deus, vt eo maiori fiducia iſta legatione, ſi eam deprecari nequiret, apud Iſraelitas fungi poſſet, & hi eius dictis eo facilius fidem adhiberent. Reſpondet itaque Deus: אהיה אשר אהיה *ero, qui ero. Hic*, inquit IOAN. CLERICVS, *vt multi putarunt, non edit nomen ſuum Deus, ſed Moſis quaeſtionem obiter caſtigat. Nam in ſequentibus manifeſto Iehouam ſe vocat &c.* At cum in quaeſtione Moſis, vt antea eam propoſuimus, nihil reprehenſione aut caſtigatione dignum occurrat, non eſt, vt verba iſta Dei ita, prout viro doctiſſimo placet, accipiamus. Rectius itaque cum ONKELOSO, paraphraſte Hieroſolymitano, aliisque praeclaris interpretibus, alii verbum hoc indolem nominis hic accipere, exiſtimarunt. Namque & eadem ratione, qua nomina ſolent, conſtruitur, cum dicitur אהיה שלחני *Ehieh miſit me;* & alias haud infrequens, vt a prima perſona futuri temporis nomina formentur. Et licet origine & ſignificatione cum voce יהוה conueniat,

niat, punctis tamen vocalibus, formatione, &c, vt nonnullis placet, quadam significationis emphasi, differt. vid. IOAN. BVXTORFFIVS, *differt. de nom. diuin. thes. XXXI. & XXXII.* & AVGVST. PFEIFFERVS, *dub. vexat. centur. I. loc. XXXIV. pag. 215.* LXX. interpretes vertunt: ἐγώ εἰμὶ ὁ ὤν: sensu quidem, vt IOAN. CLERICVS fatetur, egregio, sed ex Platonismo, vt illi videtur, potius, quam ex loci serie, deducendo. Sed cur quaeso ex Platonismo? cum ex ipso verbo היה vnde אהיה, haec significatio peti queat? Sed pergit Deus, ad Mosen verba faciens: *Sic Israelitas alloqueris: Iehoua Deus patrum vestrorum, Deus Abrahami, Deus Isaaci, Deus Iacobi, ad vos me misit; hoc nomen mihi in perpetuum &c.* Quae a nonnullis ita accipiuntur, ac si hactenus nomen יהוה ignotum fuerit, & nunc demum a Deo indicatum, vt eo in posterum appellaretur. Id quod vel maxime *Exod. VI.3.* confirmari putant, vbi Deus dicit: *Et apparui Abrahamo, Isaaco & Iacob,* באל־שדי, *sed nomine meo* יהוה *illis non innotui.* De nomine *Iehouah* ex instituto agere, nostri non fert instituti ratio: praestiterunt hoc alii, quorum integrae hac de re extant commentationes. Facere autem non possum, quin paucis, quae doctissimus CLERICVS hac de re in medium attulit, expendam. Quatuor de hac voce dissentientibus eruditis quaeri, obseruat: primum, an ante Mosen nota fuerit? secundo, quare eam LXX. interpretes, veteresque alii Iudaei, graece loquentes, voce κύριος verterint? tertio, an sit vera pronuntiatio, quae ex punctis ei appositis nascitur? & quarto denique, quid hac voce significetur? Ad primum quod attinet, eam ante Mosen notam fuisse, negat: &, licet in libro geneseos subinde occurrat, hoc tamen per prolepsin fieri, autumat. Pluribus hoc ad *Exod. VI.3.* confirmaturus, non tantum nomen, sed & id, quod nomine illo speciatim significatur, patriarchis ante Mosen ignotum fuisse, contendit, liberationem scilicet gentis Israeliticae ex Aegypto, & quae hac occasione miranda prorsus ac stupenda perpetrauit. Cum itaque dubium non sit, quin vox haecce ab היה *fuit,* deriuetur, suspicatur, Deum vocabulum יהוה sibi sumsisse, non quod sua natura sit, adeoque aeternitate gaudeat, sed quod efficiat, vt res sint, quasi esset futurum Hiphil יַהְיֶה aut Piel יְחַיֶּה *faciet, vt sit.* Graece non ineleganter dici putat γενεσιεργὸν, *existentiae effectorem,*

qua

qua voce CLEMENS Alexandrinus, aliique patres vſi ſunt, *ὃς τὴν γένεσιν πάντων ἐργάζεται*. Et hanc ſolam ſignificationem & pluribus aliis conuenire locis, variis in medium allatis exemplis, euincere annititur. Quae quo loco habenda ſint, accuratius intelligetur, cum de origine & ſignificatione vocis dicemus. Iam id ſaltem obſeruo, cum toties in geneſi nomen יהוה occurrat, & ita quidem, vt non Moſes ſaltem ipſe, ſed alii, quorum ſermones refert, hoc vſurpent, vix eſſe probabile, *προληπτικῶς* hoc fieri. Cum Eua exclamauit, ſe habere virum את יהוה *Geneſ. IV. 1.* cum Abraham extructo altari nomen יהוה inuocauit, *Geneſ. XII. 7. 8. XVI. 25.* nemo non videt, minime iſta per prolepſin explicari poſſe. Interim de ſenſu verborum *Exod. VI. 3.* variae ſunt interpretum ſententiae, quas alii afferunt. Mihi recte ſentire videntur, qui id ratione certi effectus intelligunt, liberationis ſcilicet populi Iſraelitici ex Aegypto, ſecundum quem nomen יהוה patribus ignotum fuit. conf. THEOD. HACKSPANIVS, *not.* ad *h. l.* MICHAEL WALTHERVS, *ſpicileg. controuerſiar. illuſtr. de nomin. diuin. pag. 98. & ſeqq.* Huic etiam ſententiae ipſa nominis huius, quam vir doctiſſimus hic affert, explicatio vel maxime fauet. Si enim יהוה *γενεσιεργὸν* ſeu *exiſtentiae effectorem*, vel, quod perinde tandem eſt, *creatorem* ſignificat, talem verum Deum eſſe, vtique patriarchis ante Moſen ignotum non fuit. Ad alteram quaeſtionem reſpondet, Iudaeos poſt captiuitatem Babylonicam veritos eſſe, id nomen efferre, vſosque aliis nominibus, appellatiuis potius, quam propriis, idque vel inde conſtare, quod in libris hoc circiter tempore ſcriptis, nullum huius nominis veſtigium occurrat, quanquam & PHILONIS teſtimoniis hoc confirmet; hinc itaque factum, vt LXX. interpretes pro voce יהוה ſubſtituerint vocem *κύριος*, quod & in ſcriptoribus noui federis obſeruare licet. Recte vtique ſe habent, quae vir doctiſſimus de Iudaeis poſt captiuitatem Babylonicam, vſu & pronuntiatione nominis יהוה ſe abſtinentibus, docuit. Quod vt initio forte conſilio non malo, ex ſingulari quippe erga hocce nomen reuerentia factum eſt, deinde tamen in ſuperſtitionem turpiſſimam degenerauit, ac ſi in rebus grauiſſimis etiam, vbi id ſine profanatione fieri poterat, nomen hoc ſecundum genuinum ſonum pronuntiare nefas eſſet. Haec vero genuina cauſſa eſt, cur & patribus, HIERONYMO

epiſt.

epist. CXXXVI. ad Marcellam, THEODORETO, *quaest. XV.* in *Exod.* ORIGENI, *homil. XIV.* in *Num.* GREGORIO NAZIANZENO, *orat. IV. de theologia*, hocce nomen *ἀνεκφώνητον*, seu *ineffabile* audiat. Id IAC. BONFRERIVS etiam, ad *Exod. VI.3.* recte obseruat, qui & alteram caussam addit, quod eius legitima pronuntiatio ignoretur: qua de re deinceps. Non prorsus etiam refragatus fuero IO. CLERICO, LXX. interpretes aliosque Iudaeos, qui graeco idiomate scripserunt, hac ipsa ratione inductos, pro voce יהוה substituisse vocem *κύριος*; quanquam & haec caussa esse potuerit, quod meliorem vocem, qua יהוה exprimerent, non inuenirent. Nec adeo inepte hoc fieri censendum est. Etsi enim vox *κύριος* vim & significationem vocis יהוה non plene exhauriat, eidem tamen vtcunque respondet, si *κύριος* ille *κατ' ἐξοχὴν* talis, qui iure creationis, & quod omnibus rebus creatis essentiam ac existentiam largitus est, omnium est dominus, intelligatur. Sed vt ad tertiam quaestionem progrediamur, vir doctissimus quidem ita censet, cum illa de celanda nominis diuini prolatione consuetudo dudum inualuisset, addita libris sacris esse puncta: cumque pro יהוה in lectionibus publicis substitueretur אדני, huius vocis puncta illi esse addita: vnde colligit, Iehouah non esse propriam vocis prolationem, sed illis potius suffragatur, qui יהוה olim IAHAVOH, vel IAHVOH pronuntiatum existimant; quod & variis confirmare rationibus annititur. Non est huius loci, istam, quae hac de re inter viros doctos intercedit, componere litem. Legi possunt atque merentur dissertationes virorum eruditissimorum, DRVSII, AMAMAE, CAPELLI, BVXTORFII, ALTINGII, itemque FVLLERI, GATAKERI, LEVSDENII, quas laudabili instituto sub titulo: *decas exercitationum philologicarum, de vera pronuntiatione nominis Iehoua*, vno fasciculo edidit HADRIANVS RELANDVS, & quorum quinque priores puncta nominis יהוה genuina esse negant, reliqui affirmant. Hinc in compendio, quibus pars vtraque nitatur rationibus, discere licet. Id saltem moneo, si supponatur, quod IOAN. CLERICVS contendit, puncta tum demum textui addita, cum opinio de celanda diuini nominis prolatione iamdudum inualuisset, probabile omnino videri, voci יהוה genuina puncta addita non esse. Id vero cum non concedatur ab omnibus, luculentis prius rationibus euincendum est. At

si puncta litteris coaeua statuantur, vix sibi quisquam persuadebit, Iudaeos puncta genuina tollere, & in illorum locum alia substituere ausos. Vltima denique quaestio est, de genuina vocis huius significatione. Plerique essentiam Numinis independentem, qua solus verus Deus natura sua est, cetera omnia eius voluntate e nihilo emerserunt, hac voce designari, autumant. Quae tamen sententia displicet IOAN. CLERICO, qui, patres graecos ex Platonica philosophia eam hausisse, putat; sine praegnanti, vt ego equidem existimo, ratione. Ipsa enim nominis huius a verbo היה origo, facile omnes, vt in eam ingrederentur, inducere potuit. Non magis ei se probant, qui, hac voce aeternitatis significationem contineri, volunt, vt י quidem futurum tempus significet, ו ה vero, quae sunt initiales litterae participii praesentis, praesens; ה denique, quae vltima est littera praeteriti, praeteritum; quod & Ioannem *Apoc. I. 4.* expressisse putant, cum Deum ita describit: ὁ ὤν, ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος; licet enim concedat, aeternitatem Numinis a Ioanne significari, non tamen liquere, an voce יהוה idem significetur, anue Ioannes eam ista περιφράσει exprimere voluerit. Contendit tandem, verosimillimum sibi videri, hac voce idem significari ac *qui facit, vt sit, quod futurum dixit*, vel, vt ad *c. VI. 3.* mentem suam exprimit, *qui facit, vt aliquid existat;* vti iam antea diximus. Rectius itaque de vocis huius significatione sentit, quam IO. CRELLIVS atque SIMON EPISCOPIVS, qui יהוה non nomen, sed verbum esse, contendunt, quo nihil aliud, quam constantia Dei in seruando promisso, Israelitarum maioribus olim dato, significetur; contra quos ex instituto disputat IO. HENRICVS MAIVS, in *dissertationibus sacris in loca selectiora vet. testament. loc. II. cap. I. pag. 112. seqq.* Interim ea, quam primo loco proposuimus, reliquis omnino praeferenda est sententia, voce ista illum significari, qui sua natura est, nec ab alio existentiam habet, quam rebus omnibus potius, ex libera voluntate largitur. Nihil autem obstat, quo minus cum ea etiam significatio, quam IOAN. CLERICVS huic voci tribuit, coniungatur. Namque hoc ipso, dum Deus sua natura ita est, vt non sit ab alio, simul is est, a quo reliqua omnia existentiam habent, γενεσιουργός, vt viro docto loqui placet, seu *existentiae effector.* Ita non tantum origo vocis a verbo היה sibi constat, sed locis quoque scripturae omnibus, in quibus vox haec occur-

occurrit, haec ſignificatio egregie conuenit. Sed prius quam hinc diſcedam, paucis attingenda eſt ſtoliditas hominis, omnium, quos vnquam orbis tulit, impudentiſſimi, IOAN. TOLANDI, qui, vt Moſen in pantheiſtarum, quos ceteroquin Spinoziſtas vocant, numerum referre non veretur, ita inter alia impietatis praeſidium in ipſo nomine ſanctiſſimo יהוה quaerit. *Hinc ſibi volunt*, inquit, *ſacroſanctum & ineffabile nomen IEHOVAH adſtipulari, cum neceſſariam ſolummodo exiſtentiam, vel illud, (quicquid ſit) quod per ſe exiſtit, emphatice ſignificet; eodem plane ſenſu, quo τὸ ὢν Graecorum, mundum incorruptibilem, aeternum & interminabilem plerumque denotat*, in *originib. iudaic. p. 157.* Sed ſciens volensque & fallit & fallitur TOLANDVS. Vox יהוה enim equidem ens neceſſarium, ſeu quod ſua natura, non ab alio, eſt, denotat, ſed tale ſimul ens, quod & liberrimum eſt, & intellectu ac ſapientia praeditum, adeoque ab hoc vniuerſo ſeiunctum ac ſeparatum. Ex ipſo enim Moſe diſcere potuiſſet, ſi mens non laeua fuiſſet, voce יהוה illum ſignificari, qui mundum ex nihilo creauit, qui patriarchis ſaepius apparuit, & cum iis locutus eſt, variasque & egregias promiſſiones dedit, qui ipſe dixit, *ego ſum, qui ſum, Iehouah eſt nomen meum*, qui Moſen in Aegyptum miſit, vt inde populum Iſraeliticum educeret, qui ſtupenda & admiranda prorſus per Moſen perpetrauit, & ſic porro. Iam ſi per יהוה ipſum hoc vniuerſum, ſeu totius mundi machina intelligeretur, ſenſus foret, totius mundi machinam creaſſe mundum, patriarchis apparuiſſe, & praeclaras iis dediſſe promiſſiones, miſiſſe Moſen in Aegyptum, vt inde educeret populum Iſraeliticum &c. Vnde porro ſequitur, auctorem pentateuchi, qui talia ſcripſit, aut non ſanae mentis fuiſſe, aut data opera imponere orbi voluiſſe. Quod poſterius etſi TOLANDVS velit, nunquam tamen probabit; immo ſi omnes ingenii vires intenderit, nihil aliud aget, quam vt ſtolidam ſuam impietatem magis magisque prodat. add. IAC. FAYVS, in *defenſione relig. nec non Moſis, ac gentis iudaic. part. II. cap. IV. pag. 192. ſeqq.*

§. IV.

Ad ſocerum reuerſus, ab eoque impetrata conſanguineorum inuiſendorum, qui in Aegypto erant, venia, ſimulque certior a Deo factus, obiiſſe iam, qui ob Aegyptium

interfectum poenam ab eo ſumere vellent, itineri ſe accinxit, aſſumtis ſecum vxore & liberis. In itinere conſtituto denuo Deus apparuit, &, quae agere, quaeue dicere in Aegypto deberet, indicauit: mox in praeſentiſſimum vitae periculum, quod alterum filiorum hactenus incircumciſum eſſe paſſus eſſet, adductus eſt, quod tamen ſtatim, ac Zippora arrepto acuto ſilice praeputium filio circumcidiſſet, ceſſauit.* Iter proſequenti, Numinis inſtinctu, quod ei etiam Deus praedixerat, Aaron frater ad montem Chorebum obuiam factus; quocum, cum, quae ſibi a Deo iniuncta erant, communicaſſet, in Aegyptum profecti, ſenioribus Iſraelitarum, quae in mandatis habebant, expoſuerunt.**

* Rem valde memorabilem plenius enarrare iuuat. Cum in via Moſes eſſet, in loco, in quo pernoctabant, *occurrit ei Iehouah, eumque occidere volebat; Exod. IV. 24.* ONKELOS pro Iehouah habet מלאכא דיי *angelus Iehouae*, quemadmodum & LXX. interpretes vertunt: ἄγγελος κυρίου. Quod ſi de angelo increato intelligerent, admitti poſſet. Creatum intelligere, nefas, cum diſerte vocetur יהוה. Forte ſibi perſuaſerunt, indignum Deo eſſe, ſi ipſemet ad hoc miniſterium deſcendiſſet. Sed id praeter rationem. Magis adhuc abſona illorum eſt ſententia, qui omnino angelum malum fuiſſe putant, qui mortem Moſi intentauerit. Huc illud ORIGENIS aſſertum tendit, neceſſariam olim circumciſionem fuiſſe, *propter aliquem infeſtum Iudaeorum genti angelum*, quod ex hoc ipſo loco *Exod. IV. 26.* probare ſatagit; *lib. V. contra Celſum, pag. 263.* Dubitanter tamen hac de re loquitur: καὶ τάχα διά τινα πολέμιον τῷ Ἰουδαίων ἔθνει ἄγγελον αὐτὴ ἐτελεῖτο, δυνάμενον μὲν σίνεσθαι τοὺς μὴ περιτεμνομένους αὐτῶν, ἀτονοῦντα δὲ ἐν τοῖς περιτεμνομένοις, *& fortaſſe propter aliquem infeſtum Iudaeorum genti angelum ipſa inuenta eſt, qui poſſet non circumciſos laedere, circumciſos non item.* ORIGENI ſuffragatur IOAN. SPENCERVS, qui *non temere*, inquit, *coniicitur, circumciſionem*

tisionem signum προφυλακτικὸν *fuisse, & ad cacodaemonis iniurias a personis omnibus, illo charactere munitis, propulsandas, ex Dei gratia valuisse*, de *legibus Ebraeorum ritual. lib. I. cap. IV. sect. II. pag. 62.* Quae commenta, vt viro sapiente prorsus indigna sunt, ita tantum abest, vt in hocce loco praesidium inueniant, vt inde potius refelli queant. Ipse enim Iehouah fuit, qui Mosen occidere voluit. Quemadmodum vero nobis ignotum est, qua specie Dominus Mosi apparuerit, ita necesse est, vt ex certo signo, e. g. stricto gladio, aut simili, Moses intellexerit, mortem sibi intentari, idque eam ob caussam, quod filium alterum non circumcidisset: id enim verbis disertis addidisse Dominum, probabile est, immo ex sequentibus colligitur. Caussas Deo grauissimas fuisse, cur tam grauiter Mosi succenseret, non est, quod dubitemus. Eum certe, vt futurum legislatorem in obseruandis diuini federis conditionibus accuratissimum esse oportebat, vt reliquis praeiret exemplum. Nec incommoda itineris suscipiendi, ab obsequio diuinis institutis praestando, eum auertere debebant. Fieri interim potuit, vt Zippora vxor quam maxime reluctaretur. Gersomum primogenitum circumcisum vel inde colligas, quod vnius tantum filiorum Mosis hic iniiciatur mentio. Eius exemplo cum didicisset Zippora, quanti periculi res esset, tenellis infantum corporibus cruenta dolorumque plena circumcisione vim inferre, praesertim cum & intellexisset, a marito mox iter suscipiendum esse, puerum, quem haud ita pridem enixa videtur, circumcidere noluit. Adnuit tandem Moses, precibus & querelis vxoris aliquid dandum, ratus; sed sanctissimum Numinis praeceptum hoc ipso insuper habens, grauissimam eius in se concitauit iram. At mariti periculum videns Zippora, non diutius cunctata, arrepto silice, praeputium puero amputauit. Instrumentum enim, quo circumcisio peracta, ipsemet Moses צור vocat, quo *acutum silicem* significari, ex *Ios. V. 2.* constat, vbi Iosua ad populum circumcidendum חרבות צורים, hoc est, vt LXX. habent, μαχαίρας πετρίνας, *cultros siliceos*, fecisse dicitur. Apud Aegyptios lapidem aethiopicum in cultros acutum fuisse, ex HERODOTI *lib. II. cap. LXXXIII.* iampridem viris eruditis obseruatum est. Ceterum circumcisione peracta, Zippora praeputium filii *ad pedes eius* proiecit; num pueri, an Mosis? Prius praeter alios am-

 plectitur

plectitur IOAN. SPENCERVS, qui & verba Zipporae, כי חתן דמים אתה לי *quia sponsus sanguinum es mihi*, non ad Mosen, sed ad puerum refert; indeque porro colligit, non animo irato haec verba a Zippora prolata, sed potius pio ac religioso, quippe quae his verbis puerum Deo velut desponsatum, ac in eius fedus receptum, testari voluerit. *Eos itaque*, inquit, *fugit veritas, qui sentiunt, Zipporam e feruore quodam muliebri, & vt bilem suam in maritum euomeret, ea verba protulisse, quasi Moses in caussa fuisset, quod ritu tam sanguineo tenerum filioli sui corpus mutilare cogeretur*; de *legib. Ebr. ritualib. lib. I. c. IV. sect. V. p. 81.* Fauere huic sententiae videtur ONKELOS, certe huc trahitur a SPENCERO, haec verba ita reddens: *propter sanguinem circumcisionis huius detur nobis sponsus.* At mentem suam paraphrastes deinceps clarius ita exprimit: *sine sanguine circumcisionis huius damnatus erat ad mortem sponsus meus.* Vnde liquet, ad Mosen ipsum potius, quam puerum, eum haec verba retulisse. Quod nonnulli ex recentioribus Iudaeis obseruant, matres in gente Ebraea filium recens circumcisum חתן *sponsum* appellare, itemque apud Arabes *chatana* idem esse, ac *circumcidere*, nihil ad rem facit. Ex ipso contextu enim satis liquet, haec verba ad Mosen referri; & חתן דמים secundum receptum in scriptura loquendi modum, eum significat, qui caussa est, vt sanguis effundatur. Iam si cogitemus, Zipporam circumcisionem filii declinasse, sensus profecto planus facilisque inde resultat, eam subiratam, quod inuita facere cogeretur, quod hactenus recusauerat, proiecto ad Mosis pedes pueri praeputio, hoc ei exprobrasse, eumque *sponsum sanguinum*, hoc est, talem, qui caussa fuerit, vt sanguinem filioli effundere cogeretur, vocasse. add. SALOM. DEYLINGIVS, *obseruation. sacrar. part. II. obseruat. X. pag. 113. seqq.* Videtur autem Moses hoc tempore, aut paulo post, vxorem suam cum filiis ad socerum remisisse, forte, quod videret, eam in rebus, quae iussu Numinis perficiendae erant, impedimentum aliquod allaturam. Hinc post exitum ex Aegypto, cum in deserto Israelitae versarentur, Iethro Zipporam cum filiis ad Mosen adduxit, *Exod. XVIII. 2. 3. 4.* vbi & *vers. 2.* diserte dicitur, quod Moses eam ad patrem remiserit.

** Haec omnia, vt &, quae §. *praecedenti* diximus, ex *Exod. III. & IV.* satis constant.

§. V. Ma-

§. V.

Maximis hinc in Aegypto, prorſusque ſtupendis, ad pertinaciam Pharaonis expugnandam, editis miraculis, tandem Iſraelitarum gentem, ſpoliis Aegyptiorum onuſtam, inde per mare rubrum eduxit. * Hinc in deſerto cum populo Iſraelitico progreſſus, ad montem Sinai peruenit, vbi Deus, ſedere cum populo Iſraelitico inito, decalogum, ſeu ſummam legis moralis ſolenni ratione promulgauit, cui deinceps & alias ad cultum ſacrum ſpectantes adiecit, idque mediatore & internuntio Moſe, qui ideo aliquoties in montem adſcendit, ibique cum Deo collocutus eſt. **

* De hisce omnibus fuſius & ex inſtituto ad §. *XII.* & ſequentes dicetur. Hic iſta *ὡς ἐν παρόδῳ* attinguntur, vt ſeries rerum a Moſe geſtarum ſibi conſtet. Non autem abs re fuerit, generatim de miraculis a Moſe editis hic quaedam obſeruare, cum hoc vel maxime ad hiſtoriam eius ſpectet. Veritas eorum, ſeu quod reuera iſta, quae narrat, miracula opera eius edita ſint, inde ſatis conſtat, quod nulla praegnans adferri ratio queat, cur fides eius in dubium vocanda ſit; cum plurima contra praeſto ſint, cur eam in dubium vocare nefas ſit. Hoc ab aliis ſatis euictum, praeſertim ab EDVARDO STILLINGFLEETO, *in originibus ſacris lib. II. cap. III. p. 256. ſeqq.* vbi & quaeſtiones grauiſſimas, quando miracula expectanda ſint, & vnde vera eſſe intelligantur, expedit. Idem vero, externorum etiam ſcriptorum teſtimoniis comprobari poteſt. Luculentum eſt illud NVMENII apud EVSEBIVM, *lib. IX. praeparat. euangel. cap. VIII. p. 411. Deinceps vero* (ita NVMENII verba refert EVSEBIVS) *Iannes & Iambres, ſcribae rerum ſacrarum Aegyptii, quo tempore Aegypti finibus eiecti Iudaei ſunt, claruere, viri omnium iudicio rerum magicarum ſcientia nemini concedentes. Quippe ambo quidem communi Aegyptiorum conſenſu delecti ſunt, qui Muſaeo duci iudaeorum, cuius apud Deum potentiſſimae preces erant,*

erant, ſeſe opponerent, adeoque grauiſſimas quasque calamitates a Muſaeo in Aegyptum inuectas, omnium in oculis diſſoluere potuerunt. Quibus ex NVMENIO relatis recte ſubiicit EVSEBIVS: Διὰ δὴ τούτων ὁ Νουμήνιος καὶ τοῖς ὑπὸ Μωσέως ἐπιτελεσθεῖσι παραδόξως θαύμασι, καὶ αὐτῷ δὲ ὡς θεοφιλεῖ γενομένῳ μαρτυρεῖ. *Quibus ſane verbis Numenius cum editorum a Moſe miraculorum, tum diuini erga ipſum amoris, conſignatam fidem ac teſtatam reliquit.* Factum hinc, vt Moſes apud ethnicos magiae inſimularetur. Id vel PLINII teſtimonio conſtat: *Eſt & alia magices factio a Moſe & Iamre & Iotape Iudaeis pendens, ſed multis millibus annorum poſt Zoroaſtrem; hiſt. natur. lib. XXX. cap. I.* Quae eius verba licet miram confuſionem prodant, id tamen ſatis indicant, magis olim annumeratum Moſen, idque ob miracula ab eo perpetrata. HVGO GROTIVS, ex ipſa Iudaeorum in patriis inſtitutis retinendis conſtantia, haud contemnendum pro veritate miraculorum Moſis argumentum depromit. *Quod ſi quaeratur*, inquit, *quae ſit cauſſa, cur iudaica religio in Ebraeorum omnium animos tantas egerit radices, vt euelli nequeat, nulla poterit alia adferri aut fingi, quam quod, qui nunc ſunt, a ſuis parentibus, vt illi rurſum a ſuis, atque ita porro, donec ad eos veniatur, qui Moſis ac Ioſuae aetate vixerunt, certa ac conſtanti traditione acceperint ea miracula, quae tum alias, tum maxime in ipſo Aegypti exitu atque itinere, & Cananaeae ingreſſu contigerunt, &c. de verit. chriſt. relig. lib. I. §. XIV.* Iungenda, quae pro veritate miraculorum Moſis differit PETRVS ALLIXIVS, in *conſideratione rationab. libror. ſcripturae, ad chriſtianae relig. veritatem defendendam, lib. II. cap. III. & IV.* Dubium vero inde maxime oriri poterat, quod magi aegyptiaci pari ratione, ac Moſes, feciſſe dicantur, *Exod. VII. v. 11. 12.* Etenim, ſi magis ſpiritibusque malignis non minus, quam ipſi Deo poteſtas miracula faciendi tribuatur, omnis vis atque vſus miraculorum, praeſertim in veritatis confirmatione, euaneſcere videtur. Qua de re ita ſentio, etſi ſpirituum finitorum, ſeu angelorum, tum bonorum, tum malorum, potentia multo maior ſit, quam hominum; etſi etiam nobis adeo certo non conſtet, quos illorum potentia habeat limites; hoc tamen certum, eos mira-

miracula proprie sic dicta efficere non posse. Miraculum autem proprie sic dictum voco, vbi aliquid fit, in quo reuera ipsius naturae leges suspenduntur. Has vero vt solus Deus dedit, atque constituit, ita eas suspendere, itidem solius Dei opus est. At per naturalium caussarum, & quidem occultarum, combinationem aut directionem aliquid efficere, quod hominibus mirabile videatur, etsi reuera non sit miraculum, non est positum supra vires spirituum creatorum. Atque haec cum ita se habeant, fidenter assero, ea, quae Aegyptiorum magi perpetrarunt, meras fuisse praestigias, sed diabolicas, non autem miracula proprie sic dicta. Quod luculentius demonstrare possem, si illa, quae perpetrare, & quae non perpetrare potuerunt, expendere sigillatim, instituti ratio permitteret. Inde vero & illud constat, excusandum minime Pharaonem, quod Mosis miraculis fidem non habuerit, cum praestigias a veris miraculis discernere, haud adeo difficile fuisset. Diiudicanda hinc, quae hac de re disserit GVILIELMVS FLEETWOOD, in *inuestigatione solida miraculorum*, qui liber ex anglicano idiomate in germanicum translatus prodiit Lipsiae MDCCV. 8. Sunt &, qui generatim de miraculis eiusmodi hypotheses fouent, per quas veritas miraculorum Mosis non potest non infringi atque labefactari. Huc cumprimis illi pertinent, qui naturam rerum repugnare putant, quo minus eiusmodi miracula fieri queant, qualia facta Moses narrat. Paucis: cum miracula inter ἀδύνατα referant, reuera omnia negant. Quo ipso, palam in diuinam omnipotentiam sese iniurios esse, demonstrant. Hac enim posita non video, quid obstet, quo minus edi eiusmodi miracula potuerint, qualia edita Moses narrat. Immo ex rationibus etiam philosophicis demonstrari potest, miracula, quorum in scriptura mentio fit, nullam inuoluere contradictionem, quod ingeniose satis ostendit BERNHARDVS CONNOR, in *euangelio Medici de suspensis naturae legibus*, siue *de miraculis*, quamuis non omnia in hocce libro probanda sint. Nimirum generatim probe tenendum, vt impiorum hominum sophismatibus occurratur, miracula non esse *ἀδύνατα*, interim tamen vera miracula, hoc est, talia opera, quae solius Dei virtute atque potentia edi queant. Duo itaque extrema, vt via recta atque tuta incedamus, hic euitanda

 sunt;

ſunt; alterum eorum, qui miracula prorſus negant, aut inter ἀδύνατα referunt; alterum eorum, qui, diuinam omnipotentiam ad miracula non requiri, exiſtimant. Intelligere vero hinc etiam licet, quam inepte pariter ac impie de miraculis ſentiat BENEDICTVS DE SPINOZA, qui prolixe de iis verba facit in *tractat. theolog. polit. de libertate philoſophandi, cap. VIII.* Summa huc redit, *miracula eſſe res mere naturales, & omnia, quae in ſcripturis vere narrantur contigiſſe, ea omnia ſecundum leges naturae neceſſario contigiſſe.* Scilicet, cum Moſes iuſſu Dei aquam in ſanguinem conuertit, cum baculus in ſerpentem mutatur, cum ranae ſubito vndiquaque erumpunt, cum mare in partes ſcinditur, vt ſicco pede tranſeant Iſraelitae, cum aqua ex petra elicitur; haec ſecundum leges naturae neceſſario contigerunt: quis non miretur hominis ſtultitiam? Fundamentum eius, *quod omnia fiant neceſſitate naturae, quod potentia naturae ſit ipſa potentia Dei &c.* ſummam hominis & impudentiſſimam impietatem, atque atheiſmum apertum, prodit. Vnde, quo loco, quae eidem ſuperſtruxit, habenda, patet. Sed haec iam ſatis diſcuſſa ſunt ab aliis. Id ſaltem addo, eos, qui omnem mouent lapidem, vt miracula Moſis extenuent, & ex cauſſis naturalibus ea deriuare volunt, quae diuinam potentiam manifeſto arguunt, iuſtam itidem aliorum reprehenſionem incurrere. Etſi enim miracula non ſint ſtatuenda ſine neceſſitate, non tamen & ſine rationibus manifeſtis neganda ſunt, vel ad cauſſas naturales reuocanda, quibus Deus demonſtrare voluit, ſe naturae dominum eſſe, eiusque leges pro lubitu tollere atque ſuſpendere poſſe.

** Operae pretium fuerit, quae Moſis in iſta legatione partes fuerint, & quoties ad Deum in montem aſcenderit, paulo diſtinctius exponere. Primo quidem in montem euocatus eſt, cum Deus ei indicaret, ſe fedus cum gente ebraea initurum, legesque ceu formulam federis ſolenni ratione iis promulgaturum. Hoc dum Moſes populo ſignificat, populique, ſe ad omnia promtum paratumque demonſtrantis, reſponſum ad Deum perfert, & populo iterum, quo pacto ſe ad ſolennem legis promulgationem praeparare debeat, indicat, aliquoties a Deo ad populum, & a populo ad

ad Deum iuit rediitque, *Exod. XIX. 3. ad 16.* Hinc cum dies promulgationis illuxisset, Moses iterum, educto ad montem populo, propius ad Deum accessit, populo extra fines a Mose descriptos consistente, atque cum Deo clara voce locutus, vt tum eius verba, tum Dei responsa audiret populus; inque ipsum montis cacumen a Deo euocatus, populum monere iussus est, vt cum sacerdotibus fines descriptos neutiquam transgrederetur, cum fratre Aarone autem montem iterum conscenderet, *Exod. XIX. 19. ad 25.* Licet itaque *vers. 25.* Moses mandata diuina exsecuturus descendisse de monte dicatur, nullum tamen est dubium, quin cum fratre Aarone iterum, saltem aliquousque ascenderit, quippe quod Deus *Exod. XIX. 24.* diserte mandauerat. Falluntur itaque, qui putant, Mosen eo tempore, quo decalogus promulgatus est, non fuisse in monte, sed in eodem ordine & loco cum populo constitisse. Hoc autem ideo obseruandum, vt constet, etiam in decalogi promulgatione internuntium fuisse Mosen, vt & hoc modo lex per Mosen data recte intelligatur. Mosen vero eo tempore, cum decalogus promulgaretur, in monte fuisse, etiam ex *Exod. XIX. 9. Deut. V. 5. 6. 7. Actor. VII. 38.* luculenter euincitur. conf. HERM. WITSIVS, in *oeconomia feder. Dei cum hominib. lib. IV. cap. IV. §. VIII. pag. 614.* Decalogo itaque a Deo ipso, praesente in monte Mose & Aarone, promulgato, Moses iterum ad populum descendit, tumque eum rogauit populus, vt in posterum eius apud Deum interpres esset, ob periculum mortis, cui se expositos putabant, si ipsum Deum porro loquentem audirent, *Exod. XX. 19.* Moses cum populum bono animo esse iussisset, iterum ad Deum, nubem caliginosam ingressus accessit, legesque illas accepit, quae *Exod. XX. 22. seqq.* item *cap. XXI. XXII. & XXIII.* memorantur. Quod vero *cap. XXIV. 1. 2.* dicitur, non ita capiendum, ac si tum denuo ad Deum adscenderit, cum descendisse non legatur, sed Deus saltem ibi exponit, quousque Aaronem, Nadabum, Abihuum, Iosuam & septuaginta ex praecipuis Israelis senibus secum assumere posset, si in posterum iterum ad se ascensurus esset. Finita ista Numinis oratione, Moses de monte descendit, populo, quae a Deo acceperat, exponit, federisque inter Deum & popu-

populum initi ritus solennes celebrat, *Exod. XXIV. 3. ad 12.* Hisce rite peractis, iussu Numinis Moses iterum montem conscendit, *Exod. XXIV. 12.* prima vice dies noctesque quadraginta ibi commoraturus, *v. 18.* Tum leges illas accepit, quae extant *Exod. XXV. XXVI.* sequentibusque, vsque ad *cap. XXXII.* Prolapso hinc in idololatriam populo, Moses de monte descendit, punitisque idololatris, iterum eodem ascendit, pro populo intercessurus, *Exod. XXXII. 30. seqq.* Tum eum itidem quadraginta dies totidemque noctes apud Deum commoratum, ex *Deut. IX. 18.* discimus, quanquam hac de re nonnulli aliter sentiant, quorum rationes legi possunt apud IAC. BONFRERIVM, ad *Exod. cap. XXXIV. 28.* Posthaec ea contigerunt, quae *Exod. XXXIII.* narrantur. Tum vero confectis duabus tabulis lapideis, prioribus similibus, iterum Numinis iussu montem conscendit, *Exod. XXXIV. 1. 2.* rursusque quadraginta dies totidemque noctes ibi commoratus est, *ibid. vers. 28.* Vt adeo Moses tribus vicibus, quadraginta dies totidemque noctes apud Deum in monte permanserit. Quo pacto autem legislatores gentium, ad imitationem Mosis, se leges suas a Deo accepisse, commenti sint, vt Zamolxis Thracum legislator a Vesta, Minos Cretensium a Ioue, Lycurgus Laconum ab Apolline, Numa Romanorum ab Egeria Dea &c. aliis iam obseruatum est. Reliqua ad historiam legislationis Mosaicae spectantia edisserentur in sequentibus *ad* §. *XVIII.*

§. VI.

Dum federis Deum inter & Israelitas initi, solennibus rite celebratis, Moses iterum in montem ascendit, * ibique quadraginta dies noctesque commoratur, Israelitae, morae istius diuturnae impatientes, deque Mosis reditu desperantes, in foedissimam prolabebantur idololatriam. Quod cum Mosi a Deo ipso indicatum esset, primo quidem precibus suis iram Dei a populo auertit; tum de monte descendens, populum choreis ludisque indulgentem circa idolum conspicatus, tabulas lapideas a Deo sibi datas,

datas, quibus ſumma legis diuinae inſcripta erat, prae indignatione abiectas confregit, ** vituloque combuſto, *** & Aarone obiurgato, idololatras occidi iuſſit.

* *Exod. XXIV. 12.* Series rerum ex iis, quae ad §. *praecedentem* diximus, patet.

** Ex indignatione, & quidem iuſtiſſima, hoc feciſſe Moſen, non eſt, quod dubitemus. Nec peccauit, dum illud fecit, certe a Deo ideo reprehenſus non legitur. Immo non deſunt, qui ex inſtinctu quodam diuino tabulas eum confregiſſe putant, idque, vt Iſraelitas eo magis rupti federis conuinceret, pudoremque illis ac terrorem incuteret; tum &, vt demonſtraret, eos, per ſacratiſſimi federis violationem, indignos ſe diuinae praeſentiae ſymbolo feciſſe. Iudaei, qui inter maximas, quae genti ſuae contigerunt, calamitates & hanc tabularum legis confractionem referunt, factum hoc volunt die XVII. menſis IV. ſeu Thammus, qui Iunio apud nos reſpondet, eoque non minus ob fractas tabulas, quam ob vrbem expugnatam,* ieiunium obſeruant. Multa etiam eorum tum de prioribus hisce, quas Moſes confregit, tum de poſterioribus tabulis extant commenta; quibus non immorabimur. Saniora ſunt, quae hac de re obſeruat HERM. WITSIVS, de *oeconom. feder. Dei cum hominib. lib. IV. cap. IV. §. XIX. ſeqq. p. 619. ſeqq.*

*** Hinc nonnulli colligunt, chemicae artis peritum fuiſſe Moſen, eamque ab Aegyptiis didiciſſe. Qua de re iam ſupra ad *period. I. ſect. III. §. XXIV. p. 459.* dictum eſt. Reliqua ex *Exod. XXXII.* conſtant, diceturque de iis pluribus in ſequentibus ad §. *XIX. p. 609.*

§. VII.

Poſtero die, vocatum ad concionem populum verbis grauiſſimis caſtigauit, moxque in montem reuerſus eſt, iram Numinis denuo deprecaturus. * Placato hinc ſolenni populi Iſraelitici poenitentia Numine, Moſes repetita de angeli, qui hactenus illis praeiuerat, praeſentia, in poſterum quoque illis concedenda, promiſſione confirmatus, ** iuſſu Numi-

 nis

nis paratis antea duabus aliis tabulis lapideis, prioribus, quas confregerat, similibus, iterum in montem Sinai adscendit, gloriamque ac maiestatem Dei, sed a tergo conspicatus, *** iterumque de Numinis erga Israelitas voluntate certior redditus, *. denuo decalogum tabulis lapideis a se allatis Dei manu inscriptum accipit, tumque ad Israelitas redit, sed facie, ex conspectu Dei ita fulgente, ** vt velamine eam obtegere, si cum populo loqui vellet, necesse esset.

* *Exod. XXXII. 30. seqq.* Tum eum altera vice quadraginta dies, totidemque noctes apud Deum in monte commoratum, iam ad §. *praeced.* obseruauimus. Ceterum Moses, precibus ardentissimis pro populo intercedens, sui ipsius velut oblitus, aut prae nimio amore suam salutem saluti populi postponens, ex *libro vitae* suum potius deleri nomen cupit, quam populum istum iram Numinis atque vindictam experiri, *Exod. XXXII. 32.* De diuinis enim rebus more humano loquens, librum Deo tribuit, in quo electorum nomina velut inscripta sint, vt ipsemet Ebraeorum omnium, populi censum agens, nomina libro inscripserat. Non autem hoc ita capiendum, ac si Moses existimauerit, posse decretum Numinis mutari, vt, quos intuitu fidei finalis aeternae felicitati destinauit, praeter omnem illorum culpam aeternis cruciatibus adiudicet; aut ac si simpliciter optauerit, vt nomen suum ex libro vitae expungeretur, sed amoris magnitudine velut abreptus ἀδύνατα petiit. Ne vero prorsus absoni aliquid optasse Mosen censeamus, conditio subintelligenda est: *si fieri possit*. Ita enim affectus eius vehementissimus exprimitur, nec tamen quidquam, quod eum non decebat, petiit. Simile est votum Pauli, anathema pro fratribus fieri, optantis, si fieri posset; de quo pluribus dictum in *institut. theolog. mor. part. I. c. I. sect. IV. ad §. CXXIII. p. 207. (Edit. nou. p. 151.)* Responsum Numinis sic etiam rectissime quadrat: *qui in me deliquerit, ex libro meo delebo: sed nunc ito, ducito hunc populum &c.* Sensus namque est: *fieri nequit, vt nomen tuum deleam ex libro vitae, preces tamen istas tuas ardentissimas exaudiui: ito itaque, ducito hunc populum &c.*

** Cum

** Cum Numinis iram precibus suis Moses placasset, Deus, se preces eius exaudiuisse, significaturus, non tantum, vt populum porro ducat, iubet, sed addit: *ecce angelus meus tibi praeibit*, *Exod. XXXII. 34.* Sermonemque porro continuans Deus, terraeque Cananaeae promissionem repetens, *cap. XXXIII. 1. mittam*, inquit, *angelum meum ante te, &c. vers. 2. & vers. 3. neque enim in medio tui ascendam, ne te in itinere absumam, populus enim est rigidae ceruicis.* Quae quidem verba a IOAN. CLERICO ita accipiuntur, ac si angelus inferioris ordinis, qui eos comitaretur, Israelitis promitteretur. *Cum ante hoc*, inquit, *angelus, qui creatoris ipsius partes ferebat, loquutus sit, inferioris ordinis aut potestatis angelum significari hic necesse est. Idem fit ac quandoque violatis legatis, quibus tributa fuerat amplissima potestas: iis enim abeuntibus, ne maiestatem principis ludibrio maleferiatorum hominum exponerent, persaepe sunt relicti alii minoris auctoritatis, qui ea poterant sine dedecore ferre, quae legatis erant intolerabilia. Angelus enim hic, personam Numinis singulari quadam ratione sustinens, aperte significat, si Israelitis ipse praeeat, eorum peccata non toleraturum, itaque praestare, alium angelum non tantae potestatis, iis praefici*, ad *Exod. XXXII. 22.* Eadem quoque est sententia HVGONIS GROTII, cui tamen suffragari nequeo. Angelus enim, qui hactenus praeiuerat Israelitis, eosque duxerat, neutiquam creatus, sed increatus, seu ipse filius Dei erat, quod vel ex *Exod. XXIII. 21.* aperte constat. Nec alius aut a priori diuersus hic promittitur angelus, sed idem potius angelus increatus, quem porro eos comitaturum Deus significat. Quod patebit, si verba Mosis paulo accuratius considerauerimus. Cum precibus suis Moses Numinis iram placasset, *ito*, inquit Deus, *ducito populum hunc, quo tibi dixi*, addita olim promissione de angelo meo vna cum illis mittendo; *ecce! angelus meus tibi praeibit;* se enim in praesenti poenam delicti a populo Israelitico non sumturum, *Exod. XXXII. 33. 34.* Iam cum Deus porro *cap. XXXIII. vers. 1.* dicit, *mittam angelum meum ante te, &c.* non ita hoc capiendum, ac si nunc demum angeli, aut noui angeli missio promittatur, sed verba haec referenda sunt ad promissionem, Abrahamo, Isaaco & Iacobo factam; hunc in modum: *ito, hinc discedito tu, & populus, quem eduxisti ex Aegypto in terram, de qua iu-*

raui

raui Abrahamo, Isaaco & Iacobo, dicens, eam soboli tuae dabo, & mittam angelum meum &c. Adeo, vt verba: *& mittam &c.* sint adhuc verba promissionis, Abrahamo & reliquis Israelitarum maioribus factae. Atque haec quidem cum patribus Ebraeorum promisisset, quod & ipsis Israelitis promiserat *cap. XXXII. 34.* nunc quidem comminatur, se ab iis discessurum, seu angelum illum increatum non amplius illis praeiturum: *Proficiscere in terram lacte & melle fluentem, neque enim in medio tui ascendam, ne te in itinere absumam, populus enim es rigidae ceruicis.* Sensus totius sermonis est: *proficiscimini in terram Canaan, quam patribus vestris promisi; dabo eam vobis, quemadmodum promisi; sed angelum meum, seu filium, quem itidem & vobis & patribus, ducem vobis promisi, mittere nequeo, ne, quia verus Deus est, peccatis vestris irritatus, in itinere vos absumat.* Hoc audito Numinis sermone, populus, omni ornatu deposito, facinoris turpissimi serio se poenitere, testatus est: *audiuit populus tristia haec verba, luxitque, nec quisquam ornamentum suum imposuit: dixerat enim Iehouah Mosi: dic Israelitis, vos estis populus rigidae ceruicis &c. v. 4. 5.* Haec vero Domini verba satis testantur, comminationem hancce, de angelo suo non amplius cum iis mittendo, eo saltem spectasse, vt poenitentiam facinoris in illis excitaret, adeoque non absolute, sed cum conditione: *nisi vos facti istius serio poenituerit,* esse intelligenda. Qua de re eo minus dubitandum, quia Deus diserte, more tamen humano de se loquens, dicit: *&, quid facturus sim, considerabo.* Haec cum ita gesta essent, populusque tam graui comminatione ad sceleris detestationem commotus esset, Moses tentorium suum extra castra posuit, *vers. 7.* haud dubio eo consilio, vt populum condoceret, castra tam immani idololatria polluta & coinquinata esse; vtque eo magis pudorem illis incuteret. De Mosis autem tentorio, non de tabernaculo illo diuino cultui destinato, quod deinceps demum erexit, hoc intelligendum esse, res ipsa docet. Hoc autem Mosis tentorium itidem *tentorium conuentus* dicebatur, eo, quod seniores populi ibi apud Mosen conuenire solerent, eique columna nubis incumbebat, ibidemque Deus se manifestabat: quod pluribus, sed ὡς ἐν παρόδῳ *vers. 7. ad 12.* describitur. Indicare namque Moses locum volebat, vbi cum Deo ea, quae sequuntur, locutus sit. Praecipue autem ei constitutum

erat,

erat, ostendere, quo pacto precibus suis, postquam populus, sui se poenitere facinoris, demonstrauerat, tandem impetrauerit, vt Deus, angelum illum increatum porro se missurum, polliceretur. Hinc itaque *vers. 12.* pergit: *vide, dicis mihi, abducito hunc populum hinc, nec tamen mihi, quem missurus sis mecum, significasti, cum dixeris, noui te nomine tuo, gratiam etiam apud me nactus es. Nunc autem si gratiam apud te inueni, indica mihi viam tuam, & cognoscam te, vt reuera apud te gratiam nanciscar. Hancce etiam gentem, populum tuum esse considera.* Referunt se haec verba ad comminationem diuinam, qua Deus negabat, se angelum suum, hoc est, filium cum illis amplius missurum. Duram hancce Numinis sententiam, qua populus etiam ad poenitentiam permotus fuerat, hic deprecatur Moses, ideoque petit, vt Deus sibi indicet *viam suam*, hoc est, modum rationemque, qua per tot pericula & difficultates, non nisi diuina virtute superabiles, populus in terram Canaan deduci possit: immo cum sciret, fieri hoc non posse, nisi angelum illum increatum comitem ac ducem haberent: *hancce gentem populum tuum esse, considera,* inquit, adeoque (quod recte subintelligitur) angelum tuum, quem hactenus misisti, porro mittere non desine. Hanc Mosis mentem esse, ex Numinis responso patet: *si facies mea iuerit, an vt quiescas effecero?* Vbi quidem vir doctissimus per *faciem Dei* columnam nubis intelligit. Hinc verba ista ita παραφράζει: *annon satis esset Mosi, modo nubes, vt antea, castris praeitura esset?* Sed per *faciem Dei* hic columnam nubis intelligi, nulla idonea ratione probari poteft. Nec de nube, sed de angelo hic sermo erat, quem non amplius se missurum esse, Deus comminatus erat, quemue, vt mitteret, rogabat Moses. Cum ergo Moses de nubis praesentia continuanda non dubitaret, incongrua prorsus ad eius rogationem esset haec responsio, si per *faciem Dei* nubes intelligatur. Cuncta contra sibi accurate constant, si per *faciem Dei* idem ille angelus increatus, filius Dei vnigenitus, ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως αὐτοῦ *Ebr. I. 3.* intelligatur. Huius enim missionem cum petiisset Moses, Deus precibus eius locum relinquens, annuit: *facies mea* (angelus ille, quem a me petiisti) *praecedet te, & requiem dabo tibi.* Quae enim interrogatiue dicta sunt, ita intelligenda, vt assertio haec inde resultet. Haec responsio etsi omne dubium Mosi

 exi-

eximere poterat, quia tamen probe nouerat, peccato tam enormi populi Israelitici vehementer irritatum Dominum, vt eo certior redderetur, iterum instat: *nisi iuerit*, inquit, *facies tua*, *ne nos hinc abire iubeas*, hoc est, omnino faciem tuam, seu angelum tuum, comitem atque ductorem expeto, adeo, vt satius sit, nos hic commorari, quam sine eo discedere. Tum denuo Deus, quod promiserat, repetit, ne dubitaret, preces suas exauditas, *& faciam hoc*, *quod dixisti*, *&c.* aut: *certe, vel omnino faciam*, *quod dixisti.* Particulam enim גם ita reddi posse, constat. Ceterum, non alium Israelitis a Deo concessum angelum, quam illum, qui initio illis praeiuerat, & in cuius medio ipsum nomen Domini erat, *Exod. XXIII. 21. faciemque Dei* hic nihil aliud, quam eundem angelum, denotare, ex ipsis Iudaeis pluribus euincit MOSES NACHMANIDES ad *Exod. XXIII. 21.*

*** Iterata Numinis promissione, de praesentia angeli increati vlterius sibi concedenda, Moses certior redditus, in nouum diuini fauoris experimentum ab eo petiit, vt illi *gloriam* suam ostenderet, *Exod. XXXIII. 18.* Vbi quidem, missis aliorum sententiis, illis suffragari non dubito, qui per gloriam Numinis singularem quandam diuinae maiestatis in specie longe augustissima splendidissimaque, quam forte tum assumserat, & cuius tanta fuerit excellentia, tantusque splendor, vt nemo mortalium eum ferre posset, manifestationem intelligunt. Cuiusmodi quid & Paulus indicare videtur, cum Deum *lucem inaccessam incolere* dicit, *I. Tim. VI. 6.* Qui ipsam Numinis essentiam intelligunt, audiendi non sunt. Cum enim ea a nemine mortalium videri possit, idque Mosen haudquaquam fugeret, istud eum expetiisse, non est credibile. Respondit Dominus: *ego faciam, vt coram te transeat omne bonum meum, & inclamabo nomen Iehouae coram te.* Nimirum cum nec eo modo, quo hoc volebat Moses, splendidissimam Numinis lucem intueri posset, Deus indicat, qua ratione se ei manifestare vellet, transeundo coram illo, *omneque bonum suum*, hoc est, misericordiam, clementiam, longanimitatem, ceteraque, in quibus summam homines felicitatem suam merito quaerunt, praedicando, ideoque additur: *& vocabo in nomen Domini coram te.* Hoc equidem nonnulli, vt ALPHONSVS TOSTATVS & IAC. BONFRERIVS ad *h. l.* ita expli-

explicant: *faciam te inuocare nomen Domini, cum transiero ante te*, sed sine ratione a recepta vocum significatione discedunt: & ex sequentibus constat, non Mosen, sed ipsum Iehouam, hoc est, filium Dei, clamasse, *Iehoua Deus misericors &c.* Cum autem Moses gloriam Dei ita transeuntem, hoc est, lumen illud fulgidissimum, in quo Deus se per transitum manifestaturus erat, sine mortis periculo intueri non posset, in fissura rupis, seu cauerna quadam, quae in monte erat, stare debebat, dextra Dei protegendus, forte nube quadam obtegendus tantisper, donec ipsum lumen splendidissimum, in quo Deus erat, transiisset; & ita operculo isto remoto, posteriora gloriae videre poterat. Forma nimirum illa augustissima, quam Deus assumpserat, ita comparata erat, vt ab anteriore sui parte a nemine mortalium sine mortis periculo aspici posset: sed a parte posteriori ita temperata erat, vt Moses sine periculo mortis eam potuerit adspicere. Et hoc est, quod Deus dicit: *posteriora mea videbis, nam facies mea conspici nequit.* Obstare equidem videtur, quod supra dictum est: *loquebaturque Iehoua Mosi facie ad faciem, vt quisque amicum alloqui solet, v. 11.* Sed paulo aliter ibi, quam hic, vox *facies* sumitur. Facie enim ad faciem Deus cum Mose locutus dicitur, quod non per visionem aut somnium, aut alia ratione Mosi voluntatem suam indicauerit, sed ita cum Deo locutus sit, vt ipsemet vocem eius audiuerit, etsi nihil viderit. Hic autem per *faciem* pars anterior formae istius splendidissimae, quam Deus assumserat, indicatur. Ceterum ex dictis patet, ipsam Dei essentiam a Mose visam non esse, quod & recte AVGVSTINVS docet, *lib. II. de trinitate cap. XVI.* quanquam alibi, non quidem corporis, sed mentis oculis essentiam diuinam a Mose visam contendat, quae & aliorum est sententia, quam alii recte reiiciunt, speciatim & IAC. BONFRERIVS ad *h. l.* Eo itaque, quo diximus, modo Moses de conspicienda gloria diuina certior redditus, postero die, paratis secumque assumtis duabus tabulis lapideis, in montem Sinai ascendere iussus est. Quod cum fecisset, Dominus in nube descendit, cumque Moses in spelunca, cuius ostium obtegebatur, constitisset, Dominus ante eum transiit, ipseque Dominus clamauit: *Iehoua Deus misericors, beneficus, qui sero irascitur.* Docere

cere nimirum hac ratione Deus voluit, illos demum Deum recte cognoscere, non, qui lumen eius, ad quod nemo peruenire potest, intueri, aut mysteria altius perscrutari annituntur, sed qui virtutes eius, misericordiam, beneficentiam, longanimitatem & iustitiam perspectas cognitasque habent. Est vero nec illud praetermittendum, quod ille Iehoua, qui hoc clamat, diserte distinguatur ab eo, cuius nomen praedicatur. Quod manifesto documento est, in essentia diuina esse alium atque alium, filiumque adeo, qui ceu interpres diuinae voluntatis hic clamauit, & antea in nube in montem Sinai descenderat, a patre distingui. Cum vero & eiusdem sint essentiae, mirum non est, quod antea Deus pater, qui angelum, seu filium suum, comitem & ducem populo Israelitico promiserat, de se ipso dixit: *Clamabo in nomine Iehouae coram te.* Recte hoc obseruatum ABR. CALOVIO, qui *hac permutatione*, inquit, *indicatur mutua illa* περιχώρησις *personarum diuinarum, & operum ad extra indiuisio. Praedicante enim filio praedicat etiam pater, quia pater est in filio, & filius in patre, & pater & filius vnum sunt. Tum vero notatur etiam mutua illa reuelatio, quod pater filium, & filius patrem reuelet &c. ad Exod. XXXIII. 19.*

* *Exod. XXXIV. v. 9. 10.* Promulgatae hinc iterum leges, quae *vers. 11. ad 26.* leguntur: tumque hasce leges, immo reliquas omnes, quas Deus dederat, ad fedus quippe, quod cum Israelitis pepigerat, spectantes, libro inscribere iussus est, *v. 27.* Non desunt, qui hoc de decalogo accipiunt, sed perperam. Praeterquam enim, quod decalogi deinceps *vers. 28.* seorsim mentio iniiciatur, ad leges proxime antecedentes, immo omnes, quibus fedus Dei cum Ebraeis innitebatur, hoc spectare, ipsa verba apertissima nos dubitare non finunt: *haec verba* (quae ad te dixi) *tibi describito: his enim legibus fedus tecum & cum Israele pepigi.* Decalogum autem tabulis lapideis non Moses, sed ipse Deus inscripsit. Etsi enim *vers. 28.* subiectum, seu, quis hoc fecerit, non exprimatur, Deum tamen subintelligendum esse, ex initio huius capitis *vers. 2.* liquet, vbi Deus dicit: *iisque tabulis inscribam verba, quae erant in prioribus.* conf. IAC. BONFRERIVS ad *Exod. XXXIV. 27.*

** Ne-

** Nesciuisse dicitur Moses, כי קרן עור פניו *Exod. XXXIV. 29.* Quod cum vulgatus interpres transtulisset, *cornutam fuisse faciem*, in errorem alii hinc inducti sunt, vt cornutum Mosen fingerent, & haud raro quoque pingerent. Sed dudum obseruatum est viris doctis, verbum קרן significare *radiare*, *splendere*, vnde per analogiam de cornuum productione in coniugatione Hiphil vsurpatur, & קֶרֶן *cornu* significat. Sic & *Hab. III. 4.* קרנים *radios* denotat, quemadmodum & apud Arabes radii solares קראן vocantur. Hinc LXX. interpretes rectissime vertunt *δεδόξασθαι ἡ ὄψις τοῦ χρώματος τοῦ προσώπου αὐτοῦ*, quos & Paulus sequitur *II. Cor. III. 7.* vbi faciei Mosis *δόξαν* tribuit. Et profecto res ipsa hoc docet. Quis enim credat, ex conspectu gloriae Numinis cornua potius, quam splendorem insignem faciei retulisse Mosen? quis sibi persuaderet, eum, si cornua habuisset, hoc non sensisse? Prudentiores itaque ex ipsis Romanensibus, vt vulgatum interpretem cum textu ebraeo concilient, *cornutam*, quam Mosi tribuit, *faciem*, de radiante explicant. vid. IAC. BONFRERIVS ad *h. l.* Quae si vulgati interpretis mens fuit, (qua de re tamen forte dubitari posset) in re ipsa nullus est dissensus. HVGO GROTIVS in gratiam vulgati interpretis singulare quid commentus est. *Nihil est*, inquit, *quod vetet credere, radios illos surrexisse in cornuum speciem, indeque factum, vt Mneues, qui apud Aegyptios cum cornibus colebatur, ipsi Aben Esrae ad cap. Exod. II. credatur esse non alius a Mose.* Sed istis non opus erat ambagibus. Namque קרן, vti dictum, non significat *cornutum esse*, aut *cornua producere*, sed *radiare*, *splendere.* Praeterea, Mneuis cultus apud Aegyptios, Mosis aetate longe erat antiquior. vid. IO. MARSHAMVS, *can. chron. pag. 60.* Gentilibus equidem in more positum fuit, legislatores suos cornutos fingere, quod de Osiride, Iside, Ioue, Baccho, Neptuno, aliisque, constat: id vero non tam ad Mosis imitationem, quam quod cornua potentiae, dominationis & auctoritatis essent symbola, factum, iam aliis obseruatum est.

§. VIII.

Promulgatis hinc reliquis, quas a Deo acceperat, legibus,

gibus, erectoque ex Numinis praescripto & initiato rite tabernaculo, variisque ad cultum Dei pariter ac ad rempublicam administrandam, iterque ad terram Canaan prosequendum, editis constitutionibus, * tandem ex Numinis voluntate castra mouet. ** Tum vero populo aduersa, quae eueniebant, non aequo satis animo ferente, saepiusque murmurante, maximis grauissimisque cum calamitatibus viro sanctissimo confligendum fuit. *** Inter has haud vltima fuit, quod aliquando ipsum fratrem Aaronem, sororemque Mariam in se insurgere videret; * quod & postea maiori petulantia impia cohors Korachi, Dathanis & Abirami fecit. ** Interea excitata inconsultis decem exploratorum sermonibus, populi seditione, Moses quidem & Aaron iram Numinis precibus suis placarunt, decretum tamen, quadraginta adhuc annis in deserto Israelitis commorandum esse, donec scilicet morte absumerentur, qui istius criminis participes erant. ***

* Haec omnia Moses fusius describit *Exod. cap. XXXV. & seqq.* vsque ad finem; item in *Leuitico* per integrum; & *Num. cap. I. vsque ad X.* Quae vero interea adhuc memoratu digna in gente Israelitica contigerunt, in sequentibus *§. XX.* attingemus.

** Factum hoc die vigesimo mensis secundi, anni secundi ab exitu Israelitarum ex Aegypto, *Num. X. 11.*

*** Distinctius haec edisserentur *§. XXII. seqq.* Hic ea ὡς ἐν παρόδῳ delibamus, vt praecipua eorum, quae a Mose gesta sunt, momenta paucis complectamur.

* Dicetur hac de re *§. XXII.*

** De qua seditione pluribus §. *XXIII.* exponemus.

*** Vt intelligeremus, cur tamdiu Mosi cum Israelitis in deserto peregrinandum fuerit, id hic indicandum fuit. De re ipsa dicetur *§. XXII.*

§. IX.

§. IX.

Quantumuis autem Moses in his omnibus mansuetudinem summam, incredibilemque patientiam, demonstraret,* ipse tamen tandem humani quid passus est. Seditione enim iterum ob aquae penuriam exorta, cum contra Numinis voluntatem petram, ad aquam inde eliciendam, bis virga feriisset, suamque ita diffidentiam vna cum fratre Aarone prodidisset, ** vtrique introitus in terram Canaan denegatus est. Interea ad Idumaeae confinia progressi erant Israelitae; & hinc post varia fata, resque memorabiles gestas, in campestria Moabi peruenerunt, vbi, Bileami consilio ad idololatriam & scortationes seducti, iram Numinis aduersus se concitarunt; qua iterum, sontibus ex merito punitis, placata, Midianitas iussu Mosis aggressi eos vicerunt, & ad vnum omnes, virginibus tantum seruatis, interemerunt. ***

* Et res ipsa hoc testatur, & Moses ipse, aut potius spiritus sanctus per Mosen loquens, hoc ei elogium tribuit: *Moses autem vir erat omnium hominum, qui erant in terris, mansuetissimus*, *Num. XII. 3.* Inuidia iniquissima fratris Aaronis, ac sororis Mariae, hoc sui elogium ei extorquebat, quod vt veritati erat consentaneum, ita hac occasione ab indole hominis modestissimi non alienum. Vnde nonnulli sine caussa hoc a manu aliena esse contendunt. Vox ענו *mansuetum* significat. Sed cum mansuetudo adflictionem supponat, & tum demum se exerat, cum nobis iniuriae aliorum perferendae sunt, non errauit in re ipsa B. LVTHERVS, in versione germanica hanc vocem per *adflictum* reddens.

** Contigit hoc mense primo anni ab exitu Aegyptiaco quadragesimi, cum populus Israeliticus ad Kadesch oppidum in deserto Sin consedisset; conf. dicenda ad *§. XXIV.* Quaeri vero solet, qua in re peccauerit Moses, vt decreto Numinis ab ingressu in terram Canaan fuerit exclusus. Peccasse enim, etsi Ebraeorum quidam doctores

doctores hoc nolint, verba scripturae aperta nos dubitare non sinunt. R. ISAAC ABARBANEL, cum decem hac de re opiniones retulisset, & censura notasset, ipse tandem in eam ingreditur, *Mosen & Aaronem punitos fuisse propter iniquitates suas, & Aaronem quidem ob peccatum vituli, Mosen propter negotium exploratorum terrae Canaan, comment. ad Num. XX. 11. 12.* Nimirum cum exploratores in terram Canaan mitteret, de robore & magnitudine istarum gentium improuide talia eum locutum, quae timorem animis Israelitarum incusserint. Accessisse deinde, quod petram, quam alloqui debuerit, virga percusserit; quae percussio *occasio* quidem poenae, non autem *caussa* fuerit. Sed istis ambagibus opus non est. Diffidentia & incredulitate, & Mosen & Aaronem peccasse, Deus ipse diserte testatur: *quandoquidem mihi non credidistis, vt me coram Israelitis sanctum haberetis, propterea non intromittetis hunc coetum in terram, qua eum donaui.* Tot enim querelis populi vir cetera mansuetissimus paulo commotior factus, simulque forte petrae ariditatem, aut alia considerans, subdubitasse videtur, an negotium illud ex voto processurum sit? Non prorsus enim diuinae potentiae ac veracitati eum fidem denegasse, patet, quia ceteroquin petram non percussisset, vt aquam inde eliceret. Ex hac diffidentia videtur etiam profluxisse, quod bis petram percusserit. Id enim haud dubio non sine graui caussa commemoratur. Verba quoque Mosis: *an ex hac rupe educemus vobis aquam?* diffidentiam quandam arguere videntur: praesertim, si sensus sit; *an rem, quae fieri nequit, a nobis postulatis?* quorsum IONATHANIS paraphrasis tendere videtur. Quicquid huius sit, prolocutum Mosen verba quaedam, quibus incredulitatem prodiderit, Deumque offenderit, ex *Psalm. CVI. 33.* constat, vbi dicitur: ויבטא בשפתיו. Verbum enim בטא significat, effutire aliquid, quod taceri debebat. Eadem cum & Aaronis in hoc negotio esset diffidentia, eandem quoque expertus est poenam. IOAN. LIGHTFOOTVS praecipuum Mosis & Aaronis crimen in eo constitisse putat, quod vacillauerint animo circa promissionem Dei de ingrediendo in terram post quadraginta annos, in *chron. temp. & ordine text. veter. testament. tom. I. opp. pag. 36. 37.* Quod ex textu non colligas. Nostram sententiam confirmant IOAN. BVXTORFIVS, *exercitat. de petra*

in

in deserto; & IOAN. HENRICVS HOTTINGERVS, *smegm. oriental. pag. 450. seqq.*

*** De his omnibus dicetur *§. XXV. & seqq.* vsque ad *XXIX.*

§. X.

Dum itaque in Moabitica solitudine cis Iordanem castra habebant Israelitae, Moses, qui mortem sibi instare sciebat, leges, quas Deo iubente tulerat, repetere, & copiosius exponere apud concionem totius populi, antequam decederet, instituit. * Quibus rite peractis, Iosuam, quem successorem in munere suo elegerat, mandatis instruit: ** praedictaque Ebraeorum post mortem suam rebellione, in eius rei memoriam canticum recitauit, *** tum benedictione populo ebraeo impertita, editisque simul de futuris, vaticiniis, * in montem Nebo, eiusque verticem, cui Pisga nomen, ascendit, terramque Israelitis promissam cum contemplatus esset, quod mortale in eo erat, deposuit. Cadauer a Deo ipso in valle, e regione Beth-pheoris sepultum, eo quidem loco, qui nemini mortalium cognitus est. **

* *Deut. cap. I. ad XXXI.*

** *Deut. XXXI. 7. seqq.*

*** Postquam librum legis Leuitis tradiderat, eumque ad latus arcae federis collocare iusserat, in testimonium contra Israelitas, si a lege ista deflexuri essent, *Deut. XXXI. 24. seqq.* Canticum vero, quod *cap. XXXII.* extat, eo spectat, vt Israelitis beneficia Numinis in memoriam reuocet, animumque ingratum exprobret; simulque poenas grauissimas, quae illorum defectionem secuturae sint, praedicat. IO. COCCEII de hocce cantico in *vltimis Mosis* cogitationes, piae quidem & interdum ingeniosae, at non aeque solidae sunt. Sed hac de re alibi.

* *Deut. XXXIII.* Viros ſanctos benedictionibus, quas morituri aliis impertire ſolebant, vaticinia quandoque admiscuiſſe, exemplo Iacobi patriarchae conſtat, *Gen. XLIX.*

** Populo itaque cum valedixiſſet, e campis Moabiticis adſcendit Moſes in montem Nebo, in verticem Pisgae, qui e regione Ierichuntis. *Deut. XXXIV. 1.* FLAV. IOSEPHVS haec ita deſcribit, vt rhetorem potius, quam hiſtoricum, more ſuo agat, & multa de ſuo addat, *antiquitat. iudaic. lib. IV. cap. VIII. pag. 132. Haec poſtrema verba*, inquit, *Moſe loquente, & ſingulis tribubus ſua fata aperiente, vniuerſa multitudo in lacrymas erupit, vt & mulieres plangentes dolorem ob futuram ipſius mortem conceptum declararent, quin & pueri prae moeroris impotentia plorantes, prae ſe ferebant, quod tanta eſſet viri virtus ac magnificentia, vt ne illam quidem aetatem latere poſſet.* Similia cum adhuc plura adieciſſet, nec ipſum Moſen a lacrymis ſibi temperare potuiſſe, ſcribit: *Quamuis enim perſuaſiſſimum ſemper habuit, non eſſe inſtante morte dolendum, vtpote quae praeter Dei voluntatem ac naturae leges non veniat, viſo tamen affectu populi, a lacrymis temperare non valuit.* Reliquis deinde iuſſu & voluntate Moſis reuertentibus, ſolum ſenatum cum pontifice Eleazaro, & imperatore Ioſua eum porro deduxiſſe, refert, tumque ita pergit: *Vt vero in monte, Abari vocato conſtitit, qui celſus e regione Hierichuntis attollitur, & conſcendentibus late Chananaeae terrae proſpectum exhibet, ſenatum dimiſit. Cumque poſt mutuos complexus Eleazaro ac Ieſu vltimum valediceret, inter loquendum* νέφους αἰφνίδιον ὑπὲρ αὐτοῦ στάντος, ἀφανίζεται κατά τινος φάραγγος, *repentina nube circumdatus in vallem quandam eſt ablatus.* Addit: γέγραφε δ' αὐτὸν ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις τεθνεῶτα, δείσας, μὴ δι' ὑπερβολὴν τῆς περὶ αὐτὸν ἀρετῆς πρὸς τὸ θεῖον αὐτὸν ἀναχωρῆσαι τολμήσωσιν εἰπεῖν: *in ſacris autem voluminibus ſcripſit, ſe mortuum, veritus, ne propter excellentem eius virtutem a Deo raptum praedicarent.* Ita quidem IOSEPHVS, multa ex ſuo ingenio fingens, & talia quandoque addens, quorum in ſcriptura nullum extat veſtigium. Immo ſi cuncta accurate expendantur, an reuera mortuus ſit Moſes, dubitare videtur, etſi dicat, Moſen de ſe ipſo hoc ſcripſiſſe. Namque & antea de

eo dixerat: *dum vero eo proficiscitur*, ὡς ἐμελλεν ἀφανισθήσεσθαι, *vbi disparíturus erat &c.* Certe & aliorum ex gente Ebraea doctorum haec fuit sententia, Mosen reuera mortuum non esse. Sed ipsum potius hac de re audire Mosen iuuat; (nihil enim obstat, quo minus spiritu prophetico plenus, quae in vltimo Deuteronomii capite legimus, ipsemet scripserit, etsi alii aut a Iosua, aut alio quodam viro θεοπνεύστῳ ea adiecta existiment.) Nimirum in monte Nebo in vertice Pisgae constituto totam terrae promissae faciem Deus ostendit, singulari hinc gaudio, ex fide patribus data, eorumque posteris seruata, perfundendo, etsi ob peccatum supra a nobis commemoratum, ingressu & possessione terrae tam beatae ipsemet excluderetur. Quibus omnibus peractis, *Moses seruus Dei mortuus est* על פי יהוה *iuxta os Domini*, hoc est, iuxta mandatum Domini. Iudaeorum enim commenta de peculiari eoque placidissimo mortis genere per נשיקה *osculum*, de quibus R. SALOM. IARCHI ad *Deut. XXXIV. 5.* tanti non sunt, vt quenquam morentur. Nec illi audiendi, qui transmutationem potius, quam separationem animae a corpore, aut μετάθεσιν siue transpositionem corporis vna cum anima, quae circa vallem monti vicinam facta sit, hic innui putant. Diserte enim & *mortuus* & *sepultus* dicitur. A propria autem & genuina vocum significatione sine necessitate non est discedendum. Interim, vt beatissimam, ita placidissimam Mosis mortem fuisse, non est, quod dubitemus: etsi hoc ex loquendi ista ratione: על פי יהוה minime sequatur. Eo quoque tempore, cum Moses vna cum Elia transfigurationi Christi interfuit, eum iam a mortuis resuscitatum fuisse, ex *Matth. XVII. 3.* recte colligitur, etsi, quando hoc factum sit, nos lateat. Sepultura quoque Mosis plane singularis fuit, curam eius solo gerente Deo, nec hominis vllius interueniente opera. Veterum traditio fuit, Deum angelorum ministerio in Mose sepeliendo vsum. vid. EPIPHANIVS *adu. haeres. lib. I. haer. IX. p. 28.* Quod vti plane incertum, ita magis adhuc ab omni verosimilitudinis specie abhorrent Iudaeorum commenta, quae apud R. SAL. IARCHI ad *Deut. XXXIV. v. 6.* legi possunt. Nobis nescire liceat, de quibus ex indubitatis monumentis nihil constat. Summam potius suspiciamus Dei sapientiam, qui sepulchrum Mosis ignorari ab omnibus voluit, haud dubio eam ob caussam, ne Israelitis inde idolo-

idololatriae occasio praeberetur. Atque huc nonnulli referunt, quod in epistola *Iudae vers. 13.* legimus: *At Michael archangelus ille, cum aduersus diabolum altercans disceptaret de corpore Mosis, non sustinuit ipsi impingere notam maledicti, &c.* Certe archangelum Michaelem cum diabolo de corpore Mosis acriter disceptasse, inde aperte constat. Impium enim HVGONIS ETHERIANI de *regressu animar. cap. IX.* commentum, non de corpore, sed de anima Mosis, disceptationem fuisse, ipsa apostoli verba refellunt. Caussa disceptationis non aeque patet; etsi probabile sit, voluisse cacodaemonem, corpus Mosis proferri, vt superstitioni & idololatriae occasionem praeberet. Quicquid huius sit, id constat, sepulchrum Mosis nemini mortalium innotuisse. Superiori equidem seculo fama de inuento Mosis sepulcro percrebuit, sed vanam eam atque inanem fuisse, euentus docuit: interim fabula ista lepidissima legi meretur apud GEORG. HORNIVM, *histor. ecclesiast. circa fin. pag. m. 682. seqq.* Plura de morte & sepultura Mosis legi possunt in IO. ERNESTI GERHARDI dissertatione de *sepultura Mosis.* Fuerunt &, qui vitam Mosis, quam hactenus paucis delineauimus, ex instituto describerent, quod praeter PHILONEM subinde nobis laudatum, aliosque, fecit GILBERTVS GAVLMINVS, de *vita & morte Mosis.* Iungenda GEORG. SERPILII *personalia*, vt vocat, *Mosis*, lingua germanica scripta.

§. XI.

Ex dictis constat, Mosen virum fuisse, summis eminentissimisque virtutibus praeditum, & ad maxima quaeque administranda aptum. * Tot praeterea tamque stupenda perpetrauit miracula, resque iussu Numinis supra hominum vires positas gessit, vt inter mortales nullus vnquam aut propheta aut princeps extiterit, qui cum illo comparari queat.** Idem vero primus fuit, qui diuino instinctu impulsus, litterarum monumentis, quae scire omnium intererat, consignauit, & quinque libris complexus est, ex quibus primas rerum origines, ecclesiaeque propagationem, conseruationem

tionem & fata ſingularia, ad mortem eius vſque condiſcimus.***

* Coecus plane & impudens fuerit, qui hoc negauerit, cum tota viri vita, resque ab illo geſtae ſapientiam ſummam & virtutes, quae in mortales cadunt, maximas, abunde demonſtrent. Hinc elogiis iuſtiſſimis, ſed virtutem tamen eius non aequantibus, paſſim a PHILONE, IOSEPHO, aliisque, iudaeis pariter ac chriſtianis, veteribus & recentioribus, ornatur. Inſigne prae reliquis illud, & prorſus eximium eſt, quo a Deo ipſo condecoratur, qui eum *in omni domo ſua fidelem* fuiſſe, pronuntiat, *Num. XII. 7. Ebr. III. 2.* Eo magis impietatem & impudentiam ſuam produnt, qui virum ſanctiſſimum impoſtoribus annumerare non dubitant, qui, religionem cupiditatibus ſuis obtendens, artibus callidiſſimis imperium in gente ebraea adeptus ſit. His iam exemplum praeiuit DIODORVS SICVLVS, qui, Moſen prudenti admodum conſilio apud Iudaeos finxiſſe, refert, *Deum, qui Ἰάω dicitur, legum ſuarum auctorem eſſe, quod diuinum quid eſſe indicaret illud, quod in commodum ſocietatis humanae exiret, atque vulgus eo magis obſequioſum redderet, lib. I. p. m. 59.* Idem quoque in eclogis *lib. LX.* apud PHOTIVM *cod. CCXLIV. p. m. 1154.* Moſen ſuis legibus in fine adſcripſiſſe ait, Μωσῆς ἀκȣ́σας τȣ̃ Θεȣ̃ τάδε λέγει τοῖς Ἰȣδάιοις. *Moſes auditor Dei omnia haec dicit Iudaeis.* Similia de Moſe habet STRABO *geograph. lib. XVI.* Nec adeo mirum, ita ſenſiſſe ethnicos, iudaicarum rerum admodum imperitos, ſed & iudaeorum pariter ac chriſtianorum hoſtes infenſiſſimos. Inter eos, qui chriſtianorum nomine veniunt, fuiſſe homines, qui ſimilia profiterentur, fidem ſuperaret, niſi exempla in promptu eſſent. Notum eſt impium illud & blaſphemum apophthegma *de tribus impoſtoribus*, quos inter Moſi primus locus datur, quod primo Simoni Tornacenſi, tum Friderico II. imperatori, & denique Petro Pomponatio tribuitur. Legenda hac de re IAC. THOMASII obſeruatio, *obſeruation. Hallenſ. tom. I. obſeruat. VIII. p. 78.* Sed ad Simonem Tornacenſem quod attinet, licet, eum blaſphemias in Chriſtum eructaſſe, conſtet, hanc tamen de tribus impoſtoribus eum protuliſſe, nondum ſatis euictum eſt. Friderico II. autem imperatori, optimo prin-

principi, per summam iniuriam a Romano pontifice eiusque asseclis hanc sententiam olim imputatam, & ex historiarum monumentis constat, & luculenter euictum est a clarissimo viro, BVRCARDO GOTTHELFF STRVVIO, in *differtat. de doctis impostoribus* §. XIII. *seqq. p. 37. seqq.* Euidentius adhuc impietatis in hoc genere documentum praebet liber de *tribus impostoribus*, de quo an vnquam extiterit, aut, si extitit, quem auctorem agnoscat, vehementer inter se viri docti disceptant. Alii enim, & quidem plerique, PETRVM ARETINVM, alii BERNHARDVM OCHINVM, alii PETRVM POMPONATIVM, alii alium eius auctorem faciunt. Sunt haud pauci, qui plane eiusmodi librum vnquam extitisse negant, praesertim RICHARDVS SIMON, in *epistolis selectis*; itemque SEBASTIANVS KORTHOLTVS, in *praefat.* patris sui B. CHRIST. KORTHOLTI commentationi *de tribus impostoribus* praemissa. Mihi compertum est, librum eiusmodi sub hoc titulo extare, sed omnibus istis, qui eius auctores censentur, multo recentiorem. Id certum est, homines atheos non posse non in eam ingredi sententiam, quod nonnulli & aperte fecerunt, speciatim IORDANVS ille BRVNVS, de quo legi merentur, quae vir doctissimus, LA CROZE, obseruauit, *dans ses entretiens sur divers sujets d'histoire, tom. II. p. 328.* Non dubito etiam, quin in hancce classem referendus sit NICOLAVS MACHIAVELLVS, quippe qui inter eos, qui non fortuna, sed propria virtute in principes sunt euecti, primo loco Mosen refert. *Verum, vt ad eos,* inquit, *qui non fortuna, sed propria virtute in principes sunt euecti, veniamus, excellentiores dico fuisse Mosen, Cyrum, Romulum, Theseum & id generis alios; in principe cap. III. p. 70.* Corrigere equidem ista videtur, dum statim subiicit: *etsi de Mose non est, quod loquamur, vt qui duntaxat eorum, quae sibi diuinitus fuerint a Deo praescripta, merus fuit exsecutor;* sed, an serio id fecerit, merito dubitaueris, cum impia sua commenta de Mose & alibi prodiderit. Recte proinde castigatur ab HERMANNO CONRINGIO, in *animaduersionib. polit. ad Machiauelli princip. cap. III. pag. 70.* quanquam & is talia inspergat, quae animaduersionem quandam promerentur. *Quid enim*, inquit, *quod dubitare forte liceat, num qua insigni prudentia ciuili Moses valuerit? Negauit hoc sane, ac probare est conatus Alphonsus Abulensis,* *lib.*

lib. III. commentar. in III. regum. Vacatque ea negatio impietatis culpa, quoniam ruditas ministri summam ipsiusmet Dei, qui dux & rex reapse fuit Israelitici populi, sapientiam potius commendet. Perinde scilicet atque regni coelestis prima procuratio instituta fuit per piscatores aliosque infimae sortis homines, Deo sapientiam sapientum quasi habente ludibrio. Nec vero ea est auctoritas Rabbinorum, vt credi Moses debeat PATER IN SAPIENTIA, PATER IN LEGE, ET SALOMONE MAIOR, quod Maimonides affirmat, lib. III. doctor. perplexor. c. LV. Non satis firmis etiam argumentis probat Clemens Alexandrinus libr. I. stromat. Mosen fuisse non tantum προφητικὸν, *sed etiam* νομοθετικὸν, τακτικὸν, ϛρατηγικὸν *&* πολιτικὸν *philosophum. Non sane licet hanc prudentiam politicam certo colligere ex eo, quod Moses fuerit institutus in omni sapientia Aegyptiorum, quanquam illa institutio rem faciat verosimilem. Quemadmodum sane illa a sancto Stephano martyre profecta Mosaicae educationis commendatio intelligenda sit, docuimus iam tum libro de Hermetica philosophia ac medicina cap. XII. pag. 161. & duabus sequentibus.* Verum haec, quae vir doctissimus ita disserit, non prorsus mihi admittenda videntur. Solet enim Deus ad res maximas gerendas eos prae reliquis eligere, qui eiusmodi virtutibus instructi sunt, vt iis sint idonei. Nouique testamenti, adeoque apostolorum, longe alia ratio fuit, quam veteris testamenti atque Mosis. In illo enim regnum mere spirituale erigendum erat, ad quod dona spiritualia apostolis, etsi humanae ceteroquin sapientiae praesidiis destitutis, concessa erant, quanquam nec Paulo, cui res christianorum maximum incrementum debent, ea deerant, quae homines eruditi aut a natura, aut a disciplina & institutione habent. In hoc autem respublica constituenda erat, atque externo etiam apparatu confirmanda & stabilienda: qua in re humanam quoque prudentiam plurimum valuisse, non est, quod dubitemus. Quantumuis autem magna Mosis aut sapientia aut prudentia statuatur, nihil tamen inde illorum accedit opinioni, qui impio ausu eum imposturae accusare non dubitant. Non minor enim eius erat fides atque integritas, &, quae ille publice atque in conspectu omnium edidit, miracula, ita comparata erant, vt nulla sapientia, quantumuis excellenti, ea perpetrare potuisset, nisi vis diuina intercessisset. Quod vt ipse non

negat

negat CONRINGIVS, ita bene est, quod fateatur, *institutionem Mosis Aegyptiacam rem facere verisimilem.* Vnde nec veterum de sapientia & prudentia Mosis testimonia spernenda prorsus, praesertim ARTAPANI, quod ex ALEXANDRO POLYHISTORE repetunt EVSEBIVS, *lib. IX. praepamt. euangel. cap. XXVII.* & IOSEPHVS, *antiquit. iudaic. lib. II. cap. X.* Etsi enim in hisce falsa interdum veris permista sint, non tamen omnia vt falsa aut commentitia reiicienda sunt, etiam illa, quae & rebus ipsis, & scripturae sacrae testimoniis sunt consentanea. Interim in sapientia pariter ac eruditione & Aegyptiorum & Mosis rite aestimanda, ita est incedendum, ne eam nimis extenuemus, nec tamen quicquam iis tribuamus, quod aetatis istius, qua vixerunt, indoli repugnat. Et hinc diiudicanda, quae de omnigena Mosis eruditione, eiusque praestantia in poësi, eloquentia, philosophia, singulisque eius partibus, peritia quoque medica & chemica passim dicuntur, & integris commentationibus a viris doctis disseruntur: quae omnia diligenter in vnum collecta, exhibet GEORGIVS SERPILIVS, in *personalib. Mosis cap. VIII. pag. 46. seqq.* Vt vero ad eos redeamus, qui fidem & integritatem Mosis labefactare non erubuerunt, omnes facile impudentia & impietate superat, saepius iam atro nobis notatus lapillo IOAN. TOLANDVS. In dissertatione enim, cui titulum fecit: *Adeisidaemon, siue Titus Liuius a superstitione vindicatus,* cum de Numa Pompilio ex LIVIO retulisset, eum religionem ad metum populo iniiciendum obtentui sumsisse, & nocturnos cum Dea Egeria congressus simulasse, *eadem,* inquit, *omnino de multis aliis legislatoribus, praesertim vero cum religiones aut sacra instituissent, referunt probatissimi scriptores, & simplex credidit vetustas. Ita Delphis Lycurgus ab Apolline, & Minos a Ioue in antro Dictaeo sua omnia didicisse, comminiscebantur; vt homines nempe, diuina auctoritate deuincti, legibus ab ipsis prolatis libentius obedirent.* His tandem subiungit: *His atque similibus Moysen Ebraeorum nomotheten assimilare non addubitat Diodorus Siculus: sed in hac Moysis cum aliis prophetis & legislatoribus comparatione multo adhuc copiosior est Strabo geographus; §. VI. pag. 8. & 9.* Licet vero non tam ipse hoc asserere, quam DIODORVM atque STRABONEM hoc asserentes adducere videatur, satis tamen patet, ipsius TOLANDI hanc mentem sententiamque esse, quippe qui

qui non tantum istud DIODORI atque STRABONIS mendacium non refellit, sed in *originibus* quoque *iudaicis pag. 112. seqq.* eadem DIODORI & STRABONIS loca producit, vt plane adprobet, immo STRABONI fidem potius haberi velit, quam Mosi. Et qui eo vsque impudentiae progressus est, vt omnino Mosen in pantheistarum numerum referret, illi leue quid fuisse, censendum est, eum fraudis ac imposturae arguere. Sed simul TOLANDVS se mentis atque iudicii prorsus expertem demonstrauit. Cum enim palam & pleraque in conspectu totius populi Israelitici gesta sint, quibus se diuinitus missum comprobauit Moses, fraudi nulli aut imposturae locus esse potuit. Maxima enim miracula inspectante, vidente, sentiente toto populo Israelitico, edidit, adeo, vt ipsi Israelitae vocem Dei in monte cum Mose loquentis audiuerint. Nec est, quod, quae Moses ipse hac de re scripsit, in dubium voces, cum Israelitae mendacii ipsum haud dubio redarguissent, nisi aut ipsi vidissent, ea reuera gesta esse, quae narrauit, aut a maioribus suis hoc accepissent. Tantum vero abest, vt hoc fecerint, vt potius summa illa & incredibilis in obseruandis institutis Mosaicis constantia, quam in iudaeis admiramur, non aliunde deriuanda sit, quam quod iusta successione a maioribus suis acceperint, edita a Mose ista miracula fuisse. Esto itaque, alios legislatores varia commentos esse, vt diuinam auctoritatem sibi legibusque suis conciliarent: num etiam similia palam inspectante toto populo perpetrarunt, ac Moses? Num vlla in re cum Mose comparandi veniunt? Nonne summa stultitia, in vnam eos cum Mose compingere classem, aut DIODORO atque STRABONI, rerum a Mose gestarum imperitis, fidem hac in re adhibere? Procul itaque facessant istae impiorum hominum nugae.

** Principibus atque prophetis annumerare Mosen, nulli dubitamus. Num vero & sacerdos fuerit? quaeritur. Praeter iudaeos quosdam id equidem affirmant Pontificii, ingens hac ex re praesidium ad auctoritatem, quam Romano pontifici tribuunt, confirmandam, sibi pollicentes. At, vt vnus tantum pontifex seu sacerdos summus esse poterat & debebat, ita in Aaronem, eiusque posteros, sacerdotium translatum nouimus. Nec vllibi Moses officio sacerdotis functus

legitur, diserte potius a summo sacerdote distinguitur, *Num. XXVI. verſ. 64.* IOAN. SELDENVS, Mosen pontificem extraordinarium fuisse, putat, de *ſucceſſ. in pontif. libr. I. cap. I. pag. m. 102.* alibique. Sed omni fundamento destituitur. Afferre, qui secus sentiunt, illud ex *Pſalm. XCIX. 6.* solent, *Moſes & Aaron,* בכהניו hoc est, vt vulgo vertunt: *in ſacerdotibus eius.* Sed iamdudum viris doctis obseruatum est, כהן significare *virum primarium* seu *principem*, vt sensus sit: *Moſes & Aaron in principibus eius*; quanquam & non desint, qui hanc vocem בכהניו ad solum Aaronem referant. conf. THEOD. HACKSPANIVS, in *not. bibl. pag. 290. ſeqq.* SAL. GLASSIVS, in *ſelect. Moſ. pag. 827.* & in *mantiſſa philol. ſacr. p. 1491. ſeqq.* aliique, quos magno numero allegat GEORG. SERPILIVS, in *perſonalibus Moſis, cap. V. p. 33.* Principem vero cum diximus Mosen, non ita hoc est intelligendum, ac si sua auctoritate Israelitis praefuerit, aut summum ipsemet in hac gente imperium tenuerit; hoc enim penes Deum fuisse, constat, & in sequentibus ex instituto probabitur; sed quod ceu seruus ac minister praecipuus Numinis, eius nomine, iussu & auctoritate, omnia in hac gente gesserit, quae ceteroquin principes aut eorum vicarii gerere solent. Et hoc sensu, si nonnullis credimus, etiam vocatur מלך בישורון *rex in Ieſchurune*, *Deut. XXXIII. 5.* Alii enim haec verba non de Mose, sed de Deo ipso intelligunt, eo, quod ibi de eo die, quo lex lata est, sermo sit, quod a Deo, intercedente tamen Mosis opera, factum, constat. Quicquid huius sit, id certum, eum proprie non fuisse regem, sed supremi regis praecipuum atque principem ministrum. Hinc & PHILO iudaeus parum accurate locutus est, qui eum βασιλέα vocat, quemadmodum & idem auctor fallitur, dum eundem ἀρχιερέα appellitat, sacerdotium illi tribuens. Falluntur hinc & HVGO GROTIVS pariter, ac IO. SELDENVS, Mosen non quidem nomine & pompa, sed iure tamen regio populum gubernasse, asserentes, ille quidem ad *Deut. XXXIII. 5.* hic autem de *ſynedr. iud. lib. II. cap. I. & II.* Eo itaque, quo diximus, sensu, princeps fuit Moses, qui iussu & auctoritate Numinis omnia administrauit, simulque res tam stupendas tamque admirabiles gessit, idque tanta fide, prudentia, animique magnitudine, vt omnibus regibus principibusque eum praeferendum esse, iure

a nobis

a nobis dictum sit. Prophetam denique non tantum, sed prophetis reliquis omnibus, qui meri homines fuerunt, maiorem fuisse Mosen, diserte dicitur *Deut. XXXIV. 10. 11. Non surrexit amplius propheta in Israele, sicut Moses, qui Iehouam cognouit de facie ad faciem; omnibus signis & portentis, ad quae edenda eum miserat Iehoua in Aegyptum, contra Pharaonem, omnesque eius seruos & vniuersam terram, atque omni manu praeualida, & terrore magno, quem sibi fecerat Moses, in oculis vniuersi Israelis.* Certe, cum propheta is sit, cui Deus voluntatem suam manifestat, quiue cum Deo loquitur, & de eo ad alios, voluntatem Numinis, quaeue eius iussu fieri debent, illis significans, haec omnia Mosi eminentiori quadam ratione conuenire, res ipsa docet. De priuilegiis itaque Mosis vt prolixe disputemus, necesse non est, cum ex antea allatis scripturae verbis ea abunde constent. Nimirum prima eius prae reliquis prophetis ἐξοχὴ haec erat, quod Moses Dominum cognouerit de *facie* ad *faciem*, hoc est, quod Deus se ei absque symboli cuiusdam interuentu reuelauerit, & ita cum eo locutus sit. Reliquis prophetis aut per symbolicam visionem, si vigilarent, aut per somnia, si dormirent, Deus se reuelauit, sed Mosi ita, vt ipse cum illo loqueretur, vt amicus cum amico loqui solet. Hoc euidentius adhuc explicatur *Num. XII. 6. 7. 8. Audite nunc verba mea,* (inquit Dominus) *si est propheta ex vobis, ego Iehoua* במראה, *per visionem* (symbolicam, quae vigilantibus obtingere solebat) *me ipsum notum facio ei, aut per somnium alloquor eum. Non sic seruus meus Moses, qui est in tota domo mea fidelis:* פה אל פה *ore ad os alloquor eum,* ומראה *& visione,* scilicet absque symbolorum aenigmate, vt sequentia docent, vnde nonnulli vertunt: *coram: non in aenigmatibus & figura Iehouae me intuetur;* id est, absque symbolis & aenigmatibus cum illo loquor, & is mecum, quoties & quemadmodum vult. conf. *Exod. XXXIII. 11.* Quae vtique felicitas nulli prophetarum contigit. Altera Mosis ἐξοχὴ consistebat in multitudine & magnitudine miraculorum atque prodigiorum, quae iussu ac voluntate Numinis edidit. Equidem & a reliquis prophetis interdum miracula edita nouimus; sed ea tum magnitudine, tum multitudine cum miraculis Mosis neutiquam sunt comparanda. MENASSE BEN ISRAEL, haud infimi nominis iudaeus, a Mose LXXVI. miracula edita obser-

obseruat, cum a reliquis prophetis iunctim sumptis, quantum ex scriptura sacra constat, ab orbe condito, vsque ad primi templi destructionem, non nisi LXXIV. profecta sint, in *conciliatore, quaest. XI. ad Deuteron. p. 238. seqq.* Denique non tantum plurima maximaque miracula edidit, sed alia gessit, quae summam ei auctoritatem conciliabant, siue populi Israelitici ex Aegypto migrationem, siue eiusdem in deserto per annos quadraginta commorationem spectes. Quae iterum eiusmodi sunt, vt de nullo alio propheta eiusmodi quid legatur. Hinc vero intelligitur, qualem quantumue illum prophetam esse oporteat, quem sibi similem fore dixit *Deut. XVIII. v. 15.* immo qui reuera illo longe maior fuit, Iesus seruator noster; quod eundo per singula capita demonstrari posset, si nostri instituti hoc ferret ratio. Alias adhuc Mosis prae reliquis prophetis praerogatiuas afferunt doctores Ebraei, quibus non immorabimur. vid. MOSES MAIMONIDES, de *fundam. legis cap. VIII.* & IO. FRISCHMVTHVS, in peculiari dissertatione in *Deut. XVIII. 15.* praesertim *cap. II.* add. HERMANNVS WITSIVS, *miscellan. sacr. part. I. lib. I. cap. VII. p. 41. seqq.*

*** An Moses scriptor omnium primus fuerit? disceptari inter eruditos solet. Qui omnino litterarum ad illum originem referunt, quos supra ad *period. I. sect. I. §. XXVII.* indicauimus, non possunt non eum pro primo scriptore habere. Certe scriptum aliquod genuinum, quod eius libris antiquius sit, proferri nequit. Quid de scriptis, quae patriarchis tribuuntur, sentiendum sit, in praecedentibus visum est. De Mercurii, Zoroastrisque libris suppositititiis itidem dictum: vti & de libro Iobi. Speciem quandam habet, quod Moses ipse ad *librum bellorum Domini* prouocet, *Num. XXI. 14.* At non de libro quodam, sed de cantico, occasione praelii inter regem Amorrhaeorum & Moabitarum commissi, ibi sermonem esse, alii contendunt. Certe canticorum eiusmodi vsus longe antiquissimus est: vid. ISAACI IAQVELOTII dissertationes de *existentia Dei, dissert. I. cap. XXIII. p. 292.* Sunt tamen alii, qui incertum putant, an Moses primus omnium scriptor fuerit, cum fieri potuerit, vt iam ante eum quaedam litterarum monumentis

sint

ſint conſignata, quae hodie amplius non extent. vid. GVIL. SALDENI *diſſert. de primo ſcriptore*, quae prima eſt *libri primi otior.* eius *theolog. p. 2. ſeqq.* Quicquid huius ſit, id certum eſt, Moſen eſſe ſcriptorum omnium, quorum memoria ad nos peruenit, aut qui inter ethnicos olim noti fuerunt, antiquiſſimum. Id antiquis eccleſiae chriſtianae doctoribus, contra Graecos diſputantibus, iam obſeruatum. Ex inſtituto autem hoc euincit IVSTINVS MARTYR, in *cohortatione ad Graecos p. 62. ſeqq.* atque TATIANVS, *orat. ad Graecos pag. m. 125. ſeqq.* Multo magis primus omnium eſt inter ſcriptores θεοπνεύστους. Nullo enim idoneo exemplo demonſtrari poteſt, canonicum aliquod atque θεόπνευστον ante Moſen extitiſſe ſcriptum. Hinc vero, vt ad chriſtianae religionis veritatem aſſerendam, maximum momentum accedit, ita non defuerunt homines profani, qui, vt librorum Moſaicorum antiquitatem pariter ac veritatem conuellerent, Moſen librorum, qui ſub eius nomine extant, auctorem eſſe, negare non erubuerunt. In his THOMAS HOBBESIVS eſt, *Leuiathan. part. III. cap. XXXIII.* Moſis libros non ab auctore, ſed ab obiecto ſic dictos, contendens, *non, quod a Moſe conſcripti ſint, ſed quod de Moſe agant;* interim fatetur, *fieri potuiſſe, vt ea ſcripſerit, quae his libris ab eo ſcripta eſſe narrantur.* Sequitur praeadamitarum conditor ISAACVS PEYRERIVS, quae Moſes de rebus Ebraeorum, ab Adamo, Ebraeae gentis parente, ad ſua vsque tempora fuſe ſcripſerat, periiſſe iactitans, quorum nunc non niſi excerpta quaedam & ſchediaſmata tumultuaria ſuperſint, *ſyſtem. praeadam. lib. IV. cap. I.* BENEDICTVS DE SPINOZA, omnium librorum hiſtoricorum, qui res ante Eſrae aetatem geſtas complectuntur, auctorem Eſram eſſe, perhibet, qui quinque iſtos libros, qui primum in ſcriptura ſacra locum tenent, Moſis nomine vocauerit, quia in iis praecipue de rebus ab eo geſtis agatur, denominatione a parte potiori deſumta. Immo Eſram nondum vltimam hiſce libris manum impoſuiſſe, vt adeo non tam hiſtoriam rite concinnatam, quam commentarios nondum digeſtos, & materiam ſaltem hiſtoriae praebentes, exhibeant, in *tractat. theolog. polit. cap. VIII. & IX.* Idem equidem auctor ex Iudaeis ABEN-ESRAM laudat, cui idem in mentem venerit, etſi hoc palam prodere auſus non ſit;

vocatque ideo eum *liberioris ingenii virum, & non mediocris eruditionis, qui primus omnium hoc praeiudicium* (Mosen pentateuchi auctorem esse,) *animaduerterit, etsi ausus non sit, mentem suam aperte explicare, &c. l. c. cap. VIII. pag. 204.* In quo aperte aut fallitur, aut fallit. Etsi enim ABEN-ESRA nonnulla post Mosen pentateucho addita aut inserta statuat, inde tamen non sequitur, eum negasse, Mosen ipsius pentateuchi esse auctorem. Referendus porro ad hancce classem est RICHARDVS SIMON, cui si habenda fides, in populo Israelitico scribae fuerunt, publica auctoritate constituti, qui cuncta in hacce gente gesta litterarum monumentis consignarent, & quorum prolixis commentariis vastissimisque voluminibus ea compilata sint, quae de gentis huius rebus in scriptura sacra habemus: Mosen autem pentateuchi auctorem esse, diserte negat, si legum scriptionem, quam ei vt legislatori tribuit, excipias; pluribusque exemplis comprobare satagit, pentateuchum non potuisse non a pluribus compilatoribus proficisci, quorum vnus hanc, alius aliam pericopam, eodem redeuntem, in sacrum textum intulerit: accessisse porro, cum veteres separatis voluminibus, quae inter se iuncta non erant, sua inscripserint, vt turbatis istis voluminibus, quae librum constituebant, nec suo loco repositis, pericoparum ordo misere aliquando turbatus sit. Ita quidem SIMONIVS, hocce tam lepido inuento mirifice sibi placens, *hist. crit. vet. testam. lib. I. cap. II. & V.* Dum vero istam sub examen reuocauit vir doctissimus, IO. CLERICVS, sententiam, scribas equidem istos SIMONII explodit, in eo vero consentit, pentateuchum ab ipso Mose non esse conscriptum, sed *a sacerdote quodam Israelitico, e Babylonia missο, vt nouos Palaestinae incolas edoceret ritum, quo regionis istius Deus amabat coli, II. reg. XVII.* Quod, quo tempore contigerit, etsi determinari nequeat, videri tamen, hoc contigisse post decimum octauum annum regni Iosiae, quo inuentus fuit liber legis, sine quo extremam manum operi suo imponere sacerdos ille non potuisset. vid. *Sentimens de quelques theologiens de Hollande sur l' hist. crit. du vieux testam. p. 128. seqq.* Rationes, quibus vir doctissimus innixus, in hanc sententiam ingressus est, adferre necesse non est, cum ipse tandem mutata sententia Mosen pentateuchi auctorem agno-

agnoscat, in *differt. de scriptore pentateuchi Mose*, quam commentario suo in pentateuchum praemisit. Nimirum mentem suam ita explicat, vt tria rerum genera in pentateucho legi obseruet, ea, quae ante Mosen gesta sunt, res ab eo aut ipsius tempore gestas, & denique quaedam, quae ipsius aeuo posteriora sunt, aut videntur. Ad primam classem ea refert, quae in libro geneseos continentur, quaeue ita comparata sint, vt, si loca quaedam, quae ab aliena manu addita sint, excipias, nihil in iis sit, quod a Mose non potuerit proficisci. Quod si quaeras, vnde Mosi innotuerint ea, quae eius aetatem longe antecedebant, quae scilicet de rerum omnium origine, deque rebus antediluuianis, & reliquis ad parentum suorum aetatem vsque narrauit, respondet, ea haud dubio a patriarchis iam litterarum monumentis fuisse consignata, ex quibus ea Moses hauserit, & licet, qualia & quot eiusmodi scripta fuerint, dici hodie nequeat, nonnulla tamen carminibus ὁμοιοτελεύτοις, quae Ebraeorum poësin constituerint, quorumue vsus apud gentes antiquissimas frequens fuerit, fuisse comprehensa. Ea, quae ad alteram classem pertinent, ab ipso Mose litteris consignata, dubio carere, pronuntiat. Denique, quae Mose recentiora nonnullis visa sunt, accuratius expendens, nonnulla, si rite explicentur & intelligantur, perperam huc referri, ostendit, quaedam autem, sed paucissima, recentiora & ab aliena manu profecta videri, quae tamen neutiquam obstent, quo minus Moses pro auctore pentateuchi haberi queat. Sunt vero, qui ad haec quoque loca ita respondent, vt nihil in pentateucho extet, quod Mosen auctorem non agnoscat: quemadmodum & ea, quae illius aetatem antecedunt, ex reuelatione diuina ei innotescere potuerunt; hoc certum est, ex diuina inspiratione eum cuncta scripsisse. Omnes autem illos, qui, Mosen pentateuchi auctorem esse, temerario ausu negarunt, turpiter falli, demonstrari facili negotio potest. Et initio quidem, cum sententiam communi iudaeorum ac christianorum consensu comprobatam conuellere audeant, grauissimas eos suae dissensionis oportebat afferre rationes. Quod cum non fecerint, irritum esse illorum conatum, nemo non intelligit. Vnicum illud speciem habet, quod dicunt, nonnulla Mosis aetate recentiora in his libris deprehendi. Quod si de quibusdam

concedatur, etsi neutiquam concedamus, nondum inde sequitur, Mosen pentateuchi auctorem non esse. Esse vero eum pentateuchi auctorem, ex ipso pentateucho euincere pronum est. Leges a Deo ei datas, & quidem omnes, quae in his libris leguntur, eum iussu Numinis litteris mandasse, diserte constat ex *Exod. XXIV. vers. 4. 7. XXXIV. 27.* & *Deut. XXXI. 24. seqq.* cuius quidem libri, omnes leges complexi, autographum in templo repertum est, tempore Iosiae Iudaeorum regis, *II. reg. XXII.* & *II. chronicor. XXXIV.* Omnes nimirum leges, etiam eas, quae in deuteronomio extant, hoc volumen comprehendisse, ex *Ios. I. 7. 8.* constat, vbi Deus ad Iosuam dicit, *& facias secundum OMNEM LEGEM, quam praecepit tibi Moses seruus meus*, &c, ne dubites, vbi leges istae extent, statim additur: *ne discedito liber iste legis ab ore tuo &c.* conf. & *II. chron. XVII. 9. XXIII. 18. Esdr. VI. 18.* Sane cum ex hisce aliisque locis constet, cultum externum Numinis secundum leges ceremoniales a Mose praescriptas aut institutum fuisse, aut restauratum, & has in volumine legis, quod eo tempore extabat, fuisse, non est, quod dubitemus. De vaticiniis Mosis, speciatim cantico illo sacro *Deut. XXXII.* vt idem probemus, necesse non erit, cum nemo forte hac de re dubitauerit. Ad historica quod attinet, victoriam, quam Israelitae ad preces Mosis ab Amalekitis reportarunt, iussu Numinis litteris consignasse, diserte *Exod. XVII. 14.* legitur. Idem de itinere & stationibus populi Israelitici constat ex *Num. XXXIII. 2.* Quis vero dubitet, Mosen non & ea, quae multo maioris momenti sunt, litteris consignasse? Immo de reliquis omnibus eo minus dubium, etiam de iis, quae in libro geneseos extant, quod omnia rite inter se cohaereant, & ad vnum eundemque colliment scopum. Sed illis, quibus vel vlla Christi seruatoris superest veneratio, hac de re dubitare, prorsus nefas est. Ipsum enim Mosen pentateuchi auctorem Christus agnoscit, dum, *si crederetis*, inquit, *Mosi, crederetis mihi, ille enim de me scripsit. Quod si scriptis illius non creditis, quomodo verbis meis credetis?* Cum dicit: *Moses scripsit*, Mosen vtique pentateuchi auctorem agnoscit, illisque aperte contradicit, qui libros Mosis non ab auctore, sed ab obiecto ita dictos contendunt. Praeterea, cum Mosen de se scripsisse asserit, non potest non de omnibus eius libris hoc intelligere, cum non mi-

nus in libro geneseos, quam reliquis, apertissima de Christo testimonia occurrant. Atque hoc Lucas etiam confirmat, dum Christum a Mose orsum refert, perrexisse per omnes prophetas, interpretando ea, quae de se scripta erant, atque dixisse: *oportet omnia impleri, quae scripta sunt in lege Mosis, in prophetis & psalmis de me, Luc. XXIV. 27. 44.* Idem & apostolorum Pauli atque Iacobi, Mosen itidem pro auctore pentateuchi aperte agnoscentium, testimoniis comprobari posset, si pluribus argumentis opus esset. conf. *Actor. XV. 21. II. Cor. III. 14. 15.* Si quis forte excipiat, Christum atque apostolos hic opinionem inter Iudaeos receptam secutos, eum parum honorifice & de Christo & de apostolis sentire, existimo. Absit enim, vt dicamus, in opinionibus erroneis eos hominum suae aetatis sententias secutos. Qui veritatem vbique professi sunt, eiusque gratia doctoris munus susceperunt, eosne opiniones erroneas secutos, easque suo exemplo confirmasse putas? Id profecto nec in re minima, quaecunque demum esset, illos decebat, & vt Christo plane indignum, ita a fide & sinceritate apostolorum prorsus alienum est. Ad argumenta, quae dissentientes proferre in contrarium solent, non respondebimus: praestiterunt id iam alii, praesertim PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstrat. euangel. prop. IX. pag. 254. seqq.* conf. & FRIDERICVS SPANHEMIVS, *histor. ecclesiast. veter. testam. p. m. 260. seqq. it. p. 330. seqq.* & HERMANNVS WITSIVS, *miscellan. sacror. part. I. libr. I. cap. XIV. pag. 103. seqq.*

§. XII.

Postquam itaque vitam atque virtutes tanti viri paucis considerauimus, cuius opera in rebus maximis perpetrandis, & ecclesia pariter ac republica Ebraeorum constituenda, Deo vti placuit, nunc ipsa Israelitarum, penes quos vera eo tempore ecclesia erat, res, &, quae subierunt, fata, ordine persequemur. Nimirum, in Aegypto adhuc constituti, * durissima premebantur seruitute, & aspera quaeuis & atrocia a Pharaone perpetiebantur. ** Cumque Moses Pharaoni Numinis mandatum exposuisset, tantum abest, vt ei morem

gereret, vt acrius potius Israelitas vexaret.*** Variae inde plagae Aegyptiis immissae, quarum numerantur decem.* Vltima omnium grauissima erat, dum primogeniti hominum pecorumque subitanea morte perirent, qua inductus Pharao tandem Israelitas dimisit, Aegyptii autem reliqui, grauiora sibi imminere timentes, valde, vt egrederentur, eos vrserunt, immo tantum non expulerunt.**

* Cum Israelis progenies tam diu in Aegypto commorata sit, ibidemque in populum ingentem excreuerit, orta hinc est quorundam gentilium scriptorum opinio, Iudaeos genere & origine esse Aegyptios. Qua de re vt aliquid dicamus, neutiquam ab hocce loco alienum est, cum hic de populi Israelitici rebus gestis atque fatis exponere incipiamus. Eius itaque vt nobis certo constet origo, par est. Inter eos, qui ex Aegypto iudaeorum originem accersunt, STRABO est, qui, *cum mixtae sint*, inquit, *originis, (qui Galilaeam scilicet, Hierichuntem, Philadelphiam & Samariam incolunt,) fama, quae maxime inualuit, circa res de templo Hierosolymitano creditas, perhibet, eos, qui nunc Iudaei appellantur, ab Aegyptiis fuisse propagatos; geograph. lib. XVI. pag. 760.* Eandem de gentis iudaicae origine sententiam habet DIODORVS SICVLVS, *libr. I. biblioth. histor. pag. m. 24.* quam & nostra aetate, vt more suo vbique ethnicos scriptores sacrae scripturae praeferret, secutus est, & propugnandam suscepit IOAN. TOLANDVS, *originib. iudaic. pag. 142. seqq.* Idque ne frustra & sine omni specie fecisse videatur, varia comminiscitur. *Ab Aegypto*, inquit, *nonnisi paucorum dierum itinere distat Iudaea, quorum incolae non raro a scriptoribus confunduntur. Ipse Moses, quando in terram Midianitarum aufugerat, pro Aegyptio statim habitus est. Priuilegiis etiam & immunitatibus prae reliquis gentibus inter Iudaeos gaudebant Aegyptii: nam quamuis Ammonitae & Moabitae, spurii insuper & eunuchi, vsque in decimam generationem a iure ciuitatis & suffragii excludebantur, in tertia admittebantur Idumaei & Aegyptii. In Aegypto loci quoque religionibus vtebantur Iudaei, & certe ab initio fuerunt idolorum cultores.* Quod cum Iosuae testimonio com-

comprobasset, & porro obseruasset, finitimis facile persuaderi potuisse, seditionem aliquam in Aegypto exortam, ac bellum exarsisse ciuile, tandem concludit: *His igitur similibusque indiciis ceterae nationes inductae, Iudaeos pro Aegyptiis semper habuerunt, & fere dixeram, sic habere debuerunt.* Ne autem STRABO secum ipse pugnare videretur, dum Israelitas & ex Aegypto prognatos, & tamen, mixtae esse originis, dixerat, probare porro satagit, Israelitas, vtpote Aegyptiorum seruos, omnino mixtae originis seu colluuiem ex variis gentibus fuisse, interim, quia plus quam quadringentis annis in Aegypto habitauerint, recte eos pro veris Aegyptiis haberi; simulque, quod antea de bello ciuili dixerat, repetit. *Coecutiunt itaque,* inquit, *qui, Iudaeos omnes indubitatos esse Abrahami vel Iacobi posteros (absque vlla sanguinis corruptione) pertinaciter asserunt. Inter omnes etiam constat, Aegyptiorum seruitia non vnius duntaxat fuisse gentis, sed promiscuam ex omnibus circa finitimis colluuiem: certamen etenim illud inter Pharaonem & Israelitas bellum fuisse seruile, cuius pentateuchi libros sedulo legenti facile patebit, loc. cit. pag. 149.* At longe aliter se rem habere, ex scriptura sacra constat, quae, Israelitas Iacobi ex Isaaco & Abrahamo esse progeniem, diserte testatur. Rationes quoque, quas in contrarium TOLANDVS adfert, futiles plane sunt, & vix dignae, vt quis ad eas respondeat. *Vicini,* inquit, *fuere Iudaei & Aegyptii, ergo ab his illi prognati.* Vicini etiam fuere Iudaei, Amalekitae, Ammonitae, alii; ergo ab his Iudaei, aut hi ab illis? Quis ferret hanc concludendi rationem? At Moses tamen pro Aegyptio habitus, cum profugus abiret in terram Midian. Ergone statim etiam fuit? Haberi nimirum Moses pro Aegyptio potuit, eo, quod in Aegypto natus, educatusque & a parentibus in Aegypto degentibus in lucem editus esset, & hactenus etiam fuit Aegyptius: sed inde non sequitur, maiores, ex quibus prognatus erat, aliunde in Aegyptum venire non potuisse, aut Ebraeos aliunde potius, quam ex Iacobo & Abrahamo, originem ducere. Meliori quodam loco Aegyptios in gente Israelitica habitos, quam alios populos non circumcisos, facultatemque liberis eorum, post tertiam generationem in congregationem Domini intrandi, a Mose concessam, non abnuimus, idque constat ex *Deut. XXIII. 7. 8.* Sed eodem iure gauisi sunt Idu-

 maei:

maei: nec caussa eius rei illa est, quam fingit TOLANDVS, quod Israelitae ab Aegyptiis originem duxerint, sed quia Aegyptii aliquando hospites & domini Israelitarum fuerant, hi gratum piumque hac ratione erga illos demonstrare debebant animum. Sed idola tamen (ita pergit TOLANDVS) Aegyptiorum coluerunt Israelitae. At num inde sequitur, ergo ab Aegyptiis duxerunt originem? Cum tamdiu apud Aegyptios commorati sint, fieri potuit, vt nonnulli superstitione illorum aliisque moribus peruersis inficerentur, qua de re in sequentibus plura dicemus; sed inde nihil pro sententia TOLANDI colligi potest. Coluerunt Israelitae & aliarum gentium idola, a quibus eos originem ducere, nemo dixerit. Quae denique de bello seruili inter Pharaonem & Israelitas comminiscitur, cum omni prorsus fundamento destituantur, vt illis refellendis immoremur diutius, necesse non est. Id saltem addo, cum in originibus iudaicis, ex sua mente explicandis, auctoritate STRABONIS maxime nitatur, iniquissime eum agere, quod istius auctoritatem scripturae sacrae praeferat, quod vti ei solenne est, ita iam aliquoties hoc nomine eum castigauimus. Vt vero impia hominis temeritas eo magis elucescat, obseruandum, ethnicos scriptores in originibus gentis iudaicae suam vel maxime prodere ignorantiam, & quo magis inter se ipsimet dissentiunt, eo minus, nisi scripturae, quae tradunt, consentanea sint, fidem promerentur. Sic longe aliter, quam STRABO, de gentis iudaicae origine disserit TROGI POMPEII epitomastes IVSTINVS, *histor. lib. XXXVI. cap. II. Namque*, inquit, *Iudaeis origo Damascena, Syriae nobilissima ciuitas, vnde & Assyriis regibus genus ex regina Semirami fuit.* Nonnullis de Damasco eiusque regibus interiectis, quo pacto Iosephus Iacobi filius a fratribus venditus, inque Aegyptum deportatus ad maximas dignitates peruenerit, narrat, & tum porro de Mose haec subiicit: *filius eius* (Iosephi) *Moses fuit, quem praeter paternae scientiae hereditatem etiam formae pulcritudo commendabat. Sed Aegyptii, cum scabiem & vitiliginem paterentur, responso moniti, eum cum aegris, ne pestis ad plures serperet, terminis Aegypti pellunt, &c.* Multa in his falsa, nonnulla vera & scripturae satis consentanea. Sic recte se habet, quod scribit, Israelitas ab Israele seu Iacobo originem ducere, etsi in eo erret, quod Israelem cum Abrahamo

hamo Damaſci regem facit: recte docet, Ebraeos in Aegypto fuiſſe exules; recte etiam, Moſen non Aegyptium, ſed Ebraeum. In quibus omnibus longe propius ad veritatem acceſſit, quam STRABO, aut qui, Israelitas ab Aegyptiis deſcendere, autumant. Quam parum ethnici ſibi ipſis in originibus gentis Ebraeae conſtiterint, omnium luculentiſſime ex iis patet, quae hac de re adfert C. CORNELIVS TACITVS, *hiſtor. lib. V. cap. II. Iudaeos*, inquit, *Creta inſula profugos nouiſſima Lybiae inſediſſe, memorant, qua tempeſtate Saturnus, vi Iouis pulſus, ceſſerit regnis. Argumentum e nomine petitur: inclytum in Creta Idam montem, accolas Idaeos, aucto in barbarum cognomento, Iudaeos vocitari. Quidam regnante Iſide, exundantem per Aegyptum multitudinem, ducibus Hieroſolymo ac Iuda, proximas in terras exoneratam. Plerique Aethiopum prolem, quos rege Cephaeo metus atque odium mutare ſedes pepulerit. Sunt, qui tradunt, Aſſyrios conuenas, indigum agrorum populum, parte Aegypti potitos, ac mox proprias vrbes, Hebraeasque terras & propiora Syriae coluiſſe. Clara, alii Iudaeorum initia: Solymos carminibus Homeri celebratam gentem, conditae vrbi Hieroſolymam nomen e ſuo feciſſe.* Ecce diuerſas oppido ethnicorum de Iudaeorum origine ſententias. Quas omnes licet TACITVS, & merito quidem, reiiciat, propius tamen ad veritatem accedit, quam penultimo loco propoſuit, eorum ſcilicet, qui Iudaeos Aſſyrios perhibuere eſſe conuenas, indigumque agrorum populum, parte Aegypti potitos, ac mox proprias vrbes, Ebraeasque terras, & propiora Syriae coluiſſe. In eo namque non fallebantur, Ebraeos aliunde in Aegyptum veniſſe, adeoque neutiquam aegyptiae eſſe originis, eos aliquamdiu in Aegypto vixiſſe, indeque egreſſos occupaſſe Palaeſtinam. Haec illi longe iterum rectius, quam STRABO. Interim nec haec TACITO ſe probat ſententia, qui, cum non inueniat, vbi pedem figat, tandem ſubiicit: *Plurimi auctores conſentiunt, orta per Aegyptum tabe, quae corpora foedaret, regem Bochorim, adito Hammonis oraculo, remedium petentem, purgare regnum, & id genus hominum, inuiſum deis, alias in terras auehere iuſſum, &c.* Hanc ergo de Israelitis ob lepram & ſcabiem ex Aegypto expulſis fabulam, licet TACITVS ſuo quoque calculo adprobare videatur, quae & IVSTINO aliisque placuit, ea tamen tam inepta atque inſulſa eſt, vt ipſi vel maxime improbetur TOLANDO. *Inter quae,*

inquit, *non negauerim, istam esse calumniam, qua multoties vexati sunt; illos nempe fuisse hominum colluuiem, scabie, lepra ac impetigine affectam, qui a rege Bocbori ex Aegypto expulsi, Syriae partem occuparunt; originib. iudaic. pag. 142.* Originem istius commenti detegere, haud adeo difficile est. Ab ipsis enim illud haud dubio ortum trahit Aegyptiis, qui historiam de exitu Israelitarum ex Aegypto, vtpote cum maximo suo dedecore coniunctam, corrumpere quauis ratione annisi sunt. Cum ergo, iudiciorum diuinorum sibi incumbentium grauitate adacti, non tam dimitterent, quam expellerent Ebraeos, & ipsi inter alia diris vlceribus vexati essent, vt imperitis caliginem offunderent, & ignominiam istam a se auerterent, Ebraeos ob scabiem a se expulsos, commenti sunt. Iam ergo videat TOLANDVS, quantum ethnicis scriptoribus, tam inepta de origine gentis Ebraeae tradentibus, tribuendum sit. At solus forte hic sapuit STRABO. Immo non minus delirauit, ac reliqui, seque ebraearum rerum non satis peritum demonstrauit. Stultitia itaque est, quae vix exemplum habet, homines extraneos, falsa veris miscentes, imperitos rerum iudaicarum, praeferre Mosi, scriptori domestico, veraci, diuino, & illis potius, quam huic fidem adhibere velle. Sed pluribus & ex instituto contra TOLANDVM hac de re iam disputaui in peculiari programmate, de *origine gentis Ebraeae* anno MDCCX. in hacce academia edito, quod extat in *syntagmate dissertation. theologic. pag. 714. seqq.* conf. & IAC. FAYVS, in *defensione religionis, nec non Mosis, & gentis iudaicae, part. II. cap. VI. pag. 209. seqq.* itemque ELIAS BENOIST, in *obseruationibus miscellaneis, criticis, historicis, &c. super duas dissertationes Tolandi,* gallice scriptis, *pag. 214. seqq.*

** Constitutum erat Pharaoni, populum numerosissimum, a quo sibi timebat, ne Aegyptiis rebellantibus suppetias ferret, aut arreptis armis se ipsum in libertatem vindicaret, impositis oneribus grauissimis atterere. Grauiora enim opera in regione solis radiis ardentissimis exposita, sine intermissione peragenda, non possunt non morbos & mortem afferre. Hinc vrbes, in quibus horrea regis essent, Pithomum & Rahamsesam extruere & munire iussi sunt. Quo minus autem hoc consilium ex voto succedebat, crescente nihilosecius in dies populo, eo magis crudelitatem suam intende-

tendebat Pharao. *Seruilia igitur opera*, inquit Moses, *ab Israelitis crudeliter exigebant Aegyptii, duraque ea seruitute amaram eis vitam faciebant, luto, lateribus, omni opere rustico, singulisque ministeriis, quibus eorum caussa defungebantur, saeuum in modum (imperatis). Exod. I.13.14.* Hinc & *Deut. IV.20.* dicitur, quod Deus eos eduxerit *e camino ferri*, ad durissimam seruitutem significandam. Indicatur enim hac loquendi ratione seruitus tam dura, vt in ea liquefiat populus, hoc est, intereat prae nimio labore, vt in camino ferrum liquefieri solet. In ignem coniectos atque combustos Israelitas, quod nonnulli volunt, hinc non sequitur, estque commentum iudaicum. FL. IOSEPHVS hic more suo multa de suo addit. Labores enim Israelitarum describens, *nam*, inquit, *& flumen in multas fossas diducere sunt iussi, & moenia exaedificare, & aggeres extruere, quibus inundationes fluminis arcerentur;* πυραμίδας τε ἀνοικοδομοῦντες ἐξέτρυχον ἡμῶν τὸ γένος, ὡς τέχνας τε παντοίας ἀναδιδάσκεσθαι καὶ τοῖς πόνοις γενέσθαι συνήθεις, *pyramidum etiam insanis substructionibus vexabant gentem nostram, cogendo varias artes ediscere & laboribus ferendis assuescere, antiquitat. iudaic. lib. II. cap. V. p. 54.* Vbi id quidem praecipue obseruatu dignum, quod pyramidum, quarum tanta apud veteres fuit celebritas, exstructionem ad Israelitas refert: qua in re non omnes sibi suffragantes habet. De tempore namque, quando pyramides illae extructae sunt, magna eruditorum est dissensio. MANETHOS, iam in dynastia prima quartum eius regem Venephen pyramidas erexisse, tradit, ac dein in dynastia quarta regem secundum Suphin, pyramidum maximam extruxisse. Haec & IO. MARSHAMO placuit sententia, qui vt Venephis regnum ad aetatem Phalegi & filii eius Regu, refert, Suphin autem ad tempora Tharae, ita non potest non iuxta eius opinionem pyramidum extructio aetatem Abrahami antecedere; vid. eius *canon chronicus sec. II. p. 47. seqq.* Vt vero ipse MARSHAMVS fatetur: *mirum est, nuperam hanc aedificandi artem tam cito in tantam excreuisse magnificentiam, vt vetustissimis hisce seculis assurgerent stupenda illa monumenta;* ita aliis ab omni prorsus verosimilitudine abhorrere videtur, ista iam aetate talia perfici potuisse. Alii itaque haec aegyptiacae vanitatis monumenta longe recentiora faciunt, adeo, vt,

post

post bellum demum Troianum ea excitata, referant. Sic HERODOTVS Cheopi regi, qui post Troianum bellum vixit, primam tribuit pyramidem, alteram fratri eius & successori, tertiam Cheopis filio Mycerino, qui patruo suo successerit, *lib. II. cap. CXXIV.* HERODOTVM sequitur DIODORVS SICVLVS, *lib. I. pag. 39.* At aliis nec hoc credibile videtur. Nam si aliquamdiu post Troiam captam extructae fuissent pyramides, certiora, inquiunt, hac de re habuissent veteres, cum nunc omnia nobis incerta reliquerint, nec ipsi Aegyptii iam olim certi quid, aut quod commentitium non esset, prodere potuerint. Mittimus reliqua, quae aut Aegyptii, aut Graeci hac de re prodiderunt, quia incerta omnia. IACOBVS PERIZONIVS, vir clarissimus, haec omnia accurate secum expendens, in IOSEPHI tandem concedit sententiam, Israelitarum tempore vastissimas illas in Aegypto excitatas moles, in *aegyptiac. orig. inuestigat. cap. XXI. pag. 387. seqq.* Primam, qua hoc probet, rationem illi suppeditat maxima, in quam Israelitae excreuere, in Aegypto multitudo, quae tandem aliquot millibus sexcenta millia virorum, plusquam viginti annos natorum istic excesserit; qui porro per annos quam plurimos supra seculum ex vulgari sententia, vel per tria plus minus secula secundum verba exodi, ad opus aedificationis fuerint adhibiti. Quo temporis interuallo tot homines praeter duarum triumue vrbium munitionem aliud perfecisse nihil, non esse credibile: longe contra verosimilius, stupendae molis opera, qualia pyramides, ab illis extructa. Addit porro, non esse verosimile, reges eo tempore fuisse ausos, tot millia ciuium ad inutile ac stultae vanitatis opus per viginti annos adigere, ad quod Israelitae Aegyptiis iam subiecti, nullo negotio compelli potuerint. Obseruat etiam, ex ratione operis, quam PLINIVS adferat, *histor. nat. lib. XXXVI. cap. XII.* eandem confirmari sententiam. *Pyramides*, inquit PLINIVS, *regum pecuniae otiosa ac stulta ostentatio, quippe cum faciendi eas caussa a plerisque tradatur, ne pecuniam successoribus aut aemulis insidiantibus praeberent, aut ne plebs otiosa esset.* Priorem rationem vt ineptissimam reiicit, posteriorem prorsus in Ebraeos, si plebis nomine intelligantur, quadrare. Namque *Exod. V. vers. 8.* Israelitis obiicitur, *quod desides sint, atque ideo postulent abire ex Aegypto ad sacrum Deo in desertis faciendum.* Denique ex eo, quod

quod PLINIVS addit, *vestigia complurium inchoatarum extare*, idem liquere putat. Inde namque intelligi, abruptum subito opus, ad quod maxima multitudo hominum simul fuerit adhibita: quod optime in Israelitas conueniat, qui ex medio opere abducti, tot pyramides inchoatas reliquerint & imperfectas, quas neque Aegyptii tanta dein clade affecti, seu magnam partem in mari rubro extincti, perficere voluerint, aut potuerint. Mitto, quod vltimo loco addit, pluribusque edifferit, nec locum, in quo conditae pyramides, ab Israelitarum habitatione fuisse alienum, aut longe remotum. Sunt haec omnia ita comparata, vt sententiam IOSEPHI admodum probabilem reddant. Extra omnem vero dubitationis aleam eam non ponunt. Inter alia enim illud vel maxime obstat, quod pyramides non fuerint lateritiae, sed lapideae, quod HERODOTVS, DIODORVS SICVLVS, PLINIVS, *locis* ab ipso viro doctissimo *pag. 391. citatis*, diserte testantur. De Israelitis autem constat, in lateribus coquendis, & oppidis ex iis extruendis, eos iussu Aegyptiorum operam posuisse suam. Quod HERODOTVS tradit, ex lapidicidinis Arabici montis, lapides magnis moliminibus aduectos, & hinc extructas pyramides, eius rei nec vestigium nec vmbra in historia Israelitarum deprehenditur. Quare, quae cum IOSEPHO hac de re statuit vir doctissimus, non certiora esse puto, quam cetera, quae ipse pro incertissimis habet. Sed, vt reliqua persequamur, cum Pharao seruilibus operibus, etsi durissimis, Ebraeos opprimere non posset, ad crudeliora consilia conuersus, obstetricibus ebraeis praecipit, vt omnem Ebraeorum progeniem masculam statim a natiuitate suffocent, sequiori duntaxat sexui vita concessa. FL. IOSEPHVS, Pharaonem iussisse, ait, *ἑβραίων γυναικῶν τοκετὺς παρατηρεῖν τὰς Αἰγυπτίων μαίας, Ebraeorum mulierum partus obseruare Aegyptiorum obstetrices, antiquit. iudaic. lib. II. cap. V. p. 54.* Obstetrices itaque aegyptias, non ebraeas fuisse censuit. Sed verba Mosis מילדות העבריות ebraeas fuisse suadent. Nec de aegyptiis dici potest, eas timuisse Deum. Vtriusque etiam gentis ebraeae atque aegyptiae neutiquam tanta fuit familiaritas, vt mulieres ebraeas aegyptias admisisse obstetrices, credibile sit. De obstetricibus vero illis, quaecunque demum fuerint, porro dicitur, quod a tam nefario scelere abhor-

rentes, Deique timentes, pueros & puellas aeque seruauerint. Quod cum animaduertisset Pharao, accersitas obstetrices acriter obiurgauit, quod imperata neglexissent. Illae vero respondent: *Non sunt aegyptiarum instar ebraeae mulieres: sunt enim vegetae, &, antequam ad eas venerit obstetrix, pepererunt.* Vocem חיות non vna eademque ratione omnes reddunt. ONKELOS eam vertit חכימן id est, *peritae*, scilicet artis obstetriciae, quemadmodum & HIERONYMVS interpretatur: *obstetricandi habent scientiam.* At propria & genuina vocis significatio est: *viuidae, vegetae*, sensusque est, mulieres ebraeas, cum sint corpore robusto & vegeto, sine obstetricis auxilio eas parere. Omnino ita se rem habuisse, nonnulli putant, adeoque obstetrices illas ab omni dissimulatione, mendaciique crimine absoluunt. Sed merito quis dubitauerit, an de omnibus mulieribus ebraeis hoc dici potuerit, eas sine obstetricis opera peperisse. Immo si obstetricum non interuenisset opera, non potuisset *vers. 17.* dici, *obstetrices etiam seruasse pueros.* Dissimulatione itaque aliqua vsae sunt. Alii proinde dicunt, non dissimulationem, sed pietatem obstetricum placuisse Deo, eumque non illam, sed hanc praemio affecisse. Rectius forte alii, dissimulationem vitio carere, contendunt, cum & interrogans ob prauum consilium iure veritatem explorandi excidit, & veritatis manifestatio non in vtilitatem, sed damnum aliorum cessura esset. Hoc certum, Deo istam obstetricum pietatem valde probatam, vnde non tantum istis benefecisse dicitur, sed additur etiam: *itaque, quia Deum timuerunt obstetrices, fecit eis domos*, hoc est, numerosam prolem, rerumque omnium abundantiam illis concessit.

*** Vid. *Exod. V. 5. seqq.* Causa autem, cur Pharao tam stolide se gereret, & diuinae potentiae reluctaretur, fuit, quod ipse animum suum ad malum obfirmauerit, induraueritque, idque permittente ex iusto iudicio Numine. Ita enim intelligendum, quod *cap. VII. vers. 3.* alibique legitur, vbi Deus dicit: *indurabo cor Pharaonis.* Quod enim hic Deo tribuitur, id *cap. IX. 34.* ipsi Pharaoni adscribitur. conf. & *cap. VII. 13. VIII. 32.* Sed hac de re theologi ex instituto.

* Prima

* Prima erat, mutatio omnium aquarum, quae in Aegypto erant, in sanguinem, vnde pisces mortui, foetorque extitit, & aquarum, quas Aegyptii biberent, penuria, *Exod. VII. 17. seqq.* Altera erat, ranarum ingenti multitudine immissio, adeo vt domus omnes & conclauia implerent, & loca etiam siccissima, quod contra naturam earum est, peterent. Vox צפרדעים omnium confessione *ranas* significat. Nonnulli ex Iudaeis crocodilos ea significari putant, quos solide confutat SAMVEL BOCHARTVS, *hierozoic. part. II. lib. V. cap. II.* Etsi autem ranae morsu non noceant, maximam tamen molestiam atque nauseam tanta eorum multitudo afferebat. Tertia plaga erat pediculorum, qui homines pariter ac bruta vexarent, procreatio. Id enim vox כינים significat, quam LXX interpretes per *σκνῖφας* seu *culices* reddiderunt, sed perperam, vt itidem SAM. BOCHARTVS erudite ostendit, *hieroz. part. II. lib. IV. cap. XXIII.* Ex puluere autem terrae dum pediculi producti sunt, hoc praeter naturae ordinem factum, indicatur: quod de reliquis plagis identidem est obseruandum. Aegyptiis autem non poterat non haec plaga admodum molesta esse, quippe quos munditiei studuisse, veteres memoriae prodiderunt. Cum etiam magi Aegyptiorum hactenus praestigiis suis miracula Mosis & Aaronis imitati essent, Deus, vt id amplius facerent, iis non permisit. Vnde sublimiorem vereque diuinam hic subesse potentiam, agnoscere coacti sunt, dicendo ad Pharaonem: *hic est digitus Dei, Exod. VIII. 18. 19.* Quartam plagam constituerunt *muscae caninae.* Ita enim vocem ערב verterunt LXX interpretes, quos pluribus defendit SAM. BOCHARTVS, *hieroz. part. II. lib. IV. cap. XV.* Alii, mixturam quandam seu colluuiem animalium hac voce innui, putant, quod verbum ערב *miscere* significat. Et eo etiam tendit versio germanica D. LVTHERI. Eadem mens IOSEPHO fuisse videtur, dicenti: *θηρίων γὰρ παντοίων καὶ πολυτρόπων, ὧν εἰς ὄψιν οὐδεὶς ἀπηντήκει πρότερον τὴν χώραν αὐτῶν ἐγέμισεν, varias & multiformes bestiolarum species immittit, quales nemo ante eam diem vnquam viderat, tanta copia, vt tota regio malo hoc repleretur, libr. II. cap. V. pag. 63.* Prior tamen praeferenda videtur sententia. Et sane, cum muscae caninae acerrime mordeant, & sanguinis animalium sint appetentissimae, molestissimam hanc

Aegyptiis fuiſſe plagam, vt concludamus, par eſt. Legenda, quae erudite ad *h. l.* notauit IOAN. CLERICVS. Additur autem, ceu ſingulare quidpiam, eum tractum, in quo Israelitae inhabitabant, muscarum immunem fore, vt discrimen, quod inter Aegyptios & Israelitas eſſet, luculenter conſpiceretur. Vnde fere colligas, a praecedentibus plagis non plane immunes fuiſſe Israelitas. Secus tamen IOSEPHO viſum, ſaltem de prima plaga, qua aqua in ſanguinem conuerſa ad bibendum inepta reddita eſt, ita diſſerit, vt ad ſolos Aegyptios eam reſtringat. Cum enim dixiſſet, aquam non ſanguinis modo colorem prae ſe tuliſſe, ſed ſi quis ſiti coactus eam potaſſet, illum ſtatim acri dolore correptum, addit: ἦν δὲ τοιοῦτος μὲν αἰγυπτίοις, ἑβραίοις δὲ γλυκὺς καὶ πότιμος, καὶ μηδὲν τοῦ κατὰ φύσιν παρηλλαγμένος· *eratque talis Aegyptiis ſolis, Ebraeis vero dulcis ac potabilis, & omnino priſtinam naturam retinens, loc. cit. pag. 63.* Id certum, discrimen illud, quod inter Aegyptios & Ebraeos hic apparuit, diuinae potentiae luculentiſſimum fuiſſe documentum, non minus, ac illud, quod definito a Moſe tempore muscae & venerunt & diſceſſerunt. Pharaone in ſua pertinacia perſeuerante, ſequebatur quinta plaga. Peſtilentia nimirum, magna pecudis, quae Aegyptiorum erat, pars corrupta periit, ſalua & incolumi pecude Israelitarum. Intendebantur enim plagae, acrioribusque caſtigationibus Pharaonis expugnare pertinaciam Deus voluit. Sed irritum & hoc fuit; nec dimoueri a peſſimis conſiliis ſe paſſus eſt rex aegyptius. Moſes itaque atque Aaron cineres e fornace ſumtos plenis manibus in aërem ſpargebant, quo facto puſtulae cum maxima inflammatione doloribusque acutiſſimis coniunctae, Aegyptios, & quicquid ſupererat pecudum, inuadebant. Ipſimet magi earum non fuerunt immunes, ſed eodem, ac reliqui, laborabant morbo, hinc & Pharaoni adeſſe non poterant. Et haec quidem ſexta fuit plaga. Pharaone autem haec omnia inſuper habente, ſubito, cum Moſes manum ad coelum porrexiſſet, maxima vehementiſſimaque exorta eſt tempeſtas, grandine inuſitatae magnitudinis omnia proſternente, tonitrubus ſimul & fulminibus vehementiſſimum omnibus terrorem incutientibus. Quicquid fere ſub dio hominum pecudumque erat, occiſum eſt,

eſt, omnis item herba paulo altior, arboreſque omnes, grandine contuſae atque confractae ſunt. Aegyptiis eo maiorem haec incutere terrorem debebant, quod eiusmodi tempeſtas plane ibi inſolita eſſet. In ſuperiori enim Aegypto nunquam, in inferiori raro admodum pluere ſolet, quod iam HERODOTO obſeruatum, *lib. III. cap. X.* Cum vero nec hac ratione Pharao, vt mentem mutaret, induci poſſet, ſed potius ſe, vt impuberes pedem Aegypto efferrent, permiſſurum diſerte negaret, ingens locuſtarum exercitus, vento orientali ex Arabia aduectus, totam, quacunque patet, Aegyptum texit, & quicquid ſupererat viroris in herbis atque arboribus, abſumſit. Spem quidem tum rurſus Pharao fecit, ſe omnes Iſraelitas dimiſſurum, quam tamen irritam fuiſſe, ſtatim apparuit, cum locuſtae vento diuinitus excitato iterum auectae, & in mare Erythraeum coniectae eſſent. Nona hinc ſecuta eſt plaga, ortis ſubito denſiſſimis tenebris, quae toti Aegypto incubuere, cum interea Iſraelitae ſolita luce & coeli ſerenitate fruerentur. Eleganter CLEMENS Alexandrinus: *θεαταὶ δέ ἑβραῖοι ἐγίνοντο, ὧν ἕτεροι κακῶν ὑπέμενον, ἀκινδύνως ἐκμανθάνοντες τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ. Ebraei ſpectatores erant malorum, quae alii ferebant, ſine periculo diſcentes Dei potentiam, ſtrom. libr. I. pag. 345.* Tenebrae autem iſtae non per eclipſin ſolis, ſed per nubes denſiſſimas, ſolis lucem intercipientes, effectae ſunt. Eclipſis enim, vt alia taceam, raro trium horarum ſpatium excedit, nec tantam inducit caliginem, vt homines ſe mutuo videre nequeant. Nec vero, tam craſſum aërem fuiſſe, ſtatuendum eſt, vt inſtar aquae turbidae fuerit, cum ita omnibus Aegyptiis ſtatim pereundum fuiſſet. Verba etiam ebraea: וימש חשך & *palpabuntur tenebrae*, rectius transferuntur: *& quisque in tenebris palpabitur.* Niſi dicere velis ὑπερβολικῶς hoc dictum, tenebras tantas fore, vt palpari queant. vid. IAC. BONFRERIVS ad *h. l.* Certe & LXX interpretes habent ψηλαφητὸν σκότος, & vulgatus: *tam denſae, vt palpari queant.* Interim IOSEPHO hinc enata eſt errandi occaſio, cum tenebris iſtis, aut aëris potius craſſitie, reſpirationem quoque Aegyptiorum impeditam aſſerit. *Tenebrae*, inquit, *profundae & luce deſtitutae circumfundebantur Aegyptiis*, ὑφ᾽ οὗ τάς τε ὄψεις ἀποκλειομένοις καὶ τὰς ἀναπνοὰς ἐμφρατ-

φραττομένοις ὑπὸ παχύτητος οἰκτρῶς τε ἀποθνήσκειν συνέβαινεν καὶ δεδιέναι μὴ καταποθῶσιν ὑπὸ τοῦ νέφους, *quibus, cum occlusa iis essent lumina, & impedita respiratio crassitie, misere vt interirent, contingebat, & timerent, ne nube absorberentur, antiquit. iudaic. lib. II. cap. XIV. p. m. 64.* Haec more suo fingit IOSEPHVS. Ex Mosis narratione id non colligas. Idem censendum de auctore libri *sapientiae*, qui *cap. XVII. 2. seqq.* aegyptias hasce tenebras ita describit, vt multa de suo addat; quorsum cumprimis illud pertinet, quod de spectris, quibus territi sint Aegyptii, refert: *Cumque*, inquit, *putarent, peccata sua latere, & obscuro oblinionis velamine tegi posse*, ἐσκορπίσθησαν θαμβούμενοι δεινῶς καὶ ἰνδάλμασιν ἐκταρασσόμενοι, *horribiliter dissipati sunt, & spectris conterriti*; & porro: οὐδὲ γὰρ ὁ κατέχων αὐτοὺς μυχὸς ἀφόβως διεφύλασσεν, ἦχοι δὲ καταράσσοντες αὐτοὺς περιεκόμπουν καὶ φάσματα ἀμειδήτοις κατηφῆ προσώποις ἐνεφανίζετο; *ac ne angulus quidem, in quo erant, poterat eos metu liberare, sed sonitus circumfusus incutiebat eis pauorem, & terribiles laruae occurrebant, quarum conspectu cohorrescebant, &c.* Nobis, quae Moses hac de re dicit, sufficiunt. Tandem, cum tot plagae & calamitates ad flectendum cor Pharaonis non sufficerent, vltima, eaque omnium acerbissima, secuta est. Quicquid enim primogenitorum in vniuerso Aegypto erat, a rege & primoribus regni ad infimae sortis homines, ne quidem primogenitis brutorum exceptis, horae velut momento periit. Vsusne Deus sit in ista primogenitorum strage, angeli cuiusdam ministerio, quaeri solet: nec desunt, qui hoc affirmant, quorum rursus alii bonum, alii malum intelligunt. Ipsi sane Deo ista caedes diserte tribui videtur, *cap. XI. 4.* conf. & *cap. XII. 12. 23. 29.* Vnde nonnulli probabilius esse putant, nullum hic angeli creati ministerium intercessisse. Targum eum, qui istam stragem edidit, ***verbum*** vocat, & auctori libri *sapientiae* ex veteris ecclesiae iudaicae disciplina audit: ὁ παντοδύναμος λόγος θεοῦ, *cap. XVIII. 15.* Nec obstare censent locum, *Psalm. LXXVIII. 49.* cum ibi non dicatur מלאכים רעים, sed מלאכי רעים *nuntii malorum*, nec de caede primogenitorum, sed de reliquis potius plagis ibi sermo sit.

ſit. Nihiloſecius, cum ipſi Deo tribui poſſint, quae angelorum miniſterio peregit, & *cap. XII. 23.* a Deo, ſeu Domino transeunte, diſtinguatur המשחית *ὀλοθρευτὴς*, praeferenda videtur illorum ſententia, primogenitorum aegyptiorum percuſſorem, angelum, aut, ſi mauis, angelos fuiſſe, quorum miniſterio Deus vſus ſit. Deus autem & ipſe transiiſſe dicitur, vt ſignificetur, ipſius nutu & mandato omnia geſta, cumprimis, quod ipſemet populi ſui ſaluti conſuluit, plagam hanc, ſi modo ordinem ab illo praeſcriptum obſeruarent, ab eis auertendo, ne vlla ratione ad eos pertingeret. Plura de decem iſtis plagis Aegyptiorum, praeter interpretes, aliosque, dabit IO. CONRADVS DIETERICVS, in *antiquitatibus biblic. veter. teſtament. pag. 167. ſeqq.*

** *Exod. XII. 33.* Ortam hinc ethnicorum, de eiectis ob lepram & ſcabiem Israelitis, calumniam, ſupra iam obſeruauimus.

§. XIII.

Priusquam autem hoc fieret, Deus in libertatis Israelitis redditae memoriam, in poſterum annum a menſe Niſan inchoari; * ſimulque agnum maſculum aut hoedum, anniculum, labis omnis immunem, mactari, & certis adhibitis ritibus comedi, foribus aedium, in quibus Ebraei erant, ſanguine eius prius adſperſis, voluit, idque vt deinceps quotannis ab iis fieret, iuſſit. Ita enim caedem primogenitis Aegyptiorum imminentem, euadere poterant, ne quis Ebraeorum ſimul periret. Et hinc paſchatos feſtum in hac gente originem habuit: ** quod dum celebrabant, in rerum itidem hoc tempore in Aegypto geſtarum memoriam, a decimo quarto die primi menſis, ad vigeſimi primi veſperam, abiectis panibus fermentatis, azymis tantum illis vtendum erat. Nec illud praetermittendum, quod Numinis iuſſu ſupellectilem varii generis, vaſa aurea atque argentea, ab Aegyptiis petie-

petierint, his etiam ad commodandum pronis, diuitias ita & opes maximas Aegyptiorum secum ablaturi.

* Ita enim diserte praecipit: *mensis hic vobis erit caput mensium, primus hic vobis anni mensium erit, Exod. XII. 1.* Patet inde, Ebraeos hactenus alia anni tempestate annum inchoasse, autumno scilicet, vt ex *Exod. XXIII. 16.* colligitur, eoque mense, qui postea Tisri dictus, vt ille contra, quo ex Aegypto egressi sunt, Nisan vocatus est. In rebus ciuilibus morem ab autumno anni initium numerandi eos retinuisse, docet FLAV. IOSEPHVS: de distinctione enim anni apud Aegyptios vsitata cum dixisset, addit: Μωυσῆς δὲ τὸν νισὰν, ὅς ἐστι ξανθικὸς, μῆνα πρῶτον ἐπὶ ταῖς ἑορταῖς ὥρισεν, κατὰ τοῦτον ἐξ αἰγύπτου τοὺς ἑβραίους προαγαγών. οὗτος δ᾽ αὐτῷ καὶ πρὸς ἁπάσας τὰς εἰς τὸ θεῖον τιμὰς ἦρχεν· ἐπὶ μέν τοιγε ὠνὰς καὶ πράσεις καὶ τὴν ἄλλην διοίκησιν, τὸν πρῶτον κόσμον διεφύλαξε. *Moses autem Nisan, qui est Xanthicus* (iuxta Macedones) *mensem primum in suis fastis ordinauit, quod eodem Ebraeos ex Aegypto eduxisset; eundem etiam omnium, quae ad rem diuinam pertinerent, exordium fecit; alioqui, quod ad venditiones & emtiones, reliquamque dispensationem attinet, pristinum ordinem obseruauit; antiquit. iudaic. lib. I. cap. IV. p. m 9.* Duplicem itaque apud Ebraeos fuisse annum, ecclesiasticum & politicum, quorum ille mense Nisan, hic mense Tisri initium ceperit, multorum est sententia, quae tamen displicet ABR. CALOVIO, in *chron. bibl. sect. I. qu. V.* Quae autem ceteroquin temporum computandi apud Ebraeos fuerit ratio, accurate docet AEGIDIVS STRAVCHIVS, in *differtat. de computo talmudico-rabbinico*, item in alia, de *anno Ebraeorum ecclesiastico*; vtraque extat in THOMAE CRENII *fasce I. exercitation. philologico-historicarum, pag. 246. seqq.*

** De agno paschali multa dici possent, nisi ad alium locum haec pertineret tractatio, & ab aliis etiam, praesertim a SAMVELE BOCHARTO prorsus exhausta esset, *hierozoic. lib. I. part. II. cap. I.* Quae prolixe & magno eruditionis apparatu hac de re BOCHARTVS scripserat, in compendium misit HERMANNVS WITSIVS, nomen paschae,

tempus

tempus, locum, ministros, conuiuas, ritus, mysterium, ordine edisserens, de *oecon. feder. Dei cum hominib. lib. IV. cap. IX. p. 708. seqq.* Nos, instituti nostri habentes rationem, duo saltem obseruabimus, quorum alterum ad ritus huius originem spectat, alterum, ad discrimen rituum, in Aegypto, & postquam Ebraei inde iam egressi erant, adhibitorum. Ad prius quod attinet, Deum tum aliis institutis, tum & agno paschali, ritibus superstitiosis, Zabiorum, Aegyptiorumque obuiam ire voluisse, Ebraeorum quorundam est sententia, speciatim MOSIS MAIMONIDIS, in *moreh nebochim part. III. cap. XXXVI.* quam & magno conatu ornandam defendendamque sibi sumsit IO. SPENCERVS, de *legibus Ebraeor. ritualib. earumque rationibus lib. II. cap. IV.* Quam vero hic vir doctissimus ingenio suo abutatur, vel specimine quodam ostendere liceat: omnia enim discutere, integri libri opus esset. Inter paschatos leges prima erat, *quod agno masculo solenniter mactato celebrari deberet.* Hanc statim Aegyptiis oppositam SPENCERVS putat, quippe quibus in more positum fuerit, inter animalia *sacrorum* titulo donata, *arietem* honore praecipuo colere, vel quod symbolum foecunditatis esset, vel quod arieti coelesti, affinitate quadam propiore, coniungi crederetur. Quod ne frustra dixisse videatur, primo animalis in paschate mactandi vrget *speciem*, quod *agnus* esse debuerit, aut *hoedus*, etsi fateatur, agnum in paschate communiorem fuisse victimam, neque hoedum mactatum, nisi cum agnos desiderarent; quod & THEODORETO obseruatum, *quaest. XXIV. in exodum.* Cuius rei non magis speciosam excogitari rationem posse putat, quam quod Aegyptii ab vtrisque, ouibus & hoedis, magis tamen ab illis, religionis causa sibi temperauerint. Vrget deinde, animalis in paschate mactandi *sexum.* Agnus enim, siue hoedus, masculus esse debebat. Hoc autem nihil ethnicorum, Aegyptiorum praecipue, dogmatis aut institutis magis aduersum institui posse, pronuntiat, si quidem eorum plerique crediderint, feminini generis victimas plus apud deos valere, quam masculini. Quod variis documentis comprobare annititur. Separationem agni paschalis solennem die mensis decimo, vt decimo quarto mactaretur, nihil aliud sibi voluisse, nisi vt Israelitae omnem erga animal illud affectum superstitiosum deponere discerent, & se non impetu aliquo temerario, sed consulto & subducta

 ratione,

ratione, vanitatibus Aegypti renuntiare, & animal apud Aegyptios ſacratiſſimum mactare, teſtarentur. Eo minus autem hac de re dubitandum, quod & alias Deus ea animalia, quae veteres Aegyptii maximi fecerunt, in lege ſua, *ſtudioſe vili facere*, (ita enim viro docto loqui placet) *& maxima contumelia tractare videatur.* Sic, cum Aegyptii vaccam Iſidi ſacram, & cultu diuino proſequendam exiſtimarent, Deum vaccam extra caſtra, tanquam animal euitandum, comburi iuſſiſſe, & aquam luſtralem ex illius cineribus ad populi immunditias eluendas, confici. Nec aliam odii iſtius capitalis, quo Aegyptii erga Iudaeos per multa ſecula exarſerint, eſſe cauſam, quam quod illi, ſpreta ab his atque contemtim habita ſacra ſua, quam aegerrime ferrent. Denique & circumſtantias illas plane ſingulares in paſchatis primi celebratione ſolenniter obſeruandas, haud leue opinioni ſuae afferre momentum, exiſtimat. Quod enim ſanguis agni non in populum, ſed ſuperliminare & anteriores aedium poſtes, adſpergi debuerit, eo nihil aliud Deum voluiſſe, quam *vt agnum illum in infimum animalium ordinem ſtudioſe deprimeret, & quod Aegyptii maxime colebant, Iſraelitae ſe plane contemnere, palam & aperte declararent.* Praeterea, cum paſchalis agnus eo temporis articulo mactari debuerit, quo in procinctu ſtabant Iſraelitae, vt in deſertum abirent, & Aegypto valedicerent, hoc ipſo ſignificare Deum voluiſſe, ſe in ipſos Aegypti deos, quos populi ſui dentibus tradidit, vindictam exercere. Denique, non in Aegypto tantum, ſed & terra promiſſa, agnum illum fuiſſe offerendum, vt non minus redemtionis ab Aegypti ſeruitute memoriam celebrarent, quam Aegypti ſuperſtitionibus renuntiarent. Sed vel haec ipſa, quae hactenus attulimus, documento ſunt, quam infirmo fundamento ſententia, quam SPENCERVS defendendam ſumſit, innitatur. Tam enim futilia cuncta ſunt, vt vix, ſerio eum rem iſtam egiſſe, quis ſibi perſuadere queat. Enimuero, cur agnus in paſchate adhiberi debuerit, longe aliam rationem ſcriptura ſacra affert, quae non ſemel, agnum in veteri teſtamento Chriſti ſeruatoris figuram atque imaginem fuiſſe, teſtatur; *I. Petr. I. 18. 19. Apoc. V. 6.* alibique. Et iam pridem etiam a patriarchis agni in ſacrificia Deo offerebantur. * Lepidum vero prorſus, immo tanto viro indignum eſt, dum ita rationes ſubducit: apud Aegyptios aries praecipuo quodam

dam honore colebatur, ergo ad eorum superstitionem euitandam agnus mactari debuit. Cur masculus esse debuerit agnus, non procul nobis arcessenda est ratio, qui, teste scriptura sacra, Christum seruatorem eo repraesentatum fuisse, credimus. Generatim etiam eo significabatur, offerendum Deo esse, quod in suo genere esset praestantissimum. Ideo hoc factum, quod Aegyptiorum plerique crediderint, feminini generis sacrificia plus apud deos valere, quam masculini, vnde probabit? Immo & falsum est, credidisse hoc Aegyptios. Secus se rem habere, condocet nos HERODOTVS: *τοὺς μὲν νῦν καθαροὺς ἄρσενας τῶν βοῶν, καὶ τοὺς μόσχους οἱ πάντες Αἰγύπτιοι θύουσι, τὰς δὲ θηλέας οὔ σφι ἔξεστι θύειν· boues mundos eosque mares ac vitulos, vniuersi Aegyptii immolabant, feminas vero mactare eis non licet; lib. II. cap. XLI.* Idem & recte obseruatum IOAN. CLERICO, ad *exod. XII. 5.* Ad separationem agni paschalis quod attinet, eius rationes longe solidiores affert SAM. BOCHARTVS, *loc. cit.* quas inter haud postrema est, quod accuratius hac ratione obseruari potuerit, an forte defectus aliquis in agno esset, quamuis in applicatione eo ipso condoceamur, separatum a peccatoribus & in sacrificium pro omnium hominum delictis destinatum esse Christum, agnum illum, qui totius mundi peccata portat. Quas quidem rationes licet indignas SPENCERVS iudicet, vt eas refellat, longe tamen probabiliores sunt, quam inanis illa de affectu erga animal Aegyptiis sacrum deponendo, quae non temere cuiquam in mentem venisset, nisi ipse exemplum praeiuisset. Dum vero porro suam exinde probare annititur sententiam, quod & alias Deus ea animalia, quae veteres Aegyptii maximi fecerunt, in lege sua contemtim habuerit, incertum per aeque incertum probat, & aliquid assumit, quod nondum euictum est. Eorum enim, quae Deus de vacca russa extra castra comburenda, cuius cineres purificationi populi inseruire debebant, sanciuit, longe aliae fuere rationes, quam quas SPENCERVS comminiscitur, vt alibi demonstrabitur. Odii etiam, quo Aegyptii Iudaeos prosecuti sunt, ratio, non tam a sacrorum diuersitate aut oppositione, quam quod Aegyptii grauissimas calamitates Israelitarum causa perpessi erant, arcessenda. Circumstantiae denique illae, quas memorat, singulares

 senten-

ſententiam eius euertunt potius, tantum abeſt, vt confirment. Namque, quod ad ſanguinem attinet, quo ſuperliminare & duo poſtes aedium adſpergi debebant, longe aliam eius rei rationem ipſe Moſes verbis diſertis adfert: *Erit ſanguis ille pro vobis in ſignum, ſuper illas domus, vbi eritis, vt videns ſanguinem illam, tranſeam praeter vos: ſic non erit in vobis plaga exitialis, cum caedam primogenita in terra Aegypti, Exod. XII. 13.* Quis hic non miretur, inſuper haberi a viro docto rationem hanc manifeſtiſſimam, eiusque loco inanem coniecturam afferri, hoc ideo factum, vt agnum eo magis contemnere diſcerent Israelitae. Frigidum hoc adeo eſt, vt cordatioribus grauedinem moueat atque tuſſim. Nec ſe rectius habet, quod de altera circumſtantia addit, dum eo temporis articulo mactare atque comedere agnum debuerint, quo in procinctu erant, vt Aegyptum relinquerent. In contemtum deorum aegyptiacorum hoc factum, ne minimo quidem indicio conſtat, bene autem res ipſa, & finis ſacramenti huius, in memoriam liberationis ex Aegypto a Deo inſtituti, hoc requirebat. Et hinc porro ratio petenda, cur in Palaeſtina quoque agnum paſchalem comedere debuerint, cui alteram de aegyptiacae ſuperſtitionis euitatione, fine omni prorſus fundamento SPENCERVS addit. Ne autem cauſae ſuae defuiſſe videatur, obiectiones etiam diſſentientium proponit, & ad eas reſpondere annititur. Prima haec eſt, quod viri quidam docti exiſtiment, ζωολατρείαν eo tempore nondum apud Aegyptios viguiſſe. Sed huic non immorabimur, cum non adeo magni momenti ſit, & facile SPENCERO concedamus, ζωολατρείαν iam tum apud Aegyptios fuiſſe vſitatam. Maioris momenti altera eſt, in memoriam liberationis ex Aegypto agnum paſchalem inſtitutum. Quod adeo manifeſtum eſt, vt ipſe fateatur SPENCERVS: *ſi quis veritatem tam apertam in dubium vocaret, temeritatem eius vel ipſum paſchatos nomen abunde redargueret.* Interim praeter huncce paschatos finem & alium acceſſiſſe putat: *Si enim*, inquit, *hoc ſolum in conſilio habuiſſet Deus, cum ritus paſchatos inſtitueret, nihil opus erat, vt agnum eumque maſculum, anniculum, quatridui ſpatio a grege ſeparandum, & integre comedendum poſtularet.* Recte quidem: namque & nos aſſerimus, atque fatemur, praeter liberationis memoriam & alium ſubfuiſſe finem, idque vel maxime ex ritibus antea memoratis

moratis constare. Sed quisnam alius ille finis sit? id quidem est, de quo quaeritur. Num aegyptiacae superstitionis euitatio? id vero luculentioribus, quam hactenus factum, documentis comprobandum erat. Interim SPENCERO haec placet sententia, qui contra, alium illum finem, Messiae eiusque mortis & passionis fuisse repraesentationem, sibi persuadere nequit. Tertia enim, quam ipse sibi proponit, obiectio haec est: *instabit forsan aliquis, quod sententiam meam veri dissimilem reddat, ratio illa mystica, quam noui testamenti scriptores aliique, cuius pene paschatis circumstantiae accommodare videntur*, quod allatis exemplis, & scripturae sacrae dictis, ipsemet vlterius edisserit. Sed quid ad haec SPENCERVS? *Huic*, inquit, *sententiae & ipse magis fauerem, si validiore argumento, quam coniectura tenuique similitudine niteretur.* Itane, quod scriptores sacri noui testamenti diserte docent, pro coniectura saltem habendum? Nescio, quo loco vir ille doctus hosce scriptores habeat, cum, illorum testimonio hanc sententiam niti, ipsemet fassus sit, & res ipsa doceat. Nonne vero de ipsius sententia longe rectius dici poterat, quod inani prorsus coniectura, & ne quidem similitudine quadam nitatur? Interim ipse non diffitetur, multa legis & paschatis instituta fuisse, quibus multa in vita & morte Christi tanquam parallela responderunt, *at perperam*, inquit, *inde colligitur, Deum omnia, festum paschale spectantia, ea praecipue de causa statuisse, vt imaginem quandam rerum in Christo futurarum exhiberent.* Neutiquam id perperam inde colligitur, cum scriptorum noui testamenti testimonio constet, ritus paschales huc maxime fuisse comparatos. Idque antiquioribus etiam Iudaeis, quibus diuina scrutari mysteria curae cordique fuit, indicio Mosis, vel alia quacunque ratione innotescere potuisse, non est, quod dubitemus. Quanquam & noui testamenti ea sit felicitas, vt nunc clare & euidenter, quae sub istis vmbris & tegumentis occultata fuerunt, perspicere valeamus. Vnde, quod de antiquioribus illis Iudaeis affert, sua sponte corruit. Sed aliud quid adhuc, quod regerat, superest. *Nec minus*, inquit, *in aperto est, multa paschatis instituta ad Christum, nisi collo obtorto, trahi non posse. Nam lege permittente, non agnus tantum, sed & boedus victimae paschalis locum non raro occupauit: quamuis autem Christus sub agni nomine quandoque proponatur, illum ne semel quidem*

in scripturis hoedi nomine notari videas. Et (vt alia iam taceam) quid est in Christi vita vel morte, quod in agno assato depingi vel adumbrari potuit? Ego vero existimo, nullum esse paschatos ritum, qui non facillime elegantissimeque ad Christum applicari queat. Longe profecto felicius hoc procedit, quam deriuatio horum rituum ab Aegyptiorum institutis, quibus fuerint oppositi. Ad ea etiam, quae a SPENCERO in contrarium allata sunt, exempla, facile responderi potest. Etenim, etsi aliquando pro agno substitutus sit hoedus, hoc tamen, vt ipse supra fassus est, vrgente demum factum est necessitate, cum scilicet agnus non adesset. Hinc non inter hoedum, sed agnum & Christum instituenda est comparatio. Per agnum autem assatum, mortem Christi quam aptissime repraesentari, res ipsa docet. Agni namque ad ignem assatio irae diuinae ardorem exprimit in peccatores merito accensae, quo eum torreri oportuit, qui peccatorum se vadem praestitit. Hinc illae Messiae patientis querelae: *Cor meum cerae instar est, liquescit in visceribus meis. Aruit, vt testa, virtus mea, & lingua mea adhaesit faucibus meis. Psalm. XXII. vers. 25. 26.* Possem vlterius demonstrare, ad minutissimas περιστάσεις vsque singulos agni paschalis ritus in Christum eiusque mortem quadrare, nisi abunde hoc iam ab aliis factum esset. Ad illud potius, quod secundo loco de agno paschali obseruandum nobis supra diximus, progredimur. Discrimen nimirum aliquod fuisse videtur inter ritus paschatos in Aegypto, & deinceps in terra Canaan celebrati, seu, vt Iudaeorum magistri loquuntur, בין פסח מצרים לפסח דורות *Inter pascha Aegypti & sequentium aetatum.* Idque nonnulli hisce in capitibus constituunt; primo, in separatione seu depositione agni, quarto ante mactationem die. In Aegypto enim id necesse fuisse, ne forte inter Aegyptios, hostes Israelitarum infensissimos, iis agni defuissent, si tempore paschatos iam instante eos voluissent conquirere, cuius rei ratio cessabat in Palaestina. Ex historia passionis Christi quoque constat, separationem seu depositionem eiusmodi tum non fuisse obseruatam. Discipuli enim primo demum azymorum die magistrum rogant, *vbi vis, vt profecti paremus, vt edas pascha? Marc. XIV. 12.* Deinde, legem de superliminari & postibus sanguine agni aspergendis, itidem

itidem in Aegypto tantum locum habuiſſe, putant. Ratio namque legi huic addita tantum Aegyptum reſpicit, *Exod. XII. verſ. 12. 13.* conſtatque ex *II. Chron. XXX. 15. 16.* & *XXXV. 5. 6. 10. 11.* in Iudaea agnos paſchales in atrio templi mactatos fuiſſe, ibique eorum effuſum eſſe ſanguinem. Idem de lege, quae non niſi accinctis & calceatis, cum baculo in manu & raptim, agnum paſchalem comedendum, praecipit, cenſendum. Id enim iſtius temporis poſtulabat ratio, cum in procinctu erant, vt Aegyptum relinquerent, Aegyptiis etiam, vt quam citiſſime exirent, vrgentibus. In Palaeſtina poſtquam conſtituti erant, eos non ſtantes, ſed ſedentes, nec raptim, ſed pacate, agnum paſchalem comediſſe, Chriſti itidem & diſcipulorum eius exemplo comprobari poteſt. His denique addunt legem de non egrediendo ex aedibus, ne inciderent in angelum percuſſorem. Non tantum enim ratio legis in primo tantum paſchate locum habebat, ſed eam non fuiſſe obſeruatam, vel Chriſti ſeruatoris, eadem nocte, qua agnum paſchalem comederat, cum apoſtolis ad montem olíueti ſe conferentis, exemplo patet. Et haec quoque diſcrimina, excepto vltimo, recenſent Ebraei doctores in *tractat. Miſchn.* פסחים *cap. IX.* §. *V.* quibus alia adhuc addunt Karraei, quae leuioris fere momenti ſunt. vid. IOAN. MEYERVS, *de origine & cauſis feſtorum iudaicor. pag. 237.* Ceterum de tempore diei, quo mactandus comedendusue fuerit agnus paſchalis, magna eſt inter eruditos controuerſia. A Moſe enim id exprimitur per: בין הערבים *inter duas veſperas.* Iudaei, qui rerum ſuarum conſultiſſimi eſſe debebant, hic ipſimet maximopere inter ſe diſſentiunt. Karraei enim volebant, paſcha mactandum eſſe אחר שקיעת השמש *poſt ſolis occaſum, ante ſtellarum ortum vsque ad ſubmerſionem lunae*, quae eſt initium tenebrarum, atque ab ipſis *veſpera tertia* vocatur. Nimirum tempus, quo paſcha mactari volebant, ipſis eſt *veſpera ſecunda*, quae adeo media inter הערבים *duas veſperas*, primam, ſolis ad occaſum tendentis, & hanc tertiam. At reliqui Iudaeorum doctores, quos Rabbaniſtas vocant, magno conſenſu huic ſe opponunt ſententiae, etſi ipſi quoque inter ſe non ſatis conueniant. Nonnulli enim exiſtimant, tempus inter *duas veſperas* incipere ab hora ſexta diei, hoc eſt, a meridie, cum ſol incipit declinare

clinare ad occidentem: qua in ſententia verſantur R. SAL. IARCHI, R. DAVID KIMCHI, & ex chriſtianis SAM. BOCHARTVS, *hieroz. loc. cit.* Sed repugnat ratio, nec vllo ſcripturae ſacrae teſtimonio comprobari poteſt, illud diei tempus, quod a meridie vsque ad ſolis occaſum procedit, veſperae nomine venire. Rurſus ABEN ESRA duas iſtas veſperas ita intelligit, vt vna ſit ab occaſu ſolis, altera a defectu lucis in coeli nubibus. Quod tamen temporis ſpatium peragendis iis, quae ad agni paſchalis mactationem, aſſationem, comeſtionem pertinebant, nimis anguſtum fuiſſe videtur. Praeferenda itaque citra controuerſiam illorum ſententia, qui per duas veſperas illud temporis ſpatium intelligunt, quod initium capit, cum ſol occidere incipit, & ad eius vsque occaſum ſe protendit, ſeu ab hora nona iudaica circiter ad vndecimam. Ita ratio denominationis ſibi conſtat, & tempus quoque ad omnia, quae ad agni paſchalis comeſtionem erant neceſſaria, ſufficit, & perpetuus ſormulae huius in aliis quoque ſcripturae ſacrae locis vſus reſpondet, quod pluribus & ex inſtituto euincit MELCHIOR LEIDEKKERVS, *de republ. Ebraeor. part. I. lib. IX. c. IV. pag. 545. ſeqq.* Accedunt Ebraeorum quorundam, praeſertim ipſius FLAV. IOSEPHI, ſuffragia. Hic enim de paſchatos feſto verba faciens, καθ' ἣν, inquit, (ἑορτὴν) θύουσι μὲν ἀπὸ ἐνάτης ὥρας μέχρι ἑνδεκάτης, *quando a nona quidem hora vsque ad vndecimam hoſtias caedunt, &c. de bello iudaic. lib. VII. cap. XVII. p. m. 968.* add. AEGIDIVS STRAVCHIVS, in *breuiario chronolog. part. ſpeciali lib. IV. cap. IX. quaeſt. VI. pag. 370. ſeqq.*

*** Diuerſum equidem a paſchatos feſto erat feſtum azymorum, cum eodem tamen ratione temporis coniunctum. Paſcha nimirum celebrandum erat circa veſperam decimi quarti diei menſis primi. In quo licet cum agno paſchali panes azymi comederentur, feſtum tamen ipſum azymorum poſtridie demum, ſcilicet decimo quinto eiusdem menſis coepit, continuatumque eſt, per ſeptem dies, quorum tantum primo & ſeptimo conuocatio ſancta & quies ab omnibus operibus ſeruilibus fuit. *Exod. XII. 15. ſeqq. Leuit. XXIII. 6. ſeqq. Deut. XVI. 3. ſeqq.* Primus itaque atque vltimus huius feſti dies, cum feſti eſſent, vocati ſunt יומים טובים

dies

dies boni, nec eorum obſeruatio multum differebat ab obſeruatione ſabbathi: reliqui dies vocabantur מועד קטון ſeu *minor ſolennitas*, in quibus licet tam arcta abſtinentia ab omni opere non obſeruaretur, attamen inter eos & reliquos dies ordinarios aliquod conſtituebatur diſcrimen. Feſtum autem hocce azymorum, Iſraelitis ſummam feſtinationem maiorum ex Aegypto egredientium, in memoriam reuocare debebat, accedentibus & ſublimioribus cauſis, quas Paulus apoſtolus tangit, *I. Cor. V. 7.* Reliqua circa ritus huius obſeruationem Ebraeorum doctores expediunt, ſpeciatim & FL. IOSEPHVS, *antiquit. iudaic. lib. III. cap. X. p. 93. ſeqq.* conſ. & IO. LIGHTFOOTVS, in *miniſterio templi Hieroſolymitani, cap. XIV. tom. I. opp. p. 741. ſeqq.* item THOMAS GOODWIN, *in Moſe & Aaron, lib. III. cap. IV.*

* Quo iure id factum ſit, cum rei alienae ablationem lege diuina vetitam eſſe conſtet, quaeri ſolet. Nonnulli, Aegyptios in iſtam ablationem conſenſiſſe, putant, eo quod maluerint rebus iſtis carere, quam diutius in mortis praeſentiſſimae periculo verſari. Ex Aegyptiorum itaque donatione Iſraelitas iſta acquiſiuiſſe. Hoc & FL. IOSEPHVS innuere videtur, cum ait: *δωρεαῖς τε τοὺς Ἑβραίους ἐτίμων, οἱ μὲν ὑπὲρ τοῦ τάχιον ἐξελθεῖν, οἱ δὲ καὶ κατὰ γειτνιακὴν πρὸς αὐτοὺς συνήθειαν, donis honorabant Ebraeos, alii quidem, vt celerius exirent, alii propter vicinitatis conſuetudinem; antiquit. iudaic. lib. II. cap. V. p. 65.* Videtur equidem, non ſine Numinis directione ſingulari factum, vt Aegyptii ad vaſa aurea argenteaque Iſraelitis commodanda adeo proni eſſent; forte etiam ob calamitates imminentes, aut aliarum metum, de iis recuperandis non adeo fuerunt ſoliciti; at inde donationem, ni fallor, nondum colligere licet. Ita etiam hac de re loquitur Deus, *Exod. III. 22.* vt, ſuum, non Aegyptiorum hoc eſſe beneficium, ſignificet. Alii itaque, vt ſine peccato hoc fieret, diuinam hic interceſſiſſe diſpenſationem, putant, non ſatis perpendentes, eam, quod cum iuſtitia diuina pugnet, in legibus naturalibus locum habere non poſſe. Mihi rectius iſti ſentire videntur, qui, Deum ex cauſis iuſtiſſimis harum rerum dominium ab Aegyptiis ad Iſraelitas tranſtuliſſe, cen-

ſent. Cum enim ſupremus rerum omnium ſit arbiter, & Iſraelitae per tot annos ſine mercede Aegyptiis ſeruiuerint, dubium nullum eſt, quin hoc facere potuerit. Huc ſpectant, quae HVGO GROTIVS, *de iure belli & pacis lib. I. cap. I.* §. *X. n. 6.* diſputat, cum docet, obiectum legis mutari poſſe, vt lex ipſa non mutetur. Dixi etiam hac de re *inſtit. theol. mor. part. II. cap. II.* §. *XIII.* add. IO. CONR. DANNHAVERVS, *colleg. decalog. p. 846.* AVG. PFEIFFERVS, *dub. vexat. cent. I. loc. XCI. p. 226.*

§. XIV.

Denique, cum & de primogenitis Deo conſecrandis legem Moſes dediſſet,* die decimo quinto primi menſis, anno poſt promiſſionem primam Abrahamo factam, ſeu eius vocationem, quadringenteſimo trigeſimo, ** certo quodam ordine in quincurias diſpoſiti, ex Aegypto egreſſi ſunt, *** non recto verſus Palaeſtinam, ſed deflexo ad mare rubrum, & Arabiae deſerta, itinere. * Sexcenta millia virorum, qui arma ferre poterant, exierunt: ** progredientesque primo ex agro Rahmeſenſi Succothas peruenerunt, & hinc profecti Ethami non procul a deſerto caſtra metati ſunt, viam illis ipſomet monſtrante Deo, per columnam nubis, quae noctu ignis inſtar lucebat. ***

* *Exod. XIII. 2.*

** Diſerte *Exod. XII. 40.* dicitur: *peregrinatio autem filiorum Iſrael, qui commorati ſunt in Aegypto, fuit CCCC XXX annorum.* Peregrinatio nimirum filiorum Iſrael, non excluſiue, ſed incluſiue intelligenda eſt, vt comprehendantur anni peregrinationis patriarcharum, Abrahami, Iſaaci, & Iacobi. Quod & minime abſurdum cenſeri debet, cum in diuina promiſſione patriarchae atque illorum poſteri coniungantur, *Gen. XIII. 15.* Accedit, quod *Exod. l. c.* non dicatur, Iſraelitas CCCC XXX annos in Aegypto haeſiſſe, ſed filiorum Iſrael, qui in Aegypto bene longum tempus commorati ſunt, tempus peregrinationis finiri epocha CCCC.XXX annorum

norum. Cumque certum sit, ab introitu Iacobi in Aegyptum, vsque ad Israelitarum exitum, totidem annos non effluxisse, immo quodcunque assumatur horum annorum initium, eandem non exurgere summam, nisi illud a promissione prima Abrahamo facta, seu, quod perinde est, a vocatione eius capiatur, hinc quoque annos istos computandos esse, firmiter concluditur. Idque porro inde confirmatur, quod *Ebr. XI. 9.* de Abrahamo apostolus dicat, *per fidem peregrinatus est in terra promissionis*, quod documento est, Israelitarum peregrinationem rectissime ad patriarchas quoque extendi. Cumprimis vero idem ex *Gen. XV. 13.* colligitur, vbi nonnulli obseruant, distincte in hocce oraculo describi, primo quidem peregrinationem: *peregrinum erit semen tuum;* tum seruitutem: *& facient eos seruire*, & denique statum afflictionis: *& affligent eos.* Omne hinc videtur eximi dubium, quod & cccc annorum & quartae generationis diserte ibi iniiciatur mentio, & terminus a quo, peregrinatio Abrahami scilicet eiusque seminis, constituatur. Nec obstat, quod quadringentorum saltem annorum hic fiat mentio. Frequens enim est etiam in diuinis litteris, vt numerus rotundus & plenus pro praecise perfecto adhibeatur: quanquam non desint, qui annos istos quadringentos ab expulsione Ismaelis numerent, vt adeo loca *Gen. XV. 13. & Exod. XII. 40.* inter se conueniant, ratione finis, sed differant ratione initii. Denique & Paulus apostolus idem confirmat, dum, *foedus*, inquit, *a Deo sanctum, spectans in Christum, lex, quae post 430. annos fuit, non antiquat, ita vt promissionem rescindat; Gal. III. 17.* Innuit diserte, a promissione Abrahamo facta, vsque ad exodum gentis Israeliticae cccc xxx annos effluxisse. Atque haec cum ita sint, in errore versantur manifesto, qui initium huius epochae introitum Iacobi in Aegyptum statuunt; quibus praeter alios & GERHARDVS IOANNES VOSSIVS suffragatur: at ea ratione, vt initium annorum cccc xxx ab ingressu Iosephi in Aegyptum capiat, ab ingressu Iacobi autem ad Israelitarum exitum annos cccc effluxisse, contendat; *isagog. differt. VII. c. VIII.* Etenim ab ingressu Iacobi ad exitum Israelitarum annos tantum ccxv (non autem ccxxv vt nonnulli volunt) elapsos esse, sequentem in modum luculenter euinci potest: a descensu Iacobi

in Aegyptum, vsque ad mortem Iosephi effluxerunt LXXI. anni; inde ad natiuitatem Mosis LXIV; hinc vsque ad exitum LXXX; vnde efficitur summa CCXV annorum, cui si addantur CCXV anni, qui a promissione Abrahamo facta, vsque ad introitum Iacobi in Aegyptum elapsi sunt, exurget tandem inde summa CCCC XXX annorum. Possunt vero, qui secus sentiunt, annosque illos CCCC XXX ab introitu Iacobi in Aegyptum computandos censent, & hac ratione erroris conuinci. Inter nepotes Iacobi Kahatus fuit, filius Leui, qui cum eo in Aegyptum descendisse dicitur, *Gen. XLVI. 11.* Iam si ponamus, Kahatum vnum eo tempore annum natum fuisse, & anno aetatis suae vltimo, scilicet centesimo trigesimo tertio, genuisse Amramum; hunc autem itidem anno aetatis suae vltimo, scilicet centesimo trigesimo septimo, genuisse Mosen; ab ingressu tamen Iacobi vsque ad natiuitatem Mosis non nisi CC LXX anni elapsi sunt: quibus si addantur LXXX anni Mosis, (tot enim vsque ad exitum gentis Israeliticae vixit) emergit inde summa annorum CCCL. adeoque ad minimum quinquaginta anni deficiunt. Cum vero antea ex mera liberalitate suppositum sit, Kahatum vnum tantum annum natum fuisse, cum in Aegyptum descenderet, cum plures esse potuerit; item, eundem anno demum aetatis centesimo trigesimo tertio, Amramum autem centesimo trigesimo septimo genuisse, cum, vtrumque citius genuisse, certum sit, manifestus secus sentientium error eo magis hinc elucescit. Sed nec illi audiendi sunt, qui initium CCCC XXX istorum annorum a natiuitate Isaaci arcessendum existimant. Ita quidem praeter R. ELCHAI, NACHMANIDEM, aliosque, existimat VVILHELMVS LANGIVS, de *annis Christi, lib. II. cap. IV.* At annorum non respondet numerus, qui optime sibi constat, si initium a prima promissione Abrahamo facta capiatur. Nimirum a promissione ista, de cuius tempore supra ad *period. I. sect. III.* §. *I.* dictum, vsque ad natum Isaacum effluxerunt XXV anni: a nato Isaaco vsque ad natiuitatem Iacobi LX anni; a natiuitate Iacobi vsque ad descensum eius in Aegyptum CXXX anni: vnde exurgit summa CC XV annorum: quibus si addantur anni CC XV, quibus Israelitae in Aegypto commorati sunt, summa erit annorum CCCC XXX. Sequitur inde, a condito mundo vs-

do vsque ad exitum Israelitarum ex Aegypto, elapsos esse annos MMDXIII. Namque a condito mundo ad diluuium MDCLVI supra numerauimus: a diluuio ad promissionem Abrahamo factam CCCCXXVII effluxerunt: hinc vsque ad exitum gentis Israeliticae CCCCXXX elapsi sunt; ex quibus omnibus efficitur summa MMDXIII annorum. Consentit nobiscum IACOBVS VSSERIVS, *annalib. aet. mundi III. p. 11.* itemque IO. HARDVINVS, in *chronologia vet. testam. p. 524.* Patet vero etiam ex dictis, nullam prorsus esse rationem, quae textum ebraeum hic corruptum, euincat, quod cum IOAN. MORINO, in *exercitationib. bibl.* sibi persuadet ISAACVS VOSSIVS, *chronol. sacr. cap. II. p. 114.* Iuxta nostram enim explicationem cuncta sibi constant, omnibusque dubiis facile satisfieri potest. Spatium etiam CCXV annorum, quo in Aegypto Israelitae commorati sunt, sufficere, vt in tantam multitudinem excrescerent, deinceps comprobabitur. Nec obstat, quod *Exod. XII. 40.* in codice Samaritano pariter ac versione LXX interpretum addatur: *in Canaan & in terra Aegypti.* Licet enim ita verborum Mosis sensus recte exprimatur, nostraque confirmetur sententia, non tamen inde sequitur, in ipso textu ebraeo verba ista extitisse, cum ab interpretibus per modum glossematis addi potuerint. conf. AEGIDIVS STRAVCHIVS, *breuiar. chronolog. part. spec. lib. IV. cap. VI. p. 316. seqq.* ABRAHAMVS CALOVIVS, *in chron. bibl. p. 76. seqq.*

** In ebraeo *Exod. XIII. 18.* est vox חמישים, quam interpretes diuersimode capiunt. LXX vertunt: *πεμπτῇ γενεᾷ quinta generatione*, quos etiam IOAN. CLERICVS ad *h. l.* sequitur, qui & putat, THEODOTIONEM voce ficta πεμπτάζοντες idem sibi voluisse. Nec obstare censet locum, *Gen. XV. 16.* cum aetates diuersimode supputari queant. AQVILA vertit ἐνοπλισάμενοι, & vulgatus *armati*, quos & alii sequuntur, a quibus non procul discedunt, qui eam reddunt per εὔζωνοι, *accincti*, *expediti*, qui ONKELOSVM sibi praeeuntem habent. At cur per חמושים generatio quinta intelligenda sit, nulla ratio reddi potest. Immo cum de modo exitus ex Aegypto ibi sermo sit, vix probabile, hoc sibi voluisse Mosen, idque eiusmodi voce, quae non nisi incertissima coniectura eo trahi potest, indicasse,

Multo minus *armati* hac voce designari possunt; cum nec vocis significatio eiusmodi quid suadeat, & a seruili Ebraeorum conditione prorsus abhorreat, eos armis instructos fuisse. Cum etiam feminis onusti essent, secumque familiam traherent, εὔζωνοι seu *expediti* vix dici poterant. Ego, hac voce nihil aliud significari, puto, quam certo ordine eos fuisse dispositos. Indicare nimirum Moses volebat, Israelitas non vt fugitiuos in summa confusione aufugisse, sed certo ordine per quincurias dispositos inde egressos. Hoc certe tanti populi multitudo requirebat. Potuitque facile fieri, vt in tribus primum & familias distributi, tum in reliqua dispositione quinarii numeri ratio haberetur. Ita voci חמושים sua vis & propria significatio constat: nec subintelligendum aliquid nimis remotum est: ne dicam, quod res ipsa hoc postulet, cum de modo exitus ex Aegypto ibi sermo sit. Simul vero patet, nullum in hac voce praesidium inuenire IOAN. TOLANDVM, inde vt euincat, Ebraeos inter & Aegyptios fuisse bellum seruile, illosque armata manu se in libertatem vindicasse. Quae viri somnia iam supra *ad* §. *XII.* confutauimus.

* Ratio indicatur *Exod. XIII. 17. 18.* Ossa quoque Iosephi, quod maiores Israelitarum iurato illi promiserant, secum tulerunt; *ibid. vers. 19.*

** Cum viri adulti, qui arma ferre possint, vix sextam populi partem constituant, mulieresque, pueri & puellae omnino quinque partes conficiant, necesse est, totum populum Israeliticum, qui ex Aegypto egressus est ad minimum trecentas capitum myriades confecisse. Vnde, si statuamus, Israelitas saltem CCXV annos in Aegypto commoratos, dubium enascitur, an tam breui temporis interuallo in tantam multitudinem excrescere potuerint. Sed dubio huic abunde satisfecit, & rationibus accurate subductis, id & sine miraculo fieri potuisse, ad oculum demonstrauit IAC. VSSERIVS, in *chronologia sacra*, *annalibus* eius subiuncta, *cap. XI. pag. 63. & 64.* Est tamen addendum, singularem accessisse Numinis benedictionem, iuxta promissionem Abrahamo de sobole eius augenda factam. Nec praetermittendum, quod veteres de aegyptiarum mulierum fertilitate tradiderunt, cum hoc omne dubium, si quod

quod forte superesset, eximere queat. ARISTOTELES auctor est, aegyptias mulieres tres quatuorue liberos vno partu edere, idque frequenter, de *hist. animal. lib. VII. cap. IV.* Sic & PLINIVS: *Tergeminos nasci, certum est, Horatiorum Curatiorumque exemplo; supra, inter ostenta ducitur, praeterquam in Aegypto, vbi foetifer potu Nilus:* & iterum: *in Aegypto septenos vno partu simul gigni, auctor est Trogus; hist. nat. lib. VII. cap. III.* Aquam Nilaticam feminas foecundiores facere, testatur SENECA, *quaest. natur. lib. III. cap. XXV.* Dubitari rursus posset, an tantae hominum multitudini, non adeo magnum terrae tractum occupanti, alendae, suffecerit Aegyptus? Sed, cum veteres magno consensu, & fertilissimam & populosissimam fuisse Aegyptum, tradant, nec inde quicquam, quod Mosaicae narrationis fidem labefactet, colligi potest. De fertilitate prorsus singulari PLINIVS: *Tritico nihil est fertilius, hoc ei natura tribuit, quoniam eo maxime alat hominem; vtpote cum e modio, si sit aptum solum, quale in Byzacio Africae campo, centum quinquaginta modii reddantur. Misit ex eo loco diuo Augusto Procurator eius ex vno grano (vix credibile dictu) quadringenta paucis minus germina, extantque ea de re epistolae. Misit & Neroni similiter CCCXL stipulas ex vno grano. Cum centesimo quidem & Leontini Siciliae campi fundunt, aliique ex tota Baetica, & inprimis Aegyptus; histor. natur. lib. XVIII. cap. X.* De paludibus aegyptiacis radices vario sapore nasci, variaque genera caulium ac fructuum, quae cibum paratissimum omnibus, praesertim pauperibus praebeant, auctor est DIODORVS SICVLVS, *libr. I. pag. 30.* Piscibus eam abundare, idem docet *loc. cit.* idque confirmat HERODOTVS, *lib. II. cap. XCIII.* Non minus & magnam coturnicum in Aegypto fuisse copiam, idem testatur DIODORVS, easque ex mari per magnos greges eo se conferre, refert, *loc. cit.* Sed populosissimam quoque Aegyptum fuisse, constat. *In sacris litteris notatum est,* inquit DIODORVS, *Aegyptum antiquis temporibus habuisse vrbes pagosque insignes vltra 18000, l. c. p. 19.* HERODOTVS, *sub Amasi,* inquit, *rege, dicitur, vrbes habitabiles in ea fuisse 20000. lib. II. c. CLXXVII.* Sub Ptolomaeo Lagi recensitas in ea fuisse plures, quam 30000 vrbes, rursus DIODORVS refert, *loc. cit.* Vnius autem vrbis quanta incolarum multitudo fuerit, vel Thebarum exemplo constat, de qua sacerdos aegyptius,

aegyptius, ex litteris aegyptiis obeliſcorum referebat Germanico: *habitaſſe quondam ſeptingenta millia, aetate militari*, apud CORNEL. TACITVM, *annal. libr. II. cap. LX.* Haec aliaque, quae adhuc adferri poſſent, qui ſecum expenderit, facile deprehendet, nihil de populi Iſraelitici multitudine dixiſſe Moſen, quod fidem ſuperet. conf. & IO. MARSHAMVS, in *can. chron. ſec. XV. pag. 420.* & IO. CLERICVS, ad *exod. cap. I. 7. 12.* it. *ad cap. XII. 37.*

*** Varia hac de re quaeri ſolent. Primo, fueritne duplex columna, altera nubis, altera ignis, an vna eademque, quae interdiu nubis, noctu autem ignis ſpecie apparuerit? Nec deſunt, qui prius aſſerunt, exiſtimantque, columnas iſtas alternis vicibus ſibi inuicem ſucceſſiſſe, vt vna euaneſcente, altera appareret. At longe probabilius, vnam ſaltem fuiſſe, quae interdiu nubis ſpeciem, noctu ignis aut flammae lucentis retulerit, eo quod nubes interdiu facillime cernatur, ignis vel lux, noctu. Nihil enim obſtat, quo minus vna eademque columna vtroque officio fungi potuerit. Accedit, quod *Exod. XIV. 19.* & *Num. IX. 21.* vnius ſaltem columnae mentio iniicitur. Immo cum inter Ebraeos & Aegyptios conſtituta eſſet, illis quidem ignis inſtar lucebat, his autem vt denſa nubes apparebat, *cap. XIV. 20.* Nec improbandam cenſeo viri clariſſimi CAMPEGII VITRINGAE ſententiam, columnam illam ex materia lucida conſtitiſſe, nubeque quadam fuiſſe circumdatam, & eidem quaſi inclusam, *obſeruat. ſacrar. lib. V. cap. XIV. §. X. pag. 173.* Recte itaque & PHILO vnam tantum columnam hic agnoſcit, qui & eleganter eam τεράστιον μεγαλούργημα τῆς φύσεως, *ingens naturae miraculum*, vocat: τεράστιον δέ φασι συμβῆναι κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον μεγαλούργημα τῆς φύσεως, ὃ μηδείς πω μέμνηται πάλαι γεγονός· νεφέλη γὰρ εἰς εὐμεγέθη κίονα σχηματισθεῖσα, προῄει τῆς πληθύος, ἡμέρας μὲν ἡλιοειδὲς ἐκλάμπουσα φέγγος, νύκτωρ δὲ φλογοειδές, ὑπὲρ τοῦ μὴ πλάζεσθαι κατὰ τὴν πορείαν, ἀλλ' ἀπλανεστάτῃ ἕπεσθαι ἡγεμονίᾳ τῆς ὁδοῦ· τάχα μέντοι καὶ τῶν ὑπάρχων τις ἦν τοῦ μεγάλου βασιλέως ἀφανὴς ἄγγελος, ἐγκατειλημμένος τῇ νεφέλῃ προηγήτωρ, ὃν οὐ θέμις σώματος ὀφθαλμοῖς ὁρᾶσθαι· *Fertur illo tempore accidiſſe ingens naturae miraculum, quale nunquam auditum fuerat,*

fuerat, post hominum memoriam: praecedebat populum nubes in magnae columnae speciem, solari splendore lucens interdiu, noctu vero flammeo, vt eius ductu absque periculo erroris incederent. Credi tamen potest, aliquem e summi regis praefectis angelum, nube inuolutum, eos duxisse, quem nefas sit adspici mortalibus oculis, de vita Mosis lib. I. p. m 628. In eo autem fallitur, columnam istam solari splendore luxisse interdiu, noctu vero flammeo. Interdiu enim nubis, noctu autem ignis eam exhibuisse speciem, diserte Moses dicit. Recte equidem etiam angelum in columna ista fuisse, agnoscit: sed, dum creatum intelligit, iterum errat, etsi hac in re alios quoque ex recentioribus sibi suffragantes habeat. Ipsum enim dominum in columna nubis & ignis populo praeiuisse, diserte dicitur *Num. XIV. 14.* Ceterum singularem plane & hic sententiam excogitauit vir clarissimus HERMANNVS VON DER HARDT. Per istam enim nubis & ignis columnam nihil aliud, quam ignem sacrum, quam populo Israelitico praetulerit Aaron, intelligit. *Perpetuus itaque*, inquit, *hic ignis sacer in toto itinere non extinguendus, exercitum Aarone comite semper antecedens, interdiu spectantibus, & eminus intuentibus, denso suo fumo nubem oculis obiecit. Vt viderent ante exercitum fumum ex ara ascendentem. Ignis enim ardens, fumo cinctus, interdiu eminus conspici non potest, ob splendorem solis, qui ignis lucem superat, adeoque visui, maxime remotiorum, subducit. Neque superest, quod oculos feriat, praeter densi fumi nubem, in solis luce conspicuam. Nocte vero in tenebris, ignis clarissime eluxit, ascendens ex ara in fumo. Atque ex hoc sacro igne ab Aarone, rerum sacrarum & cultus diuini antistite atque praeside, nutrito, cum interdiu conspiceretur fumus ascendens, dicebatur columna nubis. Quod fumus tanquam nubes densa, ex ara instar columnae ascendens, ab omnibus conspiceretur. Nocte cum ex fumo clarius effulgeret ipse ignis, ex ara ascendens, dictus fuit columna ignis. Quod ignis flammas in aërem instar columnae mitteret, ac oculos spectantium perstringeret. Sicuti ignis ex incendio vrbis Gibeae cum fumo ascendens, dicitur columna fumi, Iudic. XX. 40. in ephemerid. philolog. discurs. VI. pag. 86 & seqq.* Vlterius hanc sententiam defendere annititur in *vindiciis secundis ephemeridum philolog. pag. 93. seqq.* Sed merito aliis haec viri docti sententia displicuit. In tota enim nar-

ratione Mosaica, vbi de columna nubis & ignis agit, ne minimo quidem verbo ignis sacri mentio iniicitur. Immo nec vestigium occurrit, ex quo hoc colligas. Ignem sacrum eumque publicum & perpetuum semper in ecclesia extitisse, dicitur quidem, sed non probatur. Aaronem iam tum, cum populus Israeliticus ex Aegypto egrederetur, sacerdotem, rerumque sacrarum antistitem fuisse, perperam supponitur, cum, diu postea demum sacerdotio eum ornatum fuisse, constet. Praeterea in locis istis, vbi columnae nubis & ignis mentio iniicitur, per insignem & violentam detorsionem a propria vocum significatione discedit; quod contra legem interpretationis praecipuam esse, ipsemet vir doctus diffiteri nequit. Diserte etiam Moses hoc ceu ingens miraculum describit, quod & PHILONI, vt antea diximus, obseruatum; idcoque & saepius eius rei, ceu plane singularis, meminit. At iuxta istam viri docti sententiam, nihil hac in re singulare fuit. Columnam istam nubis & ignis longe altissimam fuisse oportet, vt a tot hominum millibus conspiceretur, quod vtique de fumo, ex ara portatili ascendente, dici nequit. Sed fumus quoque iste a vento facile dissipari, ignisque interdum ab imbribus extingui potuisset, saltem valde imminui ac impediri, quo minus flammam omnibus conspicuam emitteret, cum columna contra ista nubis & ignis nunquam non a tot hominum millibus fuerit conspecta. Accedit, quod diserte dicatur, columnam istam nubis ideo datam genti Israeliticae, vt illi viam monstraret, fuisse quoque in ea ipsum dominum, *Num. XIV. 14.* qui illi praeiuerit, & hancce gentem in deserto duxerit, quae profecto de igne, quem auctor fingit, sacro, dici nequeunt. Sed mitto reliqua, quibus euerti penitus haec sententia potest: quam & praeter CASP. CALVÖRIVM, in *gloria Mosis, dissert. I.* IOAN. IACOBVM CRAMERVM, in *theologia Israelis, part. II. cap. V. §. VII. seqq.* & IOAN. MARCKIVM, *dissertat. biblica VIII. ad h. l.* confecit atque confutauit CHRISTIANVS MVNDENIVS, peculiari eaque erudita commentatione, de *columna nubis & ignis*, Goslariae M DCCXII. edita, praesertim *pag. 55. seqq.* Id potius adhuc disquirendum, an nubes illa, quae obumbrasse populum Israeliticum, & a solis radiis in locis illis deserti siticulosis & praeferuidis defendisse dicitur, diuersum quid

fuerit

fuerit a columna illa nubis & ignis. Subinde nimirum nubis, populum ebraeum obumbrantis, fit mentio, vt *Num. XIV. 14. habitatores terrae huius audierunt, quod nubes tua protegat illos;* & *cap. X. verf. 34. nubes quoque domini super eos erat per diem, cum incederent;* item *Psalm. CV. verf. 39. expandis nubem in protectionem eorum;* conf. & *Sap. X. 17. XVIII. 3.* Et hisce quidem, qui istud affirmant, scripturae oraculis nituntur. Verum nihil obstat, quo minus columnae nubis idem recte tribuatur, quae interdiu ita se expandere potuit, vt populum velut obumbraret, & radios solis ab iis arceret. Nec obstat locus *Num. XIV. 14.* vbi a columna nubis, nubes populum obumbrans, diserte distingui videtur. Namque eodem in loco & distinctim columna ignis memoratur, quam tamen a columna nubis non fuisse diuersam, antea obseruauimus. Nubis autem dum primo obumbrantis, & deinde columnae nubis mentionem facit, id ἐπεξηγητικῶς intelligi potest, vt per columnam nubis explicet, qualem nubem, quae populum obumbrauerit, intelligat. Denique & illud in controuersiam venit, quando columna nubis & ignis apparere inceperit, quando desierit? Prius equidem statim post egressum Israelitarum ex Aegypto, cum Ethami castra posuissent, antequam per mare rubrum transirent, factum fuisse, ex *Exod. XIII. 21.* longe est manifestissimum. Dubium tamen inde oriri poterat, quod Moses Iethronem seu Chobabum, socerum suum, qui altera vice tum ad eum, post Israelitarum ex Aegypto egressum, venisse videtur, rogitans, vt apud se maneret, hac vtatur ratione: *tu enim nosti, in quibus locis per desertum castra ponere debeamus, & eris ductor noster. Num. X. verf. 31.* Quod si iam tum columna nubis & ignis Israelitis praeiuisset, viam iis monstratura, non videbatur necesse esse, vt Moses Iethronem ductorem in deserto expeteret. At praeiuisse certum est, cum dudum post Israelitarum exitum istud contigerit. Nec hinc te expedies, si vel maxime transpositionem quandam, quae quorundam est sententia, admittamus, & haec verba, *Exod. XVIII.* post *verf. 26.* inferenda statuamus; adeo vt semel tantum ad Mosen venerit Iethro. Namque & quae *Exod. XVIII.* narrantur, diu post Israelitarum ex Aegypto exitum contigerunt. Quod si dicas, columnam nubis & ignis equidem iam tum adfuisse, sed Mosen igno-

raſſe, an ſemper in toto itinere praeſens futura eſſet, aliquid, quod parum probabile eſt, aſſeres. Cum enim columnam hanc eum in finem populo huic Deus conceſſiſſet, vt viam illi monſtraret, non poterat dubitare Moſes, eam ſemper praeſentem futuram. Placet itaque prae reliquis ſententia IACOBI BONFRERII, docentis, Iethronem ideo ſaltem itineris ducem a Moſe expeti, non, vt viam monſtraret, ſed vt ſubinde in rebus dubiis conſilio ſuo illis praeſto eſſet, ob locorum peritiam, vt e. g. fontes oſtenderet, vnde aqua totis caſtris peti poſſet, quae hinc inde ob hoſtium vicinitatem obſeruanda, & ſic porro; *comment. ad Num. X. 31.* Quando columna iſta nubis & ignis apparere deſierit? diſerte in ſcriptura ſacra non dicitur. Falluntur autem Ebraei, qui poſt mortem Aaronis eam euanuiſſe putant. Nam adhuc poſt eam, paulo ante mortem Moſis, mentio eius iniicitur, *Deut. XXXI. 15.* Sed fundamento quoque deſtituuntur, qui, poſt ingreſſum in terram Canaan, columnam iſtam Iſraelitis viam monſtraſſe, contendunt. Veroſimile potius, mortuo Moſe columnam iſtam euanuiſſe, cum iam in eo eſſent Iſraelitae, vt per Iordanem terram Canaan ingrederentur. Nec enim tum amplius eadem opus habebant. Ita & AVGVSTINVS ſentit, *quaeſtionib. in Ioſ. quaeſt. III.* & poſt eum alii. conf. ANDREAS MASIVS, ad *cap. III. Ioſ verſ. 3.* De myſterio autem huius columnae, ſeu facis igneae, Iſraelitis in Arabia praelucentis, legi meretur CAMPEGIVS VITRINGA, *obſeruation. ſacrar. libr. V. cap. XVI. pag. 194. ſeqq.*

§. XV

At Pharaonem facti mox poenituit, quod tot hominum millia imperio ſuo ſe ſubducere paſſus eſſet. Inſtructo itaque ſubito exercitu, cum curribus ſexcentis eos inſecutus, proxime, cum ad mare caſtra poſuiſſent, ad eos acceſſit. Summo metu perculſos anxiosque Ebraeos Moſes Numinis mandato bono animo eſſe iuſſit, eo quod Aegyptii in ſuam ſe praecipites daturi eſſent perniciem. Mox angelus domini, qui Iſraelitis praeerat, columnam nubis, quae exercitum

praece-

praecedebat, poſt eum, inter Iſraelitarum & Aegyptiorum collocabat caſtra, ea quidem ratione, vt, qua parte Aegyptiis obuerſa erat, obſcura & tenebricoſa appareret, qua autem Iſraelitas ſpectabat, fulgorem emitteret. * Hinc Erythraeum mare, baculo Moſis percuſſum, ſciſſum ita eſt, vt aquae murorum inſtar vtrinque conſiſterent, atque Iſraelitis viam, qua tranſire poſſent, praeberent. ** Salui eum in modum incolumesque cum euaſiſſent, Aegyptii contra ferocia ſtolidi, & plane occoecati, eandem viam ingreſſi, ſed a Numine conturbati, magnoque timore correpti, cum reuerti vellent, aquis ad curſum conſuetum redeuntibus obruuntur, miſereque pereunt, ne nuntio quidem cladis ſuperſtite. ***

* Hoc ſatis conſtat ex *Exod. XIV. 20.* Senſum verborum ebraeorum recte expreſſit ONKELOS: והוה עננא וקלא למצראי ולשראל נהר & *fuit nubes & obſcuritas Aegyptiis, Iſraelitis vero lux.* Eum ſequuntur & alii interpretes.

** Inter maxima omnino miracula ſciſſio illa ſeu diuiſio maris Erythraei referenda, vt tranſire per illud Iſraelitae potuerint. Reuera eiusmodi quid contigiſſe, non ſcripturae ſaltem ſacrae, ſed ethnicorum etiam teſtimoniis conſtat, apud quos rei tam inſolitae memoria fuit conſeruata. Vnde & illi, apud quos ethnicorum ſcriptorum maior eſt auctoritas, quam ipſius ſcripturae ſacrae, cum tranſitum populi ebraei per mare rubrum negare non audeant, ſingulari tamen Numinis potentia mare illud ita diuiſum, vt tranſire poſſent, inficiantur, & ad naturales potius cauſas ſe recipientes, Moſen obſeruato rubri maris refluxu, tam exiguae latitudinis ſinum facile & ſine vllo miraculo traiicere potuiſſe, contendunt. Ita iam olim quosdam exiſtimaſſe, ex ARTAPANI teſtimonio conſtat apud EVSEBIVM, *praeparat. euangel. lib. IX. cap. XXVII.* Cum enim dixiſſet, populum ebraeum *multis ab Aegyptiis cum poculis, tum veſtibus corrogatis, aliaque multiplici gaza, traiectis Arabiae fluminibus, magnoque confecto itinere, ad mare rubrum perueniſſe*, a Memphitis

 hoc

hoc ita narrari, subiicit, quod Moses obseruato reciprocantis aestus tempore, sicco mari vniuersam multitudinem transmiserit: καὶ Μεμφίτας μὲν λέγειν, ἔμπειρον ὄντα τὸν Μωΰσον τῆς χώρας, τὸν ἄμπωτιν τηρήσαντα, διὰ ξηρᾶς τῆς θαλάσσης τὸ πλῆθος περαιῶσαι· *Atque a Memphitis quidem ita narrari; Moysum, totius regionis scientissimum, obseruato reciprocantis aestus tempore, sicco mari vniuersam multitudinem transmisisse.* At, ab Heliopolitanis longe aliter rem istam narrari, addit: Ἡλιουπολίτας δὲ λέγειν, ἐπικαταδραμεῖν τὸν βασιλέα μετὰ πολλῆς δυνάμεως, ἅμα καὶ τοῖς καθιερωμένοις ζώοις, διὰ τὸ τὴν ὕπαρξιν τοὺς Ἰουδαίους τῶν Αἰγυπτίων χρησαμένους διακομίζειν· τῷ δὲ Μωΰσῳ θείαν φωνὴν γενέσθαι, πατάξαι τὴν θάλασσαν τῇ ῥάβδῳ· τὸν δὲ Μωΰσον ἀκούσαντα, ἐπιθίγειν τῇ ῥάβδῳ τοῦ ὕδατος, καὶ οὕτω τὸ μὲν νᾶμα διαστῆναι, τὴν δὲ δύναμιν διὰ ξηρᾶς ὁδοῦ πορεύεσθαι. *ab Heliopolitanis vero secus; quippe regem abeuntes Iudaeos, quaeque ab Aegyptiis mutuo acceperunt secum aufferentes, ingenti cum exercitu cum animantibus consecratis persecutum esse: at Moysum, vti mare virga percuteret, diuinitus admonitum, aquam virga tetigisse, ac discedentibus ilico fluctibus, copias sicco tramite deduxisse.* Ex hocce ARTAPANI testimonio tria discimus; primo, transitum istum Ebraeorum per mare rubrum nec ethnicis ignotum fuisse; deinde, iam tum fuisse, qui, cum maris refluxus esset, eum contigisse, arbitrarentur; denique alios, repudiata illa sententia, miraculum potius in isto transitu agnouisse, vt Heliopolitas, quorum, vt ad Mosis narrationem, ita & ad veritatem propius accedit sententia. Videtur vero, si nonnullis credimus, simile quid, de refluxu scilicet maris, in animo habuisse FL. IOSEPHVS, siquidem transitum Israelitarum itineri Alexandri per mare Pamphylium contulit, *antiquitat. iudaic. lib. II. cap. VII. p. m. 68.* Θαυμάσει δὲ, inquit, οὐδεὶς τοῦ λόγου τὸ παράδοξον, εἰ ἀρχαίοις ἀνθρώποις καὶ πονηρίας ἀπείροις εὑρέθη σωτηρίας ὁδὸς καὶ διὰ θαλάσσης, εἴτε κατὰ βούλησιν θεοῦ, εἴτε κατ᾽ αὐτόματον, ὁπότε καὶ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον τὸν βασιλέα τῆς Μακεδονίας χθὲς ἢ πρώην γεγονόσιν ὑπεχώρησεν τὸ Παμφύλιον

φύλιον πέλαγος, καὶ ὁδὸν ἄλλην οὐκ ἔχουσιν, παρέσχεν τὴν δι' αὐτοῦ καταλύσαι τὴν Περσῶν ἡγεμονίαν τοῦ θεοῦ θελήσαντος. Nemo autem mirari debet tanquam incredibilia, si priscis hominibus & ad malitiam etiam tum rudibus, de salute periclitantibus, via per mare patuit, siue Dei volantate, siue naturae sponte, quandoquidem & heri & nudius tertius Alexandri ductu Macedonibus mare Pamphylium cessit, & aliam viam non habentibus illuc iter aperuit, cum Deus eius opera ad destruendum Persarum imperium vti decreuisset. Non malo quidem consilio, sed vt ethnicis eo magis persuaderet, quae narrabat, incaute tamen ista scripsit IOSEPHVS. Interim & quod de Alexandro adfert, diuinae potius potentiae, quam naturalibus tribuere videtur causis. Certe non alium in finem eius rei mentionem facit, quam vt ostendat, transitum Israelitarum per mare rubrum, non incredibilem cuiquam videri debere. In ipso autem isto transitu maximum omnino miraculum agnoscit, quod ex antecedentibus luculenter patet, vbi inter alia Mosen ita loquentem inducit: *ἀλλὰ σὴ μὲν ἡ θάλασσα, σὸν δὲ τὸ περικλεῖον ἡμᾶς ὄρος· ὡς ἀνοιγῆναι μὲν τοῦτο σοῦ κελεύσαντος, ἢ πεπειρωθῆναι δὲ καὶ τὸ πέλαγος· εἶναι δὲ ἡμῖν ἀποδράναι καὶ δι' ἀέρος, δόξαν ἰσχυῖ τῇ σῇ τοῦτον ἡμᾶς σώζεσθαι τὸν τρόπον. Tuum est, domine, hoc mare, tuus & mons, qui nos claudit, & hic potest te iubente aperiri, & illud in terram verti: possumus & per aërem sublimes effugere, si ita nos seruari tibi placeat.* Haec de mente IOSEPHI nos dubitare non sinunt. Ceterum, quae de Alexandri per mare Pamphylium transitu idem adfert, ita comparata sunt, vt cum transitu Israelitarum per mare rubrum nullo modo conferri queant, quod patet ex iis, quae STRABO *lib. XIV. p. 666.* ARRIANVS, *lib. I. p. m. 53.* aliique, hac de re commemorant. Ex recentioribus vir doctissimus, IO. CLERICVS peculiari dissertatione de *maris Idumaei traiectione*, *commentario* eius in *pentateuchum* subiuncta, hoc egit, vt probaret, transitum populi Israelitici factum eo tempore, quo maris refluxus esset; ventum autem, qui simul ortus est, aestum maris in oceanum reflui auxisse, vt ita commode Israelitae transire potuerint. Non tamen sine miraculo hoc factum, contendit, idque primo, *ob vim*

ob vim venti plane insolitam, & reciprocationem maris tantam, quanta nulla vnquam similis forte conspecta sit. Deinde, *si nihil,* inquit, *praeter solitum contigisset, non erat, cur Aegyptii gauderent, aut cur Israelitae adeo terrerentur, cum se elausos viderunt, inter mare & montes; expectato enim refluo maris motu, euadere poterant; neque ignorasse videntur tot myriades oceani naturam, a quo perpaucorum dierum itinere eorum pristinae sedes aberant.* Denique, & ea in re miraculum fuisse, asserit, *quod Moses, qui alioqui nihil, nisi solitum aestum, exspectare potuerit, praedixerit Israelitis, exitium instare Aegyptiis, eos vero incolumes euasuros.* Huic vero viri docti sententiae neutiquam subscribere possum. Etenim, si Moses occasione ista maris in oceanum reflui in transmittendo populo Israelitico vsus esset, huius rei, si veritatem dissimulare noluisset, omnino debuisset facere mentionem. Dum vero non fecit, facile apud homines profanos in eam venire suspicionem potest, non optima vndiquaque fide eum res suas litterarum monumentis consignasse, sed data opera quaedam dissimulasse, quae ad rei veritatem plene percipiendam scire, omnium intererat. Quod tamen vel cogitare nefas est. Nullam vero refluxus maris mentionem fieri, res ipsa docet, cum ne verbum quidem in tota ista narratione occurrat, vnde eiusmodi quid colligas. Et si vel maxime verba Mosis ita explicari possent, vt non obstarent isti sententiae, inde tamen non sequeretur, Mosen refluxus istius marini fecisse mentionem. Sed accedit, quod verba Mosis huic sententiae e diametro obstent, cum *Exod. XIV. 29.* dicit: *Et Israelitae sicca via per medium mare iuerunt,* והמים להם חומה מימינם ומשמאלם *& aquae illis instar muri a dextra eorum & a sinistra eorum.* Quo ipso, vtrinque reuera aquas constitisse, vt per eas transiuerint Israelitae, aperte significatur. Verba equidem haecce Mosis nimis extendunt, qui fluctus maris glaciei instar concretos sibi fingunt, quod & PHILO iudaeus fecisse videtur, dum ab eo commemoratur, *ῥῆξις θαλάσσης, ἀναχώρησις ἑκατέρου τμήματος, πῆξις τῶν κατὰ τὸ ῥαγὲν μέρος διὰ παντὸς τοῦ βάθους κυμάτων, ἵν' ἀντὶ τειχῶν ᾖ κραταιοτάτων, ruptio maris, discessio vtriusque fragmenti, concretio fluctuum, qui ad par-*

ad partem diuisam erant, per omne profundum, vt loco murorum essent firmissimorum; de vita Mosis lib. III. p. m. 691. At nec a propria ista verborum significatione vltra, quam par est, discedendum. Et, licet concedamus, in cantico *Exod. XV. 8.* poëticam huius rei descriptionem esse, cum dicitur: *vento narium tuarum coaceruatae sunt aquae; steterunt fluenta, quasi aceruorum aceruus, in medio mari coagulatae sunt abyssi;* non tamen perinde censendum de stilo historico, vbi auctor rem, prout gesta est, velut oculis lectorum subiicere annititur. Moses certe haud obscure similitudinem illam, *instar murorum*, eum in finem adhibuit, vt eo clarius rem exprimeret, & condoceret, vtrinque aquas constitisse: qua de re vt eo minus dubitaremus, addidit: *a dextra eorum, & a sinistra eorum.* Quodsi figurate eum hic locutum supponamus, nec id voluisse, quod aperte verba significant, eum data opera ita locutum statuamus, necesse est, vt lectores non possint non erroneas de isto transitu animo concipere cogitationes, quod nemo profecto temere admittet. Sed & locus *Exod. XV. 8.* licet poëtico stilo expressus, scissionem tamen, prout a Mose iam descripta erat, respicit, prorsusque id confirmat, reuera mare rubrum ita diuisum fuisse, vt aquae vtrinque consisterent. Ad rem ipsam quod attinet, tempore transitus Israelitarum per mare rubrum non fuisse refluxum, seu detumescentiam ordinariam, ex rationibus chronologicis etiam & siderum tunc temporis positu, luculenter euinci potest, & ab aliis iam euictum est. Nimirum, ex circumstantiis a Mose commemoratis patet, transitum illum paulo ante mediam noctem coepisse, & ad tertiam vsque horam matutinam durasse. Praeterea ex rationibus chronologicis manifestum est, ea ipsa nocte, qua transitus factus est, lunam meridianum obtinuisse hora circiter secunda vel tertia, adeoque affluxum seu intumescentiam tum ad supremum gradum peruenisse, initium autem eius retro numeratis sex horis, fuisse hora vesperae octaua vel nona. Vnde consequitur, vix vllum transitus Israelitarum momentum sensibilis detumescentiae tempus attigisse, etiamsi concedatur, lunae ad meridianum accessum aliquot minutis citius aut serius euenisse. Res adhuc manifestior euadit, si porro obseruetur, traiectionem maris rubri paulo post pleni-

plenilunium aequinoctio verno satis propinquum, susceptam fuisse, quo tempore, si ordinarius maris aestus tunc locum habuisset, aquae fuissent altissimae, cum circa aequinoctia, itemque in pleniluniis ac nouiluniis, prae ceteris anni temporibus, maria turgere aquis & aestuare soleant. Accurate & solide haec omnia demonstrauit IO. GVIL. BAIERVS, theologus Altorffinus, vir clarissimus, in *dissertatione mathematica ad Exod. XIV. an tempore transitus Israelitarum per mare rubrum, fuerit ordinarius refluxus, seu detumescentia?* Ienae anno M DC XCVII. habita. Ceterum, vt nunc reliqua persequamur, non desunt, qui existimant, Israelitas non recto itinere per mare rubrum ab vno littore ad aliud transiisse, sed semicirculo in mari facto, in littus aegyptium rediisse. Ita praeter ebraeos quosdam doctores, PAVLVS BVRGENSIS, ALPHONSVS TOSTATVS, aliique: qui vt in eam ingrederentur sententiam, inducti maxime sunt loco, *Num. XXX. 6. 8.* vbi dicitur, Israelitas *Succhotis iuisse Ethamum, quod in extremo deserto; tum profectos Ethamo rediisse Phi-hachirotas; vnde postquam discesserant, mari traiecto, iter trium dierum confecisse per desertum Ethami, & Marae castra metatos.* Hic cum Ethami & ante & post transitum maris mentio fiat, collegerunt inde, ad idem, vnde digressi erant, littus eos rediisse. Id vero cum plurimis scripturae locis, & verbis clarissimis Mosis aperte repugnet, obseruandum, Ethami nomine & oppidum venisse ad occidentale maris Idumaei littus, in deserti finibus, qua superiorem Aegyptum respicit, & eodem etiam totam solitudinem trans mare rubrum illi oppositam, fuisse insignitam: vt adeo rectissime dicatur, eos Ethamum, oppidum scilicet, venisse, priusquam mare rubrum transiuerint, & rursus, postquam mare illud traiecerant, per desertum Ethami trium dierum itinere confecto, Marae tandem castra metatos fuisse. Fieri etiam prorsus non potuit, vt ea ratione transitus perageretur, cum breuior circulus tot hominum myriades non ceperit, longior autem satisque capax si statuatur, difficile erit intellectu, qui tot homines tam breui temporis spatio istud iter conficere potuerint. conf. NATALIS ALEXANDER, *hist. eccles. vet. testam. aetat. mundi quarta, differt. I. artic. II. prop. I. pag. 366.* qui & *prop. II. pag. 367.* contra eos disputat, qui, tempore trans-

transitus refluxum maris fuisse, contendunt. Quod si, recto itinere ab vno littore ad aliud Israelitas transiisse, statuamus, quemadmodum reuera transierunt, non est incredibile, non adeo magno temporis spatio transitum illum fieri potuisse. Mare enim Erythraeum, qua desinit, arctissimum esse, geographorum testimonio constat. STRABO: Ἀράβιος κόλπος ποταμῷ δίκην στενός ἐστι μακρός, *sinus Arabicus est instar fluuii arctus & longus, lib. II. pag. 158.* DIODORVS SICVLVS latitudinem tam in recessu, quam ostiis, sedecim circiter stadiorum esse, auctor est, *bibliothec. lib. III. pag. 172.* Iam si porro ponamus, spatium illud numinis iussu aquis nudatum quam latissime patuisse, vt ingens multitudo simul illud intrare potuerit, fieri omnino potuisse, vt aliquot horarum spatio Israelitae mare illud transirent, intelligemus. add. IO. CLERICVS, *differt. cit. pag. 541.*

*** conf. *Exod. XIV. 24. seqq.*

§. XVI.

Laudibus Deo, ob liberationem istam miraculi plenam, cantatis, * castra iterum Ebraei mouent, iter in deserto prosecuturi; stationibusque duodecim ad montem Sinai peruenerunt. ** Incommoda varia vt in hocce itinere eos exceperunt, ita vbique longe maiorem Numinis potentiam ac benignitatem experti sunt. Namque in Mara, cum aquae ob amaritiem ad potum ineptae essent, ligno quodam iussu Dei in eas coniecto, dulces factae sunt, gratumque & salubrem populo praebuere potum. *** Dum in deserto Sin versabantur, annona, quam ex Aegypto secum attulerunt, absumta, ne tot millibus mortalium fame pereundum esset, primo coturnicum tantam vim immisit, * quae omnibus exsatiandis sufficeret; tum Manna, ** instar roris coelestis dedit, loco panis deficientis, beneficio quotidie, excepto sabbatho, quamdiu in deserto commoraturi essent, iterando, cuius initium die ab exitu trigesimo quarto factum.

* Can-

* Canticum hocce Mosis, quod inter ea, quae ad nos peruenerunt, antiquissimum est, extat *Exod. XV. 1. seqq.* FLAV. IOSEPHVS dicit, id a Mose compositum fuisse ἐν ἑξαμέτρῳ τόνῳ, *versu hexametro*, *antiquit. iudaic. lib. II. cap. VII.* Quod non omnibus persuadebit. Sed de Ebraeorum poësi alibi.

** Computatis scilicet iis, in quibus commorati sunt, priusquam mare rubrum transirent, & connumerato loco, vnde profectionis initium ducitur. Prima itaque statio *Ramesses* fuit, vbi Israelitae a Iosepho collocati erant, *Genes. XLVII. 11.* & vbi conuenerant, qui hinc inde dispersi erant, vt coniunctim ex Aegypto egrederentur, *Num. XXXIII. 3.* Altera *Succhot* fuit, vbi Moses legem Numinis de azymis per septem dies comedendis, deque primogenitorum consecratione, illis promulgauit, *Exod. XIII. 20.* Tertia *Etham*, quod oppidi nomen esse, vnde desertum Etham forte nomen sortitum est, ad §. *praecedentem* docuimus. Quarta *Pi-hachiroth*, inter Migdolum & mare, e regione Baal-Zephonis, *Exod. XIV. 2.* quae vltima fuit ante transitum per mare rubrum. Traiecto mari, Pharaoneque cum suis in eo submerso, per Ethami desertum tridui itinere processerunt, tandemque *Marae* castra posuerunt, quae adeo quinta fuit statio, sed post transitum per mare rubrum, prima, *Exod. XV. 23. sqq.* Tum ad *Elim* venerunt, vbi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmae. *Exod. XV. 27. Num. XXXIII. 9.* Fuit haec statio sexta. Tum vlterius iter prosequentes ad *mare rubrum* accesserunt, num piscandi causa? an ob aliam rationem, incertum. Id vero cum facile fieri potuerit, etsi non animo transeundi, sine causa hic viri docti sibi ipsis negotium facessunt, adeo, vt nonnulli paludem seu lacum carecto & iuncis plenum, quam mare Erythraeum, intelligere malint. Sed vt a recepta significatione & vsu vocis ים סוף discedamus, nulla nos cogit necessitas. Fuit haec statio septima. Octauam stationem praebuit desertum *Sin*, quod est inter Elim & Sinai, vbi & coturnicibus satiati, & manna cibari coeperunt, *Exod. XVI. 1. ad 33.* Nonam stationem *Dophka* praebuit, decimam *Alus*, vndecimam *Rephidim*, vbi murmurante ob defectum aquae populo, Moses percussa petra aquam suppeditat. *Num. XXXIII. 12. 13. 14. Exod. XVII. 1. 2.*

1. 7. Duodecima denique ſtatio in deſerto Sinai fuit, vbi caſtrametati ſunt Israelitae e regione montis Horebi, quo in loco per integrum fere annum commorati ſunt. *Exod. XIX. 1. Num. XXXIII. 15.* Stationes haſce *Num. cap. XXXIII.* Moſes plenius enumerat, quam in libro Exodi fecerat, vbi ſtationum iſtarum occaſione data ſaltem meminit, cum ibi ex inſtituto eas recenſeat. De hiſce ſtationibus, vt & reliquis, agit HIERONYMVS, qui & ex ebraicis nominum ſignificationibus eas myſtice explicat, *epiſtola CXXVII. ad Fabiolam de XLII. manſionibus.*

*** Sunt, qui putant, ipſum illud lignum, quod aquae Moſes immiſit, vi quadam medica, & virtute aquas iſtas dulces efficiendi, gauiſum fuiſſe. Id SIRACIDES innuit: *Dominus creauit ex terra pharmaca, & vir prudens ea non ſpernit: annon ligno dulcuit aqua, vt vis eius innotesceret hominibus? cap. XXXVIII. 4.* De hocce ligno plurimae etiam extant Iudaeorum fabulae, apud PETRVM GALATINVM, de *arcan. cathol. verit. lib. VI. cap. XVII.* aliosque. At ipſius ligni virtute aquas iſtas dulces effectas, ex ſcriptura canonica non conſtat. Intelligi etiam nequit, quo pacto tanta aquae copia ligni cuiusdam efficacia dulcis effici potuerit. Magnum itaque hic omnino agnoſcendum eſt miraculum. Cur autem Deo placuerit, ligni cuiusdam immiſſione iſtud perpetrare, cum vel vnico verbo id fieri potuerit, inquirere noſtrum non eſt. Sufficit, quod diuinae ita viſum ſapientiae. Videmus, paſſim Deum in edendis miraculis certis mediis vſum, quorum nemo reddere poteſt rationem. FLAV. IOSEPHVS recte quidem, ligni nullam fuiſſe efficaciam, agnoſcit, ſed alia comminiſcitur, quorum in narratione Moſaica nullum extat veſtigium. Namque inter alia dicit, Moſen, cum precibus eius Deus annuiſſet, arripuiſſe fruſtum ligni, forte ibi iacens; & medium per longitudinem ſciſſum in aquam miſiſſe, tumque iuſſiſſe, vt aquam maxima ex parte ex puteo exhaurirent, reliquam enim potabilem fore. Κελεύει τὲς ἐν ἀκμῇ περιςάντας ἐξαντλεῖν, λέγων τὸ ὑπολειπόμενον ἔσεσθαι πότιμον αὐτοῖς προεξηκενωθέντος τοῦ πλείονος. Καὶ οἱ μὲν ἐπόνεν, τὸ δὲ ὑπὸ τῶν συνεχῶν πληγῶν γεγυμνασμένον καὶ κεκαθαρμένον

ἤδη πότιμον ἦν; *iubet robustissimum quemque certatim puteum exhaurire, dicens, maiore parte euacuata, reliquam potabilem fore; quo facto aqua agitatione continua purior reddita, potum iam non aspernandum multitudini exhibuit; antiquit. iudaic. lib. III. cap. I. pag. 71.* Nimirum alia ratione miraculum extenuat, & per agitationem aquam istam potabilem redditam, innuit. Sed, vt ipse forte explicare non potuit, quo pacto agitatio illa efficere potuerit, vt aqua amara dulcis fieret; ita, cum nullam huius rei mentionem faciat Moses, in gratiam gentilium istud finxisse videtur. Ceterum Moses, cum istud miraculum narrasset, addit: *ibi* (Deus) *ei* (Israeli) *posuit legem ac statutum; eumque tentauit, & Iehouae Dei tui, inquit, si voci obsequaris, quod rectum ei videtur, feceris, mandatisque eius aurem praebueris, omnesque eius leges obseruaueris, nullum tibi immittam morbum eorum, quos Aegyptiis immisi &c.* Quaesitum inde inter viros doctos fuit, quaenam illa lex, quodnam statutum fuerit, quod posuisse ibi Deus dicitur. Sed non necesse mihi esse videtur, vt leges quasdam speciales ibi conditas statuamus, cum haec verba ad sequentia se referant, quibus generatim obsequium legibus, tum, quas a maioribus acceperant, tum quas ipse mox laturus esset, additis certis promissionibus, postulat. Hoc vero postulato generali praeparatam quodammodo gentem Israeliticam fuisse, ad leges illas, quas mox promulgaturus Deus erat, accipiendas, recte dixeris.

* Non tantum, cum in deserto Sin versarentur, priusquam ad montem Sinai peruenerunt, Israelitae coturnicibus satiati sunt, *Exod. XVI. 13.* sed & deinceps, cum in Kibroth Hattaauah stationem haberent, *Num. XI. 18. seqq.* In ebraeo vox שְׂלָו est, quam vulgo *coturnicem* reddunt, sed cuius obscurior aliis videtur significatio. Illis, qui coturnices intelligunt, exemplum praeiuit FLAV. IOSEPHVS, quippe qui habet ὀρτύγων πλῆθος, *coturnicum multitudinem, antiquit. iudaic. lib. III. cap. I.* Septuaginta vertunt per: ὀρτυγομήτρας, quos etiam sequitur auctor libri *sapientiae, cap. XVI. 2. 3. XIX. 12.* & PHILO, de *vita Mosis libr. I.* Quo ipso tamen a IOSEPHO non dissentiunt, si illis credimus, qui, ὀρτυγομήτρας coturnicum speciem esse, contendunt. Ebraei recentiores non satis sibi constant, sed in eo

saltem

ſaltem conueniunt, fuiſſe auium ſpeciem; qui autem, ſpeciatim coturnices fuiſſe, aiunt, traditione potius, aliorumque auctoritate, quam certa ratione, nituntur. Hinc in *libro radicum*, R. DAVID KIMCHI: שלו מין עוף והוא שמן מאוד ואומרין שהוא שקורין בלעז קליא *Selau ſpecies auis eſt, eaque pinguis valde, & dicunt, eam illam eſſe, quae lingua barbara vocatur Kulia, h. e. coturnix.* Cum itaque illa de coturnicibus ſententia incerto admodum & lubrico fundamento niti videatur, in aliam ingreſſus eſt vir ſummus IOBVS LVDOLPHVS. Cum enim in locum quendam PORPHYRII περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων, *lib. I. §. XXV.* incidiſſet, vbi exercitum in Africa fame laborantem, superuenientibus locuſtis ſeruatum fuiſſe, dicit, animum eius ſuſpicio ſubiit, annon etiam per שלוים, quibus in deſerto cibati ſunt Iſraelitae, locuſtae intelligendae ſint? Rationes eius praecipuae, quibus ſuam ſententiam firmare annifus eſt, hae ſunt: vocabulum illud שלו, cuius vera ſignificatio aeque ac aliarum vocum plurium in captiuitate Babylonica deperdita fuerit, ab ONKELOSO, aliisque interpretibus orientalibus, vt Syro, Arabe, retineri tantum, at non intelligi; occidentales vero ſolius IOSEPHI auctoritate niti, à quo tamen diſſentiant LXX, auctor libri *ſapientiae*, ac PHILO cum ὀρτυγομήτρας non ſint coturnices; vniuerſam Iudaeorum turbam a IOSEPHO itidem diſſentire, vel ſaltem dubitare; quoad rem ipſam vero & ſenſum, niſi in omnibus iſtius hiſtoriae articulis naturae vim facere, & mera miracula fingere velis, textum neque ad ortygometras, neque ad coturnices accommodari poſſe; contra, ſi vocem hanc de locuſtarum quadam ſpecie munda accipias, ſiue multitudinem, ſiue latitudinem, ſiue altitudinem, ſiue collectionem atque tractationem earum ſpectes, omnia prona eſſe atque intellectu facilia; etiamſi denique nomen hoc inter locuſtas mundas a Moſe nominatas non reperiatur, potuiſſe tamen vnius illarum eſſe, vel ſynonymum, vel ſpeciem aliquam quatuor illarum principalium, cuius nomen ſpecificum ibi expreſſum non eſt. Hanc ſuam ſententiam vir doctiſſimus prolixe proponit & comprobat, in *comment. ad hiſtor. aethiop. ad lib. I. cap. XIII. num. XCVI pag. 172.* eamque iterum defendit peculiari diatriba, quae appendicis ſecundae vicem ad *hiſtoriam aethiopicam*

ſuſti-

sustinet. Non tamen forte deerunt, quae eam adhuc dubiam aut incertam, saltem receptam illam de coturnicibus, probabiliorem reddant. Duriusculum primo multis videbitur, vocis שלו significationem genuinam tempore captiuitatis Babylonicae deperditam; nec eam aut ONKELOSO, aut aliis interpretibus orientalibus, intellectam. IOSEPHVM a LXX interpretibus atque PHILONE, itemque libro *sapientiae* dissentire, frustra dicitur. Ortygometras enim coturnicum fuisse speciem, vel ipsum nomen docet. Et licet ARISTOTELES, *histor. animal. libr. VIII. cap. XII.* a coturnicibus ortygometras distinguat, hoc tamen itidem ea ratione intelligi potest, vt saltem, ortygometras, coturnicum speciem fuisse, innuat. Consensus itaque PHILONIS, IOSEPHI, & auctoris libri *sapientiae* cum LXX interpretibus efficit, vt credamus, eos minime ignorasse, quid vox שלו significet. Reliqui Ebraeorum doctores, etsi non inter se consentiant, receptam tamen apud multos eorum hanc esse sententiam, quae coturnices intelligit, ex allato antea KIMCHII loco patet. Vnde, & traditionem huius rei in hac gente, in hocce genere non spernendam, fuisse, constat. Sed caput causae in eo consistit, an, quae a Mose hac de re narrantur, ad coturnices aeque ac locustas accommodari queant? Id vero fieri non posse, vir summus putat, *nisi in omnibus istius historiae articulis naturae vim facere & mera miracula fingere velis.* Ego quidem non puto necesse esse, vt mera miracula fingamus, simul vero, eum non inepte agere, existimo, qui, in carnis huius aeque ac panis seu mannae suppeditatione, miraculum intercessisse, existimauerit. Interim, si non omnia, certe pleraque de coturnicibus ita explicari possunt, vt ad miracula vbique confugere necesse non sit. Primo enim dicitur, vehementi vento ab occidente spirante tantam subuectam coturnicum copiam. Ex occidente autem dum aduectae dicuntur, vix aliter hoc capiendum, quam quod sinum arabicum transiuerint, quem & ingentem coturnicum multitudinem alere, tradit IOSEPHVS, *antiquit. iudaic. lib. III. cap. I.* quemadmodum & in ebraeo est מים *a mari.* De coturnicibus autem constat, quod & maria cateruatim transuolent, & vento vehantur. Vtrumque testatur PLINIVS: *Aduolant & hae simili modo* (ac grues) *non sine periculo nauigantium, cum appropinquauere terris. Quippe velis saepe insidunt*

insidunt, & hoc semper noctu, merguntque nauigia. Iter est his per hospitia certa. Austro non volant, humido scilicet, & grauiore vento. AVRA TAMEN VEHI VOLVNT, propter pondus corporum viresque paruas, histor. natur lib. X. cap. XXIII. Sed & DIODORVS SICVLVS: Φέρονται αὐτοὶ κατ' ἀγέλας ἐκ τοῦ πελάγους, *feruntur* (coturnices) *gregatim ex mari; libr. I. pag. 55.* Dicitur porro, ventum sparsisse seu diffudisse Selauim in castra vel super castra. Quod in locustas quidem, sed minime in coturnices quadrare, vir summus existimat. Sed fieri tamen potuit, vt coturnices etiam, quas per aërem vento aliquamdiu ferri, ex PLINIO obseruauimus, ob lassitudinem, vento etiam forte deficiente, in terram caderent. Praecipuum vir doctissimus praesidium in multitudine τῶν שלוים collocat. Dicuntur enim spatia circa castra deserta per iter vnius diei texisse, & quidem tanta copia, vt ad duos cubitos variis in locis coaceruarentur. Quod cum de locustis, amplissima terrarum spatia aliquando occupantibus, & magno incolarum malo depascentibus, facile intelligatur, de coturnicibus dici non posse, videtur, nisi & creatas eas a Deo tanto numero, & nouo miraculo vento singulari huc allatas, asserere velimus. At coturnices quoque immani numero volare, productis in medium veterum testimoniis, luculenter comprobauit SAM. BOCHARTVS, *hieroz part. II. lib. I. cap. XV.* Nec necesse fuit, vt coturnices Deus crearet, cum ex variis terrae partibus tantam adducere multitudinem potuerit, quae satiandis Israelitis sufficeret. Quod aeque ei facile fuit, ac, quod eius iussu in arcam Noachi se contulerunt omnium animalium species, quae, ne diluuii aquis perirent, seruari hac ratione debebant. Cur vero omne hinc miraculum excludere debeamus, nullam ego rationem video. Denique, quod ad collectionem & tractationem τῶν שלוים attinet, Moses dicit: וישטחו להם שטח *expandendo sibi expanderunt*, hoc est, aëri expanderunt (coturnices) sale conditas, vt eas siccarent, & ita a putredine conseruarent. Qua quidem ratione in coturnices non minus, quam locustas, hoc quadrabit; nec multum viro doctissimo proderit, quod obseruat, locustas ab Arabibus soli feruenti exponi, & ita edi. Coturnices enim & hac ratione conseruari potuisse, res ipsa

ipſa docet. Aliorum itaque nunc eſto iudicium, annon ad coturnices aeque ac locuſtas accommodari queant, quae Moſes diuinus ſcriptor hac de re narrat. Vnicum adhuc addere liceat. Etſi non negem, locuſtas quasdam ad cibum aptas eſſe, & *carnis* nomine venire poſſe, merito tamen dubito, an Iſraelitis tam gratae fuerint, aut eſſe potuerint, vt aegyptiacas delicias hac ratione compenſari crediderint. Certe, & Ioanni baptiſtae locuſtas pro cibo fuiſſe, conſtat, *Math. III. 4.* Sed eundem ab auſtero vitae genere ibidem, vt & alias, commendari, nouimus.

** Et nomen, & res ipſa eruditis diſceptandi argumentum praebuit. Fieri id ſolet, cum de rebus, a noſtra memoria remotisſimis, nobisque plane ignotis, ſermo eſt. Ad nomen enim quod attinet, cum Iſraelitae hocce cibi genus viderunt, dixiſſe eos, Moſes auctor eſt: מן הוא eo quod ignorarent, מה־הוא *quid illud eſſet?* Ebraeorum magiſtri, R. SAL. IARCHI, R. ABEN ESRA, aliique, quibus multi etiam e chriſtianis adſtipulantur, vocem hanc a verbo מנה *conſtituit*, *parauit*, deriuant, idemque, ac cibum paratum, ſignificare, perhibent. Quibus alii opponunt, quod tum ſequentia non ſatis reſpondeant, nec ſenſus rite fluat, ſi hunc eum eſſe dicas: *vocarunt cibum paratum, quia neſciebant, quid eſſet?* Alii מן particulam chaldaicam aut ſyriacam eſſe putant, quae ſignificet, *quid?* Quo pacto ſenſus verborum ſatis quidem concinnus inde reſultat, ſed, cur Ebraei hac occaſione voce chaldaea aut ſyra vſi ſint, ratio probabilis nulla reddi poteſt. Alii itaque, vocem aegyptiam eſſe, cenſent, quae mannam ordinariam ſignificet, & qua Iſraelitae panem iſtum a Deo ſibi ſubminiſtratum, ob ſimilitudinem cum manna ordinaria, inſigniuerint. Quod ſatis equidem veroſimile eſſet, ſi modo conſtaret, hanc vocem olim aqud Aegyptios fuiſſe vſitatam, & mannam ordinariam ſignificaſſe. Omnium rectiſſime mihi hinc ſe expedire videntur, qui ex lingua ſyriaca colligunt, particulam מן *quid* in lingua ebraea olim fuiſſe vſitatam, ac deinceps in deſuetudinem abiiſſe. Facile vtique fieri potuit, vt voces quaedam olim vſitatae vſurpari deinceps deſierint. Senſus praeterea verborum ita optime ſibi conſtat. Conſentiunt etiam LXX. interpretes, vertendo:

tendo: τί ἐστι τοῦτο, & vulgatus: *quid hoc est?* quos & alii magno sequuntur numero. conf. & AVGVST. PFEIFFERVS, *dub. vexat. centur. I. loc. XCIV. pag. 231. seqq.* Ad rem ipsam quod attinet, Moses mannam describit partim a figura & magnitudine, partim a colore, partim a sapore. De magnitudine & figura dicit, fuisse minutum quiddam instar pruinae, & מחספס, h. e. *rotundum*, vt R. DAVID KIMCHII explicat. Etsi enim alii aliter hanc vocem transferant, KIMCHII tamen ideo praeferenda videtur sententia, quod deinceps *semini coriandri* (LXX habent: κορίου σπέρμα) comparetur, vnde & iidem LXX vocem מחספס redidrunt: ὡσεὶ κόριον. A semine coriandri tamen colore differebat, vnde pruinae confertur, diciturque fuisse לבן *candidum*, instar bdellii: ועינו כעין הבדלח & *species eius quasi species bdellii.* Vbi quidem iterum interpretes, quid בדלח sit, inter se dissentiunt, aliis cum LXX interpretibus & R. SAL. IARCHI per *crystallum*, aliis cum R. ABARBANELE per *margaritam*, aliis aliter eam vertentibus. Sed, quicquid demum per בדלח intelligatur, ex reliquis mannae descriptionibus satis patet, eam ob candorem summum cum bdellio comparari. Atque hoc nobis sufficit. Ratione saporis *Exod. XVI. 31.* melli comparatur, vt *Num. XI. 8.* sapor eius olei instar fuisse dicitur. Coniungi vtrumque potest, vt sapor eius fuerit instar dulcissimi olei, vel vt mellitus sapor fuerit solius mannae, oleosus vero placentarum coctarum, cui admixta erat. Mannam saporem, qui singulis maxime gratus esset, habuisse, quorundam ebraeae gentis doctorum commentum est, quorum hac de re placita adfert IOAN. BVXTORFFIVS, *dissert. de manna cap. III.* Satis vero illud ex querela & fastidio Israelitarum refellitur. Superest, vt disquiramus, an manna ista, quam hactenus descripsimus, eadem sit cum manna ordinaria, cuius apud medicos, rerumque naturalium scriptores, frequens mentio. Non enim desunt, qui hoc affirmant, adeoque miraculum, quod tum populo Israelitico exhibitum fuit, non in ipsius substantiae noua productione, sed in modo, quo manna quotidie tanta copia, vt omnibus Israelitis alendis sufficeret, suppeditata fuit, constitisse, autumant. Ingressi in hanc sententiam sunt doctissimi viri FRANCISCVS VALESIVS, *philos. sacr. cap. LVI.* LEVINVS LEMMIVS, *explicat. herbar. bibl.*

cap. III. HENRICVS SALMVTHVS, ad *Guidonis Pancirolli res memorab. part. II. tit. VI. pag. 130. seqq.* immo & CLAVDIVS SALMASIVS, in *comment. de manna.* Sed eandem quoque ſententiam tuendam ſibi ſumſit vir doctiſſimus HERMANNVS VON DER HARDT, in *ephemerid. philolog. diſcurſ. VII. pag. 95. ſeqq.* & in *vindiciis pag. 163. ſeqq.* Plerique autem, qui iſtud aſſerunt, nituntur conuenientia, quam inter mannam ordinariam, & panem iſtum Iſraelitarum intercedere, ſibi perſuadent. Verum iſtam conuenientiam ſupponunt potius, quam rite demonſtrant. Etenim manna Iſraelitarum orto ſole liquefiebat, cum manna ordinaria, quae in Perſia atque Arabia inuenitur, potius incraſſeſcat. Recte praeterea viris doctis obſeruatum, mannam ordinariam ex foliis certarum arborum colligi aut excuti, nec vsquam in terra inueniri, niſi ſub iis arboribus, cum contra manna Iſraelitica in terram circa Iſraelitarum tentoria e nubibus caderet. Mannam nimirum vulgarem ſpeciem eſſe gummi, certo tempore anni ex certis arboribus defluentis, cum manna Iſraelitica eſſet ros aliquis inuſitatus, & diuino miraculo euectus. Recte id quoque & erudite obſeruatum IOANNI CLERICO, ad *Exod. XVI. 21.* His addere porro licet, quod in deſerto manna Iſraelitis fuerit ſuppeditata, vbi alias eiusmodi quid non reperitur, & quidem quotidie per annos quadraginta. Quod ſi virtute diuina mannam ordinariam eo delatam, idque tam diu & tanta copia, quam diu Iſraelitarum indigentia hoc requirebat, dicas, non minus hoc erit miraculum, quam ſi a Deo ipſam mannam creatam ſtatuas. Manna quoque die ſabbatho non reperiebatur, quod de ordinaria dici nequit. Sed Deus quoque in vrna ſeruari eius particulam voluit, & in adyto reponi in perpetuam rei memoriam. Quod ſine ratione, certe ſine praegnanti cauſa factum eſſet, ſi manna ordinaria fuiſſet, cuius copia Iſraelitis ſemper fieri potuiſſet, inde vt cognoſcerent illud panis genus, quo patres eorum in deſerto Deus nutriuerat. Mitto ſcripturae dicta, quibus inter maxima miracula refertur, quod populum Iſraeliticum manna cibauerit; vt *Pſalm. LXXVIII. 23. 24.* item *Pſalm. CV. 40.* itemque, quod *Exod. XVI. 15.* & *Deut. VIII 3.* Moſes diſerte dicat: *Cibauit te* (Deus) *manna, quod nec tu cognouiſti, nec patres tui cognouerunt.* Quae omnia, ſi iunctim ſpectentur, de noſtrae ſententiae veritate quemquam dubitare prorſus prohibent. Non me fugit, quae hic excipiat vir

vir doctiſſimus HERMANNVS VON DER HARDT, in *vindiciis pag. 169. ſeqq* Sed ea ingenioſiora, quam ſolidiora eſſe, quilibet, aequa lance rem omnem trutinans, facile deprehendet. Mannam Iſraelitarum naturalem non fuiſſe, praeter alios etiam demonſtrauit ANTONIVS DEVSINGIVS, *faſcicul. diſſertation.* de *manna pag. 458. ſeqq.*

§. XVII.

Sabbathi hinc renouata memoria, * ex Sinis ſolitudine caſtra in Raphidim mouent, ibique aquae defectu laborantes, excitata ſeditione, in Moſen inſurgunt. Sed petra Horebi, Moſis baculo praeſentibus Ebraeorum ſenioribus percuſſa, aquam emiſit ea copia, vt omnibus potandis ſufficeret. ** Eodem in loco, cui ob Iſraelitarum cum Moſe contentionem, Maſſah & Meriba nomen inditum, dum haerebant, *** Amalekitae in eos faciebant impetum, at a Ioſua, preces interea ad Deum fundente Moſe, victi, ſuae audaciae promeritas dedere poenas, memoria eorum tandem ob facinoris improbitatem, ab Ebraeis prorſus delenda. * Sed & Iethro, Midianitarum ſacerdos, idemque ſocer Moſis, ibidem poſt victoriam ab Amalekitis reportatam, ad eum venit, ex cuius conſilio Moſes iudices inferiores conſtituit, eo quod ipſe ſolus tot negotiis expediendis, litibusque omnibus componendis, non ſufficeret. **

* *Exod. XVI. 23. 24.* Qui enim hic ſabbathum primum inſtitutum putant, falluntur, quod alibi oſtenditur.

** Notanda hic prima eſt populi murmuratio, qua animum incredulum & immorigerum prodidit. Si aquam a Deo petiiſſet, nihil feciſſet, quod contra officium eſſet. Iam vero vocata in dubium Numinis potentia, conuitiis laceſſere Moſen, crimen grauiſſimum erat. Hinc & Moſes: *quare mecum rixamini? quare dominum tentatis?* Sed parum iſtis apud populum furibundum proficiebat. Ipſum enim, quod Deus in eos contulerat, beneficium,

quodue ipsimet maximi antea fecerant, illi exprobrantes, omnemque mali culpam in eum conferentes, *quare*, inquiunt, *sic nos eduxistis ex Aegypto, vt nos, liberos nostros, pecudesque nostras siti enecaretis?* Moses eum Numinis auxilium implorasset, assumtis secum aliquot e senibus Israelis, virga, qua tot miracula iam ediderat, rupem in monte Horebo, in cuius vertice symbolo maiestatis suae Deus praesentiam suam significauit, percutere iussus est, vnde magna statim aquae copia profluxit. Seniores nimirum quosdam secum assumere iussus est, vt testes huius rei essent, ex rupe, a Mose percussa, aquam profluxisse. Facile enim ceteroquin in eam deuenire sententiam potuissent, aquarum fontem casu ibi repertum, aut iam antea Mosi notum fuisse. Recte id obseruatum R. IS. ABARBANELI, ad *exod. XVII, 5.* Quo minus vero totus populus ad spectandum miraculum admissus fuit, ad confusionem euitandam factum videtur. Num vero iam antea aquae vena in rupe ista fuerit, an iussu Numinis subito aqua ibi extiterit, nobis non liquet. Prius si asseras, maximum nihilosecius miraculum esse non desinet, quod petra baculo Mosis percussa, aqua ista statim eruperit: ne dicam, quod nemini mortalium sine Numinis indicio, venam aquae ibi esse, constare potuisset. Rem istam in medio itaque relinquit PHILO, quem hac de re audire iuuabit. Τούτων μὲν οὖν πολλὴν ἦγον ἀφθονίαν οὐκ ἐπιλειπόντων, ὕδατος δὲ καὶ πάλιν πιέσαν δεινὴ σπάνις ἐπιγίνεται, καὶ πρὸς ἀπόγνωσιν ἤδη τρεπομένων σωτηρίας, λαβὼν Μωϋσῆς τὴν ἱερὰν ἐκείνην βακτηρίαν, δι' ἧς τὰ κατ' Αἴγυπτον ἀπετέλεσε σημεῖα, θεοφορηθεὶς τὴν ἀκρότομον παίει πέτραν· ἡ δ' εἴτε προϋποκειμένης πηγῆς φλέβα καίριον διακοπεῖσα, εἴτε καὶ τότε πρῶτον ὕδατος ἀφανέσιν ὑπονόμοις εἰς αὐτὴν ἀθρόου συρρυέντος, καὶ σφόδρα ἐκθλιβέντος, ἀναστομωθεῖσα τῇ βίᾳ τῆς φορᾶς, κρουνηδὸν ἐκχεῖται, ὡς μὴ τότε μόνον παρασχεῖν ἄκος δίψης, ἀλλὰ καὶ πρὸς πλείω χρόνον τοσαύταις μυριάσιν ἀφθονίαν ποτοῦ. *In hac copia ciborum* (de coturnicibus antea locutus erat) *interuenit magna potus inopia; iamque deplorata erat salus omnium, cum Moses sumta sacra illa virga, per quam in Ae-*

in Aegypto prodigia patrauerat, Numine correptus, summum petrae apicem percutit; quae (petra) *seu vena opportuno ictu aperta, seu aquis tum primum eo corriuatis per occultos cuniculos, erumpentibusque prae impetu, more fontis tantum profudit, quantum & ad sitis remedium, & ad diuturnam aquationem suffecit tot millibus; de vita Mosis lib. I. p. 635.* Vix tamen credibile, venam quandam aquae iam antea ibi existentem, tantam aquarum copiam emittere potuisse: vnde alterum verosimilius, Numinis potentia & voluntate subito aquam, quae omnibus sufficeret, ibi confluxisse. Nec ideo statuendum, ipsam petram in aquam mutatam fuisse, quae quorundam est sententia. Quod enim *Psalm. CXIV. 8.* dicitur: *qui conuertit petram in stagna aquarum, & rupem in fontem aquarum*, hoc ratione quadam poëtica ita dictum, res ipsa docet. Ceterum insignem fuisse aquarum copiam, quae ex petra profluxit, vel inde constat, quod tot hominum millibus potandis suffecerit. Idque confirmat etiam psalmus *LXXVIII. 15, 16. diuisit rupes & potauit eos abundanter, vti ex abysso. Educebat flumina ex rupe, & decurrere fecit aquas, vti riuos.* Id vero ita capiendum, aquam istam suffecisse omnibus, quam diu eo in loco commorati sunt Israelitae, etsi non desint, qui, hancce rupem toto isto, quo in deserto vixerunt, itinere, aquam illis praebuisse, existimant, quamuis de modo & ratione inter se non consentiant. Iudaei comminiscuntur, rupem in omni profectione Israelem vbique comitatam; quin etiam, vbi tabernaculum subsisteret, eam quoque consedisse, atque mansisse in atrio conuentus. Hinc & rupem, quae primum percussa est in Sin, eandem fuisse, quae in Kadesch denuo a Mose percussa fuerit, eo quod morte Miriami exaruisset, existimant. Legendus de hisce Ebraeorum commentis IO. BVXTORFIVS, in *historia petrae in deserto cap. V.* Sapientior reliquis Iudaeis PHILO est, qui, Israelitas aqua ista ex rupe profluente hydrias suas impleuisse, auctor est: τὰ γὰρ ὑδρεῖα πάντ' ἐπλήρωσαν ὡς καὶ πρότερον ἀπὸ τῶν πηγῶν αἳ πικραὶ μὲν ἦσαν φύσει, μετέβαλον δ' ἐπιφροσύνῃ θείᾳ πρὸς τὸ γλύκιον. *omnes enim hydrias impleuerunt, sicut prius ad fontes amaros in dulcem naturam versos Dei prouidentia; l. c.* Quod si ita capiatur, quemadmodum omnino capiendum videtur, Israe-

Israelitas hydrias aqua ista impleuisse, vt ad certum tempus in itinere istis sufficeret, nihil, quod absonum sit, PHILO asserit, etsi a Mose istud non referatur. Sunt vero alii, qui, riuos ex rupe ista per totum desertum se diffudisse, autumant, adeo vt quamdiu Israelitae in eo peregrinarentur, aquam illis suppeditarent. Et hi quidem ea maxime nituntur ratione, quod Paulus *I. Cor. X. 4.* petrae spiritualis, quae Israelitas in deserto secuta sit, mentionem faciat: ἔπινον ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθούσης πέτρας. Hoc enim ea ratione capiunt, vt per petram spiritualem, aquas ex petra Christum repraesentante profluentes, & Israelitas per totum desertum comitantes, intelligant. Ita praeter alios reformatae cumprimis ecclesiae doctores, CHRISTIANVS SCHOTANVS, in *bibliotheca sacra hist. vet. testam. tom. II. p. 178.* & MELCHIOR LEIDEKKERVS, de *republ. Ebraeorum lib. IV. cap. VI. p. 214.* Verum cum apostolus diserte addat, se per petram istam intelligere Christum, ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ χριστός, omni fundamento haec destituitur sententia: quam pluribus etiam impugnat ABRAHAMVS CALOVIVS, ad *I. Cor. X. 4.* Diiudicanda hinc etiam, quae de petra spirituali differit HERMANNVS VON DER HARDT, in *ephemerid. philolog. discurs. VIII. p. 105. seqq.* Ceterum percussionem hancce petrae, de qua hactenus locuti sumus, quaeue anno primo exitus ex Aegypto contigit, diuersam esse ab ea, quae *Num. XX. 2. seqq.* narratur, quaeue initio anni quadragesimi peregrinationis per desertum facta est, praeter alia, locorum etiam diuersitas docet. Prior enim illa ad montem Horeb, cum Israelitae castra haberent in Raphidim, posterior autem in deserto Kadesch contigit.

*** vid. *Exod. XVII. 7.* LXX interpretes, ceu nomen appellatiuum, vertunt: πειρασμὸς καὶ λοιδόρησις. Duo haecce nomina *Massa* & *Meriba* eidem loco haesisse, vel ex addita ratione, *propter iurgium filiorum Israel, & quia tentauerunt dominum*, liquet. Quod vero IAC. BONFRERIVS, ad *h. l.* existimat, duo etiam loca fuisse diuersa, & vocem מריבה in ebraeo redundare, inane est, & vel ex ipsa illa addita ratione denominationis refelli potest.

* Constat hoc ex *Exod. XVII. 9. seqq.* Amalekitae nulla ratione

tione laesi, per summum nefas Israelitas inuadebant. Delectum hinc in castris habere iubetur Iosua, cui suprema rerum bellicarum administratio demandata. Numinis enim potius virtute, quam Israelitarum armis cum vincendi essent Amalekitae, omnes educere, necesse non erat. Idque deinceps patuit, cum Moses vna cum Aarone & Huro, in summum montis iugum ascendisset. Quamdiu enim eleuatae & erectae erant viri sanctissimi manus, superiores erant Israelitae. Discere hinc omnes debent, quanta precum vis sit & efficacia. Victoria tandem hac ratione ad Israelitas transeunte, rem tam memorabilem scriptis consignare Moses iussus est, simulque Iosuae significare, hanc esse Numinis voluntatem, vt Amalekitae omnes data occasione ad internecionem deleantur: *scribe hoc in libro, in memoriam, & dicito audiente Iosua, me sub coelo Amalcki memoriam deleturum.* Quod annon seuerum nimis fuerit decretum; dubitari forte posset. Sed summam Amalekitarum iniquitatem poena ista grauissima dignam fuisse, facile intelliget, qui secum expenderit, eos absque vlla iniuria sibi illata Israelitas adortos; gentem recens ex seruitute aegyptiaca egressam, belli rudem, in itinere constitutam, armis non satis instructam, idque non aliam ob causam, quam aut odio gentis, aut praedae cupiditate; vnde non alio loco, quam pessimi latrones haberi poterant. Quae cum manifesta sint, vt ad Iudaeorum de Amalekitarum crudelitate confugiamus fabulas, necesse non est. Legi possunt apud GVIL. SCHICKARDVM, de *iure regio Ebr. cap. V.* Saniora sunt, quae R. IS. ABARBANEL, ad *h. l.* habet, & R. MOS. MAIMONIDES, *mor. neuoch. part. III. cap. XLI.* Iungendus SIMON EPISCOPIVS, *instit. theol lib. III. cap. IX.* qui tamen sine ratione, verborum Numinis hunc sensum esse statuit, eos, si se non dederint, imperioque Israelitarum subiecerint, interficiendos esse. Quod Deus hic praecepit, a Saule demum executioni datum, ex *I. Samuel. XV.* constat. Moses vero eo in loco, quo ista gesta erant, altare extruxit, eique nomen imposuit: יהוה נסי *dominus signum* seu *vexillum meum.* Condocere namque hocce monumento Israelitas voluit, non ipsorum virtute, sed Numinis auxilio fractos victosque esse Amalekitas. Additur vero porro: ויאמר כי־יד על כס יה מלחמה ליהוה

בעמלק

בעמלק מדור ודור *& dixit* (Moses) *quia manus super solium Dei, quod bellum erit Domino contra Amalek, a generatione in generationem.* Quae verba cum obscuriora sint, mire torserunt interpretum ingenia. Immo non defuerunt, qui ipsum textum sollicitarent, pro כס legendum esse נס existimantes, vt ita ratio his verbis redderetur, cur altari nomen fecerit: יהוה נסי. Ita SEB. CASTALIO & IO. CLERICVS ad *h. l.* Licet vero tum sensus satis concinnus inde resultet; & alias etiam frequentissimum sit, vt nominum impositorum ratio per allusionem quandam reddatur, nimis tamen violentum hoc iure merito que censetur. Neque etiam ratio his verbis redditur, cur altare illud ita dictum sit: sed ויאמר exponi potest: *addidit seu adiecit Moses.* Missis autem reliquis virorum doctorum sententiis, quas in compendio refert AVGVSTVS PFEIFFERVS, *dub. vexat. centur. I. loc. XCV. pag. 213.* illis suffragari non dubito, qui, verbis יד על כס יה ad iurandi ritum apud veteres vsitatum respici, existimant, vt sensus sit: *& dixit* (Moses) *quia manus super thronum Iah,* (quia Deus hoc firmiter secum constituit, atque decreuit, &, vt homines facere solent, iuramento velut confirmauit, manu erecta, seu throno imposita, memoriam Amaleki prorsus delendam esse) *ideo bellum Domino erit perpetuum contra Amalekum.* Alii equidem ad Mosen potius, quam Deum, iuramentum referre malunt, vt sensus sit: *quia manus* (mea) *est ad thronum Dei* (hoc est, ad coelum) *erit bellum Domino &c.* Sed iuxta primam explicationem cuncta, ni fallor, rectius fluunt, meliusque cohaerent. Ratio enim ita redditur, cur perpetuum Domino cum Amalekitis futurum sit bellum, quia scilicet firmiter decreuerat, & iuramento velut confirmauerat, memoriam eorum prorsus delendam esse. Et quemadmodum non est infrequens, vt Deus iurare dicatur, vt vel ex *Ebr. VI. 13.* patet, ita nihil obstat, quo minus ἀνθρωποπαθῶς ritus iurantium, vt manus eleuatio, aut eius in thronum impositio, illi tribuantur. Praeeuntem autem in hac interpretatione nobis habemus ONKELOSVM, qui verba Mosis ita παραφράζει: אמר בשבועה אמירא דא כן קדם דחילא וגו *dixit: iuramento assertum hoc est a terribili &c.* conf. & IO. DRVSIVS, *animaduers. lib. II. cap. XVI.* & THEODORVS HACKSPANIVS, in *notis ad h. loc.*

** vid.

** vid. *Exod. XVIII. 13. seqq.* De Iethrone supra dictum, *ad* §. *XI.* huius sectionis. Ex eo vero, quod Iethro hocce consilium Mosi dedit, non est colligendum, Mosen tam rudem aut imperitum fuisse, vt ipsemet non intelligeret, posse se hac ratione onere singulis ius dicendi ex parte liberari, quod viro cuidam docto placuit: sed diligentia potius Mosis omnibusque inseruiendi cupiditas hinc aestimanda, qui populi commodis suam sanitatem postposuit, adeoque Iethronis tandem precibus, vt iudices inferiores constitueret, inducendus erat. conf. HERM. WITSIVS. *miscellan. sacror. part. I. lib. I. c. VII.* §. *XIX. p. 50.* Iudices autem isti inferiores non erant vnius generis, sed diuidebantur in chiliarchos, centuriones, pentacontarchos, & decuriones, idque ea ratione, vt, quod iudicio decurionis absolui non poterat, deferretur ad pentacontarchum, & sic porro, vt chiliarchus tandem, quae ipse dirimere non poterat, ad Mosen referret. Hisce magistratibus, *Deut. I. 15.* adduntur שטרים *executores iudiciorum* seu *apparitores.* Ita enim hanc vocem intelligendam esse, docet IOAN. SELDENVS, de *synedr. Ebraeor. lib. I. cap. XV.* Accesserunt deinceps LXX seniores *Num. XI. vers. 24. seqq.* de quibus in sequentibus suo loco.

§. XVIII.

Ad montem Sinai cum tandem peruenissent, visum Deo, inito cum gente Israelitica federe, leges, quibus illis viuendum esset, solenni quadam ratione promulgare. Facta autem est ista promulgatio in monte Sinai, die ab exitu ex Aegypto, & primo paschate, quinquagesimo, ab ipso Deo, seu supremo legislatore, administris angelis, inter fulgura, tonitrua, flammas, terrae motus, clangores tubarum, ad maiestatem legislatoris significandam; primo quidem voce in populum Israeliticum directa, tum & scripto, seu tabulis lapideis, quibus decem verba seu praecepta, summam legum diuinarum comprehendentia, inscripta erant. * Addidit

dit vero Deus deinceps diuersis vicibus alias leges, ceremoniales & politicas, ad ecclesiam ac rempublicam Israeliticam spectantes.

* Quae de illustri hacce & in omne aeuum memorabili legislatione memoratu digna sunt, paulo distinctius explicare iuuabit. Primo itaque notandus est *legislator*, qui fuit Iehouah Deus Israelis, *vnicus ille legislator, qui seruare potest ac perdere*, *Iac. IV. 12.* cui vt omnium creatori imperium in omnes competit, quiue adeo potestate leges omnibus praescribendi gaudet; cui etiam Israelitae, ob ingentia beneficia in illos pariter ac eorum maiores collata, singulari quadam ratione ad obsequium erant obstricti. Atque de hocce legislatore vt omnibus constaret, promulgationem merito his verbis orditur: *Ego sum Iehouah Deus tuus.* Nec reprobanda est illorum sententia, qui speciatim filium Dei legislatoris hic functum munere contendunt. Angelum enim cum Mose & patribus in monte Sinai, cum lex promulgaretur, locutum, docet Stephanus protomartyr, *Actor. VII. 38.* Ille scilicet angelus, qui patribus & ipsi etiam Mosi in rubo apparuerat, qui rex, praeses & ductor erat Israelitarum, & in cuius medio erat nomen Iehouah, *Exod. XXIII. 20. 21.* qui & ipsa *Dei facies* dicitur, *Exod. XXIII. 15.* quem non alium esse, quam angelum illum increatum, seu filium Dei, satis constat. Quod & Paulus apostolus confirmat, cum eum, qui *de coelis locutus est, & cuius vox tunc,* (cum lex promulgaretur) *terram concussit*, Iesum Christum filium Dei fuisse, diserte testatur, *Ebr. XII. 26.* Adfuerunt tamen & *angeli* creati, vt ministri, ne quid, quod maiestatem legislatoris augere posset, deesset. Vnde & Stephanus protomartyr *Actor. VII. 53.* dicit, accepisse Israelitas legem εἰς διαταγὰς ἀγγέλων, *inter dispositiones angelorum*, hoc est, inter turmas angelorum ordine militari dispositas. Est enim Διαταγὴ vox militaris, significans exercitum in aciem dispositum. Ita a LXX interpretibus adhibetur *Iud. III. 23.* & ab auctore *lib. I. Maccab. cap. VI. 35.* conf. STEPHANVS LE MOYNE, *not. ad varia sacra pag. 183.* Confirmatque idem Moses, quando, Dominum *cum myriadibus sanctorum* ad promulgandam legem venisse, dicit, *Deut. XXXIII. 2.* Nimirum, vt reges principesque multo magnatum satel-

satellitio stipati ad actus solennes prodire solent, ita Deus more humano & hac in re agere cum Ebraeis voluit, vt terrorem animis eorum incuteret, & ad legis obseruantiam excitaret, quam tam magnifico adparatu latam esse, semper eos meminisse oportebat. Eosdem praeterea angelos, quorum ministerium in legis promulgatione apparuerat, transgressionis suae, si legem violarent, testes & vindices habituri erant. Nonnullis quoque non improbabile videtur, sonum verborum illorum, quibus concepta fuit lex, in aëre formatum fuisse opera angelorum. Deum enim proprie voce non vti, cum hoc sit imperfectionis, sed tamen vocem Dei dici, quae extraordinaria quadam ratione ad mentem Dei exprimendam in aëre fiat, quem in finem angelorum vtatur ministerio. Ita vir clarissimus HERMANNVS WITSIVS, de *oecon. feder. Dei cum hominibus lib. IV. cap. IV. §. VII. pag. 613.* qui & porro addit: cum tonitru & procella legem datam esse, tonitru faciente materiam vocis, quae verba legis proclamabat, ad quam accedere necesse fuerit articulationem, quam vocant, quae concinnata fuerit opera angelorum. Simile quid & PHILONI in mentem venisse videtur, cuius ibidem locum profert. Mihi vero ista sine ratione dici videntur. Etsi enim Deus proprie voce non vtatur, idque imperfectionis sit, nihil tamen obstat, quo minus ipsemet vocem formare potuerit, nec angelorum hac in re opus habebat ministerio. Quodsi non Deus ipse, sed angeli vocem formarunt, etiam angeli potius, quam Deus, legem tulisse, censendi sunt. Fauere equidem viro docto videtur effatum Pauli apostoli *Ebr. II. 2.* vbi τὸν δι' ἀγγέλων λαληθέντα λόγον firmum factum asserit: vnde videtur sequi, angelos fuisse, qui verba legis pronuntiauerint: sed ipsemet quoque non diffitetur, non deesse, qui de sola praesentia & stipatu angelorum haec verba exponant, vt *II. Timoth. II. vers. 2.* διὰ πολλῶν μαρτύρων. Addo, nondum euictum esse, Paulum de legis promulgatione ibi loqui. Sunt certe doctissimi viri, qui de aliis angelorum alloquiis, quibus Dei mandata hominibus exposuerunt, haec capere malunt. *Intelliguntur*, inquit SALOM. GLASSIVS, *sermones & reuelationes, quas Deus per angelos, ministros suos, olim in veteri testamento exposuit. Eae comparantur cum sermone euangelico, quem*

quem Christus noui testamenti μεσίτης docuit, & miraculis confirmauit; grammat. sacr. lib. III. tract. V. can. IX. add ABR. CALOVIVS, ad *Ebr. II. 2.* Sed vt reliqua exequamur, non praetermittendum quoque in hac legislatione *ministerium Mosis.* Mediatoris enim seu internuncii munere inter Deum & populum Israeliticum functus est. Hinc legem per angelos ordinatam *ἐν χειρὶ μεσίτου, in manu mediatoris* Paulus pronunciat, *Gal. III. 19.* conf. *Deut. XXXIII. 4. Ioan. I. 17.* Nec audiendi sunt, qui, Mosen eo tempore, quo decalogus promulgatus est, non in monte fuisse, sed in eodem ordine ac loco cum populo constitisse, autumant; quorum iam supra profligauimus errorem, ad §. *V.* huius sectionis, vbi etiam, quot vicibus Moses ad Deum in montem ascenderit, distincte explicauimus. Lex ipsa, quae tam solenni ratione a Deo promulgabatur, decem constabat verbis seu praeceptis, summam legum diuinarum vniuersalium, omnes homines obligantium, complectentibus, vnde & voce graeca δεκάλογος passim dici solet. vid. *Exod. XXXIV. vers. 28. Deut. IV. vers. 13.* Adiunctam habebat comminationem grauissimam, in eos, qui hasce leges essent transgressuri, quod quidem legum proprium est; tum & diuinae gratiae promissiones iis factas, qui eas essent studiose obseruaturi, *Exod. XX. 5. 6.* Ad reliquas enim leges quod attinet, eas finita ista solenni promulgatione, diuersis vicibus Moses a Deo accepit, *Exod. XXIV. XXV. seqq.* conf. quae supra ad §. *V.* dicta sunt. *Modus* etiam *promulgationis* ideo obseruandus, quod *ore* primum, tum *scripto*, seu tabulis lapideis facta sit. Prius constat ex *Exod. XX. 1.* voceque tam sonora id factum, vt credamus, par est, vt omnes percipere dicta clare ac distincte potuerint. Vt vero eo minus obliuioni traderentur, tabulis, & quidem lapideis, Deus eas inscribere voluit. Quod enim lapidi insculptum aut incisum est, non temere temporis diuturnitate deletur, aut oblitteratur. Argumento vero id etiam erat, perennem istam legem esse atque perpetuam, omnique tempore eadem homines obstringi, cum leges contra ceremoniales ad certum tempus durare deberent, abrogandae scilicet, cum venisset Messias, vt vmbra aduentante corpore euanescit; quod identidem de ciuilibus intelligendum, cum ipsa Ebraeorum republica desituris.

Simul

Simul tamen, vt puto, tabulis istis lapideis humani cordis duritics significabatur, quippe quod non nisi diuina virtute emolliri & ad meliora flecti potest. Solius Dei hoc opus esse, significatur, quia ipse Deus verba illa tabulis inscripsit. Vnde conscriptae dicuntur באצבע אלהים *digito Dei*, *Exod. XXXI. 18.* scripturaque ista *scriptura Dei* vocatur, *cap. XXXII. 16.* Cumque priores illae tabulae a Mose confractae, Numinisque iussu aliae ab eo confectae essent, his itidem Deus ipse praecepta ista inscripsit, *Exod. XXXII. 19. XXXIV. 1.* Praeterea vt binae erant istae tabulae, ita & duobus lateribus suis מזה ומזה *hinc atque hinc* erant scriptae, *Exod. XXXII 15.* Quod nonnulli quidem ita intelligunt, vt existiment, tabulas ita comparatas fuisse, vt instar libri claudi potuerint, hinc a binis paginis se mutuo respicientibus fuisse conscriptas: alii vero, singulas ab vtraque sui parte leges illas inscriptas habuisse, quo ipso cautum fuerit, ne quid praeceptis illis vel demi vel addi potuerit. vid. IAC. BONFRERIVS, ad *h. l.* Vt vero nihil certi hac de re definiri potest, ita multo minus constat, quot praecepta singulis lateribus, siue bina iuxta priorem, siue quatuor iuxta posteriorem sententiam statuamus, fuerint inscripta. Quam enim hodie tenemus decalogi in duas tabulas partitionem, quarum prior officia hominis erga Deum, posterior erga alios complectitur, ex re ipsa potius, quam Mosaica illa inscriptione, desumta est. De ipso tandem decalogo, seu legis huius sensu & obligatione, ceterisque, quae obseruanda sint, alibi exponuntur. Superest igitur, vt de *tempore* & *loco*, & reliquis legislationis huius circumstantiis, aliquid addamus. Et ad tempus quidem quod attinet, promulgata lex ista fuit eodem anno, quo ex Aegypto egressi sunt Israelitae, die ab exitu & celebrato paschate, quinquagesimo, quod vel inde constat, quia in memoriam huius promulgationis institutum erat festum pentecostes. Incidebat autem ordinarie festum pentecostes in diem VI mensis Siuan, siue quinquagesimum a die secunda azymorum, seu a die XVI mensis Nisan, quo primus frugum manipulus offerri solebat. conf. FRID. SPANHEMIVS, *chronol. sacr. part. I. cap. XV. p. 74.* Locus promulgationis erat mons Sina, seu Sinai in deserto Arabiae, alias etiam Horeb, *Deut. V. 2. Exod. III. 1.* itemque *mons Dei I. reg.*

XIX.

XIX. 8. dictus. Montus iugum vel cacumen supereminens duplex fuisse, nonnulli obseruant, prius (venientibus ab occasu) *Horeb* dictum, quod longe inferius fuerit altero iugo, quod hodie adhuc Sinai appellatur. Locus ille incultus ac sterilis, in quo mons ille situs fuit, desertum Arabiae, naturam indolemque legis symbolo haud inconcinno adumbrauit, quippe quae sterilis itidem ac infoecunda censetur, cum homines, ob ἀδυναμίαν eam implendi, vitam & iustitiam ex ea frustra sperent. Eodemque ipsa nomina montium *Sinai* & *Horeb* collimare videntur. Sinai namque, si nonnullos audias, dictus est a voce סנה, quae in ebraea pariter ac arabica lingua, *spinam*, *rubum*, *fenticetum*, significat. Horeb autem, חורב *siccitatem* & *vastitatem* denotat. Ad eum vero montem, cum lex ferebatur, populo accedere non licuit. Cancellis enim non tantum septus fuit, sed populo etiam sub mortis poena interdictum, ne ad illum adpropinquaret, aut partem eius tangeret, *Exod. XIX. 13.* Immo ipsa animalia, quae ad illum accedebant, interficienda erant. Significatum vtique, lege diuina summam requiri sanctitatem; cuius cum post lapsum homines expertes sint, ad Deum propius illis accedere non licere, eoque nomine eos esse miserrimos, nisi ad Messiam se vera fide recipiant, cuius merito & sanguine nobis iterum aditus ad Deum patet; *Ebr. X. 22.* Interim licet eminus saltem populus staret, triduo tamen praecedenti, vestium ablutione atque abstinentia se praeparare ad legem audiendam iussus est, *Exod. XIX. 11. 14. 15.* Reliquae denique περιςάσεις a Mose diligenter commemoratae, tonitrua, fulgura, spissae caliginis nebula, montis cacumen obsidens, ad legislatoris maiestatem omnibus exhibendam, reuerentiamque animis populi imprimendam pertinebant; ex parte etiam naturam indolemque legis repraesentabant. vid. *Exod. XIX. 16. 18. Deut. IV. 11. Ebr. XII. 18.* Iudaeorum magistri de illustri hacce Mosis legislatione more suo multa comminiscuntur, quibus aut recensendis, aut refellendis non immorabimur. Legi talia possunt in capitulis R. ELIESERIS, *cap. XIX. XLVI.* & alibi. add. IO. BVXTORFFII *differtat. de decalogo.* FLAV. IOSEPHVS, *antiquitat. iudaic. libr. III. cap. IV. p. m. 77.* decalogi promulgationem enarrans, more suo multa ex ingenio suo addit. Interim profitetur, etsi nonnullis quaedam incredi-

incredibilia videri poterant, se tamen sibi religioni duxisse, discedere ab iis, quae a Mose litteris consignata sunt. Cum enim dixisset, procellas & fulgura, & fulmina significasse, Mosen ex sententia cum Deo propitio conuenisse, statim subiungit: καὶ περὶ μὲν τούτων ὡς βούλεται, φρονείτω ἕκαστος τῶν ἐντυγχανομένων· ἐμοὶ δὲ ἀνάγκη ταῦτα ἱστορεῖν καθάπερ ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις ἀναγέγραπται· *haec lecturi, vt cuique placuerit, accipiant, mihi certe fas non fuit, discedere ab illis, quae in sacra historia conscripta habentur.* Propositum quidem laudandum: modo ab ingenio suo, vt intra scripturae limites maneret, impetrare potuisset. Quod eum non potuisse, vel ex allatis constat. Cetera persequi non vacat.

§. XIX.

Dum Moses in monte apud Deum commorabatur *, leges porro, quas Ebraeis traditurus esset, edocendus, populus prauo impetu in transuersum actus, abrepto in sceleris societatem Aarone**, ad Aegyptiorum imitationem ***, vitulum, quem pro numine adoraret, conflauit. Qua re ita Deum offenderunt, vt pereundum omnibus fuisset, nisi precibus suis apud Deum obstitisset Moses, qui, postquam e monte descendit, maximopere ob tam turpe facinus indignatus, vitulum deturbatum in puluerem redegit, quem in aquam, quam bibebant Israelitae, coniecit. Fratre quoque Aarone acriter increpato, Leuitis imperat, vt armis arreptis in noxios irruerent; quod & promte fecerunt, triaque idololatrarum millia letho dederunt. *

* conf. quae supra ad §. V. huius sectionis, dicta sunt.

** Populus Israeliticus, cum Mosen per mensem in monte Sinai morantem expectasset, eundem periisse, ratus, de alia religione sibi constituenda, consilia agitare coepit. Ad Aaronem itaque, quem iis se absente praeesse Moses voluerat, primores accesserunt, ab eo postulantes, vt Numinis simulacrum, quod castris praeferretur, con-

 flare.

flaret. Primoribus id tribuimus, qui id consensu & voluntate populi fecerunt: cum, quo pacto ingens illa multitudo simul ad Aaronem accedere, & cum illo colloqui potuerit, intelligi nequeat. Culpa vero criminis penes totum populum fuit. Nec audiendi sunt intempestiui Israelitarum defensores, qui hocce crimen quouis modo ab iis amoliri annituntur. Quos inter & PHILO est, qui illud tribuit quibusdam *μὴ βεβαίοις τὰς φύσεις*, qui essent *inconstantis animi, in vita Mosis, lib. III. p. 677.* vt alii proselytis Aegyptiorum, qui permixti fuerint Israelitis, & Apis cultui in Aegypto adsueti. Sunt tamen ex ipsis Ebraeorum doctoribus, qui totius populi culpam grauissimam in hocce facinore agnoscunt. Notumque est istud illorum effatum, *nullam Israeli obtigisse poenam, in qua non fuerit vncia transgressionis vituli.* Dicebant itaque ad Aaronem. *fac nobis Deum, qui nobis praecat.* Vox אלהים, cum sit pluralis numeri, hic recte in singulari exprimitur, quemadmodum vel ex isto Nehemiae *cap. IX. 18.* constat: *Fecerunt sibi vitulum fusilem, & dixerunt:* זה אלהיך אשר העלך *hic est Deus tuus, qui te eduxit ex Aegypto.* Neque enim Israelitae existimarunt, ipsum aureum vitulum Deum esse, sed simulacrum veri Dei illum esse crediderunt. Ecquis, tam stolidos eos fuisse, sibi persuaserit, vt crederent, Aaronem posse facere Deos, aut vitulo aureo inesse diuinitatem? De vitulo isto, quem ex auro conflauerat, dicebat Aaron: *hic est Deus tuus, qui te eduxit ex Aegypto.* Quod profecto de ipso vitulo intelligere non poterat, quippe qui eo nondum erat tempore, cum Israelitae ex Aegypto educerentur. Immo omne dubium eximit ipse Aaron, dum ad festum concelebrandum populum conuocaturus, *cras*, inquit, *est festum Iehouae.* Veri itaque Dei simulacrum vitulum istum esse credebant. Cumque hac ratione, quam ab Aegyptiis didicerant, Deus coli nollet, eo ipso grauissimo se obstringebant crimine idololatriae. Ad Aaronem vero quod attinet, is non tantum populo vetita petenti non restitit, quod vel maxime ex muneris ratione facere debebat, sed aurum ad se adferri iussit, eoque liquefacto, ac in typum coniecto, vitulum aureum conflauit, quem postea caelo accuratius finxit, & spectandum populo proposuit. Verba ebraea ויצר אותו בחרט aliquid habent diffi-

difficultatis. Nonnulli enim, ad aurum ab Israelitis collatum ea referentes, cum IONATHANE paraphraste ita interpretantur: *& colligauit illud* (aurum) *in marsupio.* Tuetur hanc sententiam SAMVEL BOCHARTVS, in *hieroz. part. I. lib. II. cap. XXIV.* Sed rectius verba ista vertuntur: *& formauit illud caelo;* quemadmodum & LXX interpretes, & plerique veterum ac recentiorum vertunt. Nec obstat, quod idem vitulus fusilis dicatur. Primo enim aurum liquefactum, vt diximus, in typum coniecit, cumque crassior inde vituli forma prodiret, scalpro seu stilo deinceps eam magis expoliuit. Perinde autem est, siue Aaron ipse, siue per alios id fecerit, cum dubitari nequeat, fuisse in gente ebraea viros istius artis peritos; immo, ipsum Aaronem eius fuisse peritum, si dicamus, nihil obstabit. Ad rationes SAM. BOCHARTI, respondet IOAN. CLERICVS, ad *h. l.* Nonnulli patrum, vt LACTANTIVS, *lib. IV. cap. X.* TERTVLLIANVS, *adu. Iudaeos cap. II.* AVGVSTINVS, in *Psalm. LXXIII.* aliique, non vitulum; sed vituli saltem caput ab Aarone conflatum, existimant. Sed scripturae destituuntur suffragio, quae semper vituli, nunquam capitis saltem vitulini, meminit. In errorem forte inducti sunt ethnicorum calumnia, asini caput a Iudaeis adorari, tradentium. Ceterum, Aaronem grauissimo se obstrinxisse crimine, turpissimam populi idololatriam non tantum non impediendo, sed & promouendo, & exemplum velut praeeundo, ex dictis satis constat. Fuerunt nihilosecius, qui eum aut defendere aut excusare aggressi sunt. Id Iudaei quidam cumprimis agunt. Speciatim in ויקרא רבא multis defenditur, quod metu mortis, inuitus & cunctanter opus susceperit, sperans, Mosen interea a monte descensurum; hinc & non idolo, sed Iehouae festum indixisse. Immo sunt, qui asserunt, Hurum, quod populo se opposuisset, interfectum, eiusque exemplo Aaronem perterrefactum in placita populi consensisse. Addunt alii insulsa prorsus & absona commenta, coniecto auro in fornacem, vitulum boantem ac saltantem exiliisse. Talia in capitulis R. ELIESERIS, *cap. XLV.* traduntur. Defendunt quoque Aaronem Muhammedani, non ipsum, sed Samarin quendam, cui gens Samaritica originem suam debeat, vituli extitisse auctorem. Testimonia eorum hanc in rem exhibet IO. HENR. HOTTINGERVS, *exercitat. anti-Morin. §. XXII. fol. 26.* Sed & ex

 patri-

patribus fuerunt, qui mitius de Aarone sentirent, eumque aut defenderent, aut excusarent; quod non adeo mirandum, cum & alias ad quaeuis sanctorum veteris testamenti delicta emollienda, proni sint. conf. IAC. BONFRERIVS, ad *Exod. cap. XXIII. vers. 4. pag. 548.* Cumprimis autem ex recentioribus magno conatu, & vana ingenii & eruditionis ostentatione, id egit FRANCISCVS MONCEIVS, Frideuallianus Atrebatius, cuius pro Aarone apologia, sub titulo; *Aaronis purgati*, Atrebatii anno M DC VI edita, aliquoties, etiam Lipsiae anno M DC LXXXIX recusa est. Summa huius defensionis eo redit: Angelum populi ductorem, a Deo promissum, fuisse arcam seu cherubinum super arcam. Israelitas itaque, cum Moses tamdiu in monte commoraretur, morae impatientes, deque eius reditu desperantes, petiisse, sibi fieri Deos, qui ipsis praecederent, hoc est, postulasse angelum illum ductorem, seu cherubinum a Deo illis promissum. Quae illorum petitio cum reprehendi nequeat, nec Aaronem peccasse, dum illorum voluntati morem gessit, & cherubinum seu vitulum alatum efformauit, etsi postea populus occasionem idololatriae ea ex re acceperit. Quae omnia tam absona sunt, vt vix credibile sit, ea sani capitis homini in mentem venire potuisse. Falsum est, angelum illum ductorem populi, a Deo promissum, fuisse arcam seu cherubinum super arcam: quin potius ipsum filium Dei hunc populi ductorem fuisse, ex *Exod. XXIII. 20. 23.* item *XXXIII. 2. 14. 15.* supra comprobauimus. Falsum est, Israelitas ab Aarone petentes, vt Deos sibi faceret, nihil aliud, quam angelum illum ductorem a Deo promissum postulasse. Simulacrum enim Numinis externum, iuxta morem & consuetudinem Aegyptiorum, postulabant. Falsum itaque est, eos non peccasse, cum eiusmodi quid ab Aarone peterent; cum potius grauissimo idololatriae crimine se obstrinxerint, vt itidem ex dictis constat. Falsum denique est, Aaronem non peccasse, petitis Israelitarum relinquendo locum, cum in maximi criminis potius cum Israelitis venerit societatem: eoque magis culpandus est, quo plures eum retrahere debebant rationes, quo minus impiis istis populi postulatis annueret. Vnde & ab ipso Mose grauissime obiurgatur: *Quid tibi fecit hic populus, vt induceres super eum peccatum maximum*, *Exod. XXXII. 21.* Et de Deo ipso,

Deut.

Deut. IX. 20. dicitur: *aduersum Aaron quoque vehementer iratus, voluit eum conterere, &c.* Si innocens fuit Aaron, cur illi iratus fuit Deus? cur eum obiurgauit Moses? Licet autem illepidum illud MONCEII commentum eo spectare videatur, vt Romanorum praesulum, pontifices summos Ebraeorum, interque eos Aaronem antecessores suos iactantium, auctoritati consuleret, ne scilicet peccati istius dedecus ac ignominia in illos quoque redundaret, & hoc exemplo mortales condiscerent, summos quoque pontifices labi & errare turpissime posse, summa tamen ista viri impudentia ipsis Romanis displicuit pontificibus, meliori via hinc se euadere posse, existimantibus, adeo, vt liber iste MONCEII anno M DC IX iussu Pauli V pontificis in indicem librorum prohibitorum referretur, decretum istud confirmante Alexandro VII. Fuerunt hinc & ex Romanensibus, qui commentum istud exploderent, & confutarent, quod peculiari commentatione fecit ROBERTVS VISORIVS, doctor Sorbonicus, anno M DC IX edita. Copiose quoque contra eundem disputat IAC. BONFRERIVS, ad *Exod. XXXII. 4.* conf. IO. FRIDERICI MAYERI, *tabula prooemialis in Francisci Monceii Aaronem purgatum*, editioni Lipsiensi libri istius addita.

*** Pluribus hoc & ex instituto demonstrabitur in sequentibus, ad §. *XXXVI.*

* Dum adhuc in monte erat Moses, populum ebraeum in deuia abreptum ab ipso Deo edoctus, statim precibus suis iratum placare Numen instituit. Hinc de monte descendens, cum & Iosuam, ex clamore populi, praelium aliquod committi, colligentem; rectiora condocuisset, tabulas legis a Deo acceptas, cum propius ad castra accessisset, prae indignatione in terram proiecit, atque confregit. Dictum hac de re ad §. *VI.* huius sectionis. Tum vero *vitulum, quem fecerant, correptum combussit, moluitque, donec comminutus esset, sparsitque in aquam, quam Israelitis potandam dedit, Exod. XXXII. 20.* In Ebraeo est שרף באש וטחן *exussit igne & commoluit.* Parique ratione id exprimit Moses de se ipso loquens *Deut. IX. vers. 21.* Combustionis autem voce si hoc intelligatur, quod in calcem seu cinerem redegerit vitulum, id sine qualicunque peritia chemica seu arte soluendi metalla, fieri non potuit. Cuius quidem artis

Mosen peritum fuisse, cum nonnulli sibi persuadere nequeant, verba haec ita interpretantur, quod Moses aurum liquefactum in laminas tenuissimas deduxerit, easque in particulas minutissimas diuiserit, vt ita aquae inspergi potuerint. Ita praeter alios SAM. BOCHARTVS, *hieroz. part. II. lib. II. cap. XXXIV.* ANDREAS RIVETVS, *comment. ad Exod. XXXII. 20.* aliique; & ex Ebraeis R. SAL. BEN MELECH, in *Michlal Iophi ad h. l.* conf. & MELCHIOR LEIDEKKERVS, *de republ. Ebraeor. libr. IV. cap. X. pag. 227.* Obstant tamen hisce verba ipsa Mosis, etsi ad ea maxime prouocent, qui eam sententiam defendunt. Si enim liquefactionem indicare Moses voluisset, verbo נסך vsus esset, non verbo שׂרף, quod est *comburere.* Cumque addatur: באש *igne*, non aliud quid intelligi potest, quam aurum igne *calcinatum*, vt artifices loqui solent. Deinde טחן *molere* est, adeoque de ista comminutione, quae lima fit, exponi nequit. Quod si vel maxime concedatur, contusionem ea voce innui, nihil tamen inde, quod illorum causam iuuet, sequitur: cum, quo pacto aurum, nisi in calcem antea redactum, ita contundi possit, vt in puluerem tenuissimum abeat, intelligi nequeat. Atque haec cum manifesta sint, simul vero & illud constet, solo igne absque chemico quodam subsidio liquefieri equidem aurum posse, nullo autem modo in puluerem redigi, artis huius qualiscunque vsum hic accessisse, vt fateamur, necesse est. Accedit, si alia quacunque ratione, limando, terendo, tundendo, aurum in particulas minutissimas redactum fuisset, non tamen impediri potuisse, quo minus particulae istae statim fundum petiissent, adeoque non potuissent aquae inspergi, populoque ad bibendum exhiberi. Nullam denique rationem video, cur non apud Aegyptios iam tum vsus aliquis artis chemicae, esse potuerit, a quibus eam didicerit Moses. Sed hac de re iam supra dictum, ad *part. I. sect. III. §. XXIV.* Aurum autem, ex quo vitulus conflatus erat, ita in puluerem redactum, aquae inspersit Moses, torrentis scilicet ex monte Chorebo descendentis, vt patet ex *Deut. IX. 21.* Cuius quidem rei variae adferri rationes solent, quarum pleraeque commenta rabbinica nimis sapiunt. Quas inter & illa est, quod hac ratione noxios ab innocentibus discernere voluerit; cum tamen, commune hoc populi, Leuitis quibusdam exceptis, crimen fuisse, constet. Res ipsa, ni fallor, docet, in sceleris id factum esse detestationem.

Do-

Destruere enim primo hac ratione idolum istud Moses voluit, vt ne vestigium quidem eius superesset. Immo, cum hoc non sufficeret, aquam, cui cinis iniectus erat, bibi voluit ab Israelitis, vt eo magis omnium contemtui eiusmodi simulacra exponeret, nihilque iis inesse diuinitatis, omnes condoceret. Apud Aegyptios enim nemo poterat insigniori quadam ratione idololatriae, quae apud eos in vsu erat, detestationem significare, quam si animalia, quae apud illos in veneratione erant, comederet. Idem, vt videtur, sibi voluit Moses, in cinerem redigendo aureum vitulum, vt ita bibendo ab Israelitis absumeretur. His ita gestis, fratrem Aaronem acriter obiurgat, & ad vindictam de nocentibus sumendam sese comparat. Verba Mosis iuxta textum ebraeum haec sunt: *Cum autem videret Moses, populum esse* (decore suo) *nudatum, eum enim* (hoc) *nudauerat Aaron, ita vt inter hostes ludibrio esset, stetit in porta castrorum &c. v.25.* Nudatum dicit populum, hoc est, spoliatum per insigne hoc peccatum, & velut exutum gratia diuina atque protectione, adeo, vt insultibus hostium, si illum tum inuasissent, plane expositus esset; vnde omnes, quibus cultus veri Numinis curae adhuc cordique esset, ad se conuocauit, vt de nocentibus poenam sumeret. Leuitae hinc cum ad eum confluxissent, iussit eos arma capere, & nocentissimos quosque per tota castra, sine vllo propinquitatis & amicitiae respectu, interficere. Factum hoc ab illis videtur, qui in criminis societatem non venerant; quibus reliqui, etsi ex eadem tribu, ob criminis conscientiam resistere non audebant. Omnes Leuitas innocentes fuisse, hinc non colligas. Etsi enim omnes ad Mosen confluxerint, quia tamen nec propinquis aut cognatis pepercisse dicuntur, eos saltem, qui labis istius immunes erant, vltrices ceteris inflixisse poenas, manifestum est. Ceciderunt hac ratione ex populo ebraeo tria circiter millia virorum. Vulgatus habet: *viginti tria millia hominum*; in cuius gratiam vt textum ebraeum, quocum reliquae versiones omnes consentiunt, corruptum dicamus, quod IAC. BONFRERIO, ad *h. l.* aliisque ex Romanensibus placet, nulla nos cogit necessitas. Moses, collaudatis ob tam egregium facinus Leuitis, ad Deum reuersus, & denuo tam enixe pro populo Israelitico deprecatus est, vt, si Deus admissa illis condonare nollet, suum potius ex libro vitae deleri

voluerit

voluerit nomen, *Exod. XXXII. 32.* Quod qua ratione intelligendum sit, supra iam expositum, ad sectionis huius §. *VII.* De vitulo aureo, de quo hactenus diximus, plura dabunt SAM. BOCHARTVS, *l. c.* IOAN. SELDENVS, de *Diis syris*, *syntagm. I. cap. III.* IOAN. CONRADVS DIETERICVS, *antiquitat. bibl. pag. 198. seqq.* aliique. Id adhuc addimus, FLAV. IOSEPHVM hancce populi ebraei *μοσχολατρείαν* silentio praeteriisse; haud dubio, vt honori gentis suae consuleret: quod historicum, cui veritate nihil prius, nihil antiquius, facere non oportebat.

§. XX.

Placato, iteratis etiam Mosis precibus, Numine, tabernaculum, omnibus, quae ad illud spectabant, Bezaleelis & Ahaliabi maxime opera confectis, erigitur, & sacerdotium Aaronicum cum omnibus ritibus & ceremoniis, in cultu Numinis sancte obseruandis, instituitur. * At, vt nihil inter mortales semper beatum est, ita & Aaroni cum filiis vix initiato, casus grauissimus obtigit, filiis Nadabo & Abihu igne coelesti correptis & extinctis, quod siue vitio, siue incuria, ignem profanum ad thus adolendum attulissent. Hoc exemplo reliqui sacerdotes cautius se gerere discere poterant: interim Aaronem atque reliquos eius filios, hos, qui ita perierant, lugere noluit Moses, ne in iustitiam & sanctitatem Dei iniurii essent, eumque aduersus se & omnem populum magis irritarent. **

* Federe post *μοσχολατρείαν* inter Deum & Israelitas restaurato, tabernaculi structuram Moses praecipit, quae ex instituto describitur, *Exod. XXXV. ad XL.* Vt nexus cum praecedentibus, seriesque rerum sibi constet, repetenda, quae diximus supra ad §. *V. VI. VII.* Hinc mandatum a Deo accepit, vt mensis secundi die primo anni ab exitu ex Aegypto secundi, tabernaculum erigeret, illudque & omnia, quae eo spectabant, oleo sacro vngeret, Aaronem quoque cum filiis suis ad sacerdotium consecraret. *Exod. XL. 2. seqq.*

feqq. Quod & Mofes feciffe dicitur, *v. 16.* fed non eodem vtrumque tempore. Tabernaculum quidem eo, quo hoc facere iuffus erat, die erexit, & omnia, quae eo fpectabant, rite inftruxit, *verf. 17. feqq.* Aaronis autem & filiorum eius confecratio poftea alio tempore peracta eft, *Leuit. VIII. 2. feqq.* Nec etiam, vt initiatio ifta rite fieret, vnus fufficiebat dies, fed integrum feptiduum requirebatur, iuxta ritus, iam ante *μοσχολατρείαν* a Deo praefcriptos, *Exod. XXIX.* Structura tabernaculi initium fumfit menfe Tisri, anni primi ab exitu ex Aegypto, adeoque fex menfium fpatio omnia eo fpectantia perfecta funt. Quod fummam artificum induftriam ac promtitudinem arguit. Eo vero erecto, Deus ftatum praefentiam fuam gloriae fuae manifeftatione fignificauit, legesque per interualla ex eo dedit, quae in feptem primis Leuitici capitibus continentur. Iuuatque hac occafione obferuare, plerasque equidem leges ceremoniales poft *μοσχολατρείαν* a Deo datas, non tamen omnes. Vnde fua fponte corruit illorum fententia, qui, leges ceremoniales poenae loco ob *μοσχολατρείαν* Ifraelitis datas, contendunt. Quae & vel hoc nomine admitti nequit, quod & omni fundamento fuffragioque fcripturae deftituitur, immo eidem, longe alias harum legum rationes afferenti, diferte repugnat. Sed hac de re in fequentibus. Ceterum eodem anno fecundo ab exitu, menfe primo, Ifraelitae a Deo moniti, pafcha celebrarunt, *Num. IX. 1. feqq.* Menfe vero fecundo eiusdem anni, inito Ifraelitarum omnium numero, ordineque, quem in caftrametationibus & profectionibus feruare debebant, conftituto, Leuitae a Deo minifterio tabernaculi rite admoti funt, *Num. I. II. III. IV.* Tribus autem, vt hoc *ὡς ἐν παρόδῳ* moneamus, vicibus, Mofes cenfum populi ebraei habuit. Primo, anno, quo ex Aegypto egreffus erat, antequam tabernaculum fieret, cum finguli in facros vfus dimidium ficlum contulerunt, *Exod. XXX. 11. 12. XXXVIII. 25. 26.* deinde, fecundo anno, de quo cenfu Mofes agit *Num. I.* tertio denique, poftquam prima illa cenforum aetas praeterierat, *Num. XXVI. 64.* Tandem, cum omnia, quae ad cultum diuinum, iuxta leges ceremoniales rite peragendum, pertinebant, perfecta effent, principes tribuum gen-

tis Israeliticae solennia ista sacrificia obtulerunt, quae *Num. VII.* describuntur.

** Ex altari ignem sumere debuissent, consecratum velut contactu altaris & victimarum, & descensu ignis diuini, cuius in praecedentibus mentio, *Leuit. IX. 24.* Hoc vero cum neglexissent Nadab atque Abihu, atque praecepti diuini immemores ignem profanum acerris suis imposuissent, suffitum oblaturi, igne diuinitus correpti, periere. FL. IOSEPHVS hoc ita narrat: τῶν γὰρ υἱῶν αὐτοῦ τεσσάρων ὄντων, ὡς προεῖπον, δύο οἱ πρεσβύτεροι, Νάβαδος καὶ Ἀβιοῦς κομίσαντες ἐπὶ τὸν βωμὸν, οὐχ᾽ ὧν προεῖπεν Μωυσῆς θυμάτων, ἀλλ᾽ οἷς ἐχρῶντο πρότερον, κατεκαύθησαν τοῦ πυρὸς ἐπ᾽ αὐτοὺς τὴν ὁρμὴν βαλόντος, καὶ τὰ στέρνα καὶ τὰ πρόσωπα φλέγειν αὐτῶν δεξαμένου, καὶ σβέσαι μηδενὸς δυναμένου· καὶ οἱ μὲν οὕτως ἀπέθανον. *Ex quatuor filiis* (Aaronis) *quos dixi, seniores duo, Nabadus & Abius, cum in aram intulissent victimas, non iuxta praescriptum Moysi, sed quales antea solebant, combusti sunt, flamma in eos conuersa, & vultus ac pectora eorum depascente, nec succurri potuit, quin ita occumberent, antiquitat. iudaic. lib. III. cap. IX. pag. m. 89.* Dissentit a narratione Mosis IOSEPHVS in eo, quod θύματα, victimas, non iuxta Mosis praescriptum, sed more consueto eos obtulisse, scribit, cum Moses, saltem in eo istos peccasse, auctor sit, quod ignem profanum acerris suis imposuerint. Nonnulli equidem vocem θύματα apud IOSEPHVM in generaliori significatione intelligunt, vt de incensi quoque crematione accipi queat, cum & haec genus quoddam sacrificii sit. At, menti eius hoc non esse conueniens, res ipsa docet, cum θύματα eiusmodi fuisse referat, qualia antea offerre soliti fuerint; quanquam nec sic quidem cum Mose prorsus consentiat. Sed id quoque ex verbis IOSEPHI videtur colligi posse, ex altari ignem eum erupisse, qui Aaronis filios absumsit. Consentientes ea in re secum & alios habet, qui ad altare holocaustorum hoc referunt, ac si inde egressus ignis iuuenes illos exusserit. Alii vero a propitiatorio ignem illum accersunt. Moses a *Domino* ignem *egressum* dicit, qua loquendi ratione id saltem innui videtur, diuinitus ignem fuisse immis-

immissum, vndecunque eruperit. Quod denique IOSEPHVS addit, flammam vultus & pectora eorum inuasisse, hactenus admitti potest, quod ambusti saltem, non prorsus a flamma consumti sint. Etsi enim in ebraeo extet verbum ותאכל quod vulgatus reddidit: *& deuorauit eos:* ex sequentibus tamen patet, ambustos tantum fuisse, & quidem aliqua duntaxat parte corporis, quandoquidem eorum tunicae lineae absumtae non fuerunt. Poterat aliquis in eam ingredi sententiam, leuius fuisse istud filiorum Aaronis crimen, quam vt morte statim ideo puniri debuerint. Sed aliter sentiet, qui secum cogitat, violasse illos interdictum diuinum, quod sancte & religiose obseruari plurimum ipsius Dei, & populi quoque ebraei intererat. Etsi enim in antecedentibus tale interdictum non memoretur, a Deo tamen id editum, ex hac ipsa historia aperte satis colligitur. Iam si in cultu diuino a Numinis praescripto vel in minimis discedere sacerdotibus concessum fuisset, mox, quae hominum est peruersitas, sacerdotes, praesertim summi, quiduis sibi hac in re licere, seque pro lubitu Numinis cultum instruere aut mutare posse, existimare potuissent. Cuiusmodi quid ne eueniret, quo pessundari omnis vera religio poterat, iustissimae seuerissimaeque animaduersionis exemplo cauendum erat. Vnde & Moses Aaroni, *hoc est*, inquit, *quod dixit Iehouah; ab iis, qui ad me propius accedunt, sancte habebor, & coram omni populo gloriam consequar;* hoc est, declarare hoc exemplo volui, quam caute sacerdotes in cultu meo versari debeant, vt hoc ipso intelligant pariter ac profiteantur, *me sanctum esse*, ab omni labe ac vitio longe alienum, adeoque non alio, quam eo, quem praescripsi, modo colendum, & ita populus omnis maiori reuerentia leges meas prosequendo, maiorem quoque mihi gloriam tribuet. Ex eo, quod *vers. 8. & 9.* sancitur, ne sacerdotes, ad ministerium sacrum accessuri, *vinum* aut שכר *potum inebriantem* biberent, nonnulli colligunt, filios Aaronis forte inebriatos fuisse, cumque nescirent, quid agerent, ignem profanum acerris suis eos imposuisse. Doctorum quorundam ebraeae gentis haec est sententia. conf. R. SAL. IARCHI, ad *Leuit. X. 3.* Potuit tamen fieri, vt hasce de officio sacerdotum leges Deus sanciret, etsi ebrietas filiorum Aaronis nullam iis occasionem dedit. Vnde merito hoc in medio relinquitur. Lex vero ipsa,

quae vini potusque inebriantis vſum ſacerdotibus prohibebat, prorſus erat neceſſaria. Vt enim facile, qui eum ſibi licitum credunt, modum excedunt, ita qui per ebrietatem intellectus vſum amiſerunt, nec honeſti, nec decori rationem ita, vt decet, obſeruant. Quod vt ſemper vituperandum, tum autem vel maxime in vitio ponitur, cum homines ad ſacra Deo facienda accedunt. PHILO, hoc praeceptum ſacerdotibus datum eſſe, ait, τεττάρων ἕνεκα τῶν ἀναγκαιοτάτων, ὄκνου καὶ λήθης, ὕπνου καὶ ἀφροσύνης, *quatuor de cauſis, ſcilicet, vt effugiant pigritiam, obliuionem, ſomnum, amentiam; de monarchia lib. II. p. m. 825.* Sed & alibi paſſim hac de re diſſerit: immo extat eiusdem περὶ μέθης de *temulentia* commentatio *pag. 240. ſeqq.* Hinc & apud alias gentes ſimile quid ſancitum legimus, vt ſacerdotes, ſacris praeſertim operaturi, a vino ſe abſtinerent. Aegyptios ſacerdotes, vino & carnibus ſe abſtinere, auctor eſt HIERONYMVS, *lib. II. aduerſ. Iouinianum;* quod & confirmat PORPHYRIVS, alios omnino vinum non deguſtare, alios parciſſime id facere, referens, de *abſtinentia ab eſu animal. lib. II.* conf. & EVSEBIVS, *praep. euangel. lib. XII. cap. XXV.* Sed vt ad id, vnde digreſſi ſumus, redeamus, Nadabo & Abio ea, qua diximus, ratione mortuis, Aaron quidem huncce caſum forti tulit animo. Hoc enim diuinus ſcriptor ſibi velle videtur, cum ait: *Aaron vero ſiluit.* Ita & FLAV. IOSEPHVS hoc intellexit, dum, calamitatem paterno animo grauem ei contigiſſe, dicit, γενναίως δ' ὑπ' αὐτοῦ καρτερηθεῖσαν, *quam tamen generoſe pertulerit.* Addit: ὅτι καὶ τὴν ψυχὴν πρὸς τὰ συμπίπτοντα στεῤῥὸς ἦν, καὶ κατὰ βούλησιν τοῦ θεοῦ ἡγεῖτο τὸ πάθος γεγονέναι, *erat enim vir fortis, & intelligebat, hoc non ſine Dei voluntate factum, antiquitat. iudaic. lib. III. cap. IX. pag. 89.* Recte vero, & ita, vt decebat, hac in re ſe geſſiſſe Aaronem, inde etiam intelligitur, quod Deus reliquis etiam eius filiis, ne externa luctus ſigna ob fratrum mortem ederent, interdixerit. Hoc enim ab iſto, quo tum fungebantur, munere alienum eſſe: ſe potius, vt honori fratrum conſuleretur, vniuerſo populo luctum indicturum. Verba Moſis aut Dei potius apud Moſen ſunt: *ne capita veſtra nudetis, neque veſtes laceretis, ne moriamini.*

mini. In Ebraeo eſt: אל תפרעו quod ONKELOSVS vertit: לא תרבון פירוע *non nutriatis comam* (in capitibus veſtris.) Eodemque tendit R. SAL. IARCHI ad *h. l.* R. ABEN ESRA eandem ſententiam ex mente aliorum commemorat, ipſemet nihil definiens. Verum, ſi alia ſcripturae ſacrae loca, in quibus verbum פרע occurrit, expendantur, *remouendi* vel *nudandi* ſignificationem ei propriam eſſe, intelligemus. conf. *Num. V. 18. Leuit. XIII. 45. Prouerb. I. 25. XIII. 18. XV. 32.* Vnde recte LXX interpretes reddiderunt: τὴν κεφαλὴν ὑμῶν ὐκ ἀποκιδαρώσατε, *caput veſtrum cidari non discooperiatis*; quemadmodum & vulgatus habet: *capita veſtra nolite nudare.* PHILO iudaeus quoque de luctu ſummi ſacerdotis verba faciens, & haud dubio ad *Leuit. cap. XXI. 10.* vbi de ſummo ſacerdote dicitur: *caput ſuum non* יפרע *discooperiet*, reſpiciens, rem itidem ita exprimit: κελεύει δὲ μήτε τὰ ἱμάτια περιρρήγνυειν ἐπὶ τοῖς οἰκειοτάτοις ἀποθανοῦσι, μήτ' ἀφαιρεῖν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τὰ παράσημα τῆς ἱερωσύνης, *idem vetatur in domeſtico luctu veſtimenta ſcindere, & inſigne ſacerdotii capiti ſuo detrahere; de monarchia lib. II. pag. 828.* Capitis itaque ornamenta luctus cauſa deponere vetabantur, quod alias in more poſitum erat, vt ſcilicet caput ita nudatum, vel tonderent, vel cineribus inſpergerent. Cumque capitis abraſio in funeribus more gentilium, alias quoque Ebraeis interdicta eſſet, eadem hic quoque merito ſubintelligitur, vt, quemadmodum ſacerdotibus caput nudare prohibitum erat, ita multo magis nefas eſſet, luctus cauſa illud abradere. Nec obſtat, quod alias, qui in luctu conſtituti erant, caput lugubri quodam velamine tegere ſoliti fuerint. Haec enim conſiſtere ſecum poſſunt, ſi obſeruemus, primo in luctus initio capitis ornamenta Ebraeos depoſuiſſe, tum vero capita ita nudata velamine quodam lugubri inuoluiſſe. conf. MARTINVS GEIERVS, de *Ebraeorum luctu cap. XI. §. IV. V. pag. 254. ſeqq.*

§. XXI.

Conſtituta hunc in modum legibus ſanctiſſimis eccleſia & republica Ebraeorum, relicto monte Sinai, vlterius eos

 pro-

progredi Deus voluit. * Signo itaque per nubis eleuationem dato, castris sublatis, ** venerunt in desertum Pharan, vbi iterum populus molestiarum itineris pertaesus, penuriamque cibi, quo in Aegypto vesci soliti erant, aegre ferens, fremere coepit. Hinc ignis diuinitus immissus depascebat immorigeros, at Mose deprecante mox extinguendus. *** Nihilosecius ad similes haud multo post redierunt fremitus, carnem flagitantes, quam & immissis a Deo in castra coturnicibus impetrarunt, simul tamen funesta lue ob improbas eiusmodi querimonias puniendi, vnde & loco, vbi istud contigit, nomen impositum, quod significat *sepulchra concupiscentiae.* *

* Ad eundem mensem secundum, quo contigerunt, quae §. *praecedenti* exposuimus, referenda adhuc reliqua sunt, quae postremis septendecim Leuitici capitibus extant; speciatim leges, quae ibi commemorantur, quippe quae hocce tempore latae sunt. Blasphemus quoque extra castra eductus, iussu Dei lapidibus obruitur, *Leuit. XXIV. 10. seqq.* Quae octo prioribus *Num.* capitibus continentur, itidem iam ad §. *praeced.* attigimus, quemadmodum & paschatos celebrationem *Num. IX. 5.* commemoratam, quippe quae ad primum eius anni mensem pertinet. Nonnulla hinc in itinere mox suscipiendo obseruanda constituta, speciatim duas tubas argenteas Deus fieri iussit, quibus coetus conuocaretur, signa profectionum expeditionumque darentur, & sacrificiorum tempore clangeretur. *Num. X. 1. 18.* Iam cum in eo essent, vt castra mouerent, Iethro Mosis socer altera, vt videtur, vice ad eum venit; cumque Moses ducem & comitem in itineribus sibi expetiit. Quod quo pacto intelligendum sit, cum tamen columnam ignis & nubis Ebraei sibi praeeuntem haberent, iam supra ad §. *XIV.* expediuimus.

** Factum hoc die vigesimo mensis secundi, anni ab exitu secundi, *Num. X. 11.* E deserto itaque Sinai, vbi per integrum fere annum haeserant, continuo tridui itinere peruenerunt in desertum Pharanis, *ibid. vers. 23.*

*** Cauſa equidem huius murmurationis non commemoratur. Satis tamen probabile eſt, itineris incommoda, cibique penuriam, nonnullos moleſte tuliſſe. Cum vero lentis itineribus progrederentur, & mannae copia omnibus ſuppeteret, cauſam conquerendi nullam habebant. Merito itaque illis iraſcebatur Deus, & igne immiſſo immodeſtiam illam caſtigabat. An e coelo ignis deſcenderit, vel quacunque ratione immiſſus fuerit, non conſtat. IO. CLERICVS ventum vrentem intelligit, quales in ſolitudinibus illis quandoque peſtilentiſſimi ad breue tempus oriantur; *comment.* ad *Num. XI. 1.* Sed nullas ſententiae ſuae adfert rationes. In caſtrorum partibus extremis conſtituti fuiſſe videntur, qui murmurabant: vnde de plebe ignobili, cui plurimi Aegyptii admixti fuerint, nonnulli hoc capiunt. Moſis autem precibus ſtatim ceſſauit, ſeu extinctus eſt ignis. Sitne autem haec murmuratio diuerſa ab illa, quae mox a Moſe deſcribitur? quaeri ſolet. Exiſtimant enim nonnulli, breuiter primum primis *cap. XI.* verſiculis exhiberi, quae vberius deinceps exponuntur. Confirmat horum ſententiam vulgatus interpres, qui has murmurationes ita connectit: *Vulgus quippe promiſcuum &c. verſ. 4.* ac ſi prioris murmurationis cauſa indicaretur. Sed diuerſas eſſe has murmurationes, & euentus, & variarum περιστάσεων diuerſitas aperte docet. Cauſalis illa particula etiam in ebraeo non extat, ſed quae *verſ. 4. & ſeqq.* ſequuntur, cum prioribus ita connectuntur, vt alias quoque diuerſae hiſtoriae connecti ſolent.

* Auctores alterius huius murmurationis itidem erant homines plebeii, & extranei, qui Iſraelitis admixti erant, האספסף, vt Moſes loquitur, ὁ ἐπίμικτος, iuxta LXX interpretes. Ab hiſce initium ſumens malum latius ſerpſit. Homines ventri gulaeque dediti ciborum varietatem cupiebant, hinc ſpreta manna, niſi cibis, quibus in Aegypto veſci ſolebant, potirentur, ſibi eſurire videbantur. Moſi hinc enata occaſio denuo mannae accuratam deſcriptionem inſerendi, idque haud dubio in poſterorum gratiam. Operaeque erat pretium repetere, quae iam alibi de re tam mirabili dixerat, vt eo minus poſteri de ea dubitarent. Vt vero ab aliena manu, quod nonnulli volunt, haec addita eſſe, exiſtimemus, nulla nos cogit neceſſitas.

cessitas. Interim, cum animaduerteret Moses, quorundam exemplo totum populum abreptum, & circa tentoria nihil aliud, quam querelas & fremitus audiri, sceleris grauitate perculsus, ad tentorium conuentus se contulit, & de molestiis grauissimis, quas populi iam immorigeri gubernatio sibi adferret, apud Deum conquestus est, seque solum isti oneri non amplius sufficere; mori interim se malle, quam vt se viuente populus ebraeus in deserto periret. Ista cum locutus Moses esset, septuaginta viros ex populi primoribus eligere, & ad tentorium conuentus conuocare iussus est. Qui enim iam antea constituti erant chiliarchi, centuriones, pentacontarchi, decuriones, cum litibus minoris momenti diiudicandis vacarent, in onere totum populum gubernandi parum subleuabant Mosen. Septuaginta itaque isti viri cum ad tentorium conuentus adessent, spiritu prophetico aeque ac Moses ipse, donati sunt, populum vniuersum eo facilius, vna cum Mose ad officium reuocaturi, ne Eldado quidem atque Medado, qui in castris remanserant, exceptis. An vero hinc synedrii istius magni, quod sequiori aetate in gente iudaica fuit, repetenda sit origo, suo loco disquiremus. Promiserat etiam Deus furenti populo carnem, non ad pauculos dies, sed per integrum mensem ad satietatem vsque. Quod licet ipsi Mosi, diuinae potentiae magnitudinem non satis perpendenti, *ἀδύνατον* videretur, euentus tamen, hoc fieri potuisse, comprobauit. Tantam enim שלוים seu *coturnicum* vim castris eorum immisit, vt ad fastidium vsque omnes carnibus satiarentur. Dum vero carne ista vescebantur, prauae suae cupiditatis animique ingrati poenas dederunt grauissimas. *Ira enim Iehouae in populum accensa est, & maximam plagam populo iniunxit.* Nimirum, iterata licet murmuratione lacessitus, benigne tamen hunc cibum concessurus iis videbatur Deus. *Num. XI. 18.* Sed cum cibum auide arripientes, tantum Numinis beneficium grato animo non agnoscerent, irae diuinae vim suo merito experti sunt. Quae ista plaga fuerit, qua correpti sunt, non constat. Qui enim igne consumtos statuunt, priorem murmurationem cum hacce pro vna eademque habent. Quos falli antea demonstrauimus. Subitaneo mortis genere plurimos, etiam ex primoribus periisse, *Psalm. LXXVIII. 31.* innuitur: *cum furor Dei ascendit in eos, & occidit pingues eorum, & electos Israel*

Israel incuruauit. FLAV. IOSEPHVS hic iterum more suo multa mutat, miscet, addit, *antiquitat. iudaic. libr. III. cap. XII.* Diuersas, quae *Num. XI.* recensentur, murmurationes pro vna habet; aliquem ex populo extitisse, fingit, qui multitudinem admonuerit, ne obliti beneficiorum Mosis, ipsi mala itineris imputent, neue desperent; causam murmurationis esse dicit aquae penuriam, &, quod metuerint defectum mannae; & quae alia sunt eiusdem commatis.

§. XXII.

Non tantum populus subinde quiritans multum negotii Mosi facessiuit, sed Aaron ipse atque soror eius Miriam, vt iam supra diximus, * in illum insurrexere, grauiter ideo a Deo castigati, Miriam etiam lepra petulantiae poenas luente. ** Contigit id, cum in Chazeroth castra posuissent; ex quo loco cum Rithmam in Pharanis solitudine processissent, duodecim in Cananaeam missi speculatores, qui, fertilissimam esse, omnique frugum genere abundare, omnes vno ore adfirmarunt: at decem illorum, cum dixissent, a gentibus bellicosis, & munitas vrbes tenentibus eam incoli, metum animis Ebraeorum ac desperationem eius potiundae, inieceruut. Hinc fremitus & seditio, Iosua atque Calebo, quod erigere eos, rem, vti erat, repraesentando vellent, in magnum discrimen adductis. *** Vix Mosis precibus placatum Numen, moriendum prius omnibus, qui viginti annis maiores essent, decreuit, quam terrae tam felicis compotes redderentur. Hinc diuturna illa & quadraginta annos duratura in deserto mora, caesis insuper & disiectis, qui intempestiuo impetu Cananaeos inuadere ausi erant. *

* §. *VIII.* huius sectionis.

** Cum ex loco, cui praua Israelitarum concupiscentia nomen *Kibroth-taauah* fecit, Chaserothas venissent, quae decima

 quarta

quarta eorum fuit ſtatio, contigit iſtud, quod de Aaronis atque Miriamae cum fratre Moſe contentione *Num. cap. XII.* narratur. Cauſa indicatur, quod id factum ſit על ארות האשה הכושית *propter vxorem Cuſitim, quam duxerat, quod mulierem Cuſitim duxiſſet.* Vocem כושית LXX. interpretes verterunt Αἰθιόπισσαν, quemadmodum & vulgatus: *Aethiopiſſam.* Eſtque hoc, ſi nonnullos audias, intelligendum de filia regis Aethiopiae, quam Moſen, cum adhuc in aula Pharaonis degeret, poſtquam Aethiopas ſubiugaſſet, in vxorem duxiſſe, auctor eſt FLAV. IOSEPHVS, *antiquitat. iudaic. libr. II. cap. X.* Quae iam pridem exploſa eſt fabula. Alii itaque, Aethiopiſſam dici ipſam Zipporam, exiſtimant, & quidem ab atro colore atque deformitate. Hinc &, minus Moſi eam placuiſſe, addunt, idque eidem ab Aarone & ſorore exprobratum. Ita nonnulli ex ebraeae gentis doctoribus, qui, Aaronem & ſororem Moſi vitio vertiſſe, aiunt, ab vxore quod ſe abſtinuerit, non tam religionis cauſa, quam quod minus formoſa eſſet. In alterum rurſus extremum prolabuntur illi, qui formoſiſſimam eam fuiſſe, tradunt, reprehenſumque adeo a fratre & ſorore Moſen, quod mulierem tam formoſam negligeret. Itaque כושית *Aethiopiſſam κατ' ἀντίφρασιν* dictam exiſtimant. His errandi occaſionem ONKELOSVS praebuit, qui, neſcio, quam ob cauſam, vocem כושית reddidit per שפירתא *pulchram.* conf. & SAL. IARCHI ad *h. l.* Cum vero ſatis conſtet, & inuictis argumentis a viris doctiſſimis comprobatum ſit, ſub nomine כוש comprehendi etiam Midian, ex qua orta erat Zippora; aliunde vt denominationis iſtius arceſſamus rationem, neceſſe non eſt. conf. SAM. BOCHARTVS, *geographiae ſacrae part. I. lib. IV. cap. II.* Atque hoc vt ſatis manifeſtum eſt, ita, non aeque patet, quid ſequentia ſibi verba velint: *dixeruntque* (Aaron & Miriam) *an per Moſen duntaxat locutus eſt Iehouah? annon etiam per nos locutus eſt?* Iſta expoſtulatio quam habeat cum cauſa murmurationis antea indicata, ſeu Zippora, affinitatem, non temere dixeris: habetque ea res praeſtantiſſimos interpretes ſolicitos. Videre hoc licet ex iis, quae prolixe ad *h. l.* diſſerit IAC. BONFRERIVS. Sed cum res ad meras coniecturas redeat, ipſeque Moſes nos ignorare voluerit, quae contentionis iſtius ob Zipporam ratio fuerit,

fuerit, ne oleum, quod aiunt, operamque incerta inuestigando perdamus, nostri erit officii. Verosimile est, propinquos Mosis, speciatim Aaronem & Miriamam a Zippora, quacunque demum id factum ratione, offensos, idque illos ita accepisse, ac si ob viri ἐξοχὴν se illis multum praeferret; hinc, vt in contentionibus fieri solet, in ipsum insurrexerunt Mosen, seque illi aequiparare audebant, eo quidem euentu, vt hanc illorum audaciam ipsemet reprehenderet Deus, Mosisque prae ceteris dignitatem luculento testimonio confirmaret, *Num. XII. 4. 5. seqq.* Ceterum de ista ἐξοχῇ, quam Mosi *h. l.* Deus non tantum prae Aarone & sorore, sed & prae reliquis vatibus omnibus tribuit, iam supra ad §. *XI.* diximus. Non tantum vero Deus eos increpuit, sed Miriama etiam lepra petulantiae suae poenas luit, precibus Mosis sanitati restituta, postquam septem diebus Numinis iussu a castris remota fuisset.

*** Quando *Num. XIII. 3.* dicitur, Deum iussisse, vt exploratores mitterentur, ita hoc intelligendum esse, quod hoc permiserit, ex *Deut. I. 22.* patet. Israelitae nimirum, diuinis promissionibus fidem, vt decebat, non habentes, explorandam prius terram Canaan censuerunt, quam ad eius occupationem se accingerent. Istudque consilium suum cum Mosi aperuissent, Deus quidem id non tam probauit, quam permisit. Selecti itaque sunt ex principibus populi viri duodecim, pro numero tribuum, qui tum ipsum solum eiusque fertilitatem, tum vrbes, incolasque & reliqua, quae scire Israelitarum intererat, specularentur. Quod & ea, qua iussi erant, fecerunt ratione, totam Cananaeae longitudinem a meridie in austrum peragrantes. Cum Hebronem venissent, Achimanem, Sesain & Thalmain ibi viderunt, viros fortitudine praestantes, ex gente Hanaki. Ad suos reuersuri cum in vallem Escol venissent, palmitem, e quo botrus vnus praegrandis pendebat, secuerunt, quem e vecte suspensum tulerunt secum, aliosque ibidem collegerunt fructus, prout iussi erant, fertilitatem terrae populo hac ratione demonstraturi. Elapsis diebus quadraginta, (quod mysterio non carere nonnulli putant) in castra reuersi, terrae praestantiam omnes vno quidem ore collaudarunt, fructibusque ostensis dictis fecerunt fidem, sed de incolarum robore & magni-

 tudine

tudine, vrbiumque munimentis talia adiecerunt, quae Israelitis metum incuterent. Frementem hinc atque indignantem populum frustra compescere annisus est Calebus, victoriam Ebraeis, si modo audacter Cananaeos aggrederentur, promittens. Reliquorum enim qui pericula exaggerabant, potius inueniebat fidem sermo, quippe qui asseuerabant, *non poterimus ascendere in eum populum, nobis enim est potentior.* Addebant, quod Ebraeorum animos ab illa terra non alienare non poterat: *terra, quam explorandi causa peragrauimus, absumit incolas suos.* Quae quidem verba Ebraeorum magistris occasionem dederunt, lepidum prodendi commentum. In omnibus enim locis, in quae exploratores venerint, virum praecipuae dignitatis mortuum, aiunt: idque ideo, ne incolae in funere eius occupati, ad exploratores attenderent: exploratores autem, qui hoc pro insigni Numinis beneficio reputare debuissent, caussam istius rei non satis perpendentes, in eam ingressos sententiam, terrae istius vitio contingere, vt cito homines moriantur. conf. R. SAL. IARCHI, ad *Num. XIII. vers. 33.* De aëris vitio, quod minus salubris fuerit, שהאויר שלה רע haec exploratorum verba etiam accipit R. ABEN ESRA, ad *h. l.* eidemque sententiae, & IAC. BONFRERIVS, ad *h. l.* adstipulatur. Alii de bellis mutuis & intestinis incolarum hoc capiunt, quod tamen Israelitis terram hanc inuisam facere non potuisset, sed potius in spem erigere, eo facilius ab hoste externo vinci posse, quorum inter se vnitae vires non sint. Praeferenda itaque forte istorum sententia, qui, exploratores hoc sibi voluisse, contendunt, incolas huius terrae bellis perpetuis cum gentibus vicinis, Syris, Arabibus, Aegyptiis expositos esse. Quod verissimum quidem erat, & deinceps euentu & experientia comprobatum, Ebraeos autem a terrae huius occupatione deterrere non debebat, quippe qui si praeceptis diuinis obedirent, certissimam sibi semper polliceri poterant victoriam. Ceterum Israelitae, inconsulto isto exploratorum sermone ad desperationem inducti, palam in Mosen & Aaronem insurgebant, & eousque tandem progrediebantur, vt de eligendo principe, sub cuius ductu in Aegyptum redirent, agitarent consilia, frustra intercedentibus Calebo & Iosua, & saniora, variis rationum momentis suadentibus. Adeo enim efferati erant, vt lapidibus eos obruendos censerent. Sed ipsius quoque

quoque Mosis ac Aaronis, etsi coram tota concione in faciem prolaberentur, in iis compescendis irritus labor fuit. Gloria itaque Numinis, dum hac super re inter se contendebant, in tentorio conuentus se Israelitis omnibus conspiciendam praebuit, auditaque simul est vox Dei, pestilentia vniuersum populum se deleturum, comminantis. Quod simul ac Moses audiuit, iram Numinis deprecari non intermisit, etsi maioris potentiorisque populi imperium Deus ei promitteret, effecitque suis precibus, vt hac quoque vice vltimam a gente tam immorigera perniciem auerteret Deus, interim tamen decerneret, ex istis, qui tum viuebant, Israelitis, & miracula in eorum gratiam edita viderant, & nihilosecius de potentia Numinis dubitauerant, neminem in terram Canaan, patribus eorum promissam, ingressurum, praeter Calebum atque Iosuam. Dubium autem hic oriri poterat, cur Moses & Aaron itidem hic ab ingressu in istam terram excludantur, cum tamen peccatum, ob quod exclusi sunt, tum nondum commiserant? Tanti vtique momenti hoc nonnullis Ebraeorum doctoribus visum, vt existimarent, ipsum etiam Mosen peccasse, dum in mandato, quod exploratoribus in terram Canaan mittendis dedit, improuide talia elocutus sit, quae timorem animis Israelitarum iniicere potuerint. R. ISAACI ABARBANELIS hanc esse sententiam, iam supra §. *IX.* obseruauimus, vbi & eam explosimus. Nec necesse erat, vt cum Calebo & Iosua hic diserte Moses & Aaron exciperentur, quia in congregatione populi non comprehendebantur, sed potius populo, qui contra eos fremebat, opponebantur. Poena itaque ad populum, seu omnes, qui se Mosi & Aaroni opponebant, spectabat, quod cum Caleb & Iosua non faciebant, merito excipiebantur, ipsum Mosen & Aaronem excipi, necesse non erat, cum populo murmuranti cum iis res esset. Nec obstat, quod Moses, cum *Deut. I*, istud Numinis decretum, quod nemo Israelitarum, excepto Calebo & Iosua, terram Canaan ingressurus esset, commemorasset, statim subiungat: *etiam mihi propter vos iratus fuit Deus, dicens, & tu in illam terram non intrabis; vers. 37.* Quae enim ibi ordine narrationis breuitatis causa coniunguntur, non statim tempore fuere coniuncta. Sed potius ad peccatum suum respicit, quo eandem Numinis poenam in se deriuauit, cui tamen Israelitarum

 fremi-

fremitus occasionem dederat, *Num. XX. 11. 12.* conf. quae supra ad §. *IX.* dicta sunt. Hocce vero decretum suum, de Israelitis omnibus, excepto Calebo & Iosua, in deserto consumendis, Deus non tantum Mosi indicauit, sed iterum, cum & Aaron praesens esset, repetiit, simulque seueritatis & iustitiae exemplum statuit, decem istis exploratoribus, qui Israelitis fremendi caussam dederant, subitanea morte correptis. Perierunt enim במגפה לפני יהוה *in plaga coram Domino.* Talmudici doctores referunt, auctas eorum linguas ad vmbilicum & vermibus erosas, eo quod linguis peccassent. Quod ex ipsis verbis Mosis elicere, more iudaico, annititur R. SALOMON IARCHI, ad *h. l.* Sed facessant ineptiae istae. Plura eorundem hominum de exploratoribus passim extant commenta, quae in compendio fere IARCHIVS exhibet: sed & in tractatu talmudico *Sota*, & iis, quae ad eum obseruauit IO. CHRISTOPHORVS WAGENSEILIVS, legi possunt. add. MELCHIOR LEIDEKKERVS, de *republ. Ebraeor. lib. IV. cap. XIV.* FLAV. IOSEPHVS hancce de exploratoribus historiam more suo refert, rhetoricis pigmentis cuncta exornans, & in quibusdam a Mosaica narratione discedens. Cum etiam a Mose repressam seditionem commemorat, occasio hinc ei enascitur edisserendi, quanta Mosis fuerit auctoritas, & quanta erga mortuum etiam sit veneratio, *antiquit. iudaic. lib. III. c. XIII.*

* Israelitae Numinis isto, quod antea commemorauimus, decreto, in summam primum tristitiam coniecti, mox intempestiua promtitudine peccatum velut emendaturi, interdicente licet Mose, iamque id nolle Deum, aperte significante, montem conscendunt, magna ferocia terram occupaturi promissam, sed ab Amalekitis & Cananaeis, qui summa montium occupauerant, percutiendi, vt Chormam vsque praecipiti fuga se recipere cogerentur. FLAV. IOSEPHVS addit, Mosen, cum vidisset, tum suos accepta clade consternatos, tum hostem victoria recenti elatum, veritum, ne praesenti successu non contentus maiora moliretur, decreuisse, copias retro in desertum reducere. *Cumque populus*, ita pergit, *posthac in ducis potestate se fore, polliceretur, malo admonitus, nihil absque ipsius consilio prospere cessurum, motis castris itum est in desertum hoc animo, vt non prius contra*

Cananaeos pugnam capesserent, quam signo diuinitus accepto; *antiquit. iudaic. lib. IX. cap. I. pag. 103.* Id ex Mose constat, Israelitas accepta clade flectere Deum lacrimis, vt sententiam in se latam reuocaret, frustra conatos, per aliquod temporis spatium in deserto Kades permansisse. Sunt, qui existimant, occasione cladis istius, quam Israelitae ab Amalekitis & Cananaeis acceperunt, insecutaeque hinc ex decreto diuino calamitatis, qua quotidie aliquot Israelitae in deserto morte abripiebantur, psalmum nonagesimum a Mose compositum esse. In eo namque, dies hominum ordinarios ad LXX vel LXXX annos redactos esse, significat. vid. IAC. VSSERIVS in *annalib. aetate mundi quarta pag. 16.*

§. XXIII.

Seueritatis tum in eum, qui legem de sabbatho transgressus erat, exemplo edito, * nouas turbas dederunt Korachus, Dathan & Abiramus, quibuscum & ducenti quinquaginta ex praecipuis populi Israelitici viris faciebant. Hi aegre cumprimis ferebant, cum Mose eminere prae reliquis Aaronem, & in hunc eiusque posteros collatum sacerdotium, ideoque in vtrumque conspirabant. Sed & isti, iudicio controuersiae a Mose ad ipsum Deum delato, a terra cum suis absorpti, & inusitato modo mortalium numero exemti, suae temeritatis poenas dederunt grauissimas, ** non minus, ac ducenti illi ac quinquaginta, qui ab illorum partibus stabant, igne quippe diuinitus illis immisso absumti. Cum vero postero die horum mortem integer Ebraeorum coetus aegre ferret, rursusque cum Mose & Aarone expostularet, quatuordecim millia & septingenti, subitanea morte correpti, perierunt. *** Aaronis inde nouo miraculo confirmatum fuit sacerdotium, virga eius inter reliquas, quas Israelitarum principes contulerant, efflorescente, ferenteque amygdalas. *

* Quae

* Quae de exploratoribus commemorauimus, contigerunt, vti iam dictum, cum Israelitae Rithmae in deserto Pharanis, iuxta Kades Barneae commorarentur. *Num. XII. 16. XXXIII. 18. collat. cum Num. XIII. 26.* Et ea quidem fuit statio decima quinta. Duodecim primas stationes iam supra ad §. *XVI.* indicauimus. Decima tertia fuit in Kibroth taauah, & decima quarta in Chazerot. In iis quid gestum, iam in praecedentibus expositum. A Rithma vero, vbi decima quinta fuit statio, donec ad Eziongaber venerunt, septendecim habuerunt stationes. Nimirum XVI fuit Rimmon-Parez, XVII Libna, XVIII Rissa, XIX Kehelatha, XX mons Sepher, siue Sopher, XXI Harada, XXII Makkeloth, XXIII Thahath, XXIV Tharah, XXV Mithka, XXVI Hasmona, XXVII Moseroth, XXVIII Bne-iaakaan, XXIX Horgidgad, XXX Iothbatha, regio fluminibus aquarum irrigua, *Deut. X. 7.* XXXI Abrona, & denique XXXII Eziongaber. Quantum temporis in qualibet statione transegerint, non equidem constat, in quibusdam vero per aliquot annos eos permansisse, ex eo colligitur, quod spatio XXXVII annorum septendecim saltem stationes enumeratae reperiuntur. Ea, qua apud Kades Barneae, seu Rithmae, commorati sunt, omnium maxime diuturna fuisse videtur. vid. *Deut. I. 46.* Vnde & ad eam, vel subsequentium primas, quae *Num. cap. XV.* & quatuor sequentibus habentur tradita, tum ad leges, tum ad historiam spectantia, nonnulli referunt. Huc itaque etiam referenda, quae de poena in illum, qui ligna colligendo sabbathum violauerat, statuta, leguntur, *Num. XV. 32. seqq.* itemque, quae de Korachi & sociorum seditione, & confirmato Aaronis sacerdotio, mox dicemus. conf. IAC. VSSERIVS, in *annalib. aetat. mundi quarta pag. 17.* Contigerunt tanto temporis spatio haud dubio & alia, memoratu digna, quae tamen litterarum consignare monumentis Mosi visum non est. Iudaeorum, quibus istum narrationis Mosaicae defectum supplere conantur, commenta non moramur.

** Detestanda prorsus, pessimique exempli ista, quam hic innuimus, fuit seditio. Rem tamen nimis exaggerat FLAV. IOSEPHVS, quando ςάσις οὖν, inquit, *αὐτοὺς οἵαν οὐκ ἴσμεν, οὔτε παρ᾽ ἕλλησιν, οὔτε παρὰ βαρβάροις γενομένην, κατέλαβεν. Quapropter tanta seditione*

est

est laboratum, quantam nec apud Graecos, nec apud Barbaros vnquam fuisse, accepimus; antiquit. iudaic. libr. IV. cap. I. pag. 103. Auctor eius princeps Korachus fuit, filius Iizhar, nepos Kaathi, fratruelis Mosis & Aaronis. Hi enim Amramo nati erant, fratre Kaathi primogenito. *Exod. VI. 19. 20.* Hic aegre ferebat, summam rerum administrationem penes Mosen, penes Aaronem autem summum sacerdotium esse. Ad vtramque enim dignitatem, ob tam propinquam cognationem, non minus sibi, quam Mosi & Aaroni, ius esse, sibi persuadebat. Hinc odium, quod inter propinquos acerrimum esse solet, hinc inuidia. Dathan, Abiram, & On, Pheleti filius, Rubenitae erant; qui haud dubio eo facilius in criminis pertrahebantur societatem, quod ob ius primogeniturae praecipuam in populo dignitatem ipsumque imperium sibi deberi, existimarent. His autem ex reliquis tribubus indiscriminatim associabantur praecipuae dignitatis viri ducenti & quinquaginta. Sunt enim rerum nouarum cupidi mortales, seque facile ad praua, modo dux non desit, abripi patiuntur. Korachum cum Dathane, Abiramo & One, factionis principes fuisse, indicat Moses, cum dicit: ויקח קורח *& sumsit Korachus, & Dathan, &c.* scilicet *secum alios.* Ita enim haec verba capienda esse, res ipsa docet, quorum vim nec chaldaeus paraphrastes assecutus est, dum vertit: ואתפליג *& diuisit se*; nec LXX, cum reddunt: καὶ ἐλάλησε. Nimirum ad solum Korachum verbum illud referendo, quod aut se ipsum, quod valde durum, aut verba sumsisse dicatur, existimarunt. Korachus itaque cum plerisque sociorum sumtis tandem animis ad Mosen atque Aaronem accesserunt, dixeruntque: *satis vobis sit, omnem coetum, quotquot sumus, sacrum esse, Iehouamque inter Israelitas versari, quare supra coetum Iehouae vos effertis?* Quod si FLAV. IOSEPHVM audiamus, priusquam ad Mosen & Aaronem ista locuti sunt, Korachus sermone ad modestiam composito apud contribules suos diligenter disseruit, non esse Mosi permittendum, vt veterem rerum formam pro lubitu innouet: grauem hanc esse iniuriam, quod homo nouus ita se latenter in dominationem insinuet, vt, priusquam sentiri posset, populi libertas opprimatur; & quae reliqua sunt eiusdem generis; *l. c.* Quae non prorsus ab omni verosimilitudine abhorrent. conf. R. SAL. IARCHI, ad *h. l.* Hoc certum, cum iam Korachus in

in ſceleris ſocietatem variis artibus reliquos pertraxiſſet, tum demum magna ferocia ipſum Moſen & Aaronem acceſſiſſe. Sermo autem, quo tum vtebantur, ita comparatus erat, vt aliquid ex vero trahens, & ad fallendum totus compoſitus, ſpeciem ſingularem iſtorum hominum malignitati conciliaret. Verum namque erat, totum populum eſſe ſanctum, quippe quem Deus ſibi in peculium ſelegerat: verum quoque, Deum in medio totius populi eſſe, quod omnes & ſinguli pro maximo diuini fauoris documento reputare debebant: ſed inde non ſequebatur, Deum Aaroni eiusque filiis ſacerdotium non commiſiſſe, multo minus, quod per calumniam addebant, Moſen & Aaronem proprio auſu ſe extuliſſe ſupra ceteros. FL. IOSEPHVS addit, id egiſſe homines ſeditioſos, vt ſacerdotium Aaroni ademtum in Korachum transferretur, populumque tam concitatum fuiſſe, vt ad lapides conclamaretur: *concurrebatque*, inquit, *incondita multitudo in concionem, vbi ſtans ante Dei tabernaculum vociferabatur:* διώκειν τὸν τύραννον, καὶ τῆς ἀπ' αὐτοῦ δουλείας ἀπηλλάχθαι τὸ πλῆθος, τῇ τοῦ θεοῦ προφάσει βίαια προστάγματα κελεύοντος, *tollendum tyrannum, & populum e ſeruitute eximendum, cui ſub religionis praetextu dura imperata imponerentur, loc. cit. pag.* 104. Sed iſta nimis rhetoricam ſapiunt. Quid vero ad iſta Moſes? *Haec cum audiuiſſet, in vultum ſuum concidit*; forte vt aduerſarios ſuos ita placaret, quae nonnullorum eſt ſententia, aut, quod probabilius, vt precibus a Deo in rebus tam deſperatis auxilium impetraret. Hoc enim Moſi ſolenne erat. conf. *Num. XIV. 5. XX. 6.* Idque ex eo etiam confirmatur, quod ſtatim a Deo, quid faciendum, edoctus, ad ſeditioſos dixerit: *craſtino mane notum faciet Iehouah, quis ſuus ſit? & quemnam ſibi ſacrum propius adeſſe velit? &c.* Optimum hoc eſt disceptandi, litesque dirimendi genus, ſi factis ipſis, aut certis rerum documentis, innocentia aſſeratur. Tum enim multis verborum ambagibus opus non eſt. In proximum, qui inſtabat, diem iudicium dilatum, vt thuribula, & reliqua, quae neceſſaria erant, ſibi comparare poſſent; quamuis ſimul ad ſaniora conſilia capeſſenda, ſi mens non laeua fuiſſet, iſto temporis ſpatio vti potuiſſent. Simul vero Moſes graui oratione illorum immodeſtiam illis exprobrauit, ſtultamque & ineptam am-

ambitionem redarguit. Quae dum fiebant, Dathan, Abiramusque praesentes non erant; quos dum Moses accersiri ad se iubet, non tantum magna cum contumacia & superbia se venturos negarunt, sed contumelias quoque atrocissimas, & dicta ad seditionem manifestam spectantia, in Mosen iecerunt. Quamobrem iusta indignatione percitus vir sanctissimus ad preces iterum se conuertit, Deumque, ne suffitum eorum propitius acciperet, neue illorum molitionibus faueret, sed suam potius voluntatem luculento signo demonstraret, orauit. Simul testatus est, se gratis populo huic praefuisse, nec vlla ratione pro rege se gessisse, adeo vt ne asinum quidem ab iis acceperit: לא חמור אחד מהם נשאתי *ne vnum quidem asinum ab iis sumsi.* Regum mos & consuetudo erat, iumenta subditorum ad suos vsus sibi vindicare. Quem & Samuel exponens, *seruos*, inquit, *vestros, ancillas & strenuos iuuenes, & asinos vestros capiet, iisque in negotiis suis vtetur. I. Sam. VIII. 16.* Idemque propheta, cum se regio more vsum negat, *cuius*, inquit, *asinum accepi? cap. XII. vers. 3.* Hinc &, quin lectio recepta codicum ebraeorum hic recte se habeat, nullum est dubium, etsi LXX interpretes pro חמור legisse videantur חמוד, dum verba Mosis ita interpretantur: οὐκ ἐπιθύμημα οὐδενὸς αὐτῶν εἴληφα. Sed, vt prosequamur reliqua, orta luce adfuerunt singuli cum acerris, magnoque populi concursu facto, quod auidi omnes essent, tantae rei euentum cognoscere, gloria Numinis omnibus facta est conspicua, in nube, vt credere par est. Hinc feralis in omnes, etiam eos, qui improbum illud seditiosorum hominum facinus non improbauerant, pronuntiata sententia, morte subitanea extemplo e medio eos tollendos, declarans. Hic vero Moses cum fratre Aarone, ne omnes eodem exitio inuoluerentur, pro singulari suo in populum ebraeum amore in vultum concidens, precibus suis, vt reliquis, qui seditiosorum hominum auctoritate se abripi passi erant, Deus parceret, impetrat. Sed Korachus, & Dathan, Abiramusque iustissimas suae peruicaciae daturi erant poenas. Populo enim ab istorum tabernaculis recedere iusso, ne vna periret, Moses, qui cum senioribus populi ad eos accesserat, quid illis euenturum sit, significat, fore namque, vt inusitato mortis genere, a terra quippe absorbendi, omnes pereant. Atque id ea quoque ratione contigit: *Dirupta est*

 terra,

terra, quae sub iis erat, & aperuit os suum, deglutiitque eos, domos eorum, omnes homines ad Korachum pertinentes, & vniuersas (eorum) *facultates.* Non infrequens est, vt terrae hiatus, quos chasmata vocant, ex causis naturalibus existant. Sed hic omnia per miraculum euenisse, res ipsa omnesque περιστάσεις satis ostendunt. Dum etiam dicitur: וירדו חיים שאלה *& descenderunt viui ad inferos,* nihil aliud innuitur, quam per istum in viscera terrae descensum numero viuentium eos exemtos esse, seu viuos quasi sepultos esse, cum reliqui homines mortui demum terrae committantur. Et ita quidem duces seditionis puniti sunt. Reliqui, qui iis se associauerant, centum & quinquaginta viri, igne e tabernaculo erumpente, dum suffitum offerebant, absumti sunt. Ceterum cum On Pheleti filius, principibus coniurationis initio annumeretur, nec tamen vlla deinceps eius mentio fiat, quid ei factum, quaeri posset. Sunt, qui, cum statim ad saniora rediisse consilia, putant, & partes coniuratorum deseruisse, adeoque & euasisse poenam, qua illi extincti sunt. Propius forte ad veritatem illi accedunt, qui, vna cum reliquis eum periisse, existimant: nullam autem eius fieri mentionem, quod reliquis fuerit ignobilior. Certe, cum vers. 32. dicitur: *omnes homines, qui Korachi erant*, terrae hiatu absumtos esse, de sociis coniurationis, quos inter & On iste fuit, qui forte in tentorium eius se receperant, & a ducentis illis & quinquaginta, qui igne perierunt, diuersi erant, recte hoc intelligitur. De filiis enim Korachi hoc intelligi non posse, palam est. Etenim hosce patre superstites fuisse, nec illa clade simul periisse, non vno documento euincitur. Disertis enim verbis *Num. XXVI. vers. 11.* dicitur: *filii Korachi non sunt mortui.* Fuitque longo deinceps tempore Korachidarum familia inter Leuitas celeberrima. Vnde & psalmi quidam a XLII vsque ad XLIX, & alii, nomen illorum in fronte gerunt. Admodum itaque est verosimile, filios Korachi iam tum adultos, & a familia patris remotos, ac in suis singulos tentoriis habitantes, facinus patris detestatos, poenaeque adeo illi inflictae, immunes fuisse. conf. MICHAEL WALTHERVS, *harm. bibl. pag. 217.* Sed de ipso Koracho etiam quaeri solet, num cum ducentis illis & quinquaginta igne coelesti conflagrauerit? an vero cum Dathan & Abiramo terrae hiatu absorptus sit? Pro

vtraque

vtraque enim haud contemnendis rationibus pugnatur ſententia, quas in compendio exhibet HERMANNVS WITSIVS, in *diſſertat. de ſeditione & exitio Corae*,quae cum aliis,*meletematibus* eius *Leidenſibus* ſubiuncta eſt, §. *XXXV. & XXXVII. pag. 270. ſeqq.* Praeferenda tamen eorum ſententia, qui & illum a terra abſorptum credunt. Iſraelitae enim non minus a Korachi, quam Dathanis & Abirami tentoriis diſcedere iuſſi ſunt, & receſſerunt quoque: *verſ. 26. 27.* it. *29. 30.* De improbis quoque illis, quorum numero & Korachus comprehendebatur, generatim dicitur, quod terra aperuerit os ſuum, & abſorpſerit illos, *verſ. 32. 33.* Praeterea, qui igne perierunt, ducenti iſti & quinquaginta viri fuerunt, non adnumerato Koracho, *v. 35.* Quibus denique accedit, omneque ſimul dubium eximit, quod diſerte hoc dicatur *Num. XXVI. 10. & aperuit terra os ſuum, & abſorpſit eos & Korachum, &c.* Reliqua ex *Num. XVI. v. 39. ſeqq.* conſtant.

*** Vid. *Num. XVI 41. ſequ.* Mirum, Iſraelitas poſt tam luculenta diuinae iuſtitiae experimenta, nondum conquieſcere. Videntur autem in eam ingreſſi ſententiam, Korachum cum reliquis ſeditioſis non tam ſua culpa periiſſe, quam quod precibus Moſis Deus illud dediſſet. Plane ac ſi hominum inſtar in alterius gratiam aliquid ageret Deus, quod iuſtitiae repugnet. Hinc Korachum cum ſuis excuſantes, cauſam cladis, qua innocentes oppreſſi ſint, in Moſen conferunt. Recte id FLAV. IOSEPHO obſeruatum: *Cum enim ſemel animos hominum occupaſſet haec perſuaſio, nihil ſine Dei voluntate geri,* οὐκ ἐβούλοντο ταῦτα χωρὶς τῆς εἰς Μωυσῆν χάριτος τοῦ θεοῦ πεπρᾶχθαι, *arbitrabantur, Deum in gratiam Moſis iſta facere;* κατηγόρουν δ' αὐτοῦ τὴν ὀργὴν τοῦ θεοῦ γίνεσθαι τοσαύτην, οὐχ ὅπως διὰ τὴν τῶν κολασθέντων ἀδικίαν, ὡς Μωυσέως πραγματευσαμένου, *huic igitur imputabant omnia, tanquam non peccatorum odio Deus ſaeuiret, ſed a Moyſe ſolicitatus, &c. antiquitat. iud. lib. IV. c. IV. p. 108.* Quod vero idem IOSEPHVS addit, extinctorum cognatos egiſſe apud populum, rogantes, vt ſuperbae ac nimiae Moſis poteſtati modum aliquem ſtatueret, ex ſuo finxit ingenio. Reliqua ad hanc hiſtoriam ſpectantia ſilentio praetermittit, quae tamen ex ipſa Moſis narratione ſatis intelli-

telliguntur. Narratur quoque haecce historia *Sap. XVIII. 21. seqq.* sed, vt nonnulla addantur, ex mente, vt puto, & sententia veterum iudaeorum. Aaronis pietas valde extollitur, vicisseque vi morali dicitur, non vi corporali, nec armorum efficacia, ἀλλὰ λόγῳ τὸν κολάζοντα ὑπέταξεν, *verbo subiecit sibi punientem, cum recitaret iuramentum & foedus patribus promissum*; producitur porro Aaron cum habitu pontificali, depellens τὸν ὀλοθρεύοντα, *angelum exterminatorem.* Consentiunt illa cum iis, quae & alii iudaei de *angelo mortis*, ab Aarone cohibito, comminiscuntur. vid. R. SALOM. IARCHI, ad *h. l.*

* Quaeritur: quotnam fuerint virgae? Sunt enim, qui, vna cum virga Aaronis tredecim fuisse, existimant. His exemplum praeiuit interpres vulgatus, *vers. 6. cap XVI. Num.* ita transferens, vt, duodecim fuisse virgas, *absque virga Aaronis*, innuat. At in ebraeo est: *duodecim virgae, & virga Aaronis in medio virgarum.* Vtroque modo hoc intelligi potest, vel vt duodecim virgis ea, quae Aaronis fuit, annumeretur, vel vt praeter duodecim illas, Aaronis quoque adfuisse censeatur. Sed, si perpendamus, Ephraimi & Manassis posteros duas constituisse tribus, manifestum est, duodecim fuisse tribus absque tribu Leuitarum. Hinc & duodecim virgae allatae sunt, quibus virga tribus Leui seu Aaronis dum accessit, fuerunt vtique tredecim. Ceterum FLAV. IOSEPHVS auctor est, virgas illas tribuum nominibus fuisse inscriptas; Aaronemque in sua inscriptam habuisse Leuiticam. Addit etiam, eas facile dignosci potuisse, quod essent & a principibus, qui eas attulerant, & a populo notatae, *antiquitat. iudaic. lib. IV. cap. IV. pag. 108.* Miraculum in eo consistebat, quod virga Aaronis prae aliis vna nocte & frondes & flores, & fructus protulerit, non etiam exaruerit, sed germinans ita, florida, ac fructifera permanserit. Aliis miraculis, quae Ebraeorum magistri comminiscuntur, vt ea augeamus, necesse non est. Quemadmodum autem ad sacerdotii Aaronici confirmationem totum hoc negotium spectabat, ita istud hac quoque imagine eleganter adumbratum fuisse, nonnulli obseruant. Amygdalina enim virga adhibita fuit, vt significaretur, vigilantiam cumprimis in summo sacerdote requiri. Floret ea virga, nec

mar-

marcescit vnquam, vt indefessum virtutis ac sanctitatis studium in sacerdotibus innuatur, vnde non possunt non fructus tandem suauissimi existere. add. AMBROSIVS, *lib. X. ep. LXXXII.* Veteres etiam in ista Aaronis virga imaginem Christi, eiusque ex Maria virgine natiuitatis quaesiuerunt, qua de re copiose ABRAHAM CALOVIVS, ad *h. l.*

§. XXIV.

Cum triginta nouem annis per Arabicas solitudines Israelitae errassent, tandem tempus aderat, vt Cananaeae possessionem adirent. Primo itaque mense, anni ab Aegyptiaco exitu quadragesimi, ad Kadesch, oppidum in deserto Sin, * consederunt, vbi mortua Miriama Mosis sorore, ** populus denuo ob aquae penuriam *** conuitiis in Mosen debacchatur, lacessito etiam inanibus querelis Deo. Sed & his mox finis impositus est, potum subministrante rupe, quam Moses baculo suo bis percussit; qui simul cum fratre Aarone, quod diffidentiam quandam in Numinis potentiam prodidisset, diuino decreto introitu in terram Cananaeam exclusus est, vt iam supra indicauimus. *

* Oppidum hocce Kadesch in extremis Idumaeae finibus, versus Ezion-gaber & mare rubrum, situm erat. conf. *Num. XX. 14. 15. XXXIII, 36.* & *Deut. II. v. 8.* Diuersum hocce oppidum Kadesch a Kadesch Barnea fuisse, multorum est sententia, cui etiam adstipulatur IAC. VSSERIVS, in *annalib. aetat. mundi IV. pag. 18.* & ABRAH. CALOVIVS, ad *Num. XX. 1.* At negant hoc alii, speciatim IO. LIGHTFOOTVS, in *centuria chorographica Matthaeo praemissa c. VII. p. m. 174.* eumque sequitur IOAN. CLERICVS, ad *Num. XX. 1.* Ad rationes etiam dissentientium prolixe respondet LIGHTFOOTVS, sed ita, vt neutiquam difficultates omnes tollat. Prior itaque & mihi placet sententia, quam & calculo suo adprobat, totumque iter Israelitarum in deserto mirifice illustrat CHRISTOPHORVS CELLARIVS, *geograph. antiqu. libr. III. cap. XIV. pag. 692.* Fuit ea statio, quam Israelitae apud Kadeschum habuerunt, XXXIII.

** Mir-

** Miriamam vtroque fratre, Mose & Aarone, seniorem fuisse, & aetatis annum CXXX attigisse, ex *Exod. II. 4. 7.* colligitur. Vnde, cum nasceretur Moses, puellam grandiusculam eam fuisse, apparet, vid. IAC. VSSERIVS, *loc. cit. pag. 28.*

*** Ob Miriamae mortem aquae penuria laboratum, Iudaeorum commentum est. Aquae enim ex petra in Raphidim percussa profluentis riuos, Israelitas hactenus comitatos credunt, idque Miriamae merito tribuunt. Ea autem mortua, riuos illos exaruisse. conf. R. SAL. IARCHI, ad *h. l.* Ex hac ipsa autem aquae penuria rectissime colligitur, Kadesch, de quo hic sermo est, diuersum fuisse a Kadesch Barnea, vbi nulla aquae penuria. Quod dubium vt tollat IO. LIGHTFOOTVS, *l. c.* frustra supponit, aquae riuos ex petra in Raphidim percussa semper Israelitas comitatos, qui, cum altera vice in Kadesch-Barnea venissent, exaruerint; quam sententiam supra iam ad §. *XVII.* explosimus. Nec vllam vir doctissimus rationem reddere potest, quam ob causam exaruerint. Vereor, ne tandem ad commentum iudaicum de morte Miriamae redeundum sit. Ceterum hancce petrae percussionem, vt aqua inde eliceretur, diuersam esse ab illa, quae in Raphidim contigit, & *Exod. XVII.* describitur, itidem iam supra ad §. *XVII.* obseruauimus.

* Hac de re iam ex instituto supra ad §. *IX.* huius sectionis diximus.

§. XXV.

Idumaeis transitum per terram suam negantibus, * Israelitae ad Horem montem discedunt, quo in loco, mortuo Aarone, filius eius Eleazar, ei sufficitur. ** Victo hinc Haradensium, qui in meridiano Cananaeae tractu habitabant, rege, omnibusque eius regionis incolis trucidatis, vrbibusque solo aequatis, *** dum Idumaeorum fines illis circumeundi erant, denuo molestiarum itineris pertaesi, more suo ad fremitus & conuitia se conuertunt. * Nec impune istud ferunt, sed immissi serpentes, morsibus summum ardorem

ardorem inferentibus, noxios perimunt. Sapientiores hinc facti a Mose auxilium postulant, quod & attulit, iussu Numinis aeneum serpentem, rei longe sublimioris imaginem, erigendo, quem qui intuebantur, conualescebant.

* Miserunt Israelitae ad reges Idumaeorum & Moabitarum nuntios, eosque rogarunt, vt per terras illorum sibi transire liceret. Sed tulerunt repulsam. *Num. XX. 14. 21. Iud. XI. 17.* Cum vero transitum plane innoxium desiderarent, iniquum erat, illum denegare. Idque eo magis, quod Idumaei ob cognationem cum Israelitis ad hoc obligati erant. Lectu digna sunt, quae hac de re PHILO iudaeus differit, de *uita Mosis libr. I. p. m. 639.* Videtur autem in narratione Mosaica pugna quaedam esse, siquidem hic transitum Israelitis denegatum docet, quem *Deut. II. 29.* iis concessum, innuere videtur. Legati enim, quos ad Sichonem Chesbonis regem misit, vt itidem transitum ab eo peterent, dixerunt: *Sic fecerunt mihi Esaui posteri Sebirem habitantes, & Moabitae Harem.* Haec itaque vt inter se concilient viri docti, nonnulli quidem existimant, in posteriori loco non tam de transitu, quam cibi subministratione, sermonem esse. Nimirum legatos illos a Sichone duo petiisse, & transitum, & cibi pro parata pecunia subministrationem; & quod ad posterius attinet, prouocasse ad exemplum Idumaeorum, qui idem fecissent. Verum cum non constet, Idumaeos cibum subministrasse Israelitis, & de transitu saltem legatis sermo sit, cibum vero pro pecunia parata, tum demum, si transitus concedatur, expetant, praeferenda illorum sententia videtur, qui, Idumaeos & Moabitas transitum quidem per medias ipsorum regiones negasse, sed per extrema tamen ditionis suae concessisse, autumant. vid. IAC. VSSERIVS, in *annalib. pag. 18.* MICHAEL WALTHERVS, *harm. bibl. pag. 156.*

** Magna hic oritur difficultas, si conferamus, quae Moses *Deut. X. 6.* de loco, in quo mortuus est Aaron, refert. Verba haec sunt: *Israelitae a puteis Bne-Iakan profecti sunt Moseram, vbi mortuus & sepultus est Aaron, filiusque eius Eleazar, loco patris sacerdotio functus est. Hinc profecti sunt in Gudgodam, e Gudgoda vero in Iothbatam, tractum, vbi sunt aquae torrentes.* Primo enim verba haec loco plane

alieno posita videntur, cum nec cum praecedentibus, nec cum sequentibus rite cohaereant. Deinde, Aaron hic in Moserah mortuus dicitur, cum tamen ex *Num. cap. XX. 22. 23.* constet, eum mortuum esse in monte Hor. Praeterea, hic Israelitae ex Bne-Iakan profecti dicuntur Moseram, cum contra *Num. XXXIII. 31.* dicatur, ipsos ex Moserah, quae fuit statio XXVII, venisse ad Bne-Iakan. Denique, iuxta ordinem itinerum, prout *Num. XXXIII.* referuntur, ex Bne-Iakan venerunt Gudgodam seu Horgidgadam, hinc Iothbatham, ex Iothbata Abronam, ex Abrona Eziongaberum, ex Eziongabero Kadeschum, ex Kadescho ad Horem montem, vbi mortuus est Aaron, cum contra, si Moserae mortuus sit, id contigisse oportet, antequam in locis istis memoratis Israelitae stationes suas haberent. Haec itaque cum nonnulli considerarent, aut in loco Deuteronomii, aut Numerorum, turbatum ordinem stationum iudicarunt, idque haud dubio librariorum culpa. Ita cum HVGONE GROTIO, aliisque viris doctissimis, & IO. CLERICVS, ad *Deut. X. 6.* Videturque haec facillima hinc se expediendi ratio, modo in auctoritatem scripturae sacrae non esset iniuria. Alii itaque, ne secarent nodum, quem soluere tutius est, varias excogitarunt conciliationes; refertque hac de re VATABLI, MARBACHII, TREMELLII, TOSTATI, aliorumque sententias, MICHAEL WALTHERVS, in *harm. bibl. pag. 167.* Quid iudaei, vt hinc se expedirent, commenti sint, patet ex iis, quae R. SAL. IARCHI, ad *h. l.* disserit. Mea haec est sententia: primo quidem, non sine ratione haec a Mose *Deut. X.* commemorari, quae a *vers. 6. ad 10.* extant, cum in eo sit, vt beneficia Dei populo Israelitico in memoriam reuocet: inter quae & illud, quod per Eleazaris in locum Aaronis substitutionem sacerdotium continuauerit: qua occasione, vt fieri solet, stationum & locorum, in quibus eo circiter tempore Israelitae fuerunt, meminit. Cum etiam verosimile sit, integro isti tractui, in quo mons Hor fuit, nomen Moserah seu Moseroth fuisse, rectissime & sine contradictione dicitur, Aaronem & in monte Hor, & in Moserah, seu tractu illo, in quo mons Hor situs fuit, mortuum esse. Idem vero nomen Moserah & Moseroth cum & ingenti tractui, & loco peculiari, haud dubio proprium fuerit, *Num. XXXIII* vbi statio Israelitarum XXVII designatur, locus aliquis speciali ratione Moserah dictus, sed

Deut.

Deut. X. ingens ille tractus eiusdem nominis intelligitur. Nulla itaque & hic est pugna. Cum enim Israelitae ex Moseroth, seu loco specialiter sic dicto, profecti essent, venerunt ad puteos Bne-Iakan; hinc vero per varias stationes tandem ad ingentem illum tractum Moserah dictum, in quo mons Hor fuit, venerunt. Ex istis vero stationibus, in quibus Israelitae fuerunt, priusquam a puteis Bne-Iakan ad montem venirent, priores saltem breuitatis causa commemorat, omissis reliquis, simulque ὡς ἐν παρέργῳ nos condocet, Iothbatam fuisse regionem fluminibus aquarum irriguam. Ita, ni fallor, cuncta sibi constant, & omnis difficultas euanescit. Quod autem ad Aaronem attinet, cum ei mors immineret, montem Hor cum fratre Mose, & filio Eleazaro, conscendit, vbi cum Moses eum vestibus exuisset, iisque induisset Eleazarum, mortuus est. *Num. XX 24. seqq.* Id autem de vestibus sacerdotalibus est intelligendum: significabaturque hac ratione, Eleazarum eius in sacerdotio esse successorem. Nec est, quod ambigamus, Eleazarum deinceps eo modo, quo Deus praescripserat, rite consecratum esse. Permansit sacerdotium penes Eleazaris posteros, vsque ad tempora Eli, qui & sacerdos summus & iudex fuit, & ex Ithamare descendit; in Zadoko a Salomone constituto Eleazaris progenies hanc dignitatem recuperauit. vid. IOAN. SELDENVS, de *success. in pontif. lib. I. cap. I.*

*** *Num. XXI. vers. 1. 3.* Non omnes, sed eas saltem, quas tum ceperunt, delerunt Israelitae, soloque aequarunt. Namque Iosua demum Haradi regem cepit, *Ios. XII. 14.* & quae supererant vrbes, expugnatae deletaeque sunt ab aliis Israelitarum, *Iud. I. 16. 17* Quod autem tanta seueritate vsi sint Israelitae, ex Numinis mandato fecerunt. Constitutum enim Deo erat, Cananaeos per Israelitas punire. Ceteroquin a crudelitate hoc non abfuisset, quam in bellis etiam tum naturae leges, tum gentium cultiorum mores damnant.

* Ex monte Hor profecti Israelitae & deflectentes a via campestrium, quae ab Elatha, & Eziongaber & mari rubro recta ad Idumaeam ducit, ad latus orientale circumiuerunt terram Idumaeam, & castra metati sunt in Tsalmona, quae fuit statio xxxv. Ibi iterum in

Mmmm 2 Mosen

Mosen insurrexerunt. Causa erat, molestia itineris. Hinc dicitur: *animum in via despondit populus.* Accedebat locorum, in quibus versabantur, sterilitas: *nam hic neque panis est, neque aqua*; & denique mannae fastidium. Istam improbitatem vt Deus vlcisceretur, statim illis immisit: הנחשים השרפים *serpentes vrentes.* Naturales fuisse serpentes, non est, quod dubitemus. Qui enim diabolos fuisse putant, vt nonnulli ex Iudaeis, lubrico nituntur fundamento, quod scilicet angeli etiam שרפים appellitentur. Dicti autem isti serpentes sunt שרפים *vrentes*, quia flatu & morsu adurunt, caloremque hominibus inducunt intensissimum. Hoc & R. SAL. IARCHIO ad *h. l.* obseruatum. Id vero cum variis serpentum generibus commune sit, quodnam speciatim hic per שרף intelligatur, quaeri solet. Haud pauci, *presterem* seu *causonem* intelligi, putant, quibus vocum conuenientia fauere videtur, cum verbum שרף idem sit, ac ἐμπρῆσαι vel καταχαῦσαι. At SAM. BOCHARTVS, rationibus haud contemnendis probauit, *hydrum* potius vel *chersydrum* voce ista significari, qui parum inter se differant. Qui enim hydrus hieme fuerat, dum aqua erat in lacunis, postquam ea defecit aestu, & in sicco degere cogitur, fieri chersydrum, i. e. hydrum ἐν χέρσῳ in sicco degentem. Tum vero infestante siti, in calidis regionibus virus habere multo acrius & nocentius. Nec obstare huic sententiae, quod Israelitae eo in loco versati sint, vbi aquae penuria laborauerint. Etsi enim aquae potulentae defuerint, potuisse tamen palustres & lutulentas hinc inde esse, in quibus laterent hydri; immo hydros deficiente aqua fieri, vti dictum, chersydros. Hoc pluribus confirmat in *hieroz. part. II. lib. III. cap. XIII. pag. 424.* Acutissimis itaque doloribus, & hos insecuta morte subitanea, si quem eiusmodi serpens momordisset, sapientiores facti Israelitae, admissi facinoris grauitatem intelligentes, magnoque inde dolore perfusi, ad Mosen se recipiunt, eumque deprecatorem sibi apud Deum exposcunt. Quo officio ille quoque promte & ex voto perfunctus, serpentem aeneum facere, eumque perticae imponere iussus est; quem si quis a serpente morsus adspiceret, is statim sanitati restituebatur. Impia prorsus non minus ac inconcinna hic est sententia IO. MARSHAMI, qui aegyptiacas praestigias, & imagines magicas in hocce serpente aeneo sibi deprehendere videtur.

videtur. *Statione trigesima quinta*, inquit, *Tsalmona (ab imagine dicta) fecit Moses serpentem aeneum, & posuit eum super perticam, quem cum percussi aspicerent, sanabantur. Sic*

> - - *pestis nigris inserta medullis*
> *Excantata fugit.*

Aegyptii inprimis μαγείᾳ τινὶ ἐπιχωρίῳ ob serpentum incantationem celebrantur, post eos Psylli Africae populi. Nearchus Alexandri M. in India comes, refert, serpentes ibi scatere incolisque molestos esse; sed ἐπῳδὰς περιφοιτᾶν πεπιστευμένους ἰᾶσθαι, καὶ εἶναι σχεδόν τι ταύτην μόνην ἰατρικὴν, *circumuagari incantatores, qui mederi putantur, & hanc fere solam esse medicinam; Strabo libr. XV. pag. 706. Apud Colchos (illi autem Aegyptiorum coloni habentur) Medea draconem aurei velleris custodem fertur,* ἡδείνῃ ἐνοπῇ θέλξαι *suaui voce mulsisse; apud Apollonium, argon. lib. IV. v. 1. 7.* Plura alia eiusdem generis addit vir doctus, tandemque concludit: *Apud Ebraeos etiam serpentes excantandi ratio viguisse videtur, cum David psalm. LVIII 5. Salomon eccles. X. 8. Ieremias cap. VIII 17. serpentum meminerint, qui incantari nollent. Moses autem serpente aeneo perticae imposito non tam serpentes igneos incantabat, ne nocerent, quam eorum venenum extinguebat, & morsus arte leuabat. Erat τὸ πυρωπὸν ἀλεξιτήριον τῆς τοσαύτης πληγῆς amuletum igneum istius calamitatis*; in *can. chron. sec. IX. pag 148. 149.* Hic vero rationem in viro doctissimo merito desidero. Quae enim est ista probandi vis: apud Aegyptios aliasque gentes magicae artes, quibus serpentes incantarent, in vsu fuere, ergo iisdem vsus est Moses! Esto, non fuisse artes istas ignotas in gente ebraea, num ideo probatae sunt aut vsurpatae viris sanctis? Incantationes praestigiasque magicas ipsemet Moses seuerissime prohibuit, aut Deus potius per Mosen, & nihilo secius eas ab ipsomet Mose adhibitas credamus? Praeterea serpentem istum aeneum Numinis iussu Moses fecit, quod ipsemet diserte testatur, non ex suo ingenio, non ad imitationem Aegyptiorum. Taceo, quam ineptum sit, imaginibus eiusmodi, seu figuris Talismanicis vim talem tribuere. Quicquid enim hac de re crediderint veteres, quicquid tra-

 dant

dant recentiores quidam, imaginum, quaecunque demum arte confectarum, eiusmodi virtutem aut efficaciam eſſe non poſſe, inter omnes, vel primis ſanioris philoſophiae elementis imbutos, aut non omni prorſus rationis vſu deſtitutos, ſatis conſtat. Longe itaque rectius auctor *libri ſapientiae cap. XVI. 7.* non imagini, quae ſerpentem referebat, ſed diuini Numinis potentiae, quod eius adſpectu ſanati ſint Israelitae, tribuit: ὁ γὰρ ἐπιστραφεὶς οὐ διὰ τὸ θεωρούμενον ἐσώζετο, ἀλλὰ διὰ σὲ τὸν πάντων σωτῆρα· *nam conuerſi ad illud ſignum ſanabantur, non per id, quod intuebantur, ſed per te omnium ſaluatorem.* Contra MARSHAMVM ex inſtituto etiam diſputat NATALIS ALEXANDER, *hiſtor. eccleſ. vet. teſt. aet. mundi IV. diſſert. VI. pag. 510. ſeqq.* & HERM. WITSIVS, *aegyptiac. lib. II. cap. VIII. §. III.* it. BASNAGIVS, *hiſtoire des Iuifs tom. II. lib. III. cap. XIX. §. XXVII.* add. SALOM. DEYLINGIVS, *obſeruation ſacrar. part. II. obſeruat. XV. pag. 156. ſeqq.* Serpentem iſtum aeneum imaginem fuiſſe ſeruatoris, ipſemet nos condocet, *Ioan. III. 14.* Comparationem inter vtrumque pluribus exequuntur theologi, ſpeciatim & SAM. BOCHARTVS, *loc. cit.* Singularis eſt ſententia FRANCISCI BVRMANNI, contendentis, per ſerpentem aeneum non tam Chriſtum, quam diabolum cum Chriſto in crucem eleuandum, ibique omnibus viribus ſuis ſpoliandum, ſignificatum fuiſſe, in *comment. Belg. in Num. XXI. 1. 2.* Qua in re praeeuntem ſibi habuit IOANNEM ESPAGNEVM, in *tract.* cui titulus, *Schibboleth, opp. tom. II. pag. 171.* Eandemque argumentis vtique ſpecioſis ſibi exornandam ſumſit CAMPEGIVS VITRINGA, *ſacrar. obſeruationum lib. II. cap. XI.* cui nonnulla oppoſuit MELCHIOR LEIDEKKERVS, *de republ. Ebraeor. part. I. lib. IV. cap. XV. pag. 243.* Valdeque dubito, an cum apertis Chriſti ſeruatoris verbis *Ioan. III. verſ. 14.* ſententia iſta commode conciliari queat. conf. & IOANNES SAVBERTVS, peculiari diſſertatione, de *ſerpente aeneo*, GEORGIVS MOEBIVS, in *exercitationib. ſacris*, de *ſerpente aeneo*, FRIDERICVS BALDVINVS, in *paſſione typica, typo II. pag. 90. ſeqq.* Iudaeorum hac de re ſententias peculiari itidem diſſertatione expoſuit IOANNES BVXTORFIVS.

§. XXVI.

§. XXVI.

Diuerſis poſtea ſtationibus in vallem, quae eſt in agro Moabitico, ſub vertice Phisgae, qui ſolitudinem reſpicit, peruenerunt.* Hinc miſſis ad Sichonem Emoraeorum regem, cui Cheſbone ſedes erat, legatis, ab eo tranſitum per eius ditiones petierunt. Quo illis denegato, & Sichone inſuper cum exercitu occurrente, res ad proelium venit. Victis autem Emoraeis, & ad vnum omnibus interfectis, oppidis agriſque eorum potiuntur Ebraei. Similia mox fata Ogus Baſanenſium rex expertus eſt. **

* Stationem XXXVI Punon illis praebuit, *Num. XXXIII. 42.* & XXXVII Oboth, *Num. XXI. 10.* & *XXXIII. 42.* Hinc XXXVIII in Iie-Abarim ad fines Moabitarum, ſeu in deſerto Moabi, habuerunt, *Num. XXI. 11. XXXIII. 44. Deut. II. 8.* Diſcedentibus inde, vt tranſirent vallem vel torrentem Zered, ne Moabitis vim inferrent, Deus vetuit, *Num. XXI. 12. Deut. II. 8. ad 13.* Stationem porro XXXIX Dibon-Gad, & XL Almon-Diblathaim, quae & Beth-Diblathaim, praebuerunt, *Num. XXXIII. 45. & 46.* Tranſituris hinc terminum Moabitarum Arem, & appropinquaturis e regione Ammonitarum, ne his quoque arma inferrent, Deus prohibuit, *Deut. II. 18. 19.* Caſtra metati itaque ſunt trans Arnonem fluuium, qui eo tempore Moabitas & Emoraeos diſterminabat, *Num. XXI. 13. Deut. II. 24.* Hoc dum Moſes, *Num. XXI. 13.* memorat, addit: *ideoque memorantur, in narratione bellorum Iehouae, Vaheb in Supha, torrentes Arnonis, & defluxus torrentium, qui declinat ad habitationem Haris & praeterlabitur fines Moabi.* In ebraeo eſt, בספר מלחמות יהוה quibus verbis libri cuiusdam titulum indicari, vulgo exiſtimant; ex quo Moſes, quae ſequuntur, retulerit. Alii autem vocem ספר per *narrationem* explicant, vt NIC. LYRANVS, CHRISTOPH. PELARGVS, HVGO GROTIVS; quos & IOAN. CLERICVS ſequitur, qui omnium planiſſime verborum iſtorum ſenſum hunc in modum mihi expreſſiſſe videtur: *Ideoque, quotiescunque poſthac bella Dei auſpiciis ab Iſraelitis geſta*

gesta narrabuntur, horum locorum ante omnia mentio fiet, Vahebi nempe, siue Matthoris in Supha, & Arnonis eiusque decursus, &c. in *paraphrasi ad h. l.* Vnde, quae vulgo de *libro bellorum Domini* tradi solent, sua sponte corruunt. Sed hac de re deinceps. Israelitae inde porro profecti ad loca venerunt, in quibus iussu Mosis, aut ipsius potius Dei, mandatis suis Mosen instruentis, foderunt puteos: in cuius rei memoriam, quod magnam aquae copiam ibi inuenissent, canticum composuerunt, quod Moses refert *Num. XXI. 18.* & in quo dicitur, principes Israelitarum cum ipso Mose (hic enim per מחקק legislatorem intelligitur) tanta id effecisse facilitate, vt vel scipionibus suis במשענותם eos fodere potuisse videantur. Peragratis tum locis reliquis, *Num. XXI. 18. 19. 20.* indicatis, in Kedemotharum tandem desertum venerunt, *Deut. II. 26.* consederuntque in montibus Abarimorum ante Nebuntem, quae statio illorum fuit XLII *Num. XXXIII. 47.* conf. IAC. VSSERIVS, in *annalib. vet. & nou. test. p. 29.* Ex hocce loco Israelitae nuncios miserunt ad Sichonem Emoraeum, Chesbonis regem, transitum per extrema regionis eius petentes, quo illis denegato, res prope Iahasam ad proelium venit, eo quidem euentu, vt victo Sichone, tota eius ditio cum omnibus ciuitatibus Israelitis cederet. *Num. XXI. 21. seqq. Deut. II. 24. 36.* Dum istud Moses refert, Chesbonem Sichonis regiam cum agris finitimis ad Arnonem Moabitis ereptam memorat, idque verbis cuiusdam τῶν משלים arguto dicendi genere res memorabiles complectentium, confirmat. *Num. XXI. 26. seqq.* Iazere quoque cum oppidis eius, missis prius exploratoribus, occupata, Emoraeisque inde expulsis, nihil amplius ex Sichonis regno supererat, quod non Israelitis subiectum esset. *Num. XXI. 32.*

** Constat hoc ex *Num. XXI. 33. seqq.* & *Deut. III. 1. seqq.* Inusitatae magnitudinis ac proceritatis hominem fuisse Ogum, colligitur ex *Deut. III. 11.* Sub Typhonis nomine eum apud Graecos latitare, existimat GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, de *idololatr. gentil. libr. I. cap. XXVI.* Sed omnia ad coniecturas longe incertissimas redeunt.

§. XXVII.

§. XXVII.

Iam Moabitas ordo tangebat, * qui communicato cum Midianitis, vicinis populis, consilio, ** primo ad superstitionem, *** accersito Bileamo vate, * mox, cum istud ex voto non succederet, ** eiusdem Bileami consilio, *** ad fraudes atque dolos se receperunt. Paucis: Moabitidum puellarum amore capti Israelitae, vt idola venerarentur, se induci passi sunt, interque alia illud Baalis, quod in Peore monte adorabatur. * Facinus erat poena grauissima luendum. Capitis itaque poena flagitii istius reis irrogata, ipsis primoribus, qui eodem se polluerant, in patibula sublatis. ** Populo hinc in luctu constituto, & lacrymis veniam admissorum a Deo petente, Zimri vir indomitae libidinis, Midianitidem mulierem omnibus spectantibus in tentorium suum ducit. Quod opprobrium non ferens Pineas, Eleazaris filius, arrepta hasta, virum & mulierem in tentorium secutus, ambos in scortatione deprehensos transuerberauit; ob egregium istud facinus ab ipso collaudatus Deo. ***

* Victo Basanensium rege Ogo, a montibus Abarimorum profecti Israelitae, in campis Moabiticis ad Iordanem e regione Ierichuntis castra metati sunt, quae statio illorum fuit XLII, vbi permanserunt, donec sub Iosua inde profecti, ad Iordanem peruenerunt. *Num. XXII. 1. XXXIII. 48. 49. Ios. III. 1.*

** Cum Midianitarum nomine Abrahami ex Kethura posteri veniant, quibus Ismaelitae per connubia aliaque ratione admixti fuerunt, quibus iam supra in Arabia sedes assignauimus, hic tamen speciatim illi indicantur, qui Moabitis vicini fuerunt. Hi cum in perniciem Israelitarum cum Moabitis conspirarent, & multiplici ratione in illos iniurii essent, promeritas sceleris sui dederunt poenas, vt deinceps dicetur.

*** Balakus cumprimis rex Moabitarum, exemplum hominis superstitioni ad ineptias vsque dediti, exhibet. Non tantum enim,

vatum imprecationibus se opprimere Ebraeos posse, stulte sibi persuadebat, sed, quod istis hominibus proprium est, a spe ista, quam semel animo conceperat, nulla ratione se dimoueri patiebatur, etiamsi aliquot experimentis iam didicerat, nihil se hac ratione efficere posse. Eiusdem exemplo constat, quod & aliis obseruatum, summam superstitionem cum summa improbitate consistere posse.

* De eo deinceps ad §. *XXXVI.* dicetur ex instituto. Nunc id saltem obseruamus, cum inuito Numine iter suscepisset, contigisse, vt asina, qua vehebatur, voce humana loqueretur, &, vt Petrus hac de re verba facit, *insipientiam prophetae prohiberet*, *II. ep. II. 16.* Reuera eiusmodi quid contigisse, non est, quod dubitemus. Neque quicquam obstat, quo minus rerum omnium conditor Deus organa asinae, etsi ceteroquin ad sermonem formandum inepta, ita mouere potuerit, vt vocem articulatam, vt homines solent, ederet. Vnde audiendi non sunt, qui in visione quadam haec omnia contigisse, sibi persuadent. Nec enim vllum huius rei vestigium in narratione Mosaica apparet. Nonnulli, vt miraculi huius veritatem adstruant, ex scriptoribus gentilibus exempla & testimonia congerunt, quibus constet, animalia bruta aliquando vocem humanam emisisse; vid. SAM. BOCHARTVS, *hieroz. part. I. lib. II. cap. XIV. pag. 197.* & NAT. ALEXANDER, *hist. eccles. vet. test. aetat. mundi IV. dissert. VII. p. 513. seqq.* Quae etsi apud eos, qui talia admittunt, vim quandam habeant, apud reliquos omni destituuntur robore. Id mirum alicui videri posset, quod Bileamus tanto prodigio tam parum commotus fuerit; vt animali bruto responderit, plane ac si non prima vice hoc contigisset, sed cum eo colloqui hac ratione consuetus esset. Sed ira forte praepeditus prodigii istius magnitudinem non satis perpendit. Haud dubio etiam in magnam coniectus est admirationem, licet Moses breuitatis studio id non commemoret: quae admiratio non obstitit, quo minus asinae responderet, experimentum ita capturus, an loqui perrectura esset? Ex hypothesi de transmigratione mentium humanarum in brutorum corpora, hoc profluxisse, vt asinae loquela Bileamo minime insolita videretur, non dixerim. Etsi enim opinio ista apud orientis populos satis recepta esset, non tamen, qui eam admittebant, statim credebant, bruta voces humanas emittere, aut homi-

hominum instar loqui, nec credere hoc poterant, nisi exemplum aliquod vidissent. Iudaeorum de Bileami asina commenta qui scire auet, SAMVEL. BOCHARTVM, *loc. cit.* adeat, vbi hac de re ex instituto.

** Pro diris enim, quibus Balakus Bileamum Israelitas deuoturum sperabat, aliquoties eis iussu Dei bene precatus est, deque gentis huius gloria ac felicitate, & hominum seruatore ex ea prodituro, praeclara vaticinia edidit, *Num. XXIII. & XXIV.* Pluribus ista edisseremus infra ad §. *XXXVI.* cum de Bileamo verba faciemus.

*** Licet hoc *Num. XXV. 1. 2.* diserte non dicatur, aperte tamen innuitur *Num. XXXI. 16.* conf. & *Apoc. II. 14. II. Petr. II. 15. epist. Iudae, v. 11.*

* De hocce idolo itidem infra ad §. *XXXVI.* ex instituto dicetur.

** Verba Mosis sunt: *comprehendito omnes primores populi, eosque suspendito Iehouae, coram sole, vt auertatur ira Iehouae ab Israele, Num. XXV. 4.* Vnde colligi poterat, omnes populi ebraei proceres hac ratione e medio sublatos. Verum, cum vix verosimile sit, omnes proceres nemine excepto, in criminum istorum societatem venisse, sine iniustitia etiam fieri non potuit, vt omnes punirentur. Vnde, quod generatim de omnibus primoribus dicitur, cum restrictione de illis, qui peccauerant, intelligendum est. Sunt, qui pronomen relatiuum in voce: *suspende eos*, non ad principes populi, sed ad eos, qui ex populo flagitium admiserant, referunt, sensumque esse, putant, tollendos seu conuocandos esse principes, vt ipsi ceu iudices ferrent sententiam, iuberentque suspendi eos, qui deliquerant; hinc & verba ebraea vertunt: *fac, vt ipsi suspendant eos.* Sed verbum הוקע hanc interpretationem non admittit: vnde prior praeferenda expositio. conf. IACOBVS BONFRERIVS, ad *h. l.*

*** Cum priuatae sortis hominibus fas non sit, alios, quantumuis atrociter peccantes, capitali adficere supplicio, quippe quod magistratus est officium, quo iure Pineas virum istum cum scorto interfecerit, disceptari solet. Id equidem dubio caret, laudandos vehementer, qui eiusmodi flagitiis irascuntur: sed si cuiuis potestas ea puniendi concedatur, in magnum periculum omnium ac singulorum

ſecuritas adducetur, cum improbiſſimus quisque ita innocentiſſimos interficere poſſet, obtendens, illos a ſe in flagitio deprehenſos, iuſtoque ſe, vt hoc faceret zelo, concitatum. Quod cum viri quidam docti ſecum expenderent, Pineam, cum ſummi ſacerdotis eſſet filius, priuata hoc auctoritate feciſſe, negarunt, vid. B. CASP. ZIEGLERVS, ad HVG. GROTII, de *iure belli & pacis, lib. II. cap. XX. §. IX.* At, cum penes ipſum ſummum ſacerdotem imperium in gente Iſraelitica non fuerit, multo minus filius eius ea, quae magiſtratus ſunt, gerere potuit. Nec eſt, quod dicas, eiusmodi quid tum forte licuiſſe, quod respublica Ebraeorum nondum conſtituta eſſet. Omnino enim iam conſtituta erat, ipſo Numine ea ſibi tribuente, quae ſummis ceteroquin imperantibus conueniunt. Nihil itaque aliud ſupereſt, quam vt dicamus, ſingulari Numinis adflatu concitatum Pineam eiusmodi quid perpetraſſe. Qui quidem impulſus atque adflatus diuinus eo magis locum habere poterat, quod in iſta gente hoc peractum ſit, in qua penes ipſum Deum ſumma rerum erat. Vnde ſimul patet, hocce Pineae facinus eiusmodi eſſe, quod a nemine mortalium in exemplum trahi debeat. Prolixius hac de re mentem meam expoſui in diſſertatione, de *iure zelotarum in gente ebraea*, in academia Halenſi anno M DC XCIV habita, & anno M DC XCIX. ibidem recuſa. add. & GVIL. SALDENI, de eodem argumento diſſertatio, in *otiis* eius *theologicis, lib. IV. exercit. I.* Ceterum FLAV. IOSEPHVS, dum & hic ingenio ſuo indulget, multa narrat, quorum in ſcriptura ſacra nullum inuenias veſtigium. Zimri, quem Zambrium vocat, alieno ritu ſacrificaſſe, & alienigena coniuge haud diſſimulanter ſe oblectaſſe, perhibet. Tum conuocatam a Moſe concionem, in qua Zambrius palam factum ſuum defenderit, Moſe nihil quidquam reſpondente, ne hominem inſolentem irritando nouis turbis occaſionem daret. Opportune autem contigiſſe, vt Zambrius cum meretrice, quam palam in tentorium ſuum duxerat, a Pinea interficeretur, cuius exemplo iuuentus ad pulcherrimam virtutis aemulationem accenſa, certatim in eiusdem criminis reos fecerit impetum, & bonam illorum partem ferro confecerit, reliquis peſti inſecuta e medio ſublatis; *antiquitat. iudaic. lib. IV. cap. VI. pag. 116.* PHILO iudaeus itidem auctor eſt, exemplo Pineae concitatos alios, eos, qui iſto crimine ſe inuoluerant,

rant; interemisse: τότε θεασάμενοί τινες τὸ παράδειγμα τῶν τὴν ἐγκράτειαν καὶ θεοσέβειαν ἐζηλωκότων, προστάξαντος Μωϋσέως, ἐμιμήσαντο, καὶ πάντας τοὺς τελεσθέντας τοῖς χειροποιήτοις, συγγενεῖς καὶ φίλους, ἡβηδὸν ἀνελόντες, τὸ μὲν μίασμα τοῦ ἔθνους ἐκκαθαίρουσι διὰ τῆς τῶν προηδικηκότων ἀπαραιτήτου τιμωρίας. *Quo exemplo animati, quotquot aemulabantur pietatem ac continentiam, Mose quoque iubente, imitati sunt auctorem vltionis, & omnes simulacris initiatos, siue cognationis amicitiaeque respectu, ad vnum deleuerunt, exacto inclementer a noxiis supplicio; de vita Mosis lib. I. pag. 648.* Sed huiusmodi quid in Mose non legimus, qui solius Pineae meminit, quod suum pro nominis diuini gloria, gentisque suae salute, hac ratione demonstrauerit zelum. Dicitur quidem, facinore a Pinea perpetrato, plagam in Israelitas cohibitam, qua viginti quatuor hominum millia interierint. At id de plaga diuinitus immissa intelligendum esse, res ipsa docet. Pineas autem tam praeclari facinoris praemium amplissimum retulit. Non tantum enim ab ipso Deo ideo laudatus est, sed prospera etiam quaeuis, atque perennae sacerdotium Deus illi promisit. Prius indicatur, cum Deus dicit: הנני נתן לו את בריתי שלום, *ecce ego do ei fedus meum pacis*, h. e. ecce, ego do ipsi fedus meum, seu paciscor cum ipso & polliceor illi *pacem*, prospera quaeuis & salutaria. Posterius: *& erit ipsi & semini eius post ipsum* ברית כהנת עולם *fedus sacerdotii aeterni*, hoc est, ad finem vsque reipublicae iudaicae duraturum. Quod & euentu comprobatum. Licet enim ad Eli, qui ex familia Ithamaris fuit, eiusque posteros, ad tempus dignitas pontificis maximi transierit, ad Pineae tamen adeoque & Eleazaris progeniem rediit, Zadoko, qui ex ista fuit, a Salomone summo sacerdote constituto, vt iam supra ad §. *XXV.* obseruatum est, add. CAROLVS SIGONIVS, de *republ. Ebraeor. lib. V. cap. II.*

§. XXVIII.

Ita Numinis placata ira, ne Midianitae impune, quod in Ebraeos designauerant, ferrent, * hi iubente Deo arma contra illos capessunt; eosque cum Pinea ** ex improuiso ad-

adgressi, vincunt, caesis masculis omnibus puberibus, & ad internecionem deletis: quos inter praeter regulos quosdam, principesque eius gentis viros, Bileamus quoque erat, *** direptis praeterea ac incensis vrbibus omnibus, castellis atque pagis. Ad castra sua reuersi iussu Mosis in pueros etiam & mulieres saeuierunt, quod nec hisce parcere fas esset: solae seruatae virgines. * Priusquam vero haec expeditio suscepta, tertia vice Israelitarum omnium census initus est, mortuis quippe omnibus, quorum nomina priori censu descripta erant, excepto Iosua atque Calebo. **

* Non tantum enim per Bileamum diris Israelitas deuouere, sed per meretrices a veri Numinis cultu auocare conati erant. Quae vtique longe atrocissima erat iniuria. Hinc iussu Numinis bellum in eos susceptum. vid. *Num. XXV. 17. 18. it. XXXI. 2.*

** Cum duodecim millibus Israelitarum, quos ex singulis tribubus Moses selegerat, Pineam quoque missum, diserte dicitur, *Num. XXXI. 6.* Num vero tanquam belli dux, an tantum vt socius? incertum videtur. Belli ducem eum fuisse, verba Mosis eo magis suadere videntur, quod nullus alius dux commemoretur. Praeclarum etiam fortitudinis suae iam ediderat specimen: adeoque non indignus videri poterat, qui exercitui praeficeretur. Neque id insolens apud Ebraeos, vt sacerdotes exercitui praeessent. Nam & Maccabaei duces non minus erant, quam sacerdotes, & FLAV. IOSEPHVS, etsi sacerdos esset, se ductasse exercitum, subinde auctor est. Alii tamen, Iosuam ducis munere in hocce bello functum, malunt, cui & hoc conueniebat; vnde, vt diserte hoc commemoraretur, necesse non erat. Pineas autem aderat, vt praesentia sua animum militibus adderet, & vt sacerdotibus reliquis, qui exercitum comitabantur, & sacra vasa pariter ac tubas ferebant, praeesset. Quod inde etiam confirmatur, quia Pineae mentione facta, statim additur: *& vasa sanctitatis ac tubae clangoris in manu eius, Num. XXXI. 6.* Quae quidem verba nonnulli ita explicant, vt per vasa sacra nihil aliud, quam tubae intelligantur: aliis autem verosimilius videtur, arcam federis designari,

ſignari, quam Iſraelitas in bellum profecturos aliquando ſecum ſumſiſſe, conſtat.

*** Nomina regulorum iſtorum leguntur *Num. XXXI. 8.* vbi dicitur, quod eos occiderint, על חלליהם *ſuper occiſis eorum*, hoc eſt, quod occiſis reliquis, qui pro regibus iſtis fortiter pugnauerant, ipſos tandem etiam reges occiderint, neminique adeo pepercerint. Ad Bileamum quod attinet, cum *Num. XXIV. 25.* in locum ſuum reuerſus dicatur, neceſſe eſt, eum aut e Meſopotamia ad Midianitas rediiſſe, aut, quod probabilius, cum in eo eſſet, vt in Meſopotamiam reuerteretur, apud Midianitas ſubſtitiſſe, precibus forte illorum inductum, aut vt euentum rerum expectaret. Diuino conſilio id factum, vt credamus, par eſt, cum eadem cum Midianitis clade inuolutus, promeritas ſimul ſceleris ſui dederit poenas.

* Si homines ſine Numinis mandato bella gerunt, crudelitatis notam non effugient, ſi in eos quoque, qui illis reſiſtere nequeunt, ſaeuiant. Hinc & rationi & gentium manſuetiorum moribus eſt conueniens, vt in bello omnibus, qui arma ferre nequeunt, aut reapſe non ferunt, multo magis mulieribus & pueris parcatur. vid. HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis lib. III. cap. IV. & XI.* Sed cum hocce bellum ab Iſraelitis iuſſu diuino geſtum ſit, idque in poenam Midianitarum, alia eius fuit ratio, potuitque gens illa penitus deleri. Adultis, ſiue mares, ſiue foeminae fuerint, nullam factam eſſe iniuriam, per ſe patet. Illi enim ad minimum conſilium Bileami approbando, ſi non exequendo, grauiſſimo crimine ſe obſtrinxerant. Foeminae etiam adultae, rerumque hactenus geſtarum conſciae, eadem, qua ſemel hoc fecerant, ratione, ſeducere Ebraeos potuiſſent, ſi fuiſſent ſeruatae. Pueri adultiores facti, ad parentum necem vindicandam conſpirare potuiſſent: poteratque illis perinde eſſe, ſiue morbo, ſiue gladio e medio tollerentur, & forte grauioribus hac ratione calamitatibus eripiebantur. Puellae ſeruari ſine periculo poterant, vtpote non modo ignarae illorum, quae geſta erant, ſed & ad parentum mortem vlciſcendam parum idoneae, facile etiam ad mores & religionem Ebraeorum flectendae. Reliqua, quae poſt hancce victoriam a Midianitis reportatam contigerunt, partim ad exercitus re-

rumque

rumque captarum lustrationem, partim ad praedae diuisionem spectant. Nimirum non tantum omnes, qui aliquem interfecerant, aut cadauer attigerant, per septem dies seorsim castra metari, & vna cum puellis captiuis die tertio & septimo aqua lustrali purificari oportebat, sed quaecunque etiam hostibus abstulerant, aut igne, si eum ferre possent, vt metalla, aut aqua lustranda prius erant, quam castris Ebraeorum inferrentur. *Num. XXXI. 19. seqq.* Lustrationes eiusmodi per ignem & aquam apud gentiles etiam in vsu fuisse, constat, pluribusque comprobat IOAN. LOMEIERVS, de *veter. gentil. lustrationibus, cap. XVII. pag. 223. seqq.* Praeda inter milites, qui confixerant, & reliquum populum diuidebatur, sumta ex illorum pro sacerdotibus, ex huius praeda pro Leuitis portione, praeter res a ducibus oblatas, quae in tabernaculo ad monumentum asseruatae sunt. *Num. XXXI. 26. seqq.*

** vid. *Num. XXVI.* Tribus vicibus omnium Israelitarum censum initum, iam supra ad §. XX. huius sectionis obseruauimus. Vltima vice hoc ideo factum, vt agri in terra Cananaea mox occupandi, eo rectius inter Israelitas diuidi possent. Filiabus praeterea Zalapheadi hereditas paterna, mascula prole deficiente, decernitur, eaque occasione de iure successionum lex fertur, *Num. XXVII. 1.-11.* Mosi mors denuntiatur, & Iosua successor eius designatur, cui ille manus imponit, mandatisque eum instruit, *Num. XXVII. 12.-23. Deut. III. 26. seqq.* Quae omnia priusquam bellum Midianitis inferretur, contigerunt. Sed leges quoque variae, a Deo latae, *Num. XXVIII. XXIX. XXX.* ad hocce temporis interuallum pertinent.

§. XXIX.

His ita gestis, Rubenitae & Gaditae, cum dimidia parte tribus Manasses, agros ad ortum Iordanis sitos, vtpote pinguibus pascuis refertos, alendisque pecoribus aptos, a Mose obtinuerunt, ea quidem lege, vt armati certo numero reliquos Israelitas trans Iordanem comitarentur. * Moses autem, vt populum rite ad possessionem terrae promissae capessendam praepa-

praepararet, varias constitutiones huc spectantes edidit:** tum vero, cum adhuc eodem in loco cis Iordanem haererent, repetitis prolixa oratione & expositis legibus diuiuis, quas Ebraeis Deus dederat, aliisque, quae illis in memoriam reuocare ante obitum suum consultum ducebat, commemoratis, additis grauissimis adhortationibus, comminationibusque, populo tandem valedixit,*** monteque Nebo conscenso, cum terram Cananaeam contemplatus esset, obiit.*

* *Num. XXXII.* conf. *Deut. III. 12. 20. Ios. XIII. 8. - 12.*

** De Cananaeis scilicet, eorumque idolis extirpandis, *Num. XXXIII. 50. seqq.* postquam in eodem capite itinera & stationes Israelitarum in compendio commemorauerat; de terrae trans Iordanem terminis, rationeque eam distribuendi, *cap. XXXIV.* itemque de quadraginta octo ciuitatibus Leuitarum, & sex refugii, quarum tres cis Iordanem ipsemet Moses designauit, *Num. XXXV.* & *Deut. IV. 41. seqq.*

*** Die primo mensis vndecimi, anni ab exitu ex Aegypto quadragesimi, Moses in campestribus Moabitarum ea ad Israelitas locutus est, quae ab initio *Deut.* vsque ad *cap. IV. 40.* continentur: tum continuato sermone, quod diuersis vicibus factum esse, vt credamus, res ipsa postulat, ea adiecit, quae ad *cap. XXVII.* vsque legimus. Eratque ista legum diuinarum repetitio eo magis necessaria, quod pleriqae Israelitarum, quibus prima promulgatio facta, iam mortui erant. Tum Israelitis praeceptum de lapidibus, altaris in modum, traiecto Iordane erigendis, diuinisque legibus eis inscribendis, datum; ritusque benedictionis in monte Garizim, & maledictionis in monte Ebal praescriptus, additis promissionibus, si legem Dei obseruassent, & comminationibus, si eam migrassent, *Deut. XXVII. & XXVIII.* Renouatum quoque fedus fuit, cum Israelitis in Horebo pactum, veniaque delictorum iis, quos eorum poeniteret, promissa, rebellibus & peruicacibus denuo poenae grauissimae denuntiantur; *Deut. XXIX. XXX.* Reliqua ad vltima Mosis pertinent.

* Quod iam supra §. *X.* huius sectionis pluribus expositum.

§. XXX.

Et haec quidem populi ebraei in tam diuturna & difficili par annos quadraginta peregrinatione, fuere fata praecipua. In qua vt per innumera prodigia & miracula, singularem Numinis, quam pro hacce gente gessit, curam & beneuolentiam experti sunt, ita illud maxime admiratione dignum, quod & cibus & potus mirabili ratione illis obtigerint, * nec vestes necessariae defuerint, ** nec corporum vis in itineris longe difficillimi molestiis tolerandis defecerit; *** ne quid de angeli, viam praemonstrantis, idque per nubem interdiu, & noctu per columnam ignis, praesentia dicam, quippe quod supra iam attigimus. *

* Cibus quidem semper, cum manna illis vsque ad ingressum in terram Canaan, bis etiam coturnices ad satietatem vsque, suppeditarentur. Potum autem, cum aqua deficeret, petra bis praebuit. Conferenda quae diximus ad sectionis huius §. *XVI. XVII. & XXIV.*

** Id a Mose ipso indicatur, *Deut. VIII. 4.* cum dicitur: שמלתך לא בלתה מעליך *vestimentum tuum non inueterauit a te.* Quae verba nonnulli ita capiunt, ac si vestes, quibus induti fuerunt Israelitae, cum ex Aegypto egrederentur, nunquam vsu fuerint detritae. conf. & *Deut. XXIX. 5.* Addunt Ebraeorum magistri, eas cum ipsis corporibus creuisse, idque exemplo cochleae persuadere conantur, nec lotione vlla opus habuisse, nube ignea quippe perfricatas ac dealbatas, nec genuisse pediculos, aut ex sudore oluisse, fuisse denique splendidissimas, ab ipsis quippe angelis confectas. Testimonia eorum hac de re praeter alios adfert vir clarissimus HERMANNVS VON DER HARDT, in *ephemerid. philolog. discurs. XII. pag. 159.* Digna haec sunt ingenio iudaeorum, quibus tamen hactenus nonnulli etiam ex christianis, suffragari non dubitarunt, quod vestes Israelitarum neutiquam fuerint detritae, & cum corporibus etiam eorum creuerint. Ex ipsis patribus ita sentiunt IVSTINVS, TERTVLLIANVS, THEODO-

RETVS,

RETVS, CHRYSOSTOMVS, aliique, quorum testimonia adferunt, quos deinceps laudabimus, auctores. Immo IVSTINVS martyr, vestimenta Ebraeorum non modo non attrita, sed iuniorum etiam vna cum ipsis creuisse, diserte asserit, in *dialogo cum Tryphone iudaeo pag. m. 361.* Ego non dubito, quin diuini Numinis circa hancce gentem prouidentia vel maxime in eo eluxerit, quod nec alimenta, nec vestimenta, quamdiu in deserto commorata est, eidem defuerint. Miracula autem sine necessitate non esse statuenda, arbitror, ne profanorum hominum ludibrio religionem christianam exponamus. Cuius rei exemplum luculentissimum hic praebuit ISAACVS PEYRERIVS, qui, argumentum hic sibi inuenisse visus est, in quo ingenii petulantiam exerceret; *system. praeadam. lib. IV. cap. VI.* Quam hominis profani impietatem serio detestamur. Iudaeorum vtique commenta, qui adprobant, quotidie in singulis Israelitis maxima miracula perpetrata admittant, necesse est. Quod dignum profecto fuisset, vt paulo luculentius a Mose exponeretur. Ex eius contra verbis ne vnum quidem miraculum colligas. Nihil enim aliud dicit, quam: *vestimentum tuum non inueterauit a te.* Quod vtique de illo etiam dici potest, cui nouarum vestium copia semper suppetit. Iam si cogitemus, Israelitis oues fuisse plurimas, adeoque ingentem lanae copiam, nec defuisse inter eos textores, aliosque opifices, sed nec ab aliarum gentium commercio adeo eos remotos fuisse, vt non acquirere potuerint, quae tegendis corporibus inseruiunt, quaenam ad eiusmodi miracula statuenda nos cogat necessitas, non video. Solet etiam Deus non sine necessitate miracula edere. Nec tamen nego, difficultates quasdam in hisce comparandis intercedere potuisse; in quibus superandis diuinam illis prouidentiam singulari quadam ratione adfuisse, existimo, quam adeo merito & Moses praedicat. Et in hanc quoque sententiam haud obscure inclinat IO. CONRADVS DANHAVERVS, nihil aliud scilicet a Mose indicari, quam diuina prouidentia vestium copiam, quae omnibus sufficeret, Israelitis obtigisse; in libro, *praeadamita vtis, pag. 518.* add. ANTON. BYNAEVS, de *calceis Ebraeorum, lib. II. cap. IX.* FRANC. BVRMANNVS, ad *Deut. VIII. quaest. I.* it. HERMANNVS VON DER HARDT, *loc. cit.* Recte FRIDERICVS SPANHEMIVS, hac de re verba faciens, & diuinae prouidentiae

 effectus

effectus singulares, quos Israelitae experti sint, edisserens: *quanquam*, inquit, *ita adoranda hic venit prouidentia Dei, vt tamen censendum sit, non defuisse Israelitis in longa illa peregrinatione, media omnia suppeditata e. g. aut ex deuictis gentibus, aut ex animantium pellibus, lana, pilis, &c. siue vt compararent sibi calceamenta, vel ὑποδήματα, aut repararent detritas vestes, vel conficerent nouas; quemadmodum nihil illis defuit ad construendum tabernaculum ex Mosis praescripto, &c. histor. eccles. veter. testam. epocha IV. num. VI. p. m. 330.* Non itaque vitio mihi verti debebat, quod iudaeorum, miracula sine necessitate fingentium, commenta exploserim. Sed hac in re causam meam luculenter egit vir doctissimus IO. IACOBVS SYRBIVS, in *der ausführlichen Abfertigung, &c.* §. *XIV. pag. 79. seqq.* Non equidem nescio, quae IOAN. MARCKIVS, *exercit. bibl. exercit. XIV.* & nuper vir doctissimus SAL. DEYLINGIVS, *obseruation. sacrar. part. II. obseruat. XVII. p. 184. seqq.* in contrarium disputant; sed ea ita comparata esse existimo, vt haud difficulter dilui queant. A cibo enim, quem Israelitis per miraculum suppeditatum certissime constat, nondum colligere licet, idem de vestimentis factum, de quibus id tam aperte non legitur. Ceterum vt conditio Israelitarum in deserto, vitaeque, quam ibi tenuerunt, ratio eo rectius intelligatur, non abs re, nec a loco hocce alienum erit, obseruare, plerosque equidem existimare, totum illud desertum, in quo Israelitae per annos quadraginta peregrinati sunt, fuisse sterile, arenosum, vel sabulosum potius. Idque ipsemet passim videtur innuere Moses, cum deserti huius meminit. Sic *Deut. I. 19.* dicitur: *Et profecti sumus Chorebo, & peragrauimus totum hoc MAGNVM & TERRIBILE DESERTVM, quod vidistis &c.* Et iterum *cap. VIII. 15. Qui te duxit per DESERTVM hoc MAGNVM & TERRIBILE, in quo serpentes, chersydri & scorpiones sunt, estque siticulosum penuria aquae.* Haec aliaque loca plerique ita capiunt, ac si totum illud, quacunque patet, & vbicunque iter fecerunt Israelitae, desertum, sterile fuerit atque arenosum. Sed id sibi neutiquam velle Mosen, alii viderunt monueruntque. Fuisse enim hoc desertum ex parte habitabile, cum & Ismaelitae, & quos ex Kethura Abrahamus genuit, & ex Esaui posteris Amalekitae ibi sedes suas habuerint. De Ismaele enim diserte *Gen. XXI. 21.* dici, eum habitasse *in deserto Pharan.*

Prae-

Praeterea non vsque quaque & in omnibus locis sterile & arenosum illud desertum fuisse, inde liquere, quod Israelitae ex Aegypto egredientes integros greges ouium atque armentorum secum duxerint, *Exod. XII.38. XVII.3.* Quibus omnibus pereundum fuisset, si sterile prorsus in omnibus locis deserti istius fuisset solum. Has aliasque rationes cum contra vulgarem sententiam attulisset vir clarissimus, CAMPEGIVS VITRINGA, suam de isto deserto ita exprimit: *Si quis pede fixo in ora maritima inter Pelusium, siue potius montem Casium & Gazam inde recta iter instituat versus euro-notum siue vulturnum, hoc desertum Arabiae Petraeae, quod medium interiacet inter Aegyptum & Cananaeam, ab occidente in orientem peragraturus; illi primo occurrit solum vastae extensionis, plane arenosum & sabulosum, omnimode sterile, quod absque subsidio iumentorum non nisi summa cum difficultate pedibus hominum calcatur; quodque proinde habitabile non est, & hominibus aut animantibus alendis ineptum. Has si peruaseris arenas, offendit te alterius ingenii terrae solum, firmius, durius, solidius, sed ipsum quoque magnam partem sterile & infrugiferum, pariter vaste extentum, & plurium dierum itineris spatium complexum, medium inter fauces extremas sinus Arabici & Cananaeam; quod tandem excipit terra soli petrosi, in qua varii iique sublimis verticis montes, quos inter historia scripturae commendat Pharanis illos, & Sinai, ac Horebi, inter quos conualles subinde satis amoenae nec infrugiferae. Patet inde, iter meditantem ex Aegypto in Palaestinam recta & absque circuitione conficiendum euitare non posse, quin deuoret molestiam peruadendi sabulosam illam eremum, quae Aegyptum a Palaestina diuidit, &c. Sed si quis ex Aegypto vel sinum traiiciat Arabicum, vel eundem circumeat, iter vertens in orientem, vel euronotum (quorum prius Israelitis contigit) inde vero flectat in septentrionem, his sabulum vitans interiorem illam solitudinem ingreditur, vastam illam, sterilem maximam partem, incultam, quae nec seritur, nec aratur: attamen hic illic rarius pabulum praebet gregibus pecudum & armentis camelorum, maxime, qua parte desertum hoc montosum est; obseru. sacrar. lib.V.c.XV.p.183.* Et haec quidem auctor doctissimus veterum pariter ac recentiorum testimoniis abunde confirmat, lucem mea opinione haud contemnendam, si rem ipsam spectes, Israelitarum in deserto peregrinationi affundens.

*** Huc videtur referri posse, quod *Deut. VIII. 4.* dicitur: ורגלך לא בצקה *& pes tuus non intumuit his quadraginta annis.* Verbum בצק vulgo *intumescere* vertunt, ob deriuatum בצק, quod massam farinae fermento tumescentem significat, IACOBVS GVSSETIVS autem docet, & rationibus probat, verbum hoc de tumoribus pedum intelligi non posse, sed contusionem potius notare, quae fit carni plantarum, dum in terram premitur duritie ossium, & pondere corporis, à pede hominis diu ambulantis, idque non sine humiditatis accessione; *comment. lingu. ebr. p. 143.* Nec procul hinc abire videntur LXX interpretes, vertentes: *ἐτυλώθησαν, occalluerunt;* & vulgatus: *pes tuus est subtritus.* Id manifestum est, hoc Mosen sibi velle, pedes illorum laesos non fuisse; quod cum per miraculum fieri potuerit, si Deum pedes nudos, quibus absque calceis incedebant, conseruasse dicamus, nihil tamen obstat, quo minus & ita intelligamus, singulari Numinis prouidentia factum, ne calcei deessent, quibus pedes contra quaeuis itinerum incommoda munirent. Immo ita intelligendum esse, ex *Deut. XXIX. 5.* constat aperte. Quod enim hic dicitur, *pes tuus non intumuit*, ibi explicatur: *calceamentum non inueterauit in pede tuo.* Vnde & quod de pedum corporumque corroboratione dictum, ex hoc quidem loco probari nequit; res tamen ipsa id satis docet.

* ad sectionis huius *§. XIV.*

§. XXXI.

Iam quod ad veram religionem, qualis hoc temporis interuallo fuit, attinet, summam eius aeque ac in religione patriarcharum, absoluebat fides in Messiam, patribus promissum, ex gente Israelitica, tempore à Deo definito nasciturum, hominumque suo sanguine expiaturum crimina. Cuius quidem doctrinae, federis gratiae fundamentum continentis, luculenta in hacce sacrae historiae parte occurrunt documenta: * immo totus legum ceremonialium apparatus huc praecipue comparatus fuit, vt Messias cum beneficiis

neficiis suis, hominum generi exhibendis adumbraretur, & typis variis ac imaginibus repraesentaretur, ac oculis velut Israelitarum subiiceretur. ** Interim per has ipsas leges ceremoniales noua federis gratiae orta est oeconomia, *** ad Messiae vsque aduentum, ad quem istae leges se referebant, duratura. Sed id quoque ceu peculiare accessit, quod, cum hactenus viua voce ac traditione, doctrina vera a patriarchis virisque sanctis propagata esset, nunc ea, initium faciente Mose*, litteris consignari coeperit, vt inter tot fata, quae postea subitura esset, eo certius conseruaretur. Religio autem ista Ebraeorum, etsi verissima pariter ac sanctissima, multis tamen ethnicorum calumniis sequenti aetate exposita fuit. **

* Hoc paucis demonstrandum est. Res autem omnis eo praecipue redit, promissum hominibus seruatorem; qui Deus & homo esset, hominumque suo sanguine expiaturus esset peccata. Isque cum filius Dei sit, plures vna in diuinitate ὑποστάσεις esse, necesse est. De hocce itaque Dei filio, qui & hominum seruator futurus esset, varia itidem eaque luculenta in haece sacrae historiae parte occurrunt testimonia. Angelus enim ille increatus, qui Israelitis viam in deserto monstrauit, & genti huic specialiori quadam ratione praefuit, non alius fuit, quam ipse Dei filius. Hoc cum iam supra ad §. *III. & VIII.* huius sectionis comprobatum sit, non necesse est, vt hic repetamus. Rem omnem extra dubitationem ponit clarissimum illud Mosis oraculum, quo prophetam sibi similem Ebraeis promittit, cui obtemperare omnes debeant. *Prophetam*, inquit, *de gente tua, & de fratribus tuis suscitabit Deus, ipsum audies*, *Deut. XVIII. 15.* Non me fugit, quam se hic in omnem vertant partem iudaei, & nonnulli ex christianis interpretibus, ne de Messia, speciatim Iesu Nazareno, haec verba intelligenda esse, fateri cogantur. Nonnulli vocem *prophetae* collectiue exponendam putant, ac si de prophetis omnibus, succesiue in gente Israelitica excitandis, Moses loqueretur. Ita praeter alios diserte hunc locum peruertit R. LIPPMANNVS, iudaeorum facile petulantissimus, in libro *Nizzachon num. CXXXVII.* Nec alienus ab hac sententia est

HVGO

HVGO GROTIVS, &c, qui eius hac in re vestigia legit, vir doctissimus, IO. CLERICVS, vterque ad *h. l.* Alii ex ipsis quoque iudaeis, vnum prophetam intelligi, concedunt, sed hunc aut Iosuam, aut Ieremiam esse, contendunt. Priori sententiae R. ABEN ESRA, posteriori R. ISAAC ABARBANEL subscribit. Verum hos omnes in magno versari errore, haud difficulter demonstrari potest. Etsi enim ceteroquin haud insolens sit, vt per enallagen singularis numerus pro plurali ponatur, id tamen & hoc loco obtinere, ex ipso contextu, vbi Moses semper in singulari numero loquitur, & pluralis nulla nota occurrit, colligere non licet. Immo repugnant diserte, quae de hocce propheta dicuntur, quod excitandus sit e medio populi Israelitici, ex fratribus suis. Quae superuacanea essent, & nihil significarent, si de integro prophetarum choro sermo esset; immo vnum quendam prophetam indicari, aperte ostendunt. Sequeretur etiam inde, singulos prophetas, quos deinceps Deus excitauit, Mosi fuisse similes; quod certe est falsissimum; ne dicam, quod ex veris prophetis etiam quidam desciuerint & mentiti sint, vnde quod omnia, quae illis dominus locutus est, dixerint, & non alia, & quod in omnibus Israelitae illis obedire debuerint, asseri nequit. Quarum quidem rationum vim ex ipsis iudaeis percipiunt, qui Iosuam potius, aut Ieremiam, quam generatim omnes prophetas intelligere malunt. Quanquam nec horum felicius procedat sententia, cum nec Iosua, nec Ieremias Mosi comparari queat, verissimumque sit, quod *Deut. XXXIV. 10.* dicitur: *non surrexisse amplius prophetam in Israele, sicut Moses.* In Iesum contra Nazarenum omnia aptissime quadrant. Cum Mose Deus locutus est a facie ad faciem, quae singularis eius prae vatibus reliquis fuit ἐξοχὴ *Num. XII. 8.* Christus, filius Dei μονογενὴς, quae in sinu patris didicit, nobis annuntiauit; *Ioan. I. 18.* Miracula quae Christus edidit, siue numerum, siue praestantiam spectes, miraculis Mosis non cedunt, immo in tantum superant, in quantum propria virtute aliquid perficere, praestat, quam aliena. Magna denique gloria Mosis fuit, sed in gente Israelitica: Christi longe maior, cuius laudibus vniuersus orbis, tot gentibus cultui eius deditis, personat. Nec iudaeorum illud sophisma hic quenquam morabitur,

tabitur, obuertentium, cum nostra sententia Iesus Mose multo maior sit, verus quippe Deus, non posse ei similem dici. Nam qui maior est, ea omnia habet, quae in minori sunt, & hactenus ei similis dici potest, licet simul amplius quid habeat, quo illum superat. Illis denique, qui se christianos profitentur, librosque adeo noui testamenti recipiunt, hac de re dubitare, prorsus nefas est. De Christo enim Mosen loqui, Petrus atque Stephanus protomartyr, diserte testantur, ille quidem *Actor. III. 22.* hic autem *Actor. VII. 37.* Immo ipse seruator haud obscure huc respicit *Ioan. V. 46.* Idque porro constat, cum Christus non tantum magnus propheta fuerit, sed & passim ita vocetur, *Luc. VII. 16. XXIV. 19.* alibique, qui e medio fratrum suorum est excitatus, *Luc. VII. 16. Rom. IX. 5.* qui vt Moses in tota Dei domo fidelis fuit, *Ebr. III. 2.* & quae a patre suo acceperat, elocutus est, *Ioan. VIII. 26. 28.* cuius adeo vocem audire omnes debeant, vt eradicandus etiam sit e populo suo, qui eidem non obtemperauerit, *Matth. XVII. 5. Actor. III. 23.* Quare & non sine ratione antiqui ecclesiae doctores, IVSTINVS martyr, TERTVLLIANVS, LACTANTIVS, EVSEBIVS, aliique, quorum iam ab aliis loca allegata sunt, Mosen de Christo seruatore loqui, agnouerunt, quod & res ipsa docet, & plurimi ex recentioribus luculenter demonstrauerunt, vt praeter ABR. CALOVIVM, ad *h. l.* PETRVS DANIEL HVETIVS, ad ductum EVSEBII, *lib. III. demonstrat. euangel. cap. II.* comparationem inter Christum & Mosen instituens, *demonstr. euang. prop. IX. cap. CLXX. §. XII. p. 1065.* SEB. SCHMIDIVS, in *colleg. bibl. priori p. 281. seqq.* HERMANNVS WITSIVS, *de oecon. feder. diuinor. lib. IV. cap. XIV.* add. SAL. DEYLINGIVS, *obseruation. sacrar. part. II. obseruat. XVI. p. 175. seqq.* Non minus illustre est oraculum illud de stella ex Iacob oriunda, *Num. XXIV. 17.* Etsi enim illud a Bileamo profectum sit, in gratiam tamen Israelitarum haud dubio a Mose fuit litteris consignatum. Vnde &, quaenam fides Ebraeorum fuerit, tuto hinc colligere licet. Cumque dubitari nequeat, stellae vocem improprie hic capiendam, quisnam haece imagine exhibeatur? disputari solet. Non desunt, qui cum Iudaeis Dauidem intelligunt, qui fuerit quasi lux quaedam in tenebris micans, & cui sceptrum Israelis singulari quadam ratione obtigerit, qui & Moabitas percusserit, & eos sibi tributarios fecerit,

 II. Sam.

II. Sam. VIII. 2. Psalm. LX. 10. Alii, ne nimis veritati repugnare videantur, litteraliter de Dauide, mystice de Christo, haec verba intelligenda esse, contendunt. Sed falluntur vtrique, cum haec verba nullatenus Dauidi conueniant. Non enim Moabitarum principes (ita enim ONKELOS, LXX aliique verba ebraea פאתי מואב recte reddunt) multo minus omnes filios Seth percussit atque vastauit penitus; sed nec vniuersa Idumaea hereditas eius & possessio fuit, nec reliquas ciuitates perdidit. De Messia contra si intellexeris, omnia recte se habent. Is *stellae* nomine subinde in scriptura sacra venit, *Apoc. XII. 16. II. Petr. I. 19.* immo *sol iustitiae* vocatur, *Mal. IV. 2.* conf. *Esa. IX. 2. Ierem. XXIII. 5. Zach. III. 8.* Eiusmodi quid de Dauide non legas. Messiam ex gente Iacobi oriundum, sceptrumque Israelis eius, qui est secundum spiritum, tenuisse & adhuc tenere, notum satis est. Confregit idem principes Moab, idololatras vicit, & destruxit, quantumuis magna illorum in mundo potestas esset & auctoritas. Immo omnes filios Sethi, hoc est, omnes homines suo imperio subiecit, nonnullos quidem per fidem, qui verbis eius morem gerunt, reliquos ad aeternos cruciatus ceu supremus omnium iudex damnando. Hinc nec *Edomitae*, iurati ceteroquin fidelium hostes, nec *reliquae ciuitates*, seu gentes, quaecunque demum fuerint, eius se subtrahere imperio, poterunt. De Messia etiam hocce oraculum interpretantur ex ipsis iudaeis ONKELOS, IONATHAN, atque interpres Hierosolymitanus, aliique. ORIGENES auctor est, Samaritanos hoc inter alia vaticinio inductos, Messiae aduentum expectasse, quod de eo intelligendum esse ipsemet comprobat, *tom. XIV.* in *Ioan. p. 219.* edit. PETRI DANIELIS HVETII. Non minus & EVSEBIVS in eo totus est, vt de Christo hocce vaticinium explicet, *demonstrat. euangel. lib. IX. cap. I.* vbi in eam simul ingreditur sententiam, Bileami successores hocce vaticinio, quod inter eos conseruatum sit, commotos, cum in coelo ignotum quoddam sidus ad perpendiculum Iudaeae conspexissent, eo properasse, vt regem per stellam illam significatum adorarent. Cui tamen plurima obstant sententiae. Namque magi, qui Iesum infantem adorarunt, perperam Bileami successores, aut ex Mesopotamia aduentasse dicuntur: nec certiora sunt, quod hoc vatici-

vaticinium inter eos fuerit conseruatum, & quod eodem commoti, conspecta super Iudaeam stella, eo properauerint. Sed haec discutere, huius loci non est. Ex dictis abunde constat, inter Israelitas doctrinam de Messia satis notam fuisse. Iam, vt, quaenam illorum religio fuerit, in compendio indicemus, I) crediderunt, vnum esse Deum, creatorem coeli & terrae *Deut. VI. 4.* Quod de vnitate Dei dogma saepius illis & seuerissime inculcatum fuit, eo, quod idololatria & πολυθεότης apud reliquas orbis gentes vehementer inualuisset; conf. *Exod. XX. v. 4. 5.* II) In vna eademque essentia diuina plures esse ὑποστάσεις, quarum altera filius Dei, angelus ille increatus, genti Israeliticae speciali ori ratione praefuit, eique viam in deserto monstrauit. III) Vnum huncce eumque verum Deum supra omnia, ceu summum bonum, toto corde, tota anima, viribusque omnibus amandum esse; *Deut. VI. 5.* quemadmodum & reliqui homines omnes, sincero amore prosequendi sint, *Leuit. XIX. 18.* In quibus summa agendorum seu officiorum, quae lege diuina ab omnibus requiruntur, consistit. IV) Cum vero nemo mortalium Deum, ita, vt decet, amare, adeoque nec legem seruare queat, ne pereundum misere omnibus esset, Messiam, seu filium suum, humanam naturam assumturum, Deum illis destinasse, qui sanguine suo mortalium expiaturus esset crimina. Ad cuius rei adumbrationem, sacrificia, aliique ritus sacri spectabant, vt mox ex instituto demonstrabimus. V) Vnde porro sequitur, suis operibus neminem placere Deo, aut iustitiam atque salutem consequi posse; sed iis demum, qui vera fide Messiae meritum apprehensuri essent, salutem obtingere, quod & aenei serpentis imagine illis eleganter significatum; *Num. XXI. 8. 9.* VI) Interim ab omnibus requiri, vt animum gratum erga Deum, obsequiumque promtum demonstrarent, idque non tantum secundum generalia, sed & specialia officia, quae ista federis gratiae oeconomia, quae tum introducta erat, requirebat. Atque haec sunt summa religionis Israeliticae capita, ex quibus reliqua facile deriuari possunt.

** De caussis equidem & rationibus legum ceremonialium, quas Deus per Mosen Ebraeis dedit, non vna virorum doctorum est sententia. Fuerunt, qui eas reiicerent plane ac damnarent. Veteres certe haeretici, Simoniani, & Caiani, & Archontici, & Cerdonia-

 ni,

ni, & Marcionitae, & Apellitae, & Manichaei, dum totum vetus testamentum reiiciebant, illudque a malo principio ortum contendebant, profecto de legibus ceremonialibus praeclare sentire non poterant. Immo has vel maxime aut πρόφασιν, aut occasionem, erroris sui de duplici principio defendendi, illis praebuisse, probari facili negotio posset. Sed hac de re ex instituto a me dictum in *differt. de praerogatiuis fidel. noui testamenti prae fidelib. vet. testam. §. XXXIII.* Alii, ad minimum ratione omni destitutas fuisse hasce leges, contenderunt, easque pro vanis, inanibus & prorsus ludicris habuerunt ritibus. Huc gentilium quorundam calumniae & exprobrationes spectant, de quibus deinceps dicemus. Disputat contra hosce NATALIS ALEXANDER, *histor. eccles. veter. testam. aetat. IV. differtat. III. pag. 404. seqq.* Suntque profecto in Numinis sapientiam iniurii, & manifestae impietatis rei, qui ita sentiunt. Quid enim indignius Numine diuino cogitari potest, quam quod leges prorsus nugatorias populo suo dederit, si modo eiusmodi homines eas pro diuinis habent, aut omnino Deum esse credunt. Alii, rationes certas legibus hisce subfuisse, credunt, sed in iis assignandis, tum ab aliis, tum a veritate ipsa dissentiunt. In his cumprimis commemorandi sunt, qui legum ceremonialium originem a gentilibus, speciatim ab Aegyptiis repetunt, consultum Deo visum asserentes, ea, quibus adsueti Israelitae erant, aut tolerare aut approbare, aut ad meliorem vsum transferre, cum gentis istius duritiei & peruicaciae aliquid dandum esset, nec flecti aliter, nisi eius imbecillitati aliquid concederetur, ad meliorem mentem posset. Patres quosdam, seu veteres ecclesiae doctores, non procul ab hac abfuisse sententia, negari nequit. Omnium instar sit CHRYSOSTOMVS: *μὴ τοίνυν ἀνάξιον εἶναι νομίσῃς τοῦ θεοῦ τὸ δι᾽ ἀστέρος αὐτοὺς καλέσαι· ἐπεὶ οὕτω καὶ τὰ Ἰουδαικὰ πάντα διαβαλεῖς, καὶ τὰς θυσίας, καὶ τοὺς καθαρμοὺς, καὶ τὰς νεομηνίας, καὶ τὴν κιβωτὸν καὶ τὸν ναὸν δὲ αὐτόν. Καὶ γὰρ ἐξ ἑλληνικῆς ταῦτα παχύτητος ἔλαβε τὴν ἀρχήν. Ne opineris Deo indignum, quod magi per stellam vocentur: hoc enim modo omnes Iudaeorum ceremonias, omnesque ritus & sacrificia, & purificationes, neomenias, & arcam, templumque ipsum reprobabis. Si quidem haec omnia originem a gentium ruditate traxerunt.*

runt. Existimat nimirum doctor facundissimus, vt ex iis, quae addit, liquet, Deum se coli passum per ea, per quae illi antea daemones coluerant, aliquantulum illa in melius inflectendo, vt eos paulatim a consuetudine sua auocaret, & ad philosophiam altiorem perduceret; *homil. VI. de stella, quam viderunt magi.* Similia fere apud IVSTINVM martyrem, *dialogo cum Tryphone iudaeo pag. 183. 237. 240.* ORIGENEM, in *Num. XXIV. hom. XVIII. sub fin.* TERTVLLIANVM, *adu. Marcionem lib. II. cap. XVIII.* CYRILLVM, de *adoratione lib. XVI.* HIERONYMVM, in *Esa. cap. I.* & *Ezech. XX. 25.* THEODORETVM, *de curat. Graec. affect. serm. VIII.* aliosque legas, qui passim laudantur ab iis, qui recentiori aetate eandem sententiam defendendam susceperunt. Nec defuerunt ex iudaeis, qui eadem sensisse videntur, vt MOSES MAIMONIDES, *moreh neuochim part. III. cap. XLV.* quod & inter recentiores, quorum plerique ὡς ἐν παρόδῳ saltem in hoc argumento versati sunt, magno conatu egit IOAN. SPENCERVS, in opere notissimo multaque eruditione referto, de *legibus Ebraeorum ritualibus, & earum rationibus.* Nec abs re fuerit, aut ab instituto nostro alienum, rationes, quibus vtitur, paucis excutere. Idque vt rite fiat, vt mentem eius ignorasse videamur, nobis committendum non est. Nimirum, postquam *lib. I.* de rationibus legum & rituum iudaicorum generalibus disseruisset, & post multas alias *cap. XI.* demum statuisset, mysteriorum adumbrationem fuisse finem secundarium legum Mosaicarum, *libro II.* probare adgreditur, Zabiorum ritus multis legibus Mosaicis occasionem dedisse; *libro* vero *III.* euincere conatur, Deum in legibus quam plurimis, gentium, praesertim Aegyptiorum, moribus atque institutis se attemperasse. Idque ne frustra asseruisse videatur, varias rationes *lib. III. dissertat. I. cap. I. pag. 763. seqq.* in medium adfert, quibus hancce sententiam suam comprobet. Et primo quidem loco prouocat ad verba Mosis *Deut. IV. vers. 7. 8.* *Nam quae gens maxima est, cui Dii propinqui sunt ei, sicut Iehouah Deus noster, in omnibus, pro quibus inuocamus eum? aut quae gens maxima est, quae habet ceremonias & iudicia iusta, sicut est tota haec lex, quam ego propono vobis hodie?* Horum namque verborum hunc sensum esse putat, cum Israelitae, exemplo aliarum gentium, Deum, quem sensibus percipere possent, cuperent, Deum prodigiis,

oraculis, variisque ſymbolis ſe iis manifeſtaſſe; cumque gentes magna rituum ineptorum ac ceremoniarum farragine laborarent, Deum inſtituto velut delectu, optimas ex hisce tradidiſſe Ebraeis. Putat etiam IONATHANIS, & interpretis Hieroſolymitani, auctoritate hanc explicationem confirmari poſſe. Pronocat porro ad teſtimonium Pauli, qui *Actor. XIII. 18.* de Iſraelitis verba faciens, *Deus*, inquit, *per quadraginta annos* ἐτροποφόρησεν, *mores eorum tolerauit in deſerto.* Vbi per *mores*, quos Deus tulit, conſuetudines aliquas intelligi putat, pueriles magis, quam profanas, quarum nonnullas Deus ad tempus tolerauerit, alias autem in ſacrorum ſuorum claſſem tranſtulerit. Nec id de nihilo eſſe putat, immo magnum cauſae ſuae praeſidium in eo collocat, quod Deus in locis pleriſque, vbi de praecipuae notae ritibus & inſtitutis agitur, vocibus, *permittentem & dirigentem potius, quam praecipientem & adhortantem ſonantibus*, vtatur. e. g. *Exod. XX. verſ. 25. Si altare lapideum facere velis mihi, non aedificabis e ſectis lapidibus; Leuit. I. 2. Si quis e vobis obtulerit oblationem domino, offeretis de pecoribus, &c.* Addit denique locum Pauli ex epiſtola ad *Galatas IV. 3. cum eſſemus paruuli,* ὑπὸ τὰ ςοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι, *ſub elementis mundi eramus in ſeruitutem redacti.* Horum enim verborum ſenſum iuxta HVG. GROTIVM, quem *interpretum coriphaeum* vocat, hunc eſſe: *Eramus ſubiecti ritibus illis, qui nobis cum mundo erant communes: qualia ſunt templa, arae, victimae,* νεομηνίαι, *& ſimilia, impoſita Iſraelitis in hoc, ne talium amore ad idola dilaberentur &c. Haec quia iudaeis cum mundo ſunt communia, vocantur* ςοιχεῖα τοῦ κόσμου, *a maiore ea vſurpantium parte.* Hisce argumentis, ex ſcriptura ſacra petitis, varia veterum pariter ac recentiorum ſcriptorum teſtimonia ſubiicit, quibus eadem probata fuerit ſententia, & tum ad argumenta, quae vocat, artificialia progreditur, inter quae praecipuum eſt, quod a maxima, quae inter Ebraeorum & Aegyptiorum ritus interceſſit, affinitate atque conuenientia, eſt deſumtum. Quae vtique tanta fuerit, vt Aegyptiorum ac iudaeorum ritus apud ſcriptores Romanos vno eodemque ſubinde loco habeantur; & iudaei haud raro Aegyptii dicti ſint, prout deinceps chriſtianis iudaeorum nomen impoſitum fuit. Et ne quis forte obiiciat, conue-

conuenientiam istam inde ortam, quod Aegyptii multa acceperint ab Ebraeis, omnes ingenii vires intendit, vt euincat, hoc varias ob rationes fieri non potuisse, *loc. citat. cap. II. sect. II. pag. 776. seqq.* Inter reliqua, quae admodum cumulat, argumenta, illud adhuc momentum trahere videtur, quod ex ipsius sententia Deus ritus Mosaicos necessitate quadam adactus, & fere inuitus instituisse videatur. Idque ex Ezechielis *cap. XX. 4. 7. 8. seqq.* cumprimis *vers. 25.* comprobat, vbi inter alia Deus dicit: *ipse dedi eis statuta non bona, & iudicia, per quae non viuerent.* Vbi, si SPENCERO credimus, leges rituales, sua natura prorsus inutiles, intelligendae sunt, cum & sermonis prophetici series, visque ipsa locutionis, & σύμψηφος veterum non paucorum sensus idem suadeat. Verum, quantumuis haec omnia & ingeniose excogitata, & magna diligentia adornata sint, idoneo tamen, ad id, quod auctor cupit, euincendum, robore destituuntur. Locum *Deut. IV. 7. 8.* auctori fauere, nemo credidisset, nisi violenta admodum paraphrasi illum eo detorquere, conatus fuisset. Negat Moses, Deum vlli genti tam propinquum fuisse, non vno manifestationis genere; negat, reliquis gentibus leges ac instituta tam iusta, tamque sancta, obtigisse, quam Ebraeis. Nec quidquam aliud dicit. Vtrumque verissimum est, etsi ad ea, quae apud reliquas gentes in vsu erant, non respiciatur: vti reuera non respicitur. Nec vlla idonea hoc comprobari ratione potest. IONATHANIS ac interpretis Hierosolymitani auctoritas, vt nobis hoc persuadeatur, non sufficit. Per *mores* Israelitarum, quos Deum in deserto per quadraginta annos tolerasse Paulus dicit, SPENCERVS perperam, & sine vlla ratione, ritus sacros aut ceremonias intelligit. Vitia enim potius Israelitarum, idololatriam, defectiones, murmurationes, seditionesque, de quibus Moses saepissime conquestus est, intelligenda esse, res ipsa docet. Fallitur etiam maximopere SPENCERVS, dum dicit, in locis plerisque, quibus Deus de praecipuae notae ritibus & institutis agit, eum vocibus *permissionem* potius, quam *praeceptionem*, aut *mandatum* significantibus, vti. Ceremoniae namque non sunt vnius generis. Nonnullae ex praecepto diuino absolute necessariae erant, aliae in se spectatae liberae equidem, sed quoad modum aut certas circumstantias, lege diuina determinatae. Et ex harum quidem genere, tum ab

ab auctore adductae, tum aliae quaedam leges fuerunt. Sic liberum equidem erat, si quis aram Deo erigere vellet, aut ex lapidibus, aut de terra eam facere. At si quis ex lapidibus facere vellet, ex lapidibus impolitis eam Deus fieri voluit. Et ita in aliis se res habet. Vnde generatim nullatenus concludere licet, in legibus ad ritus & ceremonias sacras spectantibus, permissionem potius diuinam, quam mandatum, fuisse. Nec maioris ponderis aut momenti est, quod ex *Gal. IV. 3.* adfert, vbi leges ceremoniales *στοιχεῖα τοῦ κόσμου* appellitantur. Στοιχεῖα enim, seu *elementa*, audiunt, quod rudimenta quaedam fuerint, Christum seruatorem & bona noui testamenti primis velut lineis adumbrantia & repraesentantia; *mundi* autem elementa, quod circa res externas & in sensus currentes, ceu figuras ac imagines rerum coelestium ac spiritualium, fuerint occupatae. Quae explicatio cum longe rectius se habeat, quam illa HVGONIS GROTII auctori laudata, frustra inde causae suae praesidium aliquod petit. Veteris ecclesiae doctores quosdam ab ea sententia, quam tanto ardore defendendam suscepit SPENCERVS, non procul abfuisse, saltem ita videri, iam supra ipsimet fassi sumus. Nec tamen illis saltem id adeo vitio vertendum, qui aut Graecorum prius litteris, quam christianorum sacris, initiati, mysteria illa legis non temere assequi poterant, ad alia quaeuis, Graecorum maxime, res Aegyptiorum euehentium, narrationibus conuenientia, arripienda proni, aut PHILONEM, vel FLAV. IOSEPHVM, coecos duces, secuti, a recto hic quam facillime aberrare tramite poterant. Quanquam, an omnium ea mens sententiaque fuerit, quam vult SPENCERVS, adhuc disputari posset: saltem nonnullos saniora hac de re docuisse, exemplo ORIGENIS *lib. V. contra Celsum, pag. 742.* & EVSEBII, *praeparat. euangel. lib. IX. cap. IX.* & *demonstrat. euangel. lib. I. cap. VII. & IX.* demonstrare pronum esset, si diutius his immorari vellem. Recentiorum adhuc scriptorum, cum minor aut nulla hac in re sit auctoritas, eo minus quoque, vt eorum habeamus rationem, necesse fuerit. Quod & de iudaeis censendum. Quanquam ceteroquin demonstrari possit, ipsum, ad quem prouocat, MOSEN MAIMONIDEM eius sententiae aduersari potius, quam fauere. Speciem equidem habet, quod de conuenientia maxima, quae inter Ebraeorum Aegyptiorumque ritus inter-

intercedat, differit. At conuenientia ista inter ritus Ebraeorum a Deo quidem ipso institutos ac adprobatos, ac ritus Aegyptiorum, neutiquam tanta fuit, quantam fuisse existimat SPENCERVS. Multa enim hic fingit vir doctus, quae omni prorsus destituuntur fundamento, vt exemplis deinceps docebimus, cum ad specialia descendemus. Quod Romani quidam scriptores Eebraeorum atque Aegyptiorum ritus pro iisdem habuerint, mirum non est, cum rerum iudaicarum non satis fuerint periti, eoque facilius in hanc descendere sententiam poterant, quod, iudaeos ab Aegyptiis originem ducere, perperam sibi persuaderent. Ex prauis Aegyptiorum moribus, superstitione cumprimis & idololatria, Ebraeos multa transsumsisse, non negamus; sed hac de re nulla est controuersia. Quodsi vero concedamus, in quibusdam cum Aegyptiorum institutis consentire ritus diuinos Ebraeorum, nec ea eiusmodi sint, vt cum aliis quoque gentibus moratioribus vtrisque fuerint communia, & aut ex communi vel rationis, vel traditionis fonte deriuari queant, tum quaestio adhuc supererit, acceperintne Aegyptii illa ab Ebraeis, aut horum maioribus, Abrahamo, Iosepho, vel ipso etiam Mose, an hi ab illis? Prius quidem sibi persuadere SPENCERVS nequit: sed tamen argumentis euidentissimis, si opus esset, comprobari posset. At otium nobis in toto hocce argumento fecit HERMANNVS WITSIVS, in *aegyptiacis*, vbi fuse & erudite omnia pertractantur, cumprimis *lib. II. cap. I. & seqq.* Ad locum denique *Ezech. XX. 25.* quod attinet, de eo variae equidem interpretum sunt sententiae, vt ex iis, quae ad eundem THEODORVS HACKSPANIVS annotauit, liquet. SPENCERO autem vel ipse aduersatur HVGO GROTIVS, qui tamen, vt antea diximus, *interpretum coryphaeus* illi audit, sensumque horum verborum ita effert: *mentem ipsis ademi, ita, vt meis legibus contemtis, ipsi sibi leges facerent, duras atque mortiferas.* Qua in explicatione praeeuntem sibi habet chaldaeum paraphrastem. Potestque ea ex antecedentibus, totaque orationis serie, longe firmius demonstrari, quam SPENCERI ista, quae a mente diuini vatis prorsus est aliena. Et ita quidem patet, quam lubrico & infirmo fundamento ista viri docti de causa & ratione legum ceremonialium sententia innitatur. Eo minus autem admitti potest, quo clariora apertioraque summi Numinis verba sunt,

quibus Israelitis iniunxit, ne vllo modo, vllaue ratione gentium mores ac instituta imitarentur. *Ne exquiras*, inquit, *de Diis gentium dicendo: quomodo coluerunt gentes istae Deos suos? vt sic faciam ego quoque. Ne facito sic Iehouae, Deo tuo. Nam quicquid abominationi est Iehouae, quicquid odit, fecerunt diis suis. Vnamquamque rem, quam ego praecipio vobis, eam obseruantes facite: ne addito ei, neque detrahito ex ea. Deut. XII. 30. 31.* Similia & *Leu. XVIII. 2. 3. 4.* legas: *Alloquere filiis Israelis, edicens eis: Ego sum Iehoua Deus vester. Secundum opera terrae Aegypti, in qua habitastis, ne facitote: similiter secundum operae terrae Canaan, in quam duco vos, ne facitote, & in statutis eorum ne ambulatote. Iudicia mea exercitote, & statuta mea obseruatote, ambulando in eis. Ego sum Iehoua Deus vester.* Iam quis sibi persuadeat, Deum aut praescripsisse aut concessisse Ebraeis ea, quae non tantum illis interdixit, sed quae sibi abominationi esse, diserte testatur? Nec de illis, quae turpia esse ratio omnes docet, hic sermo est, sed de ritibus, de statutis, de ceremoniis, quae ideo, quod a gentilibus adhibebantur, Deo erant abominationi, ideoque ne ista Ebraei imitarentur, serio illis iniunxit. Accedit, quod plurima Deus sanciuerit ritibus Zabiorum, aliorumque gentilium contraria, vt ipsemet SPENCERVS *libro II.* operis sui, demonstrare conatus est, quanquam &, quae de Zabiis disseruit, vel supposuit potius, incerto itidem fundamento nitantur, vt supra iam euictum. Quicquid vero sit de Zabiis, generatim gentilium institutis superstitiosis multa opposita esse, negari nequit. Speciatim huc nonnulli referunt, quod Deus sanciuit, ne *Israelitae circumciderent pilos ad latus capitis, neque corrumperent latus barbae, Leuit. XIX. 27.* item praeceptum de *non gestando vestimento ex diuersis generibus confecto, ib. v. 19.* & quae alia sunt eiusdem generis. Facessant itaque procul & SPENCERI & aliorum hominum, alias, quam decet, rationes legibus ceremonialibus assignantium, commenta. Superest, vt nostram demum, quam veritati consentaneam putamus, paucis hac de re pandamus sententiam. Praecipue namque leges istas ceremoniales eo comparatas fuisse, existimo, vt Messiam suo tempore hominum generi exhibendum repraesentarent, & Israelitis velut ob oculos ponerent. Idque primo inde con-

constat, quod Christus scopus atque finis legis Mosaicae diserte perhibeatur, *Coloss. II. 17. Nemo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniae, aut sabbathorum, quae sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi* Cumprimis hoc Paulus docet, in epistola ad Ebraeos, in qua totus in eo est, vt legum istarum ceremonialium explicationem tradat: remque omnem paucis, & vnico velut verbo complectitur, *cap. X. 1.* cum legem *σκιὰν vmbram* saltem *futurorum* habuisse, dicit, non autem *τὴν εἰκόνα πραγμάτων, ipsam rerum repraesentationem.* Eo minus autem principem praecipuamque hanc legum ceremonialium rationem fuisse, asserere dubito, quo magis Israelitarum intererat, id, quod caput religionis Israeliticae constituebat, semper illis ante oculos velut versari, & variis symbolis & imaginibus illis reuocari in memoriam. conf. & *Ebr. VIII. 5.* Hinc & alibi, *Gal. IV. 3.* Paulus leges hasce ceremoniales στοιχεῖα τοῦ κόσμου appellitat, quod scilicet rudimenta quaedam & prima velut lineamenta rerum deinceps exhibendarum; continerent. Nec dubitabit quisquam hac de re, qui secum expendet, praecipuam principemque cultus externi apud Israelitas partem, sacrificia constituisse. Certe, si sacrificiis non fuisset colendus Deus, nec sacerdotibus, nec tabernaculo, nec reliquo multarum legum ceremonialium adparatu opus fuisset. Sed sacrificiorum, quaa demum alia probabilis ratio excogitari potest, quam quod sacrificium propitiatorium suo tempore a Messia offerendum exhibuerint? Eos, qui secus sentiunt, & alias sacrificiorum caussas quaerunt, magnopere falli, iam supra demonstratum est, ad *period. I. sect. I. §. XXX.* Atque sacrificiorum cum haec fuerit ratio, totum illum ceremoniarum adparatum praecipue & primario ad Christum spectasse, non est quod dubitemus. Accedebant tamen & aliae caussae, quas secundarias recte dixeris. Primo namque, vt id, quod in religione & cultu externo Israelitarum praecipuum erat, recte peragi posset, multa ad locum, tempus, personas & alias circumstantias spectantia, constituenda erant. Deinde, cum ad veram hancce religionem in gente ebraea conseruandam, admodum necessarium esset, ne ad gentilium superstitionem ac idololatriam prolaberentur, ad quam ceteroquin proni erant, sanctionibus

nibus variis legibusque huic malo obuiam eundum erat. Et hactenus IVSTINI martyris, HIERONYMI, CYRILLI Alexandrini, aliorumque sententiam admittere possumus, leges ceremoniales eo comparatas fuisse, vt gentem Israeliticam ab idololatria auerterent. Id quidem de quibusdam, non de omnibus verum est; & si generatim eas spectes, pro secundaria causa, non pro primaria habendum est. Praeterea cum magna esset populi Israelitici *σκληροκαρδία*, sapientiae diuinae conueniens visum fuit, laboriosis istis praestationibus indomitam populi ferociam velut difficillimo iugo subigere. Hinc, licet filius esset Israel, & bonorum coelestium haeres, sub tutoribus tamen & curatoribus velut erat & serui instar adhuc habebatur, teste Paulo, *Galat. IV. 1. 2. seqq.* Ideoque & iugum has leges vocat Petrus, quod nec ipsimet, qui tum viuebant iudaei, nec patres eorum portare potuerint, *Actor. XV. 10.* Quae verissime dicta esse, non dubitabit, qui secum cogitauerit, praestationes, quas lex ista imponebat, & numero fere ac multitudine fuisse infinitas, & magno cum onere, incommodo, & taedio coniunctas, summo tamen cum rigore haec omnia ab Ebraeis fuisse exacta. Accedebat denique, quod per hasce leges iudaei a reliquis gentibus discernendi essent, & separandi, vt omnes intelligerent, hancce gentem peculium aliquod veri Dei esse, cui cum gentibus idolis seruientibus nihil esset commune. Vnde eleganter lex ceremonialis *parietis intergerini* nomine Paulo venit, *Eph. II. 14. 15.* quo gentes a communione cum iudaeis longe fuerint submotae. *Ipse enim*, inquit, de Christo verba faciens, *est pax nostra, qui ex vtroque fecit vnum, & intergerini parietis septum soluit; inimicitiis, id est, lege praeceptorum, quae in ritibus posita est, per carnem suam abolitis; vt ex duobus illis conderet in semet ipso vnum nouum hominem, faciens pacem.* Cum enim diuersis admodum ritibus & ceremoniis vterentur gentiles & iudaei, non poterant non odia atque inimicitiae, quae praua mortalium est indoles, oriri. Iudaei namque suos ritus multum praestare credebant ceremoniis gentilium, idque non sine ratione, quod hi, ac si ab illis contemnerentur, interpretabantur, odio hinc & despicatui habituri, & sacra iudaeorum, & ipsam quoque gentem. Atque hoc aperte apostolus innuit. Confirmant id ex ipsis gentilibus scriptores

ptores Graeci & Romani, non tantum contemtim de iudaeorum sacris loquentes, sed iudaeis cum gentibus reliquis nihil fere commune esse, agnoscentes. Omnium instar sit C. CORNELIVS TACITVS: *Moses, quo sibi imposterum gentem firmaret, nouos ritus, contrariosque ceteris mortalibus indidit. Profana illis omnia, quae apud nos sacra. Rursum concessa apud illos, quae nobis incesta, &c. histor. lib. V. cap. IV.* Haec omnia, quae hactenus diximus, si probe obseruentur, haud difficile fuerit, omnium ac singularum legum ceremonialium rationem reddere. Constabit etiam, leges istas fuisse necessarias, indoli ac genio gentis istius accommodatas, & vt cuncta vnico verbo absoluam, dignas prorsus diuina sapientia.

*** Fedus illud gratiae, quod Deus cum hominibus post primorum parentum lapsum iniit, quoad substantiam semper vnum idemque est. Diuersas tamen federis huius fuisse oeconomias, satis constat, & alias monuimus. Et prima quidem per omne illud aeuum, quo patriarchae vixerunt, ad Mosen vsque durauit. Altera autem per fedus illud, quod Deus administro Mose cum gente Israelitica iniit, initium cepit, & ad Messiae vsque aduentum durare debuit. Quod quidem fedus, vt vniuersale illud gratiae post lapsum cum hominibus initum supposuit, ita & particulare illud cum Abrahamo initum non sustulit, sed confirmauit potius. Federis autem huius, cui oeconomia huius temporis innititur, conditiones ex parte Dei fuere, promissionis de Messia hominibus mittendo ad gentem Israeliticam restrictio, seu quod ex ea gente Messias hicce nasciturus esset, *Deut. XVIII. 15. Num. XXIV. 17.* Vnde & per leges ceremoniales tam diligenter hocce beneficium eis inculcandum erat, vt antea diximus. Praeterea, quod Deus ipse princeps & caput reipublicae Israeliticae esse vellet, vnde & protectio peculiaris sequebatur; eoque & pertinebat, quod Israelitae peculium Dei esse deberent, quemadmodum Deus contra, quod ipsorum Deus futurus esset, promiserat; quo ipso, quicquid bonorum spiritualium cogitari potest, illis exhibebatur; conf. *Exod. XIX. 5. 6.* Accedebant denique promissiones variae, de terra Canaan, eiusque perpetua possessione illis conseruanda, deque frugum abundantia, vitae longaeuitate, victoria

contra hostes, & quae reliqua erant, ad huius vitae commoda spectantia. conf. *Deut. XXVII. vers. 9. 10. XXVIII. vers. 1. 2. seqq.* Ex parte Israelitarum autem requirebatur fidei in Messiam per sacrificia, aliaque ratione, professio, eiusque doctrinae conseruatio & propagatio per leges ceremoniales diligenter obseruandas, non exclusis rationibus earundem legum, antea indicatis. Puritatis porro & sanctitatis studium singulare, hinc & separatio & secretio a gentibus reliquis, quarum profani aut impuri mores erant, speciatim, quae superstitioni aut idololatriae erant deditae. Generatim denique obsequium requirebatur in omnibus quidem legibus, quas Deus praescripserat, cumprimis vero illis, quae & ceteroquin omnibus hominibus datae sunt, quarum ideo summam decem praeceptis comprehensam Deus repetiit, cum fedus hoc solenni quadam ratione cum gente Israelitica pangeret. Hinc & decem ista verba, *verba federis* dicuntur, *Exodi XXIV. 8.* & *fedus* ipsum *Deut. IV. 13.* & tabulae, quibus inscriptae erant, *tabulae federis, Deut. IX. 9.* Nec tamen eum in finem repetitio ista facta, ac si leges istas accurate secundum verum ac genuinum illarum sensum seruare, aut ex earum obseruantia iustitiam ac salutem consequi potuerint; sed vt vitam moresque pro viribus ad hanc normam componendo, quantum in se esset, se libenter voluntati diuinae morem gerere velle, testatum facerent; cumprimis autem, vt ἀδυναμίᾳ legem istam accurate implendi deprehensa, necessitatem mediatoris, suo sanguine hominum crimina expiaturi, intelligerent; qua quidem ratione lex paedagogia ad Christum fuit, docente apostolo *Rom. X. 4.* add. *Gal. III. 19. 21. seqq.* Quodsi itaque fedus hocce Israeliticum penitius consideretur, illud nec pro federe operum, nec pro mero federe gratiae habendum fuerit, sed ex vtroque aliquid traxit. Promissa namque ad fedus gratiae, officia vero praescripta ad indolem federis operum, pertinent. Omnium forte accuratissime dixeris, quoad substantiam fuisse ipsum illud fedus gratiae, quod Deus cum hominibus lapsis iniit, nouis & specialibus promissionibus gratiae auctum; habuisse tamen intuitu Israelitarum, praestationumque, quae ab illis exigebantur, speciem & schema federis operum. Sigillum denique huius federis seu sacramentum fuit *agnus paschalis*, certa ratione ab Israelitis mactandus

dus ac comedendus; vna cum *circumcisione*, quam ex federe Abrahamitico retinebant. Sed pluribus haec edisserunt, qui de oeconomia federum diuinorum ex instituto agunt, & ex nostratibus quidem vir doctissimus, IOAN. HENR. MAIVS, in *oeconomia tempor. vet. testam. cap. XV. pag. 399. seqq.* qui & hac occasione ipsius decalogi explicationem tradit, quam & interpretes ad *Exod. cap. XX.* & moralis theologiae scriptores, exhibere solent. Quo pacto fedus illud initum, legesque a Deo promulgatae sint, iam supra ad §. *XVIII.* huius sectionis exposuimus. Oeconomia autem federis gratiae inde orta, *veteris testamenti*, voce in specialiori significatione accepta, nomine venire solet, de cuius initiatione idem, quem laudauimus, auctor *c. XVIII. pag. 444. seqq.* agit. Alias enim in generaliori significatione statum etiam ecclesiae sub patriarchis denotat. De discrimine veteris ac noui testamenti, ceterisque ad huius interualli oeconomiam spectantibus, plura dixi in *dissertat. de praerogatiuis fidelium noui testam. prae fidelib. vet. testam.* §. *XIII. XIV. seqq.*

* Mosen primum scriptorem, saltem inter θεοπνεύστους, fuisse, supra iam ad §. *XI.* huius sectionis obseruauimus. Ab eo itaque scripturae sacrae prima origo recte repetitur. Sapientissimo autem Dei consilio factum, vt eo praesertim tempore doctrina sacra litterarum monumentis consignaretur, facile agnoscet, qui secum expenderit, ob humanae aetatis decrementum, de quo ipse Moses *Psalm. XC. vers. 10.* conqueritur, gentium multiplicationem, idololatriae, aliorumque vitiorum incrementum, aliasque ob causas, traditioni, per quam hactenus doctrina sacra propagata fuerat, locum amplius commode esse non potuisse. Id quod passim obseruant theologi.

** Plurima extant gentilium in gentem iudaicam conuitia. Sed ea saltem perstringemus, quae ad religionem spectant. Haec enim etsi verissima, purissima & innocentissima fuerit, variis tamen eam conspurcare calumniis non dubitarunt. Nonnulli namque, iudaeos coelum atque nubes adorare, calumniati sunt. Notum est illud IVVENALIS *sat. XIV. v. 98.*

Nil praeter nubes & coeli numen adorant;

&

& illud PETRONII in fragmentis circa finem:

Iudaeus licet & porcinum numen adoret,
& coeli summas aduocet auriculas.

Vbi tamen nonnulli, pro *coeli* legendum esse censent *cilli*, hoc est, *asini*; cum κίλλος idem sit, ac ὄνος. Quicquid huius sit, facile fuit aliis, hinc colligere, ac si non aliud numen, quam naturam rerum, hoc est, reuera nullum, colerent, adeoque plane athei essent. Et in hanc ingressus est sententiam STRABO, Mosen docuisse, perhibens, Deum solum esse τὸ περιέχον ἡμᾶς ἅπαντας καὶ γῆν, καὶ θάλατταν, ὃ καλοῦμεν οὐρανὸν καὶ κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὄντων φύσιν, *quod nos omnes contineret, terram & mare, quod coelum & mundum & rerum omnium naturam appellamus, lib. XVI. geograph. p. m. 760.* Nec abludunt, quae de Mose ac iudaeorum religione refert DIODORVS SICVLVS, *biblioth. histor. lib. XL.* in eclogis apud PHOTIVM, *myriobibl. cod. CCXLIV.* Quae quo atrocior est calumnia, eo maior est IOAN. TOLANDI, qui eam nostra aetate renouauit, impudentia: castigatus ideo a nobis iam supra ad §. *III. & XI.* huius sectionis. Videtur autem apud gentiles calumnia inde orta, quod iudaei nihil eorum, quae in terra, aut sub coelo essent, adorarent, vnde nihil aliud, quam coelum ipsum superesse, quod colerent, sibi persuaserunt. Coelum praeterea *Dei thronum* ex *Esa. LXVI. 1.* vocabant, & cum Dauide *Psalm. CXV. 3.* Deum in coelo esse, profitebantur: hinc & orantes oculos in coelum conuertebant. Immo tum in scriptura sacra, tum in iudaeorum scriptis, Deus ipse *coeli* nomine quandoque venit; neque in veteri tantum, sed & in nouo testamento οὐρανὸς pro Deo ponitur, vt *Matth. XXIII. 22.* Vnde & *Luc. XV. 18. 21. in coelum peccare*, est, contra Deum peccare. Hoc passim viris eruditis obseruatum est. Atque haec cum ita sint, facile gentiles in hunc errorem induci potuerunt; obstante insuper aut malitia, aut ignauia, quo minus in mentem sententiamque Ebraeorum accuratius inquirerent. conf. IOAN. SELDENVS, de *diis Syris syntagm. II. cap. XVII. pag. 370. seqq.* itemque CAMPEGIVS VITRINGA, de *synagoga vetere part. I. cap. XII. pag. 228. seqq.* Factum autem nonnulli putant vt ob hancce genti-

gentilium calumniam, iudaei olim *coelicolae* dicti sint; quorum cum hinc inde in codice cum Theodosiano, tum Iustinianeo, iniiciatur mentio, non alios, quam iudaeos, hoc nomine intelligi debere, viri quidam docti contendunt. Quibus tamen obstat, quod iudaeis *coelicolarum* nomen per calumniam tribuatur, cum imperatoribus contra de eiusmodi hominibus sermo sit, qui reuera magno in errore versati sunt. Tribuunt enim illis *crimen superstitionis*; nomenque illorum vocant *nomen inauditum*, *nouumque crimen* iis exprobrant. Quae omnia de iudaeis intelligi nequeunt, quibus pridem ante Honorii ac Theodosii tempora, coelicolarum nomen, crimenque, a gentilibus impositum fuit. Quinam ergo coelicolarum nomine veniant, incertum valde est, fluctuantque hac in re viri etiam eruditissimi. CHRISTIANVS KORTHOLTVS, cum CAES. BARONII, CASP. BARTHII, IOS. SCALIGERI, IAC. CVIACII, aliorumque, hac de re sententias enarrasset, tandem concludit: *de quibus nihil certi statuere ausimus, praeter hoc vnum, quod incerta sint omnia, quae quidem nos adhuc apud auctores de iis tradita legimus;* in *pagano obtrectatore, lib. II. cap. II. pag. 286.* Sed vt ad rem ipsam redeamus, non defuisse inter gentiles, qui iudaeis Bacchi cultum tribuerent, ex C. CORNELIO TACITO colligas, *histor. lib. V. cap. V.* PLVTARCHVS id ex instituto agit, vt euincat, iudaeos Dionysio seu Baccho, quem Romani Liberum patrem vocabant, sacra fecisse. Verba eius, sed breuitatis causa latino saltem sermone, referemus, eo quod multa notatu digna contineant. *Primum,* inquit, *maximae & perfectissimae iudaeorum solennitatis & tempus, & modus, cum Bacchi sacris congruit. Quod enim ipsi vocant ieiunium, id sic celebrant, vt maxime feruente vindemia proponant mensas, in quibus expositae sint omnis generis fruges; & sub tabernaculis desident, potissimum e palmitibus & hedera, quae contexuntur: & diem, quae festum antecedit, tabernaculariam nominant. Paucis vero post diebus aliam festiuitatem non obscure, sed omnino aperte Baccho nuncupatam celebrant. Est etiam solenne apud eos festum Cratephoria, a palmitibus gestandis, & thyrsophoria, vbi thyrsos gestantes in templum intrant. Quid intus faciant, ignoro: credibile est, Bacchi ab iis sacra peragi. Nam & tubis exiguis, sicut Argiui Bacchanalibus, vtuntur ad euocationem numinis: & alii progrediuntur citharis ludentes, quos ipsi*

 Leuitas

Lenitas appellant, siue a Lysio, siue ab Euio (vtraque vox Baccho conuenit,) ita dictos. Opinor etiam, sabbatorum ferias non plane a Baccho esse alienas. Quod enim Sabbos etiamnum multi Bacchos appellent, eamque edant vocem, dum orgia Bacchi celebrant, licet & e Demosthene ostendere, & e Menandro, & aliquis fortasse dixerit, factum esse ob asebesim, id est, impietatem, qua tenentur bacchantes. Ipsi autem huic sermoni testimonium dicunt. Sabbatum enim colentes maxime ad bibendum & ebrietatem inuicem sese inuitant: aut si qua grauior res obstat, omnino quidem gustare merum in more habent. Has fortasse aliquis esse coniecturas afferat. Sed alia sunt argumenta, quae plane nostram demonstrent sententiam. Primum enim arguit hoc Pontifex maximus, qui festis diebus mitratus ingreditur, hinnuli pellem auro contectum indutus, tunicamque ad talos pertinentem gestans, & cothurnos. Multa autem tintinnabula dependent de veste, quae inter ambulandum strepitum edunt, vt & apud nos. Sonitibus autem nunc vtuntur in sacrificiis, & aeratas Dei nutrices appellant (χαλκοδρυτὰς τοῦ θεοῦ τιθήνας προσαγορεύουσι) *monstraturque in aduersis sublimi thyrsus expressus, & tympana: quae sane non alii Deo, quam Baccho conueniunt. Porro autem mel sacrificiis non adhibent, quod eius admixtione vinum corrumpi videatur, eoque libabatur, & ebrietas parabatur, antequam vitis extitisset; & hodieque barbari, qui vino carent, mulsum bibunt, dulcedinem radicibus austeris & vini saporem aemulantibus, medicantes, ac Graeci Nephalia, id est, sobria haec, & libationes melleas diis offerunt, quod vino maxime aduersam naturam mel habeat. Bacchum vero a iudaeis coli, id quoque argumento non leui est, quod inter multas poenarum formas vna maxime odiosa est, qua vino interdicitur damnatis ad certum tempus, quod a iudice praescribitur; sympsiac. lib. IV. quaest. V. p.m. 671.* Calumniae istius origo atque occasio ex ipsa hacce PLVTARCHI narratione, in qua veris quibusdam plurima falsa admixta sunt, satis manifesta est. Nec, vt eam a iudaeis depellamus, necesse est, cum nemo tam ignarus rerum iudaicarum sit, vt ignoret, a Bacchi cultu hanc gentem quam longissime abfuisse. Immo eundem, qui diuinae legis atque institutorum patriorum tenaces fuerunt, adeo execrati sunt, vt ad eum suscipiendum a gentilibus nulla ratione cogi potuerint. Hinc

&

& ipse C. CORNELIVS TACITVS agnouit, perperam talia iudaeis tribui. *Liberum patrem,* inquit, de iis verba faciens, *coli, domitorem orientis, quidam arbitrati sunt, NEQVAQVAM CONGRVENTIBVS INSTITVTIS. Quippe Liber festos laetosque ritus posuit: iudaeorum mos absurdus sordidusque; histor. lib. V. cap. V.* Immo ipse Augustus imperator in litteris ad procuratores Asiae testatus est, iudaeorum sacra bacchanalia non esse, apud PHILONEM *legat. ad Caium pag. 1035.* Eo autem grauior atrociorque haec erat calumnia, quo magis inuisa apud ipsos ethnicos etiam Bacchi sacra erant. Quod vel ex LIVIO constat, qui & originem istorum edisserit, & quibus sceleribus occasionem dederint, indicat: apud quem etiam grauissima Posthumii consulis hac de re extat oratio, qua sacra ista damnantur. *Nunquam,* inquit inter alia, *tantum malum in republica fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinens. Quicquid his annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatum est, ex illo vno sacrario scitote ortum esse.* Hinc & senatus decreto Bacchanalia abrogata sunt. vid. LIVIVS, *hist. lib. XXXIX. cap. VIII. seqq.* add. VALERIVS MAXIMVS, *libr. VI. cap. III. §. VII.* Alia inepta non minus, quam impia, prorsusque maligna est gentilium calumnia, qua & asini cultum iudaeis exprobrant. Praeter alios huius rei auctor est CORNELIVS TACITVS, qui & causam & originem eius sibi inuenisse visus est. De egressu enim Israelitarum ex Aegypto verba faciens, *sed nihil,* inquit, *aeque, quam inopia aquae,* (cùm in deserto versarentur) *fatigabat. Iamque haut procul exitio totis campis procubuerant, cum grex asinorum agrestium e pastu in rupem nemore opacam concessit. Secutus Moses coniectura herbidi soli longas aquarum venas aperit, histor. libr. V. cap. III.* & hinc *cap. IV.* addit: *Effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacrauere.* Similia & PLVTARCHVS habet, *sympos. lib. IV. qu. V. p. 670.* His accedit APION, qui auctor est, iudaeos caput asini in templo Hierosolymitano collocatum veneratos fuisse, idque propalatum, quando Antiochus epiphanes, templum illud exspolians, caput ibi illud ex auro pretiosissime fabrefactum inuenerit; vid. FLAVIVS IOSEPHVS, *lib. II. contra Apionem cap. X.* Huc etiam PETRONII ARBITRI illi versus spectant, quos antea iam recitauimus, praesertim si pro *coeli* legatur *cilli.* Mendacium mendacio

 auxit

auxit DEMOCRITVS hiſtoricus, non tantum iudaeos aureum iſtud aſini caput adoraſſe, ſed & homines ei immolaſſe, ſcribens, apud SVIDAM *in voc.* Ἰȣδας. Verba eius ſunt: Χρυσῆν ὄνȣ κεφαλὴν προσεκύνȣν, κατὰ τριετίαν ξένον ἀγρεύοντες προσέφερον, καὶ κατὰ λεπτὸν, τὰς σάρκας διέξαινον, καὶ ȣ̔́τως ἀνῄρȣν; *aureum aſini caput adorabant, & tertio quoque anno captiuum peregrinum illi offerebant, carnibus minutatim diſſectis occidentes.* Mitto reliqua. Originem calumniae turpiſſimae nonnulli ex *Gen. XXXVI. 24.* deriuant, vbi Ana inueniſſe dicitur את־הימם hoc eſt, iuxta quosdam, *aquas calidas*, at iuxta alios, *mulos*, cum paſceret aſinos Zibeonis patris ſui. Ita NIC. FVLLERVS *lib. III. miſcellan. ſacror. cap. VIII.* reſpiciens praeſertim ad ea, quae ex TACITO & PLVTARCHO antea retulimus. Eadem ſententia ſe probauit GERHARDO IOANNI VOSSIO, *de orig. idololatr. lib. III. cap. LXXV.* quam tamen ceu ridiculam reiicit TANAQVILLVS FABER, *epiſtolar. part. I. epiſt. VI.* vbi aliam, quam multo probabiliorem putat, proponit. Heliopolitanam nimirum in Aegypto regionem, vbi Onias templum iudaici ritus condidit, a conditore Onia τὴν Ὀνίȣ vel τὸ Ὀνεῖον dictam eſſe: hinc Alexandrinos aliosque Graeculos, ad facetias pronos, ob ſimilitudinem vocis ὄνος, iudaeos, ac ſi ὄνον ſeu aſellum praecipua quadam religione colerent, traduxiſſe. Alii alia commenti ſunt, vt calumniae huius originem detegerent, quae omnia recenſere aut excutere, prolixum nimis foret. Proxime forte ad veritatem acceſſit IO. SELDENVS, ex iure ac more redimendi aſini primogenitum gentilibus perperam intellecto, exprobrationem iſtam ortam, contendens, *de iure nat. & gent. iuxta diſcipl. Ebraeor. lib. II. cap. I. p. 132.* Forte & fama de aſina Bileami, quae non ſine ingenti miraculo locuta eſt, *Num. XXII. 28. 30.* aut traditio iudaeorum de aſino Meſſiae, ſi modo gentilibus ea innotuit, errorem iſtum profanorum hominum, ſi non peperit, certe auxit, aut confirmauit. vid. IOAN. BENEDICTI CARPZOVII *philologema ſacrum de aſino Meſſiae*, Lipſiae M DC LXXI. editum. Ex iſto vero, quod in iudaeos coniecerunt, conuitio, haud dubio etiam ortum, vt veteribus chriſtianis onolatria obiiceretur, quod & recte iam animaduerſum TERTVLLIANO, *in apologetico cap. XVI.* Frequens enim admodum

erat,

erat, cum christianis confundere iudaeos. Alii tamen & alias conuitii huius in christianos coniecti rationes adferunt: qua de re vid. CHRISTIANVS KORTHOLTVS, *in pagano obtrectatore lib. II. c. I. p. 255. seqq.* Quam vana autem ista ethnicorum de iudaeorum sacris fuerit calumnia, cum per se pateat, vt prolixe demonstremus, necesse non est. Facit hoc FLAVIVS IOSEPHVS *loc. cit.* vbi Apionis illud illepidum commentum studiose refellit. Ne quid tandem conuitiorum aut calumniarum deesset, etiam *porcorum* cultum iudaeis gentiles obiecerunt. Constat hoc itidem ex PETRONII supra iam allatis versibus. Suffragatur quoque PLVTARCHVS, *sympo-siac. lib. IV. quaest. V. p. m. 669. seqq.* ex instituto disputans: *πότερον οἱ Ἰουδαῖοι σεβόμενοι τὴν ὗν, ἢ δυσχεραίνοντες, ἀπέχονται τῶν κρεῶν; vtrum suem venerantes iudaei, aut potius auersantes, carne eius abstineant?* tandemque concludens, ex veneratione suis iudaeos carne eius abstinere. Nimirum ex Aegyptiorum more de iudaeis iudicat, qui non comedebant animalia, quae colebant. Hinc cum de Aegyptiorum, vilissima animalia ob caussas leuissimas diuinis honoribus afficientium, sacris late disseruisset, subiicit: *οἶμαι δὲ καὶ τοὺς Ἰουδαίους, εἴπερ ἐβδελύττοντο τὴν ὗν, ἀποκτείνειν ἄν, ὥσπερ οἱ μάγοι τοὺς μῦς ἀποκτείνουσι. νῦν δὲ ὁμοίως τῷ φαγεῖν τὸ ἀνελεῖν ἀπόρρητόν ἐστιν αὐτοῖς. Καὶ ἴσως ἔχει λόγον, ὡς τὸν ὄνον δὲ ἀναφήναντα πηγὴν αὐτοῖς ὕδατος τιμῶσιν, οὕτω καὶ τὴν ὗν σέβεσθαι σπόρου καὶ ἀρότου διδάσκαλον γενομένην. Existimo autem iudaeos, si abominarentur porcum, interfecturos eum fuisse, sicut mures necant magi. Nunc tam interficere, quam edere suem, iis est religio. Et fortassis rationi hoc consentit, sicut asino suus est apud eos honor, qui fontem aquae eis demonstrauit: ita suem eos venerari, vt sationis & arationis magistram.* Non tamen sibi ipsi satis constat PLVTARCHVS. Deinceps enim rationes varias, interque eas metum leprae adfert, cur iudaei sues auersentur. Habetque, quod ad vltimam rationem attinet, secum consentientem C. CORNELIVM TACITVM, *qui, sue*, inquit, *abstinent, memoria cladis, quod ipsos scabies quondam turpauerat, cui id animal obnoxium; histor. lib. V. cap. IV.* Vterque autem, & PLVTARCHVS & TACITVS, a veritate quam maxime dissentiunt: cum praecipua caussa, cur iudaei sues

 auer-

auersentur, sit interdictum diuinum de carne suilla non comedenda, *Leuit. XI. 7. Deut. XIV. 8.* Idque ex grauissimis rationibus profectum esse, non est, quod dubitemus, quas exponere, huius loci non est. Legat, qui volet, SAM. BOCHARTVM, *hierozoic. part. I. lib. II. cap. LVII.* & GERH. IOAN. VOSSIVM, *de idololatr. gentil. lib. III. cap. LXXV.* Et licet alia quoque animalia ceu impura iudaeis interdicta sint, sues tamen vel maxime varias ob rationes auersantur, quas inter haud vltima est, quod a gentibus, a quibus durissima quaeque passi sunt, carne suilla ad defectionem a lege diuina tentarentur. conf. *I. Maccab. I. 50. II. Maccab. VI. 18. VII. 1.* FL. IOSEPHVS, *antiquit. iudaic. lib. XII. cap. VI.* Ratiocinia, quibus PLVTARCHVS euincere conatus est, veneratione iudaeos a carne suilla abstinere, oppido infirma sunt. Ex Aegyptiorum enim, animalibus, quae colebant, parcentium, moribus, alias non statim aestimare gentes licet. Nec sequitur, quia iudaei sues non interficiunt, ergo ex veneratione quadam ab iis abstinent. Murium enim, quos magi interficiebant, & ex quibus nulla ad homines vtilitas, damna autem plurima redundant, & porcorum, qui aliarum gentium vsibus inseruiunt, & sine damno domini interfici temere nequeunt, maximum est discrimen. Sed de hisce, quae hactenus paucis & in compendio diximus, pluribus, & quidem copiose ac diligenter, agit, vir doctissimus, IO. IACOBVS SCHVDT, *in compendio historiae iudaicae ex gentilium potissimum scriptoribus collecto, cap. XIX. XX. XXI. & XXII.* qui & *cap. XII.* de gentilium odio & profano contemptu religionis iudaicae, multa notatu digna collegit. Mihi vel ideo haec attingere visum fuit, quia inde discimus, quod & hodie experientia docet, veri Dei cultores turpissimis foedissimisque profanorum hominum calumniis atque conuitiis semper expositos fuisse.

§. XXXII.

Cultus praeterea Numinis externus multis variisque, iisque interdum onerosis ritibus ac ceremoniis auctus est, idque cum summo rigore. Iam sacris faciendis certus constitu-

ſtitutus locus, tabernaculum ſcilicet portatile, * ſacerdotes quoque certi atque miniſtri deſtinati, illi ex gente Aaronis, hi ex reliquis Leuitis; ** dies quoque feſti, praeter ſabbathum, varii. *** Ipſe vero cultus ſacrificiis praecipue, quae varii generis erant, atque oblationibus, aliisque praeſtationibus abſoluebatur. * Sacramentorum quoque auctus eſt numerus, accedente ad circumciſionem agno paſchali. ** Ne quid nunc de ceremoniis priuatis, in veſtitu, ciborum diſcrimine, purificationibus, ſimilibusue obſeruandis, *** dicam.

* Ita ordinis cauſa leges ceremoniales in certas claſſes diſpeſci poſſunt, vt, quae ad *locum*, in quo cultus diuinus peractus fuit, ſpectant, primam occupent. Is in hocce quidem temporis interuallo *tabernaculum* fuit, a Moſe iuſſu Numinis conſtructum. De cuius materia, forma, partibus, myſteriis, multa dici poſſent, niſi hiſce prolixius immorari ab inſtituti noſtri ratione alienum eſſet. Ab aliis etiam iam pridem occupatum hoc argumentum, & accurate pertractatum fuit. vid. ARIAS MONTANVS, *in apparat. oper. reg. tract. Bezaleel*, ſeu *de tabernaculo*; CAROLVS SIGONIVS, *de republ. Ebraeor. lib. II. cap. VIII.* IO. CONR. DIETERICVS, *antiquit. bibl. p. 200. ſeqq.* IO. BVXTORFFIVS, *de arca foederis cap. VI.* HERMANNVS WITSIVS, *miſcellaneor. ſacror. part. I. lib. I. diſſert. I.* quae de *tabernaculi Leuitici myſteriis* ex inſtituto agit, *p. 393. ſeqq.* PETRVS IVRIEV, *hiſtor. crit. dogmat. & cultuum bonor. & malor. part. II. cap. II. p. 202. ſeqq.* IO. HENR. MAIVS, *in oeconom. tempor. vet. teſtam. cap. XIX. p. 448. ſeqq.* aliique. Facere autem non poſſum, quin de origine tabernaculi aliquid adiiciam, cum ad noſtrum hoc vel maxime inſtitutum pertineat. Neque repetam, quae iam ſupra ad *per. I. ſect. III. §. XVIII.* de origine & antiquitate templorum diſputauimus: vbi & contra IO. SPENCERVM euici, nullo idoneo argumento comprobari poſſe, iam Moſis aetate templa apud ethnicos in vſu fuiſſe. Idem vero SPENCERVS, vt tabernaculi originem ab ethnicis deriuet, aliam viam ingreditur *de legib. Ebr.*

Ebr. ritualibus, *lib. III. differt. I. cap. III. p. 801. feqq.* Nam *Aegyptiis*, inquit, *aliisque gentibus in more fuit, Deorum imagines aut eorum fymbola, in thenfis, ναΐσκαις aut tentoriis collocata circumferre, vel vt eos honore fingulari colerent, vel vt eos haberent indiuiduos viarum ac periculorum fuorum comites. Cum autem morem illum tollere non ita promptum effet, Deo vifum eft, ad feculi morem & modum fe dimittere, in tabernaculo habitare, tabernaculum etiam miniftris eius circumferendum tradere.* Cuius quidem fententiae fuae fundamentum praecipuum in loco *Amos. V. 26.* collocat: *portaftis tabernaculum Molochi veftri, & Chiiun, imagines veftras, fidus Dei veftri, quae feciftis vobis;* quem adeo prolixe & operofe explicandum fibi fumfit. Nos equidem, vt ea faltem obferuemus, quae ad rem faciunt, non refragabimur, quo minus per tabernaculum Molochi thenfa eiusmodi, feu aedicula, in qua idoli cuiusdam imago continebatur, intelligatur; quam etiam fententiam calculo fuo comprobat HENR. HAMMONDVS ad *Act. VII. 45.* add. IO. SELDENVS, *de diis fyris p. 190. feqq.* Nec enim infolens erat, Deorum imagines in eiusmodi aediculis circumferre. Neque negabimus, iam tempore Mofis eiusmodi quid apud gentiles in vfu fuiffe, quanquam nullo alio argumento, quam hoc ipfo Amofi loco, hoc comprobari queat. Hinc nec illorum fententiam tuendam fufcipiemus, qui ad exemplum tabernaculi Ifraelitici, aediculas eiusmodi a gentilibus confectas, contendunt, quos inter & THOMAS GODWINVS eft, *de ritibus Ebraeorum ciuilib. & ecclef. lib. IV. cap. II.* quam vehementer impugnat SPENCERVS *l. c. fect. II. p. 819. feqq.* Id faltem affero, fi haec omnia concedantur, nihil tamen inde fequi, quo eius de origine tabernaculi Ifraelitici fententia confirmetur. Duo enim adhuc illi demonftranda fuperfunt; alterum, inter tabernaculum Ifraeliticum & aediculas Molochi, tantam interceffiffe conuenientiam, vt illud harum imaginem retulerit; alterum, Deum non alia, quam hacce ratione permotum, tabernaculum iftud in gente Ifraelitica confici voluiffe. Quod ad prius equidem attinet, conuenientiam quandam inter tabernaculum Ifraeliticum & aediculas Molochi, oftendere annititur SPENCERVS. Quam vero infeliciter haec ei comparatio cefferit, res ipfa docet. Sufficit itaque ad eum con-

confutandum, ipsa eius allegasse verba: *Erat tabernaculum testimonii templum portatile; erat etiam tabernaculum Molechi ναΐδιον aut templum paruulum, quod, prout occasio ferebat, huc & illuc portabatur. Dei tabernaculum arcam & typos duos, imagines nempe cherubicas inclusa continebat; & Molechi tabernaculum illius* (FORSAN *& Chiiuni*) *τύπον aut imaginem inclusam amplectebatur. In tabernaculo testimonii Deus habitabat, & non raro sensibile praesentiae suae testimonium exhibebat, vnde* משכן *habitaculum appellabatur: & in tabernaculo illo idololatrico Moloch per symbolum aut imaginem, &* FORTE *per responsa se praesentem indicabat &c.*. Haec si quis legat, statim intelliget, quam lubrico fundamento ista viri clarissimi sententia innitatur. Ad alterum autem quod attinet, ne vnicum quidem verbum protulit, aut proferre potuit, quo probet, Deum tabernaculi constitutione moribus gentilium, indolique populi Israelitici, se attemperare voluisse. Eo minus autem hoc est verosimile, quo magis istud sanctitati Numinis aduersatur, quoue certius constat, mores istos atque instituta gentium, Deo fuisse abominationi. Accedit, quod ipsemet Deus, cum construi tabernaculum a Mose vellet, non ad ethnicos eum ablegauerit, vt formam eius ab iis condisceret, sed ipsemet imaginem & formam tabernaculi cum omni illius apparatu accurate ei praemonstrauit, addito mandato seuerissimo: *omnino, prout ostendo tibi, structuram ipsius tabernaculi, & structuram omnium instrumentorum eius, sic ergo curato fieri, Exod. XXV. 9.* & iterum *vers. 40. vide igitur, & fac: ex structura istorum, quae tibi exhibita est in monte.* Nec necesse est, vt in rationibus tabernaculi exquirendis ad vana ista commenta nos recipiamus, cum grauiora verioraque suppetant. Nimirum, cum ipse Deus regis summique principis munere in gente Israelitica fungeretur, praesentiae suae singularis documentum aliquod externum symbolumque extare voluit, prout domiciliorum palatiorumque magnificentia, regem ibi adesse, demonstrare solet. Et huic quidem fini, primo tabernaculum, deinde templum a Salomone extructum inseruire debebat. Idque aperte indicatur *Exod. XXV. 8. Facient mihi sanctuarium, & habitabo in medio eorum.* Conueniens praeterea erat, vt cultui diuino, sacrificiisque offerendis, certus locus destinaretur: qui vero alius ad hoc aptior erat, quam ille ipse,

qui de Numinis praesentia testabatur? Simul per tabernaculum, vt reliquas cultus Leuitici partes, sublimiora quaedam, & spiritualia Deus adumbrare voluit; qua de re, cum diserte hoc testetur Paulus, *Ebr. IX. 1. 2. seqq.* dubitare nefas est. Haec vero cum nonnulli ex iis, quos antea laudauimus, prolixius explicent, nihil amplius addo. In tabernaculo hocce & ornamenta, & instrumenta erant varia, cultui diuino destinata, adeoque a Deo ipso praescripta. Cumque eius, in strictiori sensu accepti, duae essent partes, *sanctum*, scilicet, atque *sanctum sanctorum*, in illo quidem erant *mensa aurea*, cum *panibus*, quos vocant, *propositionis*, ad aquilonem; *candelabrum aureum*, e regione mensae ad meridiem; *altare aureum suffitus*, proxime ad sanctum sanctorum; in hoc autem, seu *sancto sanctorum*, quod a *sancto* per aulaeum quoddam artificiosissimum פרוכת dictum discernebatur, erat *arca federis* cum *operculo aureo* & *cherubinis*, quemadmodum in ipsa arca *vrna aurea* cum *manna*, & *virga Aronis* continebatur, legis Mosaicae volumine ad latus eius reposito. In atrio autem erat *altare aeneum holocaustorum*, itemque *labrum aeneum*, sacerdotum & Leuitarum lotionibus destinatum. Haec omnia licet consideratione digna sint, praecipue tamen arca federis attentionem promeretur. Mysterio enim eam non caruisse, nemo dubitauerit, nisi, cui in re seria puerorum more ludere, diuina sapientia non indignum visum fuerit. Nihilosecius ita sentit IOAN. SPENCERVS, more suo mysteria & hic explodens, arcaeque originem a sacris gentilium cistis, quarum apud veteres frequens mentio, repetens; *loc. cit. lib. III. dissert. V. pag. 1086. seqq.* Aegyptios eiusmodi cistam fabricasse, eamque locum haud ignobilem in eorum pompis habuisse, ex APVLEIO probat. Processionem enim idololatricam ad ritum Aegypti celebratam, referens, *ferebatur*, inquit, *ab alio cista, secretorum capax, penitus celant operta magnificae religionis, de aur. asin. lib. XI.* Hinc ad PLVTARCHVM prouocat, qui, cum in libello *de Iside*, cistarum, quae apud Aegyptios in vsu fuerunt, subinde mentionem faciat, Osiridis inter alia ritus describens, ita loquatur: *decima nona mensis die noctu ad mare descenditur*, καὶ τὴν ἱερὰν κίστην οἱ στολισταὶ καὶ οἱ ἱερεῖς ἐκφέρουσι χρυσοῦν ἐντὸς ἔχουσαν κιβώτιον, &c. *& sacram cistam*

ciſtam ſtoliſtae (quaſi veſtitores dixeris) vna cum ſacerdotibus efferunt, in qua eſt intus aurea arcula, &c. Troianos etiam antiquiſſimos arcam quandam notae ſacratioris habuiſſe, PAVSANIAE teſtimonio confirmat, *lib. VII. pag. 435.* Cumque nonnulla eiusdem generis adieciſſet, tandem concludit: *Cum itaque iam dicta fidem faciant, Aegyptios, Troianos, Phoenices, Hetruscos, Graecos, Romanos, & gentes alias, arcas in ſacrorum ſuorum cenſu habuiſſe, ſuadet ratio, vt huiusmodi religionis inſtrumenta, legem Moſaicam antiquitate ſuperaſſe cenſeamus. Nemo enim paulo ſanior dixerit, gentes illas omnes arcarum ſuarum exempla ab obſcura diu & contemta iudaeorum gente petiiſſe, &c. l. c. ſect. I. pag. 1088.* Multa alia ad idem confirmandum cum conuectaſſet, a pulchritudine etiam arcae argumentum deſumit, remque egregie ſe confeciſſe, exiſtimat, recitatis gentilium teſtimoniis, quibus docent, magnificum & ſplendidum eiusmodi cultum vel maxime decere Deum. Tum vero vehementer in illos, qui hic myſteria quaerunt, inuehitur. *Sat ſcio*, inquit, *nonnullos arcae ſplendore pertractos ad allegoriam (vſitatum illud ignorantiae aſylum, cum vrget textus Moſaici difficultas) confugere ſolitos, arcam ideo auro puro obductam aſſerentes, vt puritatem cultus aut verbi diuini (quod auro purificato aſſimilatur) populo ſignificaret. At vero in quos fumos atque auras euaneſcet lex diuina, ſi quasuis allegorias & phantaſiae luſus, tanquam legis myſteria, & ſenſus ſacratiores amplecti liceat? &c. l. c. ſect. III. pag. 1096.* De cherubinis arcae ſuperimpoſitis eadem ratione philoſophatur, ex Aegypto, gentiliumque inſtitutis, originem repetens *cap. III. & IV.* eiusdem *diſſertationis quintae pag. 1109. ſeqq.* Nimirum vt mittamus, quae de voce כרוב eiusque genuina ſignificatione prolixe diſputat, ad formam, quod attinet, cherubinos *ſimulacra aurea* fuiſſe putat, *multiformia, ad formam tamen vitulinam propius accedentia,* quod multis rationibus euincere conatur *l. c. cap. IV. ſect. II. p. 1123.* Et eiusmodi quidem cherubinorum formas a ſymbolis & ſimulacris aegyptiis originem ducere, inde probat, quod Deorum ſymbolis & ſimulacris nihil ſacratius habuerit Aegyptiorum religio; quod Aegyptiorum imagines ex auro plurimum conſtiterint; varias quoque animantium formas in vno ſimulacro commiſcendi conſuetudinem Aegypto fuiſſe propriam, & a remotiſſima rerum ſuarum memoria

inter eos inprimis vſitatam; & quae alia ſunt eiusdem generis. Summa reliquorum eo tandem redit, cum Israelitae, rituum aegypriacorum memores, ſimulacra in vitulorum ſpeciem formata impenſius optarent, & coeco ac praecipiti zelo proſequerentur, Deum, cum tot leges eorum moribus accommodatas instituiſſet, & ſacra quaedam apud Aegyptios vſitata in cultum ſuum deriuaſſet, & hoc tandem illis dediſſe, vt cherubinos ſeu ſimulacra, in vitulorum praecipue formas efficta, illis concederet: *loc. cit. ſect. IV. pag. 1136.* Interim non diffitetur, cherubinos figuras myſticas & ſymbolicas fuiſſe, & veritatum quarundam reconditiorum monumenta, ſed & hac ratione ſi ſpectentur, originem illorum ex theologia ſymbolica Aegyptiorum repetendam eſſe; *cap. V. pag. 1140.* Et ita quidem tum de arcae federis, tum de cherubinorum origine ſentit SPENCERVS. Quam lubrica vero haec omnia ſint, quamue infirmo nitantur fundamento, vt paucis demonſtremus, non abs re fuerit. Apud Aegyptios, Troianos, Hetruscos, Phoenices, aliasque gentes, ciſtas ſacras, Deorum cultui dicatas, in vſu fuiſſe, non negamus. An vero iam ante Moſis tempora in vſu fuerint? id quidem eſt, de quo quaeritur. Fidenter quidem affirmat SPENCERVS: ſed non demonſtrat. Neque enim auctores, ad quos prouocat, hoc dicunt, neque, ſi dicerent, ſtatim hac in re fidem promererentur, cum multorum ſeculorum interuallo ab iſta aetate, qua Moſes vixit, fuerint remoti. Supponit equidem SPENCERVS, ſi Israelitae ab Aegyptiis arcae ſacrae vſum non acceperunt, ſequi, reliquas gentes eundem accepiſſe ab Israelitis, quod illi tamen tam abſonum videtur, vt *neminem paulo ſaniorem* id dicere poſſe exiſtimet. Fallitur autem & hic vir doctiſſimus. Non enim ſequitur, ſi Israelitae arcae ſacrae vſum non acceperunt ab Aegyptiis, ergo reliquae gentes eum acceperunt ab Israelitis. Et qui prius negat, non ſtatim tenetur affirmare poſterius. Varias enim ob rationes, interdum & caſu fieri poteſt, vt variae gentes in eosdem ritus conſentiant. Nec etiam tam abſonum eſt, ab Ebraeis Aegyptios, & ab his alias gentes ciſtarum ſacrarum vſum accepiſſe. Fuit ſequiori aetate gens Ebraea multis inuiſa; at ita obſcuram fuiſſe, vt auctori doctiſſimo videtur, nondum mihi perſuadeo. Immo magnam eius olim famam & exiſtimationem fuiſſe, cum

cum in eius gratiam tot miracula Deus edidisset, admodum est probabile. Fueruntque adeo & viri eruditissimi, qui cistarum sacrarum vsum apud gentiles ab Ebraeorum arca federis deriuarent, quos inter & PETRVS DANIEL HVETIVS est, *demonstrat. euangel. part. I. prop. IX. cap. XI. pag. 233.* Sed, instas, si ab Aegyptiis arcae sacrae origo non deriuetur, nulla eius ratio reddi potest. Allegoricae enim & mysticae rationes displicent SPENCERO, illique tutum ignorantiae asylum audiunt. Nollem talia viro docto excidissent, quae non possunt non in ipsum spiritum sanctum esse iniuria. Leges ceremoniales generatim, adeoque & tabernaculum illud Leuiticum, cum omni suo adparatu, ad res sublimiores significandas & exhibendas, comparatas fuisse, iam supra probauimus. Quis itaque de arca federis dubitet? quae inter tabernaculi istius instrumenta vel primum praecipuumque obtinebat locum. Sed conticescere hic SPENCERVM, omnesque mysteriorum osores iubet Paulus apostolus; quippe qui, vbi ex instituto id agit, vt tabernaculi Mosaici mysteria exponat, inter ea, quae significationes rerum arcaniorum habuerunt, diserte memorat *arcam pacti, vndique circumtectam auro, & cherubim gloriosos obumbrantes propitiatorium, Ebr. IX. 4. 5.* Et licet apostolus ipse mysterium arcae non explicet, sufficit tamen, quod mysterium sub ea latuisse indicet. Quanquam & quale illud sit, haud obscure colligere liceat ex eo, quod *cap. IV.* eiusdem epistolae *vers. 14.-16.* dixerat: *habemus igitur pontificem maximum, qui transiuit coelos: accedamus cum loquendi libertate ad THRONVM GRATIAE.* Hisce enim ad sanctum sanctorum & propitiatorium, quod super arcam federis, apostolum respicere, qui non videat, coecum esse oportet; conf. & *apocal. XI. vers. 19.* Ipsa autem haecce pluribus explicare mysteria, huius loci non est, feceruntque id alii ex instituto. Nec rectius se habent, aut firmiori talo nituntur, quae vir doctus de cherubinis propitiatorii in medium attulit. Prolixum nimis foret, quae ab aliis hac de re disputantur, aut recensere, aut discutere. Paucis saltem meam exponam sententiam. Et ad vocis quidem originem quod attinet, maxime mihi placet sententia EDMVNDI CASTELLI a voce syriaca ܟܪܒ *fortis fuit*, vnde ܟܪܘܒܐ quod idem est, ac *fortis*,

eam deriuantis, in *lexic. heptagl. col. 1705.* Cum enim de angelis praecipue haecce vox vſurpetur, & cherubim propitiatorii angelorum etiam fuerint imagines, iſta deriuatio plane ad rem facit. Sunt enim angeli גבורי כוח *fortes, Pſalm. CIII. 20.* Nec inſolens, vt deperditae radices linguae ebraeae ex lingua ſyriaca repetantur. Quod ad formam attinet cherubinorum, qui propitiatorio incubuere, FRANCISCVS quidem MONCEIVS in eo totus eſt, vt eos forma vitulina fuiſſe probet, in *Aarone purgato* ſeu *de vitulo aureo, libr. I. cap. XVI.* Cuius rei rationem ex iis, quae ſupra contra eundem auctorem diſputauimus, intelligere licet. Interim in eadem verſatur opinione IAC. GAFFARELLVS, in *curioſitatib. inauditis cap. VII.* HVGO GROTIVS, ad *Exod. cap. XXV. 18.* aliique. Inter rationes, quae pro hac ſententia allegari ſolent, praecipua eſt, nec contemnenda videtur, quod *Ezech. X. 14.* bos κατ' ἐξοχὴν כרוב vocetur, & iſto nomine ab homine, leone & aquila, diſtinguatur. Ad quod tamen reſpondent, qui ſecus ſentiunt, per cherub ibi non neceſſario bouem intelligi, cum fieri potuerit, vt facies alata obſcurior agnitu repraeſentaretur, quam nomine כרוב propheta expreſſerit: aut, quod probabilius, bouem ibi כרוב vocari, quod ceu vehiculo aptiſſimus, totum currum moderari videretur. Et ſane nihil abſoni eſt, ſi dicamus, vocis כרוב diuerſas eſſe ſignificationes, & tum de angelis, tum de bobus vſurpari, cum & his ob fortitudinis ac roboris rationem non male conueniat, nec inſolens ſit, vt voces quaedam mox hominibus, mox brutis deſignandis inſeruiant. Interim nec ipſi SPENCERO ſententia de forma cherubinorum mere vitulina placet, quippe qui ſimulacra haec *multiformia* fuiſſe putat, *ad formam tamen vitulinam proxime accedentia;* ſcilicet vt originem illorum tanto facilius inueniret. Nec procul adeo hinc abeunt, qui formam cherubinorum mixtam ex humana, leonina, aquilina, & bouina eſſe exiſtimant, vt HIERONYMVS A PRADO, *comment. in Ezech. part. I. ſect. V.* IOAN. BAPTISTA VILLALPANDVS, *tom. II. in Ezech. part. II. cap. XXXV. ſeqq.* aliique. Sed perperam ex animalibus Ezechieli prophetae viſis, formam cherubinorum propitiatorii aeſtimant: cum nullo idoneo argumento probari poſſit, eandem vtrorumque formam fuiſſe; ne dicam, quod nec animalium iſtorum formam

recte

recte capiant, vt aliis iam est obseruatum. Ex descriptione cherubinorum Mosaica *Exod. XXV. 18, 19. 20.* nihil aliud colligere licet, quam passas eos habuisse alas sursum versus, alisque suis obtexisse propitiatorium; vnde alis eos instructos fuisse constat; quae reliqui corporis forma fuerit, inde colligere non licet. Mosi enim visum non fuit, eam accuratius describere, siue quod hoc non necesse duceret, cum de re Israelitis satis nota loqueretur, siue quod alia quaedam caussa subfuerit. Recepta tamen fere, nec spernenda temere est sententia, qua faciem, reliquumque corpus, formam iuuenum cherubinos habuisse. Dignissima vtique ea est, quae angelis tribuatur, quorum symbolum cherubinos hosce propitiatorii fuisse, non est, quod dubitemus. Hinc & Ebraeorum doctorum haec est sententia, vt ex R. SAL. IARCHIO, ABENESRA, IS. ABARBANELE, ad *Exod. XXV. 18.* liquet, quibus & MOSES MAIMONIDES iungendus, in *more neuoch. part. III. cap. I.* Atque haec cum ita se habeant, frustra & sine ratione cherubinorum istorum origo ex Aegypto accersitur. Cum Aegyptiorum enim imaginibus, si formam, aut scopum, aut significationem spectes, eos aliquid habuisse commune, a SPENCERO asseritur quidem, sed non probatur. Quod in generalioribus quibusdam, vt ratione materiae, conuenerint, id nihil ad rem facit, cum inde non sequatur, Ebraeorum cherubinos ad imitationem simulacrorum aegyptiacorum factos fuisse. Nec mystica cherubinorum significatio ab Aegyptiis petenda. Esto enim, habuisse iam eo tempore Aegyptios emblematicas imagines: cherubini tamen eiusmodi quid significarunt, quod haud dubio in Aegyptiorum scholis plane ignotum fuit. Angelorum enim in negotio salutis ministerium haud obscure hisce imaginibus indicabatur. Vnde pronis faciebus incumbebant propitiatorio, illudque intuebantur, cum & angeli in mysteria redemtionis nostrae gestiant παρακύψαι, *I. Pet. I. 12.* Ebraeorum denique κακοζηλία frustra vrgetur. In eius enim gratiam Deum idololatrica Aegyptiorum instituta Israelitis indulgendo, maiestate sua atque sanctitate aliquid indignum admisisse, asserere, profanum nimis est atque impium. De cherubinis generatim spectatis diligenter disseruit HERM. WITSIVS, in *aegyptiacis lib. II. cap. XIII. pag. 153.*

** AL-

** Altera legum ceremonialium classis eas comprehendit, quae ad *personas*, cultui Numinis publico destinatas, pertinent. Cum enim ius sacrorum hactenus penes primogenitos, ceu principes cuiusque familiae fuisset, Deus in illorum locum tribum Leui substituit. Ex hacce autem nonnulli primariis tabernaculi, & deinceps templi ministeriis admoti sunt, *sacerdotesque* ideo dicti, alii secundariis, quibus commune *Leuitarum* nomen haesit. Inter sacerdotes eminebat sacerdos magnus כהן גרול quem *pontificem maximum* appellitant, non satis quidem accurate, vt nonnulli obseruant, cum apud Romanos plures pontifices essent, quos inter eminebat, qui maximus dicebatur, quod de summo Ebraeorum sacerdote dici nequit, qui solus erat in suo ordine. Magna summi sacerdotis fuit dignitas, non tamen tanta, vt regi aut aequiparandus aut praeferendus esset, vt perperam nonnulli existimant. Et hinc est, quod גרול מאחיו *magnus prae fratribus suis* audiat, *Leuit. XXI. 10.* Ad officia summi sacerdotis quod attinet, fas ei erat, sacra omnia & omni tempore agere, suffitum adolere, victimas in altari offerre, & sic porro. Quod tamen sub templo secundo, non nisi duobus festis a plerisque factum fuit. Haec autem vt illi quodammodo cum reliquis sacerdotibus communia fuerunt, ita proprium erat, quotannis semel intrare sanctum sanctorum cum sanguine expiationis; Deum consulere per vrim & thummim; consecrare & initiare sacerdotes atque Leuitas, & quae alia erant eiusdem generis, quorum nonnulla non a Deo ipso sancita, sed sequenti demum aetate accesserunt. vid. MOSES MAIMONIDES, *de apparat. templ. cap. XVI.* Quodsi in officio suo administrando impediretur, contrahendo forte impuritatem quandam, aut alia ratione, per *vicarium* sacra peragenda erant, qui sequenti aetate constitui solebat, quem cum Sagane (סגן) non confundendum esse, recte viri docti monuerunt. Contigisse autem aliquando, vt in officio suo sacerdos summus impediretur, exemplo docet FL. IOSEPHVS, *antiquit. iudaic. lib. XVII. cap. VIII.* Sed ista ad haec, de quibus loquimur, tempora non pertinent. Inauguratio eius iuxta praescriptum Mosis, fiebat lotione, vnctione, & vestium pontificalium induitione, *Leuit. VIII. 6.* Vnctio in templo secundo omis-

omiſſa fuit, eo, quod oleum vnctionis deeſſet, adeoque tum inauguratio lotione, veſtium induitione, & ſacrificio peragebatur, vocabaturque מרובה בגדים, cum antea מרובה משיחה audiret. De oleo iſto vnctionis, quod שמן המשחה vocant, itemque de modo vnctionis, multa tradunt Ebraeorum magiſtri, quae nobis hic repetere non licet. vid. MOSES MAIMONIDES, *de apparat. templ. cap. IV.* Nobis ſufficiunt, quae hac de re expoſuit Moſes ipſe, *Exod. XXIX. 7.* & *Leuit. VIII. 12.* Ex *Pſalm. CXXXIII. 2.* colligas, tam largiter oleum in caput Aaronis effuſum, vt in barbam quoque deflueret, & oras veſtium. Reliqui ſacerdotes oleo ſaltem adſperſi ſunt, non autem per effuſionem vncti, idque ſi Ebraeorum magiſtris credimus, ſemel tantum in deſerto, vt adeo vi iſtius vnctionis ſeu adſperſionis, poſteri quoque illorum conſecrati cenſerentur. At ſummi ſacerdotes iterata vnctione conſecrandi erant, quoties aliquis in alterius locum ſuccedebat. Iura ſummi ſacerdotis plane erant ſingularia, quibus ab aliis ſacerdotibus, multo magis reliquis Iſraelitis, diſtinguebatur. Namque in luctu nec nudare, nec tondere caput debuit; nec lacerare veſtes: praeterea nefas illi erat accedere ad cadauer, ne quidem patris aut matris, immo ne ex ſanctuario quidem excedere, ſi quis ex eius cognatis mortuus eſſet, debebat: matrimonium autem initurum virginem vxorem ducere oportebat, minime viduam, aut expulſam; & quidem ex ſuo populo, ne cum peregrinis ſemen eius commiſceretur. Quod autem de veſtium laceratione, apud alias quoque gentes ad luctum ſignificandum vſitata dictum, id ebraei doctores ita interpretantur, non ſcidiſſe ſacerdotem ſummum veſtes ſuas, vt alios, a ſummo ad imum. Sunt &, qui lacerationem ad veſtes ſacerdotales reſtringunt, quemadmodum rurſus alii in luctu ſaltem veſtium lacerationem ſummis ſacerdotibus illicitam fuiſſe, contendunt, in aliis autem caſibus id iis non fuiſſe nefas. Quo nomine CAESAREM BARONIVM, Caiapham lacerando ob Chriſti ſeruatoris confeſſionem, quam pro blaſphema reputabat, veſtem, contra legem egiſſe, in *annalibus* ad *an. XXXIV.* pronuntiantem, reprehendit ISAACVS CASAVBONVS, *exercit. XVI. num. LXXIII.* Quae de matrimonio ſummi ſacerdotis obſeruanda ſunt, pluribus edisſerit IO. SELDENVS, *vxor. ebr. lib. I.*

cap. VII. Ne quid autem ad externum ſplendorem ſummo ſacerdoti deeſſet, veſtibus quoque pretioſiſſimis Deus eum, praeſertim, cum ſacris operaretur, ornatum voluit. Erant autem ſummi ſacerdotis veſtes vel *albae*, vel *aureae*. Illas nonnulli *extraordinarias* vocarit, erantque: *femoralia*, *tunica*, *balteus*, & *cidaris*, quibus induebatur ingreſſurus ſanctum ſanctorum die expiationis, aut crematurus vaccam rufam. Veſtibus hiſce albis cum ſemel indutus fuiſſet in die expiationis, non amplius iis vſum, Ebraeorum magiſtri tradunt. Aurearum, quas vocant, nonnullae illi cum reliquis ſacerdotibus communes erant, vt *femoralia*, *tunica*, *balteus*, *cidaris*: aliae autem propriae, vt מעיל *pallium*, אפוד *ephod*, חשן *pectorale*, ציץ *lamina*, aurea ſcilicet, praetenſa cidari, *πέταλον* dicta, cum inſcriptione: קדש ליהוה. De quibus omnibus, quo minus prolixe hic exponamus, inſtituti ratio prohibet; ne dicam, quod iam ab aliis diligenter explicata ſint, praeſertim a IO. BRAVNIO, praeclaro & erudito opere, quod de *veſtitu ſacerdotum ebraeorum* conſcripſit. Facere tamen nequeo, quin paucis, quid אפוד *Ephod*, & חשן *pectorale* fuerit, indicem. *Ephod* nimirum erat amiculum conſtans ex lana, hiacynthino, purpura, coccineo, & byſſo retorta, pallio breuius, ſine manicis, quod ſupra pallium induebat pontifex, ab *humeris*, quos *humeralia* ei adſuta, aut, ſi mauis, attexta tegebant, vltra dimidiam corporis partem dependens, & partem pectoris intectam relinquens a pectorali tegendam. Conſtabat ex duabus plagulis, quas fibulae aureae in vtroque humero connectebant, fulgentibus ibidem duobus lapidibus שהם *Schoam*, (quo nomine ſardonychem vulgo intelligunt) tribuum nominibus inſcriptis. Accedebat חשב האפוד *cingulum ephodi*, ſiue duo lora ipſi ephodo attexta, quibus pro cingulo vtebatur pontifex, ne diffueret ephod, ſed arctius conſtringi poſſet. Haec omnia accuratius explicat, & oculis ſubiicit IO. BRAVNIVS, *l. c. lib. II. cap. VI. pag. 462 ſeqq.* qui & *§. CCCCXLIII.* ſuccinctam ephodi deſcriptionem ex SAL. IARCHIO exhibet. Graecis dicitur ἐπωμὶς, Latinis *ſuperhumerale:* fuitque, ſi nonnullis credimus, & ceteroquin apud Israelitas ſimile veſtimenti genus in vſu, quod itidem ephod vocabatur, ſed ab ephodo ſummi ſacerdotis multum diuerſum erat. Cum ephodo ſummi

ſummi ſacerdotis connexum erat חשן *pectorale,* quod ex eadem, qua ephod, materia conſtabat, duplicatumque, longitudine pariter ac latitudine tres palmas aequabat. *Exod. XXVIII. 16.* Vtrum ad latera conſutum, aut alio modo clauſum fuerit, an vero aut vndique aut in aliquo latere apertum, non ſatis conſtat. Qui audacter affirmant, clauſum fuiſſe, excepto vnico latere, inſtar marſupii, vt in eo neſcio quae imagunculae recondi potuerint, quas vrim & thummim fuiſſe putant, nihil aliud agunt, quam vt ſuam in aſſerendis, quae idoneis rationibus probari nequeunt, temeritatem prodant. Sed hac de re deinceps. Non tantum חשן forte a חשה *ſiluit, latuit*, quod non niſi alto ſilentio Deus per pectorale reſponſa dederit, dictum, ſed & חשן המשפט *pectorale iudicii* vocatur. Iudicem enim agebat ſummus ſacerdos, cum veſtimentis ſacris, praeſertim pectorali, indutus, in rebus arduis Numinis voluntatem, illud conſulentibus indicabat. Quanquam & ceteroquin tum apud Ebraeos, tum apud alias gentes non infrequens erat, vt ſacerdotes ſimul iudicum munere fungerentur. De Aegyptiis hoc conſtat ex AELIANO, *hiſtor. var. lib. XIV. cap. XXXIV.* & DIODORO SICVLO, *lib. I. cap. III.* LXX interpretes vocem חשן vertunt per λόγιον, & SIRACIDES, *cap. XLV. 17.* per λογεῖον, ad rem ipſam potius, quam ad radicem חשה *ſiluit*, & concomitans hunc actum ſilentium, reſpicientes, aut ab alia radice vocem hanc deriuantes. Videntur & magis de interno, quam externo, ſermone hoc intellexiſſe, quo ſenſu & latine, *rationale iudicii*, vertitur. Indeque ſublimior illa PHILONIS philoſophia fluxit, de gemmis in pectorali cum verba feciſſet, haec ſubiicientis: *σύμπας δὲ ὁ τόπος καλεῖται λογεῖον ἐτύμως, ἐπειδὴ τὰ ἐν οὐρανῷ πάντα λόγοις καὶ ἀναλογίαις δεδημιούργηται καὶ συντέτακται· τῶν γὰρ ἐκεῖ τὸ παράπαν ἄλογον οὐδέν. Ceterum tota haec pars, in qua ſitae ſunt,* (gemmae) *rationale vocatur vero nomine, quoniam, quicquid coelo continetur, fabrifactum ornatumque eſt certis rationibus inter ſe congruentibus; nam ibi nihil non ſua ratione nititur; de monarchia lib. II. p. m. 824.* Cuius generis & alia ibidem affert: quibus longe meliora ſolidioraque ſubſtitui poſſent, ſi ad myſticas veſtimentorum horum rationes exquirendas, digredi animus eſſet. Hoc ipſum autem

pectorale primum inter vestimenta summi sacerdotis facile tenebat locum, & ex Ebraeorum sententia מחשית *ornamentum* potius, quam בגד *vestimentum*, vocandum est. Coruscabant namque in eo duodecim gemmae per quatuor ordines dispositae, quibus insculpta erant nomina duodecim filiorum Israelis. De gemmis autem istis, quarum nomina hodie non satis nota sunt, praeter IOAN. BVXTORFIVM, peculiari dissertatione de *vrim & thummim*, & IOAN. BRAVNIVM, *loc. cit. lib. II. cap. VIII. seqq.* aliosque, qui hac de re ex instituto egerunt, legi meretur MATTHAEI HILLERI, viri clarissimi, *tractatus de gemmis duodecim in pectorali pontificis Ebraeorum*, qui Tubingae anno MDCXCVIII. prodiit, cuique iunctus est EPIPHANII, de *iisdem liber cum animaduersionibus* CLAVDII SALMASII, aliorumque. Pectorali siue τῷ חשן, quod paucis hactenus delineauimus, impositum erat *vrim & thummim*. Ita enim Moses: *& pones in pectorali iudicii vrim & thummim, vt sint supra cor Aaronis, cum ingreditur coram Domino. Exod. XXVII. vers. 30.* Vbi quidem, vt vocum istarum significatio nos solicitos habeat, necesse non est. *Vrim* enim idem esse, ac *luces*, *thummim* vero *perfectiones*, constat inter omnes linguae ebraeae non prorsus ignaros. Quod & AQVILA, propriae vocum significationis obseruantissimus recte expressit, vertendo per φωτισμοὺς καὶ τελειώσεις. Minus accurate LXX interpretes reddunt per δήλωσιν καὶ ἀλήθειαν, etsi haud obscurum sit, quam vocum istarum originem in animo habuerint. Interim & vulgatus interpres & HIERONYMVS eosdem sequuntur, reddentes per *doctrinam & veritatem*. In ista vero denominatione tum ad splendorem & praestantiam gemmarum, tum ad illuminationem eorum, qui hocce oraculum consulebant, & perfectam accuratamque decisionem, respici, res, vt puto, ipsa satis docet. Quaeri vero solet, num *vrim* diuersum quid fuerit a *thummim*, an vnum idemque significauerint? Nec desunt, qui prius adfirmant: at sine ratione. Illuminatio enim ista, quam vox *vrim* significat, non poterat non cum accurata quaestionis decisione coniuncta esse, vt haec illam iterum supponebat. Eiusdem itaque orationis diuersi saltem effectus indicabantur. Hinc & subinde per *vrim* responsa data legimus, τῶ *thummim* nulla iniecta mentione, *Num. XXVII. 21. I. Sam. XXVIII. 6.* Quod documento

mento est luculentissimo, vrim diuersum quid a thummim non fuisse. Sed alia hinc statim exurgit quaestio, num vrim & thummim ipsum pectorale, aut gemmae eidem insertae, aut ab his diuersum quid fuerit? Posterius nonnulli tum ex iudaeis, tum ex christianis adfirmant. Cumprimis IOAN. SPENCERVS, τῇ ὑποθέσει, de qua deinceps, ἐθελέσιων, omnes in id ingenii vires intendit, vt probet, vrim & thummim a lapidibus pectoralis, multo magis a pectorali ipso, diuersum quid fuisse. Idque vel ex eo patere putat, quod vrim & thummim pectorali iam perfecto & absoluto inseri debuerint, cum gemmae ab artificibus, qui pectorale conficiebant, insertae sint: titulos quoque tam augustos, *vrim* & *thummim*, hoc est, *luces* & *perfectiones*, gemmis non bene conuenire: praeterea vbicunque lapidum illorum iniicitur mentio, eos in aureis loculis ab artificibus dispositos fuisse, perpetuo legi, at vrim & thummim in pectorali solummodo a Mose collocari, adeo, vt appendices potius pectoralis, quam partes fuerint: eos, qui gemmas istas & vrim ac thummim res easdem, diuersis tantum nominibus ob fines & vsus diuersos appellatas fuisse asserunt, circa rationem, qua Dei responsum consulentibus innotuit, non magis, quam horologia, inter se conuenire. Cumprimis vero ad ipsum textum prouocat. Cum enim Deus voluntatem suam de lapidibus in pectoralis palis includendis fuse declarasset, tandem addere: *& pones vrim & thummim in pectorali. Nisi vero*, inquit, *a gemmis diuersum quid esset vrim, ad quid nouo mandato caueret legislator, vt haec in pectorali disponerentur, cum iam antea praecepisset, vt gemmae in illius parte anteriore nunquam separandae figerentur? de legib. Ebraeor. ritual. lib. III. dissert. VII. cap. III. sect. I. pag. 1249.* Verum haec, etsi speciem quandam habeant, rem tamen neutiquam conficiunt. Cum enim per voces *vrim & thummim* vsus gemmarum in pectorali plane singularis ac determinatus indicetur, mirum non est, ita quandoque loqui Mosen, a si τὸ vrim & thummim distinctum quid a gemmis ac pectorali esset. Et ob istum quoque vsum titulus tam augustus gemmis istis rectissime tribui poterat, quo & ob splendorem ac praestantiam suam non fuere indignae. De lapidibus illis seu gemmis loqui aliter Moses non poterat, quam in aureis loculis ab artificibus eos dispositos fuisse: τῶ

vrim & thummim, cum reuera a gemmis diſtinctum quid non fuerit, in pectorali recte ſedes aſſignatur, & hactenus pro parte eius habetur, ſi iſta vox ita accipiatur, vt gemmas ei inſertas, vel affixas potius, complectatur. Nec obſtat, quod modus, quo Deus per gemmas iſtas reſponſum conſulentibus dederit, nobis non conſtet, aut diuerſae auctorum de eo ſint ſententiae. Inde enim, rem ipſam ita ſe non habuiſſe, aut vrim ac thummim diuerſum quid a gemmis iſtis fuiſſe, inferre non licet. In Moſaica denique narratione, quod SPENCERO faueat, deprehendere non licet. Generatim enim cum pectorale deſcripſiſſet, ampliorem & accuratiorem deſcriptionem annulorum, catenarum aurearum, & vittarum hyacinthinarum, quibus pectorale ephodo alligari debebat, ſubiicit; hinc iterum non ſine ratione inculcat: *& pones vrim & thummim in pectorali.* Ceterum, cum illis, qui vrim & thummim a gemmis diuerſum quid fuiſſe negant, SPENCERVS obiecerit, quod inter ſe, qua ratione conſulentibus reſponſa Deus dederit, non magis, ac horologia, conueniant, diſpicere ipſe debuiſſet, an illi, qui diuerſum quid fuiſſe affirmant, inter ſe conueniant? & quidnam demum per vrim & thummim intelligant? Nonnulli namque ex iudaeis, hoc nomine ipſum *τετραγράμματον* veniſſe, volunt, quod a Deo ſcriptum aut lapidibus inſculptum Moſi traditum ſit, & cuius virtute ſummus pontifex res futuras cognouerit, praedixeritque, aut Dei voluntatem & iudicia expoſuerit. Ita prae reliquis IONATHAN ſentit, in ſua *paraphraſi* ad *Exod. XXVIII. 30.* conf. & R. SAL. IARCHI, ad *eundem locum.* Alii, ipſa vocabula *vrim* & *thummim* ſcripta & pectorali indita fuiſſe, exiſtimant; qua in ſententia R. ASARIA verſatur, in *meor enaim, cap. XLVI.* In pectorali enim duo fuiſſe nomina, alterum *vrim*, alterum vero *thummim*, aſſerit, ita quidem, vt, vbi primum inſpexerat, literae, e quibus reſponſum conſtabat, luxerint. Sed quia coniunctio iſtarum litterarum varie fieri poterat, eum poſtea inſpexiſſe alterum nomen *thummim*, quod litteras velut perfecerit, docueritque veram rationem eas diſponendi ad legendum reſponſum Dei. IO. BRAVNIVS hanc ſententiam multo probabiliorem credit priori (de nomine יהוה) cum duo illa nomina: אורים & תמים tam expreſſe memorentur: *& indes pectorali vrim & thummim;* cuiusmodi quid

de

de nomine יהוה non dicatur. Interim tamen eam suam non facit. Suffragantur autem eidem ROBERTVS BELLARMINVS, *de pontif. Rom. lib. III. cap. II.* CORNELIVS A LAPIDE, ad *Exod. XXVIII. 30.* aliique. IO. SPENCERVS hic tandem illud profert, ex quo non exiguam ingenii gloriam sperat, vrim & thummim nihil aliud fuisse, contendens, quam duas imagunculas pectorali inditas, per quas Deus responsum dederit. *Vrim autem*, inquit, *instrumentum concauum decore fabrefactum (simulacrum forte paruulum effigiem humanam referens) Teraphim antiquitus appellatum, fuisse videtur. Hoc autem reconditum gestauit sacerdos intra concauas rationalis plicaturas, & eo mediante Deus aut angelus illius vicem & nomen gerens, ad pontificis interrogata respondit, eique, quid agendum, quid non agendum, quid praesens, quid futurum esset, voce formata reuelauit.* Et nonnullis interiectis: *Cum mos iste simulacra illa fatidica, Teraphim, in dubiis consulendi, longe lateque per gentes inualuisset, iusque consuetudo, seculorum aliquot vsu confirmata, vulgi adfectus arcte deuinxisset; facile in eam sententiam venio, Deum nempe veterem a Teraphim oracula petendi ritum in pectoralis vrim pene inuariatum Israelitis reseruasse; Adeoque vrim eiusdem cum Teraphim muneris & (forte) figurae fuisse, sub nominis diuersi larua, simulacrum. Cum enim Deo iam res esset cum difficilis & peruicacis ingenii populo, ex vsu longo morum vbique receptorum impense studioso, nisi genio proprio & moribus antiquis vti licuisset, a Dei legibus & institutis, tanquam nouis & exoticis penitus abhorrere voluissent. Multa itaque antiquitus vsitata (paululum autem in melius mutata) populo duro & praefracto concessit indulgens Numen &c.* Vt vero vir doctissimus hanc sententiam pro noua & inopinata venditat, ita, ne *aegroti veteris somnia*, vt ipsemet loquitur, meditari videatur, varia equidem in medium adfert: quorum summa eo redit, Teraphim fuisse simulacra fatidica: indeque concludit, cum ad eundem vsum vrim & thummim concessa sint Israelitis, haec nihil aliud, quam eiusmodi Teraphim, fuisse; *l. c. lib. III. dissert. VII. cap. III. sect. II. sqq. pag. 1253.* Quemadmodum vero iam ab aliis, quam lubrico fundamento innitantur, quae a viro doctissimo hic asseruntur, demonstratum est abunde: ita nobis satis fuerit, paucis saltem quaedam annotare. Teraphim antiquissimis temporibus idola & quidem domestica, quae Latini *lares*

dice-

dicebantur, fuiſſe, ſupra ad *per. I. ſect. III.* §. *XXII.* ex inſtituto probauimus. Eadem etiam tanquam oracula conſulta fuiſſe, ſed tum demum, cum magicae artes apud Chaldaeos iam magna incrementa ſumſiſſent, ibidem obſeruauimus. Vnde & ſequitur, fruſtra a IOAN. SPENCERO ſupponi, Teraphim iam tempore Moſis diuinationis fuiſſe inſtrumenta. Hoc ergo cum falſum ſit, conuenientia, quam inter Teraphim & vrim ac thummim ſibi deprehendiſſe viſus eſt, adeoque praecipuum hypotheſeos, quam defendendam ſumſit, fundamentum ſua ſponte corruit. Praeterea, cum Teraphim idola fuerint, Deum illorum vſum approbare voluiſſe, ab omni veroſimilitudine abhorret. Eſto, indulſiſſe Deum aliquid populo ebraeo *διὰ τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν*, hoc tamen de rebus non prorſus illicitis fuerit intelligendum, aut quae ſalua veritate religionis concedi poterant: quod de idolis profecto, qualia Teraphim fuerunt, dici nequit. Ad ſcripturae ſacrae loca, quibus SPENCERVS probare cupit, vocem Teraphim in ea ſubinde non tam gentium idola, ſed vrim, hoc eſt, icunculam ſacram denotare, quid reſpondendum ſit, facile intelligent, qui ea paulo accuratius conſiderauerint. Reliqua, quae idem adfert, merae coniecturae ſunt, aut aſſerta omni fundamento deſtituta. Huc pertinet, quod vrim a thummim, & vtrumque a gemmis diſtinctum quid fuerit; quod pectorale ex vno latere marſupii inſtar apertum fuerit; quod Deus aut angelus clara voce per imagunculas illas, quas fingit, reſponſa dederit, & quae alia ſunt eiusdem generis, quae eadem, qua aſſeruntur, etiam reiiciuntur facilitate. Nec eſt, quod ſententiae huius aut inuentionis nouitate ſibi tantopere blandiatur SPENCERVS. Ante eum enim iam CHRISTOPHORO CASTRO, *comment. in proph. min: prolegom. lib. III. c. III.* idem in mentem veniſſe, viris doctis obſeruatum eſt. vid. IAC. THOMASIVS, de *plagio litterar.* §. *DCXCIII.* Ex inſtituto contra illum praeter alios diſputat IOAN. BENEDICTVS CARPZOVIVS, ad *Schickard. de iure reg. pag. 30. ſeqq.* Receptiſſima ceteroquin eſt ſententia, per vrim & thummim nihil aliud, quam ipſas gemmas intelligi. EPIPHANIVS quidem in opuſculo de *duodecim gemmis in veſte Aaronis*, non tam duodecim lapides in pectorali Moſi memoratos, quam *adamantem* in medio gemmarum intelligit, plane, ac ſi adamas iſte lapis decimus tertius in pectorali fuiſſet. Verum ille tum

tum alias, tum hoc ipso in loco, rerum ebraicarum tam parum peritum se demonstrauit, vt eius neminem commouere debeat auctoritas. Idem de SVIDA censendum, qui EPIPHANII sententiam secutus est, in voce ἐφὼδ. Sed hasce iampridem viri docti reiecerunt fabulas. Rectius alii, vrim & thummim nihil aliud, quam ipsos duodecim lapides pretiosos, qui in pectorali cum nominibus duodecim tribuum iis insculptis conspiciebantur, fuisse autumant. Estque haec sententia praestantissimorum inter iudaeos pariter ac christianos, virorum, vt FLAV. IOSEPHI, *antiquit. iud. lib. III. cap. IX.* doctorum vtriusque Gemarae, Hierosolymitanae pariter ac Babylonicae, *masscchet ioma cap. VII.* MOSIS MAIMONIDIS, de *vas. sanctuar. cap. X.* IS. ABARBANELIS, ad *Exodi cap. XVIII.* itemque CHRYSOSTOMI, *orat. IV. contra iudaeos*, AVGVSTINI, *lib. II. quaestion. super. Exod. cap. CXVI.* aliorumque. Nec contemnendis, vt mihi videtur, nititur rationibus. Nomina enim vrim & thummim gemmis illis rectissime conueniunt, quae ob splendorem *lucentes*, ob praestantiam autem tum naturalem, tum artificialem, *perfectae* dici poterant; quamuis simul, vt ego quidem existimo, & forte praecipue, ad vsum illarum respiciatur, vt supra iam obseruauimus. Idem praeterea inde constat, quod voces *vrim* & *thummim* aliquando pro ipsis lapidibus pretiosis; & hi rursus pro vrim & thummim ponantur. Sic *Exod. XXXIX. 6. seqq.* in iterata pectoralis descriptione gemmae memorantur, nulla ꝰ *vrim* ac *thummim* facta mentione; rursus *Leu. VIII. 8.* de *vrim* ac *thummim* Moses loquitur, lapides pretiosos silentio praeterit. Accedit denique, quod rationes, quibus dissentientes euincere cupiunt, vrim & thummim diuersum quid a lapidibus illis pretiosis fuisse, non adeo magni momenti sint, vt antea ostendimus. Haec autem si ita se habeant, superest quaestio, quomodo responsa per vrim & thummim data fuerint? Estque multorum ex iudaeis hac de re haec opinio, factum id per aliquem fulgorem aut lucem, quam gemmae emiserint, ea quidem ratione, vt litterae illae lucentes eminerent, & supra reliquas ascenderent in altum, cum antea per sculpturam essent profundae. Multa hac de re passim apud Ebraeorum magistros leguntur, qui cum variis difficultatibus se premi sentiunt, nouis commentis inde se expedire conantur. Sic cum in nominibus duodecim tribuum Israelis

Vv vv non

non omnes alphabeti litterae extent, nomina patriarcharum, *Abraham*, *Isaac & Iacob*, item voces: שבטי ישראל additas fingunt. Sed, cum non alio, quam talmudicorum traditione, fundamento, haec sententia nitatur, apud paucos forte hodie fidem inueniet. Nec certiora sunt, quae alii narrant, vocem auditam esse, quae ad propositam quaestionem responderit. Namque nec huius rei vllum in scriptura sacra vestigium extat. Est etiam oppido difficile, de re, quam scriptura sacra nos ignorare voluit, certi quid pronuntiare. Hinc & coniecturis saltem locus est, quas inter minimis paucissimisque forte difficultatibus premitur, quae summum sacerdotem, pectorali cum lapidibus pretiosis, seu τῷ vrim & thummim, legitime vtentem, per internam reuelationem certiorem redditum statuit, quid ad propositam quaestionem respondere deberet; vt adeo vrim & thummim symbolum fuerit praesentiae Dei, signumque lucis & perfectionis propheticae. In theocratica enim ista regiminis ratione, quam Deus ipse in gente ebraea constituerat, conueniens vtique erat, vt Deus ipse in rebus magni momenti voluntatem suam aperiret, vt alias per prophetas & viros sanctos, ipsum praecipue Mosen, facere consueuerat: simul tamen diuinae sapientiae conueniens erat, hoc certo facere ordine, vt diuinae maiestati honor suus atque auctoritas constaret. Et huc legitimus pectoralis cum vrim & thummim vsus comparatus fuit. Iam si porro cogitemus, modum reuelationis ita comparatum esse debuisse, vt certo Numinis voluntas summo pontifici innotesceret, & hic velut internunitius quidam inter Deum & homines esset, nullum ad hoc, quam internam reuelationem aptiorem fuisse, facile intelligitur. Antiquissimorum quoque doctissimorumque iudaeorum eandem fuisse sententiam, prolatis ex Gemara, *massechet ioma cap. VII.* & *seder olam cap. XIV.* idemque codice *baua bathra cap. VIII.* aliisque ebraeorum monumentis, testimoniis comprobat IOAN. BRAVNIVS, de *vestitu sacerdot. ebraeor. lib. II. cap. XX. §. DCXLII. pag. 615. seqq.* Estque omnino obseruatu dignum, ex iudaeorum, saltem quorundam, sententia, summum sacerdotem, qui non ea vitae sanctitate probitateque esset, vt spiritus sanctus in eo habitaret, ad responsa per vrim & thummim recipienda non fuisse aptum. Ita enim

enim diserte Gemarici in *massechet ioma cap. VII.* כל כהן שאינו מדבר ברוח הקודש ושכינה שורה עליו אין שואלין בו *omnis sacerdos, qui non loquitur per spiritum sanctum, & super quem Deus non habitat sua praesentia, censetur ineptus ad interrogationes.* Possem nunc vlterius demonstrare, solis sacerdotibus summis, non reliquis sacerdotibus, non regibus, aut principibus, fas fuisse, Deum per vrim & thummim consulere; secus, ac IOAN. SPENCERVS putat; idque non pro quibusuis, sed pro rege aut principe, aut magnae dignitatis auctoritatisque inter Israelitas viro; & quidem in rebus ardui magnique momenti; sed haec cum satis nota sint, & copiose iam explicata ab aliis, nihil amplius addimus. Quam diu autem oraculi huius diuini vsus apud Israelitas durauerit, in sequentibus suo loco expediemus. Plura hac de re praeter MAIMONIDEM, de *vasis sanctuarii*, IOAN. BVXTORFFIVM, IOAN. BRAVNIVM, aliosque, quos iam subinde allegauimus, & commentatores ad *Exodi cap. XXVIII.* dabunt, CAROLVS SIGONIVS, de *republ. Ebr. lib. V. cap. IX.* PETRVS CVNAEVS, de *republ. Ebr. lib. II. cap. II.* GVILIELMVS SCHICKARDVS, de *regio iure Ebraeor. cap. I. theor. II.* & IOAN. BENEDICTVS CARPZOVIVS, ad eum *loc. cit.* HERMANNVS WITSIVS, *aegyptiacor. libr. II. cap. II.* ROBERTVS SHERINGHAMVS, *not ad tract. ioma pag. 184. seqq.* IO. CHRISTOPH. WAGENSEILIVS, ad *tract. sotah. pag. 157.* IO. CONR. DIETERICVS, *antiquit. bibl. vet. test. pag. 653. seqq.* AVGVST. PFEIFFERVS, *dub. vexat. cent. II. loc. cit. pag. 241. seqq.* aliique. Sed de vestibus summorum sacerdotum haec sufficiant. Quae de eorundem successione dici poterant, omnia exhausit peculiari opere, de *successione in pontificatum apud Ebraeos*, IOAN. SELDENVS: nec minus lectu digna, quae in compendio hac de re tradit ADRIANVS RELANDVS, vir clarissimus, in *antiquitatibus sacris veterum Ebraeor. part. II. cap. II.* vbi catalogum summorum apud Ebraeos sacerdotum ex diuersis auctoribus exhibet. Post summum sacerdotem commemorandi hic etiam sunt *sacerdotes* reliqui, quo nomine posteri filiorum Aaronis, Eleazaris scilicet, & Ithamaris, veniunt, qui sequenti aetate, vt omnes sacris operari possent, in certos ordines fuere distributi. MOSES MAIMONIDES auctor est, Mosen sacerdotes in octo custodias distri-

 buisse,

buisse, quarum quatuor Eleazaris, quatuor Ithamaris posteros fuerint complexae, & ita rem se habuisse, donec a Dauide in XXIV custodias diuiderentur; de *vasis sanctuar. cap. III.* R. DAVID KIMCHI, non vnam hac de re inter gentis suae magistros esse sententiam, refert: nonnullos enim octo, alios sedecim sacerdotum custodias a Mose constitutas, asserere; ad *I. Chron. XXIV. 6.* Sed vtrique haud dubio falluntur. Nuspiam enim sacerdotes a Mose in certas classes seu custodias dispositos, legimus. De ordine autem a Dauide constituto suo loco dicemus. Munera sacerdotum erant, sacrificia quotidie & diebus festis in altari aeneo offerre, quorsum & ea, quae cum sacrificiorum oblatione coniuncta sunt, pertinent; suffitum quotidie facere in sancto, lucernasque ibi aptare & accendere, singulisque sabbathi diebus mutare panes propositionis; eorundem erat, diebus praesertim festis clangere tubis ac buccinis ad conuocandum populum, *Num. X. 8.* iudicare de leprosis, *Leuit. XIII. 2.* cognoscere de lepra vestium & aedium, *Leuit. XIII. 47. XIV. 44.* itemque de variis immunditiei speciebus, & quae alia erant eiusdem generis. Cumprimis vero sacerdotum erat, docere populum, & de iure sacro respondere, *Leuit. X. 11. Ezech. XLIV. 23. II. Chron. XVII. 9. Hagg. II. 12.* Commune hoc equidem illis erat cum Leuitis, specialiori tamen quadam ratione ad eos spectabat. Requirebatur autem a sacerdote, vt ex gente Aaronitica esset prognatus, natusque ex legitimo thoro, nec corporis quodam vitio laboraret, *Leuit. XXI. 17. 18. seqq.* Nefas quoque eidem erat, in matrimonium ducere meretricem, repudiatam, aut profanam, *ibid. vers. 7.* add. *Ezech. XLIV. 22.* Vidua soli sacerdoti summo interdicta erat, non autem reliquis. Non tantum autem moribus sanctis debebat esse praeditus, sed ab omni specie etiam ethnicismi remotus. Quorsum illud refero, quod caluitiem capiti inducere ei nefas fuerit, aut angulum barbae auferre, aut incisionem in carne sua facere, *Leuit. XXI. 5.* Apud ethnicos enim eiusmodi quid in vsu fuit. Nec luctus ob funera propinquorum quaeuis concedebatur, sed patrem saltem, matrem, filium, filiam, & sororem virginem lugere fas erat, procul tamen itidem facessere iussis luctus signis, quae apud gentiles in vsu erant. *Leuit. XXI. 2. 9. X. 6.* Si quis forte impuritatem quandam, quae ex Mosis praescripto talis censebatur, contraxerat,

sacris

ſacris operari non poterat. Immo reſtituti licet, & aqua luſtrati, eo ſaltem die a ſacris abſtinere debebant. *Leuit. XXI. 21. XXII. 6. 7.* Ad ſacra facienda accedentibus vinum, omnisque potus inebrians, interdictus erat. *Leu. X. 9.* Quod vtique ratio poſtulabat, ne quid temere aut petulanter, aut inconſiderate, in negotio omnium grauiſſimo facerent, aut parum decore ſe gerentes ſummi Numinis laederent maieſtatem. Cumque externae quoque puritatis ſtudioſiſſimos eſſe Deus vellet, ſacris operaturi manus pedesque lauare debebant, eoque lauacrum a Deo ipſo praeſcriptum ſpectabat, *Exod. XXX. 18. 19.* His Ebraeorum magiſtri & alia addunt; quae, cum a Moſe non commemorentur, ſed ſequenti aetate introducta ſint, hic a nobis praetermittuntur. Pleraque apud MOSEN MAIMONIDEM legi poſſunt in ביאת המקדש ſeu de *ratione adeundi templum.* Fuiſſe ſacerdotibus Ebraeorum & veſtes ſacras, femoralia, tunicam, balteum, cidarim, conſtat. De quibus nihil addo, cum cuncta diligenter, opere iam aliquoties laudato, executus ſit IO. BRAVNIVS. De conſecratione autem ſacerdotum ſupra iam dictum, cum de ſacerdote ſummo verba faceremus. Agmen inter perſonas ſacras claudunt, vltimumque locum tenent *Leuitae*, hoc eſt, omnes poſteri Leui, excepta ſtirpe Aaronica, qui Aaroni dati dicuntur, vt illi ſeruirent, *Num. III. 6.* additurque: *& obſeruabunt cuſtodiam eius, & cuſtodiam totius coetus, coram tabernaculo ad miniſterium ſanctuarii.* conf. & *Num. XVIII. 2. 3.* Munus itaque praecipuum Leuitarum tempore quidem Moſis erat, ſeruire ſacerdotibus, cum ſacris operarentur, portare tabernaculum, ſingulasque eius partes de loco in locum, erigere illud, atque cuſtodire. Cumque tres eſſent Leuitarum familiae, *Gerſomitarum, Kahatitharum,* & *Meraritarum*, ex tribus Leui filiis, *Gerſom*, *Kahath*, & *Merari* deſcendentes, diſtincta his in ſanctuario demandata erant munera. *Num. III. 15. ſqq.* Hinc & proxime iuxta tabernaculum cum ſacerdotibus habebant caſtra ſua, vt illud velut cingerent, eiusque cuſtodiis & reliquis officiis eo rectius vacare poſſent, *Num. I. 50. III. 23. ſeqq.* Poſtea in XXIV claſſes diuiſi ſunt, quibus totidem capita praeerant, & quaelibet claſſis in ſeptem alias, ita, vt per vices ſingulis hebdomadibus miniſtrarent. Nec alio, quam reliqui Leuitae, loco erant Moſis filii, eorumque poſteri, ſacerdotio in ſolam Aaronis progeniem translato.

Quod documento est, suis commodis nihil dedisse virum sanctissimum, sed cuncta ex Numinis peregisse praescripto. Cum templum extructum esset, praecipuum Leuitarum munus cantu & excubiis absoluebatur, cantoresque pariter ac vigiles Dauid rex sanctissimus in XXIV. classes distribuit. Sed hac de re in sequentibus erit dicendi locus. Eorum quoque non minus, quam sacerdotum, quanquam horum praecipue, fuisse, docere & erudire populum, iam supra obseruauimus. add. *Nehem. VIII. 5. seqq.* it. *Iud. XVII. 9. 10.* Consecratio illorum quo pacto peracta fuerit, constat ex *Num. VIII. 6.* ad *14.* Aetas, qua apti ad munus censebantur, *Num. IV. 3.* dicitur fuisse a trigesimo anno ad quinquagesimum: at *Num. VIII. 24.* a quinto & vigesimo aetatis anno. Quae ne sibi obstent loca, nonnulli ex Ebraeorum magistris contendunt, quinquennium illud ab anno aetatis XXV ad XXX addiscendae legi destinatum fuisse: ita tamen spectari posse, ac si iam ipsum ab eo tempore ministerium initium cepisset. vid. MOSES MAIMONIDES, de *vasis sanctuarii cap. III.* At alii haud sine ratione putant, ordinarium Leuitarum ministerium ab anno aetatis XXV coepisse; sed *Num. IV. 3.* rerum a Leuitis portandarum haberi rationem, quibus aetate prouectiores, adeoque robustiores, admoueri debebant. Sic &, quod anno aetatis quinquagesimo dimittendi dicuntur, nonnulli itidem tum saltem, cum tabernaculum magno labore ab vno loco in alium transferendum esset, non autem deinceps, locum habuisse existimant. Vestes eorum lineae erant, gerebantque praeter tunicam, & ephod, quod tamen ab eo, quo summus sacerdos vtebatur, diuersum erat. Exemplo Samuelis hoc patere aiunt, qui, cum Leuita esset, ephod gestauerit. *I. Sam. II. 18.* conf. & *I. Sam. XXII. 18.* Quod si MAIMONIDI fides habenda, prophetarum filiis, illisque, qui spiritus sancti afflatum expectabant, proprium hoc fuit vestimenti genus; de *appar. templi cap. vlt.* Et hinc rationem reddunt, cur Dauid ephodo amictus fuerit, *II. Sam. VI. 14.* Quanquam alii ex hoc ipso loco colligunt, eiusmodi vestimenti genus, quod ephod dicitur, alias quoque apud Israelitas in vsu fuisse. Ceterum cum Leuitae per omnes tribus Israelitarum dispersi degerent, concessae illis erant vrbes numero XLVIII quae recensentur *Ios. XXI. 10. seqq.* Quas quidem omnes iure asyli gauisas nonnulli existimant,

mant, cum tamen alii rectius ſex tantum eo iure gauiſas arbitrentur. Nec aliter rem ſe habuiſſe, ex *Deut. IV. 41.* & *Ioſ. XX. 7.* itemque *Num. XXXV. verſ. 6.* facile colligas. Errori graeca translatio LXX interpretum *Ioſ. XXI. 27.* fauet, vbi omnes XLVIII vrbes Leuiticae πόλεις ἀφωρισμέναι τοῖς φονεύσασι appellantur: perperam quidem. Iuxta textum enim ebraeum de ſola vrbe Golan hoc intelligendum, & a reliquis vrbibus aſyla diſtinguenda ſunt. Tempore Ieroboami plerique Leuitae, quod noua iſta ſacra, quae rex impius conſtituerat, ſequi nollent, ad tribum Iudae ac Beniaminis ſe recipere coacti ſunt. *II. Chron. XI. verſ. 13. 14.* Nonnullos tamen, reiecto veri Numinis cultu in Ieroboami ſententiam conceſſiſſe, atque idola adoraſſe, ex *Ezech. XLVIII. 11.* colligas. Solent denique & *Netinaei* ſacris perſonis, etſi infimi ordinis, annumerari, quippe qui Leuitarum fuerint miniſtri. At hi cum a Gibeonitis originem trahant, a Ioſua demum in ſacrorum ſocietatem admiſſi, in ſequentibus de iis erit dicendi locus. Quae autem de his omnibus in compendio diximus, copioſius ediſſerunt, qui de ebraeae gentis antiquitatibus exponunt: quorum nomina ſatis nota ſunt.

*** De ſabbatho eiusque origine & inſtitutione, ad *period. I. ſect. I. §. XVIII.* dictum. Memoriam eius *Exod. XVI. 23. 24.* renouatam, itidem iam ad §. *XVII.* huius ſectionis obſeruauimus. Sanctificatio eius ab Iſraelitis modo longe rigidiori, quam hactenus receptum erat, exigebatur, adeo, vt eis, qui illud profanaturi eſſent, mortis poena denuntiaretur, *Exod XXXI. 14.* Praeter cauſam communem, & ad omnes homines ſpectantem, memoriam ſcilicet creationis, ipſis tamen etiam Iſraelitis ſubinde inculcatam, *Exod. XX. 11. XXXI. 17.* peculiaris & Iſraelitis propria accedebat, memoria ſcilicet ſeruitutis in Aegypto, & reſtitutionis in libertatem, Dei beneficio factae, *Deut. V. 15.* Quo intuitu, inter conditiones federis cum Iſraelitis initi, refertur, *Deut. V. 2. 3. 15.* & inter leges, quas Deus ſpeciatim Iſraelitis dedit. Quod cum nonnulli non obſeruarent, exiſtimarunt, ſabbathum poſt exitum demum Iſraelitarum inſtitutum. Quos falli, certum eſt. Dictum hac de re in *inſtitut. theolog. moral. part. II. cap. III. ſect. II. §. XXXIII.* Obſeruatio enim eius diei conſi-

confiftebat in Numinis cultu, per recordationem & commemorationem maximorum eius beneficiorum, quae in omnes homines, praefertim gentem ebraeam, contulerat: quae commemoratio non poterat non cum precibus & gratiarum actione coniuncta effe; cumque in finem ab omni prorfus opere quiefcendum erat. *Exod. XVI. 29. XXIII. 12. XXXI. 14.* Hinc vero fequenti aetate apud iudaeos, cum verus Dei cultus in meram hypocrifin degeneraffet, multae fubtilesque ortae funt difputationes, de quibus fuo loco. Praeter fabbathum Ifraelitis varia erant *fefta*, eaque tum *maiora*, tum *minora*. Maiora tria erant, *pafchatos, pentecoftes*, & *tabernaculorum*, in quibus omnes mafculi comparere coram Deo ex eius praefcripto debebant. *Exod. XXIII. 17. XXXIV. 23. Deut. XVI. 16.* In his tria maxima beneficia, quae Deus in gentem Ifraeliticam contulerat, eductionem ex Aegypto, legis promulgationem, terraeque Canaan ad poffidendum traditionem, reuocare fibi in memoriam debebant. Eumque in finem facra publica magna folennitate & laetitia peragenda erant, inftituendi conuentus, offerenda facrificia, & quae reliqua erant eiusdem generis. Ebraeorum magiftri, Ifraelitarum in his feftis officia ad tria reuocant capita: ראייה *comparitionem*, vt quisque in atrio aut tabernaculi, aut templi, fe fifteret, & holocauftum fiue ex quadrupedibus, fiue ex auibus, adduceret; חגיגה *feftiuitatem*, vt vnusquisque facrificium falutare primo fefti die offerret, & שמחה *laetitiam*, vt alia adhuc facrificia falutaria, quae a laetitia nomen habent, offerret. vid. MOSES MAIMONIDES, in *tract. chagigah cap. I.* Ceterum non eadem omnes fefti cuiusdem dies folennitate transigebantur. Primus dies pafchatis atque feptimus, maxime fanctus atque folennis erat; itemque primus & octauus fefti tabernaculorum; vt & dies pentecoftes, & primus dies menfis Tisri. Qui inter primum & vltimum diem, fi pluribus feftum conftaret, intercedebant, non eadem folennitate transigebantur, ideoque מועד קטן nomine apud Ebraeos veniunt. De pafchatos fefto quae fpeciatim obferuatu digna fint; itemque de azymorum, quod cum illo coniunctum fuit, iam fupra ad §. *XIII.* huius fectionis expofuimus. Alterum poft pafcha feftum erat *pentecoftes*; ita graeca lingua dictum, quod quinquage-

quagesimo post pascha, die, celebrandum esset. Alias Ebraeis חג השבועות *festum hebdomadum* dicitur, quia septem hebdomades numerandae erant, a die oblationis manipuli paschalis ad hocce festum vsque. Id diserte a Mose sancitum legimus *Leuit. XXIII. 15.* *a die sequenti sabbathum* (ממחרת השבת) *numerabis septem sabbatha*, (i. e. septem hebdomades.) Vbi quidem disceptatio inter iudaeos orta est, num per sabbathum, a cuius sequenti die initium numerandarum hebdomadum faciendum sit, sabbathum hebdomadale, quod κατ' ἐξοχὴν ita dicitur, an vero ipsum paschatos festum, seu dies festum azymorum sequens, qui est decimus sextus mensis Nisan, intelligendus sit? Prius Karaitae defendunt, posterius Rabbanitae, quorum vt nos morentur certamina, necesse non est. Solebat autem idem festum etiam חג הקציר *festum messis*, scilicet triticeae, quae hordeacea serior erat, dici, idque ideo, quod eo tempore messis ista iam finita esset, in cuius rei testimonium pisti ex tritico nouo panes offerebantur. Vocatur etiam יום הבכורים *dies primitiuorum*, eo, quod Ebraei primitias frugum in illo Deo offerebant. conf. *Exod. XXIII. 16.* Ratio hocce festum celebrandi constat ex *Leuit. XXIII. 15. seqq.* & *Deut. XVI. 9. 10.* Id cumprimis notatu dignum, quod panes duo ex prouentu tritici illius anni, & quidem fermentati, Deo offerendi fuerint. Qua in re nonnullis dubium subortum est, eo, quod Deus omne fermentum aeque ac mel procul ab oblationibus, quae in altari fiebant, remotum voluerit, *Leuit. II. 11.* Sed cum verba Mosis *Leuit. XXIII. 17.* clara sint, nihil aliud superest, quam vt dicamus, legem illam generalem de fermento non offerendo hic locum non habuisse. conf. MELCHIOR LEIDEKKERVS, de *republ. Ebr. lib. IX. cap. V. pag. 555.* Ratioque, cur fermentati panes offerri debebant, in promtu est, quod tales erant, quibus quotidie vescebantur, & quorum primitiae Deo offerendae erant. Sublimiora more suo hic sectatur PHILO, *tractat. de festis pag. 1192.* Id quoque huic festo proprium fuit, quod vnius tantum diei esset. GENEBRARDVM existimantem, per octo dies hocce festum celebratum fuisse, recte refellit SCALIGER, *can. isagog. libr. III. pag. 227.* SALIANVS autem, GENEBRARDI defensionem in se suscipiens, se ipsum traducit turpiter,

in *annalib.* ad ann. MM D XLIV. Fuit itaque & minor eius ſolennitas, quam feſti paſchatos & tabernaculorum. Ad cauſam denique rationemque feſti huius quod attinet, cum tempus eius reſpondeat tempori legis a Deo promulgatae, quod quinquageſimo poſt primum paſcha in Aegypto celebratum die, factum conſtat, non improbanda illorum ſententia videtur, qui in eius rei memoriam feſtum hocce inſtitutum contendunt; vti iam ſupra obſeruauimus. Accedebat tamen, quod eodem tempore pro frugibus terrae datis, Deo agendae eſſent gratiae. Poſſuntque haec ſecum conſiſtere: fruſtraque adeo ISAAC ABARBANEL ad *Leuit. XXIII. 15.* poſteriorem rationem ita vrget, vt reiiciat priorem. Patetque hinc etiam, quid de IOAN. SPENCERI ſtatuendum ſit ſententia, vt reliquorum feſtorum, ita & pentecoſtes, originem, a gentilium ritibus, more ſuo arceſſentis. Eum in finem, paſcha *feſtum* fuiſſe, contendit, *quo iudaei primitias hordei Deo tulerint, in animi grati teſtimonium;* pentecoſten, *feſtum εὐχαριστίας fuiſſe, pro reconditis in horrea frugibus, quo & meſſis aut frumenti primitias obtulerint;* tabernaculorum denique feſtum *ad εὐχαριστίαν pro ficubus, vuis, oleis, & aliis arborum fructibus collectis inſtitutum.* Cumque neminem fugiat, ethnicos feſta ſimilia poſt arborum terraeque fructus collectos, in Deorum ſuorum honorem celebrare ſolitos fuiſſe, concludit inde, Deum feſta haecce in gente Iſraelitica inſtituendo, moribus a prima forte humani generis origine receptis, ſe attemperare voluiſſe; *de legib. Ebr. ritualib. lib. III. diſſert. I. cap. VIII. ſect. II. pag. 887.* Sed ea, quam animo ſemel concepit, ſententia, hic virum doctiſſimum iterum in transuorſum egit. Nihilque ad rem facit, quod apud gentiles itidem eiusmodi feſta in vſu fuerint, quod tantisper concedimus. Supereſt enim, vt probetur, Deum iſtorum mores imitari voluiſſe. Accedit vero, quod feſtorum, quae Deus Ebraeis praeſcripſit, longe aliae praeter eas, quas SPENCERVS attulit, fuerint cauſae, eaeque eiusmodi, quae in ſolam gentem ebraeam quadrant. Quod vt de feſto paſchatos & pentecoſtes iam demonſtratum eſt, ita de tabernaculorum, ad quod nunc accedimus, feſto, ex dicendis patebit. Incidebat illud in decimum quintum diem menſis Tisri, celebrandumque magna laetitia erat octo diebus, ex quibus

primus

primus & vltimus reliquis ſanctiores ſolennioresque erant. conf. *Leuit. XXIII. verſ. 34.* Cumque menſis Tisri primus eſſet anni ciuilis, hocce feſto annus praeteritus velut claudebatur, & nouus inchoabatur. Vnde intelligitur, quid Moſes ſibi velit, quando *Exod. XXIII. verſ. 16.* ſcribit, celebrandum hocce feſtum fuiſſe, בצאת השנה *in exitu anni*; at *cap. XXXIV. 22.* בתקופת השנה *in anni reuolutione.* Ratio hocce feſtum, variorum cumprimis ſacrificiorum oblatione, celebrandi, conſtat ex *Leuit. XXIII. 33.* & *Num. XXIX. 12. ſeqq.* Praeter alia & hoc peculiare ei atque proprium fuit, quod Israelitae per ſeptem dies habitare in tabernaculis, ex ramis ac frondibus variarum arborum conſtructis, debuerint. *Leuit. XXIII. 40.* Idque, vt ibidem additur, eam ob cauſam, vt poſteri ſcirent, maiores ſuos, quam diu in deſerto verſati ſunt, cum eos ex Aegypto Deus eduxiſſet, in tentoriis habitaſſe. Indeque etiam conſtat, cur feſtum hocce חג הסוכות *feſtum tabernaculorum*, graece *σκηνοπηγία*, *Ioan. VII. 2.* dictum ſit. Nec praetermittenda illorum obſeruatio, qui monent, Deum huic feſto frigidiora anni tempore deſtinaſſe, & habitationi in tentoriis minus apta, ne Israelitae voluptatis modo & vmbrae capiendae cauſa, hos dies in tentoriis transigerent, ſed vt ad ſubliniores huius inſtituti cauſas pernoſcendas adducerentur. Licet vero & aliae cauſae celebrandi hocce feſtum accedere potuerint, cum nihil obſtet, quo minus plura Numinis beneficia ſimul nobis in memoriam reuocemus, haec tamen, quam attulimus, princeps atque praecipua fuit. Quae cum & propria fuerit genti ebraeae, rurſus inde patet, irritum IOAN. SPENCERI, a gentilium inſtitutis & hocce feſtum deriuare, annitentis, eſſe laborem. Interim illud adhuc addendum, quolibet anno ſabbathico, hoc ipſo tabernaculorum feſto, legem diuinam publice omnibus praelegendam fuiſſe, *Deut. XXXI. 10.* cuius rei exemplum extat *Nehem. VIII. 1.* Multa hac de re iudaei in tractatu miſchnico *ſotah cap. VII. §. II.* ad quem locum conferendus IOAN. CHRISTOPHORVS WAGENSEILIVS. Ritibus huius feſti a Deo praeſcriptis alios deinceps addiderunt iudaei: inter quos *libamen* ſeu *effuſio aquae*, & *mali citrei* & *faſciculi ramorum circumgeſtatio*; de quibus in ſequentibus ſuo loco. Circumgeſtatio iſta ramorum, ſeu θυρσοφορία, gentilibus occaſionem, Bacchi cultum

iudaeis tribuendi, dedit: qua de re supra dictum, cum gentilium in iudaeorum religionem calumnias exponeremus. Et haec quidem de maioribus Ebraeorum festis obseruanda duximus. Ad minora, quo nomine *festum noui anni*, atque *nouilunia* veniunt, priusquam transeamus, de *die expiationis* aliquid dicendum est. Eius licet summa esset sanctitas, inter festos tamen minus accurate refertur, quod non cum laetitia, sed in luctu potius, atque dolore, ieiunioque transigebatur. Vocatur יום הכפורים *dies expiationum*, quod non pro singulari aliquo peccato, sed pro peccatis totius anni expiatio fieret. A talmudicis κατ᾽ ἐξοχὴν יומא vocatur. Incidebat in diem decimum mensis Tisri, qui anni ciuilis primus erat; vnde eo illum comparatum fuisse colligas, vt, quo pacto annum praecedentem transegissent, in memoriam sibi reuocarent Ebraei, menteque mutata, peccatorum a Deo impetrare veniam anniterentur. Celebrandus erat iuxta Mosis praescriptum non tantum variis sacrificiorum generibus, & cessatione ab omni opere, sed & ieiunio. vid. *Leuit. XVI. 3. seqq. XXIII. 27. Num. XXIX. 7.* Indeque factum, vt idem dies *νηστεία* diceretur, vt ex *Actor. XXVII. 9.* liquet. Ritibus hisce a Deo ipso praescriptis alii deinceps accessere, de quibus multa iudaei disputant in tractatu mischnico יומא, quem in latinum sermonem transtulit, notisque eruditis illustrauit ROBERTVS SHERINGHAMVS. Sed ista huius loci non sunt. Id cumprimis memoratu dignum, quod praeter arietem in holocaustum, duos hircos ab Israelitis accipere debuerit summus sacerdos, eosque coram Domino ad fores tabernaculi sistere, sortesque super eos iacere, vnam ליהוה, alteram לעזאזל. Tum ille, qui Domino cessisset, sacrificio pro peccato destinabatur, tandemque ceteris, quae Deus praescripserat, rite peractis, mactabatur, offerebaturque: alterum vero hircum, qui Azazeli cesserat, summus sacerdos, postquam impositis ei manibus, Israeliticae gentis peccata, edita confessione, in eum coniecerat, per virum quendam in desertum abduci curabat, symbolo futurum, eadem ratione remota velut esse ex conspectu Domini Israelitarum peccata. Quae de voce Azazel, & quid ea significet, extant virorum eruditorum sententiae, ad quatuor reuocari classes queunt. Prima illorum est, qui per Azazelem ipsum hircum intelligunt, qui in desertum emittebatur. Idque

ex

ex ipſa vocis origine probari poſſe putant, quam compoſitam eſſe contendunt, ex עז *caper*, & אזל *abiit*. Vnde, quae *Leu. XVI. 8.* hac de re dicuntur, ita explicanda erunt: *Sors vna Iohouae, id eſt, in hircum Iehouae mactandum, ſors altera in Azazelem, id eſt, in hircum in deſertum abiturum.* vid. B. IOAN. FRISCHMVTHVS noſter, de *hirco emiſſario diſſ. I. cap. I. §. XVII. ſeqq.* At obſtare huic ſententiae videntur verba aperta Moſis, ſortes iaciendas eſſe ſuper hircis, vter ceſſurus eſſet Iehouae, vter Azazeli. Neque videtur hircorum vnus Azazel poſſe dici, niſi ſupponatur, alterum dictum fuiſſe Iehouah; quod omnium confeſſione abſonum foret. Altera ſententia illorum eſt, qui putant, Azazelem fuiſſe aſperum & praeruptum in deſerto montem. Ita plerique Ebraeorum ſentiunt. Quibus forte ſuffragarer, ſi modo aliquis, vbi mons Azazel ſitus ſit, indicauerit. Tertia ſententia illorum eſt, qui per עזאזל ſpiritum malignum, ſeu diabolum, intelligunt. Rationes ſunt, quod recepta Ebraeorum ſit opinio, *Azazel* daemonis cuiusdam eſſe nomen, vt *Sammael, Azael, &c.* Suffragari etymologiam, cum עזאזל idem ſit, ac עז אשר אזלה *capra, quae iuit*, id eſt, creatura, quae principium ſuum non tenuit, ſed a Deo deſciuit. Quae partim lubrica, partim longius petita, & tantum non ridicula eſſe, nemo non intelligit. Interim certum, daemones שעירים *hircos* vocari, *Leuit. XVII. 7. II. Chron. XI. 15.* Vnde nonnulli non adeo abſonum putant, ſi & hic per Azazel daemon intelligatur. Et intellexerunt ſane praeter Ebraeos, nonnulli veterum chriſtianorum, refragantibus quidem aliis, vt SAM. BOCHARTVS docet, *hierozoic. part. I. lib. II. cap. LIV.* Qua in re tamen caute admodum procedendum. Quodſi enim ita haec ſententia capiatur, ac ſi diabolo ideo hircus iſte deſtinatus fuerit, vt & ille placaretur, perinde, ac ſi diuiſum cum Deo imperium haberet, quemadmodum nonnulli ex Ebraeis capere videntur, impietate non caret. Saniori autem ſenſu admitti poteſt, ſi traditio Chriſti in manum diaboli, habentis quippe imperium mortis, ad illum exagitandum, intelligatur, vt praeter IO. COCCEIVM, *comment. ad Ebr. IX. 25.* hoc explicat HERM. WITSIVS, *oecon. feder. diuin. lib. IV. cap. VI. §. LXXII. p. 676.* itemque IO. VAN DER WAYEN, *in diſſert. priori de hirco Azazel, §. CIV. ſeqq.* in *variis* eius *ſacris, p. 185. ſeqq.*

185. seqq. Nec contemnendum pro hac sententia argumentum ex eo petitur, quod Iehouae directe Azazel opponatur. Vltima sententia est viri clarissimi, SAM. BOCHARTI, qui, cum obseruasset, verbum arabicum *Azala* significare *separare, remouere*, לעזאזל idem esse putat, ac: πρὸς ἀναχωρήσεις, hoc est, qui forte destinatus erat ad secessus, vt in locum deserti deduceretur, *in hierozoic. l. c.* Mihi equidem perinde est, quam quis eligere sententiam velit; etsi tertiam, si recte intelligatur, rationibus haud contemnendis niti, nec a scopo diei huius, qui fuit, mortem passionemque Christi, & factam per eam peccatorum expiationem adumbrare, alienam esse, existimem. Quae iudaei de lingua coccinea, & hirco ex rupe praecipitato tradunt, in scriptura sacra nullum fundamentum habent, idque recte obseruatum ROBERTO SKERINGHAMO, *ad tract. ioma cap. VI.* §. *VI.* add. SEB. SCHMIDII nostri *de hirco apompapaeo* dissertatio, §. *XXXVIII. seqq.* Summum sacerdotem, expiationis die non semel, sed aliquoties in sanctum sanctorum ingressum, ex *Leuit. XVI. 12. seqq.* constat. Sed cum repetiti isti ingressus ad vnicum illum expiationis actum spectauerint, recte etiam a Paulo dici potuit, eum semel tantum quotannis sanctum sanctorum ingressum, *Ebr. IX. 7.* Vestibus lineis, seu albis, indutum eum fuisse cum in sanctum sanctorum ingrederetur, iam supra obseruauimus; estque haec recepta fere Ebraeorum sententia, cui & plurimi christianorum suffragantur. Immo ipse Moses hoc aperte innuit *Leuit. XVI, 4.* Sunt tamen, qui dissentiunt, & aureis vestibus tum eum ornatum fuisse contendunt; quod & operose probare annititur MELCHIOR LEIDEKKERVS, *de republ. Ebraeor. lib. XI. cap. IV. p. 633. seqq.* At dubito vehementer, an rationes, a viro docto allatae, & responsiones ad argumenta dissentientium, id, quod cupit, euincant. Quaenam festi huius, rituumque, quibus celebrabatur, ratio fuerit, nemini obscurum esse potest, nec dubitare hac de re quenquam sinit Paulus apostolus, *Ebr. IX. 11. seqq.* Cuncta se ad peccatorum expiationem, a Christo suo tempore peragendam, referebant. Nec diffiteri hoc ipsemet IO. SPENCERVS potest, qui in dissertatione *de hirco emissario*, & *praecipuis expiationis iudaicae ceremoniis*, quae in opere eius de *legibus Ebraeor. ritualib.* octaua est, & *p. 1425. seqq.* extat, multa re-

ctae &

cte & praeclare hac de re monet: plurima tamen adspergit, eo tendentia, & horum rituum originem a gentilibus repetendam esse: cuiusmodi illud est, quod *sect. III. cap. III. p. 1441.* asserit, hircum illum, qui sorte cessit Azazeli, ad solitudinem emissum *forte, quod aeui prisci more receptum esset, vt quoduis animal, Numini alicui deuotum, ad Numinis illius fines aut sedes amandaretur*; & quae reliqua sunt eiusdem generis, ex instituto iam discussa & refutata a IO. VAN DER WAYEN, in dissertatione altera *de hirco Azazel*, quam IO. SPENCERO opposuit, in *variis* eius *sacris*, *p. 265. seqq.* Sed vt reliqua tandem exequamur, quae huius loci sunt, supersunt inter Ebraeorum festa, a Deo praescripta, *nouilunia & festum noui anni.* Primum namque cuiuslibet mensis diem festum sanctumque Deus esse voluit, variisque sacrificiis & oblationibus celebrandum, quae *Num. XXVIII. 11. seqq.* describuntur. Tubis quoque clangebant eo die, vt itidem Deus iusserat, *Num. X. 10.* eoque nonnulli referunt, quod *Psalm. LXXXI. 4.* dicitur: *clangite in neomenia* שופר *buccina, in tempore constituto, in die festi nostri, nam hoc est institutum Israeli, hoc est ius constitutum Dei Iacobi.* At alii, hic de festo noui anni sermonem esse contendunt: traduntque Ebraeorum magistri, in nouiluniis Israelitas vsos esse חצוצרות *tubis*; at in festo noui anni שופר *buccina*, in tractatu mischnico *rosch haschannah cap. III.* Apud ethnicos neomenias iam antiquissimis temporibus celebratas, vel ex HESIODO constat, cuius hicce versus est:

Πρῶτον ἔνη, τετράς τε, καὶ ἑβδόμη, ἱερὸν ἦμαρ,

Primum nouilunium, quartaque & septima, sacra dies,

ἡμέρ. *v. 6.* Idque & HERODOTVS confirmat, qui refert, Homerum in neomeniis, vtpote diebus laetis & festis, ad ditiorum domos se conferre solitum, vt eorum munificentiam experiretur; *in vita Homeri cap. XXXIII.* Nec tamen est, vt hinc atque ex similibus documentis colligas, morem neomenias celebrandi Ebraeos a gentibus accepisse, quod more suo facit IO. SPENCERVS, *de legib. Ebraeor. ritualib. lib. III. dissertat. IV. p. 1045. seqq.* Aliae Deo sanctioresque fuere causae, cur neomenias ipsemet institueret. Erigere ad altiora mentem Ebraei debebant, Deumque, vt lucis omnis, ita temporis ordinisque auctorem agnoscere, & celebrare,

simul,

simulque condiscere, omnia temporum initia merito Deo sacra esse, vt ipsius inuocatione cuncta nostra negotia suscipiamus. Quae neomeniatum celebratio, vt ad imbuendos vera pietate Ebraeorum animos comparata, ita a profana gentium superstitione procul remota fuit. Atque hinc etiam, quae ratio fuerit, primum anni diem celebrandi, patet, cuiusmodi quid apud ethnicos etiam in vsu fuisse, non est, quod miremur, cum vel ratio ipsa omnes doceat, hoc maxime tempore conueniens esse, vt beneficia a Deo anno praeterito in nos collata in memoriam nobis reuocemus, eiusque gratiam & fauorem in posterum nobis conciliemus. Incidebat hoc festum in diem primum mensis septimi, qui primus erat anni ciuilis, quo tempore cum & messis omnis & vindemia peracta erat, gratias solennes Deo agere Israelitis incumbebat. Celebrandus & hicce dies erat, conuentu publico, cessatione ab omni opere, & sacrificiis; quae *Num. XXIX. 1. seqq.* describuntur. Id ei quoque proprium erat, quod eo die buccina clangebatur, vnde יום תרועה *dies clangoris* dicitur, *Num. XXIX. 1.* & זכרון תרועה *memoria clangoris*, *Leuit. XXIII. 24.* Idque haud dubio ideo, vt legis diuinae cum tubarum clangore in monte Sinai promulgatae recordarentur, seque votis conceptis ad eius obedientiam obstringerent, quod anni initium requirere videbatur. Ceterum, quae hactenus in compendio de festis iudaeorum diximus, copiosius explicantur a viro doctissimo, IO. MEYERO, in libro *de origine & caussis festorum iudaicorum*, alibi iam a nobis laudato, vbi & contra IO. SPENCERVM, ex instituto disputat. De *annis sabbathicis & iubilaeis* hic nihil addimus, quia ad instituta ciuilia Ebraeorum pertinent; quibus tamen subliminiores caussae subfuerunt.

* De sacrificiorum, quibus praecipue cultus externus hoc tempore absoluebatur, origine, supra dictum, ad *per. I. sect. I. §. XXX.* Quae istorum, tempore patriarcharum fuerit ratio, itidem expositum ad *per. I. sect. III. §. XVIII.* Iam itaque, quae a Mose de iis Israelitis praecepta sint, paucis & in compendio saltem, addendum. Quod vt rite fiat, obseruandum, oblationes sacras, seu קרבנות duplicis fuisse generis. Quaedam enim ex animantibus constabant, Deo offerendis, adeoque *cruentae* erant, hinc & *sacrificiorum* nomine

mine veniunt, aliae vero *incruentae*, vt *ferta & libamina*. Sacrificia Ebraeis זבחים dicuntur, quo nomine tamen holocausta ex auibus comprehendere nolunt, cum זבח proprie id sit, quod mactatur; *ferta* autem & *libamina* מנחות ac נסכים dicuntur, quamuis vox מנחה interdum in generaliori significatione accipiatur, cum eadem & Abelis sacrificium ex ouibus veniat. Solent sacrificiorum quatuor genera constitui, עולה *holocaustum*, חטאת *sacrificium pro peccato*, אשם pro *delicto*, שלמים & *salutaria*. Holocausta ita dicebantur, quod tota, paucis exceptis, igne consumerentur; vnde & עולות vocantur, quia in fumum velut abibant, atque in coelos ascendebant. Eandem ob causam & כליל appellantur, *Psalm. LI. 21.* Nimirum significabatur, quod offerens se totum per fidem in Messiam Deo offerret, quemadmodum hic suo tempore se totum pro hominum peccatis Deo oblaturus erat. Antiquitas huius sacrificii ex iis, quae de patriarcharum sacrificiis supra diximus, constat. Animalia, quae in holocaustum offerri poterant, erant boues, oues, caprae, turtures & pulli columbarum: quorum tria priora masculini generis esse debebant. Integra debebant esse haec animalia, & immaculata, nec morbo aut senio confecta, & tum ea offerebantur ratione, qua hoc describitur *Leuit. I. 4 5. seqq.* Qui eiusmodi holocaustum offerebat, eidem imponebat manum, ad expiationem peccatorum impetrandam, vt diserte *Leuit. I. 4.* dicitur. Vnde manifestum est, & holocausta ad peccatorum quoque expiationem fuisse comparata: quod obseruare iuuat, vt de vera ratione sacrificiorum eo rectius statuere queamus. Erant praeterea holocausta vel *publica*, quae totius populi nomine offerebantur, quorsum & agnorum in sacrificio iugi, seu quotidiano, oblatio spectat; vel *priuata*, quae quisque suo nomine offerebat; non tantum Israelitae, sed & gentiles. Proprium namque id huic sacrificiorum generi fuit, quod a gentilibus etiam Deo offerri potuerint. Sequuntur sacrificia *piacularia*, seu *pro peccato*, Ebraeis חטאת, Graecis περὶ ἁμαρτίας dicta, quae cum אשמים seu *sacrificiis pro delicto*, tum in aliis, tum in eo quoque conueniebant, quod neutris ferta seu libamina adderentur, quodque domini nihil ex istis comederent, sed pars altari, pars sacerdo-

 tibus

tibus cederet. Interim in aliis distincta erant, vt mox dicetur. Nec sacrificiorum pro peccato vna eademque erat ratio, sed alia obseruanda erant, si pro tota congregatione, alia, si pro principe, alia, si pro priuatae sortis homine, seu plebeio, offerebantur, quae omnia distincte exponuntur, *Leuit. cap. IV. per integr.* Ad ea, quae pro tota congregatione offerebantur, spectabat hircus in die expiationis offerendus, *Leuit. XVI. 15.* Quae a plebeiis offerenda erant, a reliquis in eo quoque praeter alia differebant, quod animantibus constarent feminis, *Leuit. IV. 28.* Pauperes loco quadrupedis offerre poterant duos turtures, vel duos pullos columbarum, *Leuit. V. 7.* immo si nec hoc in illorum potestate positum erat, decimam similae, sed sine oleo & thure, *Leuit. V. 11. 12.* Quod si quaeras, pro quibus peccatis eiusmodi sacrificia oblata fuerint? respondeo, exempla a Mose allata docere, pro iis id maxime factum, quae aut ex ignorantia, aut errore commissa erant, aut etiam ex praecipitantia. vid. *Leuit. V. 1. 2. 3. 4.* Offerenda tamen etiam erant in summi sacerdotis inauguratione, *Leuit. IX. 7. 8.* itemque in purificatione puerperae, *Leuit. XII. 6. seqq.* add. *Luc. II. 24.* vt & pro leproso, *Leuit. XIV. 19.* Quae si expendamus, haecce sacrificia ad peccatum originale, naturalemque, quae inde oritur, hominum immunditiem respectum habuisse videntur, cuius fructus in peccatis per errorem, ignorantiam, praecipitantiam commissis, luculenter conspiciuntur. Et hinc ratio quoque arcessenda, cur singularis rigor in illorum oblatione adhibendus fuerit. Vestimentum namque si sanguine maculatum esset, lauandum erat in loco sancto siue atrio, vasa testacea, in quibus cocta erant, eodem in loco confringi debuere, aenea autem aquae immergi, atque accurate mundari, *Leuit. VI. 27.* A sacrificio pro peccato distinctum fuisse *sacrificium pro delicto*, seu אשם, licet in quibusdam conuenerint, iam supra obseruauimus. In quo autem discrimen illud inter חטאת & אשם constiterit, tam difficile explicatu nonnullis videtur, vt fere desperent, certi quid hac de re definiri posse. Ipsius quidem sacrificii diuersitas haud obscura est, notantque ebraei doctores חטאת ex masculinis femineisque animalibus fieri potuisse, at אשם ex solis masculis; חטאת oblatum fuisse, & pro priuatis, & pro tota congregatione, at אשם tantum pro priuatis; fuisse praeterea חטאת duplex;

duplex; vnum, cuius partes quaedam cum adipe offerebantur in altari, alterum, cuius reliquiae (sanguine in sanctum illato, & cornibus aenei altaris adspergendo) extra castra exurebantur, cuiusmodi quid in אשם factum non fuerit; sed & quoad sanguinis sparsionem discrimen aliquod inter אשם & חטאת intercessisse, & quae reliqua sunt eiusdem generis; de quibus legendus MOSES MAIMONIDES, *in praefat.* ad codicem mischnicum *sebachim.* Sed quodnam inter ipsas hasce voces חטאת & אשם discrimen intercedat? id quidem est, de quo praecipue quaeri solet. Sunt, qui existimant, חטאת esse peccatum, quod se commisisse certo aliquis nonit; אשם, de quo dubitat. Alii חטאת generatim quodlibet peccatum denotare putant, אשם autem eiusmodi, quo non tantum Deus, sed & alius homo laedatur. Alii aliter. vid. MOSES MAIMONIDES *l. c.* IO. HENR. HOTTINGERVS, *de iure Ebraeor.* §. *CXXIII. CXXIV.* Receptissimum est apud doctores ebraeos, discrimen constituere inter אשם תלוי *sacrificium pro delicto dubio*, & אשם ודאי *sacrificium pro delicto certo*; & ad vltimam classem sequentia referunt: (I) *ob rapinam, Leuit. VI. 2.* (II) *ob res sacras, in vsum suum conuersas, Leuit. V. 15.* (III) *ob concubitum cum serua, seruo ebraeo desponsa, Leuit. XIX. 20.* (IV) *ob immunditiem contractam ex repentina cuiusdam morte ad latus Naziraei, Num. VI. 10.* (V) *ob purgationem a lepra. Leuit. XIV. 12.* Nimirum leproso purgationis causa non tantum sacrificium pro peccato, sed & pro reatu, seu delicto, offerendum erat, vt ex *Leuit. l. c.* patet. Haec nonnulli considerantes existimant, probari inde posse, אשם certo respectu leuius peccatum esse, quam חטאת. Postrema namque duo exempla si spectemus, manifestum esse videtur, אשם eiusmodi quid denotare, quod casu potius, quam vlla hominis culpa, illi euenit. Cuiusmodi peccata, si modo peccata dicenda sint, cum & illis, qui per ignorantiam aut errorem committuntur, leuiora merito censeantur, tria praecedentia eo modo itidem spectanda putant, vt eodem loco haberi queant. Quod ea ratione contingere potest, si homo, qui eiusmodi quid sine teste commisit, etsi a nemine mortalium conuinci peccati cuiusdam queat, sua tamen sponte id confiteatur, & oblato sacrificio eius

 veniam

veniam impetrare cupiat. Eius enim culpa multo leuior est, quam eius, qui peccatum confitetur, sed quod a testibus conuictus negare non potest. Ita FL. IOSEPHVS hac de re censuisse videtur, qui arietem oblatum fuisse ait, ab homine, qui peccauerat, ita, vt sibi quidem conscius esset, se peccasse, sed a nullo alio redargui posset, aut criminis conuinci, *antiquit. iudaic. lib. III. cap. X.* Proposuit hanc sententiam, suamque fecit, vir clarissimus HADRIANVS RELANDVS, *in antiquitatib. sacris veter. Ebraeor. part. III. cap. V. p. 171. seqq.* mihique valde verosimilis videtur. Per eam enim, ni fallor, omnibus difficultatibus, quae hic moueri solent, occurri potest, facileque intelligitur, quo pacto in omni peccatorum genere חטאות & אשם differant. Non vero existimandum, omnia peccata hac ratione expiata fuisse. Quae enim poenam capitalem promerebantur, aut poenam excidii, cuiusmodi erant, quae ביד רמה *elata manu* committebantur, ex horum numero exemta erant. Quaenam vero ex Ebraeorum mente ea fuerint, quae manu elata commissa dicuntur, exponit MOSES MAIMONIDES, *moreh neuoch. part. III. cap. XXXI.* Supersunt שלמים, Graecis σωτήρια, εἰρηνικὰ, item εὐχαριστικὰ dicta. Alias & *pacifica* vocantur, respondetque vox ebraea שלמים. Rationem reddit R. LEVI BEN GERSON, quia signa erant concordiae inter offerentem, sacerdotes & Deum, qui eadem mensa vtebantur, cum pars victimae altari cederet, pars sacerdoti, pars offerenti; ad *Leuit. cap. III.* Nec vnius generis erant haec sacrificia. Namque vel ad *praeterita* se referebant, vel ad *futura*. Ad praeterita, si pro beneficiis a Deo acceptis eidem agendae essent gratiae, vocabanturque sacrificia תודה *confessionis*. Ab his diuersa erant, quae ad impetrandum beneficium aliquod, & quidem ex voto, pertinebant: quemadmodum, quae absque voto offerebantur נדבות *spontanea* vocabantur. vid. *Leuit. VII. 12. 16.* Praeterea vel *publica* erant, quae ab integra congregatione diebus festis offerebantur; vel *priuata*, quorumuis Israelitarum. Quae circa illorum sacrificiorum oblationem obseruanda fuerint, accurate Moses ipse exponit, *Leuit. cap. III. per integr.* Nec obscurum, quorsum ea spectauerint. Condocendi erant iis Ebraei, beneficia quaeuis a Deo in nos collata, grato agnoscenda esse animo; precibusque de-

uotis

uotis ab eo omnia, quae nobis necessaria sunt, impetrari. Haec officia Deo tum demum grata esse, si ex fide in Christum proficiscerentur, inde intelligebatur, quod pars quaedam altari destinata esset. Sed hoc ὡς ἐν παρόδῳ. Ebraei doctores ad sacrificia quoque referunt, *primogenita animantium*, eorundemque *decimas*, & *agnum paschalem*: de quibus multa tradunt, quae legi apud illos possunt, qui de gentis ebraeae antiquitatibus ex instituto exponunt. Eosdem scriptores consulant, qui ritus & ceremonias circa sacrificia adhiberi solitas, quales erant, constitutio victimae ante faciem Dei, impositio manuum, agitatio, mactatio, &, ad aues quod attinet, vngue sectio, sanguinis adspersio, & ad basin altaris effusio, excoriatio, dissectio, oblatio in altari, comestio, & quae reliqua sunt eiusdem generis, accuratius condoceri cupiunt. A sacrificiis diuersae erant oblationes, speciatim ita dictae, seu *ferta*, & *libamina*. Ferta ex frugibus terrae, farina scilicet triticea aut hordeacea constabant, quae aut cruda offerebatur, aut parata seu cocta in patella, vel frixa in sattagine, vel adusta in furno. Interdum libamina sibi adiuncta habuerunt; vnde *ferta libaminum* dicuntur, quae holocaustis (exceptis auium) & sacrificiis salutaribus, non autem pro peccato, aut delicto, nisi tantum leprosi, addi solebant; interdum vero separatim sine libaminibus offerebantur, eaque vel *publica* erant, totius scilicet congregationis, vt *manipulus primitiarum*, *duo panes* in festo pentecostes offerendi, & *panes propositionis*; vel hominum priuatorum, vt *fertum initiationis*, quo sacerdos quilibet munus suum adibat; itemque illud, quod pontifex offerebat, eo die, quo vngebatur, quodue *fertum* חבתין *patellarium* vocant; *fertum peccatoris*, *Leuit. V. 11.* itemque *zelotypiae*, seu mulieris declinantis, *Num. V. 15.* quibus denique ferta ex voto, & spontanea accedebant. vid. MOSES MAIMONIDES, in *tractat. korbanoth cap. XII. XIII.* Inter ferta & hocce discriminis intercedit, quod quaedam agitari debuerint: quaedam etiam cum oleo & thure fuerint oblata. In libaminibus vinum adhibebatur, quod cuiusmodi esse debuerit, more suo solicite Ebraeorum magistri quaerunt. Thuris ceteroquin vsus etiam fuit, in thymiamate, de cuius praeparatione extat lex diuina, *Exod. XXX. 34.* Nimirum & suffitum sibi Deus fieri voluit, & quotidie qui-

quidem mane & vefperi in altari aureo ante fanctum fanctorum; *Exod. XXX. 7.* Israelitas hoc ipfo, quae precum rite factarum apud fe fuauitas fit, admonens. In folenni autem expiationis die a fummo facerdote in fancto fanctorum fuffitus fiebat, quam Meffiae interceffio pro mortalibus vim habitura effet, demonftrans. *Leu. XVI. verf. 13.* Non minus & falis vfus frequentiffimus & in oblationibus & facrificiis fuit; *Leuit. II. 13.* Hic vero vt putredini refiftit, ita vim animi mafculam vitiorum fordibus ftrenue refiftentem, in cultoribus fuis Deus requirit. Mel contra atque fermentum ab altari domini procul remouebantur. *Leuit. II. 11.* Omnem enim fucum ac hypocrifin ferio Deus deteftatur. conf. *I. Cor. V. 7. 8.* Atque ex hactenus dictis, abunde, vt puto, conftat, quam operofus fuerit cultus externus Israelitarum. Quod eo magis patescit, fi dies folennes cogitemus, quibus varii generis facrificia & oblationes concurrebant. Sic die fabbathi praeter quotidiana facrificia, offerenda erant, quae fabbatho erant propria. *Num. XXVIII. 9. 10.* Atque in diebus feftis res fe eadem ratione habebat. Priuatorum facrificiorum, in tanta gentis Israeliticae multitudine ingentem fuiffe numerum, nemo dubitabit. Adeoque nec mirandum, cultum huncce externum Numinis tot facerdotes atque Leuitas femper tenuiffe occupatiffimos. Copiofius ea, quae de hisce in compendio diximus, exponunt, qui de facrificiis Ebraeorum ex inftituto agunt, vt IOANNES OVTRAMVS, aliique. Quibus iungendus PETRVS IVRIEV, in *hiftoria critica dogmatum & cultuum bonorum & malorum, part. II. pag. 306. feqq.* Praeter haec, quae hactenus expofuimus, & alia Israelitis praeftanda erant, quae & quodammodo ad cultum Numinis externum referre licet. *Primitiae* huc fpectant, atque *decimae.* Primitiarum vox fi in fenfu generaliori capiatur, tria complectitur. *Πρωτότοκα, πρωτογεννήματα,* & *ἀπαρχάς*, fpeciatim ita dictas. *Πρωτότοκα* funt primitiui animalium foetus, etiam hominum. *Πρωτογεννήματα* Graecis dicuntur, quae Ebraeis בכורים, munera nempe, quae de frugibus integris, nec dum elaboratis, festo primitiarum prae aliis frugibus offerebantur: at *ἀπαρχαὶ* Ebraeis תרומות dictae, eae fuerunt, quae de frugibus vniuerfis iam elaboratis, id eft, in maffam aut liquorem redactis, fepofitae facerdoti tradebantur. Extant de his leges diuinae *Deut. XXVI. verf. 1.*

verf. 1. feqq. XVIII. 4. conf. & *Exod. XXIII. 19. XXXIV. 26.* Decimas iam ante leges a Mose latas in vsu fuisse, iam supra docuimus, cum de cultu externo patriarcharum verba faceremus. Nec tamen inde sequitur, eas iuris naturalis esse, vt ibidem obseruauimus. Quae ab Ebraeis soluendae erant decimae, Moses lege manifesta sanciuit. Decimae illae oblatis primitiis a reliquo fructuum acetuo decerpebantur, cedebantque Leuitis; qui iterum ex decimis istis decimam partem pendebant sacerdotibus, quae תרומת מעשר *oblatio decimarum* dicebatur; vt decimae Leuitarum *κατ' ἐξοχὴν decimae*, aut etiam *decimae primae* appellitabantur. A primis illis decimis, pariter ac ab *oblatione* seu decimis decimarum, diuersae erant, *decimae secundae*, seu מעשר שני, quas a reliqua massa dominus separabat, vt eas coram Domino comederet; *Deut. XII. 17. 18.* Iungunt his Ebraeorum magistri *decimas pauperum*, ad quas Leuitae quoque atque sacerdotes obstricti fuerint; &, quas addunt reliquis pauperum priuilegiis, quae extant *Leuit. XIX. 9. 10.* & *Deut. XXIV. 19.* Ceterum, cum non tantum decimae Leuitis atque sacerdotibus cesserint, sed primitiae etiam maximam partem, ne quid de variis donis & sacrificiis atque oblationibus, aliisque illorum emolumentis dicam, haud sine ratione magnas illorum in veteri testamento fuisse diuitias, inde colligunt. Aequum praeterea erat, vt primitiarum decimarumque oblatione Israelitae gratum erga Deum pro tot in se collatis beneficiis animum demonstrarent. Quae cum genuina, cur Deus ista sanciuerit, ratio sit, non est, vt a gentilium institutis eam arcessamus, quod more suo, nec sine eruditionis adparatu, facit IO. SPENCERVS, de *legibus Ebraeor. ritualib. lib. III. dissertat. I. cap. IX. & X. pag. 889. & seqq.* Satis quidem diu hisce immorati sumus, supersunt tamen quaedam, silentio neutiquam praetermittenda. Solent ad cultum Numinis externum etiam referri *vota, preces*, & *publica institutio in conuentibus*. Horum omnium quae apud Israelitas fuerit ratio, paucis nobis attingendum. Vota, si nuncupentur Deo, ea sancte & religiose seruanda esse, ratio ipsa omnes docet. Idque nec gentilibus ignotum fuit. Patriarcharum quoque iam aetate non insolens fuisse, vota Deo nuncupare, exemplo Iacobi patet, *Genes. XXVIII. 20.* & supra iam obseruatum est. A Mose ratio concipiendi vota, praesertim

quoad

quoad res Deo consecrandas, magis determinata est. Quaedam enim certo pretio redimi poterant, cum in aliis contra redemtioni locus non esset, vt, si quispiam per חרם rem quampiam aut personam Deo deuouisset, *Leuit. XXVII. 28.* add. IOAN. SELDENVS, de *iure nat. & gent. iuxta discipl. Ebr. lib. IV. cap. VII.* Si quis voueret, ad quae alias obstrictus erat, maior in iis seruandis diligentia requirebatur: reliqua priusquam vouerentur, praestari aut omitti poterant; at voto nuncupato, accurate erant praestanda. *Num. XXX. 3. Deut. XII. 17. XXIII. 23.* Rite denique illi demum vota nuncupabant, qui sui iuris erant, nec sub aliena potestate constituti, aut si illorum, quibus suberant, consensus accessisset, sique de rebus id facerent, quae in illorum positae erant potestate, *Num. XXX. 4. seqq.* Solebant etiam nonnulli se voto quodam Deo velut consecrare atque addicere; indeque נזירים *Naziraei, separati* ac *seiuncti*, a reliqua scilicet multitudine, dicebantur. Horum erat, a vino omnique potu inebriante abstinere, itemque a nouacula, ne tonderentur, quamdiu votum durabat; & ab omni super mortuo pollutione. *Num. VI. vers. 2. seqq.* Reliqua, quae istis agenda fuerint, praesertim finito voti tempore, ex *Num. loc. cit. vers. 8. & seqq.* constant. Hoc inter Naziraeos adhuc discriminis intercedebat, quod nonnulli ad certum tantum tempus, alii ad omnes vitae suae dies eiusmodi voto se obstringebant. Iudaeorum doctores more suo & hic alia addunt, quae huius loci non sunt. vid. IOSEPH. SCALIGER, in *elench. tribaeres. cap. XXIII.* & IO. DRVSIVS, de *trib. sect. lib. IV. cap. XVI.* *Preces* praecipuam cultus diuini partem constituere, vel ipsa ratio omnes condocet. Neque tantum internae, sed & externae constituunt, praesertim cum publice in coetu seu congregatione multorum hominum precandum est. Nec dubium est, quin apud Ebraeos cultui publico, praesertim sacrificiis, fuerint iunctae. Sitne vero hoc ex praecepto diuino factum? disputari solet. Negat id IOAN. SPENCERVS. Additas sacrificiis preces, non abnuit: *Non iniuria,* inquit, *creditur, Ebraeos sacrificiis suis, eucharisticis, expiatoriis, pacificis, federalibus, aliis, preces aliquas addidisse.* At ex praecepto diuino hoc factum, prorsus inficiatur. Nonnullis itaque interiectis, pergit: *Nullum in tota lege praeceptum inuenire datur, quo iudaei sacrificio preces addere, eoque tanquam supplicandi ritu,*

vel

vel impetrandi beneficii medio, aut motiuo vti tenebantur. *Constat quidem, populum in atrio iudaeorum stantem preces pro peccatorum remissione concepisse, dum sacerdos ad suffitum faciendum tabernaculum ingrederetur: nusquam autem legitur, Ebraeos praecepto aliquo deuinctos id officii religiosi praestitisse; de legib. Ebr. ritualib. lib. III. differtat. II. cap. II. sect. II. pag. 977.* Qua in re iam alios sibi praeeuntes habuit, speciatim ex SOCINI asseclis IOAN. VOLCKELIVM, qui Christum demum suos preces Deo fundere docuisse, perhibet. Idque antea Israelitis imperatum minime fuisse, vel inde constare, putat, *quod in illis DCXIII vt a iudaeorum magistris numerantur, praeceptis, populo illi traditis, nullum fuit, quo ad preces Deo adhibendas compelleretur: quanquam,* (ita pergit) *qui Dei tunc opem nunquam implorauit, is (mea quidem sententia) non satis pius fuisse existimandus est; de vera religione lib. IV. cap. IX. p. m. 512.* conf. & SIMON EPISCOPIVS, *instit. theolog. lib. III. sect. II. cap. I.* At fallitur magnopere VOLCKELIVS, pariter ac SPENCERVS. Iudaei enim, ex DCXIII praeceptis suis, sextum expresse dicunt illud esse, *vt fundamus preces ad Dominum*, quod ex *Exod. XXIII. 25.* colligunt, quemadmodum ex ISAACI ATIAE *thesauro praeceptorum*, obseruat SAM. MARESIVS ad VOLCKELII *loc. cit. pag. m. 523.* Formulas equidem precatorias, ordinemque in illis seruandum iudaei ab Esdra, & viris synagogae magnae repetunt, at mandatum precandi inter suos semper viguisse supponunt. Memorabili testimonio ex R. BECHAI libro, cui titulus כד הקמח hoc confirmat IOAN. BVXTORFIVS, *synagog. iudaic. cap. V.* Suffragatur hisce MOSES MAIMONIDES, ad primae classis praecepta, quae articulos fundamentales continet, referens praeceptum, *quo Deus nobis praecepit, vt ipsum inuocemus, tempore necessitatis; moreh. neuoch. part. III. cap. XXXVI.* Et quis dubitet a prima mundi aetate preces sacrificiis iunctas fuisse, cum ratio ipsa dictitet, precibus vel maxime colendum Numen esse? Fuissetque cultus per sacrificia plane ἄλογος, si sine precibus oblata fuissent. At bene res se habet, quod ipsi SPENCERO credibile videtur, Ebraeos sacrificiis suis preces quasdam addidisse. Recteque illud ex *Luc. I. 10.* & *Ecclesiast. L. 19.* comprobat. Ex priori enim loco tempore suffitus, ex posteriori, cum sacrificia offerrentur, fusas a tota congregatione preces, condocemur. Idem inde confirmatur, quod

Zzzz tempus

tempus vespertini sacrificii fuisse tempus precum, aperte indicetur, *Actor. III. 1.* Vnde & de tempore sacrificii matutini pariter statuendum esse, recte colligitur. Mitto reliqua, quibus idem confirmari potest. Quodsi ergo moris fuit apud Ebraeos, sacrificiis preces iungere: non est, quod dubitemus, illud iis praeceptum fuisse. Nec enim credibile, eos diuino cultui addituros aliquid fuisse, quod a Deo praeceptum non esset. At expresse, inquis, in lege Mosaica hoc mandatum non est. Respondeo, mandato speciali opus non fuisse, cum hoc per se constaret, & a maioribus suis, patriarchis, hoc accepissent, cum sacrificiis preces coniungendas esse. Ad preces etiam *benedictiones* merito referuntur, quibus aliis prospera quaeuis ac fausta adprecamur. Publicae benedictionis, qua sacerdotes vti oportebat, formulam Deus ipse praescripsit, *Num. VI. vers. 23. seqq.* Additur, quod hac ratione *nomen Dei populo imponere debeant.* Respicitur nimirum ad manuum impositionem, quae gratiae diuinae in alios conferendae symbolum erat, vt ex *Gen. XLVIII. 17. 18.* constat: qua de re & supra dictum. Cum vero toti congregationi manus imponi non posset, per *manuum eleuationem* idem significatum fuit. conf. *Psalm. CXXXIV. 2. 3.* Trina nominis יהוה repetitio mysterio non caruit; immo haud obscuram trinitatis personarum confessionem continet, quod pluribus peculiari dissertatione demonstrauit B. IOAN. GERHARDVS noster. Iudaeorum de benedictionis ritu placita, in tractatu mischnico ברכות legi possunt. Denique, quod ad populi informationem, doctrinaeque sacrae propagationem attinet, certum est, & supra iam a nobis obseruatum, sacerdotum atque Leuitarum fuisse, docere ac erudire populum. conf. *Deut. XXXIII. vers. 10.* Qua ratione autem, quoue loco id factum, non liquet. In tabernaculo, & deinceps templo, eiusmodi conciones habitas, quales hodie haberi solent, non est, quod cogitemus. Synagogas sequiori aetate, vt precibus, ita & legis lectioni, populique adeo institutioni destinatas nouimus. At de earum origine non vna eruditorum est sententia. Qui etiam antiquissimas faciunt, post ingressum demum populi Israelitici in terram Canaan originem cepisse, fatentur. Ad Mosis itaque aetatem non pertinent, adeoque in sequentibus de iis erit dicendi locus.

** Vt

** Vt iam ſupra ad §. *XIII.* huius ſectionis expoſitum.

*** Sic ad *veſtes* quod attinet, lege diuina cautum erat, ne in iis conficiendis linum & lanam inter ſe miſcerent. Verba legis ſunt: בגדי כלאים שעטנז לא יעלה עליך *veſtimentum mixtum duplicis materiae, non erit ſuper te. Leuit. XIX. 19.* Quid vox שעטנז ſignificet, apertum eſt, licet de eius origine critici inter ſe non conueniant. Nec multum, eam perſpectam habere, noſtra refert. Clarius, quid ea voce ſibi velit, ipſemet Moſes innuit *Deut. XXII. 11.* לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו *ne induas Schaatnez, linum & lanam iuncta.* Vnde conſtat, non aliam, quam lanae & lini mixturam, hac voce prohiberi. Apud iudaeos quidem multa alia pro mixtis & vetitis deinceps habita ſunt, at non ex lege diuina, ſed diſciplina magiſtrorum. Nec Iſraelitis prorſus iſta mixtura ita interdicta erat, vt non quibusdam ea vti fas eſſet. Inter veſtimenta enim ſummi ſacerdotis balteus, ephod, & pectorale ex lino & lana conſtabant; quemadmodum & balteus reliquorum ſacerdotum. Quod & FL. IOSEPHVS recte obſeruauit, legem hac de re diuinam ita referens: *μηδεὶς ἐξ ὑμῶν καλῶς τὴν ἐξ ἐρίου καὶ λινοῦ στολὴν φορείτω. τοῖς γὰρ ἱερεῦσι μόνοις ταύτην ἀποδεδεῖχθαι. Nullus ex vobis veſte ex lana & lino vtatur. Haec enim ſolis ſacerdotibus eſt conceſſa, antiquit. iudaic. lib. IV. cap. VIII.* IOSEPHVM mendacii arguit SAM. BOCHARTVS, *hierozoic. part. I. lib. II. cap. XLV.* ac ſi ab omni veritate abhorrerent, quae hac de re ſcripſit. Sed vera eſſe, quae IOSEPHVS hic ſcripſit, modo recte intelligantur, ſolide & euidenter demonſtrat IO. BRAVNIVS, *de veſtitu ſacerdotum ebraeor. lib. I. cap. V. §. LXXIX. p. 86.* Quodſi nunc in rationem legis huius inquiras, promptus eam ſuppeditat IO. SPENCERVS, Zabiis eam oppoſitam, contendens, apud quos mixtae veſtis vſus fuerit frequentiſſimus. Teſtem dat MOS. MAIMONIDEM, *mor. neuoch. part. III. cap. XXXVII.* Si obuertas, ſacerdotibus tamen, cumprimis ſummo, certo modo eiusmodi mixturam permiſſam: reſponſio iterum in promptu eſt, ibi nullum Zabiiſmi fuiſſe periculum; *de legibus Ebr. ritualibus lib. II. cap. XXI. ſect. III. p. 640. ſeqq.* Nec ſpecie quadam haec ſententia deſtituitur, modo firmiori niteretur fun-

damento. Etenim, quaecunque tum MAIMONIDES, tum alii de Zabiis tradiderunt, dubia adhuc valde atque incerta esse, supra iam demonstrauimus. Meraque & nullius momenti coniectura est, sacerdotibus misturam quandam lini & lanae in vestimentis fuisse permissam, quia nullum ibi Zabiismi esset periculum. Vnde vero hoc probabit? Immo, cum Ebraei viderent, sacerdotibus eiusmodi quid a Deo ipso concedi, facile in eam ingredi potuissent sententiam, instituta illa Zabiorum non adeo mala esse. Si enim mala prorsus essent, tum Israelitis omnibus, tum multo magis sacerdotibus ab iis omnibus esse abstinendum. Rationem equidem certam hisce legibus assignare, difficile esse, fateor; scioque, quantopere hic viri docti dissentiant. Sed ideo statim ad iudaeorum commenta confugiendum non est. Illis haud difficulter assentior, qui, generatim hasce similesque leges eo spectasse, volunt, vt discrimen aliquod inter Ebraeos, ceterasque gentes, constitueretur. Forte & luxum omnem in vestimentis hac ratione Deus Ebraeos euitare voluit, cum ista mistura magis ad ornatum, quam necessitatem faciat. Sacerdotum, cum ad splendorem externum cultui sacro conciliandum, ornatior & pretiosior vestitus esse deberet, concedendum illis erat, quod aliis merito denegabatur. Accedere denique & ratio symbolica potuit: vt inde discerent, id illis annitendum omni opere esse, vt doctrinam vitamque incorruptam seruarent, atque puram. Quae eo minus contemnenda ratio, quod & aliis legibus, aut seminum fructuumque diuersorum misturam, aut coniunctionem diuersorum animalium, Deus prohibuit. vid. *Leuit. XIX. 19. Deut. XXII. 9.* Ad discrimen inter Ebraeos, ceterasque gentes, constituendum, spectabat etiam lex diuina, qua *super alis seu angulis vestium* על כנפי הבגדים facere ציצית h. e. *filamenta*, iisque פתיל תכלת *filum hyacinthinum* indere iubet. *Num. XV. 38. Deut. XXII. 12.* Hanc legem itidem exceptionem a priori continere, iudaeorum magistri docent, cum ציצית seu *filamentum*, vel *fimbria*, ex lana constans, vestimento lineo annecti potuerit, interiecto filo hyacinthini coloris. vid. IONATHAN *in paraphrasi ad Deut. XXII. 12.* Filamenta ista in nouo testamento *κράσπεδα*, seu *fimbriae*, vocantur, quas Pharisaei ad pietatis maioris speciem sibi

con-

conciliandam valde dilatabant, reprehensi ideo a seruatore, *Matth. XXIII. 5.* Ibidem *phylacteriorum* iniicitur mentio, quorum originem itidem nonnulli ad Mosis aetatem referunt, prouocantes ad *Exod. XIII. 9. 10.* At falluntur, mea quidem opinione. Non enim Moses dicit: facies tibi טוטפות, sed: *praeceptum, quod tibi datum est, sit tibi* לטוטפות *instar phylacterii*, seu, vt alii volunt, *instar tiarae*, vel ornamenti cuiusdam, quod in capite vel fronte geritur, quodue eo comparatum est, vt rei cuiusdam memoriam semper in nobis conseruare & nunquam non reuocare possit. Rectius proinde sentiunt, qui post captiuitatem demum Babylonicam, phylacteriorum vsum apud Iudaeos inualuisse, contendunt. Eritque adeo hac de re in sequentibus dicendi locus. Vltimo loco hic memoranda quoque est lex diuina, qua virorum ac mulierum vestimenta permutare prohibuit, *Deut. XXII. 5.* Cuius rationem nemo non intelligit, cum ista vestium permutatio non possit non stupris, variisque impuritatum generibus occasionem praebere. Vt adeo non necesse sit, ad gentilium iterum se hic recipere instituta, ac si iis, praesertim cultui, qui Veneri & Marti praestabatur, lex opposita fuerit, quod more suo facit IO. SPENCERVS, *de legib. Ebraeor. ritualib. lib. II. cap. VI. sect. II. p. 606.* De *cibis*, quibus Ebraeis vesci fas aut nefas fuerit, itidem variae leges extant. Cumprimis, ne sanguine vescerentur, seuerissime illis interdictum erat, *Leuit. III. 17. VII. 26. 27. XVII. 10. 12. 14. Deut XII. 16. XV. 23.* Quam legem diuersam esse ab ea, qua Noacho eiusque posteris, esus carnis cum sanguine, hoc est, carnis crudae & velut semiuiuae prohibebatur, supra iam ad *periodi I. sect. I. §. V.* obseruauimus. Ratio legis erat, quod sanguis expiationi vicariae hominum inseruiens, altari destinatus erat. Quod cum aperte *Leuit. XVII. 11.* indicetur, vt aliunde eam arcessamus, necesse non est. Et eadem quoque ratio est, cur adipis esus itidem iis prohibebatur, eo, quod scilicet illius in altari vsus esset, vt ex *Leuit. VII. 23. 24. & 25.* liquet; conf. *Leuit. III. 17. IX. 10.* Accedebat ad hasce leges discrimen animalium, mundorum atque immundorum, quorum illa ad esum concedebantur, regula hacce generali, quoad quadrupedia, suppeditata: *omne, quod habet vngulam diuisam, & ruminat in pecoribus, comedetis; Deut. XIV. 3. seqq.*

 Cuius

Cuius quidem legis ratio cum non ita in aprico posita sit, viris doctis multum negotii facessiuit. Immo non defuerunt, qui hinc occasionem, leges Mosaicas omnium ludibrio exponendi, sumerent. Nihil de ethnicis dicam, speciatim PLVTARCHO, hac de re disputante *sympos. lib. IV. problem. V.* Nihil de veteris ecclesiae haereticis, legem Mosaicam reiicientibus, & hocce mundorum ac immundorum animalium discrimen irridentibus. Id mirum, inter ipsos patres etiam fuisse, qui non procul ab hac sententia abirent. TERTVLLIANVS namque scribere non veretur, nihil tam contemtibile esse, quam ciborum exceptionem per Mosen praeceptam, *aduers. Marcionem lib. V. cap. V.* Immo ORIGENES leges Mosaicas de cibis, si secundum litteram sumantur, indignas apparere Deo, minusque elegantes ac rationabiles legibus hominum, verbi gratia vel Romanorum, vel Atheniensium, vel Lacedaemoniorum, *homil. VII. in Leuit.* qui & alibi *lib. IV. de principiis cap. II.* in iis legibus reperiri nonnullas a ratione alienas, aut etiam impossibiles obseruatu, asserit. Similia & apud alios legas: quae quo pacto excusari queant, non video, nisi cum IOAN. BAPTISTA COTELERIO dicas, talia *apud antiquos oratorie dicta, atque ex iusto odio erga iudaeos, & erga iudaizantes christianos; not.* in *epistolam Barnabae*, in *bibliotheca patrum apostolicor. tom. I. p. m. 30.* vbi copiose hac de re disserit. Impium est, de legibus diuinis ita existimare, quibus rationes grauissimas sapientissimasque subfuisse, non est, quod dubitemus, etiamsi vel maxime nobis cognitae non sint. Atque id de hisce legibus fatentur plerique, rationibus suis eas non destitui, etsi, quales sint, inter se non conueniant. Morales fuisse, praeter IOSEPHVM atque PHILONEM, ex antiquis ecclesiae doctoribus BARNABAS docet, vel quisquis auctor est epistolae, quae sub eius nomine extat, in *bibliotheca patr. apostolic. p. m. 30. seqq.* itemque EVSEBIVS, *praeparat. euangel. libr. VIII. cap. IX.* Alii ad physicas rationes se recipiunt, Deum immunda animalia, ceu noxia sanitati, Ebraeis prohibuisse. IOAN. SPENCERVS, licet vtrasque, tum physicas, tum morales rationes reiiciat, de illis tamen pronuntiat: *fateor equidem, opinionem illam plus genii habere, quam vulgares, & ad libitum factae nonnullorum allegoriae.* Argumenta hinc varia profert contra rationes naturales: at ea ita, mea opinione, comparata sunt, vt

vt non desit, quod ad ea responderi queat. Sic, non simile vero esse, inquit, Deum iudaeorum coquinis praesidere voluisse, iisque tanquam tot infantibus, inuigilare, ne forte palatum offenderent, aut damni aliquid a cibo insalubri, vel concoctu difficili, paterentur. Quasi vero indignum esset prudentia legislatoris, etiam sanitatis ciuium habere rationem. Interim ipse SPENCERVS, legum istarum rationes fuisse, contendit, primo, quod Deus hac ratione Ebraeos a reliquis gentibus distinguere voluerit; deinde, cauere etiam iis voluisse, ne Israelitae cum sacerdotibus Aegypti, ciborum etiam discrimen obseruantibus, nimis consentirent; porro, legem generalem munditiem animalium explorandi dedisse, ne iudaei animalis alicuius esum, e superstitiosa sanctitatis aut impuritatis inhaerentis opinione, fugere viderentur; & denique, quod animantia, in esum Israelitis concessa, pleraque alia animantia, dignitate & munditie quadam naturali superauerint. Quae omnia erudite edisserit, de *legibus Ebraeor. ritualib. lib. I. cap. V. sect. III. pag. 162. seqq.* IO. BAPTISTA COTELERIVS, rationibus physicis & moralibus, antea memoratis, itidem & hanc addit, quod Deus Aegyptiorum consuetudini moribusque hasce leges opposuerit. Aegyptios enim multis bestiis ad praesagia vsos, cunctaque animalia praeter suem, quem execrabantur, quoque vescebantur solo, adorasse, ex ORIGENE, THEODORETO, aliisque probat: eamque ob caussam vetitam iudaeis porcinam comedere concludit, & ad immundorum numerum relatas animantes vniuersas, quae habebantur pro praesagis; praeterea ex pecudibus diis Aegyptiorum, mansuetiores sacrificiis & dapibus deputatas fuisse, alias vero impurarum nomine donatas; ad *Barnabae epistolam loc. cit. pag. 31* Ego nullus dubito, hasce leges Israelitis ideo praecipue datas, vt hac quoque ratione a gentibus aliis discernerentur, idque luculenter ex *Actor. X. vers. 14. 15.* probari posse existimo: nec abnuo, fieri potuisse, vt Deus hac ratione institutis quibusdam superstitiosis Aegyptiorum obuiam ire voluerit: simul tamen aliam quoque adhuc, eamque magis vniuersalem caussam, cur quaedam animalia pro mundis, quaedam pro immundis habeantur, esse, vix dubitabit, qui secum cogitauerit, discrimen illud iam longe ante Mosis aetatem ipsi Noacho notum fuisse, *Gen. VII. 2.* Qua de re iam supra dictum, ad *periodi I.*

sect.

sect. II. §. II. Quae vero ratio sit, vt prae ceteris animantibus impuris porcum maxime abominentur iudaei, erudite disquirit IOAN. SPENCERVS, *loc. cit. sect. IV. pag. 171. seqq.* Non tantum autem animantia impura prohibita erant Israelitis, sed & cibis, qui aut ex vase, aut alia ratione impuritatem contraxerant, illis vesci nefas erat, quod & de potu censendum. *Leuit. XI. 34.* Prohibiti quoque erant fructus arborum praeputiatarum, *Leuit. XIX. 23.* Cumprimis lex de haedo in lacte matris non coquendo, aliquoties repetita, *Exod. XXIII. vers. 19. XXXIV. 26. Deut. XIV. 21.* In cuius rationem diligenter & erudite inquirit IOAN. SPENCERVS, *loc. cit: lib. II. cap. VIII. pag. 443. seqq.* sed vt tandem ad incertos Zabiorum ritus, quibus lex ea opposita fuerit, se recipiat. Praestat forte in rationibus moralibus acquiescere, cuiusmodi PHILO suppeditat de *charitate pag. 711.* add. SAM. BOCHARTVS, *hierozoic. part. II. p. 635.* Sed de cibariis Ebraeorum legibus haec sufficiant. Superest, vt de *lotionibus* atque *lustrationibus* illorum quaedam addamus. Corporis namque puritati accurate Ebraeos studere, Moses voluit, eo, quod haec imago esset mentis purae, quae in vero Numinis cultu vtramque facit paginam. Impuritatem itaque omnem, vel quod eius speciem praebere poterat, fugere Ebraeos oportebat; aut, si eam contraxissent, purificatione atque lustratione opus erat. Impuri vero non tantum, qui corpus quacunque ratione commaculassent, censebantur, sed &, qui aliquid attigissent, quod attingere nefas erat. Quo nomine a *naturali* impuritate, *legalem* nonnulli distinguunt. Speciatim impurae censebantur puerperae, infantes recens nati, mulieresque menstruatae, & haemorroissae, *Leuit. XII. vers. 2. XV. 19. XVIII. 19. XX. 18. Ezechiel. XVI. 4.* Impuri quoque gonorrhaei atque leprosi, *Leu. XIII. 45.* Denique & casus nocturnus pariter ac contactus rei impurae, maxime cadaueris, non tantum humani, sed etiam bruti animalis, sponte mortui, impuritatis causa erat. *Deut. XXIII. 10. Leu. V. 3. XV. 5.* Pro diuersis hisce impuritatum generibus diuersi erant purificationum atque lustrationum modi. Interdum ad purificationem certa offerenda erant sacrificia, vt pro puerpera *Leuit. XII. 2. seqq.* & pro leproso, *Leuit. XIV. 2. seqq.* non exclusis reliquis ritibus, simul adhibendis, qui ibidem commemorantur. Interdum aqua abluere corpus

corpus debebant, impuri simul vsque ad solis occasum habendi, vt exemplo quod *Leu.XV.16.17.18.* extat, patet. Quod & de vasis & vestibus intelligendum, quae interdum eadem ratione puritati restituendae erant, vt ex eodem loco intelligitur. Interdum cinere vaccae ruffae adspergendi erant, vt impuritas aufferretur, quod tum praecipue locum habebat, si ex hominis mortui contactu impuritatem contraxissent. Religiose hunc in finem vaccae ruffae, certis ritibus comburendae, cinis asseruandus erat, vt ex *Num. XIX. 2. seqq.* constat, vbi Moses omnia, quae huc pertinent, distincte exequitur. Quid iudaeorum deinceps addiderit superstitio, vel ex MOSE MAIMONIDE *hilc.* פרה ארומה seu *de vacca ruffa*, condiscere licet. Mysterio quoque res ista non carebat, prorsusque illis suffragor, qui ad Christi sanguinem haec referunt, cuius ea vis est & efficacia, vt homines in illum credentes ab omnibus vitiorum sordibus purgare queat. Id quippe aperte apostolus docet, *Ebr. IX. 13.* Interim, quo minus pro sacrificio proprie & stricte sic dicto haberi queat, nonnulla obstant: idque ostendit WOLFGANGVS FRANZIVS, *schola sacrificior. disp. XIII. §. XXV.* Ex instituto omnia edisserit IOAN. BENEDICTVS CARPZOVIVS, duabus de *vacca ruffa* dissertationibus; add. PETRVS IVRIEV, *histor. critic. dogmat. & cult. bon. & mal. part. II. pag. 362. seqq.* Praeter hasce lustrationes & expiationes, frequentissimae erant & aliae ablutiones ad corporis puritatem custodiendam; praecipue sacerdotum & Leuitarum, quoties sacris operaturi erant, non minus & aliorum Israelitarum. Vnde non immerito Paulus apostolus ad ritus ceremoniasque veteris testamenti βαπτισμὰς seu *varias lotiones* refert, *Ebr. IX. vers. 9. 10.* In summam etiam superstitionem res ista tandem degenerauit, Pharisaeis cumprimis lotiones illas accuratissime obseruantibus, cum de mente a vitiorum sordibus purganda parum essent solliciti: quo nomine a Christo reprehenduntur, *Matth. XV. 2. XXIII. 25. Luc. XI. 39.* Sed hac de re alibi. Apud gentiles itidem lotiones lustrationesque frequentissimas fuisse, constat, idque peculiari opere, de *veterum gentilium lustrationibus*, exposuit IOAN. LOMEIERVS. Antiquissimum etiam ablutionis esse ritum, exemplo Iacobi patriarchae patet, *Gen. XXXV. 2.* Quem ad exemplum idololatrarum hoc fecisse, iam supra negauimus, ad *period. I. sect. III. §. XII.* Multo

 itaque

itaque minus credendum, leges diuinas hac de re a gentilium institutis originem trahere. Gentiles autem, si non patriarcharum, ac Ebraeorum imitatione ritus istos adsumserunt, falso quodam ratiocinio decepti hoc facere potuerunt. Quemadmodum enim corporis impuritas hominibus aliis taedium maximum adfert, ita persuadere sibi potuerunt, & Deum ipsum corporis puritate delectari, eamque vel maxime, cum sacra facerent, sectandam. Hinc vlterius progressi, externis eiusmodi ritibus omnia facile tribuere potuerunt, etsi de mentis puritate minime soliciti essent. Nec tamen illis refragatus fuero, qui, vt in aliis, ita hac in re eos, Ebraeos atque patriarchas imitari voluisse, contendunt; quae etiam est sententia IO. LOMEIERI, *loc. cit. cap. II. pag. 12.* Reliqua, quae hic adhuc dici possent, lubentes praetermittimus. Praecipua enim rerum momenta delibare saltem, instituti ratio postulat.

§. XXXIII.

Statui quoque domestico, qua coniugum erga se inuicem, qua parentum & liberorum officia, variis legibus consultum Moses voluit. Cumprimis, quae matrimonii iuxta primam Numinis institutionem, qua gradus consanguinitatis & affinitatis, ratio esse deberet, luculentis hac de re editis constitutionibus, declarauit; nonnulla tamen ob inueteratam consuetudinem, & quod durae ceruicis Israelitae essent, illis concessit, cum prima institutione non satis conuenientia, vt polygamiam, diuortium, ius leuiratus, matrimonium cum defunctae vxoris sorore. *

* De prima matrimonii institutione dictum ad *periodi I. sect. I. §. XIX.* Quae eius post lapsum ratio fuerit, ad eiusdem sectionis *§. XXVI.* indicatum: & sub patriarchis, ad *sect. III. §. XIX.* Quae Moses in legibus Ebraeis a Deo datis hac de re constituit, ad duo praecipue reuocari capita possunt. In quibusdam enim primaeuam matrimonii institutionem legesque ei innixas, clarius & copiosius exposuit; in aliis Israelitis nonnulla concedit, quae ob gentis istius σκληρὸκαρ-

ροκαρδίαν temporumque rationem, aut inueteratam consuetudinem illis denegari non poterant. Ad priorem classem pertinent leges de prohibitis gradibus consanguinitatis & affinitatis, *Leuit. cap. XVIII. 6. seqq.* De quarum sensu & rationibus nihil addimus, cum ea huius loci non sint. Dixi etiam hac de re in *institut. theol. moral. part. II. cap. III. sect. VI.* Ad posteriorem classem pertinet *polygamia*, primaeuae equidem matrimonii institutioni repugnans, patriarchis tamen, iam per conniuentiam quandam concessa, vt iam supra ad *per. I. sect. III. §. XIX.* obseruatum; itemque *diuortium*, etiam extra casum adulterii, ob causam non quamcumque, sed grauiorem, *Deut. XXIV. 1.* & *Matth. XIX. 7.* porro *ius leuiratus*, patriarcharum aetate itidem iam vsitatum, vt supra ad *per. I. sect. III. §. XIX.* docuimus; hinc a Mose ob causas grauissimas adprobatum confirmatumque, *Deut. XXV. 5. seqq.* denique matrimonium cum defunctae vxoris sorore, non praeceptum, sed permissum, adeoque matrimonii institutioni repugnans, attamen tolerandum ob rationes varias, quas exposui *institut. theolog. moral. part. II. cap. III. sect. VI. ad §. XIII.* Haec omnia, quae in compendio indicauimus, ex ipsorum Ebraeorum, qui etsi optimi suarum legum interpretes videri volunt, non tamen semper hic rem acu tangunt, mente sententiaque edisserit IO. SELDENVS, in *vxore ebraea;* cui iungendus IOANNES BVXTORFIVS, in dissertatione de *sponsalibus* & *diuortiis.* His omnibus accedit lex plane singularis, de innocentia mulieris, adulterii suspectae, per aquas amaras exploranda, *Num V. 12. seqq.* qua Deus zelotypiae virorum aliquid indulgere voluisse videtur; & de qua Ebraei plura disputant, in tractatu talmudico סוטה, quem in linguam latinam transtulit, notisque eruditis illustrauit IO. CHRISTOPHORVS WAGENSEILIVS; cui iungendus ANDREAS ACOLVTHVS, in peculiari commentatione, de *aquis amaris maledictionem inferentibus.*

§. XXXIV.

Sed rempublicam quoque Ebraeorum rite constituit Moses; in qua cum summum imperium penes ipsum Deum esset, singularis plane eius forma fuit, cui inter reliquas gentes nulla vnquam similis fuit, recte ideo *theocra-*

tia dicenda. Praecipuis namque, vt reliqua taceam, summi imperii partibus ipse functus est Deus. * Interim magistratus inferiores, qui eius velut vicibus fungerentur, constituti erant. ** Synedrii autem, quod apud iudaeos deinceps fuit, origo, minime ad haec tempora referenda videtur. *** Sed vt ordine quoque cuncta fierent, omniumque securitati consuleretur, legibus ciuilibus saluberrimis, iisque genio populi accommodatis, cautum fuit. *

* Etsi Ebraei, quamdiu in Aegypto commorati sunt, sine omni ordine non vixerint, in rempublicam tamen demum coaluerunt, cum inde educti, & a Pharaonis tyrannide liberati, sui iuris facti sunt. Tum enim rempublicam Numinis iussu in hac gente Moses instituit. Cumque a ciuilium rerum magistris certae rerumpublicarum formae constitui soleant, quaenam Ebraeorum reipublicae tribui debeat? inter viros eruditos disputari solet. Nonnulli, quod mireris, aristocratiam in hac gente, priusquam ad reges summa rerum perueniret, obtinuisse, contendunt, vt PETRVS GALATINVS, CAROLVS SIGONIVS, aliique apud HENNING. ARNISAEVM, *relect. polit. lib. II. cap. IV.* Alii in contrarium velut currentes, Mosique regiam tribuentes potestatem, monarchiam in ea sibi videre videntur, vt ADRIANVS HOVTVYNVS, iureconsultus Batauus, in *monarchia Ebraeorum, cap. II. p. 7. seqq.* At longe rectius hac de re iudicauit FL. IOSEPHVS: οὐκοῦν ἄπειροι μὲν αἱ κατὰ μέρος τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν νόμων παρὰ τοῖς ἅπασιν ἀνθρώποις διαφοραί· οἱ μὲν γὰρ μοναρχίαις, οἱ δὲ τῶν ὀλίγων δυναστείαις, ἄλλοι δὲ τοῖς πλήθεσιν ἐπέτρεψαν τὴν ἐξουσίαν τῶν πολιτευμάτων. Ὁ δὲ ἡμέτερος νομοθέτης εἰς μὲν τούτων οὐδοτιοῦν ἀπεῖδεν, ὡς δ᾽ ἄν τις εἴποι βιασάμενος τὸν λόγον, Θεοκρατίαν ἀπεῖπεν τὸ πολίτευμα, Θεῷ μᾶλλον μόνῳ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ κράτος ἀναθείς· *innumerae sunt particularium gentium & morum apud omnes homines differentiae: alii siquidem monarchiis, alii oligarchiis, alii vero democratiis, reipublicae potestatem commiserunt. Noster autem legislator, nil horum intendens, veluti si quis haec dicendo, mensuram transcendat verbi, politiam nostram* THE-

OCRA-

OCRATIAM *declarauit, Deo praecipue principatum assignans & potentiam; contra Apion. lib. II. p. 1071.* Suffragantur ei plerique, immo non suffragari nequeunt, si modo reipublicae Israeliticae constitutionem paulo accuratius secum expendunt. Primo namque, si per omnes summi imperii partes ire placeat, eas a Deo ipso administratas deprehendimus. Sic leges optimas, sanctissimas, iustissimasque, genio quoque ac indoli huius gentis apprime accommodatas, tulit, easque solenni quadam ratione promulgauit, *Exod. XIX XX.* neue dubitare Israelitae vlla ratione possent, ipsum Deum harum legum auctorem esse, ipsemet decem verba, summam legum continentia, pronuntiauit: idque tanta maiestate, tantoque splendore, vt populus eum non ferens Mosen internuntium inter se atque Deum esse vellet, *Exod. XX. 19.* Reliquas leges diuersis temporibus Israelitis equidem Moses indicauit, sed tanquam a Deo, non a se ipso, profectas, nunquam non solennem istam formulam: *& dominus Mosi dixit*, praemittens. Praeterea iudices & magistratus inferiores Deus ipse constituit, *Num. XI. 16. seqq. Deut. XVII. 8. 9. 10. 11.* Et licet hic ordo in caussis decidendis seruaretur, vt grauiores ad ipsum Mosen deferrentur, hic tamen nunquam propria auctoritate & velut pro imperio respondit, sed Deum ipsum consuluit, & ex eius sententia controuersias decidit. *Exod. XVIII. 19.* Quod & speciatim exemplo filiarum Zelaphead patet, in quarum caussa Deus ipse sententiam tulit, & hereditatum iura definiuit, *Num. XXVII. 7. 8. 9.* Neue quis obuertat, Mosis saltem tempore haec ita se habuisse, eum cogitare velim, vrim & thummim Israelitis ideo concessa, vt in caussis grauioribus semper Deum ipsum consulere possent. Iam si belli suscipiendi pacemque faciendi ius consideres, penes Deum ipsum illud fuisse, nemo dubitauerit. Ipsius nutu, capienda pariter ac deponenda arma erant. Sic victi Amalekitae, sic Emorraeorum & Basanensium reges Sichon & Ochus obtriti, sic debellatae Cananaeae gentes variae. Hinc & leges in bellis gerendis a Deo ipso praescriptae, *Deut. XX. 10. seqq.* & quis ordo in castris metandis, quamdiu in itinere constituti erant, obseruandus esset, illis iniunctum. *Num. II. 1. 2. 3. seqq.* Legatos equidem Mosen ad Edomaeorum regem pariter ac Emoraeorum misisse, ad innoxium per eorum terram pe-

tendum transitum, *Num. XX. 14. 15. seqq.* & *Deut. II. 26. 27.* legimus. Id vero propria auctoritate, ac sine nutu ac voluntate Numinis eum fecisse, quis existimet? De iure circa sacra, quod primo loco commemorandum fuisset, nullum itidem est dubium. Non suo enim, sed Dei nomine Mosen praecepisse, quae ratio esset Numen colendi, is demum abnuet, qui nunquam libros Mosaicos inspexit. Ceterum licet in his omnibus Mosi hinc inde quaedam tribuantur, hoc tamen non aliter intelligendum, quam quod Deus opera ac ministerio eius vsus sit. Quod cum non animaduerteret, aut animaduertere nollet ADR. HOVTVYNVS, perperam inde collegit, Mosen regem fuisse, regiaque potestate gauisum. Quasi vero statim reges sint, summique imperantes, qui aliquando illorum vicibus funguntur, atque peragunt, quae ab illis sibi sunt demandata. Sed istum accurate profligauit errorem AD. RECHENBERGIVS, peculiari dissertatione *de ficta Ebraeor. monarchia ante Saulem, in vol. II. dissertation. historico-politicar. §. XXI. seqq. p. 353. seqq.* Non rex, sed seruus Moses fuit, fidelis in omni domo Dei, *Num. XII. 7. Ebraeor. III. 2.* Nec obstat, quod *Deut. XXXIII. 5.* rex dicatur. Praeterquam enim, quod nonnulli haec verba non ad Mosen, sed ad Deum referant, vt iam supra ad §. *XI.* huius sectionis obseruatum, dici ita potuit, quod velut pro-rex, Dei ceu veri regis, vicibus functus sit. Quo sensu & PHILO iudaeus eum *ἄριστον βασιλέα καὶ νομοθέτην*, *optimum regem & legislatorem* appellauit, *lib. II. de vita Mosis, p. 527.* at parum accurate, vt itidem *l. c.* iam docuimus. Theocraticum porro gentis Israeliticae regimen, vt reliqua prosequamur, inde probatur, quod Deus specialiori quadam ratione populi huius curam gessit. Ex Aegypto enim valida manu, maximisque editis miraculis eum eduxit, & ex durissima seruitute ereptum sibi tanquam proprium & peculiarem asseruit, federe speciali cum eo ad montem Sinai inito, *vt peculium Dei, prae omnibus terrae populis, & regnum sacerdotum* essent, si federis leges seruaturi essent, *Exod. XIX. 5. 6.* Praeterea non vnum clementiae singularis erga eum documentum edidit, viamque in deserto per columnam ignis & aëris monstrauit, immo suae praesentiae hoc symbolum esse voluit, de omnibus ad vitam necessariis ei prospexit, pericula quaeuis auertit, & maximis incommodis per ingentia subin-

ſubinde miracula liberauit, tandemque hoſtibus illorum proſtratis atque disiectis, in terram patribus eorum promiſſam, illisque ad poſſidendum ex ſingulari gratia donatam, introduxit. Denique nec externa theocratici regiminis ſigna deerant. Tabernaculum ad formam a Deo ipſo monſtratam, accurate conſtructum, regii cuiusdam domicilii ſpeciem praebuit: quaeque in eo agebantur, venerationem ſummam ac reuerentiam, maximo potentiſſimoque rege praeſente demonſtrandam arguebant, ſacerdotibus cum Leuitarum grege, ſeruitio iſtius deſtinatis, ordine quodam inter eos obſeruato, vt inter regum quoque miniſtros alii alios dignitate ſuperant, & nonnullis propius adire regem licet, quam aliis. Atque hoc Gideon probe intellexit, regnum Ebraeorum acceptare nolens, addita ratione: *Iehoua Deus rex veſter erit. Iud. VIII. 23.* Cauſae, cur Deus tale regimen in gente ebraea eſſe voluerit, variae adferri poſſunt. Praecipua haud dubio eſt, quod gratiam ſuam atque fauorem ſingularem ita erga hanc gentem declarare voluerit, quod & non luculentiori facere potuit ratione; ſimul &, quale ſpirituale Meſſiae regnum, ſuo tempore per orbem vniuerſum erigendum, futurum esſet, hoc ipſo ſignificare voluit. De duratione ſtatus theocratici in gente ebraea in ſequentibus ſuo loco dicetur, de quo & plura dabunt HERMANNVS WITSIVS, peculiari oratione, THOMAE GODWINI libro, cui titulus: *Moſes & Aaron*, praemiſſa; HERMANNVS CONRINGIVS, de *republ. Ebraeor.* §. *VII. & ſeqq.* cumprimis IOANNES SPENCERVS, diſſertatione de *theocratia iudaica*, erudita & lectu digna, ſi nonnulla, quae & hic cenſuram merentur, demas, quae extat in opere eius, de *legibus Ebraeor. ritualib. pag. 300. ſeqq.*

** Hoc iam ex antea dictis conſtat. Addantur, quae ſupra ad §. *XVII.* huius ſectionis diximus.

*** Iudaeorum conſtans eſt haec ſententia, ſynedrium vel concilium magnum, in quo iudices, ſeniores, adſeſſores, LXX adſcripti erant, a Moſe ipſo conſtitutum, ſemper deinceps ſub iudicibus, regibus & pontificibus, ad extremam vsque populi iudaici euerſionem ea in vrbe manſiſſe, in qua ſanctuarii ſedes atque arx reipublicae eſſet. Multa alia de perſonis in illud cooptandis, deque coopta-

cooptatione ipsa, itemque de auctoritate, & quae reliqua sunt eiusdem generis, disputant, quae ex illorum scriptis diligenter collecta, in notissimo opere de *synedriis Ebraeorum*, exhibet IOANNES SELDENVS. Vt autem in multis aliis, ita & in illa de synedrii magni origine sententia, Ebraeorum magistros falli, viris doctis obseruatum est. Scripturae loca, ad quae prouocant, id, quod cupiunt, non euincunt. Namque *Exod. XVIII. 20. 21.* Moses decuriones, pentacontarchos, centuriones, chiliarchos instituisse dicitur. Synedrii nulla ibi mentio. Propius equidem ad rem accedere videntur, quae *Num. XI. 16.* narrantur de consessu LXX virorum, qui iussu Numinis vna cum Mose onus populi portaturi essent. At hunc consessum conuenire cum synedrio magno, prout a iudaeorum magistris pingitur, vnde probabitur? Caussa instituti istius consessus erat, vt laboris & inuidiae, quae in illum vnice redundabat, parte, Moses subleuaretur. Qua cessante, cessare etiam consessus ille poterat. Nec enim vel verbo innuitur, quod perpetuus ille consessus esse, semperque durare debuerit. Nec ex loco *Deut. XVII. 9.* eiusmodi quid colligas. Sacerdotes saltem, tanquam legum peritos, & Leuitas, iudicemque, siue ordinarium, siue extra ordinem a Deo excitatum, si quis caussam quandam habeat, adeundos, a Deo praecipitur. Iudicium aliquod certo personarum numero constans, a Deo constitutum esse, ne verbo quidem innuitur. Accedit, quod nec sub Iosua, nec sub iudicibus, nec sub regibus vel minimum synedrii cuiusdam vestigium occurrat, si discedas ab iis, quae Ebraeorum magistri pro lubitu comminiscuntur. Mitto reliqua, quae contra synedrii istius antiquitatem vrgeri possent, quaeue in compendio exhibet HERMANNVS WITSIVS, *miscellan. sacror. part. I. lib. II. dissertat. III. §. LXXX. seqq. pag. 558. seqq.*

* Recensere hasce leges, aut explicare, nostri non fert instituti ratio. Faciunt hoc alii, vt CONSTANTINVS L'EMPEREVR, de *legibus Ebraeorum forensibus*, IOAN. HENRICVS HOTTINGERVS, de *iure Ebraeorum*, GVIL. ZEPPERVS, in *legum Mosaicarum forensium explanatione*, anno M DCC XIV tertia vice cum IOAN. HENRICI SCHRAMMII notis, Herbornae recusa, aliique; ne quid de illis dicam, qui collationem inter leges Ebraeorum ac Romanorum, aliarumque gentium insti-

instituerunt, quos indicaui in *introduct. ad histor. philosoph. Ebraeor. pag. 407.* In certas classes eas dispositas videre licet apud IOS. ARNDIVM, in *manuali legum Mosaicarum*, & MELCHIOREM LEIDEKKERVM, de *republ. Ebraeor. libr. V. cap. VIII. pag. 291. seqq.* Nos id modo obseruamus, in legibus hisce summam Numinis sapientiam conspici, cum nihil, quod non aequum, iustum, genioque & indoli gentis prorsus accommodatum sit, contineant. Quare non sine ratione in iis commendandis copiosus & facundus est PHILO iudaeus, hinc inde hocce argumentum tractans. Inter alia vero & ex perennitate harum legum, praestantiam illarum comprobari posse putat. *Aliarum gentium iura, inquit, si quis cogitatione percenseat, innumeris de causis antiquata inueniet, bello, tyrannide, aliisque improuisis casibus, vt solet fortuna ludere; interdum etiam prae nimia felicitate lasciuientes quidam colla subduxerunt legibus, vt vulgus est in rebus secundis insolens, comitante saturitatem superbia: lex autem semper pugnat cum superbia:* τὰ δὲ τούτου μόνου βέβαια, ἀσάλευτα, ἀκράδαντα, καθάπερ σφραγῖσι φύσεως αὐτῆς σεσημασμένα, μένει παγίως ἀφ' ἧς ἡμέρας ἐγράφη μέχρι νῦν, καὶ πρὸς τὸν ἔπειτα πάντα διαμενεῖν ἐλπὶς αὐτὰ αἰῶνα ὥσπερ ἀθάνατα, ἕως ἂν ἥλιος καὶ σελήνη καὶ ὁ σύμπας οὐρανός τε καὶ κόσμος ᾖ· *Sola nostra lex firma, immobilis, inconcussa, tanquam obsignata naturae signaculis, manet, ex quo scripta est in hodiernum vsque, & spes est, mansuram per omnia secula immortalem, donec sol, luna, coelum, totusque mundus manebit; de vita Mosis lib II. pag. 656.* Plura eundem in modum ibi addit, & alibi disserit, verissima, si generatim de lege Mosis intelligantur, non aeque de ceremonialibus & forensibus, quae, etsi in se praestantissimae, ita tamen comparatae erant, vt finem habere possent, quem & reuera habuere. Non minus splendide de legibus Mosaicis differit, earumque prae aliarum gentium legibus praestantiam variis rationibus comprobat FL. IOSEPHVS, *lib. II. contra Apionem p. 1071. seqq.* quorum quaedam ex eo repetit EVSEBIVS, *praep. euang. lib. VIII. c. VIII. p. m. 361. seqq.* qui & *c. VII. p. 357. seqq.* nonnulla huc spectantia ex PHILONE recitauerat. Idem IOSEPHVS auctor est, leges Mosaicas ad plures gentes transiisse, nec temere vllam Graecorum aut barbarorum esse

ciui-

ciuitatem, ad quam non peruenerint: ὑφ' ἡμῶν τε διηλέγχθησαν οἱ νόμοι καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀνθρώποις ἀεὶ καὶ μᾶλλον αὐτῶν ζῆλον ἐμπεποιήκασι· *a nobis itaque declaratae sunt leges, & cunctis aliis semper hominibus zelum sui potius praebuerunt; loc. cit. pag. 1081.* In eandem & alii ingressi sunt sententiam, & in variarum gentium, praesertim Graecorum ac Romanorum legibus, vestigia ebraicarum se deprehendisse sibi visi sunt. Post IVSTINVM, CLEMENTEM Alexandrinum, EVSEBIVM, aliosque, id cumprimis, euincere voluit PETRVS DANIEL HVETIVS, in *demonstrat. euangel. part. I. prop. IV. cap. XII.* vbi in eo totus est, vt probet, *ex Mosis libris complures manasse variarum gentium leges, ritus ac historias.* Et negari nequit, Graecorum Romanorumque leges in variis capitibus cum legibus Ebraeorum conuenire. Id exemplo legum Solonis ipsemet olim comprobaui in dissertatione, qua *legum Solonis ac Mosaicarum collationem* exhibui, quae extat in *sapientia veterum, seu dictis septem Graeciae sapientum explicatis.* Quodsi etiam Graecorum cum Aegyptiis commercia cogitemus, facile rationem perspiciemus, qua ebraearum legum notitia ad eos peruenire potuerit. Quod confirmare videtur HERODOTVS, dum auctor est, legem Solonis, qua vnumquemque apud Areopagitas indicare iussit, quo se quaestus genere tueretur, sibique victum compararet, & ignauos puniri, ab Aegyptiis eum accepisse, *libr. II. cap. XXII.* id quod & DIODORVS SICVLVS testatur *lib. I. pag. 32.* Quanquam aliis probabilius videatur, per Phoenices legum ebraearum notitiam ad Graecos venisse. Atque hinc quo pacto & ad Romanos ebraeae leges penetrare potuerint, haud obscurum erit. A Graecis enim eos leges accepisse, vt alios taceam, diserte testatur LIVIVS: *cum de legibus conueniret, de latore tantum discreparet, missi legati Athenas, Sp. Posthumius Albus, A. Manlius, P. Sulpitius Camerinus, iussique inclytas leges Solonis describere, histor. lib. III. cap. XXXIV.* conf. AVR. VICTOR, de *viris illustrib. cap. XXI.* AVGVSTINVS, de *ciu. Dei lib. II. cap. XVI.* add. IAN. VINCENTIVS GRAVINA, in *specimine prisci iuris, pag. 29. opusculorum* Romae, anno M DC XCIX editorum. Ceterum, non diffiteor, caute admodum hac in re versandum esse. Ex qualicunque enim conuenientia, quae inter

inter Graecorum ac Ebraeorum leges intercedit, non statim inferendum, ab his illos leges istas accepisse. Praeterquam enim, quod casu interdum contingere queat, vt legislatores in sanctionibus suis conueniant, cum leges Ebraeorum naturali aequitati sint conuenientissimae, si aliarum gentium legislatores eandem, duce ratione, secuti sint, fieri aliter non potuit, quam vt Ebraeorum aliarumque gentium leges consentirent in multis, & amice inter se conspirarent. Vnde non sine examine, omnia, quae ab auctoribus antea laudatis de Graecarum, hinc & Romanarum, ebraearumque legum conuenientia dicuntur, dimittenda esse, sua sponte patet.

§. XXXV.

De litterarum studiis in gente ebraea vix certi quid afferere licet. In deserto, inque diuturna ista & molestissima peregrinatione iis locum haud satis commodum fuisse, facile coniicere licet. Nec tamen dubium, fuisse inter eos viros sapientia & ingenio, variarumque artium notitia florentes. Eos etiam, quibus pietas curae cordique erat, liberos suos ad omnem honestatem ac sapientiam erudiuisse, dubitare nefas est. At scholas publicas inter eos iam ea aetate fuisse, vix mihi persuadere possum.*

* Quae studiorum ratio in gente ebraea fuerit, cum in Aegypto commoraretur, supra diximus, ad *periodi I. sect. III.* §. *XV.* Atque hinc, quo pacto se habuerint, quam diu in peregrinatione ista molestissima fuere constituti, haud difficulter intelligitur. Fuisse, qui varias eruditionis partes, quarum notitiam in Aegypto acceperant, excolerent, & pro temporis, locorumue, in quibus versabantur, conditione, aliis traderent, & ita eas propagarent, non inficias iuerim: modo rursus & hoc mihi concedatur: nihil certi hac de re constare. Diuinarum vero rerum cognitione, quae ad salutem consequendam necessaria est, animum imbuendi nulla vtique iis deerat occasio. Moses ipse non tantum per quadraginta annos doctoris munus sustinuit, diuinam illis patefaciens voluntatem, sed singulis quoque patri-

bus familias ſerio iniunxit, vt, quae illis praeceperat, filiis ſuis diligenter inculcarent, *Deut. VI. 7.* Per *filios* hic equidem *diſcipulos* intelligit R. SALOM. IARCHI, ac ſi non de parentum, ſed de praeceptorum officio ſermo eſſet, ſine omni neceſſitate a propria ac genuina verborum ſignificatione diſcedens. Non tantum autem patribus familias haec cura liberos erudiendi incumbebat, ſed, cum vix ſperandum eſſet, omnes aeque diligentes hac in re futuros, & ne ſic quidem populi ignorantia diſpelli poſſet, ſacerdotibus inſuper ac Leuitis, vt ſupra obſeruatum eſt, idem demandatum. conf. *Deuter. XXXIII. verſ. 10.* Nec dubium, quin iſto officio, prout occaſio tulerit, ſubinde functi ſint. Scholas autem publicas, eo modo conſtitutas, quales hodiernae ſunt, iam tum fuiſſe, inde, mea opinione, colligere non licet. add. IAC. ALTINGII oratio, *hiſtoriam academiarum ebraearum* exhibens, quae prima eſt, in *heptade orationum, diſſertationibus* eius *academicis* addita, *pag. 280.*

§. XXXVI.

Nec defuerunt, qui ea aetate veritati doctrinae coeleſtis ſe opponerent, eamque obſcurarent erroribus ſuis atque praeſtigiis. De Aegyptiorum magis hoc certum eſt, quos inter Iannes & Iambres commemorantur.* De Bileamo diſputari ſolet. Id conſtat, quod veri quidem Dei cognitione imbutus, diuinis tamen neutiquam obtemperans monitis, peſſimis artibus ad ſcortationem ac idololatriam gentem Iſraeliticam pelliciendo, eam perdere voluerit, meritoque inde obtinuit, vt in omne aeuum execrabile eius nomen eſſet.** Idololatriam praeterea atque ſuperſtitionem paſſim hac aetate magna incrementa ſumſiſſe, non eſt, quod dubitemus, ad quam & ipſi Ebraei aegyptiorum rituum memores, ſe pronos, vituli aurei cultu demonſtrarunt.*** Iidem aliarum quoque gentium hoc ipſo tempore ſe contaminarunt idololatria, & Molochi,* & Baalis Peor ** cultum recipientes. Quorum ille

ille cum apud Ammonitas, hic apud Moabitas in veneratione fuerit, & haſce gentes foediſſima iam tum ſuperſtitione infectas fuiſſe, inde diſcimus. Diuinationes, ſimileſque artes magicas ac idololatricas itidem in vſu apud varias gentes fuiſſe, leges Moſaicae contra illas latae nos ignorare non ſinunt; *** quod & de oraculis quibuſdam gentilium cenſendum. *

* Vt antiquiſſimis temporibus ſapientiae ſtudia in Aegypto floruerunt, ita iam Moſis aetate, immo ante eam hi ipſi Aegyptiorum ſapientes inter ſuperſtitionis ac impietatis promotores praecipuum occuparunt locum. Sine illis ſi fuiſſet Pharao, forte promtius ac lubentius diuinae voluntati morem geſſiſſet, ſaltem facilius miraculis Moſis conuinci potuiſſet. Iſtorum hominum diuerſos fuiſſe ordines, ex *Exod. VII. 11.* diſcimus, vbi memorantur חכמים מכשפים & חרטומים; quorum vltimi & primi etiam *Geneſ. XLI. 8.* occurrunt. Per חכמים *ſapientes*, nonnulli viros eruditos inter Aegyptiorum ſacerdotes intelligunt, qui magicarum ſimul artium fuerint periti. Vocem מכשפים diuerſimode reddunt. LXX interpretes *Φαρμακοὺς* vertunt, plerique praeſtigiatores interpretantur, alii diuinos, ſeu qui diuinationi operam dederint. Certum eſt, & eos ſuperſtitioſas artes, quaecunque demum fuerint, coluiſſe, & a quibus Pharao ſibi aliquid ſubſidii pollicitus ſit. De voce חרטומים eiusque origine, magna inter eruditos eſt contentio. Alii ex aegyptiaca, alii ex arabica, alii ex perſica lingua eam repetunt. Refert varias hac de re ſententias, & fuſe in eas inquirit SAM. BOCHARTVS, *hieroz. part. II. lib. IV. c. XVIII.* ipſeque apud Arabes ſe vocis iſtius originem ſibi inueniſſe viſus eſt. IOAN. CLERICVS vocem hanc a radicibus chaldaicis & ſyriacis חור *vidit*, & טום *claudere* deriuandam cenſet, eo quod clauſa & ignota aliis hominibus videre ſeu ſcire exiſtimabantur magi, ſeu harioli, ad *Geneſ. XLI. 8.* AVGVSTO PFEIFFERO contra placet ſententia illorum, qui a verbo ſyriaco ܚܪܛ *incidit, inſculpſit,* vocis huius originem arceſſunt, cum characteribus ad magiam exercendam vti eiusmodi hominibus ſolenne ſit, *dub. vex. cent. I.*

cent. I. loco LXXXVIII. pag. 222. vbi & aliorum ſententias adfert. Nobis perinde eſſe poteſt, quaecunque demum vocis origo ſit, cum ex locis ſcripturae ſacrae, in quibus occurrit, certum ſit, ea *magos*, ſeu *incantatores*, ſignificari. vid. *Dan. I. 20. II. 2.* Sapientum apud Aegyptios varios ordines fuiſſe, conſtat ex CLEMENTE Alexandrino *ſtrom. libr. VI. pag. 633.* Ad quemnam ex iſtis חרטומים referendi ſint, non liquet, niſi NVMENIO forte adhibere fidem velis, qui Iannem & Iambrem ex ordine τῶν ἱερογραμματέων fuiſſe perhibet, apud EVSEBIVM *praeparat. euangel. lib. IX. cap. VIII.* Namque de Ianne & Iambre potiſſimum intelligendum, quod Moſes de חרטומים dicit. Nobis id ex hiſce condiſcere licet, viros ſapientes & ſacerdotes in Aegypto, qui veritatis cuſtodes & conſeruatores eſſe debebant, maximos eius fuiſſe corruptores, eosque, qui veri Dei cognitionem vel maxime inculcare ac propagare debebant, eandem ſummo ſtudio oppreſſiſſe, aliosque ab ea abduxiſſe. Quod illorum exemplum & alii magno numero ad hodiernum vsque diem imitati ſunt. Duos ex illis, qui haud dubio praecipui fuerunt, Iannem & Iambrem dictos, nobis non conſtaret, niſi ipſe Paulus apoſtolus hoc nos condocuiſſet, *II. Tim. III. 8.* Eorundemque & apud iudaeos pariter & ethnicos mentio iniicitur. Namque & paraphraſtae chaldaei, IONATHAN & Hieroſolymitanus eorum ad *h. l.* meminerunt, & talmudici ſcriptores in tractatu *menachoth cap. IX.* ex ethnicis autem PLINIVS *hiſtor. natur. lib. XXX. cap. I.* cumprimis NVMENIVS, Pythagoraeus, cuius illuſtre hac de re teſtimonium extat apud EVSEBIVM, *praep. euangel. lib. IX. cap. VIII.* quod iam ſupra ad §. *V.* huius ſectionis recitauimus, vbi & PLINII verba iam produximus. conf. & HENR. HAMMONDVS, ad *II. Tim. III. 8.* & SAM. BOCHARTVS, *hierozoic. part. I. lib. II. cap. LIII.* Quaeri ſolet, vnde iſti auctores, ipſeque Paulus huius rei notitiam habuerint, eo quod Moſes nomina iſta magorum non prodiderit? IOAN. DRVSIVS in eam ingreditur ſententiam, ex libro quodam veteris eccleſiae apocrypho, cuius titulus *Iannes & Iambres*, & cuius meminerit ORIGENES *tract. XXXV.* in *Matth.* haec deſumta eſſe, indeque tum ad iudaeos, tum ad ethnicos iſtorum magorum nomina promanaſſe, immo ad ipſum Paulum, in *Henoch. cap. XIX.* Mihi vero longe probabilior illorum videtur ſen-

sententia, qui in commentariis publicis Aegyptiorum, quos *libros sacros* vocabant, & quorum DIODORVS SICVLVS meminit *libr. I. p. 64.* ea, quae Mosis tempore gesta sint, adeoque & haecce magorum nomina consignata fuisse, existimant. Inde enim facile fama huius rei cum ipsis magorum nominibus, ad iudaeos pariter ac ethnicos peruenire potuit. Ad Paulum vero apostolum quod attinet, illis haud inuitus subscribo, qui ex diuina reuelatione istud ei innotuisse, contendunt; quod recte quoque obseruat LEO ALLATIVS, *differt. de engastrimytho cap. XX.* In NICODEMI pseudo-euangelio, vt hoc ὡς ἐν παρόδῳ notemus, vocantur *Iannes* & *Mambres*; sed & *II. Tim. III. 8.* quidam codices iam olim habuere Μαμβρῆς, vt vel ex veteri latino interprete patet; quemadmodum & in tractatu talmudico antea allegato pro Iambres, est Mambres. Sed Iambres verum nomen esse, vel inde patet, quod ita NVMENIO vocetur apud ORIGENEM, *lib. IV. contra Celsum, pag. 199.* & apud EVSEBIVM, *loc. cit.* vt recte obseruat vir doctissimus, IOANNES ALBERTVS FABRICIVS, in *codice apocrypho N. T.* ad *euangelium Nicodemi pag. 250.* De portentis, quae magi isti aegyptiaci ediderunt, fuerintne vera miracula, an saltem praestigiae, supra iam disputauimus ad §. *V. huius sectionis.* Ceterum cum *Exod. XIV. 2.* vox *Baalzephon* occurrat, nonnulli quidem ex Ebraeorum magistris, idolum aliquod ἀποτρόπαιον intelligunt, a magis aegyptiis arte Telesmica, ad siderum positum fabricatum, & iuxta sinum Arabicum collocatum, quod vi magica viatores, praesertim Israelitas, fascinaret, retineret, & perplexos redderet. vid. ABEN ESRA ad *h. l.* & IO. HENR. HOTTINGERVS, *smegm. orient. p. 429.* Sed quid de eiusmodi imaginibus censendum sit, patet ex iis, quae supra de teraphim disputauimus. Rectius itaque sentiunt, qui Baalzephon, nomen oppidi esse existimant. vid. IOAN. SELDENVS, *de diis syris, syntagm. I. cap. III.*

** Bileamus hicce vocatur filios Beor, *Num. XXII. 5.* quod Petrus per mutationem litterarum, apud Graecos haud adeo insuetam, effert *Bosor. II. ep. II. 15.* fuitque ex Pethora, Syriae vrbe *Num. XXII. 5. & XXIII. 4.* Ea scilicet Syria intelligitur, quae inter Euphratem & Tigrim sita, Mesopotamiae nomine venit. Vixerat

rat in eo tractu apud Labanem socerum Iacobus, filiosque omnes ibi, excepto Beniamine, genuerat; vnde fieri potuit, vt ad veri Dei cultum nonnulli traducerentur, ex quorum posteris & Bileamus forte fuit, veri Numinis cognitione imbutus. Falluntur, qui ex voce פתורה *Num. XXII. 5.* colligunt, Bileamum somniorum interpretem & aenigmatum explicatorem fuisse, quia פתר est *interpretari;* quibus exemplum praeiuit interpres vulgatus, hanc vocem per *ariolum* reddens; constat enim, hocce nomen esse proprium vrbis in Mesopotamia. conf. *Deut. XXIII. 4.* HIERONYMVS & cum eo alii quidam, eum ex veteri Ebraeorum traditione eundem esse putant cum Elihu, vno ex amicis Iobi: sed futilem illam traditionem esse, omnique fundamento destitutam, ostendit FRIDERICVS SPANHEMIVS, *in historia Iobi cap. XV.* §. *XVIII. XIX.* Quo loco vero habendus sit Bileamus, quaeritur. Nonnulli, tum veterum, tum recentiorum, eum pseudo-prophetam, magum, ariolum fuisse, existimant, qui praestigiis suis homines fascinauerit, daemonisque mali opera admiranda perpetrare, aut res abditas ac occultas inuestigare, hinc & praedicere futura in animum induxerit, magnamque hinc apud homines credulos consecutus sit auctoritatem. Ita AMBROSIVS *lib. VI. epist. XXXVII.* GREGORIVS NYSSENVS, *de vita Mosis*, CYRILLVS, *lib. VI. de orat.* AVGVSTINVS, *quaest. XLVIII. in Num.* THEODORETVS, *quaest. XL. seqq.* aliique, quibus plurimi tum ex nostratibus, tum ex Romanensibus, & reformatae ecclesiae doctoribus suffragantur, laudati GEORGIO MOEBIO, *in historia prophetae Bileami disp. II.* §. *XXXIII. p. 33. seqq.* add. & ISAACVS VOSSIVS, *de Sibyllis cap. VII.* itemque HERM. WITSIVS, *miscellan. sacror. part. I. lib. I. cap. XVI.* §. *XXXIII. seqq.* Alii contra, eum verum Dei prophetam fuisse, virumque prorsus insignem, non dubitant, vt TERTVLLIANVS, *lib. IV. adu. Marcionitas cap. XLV.* HIERONYMVS, *in quaestionib. ebr. ad Num. XXII.* FL. IOSEPHVS, *lib. IV. antiquit. iudaic. cap. VI.* & ex recentioribus plurimi, eidem GEORGIO MOEBIO laudati *l. c. p. 34 seqq.* quibus & ipse accedit. Ex ebraeis doctoribus nonnulli eo vsque progressi sunt, vt eum ipsi Mosi aequiparare non dubitauerint. Cum enim *Deuteron. XXXIV. 10.* dicitur: *Non surrexit propheta amplius* IN ISRAEL, *sicut Moses: non in Israel,* inquiunt,

quiunt, *sed in populis mundi surrexit. Et quis ille? Bileam.* Mihi rem omnium optime expedire videntur, qui Bileamum equidem virum improbum & nequam, saltem eo tempore, quo in gratiam Balaki auaritia excoecatus, nihil non egit, vt gentem Israeliticam perderet, fuisse, concedunt, at idololatram, magum, ariolum fuisse, abnuunt. Nec a vero me aberrare existimo, si dixerim, Bileamum, priusquam a Balako euocaretur, ad maledicendum Israelitis, fuisse hominem probum, verique Dei cultorem sincerum, cui ideo Deus se patefacere singulari ratione consueuerit: at per dona a Balako oblata ita captum, vt a pristina pietate deflecteret, & insigne ac in omne aeuum memorandum horrendae *ἀποστασίας* exemplum praeberet. Haud difficulter illud demonstrabimus, si paucis perlustremus, quae de eo a Mose memoriae prodita legimus. Insignem viri famam ac existimationem fuisse, oportet, cum ea permotus Balakus Moabitarum ac Midianitarum senes ad eum miserit, magna mercede oblata, si Israelitis malediceret. In ea itaque Balakus fuit opinione, virum hunc Deo longe esse gratissimum, qui precibus suis, quicquid vellet, ab eo impetrare posset. Quam opinionem licet forte magus ac ariolus praestigiis suis sibi comparare potuerit, non minus tamen in veri Dei cultorem, eumque pietate insignem, quadrat. Cum legati regis mandata ei exposuissent: *pernoctate*, inquit, *hic hac nocte, & vobis referam verbum, quod Iehouah mihi dixerit.* Non daemonem, non idolum, sed verum Deum se consulturum, profitetur: nec mentitur; cum reuera Iehouah, quid fieri vellet, illi reuelauerit. Veri itaque Dei cultorem, non magum, non ariolum hic agnoscas. Vt anxie inquiramus, vnde nomen Iehouah illi innotuerit, necesse non est. Cum enim supra ad §. *III.* huius sectionis, euictum sit, id patriarchis ante Mosen ignotum non fuisse, haud difficulter intelligitur, eius notitiam ad alios quoque homines pios, & adeo ad ipsum Bileamum peruenire potuisse. Bileamus, cum a Deo admonitus esset, sibi cum legatis istis neutiquam eundum esse, nec fas esse, populo illi imprecari mala, cui Deus ipse benedixisset, diuino mandato statim obtemperat, legatosque dimisit. *Redite*, inquit, *in patriam vestram, nam Iehouah mihi, vt eam vobiscum, permittere recusat.* Nec dubium, quin munera, quae se-

Cccc cc cum

cum attulerant, recusauerit. Ea vocantur קסמים *incantamenta*; HIERONYMVS vertit: *diuinationis pretium*: munera scilicet intelliguntur, quibus gratiam ei referre volebant, si mala Israelitis imprecatus esset, simulque eum permouere, vt eo lubentius votis regis assurgeret. Si ita porro se gessisset Bileamus, optime rebus suis consuluisset. Sed, qui primum regis impetum repulerat, alterum non aeque sustinere potuit. Iterum enim ad eum Balakus legatos misit, plures honoratioresque prioribus, ampliora etiam praemia offerens. Quae cum videret Bileamus, initio quidem recte & cordate respondit: *etsi mihi dederit Balakus plenam domum suam argento & auro, non sustinuero, praeter imperium Iehouae Dei mei, paruum aut magnum quidquam agere*. Nihil profecto dicit, quod non hominem probum verumque veri Dei cultorem deceat. Quia autem simul legatos manere iussit, vt cognosceret, quid Deus porro secum locuturus sit, documentum inde capere licet, eum iam tum forte munerum aut pollicitationum splendore ac magnitudine captum, vacillare coepisse. Rectius vtique fecisset, si mandato diuino, de quo dubitare non poterat, accurate inhaerendo, istis hominibus non amplius praebuisset aurem. Interim a Deo hocce responsum tulit: *quandoquidem te accersitum venerunt viri illi, surge, ita cum illis, verumtamen, quod tibi dixero, facito*. Quae verba aliquid difficultatis habent. Reuera enim Deum noluisse, vt ad Balakum iret, constat. Absit vero, vt hinc, aut mutabilem Deum esse, aut aliud velle, aliud prae se ferre, concludamus. Talia vel cogitare, nefas. Recte, ni fallor, iam ex veteribus THEODORETVS atque AVGVSTINVS obseruarunt, permissionem saltem his verbis innui, sine adprobatione, vt sensus sit: quandoquidem responso iam tibi dato non vis acquiescere, vadas per me licet; sed tuo periculo. Nec enim Dei erat, vi quadam retrahere hominem, aut coercere, voluntatem eius iam satis edoctum. conf. GEORGIVS MOEBIVS *l. c. differt. III.* §. *XIX. seqq. p. 57. s. qq.* Quae Bileamo in itinere constituto contigerint, & quo pacto exceptus sit a Balako, nota sunt ex *Num. XXII. 21.* vsque *ad finem*. De asina, voce humana loquente, iam supra diximus, ad §. *XXVII.* huius sectionis. Deus equidem, cum Bileamus, se peccasse, agnosceret, ac do-

ac domum reuerti vellet, iterum dixit: *ito cum viris, veruntamen, quod tibi dicam, proferto.* Verum nec illud aliter, quam de permissione, intelligi potest. Interim sapienter Deus haec ita disposuit, vt vel iumenti voce commonefactus Bileamus intelligeret, quantopere Deo Balaki petitum displiceret: liberam tamen illi eo eundi potestatem fecit, tum quod homines ad meliora amplectenda, si sua sponte sequi detrectent, cogere nolit; tum, quod videret, Balakum & Moabitas hac ratione intellecturos, neminem inter mortales esse, qui populo Israelitico, quem Deus protegebat, nocere posset. Ad Balakum ergo cum Bileamus venisset, postera die Baalis excelsa cum rege ascendere iussus est, extrema Ebraeorum castra inde prospecturus. Montium Moabiticorum iuga intelliguntur, in quibus Baali, haud dubio Phehorio, de quo deinceps, sacra fiebant. Bileamus tamen non eo animo isthuc ascendit, vt Baalem coleret, cum potius vero Deo ibidem eum sacra fecisse, statim subiiciatur. Nec aliud quid ex eo colligas, quod septem aedificari ibi altaria, septemque iuuencos, ac totidem arietes sibi adferri voluit. Namque septenarium numerum sibi quodammodo sacrum esse, Deus ipse subinde testatus est. Eundemque in sacrificiis, quae ab amicis Iobi Deus sibi offerri voluit, obseruare licet; *Iob. XLII. 8.* Vnde fere colligas, solenne fuisse viris sanctis ante Mosis aetatem, hunc numerum in sacrificiis obseruare. Videturque in eo aperta quaedam veri Dei confessio contineri, qui intra septiduum omnia fecit. conf. *I. Chron. XV. 26. II. Chron. XXIX. 21.* Dum victimae adolebantur, feorsim secessit Bileamus, vt Dei sibi forte occursuri voluntatem cognosceret. Non semel hoc Bileamo iam antea euenisse oportet, qui ea de re ceu non inusitata loquitur. Quod vt summam viri familiaritatem cum Deo, si ita loqui fas est, arguit, ita nec idololatram nec improbum Bileamum fuisse, cui tam inusitati fauoris documenta Deus dederit, firmiter inde colligitur. Et licet iam auaritia excoecatus magis magisque in propriam perniciem rueret, Deus tamen istam gratiam statim illi subtrahere noluit, partim vt vel hac ratione ruentem retineret ac reuocaret, partim vt Balaki votum, imprecari mala Bileamum Israelitis volentis, irritum redderet. Dicitur de Bileamo: וילך שפי quod vulgatus transfert: *abiit*

 veloci-

velociter; quemadmodum & B. LVTHERVS noster. Alii vertunt *in vallem*, seu locum depressiorem. Quicquid huius sit, secessum quaesiuit Bileamus, vt commode alloquio diuino frui posset. Ad Balakum reuersus accurate ea, quae Deus iusserat, prolocutus est, & non mala, sed bona quaeuis atque fausta populo ebraeo precatus est. Animo iam desciscere a Deo inceperat Bileamus per auaritiam, nec tamen statim eo vsque improbitatis progredi ausus est, vt contra expressum Numinis mandatum ageret. Si magus, si ariolus, si idololatra fuisset, non dubitasset ea proloqui, quae e re sua esse, aut quibus Balako se placere posse, credidisset. Balakus superstitione & cupiditate nocendi Israelitis lymphatus, in alium locum Bileamum deduxit, an is forte aptior esset ad mala quaeuis Israelitis imprecanda. Sequitur Bileamus, sacrisque vt antea instructis, secessit, vt solus mandata Domini exciperet. Cessare demum ab isto instituto Bileamus debuisset; sed animum voluntati Balaki morem gerere cupientem nouo documento prodidit, maximis hoc ipso peccatis se obstringens. Quicquid autem ageret, non alia ei proferre Deus permisit, quam quae fausta & salutaria essent Ebraeis. Agnouitque ipse Bileamus, diuinis decretis reluctari nefas esse, etsi ista decreta libenter mutata vellet. Longe pulcherrimum itaque veracitati & constantiae diuinae testimonium perhibuit, quando *Deus vir non est*, inquit, *vt mentiatur*, *neque filius hominis*, *vt eum poeniteat. An dixerit*, *nec tamen faciet? an locutus fuerit*, *nec tamen id praestabit? Num. XXIII. 19.* Laudat quoque ex eo Israeliticae gentis felicitatem, quod nec *augurium* nec *diuinatio*, superstitiosa scilicet & idololatrica, in ea esset: quod haud dubio non fecisset, si hisce artibus ipsemet addictus fuisset. Quantumuis autem ingratus Balako esset hicce Bileami sermo, vt suam etiam indignationem proderet, diceretque, si diris deuouere Israelis gentem nollet, ne saltem bene ei adprecaretur; spem tamen obtinendi, quod cupiebat, nondum abiecit. In alium itaque iterum concesserunt locum, sacraque, vt antea, ibi fecerunt. Tum Bileamus tandem intelligens, superuacaneum esse, denuo Numinis voluntatem, vt antea, hac super re exquirere, quam satis edoctus erat, non secessit seorsim, vt antea, sed statim ad ea, quae

a Deo proloqui iussus erat, iterum confirmanda, se conuertit. Dicitur: *non iuit, vt modo* (fecerat) לקראת נחשים *in occursum diuinationum*, quod nonnulli ita capiunt, ac si, quoties Bileamus secesserat, non Dominum, sed daemonem malum consuluisset, adhibitis hunc in finem ritibus magicis ac superstitiosis. Proinde hic vocem נחשים in malam partem capiunt, ac si Bileamus artibus illis amplius vti noluerit, quod videret, nihil iis se proficere. Verum haec locum non inuenient, si cogitemus, quod diserte Moses dixerit, non tantum Bileamum in occursum Domini processisse, sed Dominum illi occurrisse, & *verba*, quae proloqui debebat, *in ore eius posuisse, Num. XXIII. 16.* Nihil itaque aliud superest, quam vt vocem נחשים in bonam accipiamus partem, quemadmodum & verbum נחש interdum accipitur, vt sensus sit, eum non, vt antea, secessisse, vt Dominum, quid fieri vellet, rogaret. conf. IACOBVS BONFRERIVS ad *h. l.* Eoque minus nobis hac de re dubitare licet, quod statim additur, *eumque inuasit spiritus Dei*, hoc est, spiritu prophetico repletus fuit, ab eoque ad vaticinia prorsus egregia edenda concitatus. Eo nimirum hoc contingebat modo, quo & alii prophetae a spiritu diuino ad futura praedicenda, seu ea, quae Deus illis immediate reuelabat, proloquenda impellebantur, qui mentis simul & rationis vsum retinebant, nec inuiti & coacti, sed sua sponte & impulsui spiritus sancti morem gerentes, illud faciebant. Illis enim, qui, Bileamum haec omnia inuitum, ac contra animi sententiam pronuntiasse, vt Deus non multo aliter organa eius, ac asinae, mouerit, suffragari prorsus nequeo: etsi me non lateat, versari in hacce opinione PHILONEM atque FLAV. IOSEPHVM, illum *libr. I. de vita Mosis, p. 645.* hunc *antiquit. iudaic. libr. IV. cap. VI.* Atque vt vel hinc colligitur, Bileamum neutiquam magum aut idololatram fuisse, ita contrarium ex iis, quae de seipso praedicat, probari nequit; immo idem potius inde confirmatur. Vocat se ipsum virum שתום עין, quod nonnulli vertunt, *cuius apertus est oculus.* Exemplum his praeiuere LXX interpretes: *Φησὶν ὁ ἄνθρωπος ἀληθινὸς ὁρῶν, dicit homo verax videns.* At rectius vulgatus interpres habet: *cuius obturatus est oculus*, cum שתם idem sit ac סתם *occludere, obstruere.* Atque ita, vt reliquos taceam, ex Ebraeis hoc expli-

cant R. ABEN ESRA, & R. SAL. IARCHI. Nimirum recte se oculis clausum vocat, eo quod angelum Domini non vidisset, quem asina eius viderat: quanquam alii aliter haec verba capiant, vt apud IAC. BONFRERIVM ad *b. l.* videre licet. Vocat se porro *auditorem sermonum Dei, qui visiones omnipotentis videt, qui cadens apertos habet oculos*, alludendo scilicet ad ea, quae in itinere sibi contigerant, vel, vt alii volunt: *qui in somnum prolabitur, & tamen oculos mentis apertos habet*. In quibus cum nihil, quod a veritate alienum sit, occurrat, & ex impulsu insuper spiritus sancti ista locutus sit, veri potius Dei prophetae, quam magi aut idololatrae, character in iis perspicitur. Atque id magis adhuc ex luculentissimo illo, quod deinceps de stella ex Iacob oritura edidit, vaticinio, patet, quod eiusmodi est, vt non temere praestantius ab vllo propheta sit profectum; de cuius etiam sensu iam supra ad §. *XXXI.* huius sectionis dictum. Nec praetermittendum, quod Petrus apostolus, vbi eius mentionem fecit, auaritiam quidem eius, ac improbitatem reprehendit, quo nomine & in aliis noui testamenti locis male audit, at magum aut idololatram fuisse, non arguit, nec *pseudo-prophetam*, sed simpliciter *prophetam* vocat; *II. ep. II. 15.* His & alia nonnulli addunt, quibus non immorabimur. Nec, quod nostrae opponi sententiae, praeter ea, ad quae iam responsum, queat, videmus, nisi quis vrgere velit, quod *Ios. XIII. 22.* קסם *ariolus* adpellitetur, quodque קסם semper in malam accipiatur partem. Enim vero, cum Bileamus, postquam semel a recto tramite deflectere coeperat, tam illustribus diuini fauoris documentis aut retineri in officio, aut reuocari ad meliorem mentem non posset, quin maximum tandem scelus admitteret, mirum non est, eo nomine illum insigniri, quo veniebant, qui Deo maxime inuisi erant. Nimirum hoc adhuc obseruare iuuat, vt, quae nostra mens sit, eo rectius intelligatur. Cum hactenus veri non minus Dei cultor, quam vir pius sanctusque extitisset, dignusque adeo a Deo habitus fuisset, cui singulari ratione se patefaceret, Balaki donis excoecatus, primum vacillare, mox vehementer ea concupiscere coepit, quae Deo displicere, ignorare non poterat. Hinc inuito non tantum Numine, etsi permittente, iter ad Balakum suscepit, sed & nihil non egit, vt Balako gratificaretur; valdeque verosimile, quoties

cum

cum Deo locutus est, eum precibus suis gentis Israeliticae maledictionem impetrare voluisse. Quo ipso vt magis magisque a vero virtutis & pietatis tramite discedebat, ita Deus suam gratiam non statim ei subtraxit, sed ei, vt antea consueuerat, se reuelare non desiit, an vel hac ratione in rectam eum reuocare viam posset. At Bileamus, cum ista sperneret, & haud dubio aegerrime ferret, se hac ratione donis amplissimis, a Balako promissis, potiri non posse, tandem ad maximum turpissimumque flagitium progressus est, consiliumque seducendi per scortationem ad idololatriam Israelitas, Balako dedit. Hoc tam execrabili facinore *apostata* factus est turpissimus, diuinamque merito expertus est vindictam. Nec illis multum refragatus fuero, qui, cum *peccatum in spiritum sanctum* commisisse statuunt, certe eiusmodi hoc fuit, quod commisit, vt peccato in spiritum sanctum aequiparari queat. Ita si de Bileamo statuamus, rationem non tantum videbimus, cur nomen eius ceu execrabile passim commemoretur, & ille tanquam apostata atque seductor repraesentetur, *II. Petr. II. 15. Apoc. II. 14.* sed cuncta ita etiam sibi constant, & ad dubia, quae moueri solent, promte responderi poterit. conf. PETRVS IVRIEV, *histor. crit. dogmat. & cult: part. I. cap. V. pag. 32. sqq.*

*** Aegyptios iam ante Mosis tempora in turpissimam idololatriam prolapsos, praeter alias res creatas etiam animalia iam tum vt Numina coluisse, ex instituto supra euicimus, ad *period. I. sect. III. §. XXIV.* Eo tempore, quo Ebraei ex illorum terra egrediebantur, eos idola coluisse, inde quoque constat, quod Pharao veri Dei mandata parum curauerit. Immo luculentius adhuc inde patet, quod Iehouah, in Aegyptiorum Deos iudicia sua exercuisse dicatur, *Exod. XII. 12.* & *Num. XXXIII 4.* Et in priori quidem loco dicitur: *& iudicia in omnes Aegypti Deos edam.* Vnde haud sine ratione magnam idolorum multitudinem & varietatem iam tum in Aegypto fuisse, colligitur. Probabile autem est, simulacra Deorum aut animalium, quae colebant, (namque & eorum simulacra cultu religioso eos prosecutos supra *loc. cit.* probauimus) eo tempore confracta atque disiecta fuisse; cuiusmodi quid deinceps Dagoni Philistaeorum idolo, contigit, vt praeter alios R. ABEN ESRA ad *h. l.* obseruat.

Isto

Isto quoque idololatriae veneno quosdam Israelitarum afflatos fuisse, non est, quod dubitemus. Diserte namque scriptura sacra hoc variis in locis tradit. Sic *Ios. XXIV. vers. 14.* dicitur, *auferte Deos, quibus seruierunt patres vestri in Mesopotamia & Aegypto.* conf. & *Ezech. XXIII. 2. 3. 21.* Confirmat idem EVSEBIVS, *lib. VII. praeparat. euangel. cap. VIII.* & ex recentioribus in eo totus est IOAN. SPENCERVS, de *legibus Ebraeorum ritualib. lib. I. cap. I. sect. I. pag. 30.* At non ita hoc capiendum, ac si omnes Israelitae idolorum cultui addicti fuerint, aut veri Numinis cognitio apud eos fuerit obliterata. Hoc enim si esset, non tam promte Mosi, veri Numinis mandata illis exponenti, paruissent. Nimis itaque hoc exaggerat IO. SPENCERVS, vt causae suae inseruiat, & talia deinceps inde colligit, quae omni fundamento destituuntur, vt suo loco ostenditur. Atque haec cum ita se habeant, vix dubium superesse poterit, quin Israelitae vitulum conflando, & pro Numine colendo, Aegyptiorum mores fuerint imitati. Confirmaturque id inde porro, quod inter animalia, quae Numinum instar coluerunt, speciatim bos fuerit. Ita enim praeter alios STRABO: *τινὰ μὲν γὰρ τῶν ζώων ἅπαντες κοινῇ τιμῶσιν Αἰγύπτιοι, καθάπερ τῶν πεζῶν μὲν τρία, βοῦν, κύνα, αἴλουρον. Sunt etiam quaedam animalia, quae Aegyptii vniuersi colunt, vt de terrestribus, tria, bouem, canem, felem; geograph. lib. XVII. pag. m. 1166.* Osiridi quoque, qui cum Iside praecipuum inter Aegyptiorum Deos locum occupabat, & de quo itidem supra *period. I. sect. III.* §. *XXIV.* diximus, duo boues sacri erant, & pro Diis habebantur, quorum alter *Apis*, alter *Mneuis* vocabatur, ille Memphi, hic Heliopoli alebatur. Qua de re iterum audire iuuat STRABONEM: *οἱ δὲ μωμεμφῖται τὴν Ἀφροδίτην τιμῶσι, καὶ τρέφεται θήλεια βοῦς ἱερά, καθάπερ μὲν ὁ Ἆπις ἐν Μέμφει, ἐν Ἡλίου δὲ πόλει ὁ Μνεῦις· οὗτοι μὲν οὖν θεοὶ νομίζονται· Momemphitae Venerem colunt, & sacram vaccam alunt, quemadmodum Apis in Memphi, Heliopoli autem Mneuis nutriuntur; l. c. p. m. 1155.* De Memphi in sequentibus porro verba faciens haec, quae itidem huc pertinent, addit: *ἔχει δὲ ἱερά τό τε τοῦ Ἄπιδος, ὅς ἐστιν ὁ αὐτὸς καὶ Ὄσιρις· ὅπου ὁ βοῦς ὁ Ἆπις ἐν σηκῷ τινι τρέφεται, θεὸς ὡς ἔφην νομιζόμενος, διάλευκος τὸ μέτωπον καὶ*

καὶ ἄλλα τινὰ μικρὰ τοῦ σώματος· τὰ δ᾽ ἄλλα μέλας. οἷς σημείοις ἀεὶ κρίνουσι τὸν ἐπιτήδειον εἰς τὴν διαδοχήν, ἀπογενομένου τοῦ τὴν τιμὴν ἔχοντος. *Ea Apidis templum habet, qui idem est, qui Osiris. Ibi bos Apis in septo quodam alitur, &, vt diximus, apud eos pro Deo habetur, albus frontem, & quasdam paruas corporis partes, cetera vero niger; quibus signis indicant, qui sit ad successionem idoneus, alio defuncto; loc. cit. p. m. 1160.* Spectant huc etiam, quae de Api habet HERODOTVS, *lib. III. cap. XXVIII.* vbi itidem eius signa tradit, quod & AMMIANVS MARCELLINVS facit, *historiar. libr. XXII. cap. XIV.* Quod autem STRABO dicit, Apin ex Aegyptiorum opinione eundem esse cum Osiride, id ita intelligendum, quod existimauerint animam Osiridis in Apin migrasse: ὅτι τελευτήσαντος Ὀσίριδος εἰς τοῦτον ἡ ψυχὴ αὐτοῦ μετέστη, vt loquitur DIODORVS SICVLVS, h. e. *mortui Osiridis animam in eum migrasse; lib. I. pag. 76.* In eam autem ingressi videntur opinionem, quod bouis in agricultura magnus vsus sit, quam summopere excoluit Osiris. Hinc PLVTARCHVS ex Aegyptiorum mente dicit, ὡς εὔμορφον εἰκόνα χρὴ νομίζειν τῆς Ὀσίριδος ψυχῆς τὸν Ἆπιν, *Apin censendum esse pulchram imaginem animae Osiridis*; de *Iside & Osiride pag. 362.* qui & *pag. 364.* docet, Mneuin, qui Heliopoli nutriebatur, itidem Osiridi sacrum fuisse, & secundos honores post Apin retulisse. Atque haec cum in Aegypto vidissent Israelitae, mirum non est, quod itidem sub bouis aut vituli imagine Deum exhibere in animum induxerint. Accedit, quod nulla probabilior huius rei ratio reddi queat. Sunt quidem, qui putant, Aaronem existimasse, placituram Deo bouis imaginem, eo quod boum sacrificiis maxime delectaretur. At quis hoc sibi persuadeat? Ex eo enim, quod bos in victimam offerebatur, colligere potius Aaron debuisset, eum pro Deo coli non posse, cum absonum sit, vt idem animal & victima sit, & Deus, cui offeratur victimae. Alii rursus, ne nihil hac de re dixisse videantur, contendunt, Aaronem voluisse Deum sub tam ridiculo schemate exhibere, vt hac ratione ab idololatria populum auerteret. Quod illis demum persuadebunt, qui nunquam, quod Moses hac de re scripsit, legerunt: ex cuius quippe

narratione, Aaronem ſerio rem egiſſe, abunde conſtat. FRANCISCI MONCAEII, Aaronem hunc bouem finxiſſe ad exemplar cherubi, cui inſidentem Deum viderat, cum ſenioribus apparuit, *Exod. XXIV. verſ. 10.* in *Aarone purgato* ſiue de *vitulo aureo, libr. I. cap. III. pag. 29. ſeqq.* comminiſcentis, ſomnia nos non morabuntur, cum ea iam dudum exploſa ſint a viris doctis, & ex ſupra dictis etiam pateat, quid de eius ſententia cenſeamus. Sequitur itaque, cum probabilior cauſa excogitari nequeat, cur vitulum pro Numine Iſraelitae elegerint, quam quod ad Aegyptiorum hoc fecerint imitationem, hanc reliquis praeferendam eſſe ſententiam, quam & ex veteribus calculo ſuo adprobat LACTANTIVS: *ad profanos*, inquit, *Aegyptiorum ritus animos transtulerunt. Cum enim Moſes dux illorum aſcendiſſet in montem, atque ibi XL diebus moraretur, aureum caput bouis, quem vocant Apin, quo eos in ſigno praecederet, figurarunt; inſtitut. diuin. lib. IV. cap. X. pag. m. 265* Eadem eſt ſententia HIERONYMI, ad *Hoſ. cap. IV.* quam & ex recentioribus ſequuntur viri doctiſſimi, HVGO GROTIVS, ad *Matth. V. 45.* ATHANASIVS KIRCHERVS, *oedip. aegypt. tom. I. pag. 291.* vbi & oſtendit, in cultu vituli eosdem ritus ab Iſraelitis adhibitos, quibus Apis apud Aegyptios colebatur, SAMVEL BOCHARTVS, *hieroz. part. I. lib. II. cap. XXXIV. pag. 336. ſeqq.* IOAN. SPENCERVS, de *legib. Ebraeor. ritualib. libr. I. cap. I. ſect. I. pag. 34.* PETRVS IVRIEV, *hiſtor. critic. dogm. & cult. part. III. pag. 504. ſeqq.* aliique. Id paucis adhuc obſeruare liceat, eſſe nonnullos, qui idololatriae huius originem itidem ex Aegypto arceſſunt, ſed alia, quam nos id fecimus, ratione. Nonnulli namque, Ioſephum, Iacobi filium, ſub bouis ſymbolo ab Aegyptiis cultum exiſtimant, quorum ſententiae veteres quidam fauere videntur, qui cultum Serapidis vel Sarapidis, quem cum Apide eundem faciunt, ad Ioſephum referunt, vt IVL. FIRMICVS, de *errore profanar. relig. cap. XIV.* & RVFFINVS, *lib. II. hiſtor. eccleſ. cap. XXIII.* aliique. Sed hos omnes magnopere falli, iam ſupra ad *per. I. ſect. III. §. XXIII.* ex inſtituto demonſtrauimus. Addendum, quod Serapidem cum Api turpiter confundant, cum illius cultus longe poſt Ioſephi tempora in Aegyptum inuectus ſit, quippe cuius nec HERODOTVS, qui de Aegyptiorum diis tam multa ſcripſit, meminit. PHILO iudaeus μοσχοποιΐας originem itidem

ex

ex Aegypto deriuat, vocatque *αἰγυπτιακοῦ μίμημα τύφου*, *de vita Mosis lib. III. p. 677.* quod & alibi repetit. Quae eius verba a viris quibusdam doctissimis non recte intellecta sunt, quia *τύφον* pro *mania & stultitia* sumserunt. Aliis itaque recte obseruatum, per *τύφον* PHILONIS eundem intelligi, quem PLVTARCHVS in *Iside* Typhonem vocat, simulque PHILONEM magno errore Typho vel Typhoni tribuere, quae Osiridis erant propria. Pluribus hoc docet SAM. BOCHARTVS, *hierozoic. part. I. lib. II. cap. XXXIV. p. 340.* Ebraeos autem tam stolidos non fuisse, vt ipsum vitulum pro Deo haberent, sed sub hocce symbolo verum Deum colere voluisse, iam supra ad §. *XIX.* huius sectionis obseruatum est.

* Molochi in variis scripturae locis mentio iniicitur, vt *Leuit. XX. 2. I. reg. XI. 5. II. reg. XXIII. 10. Ierem. VII. 31.* alibique. Ex quibus locis id aperte constat, Ammonitarum hocce fuisse idolum, eiusque cultum iam Mosis aetate in vsu fuisse, quippe qui Ebraeis sub capitis poena interdicit, ne liberos suos Molocho seu Moleche traderent. Vocatur Molech & *Milcom I. reg. XI. 5. 33.* & *II. reg. XXIII. 13.* Nimirum a verbo מלך *regnauit*, quod inter astra coelestia solem, ceu regem dominumque coeli sub hocce schemate colerent, vt deinceps dicetur. Recte quoque nonnullis obseruatum, מֹלֶךְ & מֶלֶךְ reuera vnum idemque esse, nec aliud intercedere discrimen, quam quod Ammonitae & Syri iuxta suam dialectum Molech dicerent, quod Ebraei Melech enuntiabant. Sed in scriptura sacra quoque vocem מֶלֶךְ ita adhiberi, vt idolum, alias *Molech* dictum, significet, ex Zephaniae *cap. I. 5.* probant, vbi dicitur: *Extendam manum meam aduersus eos, qui se incuruant super tectis exercitui coelorum, & eos, qui adorant & iurant per Iehouam, & iurant* בְּמַלְכָּם *per regem suum*, id est, per Molechum suum. Hoc ideo obseruare iuuat, vt constet, LXX interpretes, & qui eos secutus est, Lucam, *Actor. VII. 43.* verba ebraea: ונשאתם את סכות מלככם non sine ratione reddidisse; *καὶ ἀνελάβετε τὴν σκηνὴν τοῦ* Μολόχ. Ad cultum Molochi quod attinet, in eo illum constitisse, recepta fere est sententia, quod filios filiasque ei rite cremauerint. At non combustos aut mactatos liberos, sed duabus pyris extructis, per illarum medium traductos solummodo, &

 ad eum

ad eum modum velut februatos esse, plerorumque ex ebraeae gentis doctoribus est sententia. Praeter R. SAL. IARCHI, DAV. KIMCHI, MOSEN MIKOTZI, aliosque, ita sentit MOSES MAIMONIDES, *more nebochim lib. III. cap. XXXVIII.* Fauet eidem sententiae interpres vulgatus, qui *Deut. XVIII. 10.* habet: *non inueniatur in te, qui lustret filium suum, aut filiam suam per ignem;* vbi & LXX interpretes voce περικαθαίρων idem innuunt. R. SAL. IARCHI ad *Leuit. XVIII. 21.* auctor est, patres sacerdotibus Molochi infantes suos tradidisse, qui per ignem eos traduxerint; at ab ipsis patribus hoc factum contendit R. LEVI BEN GERSON, ad eundem Leuitici locum. Longe autem probabilior est illorum sententia, qui omnino infantes concrematos contendunt, quod & praeter alios ex Ebraeis R. ABEN ESRA asserit ad *Leuit. l. c.* Immo dubitare nos hac de re vetat Ezechiel diuinus vates, de hacce Israelitarum idololatria ita loquens: *Praeterea sumens filios tuos, & filias tuas, quas pepereras mihi, hos mactasti illis consumendos: an minus (hoc) fornicationibus tuis? Iugulauisti, inquam, filios meos, & exposuisti eos, traducendo eos illi, cap. XVI. v. 20. 21.* Idemque patet ex *Psalm. CVI. 37.* vbi dicitur: ויזבחו *& mactarunt filios suos & filias daemoniis.* Confirmat hoc quoque auctor libri *sapientiae, cap. XIV. 23.* & *cap. XII. v. 5. & 6.* qui haecce ethnicorum sacra τεκνοφόνους τελετὰς vocat. add. IOAN. SELDENVS, *de diis syris, syntagm. I. cap. VI. p. m. 168.* vbi & PHILASTRII, PORPHYRII, aliorumque testimoniis, apud Phoenices eiusmodi quid in vsu fuisse, comprobat. Obstare videtur, quod passim in scriptura sacra, vt *Leuit. XVIII. 21. II. reg. XVI. 3. XVII. 17.* dicitur, idololatras hosce liberos suos *transire fecisse per ignem.* Vnde, vt nonnulli se expediant, vtrumque, & viuicomburium, & februationem in vsu fuisse, contendunt: nimirum in magnis & inusitatis iisque publicis calamitatibus infantes fuisse crematos, ceteroquin saltem per ignem ad februationem, seu lustrationem, traductos. Ita GERHARDVS IOANNES VOSSIVS existimat, *de theologia gentili, lib. II. cap. V.* quocum facit AVG. PFEIFFERVS, *dub. vexat. centur. IV. loc. LXXX. p. 832.* Verum, si verba Ezechielis antea allata paulo accuratius considerauerimus, patebit, hanc conciliationem vix admitti posse. Accedit, quod nullo exemplo

emplo doceri queat, eiusmodi februationes aut lustrationes per ignem apud eas gentes, de quarum idololatria in scriptura sacra, sermo est, in vsu fuisse. Quae enim HVGO GROTIVS hac de re in medium attulit, ad *Deut. XVIII. 10.* id non euincunt, quod ostendit PETRVS IVRIEV, *in histor. crit. dogm. & cultuum bon. & mal. part. IV. cap. II. p. 568.* Nimirum, apud Romanos lustrationes per ignem aut februationes in vsu fuisse, vel ex DIONYSIO HALICARNASSENSI, *antiquit. Rom. lib. I. p. 75.* constat. Sed inde, apud Syros aut Phoenices, aut Ammonitas quoque eas obtinuisse, colligere non licet. Placet itaque illorum sententia, qui opinionem illam eruditorum de infantibus per ignem ad februationem traductis, ex phrasi ebraea העביר בנים באש non recte intellecta, ortam existimant. Eam enim non vertendam esse: *transire facere filios per ignem*, sed *tradere filios suos in igne*, scilicet Molocho, contendunt, idque probat vir clarissimus, CAMPEGIVS VITRINGA, *obseruation. sacrar. lib. II. cap. I. p. 252.* Quae si ita se habeant, ea scripturae loca, quae de lustratione seu februatione liberorum loqui videntur, recte de eorum concrematione intelliguntur: & sic omne dubium cessat. Vt reliqua persequamur, de figura idoli istius, quod Molech vocabatur, nihil nobis constat, nisi quod Ebraeorum doctores tradunt. Fuisse illud, aiunt, idolum aeneum, cauum, facie vitulina; brachia manusque hominis expandens, quasi aliquid accepturum; septem ipsi vel arae eius fuisse cellulas, quarum prima aperiretur, oblaturo columbam, altera agnum vel ouem, tertia arietem, quarta vitulum, quinta iuuencum, sexta bouem, & septima denique filium offerenti proprium, &c. Ita R. SIMEON, in *Ialkut* ad *Ierem. cap. VII.* quem alii tum ex iudaeis, tum ex christianis sequuntur. Haec vero aliis non sine ratione dubia valde atque incerta visa sunt. Nec enim constat, vnde R. SIMEON ista habuerit, aut quo fundamento ea narret. Ex Mithrae sacris, in quibus simile quid fuerit in vsu, istud SIMEONIS commentum fluxisse, arbitratur IO. SELDENVS, de *diis syris, syntagm. I. cap. VI. p. 170.* Quod, vt itidem minus credibile, ita ad rem ipsam parum facit. Iam si quaeratur, quisnam sub hocce Molochi seu Molechi emblemate ex gentilium diis celebrioribus latuerit, si modo aliquis

 latuit,

latuit, & non potius Numen aliquod a diis reliquis gentilium plane diuersum hoc nomine veniat, in varias iterum viros doctos abire sententias videas, aliis pro Marte, aliis pro Mercurio, pro Priapo denique aliis dimicantibus. Praeferenda mihi reliquis videtur sententia illorum, qui Saturnum Graecorum Latinorumque, Molecho Syrorum ac Ammonitarum respondere, contendunt. Vocem *Molech*, seu *Melech*, *regnantem*, vel *regem* significare, antea iam obseruauimus. Saturnum deorum patrem regemque, priusquam a Ioue throno deiiceretur, vocari, ex primis mythologiae elementis notum est. Hinc & Saturno, prout inter sidera coelestia locum suum occupat, imperium in hocce vniuersum subinde a veteribus tribuitur. Septimum ideo diem C. CORNELIVS TACITVS Saturno apud iudaeos sacrum fuisse perhibet, *quod e septem sideribus, queis mortales reguntur, altissimo orbe & praecipua potentia stella Saturni feratur, histor. libr. V. ab initio.* Sed humanis quoque victimis placare Saturnum solebant, aeque ac Molochum. Notius hoc est, quam vt multis probari debeat. Hinc ad Saturnum istorum sacrificiorum originem ex SANCHVNIATONE refert PHILO BYBLIVS apud EVSEBIVM, *praeparat. euangel. lib. I. cap. X.* qua de re fuse supra diximus, *ad period. I. sect. III. §. V.* Rem paucis effert TERTVLLIANVS: *Cum propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis vtique non parcendo perseuerabat, quos quidem ipsi parentes sui offerebant, apologet. cap. IX.* Immo sacra Molochi apud Phoenices, & Saturni apud Carthaginienses, in plerisque accurate inter se conueniebant. Namque, vt reliqua taceam, non tam adultae aetatis homines, quam impuberes atque infantes vtrique, & Molocho & Saturno, immolare moris erat. De Carthaginiensibus diserte IVSTINVS, TROGI POMPEII epitomastes: *Cum inter cetera mala etiam peste laborarent, cruenta sacrorum religione & scelere pro remedio vsi sunt. Quippe homines vt victimas immolabant; & impuberes (quae aetas etiam hostium misericordiam prouocat) aris admouebant, pacem Deorum sanguine eorum exposcentes, pro quorum vita Dii rogari maxime solent; historiar. libr. XVIII. cap. VI.* Confirmat idem AVGVSTINVS, rationem simul istorum sacrificiorum ex mente gentilium adferens: *Ideo a quibusdam pueri Saturno soliti sunt immolari, sicut a Poenis, & a quibusdam etiam maiores, sicut*

ficut a Gallis, quia omnium feminum optimum eft genus humanum; de ciuit. Dei, lib. VIII. cap. XIX. Plura non addo, cum alii iam ex inftituto hoc executi fint. Ceterum, cum deorum gentilium nomina partim ad coeleftia fidera, partim ad homines virtutibus meritisque egregiis confpicuos, aut gentium quoque vel omnino humani generis conditores referri foleant, quodnam fidus, quiue ex antiquitate heros Molochi feu Saturni nomine exhibeatur, quaeri folet. Equidem, quod ad prius attinet, ftatim alicui in mentem venire poterat, hunc ipfum planetam, qui fupremum inter ftellas errantes locum occupat, & hoc nomine apud aftronomos venit, hic quoque intelligendum effe. Verum, cum, prima deorum nomina ab aftronomis, aut hominibus aftronomiae peritis, profecta effe, probabile non fit, nihil obftare videtur, quo minus fol potius, cuius efficacia & prae reliquis fideribus praeftantia etiam hominibus maxime plebeiis haud ignota erat, Saturni nomine antiquiffimis temporibus fuerit defignatus. Certe, cum fol primum praecipuumque inter fidera coeleftia locum teneat, non alii magis, quam illi, regis nomen conueniebat; hinc & Molochi & Melechi, adeoque & Saturni nomine defignandus. Confentit theologia Phoenicum, quippe qui, auctore SANCHVNIATONE, folem μόνον οὐρανοῦ κύριον, *vnum coeli moderatorem* effe, credebant, eumque propterea *Beelfamen*, id eft, Phoenicum lingua *coeli dominum* vocabant, apud EVSEBIVM, *praeparat. euangel. lib. I. cap. X. pag. 34.* Nec abludit, quod idem SANCHVNIATON porro ex Phoenicum mente tradit, *coelum* ex forore *terra*, quam matrimonio fibi iunxerat, quatuor liberos, Ilum, qui Saturnus dictus eft, Betylum, Dagonem, & Atlantem genuiffe, apud eundem EVSEBIVM, *loc. cit. pag. 36.* Sol namque pro coeli primogenito recte habetur, & vox *Ilus*, refpondens Ebraeorum אל, eundem pro Deo habitum, indicat, quod & ex loco antea allato apertius conftat. Quodfi inter heroas, aut gentium vel humani generis conditores quaeratur, quem forte Saturni imago tegat, non occurret, in quem melius omnia quadrent, quam reftaurator humani generis Noachus; nonnulla tamen & Abrahamo conueniunt; vnde, vtrumque certo modo eadem exhibitum apud veteres imagine, colligas. Neque in mythologia adeo infolens hoc effe, conftat. Iungenda, quae iam fupra fufe hac de

de re diximus, ad *per. I. sect. II. §. VIII. & sect. III. §. V.* item *eiusdem sectionis* §. *XXIII.* addendusque, qui in his admodum copiosus est, PETRVS IVRIEV, *histor. crit. dogm. & cult. bonor. & malor. part. IV. cap. III. seqq. p. 570. seqq.* Ita ergo, cum vtcunque, quodnam istud idolum, quod Molochi, seu Molechi nomine veniebat, fuerit, constet, superest, vt paucis addamus, Israelitas iam in deserto eiusdem cultu se contaminasse. Hoc enim, etsi Moses non memoret, diserte tamen docet Amos propheta, *cap. V. 25. 26. An sacrificia & munus obtulistis mihi in deserto per quadraginta annos, domus Israel? Immo vero portastis tentorium Molechi vestri, & Kiun, imagines vestras, stellam deorum vestrorum, quos fecistis vobis.* Quod paucis mutatis repetit Stephanus, verba eius iuxta versionem LXX interpretum exprimente Luca *Actor. VII. vers. 43.* Pro eo, quod in textu ebraeo est מַלְכְּכֶם *regis vestri*, Lucam, cum LXX interpretibus recte ponere: τοῦ Μολόχ, iam antea obseruauimus. Per τὴν σκηνὴν, seu *tabernaculum* Molechi, aediculam intelligi, qua Dei imago condebatur, seu tabernaculum portatile, vel thensam, in qua cum pompa circumlata fuerit, admodum est verosimile, idque pluribus HENRICVS HAMMONDVS comprobat ad *Actor. loc. cit.* add. IOAN. SELDENVS, de *diis syris, syntagm. I. cap. VII. pag. 190. seqq.* Solenne enim erat apud ethnicos, imagines deorum cum pompa circumferre, idque & apud Aegyptios in vsu fuisse, nonnulli obseruant. Apud Amosum sequitur: *& Kiun, imagines vestras, stellam deorum vestrorum,* quod Lucas ita exprimit. *καὶ τὸ ἄστρον τοῦ θεοῦ ὑμῶν Ῥαιφάν.* In quibus verbis transpositio nos non morabitur, cum ea non magni momenti sit, & sensus eodem redeat; sed, cur pro כִּיּוּן ponatur *Ῥαιφάν*, vel, vt alii codices habent, *Ῥεμφὰν*, & quid vox vtraque sibi velit, id quidem est, de quo viri docti inter se disceptant. De voce כִּיּוּן plerique fere consentiunt, nomen proprium esse Saturni, cum in lingua persica & arabica Saturnus simili voce adpelletur. Primus, ni fallor, huius sententiae auctor est R. ABEN ESRA, ad *Amosi loc. cit.* quem praeter alios R. DAVID KIMCHI, & hunc deinceps alii, magno numero secuti sunt. Non ita pridem vir quidam doctus ex Chinensium lingua & hanc vocem deriuare voluit, apud quos *ki* significet spiritum,

ſpiritum, halitum, aërem, & *iun*, nubem; vt adeo *kiiun* ſignificet *ſpiritum nubium*, ſeu *nubes aëris*. Atque hinc concludit, eam Ebraeorum idololatriam, qua nubes adorauerint, quamue DIODORVS SICVLVS, PLVTARCHVS, TACITVS, IVVENALIS, illis exprobrent, hic a propheta perſtringi; vid. *hiſtoir. critique de la republique des lettres, tomo II. pag. 143*. Verum, quod ethnici ſcriptores iudaeis obiecerunt, eos nubes adorare, mera eſt calumnia. Multo minus probari poterit, iam tempore Moſis hoc ab iis factum. Vnde, non adeo certo, vt reliqua mittam, fundamento hanc deriuationem niti, palam eſt. R. SAL. IARCHI in eo acquieſcit, quod ſit nomen ſtellae & idoli, quod & ex textu ipſo aeque, ac ſcopo Stephani protomartyris, qui docere volebat, Israelitas τῇ ϛρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ ſeruiiſſe, ſatis liquet. Sed, quid ſibi vult vox Ῥεμφὰν apud Lucam & LXX interpretes? Obſeruant nonnulli, DIODORVM SICVLVM meminiſſe Remphis filii Cephrae, regis aegyptii, quem vixiſſe perhibent circa tempus, quo Iacobus in Aegyptum deſcendit. Eum porro immenſas coaceruaſſe diuitias, aiunt, vnde veroſimile ſit, eundem hunc eſſe principem, qui monitore Ioſepho, fame ingruente, omnem pecuniam Aegypti & vicinarum regionum corraſit: hunc inſtar Dei poſtmodum cultum, quod Aegyptum ſeruaſſet, atque inter ſtellas collocatum; indeque factum, vt vni planetarum nomen ῥεμφὰν haereret, cuius imaginem coluerint Ebraei. vid. HENRICVS HAMMONDVS, ad *Actor. loc. cit.* Quae quam longe petita, quamue incerta ſint, cum per ſe pateat, vt moneam, neceſſe non eſt. Plerique omni ſe difficultate expeditos credunt, poſtquam CLAVDIVS SALMASIVS obſeruauit, in alphabeto quodam aegyptiaco, illi Roma miſſo, in quo & nomina planetarum cum explicatione quadam exhibebantur, Saturnum diſerte vocari Ρηφάν. Exhibet idem ex *onomaſtico copto-arabico* ATHANASIVS KIRCHERVS, in *oedipo* ſuo *aegyptiaco*. Hinc certatim viri docti in eam ingreſſi ſunt ſententiam, Stephanum protomartyrem, pro nomine Saturni perſico-arabico, ſubſtituiſſe eiusdem nomen aegyptium, quod eo tempore notius fuerit. conf. CLAVD. SALMASIVS ipſe, de *annis climact. pag. 597*. LVDOVICVS DE DIEV, ad *Actor. loc. cit.* DANIEL HEINSIVS, *exercitat. ſacrar. lib. V. cap. III.* aliique. CAMPEGIO tamen VITRINGAE, viro clariſſimo, nondum extra omnem dubitationem haec ſententia poſita eſſe videtur. *Certe*,

 inquit,

inquit, *ſi omnino eſſem perſuaſus, eo tempore, quo facta eſt verſio graeca ſacri codicis, a quibuscunque tandem interpretibus, vocem ῥηφὰν apud Coptos pro Saturno familiariter acceptam vſurpatamque eſſe, nullus ego dubitarem, quin eo reſpexiſſent ſua in verſione interpretes Graeci. Sed noui ego ſane, quam ſubleſta ſaepe eorum fides ſit, quae ex orientalibus illis regionibus doctiſſimo Kirchero per monachos Romam miſſa fuerunt, indeque inter viros eruditos per Europam diſperſa.* Suſpectum itaque ſibi hocce alphabetum aegyptiacum eſſe profitetur, inque eam propendet opinionem, a iudaeis helleniſtis, in Aegypto degentibus, vocem ῥηφὰν ex ipſa graeca verſione in familiarem ſermonem translatam, & pro Saturno acceptam vſurpatamque eſſe. Quod ſi quaeras, quid LXX interpretes ea ſibi voluerint, & vnde eam acceperint? citra ambages reſpondet, ſcriptorum vitio, aut ipſorum interpretum errore, ex voce כיון, quae olim non *Kiun*, ſed *Cheuan* pronuntiata fuerit, eam enatam, cum nihil facilius ſit, quam vt כ cum ר permutetur. Nec Lucae vitio verti poſſe, autumat, quod hunc LXX interpretum errorem, vndecunque enatum, ſecutus ſit. *Quaſi vero*, inquit, *Lucas, licet ductus ſit a ſpiritu ſancto (Stephanus enim ſyriace dixit) in hiſtorica narratione vti non potuerit verſione graecorum interpretum, IN VNA LITTERA IDOLI PLANE IGNOTI (quod perinde erat, qua notione deſignaretur) a lectione ebraea diſſentiente, qua aliquando vſi fuerunt Paulus aliique ſcriptores ſacri, in probatione dogmatum fidei maioris momenti, etiam tum, quando multum ab hebraeo textu hodierno deflectit, ſi modo ſenſum integrum non turbaret; obſeruat. ſacrar. lib. II. cap. I. §. IX. pag. 234. ſeqq.* Quae licet magna veroſimilitudinis ſpecie a viro doctiſſimo aſſerantur, nondum tamen prorſus aſſenſum a me impetrant. Quantumuis enim leuis videatur iſte error, dum pro *Cheuan* legitur *Rhephan*, ſine dubio tamen tutiſſimum eſt, in rebus leuiſſimis etiam erroris, ſaltem tacite adprobati, aut non correcti, ſuſpicionem a ſcriptoribus θεοπνεύςοις amoliri. Praeſertim, ſi ratio commoda, qua hoc fieri poſſit, ſuppetat. Quae generatim de monumentorum ex oriente allatorum incerta fide dicit, nondum ſpeciatim hocce alphabetum aegyptiacum ſuſpectum reddere poſſunt. Accedit, quod non omnibus forte ſe adprobatura ſit ſententia viri doctiſſimi, pro *Kiun* legendum *Cheuan*, etſi auctoritate nitatur ABEN-ESRAE. Haec poſtquam

quam ὡς ἐν παρόδῳ monuimus, de ſenſu verborum Amoſi facile nobis conſtabit. Nimirum, cum dixiſſet, Iſraelitas in deſerto *portaſſe tabernacula* ſeu *thenſas Molochi*, hoc explicaturus addit, eos eundem ſub nomine *Kiun*, ſeu *Saturni* inter aſtra relati, eiusque imagines coluiſſe. Atque idem ſibi vult Stephanus protomartyr. Sed mirum alicui videri poſſit, quod Amos, & ex eo Stephanus, Molochi cultum Iſraelitis in deſerto peregrinantibus obiiciat, cum Moſes huius rei ne verbo quidem meminerit. Meminiſſe equidem putat SAMVEL PETITVS, cultum Baalis Peor, ad quem a Moabitis & Midianitis Iſraelitae ſe ſeduci paſſi ſunt, ab Amoſo atque Stephano illis exprobrari, contendens, *lib. I. variar. lection. cap. I.* Verum obſtat, quod a Molecho diuerſum fuerit idolum, cui nomen Baal Peor, quemadmodum ille ab Ammonitis, hic a Moabitis praecipue colebatur. Ratio tum quoque reddi nequit, quid ſibi velit vox כיון, cum, quae gentiles de Saturno tradunt, in Baalem Peor non quadrent, quem cum Molecho vnum eundemque fuiſſe, perperam ſupponitur. Taceo, quod, ſi vel maxime hoc adſumatur, ne ſic quidem a Moſe omnia narrentur, quae Amos atque Stephanus habent, de tabernaculo ſcilicet, ſeu thenſis Molechi, de aſtro eiusque imaginibus, de quibus apud Moſen nihil legitur. Alii itaque in eam ingreſſi ſunt ſententiam, verba Amoſi non de *externa*, ſed de *interna* animi idololatria intelligenda eſſe, ac ſi ſenſus eſſet, tabernaculum, quod Deus Iſraelitis per Moſen dederat, eos equidem aſſumſiſſe, & humeris ſuis portaſſe, ſed animo diis gentilium adhaeſiſſe, & imagines, cherubinorum ſcilicet, quae erant in ſancto ſanctorum, earumque *locamentum* ſeu *baſin* (ita enim interpretantur vocem כיון a radice כון) arcam ſcilicet, vel, vt alii volunt, totam imaginum ſtructuram, quae in ſancto ſanctorum erat, adoraſſe, & eodem loco habuiſſe, quo aſtra apud ethnicos haberi ſolebant. Haec eſt ſententia IOANNIS COCCEII, qui inter veteres praeeuntem ſibi habuit HIERONYMVM, cui & inter recentiores, ſi ſummam rei ſpectes, IMMANVEL TREMELLIVS & FRANCISCVS IVNIVS ad *Amoſi l. c.* itemque LVDOV. CAPPELLVS, *obſeruationib. ad Actor. VII. verſ 43.* ſuffragantur. Eam vero tam ſolide, tamque accurate refutauit CAMPEGIVS VITRINGA, *obſeruation. ſacrar. libr. II. cap. I.* vt, quod addi queat, ſuperſit nihil. Meritoque idem vir doctiſſimus illorum

adprobat sententiam, qui, quadraginta illis annis, quibus populus ebraeus in deserto commoratus est, multa contigisse, existimant, quae a Mose litteris non consignata, interim traditione quadam ad posterorum memoriam propagata fuerunt, inter quae & illud de Molochi cultu, Amoso & Stephano memoratum, haud dubio referendum. Eaque de re eo minus dubitabit, qui secum expenderit, Mosen post exitum Israelitarum ex Aegypto ea saltem commemorare, quae anno primo & primis anni secundi mensibus, & hinc rursus vltimis anni quadragesimi contigerunt, aut, si quae ad medium interuallum ex iis, quae narrat, pertinent, pauca admodum esse. Nullum itaque dubium, quin isto temporum interuallo longe plura contigerint, quae Moses silentio praetermittit, vt iam supra ad §. *XXIII.* huius sectionis nobis obseruatum. Posset vero etiam ex aliis scripturae locis, speciatim ex *Psalm. XCV. 10.* & *Ezechiel. XX. 9 10. seqq.* demonstrari, Israelitas in deserto constitutos Molechi cultu se contaminasse; id vero cum auctor antea laudatus abunde praestiterit, addere hac de re quidquam superuacaneum foret.

** Baal-Peor saepius quidem in scriptura sacra memoratur: quale autem idolum fuerit, non satis constat. In eo plerique consentiunt, fuisse *Deum turpitudinis. Beel-Phegor*, inquit ORIGENES, *idoli nomen est, quod apud Madianitas praecipue a mulieribus colebatur. In huius ergo idoli mysteriis consecratus est Israel. Interpretationem nominis ipsius cum requireremus attentius, inter ebraea nomina hoc tantum inuenimus scriptum, quod Beel-phegor sit species turpitudinis. Noluit tamen declarare, quae vel qualis species, vel cuius esset turpitudinis, honestati, credo, consulens, qui interpretatus est, vti, ne auditum pollueret audientium. Igitur, cum multae sint turpitudinis species, vna quaedam ex pluribus turpitudinis species Beelphegor appellatur; in Numeros homil. XX.* Idem asserunt iudaeorum quidam doctores, qui stercoris humani egestione sacra ei facta perhibent, rationem ita simul denominationis reddentes, cum פער vnde *Peor*, *aperire*, siue *distendere*, interpretentur. Ita scilicet dictum autumat R. SAL. IARCHI: על שם שפורעים לפניו פי הטבעת ומוציאן רעי. Nec abeunt, quae hac de re tradit MOSES MAIMONIDES, in *more neuochim. part. III.*

III, cap. XLVI. Occasio hinc aliis enata fuit, comminiscendi, Baalem-Peor eundem fuisse cum Graecorum & Romanorum Priapo. Ingressus in hanc sententiam est HIERONYMVS, qui ad *Hoseae cap. IV. 14.* hac de re copiose verba facit; & *lib. I. contra haeres. Iouiniani cap. XII. Phegor,* inquit, *in lingua ebraea Priapus appellatur.* Et in priori quidem loco inter alia asserit, quod *Hos. IV. 14.* per קדשות feminae intelliguntur, quae Priapi sacris praeerant. *Sciendum,* inquit, *quod in praesenti* קדשות *meretrices ἱερὰς,* id est, *sacerdotes Priapo mancipatas, vocet.* Praeterea Maacam, Asae regis matrem, principem in sacris Priapi fuisse, ex *I. reg. XV. 13.* colligit. HIERONYMVM, praeter ARIAM MONTANVM, ANDREAM MASIVM, aliosque, sequitur PETRVS IVRIEV, *histor. crit. dogm. & cult. bon. & malor. part. IV. cap. II. p. 551. seqq.* vbi in eo totus est, vt hanc sententiam confirmet. Sed, si dicendum, quod res est, infirmo omnia talo, quae hanc in rem dicuntur, mihi niti videntur. Rabbinorum traditiones, quod Baal-Peor fuerit Deus turpitudinis, ex quibus HIERONYMI sententia maximum robur accipit, omni prorsus fundamento destituuntur. Nec ipsimet aliud, praeter etymologiam oppido incertam dubiamque, adferunt. Moabiticae atque Midianiticae feminae primo quidem ad scortationem, & tum ad idololatriam, cultumque Baalis-Peor, pellexerunt viros Israelitas. Sed inde Baalem Peor fuisse Deum turpitudinis, non magis colligere licet, quam si quis concludere vellet, eiusdem commatis fuisse deos Sidoniorum, quia Salomo mulierum Sidoniarum amore captus, eosdem veneratus est. Nec video, quo iure HIERONYMVS per קדשות *Hos. IV. 14.* mulieres Priapi cultui addictas intelligat, cum non tantum nulla huius rei ibi mentio, sed propheta quoque nihil aliud agat, quam vt idololatriam, simulque mores obscoenos, & impuros Israelitis exprobret. De Maaca denique *I. reg. XV. 13.* dicitur, a filio Asa eam fuisse remotam, quod fecisset מפלצת לאשרה, vbi vulgatus habet: *in sacris Priapi, & luco eius.* At ex verbis ebraeis hoc vix elicies. Vox מפלצת ceteroquin significat *terrorem;* vnde a nonnullis hic vertitur *horrendum simulacrum:* sed quid hoc ad Priapum? Forte, quod Priapus apud Graecos atque Romanos terreret aues? Ita quidem nonnulli sentiunt: quod

 tamen

tamen quam longe petitum ſit, nemo non videt. PETRVS IVRIEVS, vir doctiſſimus, quem antea iam laudauimus, vlterius progreditur, & ſub Priapo Graecorum Romanorumque, Noachum, humani generis reſtauratorem, latitare, contendit, vt Priapus ex eius mente in occidente idem ſit, qui Baal Peor in oriente; *l. c. cap. III. p. 554. ſeqq.* Verum, vt poſterius perperam aſſeri, ex hactenus dictis conſtat, ita & prius coniecturis ſaltem lubricis admodum atque incertis nititur, quas etiam accuratius ſub examen reuocare, huius loci non eſt. Reliquas etiam de Baal Peor ſententias enumerare ſuperuacaneum foret; cum aeque incertae ſint. Id conſtat ex *Num. XXIII. 28.* Peor nomen montis fuiſſe apud Moabitas. Vnde admodum probabile, Baal-Peor nihil aliud ſignificare, quam Deum aliquem, qui a Moabitis in monte Peor cultus eſt. Quisnam autem ille fuerit, num aliquis ex maioribus aut regibus Moabitarum, an alius, non conſtat. conf. IO. SELDENVS, de *diis ſyris, ſyntagm. I. cap. V. p. 163. ſeqq.* Dubium alicui adhuc mouere poſſet, quod *Pſalm. CVI. v. 28.* dicitur: *Et adiuncti ſunt Baal Peor, & comederunt ſacrificia mortuorum.* Hoc namque nonnulli ita capiunt, ac ſi de victimis, quas diis manibus, ſeu Ioui ſtygio ethnici mactabant, & rite epulantes iuſta faciebant, ſermo eſſet: indeque colligere videntur, ac ſi Baal Peor idem eſſet, ac Pluto. Verum nihil obſtat, quo minus per *ſacrificia mortuorum*, generatim ſacrificia diis gentilium oblata intelligantur, cum heroes, quos illi colebant, quibusue ſacrificia offerebant, reuera eſſent *homines mortui*. Sunt, qui putant, Baalem Peor apud Moabitas etiam כמוש *Camoſo*, ſeu *Chemos* dictum. Certe Camoſch Moabitarum idolum fuit. Hinc Moab *populus Chamoſi* dicitur, *Num. XXI. 29.* Et *Ierem. XLVIII. 7. Exibitque Chemos in captiuitatem vna cum ſacerdotibus eius & principibus eius; & v. 13. Confundetur Moab a Chemos, ſicut confuſa eſt domus Iſrael a Bethel.* Idem Ammonitarum Deus vocatur, *Iud. XI. 24.* Mentio eius etiam iniicitur *I. reg. XI 7.* & *II. reg. XXIII. 13.* HIERONYMVS itaque, Camoſchum eundem cum Baal Peor fuiſſe, contendit. *In Nabo*, inquit, *erat Chamus illorum conſecratum, quod alio nomine appellatur Beel-Phegor, ad Eſa. cap. XV.* Sequitur eum PETRVS IVRIEV, *hiſtor. crit. dogm. & cult. bon. & mal. part. IV. cap. VI.*

VI. p. 561. seqq. Ego non video, quid obstet, quo minus praeter Baal-Peor etiam aliud idolum Moabitae coluerint, cui nomen *Chamosch*, quod illis forte cum Ammonitis fuerit commune. Omnia tandem ad coniecturas redeunt: nec certi quicquam de hisce adfirmare, integrum est. Israelitas autem Baalis-Peor cultu se contaminasse, vt hic euincamus, necesse non est, cum hoc supra iam obseruatum sit, & ex *Num. XXV. v. 3. seqq.* satis constet.

*** In diuinationibus artibusque magicis, quae cum illis plerumque coniunctae fuerunt, vel maxime iam ab antiquissimis temporibus mortalium sese exeruit superstitio. Praecipuae illarum species, quae iam Mosis aetate in vsu fuerunt, indicantur *Deut. XVIII. 10. seqq.* Inter vanarum istarum, quae ibi commemorantur, artium magistros, primum locum tenent קוסמים, vel, vt textus sacer habet, קוסם קסמים, quod LXX interpretes reddunt: *μαντευόμενος μαντείαν* vulgatus: *qui sciscitatur hariolos.* Vox קוסם pariter ac קסם subinde generatim quamcunque diuinationem significat, & ita *II. reg. XVII. 17. Ezech. XIII. 6. 9. & 23. XXI. 26. & 34.* alibique vsurpatur. In hocce tamen loco species quaedam diuinationis a reliquis, quae ibidem enumerantur, distincta, innui videtur, at, quaenam illa sit, non adeo liquet. Sortilegium, seu diuinationem per sortes, nonnullos intelligere, docet SEB. MVNSTERVS ad *h. l.* Per קוסם, inquit, *quidam intelligunt* בורק *experimentatorem, qui* SORTILEGIO *aut stipulatione, inuestigat, num bonum sit, iter arripere, aut opus aliquod inchoare. Alii putant, esse generale vocabulum ad omnium diuinationum species.* Huic sententiae, sortilegia hac voce significari, insistit ANTONIVS VAN DALE, qui hac occasione de gentilium *sortilegiis ac sortibus* erudite differit, de *origine ac progressu idololatriae ac superstitionum, dissertat. III. cap. IV. p. 445. seqq.* Eodem etiam tendere videntur, quae hac de re habet MOSES MAIMONIDES, *tract. auodah sarah, cap. XI. sect. VI.* Solidas tamen adhuc rationes, si dicendum, quod res est, desidero, quibus probetur, hac voce speciatim *diuinationem per sortem* indigitari. Vsitatissimum vero apud ethnicos hoc fuisse diuinationis genus, variasque eius fuisse species, constat, pluribusque hoc condocet CASPAR PEVCERVS, *de praecipuis generibus diuinationum, p. m. 214. seqq.* Inter

reliquas

reliquas eminebat *ῥαψῳδομαντεία*, apud Graecos praesertim & Romanos vsitata, cuius iterum varii modi erant, interque reliquos & hic, quod temere arrepto & aperto poëtae cuiusdam libro, quicquid primum oculis se obiecerat, pro sorte id & oraculo habebatur. Vnde *Homericae* & *Virgilianae sortes*, quarum & AELIVS SPARTIANVS meminit, in vita *Adriani cap. II. p. m. 19.* Ad christianos eandem superstitionem transiisse, notum est, docetque ISAACVS CASAVBONVS, ad *Spartiani loc. cit.* Post קוסמים *Deut. loc. cit.* memorantur מעוננים, de cuius vocis origine non minus ac significatione, viri docti inter se dissentiunt. Nonnulli enim ab עונה *tempus*, alii ab ענה *respondit*, alii rursus ab ענן *nubes*, alii denique ab עין *oculus*, eam descendere, autumant. Primam qui amplectuntur deriuationem, hac voce *obseruatores coeli*, adeoque *mathematicos* seu *astrologos iudiciarios* & *genethliacos* designari, contendunt; a quibus non procul abeunt, qui, ab ענן *nubes*, hanc vocem descendere, sibi persuadent. At qui ab ענה *respondit*, eam deriuant, generatim *ariolos* vel *augures* atque *haruspices*, aliosque, qui, quid prodigia, ostenta, omina sibi vellent, explicabant, intelligunt. Denique, qui, ab עין *oculus* eam habere originem, sibi persuadent, *praestigiatores* ea innui, credunt, qui pedum manuumque agilitate spectatorum oculos fallere didicerunt. Qui *astrologos* hic intelligunt, praeeuntem sibi habent, MOSEN MAIMONIDEM, qui in *tract. auodah sarah, cap. XI. cuiusmodi*, inquit, *est* מעונן *Meonen? Sunt ii, qui distinguunt tempora, & ex astris praedicunt, hunc illumue diem faustum esse vel infaustum; vel annum hunc aut mensem, certo negotio vel conuenire, vel infaustum fore.* Simul tamen ita hac de re verba facit, vt nec illorum, qui praestigiatores intelligunt, sententiam prorsus reiicere videatur. Antiquissimis iam temporibus astrologiam iudiciariam in vsu fuisse, historicorum monumenta nos dubitare non sinunt. Vel HERODOTI hoc testimonio patet: *καὶ τάδε ἄλλα Αἰγυπτίοισι ἐστὶ ἐξευρημένα· μείς τε καὶ ἡμέρη ἑκάστη θεῶν ὅτευ ἐστί· καὶ τῇ ἕκαστος ἡμέρῃ γενόμενος, ὁτέοισι ἐγκυρήσει, καὶ ὅκως τελευτήσει, καὶ ὁκοῖός τις ἔσται*, *alia insuper sunt ab Aegyptiis excogitata, quis mensis diesue, cuius deorum sit, & quo quis die genitus, qualia sortietur, & quam mortem obibit, &*

qualis

qualis erit; libr. II. cap. LXXXII. Latissime autem per omnes gentes astrologicam superstitionem diffusam, & ad ipsos christianos propagatam, quorundam hodienum adhuc occupare animos, notissimum omnibus est, & infinitis eruditorum virorum monumentis comprobatum. De *praestigiatoribus* autem si quis vocem illam capere velit, nec illorum apud veteres pariter ac recentiores defuerunt exempla, quorum nonnulla, hanc ipsam vocem explicans, collegit ANTONIVS VAN DALE, *loc. cit. cap. III. pag. 425. seqq.* Sunt vero praestigiae vel mere humanae, quae arte aut fraude ac quadam agilitate perficiuntur; vel diabolicae, in quibus opera infernalis genii accedit, cuiusmodi multas fuisse apud ethnicos, non est, quod dubitemus. Sequuntur apud Mosen *loc. cit.* מנחשים, quod LXX reddunt: *οἰωνιζόμενος*, quemadmodum verbum נחש semper per *οἰωνίζεσθαι* transferunt. Sumitur ceteroquin verbum נחש & in bonam partem, significatque, *explanare, indagare, prudentia aliquid assequi, ex rerum circumstantiis aliquid coniectare.* Sed hic in malam partem accipitur, significatque, *omina captare, auguria sectari.* MOSES MAIMONIDES hoc ita explicat: *Non captabunt auguria more gentilium, quia dicitur: non vtemini auguriis. Augurium autem est, quando quis dixit: si offa ori exciderit; aut baculus manui, non accedam hodie locum istum: quia, si haec agerem, negotia male succederent. Aut, si vulpes dextram meam praetergressa, non egrediar foribus domus meae, ne forsan egresso obuiam fiat impostor. Itidem, cum attendunt auium cantus, atque inde colligentes aiunt; hoc ita eueniet, istoc facere expedit, illud non item. Similiter cum gallum iubent necari, quia cacillet, aut gallinam ob cantum. Etiam, quando aliquod sibi signum statuunt hoc animo: si istoc euenerit, faciam hoc: sin minus contingat, non faciam, vti fecit Eliefer seruus Abrahami &c. tract. auodah farah, seu de idololatria, cap. XI. num. IV.* add. DIONYSIVS VOSSIVS, ad *huncce locum.* Ominum variorum captationem longe frequentissimam apud ethnicos fuisse, vel ex THEOPHRASTO constat, in *notationibus morum, cap.* de *superstitione p. m. 47. seqq.* itemque ex PLVTARCHO, de *superstitione, tom. II. opp pag. m. 164 seqq.* Multa huc spectantia diligenter collegit, quem iam aliquoties laudauimus, ANTONIVS VAN DALE, *loc. cit. cap. I. pag. 365. seqq.* Ad christianos &

 hanc

hanc superstitionis speciem transiisse, constat ex CHRYSOSTOMO, *hom. XII. in epist. ad Ephesios*; qui & alibi passim hac de re conqueritur. Idem vero & hodie experientia testatur. Speciatim inter ethnicos eminebant auguria, proprie sic dicta, quo nomine illud diuinationum genus indigitatur, quod ex cantu volatuque auium, & tripudiis pullorum, futura augurabatur, ac praesagiebat, quod cum nemini, nisi qui hospitem plane animum ex veterum lectione retulit, ignotum sit, abunde tamen comprobauit CASPAR PEVCERVS, *de praecipuis diuinationum generibus pag. m. 298. seqq.* Ad augures proxime accedebant, extispices, quos nonnulli & haruspices vocant, quiue Chaldaeorum idiomate גזרין vel גזריא dicuntur, a גזר *secuit, scidit, abscidit*, quasi *sectores*, quod ex victimis sectis futura praedicerent. Eorum in pentateucho nulla fit mentio; vnde merito, an iam eo tempore hocce superstitionis genus in vsu fuerit, dubitaueris. Apud Chaldaeos illud in vsu fuisse, ex Ezechiele vate discimus, *cap. XXI. vers. 21.* Nam *stetit*, inquit, *rex Babyloniae in biuio, in capite duarum viarum, consuluit teraphim, INSPEXIT IECVR.* Apud Danielem diserte גזרין memorantur, *cap. II. 27.* & *cap. IV. 4.* Fierique potuit, vt a Chaldaeis, quae nonnullorum est sententia, ad alias gentes haec superstitio propagaretur. Certe apud Graecos, Romanos, aliasque gentes, vsitatissimam fuisse, constat, quod auctores hactenus laudati, CASPAR PEVCERVS & ANTONIVS VAN DALE, pluribus euincunt, ille *pag. m. 168. seqq.* hic *loc. cit. cap. II. pag. 394. seqq.* Sequuntur apud Mosen מכשפים, qua voce nonnullos itidem *diuinos*, seu *diuinatoriae artis peritos* intelligere, iam antea obseruauimus. Videturque haec significatio tum aliis scripturae locis, tum & huic non male conuenire; etsi, quale diuinationis genus innuatur, non constet. Non vero praegnans satis adesse videtur causa, cur ab illorum sententia discedamus, qui *magos* potius, seu *praestigiatores*, intelligunt. Certe verbum כשף vnde מכשפים, vulgo vertunt: *praestigiis vsus est.* SEBASTIAN. MVNSTERVS *per* מכשף, inquit, *intelligi dicunt* (Ebraei) משנה הדברים למראה עין *praestigiatorem, & qui magica arte sub oculis rem aliquam mutat: in qua Chaldaei insignes scribuntur olim fuisse, sicut & magi Pharaonis, qui virgas in serpentes verterunt*: ad *Deuter. loc. cit.* Recte autem

MVN-

MVNSTERVS non tantum praeſtigiatorem, ſed & talem, qui magica arte rem aliquam ſub oculis mutat, intelligit, cum praeſtigiae magicaeque artes plerumque coniunctae fuerint; & hinc adeo factum, vt praeſtigiator etiam magi nomine veniat, quo ſenſu & vox מכשף a nonnullis intelligitur. Ita quoque hanc vocem ex ebraeis doctoribus explicat MOSES MAIMONIDES, in *tractat. anodah ſarah cap. XI. num. XVI. Preſtigiator* (מכשף) *lapidatur: nempe qui reapſe praeſtigioſa* (כשפים) *facit. At qui oculos eludit* (האוחז את העינים) *nec ea praeſtat, quae facere videtur, poena rebellium afficitur.* Ad quem locum recte DIONYSIVS VOSSIVS notat: *Maimonides duo hic ſtatuit genera praeſtigiarum, vnum daemoniacum, alterum deluſorium. Prioris generis praeſtigias exercebant Iannes & Mambres, qui ſe Moſi oppoſuerunt coram Pharaone. Tales, ait Maimonides, lapidandos. Alterius generis praeſtigiis vtuntur aegyrtae, & circulatores, quarum effectus non ſunt, qui videntur, nec ab daemonum commercio proueniunt, ſed manuum agilitate. Huiuſmodi impoſtores verberibus afficiendi iuxta Maimonidem.* Praeſtigias ac impoſturas magorum ex ipſis ethnicis notant ac perſtringunt CICERO, SENECA, PLINIVS, aliique, quorum, vt & aliorum loca adfert ANTONIVS VAN DALE, qui & recte ac erudite oſtendit, quam abſurda ac ridicula ſint, quae poëtae magis ac ſagis ſuis paſſim tribuunt, *de origine ac progreſſu idololatriae ac ſuperſtitionum, diſſert. III. cap. VIII. pag. 563. ſeqq.* Daemoniacas praeſtigias nunquam acceſſiſſe, quod innuere videtur, mihi perſuadere nequeo, immo, ſecus ſe rem habere, recte docet MAIMONIDES. Huic, quam tradidimus, vocis מכשף explicationi non obſtat, quod reliquae voces, de quibus hactenus diximus, diuinationum genera varia ſignificent. Coniuncta enim haec inter ſe ſunt, magia, praeſtigiae, diuinatoriae artes, & reliqua ſuperſtitionum genera. Vnde, qui hiſce artibus addicti ſunt, in vnam eandemque recte referuntur claſſem. Magis hiſce ac praeſtigiatoribus a Moſe iunguntur חוברים *incantatores.* Verba enim חובר חבר LXX reddiderunt ἐπαοίδων ἐπαοιδὴν, vulgatus: *incantator.* Idque recte, vt vel ex *pſalm LVIII. 6.* patet, vbi dicitur: *Sicut aſpis ſurda, quae obturat aurem ſuam, ne audiat vocem* מלחשים *muſſitantium,* חובר חברים מחכם *incantantis, incantationum periti.* Ebraeorum doctores quidam ita dictum in-

cantatorem putant, quod carminibus *consociaret*, seu *congregaret* serpentes, quia חבר significat *sociare*, quasi eiusmodi incantatores artem calluissent, cogendorum in vnum locum serpentium. R. MOSES MAIMONIDES, *qualis est*, inquit, חובר *incantator? qui verbis vtitur, nulli genti vsitatu, & nihil significantibus, stultitiaque hac aliis it persuasum, verba ista prodesse. Ita dicunt, si quis haec vel ista praefatus sit, coram serpente, aut scorpione, nihil damni dabit: vel, si protulerit in virum, nocere is non poterit. Sunt in his etiam, qui clauem arripiunt, aut nummum, vel huius generis aliud. Omnia haec nefaria habentur; tract. auodah farah* seu de *idololatria cap. XI. §. XI.* Generatim itaque iuxta MAIMONIDEM, qui certis verbis carminibusque ad mira quaeuis perpetranda vtuntur, nomine חוברים veniunt: quod cum speciatim & illi facerent, qui serpentes carminibus incantare annitebantur, fieri potuit, vt denominatio haec inde orta omnibus deinde haereret. Fortassis & ex precibus fidelium orta est haec superstitio: dum nudis verbis homines inepti vim singularem tribuebant, qua preces rite fusae ad ea, quae Deus nobis promisit, impetranda gaudent; quemadmodum olim quoque Deus aliquando ad preces fidelium miracula perpetrauit. Videtur hoc inde confirmari, quod diuinis nominibus homines superstitiosi haud raro ad incantationes suas abuterentur. Quantam vim & efficaciam iudaei nomini יהוה tribuant, & quod nonnulli eius opera, miranda quaeuis effici atque perpetrari posse, sibi persuadeant, notius est, quam vt hic commemorari debeat. Fuerunt & apud ethnicos, qui, per *Deum Ebraeorum* daemones expelli posse credebant; qua de re notatu digna sunt, quae refert PHOTIVS, in *bibliotheca*, *cod. CCXLII. pag. 1038.* Γυναῖκα παιδοποιὸν ἄγεται· ὡς δὲ οὐκ ἐπείθετο τὸ δαιμόνιον τῆς γυναικὸς ἐξελθεῖν λόγοις ἡμερωτέροις, ὅρκῳ αὐτὸ ἐπηνάγκαζεν ὁ Θεοσέβιος. καίτοι οὔτε μαγεύειν εἰδὼς, οὔτε θεουργίας (μάτην) μελετήσας. ὥρκιζε δὲ τὰς τοῦ ἡλίου προτείνων ἀκτῖνας, καὶ τὸν ἑβραίων θεόν. ὁ δὲ ἀπελήλατο ὁ δαίμων, ἀνακραγὼν· εὐλαβεῖσθαι μὲν τοὺς θεοὺς, αἰσχύνεσθαι δὲ καὶ αὐτόν· *Ducit (Theosebius) vxorem pueros procreandi gratia. Verum, cum daemonium, quod mulierem obsidebat,* *mitio-*

mitioribus verbis (*adiuratum*) *ab ea exire nollet, cogit ipsum Theosebius exorcismo; quamuis magiae peritus non esset, nullasue theurgias meditatus fuisset. Adiurabat igitur manibus protensis, RADIOS SOLIS & EBRAEORVM DEVM. Daemon vero expellebatur, exclamans, se quidem vereri Deos, sed & ipsum* (*Theosebium*) *se revereri.* Immo non tantum Dei Ebraeorum, sed & Abrahami, aliorumque patriarcharum nomina in adiurationibus adhibebant, vt ex ORIGENE discimus, *lib. IV. contra Celsum p. m. 183.* Quicquid autem sit de origine huius superstitionis, longe eam apud ethnicos fuisse frequentissimam, constat. Nec refragatus illis fuero, qui, ex Chaldaea & Assyria haec similiaque commenta ad reliquas mundi gentes pertransiisse, sibi persuadent. Constat autem, quod speciatim nominibus peregrinis & barbaris ad miranda quaedam perpetranda vsi sint, vim quandam & efficaciam singularem iis inesse, stulte sibi persuadentes. Quod & nonnulli ex veteris ecclesiae haereticis imitati sunt, quorum nomina quaedam incondita ac barbara, quibus vsi sunt, veterum monumentis conseruata, adhuc nota sunt. Immo & nonnullos ecclesiae veteris patres nominum efficaciae plus, quam decebat, tribuentes, eadem superstitione infectos fuisse, nonnullis obseruatum est, cuius vestigia hinc inde ad nostram aetatem vsque deprehenduntur, dum nonnulli certis vocibus formulisque, aut scripturae sacrae quibusdam dictis, daemones expellere, morbosque varios sanare, similiaque perficere aggrediuntur. Multa huc spectantia diligenter collegit ANTONIVS VAN DALE, saepe nobis iam laudatus, *dissertat. citat. cap. V. pag. 489.* qui & hac occasione *cap. VI. pag. 519. seqq.* de exorcismis & exorcistis iudaeorum, de artibus curiosis, litterisque Ephesiis, de periaphis & amuletis, similibusue disserit. Finem tandem superstitiosorum hominum catalogo impositurus Moses, *loc. cit.* addit: ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים *& interrogans Ob & Idoni, & quaerens a mortuis.* Vbi LXX interpretes habent: ἐγγαστρίμυθος καὶ τερατοσκόπος, καὶ ἐπερωτῶν τοὺς νεκροὺς, & vulgatus: *neque, qui Pythonas consulat, nec diuinos, & quaerat a mortuis veritatem.* Vox אוב & in plurali אובות ceteroquin *vtrem* significat, vt *Iob. XXXII. 19.* Hinc vero translata est

significatio eius ad *ventriloquos*, seu ἐγγαστριμύθους, eo quod a spiritu maligno obsessi, velut vtres inflati turgescerent, & impurus spiritus interdum ex illorum ventre, aut partibus obscoenis, responsa daret. conf. PAVLVS FAGIVS, in *notis ad paraphrasin chaldaicam*, *Leuit. XIX. 31.* At in nostro loco *Deut. XVIII. 10.* & *Leuit. XIX. 31.* vt & alibi, ipse potius spiritus malignus denotatur, qui certis artibus eliciebatur, vt euocaret mortuorum manes, qui responderent ad ea, quae ex iis quaerebantur, aut alia quacunque ratione futura indicaret. Hinc & mulier, quae eam artem tenebat, בעלת אוב *domina Ob*, seu *habens Ob* vocatur *I. Sam. XXVIII. 7.* Non itaque ipsa mulier erat *Ob*, sed per *Ob* respondebat ad ea, de quibus consulebatur. Quare & Saulus rex eam ita alloquitur: *diuina mihi* באוב *per ob, & fac mihi ascendere, quem tibi dixero.* Vnde & luculenter patet, daemonis maligni operam hic intercessisse. Confirmatur id etiam ex *Esa. XXIX. 4.* vbi adflictas Hierosolymitanorum opes describens propheta: *humiliaberis*, inquit, *e terra loqueris atque e puluere; humilis erit tua oratio, erit* כאוב *sicut Ob vox tua, atque e puluere sermo tuus murmurabit.* Vbi per אוב *Pythonem*, seu spiritum, qui arte magica euocatus voce humili aut submissa, velut murmuratione quadam responsa dabat, magno consensu plerique interpretes intelligunt. Et rei ipsi quoque, de qua prophetae sermo est, longe hoc videtur conuenientius, quam si vocem אוב hic per *vtrem*, quod nonnulli volunt, vertamus. De iudaeorum mente non est, quod dubitemus, qui בעל־אוב seu eum, qui Ob habet, alias פיתום vocant, voce ex Graecorum πυθὼν efficta. Nec in diuersum hic abit MOSES MAIMONIDES, si modo recte, quae hac de re dicit, capiantur. *Cuiusmodi*, inquit, *est illud*, מעשה האוב *opus Pythonis? Est, qui consistit, vt offerat certum suffitus genus; is manu sua virgam vibrat myrteam; ac recepta quaedam incantationis verba profert; mox consulit alium, quasi loquentem secum, & interrogatis respondentem quasi e terra, submissa admodum voce, quam auribus percipere non valeat, sed cogitatione tantum assequatur. Similiter est, qui cranio mortui arrepto illud suffitu imbuat & incantet, donec praeeuntem audiat vocem, quae exeat quasi ex axillis, & respondeatur ei. Huiusmodi omnia sunt pythonica;* tract.

tract. auodab sarah cap. VI. n. II. ANTONIVS VAN DALE, qui in eo totus est, vt euincat, אובות nihil aliud, quam meras hominum callidorum fuisse praestigias, idem ex hocce MAIMONIDIS loco videtur colligere velle, ideoque notat, ab eo dici, *mox consulit alium* QVASI *loquentem secum, & interrogatis respondentem* QVASI *e terra &c.* At neutiquam id sibi velle MAIMONIDEM, facile intelliget, qui linguae ebraeae peritus, cuncta paulo accuratius considerauerit: & si vellet, tum a veritate ipsa, tum a recepta apud Ebraeos sententia, maximopere dissentiret; quod adeo diffiteri nequit ipse DALIVS, vt in sequentibus, cum iudaeorum de voce פיתום sententiam edisseruisset, indignabundus in haec erumpat verba: *quod minus mirum iis videbitur, qui norunt, iudaeos post natum Iesum Christum pene nihil, praeter daemones, seu diabolos, somniasse, l. c. cap. IX. p. 607. it. p. 617.* Obstant vero DALII sententiae non tantum, quae hactenus diximus, sed & cumprimis locus *Actor. XVI. 16.* vbi mentio fit puellae, quae habuit spiritum Pythonis, quem Paulus ex ea expulit. Aperte enim hinc constat, quae a Pythonicis peragebantur, non meras fuisse praestigias, sed daemonis maligni operam intercessisse. Ita enim si res se non habuisset, spiritum Pythonis non potuisset eiicere apostolus; add. GEORGIVS MOEBIVS, *de oraculorum ethnicorum origine, propagatione & duratione, cap. I. p. 27.* it. STEPHANVS MORINVS, *in dissertat. de oraculis, & cur defecerunt, p. 370.* De Pythonibus autem & Pythonicis plura dabunt EDMVNDVS DICKINSONVS in *Delphis Phoenicizantibus cap. IX. p. 81. 90.* LEO ALLATIVS, *syntagm. de engastrimytho*; DIONYSIVS VOSSIVS, ad *Maimonidis l. c.* aliique. Per ידעונים, qui interrogantibus אוב iunguntur, eos intelligi, puto, qui propter commercia cum spiritibus malignis, rerum futurarum notitiam prae se ferebant. Id ex verbo ידע *sciuit*, vnde dicuntur ידעונים, haud difficulter colligitur. Iudaeorum enim de nescio quo animali, *iadua* dicto, fabulas, non est, quod moremur. Vnde ידעונים conueniunt fere cum בעלי אוב, seu Pythonicis; certe plerumque אובות cum ידעונים coniunguntur, vt non tantum *Deut. XVIII. 10.* & *Leuit. XIX. 31.* sed & *II. regg. XXI. 6.* & *cap. XXIII. 24.* vt adeo Moses tolerare in nostro textu prohibuerit, primo שואל אוב

seu

seu eos, qui Pythonas, vel ipsos spiritus vaticidicos, itemque ידעונים seu homines ope istorum spirituum futura praedicentes edentesque oracula, consulebant, deinde omnes דורשים אל המתים *quaerentes a mortuis*, quacunque demum ratione hoc fieret. Vltimis namque verbis *νεκρομαντείαν* seu *νεκυομαντείαν* prohiberi, positum est extra controuersiam. Existimabant nimirum homines superstitioni ad delirium vsque dediti, certis ritibus, aut malignorum spirituum ope euocari animas defunctorum posse, a quibus futura, aut quae scire vellent, condiscerent; idque a Pythonissa Endorea Sauli quoque persuasum fuit. Vsitatissimum fuisse hocce superstitionis genus, tum ex scriptura sacra, tum ex profanis auctoribus constat. Recteque ad *Deut. l. c.* notat HVGO GROTIVS: *Νεκύια omnium diuinationum antiquissima, & signum creditae τῆς τῶν ψυχῶν διαμονῆς. Frequenter id factitatum in oriente discimus ex Aeschylo & Herodoto.* Et sane non tantum HERODOTVS inter historicos, sed & inter poëtas HOMERVS, vt reliquos taceam, superstitionis istius diserte meminere; add. CASPAR PEVCERVS, *de praecipuis generibus diuinationum, p. m. 239.* Frequentissima etiam apud gentiles olim fuit diuinatio ex somniis, vnde onirocritica partem quandam sapientiae apud varias gentes constituit. Eius Moses hoc loco non equidem meminit, nisi per מעוננים somniorum etiam interpretes, quod nonnulli faciunt, intelligere velis, vsitatam tamen iam tum fuisse, non est, quod dubitemus. Etenim, cum Pharao, qui tempore Iosephi rerum in Aegypto potiebatur, de somnii sibi oblati significatione solicitus esset, a חכמים *sapientibus* & חרטומים *diuinis* suis, quos eum in finem conuocauerat, eam discere voluit. Quod ab iis profecto non postulasset, nisi cum aliis superstitionis partibus, artem quoque interpretandi somnia, professi essent. IVSTINVS equidem de Iosepho refert, eum *somniorum primum intelligentiam condidisse: lib. XXXVI. histor. cap. II.* vt iam supra obseruauimus. Sed non meretur fidem, cum scriptura hac de re nihil commemoret, & Iosephus non ex regulis artis, sed ex diuina reuelatione, somnia interpretatus sit. Inde autem cum magnam celebritatem adeptus esset, occasio hinc aliis, pro onirocritices conditore eum venditandi, enata est. Ceterum, vt & hoecce diui-

diuinationis genus consectarentur homines superstitiosi, facile induci potuerunt. Antiquissimis enim temporibus, vt alia ratione, ita & per somnia Deus hominibus sanctis multa reuelabat. Immo, & inter ethnicos diuinitus per somnia quaedam nonnullis patefacta esse, exemplum Pharaonis ac Nebucadnezaris nos condocet. Nec dubium, quin & infernalis genius somnia quaedam de rebus futuris, quae illi forte notae erant, obtulerit, vt aut in superstitione confirmaret homines, aut aliis peccatis illaquearet. Hinc cum viderent, per somnia quandoque res futuras indicari, in eam ingressi sunt sententiam, generatim somnia eum in finem hominibus obtingere, praesertim, si viuidiora sint, vt, quae illis euentura sint, ostendant. Cumque euentus, qui forte huic aut illi somnio respondissent, notassent, ex hisce obseruationibus certas tandem sibi confecerunt regulas, quod & in aliis diuinationibus factum, recte obseruat HERODOTVS, *lib. II. cap. LXXXII. p. 119.* secundum quas somniorum interpretationem instituerent, vnde onirocritica tandem enata. Ad Graecos hanc somniorum disciplinam transiisse, testantur scriptores onirocritici, quorum aut scripta, aut memoria ad nos peruenit, vt ARTEMIDORVS, de quo prae ceteris IO. ALBERTVS FABRICIVS, *biblioth. graec. lib. IV. cap. XIII.* agit, qui & reliquorum scriptorum onirocriticorum notitiam suppeditat. In rationes, cur Deus artes istas diuinatorias ac magicas, de quibus hactenus dictum, tam seuere Israelitis prohibuerit, vt operose inquiramus, necesse non est, cum istae cuiuis, rem omnem paulo accuratius pensitanti, sua sponte pateant. Primo namque, ad artes diuinatorias quod attinet, in illis, qui eas adhibent, animus incredulus, de futuris nimis anxius, prouidentiae diuinae nullam habens rationem, se aperte prodit. Et licet Deus fidelibus futura aliquando reuelauerit, hoc tamen non factum, vt curiositati aut cupiditatibus illorum aliquid concederetur, sed ob causas longe sanctiores, grauioresque. Deinde, in artibus istis diuinatoriis latitabat fundamentum ethnicismi, eo quod rebus creatis, aut fictitiis gentilium diis, praedictiones illas ac significationes futurorum dirigentibus, talia tribuebantur, quae soli vero Deo competunt. Vnde non semel, quoties de iis in scriptura sermo est, dicitur: *quod in viis gentium ambulare non debeant.* Accedebant tertio, in magicis praesertim artibus, commercia cum daemonibus,

nibus, quorum opera ad ea, quae cupiebant, perpetranda, homines superstitiosi vtebantur. Iam antea obseruauimus, ANTONIVM VAN DALE id omni conatu agere, vt daemonum malorum commercia hinc procul facessere iubeat. Idem constitutum est BALTHASARI BECKERO, qui in *mundo fascinato*, tum alibi, tum maxime *lib. III. cap. VIII. IX. seqq.* nomina ista diuinationum magicarumque artium, de quibus hactenus diximus, ita explicat, vt daemonum aut malignorum spirituum interuentum excludat. Verum, vtrumque falsi, ex hactenus dictis constat. Non nego, fraudes praestigiasque hominum multum in his omnibus valuisse; at omnem infernalis genii operam hic prorsus remouendam esse, concedi, vt ostendimus, nequit.

* Daemonem iam tempore Mosis inter ethnicos responsa dedisse, ex iis, quae de אובות & ידעונים antea diximus, constat. Atque hinc oraculorum, quae gentilium scriptorum documentis celebrantur, origo arcessenda. Quorundam itaque ex iis summam esse antiquitatem, & Mosis tempora anteuertere, non videtur dubitandum, licet difficile sit, de prima eorum origine certi quid pronuntiare. Apud Aegyptios oracula frequentissima fuisse, testatur HERODOTVS: *Μαντικὴ δὲ αὐτοῖσι, ὧδε διακέεται· ἀνθρώπων μὲν οὐδενὶ προσκέεται ἡ τέχνη, τῶν δὲ θεῶν μετεξετέροισι· καὶ γὰρ Ἡρακλέος μαντήιον αὐτόθι ἐστι, καὶ Ἀπόλλωνος, καὶ Ἀθηναίης, καὶ Ἀρτέμιδος, καὶ Ἄρεος, καὶ Διός· καὶ ὅγε μάλιστα ἐν τιμῇ ἄγονται πάντων τῶν μαντηίων, Λητοῦς ἐν Βουτοῖ πόλι ἐστί· οὐ μέντοι αἵγε μαντηίαί σφι κατὰ τὠυτὸ ἑστᾶσι, ἀλλὰ διάφοροί εἰσι. Diuinatio apud eos ita est constituta, vt eius artificium nulli mortalium vindicetur, sed certis diis. Siquidem Herculis illic oraculum est, & Apollinis, & Mineruae, Dianaeque ac Martis, & Iouis; sed, quod praecipuo honore colunt ex omnibus oraculis, Latonae est, in vrbe Buti. Verum haec vaticinia non eodem modo sunt omnia instituta, sed differenter, lib. II. cap. LXXXIII. pag. 119.* Vbi quidem Mineruae oraculum in vrbe *Sai*, Dianae in vrbe *Bubasti*, & Martis in vrbe *Papremi*, Iouis *Thebis* fuisse, contendit IOANNES MARSHAMVS, in *canone chronico sect. IV. pag. 64.* qui

&

& ibidem afferit, a Iouis Thebani oraculo originem duxisse illud Ammonis in Lybia, atque illud Iouis Dodonaei in Thesprotia, quod itidem HERODOTO teste, *oraculorum, quae apud Graecos sunt, vetustissimum habetur; lib. I. cap. LII. pag. 110.* Quod si ita se habet, aegyptiorum oraculorum antiquitatem intelligere licet, cum, si nonnullis credimus, vtrumque & Ammonium, & Dodonaeum oraculum Mose fuerit antiquius, maxime Ammonium, quod a Chamo Noachi filio, nonnulli deriuant. Sunt tamen, qui, aegyptiaca ista oracula HERODOTO commemorata, post Ammonium atque Dodonaeum originem sumsisse, autumant; conf. GEORGIVS MOEBIVS, de *ethnicorum oraculorum origine, propagatione & duratione, cap. II. p. 45. seqq.* vbi de vtroque, Ammonio & Dodonaeo oraculo pluribus disserit. PLINIVS auctor est, apud Aegyptios Apin quoque signa rerum futurarum edidisse. *Apis*, inquit, *inuentus deducitur Memphim a sacerdotibus: sunt delubra ei gemina, quae vocant thalamos, auguria populorum: alterum intrasse, laetum est, in altero dira portendit. Responsa priuatis dat, e manu consulentium cibum capiendo. Germanici Caesaris manum auersatus est, haud multo post extincti; histor. natur. lib. VIII. cap. XLVI. pag. m. 558.* Eius autem rei cum HERODOTVS non meminerit, hanc consuetudinem Apim ceu oraculum consulendi, non adeo vetustam apud Aegyptios fuisse oportet. Post Ammonium & Dodonaeum oraculum, alia deinceps celebrari coeperunt, vt Pythium seu Delphicum, Trophonium, Amphiarai, Branchidarum in Milesia, Sabaeum in Phocide, & reliqua; de quibus hic dicendi locus non est. Eruditorum potius virorum de hisce oraculis audire sententias, ac paucis discutere placet. Namque nec ipsi ethnicorum philosophi hac de re inter se conueniebant. Stoici quippe vim quandam naturalem futura praedicendi hominibus insitam asserebant, quae modo in dormientibus, modo in furore percitis, accedentibus praesertim causis, vim hancce excitantibus, sese exereret. Eodem etiam redibat sententia Peripateticorum: saltem, ex causis naturalibus facultatem omnem vaticinandi procedere, sibi persuadebant. ARISTOTELES ipse causas, quibus Sibyllae bacchantes & vates fiant, reiicit in calorem, quem in mentis sede cieat atra bilis; *problem. sect. XXX.* AMMONIVS quoque apud PLVTARCHVM *de ora-*

culorum defectu, tom. II. opp. pag. m. 429. seqq. variis rationibus probare annititur, naturalem vaticinandi vim mentibus hominum inesse: quas ex eodem repetit, pressiusque vrget PETRVS PETITVS, medicus & philosophus Parisiensis, de *Sibylla lib. I. c. VIII. p. 30. seqq.* Nec procul hinc discedunt, qui menti peculiarem a natura dispositionem ad reuelationem a Deo aut genio quodam profectam, recipiendam, inesse contendunt, vt MOSES MAIMONIDES, aliique ex ebraeis doctoribus, item BENEDICTVS DE SPINOZA AC PETRVS PETITVS, laudati a me atque refutati in dissertatione, cui titulus: *an naturali homines polleant vaticinandi facultate?* §. *VIII. seqq.* Mirum vero non est, sapientioribus gentilium, praesertim post ortum christianismum, hanc se adprobasse sententiam, cum ita demum rationem defectus oraculorum reddere possent. Epicuraei contra in omnia alia ibant, omnia diuinationum genera explodentes, & eorum, quae essent praecognita praedictaue, plurima esse vulgi ineptias, aut sacerdotum imposturas, imperitae vero multitudini praetextu pietatis & religionis talia facile persuaderi, asserentes. In eandem deinceps praeter alios ingressus est sententiam LVDOVICVS COELIVS RHODIGINVS, *antiqu. lection. lib. II. cap. XII. Si, vnde irrepserint*, inquit, *oracula primum, indagine curiosa sit scrutandum, videor lectione iugi comperisse, non ab diis, non ab daemonibus instituta vel propagata, sed ab vafris quibusdam, & quaestuariis initio incohoata, in quam sententiam celeberrimi e Graecorum sapientibus iere pedibus, Peripatetici, Cynici, Epicuraei, a quibus non solum scriptis oraculorum vanitas est palam facta, sed commonstratum quoque, quae malorum soboles inde pullularit.* Rectiora tamen edoctus, mutasse deinceps sententiam COELIVS perhibetur. Interim horum aliorumque vestigiis insistens ANTONIVS VAN DALE, id omnibus viribus egit, vt responsa oraculorum apud ethnicos nihil aliud, quam meras praestigias, callidorumque hominum fuisse imposturas, euinceret, in *dissertationibus duabus de oraculis veterum ethnicorum*, Amstaelodami anno M DCC recusis. Nec negauerim, praestigias multas ac imposturas hominum callidorum, praesertim sacerdotum, intercessisse. Responsa vt plurimum metrica, hinc & ambigua, atque obscura, adeoque fallere apta, specus, aut antra luce destituta, aliaque, in quibus edebantur oracula, ad fraudem faciendam prorsus accom-

accommodata, & quae reliqua sunt eiusdem generis, dubitare hac de re neminem sinunt. Daemonis maligni nunquam intercessisse operam, non euincunt. Secus se rem habere, exemplis constat: siquidem interdum oracula responsa dedere aperta, de rebus futuris, quae hominibus prorsus ignotae erant, nec solertia humani ingenii cognosci poterant, quibus euentus accurate respondit. Nec enim dubium, quin varias ob rationes futuri quidam euentus daemonibus noti esse queant, qui homines latent. conf. GEORG. MOEBIVS, de *oraculorum ethnicorum origine &c. cap. V. pag. 117. seqq.* itemque STEPHANVS MORINVS, in *dissertat. de oraculis & cur defierunt, pag. 399. seqq.* Hinc vero etiam patet, quid de Sibyllis censendum, quarum nonnullas, saltem vnam, tam antiquam faciunt, vt Mosis aetatem antecesserit; immo pro Noachi vendicare filia non erubescunt. Sed incerta omnia sunt, quae & de numero & de aetate Sibyllarum vulgo dicuntur. Eritque de istis, vt & de oraculis, quae vocantur, Sibyllinis, alibi dicendi locus. Interim conferre iuuabit SERVATII GALLAEI, *dissertationes de Sibyllis earumque oraculis.*

§. XXXVI.

Ceterum ea, quae Moses gessit, tam illustria fuere, vt eorum fama non potuerit non longe lateque dimanare. Plurima hinc apud scriptores ethnicos de eo, rebusque ab illo gestis, eaque luculentissima testimonia;* quibus, quae ipse diuino instinctu litteris consignauit, mirifice confirmantur. De reliquis vero gentibus, in hocce temporis interuallo, quod rerum potius gestarum magnitudine, quam diuturnitate, memorabile est, pauca, quae notatu digna sunt, occurrunt.**

* Frequentissimam Mosis, rerumque ab eo gestarum, apud ethnicos scriptores fieri mentionem, testimoniis plurimis congestis iam ex veteribus demonstrarunt FLAV. IOSEPHVS, *contra Apionem*, CLEMENS Alexandrinus, *strom. lib. I.* CYRILLVS, *contra Iulianum lib. I.* EVSEBIVS, *praeparat. euangel. libr. IX. cap. XXVII. seqq.* & ex re-

centioribus PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstrat. euangel. part. I. prop. IV. cap. II. pag. 72. seqq.* HVGO GROTIVS, de *veritate christianae religionis, lib. I. §. XVI.* aliique. Nos selectu vtentes, maxime illustria sectabimur, & praecipua historiae Mosaicae capita, ex ethnicorum testimoniis constare, paucis saltem indicabimus. Mosen ex aquis extractum, ipsemet nos condocuit, idemque ex Orphicis carminibus ARISTOBVLVS memorat, ex quo locum produxit EVSEBIVS, *praeparat. euangel. lib. XIII. cap. XII. p. m. 666.* Verba haec sunt:

> ὡς λόγος ἀρχαίων, ὡς ὑδογενὴς διέταξεν
> ἐκ θεόθεν γνώμαισι λαβὼν κατὰ δίπλακα θεσμόν,
> *Vt veterum fama est, vt iussit flumine natus*
> *Dona Dei tabulas geminas qui sensibus hausit.*

Apud EVSEBIVM equidem legitur ὑλογενὴς: sed ὑδογενὴς legendum esse, recte monuit SCALIGER, cui adstipulanter HVGO GROTIVS, de *verit. christ. relig. lib. I. §. XVI.* GERARDVS IOANNES VOSSIVS, de *idololatria gentil. libr. I. cap. XXX.* & ISAACVS CASAVBONVS, ad *Athenaei lib. II. cap. XXII.* Mosen litteris egregie imbutum, atque in Aegyptiorum sapientia institutum fuisse, ex scriptura sacra nouimus: quae & eundem ob formae praestantiam commendat. Confirmant idem scriptores gentilium. TROGI POMPEII epitomastes IVSTINVS: *filius eius* (Iosephi) *Moses fuit, quem praeter paternae scientiae haereditatem etiam formae pulcritudo commendabat; histor. lib. XXXVI. cap. II.* Vbi in eo quidem errat, quod Mosen Iosephi filium vocat, at de eruditione Mosis praeclare satis sentit, dum *paternae scientiae haereditatem* illi tribuit. De Iosepho enim antea dixerat: *nihilque diuini iuris humanique ei incognitum videbatur.* DIODORO SICVLO Moses *sapientia & fortitudine maxime excellens* audit, *biblioth. hist. lib. XL. pag. 1190.* qui & in sequentibus, *adhaec,* inquit, *multum studii cum insigni prudentia in res bellicas posuit legislator, & iuuenes ad tolerantiam ac fortitudinem, ad constantiam denique in omnibus aerumnis exercendam adegit.* Atque ob istam sapientiae ac eruditionis, qua florebat Moses, famam, quae longe lateque inter ethnicos sparsa erat, haud dubio factum, vt EVPOLEMVS scripserit,

τὸν

τὸν Μωσῆν πρῶτον σοφὸν γενέσθαι, *Mosen primum sapientem fuisse, iudaeisque primum litteras tradidisse, a quibus eas Phoenices, vt a Phoenicibus Graeci, acceperint,* apud EVSEBIVM, *praeparat. euangel. lib. IX. cap. XXVI. pag. 431.* Multa etiam eodem spectantia ex ARTAPANO idem EVSEBIVS refert *loc. cit. cap. XXVII.* & inter alia hoc quoque commemorat, quod vxor Chenephrae, Merrhis, cum sterilis esset, sibi mulieris ebraeae filium adsciuerit, nempe Mosen, quem Graeci Μουσαῖον, *Musaeum*, vocauerint. Quod rursus cum scripturae narratione de filia Pharaonis, Mosen, ebraeae mulieris filium, in filium adoptante, prorsus conuenit. Cum iam a Deo missus esset Moses, vt populum ebraeum libertati restitutum ex Aegypto educeret, cum magis aegyptiacis illi maxime confligandum fuit. Cuius certaminis tanta olim celebritas fuit, vt nomina quoque magorum istorum, Iannes & Iambres, in gentilium monumentis, speciatim a PLINIO, *histor. natural. lib. XXX. cap. I.* & NVMENIO Pythagoraeo, apud EVSEBIVM, *praeparat. euangel. lib. IX. cap. VIII.* conseruata hodie supersint, vt ad *§. praecedentem* iam obseruauimus. Ob magna autem, quae Moses edidit, miracula, haud dubio factum, vt inter magos referretur, tum a PLINIO, *loc. cit.* tum ab APVLEIO, in *apologia p.m. 331.* aliisque. Id enim vero documento certissimo est, prodigiorum ab eo editorum maximam quoque inter ethnicos fuisse celebritatem. Exitus autem Ebraeorum ex Aegypto, Mose duce factus, gentilibus adeo non fuit ignotus, vt plurimis potius, admixtis licet fabulis quibusdam, commemoretur. Huc pertinent, quae ex MANETHONE, LYSIMACHO atque CHAEREMONE hac de re adfert FL. IOSEPHVS, *contra Apionem.* Sed MANETHONIS, quo hoc confirmari potest, testimonium supra quoque iam attulimus, ad *sect. I. per. III. §. XXIV.* cum per pastores, quorum in Aegypto regnum describit, non alios, quam Ebraeos intelligi posse, euinceremus. POLEMONIS idem confirmans testimonium, ex AFRICANO conseruauit EVSEBIVS, in *chronicis.* DIODORI SICVLI, STRABONIS, IVSTINI, C. CORNELII TACITI testimonia, quibus idem comprobatur, iam supra attulimus, cum de gentis iudaicae origine verba faceremus, ad *§. XII.* huius sectionis. Enim vero, licet hi auctores in multis a se inuicem dissentiant, falsa quoque multa atque erronea, veris admixta referant, in eo tamen, quod caput caussae est,

inter

centionibus PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstrat. euangel. part. I. prop. IV. cap. II. pag. 72. seqq.* HVGO GROTIVS, de *veritate christianae religionis, lib. I. §. XVI.* aliique. Nos selectu vtentes, maxime illustria sectabimur, & praecipua historiae Mosaicae capita, ex ethnicorum testimoniis constare, paucis saltem indicabimus. Mosen ex aquis extractum, ipsemet nos condocuit, idemque ex Orphicis carminibus ARISTOBVLVS memorat, ex quo locum produxit EVSEBIVS, *praeparat. euangel. lib. XIII. cap. XII. p. m. 666.* Verba haec sunt:

ὡς λόγος ἀρχαίων, ὡς ὑδογενὴς διέταξεν
ἐκ θεόθεν γνώμαισι λαβὼν κατὰ δίπλακα θεσμόν,
Vt veterum fama est, vt iussit flumine natus
Dona Dei tabulas geminas qui sensibus hausit.

Apud EVSEBIVM equidem legitur ὑλογενὴς: sed ὑδογενὴς legendum esse, recte monuit SCALIGER, cui adstipulanter HVGO GROTIVS, de *verit. christ. relig. lib. I. §. XVI.* GERARDVS IOANNES VOSSIVS, de *idololatria gentil. libr. I. cap. XXX.* & ISAACVS CASAVBONVS, ad *Athenaei lib. II. cap. XXII.* Mosen litteris egregie imbutum, atque in Aegyptiorum sapientia institutum fuisse, ex scriptura sacra nouimus: quae & eundem ob formae praestantiam commendat. Confirmant idem scriptores gentilium. TROGI POMPEII epitomastes IVSTINVS: *filius eius* (Iosephi) *Moses fuit, quem praeter paternae scientiae haereditatem etiam formae pulcritudo commendabat; histor. lib. XXXVI. cap. II.* Vbi in eo quidem errat, quod Mosen Iosephi filium vocat, at de eruditione Mosis praeclare satis sentit, dum *paternae scientiae haereditatem* illi tribuit. De Iosepho enim antea dixerat: *nihilque diuini iuris humanique ei incognitum videbatur.* DIODORO SICVLO Moses *sapientia & fortitudine maxime excellens* audit, *biblioth. hist. lib. XL. pag. 1190.* qui & in sequentibus, *adhaec*, inquit, *multum studii cum insigni prudentia in res bellicas posuit legislator, & iuuenes ad tolerantiam ac fortitudinem, ad constantiam denique in omnibus aerumnis exercendam adegit.* Atque ob istam sapientiae ac eruditionis, qua florebat Moses, famam, quae longe lateque inter ethnicos sparsa erat, haud dubio factum, vt EVPOLEMVS scripserit,

τὸν

τὸν Μωσῆν πρῶτον σοφὸν γενέσθαι, *Mosen primum sapientem fuisse, iudaeisque primum litteras tradidisse, a quibus eas Phoenices, vt a Phoenicibus Graeci, acceperint*, apud EVSEBIVM, *praeparat. euangel. lib. IX. cap. XXVI. pag. 431.* Multa etiam eodem spectantia ex ARTAPANO idem EVSEBIVS refert *loc. cit. cap. XXVII.* & inter alia hoc quoque commemorat, quod vxor Chenephrae, Merrhis, cum sterilis esset, sibi mulieris ebraeae filium adsciuerit, nempe Mosen, quem Graeci Μουσαῖον, *Musaeum*, vocauerint. Quod rursus cum scripturae narratione de filia Pharaonis, Mosen, ebraeae mulieris filium, in filium adoptante, prorsus conuenit. Cum iam a Deo missus esset Moses, vt populum ebraeum libertati restitutum ex Aegypto educeret, cum magis aegyptiacis illi maxime confligandum fuit. Cuius certaminis tanta olim celebritas fuit, vt nomina quoque magorum istorum, Iannes & Iambres, in gentilium monumentis, speciatim a PLINIO, *histor. natural. lib. XXX. cap. I.* & NVMENIO Pythagoraeo, apud EVSEBIVM, *praeparat. euangel. lib. IX. cap. VIII.* conseruata hodie supersint, vt ad *§. praecedentem* iam obseruauimus. Ob magna autem, quae Moses edidit, miracula, haud dubio factum, vt inter magos referretur, tum a PLINIO, *loc. cit.* tum ab APVLEIO, in *apologia p. m. 331.* aliisque. Id enim vero documento certissimo est, prodigiorum ab eo editorum maximam quoque inter ethnicos fuisse celebritatem. Exitus autem Ebraeorum ex Aegypto, Mose duce factus, gentilibus adeo non fuit ignotus, vt plurimis potius, admixtis licet fabulis quibusdam, commemoretur. Huc pertinent, quae ex MANETHONE, LYSIMACHO atque CHAEREMONE hac de re adfert FL. IOSEPHVS, *contra Apionem.* Sed MANETHONIS, quo hoc confirmari potest, testimonium supra quoque iam attulimus, ad *sect. I. per. III. §. XXIV.* cum per pastores, quorum in Aegypto regnum describit, non alios, quam Ebraeos intelligi posse, euinceremus. POLEMONIS idem confirmans testimonium, ex AFRICANO conseruauit EVSEBIVS, in *chronicis*. DIODORI SICVLI, STRABONIS, IVSTINI, C. CORNELII TACITI testimonia, quibus idem comprobatur, iam supra attulimus, cum de gentis iudaicae origine verba faceremus, ad *§. XII.* huius sectionis. Enim vero, licet hi auctores in multis a se inuicem dissentiant, falsa quoque multa atque erronea, veris admixta referant, in eo tamen, quod caput causae est,

inter

inter se consentiunt, &c. quae scriptura sacra commemorat, mirifice confirmant. Inter opera Mosis, post exitum ex Aegypto, legis diuinae promulgatio haud vltimum locum tenet. Nec alio magis nomine apud ethnicos notus Moses. Celebrioribus enim legumlatoribus eum diserte annumerat DIODORVS SICVLVS, *biblioth. histor. lib. I. cap. XCIV.* Idque confirmat C. CORNELIVS TACITVS, *histor. lib. V. cap. IV.* Pertinetque huc illud IVVENALIS:

Iudaicum ediscunt, & seruant, & metuunt ius,
Tradidit arcano quodcunque volumine Moses.

Cumque Moses summa Numinis, a quo leges accepit, familiaritate vsus sit, nec hoc ethnicis ignotum fuit. TREBELLIVS namque POLLIO Mosen ex iudaeorum libris *Dei familiarem* vocat, in *vita Claudii cap. I. pag. m. 351.* Eoque pertinet, quod, vt iam supra ad §. *XI.* huius sectionis obseruauimus, DIODORVS SICVLVS refert, Mosen suis legibus in fine adscripsisse: Μωσῆς ἀκούσας τοῦ θεοῦ τάδε λέγει τοῖς Ἰουδαίοις, *Moses auditor Dei omnia haec dicit iudaeis.* Immo nec id praetermittendum, profanis scriptoribus obseruatum, Mosen pleraque instituta sua gentium moribus plane contraria esse voluisse. Idque longe verissimum est; licet causam eius rei ignorent, & in malam hoc interpretentur partem. Aperte & citra ambages TACITVS: *Moses, quo sibi in posterum gentem firmaret, nouos ritus contrariosque ceteris mortalibus indidit. Profana illis omnia, quae apud nos sacra; rursum concessa apud illos, quae nobis incesta; histor. libr. V. cap. IV.* Hinc apud DIODORVM SICVLVM, *odium aduersus homines traditione propagasse,* dicitur; *ideoque leges prorsus alienas promulgasse; ne mensam cum alia natione communem haberent vnquam, neque illi bene cuperent; libr. XXXIV. pag. 1171.* Nimirum, vt Ebraeos ab idololatria & superstitione gentilium auerteret Moses, leges varias horum institutis e diametro aduersas iussu Numinis tulit. Hinc istae profanorum scriptorum querelae. Quo ipso tamen mirifice rem ipsam, Mosen tales leges tulisse, confirmant. Iidem equidem auctores haud obscure indicare videntur, callide eiusmodi artibus Mosen, ad auctoritatem

ritatem sibi firmandam, vsum, quod & prae ceteris aperte profitetur DIODORVS SICVLVS. Sed hancce iam supra a viro docto calumniam depulimus, ad *sectionis huius* §. *XI.* Inter leges autem per Mosen aut promulgatas, aut repetitas, nulla temere maiorem apud ethnicos celebritatem consecuta est, quam illa de sanctificando sabbatho. Huius prae ceteris meminit TACITVS, etsi, quam caussam instituto huic assignare debebat, valde fluctuet. *Septimo die,* inquit, *otium placuisse ferunt, quia is finem laborum tulerit; dein blandiente inertia septimum quoque annum ignauiae datum; alii honorem eum Saturno haberi &c. loc. cit.* Pari ratione IVSTINVS: *quo septem dierum ieiunio per deserta Arabiae cum populo suo fatigatus, cum tandem venisset, septimum diem more gentis sabbathum appellatum, in omne aeuum ieiunio sacrauit, quoniam illa dies famem illis erroremque finierat; histor. lib. XXXVI. cap. II.* PLVTARCHI locum, in quo sabbathi iudaici mentionem facit, iam supra ad §. *XXXI. huius sectionis* recitauimus; conf. & DIO CASSIVS, *historiar. libr. XXXVII. pag. 38.* Ob sabbathi quietem iudaeos exagitat IVVENALIS:

Sed pater in caussa, cui septima quaeque fuit lux
ignaua, & partem vitae non attigit vllam;

sat. XIV. Et CLAVDIVS RVTILIVS:

Radix stultitiae, cui frigida sabbatha cordi,
Sed cor frigidius relligione sua est.
Septima quaeque dies turpi damnata veterno,
Quanquam lassati, mollis imago Dei.

lib. I. itinerar. p. 135. Vltimis verbis RVTILIVS indicat, veram quidem sabbathi caussam sibi non incognitam fuisse, sed hinc simul occasionem, blasphemiam execrabilem in Deum euomendi, arripit. Immo tam notum fuit apud ethnicos iudaeorum sabbathum, vt *Sabbatariorum* nomine ideo apud illos venerint; vt ex MARTIALE constat, *lib. IV. epigramm. IV.* Ex reliquis legibus Mosaicis, itidem ethnicis nonnullas innotuisse, demonstrari posset, si his immorari vellemus. Immo non desunt, qui, praestantissimas Grae-

 corum

eorum Romanorumque leges ex Mosaicis profluxisse, autumant; qua de re quae nostra sit sententia, supra ad §. *XXXIV. huius sectionis* exposuimus. Id potius adhuc obseruamus, nec incommoda illa, quae in itinere tam diuturno Israelitae perpessi sunt, ethnicos latuisse. Panis pariter ac aquae penuria aliquando laborasse Israelitas, constat, priusquam manna coelitus data a Deo pascerentur, qui & bis aquam ex rupe dedit. Idem TACITVS innuit: *Sed nihil aeque, quam inopia aquae, fatigabat:* & iterum: *Longam olim famem, crebris adhuc ieiuniis fatentur: historiar. lib. V. cap. IV.* Sic & IVSTINVS, Mosen *septendecim dierum ieiunio per deserta Arabiae cum populo suo fatigatum, tandem ad montem Sinam venisse,* auctor est, *histor. lib. XXXVI. cap. II.* Mitto reliqua, quae magno numero addi possent, si cuncta congerere animus esset. Vnicum praetermittere nequeo, quod de aetate, quam viuendo Moses emensus est, memoriae prodidit TREBELLIVS POLLIO: *Doctissimi,* inquit, *mathematicorum centum & viginti annos homini ad viuendum datos iudicant, neque amplius cuiquam iactitant esse concessum: etiam illud addentes: Mosen solum, Dei, vt iudaeorum libri loquuntur, familiarem, CXXV. annos vixisse: qui cum quereretur, quod iuuenis interiret, responsum ei ab incerto ferunt numine, neminem plus esse victurum: in vita Claudii, cap. I. p. m. 351.* Errat equidem bifariam TREBELLIVS. Nam Moses non CXXV, sed centum & viginti tantum impleuit, & quod ait, excepto Mose, neminem centum & viginti transcendisse, ex libris sacris scimus, esse falsissimum. Videtur tamen ei aliquid ex *psalmo XC.* innotuisse, vbi Moses, quem auctorem eius esse constat, velut terminum quendam humanae vitae constituit, dum *v. 10. dies annorum nostrorum,* inquit, *quibus viuimus, septuaginta anni, et si in fortitudinibus* (sit) *octoginta anni.* Fuerunt etiam viri doctissimi, vt denique & hoc addamus, qui, vniuersam fere ethnicorum theologiam ex Mose, eiusue actis aut scriptis, manasse, sibi persuaserunt. Hinc variis sub nominibus, Mercurii siue Theut aegyptii, Osiridis arabici, Bacchi indici seu Dionysii θεσμοφόρε, Typhonis quoque, a quo Aegyptiis mala omnia, & Minois, qui Cretensium legislator perhibetur, aliisque longe plurimis, apud ethnicos eum celebrari, contendunt. Exemplum

plum reliquis velut praeiuit GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, de *origine & progressu idololatriae lib. I. cap. XXX. p. m. 84. seqq.* vbi comparationem inter Osiridem arabicum, quem eundem cum Baccho indico fuisse putat, & Mosen, instituit. Sub Typhonis nomine latitare Mosen, instituta comparatione docet SAM. BOCHARTVS, *hieroz. lib. II. cap. XXXIV. p. 340. seqq.* Cumprimis in hoc totus est PETRVS DANIEL HVETIVS, vt demonstret, plerorumque apud gentiles Deorum nomina Mosen referre, omnemque eorum theologiam ex Mosis historia profluxisse, in *demonstrat. euangel. prop. IV. cap. III. seqq.* Horum vestigiis insistit NATALIS ALEXANDER, qui praecipua, quae huc spectant, capita, in compendio exhibet in *histor. eccles. vet. testam. aetat. mundi quarta cap. VII. artic. II. p. 341. seqq.* Nec abludit FRIDERICVS SPANHEMIVS, etsi non in omnibus cum HVETIO consentiat, *histor. eccles. vet. testam. epocha IV. num. VIII. p. 334.* At, si dicendum, quod res est, multa, quae a viris doctissimis, praesertim a PETRO DANIELE HVETIO dicta hac de re sunt, ingeniosiora sunt, quam veriora. Pleraque ad coniecturas, easque interdum admodum incertas, redeunt, omnisque probandi vis in qualicunque conuenientia, omni demonstrandi efficacia destituta, consistit. Non omnia equidem reiicienda puto; nec tamen omnia adprobanda existimo, praesertim, vbi & verosimilitudinis species deest, aut contrarium aperte patet. Interim, vbi certiora adsunt, hisce insistere, missis incertis, prudentiae erit.

** De Aegyptiorum rebus regibusque multa circa hocce quoque temporis interuallum disputari solent. Sed incerta & obscura fere sunt omnia. Veterum plerique, eum Aegypti regem, sub quo Israelitae ex Aegypto egressi sunt, quiue in mari rubro submersus periit, *Amosin* vocant, qui & IOSEPHO, seu MANETHONI apud IOSEPHVM, *Tethmosis*, audit, *contra Apion. lib. I.* quemue dynastiae decimae octauae primum regem ferunt. Ex PTOLOMAEO MENDESIO, aegyptiarum rerum scriptore, hoc confirmat TATIANVS: Αἰγυπτίων δέ εἰσιν αἱ ἐπ' ἀκριβεῖς χρόνων ἀναγραφαὶ, καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς πραγμάτων ἑρμηνεύς ἐστι Πτολεμαῖος, οὐχ' ὁ βασιλεὺς, ἱερεὺς δὲ Μένδητος. οὗτος τὰς τῶν βασιλέων πράξεις ἐκτιθέμενος, κατ'

Ἄμωσιν βασιλέα Αἰγύπτου γεγονέναι Ἰουδαίοις φησὶ τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν, εἰς ἅπερ ἦλθον χωρία, Μωϋσέως ἡγουμένου. Extant etiam annales Aegyptiorum, diligentissime concinnati, & rerum in eis contentarum interpres est Ptolomaeus, non quidem rex, sed Mendesius sacerdos. Is, vbi regum gesta narrat, sub Amosi Aegyptiorum rege iudaeos ex Aegypto migrasse testatur in suam regionem, Mosen ducem secutos; orat. ad Graecos, num. LIX. p. 129. Amosin autem hunc tempore Inachi, Argiuorum regis vixisse, ex eodem PTOLOMAEO docet TATIANVS, qui & APIONEM grammaticum, similia tradentem, adducit, *l. c.* Ex TATIANO hoc repetit EVSEBIVS, *praeparat. euangel. lib. X. cap. XI.* idemque confirmat IVSTINVS martyr, *exhort. ad Graecos p. 10.* atque CLEMENS Alexandrinus, *stromat. lib. I. p. 320.* Discedit ab hac sententia EVSEBIVS ipse, qui Amosin hunc duobus, & quod excedit, seculis, exitum Israelitarum ex Aegypto antecessisse, auctor est: hinc & Cenchren potius regem illum fuisse existimat, qui contradixerit per Mosen Deo, atque mari rubro obrutus sit: cui successerit Acherris, in *chronicis ad annum mundi MMM. DC LXX.* Et certe, si verum est, Inachum Argiuorum regem ad patriarcharum aetatem referendum esse, quod nonnulli contendunt, vt ad *sect. I. per. III. §. XXIV.* obseruauimus, sententia illorum, qui, sub Amosi Ebraeos ex Aegypto migrasse, statuunt, admitti nequit. Supponunt enim, Amosin hunc vixisse eodem cum Inacho tempore. Non tamen deesse, qui Inachum Mosi coaeuum faciunt, ibidem iam docuimus. At SYNCELLVS hic in alia omnia abit. Amosin namque, primum dynastiae decimae octauae regem, filium vocat Asethi, sub quo Mosen natum statuit, cuius etiam filia, adeoque Amosidis soror eum educauerit: exiisse autem Mosen cum Israelitis, sub rege dynastiae decimae octauae sexto Misphragmuthosi, qui itidem Amosis dictus fuerit, *p. 63. seqq.* Qua in re licet IOSEPHI se auctoritatem sequi profiteatur, ab eo tamen maximopere dissentit. Nihilosecius SYNCELLVM FL. IOSEPHO praefert IOAN. MARSHAMVS, in *can. chron. sec. XII. pag. 322.* sed ita, vt IOSEPHVM simul malae fidei arguat, *sec. IX. pag. 138. seqq.* Vtrumque autem & SYNCELLVM & MARSHAMVM acriter multisque rationibus refellit IAC. PERIZONIVS, in *aegyptiac. origin.*

origin. inuestigat. cap. XVIII. pag. 312. seqq. Alii existimarunt, regem illum, sub quo Ebraei ex Aegypto egressi sunt, quiue in mari rubro periit, Amenophim vocatum, qui vltimus fuit in dynastia decima octaua. Patrem namque eius, Ramessem, cognomento Myamum, qui totis annis LXVI regno praefuit, eum esse, qui diuturna seruitute oppresserit Israelitas. Huius filium Amenophim in ista erga Ebraeos seueritate perrexisse, donec grauissimis calamitatibus adflictus, eos dimiserit: cum vero eum cupido illos persequendi incederet, in mari rubro aquis obrutum periisse. Hunc ipsum Amenophim patrem esse Sethosis seu Sesostris, qui & Ramesses iunior audit, atque Armais; eundemque a Graecis Belum nuncupari, & Aegypti ac Danai, ferri genitorem. Ita quidem IACOBVS VSSERIVS, in *annalibus ad annum MM CCCC XCIV. p. m. 11.* quem & FRIDERICVS SPANHEMIVS sequitur, in *histor. eccles. vet. testam. epoch. IV. num. XI. p. 343.* & NAT. ALEXANDER, *histor. eccles. vet test. aet. mundi IV. cap. VIII. pag. 350. seqq.* Verum, etsi IOSEPHVS Amenophim hunc ex MANETHONE commemoret, ipse tamen eum inter reges fictitios refert, atque diserte *ἐμβόλιμον βασιλέα, insititium regem* adpellitat; *contra Apion. lib. I. pag. 1052.* Praeterea, cuncta, quae de hocce Amenophi dicuntur, longe sunt incertissima; quod pluribus demonstrat IACOB. PERIZONIVS, *aegyptiar. orig. inuestigat. cap. XII. pag 187. seqq.* LYSIMACHVS, regem istum, sub quo Israelitae ex Aegypto egressi sunt, Bochorin fuisse, auctor est, apud IOSEPHVM, *loc. cit.* eandemque sententiam sequitur C. CORNELIVS TACITVS, *historiar. lib. V. cap. III.* Verum, cum omnium consensu Bochoris longe post haecce tempora vixerit, digna haec sententia non est, cuius vlla habeatur ratio. vid. MARSHAMVS, *can. chron. sect. XVI. p. 484.* Diligentissimus rerum aegyptiarum inuestigator, quem aliquoties iam laudauimus, IACOBVS PERIZONIVS, etsi fateatur, de rege, sub quo Israelitae ex Aegypto exierunt, nihil certi definiri posse, verosimile tamen putat, Amosin seu Tethmosin illum, qui primus est in MANETHONIS dynastia decima octaua, primum etiam fuisse regem post Israelitarum ex Aegypto exitum; partim, quod veteres plerique Mosen & illum Amosin aequales faciant; partim, quia ex MANETHONE referat IOSEPHVS, postquam populus pastorum ex Aegypto exiit Hierosolyma, Tethmosin hunc

regnasse annis xxv & mensibus quatuor; partim denique, quia valde probabile sit, post interitum regis cum omni exercitu in mari rubro, magnam rerum mutationem in Aegypto accidisse, atque adeo nouam tunc dynastiam ortam, cuius primus fuerit rex ille, qui primus post istam adeo grauem calamitatem seu cladem regnauerit; *loc. cit. cap. XX. p. 378*. Quae eiusmodi sunt, vt minime contemnenda videantur. Sunt, vt reliqua persequamur, qui inter Aegypti reges hac aetate celebres Busiridem referunt: sed, cum is rectius Iosuae demum tempore regnasse censeatur, si modo Busiris aliquis vnquam extitit, de eo in sequentibus dicendi locus erit. De Mercurio autem, quem nonnulli eo tempore, quo Israelitae in deserto errarunt, in Aegypto floruisse perhibent, quid censendum sit, patet ex iis, quae supra ad *sect. I. per. III. §. XIII.* fuse disputauimus. Sed & de reliquarum, quae vulgo commemorantur, gentium rebus, quales hoc temporis spatio fuerint, iudicium ferendum ex iis, quae itidem supra ad *per. I. sect. III. §. XXIV.* diximus. Quod & speciatim de Graecorum rebus est intelligendum. Id saltem obseruamus, esse viros doctos, qui mutationem, quae apud Argiuos contigit, qua pulso vltimo Inachidarum rege Gelanore, imperium Danao, qui ex Aegypto in Graeciam venerat, detulerunt, ad haec circiter tempora referunt; vnde Danai deinceps pro Argiuis dicti sunt. Verum supponunt, Danaum hunc esse filium Amenophis Aegypti regis, & hunc illum ipsum esse, qui in mari rubro perierit. Quae quam incerta sint, ex antea dictis apparet. Ab aliis ad Iosuae tempora haec referuntur. De Danai filiabus quinquaginta, quae totidem Aegypti, fratrem suum bello persequentis filios, excepto vno, a sponsa sua seruato, interfecisse perhibentur, notissima est fabula, & apud mythologos scriptores celebrata. conf. PAVSANIAS, in *corinthiacis*, siue *libro II. cap. XVI. pag. m. 145*. APOLLODORVS, *bibliothec. libr. II. cap. I. pag. m. 72*. aliique. Denique & Lacedaemon rex in ea regione, quae ab eo deinceps nomen sortita est, eo tempore, quo Moses cum Ebraeis in deserto egit, imperitauit, vrbemque condidit, cui Spartae nomen dedit, a Sparta vxore, Eurotae filia, de quo pluribus PAVSANIAS, in *laconicis*, siue *libro III. pag. 204*. Certe ad haec tempora

pora haec refert EVSEBIVS, in *chronicis, pag. 78.* De Atheniensium autem aliarumque gentium rebus, quae huc quodammodo spectare videntur, commodior in sequentibus erit dicendi locus.

PERIODI SECVNDAE

A MOSE VSQVE AD CHRISTVM

SECT. II.

A IOSVA VSQVE AD SAMVELEM.

Σύνοψις.

ISraelitae, ex quorum fatis ecclesiae status pendet, duce Iosua, Iordanem traiiciunt, §. I.
Hierichuntem capiunt, soloque aequant, §. II.
itemque Hai urbem, §. III.
Receptis in fedus Gibeonitis, quinque Cananaeorum reges vincunt, regnis eorum occupatis, §. IV.
Septentrionalem Cananaeae partem itidem in potestatem suam redigunt, deletis quoque Anakaeis, §. V.
Distributa per sortes Israelitarum tribubus terra Canaan, federeque inter Deum & huncce populum renouato, Iosua moritur, §. VI.
Bella contra Cananaeos post mortem Iosuae continuata: non tamen extirpati Cananaei penitus, vnde calamitatum, quae deinceps Israelitis incubuere, origo, §. VII.
A Mesopotamitarum iugo Israelitas liberauit Othoniel; a Moabitarum Ehud; Philistaeos repressit Samgar; Iabinum superarunt Debora & Barak, §. VIII.
Ex Midianitarum seruitute, Ebraeos vindicauit Gideon, qui imperium sibi oblatum modeste recusauit, quod vi ad se rapuit Abimelechus, §. IX.
Status Israelitarum sub Thola, Iairo, Iephta, Ebzone, Elone & Abdone, §. X.

Phi-

§. I.

VT ecclesiae facies, quae post Mosen ad Samuelem vsque fuit, cognoscatur, ad ipsius populi Israelitici, in quo sedes eius praecipua fuit, fata attendendum. De hoc autem constat, quod duce Iosua, Nunis ex Ephremitica tribu filio, ad peragenda, quae, vt promissis diuinis sua constaret veritas, supererant, diuinitus excitato & confirmato, * Iordanem tandem, discedentibus vtrinque non sine miraculo aquis, ** traiecerit, & ita tandem terram Canaan ingressus fuerit. ***

* Mosen, Iosuam successorem suum Numinis iussu designasse, iam supra §. *X.* sectionis praecedentis, obseruauimus; conf. *Num. XXVII. 18. seqq. Deut. III. 21. XXXI. 7. seqq.* Confirmatus idem fuit, & alloquio diuino corroboratus, cum mortuo Mose in eo esset, vt munus sibi demandatum susciperet, *Ios. I. 1. 2. seqq.* Vocatur ibi *Mosis minister*, non עבר *seruus*, sed משרת *minister*, vt indicetur, non ea illum praestitisse, quae seruorum sunt, sed ceu magnae dignitatis virum in rebus magni momenti Mosi praesto fuisse. conf. ANDREAS MASIVS, ad *h. l.* Dictus antea fuerat *Hoseah*, sed a Mose

voca-

vocatus est יהושע *Iosuah*, non sine praesagio, cum is futurus esset, qui populum ebraeum prudentia & consilio seruaturus, tandemque ad quietem perducturus esset. *Num. XIII. 9. 17.* Postea mutata inflexione dictus est ישוע vnde LXX interpretibus Ἰησοῦς adpellitatur. Patrem eius *Nun* vocatum, constat, quam vocem cur LXX interpretes per Ναυῆ exprimant, eius rei non facile reddideris rationem. Varia de nomine hocce diligenter congessit GEORGIVS SERPILIVS, in *personalibus*, quae vocat, *Iosuae*, *cap. I.*

** In munere sibi demandato confirmatus Iosua, & diuini auxilii promissione ad res maximas peragendas excitatus, simulque, quae sui essent officii, denuo edoctus, Numinis voluntate populo indicata, quae ad continuandum iter ac traiiciendum Iordanem necessaria erant, comparare iubet. Sittimis itaque profecti, ad Iordanem peruenerunt. Haec dum *cap. III. vers. 1.* commemorantur, additur: *Elapsis vero tribus diebus per media castra transierunt praecones, edictumque promulgarunt populo his verbis &c.* Vbi de tridui istius computatione dubium oritur: disputatque fuse hac de re R. DAVID KIMCHI, ad *h. l.* Nonnulli namque triduum intelligunt a profectione a Sittim, quod & innuere videtur interpres vulgatus, versum hunc praecedenti iungens, & vertens: *& morati sunt ibi per tres dies.* At alii de triduo, quod Iosua praeparationi ad iter constituit *cap. I. 11.* intelligunt, vt tamen iterum in eo dissentiant, an tridui istius dies tertius, an qui finito triduo illuxit, seu quartus, intelligatur. Prius plerique ex Ebraeis defendunt, traditioni veterum, quod Moses mortuus sit, die VII mensis Adar, inhaerentes. Cum vero ista traditio fundamento certo destituatur, alii triduum illud intelligunt, in quod Iosua iussit viaticum parari ad transeundum Iordanem, *cap. I. vers. 11.* sed ita, vt finito isto triduo, seu die quarto praefecti per castra transierint, transitumque Iordanis & eius modum promulgauerint, qui & die sequenti fuerit subsecutus. Sensus itaque verborum antea allatorum erit: *Atque ita factum est a fine trium dierum, sicut Iosua fore dixerat, vt praefecti transirent per castra &c.* Cumque ex *Ios. IV. 19.* constet, transitum Iordanis factum die X mensis primi, scilicet sacri seu paschalis, dies isti ita dis-

poni possunt: die VI indictum Israelitis fuit, vt cibaria pararent: hinc cum motis die VIII castris, ad Iordanem eodem die peruenissent, die IX transitus Iordanis illis indictus est, qui & die decimo est secutus. Nec obstat, quod *Ios. I. 11.* dicatur, post tres dies, hoc est, quarto die eos Iordanem transituros, cum iuxta nostram sententiam quinto demum die eum traiecerint: si enim transitus latius cum antecedentibus accipiatur, finitis tribus diebus initium eius factum est. conf. SEB. SCHMIDIVS, ad *h. l.* Iosua itaque pridie istius diei, quo Iordanem traiecerunt, Israelitis, quo pacto transitus fieri, & qua ratione se praeparare debeant, significat: speciatim & voluit, *vt se sanctificarent,* (התקדשו *sanctificate vos*) tum vestium lotione, tum abstinentia ab vsu thori coniugalis, vt animo pariter & corpore, ad maximum, quod Deus editurus esset, miraculum spectandum, parati essent. Cum ipse dies decimus illuxisset, Iosua iterum sacerdotes pariter ac Israelitas, quae ab vtrisque fieri vellet, monuit, *vers. 6. seqq.* tumque traiecerunt fluuium. Simul ac enim sacerdotes arcam foederis ferentes aquas Iordanis attigissent, statim aquae e superiori fluuii parte descendentes steterunt, exurrexeruntque in cumulum הרחק מאד באדם *recedentes valde in Adam.* Quae verba cum obscuriora sint, multum negotii interpretibus facessunt. Id constat, magnoque consensu iudaei & christiani plerique tradunt, *Adam* hic nomen vrbis esse, quae sita erat e latere Zarethan; eaque cum ignobilis fuerit, aut forte non multum post deleta, mirum non est, quod eius deinceps nulla amplius occurrat mentio. Diuersam esse ab Adama ad mare mortuum sita, alii iam monuerunt. Nec prope Zarethan eam sitam fuisse, dicitur, sed a latere, seu in ea Iordanis ripa, in qua Zarethan, vrbs nobilior & potior posita erat. Nec praetermittendum, quod Masorethae pro באדם legendum moneant מאדם, quam lectionem plerique sequuntur; quamuis ne tum quidem de horum verborum sensu inter se consentiant. Ebraeorum doctores existimant, aquas adeo in altum, non autem in latitudinem excreuisse, vt tum longe ab vrbe Adam, quam antea, abfuerint. Hac aliorumque reiecta sententia, SEB. SCHMIDIVS, sacrum scriptorem hoc sibi velle, existimat, *aquas superiores substitisse, & perstitisse vt cumulum, ita tamen, vt prius elongatae valde fuerint retrorsum, ab Adam vrbe,*

vrbe, prope quam, vel e cuius regione stabat arca federis: vbi ita retrocessit, ab arca & coram arca quasi refugit aqua, tum demum stetit. Idque indicari, putat, *Psalm. CXIV. 3. 5.* Satis quidem ingeniose haec dicuntur, si τὸ קרי sequi velimus. At, qui τὸ כתיב praeferunt, planius forte dici, sibi persuadebunt, aquas ex mente scriptoris sacri stagnantes recessisse ad Adam vsque, vt adeo tum in altitudinem, tum in latitudinem excreuerint, aut qua extensionem latius spatium occupauerint. Nec insolens, vt particula ב ita capiatur: quemadmodum & miraculi magnitudini nihil hac ratione detrahitur. Ita ergo cum aquae superiores consisterent, inferioresque in *mare salsum*, seu *mare mortuum* defluerent, sicco pede transire poterant Israelitae. De loco, in quo sacerdotes cum arca substiterint, itidem quaeri solet, num in citeriori ripa, an in medio aluei, an in ripa aduersa fuerit. Diuersas enim hac de re esse sententias, IO. DRVSIVS, ad *h. l.* obseruat. Cum vero statim, ac Iordanem sacerdotes ingressi sunt, diuisio aquarum facta sit, valde verosimile, eodem in loco eos substitisse, donec populus vniuersus traiecit. Firmiter autem & pede immoto eos constitisse, vbi semel pedem fixerant, donec transitus peractus esset, *vers. 17.* diserte dicitur. Miraculum hocce, quod in isto transitu contigit, extenuare videtur FLAV. IOSEPHVS, *antiquitat. iud. lib. V. cap. I. pag. 135. Imperatore autem*, inquit, *solicito de traiectu, amnis enim auctus aquis fluebat, &, cum pontem non haberet, ne fabricari quidem hostis passurus videbatur, nec naues vllae praesto aderant, Deus se illis transitum procuraturum promisit*, μειώσας αὐτοῦ τὸ πλῆθος, *fluentis eius imminutis.* Hinc cum narrasset, quo ordine ad flumen traiiciendum incessissent, miraculi a Deo editi nulla iniecta mentione, pergit: ὡς δὲ ἱερεῦσι πρώτοις ἐμβᾶσιν, πορευτὸς ἔδοξεν ὁ ποταμός, τοῦ μὲν βάθους ἐπεσχημένου, τοῦ δὲ κάχληκος τῷ μὴ πολὺν εἶναι μηδ' ὀξὺν τὸν ῥοῦν ἀφ' ὑποφέρειν αὐτὸν τῇ βίᾳ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κειμένου, πάντες ἤδη θαρσαλέως ἐπορεύοντο τὸν ποταμὸν οἷον αὐτοῖς ὁ θεὸς προεῖπε ποιήσειν, τοιοῦτον καταγνόντες. *Vt vero sacerdotibus primis ingressis vadabile est visum, quod & aqua decreuisset, & glarea non amplius vi vndarum volueretur, sed stabile solum exciperet vestigia,*

omnes iam intrepide vadum transibant, tale redditum cernentes, quale Deus promiserat. At, haec cum narratione sacri scriptoris minime conuenire, manifestum est. Eo minus vero, quae IOSEPHVS innuit, locum inueniunt, quod eo insuper tempore Iordanem traiecerint Israelitae, quo aquae eius ripas exeedebant, quod diserte *cap. III. vers. 25.* dicitur. Id nimirum verno tempore contingebat, quod erat tempus messis, quo etiam niues Antilibani montiumque vicinorum liquefactae, & in Iordanem defluentes, aquas eius augebant. Ceterum in memoriam tanti miraculi duplex monumentum extare Iosua voluit; alterum in ipso Iordane, alterum in Gilgal, seu loco isto, vbi post fluuium traiectum, Israelitae pernoctarunt. Nimirum duodecim lapides ex medio Iordanis cum aquae eius adhuc diuisae essent, a totidem viris, pro numero tribuum Israelis, tolli, & in locum, vbi pernoctaturi essent, vt ibi erigerentur in monumentum, transferri voluit, simul & totidem lapides in ipso Iordane, eo in loco, vbi sacerdotes cum arca constiterant, erigi iussit. Cumque antea obseruatum sit, sacerdotes prope ripam, cum fluuium ingressi essent, substitisse, eodem in loco erecti lapides, cum aqua Iordanis exigua esset, facile conspici potuerunt. FLAV. IOSEPHVS auctor est, Iosuam ex lapidibus iussu eius ex Iordane sublatis, aram extruxisse, & in ea sacrum fecisse Deo, *loc. cit. lib. V. cap. I. pag. 136.* At id ex scriptura sacra non colligas.

*** Cum eum in finem Israelitae traiecto Iordane terram Cananaeam ingressi sint, vt eam possessoribus suis ereptam sibi subiicerent, quo demum iure hoc factum sit? quaeri solet. Cananaeos, maximam hoc ipso sibi fieri iniuriam, cum gentem ebraeam nullatenus laesissent, existimasse, non est, quod dubitemus. Idque illi indicarunt, qui ex Cananaeis in Africam se receperunt, ibique columnis a se erectis haec inscripserunt verba: *Nos sumus, qui fugimus a facie Iesu latronis, filii Naue*, quod PROCOPIVS refert, de *bello Vandalico, lib. II.* & ex eo EVAGRIVS, *histor. eccles. lib. IV. cap. XVIII.* de qua tamen inscriptione plura deinceps ad *§. XVIII.* dicemus. Sed & apud scriptores ethnicos passim hoc iudaeis exprobratur, quod praeter ius atque fas terram Cananaeam sibi vindicarint. Immo & inter veteris ecclesiae haereticos idem fecere Mani-

Manichaei, apud EPIPHANIVM, *haeresi LXVI.* Nec recte causae Israelitarum consulunt, qui eos, vt punirent Cananaeos, ob atrocissima, quae hactenus admiserant, delicta, horum occupare prouincias, possessoribus aut eiectis, aut contrucidatis, potuisse, contendunt. Cum enim populi a se inuicem non dependentes, aequales sint, nulli ius alterum puniendi competit. Alii itaque ex titulo repetundarum ius Israelitarum in terram Cananaeam repetunt. Iuxta partitionem enim orbis inter Noachi filios factam, Cananaeam cessisse posteris Semi, qui cum a Cananaeis hinc expulsi essent, Israelitas ex Semo prognatos, hancce terram optimo iure repetiisse. Ita AVGVSTINVS *serm. CV. de tempore*, EPIPHANIVS *l. c.* aliique. Quae quam infirma sint, vel inde intelligitur, quod, quae de partitione orbis inter filios Noachi, deque Semitarum ex Cananaea expulsione, dicuntur, sine certo fundamento supponuntur: & si vera essent, non minus reliquis populis ex Semo oriundis, quam Ebraeis, ius occupandi hancce terram fuisset. Rectius itaque hinc se expediunt, qui ad auctoritatem ac praeceptum Numinis se referunt. Deus enim, ceu supremus orbis vniuersi omniumque populorum iudex, punire Cananaeos ob delicta atrocissima, eorumque adeo bona, terramque, quam possederant, ad Israelitas transferre potuit. Idque passim scriptura sacra testatur, quae soli Deo hoc tribuit, quod iniquitates Cananaeorum vindicaturus sit, eorumque terram concessurus Israelitis. Hinc ipse Deus ad Iosuam dicit: *Surge, & transi Iordanem istum, tu & omnis populus tecum in terram, quam EGO DABO filiis Israel, Ios. I. 2.* Et cum Iordanem per maximum miraculum Israelitae traiecissent, ingens omnes inuasit terror: *fractus est eorum animus, neque vlla fuit in illis amplius fiducia propter Israelitas, Ios. V. 1.* Senserunt namque, Deum esse, qui poenam delictorum hactenus commissorum ab illis posceret. Idque alibi agnoscit ipse AVGVSTINVS, cum contra Manichaeos disputat, *lib. XXXII. contra Faustum, cap. LXXVIII.* conf. IO. ADAMVS OSIANDER ad *Hug. Grot. de iure belli & pacis, lib. I. cap. II. p. 407. seqq.* Quo pacto ebraeorum doctores in gemara Babylonica, ad *tit. Sanhedrin cap. XI.* causam suam contra Cananaeos agant, videre licet apud IO. SELDENVM, *de iure nat. & gent. iuxta discipl.*

 Ebraeor.

Ebraeor. lib. VII. cap. VII. p. 864. seqq. Denuntiasse Iosuam gentibus Cananaeis bellum, in scriptura sacra non legitur. Tradunt id equidem doctores ebraei apud IO. SELDENVM, *l. c. lib. VI. cap. XIII. p. 772.* Sed sine fundamento. Nec enim in isto bello, quod iussu & auctoritate Numinis ad puniendos homines gerebatur, denuntiatione opus erat. Sunt &, qui existimant, cum Cananaei voluntatem Numinis ignorauerint, non peccasse eos, dum se contra Israelitarum insultus defenderunt: indeque concludunt, posse contingere, vt bellum ex vtraque parte iustum sit. At & hoc perperam asseritur, cum Cananaei, si voluntatem Dei nesciuerint, eandem tamen scire potuerint, adeoque ignorantia fuit vincibilis. Dixi hac de re in *instit. theol. moral. part. II. cap. IV.* ad §. *XXVI.* add. IO. ADAMVS OSIANDER ad *Hug. Grot. de iure belli & pac. lib. II. cap. XXIII.* §. *XIII.*

§. II.

Circumcisione tum, rituque paschali hactenus intermisso, repetito, * ad Hierichuntem occupandam festinatum, cuius situm statumque per exploratores iam antea Iosua cognouerat. ** Vrbem munitam & propugnaculis validis cinctam, nouus plane ac inauditus expugnandi adhibebatur modus. Milites circuire moenia iussi, septem sacerdotibus, qui arcam federis praecedebant, buccina clangentibus: idque cum sex diebus fecissent, septimo (eadem ratione) cum septies vrbem circumiuissent, muri, sponte corruentes, Israelitis aditum vbique in eam praebuerunt. Vrbs cum incolis omnibus deleta funditus, sola seruata cum suis Raab femina, quae exploratores Iosuae hospitio exceperat, eosque occultauerat. ***

* Ad circumcisionem quod attinet, ea, quam diu Israelitae in itinere constituti erant, intermissa fuerat. Cum enim certam stabilemque sedem non haberent, sed, quoties columna mouebatur, toties castra quoque mouenda essent, fieri circumcisio commode & interdum

dum citra periculum vitae non poterat. Per inobedientiam enim circumcisionem omissam, quae est sententia AVGVSTINI, ad *h. l. qu. VI.* aut quod populus ebraeus in deserto constitutus, signo, quo a reliquis gentibus discerneretur, opus non habuerit, vt THEODORETVS putat, ad *h. l. quaest. II.* ac IO. DAMASCENVS, de *orthodoxa fide lib. IV. cap. XXVII.* sine omni fundamento dicitur. Iudaeorum hac de re commenta apud IOAN. CHRISTOPH. WAGENSEILIVM, in *Sota pag. 107.* legere licet. Atque hinc ratio quoque patet, cur שנית circumcisi dicantur. Renouationem scilicet circumcisionis, hactenus ob rationem antea allatam intermissae, indicari, res ipsa docet. Quod enim ANDREAS MASIVS, ad *h. l.* praeeunte R. DAVIDE KIMCHIO contendit, vocem שנית non pertinere ad circumcisionem, sed ad eius procurationem, vt Iosua iterum iterumque circumeundo solicite curare debuerit, ne quis incircumcisus maneret, non minus coactum est, ac illud, quod alii dicunt, circumcisionem duabus vicibus fuisse peragendam, vt primo vna pars populi circumcideretur, deinde altera, ne, si omnes simul ex vulnere languerent, Cananaeorum iniuriis expositi essent. Mitto iudaeorum de praeputio in deserto a nonnullis reducto, & aliis, commenta, quae & hic more suo ingerunt. Licet autem Iosua ipse de circumcidendis filiis Israel, illis scilicet, qui nondum circumcisi erant, mandatum accepisset, non tamen verosimile, hoc ab ipso factum, sed a viris potius idoneis ad hocce officium ab ipso electis. Immo fieri non poterat, vt Iosua tot homines, tam breui praesertim temporis spatio, circumcideret. Interim non negauerim, Iosuam nonnullos forte, qui ex ipsius familia erant, circumcidisse. Sed nihil certi hac de re affirmare licet. conf. SEB. SCHMIDIVS, ad *h. l.* Instrumentum, quo circumcisio haec peracta, erant חרבות צורים *cultri petrini* seu *saxei.* Ex lapidibus enim quibusdam cultros acutos confici posse, supra iam obseruauimus, cum de circumcisione a Zippora peracta verba faceremus. Vox חרב, licet ceteroquin *gladium* denotet, attamen & de *cultro* recte adhibetur, licet forte haecce vox ideo hic vsurpetur, quod cultri paulo maiores, & gladii formam referentes, ad hunc actum fuerint conficiendi. Vnde tanta lapidum ad tot cultros conficiendos idoneorum copia praesto fuerit, frustra quaeritur. Si enim eo in loco praesto non fuisset, Deus hoc non praecepisset.

piſſet. Nec ſuperuacaneum hoc alicui videri debet. Etſi enim dubium non ſit, quin Iſraelitae cultris fuerint inſtructi; Deus tamen non ſine ratione ad actum huncce ſacrum peculiares cultros confici voluit. add. IOAN. DRVSIVS & THEODOR. HACKSPANIVS, ad *h. l.* Omnia cum rite peracta eſſent, additur: *Tum Iehouah Ioſuae, hodie*, inquit, *probrum Aegypti a vobis deuolui, dictusque eſt locus ille Gilgal &c.* Rationem, cur locus ille Gilgal dictus ſit, facile perſpicere licet: at quid per *probrum Aegypti* intelligatur, non aeque patet. Nonnulli per illud praeputium intelligunt, ſed cur ita vocetur, inter ſe non conueniunt. Quidam namque id ita dictum volunt, tum quod praeputiati intemperantiores ſint, & omnium maxime Aegyptii, tum quod Aegyptii Iſraelitas e terra eorum exeuntes irriſerint, quaſi terram Canaan fruſtra ſperauerint, in qua tamen ſpe per circumciſionem iſtam fuerint confirmati. Alii autem, praeputium ideo *probrum Aegypti* vocari, putant, quod Ebraei incircumciſi, magis adhuc Aegyptii, quam Ebraei videri potuerint, imprimis, quia mores & religionem Aegyptiorum, quibus in Aegypto adſuefacti, nondum plane exuiſſent; conf. ANDREAS MASIVS, ad *h. l.* Rurſus alii per *probrum Aegypti*, ipſam Aegyptiorum religionem intelligunt, a qua iam Deus populi ſui animos prorſus auerterit, quemadmodum iterum alii, ſeruitutem Iſraelitarum in Aegypto hacce formula denotatam, contendunt. IOANNES SPENCERVS inter argumenta, quibus probari poſſit, circumciſionis originem ab Aegyptiis repetendam, huncce quoque locum refert, cuius adeo ſenſus fuerit, cum Aegyptii gentes incircumciſas contemtui & ludibrio habuerint, Deum hocce opprobrium nunc ab Iſraelitis abstuliſſe circumciſione peracta, ſeu effeciſſe, ne illis ab Aegyptiis praeputium exprobrari poſſit. Subiungit tamen reſponſionem ad hanc explicationem ipſe SPENCERVS, obſeruans, de aegyptiaca ſeruitute etiam haec verba capi poſſe, cum nunc demum reuera in libertatem aſſerti, Abrahami filii, & terrae promiſſionis heredes haberi poſſent, de *legib. Ebr. ritualib. libr. I. cap. IV. ſect. IV. p. m. 73.* At priorem explicationem calculo ſuo adprobat IOANNES CLERICVS, ſupponens adeo, circumciſionem iam tum in Aegypto vſitatam, immo ab Aegyptiis originem habuiſſe, omneſque praeputiatos odio & contemtui fuiſſe Aegyptiis.

Qua

Qua de re quid sentiendum, iam ex supra dictis constat. Singularis plane est sententia SEBAST. SCHMIDII, ad *h. l.* Opprobrium enim actiue hic accipiendum putat, pro eo, quo Israelitae adfecerunt Deum; idque de murmuratione illa explicat, qua, spreta terra Canaan, Aegyptum illi praetulerant: hocce autem nunc sublatum opprobrium, dum placato Numine, terram Canaan ingressi sint, eumque in finem circumcisionem statim post ingressum in hanc terram renouatam. Quae annon paulo longius petita sint, aliis diiudicandum relinquo. Mihi planissime rem expedire videntur, qui per opprobrium Aegypti, seruitutem aegyptiacam intelligunt, a qua nunc demum, cum foedere Abrahami per circumcisionis renouationem restaurato, iam ipsam terram Canaan ingressi essent, ita prorsus liberati erant, vt nihil amplius iuris Aegyptiis in Israelitas superesset. Eodem in loco dum adhuc commorabantur Israelitae, pascha etiam celebrarunt, die scilicet decimo quarto eiusdem mensis primi. Id, ex quo Aegypto egressi erant, alterum erat pascha. Prius enim anno egressus ex Aegypto secundo, ad montem Sinai celebrarunt, *Num. IX. 1. 2. seqq.* Per sequentes annos, propter agnorum aut hoedorum defectum, aut alia itineris incommoda, eos hocce festum celebrare non potuisse, probabile est. Postridie paschatis, hoc est, die mensis primi XVI coeperunt prouentu terrae vesci, oblato prius, vt credere par est, ex lege primitiarum gomero, *Leuit. XXIII. 11.* Et tum demum die sequenti, seu XVII mensis primi, manna desiit. Quod si quaeras, vnde frugum terrae illis copia? vix aliud responderi potest, quam ex agris Cananaeorum, quos occupauerant. Idque haud obscure scriptor sacer innuit, comedisse istos, referens, de prouentu, הארץ *terrae*, istius scilicet, quam ingressi erant. Confirmat id FLAV. IOSEPHVS: *πάντων ὧν αὐτοῖς πρότερον συνέβαινε σπανίζειν, τότε ῥαδίως εὐποροῦντες· τόν τε γὰρ σῖτον ἀκμάζοντα ἤδη τῶν Χαναναίων ἐθέριζον, καὶ τὰ λοιπὰ λείαν ἦγον· omnibus, quibus prius contigerat eos egere, tunc facile abundantes, frumentum iam maturum Cananaeorum demessuerunt, & cetera praedae loco habuerunt; antiquit. iud. libr. V. cap. I.*

** Ex *capite II. Ios. vers. 1.* videtur colligi posse, exploratores tum demum missos, cum Iosua iam mandatum Numinis de traiiciendo Iordane populo Israelitico promulgasset. At cum a die istius promulgationis vsque ad diem, quo Israelitae Iordanem traiecerunt, quatuor dies, aut, si hic connumeretur, quinque praeterlapsi sint, & exploratores ad Iosuam, priusquam Iordanem traiicerent, reuersi dicantur, *vers. 23.* praeterea exploratores per triduum in monte delituerint, manifestum est, haec omnia intra istud temporis spatium peragi non potuisse. Sunt equidem, qui varia excogitant, vt euincant, exploratores, etsi eodem die missos, quo mandatum Dei Iosua promulgauerat, redire tamen, antequam traiicerent Iordanem, potuisse; sed mihi planissima illorum sententia esse videtur, qui verba scriptoris sacri *cap. II. 1.* per ὑστέρωσιν capiunt, vt sensus sit; *miserat interea Iosua*, quod praestantissimi interpretum R. SALOM. IARCHI, R. LEVI BEN GERSON, ANDREAS MASIVS, IOAN. DRVSIVS, HVGO GROTIVS, IOAN. CLERICVS, aliique faciunt. Nec obstat, quod ita praeter mandatum diuinum Iosua exploratores misisse videatur. Etsi enim illud in scriptura non memoretur, merito tamen supponitur, quemadmodum & illi ipsi, qui eodem die, quo mandatum Dei de traiiciendo Iordane promulgauit, exploratores missos contendunt, illud supponere tenentur, cum, quod eo die Deus speciatim de exploratoribus mittendis aliquid praeceperit, nullibi legatur. Nihil autem impedit, quo minus Iosua iam antea mandatum de mittendis exploratoribus acceperit, quam populo voluntatem Numinis de traiiciendo Iordane indicare iuberetur. Duo itaque missi sunt exploratores, qui Hierichuntem venerunt, atque aedes mulieris meretricis seu cauponariae, cui nomen Raab erat, ingressi sunt, vt ibi pernoctarent. Verosimile, tum demum hoc factum, cum vrbem iam perlustrassent, eiusque cognouissent statum. Id ex responso, Iosuae dato, colligas. FLAVIVS IOSEPHVS hic iterum paulo liberalius coniecturis suis indulget, dum asserit, eos a principio ignotos totam vrbem per otium considerasse, & moenia, qua parte magis aut minus erant munita, & portarum quaenam assultum minus ferre possent, & capi essent faciliores; nec quenquam singula spectantibus fuisse

molestum,

molestum, eo, quod curiositatem hospitum consuetam interpretarentur, nec hostile adhuc quidquam suspicarentur; *antiquitat. iudaic. lib. V. cap. I. pag. 134.* Haec ex suo ingenio IOSEPHVS. Reliqui iudaeorum doctores hic multa commenta itidem ingerunt: duos hosce exploratores Calebum & Pineam fuisse, fingentes, variaque excogitantes, quo pacto effecerint, ne agnoscerentur, quae omnia, ceu falsa & lubrica, praetermittimus. Mulier illa, in cuius aedes ingressi sunt, vt ibi pernoctarent, vocatur זונה, quae vox ceteroquin *meretricem* significat, sed hic a nonnullis pro cauponaria accipitur. Hinc chaldaeus vertit: פונדקיתא, quae graeca vox est, *πανδοκεύτρια*, hoc est, quae hospitio quosuis excipit. Qui priorem vocis significationem amplectuntur, vsum eius constantem in scriptura sacra vrgent, & quod in nouo testamento, *Ebr. XI. vers. 31. Iacob. II. vers. 25.* per *πόρνη* exprimatur: qui posteriorem, minus verosimile putant, exploratores, ceu viros honestos, ad meretricem ingressos fuisse, & quae alia sunt eiusdem generis. Ego ita existimo, cum haud infrequens olim fuerit, quod viris eruditis recte obseruatum, vt mulieres cauponariae corpore etiam quaestum facerent, fieri potuisse, vt cauponariae etiam *meretrices* dicerentur. Inde vero non sequitur, quod omnes meretrices fuerint. Adeoque & Raab femina honesta esse potuit. Ad minimum hoc certum, quod exploratores ad eam, ceu meretricem, ingressi non sint. Probatae enim fidei & virtutis viris hoc munus Iosuam demandasse, non est, quod dubitemus. Vnde simul constat, eam peregrinos hospitio excipere consueuisse. An diuersoria publica iam tum in vsu fuerint, disputari solet. Fuisse, non dubitat IOSEPHVS, dum dicit, *ὑποχωρῦσιν εἰς τι καταγώγιον, secesserunt in quoddam diuersorium.* Idque videtur haud obscure ex hac ipsa historia colligi posse. Si enim Raab peregrinos hospitio excipere non consueuerit, vix vlla probabilis ratio reddi poterit, cur exploratores ad eius aedes diuerterint, vt ibi pernoctarent. Denique, si cogitemus, Salmonem, virum principem magnaeque dignitatis in gente Israelitica, eam deinceps in matrimonium duxisse, vix erit, quod dubitemus, eam fuisse feminam, non inhonestam, nec ex plebeiis plane parentibus ortam. Rex Hierichuntis cum resciuisset (quo indicio, non constat) adesse exploratores, & apud Raabam

 diuer-

diuertiſſe, miſit, qui illos comprehenderent, & ad ſe perducerent. IOSEPHVS addit: *ἵνα βασανίσας μάθοι τί καὶ βουλόμενοι παρεῖεν*, *quaeſtioni admouendos, vt cauſam aduentus ſui aperiant.* Quid Raab illis, qui a rege miſſi erant, reſponderit, & quo pacto exploratores occultauerit, tandemque per feneſtram demiſerit, notum eſt. Dubium vero ſupereſt, quid de hocce Raabae facinore cenſendum, quo & mendacii & perfidiae ſe ream feciſſe videtur, cum tamen & fidem & factum hocce eius magnopere laudent apoſtoli, Paulus *Ebr. XI. 31.* & Iacobus *II. 25.* HVGONIS GROTII ſententiam, ante euangelium *mendacium viris bonis ſalutare culpae non eſſe ductum*, iam profligarunt plurimi. Miſſis & aliorum ſententiis, ita cenſeo, cum Raab haud dubio ſciuerit, quae ab Iſraelitis gerebantur, iuſſu & auctoritate Numinis geri, quod & ex ſermone eius ad exploratores palam eſt, ciuesque ſuos male agere, quod Iſraelitis reſiſtere vellent, regi ciuibusque Hierichuntinis non amplius obligabatur, cum Deo potius parendum ſit, quam hominibus. Rex itaque Hierichuntinus, cum iure veritatem ex ea in hocce caſu reſciſcendi deſtitueretur, ſe per veritatis diſſimulationem laeſum, conqueri non poterat; nec perfida in patriam cenſeri poterat, quae fidem in Deum praeferebat fidei erga patriam, cum vtrique eam praeſtare non poſſet. Lucem dabunt, quae diximus in *inſtitut. theolog. moral. part. II. cap. III. ſect. V. §. IX.* Occultaſſe autem exploratores dicitur: בפשתי העץ, quae verba interpretes fatigant. Recte, me iudice, hinc ſe expediunt, qui in verbis ebraeis enallagen ſtatuunt, cum dicendum fuiſſet: עצי פשתים, & *lini culmos* intelligunt, quemadmodum & LXX interpretes vertunt: *ἐν λινοκαλάμῃ*, quod & calculo ſuo comprobat R. SAL. IARCHI, etſi chaldaeus habeat בטעני כתנא in *faſciculis lini*, & IOSEPHVS: *λίνου ἀγκαλίδας.* Deinde eos fune per feneſtram demiſiſſe dicitur, quod commode fieri poterat, quia domus eius erat בקיר החומה in *muro moenium*, adeoque ſuper moenibus ipſa habitabat. Quae ita videntur capienda, quod domus Raabae moenibus vrbis ita adhaeſerit, vt partis inferioris parietem, qua vnum latus, ipſa moenia vrbis conſtituerent, ſuperior autem ipſis vrbis moenibus fuerit inaedificata. Quare parum accurate FLAV. IOSEPHVS *καταγώγιον τοῦ τείχους πλησίον*, *diuerſorium non longe a moenibus*, vocat,

vocat, *loc. cit. pag. 134.* Priusquam vero exploratores dimitteret, pacto cum illis inito, ſuae ſuorumque ſaluti conſulere voluit, quod & haud difficulter impetrauit, ea lege, vt aedes, in quibus habitabat, ſigno quodam a reliquis diſtingueret, cognatosque omnes in iis congregaret, ſi quidem mortis periculo illos eripere vellet. Signum illud erat תקות חוט השני vt ſcriptor ſacer loquitur, quod LXX interpretes reddunt *σπαρτίον κόκκινον*, chaldaeus, תורא דחוט זהוריתא. IOSEPHVS habet, *Φοινικίδας*, *veſtem coccineam.* Vltima verba חוט השני ſignificare *filum dibaphi*, ſeu *filum coccineum*, dubio caret. De voce תקות non conueniunt. Eam ceteroquin *ſalutem* ſeu *fiduciam* ſignificare, notum eſt; ſed hanc ſignificationem ab hoc loco alienam eſſe, manifeſtum eſt. ANDREAS MASIVS eam per *textum* vertit, ex ſignificatu vocabuli chaldaei קואי quod *textorem* denotat; eumque & IOANNES CLERICVS ſequitur ad *h. l.* SEBAST. SCHMIDIVS noſter exiſtimat, חבל *funem* ex multis compoſitum fuiſſe הקוות: atque adeo הקוות eſſe *fila contorta tenuia*, quae deinde in maiorem funem denuo contorquentur. Exploratores ſcilicet non voluiſſe, vt totus funis, quo demiſſi fuerunt, feneſtrae alligaretur, ſed tantum קו ſeu תקוה filum eius contortum, quod in ſignum ſufficeret. Sed an filum vnicum tam accurate conſpici potuerit, e loco praeſertim ſublimiori ſuſpenſum, vt in ſignum ſufficeret, dubitari poſſet. Hinc de pluribus forte filis, quae commode conſpici poſſunt, aut de limbo quodam latiori, vel texto coccineo, capiendum videtur. Nec ſpernenda tranſlatio chaldaei, cum vox תורא *fimbriam* ſignificet, ſeu oram, non veſtis quidem, ſed panni, quae abſcindi ſolet, & pro ligamento aut funiculo vſurpari. Eiusmodi certe quid intelligendum, quod eminus conſpici potuerit, vt domus Raabae a reliquis diſcerneretur. Eumque in finem etiam color *dibaphi* adhiberi debuit, qui magis, quam vllus alius, oculos ferit; quam ob cauſam & e feneſtra ſuſpendi debuit. Quod IOSEPHVS dicit: *πρὸς τῶν θυρῶν ἀναπετάσαι Φοινικίδας*, *veſtem coccineam pro foribus expandat*, a verbis menteque ſcriptoris ſacri prorſus alienum eſt. Ita ergo demiſſi exploratores, cum per triduum ex conſilio Raabae in montibus, quibus Hierichuntem circumdatam conſtat, latitaſſent, ad Ioſuam reuerſi ſunt, eique, quae viſu & auditu perceperant, expoſuerunt, ob fidem & pru-

dentiam merito commendandi. Quod si, quid generatim de exploratoribus existimandum sit, quaeras, ego quidem ita sentio, cum hostem laedere in bello, vitaque & bonis priuare liceat, eidem quoque nullam fieri iniuriam, si per exploratores vrbium ac prouinciarum eius statum, consilia itidem, atque arcana rescifcere annitamur. conf. GOTHOFREDI DE IENA, *dissertat. de exploratoribus* in *tractatu* eius *de ratione status, num. VI. pag. 81. seqq.*

*** Cum Iosua ad vrbem Hierichuntem adpropinquasset, vidit virum coram se stantem, manuque strictum tenentem gladium, quem mox ducem exercitus Iehouae fuisse intellexit. Non alium, quam ipsum filium Dei, angelum illum increatum, verumque Deum, fuisse, in sequentibus demonstrabimus. Iosua itaque in faciem prolapsus eum adorauit, calceosque ad reuerentiam suam significandam exuere iussus, quo pacto in vrbe hacce capienda se gerere deberet, ab eodem condocetur. Nihil enim obstat, quo minus, quae Iehouah *cap. VI. vers. 2.* ad Iosuam locutus dicitur, ad eundem ducem exercitus Iehouae referamus; immo res ipsa hoc postulat, cum ceteroquin, quem in finem dux exercitus Iehouae Iosuae apparuisset, non constaret, idque praeter alios recte quoque obseruat R. DAVID KIMCHI, ad *h. l.* Ex praescripto itaque Numinis cuncta peracta. Cum vrbem circumirent, hic obseruatus ordo, vt primo delectae copiae armatorum incederent, tum septem sacerdotes, qui cornibus arietum cecinere: hos arca, ab aliis sacerdotibus portata, excipiebat, quam reliquus sequebatur populus. Sex illis diebus, vllam edere vocem, nefas erat: sacerdotes tantum buccinis seu cornibus arietum clangebant. Buccinae istae שופרות היובלים vocantur, quod ebraei doctores magno consensu de cornibus arietum interpretantur, contendentes, יובל significare *arietem*. Nec desunt ex christianis doctoribus, qui eidem suffragantur sententiae, eamque inde confirmant, quod vox haecce in lingua arabica eandem obtineat significationem. Accedere, aiunt, quod *vers. 5.* huius capitis, diserte dicatur קרן היובל, quod vix aliter, nisi verbis vim inferre velis, quam de cornu bestiae, quae illud gerit, capi queat. Quodsi ergo haec explicatio assumatur, non tam de materia, quam de forma buccinarum istarum, hoc

hoc intelligendum fuerit, quod ſcilicet cornu arietis intortum & inflexum exhibuerint. Ita enim reſponderi poteſt ad id, quod obiici ſolet, arietina cornua tota ſolida eſſe, vt ex iis buccinae fieri nequeant. Quanquam nec illud concedatur, quod ſolida ſint. Secus ſe rem habere, teſtatur PLINIVS: *omnibus caua & in mucrone demum concreta. Ceruis tantum tota ſolida; hiſt. nat. libr. XI. cap. XXXVII.* add. IOAN. COCCEIVS, in *lexico, voc.* יובל *pag. 287.* Eo, quo dictum eſt, ordine cum ſex diebus vrbem circumiuiſſent, ſeptimo idem fecere ſepties. Septenarium numerum non carere myſterio, conſtat, aliisque euictum eſt ex inſtituto: etſi in myſteriorum iſtorum inueſtigatione nonnulli forte, plus quam decebat, ingenio ſuo indulſerint. Fueruntque etiam, qui multa excogitarunt, vt rationem huius numeri in circuitu vrbis Hierichuntinae adhibiti panderent: de quibus dixi, in *diſſertat. de ruina murorum Hierichuntinorum*, quae in *parergis* meis *hiſtorico-theologicis* exſtat, *§. XVII. pag. 265. ſeqq.* Mea opinione, temerarium fuerit, certi quid hic definire; minime tamen omnium illi errant, qui, mundi creationem ſeptem dierum ſpatio peractam, Israelitis in memoriam reuocatam, contendunt, inde vt condiſcerent, Dei potentia omnia fieri poſſe, & ad certam firmamque fidem erigerentur. Quo die vrbem circumire inceperint, quoue deſierint, non conſtat. FLAV. IOSEPHVS, τῇ πρώτῃ τῆς ἑορτῆς ἡμέρᾳ, *prima die feſtiuitatis eos circumire coepiſſe*, auctor eſt; *libr. V. cap. I. pag. 136.* Sed ſcriptura hac de re tacet. Vnde & incertum, quod alii ex ebraeis doctoribus tradunt, vrbem die ſabbathi captam. Hoc tamen certum, ſabbathum ſeptem iſtorum dierum numero, a quocunque etiam die eos numerare incipias, comprehendi. Obſeruatum hoc quoque TERTVLLIANO fuit, *aduerſ. iudaeos, pag. m. 310.* qui inde contra iudaeos euincit, ſabbathi obſeruantiam non ſemper tam ſtricte ab omnibus exigi, vt non aliquando ab ea diſcedere liceat. Recte quidem, ſi hoc mandato fiat diuino, aut rationes grauiores legem iſtam de ſabbatho migrare cogant. Septimo itaque die cum vltima vice vrbem circumiuiſſent, populusque iuſſu Ioſuae ingentem clamorem ſuſtuliſſet, corruerunt vrbis moenia, populoque ebraeo liberum in vrbem aditum praebuere. Inter maxima, quae vnquam contigerunt, miracula, & hoc referendum eſſe, non temere quis dubita-

bitauerit. Clamore enim, quantumuis ingenti, si naturae vires spectes, muros subrui atque euerti posse, nemo sibi temere persuaserit. Nihilosecius fuerunt nonnulli, qui & hic naturales causas in subsidium vocarent, aut iis murorum Hierichuntinorum ruinam prorsus tribuerent. Egit hoc MARINVS MERSENNVS, *comment. in Gen. IV. cap. I. pag. 1710.* cuius argumenta, quibus hoc euincere conatus est, nouis coloribus ornata iterum produxit DANIEL GEORGIVS MORHOFIVS, in *dissertatione* de *vitro per vocis sonum rupto, cap. XIV. pag. m. 417. seqq.* Solent etiam nonnulli R. LEVI GERSONIDI hanc sententiam tribuere, quod & ipse facit MORHOFIVS. At, perperam hoc fieri, intelliget, qui verba doctoris ebraei paulo accuratius considerauerit. Cum enim dixisset, placuisse Deo interuentu clamoris magni hocce miraculum perpetrare, vt hac ratione Israelitae excitarentur, & velut ex profundo somno expergefierent, Deumque timere discerent, addit: עם שיש להרועה הגדולה רושם מעט בענין זה המופת כי הקול החזק יניע האויר תנועה חזקה אלא שלא יתכן שיגיע מזאת התנועה. כמו זה הפועל הנפלא שתפל החומה החזקה התחיה אם לא יחובר לזה המופת *fortasse posset & clamoris magni vis quaedam in hoc prodigio esse, quia vox magna mouet aërem motu vehementi, nisi esset inconueniens, asserere, tantum eiusmodi motu contigisse miraculum, vt validi muri conciderint, absque miraculoso Numinis concursu*; ad *Ios. cap. VI.* Quae aperte docent, quod hanc sententiam reiiciat potius, quam adprobet. Perperam quoque AMBROSIO atque ORIGENI haec sententia tribuitur, cum vterque, clamore equidem, sed non ex vi eius naturali, muros Hierichuntinos concidisse, asserat; quod & de AVGVSTINO censendum. Quae autem MARINVS MERSENNVS disputat, vt ruinam murorum istorum ex causis naturalibus arcessat, praecipue ad vim & efficaciam soni redeunt. MORHOFIVS harmoniam & proportionem soni maxime vrget, eiusque vim mirabilem in mouendis & frangendis etiam variis corporibus, rationibus & experimentis plurimis confirmat. Sique supponatur, proportionem soni respondisse tensioni murorum Hierichuntinorum, fieri omnino potuisse, vt eiusmodi effectus inde sequeretur. Cumque in tanta clamantium multitudine

omnia soni genera audita fuerit [illegible] contingere facile potuisse, vt sonus aliquis responderet tensioni murorum vrbis, eosque adeo proiiceret. Quae & reliqua, etsi ingeniose a viro doctissimo excogitata sint, lubrica tamen sunt, remque minime euincunt, vt a me pluribus demonstratum, in *dissertat. citata*, §. *XV. seqq. pag. 158 seqq.* Per miraculum potius, idque longe maximum, muros corruisse, non tantum ex eo patet, quod de numero septenario antea obseruauimus, sed omnes [illegible] idem confirmant: confirmat quoque Paulus apostolus, verbis, quae nullam dubitationem admittunt: πίστει τὰ τείχη Ἱεριχὼ ἔπεσε, *Ebr. XI. 30.* De fide autem, quae ad miracula perpetranda requiritur, ibi verba facit. Posset & inde nostra comprobari sententia, quod R. ISAAC ABARBANEL contendit, clamorem istum, quem Israelitae ediderunt, militarem, fuisse signum victoriae, adeoque iam prius concidisse muros, quam ingens ille boatus audiretur. Hoc enim si ita se habeat, manifestum, clamorem istum caussam ruinae murorum istorum esse non potuisse. Si enim ex solo tubarum clangore muri concidissent, cur, quaeso, non primo statim conciderunt die? Quo pacto ABARBANEL sententiam suam confirmet, indicatum in *dissert. cit.* § *XVIII.* Quae an exceptionem non admittant, nunc non disquiram, cum, si vel maxime explicatio ista ABARBANELIS locum non inueniat, nostrae sententiae inde nihil decedat. Ceterum, cecidisse muros, scriptura dicit, non a *terra absorptos* esse, quod ex suo ingenio comminiscitur chaldaeus paraphrastes. Hac etiam ratione deterreri Israelitae potuissent, ne vrbem ingrederentur. Cum etiam Raaba cum cognatis seruata sit, illam moenium partem, in qua domus eius fuit, non concidisse, inde colligitur. Occupata vrbe, omnia internecioni data, caesis hominibus, sine sexus ac aetatis discrimine, omnibus, pecudibusque; saltem quicquid auri, argenti, aeris & ferri inuentum, illatum est in thesaurum Dei; reliqua omnia igne absumta. FLAV. IOSEPHVS addit, dirutum, quod ignis reliquerat. Constat equidem, omnes terrae Cananaeae incolas, praesertim, si Israelitis sua sponte se non submitterent, ex mandato diuino fuisse חרם *anathema*, adeoque delendos fuisse, *Exod. XXIII. 32. 33. Ios. XI. 20.* Sed in Hierichunte vrbe hoc peculiare fuit, quod omnia debuerint deleri, &, quae deleri non poterant,

 Deo

Deo sacra esse iuberentur, vt Israelitis nihil relinqueretur. Idque ideo factum, vt istae velut primitiae de spoliis hostium Deo consecrarentur, recte censet IOSEPHVS, *lib. V. cap. I. pag. 136.* Iosua insuper solenni execratione vrbem istam deuouit, ne vnquam ab vllo mortalium restauraretur. Hoc namque primae victoriae, & vindictae diuinae in Cananaeos deinceps exercendae, monumentum extare voluit. Dum dicit: *in primogenito suo fundamenta eius ponat, atque in minore natu filio portas eius collocet*, hoc sibi velle videtur, quod initium atque finis operis maximis cum calamitatibus debeat esse coniunctus. Namque initium muniendi fit a moenibus, quibus perfectis, adduntur portae. Ita & verba haecce accepit IOSEPHVS: ὅπως θεμελίους μὲν τειχῶν βαλλόμενος στερηθῇ τοῦ πρώτου παιδὸς, τελειώσας δὲ τὸν νεώτατον τῶν παίδων ἀποβάλῃ· *vt fundamenta quidem moenium iaciens priuetur primogenito, postquam vero absoluerit, minimum natu filiorum amittat; loc. cit. pag. 137.* Quo pacto hoc euentus comprobauerit, constat ex *I. reg. XVI. 34.* De consuetudine, dirutas vrbes deuouendi, apud ethnicos etiam vsitata, vid. HVGO GROTIVS, ad *Ios. VI. 26.* Nos vltimo loco obseruamus, inter gentes, quae cum Israelitis pugnarunt, etiam Hierichuntinos ciues referri, *Ios. XXIV. 11.* Quod tamen generatim de hostili agendi modo intelligendum, dum portas vrbis claudendo, se Israelitarum hostes professi sunt, *Ios. VI. 1.*

§. III.

Eadem fata experta est vrbs Hai, quam cum Ebraei initio, Deo ob furtum Achanis irato, * frustra tentassent, mox per insidias in suam redegerunt potestatem, incensamque solo aequarunt, caesis eo die duodecim hominum millibus, regeque Haiensium capto, & ex ligno suspenso. **

* Prospera Israelitarum fata mox exceperunt aduersa. Qui enim ad occupandam vrbem Hai missi erant, in fugam dati, triginta sex ex illis occisis. Hac ratione Numen illis iratum esse, condocendi erant. Achan enim ex rebus deuotis aliquid interuerterat. Durum videri poterat, ob vnius hominis delictum vniuersum puniri populum.

populum. Sed delictum hac ratione manifestandum erat. Nec ceteris, praesertim illis, qui in praelio isto occubuerunt, fiebat iniuria. Aliis enim haud dubio peccatis idem promeruerant. Estque hac in re poenarum diuinarum longe alia ratio, quam humanarum. Cum vero Achan seuerissimum Dei interdictum proterue violando, maximo scelere se obstrinxerat, eminentiori quoque ratione puniendus erat. Qui hic *Achan* dicitur, *I. Paral. II. 7. Achar* appellatur, & auus eius vocatur *Zamri*, qui hic *Zabdi* audit. Vterque haud dubio binominis fuit; nisi *Achan* deinceps per allusionem ad facinus, quod admisit, *Achar* dictus sit; cuiusmodi quid ex *vers. 25.* colligas. Cladem istam, etsi exiguam, magnum terrorem Israelitarum animis iniecisse, non mirabitur, qui secum cogitat, in auxilio Numinis spem omnem illos collocasse; quo se orbatos, facile colligere poterant. Hinc omnium consternatio, Iosuaeque preces, quibus impetrauit, vt causam calamitatis istius, rationemque reum eiusque delictum detegendi, Deus sibi manifestaret. Ordine itaque tribus, cognationes, domus, viri, coram Iosua prodire iussi, tandemque Achan reus furti deprehensus est. Dicitur, *apprehensam* primo tribum, tum cognationem, & sic porro. Quod veteres quidam Ebraei de vrim & thummim capiunt; alii autem per sortes hoc factum opinantur. Sic & FLAV. IOSEPHVS: *κατὰ φυλὴν ἐκλήρου, tributim sortiebatur, lib. V. cap. I.* Nec contemnenda ratio, quam ad hoc comprobandum adfert ad *h. l.* R. LEVI BEN GERSON, si per vrim & thummim, aut prophetiam indicium factum fuisset, nullis opus fuisse ambagibus, cum ita statim Achan, ceu delicti reus, indicari potuisset; cum vero primo tribus, tum cognatio, & sic porro, designata fuerit, documento id esse luculentissimo, rem omnem sorte fuisse peractam. Nec vsus omnis sortium illicitus est, sed superstitiosus saltem & idololatricus, de quo supra dictum, cum ipsum Iosuam in distributione terrae Canaan sortes adhibuisse constet, *cap. XIV. seqq.* Ita ergo conuictus Achan, & blanda insuper Iosuae, exemplum iudicis iusti, sed ab omni crudelitate prauoque adfectu alieni praebentis, allocutione permotus, delictum libere confessus est. Producta etiam quae abstulerat, ex tentorio, in quo ea sub terra absconderat, omniumque oculis exposita sunt, vt hac ratione condocerentur, Achani non fieri iniuriam, & quilibet

 absti-

abstinere ab iis, quae sub anathemate erant, condisceret. Iudaei multa hic comminiscuntur, quae lubentes mittimus. Legi in compendio possunt, si quis eiusmodi delicias quaerat, apud CHRIST. SCHOTANVM, *biblioth. histor. sacr. veter. testament. tom. II. p. 375. seqq.* Achan hinc, sententiam pronuntiante Iosua: *Quare perturbasti nos? perturbet te Iehoua hodie*, admissi criminis poenam dedit. Lapidatus enim est, atque tum combustus, cum filiis ac filiabus, pecudibus quoque, atque omni peculio. Igne comburendum, sancitum erat, *vers. 15.* Nec tamen viuum. Vnde a sententia ista non discessum, siue quod in miniorem partem eam intellectam vellet Deus, siue id in more ita positum, vt alio mortis genere prius tollerentur, qui comburendi erant. Combustum cum suis Achanem lapidibus obruerunt, vt monumentum supplicii extaret. De salute Achanis multa viri docti disputant, quemadmodum fieri solet, vt plerique de aliorum salute magis soliciti sint, quam de sua. Qui damnatum negant, vrgent verba Iosuae: *perturbet te Iehoua HODIE, seu in DIE HAC.* Quod profecto iudaicam subtilitatem redolet. Nihil aliud enim ista voce innuitur, quam statim eodem die supplicium de eo sumendum esse. Maioris momenti est, quod de liberis Achanis quaeritur, an & quo iure cum patre combusti sint? Nonnulli namque ex doctoribus ebraeis eos combustos negant, & adductos saltem contendunt, vt supplicium patris spectarent. vid. R. LEVI BEN GERSON, ad *h. l.* In eandem concedit sententiam HVGO GROTIVS. Sed aperta sacri scriptoris verba repugnant. Qui eos ideo combustos putant, vt eo grauius ipse Achan puniretur, & terror incuteretur populo Israelitico, cum iustitiae diuinae regulis hoc vix conciliabunt. Verosimile, eos in delicti societatem venisse. Pallium enim cum argento non poterat Achan in tentorium suum deferre, aut ibi defodere, vt non viderent aut animaduerterent liberi. Horum ergo officium fuisset, statim hoc indicare Iosuae. Id dum non fecerunt, & consensu suo patris factum potius adprobarunt, eiusdem quoque supplicii rei facti sunt. FLAV. IOSEPHVS, dum Achanem noctu sepultum dicit, vt fieri solet damnatis publico iudicio, se verba sacri scriptoris non recte inspexisse, demonstrat.

** Constant

** Constant haec ex *Iosuae cap. VIII.* Insidiis ac strategematibus in bello vti, non est nefas. conf. HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis lib. III. cap. I. §. VI. seqq.* Triginta millia fortium virorum, vt vrbi insidiarentur, praemisisse dicitur *vers. 3.* At *vers. 12.* saltem circiter quinque millia virorum in insidiis collocasse, perhibetur. Diuersos hos a prioribus fuisse, nonnulli contendunt; alii autem hoc ita capiunt, quod Iosua equidem triginta millia virorum praemiserit, ea autem lege, vt quinque millia signo dato vrbem inuaderent, reliqui autem praesto essent ad auxilium iis ferendum, si forte res id postularet, vel vt alia ratione consilium Iosuae promouerent. Res ex voto successit. Cum Haiensium rex adpropinquare Iosuam cum exercitu animaduerteret, ille quoque cum vniuerso populo, vt proelium cum eo committeret, ex vrbe egressus est, nullas insidias timens. Hinc cum fugam simularet Iosua, omnes & Haiensis & Bethelis vrbium incolae, ad persequendos Ebraeos properarunt. Videntur Bethelenses aut subiecti, aut socii, aut federati Haiensium fuisse: qui cum haud dubio per nuntium accepissent, fugere Ebraeos, sine mora cum Haiensibus se coniunxerunt, & sine dubio idem cum illis fatum experti sunt, etsi diserte scriptor sacer hoc non memoret. Iosua cum animaduerteret, Haienses iam satis ab vrbe remotos esse, illis, quos in insidiis collocauerat, signum dedit, vt vrbem inuaderent: *extenditque Iosua clypeum, quem manu gerebat versus vrbem.* Vox כידון, quae in ebraeo est, alias *clypeum* significat, atque ita etiam hoc loco eam reddunt SYMMACHVS, aliique. FLAV. IOSEPHVS itidem habet ἀσπίδα, quo pacto & hanc vocem vertunt LXX interpretes *I. Sam. XVII. 6.* qui tamen hic eam reddunt per γαισὸν, quod teli genus est. Alii hastam praelongam hac voce significari contendunt, quam sententiam pluribus propugnat SAM. BOCHARTVS, in *hieroz. part. I. lib. II. cap. VIII.* Quodsi clypeum fuisse, asseras, necesse est, vt ex hasta fuerit suspensus, vt e longinquo potuerit conspici. Quod varias ob rationes non adeo verosimile videtur. Probabilius, vexillum ex lancea erecta suspensum fuisse, quod & insidiatoribus signum consurgendi ex insidiis, & occupandi vrbem, & reliquis Israelitis repetendi praelium esse potuit. De tali signo antea conuentum, sacer

 scriptor

ſcriptor non equidem memorat. Nihil tamen obſtat, quo minus hoc ſupponamus. Ita ſane IOSEPHVS: *σημεῖα τι δὺς, ἃ πρὸς τὺς ἐν ταῖς ἐνέδραις συνετέτακτο· dans ſigna, de quibus conuenerat iis, qui in inſidiis erant; lib. V. cap. I.* Non equidem ſatis conſtat, quo pacto & hocce ſignum e longinquo conſpici potuerit, cum ſcriptor ſacer in breui narratione non omnes *περιστάσεις* referat. Fieri potuit, vt nonnulli in ſpecula conſtituti ad ſignum hoc attenderent, &, poſtquam datum erat, reliquis ſtatim ſignificarent. Signo iſto conſpecto, qui in inſidiis collocati erant, ſubito prorumpunt, vrbemque, nemine reſiſtente, occupant, & ignem ei ſubiiciunt. Id cum animaduerterent Haienſes, qui Iſraelitas perſequebantur, ad vrbem properant, inſtantibus iam Iſraelitis, & hinc occurrentibus, qui vrbem occupauerant, vt nullus fugae concederetur locus. Caeſi omnes, mulierumque non melior ſors fuit, quam virorum. Non conſtat ſibi IOSEPHVS, dum vrbem cum mulieribus & liberis incenſam refert, & nihiloſecius deinceps auctor eſt, captam magnam turbam *παίδων καὶ θεραπείας, l. c.* Ceciderunt eo die hominum duodecim millia; quo ſub numero an Bethelenſes quoque comprehendantur, incertum. Vrbe ita ex anathematis lege in cineres redacta, interfectis hominibus, pecudes & bona Haienſium Iſraelitis in praedam ceſſerunt. Commoda tum ſe offerebat occaſio exequendi, quae Deus iuſſerat *Deut. XXVII. 12. ſqq.* Prope Sichem enim duo montes ſtabant, valle intercedente diremti, Ebal & Garizim. In Ebal ſiue Gebal, qui mons erat maledictionis, aram Ioſua ſtatuit e lapidibus rudibus, quos ferro non poliuerant. In ea oblata holocautomata, & pacifica & epulae hilariter celebratae. Ibidem in duodecim lapidibus, hoc eſt, ſaxis ingentibus, Moſis legem inſcripſit. Eos calce oblitos, vt ſcripturam acciperent, nonnulli contendunt. Et ita verba: שדת אותם בשיר *Deut. XXVII. 2.* accipiunt: quae tamen alii de tectorio interpretantur, quia nec calce ſola magni lapides potuerint contineri, (ſupponentes, eos ipſos lapides intelligi, ex quibus ara extructa fuerit, qua in re iterum alii diſſentiunt) nec calx ita tempus ferat, vt diu eiusmodi altare poſſet ſtare, & inſculptae calci litterae perdurare. conf. IOAN. CLERICVS, ad *Deut. XXVII. 2.* Tectorio huic ſeu lapidibus, vt alii volunt, Ioſua legem inſcripſiſſe dicitur. Quod de tota lege Moſis, ſeu omni-

omnibus praeceptis, vix videtur intelligi posse, praesertim, si grandiores litterae adhibitae fuerint, cum inusitatae prorsus magnitudinis aut altare, aut lapides, tum fingere necesse sit. Decalogum itaque alii intelligunt. Idque facilius fieri potuit: sed nullum huius rei aut apud Mosen, aut apud Iosuam vestigium extat. Probabilius itaque, maledictiones solenni ritu deinde pronuntiatas, iisque oppositas benedictiones, lapidibus his inscriptas. Arca foederis, quam sacerdotes baiulabant, hinc medio loco constituta, Israelitae ita collocabantur, vt dimidia pars ad montem Garizim, dimidia ad montem Ebal, eo modo, quo Deus per Mosen praeceperat, staret. Tum Leuitae, quibus hoc a Deo iniunctum *Deut. XXVII. 14.* benedictionis ac maledictionis formulas conceptis proferebant verbis, initio a benedictionibus facto. Hoc enim innui videtur, *Ios. cap. VIII. 33.* cum dicitur, dimidiam populi partem stetisse ad montem Ebal, vt mandauerat Moses seruus Iehouae, *primum ob bene precandum populo Israelitico.* Benedictionum istarum formulae nec a Mose, nec a Iosua memorantur, vix tamen dubitandum videtur, eas oppositas fuisse formulis maledictionum, quae *Deut. XXVII* leguntur, ea quidam ratione, vt alternis vicibus benedictiones & maledictiones fuerint pronuntiatae. Haec & ebraeae gentis doctorum est sententia, vt ex IONATHANIS *paraphrasi*, itemque *Hierosolymitana ad Deut. XXVII. 15.* patet; vt & ex FLAV. IOSEPHO, *antiquit. iudaic. lib. IV. cap. VIII.* Benedictionibus istis ac maledictionibus rite pronuntiatis, populus ad singulas formulas respondebat, *amen.* De Iosua autem porro dicitur, eum *legisse*, *omnia verba legis*, *benedictionem & maledictionem*, *secundum omnia quae praescripta sunt in libro legis.* Nimirum iussu Iosuae a senioribus & praefectis denuo praelectas hasce benedictionum & maledictionum formulas significatur, vt adeo omnes haec verba audirent, ac intelligerent, nec quisquam ignorantiam transgressionibus suis obtendere posset. Ideo & factum hoc dicitur omnibus praesentibus, viris & feminis, & impuberibus quoque, ipsisque peregrinis. Eo, quo haec exposuimus, modo ordineque cuncta gesta, ex ipsa scriptura facile colligitur, etsi me non fugiat, esse, qui haec aliter disponant. conf. ANDREAS MASIVS ad *Ios. VIII. 2. seqq.*

§. IV.

§. IV.

Istarum rerum a Iosua cum Ebraeis gestarum fama permoti reges Cananaeorum, de progressibus gentis victricis sufflaminandis, consilia capiunt. * Gibeonitae autem, reliquis cautiores, extrema experiri, neutiquam tutum rati, per dolum pacem impetrant, seruorum tamen infima ministeria in gente Israelitica obire iussi, quod astute parumque candide egissent. ** Quae cum Adonizedekus Hierosolymorum rex intellexisset, iam non amplius cunctandum, existimans, adscitis in belli societatem quatuor aliis regibus, Gibeonem, vrbem amplam & opulentam, obsidet. Cui dum auxilium fert Iosua, fusae fugataeque Cananaeorum regum copiae, ipsique capti atque suspensi, suae temeritatis poenas dedere iustissimas. Regna quoque eorum, cum reliqua meridionalis Cananaeae parte, Israelitis cesserunt. Memorabilis vel hoc nomine est ista victoria, quod volente Iosua, solis lunaeque cursu inhibito, solito longior dies factus sit, ne tenebrarum beneficio hostes elaberentur. ***

* vid. *Ios. cap. IX. vers. 1. 2.*

** Gibeonem vrbem non procul ab Hierosolymis sitam fuisse, docet FLAV. IOSEPHVS, *antiquit. iud. lib. V. cap. II. pag. 138.* γαβαωνῖται δὲ, inquit, κατοικοῦντες ἔγγιστα τοῖς ἱεροσολύμοις. Deinceps in tribu Beniaminis fuisse, constat ex *Ios. cap. XVIII. 25.* fuisseque vrbem sacerdotalem ex *cap. XXI. 17.* Incolas autem ex genere Heuaeorum fuisse, condocemur *cap. XI. 19.* De causa, cur ad dolum se receperint, de qua Ebraeorum doctores disputant, vt soliciti simus, necesse non est. Res ipsa docet, Gibeonitas in ea versatos opinione, vltimam & sibi imminere perniciem, cum viderent, multos Cananaeorum a Iosua ad internecionem vsque deletos. Non male hoc expressit IOSEPHVS: Ἰησοῦν μὲν παρακαλεῖν οὐ διέγνωσαν, ὅτι γὰρ τεύξεσθαί τινος τῶν μετρίων ὑπελάμβανον ἐπ' ὀλέθρῳ

τοῦ

τοῦ χαναναίων ἔθνους παντὸς πολεμοῦντος αὐτοῦ. *Iesum quidem orare non statuerunt, neque enim quidquam aequi, ab eo se impetraturos putabant, qui internecino bello totam Cananaeorum gentem persequebatur; libr. V. antiquitat. iudaic. cap. I.* Reliqua, quae de Gibeonitis scriptor sacer narrat, cum satis euidentia sint, illud saltem superest, vt disquiramus, quid de federe illo inter Iosuam & Gibeonitas inito & iureiurando confirmato, censendum sit? Solent enim varie hac de re viri docti disputare, etsi nonnulli non satis distinguant, quae tamen distinguenda erant. Vt itaque ordine incedamus, primo quidem certum est, Iosuam & seniores populi Israelitici inconsiderate egisse, fedus cum illis ineundo, priusquam accuratius inquisiuissent, an res ita se haberet, vt Gibeonitae dicebant, multo magis autem, quod Deum hac super re non consuluerant. Hoc enim diserte istis exprobratur: *sumserunt ergo viri viaticum eorum,* (vt inspicerent) *& INCONSVLTO ORE IEHOVAE pacem iis concessit Iosua, vers. 14.* Vbi per *os Iehouae* dubium non est, quin vrim & thummim intelligatur. Deinde, dispiciendum, an hocce fedus per se illicitum fuerit? Ita quidem nonnulli existimant, nefas prorsus fuisse, vlli genti Cananaeae parcere, adeoque, si & a dolo, de quo deinceps, discedas, non tantum irritum hoc fuisse fedus, etsi iureiurando confirmatum, sed & prorsus illicitum. Idque potissimum ex legibus diuinis confirmant, in quibus diserte sancitum, vt omnes Cananaei prorsus delerentur, *Deuter. XX. vers. 15. 16. 17.* neue Israelitae fedus cum illis inirent, *Exod. XXIII. 32. & XXXIV. 12.* immo vt Cananaei חרם *anathema* essent, cuius ea lex erat, ne vlli mortalium vita relinqueretur, *Deut. VII. 2.* Haec aliaque pro ista sententia vrget IOAN. BARBEYRACIVS, vir doctissimus, in *notis ad Pufendorf. de iure natur. & gent. lib. IV. cap. II. §. VII. pag. 462.* At licitum fuisse, contendunt alii, speciatim HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis lib. II. cap. XIII. §. IV.* & IOAN. ADAMVS OSIANDER, ad *h. l.* Cui sententiae & ego subscripsi in *institutionib. theol. moral. part. II. cap. III. sect. V.* ad *§. XIII. pag. 721.* Nec difficile est, ad rationes secus sentientium respondere. Namque *Deut. XX. 10. seqq.* diserte constituitur, si vrbs quaedam obsidione cingenda sit, tum primum pacem illi offerendam, eamque si acceptauerit, ea conditione, quod imperio Israelitarum se

ſubiicere velit, tum incolis parcendum. Idque generatim de quarumuis gentium vrbibus, nullo inter Cananaeos & reliquos populos conſtituto diſcrimine, dicitur. Quodſi vero oblatam pacem repudiauerit, tunc Deus diſtincte, quo pacto & erga Cananaeos, & erga reliquas gentes Iſraelitae ſe gerere debeant, eos condocet. Cum reliquis gentibus ſi iis res ſit, maſculos omnes internecioni dandos, ſeruatis feminis, liberis, pecudibus, bonis omnibus, quae Iſraelitis in praedam cedere debebant, *verſ. 13. 14. 15.* At ſi vrbs Cananaeorum pacem oblatam non acceptauerit, omne viuentium genus, nulla inter homines ſexus aut aetatis habita ratione, delendum eſſe, *v. 16. 17.* Vnde ſimul intelligitur, quod *Deut. VII. 2.* alibique, de anathemate, cui Cananaei ſubiiciendi ſint, itemque de federe cum illis non ineundo, dicitur, cum conditione hac accipiendum eſſe, ſi Iſraelitarum ſe ſubiicere imperio, aut ea lege fedus inire nolint, vt ſeruitutem ſimul ſubeant. Idque ex *Ioſ. XI. 19. 20.* aperte etiam conſtat. Diuina enim directione ita factum, ibi dicitur, vt gentes Cananaeae, exceptis Gibeonitis, Iſraelitis ſe opponerent, pacemque nollent, vt peccatorum ſuorum hac ratione luerent poenas. Quod indicio eſt, ſi ſe ſubmiſiſſent, & ſeruitutem, vt Gibeonitae, ſubire non detrectasſent, potuiſſe eas ſeruari. Accedit denique, ſi prorſus illicitum fuiſſet, hisce gentibus pacem concedere, quod Ioſuae ac ſenioribus haud dubio, forte poena etiam inflicta, hoc exprobraturus fuiſſet Deus. Quod factum non legimus. Confirmari vlterius haec poſſent ex iis, quae Ebraeorum magiſtri de litteris publicis, quas Ioſua ad gentes iſtas miſerit, quibusue pacem certis legibus iis obtulerit, tradunt: ſed haec incerta ſunt. Nihil itaque ſupereſt, quod fedus hocce irritum facere poſſet, quam dolus a Gibeonitis adhibitus. Et ſane, ſi ſtricto iure Ioſua cum iſtis agere voluiſſet, ad fedus hocce ſeruandum non fuiſſet obligatus. Conditio enim iſta, cui fedus hoc innitebatur, eos ex gentibus Cananaeis non eſſe, ad ipſam federis eſſentiam ſpectabat. Nec obſtare poterat iusiurandum, quippe quod tum demum obligat, ſi fedus ipſum ſubſiſtere queat. Nihil tamen impediebat, quo minus Ioſua ea, qua hoc fecit, lege, fedus hoc ratum habere potuerit. Idque eo magis conſultum erat, quod federa eiusmodi, in quibus etiam dolus acceſſit, praeſertim iureiurando confirmata,

ſine

ſine graui cauſa non ſint reſcindenda. Dolus praeterea Gibeonitarum ex metu haud iniuſto profectus, nec ad laedendos Israelitas, ſed ad ſui ſaltem conſeruationem tendens, excuſationem omnino promerebatur. Accedebat, quod magnam infamiam ſibi Iſraelitae attracturi apud omnes gentes fuiſſent, ſi fama percrebuiſſet, eos federa etiam iureiurando confirmata, non ſeruare.

*** Princeps federatorum, qui Iſraelitis iunctis viribus ſe opponere decreuerunt, fuit Adonizedek rex Hieroſolymorum. Conuenit vox *Adonizedek* quodammodo cum *Melchizedek*, quo nomine tempore Abrahami eiusdem loci rex inſignitus fuit. Nec tamen inde certo colligere licet, omnes Salemi aut Hieruſalemi reges a iuſtitia nomen habuiſſe, quae quorundam eſt ſententia. Eadem vrbs, quae antea *Salem* vocabatur, deinceps appellata eſt *Ieruſalem*, de cuius nominis ſignificatione variae, ſed incertae omnes, eruditorum virorum extant ſententiae, quae apud ABRAH. CALOVIVM, ad *Ioſ. X. 1.* legi poſſunt; add. IOAN. LIGHTFOOTVS, in *centuria chorographica Matthaeo praemiſſa cap. XI. tom. II. opp. pag. 185.* Sunt, qui exiſtimant, tempore Dauidis demum nomen Ieruſalem ortum, cum hactenus Salem dicta eſſet. Ita B. SAL. GLASSIVS, in *grammat. ſacra p. m. 785.* Quod ſi eſſet, auctorem libri Ioſuae Dauidis demum aetate vixiſſe, neceſſe eſſet: quod minus veroſimile videtur. Solet interdum eiusmodi punctis exprimi, quae numerum, quem vocant, dualem inferunt, idque ideo fieri, nonnulli autumant, quod duae vrbis partes, ſuperior atque inferior, fuerint. Alii autem, pronuntiationem יְרוּשָׁלֵם ceu genuinam, ad minimum antiquiorem, praeferunt, cum eam LXX interpretes atque FLAV. IOSEPHVS, quibus vera pronuntiandi vrbis nomen ratio ignota eſſe non potuerit, ſequantur. Eam antiquiſſimis temporibus & *Iebus* dictam, ex *Iud. XIX. 10.* & *I. Par. XI. 4. 5.* conſtat. Adonizedek itaque, rex Ieruſalemi, vt Iſraelitarum progreſſus ſufflaminaret, in federis ſocietatem aſſumſit reges Hebronis, Iarmuthi, Lachiſi & Eglonis. Vrbes iſtae Cananaeae erant, ad tribum Iudae deinceps relatae, vt ex geographorum monumentis conſtat, ſingulaeque eo tempore ſuos habebant reges. Coacto itaque exercitu, Gibeonitas, qui Ebraeis ſe dediderant,

Mmmmm 2 adgre-

adgredi secum constituunt: quibus dum suppetias fert Iosua, precibus illorum accitus, res ad manus venit. Fusos fugatosque hostes Iosua per *viam adscensus Bethchoronis* persequitur, atque ad Hazekám & Makkedam vsque magna clade eos adfecit. Vbi, ad Bethchoronem, quod attinet, cum duplex ea fuerit, inferior & superior, *I. Par. VII. 24.* probabilis illorum sententia videtur, qui vtramque in tribu Ephraim, nec alteram ab altera longe dissitam, alteram forte in valle, alteram in monte, vnde illa inferior, haec superior dicta sit, fuisse, contendunt. Hazek & Makkeda vrbes fuere tribus Iudae, eaeque a finibus Beniaminis meridianis non vsque adeo remotae; vt adeo reges Betchorone fugientes, quae fuit ad fines septentrionales eiusdem tribus, non potuerint petere, nisi eas vrbes, quae in septentrionali tractu tribus Iudae sitae fuerunt, vt recte IO. CLERICO ad *b. l.* obseruatum. Dum ita per decliuitatem Bethchoronis Hazekam versus fugiebant, Deus *in eos immisit lapides magnos e coelo,* quibus longe plures, quam ferro Israelitarum, periere. Per *lapides magnos* grandinem insitatae magnitudinis intelligi, ipse scriptor sacer indicat, resque ipsa docet. Tonitrua quoque & fulmina memorat FL. IOSEPHVS, *lib. V. antiquit. c. II.* quae & plerumque cum grandine solent esse coniuncta. Id pro singulari miraculo vel hoc nomine habendum, quod non tantum eo tempore tempestas tam insitata contigerit, quo hoc vel maxime e re Israelitarum esse videbatur, sed &, quod hostibus tantum, non autem Israelitis tempestas illa incommodum aliquod attulerit. Iosua cum istam opportunitatem delendi prorsus hostium copias sibi oblatam vidisset, nec dies nunc absoluendae victoriae sufficere videretur, *allocutus est Iehouam*, preces ad eum fundendo, iisque confirmatus, & in fide robustior factus, in conspectu populi Israelitici dixit: *o sol! morare Gabahone, & tu luna in valle Aialonis:* statimque, *moratus est sol, & luna substitit, donec Ebraei vltionem de hostibus suis sumsissent.* Tantum vero cum hoc sit miraculum, vt nec inter miracula Mosis maius deprehendatur, eo minus mirandum, fuisse nonnullos, qui hoc in dubium vocare, aut imminuere, verbis scripturae suo instituto accommodatis, sustinuerunt. MAIMONIDEM, aliosque ebraeae gentis doctores, nullum hic miraculum agnoscentes, sed phrasin poëticam adhibitam existimantes, *quasi sol exspectasset, donec occidio hostium perfecta*

perfecta foret, adducit ANDREAS MASIVS, ad *h. l.* Nec improbabile hoc videtur HVGONI GROTIO, qui tamen addit, fieri etiam potuisse, *vt post solis occasum species eius in nube supra horizontem extanti per repercussum ostenderetur,* ad *h. l.* In eadem sententia versatur systematis praeadamitici auctor, ISAACVS PEYRERIVS, *system. theol. part. I. lib. IV. cap. V. pag. 194. seqq.* Cum enim verba scripturae, quibus sol stetisse perhibetur, recitasset, addit: *Nemo est, quin primo intuitu haec legens asseueret, solem ipsum stetisse in coelo. Verum si quis attentius vim miraculi expendat, & miraculum ipsum intra fines suos contineat, facile deprehendet, lumen & fulgorem solis, non solem ipsum hoc loco intelligendum esse, sicut in miraculo Ezechiae demonstratum est. Auctoritatem & confidentiam coniecturae adiicit, quod scriptum est: SOLEM STETISSE IN MEDIO COELI. Sol enim occiduus coelo praecipitabat, quando illum Iosua stare iussit. Neque sol stare tunc poterat, in medio coeli, in quo non erat. Distat enim occasus toto coeli quadrante, a medio coeli. Accipiendum ergo ita est miraculum hoc, vt cum sol ipse reuera occumberet, neque cessaret interea coelestis & naturalis rerum ordo, fulgor solis sine sole ipso, & miraculo maximo, superesset in atmosphaera, vel regione vaporum illa, quae ciuitati Gabaonicae, coeli & aëris medio, incubabat: solis vero fulgor ciuitatem Gabaonicam, & montem Gabaon verberaret, ita vt reuerberati ex fulgore illo radii iacentes vndiquaque conualles illustrarent, at enim fusi & fugati Amorrhaei imminentem illis Iosuam effugere non possent, quae miraculi causa erat.* Addendus denique his est vir doctissimus, IOANNES CLERICVS, qui similem fere in modum de hocce miraculo disserit, ad *Ios. cap. X. vers. 12. seqq. Hoc igitur,* inquit, *voluit Iosua, solem visum stare oculis eum Gababone spectantibus, ita vt videretur serius occidere. Sic autem loquimur, pluribus de rationibus. Primum enim nunc satis constat apud omnes astronomiae peritos, solem non moueri, sed terram. Deinde, si proprie loquamur, sol non potest videri stare Gababone, cui vrbi verticalis esse non potuit, quippe procul extra tropicum cancri ad septentrionem sitae. Potuit ergo tantum videri stare, spectatus Gababone. Praeterea non est simile vero, ob rem tantillam, qualis fuit caedes aliquot Cananaeorum, & quidem eo die potius, quam postridie, terrae motum diurnum, aut, si mauis, solis interruptum fuisse. Non solet Deus, vt*

sic loquar, sic prodigus esse, miraculorum, vt naturae ordinem in tam insigni vniuersitatis parte leui de causa perturbet. Denique videntur haec desumta ex libro poëtico, qui in sequentibus verbis laudatur, vt mox ostendemus. Est autem moris poëtarum hyperbolicis locutionibus res sublimius describere. Voluit fortasse scriptor libri recti *indicare, non sine diuina prouidentia loca, in quibus caedebantur Cananaei, diutius, quasi solis & lunae luce, fuisse illustrata: visum enim esse solem Gabahone spectatum diutius supra horizontem, quam solebat: nec lunam in Aialonis valle, persequentibus Cananaeos Israelitis tam cito occidere visam. Quod fieri potuit insolitis refractionibus, quibus, vt notum est, sol nobis supra horizontem esse videtur, cum nondum ortus sit, & iam occiderit; idemque in Laponia oculis non occidit solstitialibus diebus, licet reuera horizontem subeat. Fieri etiam hoc potuit extraordinario quodam lumine, quod illic speciem ac vicem solis & lunae praebuerit; quis enim, Deo, aut angelis innumeras esse rationes conficiendi id, quod praeter ordinem naturae est, nescit?* Sed haec omnia ita comparata sunt, vt ab iis, qui rem omnem accuratius pensitarunt, admitti nequeant. Quod enim ad lumen attinet, siue extraordinarium a Deo aut angelis productum, quod solis atque lunae vicem sustinuerit, siue ex radiorum solis refractionibus ortum, id perperam asseritur, cum scriptura tam clare tamque aperte dicat, idque non semel, sed saepius, solem ipsum stetisse. De sole atque luna ipsa loquitur Iosua, cum dicit: *o sol! morare Gabaone, atque tu luna in valle Aialonis.* Quod omnino ita intelligendum, in ea coeli parte, qua tum fuit, solem subsistere debere, vt Gabaone conspici ab omnibus posset. Idque mox repetit scriptor sacer: *moratus vero est sol, & luna substitit.* Confirmat id porro testimonio ex *libro recti: & stetit sol in medio coelo, neque festinauit occidere.* Quo ipso & innuitur, fuisse id eiusmodi miraculum, quod dignum sit, vt in omne aeuum commemoretur. Omne denique dubium eximit, dum asserit, nec antea nec postea ad suam aetatem vsque, diem fuisse huic similem, *quo Iehoua vocem hominis sic exaudiret,* naturae scilicet ordinem ipsum, miraculo prorsus stupendo, immutando. Eoque modo veteres iudaeos hoc miraculum intellexisse, vel ex Siracide discimus, dum dicit, *solem impeditum fuisse in cursu suo, vnamque diem factam instar duarum,*

cap.

cap. XLVI. 6. Fruſtra etiam ex libro poëtico hoc deſumtum dicitur vt hyperbolicae locutiones hic ingeri queant. Primo enim ſcriptor ſacer ipſa Ioſuae verba refert, quae coram toto populo Iſraelitico pronuntiauerit. Imperatorem autem iſtum in feruore pugnae conſtitutum, & cupiditate hoſtes perſequendi flagrantem, poëtice locutum, non temere ſibi quis perſuaſerit. Deinde, cum ſcriptor ſacer verba Ioſuae recitaſſet, ipſemet ſuis verbis hoc addit: *moratus vero eſt ſol, & luna ſubſtitit.* In quibus quod poëtice vel hyperbolice loqui voluerit, ne minimo quidem indicio conſtat. Tum demum hoc, quia res plane ſingularis erat, & quae multis incredibilis videri poterat, teſtimonio ex *libro recti* petito confirmat. De iſto quidem ספר הישר *libro recti*, ſeu *libro iuſtorum*, variae ſunt virorum doctorum coniecturae, de quibus in ſequentibus ex inſtituto dicemus. Nos facile concedimus, fuiſſe librum metricum, ſeu poëticum, in quo virorum in gente ebraea illuſtrium res praeclare fortiterque geſtae deſcriptae fuerint. Sed inde non ſequitur, etiam ſcriptorem ſacrum, qui hoc miraculum narrat, aut ipſum Ioſuam, dum verba iſta pronuntiauit, poëtice & ὑπερβολικῶς locutum fuiſſe. Reliquae rationes, quae noſtrae ſententiae opponuntur, aut pro contraria afferuntur, non adeo magnum momentum trahunt. Scilicet, parum ſimile vero videtur, Deum ob rem tantillam totius naturae mutaſſe ordinem. Sed id quidem, vt in omnibus quodammodo miraculis contingit, vt naturae leges ſiſtantur, ita Deo, ſiue hac, ſiue alia ratione hoc faceret, perinde fuit. Quam enim facile eſt Deo, reſuſcitare mortuum, tam facile etiam, ſolis omniumque ſiderum ſiſtere curſum. Nec res adeo exigua nobis videri debet, propter quam iſtud miraculum edidit. Non tantum enim ob Cananaeorum quorundam caedem hoc factum, ſed &, vt omnes gentes intelligerent, Deum coeli & terrae conditorem ebraeae gentis curam agere, vtque ipſi Iſraelitae hac ratione valide in fide ſua confirmarentur. Nec PEYRERII vt nos morentur argutiae, neceſſe eſt, qui vel hac ratione ſententiam, quae, in hoc miraculo naturae mutatum ordinem ſtatuit, euerti poſſe putat, quod ſcriptor ſacer dicat, *ſolem ſtetiſſe in medio coeli*, cum tamen iam ſol occidens coelo praecipitaret, quando illum Ioſua ſtare iuſſit. Verum, contigiſſe hoc miraculum, cum ſol occaſui

iam

iam vicinus esset, frustra tum a PEYRERIO, tum ab aliis asseritur. Nullibi enim in scriptura sacra hoc dicitur, nec vlla praegnans adest ratio, qua hoc probari queat. Ceterum, *medium coeli*, non mathematice, sed moraliter, intelligendum, nec medietatem totius hemisphaerii, sed medietatem quadrantis ab horizonte ad verticem, notari, iam aliis obseruatum est. Et ita quidem cum euictum satis sit, eiusmodi hoc esse, de quo loquimur, miraculum, in quo naturae ordo vniuersus immutatus sit, hoc saltem, vt disquiramus, superest, num sol, an terra, Iosuae iussu substiterit. Constat enim, plurimos inter astronomos in eam ingressos sententiam, non solem, sed terram moueri, solem autem quiescere. Quam a Pythagoraeis iam aliisque defensam, cumprimis NICOLAVS COPERNICVS reuocauit, qui & inter recentiores plurimos nactus est sectatores, quos inter RENATVS CARTESIVS haud vltimum locum tenet; etsi non quoque defuerint, qui acriter eam impugnarint. Vtrosque in compendio recenset GEORGIVS PASCHIVS, de *inuentis nou-antiquis cap. VII. pag. 5. 9. seqq.* Cumque illi, qui, terram moueri, negant, tum ad alia scripturae oracula, tum ad hunc ipsum, de quo verba facimus, locum prouocare soleant, in quo diserte, *solem stetisse*, aliquoties dicitur, illis, qui secus sentiunt, nihil aliud relictum, quam vt contendant, tum hic, tum alibi scripturam ita loqui, vt hominum rudium ac plebeiorum captui se attemperet. At isthoc quidem asserto ipsam scripturae sacrae auctoritatem veritatemque magno periculo exponi, non sine ratione censuerunt alii. Vnde nouae controuersiae argumentum, quae multis eruditorum virorum scriptis agitata fuit. conf. IOAN. HERBINII *examen theologico-philosophicum famosae de solis vel telluris motu controuersiae, ad sacro-sanctam normam institutum,* editumque Vltraiecti anno M DC LV, itemque PETRI VAN MASTRICHT *vindiciae veritatis & auctoritatis sacrae scripturae in rebus philosophicis,* itidem Vltraiecti eodem anno editae. Nostri quidem non est instituti, haec omnia accurate discutere, aut in philosophorum, quibus telluris motum probare satagunt, rationes inquirere. Id in confesso esse existimo, quam facile Deo fuit, terram ita condere, vt moueretur, quod COPERNICI sectatores volunt, tam facile quoque eidem fuisse, eadem ratione condere solem, aut corpus sole ipso adhuc multo maius.

Adeo-

Adeoque &, quod ad miraculum, de quo nobis sermo est, attinet, eadem potentia, quae requiritur ad telluris motum sistendum, si modo moueatur, etiam sufficit ad sistendum motum solis. Vtrobique enim talis potentia requiritur, quae naturae leges mutare queat, quae, vt maxima est, ita soli Deo est propria. Vt reliqua persequamur, quam diu sol steterit, accurate non videtur definiri posse. IVSTINVS martyr, duodecim horis ordinariis, quibus dies absoluitur, viginti quatuor accessisse, existimat, vt adeo ille dies, quo victoriam illam Iosua retulit, triginta sex horarum fuerit; *dialog. cum Tryphone iudaeo p. m. 361.* Sed alii acquiescendum putant in isto Siracidis effato: *μία ἡμέρα ἐγενήθη πρὸς δύο; vnus dies excreuit in duos; cap. XLVI. vers. 6.* At scrupulum mouent verba scriptoris sacri: *Et non fuit talis dies antea, vel post, vt obediret dominus voci viri.* Quae quidem vulgatus ita reddit: *Non fuit antea & postea tam longa dies, obediente domino voci hominis.* Huic enim effato repugnare videtur, quod de miraculo in gratiam Hiskiae facto, *II. reg. XX. 11.* & *Es. XXXVIII. vers. 8.* legitur. Si enim sol decem gradibus retrocessit, iterumque descendit, adeoque spatium x graduum ter vno die emensus est, sequitur, diem fuisse xxx horarum, adeoque multo longiorem illo die, quo victoriam reportauit Iosua, saltem secundum receptam opinionem. Quod vt tollerent dubium, viri docti varia excogitarunt. Nonnulli, vmbram saltem in horologio Achazi, non solem, retrocessisse, autumant, vt IS. PEYRERIVS, in *system. praeadam. part. I. lib. IV. cap. IV. pag. 189.* Alii concedunt, retrocessisse solem, at sciaterio Achazi tribuunt gradus non horarios, sed ἡμιωραίους; alii rursus, horarios gradus fuisse, aiunt, sed solem retrocedendo non confecisse decem horas, sed abreptum fuisse momento, ordinaria mota autem regressum. Non spernenda eorum sententia, qui, auctorem libri Iosuae de eo locutum, quod ad sua vsque tempora contigit, existimant. Sique ponamus, eum ante Ezechiae tempora vixisse, quod omnino probabile, rectissime dicere potuit, neque antea, neque post ea, ad suam scilicet aetatem vsque, tam longam diem fuisse. De iis enim, quae post suam aetatem euentura fuerint, eum locutum, simile non est vero. Hoc enim si esset, asserendum quoque esset, Deum singulari reuelatione illi manifestasse, nunquam iterum tam longam

 diem

diem fore, quod, licet non sit ἀδύνατον, non temere tamen, nec sine praegnanti causa eiusmodi quid statuendum. conf. MICHAEL WALTHERVS, in *harm. bibl. pag. 319.* Interim, vt huc quoque nos recipiamus, necesse non est, cum breuiori via res omnis confici queat. In textu enim ebraeo non dicitur, non fuisse *tam longam diem*, quod vulgatus habet, sed saltem talem diem, qua scilicet eiusmodi quid factum, *vt voci viri Dominus obediret;* quanquam, si supponatur, in sciaterio Achazi intelligendos gradus semi-horarios, reuera etiam dies Iosuae longior fuerit die Hiskiae; vid. AVG. PFEIFFERVS, in *dub. vexat. cent. II. loc. XLIX. p. 330.* Fusis fugatisque hostibus Iosua in eo erat, vt Gilgalem in castra rediret, sed, cum nuntium de regibus in speluncam prope Makkedam abditis accepisset, eo iter reflexit, atque Israelitas, vt hostes porro persequerentur, adhortatus est, & tum ad exercitum, qui prope Makkedam erat, rediit. Et ita cessat dubium, quod inde oriri poterat, quod *vers. 15.* Gilgalem in castra reuersus dicatur, cum tamen *vers. 21.* prope Makkedam castra fuisse perhibeantur. Quinque istorum regum quae fuerint fata, notum est. Nec durum nimis aut crudele alicui videri debet, quod, priusquam interficerentur, Iosua colla eorum a ducibus militum conculcari voluerat. Signum enim id erat plenae victoriae, & ita confirmandus populus erat in fide, & condocendus, praedictionibus diuinis suam constare veritatem. Praeterea semper cogitandum, Deum Cananaeos ob enormia istorum scelera punire voluisse, vt iam supra obseruauimus. His ita feliciter & ex voto gestis, Makkedam expugnat Iosua, incolasque omnes vna cum rege ipso interficit. Eodem adhuc die, quo victoriam istam ingentem a quinque regibus retulit, hoc factum, nonnulli putant, & in ipso quoque textu innui videtur, etsi dissentiant ANDREAS MASIVS atque NICOLAVS SERARIVS. Mox Libna, quae deinceps ad tribum Iudae relata, & hinc Lachis, quae non procul inde sita erat, eadem experiebantur fata. Cum vero rex Gazeris, quae vrbs ad tribum Ephraim deinceps relata, audiret, Lachisum ab Ebraeis oppugnari, vt auxilium ei ferret, accurrit. Sed & is temeritatis suae poenas dedit, ad internecionem vsque a Iosua caesus. Egloni & Chebroni idem, quod reliquis vrbibus, contingebat. Cum vero Chebron *Ios. c. XV. 14.* & *Iud. I. 10.* a Calebo demum

demum capta dicatur, verosimile est, eam a Cananaeis, qui ex locis vicinis eo confluere poterant, iterum restauratam. Atque idem de Debira vrbe dicendum videtur, quae hoc quidem loco a Iosua expugnata & deleta, at *cap. XV. 16. 17.* & *Iud. I. 13.* ab Othoniele occupata perhibetur. Eam Kiriath-Sepher prius dictam, quam Debira vocaretur, ex iisdem locis discimus. Reliqua scriptor sacer vnico velut fasce complectitur: *Itaque Iosua concidit totam regionem montanam & meridianam, planitiemque & radices montium, earumque reges, neminemque superstitem reliquit, sic omnem animam, vt iusserat Iehoua Deus Israelis ad internecionem deleuit.* Pro eo, quod diximus, *radices montium*, in ebraeo est: אשדות, quam vocem vulgatus atque LXX interpretes pro nomine proprio accipiunt. Sed & HIERONYMVS, in *locis ebr. Asedoth*, inquit, *ciuitas, quam expugnauit Iesus, rege eius interfecto.* Alii, & quidem, ni fallor, rectius, nomen appellatiuum esse, contendunt: cumque אשר *effusionem, decursum*, denotet, nonnulli quidem de *aquis* seu *riuulis* interpretantur, vt B. LVTHERVS noster, alii tamen *loca decliuia*, seu *decliuitates*, vel *radices montium* intelligunt, vt sensus sit, tum *planities*, seu loca a montibus remotiora, tum *radices montium*, seu loca montibus propiora in potestatem Iosuae venisse. Addit porro scriptor sacer: *Cecidit Iosua istos populos, a Kadesbarnea*, quae australibus in finibus Iudaeae fuit orientem versus, *vsque ad Gazam*, Philistaeorum vrbem ad mare, in iisdem finibus, occidentem versus, *& omnem terram Gosenitidem*, seu tractum vrbis Gosen, quae deinceps tribui Iudae adscripta, & in parte meridiana sita fuit, a quo adeo diuersa fuit regio Gosen, in Aegypto, quam Israelitae incoluerant, *vsque ad Gabeonem*, qui fuit terminus septentrionalis agrorum hocce tempore ab Israelitis occupatorum. Haec omnia vno impetu, פעם אחד Iosua cepit: idque documento erat, Deum ipsum pro Ebraeis militare. Omnibus autem ex voto peractis, ad castra fixa & ordinaria Gilgalem reuersi sunt.

§. V.

In ea Cananaeae parte, quae ad septentrionem vergit, eminebat Iabinus, rex Chazoris, qui securitati suae consul-

turus, omnes regulos, qui imperio eius fubiecti erant, ad bellum euocat, magnam peditum equitumque vim cum ingenti curruum copia, Ebraeis oppofiturus. At tantas copias nihil moratus Iofua impetum in hoftes facit, ingentique edita ftrage, eos in fugam vertit, regibusque interfectis, reliquis caefis aut diffipatis, vrbibusque direptis, atque incenfis, agros iftorum late patentes occupat.* Tandem ingenti terrarum tractu in poteftatem Israelitarum redacto, Anakaeos quoque aggresfus, eosdem vicit, & ex omnibus locis, quae Israelitis inhabitanda erant, eiecit, exterminauit, atque e medio fuftulit.**

* Cum auftralis Cananaea fubacta effet, tandem & feptentrionales, nunc fuam rem agi rati, fe mouerunt. Principem inter eos locum tenebat Iabinus rex Chazoris, cui reliquos, qui in belli focietatem cum illo coiuere, fubiectos fuiffe, ex *cap. XI. verf. 10.* colligas. Chazor, regia fedes, ad tribum Naphtali deinceps relata eft, & tefte FLAV. IOSEPHO fita fuit fupra Semechonitidem paludem, fcil. ad latus eius feptentrionale; *antiquit. iudaic. libr. V. cap. VI.* Inter federatos Iabini memorantur reges Madon, Simron, & Achfaph. De vrbe Madon nihil certi definire licet, cum alibi eius non fiat mentio. Simronem tribui Zabulonis deinceps adfcriptam, intelligimus ex *cap. XIX. 15.* Non confundenda cum *Somron*, feu Samaria, quod faciunt R. LEVI BEN GERSON, EVSEBIVS, ANDREAS MASIVS, alii. Achfaph in tribu Aferitica deinceps fuiffe, intelligimus ex *cap. XIX. 25.* Reliqui populi, qui in eandem belli focietatem coiuerunt, indicantur *cap. XI. 2. 3.* Copiae erant innumerabiles, equitibus infuper ac curribus inftructae, quae adeo formidinem iniicere Israelitis potuisfent. Numerum earum definit FLAV. IOSEPHVS: τοῦ δὲ στρατοῦ παντὸς, ὁπλιτῶν μὲν ἦσαν μυριάδες τριάκοντα, μύριοι δ' ἱππεῖς καὶ ἅρματα δισμύρια· *erantque omnes hae copiae peditum trecenta millia, equitum decem millia, curruum viginti millia; antiquit. iud. lib. V. cap.*

cap. I. p. m. 140. Sed haec ex ingenio ſuo fingit: cuiusmodi & alia quaedam ſunt, quae in hac ipſa hiſtoria tradit, de quibus in ſcriptura ſacra nihil legimus. Omnes iſti populi regesque cum conueniſſent, vna caſtra metatum iuerunt ad *Meromi aquas*, h. e. Semechonitidem paludem, vt ex IOSEPHO conſtat, *lib. XI. de bello iud. cap. XXXI.* aliisque locis. Ioſua autem oraculo diuino confirmatus, ſumma celeritate ad eundem locum contendit, hoſtesque adortus fudit atque fugauit, eosque perſecutus eſt ad *Sidonem magnam, ad aquas calentes, & vsque ad vallem Mitſphae, orientem verſus.* Sidon cur magna vocetur, nemini obſcurum eſſe poteſt. Erat enim iam eo tempore haec vrbs opibus, commerciis, potentia, longe florentiſſima. Cum autem porro in ebraeo dicitur: משרפות מים quod *aquas calentes* reddidimus, nonnulli quidem vocem משרפות, vt nomen proprium capiunt; alii tamen rectius, vt appellatiuum. Conſtat enim, quod *vſtionem, combuſtionem, conflagrationem* ſignificet. Longius petitum, quod nonnulli *fornaces vitriarias* intelligunt, quaſi arena vi ignis excocta & liquata, ex qua vitrum conflatur, aqua vocetur. Ita tamen IM. TREMELLIVS atque FRANCISCVS IVNIVS reddunt: *vsque ad fornaces vitriarias*, ſuffragante & ANDR. MASIO, nec abnuente prorſus IAC. BONFRERIO, ad *h. l.* Nec meliore forte fundamento chaldaeus paraphraſtes, R. SALOMON IARCHI, aliique, *ſalinas* reddunt. Ex vocis enim ſignificatione nihil aliud colligas, quam aquas calidas, ſeu thermas fuiſſe, quemadmodum & R. DAVID KIMCHI, aliique reddunt, quos & in verſione germanica ſequitur E. LVTHERVS. Suadet id ſoli, in quo ſita Sidon fuit, conditio. Bitumine enim id abundaſſe, conſtat. Nec obſtat, quod ab aliis thermae ſeu aquae calidae in hac regione non commemorentur. In tanto enim ſcriptorum, qui res Phoenicias accurate deſcripſerint, defectu, id mirum non eſt. Fugatis hoſtibus, & interemtis, qui in populi victoris poteſtatem venerant, Ioſua, quod Deus praeceperat, fecit, equis captis poplites ſuccidens, currusque igne comburens. Noluit namque Deus Iſraelitas in bello vti equis curribusque, ne illis potius, quam ſuo auxilio, confiderent. Quod antea Ioſuae eiusmodi praeceptum datum non eſt, ratio forte haec eſt, quia vrbium obſidionibus maximam partem occupatus fuit, in quibus hoſti equorum curruumque

vſus non erat. Capta tum vrbe regia Chazore, incolae eius omnes ferro interemti, vrbe ipſa incenſa. Nec regum quisquam, aut incolarum, aut aliorum, qui in manus Iſraelitarum inciderunt, ſeruatus eſt: deleti omnes ſunt. Ad vrbes autem quod attinet, hoc diſcrimen obſeruatum, vt in collibus ſitae (ita enim voces ebraeae עמרות על תלם *ſtantes ſuper tumulum ſuum*, quam rectiſſime capiuntur, quas alios aliter interpretari conſtat) ſeruarentur, forte, quod facile teneri ab Iſraelitis contra Cananaeos poſſent, vtpote natura munitae; reliquis omnibus ignis ſubiiceretur, quod & Chatſori, etſi in colle ſitae, factum. Diuitiae autem iſtarum vrbium, pecudesque Iſraelitis in praedam ceſſerunt. Summatim, quae ab Iſraelitis poſt vltimam victoriam occupata ſunt, ita exprimit ſcriptor ſacer: *Cepit ergo Ioſua omnem hancce terram, montana, omnem meridianum tractum, terram omnem Goſenitidem*, de qua antea dictum, *planitiem & campeſtria, montem* denique *Iſraelis*, id eſt, montana Iſraelis, vt recte reddunt IM. TREMELLIVS, FRANC. IVNIVS, B. LVTHERVS, IOAN. CLERICVS, (qui enim aut montem Sion, aut montem Charizim intelligunt, idoneas ſuae ſententiae adferre nequeunt rationes) *& campos eis ſubiectos; a monte, qua Sebirem adſcenditur, vsque ad Baal-gadum, in valle Libani, ſub monte Chermone.* Vbi cum dicitur מן ההר החלק, LXX quidem interpretes vocem חלק pro nomine proprio habent, reddentes; ἀπὸ ὄρους χελκὰ· Alii autem rectius vt appellatiuum vertunt; qui tamen & ipſi in varias abeunt ſententias. HIERONYMVS, conſtructionis nullam rationem habens, *partem montis* vertit. Alii in ſenſu diuiſionis hoc accipiunt, intelliguntque *montem, qui diuidit* (regionem) *qua aſcenſus eſt in Seir*, vel qui Cananaeam ab Idumaea ſeparat; quorſum AQVILA, chaldaeus, & verſio germanica B. LVTHERI tendit. Propius ad veritatem accedere videntur, qui *montem glabrum* vertunt, hoc eſt, qui totus arboribus caret. Ita poſt SYMMACHVM, IM. TREMELLIVS & FR. IVNIVS, itemque IOAN. CLERICVS. Certe vox ebraea חלק *laeuem, mollem, glabrum* ſignificat. Denique ad temporis ſpatium, quo haec omnia Ioſua geſſit, quod attinet, ſcriptor ſacer generatim ſaltem dicit, eum *multis diebus*, ſeu diu bellum cum regibus, quos deuicit, geſſiſſe. Qui accuratius tempus definire contendunt, itidem inter ſe diſſentiunt. FL. IOSEPHVS,

quin-

quinquennio Cananaeam subactam, auctor est, *antiquit. iud. lib. V. cap. II.* Septennio hoc factum, contendit auctor chronici *seder olam*, itemque THEODORETVS & alii. Quod si ita intelligatur, vt septimo ab ingressu in terram Canaan anno facta sit terrae distributio, recte se habet.

** Excidisse Iosua Anakaeos e montano tractu dicitur, *cap. XI. 21.* h. e. occidisse eos, qui in manus eius incidebant, reliquos fugasse & dissipasse. Superfuisse enim post haec tempora Anakaeos, constat. Plurimi etiam in vrbibus Philistaeorum, quas Iosua non occupauit, quaeue in potestate Philistaeorum permanserunt, aut mox ab iis recuperatae sunt, vrbibus eorum, Chebrone & Debira, & Hanabo, euersis atque deletis, Gaza scilicet, Gath, quae patria fuit Goliathi, *I.Sam.XVII.4.* & Asdod, commorati sunt, ad quas etiam haud dubio nonnulli, qui manus Iosuae effugerunt, se receperunt. Immo viribus deinceps resumtis, maiorum suorum sedes, Chebronem & Debiram, recuperarunt, a Calebo & Othoniele inde iterum eiiciendi. Ceterum, cum *vers. 23.* dicitur, omnem terram Cananaeam a Iosua captam, hoc de magna eius parte, quam bello tentauit, intelligendum. Phoenices enim atque Philistaeos ab eo bello non fuisse adpetitos, constat. Et deinceps expeditiones nonnullae adhuc susceptae, & variae vrbes occupatae. Sic Hierosolyma a tribu Iudae demum expugnata, *Iud. I. 8.* arce tamen a Iebusaeis retenta ad tempora Dauidis, *II. Samuel. V. 6.* conf. & *Ios. XIII. 2. 3. seqq.* Fuere etiam Iosuae causae grauissimae, cur non omnes istas gentes simul ac vnica vice deleret, cuncta ita sapienter dispensante Numine, ne Israelitis occasio, fidem atque constantiam suam demonstrandi, deesset.

§. VI.

Bellis istis finitis * vt quietam tandem ac plenam terrae a Deo sibi concessae possessionem obtinerent, Israelitae, sortibus in Siloh iactis, sua cuilibet tribui assignata est portio; illis tribubus, quae iam trans Iordanem agros suos occupauerant,

rant, & hactenus fratres suos comitatae fuerant, facta discedendi potestate, habitaque & Leuitarum, vt par erat, ratione. ** Quibus peractis, Iosua Israelitarum proceres conuocat, commemoratisque Numinis in eos collatis beneficiis, & commonefactionibus ad verum Deum, idolis procul facessere iussis, colendum additis, fedus Deum inter & Israelitas renouat; *** & ita tandem anno aetatis supra centesimum decimo, vir immortalis gloriae, quod mortale erat, deposuit. *

* Scilicet, quae Iosua gessit. Alias enim deinceps expeditiones subinde ad occupanda, quae reliqua erant, susceptas, iam obseruauimus. Sed istae expeditiones a singulis fere tribubus suscipiebantur. Reges a Mose & Iosua deuicti summatim indicantur *Ios. cap. XII.* Et Iosua quidem triginta & vnum debellauit. LXX interpretes omissis duobus, habent viginti nouem. Sed FLAV. IOSEPHVS cum textu ebraeo conuenit. Per reges autem, singularum vrbium, aut aliquot oppidulorum, agrique vicini praefectos intelligi, iam aliis obseruatum est.

** Vt summatim, quae de κληρουχία illa seu terrae diuisione notatu digna sunt, complectamur, primo de tempore, tum de re ipsa dicemus. Ad tempus quod attinet, id ex verbis Calebi *Ios. XIV. 7.* quam rectissime definitur. *Quadraginta annorum eram*, inquit, *quando me misit Moses, seruus Domini, de Kadesbarnea, vt considerarem terram. Iurauitque Moses in die illo, dicens, terra, quam calcauit pes tuus, erit possessio tua: quadraginta quinque anni sunt, ex quo locutus est Dominus verbum istud ad Mosen, quando ambulabat Israel per solitudinem: hodie LXXXV. annorum sum, sic valens, vt eo valebam tempore, quando ad explorandum missus sum.* Si ergo Calebus tum, cum haec loquebatur, hoc est, anno XLV post explorationem terrae Canaan, LXXXV annorum fuit, & vero XL annos habuit, cum ad explorationem mitteretur, quod secundo anno post exitum ex Aegypto, siue trigesimo octauo ante distributionem terrae factum est, subductis XXXVIII annis ab illis XLV remanebunt septem anni,

anni, adeoque feptimo ab ingreffu in terram Canaan anno, quadragefimo feptimo autem poft egreffum populi Israelitici ex Aegypto, diftributio terrae Cananaeae facta eft. Ipfa autem diftributio facta eft Numinis iuffu. Nec enim Iefua, viribus licet fractus, fenioque confectus, fuo arbitrio bellis imponere finem, aufurus fuiffet. Erratque valde IOSEPHVS, Iofuam ideo a bellis deftitiffe, afferens, quod videret, Cananaeorum, quae fupererant, vrbes, & ob fitum, & ob munitiones ὄσκ εὐαλώτες, *pene inexpugnabiles, antiquit. iudaic. libr. V. cap. I. pag. 140.* Nihil enim hac de re fcriptura dixit. Et fidei praeterea, qua tot miranda geffit, nihil inexpugnabile cenferi debet. Diuino itaque mandato morem gefturus Iofua, cum Eleazare facerdote fummo, & principibus familiarum ex fingulis tribubus, rem iftam aggreffus eft, *Iof. XIV. 1.* Neque tantum terra, quam iam tenebant Israelitae, diftribuenda erat, fed &, quam adhuc occupaturi erant. Eumque in finem miffi funt, qui terram omnem, quam adhuc Cananaei tenebant, defcriberent, *Iof XVIII. 6. 8.* forte in tabulis, aut libro expanfo, addita locorum diftantia, vt nonnulli putant. Certe, quia ars diuidendorum agrorum fecundum regulas geometricas ab antiquiffimis temporibus in Aegypto in vfu fuit, tefte HERODOTO, *lib. II. cap. CIX.* Ebraeis quoque haec nota effe potuit. Fertilitatis etiam in terrae iftius defcriptione habitam rationem, FLAVIVS IOSEPHVS auctor eft, *l. c.* Idque admodum eft fimile vero, licet fcriptura diferte hoc non commemoret. Sed prius quam hoc fieret, iam Iudaeis & Ephraimitis & dimidiae tribui Manaffis fua affignata erat portio. Prima haec eft diftributio, Gilgale facta, quae defcribitur *cap. XIV.* & tribus fequentibus. Altera vero ea eft, quae Silunte facta, qua reliquis tribubus, quae adhuc fupererant, portiones fuae attributae funt, de qua *cap. XVIII. feqq.* IOSEPHVS vnam tantum memorat diuifionem Silunte factam, *antiquit. iud. lib. V. cap. I.* non fatis memor eorum, quae fcriptura facra hac de re diferte refert. Sed in eo quoque fallitur, dum fingulos ex fingulis tribubus, adeoque decem, ex nouem nimirum integris, & dimidia tribu Manaffis (nam quibus trans Iordanem poffeffiones obtigerant, tribus, hic in cenfum non veniunt) ad defcribendam terram miffos, auctor eft. Tres enim viros ex vnaquaque tribu electos, diferte fcriptor facer refert, idque cum haud

dubio de septem illis tribubus, quae suas possessiones nondum acceperant, intelligendum sit, numero fuerunt vnus & viginti. Sed hoc ὡς ἐν παρέδῳ. Quae ratio fuerit, cur distributio Gilgale incepta ibi non sit continuata, non constat, cum scriptura sacra eam non commemoret. Nonnullis credibile videtur, dissensionem inter tribus exortam, aut quod tribui Iudae data esset optio eligendi, quem vellet, Cananaeae tractum, aut quod eidem tribui nimis amplus agrorum modus attributus fuisset. Sed tacere hac de re praestat, quam coniecturas longe incertissimas proferre. Praeterea, si quaeras, quantum temporis inter primam atque secundam distributionem intercesserit, iudaeorum quidem doctores respondent, septennium integrum intercessisse. Sed id quoque incertum. Quicquid huius sit, cum in eo essent Iosua & Eleazar, vt primam distributionem instituerent, Calebus cum tribu Iudae accessit, atque eum terrae tractum, in quo Chebron sita erat, sibi dari petiit, quippe quem Deus ob fidem & sinceritatem in terrae istius exploratione adhibitam, sibi promisisset. Nimirum videtur tribus Iudae voluisse sibi dari optionem eligendi, quamcunque partem vellent totius Cananaeae, vt possent eum tractum Calebo dare, quem Deus per Mosen illi promiserat. Adeoque ante sortitionem hoc factum videtur. Calebum illum, Iephunnae filium, cuius saepius in scriptura sacra fit mentio, ex posteris Iudae fuisse, ex hac ipsa narratione intelligitur. Vocatur etiam *Kenizaeus*, forte, quod ex familia Kenasi cuiusdam, cuius nulla in scriptura sacra mentio, fuerit. Alii vocem *Kenizaeus* non ad Calebum, sed ad patrem eius Iephunnam referunt; quem eandem ob causam ita dictum, vt statuamus, oportet, cum commodior ratio adferri nequeat. Multa hac de re disputant ebraei doctores, quorum sententias ANDREAS MASIVS, ad *h. l.* adfert. Quod Calebus dicit, a Deo sibi istum tractum promissum, in eo nihil, quod non veritati consentaneum esset, eum dixisse, vt credamus, par est. Ex *Deut. I. 36.* illud haud obscure colligitur. Potuitque etiam fieri, vt diserte ista terrae pars Calebo promitteretur, quod exprimere iisdem verbis Moses forte non necessarium duxit, cum satis esset, rem ipsam summatim indicare. Iosuae etiam haud dubio res omnis nota fuit, qui adeo statim petitioni Calebi locum reliquit, confirmans hoc ipso ea, quae Calebus

lebus dixerat. Et ita Chebron Calebo cessit, ab eo deinceps occupanda, quae & alias *Kiriath-Arbae* a conditore *Arba* dicta fuit. Hunc inter Anakaeos corporis robore & magnitudine praestitisse, scriptor sacer addit. Hic enim verborum: האדם הגדול בענקים הוא sensus est; quae perperam ab HIERONYMO ita vertuntur: *Adam maximus ibi inter Enakim situs est*. Iudaeorum nimirum commentis, Adamum, Abrahamum, Isaacum, & Iacobum ibi sepultos tradentium, idque ex voce *Arba* colligentium, se in transuersum agi passus est. conf. ABRAH. CALOVIVS, ad *h. l.* Quo pacto Calebus Chebronem, eiectis inde Anakaeis, occupauerit, ex *Ios. cap. XV. vers. 13. seqq.* constat; vbi & de Othoniele refertur, eum Debiram seu Kiriath-Sepher expugnasse, & ita Calebi filiam Achsam accepisse in vxorem, quippe quam Calebus illi, qui vrbem eam expugnaturus esset, promiserat. Othonielem illum *h. l.* fratrem Calebi vocat vulgatus interpres, in qua sententia & ORIGENEM, HIERONYMVM, aliosque versari, constat. Vnde nonnulli colligunt, nuptias cum fratris filia esse licitas. At error ex verbis *Iud. I. 13.* vbi eadem haecce historia narratur, male intellectis, ortus est. Ea enim ita vertunt: *Eam vero cepit Othniel, filius Kenazi, frater Calebi ipso minor:* cum potius ita reddenda sint: *Eam cepit Othniel, filius Kenazi, fratris Calebi ipso minoris.* Non fratrem Calebi, sed fratris filium fuisse Othnielem, vel inde intelligitur, quod Calebi pater, Iephunna, Othnielis autem Kenas vocetur. Dum autem *cap. XV.* terrarum ille tractus, qui tribui Iudae obtigit, describitur, & vrbes enarrantur, LXX interpretes post *vers. 19.* vrbes quasdam inserunt, quae in textu ebraeo non leguntur. Cumque inter vrbes istas etiam sit Ephrata, quae est Bethlehem, nonnulli, malitia iudaeorum haec, quae apud LXX interpretes leguntur, ex textu ebraeo erasa existimant, cum non sit verosimile, in longa ista vrbium tribus Iudae recensione, Bethlehemi, quae Dauidis & Christi patria fuit, nullam mentionem factam. HIERONYMVS incertum esse dicit, num malitia iudaeorum erasa sint, ne Iesus Christus de tribu Iudae ortus videretur, an addita a LXX interpretibus; in *Mich. cap. V.* Sed cum alibi Bethlehem in scriptura commemoretur, & *Michae cap. V. 1.* ex ea Messias proditurus diserte perhibeatur, a iudaeis data opera hic quidquam mutatum, non

est probabile. Casu potius haec verba omissa censet IO. CLERICVS, ad *Ios. XV. 59.* quod eo facilius fieri potuerit, quia haec pericope eodem modo desierit, ac aliae, nempe voce: חצריהן conf. & LVDOVICVS CAPPELLVS, *crit. sacra libr. IV. cap. V.* Fieri tamen etiam potuit, vt haecce nomina vrbium, quae praetermissa putabant, ab ipsis LXX interpretibus adderentur, aut ab alio quodam glossematis instar margini adscriberentur, in textum deinceps recipienda. Atque hoc longe probabilius, quam illud, cum omnium codicum ebraeorum, itemque interpretis chaldaei, syri, vulgati, ipsorumque Masoretharum consensu probari queat, haecce verba in textu ebraeo nunquam fuisse. conf. IOAN. BVXTORFFIVS, in *anti-critica part. II. cap. VIII.* AVGVST. PFEIFFERVS, *dub. vexat. centur. II. loc. LII. pag. 333.* Sed, vt reliqua, quae ad terrae Cananaeae diuisionem spectant, persequamur, cum in priori illa distributione, Gilgale facta, tribui Iudae, Ephraim atque dimidiae Manasseh, portiones earum assignatae essent, & hinc, vt antea dictum, ob impedimenta quaedam terrae distributio intermissa, factum est, vt tabernaculum, quod hactenus Gilgale fuisse videtur, vbi Iosua castra habuit, Siluntem transferretur. Idque eam forte ob causam, quod Siloh ad Ephraimiticam tribum pertineret, ex qua & Iosua erat, qui haud dubio non procul a loco suae habitationis tabernaculum abesse voluit. Dicemus plura hac de re in sequentibus. Missi tum legati, qui terram nondum occupatam describerent, vt iam antea diximus. Hinc reliquis tribubus suae portiones assignatae, de quibus *Iosuae XVIII. & XIX.* Iam quod ad modum distributionis attinet, eam forte peractam, diserte dicitur *Ios. XIV. 2.* idque ex praescripto Domini, *Num. XXXIII. 54.* & *XXXIV. 13.* De modo quoque sortium facilis coniectura, si duas vrnas ponamus, in quarum altera nomina tribuum, in altera tractuum, in quos terra distributa fuit. Ex vrna extractas sortes, ex loquendi ista ratione, quae hic adhibetur, ויצא גורל *& exiuit sors*, facile colligas. Difficultas autem quaedam hic oritur ex *Num. XXVI. vers. 54. & 55.* Cum enim ibi dictum esset, *diuidetur terra in praedia, pro numero nominum: numeroso maiorem dabis possessionem, tenuiori minorem; vnusquisque pro censu suo possessione donabitur;* statim additur: *sed forte tamen diuidetur terra.* Enimuero, si numerosioribus tribu-

tribubus amplior agri modus dandus erat, qui forte diuidi agri potuerunt? Ebraei doctores, vt hinc se expediant, varia excogitant, quae apud R. SAL. IARCHIVM, itemque MOSEN GERVNDENSEM & ISAAC. ABARBANELEM ad *Num. loc. cit.* legi possunt. Mihi ita videtur, sortem spectasse tantum plagam coeli, & viciniam, non vero extensionem agrorum. Cum ergo sorte certus tractus tribui alicui contigisset, pro familiarum multitudine aut paucitate limites eius circumscribebantur. Id aequitati prorsus erat consentaneum, conquerendique omnibus adimebatur causa, & rixae ac contentiones euitabantur. Sortis iudicio non poterant non acquiescere, cuius in eiusmodi diuisionibus vsum & ceteroquin scriptura commendat. vid. *Prou. XVI. 33. XVIII. 18.* Apud alias gentes simile quid in vsu fuisse, iam aliis obseruatum, speciatim & Graecis κλῆρος dicta prisca praedia, olim primis colonis diuisa, dein quasuis haereditates. Vt vero alias in sortibus diuina prouidentia nunquam non interuenit, ita in hisce vis eius singulari prorsus ratione se exeruit, cunctis ita cadentibus, vt euentus praedictionibus, praesertim nobilissimo illi Iacobi vaticinio *Gen. XLIX.* de singulis tribubus, accurate responderet. Cum vero magnitudo regionis, quae cuique tribui sorte contigerat, iterum metienda esset, vt maiori familiarum hominumque numero gaudentibus amplior terrarum tractus concederetur, vt antea obseruauimus, hinc Israel *Deut. XXXII. 9. funiculus hereditatis Dei* dicitur. Finita distributione terrae, sex oppida designata sunt, quo confugerent, qui fortuito & praeter voluntatem homicidium commisissent, *Iof. XX. 1. seqq.* Idque ex praescripto Mosis *Num. XXXV. 9. seqq. Deut. IV. 41.* Qui scire auet, quae Ebraeorum doctores de hisce vrbibus refugii tradunt, is IOAN. SELDENVM adeat, de *iur. natur. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib. IV. cap. II.* Tum & sacerdotibus atque Leuitis vrbes cum suburbiis per singulas tribus, iuxta praescriptum Mosis, assignatae sunt. Idque ea ratione factum, vt primo designarentur vrbes illis ab omnibus tribubus concedendae, numero quadraginta octo, tum per sortem inter familias sacerdotum ac Leuitarum distribuerentur, *Iof. XXI. 1. seqq.* Inter vrbes istas etiam Chebron fuit, a Calebo occupata, quae sacerdotibus ea lege cessit, vt agros atque pagos circumiectos Calebus cum posteris suis reti-

retineret. Vt tractus, qui singulis tribubus cesserunt, aut vrbes in iis sitas, accuratius enumeremus, aut limites designemus, nostri non fert instituti ratio. Conferendi hac de re, qui sacram geographiam scriptis suis illustrarunt, quos iam in prolegomenis huius operis laudauimus. Quae LXX interpretes ad *cap. IX. vers. 42.* adiecerunt, vt nos morentur, necesse non est. In textu enim ebraeo, ea vnquam extitisse, nulla, quae hoc suadere queat, adest ratio. Cunctis rite peractis, nihil aliud supererat, quam vt Rubenitae, Gaditae & Manassitae, ad ortum Iordanis incolentes, qui hactenus fratres suos bella gerentes comitati fuerant, dimitterentur. Idque etiam factum, postquam Iosua ob fidem & obsequium eos laudauerat, &, vt leges diuinas accurate obseruarent, commonefecerat. Eos omni diuitiarum ex praeda partarum genere auctos ad suos reuersos, itidem ex *cap. XXII. 8.* constat, vbi & condocemur, a Iosua eos commonefactos, vt partem praedae fratribus, qui domi remanserant, traderent. Hoc enim vero aequitati prorsus erat consentaneum. Dum vero traiecto Iordane, altare ad eius ripam extruxerunt, parum abfuit, quin bello intestino occasionem praeberent; quod tamen euitatum, postquam reliquae tribus intellexerunt, non sacrorum, aut schismatis faciendi causa, sed vt perenne extaret monumentum, se non minus veri Dei sacris, quam reliquas tribus, addictos esse, eos hoc fecisse. Dicemus hac de re adhuc quaedam in sequentibus.

*** Duabus vicibus, cum senio iam confectus Iosua esset, mortemque instare sentiret, congregatio quaedam facta. Prior *cap. XXIII.* altera *cap. XXIV.* describitur. In vtraque omnes Israelitae, h. e. vt ipsemet hoc statim explicat, principes ex singulis tribubus viri, & qui magistratus munere fungebantur, conuocati. Quo in loco prior congregatio facta, non dicitur. Tamnatsarae, vbi Iosua habitabat, id contigisse, Ebraeorum magistri autumant: probabilius aliis videtur, id factum Silunte, vbi erat tabernaculum cum arca federis. In priori ista congregatione Iosua Israelitarum principes ad expellendos reliquos Cananaeos, solumque Deum Israelis colendum, praemiis pariter ac poenis propositis, adhortatur. Posterior congregatio Sichemi seu Sicimis facta, vt diserte *cap. XXIV. 1.* dicitur.

tur. LXX interpretes pro Σιχὲμ habent Σηλὼ, idque non inde factum puto, quod aliter in codice ebraeo legerent, ac nos legimus, sed quod temeritate quadam illis haud insustata, sacrum scriptorem corrigere vellent. Nimirum cum tabernaculum Dei vna cum arca federis Silunte essent, conuenientius esse arbitrati sunt, vt ibi congregatio potius facta dicatur, quam Sichemi: & hinc pro Sichemo posuerunt Siluntem. Eo minus autem hac de re dubitandum, quod FL. IOSEPHVS eo modo legerit, quo in codice ebraeo legimus. Nouissima enim Iosuae verba recitaturus, eum tum Sicimis commoratum dicit: *Ἰησῦς αὐτὸς ἐν Σικίμοις διῆγεν, Iesus ipse Sicimis agebat; antiquitat. iudaic. lib. V. cap. I.* Cur autem Sichemi potius, quam Silunte, haec congregatio instituta? Verosimile, hoc ideo factum, quod ad ossa Iosephi sepelienda eo se contulissent, vt ex *vers. 32. cap. XXIV.* colligere licet. Nec inconueniens erat, vt eo in loco fedus populi ebraei cum Deo a Iosua renouaretur, quo Abrahamus primum terram Canaan ingrediens sacrificium Deo obtulit, ac heres terrae istius a Deo constitutus est, *Genes. XII. 6. 7.* in quo etiam in ingressu huius populi in eandem terram, benedictiones ac execrationes in eos, qui legem Numinis aut obseruaturi, aut migraturi essent, fuere recitatae, *Ios. VIII. 33.* Quia autem proceres populi Israelitici se *coram Deo stitisse* dicuntur, *vers. 2.* recte hinc colligitur, arcam federis vna cum tabernaculo, negotii huius causa eo translatam. Non infrequens, vt *coram Iehoua* idem sit, ac ante tabernaculum, & arcam. Quanquam & fieri potuerit, vt arca sine tabernaculo eo transferretur, quod itidem non adeo insolens fuit. De arca federis aut ipso etiam tabernaculo hoc intelligendum, ex eo quoque intelligitur, quod *vers. 26.* dicitur, Iosuam sumsisse lapidem magnum, eumque statuisse sub quercu, *quae erat ad sanctuarium Iehouae.* Nec vllius momenti est, quod IAC. BONFRERIVS, ad *h. l.* excipit, *in tabernaculo decem tantum cubitos alto, quercum locum non habuisse, nec per legem Deut. XVI. 21. concessum id fuisse.* Particula enim ב non tantum *in*, sed & *ad* significat, sensusque adeo est, quod iuxta sanctuarium quercus fuerit. Ad legem vero, quae *Deut. XVI. 21.* extat, quod attinet, res ipsa docet, eam intelligendam de loco, in quo diu remanere tabernaculum oporteret, non de eo, in

quo

quo ad breue tempus collocaretur, vt hac quidem occasione factum est. In vltima itaque hacce congregatione Iosua, expositis Numinis in gentem Israeliticam collatis beneficiis, optionem dat proceribus populi, eligendi, quem Deum colere vellent: iisque respondentibus, se velle colere Deum Israelis, fedus nomine Dei cum iis confirmat. Memorabile est, quod Numinis beneficia commemorans Iosua inter alia *vers. 12.* dicat: *Praemisi ante vos crabronem, qui expulit e conspectu vestro duos Emoraeorum reges &c.* Nullibi equidem, si ab hoc loco discesseris, vbi hoc velut in transitu memoratur, legitur, Deum crabrones praemisisse Israelitis, ad hostes eorum expellendos: etsi hoc se facturum Deus promiserat, *Exod. XXIII. 28.* & *Deut. VII. 20.* Nec ideo dubitandum, quin reuera eiusmodi quid contigerit. Multa enim in narratione historica subinde a scriptoribus sacris omitti nouimus, quae alibi velut ex accidenti commemorantur. Vnde & nulla nos cogit necessitas, vt cum aliis crabrones de terrore Cananaeis immisso, vel alia ratione interpretemur. Accedit enim, quod testimoniis & exemplis condoceri queat, culices & vespas ingentes saepius clades intulisse: cuiusmodi collegit SAM. BOCHARTVS, *hierozoic. part. II. libr. IV. cap. XIII.* Federe denique renouato *scripsit*, vt *vers. 26.* dicitur, *haec verba in libro legis Dei*; hoc est, orationem illam, quam retulerat, federisque instaurationem; quae ita in peculiari volumine scripta, quin libro federis a Mose scripto adiunxerit, non videtur dubitandum. De toto libro Iosuae haec non intelligenda, etsi, eum a Iosua scriptum, aliunde constet, vt in sequentibus ostendetur. In perenne etiam federis renouati monumentum, lapidem magnum sub quercu, quae erat ad sanctuarium Domini, statuit, atque, *erit*, inquit, *ille testimonium contra vos, nam audiuit verba omnia Domini, quae protulit nobiscum: erit testimonium contra vos, ne Deum vestrum abnegetis.* Nimirum per prosopopoeiam lapidi tribuitur, quod verba ista audiuerit, quodque testis futurus dicitur. Sensus namque est, quoties ipsi aut posteri illorum hunc lapidem conspecturi sint, fore, vt in memoriam sibi reuocent, quae eo in loco gesta sint. Fundamento itaque destituitur, quod chaldaeus habet, ipsi lapidi verba ea inscripta fuisse.

*Numerus

* Numerus annorum, quibus Iosua vixit, sequentem in modum confici potest. In Aegypto cum tempore seruitutis populi ebraei natus esset, cum inde egrederetur, annorum fuit LIII; in peregrinatione per desertum transacti anni XL; ex quo denique post mortem Mosis genti Israeliticae praefuit, effluxere anni XVII. Hinc summa conficitur annorum CX. Cumque exitus populi ebraei contigerit anno mundi MM D XIII, vt supra ad *period. II. sect. I.* §. *XIV* demonstrauimus; Moses porro anno mundi MM D LIII mortuus sit, sequitur, Iosuam mortuum esse anno mundi MM D LXX. Ceterum, cum liber Iosuae finiatur, narratione mortis Eleazaris, & vero hic decennio Iosuae superuixisse credatur, factum inde, vt nonnulli Iosuae annos XXVII post initum principatum tribuerint. Qua in sententia praeter doctores quosdam ebraeos, EVSEBIVS, CLEMENS Alexandrinus, AVGVSTINVS, aliique versantur. Quod hac quidem ratione concedi potest, si de annis libri Iosuae, seu de initio regiminis Iosuae, vsque ad mortem Eleazaris, intelligatur: minime autem, si de annis principatus Iosuae sermo sit. conf. NATALIS ALEXANDER, *histor. eccles. vet. testam. aet. mundi IV. dissertat. XV. p. m. 49.* De nomine Iosua supra iam ad §. *I.* huius sectionis, egimus. Vitam eius ex hactenus dictis abunde intelligere licet, quam & nonnulli ex instituto, praesertim, qui librum Iosuae commentariis suis illustrarunt, vt ANDR. MASIVS, NICOL. SERARIVS, aliique, descripserunt, laudati GEORGIO SERPILIO, qui & ipse multa notatu digna in *personalibus*, vt vocat, *Iosuae*, de eo collegit. An sub Herculis imagine delitescat, deinceps disquiremus. De libro, qui sub nomine eius extat, quemnam agnoscat auctorem, non vna equidem omnium est sententia. A Samuele scriptum, R. ISAAC ABARBANEL adfirmat, *praefat. in Iosu.* Post tempora Salomonis eum elaboratum, coniicit HVGO GROTIVS, in *Ios. IV. 9.* Immo ab Esdra, Dei tamen instinctu, eum scriptum, contendit ANDREAS MASIVS, *praefat. commentar. in Ios.* In eo cum auctoribus hactenus laudatis conueniunt THOMAS HOBBESIVS, & BENEDICTVS DE SPINOZA, cum longe post Iosuae aetatem scriptum, idque ex formula subinde in hocce libro occurrente: *vsque in praesentem diem*, colligunt, ille in *Leuiath. cap. XXXIII.* hic *in tractat. theologico-polit. cap. VIII.* Verum, quod ad formulam istam attinet,

net, si ponamus, librum hunc a Iosua iam sene conscriptum, nihil obstabit, quo minus eam adhibere potuerit. Ante Dauidis tempora scriptum, vel ex *cap. XV. 63. 64.* constat, cum ibi de Hierosolyma dicatur: *At Iebusaeos incolas Hierosolymae non potuerunt expellere posteri Iudae, incolueruntque cum eis Hierosolymam Iebusaei ad hunc vsque diem.* A Dauide namque Iebusaeos, arce Sionis expugnata, expulsos inde, notum est. Incerti auctoris & temporis hunc librum esse, NATALIS quoque ALEXANDER existimat, idque euincere annititur, in *histor. eccles. vet. test. aet. mundi IV. dissert. XVI. p. 50. seqq.* Sed ab ipso Iosua hunc librum conscriptum, non est, quod dubitemus. Primo enim tot nomina virorum & locorum, quae in libro hocce occurrunt, traditione, quam vocant, orali, conseruari nunquam potuissent. Deinde, ipsarum tribuum intererat, conseruari tabulas scriptas, easque authenticas diuisionis terrae Cananaeae, quas hicce liber exhibet, ne periculosae aliquando inter ipsas tribus, & in bella ciuilia erupturae, orirentur contentiones. Quod dum nunquam factum, Ebraeos ex hocce ipso libro Iosuae, de diuisione facta certos redditos fuisse, merito inde colligitur. Recte haec obseruauit IOAN. CLERICVS, in *dissert. de scriptoribus librorum historicor. veter. testamenti*, commentario in hosce libros praemissa, §. *II.* Est etiam admodum probabile, Iosuam, vt in aliis, ita & hac in re exemplum Mosis imitatum. Addunt nonnulli, quod *cap. XXIV. vers. 26.* dicatur, eum *verba haec in libro legis Dei* scripsisse. At non de integro Iosuae libro, sed de oratione, quam Iosua tum habuit, federisque cum Deo renouatione, hoc intelligendum esse, iam antea obseruauimus. Ad rationes autem, quibus dissentientes euincere volunt, Iosuam libri huius auctorem non esse, solide iam & accurate respondit PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstrat. euangel. prop. IV. pag. 268. seqq.* Praecipuum inter eas momentum trahunt loca, in quibus memorantur, quae post mortem Iosuae contigerunt, vt *cap. XIX. vers. 47.* & alia quaedam. Sed haec haud dubio ab alio quodam viro sancto, diuinitusque inspirato, adiecta sunt: adeoque non obstant, quo minus liber iste Iosuam auctorem agnoscat.

§. VII.

§. VII.

Cum hactenus res omnes Israelitis ex voto animique ſententia fluxiſſent, poſt mortem Ioſuae, & ſeniorum, qui viderant, quae Deus per Ioſuam perpetrauerat, ipſimet calamitatum, quae deinceps eos exceperunt, parcendo ſubinde hominibus impiis & idololatris, immo amicitiam cum illis ineundo, quos ex mandato Numinis extirpare penitus debebant, auctores extitere. Hinc enim factum, vt exemplo iſtorum abrepti ſubinde a vero Deo deſciſcerent, caſtigandi inde ſaepius, ſed liberandi etiam, quoties admiſſorum criminum ſerio eos poenitebat. * Eo etiam tempore, cum poſt mortem Ioſuae ac ſeniorum anarchia in populo Israelitico eſſet, Micha quidam Ephraimita ſacerdotium & ſimulacra domi ſuae conſtituendo, turpiſſimae idololatriae occaſionem praebuit; quemadmodum & ob Gibeenſes, qui Leuitae cuiusdam pellicem conſtuprauerant, bellum ciuile longe atrociſſimum inter Beniaminitas, reliquosque Israelitas ortum, tandemque, cum illi magnam cladem accepiſſent, conſopitum eſt. **

* Vt hiſtoriae atque chronologiae ordo ſibi conſtet, obſeruandum, quae in libro *Iudicum cap. I.* narrantur, non ita capienda eſſe, ac ſi poſt mortem Ioſuae contigerint. Cum enim auctori huius libri conſtitutum ſit, cauſam calamitatum, quae ſubinde Israelitas exceperunt, & quorum ſcribere hiſtoriam illi animus erat, aperire, ſcilicet, quod reliquos Cananaeos non expulerant, vt facere & potuiſſent, & debuiſſent, nonnulla, quae iam viuente adhuc Ioſua contigerunt, quorum etiam quaedam in libro Ioſua iam commemorata ſunt, ſpeciatim quo pacto tribus quaedam terrarum tractus ſibi aſſignatos occupauerint, praemittere, e re ſua eſſe duxit. Idque vel inde patet, quod tribum Iudae cepiſſe Hieroſolymam, & Calebum ſuam ſortem occupaſſe, diſerte in libro Ioſuae dicatur. Quod, qui

ibi per πρόληψιν commemorari autumant, aut ab aliena manu additum, magnis fine omni neceffitate fe inuoluunt difficultatibus, & de auctore ac auctoritate iftius libri aliis dubitandi occafionem praebent. Neque enim, quod fupra conceffimus, nonnulla ab alio viro fancto in hocce libro addita, vltra, quam par eft, extendendum. Cum vero & reliqua, quae ab initio capitis huius primi vsque ad *v.21.* commemorantur, arctiffimo vinculo inter fe cohaereant, non eft, vt aliter cenfeamus, quam haec omnia ante Iofuae mortem contigiffe. Id quod & de iis, quae *verf.22.feqq.* de tribu Iofephi narrantur, cenfendum; quorum alia ratio, quam eorum, quae de tribu Iudah, Schimeone & Beniamine narrata funt, effe nequit. Neque obftat initium libri huius capitisque, quo indicari videtur, poft Iofuae mortem ifta contigiffe. Verba enim ebraea ita reddi poffunt: ***Et factum eft poft mortem Iofuae; interrogauerant*** (viuente adhuc Iofua) ***filii Ifrael Dominum;*** vt fic reliqua, quae fequuntur, in plusquamperfecto itidem reddantur. Ita SEBAST. SCHMIDIVS, in ***comment. ad h. l.*** vbi hanc fententiam pluribus comprobat; quod & aliis adhuc in medium allatis rationibus facit IOAN. CLERICVS, ad *h. l.* qui verba ebraea ita reddit: ***Poft mortem Iofuae*** (refpirauit Cananaeus. Eo viuente) ***fcicitati fuerant Ifraelitae Iehouam.*** Res eodem redit: fed SEBAST. SCHMIDII translatio minus coacta eft. Nimirum hic rerum ordo effe videtur. Cum Iofua duodecim tribubus Ifraelis terram Canaan diuififfet, nihil aliud fupererat, quam vt fingulae tribus tractus fibi affignatos, eiectis ex iis Cananaeis, qui adhuc eos poffidebant, occuparent. Orta quaeftione, quaenam tribus initium ad eiiciendos Cananaeos, qui iftos tractus adhuc tenebant, facere deberet, Deus (haud dubio per vrim & thummim) refpondebat, tribui Iudae hoc a fe datum. Non itaque de belli duce, fed de tribu, quae initium operis facere debebat, quaeftio erat. In ipfa tribu Iudae phylarchus, haud dubio belli quoque dux fuit; eumque Calebum fuiffe, multis verofimile videtur. Othonielem, quod alii putant, non fuiffe, inde colligitur, quod ille Calebo brabeuta & adhortatore, Kiriath-Sepher expugnauit. Grauiffimas Deo fuiffe rationes, vt tribum Iudae prae ceteris eligeret, fimulque ad honorem ac dignitatem huius tribus hoc pertinuiffe, quae & ceteroquin virorum numero ac multitudine infignis erat,

non

non eſt, quod dubitemus. conf. CHRIST. SCHOTANVS, *biblioth. hiſtor. ſacr. vet. teſtam. tom. II. pag. 425.* Aſſumtis itaque in belli ſocietatem Simeonitis, Iudaei Cananaeos, ſeu tribum vel gentem certam Cananaeorum, atque Pherizaeos, commiſſo ad Bezekum vrbem praelio; vincunt, caeſis hoſtium decem millibus, eorumque duce Adonibezeko, qui fuga ſibi conſulere voluerat, capto. Singulare fuit, quo eum adfecerunt, poenae genus. Pollices namque manuum & pedum eius amputarunt, ne aut arma tractare aut fugere poſſet. Perperam LXX interpretes vocem בהנות per *ἄκρα extremitates* reddunt, etſi FLAV. IOSEPHVS quoque habeat *ἀκρωτηριασθεὶς*, quod latinus interpres reddidit: *manibus ac pedibus truncatus.* Haud dubio reſciuerant Iudaei, eadem poena illum ſeptuaginta regulos a ſe deuictos adfeciſſe, quos inſuper inuſitatae crudelitatis exemplo, ſub menſa canum inſtar ciborum reliquias colligere voluit; vnde & iure talionis, cuncta ita diſpenſante Deo, hoc ſibi contingere, ipſemet agnouit. Cum autem LXX reges, ſeu regulos potius, vel vrbium praefectos (non LXXII, vt perperam IOSEPHVS habet) viciſſe dicatur, neceſſe eſt, vt bella cum illis geſſerit, quod eo tempore factum videtur, quo Iſraelitae in deſerto commorati ſunt. Vnde ſimul diſcimus, inteſtinis bellis ſeipſos prius laceraſſe Cananaeos, quam ab Iſraelitis aut exſcinderentur, aut ſubiugarentur. Inteſtinae diſcordiae imminentis interitus haud raro praeſagium praebent. Victo Adonibezeko ad Hieroſolymam itum, quam excepta arce, a Dauide demum expugnanda, captam, igni conſumendam, incolis trucidatis, tradiderunt. Cum vero, vti dictum, arcem eo tempore expugnare non poſſent, in quam haud dubio pleri que incolarum ſe receperant, pactione cum Iebuſaeis facta, in agris vicinis promiſcue cum illis habitarunt, cum Iudaei tranquillam eorum poſſeſſionem, quam diu Iebuſaei arcem Sion tenebant, ſibi promittere non poſſent. conf. *Ioſ. XV. 63.* Quo minus enim de ipſa vrbe Hieroſolyma, quae tam cito etiam haud dubio reſtaurata non eſt, intelligamus, quod ibi dicitur, multa obſtant, expoſita a SEBAST. SCHMIDIO, in *commentar. in libr. Iud. quaeſt. XVII. ad cap. I. pag. 73.* Ceterum quod *Ioſ. XV. 63.* de Iudae poſteris dicitur, eos expellere Iebuſaeos non potuiſſe, ſed permittere coactos, vt inter ſe habitarent, id *Iud. I. verſ. 21.* de

 Ben-

Beniaminitis asseritur. Nec vlla hac in re pugna, cum Hierosolymam in confinio Iudae & Beniaminis sitam fuisse, constet, ita, vt australis eius ager ad Iudam, borealis cum vrbe, ad Beniamin spectaret: quemadmodum & deinceps vtrique & Iudae & Beniaminis posteri vrbem incoluerunt. Hinc vtrisque & Iudaeis & Beniaminitis recte, quod de Iebusaeis dicitur, tribuitur. Capta & deleta Hierosolyma, Chebron & Debira, quae antea Kiriath-Sepher dicebatur, expugnatae. Factum hoc itidem Iosua adhuc viuente, qui & *cap. XV.* hoc commemorauit, vnde & supra iam hac de re dictum. Nec obstat, quod tribui Iudae hic vrbium istarum expugnatio adscribatur, quae *Ios. loc. cit.* Calebo tribuitur. Calebum enim, ceu principem tribus Iudae, expeditionum etiam ab ea tribu susceptarum haud dubio ducem fuisse, itidem antea iam obseruauimus. Eo magis autem hic commemorari debebat, quod & in libro Iosuae factum, quod vrbes istae posteris eius cesserint. Expulsionem autem istam Anakaeorum ex Chebrone, Debira & Hanabo, quae *Ios. XI. 21.* commemoratur, ab ipso Iosua factam, diuersam ab hacce vrbium istarum expugnatione esse, existimo, etsi me non fugiat, esse, qui secus sentiunt. Enim vero fieri potuit, vt istae vrbes ab Anakaeis recuperarentur, a Calebo iterum inde eiiciendis, vt iam antea ad §. *IV.* docuimus. Quae de filiis Kenitae, affinis Mosis (vocem חתן enim hic per *affinem* potius, quam *socerum* vertendam censemus) *ὡς ἐν παρόδῳ* scriptor sacer memorat, quod ex *vrbe palmarum*, hoc est, vt vulgo putant, Ierichunte, vbi ad tempus consedisse videntur, ascenderint, seque in desertum Iudae, quod est ad meridiem Haradi, receperint, ibique rerum suarum sedes fixerint, praetermittimus. Erit enim deinceps hac de re aliquid dicendi occasio. Iudae posteris cum hactenus in occupanda portione sua auxilia tulissent Simeonitae, hi rursus Iudaeorum armis suffulti, Tsephatam vrbem, quam nonnulli eandem cum Harado esse putant, victis & caesis Cananaeis, qui eam tenebant, in suam potestatem redactam, atque internecioni deuotam, deleuerunt. Quo factum, vt vrbi isti nomen Chorma inderetur. Factum id haud dubio, quod vrbs ista pacem oblatam respueret & se pertinaciter opponeret. Quae enim NICOL. SERARIVS, ad *b. l.* aliique comminiscuntur, locum non inueniunt. Dicuntur etiam Gazam, Askalonem & Ekronem expugnasse.

Quas

Quas tamen deuastatas procul dubio statim deseruerunt, a pristinis dominis iterum restaurandas. Philistaeos enim deinceps has vrbes tenuisse, ex hoc ipso libro iudicum notum est. Quae a domo Iosephi, h. e. tribu Ephraim, & dimidia Manassis, gesta sint, & quo pacto Bethelem strategemate occuparint, constat ex *vers. 22. seqq.* Atque ista quidem cum satis bene procederent, primo quidem Iudaei & Beniaminitae Iebusaeos, hinc Manassitae, Ephraimitae, Zabulonitae, & reliqui, alios ex Cananaeis debellatos tolerarunt, eosque secum habitare permiserunt. Et hinc malorum istorum, quae in libro iudicum narrantur, initium & prima origo. Ad id equidem tempus, quo Iosua in viuis fuit, & quo tribus istae, de quibus antea diximus, terrarum tractus sorte sibi assignatos occuparunt, & quam diu seniores, qui miracula a Deo tempore Iosuae edita viderant, vixerunt, in vero numinis cultu Israelitae perseuerarunt. Iis autem mortuis, in aeuum erupit omne nefas. vid. *Iud. II. 7. 8.* Tum vero factum est, vt Israelitae in loco, qui deinceps Bochim dictus, congregarentur. Quando & quam ob causam congregatio ista facta sit, viri eruditi inter se non conueniunt. AVGVSTINVS, viuentene an mortuo Iosua haec omnia facta sint, dubitat: posterius tamen probabilius iudicat, *quaest. XII. in libr. Iudic.* Alii, viuente adhuc Iosua hoc contigisse, contendunt, vt SALIANVS, TORNIELLVS, ALPHONSVS TOSTATVS, quibus & IOANNES CLERICVS suffragatur, ad *Iud. cap. II. 2.* At, cum documentis certis euinci nequeat, immo nec probabile sit, Israelitas viuente adhuc Iosua Cananaeis sedes inter se concedendo peccasse, adeoque eos tolerasse, quos eiicere debuissent, quod angelus Domini hic illis exprobrat, praeferenda videtur illorum sententia, qui, mortuo iam Iosua hoc euenisse, existimant. Nec profecto verosimile, Iosuam hoc permissurum fuisse; ad minimum credibile, quod ipsemet aeriter Israelitas reprehensurus, adeoque id ipsum praestiturus fuisset, quod hic angelus Domini praestitit. Mirum etiam, nullam Iosuae hic fieri mentionem, si adhuc in viuis fuisset. conf. IAC. BONFRERIVS, ad *h. l.* Causa congregationis istius incerta est. R. DAVID KIMCHI, ad *h. l.* dubitat, ipsene angelus Domini, quem prophetam aliquem fuisse statuit, Israelitas ibi conuocauerit, an aliam ob causam fuerint congregati. SEBAST. SCHMI-

SCHMIDIVS existimat, hoc contigisse, cum ob bellum a Kuschan-Rischataim sibi inferendum congregati essent, vt deliberarent, quo pacto hosti obuiam eundum esset, in *comment.* ad *b. l. qu. III. p. 171.* Sed cum res omnis ad meras coniecturas redeat, satius fuerit, profiteri, ignotum nobis esse, quam ob causam congregati fuerint. Dum autem congregati erant, angelus Iehouae Gilgale ad locum, in quo erant, & qui deinceps *Bochim* dictus, ascendit. Per angelum Iehouae non prophetam, aut angelum creatum, sed increatum, seu filium Dei, intelligendum esse, deinceps euincemus. Ad vocem *Bochim* quod attinet, licet ceteroquin *flentes* significet, hic tamen ceu nomen proprium, quod ab euentu deinceps memorato locus hic sortitus est, vsurpatur, & ita quoque a chaldaeo paraphraste, aliisque, recte accipitur. LXX interpretes autem perperam per κλαυθμῶνα, & vulgatus per *flentes* reddiderunt. Vbi situs fuerit, non constat, nisi quod ex hac ipsa narratione facile colligatur, non procul Gilgale eum fitum. FLAV. IOSEPHVS auctor est, fuisse locum hunc prope Hierosolymam, in quo Dauid rex delituerit, *II. Sam. V. 23.* Verum deceptus fuit affinitate vocabulorum בוכים & בכאים, quorum illud *flentes*, hoc *moros* significat, qua in re praeeuntes tamen sibi habuit LXX interpretes. Et hi ipsi LXX interpretes sine omni ratione addunt: καὶ ἐπὶ Βαιθὴλ καὶ ἐπὶ τὸν οἶκον Ισραὴλ, quemadmodum & deinceps post verbum ויאמר *& dixit*, non tantum πρὸς αὐτοὺς, sed & τάδε λέγει ὁ κύριος, addita leguntur. Quae vt in textu ebraeo non extant, ita fieri potuit, vt ab alio quodam versioni LXX interpretum insererentur. Angelus autem Domini, cum commemorasset, quo pacto ipsemet Ebraeos ex Aegypto eductos, in terram patribus eorum promissam intromisisset, (quod profecto solius Dei esse, res ipsa docet) addit, quae ab iis, vt fedus cum iis initum ratum firmumque esset, fieri voluerit; ne scilicet cum gentibus Cananaeis fedus pangerent, sed loca potius sacris eorum destinata destruerent soloque aequarent: ista vero federis lege cum Israelitae non stetissent, se Cananaeos e conspectu illorum non eiecturum, quemadmodum antea promisisset, indeque eos Israelitis *in retia, & eorum Deos laquei instar* fore. Deus equidem iam antea testatur, quam peccato

isto

isto se obstrinxerant Ebraei, se gentes Cananaeas non omnes simul & vnica vice eiecturum, *Exod. XXIII. 29. 30.* & *Deut. VII. 22.* Vnde videtur sequi, minus recte gentium istarum tolerantiam Israelitis exprobrari, quam ipse Deus voluerit, aut poenae loco haberi posse, quod gentes istas eiecturos non esset, cum, id iam antea se non facturum, indicasset. Nec iuuat excipere, in locis citatis id sibi velle Deum, quod non vnica vice, seu tam cito, gentes eas eiecturus esset, hic autem, quod plane eas eiecturus non esset. Sequenti enim tempore multas ex hisce gentibus debellatas, deuictasque & eiectas esse, constat. Vnde, vt cuncta sibi constent, rectius dicitur, *Exod. XXIII. 29. 30.* & *Deut. VII. 22.* sermonem esse, non de gentibus inter ipsos Israelitas habitantibus, de quibus hic angelus Domini loquitur, sed de iis, quae finitimos circumquaque tractus tenebant, quas non vnica vice, sed successu temporis, ob rationem a Deo ipso allatam, se expulsurum pollicitus est. Vocem צדים quam per *retia* nonnulli vertunt, alii per *stimulos laterum* reddunt: certe *latera* ea significari, constat; vt adeo intelligantur *spinae*, *stimuli*, *flagella*, quibus latera non tantum cum dolore punguntur, vel flagellantur, sed homines ac animalia, ad labores supra vires suscipiendos incitantur. Quae in gentem Cananaeam, & ea, quae Israelitae ab illa passi sunt, prorsus quadrant. Significat autem angelus Domini, quid futurum sit, non autem, quid ipse facturus sit: cumque insuper Israelitae ipsimet, legem diuinam migrando, in culpa sint, vt in istum statum res illorum deductae sint, nihil in hisce, quod cum iustitia diuina pugnet, deprehenditur. Accedit, quod cauere sibi Israelitae debuerint, & potuerint, ne idolorum cultu secundum mores Cananaeorum abriperentur. Ista angeli concio effectu non caruit: cum & fletu ingenti, vnde loco nomen *Bochim* haesit, & sacrificiorum oblatione, poenitentiam suam Israelitae testati sint. Eamque veram & minime fictam fuisse, non est, quod dubitemus: etsi mox summa animi leuitate & inconstantia ad pristinos redierint mores. Ceterum, quod *vers. 6.* dicitur, *deinde Iosua populum dimisit*, nostrae sententiae, qua, mortuo Iosua hoc contigisse, asseruimus, non repugnat. Sensus enim verborum huc redit: postquam Iosua populum in possessiones suas dimiserat, ipso viuente omnes in vero Numinis cultu perseuerasse; eo vero mortuo, mortuis etiam senioribus, qui miracula a Deo edita, viderant, tum

vero aliam aetatem ortam. In ea quidem aetate extiterunt, qui a vero Deo desciscerent, & idola colerent, vnde in hostium potestatem Deus Israelitas tradidit, liberandos ab ea, quoties admissorum criminum eos serio poeniteret, sed iterum tradendos, quoties ad pristinos mores redirent. Ita summatim scriptor sacer, *Iud. cap. II. vers. 11. seqq.* ea complectitur, quae sigillatim deinceps, eundo per singulos iudices, enarrat. De Baalim & Astaroth deinceps agemus, cum de idolatria huius aeui erit dicendi locus.

** Quae de Micha, sacerdotium & simulacra domi suae instituente, itemque de bello ciuili ob constupratam a Gibeensibus Leuitae cuiusdam pellicem, diximus, in vltimis equidem libri *iudicum* capitibus, scilicet *XVII.* & *seqq.* adeoque post mortem Simsonis, narrantur. Sed longe ante Simsonem haec contigisse, iam pridem viri docti obseruarunt, quemadmodum & FLAV. IOSEPHVS, historiam de bello isto intestino cum Beniaminitis, reliquis omnibus, quae e libro *iudicum* narrat, praemittit, *antiquit. iud. lib. V. cap. II.* Et sane, cum de Danitica tribu *cap. XVIII. 1.* dicatur, quod propriam possessionem non habuerit, cumque Pineas, qui Iosuae fere coaeuus fuit, adhuc sacerdotio functus dicatur, *cap. XX. vers. 27.* manifestum est, diu ante Simsonis tempora, nec ita multo post tempora Iosuae, haec contigisse. Nonnulli equidem ex ebraeae gentis doctoribus, viuente adhuc Iosua, sed prae senio languido, haec gesta censent, quemadmodum alii, vt R. SAL. IARCHI, & auctor libri, *seder olam*, ad Othonielis, alii rursus ad Ehudi tempora ea referunt. Sed rectius haud dubio sentiunt, qui tempore *ἀναρχίας* post Iosuae & seniorum, qui cum eo vixerant, mortem, haec euenisse volunt. In hocce enim temporis interuallum tum reliqua omnia, tum illud maxime, quod de vtraque historia, de priori quidem *Iud. XVII. seqq. 6.* de posteriori *Iud. XXI. 25.* dicitur, quod eo tempore nullus rex seu magistratus fuerit in Israel, & quisque, quae sibi recta videbantur, fecerit, omnium optime quadrant. Fallitur itaque praeter alios SVLPITIVS SEVERVS, qui non tantum post Simsonis mortem bellum ciuile cum Beniaminitis refert, *histor. sacr. libr. I. cap. XXVIII. XXIX.* sed post Simsonem etiam Simmicharum ponit, Samgarum haud dubio innuens, quem pridem ante Simsonem vixisse, iudicisque functum munere, constat. Nos de Micha & eius simulacris deinceps, ad §. *XVII.* huius sectionis

nis dicemus, cum de idololatria huius aetatis verba facienda erunt. Inteſtini autem iſtius belli hiſtoriam nunc paucis attingemus. Leuita quidam, qui in montanis Ephraimi commorabatur, pellicem ſeu vxorem ſecundariam, more in gente ebraea recepto, e Bethlehemo, tribus Iudae oppido, duxerat. Ea vero, cum adulterio commiſſo, fidem marito datam violaſſet, iuſtam eius iram metuens, ad patrem aufugerat. FLAV. IOSEPHVS, nulla adulterii facta mentione, mulierem, quod continuas mariti expoſtulationes non ferret, relicto marito, menſe quarto ad parentes reuerſam, auctor eſt, *antiquit. iud. libr. V. cap. II. pag. 146.* Sed ſcriptor ſacer diſerte dicit: ותזנה עליו & *ſcortata eſt contra illum*, hoc eſt, contra fidem ei datam. Facilius crediderim, quod idem autumat, forma praeſtanti mulierem praeditam fuiſſe; vnde deſiderio eius inductus maritus ad patrem eius, vt cum illa in gratiam rediret, ſe contulit. Humaniter etiam a ſocero exceptus conciliatusque vxori, cum eiusdem ſoceri precibus ſe induci paſſus eſſet, vt aliquot dies vltra tempus ſibi conſtitutum apud eum maneret, tandem abiit; cumque nocte ingruente prope Hieroſolymam eſſet, eam ingredi vrbem noluit, eo quod, vt ſupra dictum, Iebuſaei eam adhuc tenerent; adeoque Gibeam contendit, vbi, cum nemo eſſet, qui eum in aedes ſuas ad pernoctandum inuitaret, tandem a viro quodam ſene, qui itidem ex montanis Ephraimi erat, & Gibeae commorabatur, hoſpitio exceptus eſt. Tum vero improbi quidam eiusdem oppidi viri aedes circumſiſtunt, hoſpitemque ſibi tradi volunt, ſtupro eum ſubdere parantes. Senex ille, qui hoſpitio Leuitam exceperat, primo eos adhortari, ne tantum flagitium committerent, tum filiam virginem offerre, tandem concubinam Leuitae foras educere, quam & arreptam cognouerunt, perque totam noctem ei illuſerunt, vt matutino tempore viribus exhauſta animam efflaret, mortuaque ad fores domus, in qua maritus eius commorabatur, concideret. FLAV. IOSEPHVS, vt gentis ſuae honori & exiſtimationi conſuleret, mirum in modum hancce hiſtoriam corrupit. Leuitam ipſum enim ad ſtuprum poſtulatum, ſilentio praetermittens, vxorem ſaltem eius, cuius forma capti fuiſſent, rapuiſſe, auctor eſt, cui in aliam domum abductae ita illuſerint, vt dolore & pudore mortua ſit, *antiquit. iud. lib. V. cap. II.* SVLPITIVS quoque SEVERVS

non diligenter admodum, quae ſcriptor ſacer narrat, conſideraſſe videtur, dum de morte mulieris verba faciens, *ſed illa*, inquit, *ſtupri iniuria an verecundia, parum definio, viſo viro animam efflauit*, *k. c.* Virum enim videre non potuit, qui eam mortuam & in limine aedium iacentem offendit. Adeoque nec verecundia, ſed ſtupri potius violentia mortem ei attulit; quod ἀδύνατον non eſſe, HVGO GROTIVS ad *b. l.* obſeruauit. Leuita infelicis feminae cadauer, quod ſecum in domum ſuam aſſumſerat, in duodecim partes diſſecuit, quas per omnes ebraei populi tribus circumferri curauit, vt tam inuſitato ſpectaculo omnes ad facinus illud vlciſcendum commoueret. Ab vrbis enim, in qua iſtud contigerat, magiſtratu, vt improborum hominum petulantiam puniret, non videtur impetrare potuiſſe, forte, quod primariorum ciuium filii eſſent, qui facinus illud perpetrauerant. Rei itaque indignitate facinoriſque atrocitate commoti Iſraelitae, magno conſenſu, Mitſphae, quae vrbs eſt in Iudae ac Beniaminis confinio, conuenerunt. Addit ſcriptor ſacer: אל־יהוה *ad Dominum*, ſeu *coram Domino.* Vnde colligere poſſes, arcam foederis eo tempore itidem Mitſphae fuiſſe, niſi ex *verſ. 26.* & *cap. XXI. 2.* conſtaret, eam, hoc ipſo tempore, quo haec geſta ſunt, fuiſſe Silunte. Hoc ergo ſibi velle videtur, coram Iehoua, & in eius velut conſpectu, precibuſque ad eum fuſis, haec ita geſta, eo, quod crederent, ſceleris nefandi vltionem non poſſe diſplicere Deo. R. DAVID KIMCHI, ad *b. l.* docet, vbi totus congregatur Iſrael, ſeu magna eius multitudo, ibi habitare שכינה *maieſtatem.* Non male, ſi recte intelligatur. Audito Leuita, qui ob iniuriam a Gibeenſibus ſibi illatam populum Iſraeliticum concitauerat, ceteriſque, quae res poſtulabat, conſtitutis, miſerunt ad Beniaminitas, qui tam nefandi criminis auctores ſibi tradi poſtularent. At Beniaminitae hoc facere renuerunt, improbo ac imprudenti conſilio ſceleſtiſſimorum hominum patrocinium ſuſcipientes. Cum enim eo tempore nullus magiſtratus ſupremus in Iſraele eſſet, nec vna tribus reliquis imperium in ſe concedere vellet, haud dubio ambitio Beniaminitas, vt reliquis ſe opponerent, adduxit, dum infra dignitatem ſuam exiſtimarunt, reliquis tribubus eorum, quae apud ſe geſta erant, rationem reddere. Hinc ad arma ventum, triaque commiſſa ſunt proelia, ex quorum duobus prioribus inferiores diſceſſerunt Iſraelitae, in vltimo autem

Benia

Beniaminitae ad internecionem vsque caesi sunt. Id mirum alicui videri posset, quod, cum laudabilis fuerit belli contra Beniaminitas, viribus reliquis tribubus plane impares, suscepti causa, nihilosecius duabus vicibus insigni clade adfecti sint. Nonnulli ex idololatria Michae, quae eodem tempore contigerit, eius rei causam arcessunt. Iratum quippe eis fuisse Numen, quod maiorem zelum pro homine ab aliis laeso, quam pro se ipso, demonstrarent; vid. R. DAVID KIMCHI ad *h. l.* Id vero oppido incertum. Iustissimas Deum, vt Israelitas ob crimina varia puniret, habuisse causas, non est, quod dubitemus. Praecipue tamen in eo illos peccasse arbitror, quod inconsulto Deo consilium de bello Beniaminitis inferendo ceperint. Etsi enim Deum interrogauerint, quis belli dux esse, seu quis primam habere aciem deberet, Deusque responso per vrim & thummim dato huncce honorem tribui Iudae dederit, non tamen, an bellum gerere deberent, aut quae alia ratio esset, vltionem a facinoris patratoribus sumendi, eum interrogarunt. Prout itaque interrogarunt, ita a Deo responsum. Cuncta autem accuratius considerantibus patebit, in consilio, quod Israelitae de bello Beniaminitis inferendo ceperunt, crudelitatem, vindictae cupiditatem nimiam, praecipitantiam, temeritatem, fiduciamque in propriis viribus elucescere. Hoccine Deo displicuisse, mireris? Post primam cladem iterum equidem Deum interrogarunt, an denuo cum Beniaminitis proelium inire deberent? Id vero fecerunt, cum animum iam ad pugnandum altera vice obfirmassent, nouum peccatum prioribus addentes, tantum abest, vt culpam agnouerint. Dum itaque Deus per vrim & thummim respondet: *contra eos vadite*, non ita hoc intelligendum, ac si consilium illorum approbauerit, aut euentum prosperum promiserit, sed vox potius indignantis est, eo quidem sensu; siquidem se inconsulto consilium ceperint, posse illos iterum periclitari vires, & quid valeant, experiri. Tandem vero, altera etiam clade accepta, cum haud dubio causam calamitatis suae agnoscerent, lacrymisque & ieiuniis admissorum serio se poenitere, testati essent, oblatis quoque sacrificiis, gratiam fauoremque Numinis obtinuerunt; deque eius voluntate certiores redditi, cum tertia vice ad proelium rediissent, vicerunt Beniaminitas, integramque tribum, sexcentis exceptis, qui ad

ad rupem Rimmon fugerant, deleuerunt. Armatorum ex ea tribu, qui eo die ceciderunt, fuerunt vicies quinquies mille, vt *verſ. 46.* diſerte dicitur. Nec mouere quenquam debet, quod *verſ. 35.* his centum adhuc addantur. Scripturam enim, dum numeris rotundis vtitur, minores quandoque omittere, conſtat. Praeterea *verſ. 15.* armatorum ex Beniaminitis viginti ſex millia fuiſſe dicuntur, praeter ſeptingentos Gibeenſes, cum *verſ. 46.* referatur, vicies quinquies millibus caeſis ſuperfuiſſe ſexcentos, qui ad rupem Rimmonis ſe receperant; vnde nonnulli interpretes *verſ. 15.* pro XXVI habent XXV. Sed, vt a textu ebraeo diſcedamus, aut eum vitii arguamus, nulla nos cogit neceſſitas, cum *verſ. 46.* commemorentur, qui in vltimo proelio perierant: reliqui vero facile in prioribus proeliis, aut alia ratione perire potuerunt. Etſi enim in duobus prioribus proeliis Beniaminitae fuerint ſuperiores, hoc tamen non obſtat, quo minus mille circiter viros in iis amittere potuerint. Caeſis hunc in modum Beniaminitis, vrbibusque eorum, & quicquid in iis erat pecudum, hominumque, concrematis, vt tantum ſexcenti iſti antea memorati ſupereſſent, tota tribus ab interitu prope aberat. Accedebat enim, quod iureiurando ſe obſtrinxerant, ne quis Iſraelitarum filiam ſuam Beniaminitae in matrimonium daret. Ex ethnicis autem cum vxores ducere illis fas non eſſet, nulla videbatur ſupereſſe ratio, tribum iſtam reſtaurandi. Hoc ergo cum expenderent Iſraelitae, quos & nimiae crudelitatis poenitebat, miſſis duodecim armatorum millibus, Iabeſi incolas omnes, quod in bello hocce non adfuiſſent, gladio percutiunt, ſeruatis virginibus quadringentis, quas Beniaminitis, qui ſuperſtites erant, darent. Cumque ne ſic quidem omnes vxores accipere poſſent, conſilium de puellis Siluntinis rapiendis ſuppeditant, quod & ab illis factum. Nimirum, cum iuraſſent, ſe Beniaminitis filias ſuas in matrimonium non daturos, liberos ſe religione iuris iurandi exiſtimarunt, ſi non impedirent, quo minus Beniaminitae quasdam ex Iſraelitarum filiabus raperent. Vnde nonnulli collegerunt, & velut regulam quandam conſtituerunt, iuramenta ſtricte quandoque interpretari, fas eſſe; conf. HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis libr. II. cap. XIII. §. V.* Sed eiusmodi iuramenti interpretatio cum inepta ſit, & prorſus cauillatoria, merito reiicitur. Nec ea opus erat, cum

iuris

iurisiurandi iſtius, vtpote temerarii & illiciti, nulla vis obligandi esſet. Quare rectius feciſſent, ſi culpam ſuam ſerio agnoſcentes, admiſſorum veniam precibus a Deo poſtulaſſent, & Beniaminitis matrimoniorum conceſſiſſent libertatem. Ita & opus non fuiſſet, Iabeſi incolas nouo crudelitatis exemplo e medio tollere; conf. quae dixi *inſtitut. theolog. moral. part. II. cap. III. ſect. V. ad* §. *XII.*

§. VIII.

Poſtea, cum repudiato vero Deo, gentium idola Iſraelitae ſectarentur, primo Cuſamo Riſchataimo Meſopotamiae regi, Deus eos plectendos tradidit: * cuius iugum cum octo annos tuliſſent, per Othonielem illis reddita eſt libertas, quem & ideo iudicem ac gubernatorem ſuum eſſe voluerunt. Deinde, cum ad priſtinos mores redirent, ab Eglone Moabitarum rege ſubacti ſunt, ** cui cum octodecim annos ſeruiiſſent, Ehudum, amiſſae libertatis vindicem Deus excitauit: eodemque tempore Samgar, Anati filius, Philiſtaeos, itidem in Iſraelitas inſurgentes, ſexcentis eorum interfectis, repreſſit. *** At diuturnior mox duriorque, viginti ſcilicet annorum, ob inconſtantiam ac impietatem iſtorum, ſecuta eſt ſeruitus. A Iabino enim Chazoris rege ſubiugati, * magnisque adfecti ſunt calamitatibus: ſed reſtituti ſunt opera Deborae ac Baraki, Siſera, qui Iabini copiis praeerat, a Iaële femina interfecto.

* Cuſamus hicce Riſchataimus diſerte vocatur rex ארם נהרים *Meſopotamiae.* Fallitur itaque FLAV. IOSEPHVS, qui eum *Chuſartem* vocat, & Aſſyriae regem perhibet, *antiquitat. iud. libr. V. cap. III.* CTESIAE haud dubio fabulis, de antiquitate & amplitudine regni aſſyriaci, ſeductus. Cuius tamen commenti vanitas vel ex hac ipſa hiſtoria conſtat, eum, ſi aſſyriaci imperii iam tum tanta, vt vulgo fertur, fuiſſet amplitudo, haud dubio Meſopotamiam ſub ambitu ſuo comprehendiſſet. Sed hac de re deinceps. Idem IOSEPHVS

&

& alia de ſuo addit, nonnulla veritati e diametro aduerſa fingens. Supponit, quae de Leuitae pellice a Gibeenſibus conſtuprata, & mortua, & hinc orto inter Israelitas & Beniaminitas bello inteſtino *Iud. XIX.* & *XX.* narrantur, ſtatim poſt Ioſuæ mortem contigiſſe (qua de re quid cenſendum, iam antea dictum) & hinc aſſerit, populi Israelitici felicitatem multis laboribus acquiſitam, per luxum & voluptatem breui disperiiſſe, hanc belli huius cauſam aſſignans. Addit idem, Israelitas acie victos, deinde oppidatim obſeſſos, aut vi aut deditione in poteſtatem regis huius veniſſe. Cum autem eum, qui a tyrannide huius regis Israelitas liberauit, Keniazum (Κενίαζον) vocat, quem Othonielem fuiſſe, conſtat, turpiter filium cum patre confundit. Othoniel hicce Calebi gener fuit, vir magnae inter Israelitas auctoritatis, & ſpectatae virtutis, cuius iam antea aliquoties meminimus. Diuino ſpiritu is concitatus, Cuſamum Riſchataimum aggreſſus eſt, atque vicit. His peractis, terra per quadraginta annos quieuiſſe dicitur, quod nonnulli ita capiunt, ac ſi totidem annis iudicis munere functus ſit Othoniel, refragantibus aliis, eo, quod minime probabile ſit, Othonielem, qui viuo Calebo vxorem duxit, ad id aetatis veniſſe, vt poſt ſuſceptum iudicis munus quadraginta adhuc annos vixerit. Sed & hac de re deinceps dicemus, cum excutiemus chronologica.

** Eglon Moabitarum rex, quem Israelitis ob eorum peccata ſuperiorem Deus eſſe voluit, aſſumtis in belli ſocietatem Ammonitis & Amalekitis, victis Israelitis, *vrbem palmarum* inuaſiſſe dicitur, *Iud. III. 13.* Hoc nomine Hierichuntem venire, notum eſt. IOSEPHVS auctor eſt, Eglonem καθιδρύσαι αὐτῷ ἐν Ἱεριχοῦντι βασίλειον, *regiam ſedem ſibi Hierichunte conſtituiſſe*, *antiqu. iud. lib. V. c. V. p. 151.* At cum Hierichuntem eo tempore nondum reſtauratam fuiſſe, ex *I. reg. XVI. verſ. 34.* conſtet, hoc admitti nequit, idque, quod ſcriptor ſacer dicit, ita forte intelligendum, quod Moabitarum rex aut in agro Hierichuntino, aut in ruderibus vrbis praeſidium collocauerit, quo & Israelitas in obſequio contineret, & facultatem Iordanem libere traiiciendi ſibi ſuisque aſſereret. Huic cum Israelitae per octodecim annos ſeruiiſſent, tandem Ehudus ad eos liberandos diuinitus excitatus

eſt.

eſt. Vocatur is איש אטר יד ימינו *vir clauſus manu ſua dextra*, hoc eſt, qui manus dextrae, ſiue quod contracta eſſet, ſiue aliam ob rationem, vſu deſtitueretur. Ita enim haec verba intelligenda eſſe, & res ipſa docet, & eruditiſſimi interpretes conſentiunt. Perperam itaque LXX interpretes habent *ἀμφοτεροδέξιος*, & vulgatus: *qui vtraque manu pro dextra vtebatur.* Rectius IOSEPHVS, etſi itidem non ſatis accurate: *τῶν χειρῶν τὴν ἀριστερὰν ἀμείνων καὶ ἀπ' ἐκείνης τὴν πᾶσαν ἰσχὺν ἔχων, melior ſiniſtra, & ab ea omne robur trahens.* Quod vero idem IOSEPHVS addit, habitaſſe Ehudum, ſeu, vt ille vocat, Iuden, Hierichunte, familiarem fuiſſe regi, cuius animum donis ſibi conciliare conſueuerit, *δωρεαῖς αὐτὸν θεραπεύοντα καὶ ὑπερχόμενον*, & quae reliqua ſunt eiusdem generis, ſcripturae ſuffragio deſtituuntur. Ehud non ſuo, vt IOSEPHVS innuit, ſed populi Iſraelitici nomine munus offerebat, eaque occaſione vſus, tyrannum interfecit. Quod qua ratione contigerit, accurate, ſingulisque circumſtantiis probe obſeruatis, ſcriptor ſacer commemorat, a quo iterum in nonnullis more ſuo diſcedit IOSEPHVS. Inter alia refert, cum Iudes ſeu Ehudus aliquando munera regi offerret, hunc familiariter cum eo collocuturum famulitium ablegaſſe: cumque rex in ſella ſederet, Ehudum, ne fallente ictu plagam minime lethalem inferret, excitaſſe regem, dum ſomnium diuinitus miſſum ſe ei dicere velle, indicauit; quo audito Eglon ſtatim gaudio exſiliuerit. Id vero non tantum cum ſcriptura ſacra non ſatis conuenit, ſed nec admodum probabile eſt, regem Moabiticum ſtatim exiliiſſe, ac audiuit, ſomnium aliquod ſibi referendum eſſe. Alii equidem alias cauſas, cur rex ſtatim ſurrexerit, comminiſcuntur, proxime tamen ad verum accedere videtur illorum ſententia, qui putant, ſurrexiſſe Eglonem, ex reuerentia erga Numen, cuius ad illum ſe habere mandatum, Ehud prae ſe ferebat. Quo pacto reliqua peracta ſint, quaue ratione Ehudus caede perpetrata euaſerit, cumque Sehiram, שעירתה quod nomen proprium loci eſſe videtur, vt recte R. DAVID KIMCHI docet, etſi R. SALOMON IARCHI per *filuam denſam minutamque*, in qua Ehudus aliquantiſper delituerit, exponat, perueniſſet, ſigno tuba dato, Iſraelitas conuocauerit, qui Iordanis vadis occupatis, Moabitas omnes, qui traiecto flumine fuga ſibi conſulere voluerunt, interfecerint,

Rrr rr

di-

diſerte & luculenter a ſacro ſcriptore exponuntur. Sitne illud Ehudi, de quo diximus, facinus laudandum, aut ſaltem excuſandum, quaeri ſolet. Qui enim mendacia quaedam, aut aequiuocationes ſaltem licitas eſſe, contendunt, in hocce inter alia exemplo cauſae ſuae ſe inueniſſe praeſidium, ſibi perſuadent. Diſputant hac de re IAC. BONFRERIVS, CORN. A LAPIDE, aliique interpretes ad *b. l.* Res expediri paucis poteſt, ſi obſeruemus, quod alibi a me euictum, ſimulationem, ſiue verbis, ſiue factis fiat, tum demum illicitam eſſe, ſi alter quacunque ratione per eam laedatur. conf. *inſtit. theol. moral. part. II. cap. III.* §. *IX. pag. 716.* Quodſi ergo Ehudus non peccauit interficiendo Eglonem, neque ſimulatione illa qualicunque eum laeſiſſe exiſtimandus eſt. Quod vero non peccauerit eum interficiendo, non temere quis abnuerit. Tyrannus enim erat Eglon, non legitimus princeps, qui iniuſta ſeruitute populum Iſraeliticum oppreſſerat. Accedebat inſtinctus atque mandatum diuinum, quo concitatus Ehudus facinus iſtud in animum ſuum induxerat. Neque a vero prorſus abhorrebat, quod dicebat Ehudus, ſe habere verbum Dei ad regem. Omnino enim verbum ſeu mandatum Dei ad regem habebat, ſcilicet, vt illum interficeret, & ita populum Iſraeliticum in libertatem aſſereret, quod vt illi plene indicaret, neceſſe non erat, cum potius ſtatim exequenda eſſent, quae Deus iuſſerat. Ceterum, poſtquam Ehudus libertatem genti ſuae, victis ac profligatis Moabitis reddiderat, non eſt dubium, quin & ipſe principatum obtinuerit, licet diſerte hoc in ſcriptura ſacra non dicatur. Quo pacto autem intelligendum ſit, quod regio Iſraelitarum per annos octoginta quieuiſſe perhibetur, ex dicendis conſtabit.

*** Samgar hicce, Anati filius, ſexcentos Philiſtaeos במלמד הבקר, ἀροτρόποδι τῶν βοῶν, vt LXX interpretes habent, ſeu *ſtimulo bouis*, interfeciſſe dicitur, *Iud. III. 31.* Soluſne hoc fecerit, an tumultuaria ruſticorum turba comite, cuius ſe ducem praeſtiterit, ſcriptura non definit; etſi nonnullis poſterius probabilius videatur. Quicquid huius ſit, memorabile vtique, quod non alio telo, quam boum ſtimulo inſtructus, viros egregie armatos non ſolum aggreſſus ſit, ſed & ſubegerit. Lectu digna, quae ad huius rei illu-

ſtratio-

ftrationem notauit SAMVEL. BOCHARTVS, *hieroz. part. I. lib. II. cap. XXXIX. pag. 385.*

* Poſt mortem Ehudi cum iterum a recto tramite deflecterent Israelitae, traditi ſunt in manus Iabini. Is forte ex poſteris Iabini, eiusdemque vrbis reguli, qui *Ioſ. XI. 1.* memoratur; certe ſucceſſorem fuiſſe, non eſt, quod dubitemus. Rex Cananaeorum idem dicitur, quod de certo populo, ex Cananaeis orto, intelligendum. Toti enim terrae Cananaeae eum imperaſſe, dici nequit. Idem denique Chatſore regnaſſe dicitur; haud dubio, quod vrbem a Ioſua captam atque combuſtam Cananaei reſtaurauerint: quanquam R. DAVID KIMCHI exiſtimet, Chazoris regem vocari, quod ex regum iſtius vrbis ſtirpe fuerit. Copiis eius ſummo cum imperio praeerat Siſera, FLAV. IOSEPHO Σισάρης, qui בחרושת הגוים *Charoſethae gentium*, habitaſſe dicitur. Non procul a Semechonitide palude hanc vrbem ſitam, inde colligas, quod vrbs Chatſor eidem vicina fuerit. Cur vero Charoſeth *gentium* vocetur, incertum. Forte, qui ex vrbibus a Ioſua deuaſtatis euaſerant, & ex variis terrae Cananaeae populis erant, eo confluxerant. conf. R. LEVI BEN GERSON, ad *Iud. l. c.* IOSEPHVS auctor eſt, Iabinum habuiſſe ὁπλιτῶν, *armatorum*, trecenta millia, equitum decem millia, currus ter mille. Scriptura ſaltem nongentos currus ferratos illi tribuit: armatorum numerum non indicat. Hic ergo cum Israelitas oppreſſiſſet, Debora prophetis, vxor Lappidothi, eo quod diuino ſpiritu inſtructa eſſet, ius dicebat. Negant equidem nonnulli, eam ideo ius dixiſſe, quod ſpiritu diuino afflata eſſet, ſed quod integritate ſingulari & ſapientia eſſet conſpicua. Sed an eam ſolam ob rationem Israelitae cauſarum ſuarum arbitrium feminae permiſſuri fuiſſent, dubito. Falluntur itaque etiam, qui eam inter iudices referendam negant, contra quos ex inſtituto diſputat NAT. ALEXANDER, *hiſtor. eccleſ. vet. teſtament. aetate mundi IV. diſſert. XVIII. pag. 55. ſeqq.* Sunt, qui putant, ante Deboram, poſt Ehudum Iaëlem eodem munere functam, idque ex *Iud. V. 6.* colligunt, vbi dicitur: *in diebus Samgaris, filii Anathi, in diebus Iaëlis, ceſſarunt viae, & euntes ſemitas iuerunt vias tortuoſas.* Verum, etſi Samgari hic Iael iungatur, hoc tamen non ideo fit, quod

Rrr rr 2 iudi-

iudicis aeque ac iste officio functa sit, sed honoris saltem causa. Cum enim Debora, tempora liberationem a iugo Iabini proxime antecedentia a personis insignioribus designare vellet, post Samgarem iam pridem mortuum, non alia occurrebat memorabilior, quam Iaël, cuius ob caedem Siserae tunc maxima erat celebritas. conf. SEBAST. SCHMIDIVS, in *commentar. ad Iud. V. 6. pag. 468.* & in *quaestionibus pag. 535. 536.* Maritum Deborae Lappidothum fuisse, antea diximus. Hunc eundem cum Barako fuisse, nonnulli Ebraeorum magistri tradunt. Sed, cum non alio fundamento, quam quod ex nominum propriorum, quae in appellatiua perperam mutant, significatione petunt, nitantur, istorum, non est, vt nos morentur nugae. conf. NIC. SERARIVS, ad *h. l.* Dicitur autem porro de Debora: *Sedebat haec sub palma Deborae inter Ramam & Bethelem in montanis Ephraim.* At verba ebraea IONATHAN, paraphrastes chaldaeus, ita transfert: *Et illa sedens* (erat) *in vrbe, in Atarotb; Debora sustentabat se de suo; erant enim illi palmae in Iericho, paradisi in Rama, oleae ferentes oleum in valle irrigua in Bethele, puluis albus in monte regis.* Hinc aliis Ebraeorum magistris de diuitiis Deborae multa commentandi peropportuna occasio. conf. R. SAL. IARCHI, ad *h. l.* Verum ex scriptoris sacri verbis nihil aliud colligas, quam eam habitasse *sub palma.* Rectius enim mea opinione verbum *sedere* de habitatione, quam de actu iudicandi, accipitur. Etsi enim iudices sedere solebant, non tamen probabile, Israelitas iudicii exercendi causa in agro, aut ad arborem quandam conuenisse, cum & alias in portis vrbium hoc fieri soleret. Admodum itaque verosimile, scriptorem sacrum hoc saltem sibi velle, Deboram cum marito suo domum sub palma insigniori habuisse, quae deinceps, cum tantam nominis celebritatem consecuta esset, nomen ab illa retulit. Quam grauis vero calamitas & miseria Israelitis incubuerit, priusquam per Deboram salus illis obtingeret, ipsamet in cantico exponit, *cap. V. 7. 8. Defierant* (*habitari*) *villae in Israele, defierant, donec ego Debora exorta sim, exorta sim* (*inquam*) *mater in Israele. Quando* (*Israel*) *elegit Deos nouos, tum bellum ad portas fuit. An clypeus & hasta cernebatur, apud quadraginta millia* (*virorum*) *in Israele?* Nimirum vltimis verbis indicatur, tantum hostium timorem Israelitas inuasisse, vt inter tot millia virorum

nemo

nemo arma capere auſus fuerit, etſi in vrbibus obſeſſi extrema paterentur, vnde hoſtibus tandem ſe dedere & ſeruitutem ſubire coacti ſint. Illis enim, qui, Israelitas armis omnibus a Cananaeis ſpoliatos fuiſſe, hisce verbis innui, contendunt, ſuffragari nequeo. Non video, quo pacto hoc commode fieri potuerit, & ſequentia docent, non prorſus arma defuiſſe Israelitis: vnde animum potius defuiſſe, vt concludamus, par eſt. Debora itaque, cum liberationis tempus inſtaret, Barakum arceſſiuit, Abinoami filium, quem Kedeſcho ex tribu Naphtali euocauit. Diuerſum eum a Lappidotho Deborae marito fuiſſe, iam antea obſeruauimus, & vel hinc colligitur, quod Kedeſcho eum ad ſe arceſſiuiſſe dicatur. Qui eum aut patrem aut filium Deborae fuiſſe putant, nullas quoque ſuae ſententiae adferre rationes poſſunt. Immo eo minus hoc eſt veroſimile, quod ſcriptura de Debora & Barako ita loquatur, tanquam inter quos nulla neceſſitudo aut conſanguinitas interceſſerit. Mandatum Numinis cum Barako Debora expoſuiſſet, & quid ab eo fieri vellet, quoue pacto Deus Siſeram in manus eius traditurus eſſet, ſignificaſſet, Barakus reſpondet, *ſi mecum ieris, ibo, ſin minus, non ibo.* Infirmitatis ſuae Barakum dediſſe documentum, quod ſine Debora ire noluerit, forte ex praeſentia prophetidis populum animoſiorem fore, exiſtimans, res ipſa docet, etſi AVGVSTINVS, AMBROSIVS, aliique, in eo toti ſint, vt eum defendant. Interim tamen, quia mandato diuino citra cunctationem paruit, modo Debora vna ire vellet, fidem ſuam demonſtrauit, recteque a Paulo ob res maximas per fidem geſtas inter heroas fidei referri potuit, *Ebr. XI. 32.* LXX interpretes haec verba addunt: ὅτι οὐκ οἶδα τὴν ἡμέραν ἐν ᾗ εὐοδοῖ κύριος τὸν ἄγγελον μετ᾽ ἐμοῦ; quae cum in textu ebraeo non extent, haud dubio ad excuſandum Barakum itidem ab illis ſunt addita. FLAV. IOSEPHVS, non tantum Deboram Barako iratam fuiſſe, refert, quod ſolus ire noluerit, ſed Barakum etiam, addit, conſpecto Siſera eiusque exercitu, fugere voluiſſe; *loc. cit.* Quae ſcripturae ſuffragio deſtituuntur. Caſtigatus tamen ob fidei imbecillitatem & quodammodo reprehenſus fuit Barakus, dum Debora reſpondit: *Eundo ibo tecum, niſi quod non erit gloria tua ſuper via, quam ingredieris, ſed in manum feminae*

tradet Iehouah Siferam. Effeciſſe nimirum hoc ipſo, quod ſolus ire noluerit, indicat, vt non omnem victoriae fructum, Siſera a Iaële interficiendo, percepturus ſit. Haec cum inter Deboram & Barakum acta eſſent, dicitur: *Surrexit itaque Debora & Kedeſchum Barakum comitata eſt;* tumque porro additur, quod Barakus Zabulonem & Naphtalim Kedeſchum conuocauerit. Repugnare hoc ei videtur, quod antea *verſ. 6.* Debora Barako dixerat, eum in monte Thabor, tuba ad conuocandos Nephtalitas & Zabulonitas canere debere. Sed haud difficilis eſt conciliatio. Cum enim Debora vna cum Barako Kedeſchum ſe contuliſſet, hic in montem Thabor aſcendit, buccina ad conuocandum ex antea memoratis tribubus populum canens, & locum, vbi conuenire deberent, indicans, Debora interim Kedeſchi commorante. Eos itaque, qui in monte Thabor confluxerant, Kedeſchum ad Deboram deduxit, & ita Kedeſchum conuocaſſe populum, dicitur. Sunt, qui verba, quae in cantico Deborae *Iud. V. 15. ſeqq.* extant, ita capiunt, ac ſi eas tribus, ex quibus populus confluxit, Debora laudauerit, reliquas autem vituperauerit. Sed id vel hoc nomine admitti nequit, quod Debora diſerte tantum Zabulonitas & Nephtalitas conuocari iuſſerit. Praeterea iſtorum verborum longe alium ſenſum eſſe, oſtendit SEB. SCHMIDIVS, ad *iſtum locum.* Quo pacto res tandem ad proelium venerit, in quo victus fugatusque cum ſuis eſt Siſera, conſtat ex *cap. IV. 13. ſeqq.* In cantico Deborae *Iud. V. verſ. 20.* proelium hoc ita deſcribitur: *e coelo pugnarunt: ſtellae de viis ſuis pugnarunt cum Siſera.* Quorum verborum hunc nonnulli ſenſum eſſe putant, Deum ipſum e coelo pro Iſraelitis pugnaſſe, poſt vocem *pugnarunt* ſubaudientes אלהים, quam vocem cum verbo pluralis numeri coniungere, non adeo inſolens ſit. Ad ſtellas autem, quae de viis ſuis, ſeu ex orbitis ſuis, pugnaſſe dicuntur, quod attinet, varia quidem hac de re Ebraeorum magiſtri comminiſcuntur, nec deſunt, qui ex aſtrologorum diſciplina ad ſiderum influxus hic ſe recipiunt. Veroſimillimum, ſtellarum nomine poetice angelos deſignari, qui contra Siſeram pugnando exercitum eius conturbarunt. FLAV. IOSEPHVS, de ingenti procella hoc intelligit, qua obrutae fuerint Siſerae copiae, & ita impeditae, vt armis vti non potuerint, Iſraelitae autem nihil inde

inde detrimenti acceperint, quod saltem terga illorum ferirent, qui & auxilium diuinum inde intelligentes, ad pugnandum audaciores facti sint, *antiquit. iudaic. lib. V. cap. VI.* Sed haec omnia more suo fingit, etsi scriptura nihil eiusmodi commemoret. Sisera cum e curru descendisset, in pedibus spem salutis posuit, dum interea Barakus exercitum eius Charosethum vsque persequebatur, caesis deletisque omnibus. Ipsum etiam Siseram ea exceperunt fata, quae Debora praedixerat. A Iaële enim inuitatus, hospitioque exceptus, lacte etiam refocillatus, cum obdormiuisset, paxillo in tempus eius infixo, interemtus est. Iael illa, Cheberi Kenaei vxor fuit, ad quam eo facilius Sisera diuertere poterat, quod Chebero cum Iabino pax esset, adeoque nulla causa sinistri aliquid de Iaële suspicandi. Forte tributum Iabino Cheber soluit, vt in agris ei vicinis sibi tendere liceret, aut alia ratione amicitiam eius obtinuit. Ne quis autem miretur, cur Cheber Kenaeus in hacce regione commoratus dicatur, cum supra *cap. I. 16.* dictum esset, Kenitas in desertum Iudae concessisse, iam antea *vers. 11.* scriptor sacer obseruauerat, Cheberum hunc a reliquis Kenitis se separasse, & tentorium suum ad quercetum Zaananimis, seu, vt alii vertunt, *vsque ad Alon in Zaanannim* prope Kedeschum tetendisse. Ab illis scilicet Kenitis, qui erant posteri Chobabi, & ad Iordanem habitabant, se separauerat, quod diserte scriptor sacer notat, vt omne dubium eximatur. Ad Iaëlem itaque cum ingressus esset Sisera, loco aquae, quam postulauerat, illa lac obtulit. Cur aquam postulauerit, per se patet, nec disputaret, vt puto, hac de re NICOL. SERARIVS, nisi occasionem, Kenaeorum a vino abstinentiam demonstrandi, & hinc in monachos eos transformandi, inde captare voluisset. Iael autem ex singulari humanitate pro aqua potum nobiliorem, & ad restinguendam sitim aeque accommodatum, lac scilicet, obtulit. Nescio, quid IOSEPHO in mentem venerit, dum dicit, fuisse lac hoc διεφθορὸς ἤδη, iam corruptum, seu ex quo butyrum iam expressum. In cantico Deborae *cap. V. vers. 25.* hoc ita exprimitur: *Aquam petiit, lac ei dedit: in calice* (seu simpulo) *illustrium virorum obtulit ei butyrum.* Vocem enim חמאה plerique per *butyrum* vertunt, quanquam alii rectius lac nobile, integrum, cui butyrum nondum expressum vel abductum, intelligant. Hoc obtulit ei בספל ארירים in *calice* seu *phiala virorum* illu-

illustrium seu *magnatum*, ita eum excipiens, prout dignitatis, qua apud Iabinum fulgebat, postulabat ratio. Opium aut simile quid eam lacti admiscuisse, vt soporem illi attraheret, commentum est, quod omni prorsus fundamento destituitur. Qui autem cogitat, & in proelio, & in fuga admodum Siseram fuisse defatigatum, non mirabitur, quod tam cito somno altissimo fuerit oppressus: quanquam, & Deum ipsum huic negotio intercessisse, non negauerim. De ipso autem Iaelis facinore, sitne laudandum, an vituperandum, acriter viri docti inter se disceptant. Cum enim pacem, quae Kenaeis cum Iabino intercedebat, &, quod magis est, ius hospitii, quod olim longe erat sanctissimum, eo vsque violauerit, vt virum nihil mali suspicantem occideret, cum etiam humanissime illum inuitando, & securitatem pollicendo, animum doli & fraudis plenum prodidisse videatur, pessimum hocce fuisse facinus, & maxime vituperabile, aliquis censere posset. At laudat tamen istud Debora in cantico *vers. 24. Benedicta sit prae mulieribus Iaël, vxor Cheberi Kenitae: prae mulieribus in tentorio benedicta sit.* Mihi proxime ad verum accedere videntur, qui, Iaëli, cum inuitaret Siseram, & hospitio exciperet, animum eum interficiendi fuisse, negant. Somno autem cum eum oppressum videret, simulque cogitaret, diuinitus haud dubio tam opportunam occasionem, populum Israeliticum in libertatem asserendi, & iniurias illi a Sisera illatas vlciscendi, oblatam, accedente Numinis instinctu singulari, subito consilium istud cepit, facinusque perpetrauit, quod tantam ei deinde peperit gloriam. Qua quidem ratione primo a fraudis, doli ac mendacii suspicione liberatur. Pacem vero & ius hospitii quod violauit, quia instinctu motuque, adeoque mandato Numinis hoc fecit, in eo minime peccasse censenda est. Hoc ipso enim Deus declarauit, indignum illum esse, cui ista beneficia praestentur, cum Dei populique Israelitici hostis esset, adeoque obligationem ad pacem seruandam, hospitiique ius custodiendum, sua sponte cessare. conf. ABRAH. CALOVIVS, ad *Iud. IV. 28.* vbi fuse hac de re disputat. Ita ergo cum Iaël tam insigni victoriae vltimam velut manum imposuisset, Israelitae bellum contra Iabinum continuarunt, donec eum prorsus opprimerent, *Iud. IV. 23. 24.* Quando & vbi mortui ac sepulti sint, Debora & Barakus, disputat NIC. SERARIVS: sed omnia valde incerta sunt, cum

ſcriptura nihil hac de re commemoret. Ex eo, quod ſolius Baraki meminit, colligunt nonnulli, Deboram ante Barakum mortuam, hunc autem in vltimis quietis annis forte diem ſuum obiiſſe. Terra enim iterum quadraginta annos quieuiſſe dicitur, *Iud. V. 31.* conf. SEB. SCHMIDIVS, *comment.* ad *Iud. V. quaeſt. V. pag. 537.*

§. IX.

Debora & Barako extinctis, cum Iſraelitae iterum a Deo deficerent, Midianitis per ſeptem annos male habendi traditi ſunt, mox rurſus liberandi per Gideonem, virum fortiſſimum, qui diuinitus excitatus, variisque prodigiis confirmatus, parua admodum manu ingentes hoſtium copias fudit atque fugauit, vt eo magis diuinum auxilium omnes intelligerent. * Idem modeſtiae quoque ſingularis edidit exemplum, recuſando imperium iure hereditario poſſidendum, quod vltro Iſraelitae offerebant. ** At Abimelechus, quem ex concubina Gideon ſusceperat, occiſis, excepto Iothamo, fratribus, in Sichemitas & Millonitas illud obtinuit. Triennio autem elapſo, cum bellum inter illum & Sichemitas oriretur, horum funditus deleta vrbe, ipſe quidem, cum turrim Thebetſenſem oppugnaret, fragmento ſaxi molaris e turri per feminam deuoluto, percuſſus, & ab armigero ſuo interfectus, periit. ***

* Haud exigua fuit calamitas illa, qua per Midianitas, quibus Amalekitae, aliique Arabiae populi ſe iunxerant, adfecti ſunt Iſraelitae. Id enim agebant gentes iſtae, quae Nomadum & Scenitarum more vitam degebant, vt, cum multitudine ſua metum Iſraelitis incuſſiſſent, per aeſtatem terrae Iſraeliticae locuſtarum inſtar incumberent, omnia depaſcentes, conſumentes atque vaſtantes, Iſraelitis interea ad montana confugere & in ſpeluncas ac loca ſubterranea ſe recipere coactis. Quo ipſo eos ad paupertatem atque extremas anguſtias tandem redigi oportebat. In hocce rerum ſtatu conſtitutis

 nihil

nihil aliud relictum erat, quam vt iterum precibus se ad Deum conuerterent. Quod dum faciebant, prophetam ad illos Deus misit, qui delicta illorum, idololatriam cumprimis, animumque ingratum illis exprobraret. Prophetam hunc angelum quendam, sed creatum fuisse, existimat AVGVSTINVS, *quaest. XXXI. in libr. iud.* Ebraeorum nonnulli doctores, Pineam fuisse, tradunt. Neutra sententia certo fundamento nititur. Vir fuit, dono prophetico a spiritu sancto instructus, quis autem fuerit, tuto nobis ignorare licet, cum spiritui sancto nomen eius prodere non placuerit. Etsi autem peccata saltem Israelitis exprobrauerit, simul tamen tacite spem liberationis fecit, si poenitentiam acturi essent. Egisse etiam eos poenitentiam, subsecuta liberatio nos dubitare non finit. Hanc autem per Gideonem fieri, Deus decreuerat, cui ideo angelus Domini apparuit. Quis ille angelus Domini fuerit, diuersimode iterum viri docti disputant. Ipsum filium Dei fuisse, deinceps demonstrabimus, cum de religione Israelitarum in hocce temporis interuallo verba faciemus. IOSEPHVS admodum inconcinne *Φάντασμα* adstitisse dicit, forma iuuenili. Ad Gideonem quod attinet, is filius fuit Ioasi, ex familia Abieseris. Ita enim verba אבי־עזרי rectius intelligunt, quam qui per *patrem Esritarum* ea vertunt, quod chaldaeus, LXX interpretes, vulgatus, aliique faciunt. Locus, in quo angelus Domini illi apparuit, Hophra fuit, quae Ioasi dicitur, forte, quod illi eiusque familiae in hereditatem cessit. Etsi autem Hophra in sorte Beniaminis recenseatur, *Ios. XVIII. 23.* Gideon vero ex tribu Manasseh fuerit, in turbato tamen isto rerum statu fieri potuit, vt Ioasus in alia tribu ad iubilaeum vsque praedium sibi compararet: quanquam & dici possit, in tribu Manasseh itidem eiusdem nominis vrbem fuisse. Occupatus erat Gideon in triturando tritico, & quidem in torculari, seu loco obscuriori, in quo torcular erat, vt lateret, cum in area seu loco aperto & omnium conspectui patente, ob hostium metum id facere non auderet; vt recte quoque IOSEPHVS, *antiquit. iudaic. lib. V. cap. VIII.* obseruat. Quae angelus cum Gideone locutus sit, quaeue hic responderit, quoue pacto carnem & azymos, angelo isti aut potius Deo ipsi a Gideone oblatos, ignis, qui e petra erupit, absumserit, angelusque tandem e conspectu eius discesserit, constat ex

Iud.

Iud. VI. 22. ad 24. Gideon cum intellexisset, angelum fuisse, quocum hactenus locutus esset, metu maximo, ne moreretur, perculsus, statim bono animo a Deo esse iussus est. Cum vero antea dictum sit, angelum illum, qui Gideoni apparuit, ipsum fuisse filium Dei, dubium statim enascitur, quisnam itaque ille fuerit, qui illi dixit: *pax tibi, noli timere, quia non morieris.* Angelus enim Domini ab illo discesserat. Distinctas fuisse hasce personas, aliquis existimare posset, & ita quoque nonnulli existimant. Vlterius alii procedunt, & haec demum nocte sequenti Dominum ad Gideonem in somnio locutum, autumant. At historici sacri haec coniungentis narratio, & res ipsa, vt hoc nobis persuadeamus, non permittit. Maximopere enim cum perterrefactus esset Gideon, cum animaduertisset, angelum fuisse, scilicet increatum illum, quocum hactenus locutus esset, statim erigendus solatio ac confirmandus erat. Admodum itaque verosimile, eundem illum angelum, quocum locutus erat Gideon, ex aëre vocem hanc reddidisse; *pax tibi! noli timere, &c.* Nec abludunt ab hac sententia R. DAVID KIMCHI & R. LEVI BEN GERSON. In rei istius memoriam Gideon Domino extruxit altare, idque vocauit יהוה שלום *Dominus pax*, hoc est, Domino pacis. Non ita enim hoc est capiendum, ac si ipsi altari nomen יהוה impositum, sed quod Domino pacis, seu Deo, a quo pacem omnem & quaeuis bona habemus, illud consecratum fuerit, vt ipsimet IOAN. CLERICO, ad *b. l.* recte obseruatum est. Post primam illam apparitionem, Deus nocte sequenti Gideoni iterum in visione apparuit, iussitque, vt destructo altari, quod Baali sacrum erat, lucoque, qui iuxta illud erat, exciso, aliud altare sibi extrueret, duosque tauros, subiectis luci excisi lignis, sibi in sacrificium offerret. Quae omnia Gideon accurate, vt iussus erat, executus est. Colligere hinc licet, & Ioasi gentem, certe loci istius incolas idololatria contaminatos fuisse. Ioas & Gideon, saltem hoc tempore, quo ista gesta sunt, istius criminis puri fuere, quo an antea itidem polluti fuerint, in sequentibus disceptabimus. Id mirum alicui videri posset, cur Gideon duos tauros sumere iubeatur, cum vnum tantum mactasse, ac in sacrificium obtulisse perhibeatur. Nonnulli equidem, vnum tantum taurum illi imperatum, existimant, & hinc verba *vers. 25.* vel hac ratione: *sume iuuencum bouem, qui*

patri tuo est, iuuencum illum saginatum septem annis, vel alio modo, ne de duobus tauris intelligantur, explicare satagunt. Sed hi apertis sacri textus verbis vim inferunt, quae duos tauros Gideoni imperatos significant; quod & LXX interpretes, vulgatus, aliique, confirmant. Nec obstat, quod *vers. 26.* vnum tantum iuuencum mactare iubeatur, vt vulgo quidem existimant. Verba namque ebraea, vt nonnullis recte obseruatum, ita reddi possunt: *tumque accipies* (taurum patris tui) *cum iuuenco secundo, & offeres in holocaustum per ligna luci, quem excideris.* Particulam enim את etiam per *cum* reddi posse, notum est. Rursus equidem, cum Gideon, quae in mandatis acceperat, executus est, secundum iuuencum tantum obtulisse legitur. Vnde nonnulli ex Ebraeorum doctoribus, vt R. DAVID KIMCHI, R. LEVI BEN GERSON, ad *h. l.* aliique, in eam ingrediuntur sententiam, priorem taurum non oblatum, sed quod cultui idololatrico iam destinatus, adeoque ad sacrificium parum aptus esset, abductum a Gideone & occisum esse. Id vero vt sine certo fundamento asseritur, ita, vt eo nos recipiamus, nulla nos necessitas cogit. Non enim dicitur, quod alterum iuuencum tantum obtulerit, sed hoc saltem: *iuuencus autem secundus in holocaustum oblatus erat super extructo.* Nimirum taurum priorem iam obtulerat Gideon, priusquam sol orirctur, hominesque surgerent: at cum orto sole surrexissent, *iuuencus secundus, in holocaustum oblatus, erat super extructo.* Verosimile autem est, Gideonem duos tauros offerre debuisse, vnum pro se & familia sua, ad peccata ab ea commissa expianda, alterum pro vniuerso populo Israelitico, iam libertati suae restituendo, ideoque & alter septem annorum esse debeat, quia Midianitica illa oppressio septem annos durauit. Gideoni Ierubaalis nomen inditum, constat. Cum enim idololatrae ob Baalis aram & lucum destructum cum eo contenderent, & pater eius Ioasus eius defensionem susciperet, ad compescendas hominum murmurationes nihil efficacius dicere potuit, quam hoc, si Deus Baal, fore vt pro se ipso contendat, iniuriamque sibi illatam vlciscatur, indeque factum, vt siue Ioasus, siue idololatrae nomen Ierubaal illi imponerent, dicendo: ירב בו הבעל *contendat contra eum Baal &c.* De variis Gideonis nominibus fuse differit NIC. SERARIVS, ad *h. l.* quae sub examen reuocat SEB. SCHMIDIVS, *quaest.*

quaest. IV. pag. 635. Interea Midianitae cum sociis Iordanem traiecerunt, more consueto terram Israeliticam depopulaturi. Gideon autem diuino concitatus spiritu legatos ad Manassitas, & alias quasdam gentis ebraeae tribus misit, ad bellum eas euocans. Dumque id egit, signum a Deo petiit, idque iterata vice obtinuit, cum primum ros in solo vellere, deinde in solo circumiacente, vellere excepto, conspiceretur. Nec peccasse hac in re Gideonem existimo, cum non ex diffidentia quadam, aut incredulitate, sed ad fidei confirmationem, idque magna cum modestia, signum expetierit. Quae autem ORIGENES, aliique, de mystica velleris, in quo duplex signum editum, significatione tradunt, cum huius loci non sint, praetermittimus. Iam in eo erat Gideon, vt ex Numinis mandato hostes aggrederetur. Copiae, quas ex quatuor tribubus collegerat, in numerum triginta duorum millium excreuerant, quae castra posuerant ad עין חרד *fontem Charadum.* Eundem hunc fontem esse cum עין seu fonte in tractu Iesreelis, nonnulli contendunt, abnuentibus aliis. Vnde חרד dictus sit, incertum. Forte a Midianitarum trepidatione hocce nomen sortitus est, vt adeo hic *κατὰ πρόληψιν* commemoretur. Maioris momenti est, quod deinceps, facta timidis discedendi potestate, dicitur: *licere eis reuerti, & confestim abire,* מהר הגלעד *de monte Gileadis.* Nobilis enim ille & in scriptura notissimus mons Gilead trans Iordanem situs erat, Gideon autem cum exercitu suo cis Iordanem castra habebat. Nec te hinc expedias, si vel maxime dicas, particulam מן interdum idem significare, ac *ad*, vt sensus sit, *ad montem Gilead.* Cum enim exercitus Gideonis non tantum Manassitis, sed etiam Zabulonitis, Nephtalitis & Aseritis constaret, quem in finem his omnibus domum reuersuris ad montem Gilead discedendum fuerit, nulla ratio reddi potest. Tantique hocce dubium IOAN. CLERICO visum, vt pro מהר הגלעד *a monte Gilead* legendum censeat: מהר הגלבוע *a monte Gilboa*, in quo castra habuerit Gideon. At, vt huc, quod extremum est, nos recipiamus, necesse non est, cum expeditior ratio sit hocce dubium soluendi, si dicamus, quae & aliorum est sententia, per montem Gilead non celebrem illum trans Iordanem, cuius alias toties fit mentio, sed alium cis Iordanem intelligi, qui a patre Abieseris Gileado nomen sortitus

 fuerit.

fuerit. Eo itaque in loco cum Gideon castra posuisset, & castra Midianitarum ei a septentrione essent, iuxta collem Moreh in valle, Deus primum maximam populi, qui confluxerat, partem dimitti volebat. Mirum alicui videri posset, cum initio iussu, vt videtur, Numinis, tot homines ex diuersis tribubus Gideon conuocasset, eos mox iterum fuisse dimittendos. Nec desunt, qui existimant, Gideonem non consulto Numine omnes istos conuocasse. Etsi enim *cap. VI. 34.* dicatur, *& spiritus Iehouae induit Gideonem*, hoc tamen ad conuocationem Israelitarum ex diuersis tribubus extendi non posse. Interim Gideon hac in re non peccauit, qui de Numinis consilio nondum certior factus erat. Deo autem sine dubio causae grauissimae sapientissimaeque fuerunt, cur hos homines, mox iterum dimittendos, conuenire voluerit. Ita enim timiditas & incredulitas multorum manifestabatur, Gideonis fides magis explorabatur, & miraculum longe reddebatur illustrius. Et sane, cur Deus trecentis tantum viris ad percutiendos fugandosque Midianitas vti voluerit, obscurum nemini esse potest, cum Deus ipse rationem indicet: *ne glorietur aduersus me Israel, dicatque, manus mea me seruauit.* Non tantum enim hoc contingere poterat, sed futurum quoque Deus praeuiderat. Dimissi itaque primo timidi & meticulosi, qui, etsi forte alias non adeo timidi essent, nunc tamen ob suorum paucitatem & hostium multitudinem de victoria dubitabant: dimissi autem sunt non tam ob legem, quae *Deut. XX. 8.* extat, quam quod Deus numerum exercitus Israelitici imminui vellet. Id cum factum esset, Deusque magis adhuc numerum Israelitarum imminui vellet, iis, qui inflexis genibus bibebant, remotis, retinuit tantum, qui aquam canum instar e manibus lambitabant. Qua cur Deus vti voluerit ad trecentos illos prae reliquis seligendos ratione, non temere quis dixerit. Nonnulli equidem putant, eos, qui in genua prociderunt, vt prostrato corpore aquam copiosius haurirent, sitim minus ferre potuisse, minusque fuisse strenuos. Eodem fere redit, quod alii contendunt, inertes & imbecilles fuisse, qui flexis genibus biberunt, magnanimos contra, fortes, & generosos, qui aquam lambendo biberunt, etsi nullam huius rei adferant rationem. FLAV. IOSEPHVS contrarium defendit, eos, qui lambendo aquam, vt canis a Nilo, biberunt,

berunt, Gideonem, ceu ſegniſſimos ignauiſſimosque ſecum retinuiſſe, narrans, *antiquit. iud. lib. V. cap. VIII.* Alii ex ebraeae gentis doctoribus ad ſublimiora ſe recipiunt, reiectos exiſtimantes, qui flexis genibus biberunt, eo quod illi Baali genua ſua incuruaſſent. AVGVSTINVS denique reiectos reliquos putat, quia non obediuiſſent praecepto Gideonis, qui praecepiſſet, vt ſtantes, non autem flexis genibus aut incuruato corpore biberent, *quaeſt. XXXVII.* in *lib. iud.* Verum haec partim incerta eſſe, partim iis, quae a ſacro ſcriptore commemorantur, haud obſcure repugnantia, nemo non intelligit. Nobis ſufficit, quod Deus oſtendere hac ratione voluerit, trecentos illos, vtpote fide non minus, quam fortitudine praeditos, ad id, quod volebat, peragendum idoneos eſſe. Cur autem hoc, non alio, modo explorandi, & aptos ab ineptis diſcernendi Deus vſus ſit, hoc nobis parum exploratum eſſe, ingenue profitemur. Reliquis itaque non quidem domum, ſed in tentoria ſua dimiſſis, trecentos illos ſecum retinuit Gideon. Cumque nox illa, qua Deus hoſtium eum adoriri caſtra voluit, adpropinquaſſet, vt metum omnem ei eximeret, fiduciamque adderet, caſtra hoſtium eum adire voluit, ſpeculaturum, quid ibi rerum ageretur. Idque cum Pura puero ſuo comitatus feciſſet, & ad vltimas excubias perueniſſet, audiuit quendam ex hoſtibus commilitoni narrantem ſomnium, quod ſibi oblatum eſſet, panem ſcilicet hordeaceum toſtum ſe vidiſſe, qui per caſtra Midianitarum volutus ad tentorium peruenerit, illudque euerterit. Vbi per *tentorium* nonnulli illud, quod imperatoris, qui toti exercitui praeerat fuerit, intelligunt. Sed an in iſto Midianitarum, qui pluribus regibus parebant, exercitu, ſummus aliquis imperator, ſeu dux belli fuerit, adhuc dubitari poſſet. Alii itaque ſingularem numerum pro plurali poſitum, putant. Alter, cui ſomnium narrabatur, interpretationem ſubiecit, nihil aliud eo ſignificari, affirmans, quam Midianitas cum vniuerſis caſtris ſuis a Deo in manus Gideonis traditos. Vnde coniector iſte illud ſciuerit, non additur; quod tamen FLAVIVS IOSEPHVS ſibi deprehendiſſe viſus eſt, dum Midianitam illum, qui alterius ſomnium interpretabatur, ita loquentem aut philoſophantem potius, inducit: *πᾶν τὸ σπέρμα τὸ καλούμενον κρίθινον, εὐτελέστατον ὁμολογεῖσθαι τυγχάνειν· τοῦ δ' ἀσιανοῦ παντὸς τὸ ἰσραηλιτῶν ἔθνος ἰδεῖν νῦν ἀτι-*

μότε-

μότερον γεγεννημένον, ὅμοιον δὲ τῷ κατὰ κριθὴν γένει· καὶ τὸ δοκεῖν τοῖς Ισραηλίταις νῦν μεγαλοφρονεῖν, τοῦτ᾽ ἂν εἴη γεδεὼν, καὶ τὸ σὺν αὐτῷ στρατιωτικόν· ἐπεὶ οὖν τὴν μάζαν φῂς εἰδεῖν τὰς σκηνὰς ἡμῶν ἀνατρέπουσαν, δέδια μὴ ὁ θεὸς γεδεῶνι τὴν καθ᾽ ἡμῶν νίκην ἐπινένευκε· *inter omnes fruges hordeum est sine controuersia vilissimum, & inter omnes gentes Asiaticas non facile reperias viliorem, quam hodie sunt Israelitae, vt merito conferri possint hordeo: deinde magnanimitatem inter Israelitas esse, Gideonem & eius militem. Ergo, quia dicis, te vidisse illam massam, tentoria nostra subuertentem, vereor, ne Deus Gideoni triumphum de nobis concedat; antiquitat. iudaic. lib. V. cap. VIII. pag. 154.* Ita IOSEPHVS, non alio fundamento, quam coniectura longe incertissima, innixus. Mihi certum exploratumque videtur, vt somnium vni Midianitarum diuinitus oblatum fuit, ita & eius interpretationem alteri eadem ratione subministratam. Qua de re non dubitabit, qui secum cogitat, eodem tempore, quo Gideon adfuit, contigisse, vt alter somnium narraret, alter illud interpretaretur. Sine singulari enim Numinis directione id ita euenire non potuit. Gideonis autem non tam ex somnio, quam ex eo aucta est fiducia, quod ex sermone eius, qui somnium interpretabatur, intelligeret, iam terrorem diuinitus Midianitarum animis immissum. Deum itaque adorauit, non amplius de victoria dubitans, & ad suos reuersus, trecentos illos, quos selegerat, in tria agmina diuisit, quid ab iis fieri vellet, significans. Quisque autem militum praeter viaticum gestabat cornu, & vacuas vrnas, & lampadas in vrnis. Ita instructi cum ad hostium castra accessissent, cornibus seu tubis canere coeperunt, collisasque confregerunt vrnas, faces sinistris praeferentes, & subinde inclamantes: *Gladius Iehouae* & *Gideonis*. Principium erat mediae vigiliae, cum hoc modo pugnare inciperet Gideon. Solebat enim nox apud Ebraeos in tres partes diuidi, quarum singulis suae vigilum custodiae assignabantur, cumque noctis aeque ac diei duodecim essent horae, singulae vigiliae seu custodiae quatuor horis absoluebantur. Media itaque vigilia duas habuit horas ante mediam noctem & duas post eam. Hoc res ipsa docet, & confirmant Ebraeorum doctores, R. SALOM. IARCHI, R. LEVI BEN

GERSON,

GERSON, aliique ad *h. l.* In aliam quidem prorsus sententiam it IOSEPHVS SCALIGER, totum *νυχθημέρυ* interuallum apud iudaeos in quatuor partes diuisum, contendens, vt אשמורת התיכונה seu vigilia media, interuallum a media nocte ad orientem vsque solem denotauerit, sed ex instituto hanc sententiam refellit IOANNES CLERICVS, ad *iud. cap. VII. verſ. 19.* Statim vero, ac trecenti isti Israelitae ea, qua diximus, ratione tubis clangere ac vociferari coeperunt, terror panicus Midianitas occupauit, ortaque inter ipsos hinc inde prae metu discurrentes summa confusione, in mutua vulnera caedesque ruebant, totisque in castris nihil aliud, quam caedes & fuga erat. Solo itaque cantu strepituque vicere Israelitae: falsumque est, quod IOSEPHVS dicit: *ὁρμῆσαι μετὰ τῶν λαμπάδων καὶ νικᾶν θεῦ βοηθήσαντος* *impetum fecisse cum facibus, & vicisse, Deo iuuante.* Excitati tum Israelitae ex tribubus Naphtali, Aser & Manassch, qui fugientes Midianitas persequerentur, Ephraimitae autem a Gideone moniti aquas ad Bethbaram vsque & Iordanem occuparunt, ne qua illis transitus ad elabendum pateret. Capti etiam ab Ephraimitis atque interfecti sunt Orebus atque Zeebus, qui, licet duces Midianitarum vocentur, videntur tamen & ipsi aeque ac Zebachus ac Zalmuna, inter eorum reges referendi. Dum vero Gideon ad hostes vlterius persequendos Iordanem traiecerat, Ephraimitae, vel eorum legati capita duorum principum seu regum, quos interfecerant, ad eum deferentes, cum illo acriter, quod ad primum in hostes aggressum eos non euocasset, expostulabant: quos Gideon verbis humanissimis deliniuit, non minorem illorum gloriam esse, ob duces Midianitarum interfectos significans, quam reliquorum Israelitarum, quos ad bellum Midianiticum euocauerat. Sine mora itaque ad hostes persequendos pergens, per Scenitarum regionem profectus, Karkore, vbi castra posuerant, secure agentes, nec mali quicquam metuentes deprehendit, eosque aggressus in fugam vertit, Zebacho atque Zalmuna regibus eorum captis. Tum ad suos reuertens Succothanos & Penuelitas graui supplicio affecit, his quidem interfectis & turri eorum destructa, illorum autem senioribus vna cum spinis & tribulis trituratis, quod sibi suisque hostes persecuturis, commeatum negassent. Quod quidem nonnullis crudele nimis atque durum supplicium videtur: at aliis minime iniustum, cum

impium profecto facinus fuerit, & nefarium, quod Succothani & Penuelitae fratribus post tantam victoriam commeatum denegauerint, saltem ex metu, ne hostes aliquando redirent. Responsio praeterea, quam Gideoni aut eius legatis dederant, cum manifesta Numinis irrisione & blasphemia quadam coniuncta erat, poenamque grauissimam promerebatur, quam merito Gideon, magistratus munere fungens, illis infligere poterat. conf. IOAN. BRENTIVS, ad *b. l.* Tandem & Zebachum ac Zalmunam, Midianitarum reges, quibus hactenus pepercerat, vt Succothanis & Penuelitis eos ostendere posset, interfecit. Videtur equidem vitam illis conseruaturus fuisse, si fratres eius non interfecissent, dum, *viuit Iehouah,* inquit, *si viuos seruassetis eos, non occisurus fuissem vos.* Quod quo iure Gideon facere potuerit, disputari solet. Mihi vero praeferenda illorum videtur sententia, qui verba Gideonis ita capiunt, quod crudelitatem saltem illis exprobret, significetque, non posse de iniuria sibi illata conqueri, siquidem eadem experiantur, quae ipsi in principes Israelitarum viros designauerant.

* Grato animo agnoscentes Israelitae beneficium a Deo per Gideonem in se collatum, regnum illi posterisque eius haereditario iure detulerunt. *Dominare,* inquiunt, *nobis tu, filiusque tuus & nepos, quandoquidem nos liberasti e manu Midianitarum.* FL. IOSEPHVS hoc ita accipit, ac si iudicis deponere munus voluerit Gideon, sed Israelitarum precibus coactus idem retinuerit. Γεδεὼν δὲ, inquit, *τὴν ἀρχὴν ἀποθέσθαι βουλόμενος βιασθεὶς ἔσχεν αὐτὴν ἐπ' ἔτη τεσσαράκοντα. antiqu. iud. lib. V. c. VIII.* Verum de regia potestate ad posteros quoque Gideonis transmittenda, non de officio iudicis, hic sermonem esse, clarissima sacri scriptoris verba docent. Nec retinuisse munus, quod deponere voluerit, sed oblatum repudiasse dicitur. Etsi vero in Israelitis animi grati studium laudandum sit, consilium tamen regem sibi constituendi non omni culpa caruisse, patebit ex iis, quae in sequentibus, cum de Saule verba faciemus, dicentur. Idque cum intelligeret Gideon, rectissime oblatam hancce dignitatem repudiauit. Non aeque circumspecte idem se gessit, cum ex inauribus, quas ceu partem spolii ab Israelitis postulauit, ephodum confecit, idololatriae hoc ipso occasio-

casionem praebens: qua de re deinceps ex instituto. Mortuo tandem in summa senectute Gideone, Israelitae & ad pristinos mores reuersi sunt, & ingratum etiam erga Gideonis posteros ostenderunt animum.

*** Praeter vxores plures, ex quibus septuaginta filios suscepit, pellicem quoque seu concubinam habuit Gideon, Sichemi habitantem, quae Abimelechum illi peperit. Hic magna imperandi cupiditate flagrans, primo matris suae consanguineos, tum horum opera reliquos Sichemitas in partes suas pertraxit. Nec πρόφασις improbis consiliis deerat. In suspicionem regni affectati fratres suos adducebat; & hinc concludebat, satius esse, vni, quam septuaginta dominis, parere. Addebat, Sichemitas ob matrem suam arctiori sanguinis vinculo secum iunctos esse: *recordamini vero, me esse ex ossibus & carne vestra.* Nec difficile erat, homines ad res nouas propensos hac ratione permouere. Vltimum argumentum cumprimis placebat. Quod sacer scriptor his verbis innuit: כי אמרו אחינו הוא *quia dicebant, frater noster est.* Recte hoc obseruatum R. ISAACO ABARBANELI ad *h. l.* Obstare hisce ausibus maxime videbantur septuaginta fratres. Hos ergo, quae breuissima ad imperium secure possidendum via homini improbo visa, e medio tollere decreuit. Dederant ei Sichemitae septuaginta argenteos ex aede Baal-Berith, quibus conduxit homines ad quiduis audendum, adeoque & ad tantum perpetrandum scelus paratos. Vocantur a sacro scriptore: אנשים ריקים ופחזים *homines otiosi & petulantes*, quod chaldaeus transfert: גברין כריקין ונסירין. Iuxta R. DAVID KIMCHIVM ad *h. l.* per פחזין eiusmodi inutilia terrae pondera intelliguntur, quibus nulla certa sedes, sed qui agros siluasque pererrant, ex rapto viuere sueti. Quare & de Abimelecho dici poterat, quod de Catilina SALLVSTIVS dixit: *omnium flagitiosorum atque facinorosorum circum se, tanquam stipatorum cateruas habebat*, de *bello Catilin. cap. XIV.* Sceleri exequendo occasionem suppeditabat conuentus solennis fratrum, aut iusta parenti persoluentium, aut de futuro rerum statu consilia capientium; vt non sine ratione suspicatur R. ISAAC ABARBANEL, ad *h. l.* Interfecti itaque omnes sunt, Iothamo excepto,

 qui

qui inter Gideonis filios natu minimus fuit, & primum ſe abdidit, deinde fuga ſibi conſuluit. Execrandum illud fuit Abimelechi facinus, nec inuſitatum tamen, ſed ab aliis ſubinde tyrannis frequentatum, vt pluribus docui in *ſpecimine prudentiae ciuilis rabbinicae, ſeu R. Iſaaci Abarbanelis diſſertatione de principatu Abimelechi, obſeruationibus illuſtrata, cap. III. §. V. pag. 42. ſeqq.* Facinore tam immani perpetrato, nihil aliud ſupereſſe videbatur, quam vt regni habenas capeſſeret. Conuenerunt itaque Sichemitae, quibus ſe vniuerſa domus Millonis iunxit, vt eum ſolenni quadam ratione regem declararent. Locus, in quo iſta peracta, vocatur אלון מצב אשר בשכם hoc eſt, ſi nonnullos audias, *planities ſtatuae*, ſeu campus, in quo ſtatua aut lapis, aut ſimile quid fuit, *prope Sichemum.* Ita cum chaldaeo paraphraſte R. LEVI BEN GERSON, R. SALOMON IARCHI, aliique. Sed cum אלון etiam *quercum* aut *quercetum*, vox autem מצב nunquam *ſtatuam*, ſed *Eſa. XXIX. 3. vallum, ſeu aggerem* ſignificet, probabilior illorum videtur ſententia, qui ad quercetum, quod prope Sichemum fuit, aggerem congeſtum putant, in quo velut in ſuggeſtu conſtitutus Abimelech populum oratione commoda deliniire potuerit. An vero Abimelechus vnctus ſit? quaeri ſolet. Scriptor ſacer tantum dicit: וימליכו את אבימלך למלך *& conſtituerunt Abimelechum in regem.* Quia autem in apologo Iothami vnctionis mentio iniicitur, nonnulli inde, eum vnctum eſſe, colligunt. Confirmant eandem ſententiam LXX interpretes, verba ebraea ita reddentes: *ἐπορεύθησαν τοῦ χρίσαι τὸν Ἀβιμελὲχ εἰς βασιλέα.* Verum haec nondum eiusmodi ſunt, vt rem plane euincant. Diſſentiunt & Ebraeorum magiſtri, ex quibus R. ISAAC ABARBANEL vel hoc ipſo, quod vnctus non ſit, probari poſſe, putat, eum pro vero Iſraelis rege non habendum. At, quicquid de vnctione ſit, quae etiam ſola, vt aliquis ſit rex legitimus, non efficit, Abimelechum pro rege legitimo Iſraelis non habendum eſſe, palam eſt. Primo enim non a toto populo Iſraelis, immo ne quidem ab integra aliqua tribu in regem electus eſt, ſed tantum a Sichemitis & Millonitis. Deinde nec approbatio diuina acceſſit. Vnde & cum morte eius principatus Ipſius deſiit. Tyrannus itaque potius fuit, quam rex, cuius characteres non inconcinne ſub ſpinae imagine a Iothamo expreſſi in eum

qua-

quadrant: quod & ABARBANEL inde probat, quia de eo dicitur: וישר אבימלך על ישראל *& principatum tenuit Abimelech ſuper Iſrael*; qua de re dictum in *ſpecimine prudent. ciu. rabbin. cap. X. §. I. p. 262.* Haec dum agebantur, Iothamus quoque, cui iſta nuntiata fuerunt, acceſſit, improbitatem pariter, ac ſtultitiam Sichemitis exprobraturus. Eodem die, quo Abimelechus rex conſtitutus fuit, hoc factum eſſe, valde eſt probabile. Montem Garizim conſcendit, forte ex loci, a quo dirae imprecationes denuntiari ſolebant, religione pondus ſermoni conciliaturus. Locum, in quo conſtitit, ita comparatum fuiſſe oportet, vt nec commode adiri potuerit, (ceteroquin ab Abimelechi aſſeclis ſtatim comprehendi potuiſſet,) ſimul tamen, vt a Sichemenſibus ibi congregatis vox eius audiri potuerit. Ad ipſum Iothami ſermonem quod attinet, apologo eleganti Sichemenſes edocuit, quidnam illis ſperandum ſit, qui homines indignos & ſe ipſos obtrudentes, dignis in imperio praeferant. Diuerſimode equidem viri docti hunc apologum explicant: ſed hisce immorari non lubet; cum abunde hac de re dictum ſit in *ſpecimine prudentiae ciuilis rabbinicae, &c. cap. V. §. VI. ſeqq. pag. 98. ſeqq.* Ad applicationem quod attinet, res ipſa docet, eum Abimelecho arrogantiam & temeritatem, Sichemenſibus animum ingratum exprobrare, & his poenas, quibus digni erant, praenuntiare. Haec elocutus Iothamus fuga ſe proripuit, Beerae toto triennio latitaturus, quamdiu & Abimelechus rerum ſummam tenuit. Nec enim vindictam Numinis aut ipſe, aut Sichemitae effugere potuere. Orta enim mox inter illos diſcordia, eo vsque proceſſit, vt abſente, neſcio, quam ob cauſam, Abimelecho, Sichemitae ab eo palam deficerent. Acceſſit Gaal, Ebedi filius, homo ad res nouas moliendas perquam aptus, qui cum fratribus Sichemum ſe recepit, & nutantes confirmauit, magisque ad Abimelechi iugum excutiendum excitauit. Oratione ad ſeditionem excitandam prorſus compoſita vſus, primo Abimelechum eiusque familiam contemtibilem reddere annititur, dum Sichemitas ita alloquitur: *quisnam eſt Abimelechus, aut quisnam Sichem, vt ei ſeruiamus? &c.* Obſcura equidem multis haecce & ſequentia verba viſa: vnde & diuerſimode explicari ſolent. Mihi R. ISAAC ABARBANEL

haud inconcinne eorum ſenſum expresſiſſe videtur, qui huc redit: *Quis eſt Abimelech?* homo profecto abiectus: *quae vero vrbs Sichem?* vrbs illa magna & potens: num hanc illi ſeruire oportet? *Nonne ipſe filius Ierubaalis? & Zebul eſt praefectus eius?* Num iſti adeo praeſtantes viri ſunt, vt hisce ſeruire debeatis? Quod vero ſequitur: *ſeruite viris e Chamore,* hoc ita capio: Quod ſi nihilo ſecius vobis placeat, ſeruire Abimelecho, ſeruite illi cum ignobilibus ſeruis veſtris, viris Chamoris, patris Sichemi reſiduis: id vobis non inuidebo: *at cur nos*, qui non tam humili & abiecto animo ſumus, *ei ſeruiremus?* Ita ergo cum Sichemitarum animos contra Abimelechum irritaſſet, homo callidus, mox apertius, quid in votis haberet, prodit, dum ſe ducem illis, qui contra Abimelechum inſurgere vellent, offert: *Vtinam hic populus eſſet in manu mea! remouerem certe Abimelechum.* Quod ſequitur: *tum dixit Abimelecho: auge exercitum, & egredere;* R. LEVI BEN GERSON ita intelligit, ac ſi Gaal ad populum locutus eſſet, eumque incitaſſet, vt his verbis: *auge exercitum tuum, & egredere,* Abimelechum ad bellum prouocaret. R. DAVID KIMCHI autem putat, Gaalem hominem iactabundum Abimelechum abſentem per figuram rhetoricam allocutum eſſe: auge exercitum tuum, egredere ad proelium, experieris me virum eſſe. Sic & LXX interpretes: *καὶ ἐρῶ πρὸς αὐτὸν, & dicam ad illum.* Sed rectius mea opinione ſentiunt, qui verba haec ita reddunt: *& dictum eſt,* ſeu *& dixit,* (quispiam) *Abimelecho, auge exercitum &c.* vt ſenſus ſit: nuntiatum Abimelecho eſſe, quid Sichemitae & Gaal molirentur, nihilque aliud ei relictum, quam vt in armis omnem ſpem poneret. Nuntiatum equidem iam antea Abimelecho fuerat, quo erga illum animo eſſent Sichemitae: ſed, cum ille vtroque nuntio parum commoueri videretur, Zebul vrbis princeps, idemque Abimelechi praefectus, qui palam Gaali ſe opponere auſus non eſt, clam Abimelechum denuo de omnibus certiorem reddidit, & conſilium de Sichemitis per inſidias opprimendis ſuppeditauit. Quod & vtrique ex voto ſucceſſit, victo profligatoque cum Sichemitis Gaale, immo a Zebule, ex vrbe cum fratribus expulſo. Interea Abimelechus, qui vrbe Sichem nondum potitus erat, Arumae cum exercitu conſederat. Sichemitae vero, Abimelechum expulſo Gaale, forte placatum exiſtimantes, poſtero die ad opera ruſtica oppido

pido egrediebantur: quos iterum per inſidias aggreſſus magna clade affecit, ſtatimque oppidum per integrum diem oppugnat, expugnatumque ſolo aequat. Id cum בעלי מגדל שכם *domini turris Sichem* audiuiſſent, qui non meliora ſibi fata pollicebantur, in arcem Bethel-Berithi ſe receperunt. R. LEVI BEN GERSON per *dominos turris Sichem* magnates vrbis intelligit, qui eo tempore, quo vrbs capta & deleta eſt, non fuerint praeſentes: nec procul hinc abit R. DAVID KIMCHI. Alii quidem aliter. Mihi probabile videtur, oppidum ſeu vicum fuiſſe, in agro Sichemitico, in quo cum & turris fuerit, incolae eius בעלי מגדל שכם *domini ſeu ciues turris Sichem* dicti ſunt. Cum vero locus ille munitus non eſſet, incolae eius in *arcem* aedis Dei Berith, ſeu Baal-Berith, quod idolum eo tempore Iſraelitae colebant, ſe receperunt. Vox צריח obſcurior equidem eſt; ſed conſentiunt in eo plerique etiam ex Ebraeis, ea propugnaculum ſignificari. Solebantque templa & loca ſacra munimentis cingi. Ex ligno autem hocce propugnaculum fuiſſe oportet, cum fuerit combuſtibile. Lignis enim ab Abimelecho admotis & incenſis conflagraſſe, hominibus omnibus, qui eo ſe receperant, eadem flamma conſumtis, conſtat. Tum ad Thebetſum vrbem progreſſus Abimelechus, quae cum Sichemitis contra eum conſpiraſſe videtur. Dum vero turrim munitam, quae in medio vrbis erat, & in quam incolae ſe receperant, oppugnat, mulier *fragmentum molae*, פלח רכב *κλάσμα ἐπιμύλιον*, vt LXX habent, in caput eius deiecit, eique cranium fregit. Lethali itaque vulnere ſe ictum videns, ab armigero ſuo interfici voluit, ne diceretur a muliere ſe interfectum, quod & impetrauit. Sic dignum ſua crudelitate vitae exitum tyrannus ſortitus eſt, & Iothami imprecationibus euentus reſpondit.

§. X.

Tum Thola, ex tribu Iſſchar oriundus, * & poſt eum Iairus ex tribu Manaſſe, ** Iſraelitis praefuerunt. Poſt Iairi obitum in veterem impietatem prolapſos, Ammonitis & Philiſtaeis per octodecim annos caſtigandos Deus tradidit. Hinc ſapientiores facti & ad officia reuerſi, duce Iephta, viro fortiſſimo,

tissimo, hostes vincunt.*** Quae victoria quo minus sibi aeque ac reliquis laeta esset, Iephta ipse, voto inconsiderate prolato, effecit.* Hinc Ephraimitae quoque, liuore aut ambitione ducti, gloriam sibi praereptam aegre ferebant, sed suae temeritatis mox dederunt poenas grauissimas iustissimasque.** Atque tum rursus pacate atque tranquille vixerunt Israelitae sub Ebzone, Elone & Abdone, qui se inuicem excipientes iudicum munere functi sunt.***

* Thola hic filius dicitur Phuae, Dodonis filii, ex tribu Isaschar. Ita namque res se habet iuxta textum ebraeum. Vulgatus autem interpres, verba ebraea ita transferendo: *Surrexit dux in Israel, Thola, filius Phua, patrui Abimelech, vir de Isaschar*; duplicem errorem commisit; dum primo pro eo, quod in ebraeo est: *ad saluandum Israelem*, posuit: *dux in Israel*; deinde, dum nomen דודו pro appellatiuo habet, quod tamen hic rectius pro proprio habetur. Patruus namque Abimelechi, seu frater Gideonis, non potuit esse ex tribu Isaschar, cum Gideon esset ex tribu Manasseh. Defendere equidem versionem vulgatam nititur NIC. SERARIVS, sed ei respondet SEB. SCHMIDIVS, ad *iud. cap. X. quaest. I. pag. 974.* Ceterum, licet bella, quibus tum vexati sint Israelitae, non commemorentur, recte tamen dicitur, Tholam exortum *ad saluandum Israel.* Nunquam enim non contra vicinorum insultus & molitiones defendendi erant Israelitae, licet forte in bellum apertum & memorabile non eruperint. Cum per viginti annos iudicis officio Thola functus esset, obiit.

** De Iairo Galaadite nihil aliud memoratur, quam quod triginta ei fuerint filii, totidemque vrbes in terra Galaaditide, quae *villae Iairi* dictae sunt. Diuersum hunc Iairum ab eo esse, qui *Num. XXXII. 41.* & *Deut. III. 14.* commemoratur, res ipsa docet. Nec credibile, Iairum, qui tempore Mosis vixit, post Gideonis aetatem adhuc in viuis fuisse. Probabile autem videtur, Iairum hunc iuniorem, qui ex posteris prioris fuit, villas a Iairo seniori captas, & deinde amissas, iterum recuperasse, & nonnullas eis adiecisse, vt adeo nomen

nomen חוות יאיר *villae Iairi*, quod iisdem a Iairo seniore datum, a Iairo iuniori renouatum sit. Interdum nomen illud חוות יאיר *villae Iairi*, ita accipitur, vt omnes Basanitidis vrbes complectatur. Et tum sexaginta Iairi villae memorantur, vt *I. reg. IV. 13. Ios. XIII. 30.* conf. & *Deut. III. 14.* Quod si obseruetur, conciliare facile licet, quae inter se pugnare videntur. conf. IOAN. CLERICVS, ad *iud. X. 4.* NIC. SERARIVS Iairum huncce, de quo nobis sermo est, etiam Bedan dictum, putat. Certe Bedan inter iudices *I. Sam. XII. 11.* commemoratur, etsi in libro iudicum nulla eius fiat mentio. At per Bedan Simsonem potius intelligendum, recepta fere Ebraeorum est sententia, cui & SEBAST. SCHMIDIVS suffragatur, ad *iudic. cap. X. quaest. II. pag. 977.* Qua de re & in sequentibus dicetur. Per annos XXII officio iudicis Iairus functus est.

*** Mortuo Iairo ad pristinos mores reuersi Israelitae Baalim & Astaroth, Syrorum, Sidoniorum, aliarumque gentium vicinarum Deos coluerunt. Quamobrem ad iram concitatus Deus, eos iterum grauissime puniuit, atque in manus Philistaeorum atque Ammonitarum tradidit, vt ex vna parte ab his, ex altera ab illis vexarentur. Atque ad Ammonitas quidem quod attinet, praetermittendum non est, quod scriptor sacer dicit: *& confringebant, conquassabantque filios Israelis* בשנה ההיא *in anno isto:* שמנה עשרה שנה *octodecim annos omnes filios Israelis, qui in transitu Iordanis in terra Emoraei, qui (olim erat) in Gileade.* Diuersimode haec verba exponi solent. Nonnulli verba *in anno isto*, referunt ad annum, quo Iairus mortuus est, vt R. SAL. IARCHI. Alii verba ita capiunt: *ab anno isto*, vt sensus sit: *ab isto anno* inchoasse oppressionem & per octodecim annos durasse. IM. TREMELLIVS, & cum illo alii ipsum annum decimum octauum intelligunt: *in anno isto, anno, inquam, decimo octauo.* Sic & IOANNES CLERICVS: *Eo anno, qui erat eorum imperii decimus octauus.* Mihi illorum se probat sententia, qui verba: *in anno isto*, ad traditionem Israelitarum in manus hostium a Deo factam referunt, vt sensus sit, statim eo ipso, quo Deus eos deseruit, & in hostium potestatem tradidit, anno, vehementer eos confractos & conquassatos ab Ammonitis fuisse, istamque oppressionem per annos

 octode-

octodecim deinceps durasse; conf. SEBASTIANVS SCHMIDIVS, ad *h. l.* Initium autem factum ab illis, qui trans Iordanem habitabant: quibus subactis, Ammonitae traiecto flumine etiam Iudae, Beniaminis & Ephraimi tribubus bellum intulerunt. In maximis itaque angustiis constituti Israelitae ad Deum se conuerterunt, auxilium contra hostes ab eo exposcentes. Deus vero ingrati prius animi crimen, lenitatemque ac inconstantiam illis, haud dubio per prophetam quendam, exprobrat, commemoratis gentibus, a quarum potestate eos liberauerat. Inter eas autem nominatur etiam מעון id est, אנשי מעון vt recte chaldaeus expressit, seu *Maonitae*, quorum alias nulla in scriptura iniicitur mentio. Vulgatus interpres sine vlla ratione pro Maon *Cananaei* habet, quem frustra Romanenses quidam defendere annituntur. Nec soluunt, sed secant hunc nodum, qui textum ebraeum hic corruptum esse, & pro Maon *Midian*, vel alia ratione legendum censent. Sed nihil obstat, quo minus Maon sit nomen viri, qui auctor fuerit gentis ab illo postea denominatae, quaeue illis, qui hostilem erga Israelitas demonstrarunt animum, se adiunxerit. Nec mouebit quenquam, quod de Maonitarum erga gentem ebraeam insultibus alias nihil in scriptura legatur, namque nec Sidonios, quorum hic itidem fit mentio, Israelitis bellum intulisse, alibi legimus. Non enim omnia bella, quae vicini cum Ebraeis gesserunt, in scriptura sacra commemorantur, nec id necesse erat. Cum autem non ex instituto, sed velut in transitu gentes nominantur, a quarum potestate Ebraeos Deus liberauit, non necesse est, vt omnium iniiciatur mentio, sed liberum est auctori, nonnullas praetermittere, & eas, quas nominare commodum illi videtur, adducere. Vnde mirum nemini videri debet, quod memoratis hic Sidoniis & Maonitis, quorum alias nulla fit mentio, Moabitae contra ac Midianitae praetermittantur. Ceterum Israelitae ista peccatorum suorum exprobratione commoti, remotis idolis, ad meliorem mentem redierunt, verumque Deum, vt decebat, colere inceperunt, quo ipso & placatum eum propitiumque sibi habuerunt. Congregatis tum vtrinque exercitibus, Gileaditarum principes de duce saltem copiis suis praeficiendo soliciti erant: tandemque Iephtaeus, vir spectatae virtutis & fortitudinis, placebat omnibus. Filius is erat Gileadi, quem ex meretrice, seu muliere peregrina, quam

non

non iustae vxoris loco habebat, susceperat. Hinc a fratribus ex domo paterna expulsus, & ab omni hereditate exclusus erat. Quod licet non sine omni iuris specie factum esset, cum lege Mosaica liberi ex peregrina muliere suscepti ab hereditate paterna excludantur, dubium tamen non est, quin fratres Iephtae inhumanius, quam decebat, se erga illum gesserint, & odio potius & inuidia, quam legis religione inducti, eum cum ignominia quadam expulerint. Legenda, quae fuse hac de re disputat SEBAST. SCHMIDIVS, in *iud. cap. IX. qu. III. pag. 1041. seqq.* Iephta itaque, in terram Tobitidem se recepit, vbi se illi adiunxerunt, homines ריקים *vacui*, *otiosi*, *ἄνδρες κενοὶ*, vt LXX interpretes habent, nulli certo vitae generi addicti, & ad sequendam militiam mercenariam aeque ac latrocinia parati, vnde & vulgatus habet: *viri inopes & latrocinantes.* Neque tamen inde colligendum, Iephtam latrocinia exercuisse, vt ALPHONSVS TOSTATVS ABVLENSIS existimat, ad *iud. cap. XI. quaest. X. & XI.* immo ipse HVGO GROTIVS, *libr. III. de iure belli & pacis*, *cap. III. §. III.* quippe quod ex voce ebraea ריקים non sequitur. Et licet milites isti, qui ei se adiunxerunt, ad omnia fuerint parati, nondum sequitur, quod iis etiam ad latrocinia vsus sit. Probabilius itaque, Iephtam consensu magistratus eius loci, in quo degebat, contra hostes, qui Tobitidem incursionibus suis vexabant, ad illorum insultus reprimendos, & regionem istam defendendam, subinde expeditiones feliciter suscepisse, indeque bellicae virtutis acquisiuisse laudem. Eius itaque fama commoti Gileaditarum principes, cum exercitus ducem quaererent, summam illi detulerunt potestatem, quam & ea lege acceptauit, vt victis repressisque hostibus, summa rerum penes illum esset, in quod praeter principes seu seniores Gileaditarum, ipse quoque populus consensit. Imperator itaque constitutus, etsi statim vim vi repellere potuisset, Ammonitas tamen iniustitiae prius conuincere voluit, an hac ratione ab iniuriis Israelitis inferendis reuocari possent. Legatos itaque ad eos misit, causam belli, quod Ebraeis inferebant, exquirens. Ammonitarum rex respondebat, se venisse, vt sua repeteret, terram scilicet, quae inter Arnonem, Iabbokum & Iordanem esset. Quod vt recte intelligatur, & controuersiae huic, quam Ammonitae mouerunt, lux affundatur, obseruandum, regionem hanc, quae Amorrhaeo-

rum fuit, Israelitis tum cesſiſſe, cum Sichonem regem illorum viciſſent, qui Moabitis huncce tractum eripuerat. Ante Moabitas autem Ammonitae hancce terram poſſediſſe videntur: ceteroquin enim nulla iuris ſpecie rex Ammonitarum eam ſibi vindicare potuisſet. Hinc & FLAV. IOSEPHVS dicit: καὶ τῆς ἀμωραίας αὐτοὺς ἠξίου παραχωρεῖν, ὡς πατρῴας οὔσης ἀρχῆθεν, *poſtulatque, vt de regione Amoraea decederent, quae ad maiorum ſuorum ditionem pertineat; antiquit. iudaic. libr. V. cap. IX. pag. 158.* Iephta, miſsis iterum legatis, negabat, Ammonitarum regem iuſtam habere de ademta ſibi Amorrhaea conquerendi cauſam. Primo namque Israelitas, cum ex Aegypto egreſſi eſſent, terram Canaan a Deo ſibi conceſſam, occupaturi, nec Moabitidem, nec Ammonitidem, ſeu terram, quam reuera Ammonitae & Moabitae tum poſſidebant, inuaſiſſe. IOSEPHVS hoc ita exprimit: ἀποκρινόμενος δὲ ὁ Ἰάφθας, ὡς οὔτε τῆς ἀμωραίας τοῖς προγόνοις αὐτῶν εὐλόγως ἐγκαλοῦσι, χάριν τε μᾶλλον τῆς ἀμμανίτιδος αὐτοῖς ἔχειν ὀφείλουσι παρεθείσης· δυνατὸν γὰρ μωυσεῖ καὶ ταύτην λαβεῖν. *Contra Iaphtes negabat, eum merito queri de ademta quondam Amorrhaea, ſed magis gratiam debere pro Ammonitide relicta; potuiſſe enim Moſen & illam occupare; loc. cit.* Deinde ad Amorrhaeam quod attinet, Israelitas a Sichone Amorrhaeorum rege transitum petiiſſe, quem cum non tantum denegaſſet, ſed arma Israelitis oppoſuiſſet, ab hisce etiam victus & debellatus eſſet, agros eius adeoque & Amorrhaeorum, iure meritoque illis in poſſeſſionem ceſſiſſe. Cum vero iſtud inſuper iuſſu, auctoritate & auxilio veri Dei geſtum ſit, eo minus Israelitas peccaſſe, Amorrhaeorum regionem ſibi vindicando; quemadmodum haud dubio Ammonitae exiſtimaturi ſint, quae a Chamoſo, Moabitarum pariter ac Ammonitarum idolo illis poſsidenda tradita ſint, optimo ſe tenere iure. Addit porro, ſi quis eo tempore, cum terram illam occuparunt Israelitae, eandem ſibi vindicare potuiſſet, Balakum eum fuiſſe, Moabitarum regem, cum Moabitis eam Amorrhaei eripuiſſent, vt antea dictum. Hoc vero tacente, nihilque iuris in eam ſibi aſſerente, nullam profecto, vt hoc faciant, cauſam habere Ammonitas, etſi ante Moabitas terrae iſtius poſſes-

possessores fuerint. Tandem ad haec omnia accedere, quod iam per trecentos annos Israelitae hanc regionem possideant, quam adeo, si reliqua omnia nihil euincerent, vel praescriptionis iure sibi vindicare possent. Ita rectissime argumentisque praegnantissimis Israelitarum causam egit Iephta; conf. HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis*, *libr. II. cap. IV. §. II.* Ab occupatione equidem istius terrae vsque ad tempus, quo haec inter Iephtam & Ammonitas acta sunt, non CCC, sed tantum CCLXIV anni elapsi sunt, iuxta calculum IAC. VSSERII in *annalibus pag. 34.* quanquam alii aliter rationes hic subducant, vt videre licet apud CHRISTIAN. SCHOTANVM, *biblioth. histor. sacr. veter. testam. tom. II. pag. 470.* Sed, cum longe frequentissimum sit, annorum quorundam non habere rationem, vt numero rotundo efferri queant, nihil hic occurrit, quod reprehendi debeat. Aequissima cum essent, quae regi Ammonitarum Iephta proposuit, ille tamen his locum non reliquit; vnde Iephta collectis ex Gileaditide & Manassitis, copiis, & voto pro victoria Deo nuncupato, Ammonitas aggressus est, iisque victis, vrbes, quas Israelitis eripuerant, ab Aroer vsque ad Minnitham, numero viginti, iterum occupauit. Eum in modum repressi Ammonitae, Israelitis autem reddita pax est, atque libertas.

* De voto Iephtae varia disputari solent, inter quae eminet vexata satis quaestio, an filiam suam immolarit? Iudaei pariter ac christiani in diuersas hic abeunt partes, nonnullis id affirmantibus, negantibus aliis. Inter priores sunt FLAV. IOSEPHVS, *antiquit. iudaic. lib. V. cap. IX.* IONATHAN paraphrastes, R. SAL. IARCHI, ad *h. l.* & inter ecclesiae veteris doctores IVSTINVS martyr, vel quisquis auctor est, *quaestionum ad orthodoxos*, *quaest. XCIX.* CHRYSOSTOMVS, *homil. de Iephta*, HIERONYMVS, *epist. XXXIV.* ad *Iulian.* AVGVSTINVS, ad *h. l. quaest. XLIX.* aliique. Ex recentioribus praeter multos alios in hanc sententiam ingressus est, eamque singulari diatribe de *voto Iephtae*, defendit LVDOVICVS CAPPELLVS, quod & ex nostratibus fecit AVG. PFEIFFERVS, cuius itidem peculiaris de hoc argumento extat exercitatio, quae septima est inter eas, quae *dubiis* eius *vexatis* sunt additae, *pag. 154. seqq.* conf. & NATALIS ALEXANDER, *hist. eccles. vet. testam.*

aetate mundi IV. differt. XIX. pag. 55. feqq. Inter pofteriores R. DAVID KIMCHI, & R. LEVI BEN GERSON, ad *h. l* R. SAL. BEN MELECH, & ex chriftianis DANIEL HEINSIVS, THEODORVS HACKSPANIVS, SAL. GLASSIVS, IOANNES CLERICVS, aliique quam plurimi. Et offerunt fane fe vtrinque difficultates maximae, vt, quamnam alteri praeferre fententiam debeas, merito dubites. Res omnis fere ad fenfum verborum, quibus votum fuum Iephta concepit, redit. Quod enim vouit, hoc etiam feciffe, diferte dicitur. Verba autem, quibus votum concepit, ita fe habent: *fi Ammonitas in manum meam tradideris, quicquid egreffum fuerit mibi obuiam e foribus domus meae, cum ab Ammonitis incolumis redibo, id erit Iehouae, atque in holocauftum offeram.* Vbi quidem, qui immolatam Iephtae filiam, contendunt, phrafin illam, לקראת *in occurfum alicuius ire*, cumprimis vrgent, quippe quae in fcriptura facra tantum de hominibus adhibeatur: indeque porro concludunt, mentem Iephtae fuiffe, fi homo, quicunque fuerit, fibi ab Ammonitis re feliciter gefta reuerfuro, primum obuiam egreffurus fit, fe illum Deo immolaturum. Ita vero Iephtae aliquid tribuunt, quod illi in mentem veniffe, ab omni prorfus abhorret verofimilitudinis fpecie. Cur enim homo ebraeus, idemque legum Mofaicarum non prorfus, vt credere par eft, ignarus, homines potius, quam animalia bruta, Deo in facrificium deftinauit? praefertim, cum ignorare non poffet, humana facrificia Deo neutiquam grata effe, immo Deum eiusmodi crudelitatem vel maxime abominari. Licet autem concedamus, phrafin illam, *in occurfum alicuius, feu obuiam alicui ire*, ceteroquin de hominibus vfurpari, deque iis etiam, qui animo obuiam eundi egrediuntur, magis proprie adhiberi, non tamen video, quid obftet, quo minus etiam de animalibus brutis vfurpari queat, in quibus etfi intentio defit, illis tamen, qui in eadem via conftituti funt, quam & illa ingrediuntur, itidem occurrunt. Fierique potuit, vt boum & ouium greges Iephta aleret, qui, fi illi obuiam facti effent, fplendida inde facrificia Deo offerre potuiffet. Frigidum eft, quod nonnulli excipiunt, cum dicatur, *e foribus domus meae*, non probabile effe, ex domo tanti herois animalia facrificiis apta, boues ouesque egreffuros. Quafi vero fub voce domus etiam non comprehendi poffint ftabula,

ſtabula, nec notum eſſet, principum virorum diuitias apud gentes orientales in pecudum gregibus maxime conſtitiſſe. Fruſtra etiam hi vrgent, non poſſe animalia, quae alias Deo offerri ſolent, intelligi, cum plane ſingulare quid voueat Iephta. Vnde enim hoc probabunt? Sed reliqua, quibus votum Iephta concepit, verba conſideremus: *id erit Iehouae*, inquit, *atque in holocauſtum offeram.* Vides, inquiunt, qui Iephtae filiam immolatam volunt, hic tantum ſacrificii fieri mentionem. In ſacrificium itaque oblata eſt Iephtae filia: cum, vt vouerit, ita feciſſe diſerte dicatur. Reſpondent, qui ſecus ſentiunt, particulam ו in poſteriori membro non copulatiue, ſed disiunctiue, accipiendam, quod interdum fieri ſolet, vt *Geneſ. II. 6. Exod. I. 10. XII. 5.* alibique. Vt adeo ſenſus verborum Iephtae ſit: *aut erit Iehouae, aut offeram illud in holocauſtum*; h. e. aut conſecrabitur Iehouae, & cultui diuino dicabitur, vt perpetuo ſeruiat domino, ſi ſcilicet homo ſit, aut immolabitur, ſi ſcilicet ſit animal, quod ex lege immolari poſſit; conf. R. DAVID KIMCHI & R. SALOM. BEN MELECH, ad *h. l.* itemque SALOMON GLASSIVS, *philolog. ſacr. lib. IV. tract. I. obſeruat. VII. pag. 688.* Quae hic regerunt, qui contrariam ſententiam defendunt, non magni momenti ſunt. Significationem enim copulatiuam particulae ו eſſe ſolenniorem, a qua non temere diſcedendum ſit, lubens concedo: ſed ſimul, hic cauſam iuſtiſſimam praegnantiſſimamque eſſe, cur disiunctiua ſignificatio praeferenda ſit, contendo. Quodſi vel maxime etiam vis particulae copulandi retineatur, ſenſus tamen hic erit: *quicquid ex foribus domus meae egresſum fuerit, Deo ſacrificabo*, ſi ſcilicet animal fuerit, quod Deo offerri in ſacrificium poſſit. Aliter hominem ebraeum, rationisque compotem cogitaſſe, vix eſt credibile. Interim fateor, inconſiderate egit Iephta, dum ita votum, generatim ſine vlla expreſſa reſtrictione concepit: praeſertim, cum accedente deinceps ſuperſtitione, exiſtimauit, ſe voti religione teneri, cum filia occurriſſet, eamque cum immolare non poſſet, Deo tamen conſecrandam cenſuit. Atque hinc & illa diiudicari quaeſtio poteſt, quae a nonnullis mouetur, & de qua fuſe NICOL. SERARIVS ad *h. l.* diſputat, an & quousque Iephta voto hocce peccauerit. Equidem, ſi hominem, qui primus occurriſſet, ſe Deo in ſacrificium oblaturum vouiſſet Iephta, ipſo hocce voto magno

ſe

se obstrinxisset scelere. Sed cum nunquam mihi persuadere queam, tam omnis rationis expertem fuisse Iephtam, vt eiusmodi quid animo conciperet, votum quidem in se spectatum vitio caruisse, existimo: inconsiderate tamen & praecipitanter erat prolatum, eo quod inter homines & bruta nullum fecisset discrimen. Et hactenus etiam Deo non fuit ingratum, cum in veteri testamento vota rite concepta diuini cultus partem constituerint: etsi inde neutiquam sequatur, voto isto Iephtam victoriam ab Ammonitis impetrasse, quod NIC. SERARIVS vult ad *b. l.* Non enim ad aliquid promerendum, sed ad animum gratum declarandum hocce votum spectabat: quorsum & ceteroquin vota eucharistica comparata esse solebant. Sed dispiciendum nunc porro, quo pacto Iephta votum suum exsoluerit. Victis nimirum repressisque Ammonitis, cum Mitspham domum suam reuerteretur, filia eius vnica tantam victoriam patri gratulatura, cum tympanis & tibiis, vt gentis seculique istius mos ferebat, ei obuiam egreditur. Quam dum conspexit, vestibus suis laceratis, *Ah! inquit, filia mea, me depressisti, esque inter eos, qui me conturbant, &c.* Errore scilicet aut superstitione ductus, cum generatim & sine vlla exceptione votum concepisset, existimauit, illud ad filiam extendendum. Cumque haud nesciret, filiam immolare nefas, putauit tamen, eam Deo consecrandam. Idque ex verbis voti, si stricte iis inhaerere vellet, sequebatur. Siue enim ea cum nonnullis disiunctiue capias, sub numero earum rerum, quae Deo consecrandae erant, filia comprehendebatur: siue tantum de sacrificiis locutus sit, sequebatur tamen, quae in sacrificium Deo offerri non poterant, alia ratione eidem consecranda esse. Ad minimum Iephta superstitione ductus ita existimabat. Scire equidem ex lege Mosaica poterat, aut debebat, homines Deo votos redimi posse, *Leu. XXVII. 3. 4. sqq.* Sed legum Mosaicarum forte non adeo peritus Iephta fuit: forte & ipsi sacerdotes eo tempore non fuere peritiores; fierique etiam potuit, vt eos non consuleret. Quicquid huius sit, summo dolore perfusus Iephta fuit, cum filiam primum sibi occurrere videret. Id rursus equidem in rem suam vertunt, qui eam immolatam volunt, non aliam, quam hanc tam immensi doloris causam esse potuisse, existimantes. At vti isti dolorem forte Iephtae paulisper exaggerant, quem magnum fuisse, non abnuo, ita causam eius

eius iustissimam habere sibi videbatur, quod omnis spes ex filia vnica prolem suscipiendi decollasset: dumque Deo consecrata seruare virginitatem debebat, reuera hoc perinde erat, ac si mortua esset. Et illa quidem voluntati patris non repugnabat. *Mihi facito*, inquiebat, *quod ex ore tuo prodiit: quandoquidem Iehoua vltionem de hostibus tuis Ammonitis tibi concessit.* Mentem patris haud dubio intellexit: adeoque si sciuisset, se immolandam esse, an animo tam intrepido & imperterrito consensura fuisset, valde dubito. Vnicum saltem sibi concedi postulauit, *bimestre* scilicet, *spatium*, *ad deflendam virginitatem.* Cur vero non ad vitam potius, quam ad virginitatem deflendam, si immolanda fuisset? Non me fugit, quid regerant, qui secus sentiunt: sed vt a verbis claris & perspicuis discedamus, nulla hic nos cogit necessitas. Videtur autem ex ipsis hisce virginis verbis colligi posse, non inusitatum fuisse eo tempore, vt & virgines Deo consecrarentur, & illae virginitatem suam hac ratione deflerent. Domum itaque, elapsis duóbus mensibus cum rediisset, *pater ei fecit*, *quod vouerat.* Si dubites, quid pater intuitu filiae, quae immolari non poterat, vouerit? ecce! statim additur: והיא לא ידעה איש *& illa non agnouit virum*, seu virgo permansit. Hoc omne mihi dubium eximere videtur. Sensum equidem hunc verbis illis nonnulli tribuunt, *eam*, *cum votum suum exequeretur*, *mactando illam*, *nondum expertam virum.* At quid necesse erat, hoc addere, cum iam antea dictum esset, eam virginem fuisse. Quis vero ferret, in narratione historica id, quod praecipuum esse debebat, praetermitti, & poni illud, quod iam notum erat, eam fuisse virginem. Sunt haec eiusmodi, vt prorsus mirer, sententiam contrariam, quae & alias grauissimis incommodis laborat, tot viris doctis se probare potuisse. Consecratam igitur eam domino censeo, hoc est, vt ego quidem existimo, tabernaculi ministeriis certis addictam, quae a sequiori sexu peragi poterant. Enatam tandem hinc consuetudinem, scriptor sacer addit, in gente Israelitica, vt Israelitides puellae, quotannis irent לתנות לבת יפתח: vbi quidem verbum לתנות diuersimode reddere solent. Nonnulli, *ad plangendum*, vt vulgatus; quemadmodum & chaldaeus habet, לאלאה *ad lugendum*, &

LXX interpretes θρηνεῖν; quibuscum & B. LVTHERVS noster consentit. At alii vertunt, ***ad confabulandum***, quibus & nonnulli ex Ebraeis fauent; conf. R. DAVID KIMCHI & R. SAL. BEN MELECH ad *b. l.* Quod si adsumatur, Iephtae filiam non fuisse immolatam, oportet, cum ceteroquin ad confabulandum cum ea conuenire eam Israelitides puellae non potuissent. Nihilosecius, cum formula ista ותהי חק בישראל *& fuit consuetudo in Israel*, de longa quadam consuetudine, quae vnius hominis vitam excedit, adhiberi soleat, illorum praeferenda sententia videtur, qui verbum לתנות vertunt, ***ad laudandum***, vel ***celebrandum***, quod scilicet tam promte voluntati patris morem gerendo, cultui diuino tabernaculique ministerio se consecrasset. Missis reliquis, quae adhuc addi possent, id saltem moneo, non esse, vt quis existimet, illorum sententiam, qui non immolatam, sed Deo consecratam Iephtae filiam, contendunt, Romanensium de votis monasticis errori praesidium aliquod allaturam. Non enim aediculae cuidam eam inclusam, vt in solitudine vitam transigeret, vt nonnulli opinantur, sed tabernaculi ministerio addictam, asserimus. Praeterea, quod Iephta, & forte alii quidam superstitione ducti fecerunt, neutiquam in regulam aut exemplum statui potest, quod imitari fas sit, aut ex quo, num aliquid bonum an malum sit, diiudicare liceat. conf. B. IO. GERHARDVS *loc. de coniugio §. DVII.* Sunt denique, qui fabulae de Agamemnone, Iphigeniam Dianae immolante, originem a Iephta, filiam sacrificante Deo, repetunt; conf. PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstrat. euangel. prop. IV. pag. 286.* Sed quam incerta fabularum eiusmodi & origo & interpretatio sit, alibi iam monuimus. Quodsi etiam hoc concedatur, addere poëtae nonnulla potuerunt in fabula, quae in historia secus se habent: ne dicam, quod ipsa haecce fabula non vna eademque ratione ab omnibus narretur. Vnde, quod inde pro immolatione filiae Iephtae sumitur argumentum, nimis profecto lubricum est.

**) Traiecto namque septentrionem versus Iordane, expostulabant cum Iephta: *quare iusti ad bellum inferendum Ammonitis, nec nos vocasti, vt iremus tecum?* Inuidia aut ambitione ductos illud fecisse, res ipsa docet: forte & praedae cupiditate. Ita FL. IOSEPHVS

petitum

petitum bello ab Ephremi tribu memorat, quod ſine illis in Ammonitas expeditionem feciſſet, *ἀλλὰ μόνος καὶ λείαν ἔχοι, καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις δόξαν & nunc ſolus praeda ſimul & gloria frueretur, antiquit. iudaic. lib. V. cap. IX. pag. 158.* Iephta Ephraimitarum iniquitatem luculenter oſtendebat, exprobrans illis, quod, cum ſciuiſſent, conſanguineos premi, armis abſtinuiſſent, immo nec vocati auxilio veniſſent; vnde neceſſitas cum maximo vitae periculo dimicandi cum Ammonitis, ſibi impoſita fuiſſet. Male itaque facere, qui hoſtibus obuiam ire non auſi in cognatos ſe inferrent. Tantum vero abeſt, vt hisce auditis conquieuerint Ephraimitae, vt potius contemtui habentes Gileaditas, reſponderint: פליטי אפרים אתם גלעד בתוך אפרים בתוך מנשה. Quae verba cum diuerſimode exponi ſoleant, mihi tamen omnium rectiſſime ita reddi videntur: *fugitiui Ephraim vos eſtis*, tu, (inquam) *Gilead*, (fugitiuus es) *in medio Ephraim & Manaſſes.* Exprobrare namque Manaſſitis trans Iordanem habitantibus videntur, quod prae ignauia Iordanem ad occupandam terram Canaan transire noluerint, & velut fugitiui quidam a reliquo corpore poſterorum Ioſephi ſe ſeparauerint, indignosque eſſe, quibuscum magnopere litigentur. Iſta contumelia irritatus Iephta Gileaditas coegit, proelioque commiſſo fudit fugauitque Ephraimitas. Tum & vada Iordanis, qua flumen Ephraimitis traiiciendum erat, Gileaditae occuparunt, poenam ſumturi ab illis, qui in acie non ceciderant, neue negando, ſe Ephraimitas eſſe, euaderent, vocem *Schibboleth*, ab illis proferri voluerunt, quam cum *Sibboleth* pronuntiarent, ſtatim agniti ſunt. Neque inſolens eſt, vt in vna eademque gente voces quaedam diuerſimode in tractibus diuerſis pronuntientur. Perieruntque hac ratione ex Ephraimitis quadraginta duo virorum millia. Videntur Gileaditae, ſi dicendum, quod res eſt, vindictae modum exceſſiſſe, etſi Ephraimitae, intercedentibus iudiciis diuinis, ſuae ſimul ferociae atque iniquitatis poenas iuſtiſſimas dederint.

*** Ebzon annis ſeptem. Elon decem & octo, populo Iſraëlitico praefuit. Iſti vero pacis tempore, vt videtur, rerum potiti, *nihil, quod hiſtoria loqueretur, ediderant.* Verba ſunt SVLPITII SEVERI, *hiſtor. ſacr. lib. I. cap. XXVI. p. m. 85.*

Xxx xx 2 Poſtea

§. XI.

Poſtea Iſraelitae in idololatriam iterum prolapſi in poteſtatem Philiſtaeorum venerunt. Quadraginta annorum ea fuit ſeruitus,adeoque diuturnitate reliquas ſuperauit. Tandem Simſon, cuius natiuitas parentibus a Deo indicata erat, diuinitus excitatus, corporisque robore incredibili pollens, Philiſtaeos variis cladibus adfectos, in ordinem redegit: iudicisque hinc munere per annos viginti functus eſt. * Qui vero tot viros vicerat, prae animi imbecillitate a femina ſe vinci paſſus eſt; captusque ab hoſtibus, & orbatus oculis, miſere tandem, non tamen plane inultus, periit. ** Et hic vltimus fuit iudicum, ſub quorum imperio trecenti circiter anni elapſi ſunt. ***

* Patria Simſonis in ebraeo vocatur צרעה, quod nomen a LXX interpretibus & vulgato per *Saran*, ab aliis per *Zora*, *Zorea*, ab aliis aliter exprimitur. Vrbs erat in Danitica tribu, vt ex *Ioſ. XIX. verſ. 41.* conſtat. Vnde nonnulli praedictionem Iacobi patriarchae de tribu Dan *Geneſ. XLIX. 17.* ad Simſonem referunt. Non ſine ſingulari Numinis prouidentia contingebat, vt in tribu, cui Philiſtaeorum agri vicini erant, naſceretur,qui Iſraelitas a Philiſtaeorum iugo liberare debebat. Pater eius Manoach vocabatur: de matre, cuius nomen non proditur, conſtat, eam fuiſſe ſterilem. Et huic quidem angelus domini apparuit, filii, qui liberator Iſraelis futurus eſſet, natiuitatem annuntians. Angelum huncce domini itidem angelum increatum ſeu filium Dei, eundem ſcilicet, qui & Gideoni apparuit, fuiſſe, exiſtimamus. Huic enim vt ſolenne erat, ita vel maxime conueniebat, populi ſui curam gerere, eiusque, a quo liberandus eſſet, natiuitatem indicare. Dicetur hac de re in ſequentibus. Si quaeras, cur vxori Manoachi, & non ipſi Manoacho, angelus domini apparuerit? reſpondeo, hoc ideo factum, quoniam ita ei viſum. Qui rationes huius rei reddere volunt, ad coniecturas incertas, interdum & friuolas, dilabuntur. Matri etiam angelus domini vino & שׁכר *potu inebriante* interdixit, quoniam puer futurus eſſet *Naziraeus Dei*,

Dei, ab vtero. Non ipſa Simſonis mater Naziraea facta, vt nonnulli perperam exiſtimant: ex eo enim, quod a quibusdam ſe abſtinere iuſſa fuerit, a quibus & Naziraei ſe abſtinebant, nondum ſequitur, & eam Naziraeam fuiſſe: ſed puer, cuius natiuitas praedicebatur, Naziraeus eſſe debuit. De ipſius Simſonis Naziraeatu multa Iudaei diſputant. In eo aliquid ſingulare habuit, quod nonnulla illi licita fuerint, quae ceteroquin Naziraeis erant prohibita. Ad liberandum enim Israelem, adeoque bella gerenda cum deſtinatus fuerit, fieri aliter non potuit, quam vt hoſtes caedendo mortuorum contactu fuerit pollutus, neque tamen vspiam legitur, eum ſacrificium Naziraeorum propter eiusmodi pollutionem obtuliſſe, aut ea feciſſe, quae tum Naziraei facere ſolebant. Mater eius, auditis angeli verbis, magno ob promiſſionem ſibi factam gaudio exultans, ad maritum properauit, eidemque, quid ſibi contigerit, narrat. Manoachus rei nouitate perculſus, & quae circa puerum naſciturum obſeruari deberent, ipſemet edoceri cupiens, Deum, vt iterum vir ille diuinus (angelum enim fuiſſe, ignorabat, credebatque, haud dubio fuiſſe prophetam, qui iſta vxori praedixerat) ad ſe rediret, ardentiſſimis rogauit precibus. Nec fruſtra. Angelus enim ille Dei vxori eius ruri ſedenti iterum apparuit, quae ſtatim marito hoc nuntiauit; qui cum accurriſſet, & eundem, qui antea cum vxore locutus eſſet, cognouiſſet, ex eo, quodnam pueri naſcituri vitae inſtitutum futurum ſit, quaerit. Angelus, cum paucis, quae vxori eius iam dixerat, quo pacto ipſamet ſe gerere deberet, repetiiſſet, cibumque a Manoacho ſibi oblatum recuſaſſet, vt holocauſtum potius domino faceret, eidem ſuadet. Quod priusquam Manoachus faceret, nomen angeli, quem angelum, ſeu potius Dei filium eſſe, hactenus ignorabat, reſciſcere voluit, & reſponſum tulit: *quare quaeris de nomine meo?* והוא פלאי *& illud eſt mirabile.* Nonnulli quidem hoc ita capiunt, ac ſi ad angelum potius loquentem, quam ad nomen eius, de quo Manoachus quaerebat, hoc referendum ſit, vt ſenſus ſit: *& fuit mirabilis, ſeu mirificus.* Quod profecto nimis violentum eſt, cum & quaeſtio propoſita & reſponſio doceat, de nomine angeli hic ſermonem eſſe. Vocem פלאי etiam diuerſimode exponunt. Chaldaeo idem ac *ſeparatum* denotat, vt ſenſus ſit, nomen eius tam ſin-

Xxxxx 3 gulare

gulare ac eximium esse, vt mens humana id capere nequeat. Ita paraphrastae mentem ad *h. l.* explicat R. DAVID KIMCHI. R. SALOM. IARCHI illud exponit per *occultum*, & (quod) *semper variat*, vt ex illo agnosci nequeat. Sic & IOAN. CLERICVS per *occultum* vertit. At rectius per *mirabile* vertitur. Haec enim propria & genuina vocis huius est significatio, quam eo minus hic deserendam existimo, quod ipse scriptor sacer eam haud obscure confirmet, in sequentibus ad eam alludendo, de angelo addens: ומפליא לעשות *mirabiliter egit faciendo*. Falluntur vero etiam, qui פלאי pro nomine proprio angeli cuiusdam creati habent. Aperte enim angelus hicce increatus indicat, sibi nomen aliquod proprium non esse, adeoque frustra hoc a se quaeri: sufficere istis debere, quod talia facere possit, quae merito hominibus mirabilia videri queant; quod soli Deo est proprium. Ista cum dixisset, & Manoachus sacrificium offerret, *rem mirabilem fecit*, hoc est, talem demonstrauit, qualem se esse dixerat, & vna cum flamma altaris in coelum ascendit. Sunt, qui, non Manoachum, sed angelum ipsum sacrificium Deo obtulisse, existimant; ne homini laico tribuatur, quod sacerdotum debebat esse proprium. Nec absonum est, vt dicamus, angelum increatum seu filium Dei iam tum typica quadam ratione sacerdotis munere functum. Ingrediturque etiam in eam sententiam SEBASTIAN. SCHMIDIVS ad *iudic. cap. XIII. quaest. X. pag. 1146.* Sed verba scriptoris sacri accuratius consideranti, statim patebit, non angelum, sed ipsum Manoachum, sacrificium Deo obtulisse. Manoachus, cum ex isto miraculo, quis ille fuisset, qui secum locutus erat, intellexisset, ipse scilicet Deus, seu Dei filius, vt ipsemet profitetur, ingenti equidem metu perculsus, at ab vxore mox erectus ac confirmatus fuit. Praedictioni autem mox respondit euentus, nato puero, cui Simsonis nomen impositum. Cuius nominis rationem, qui inuenire conantur, ad mefas dilabuntur coniecturas. Omnium rectissime sentiunt, qui illud a שמש *sol*, deriuant, etsi ratio denominationis istius non constet, nisi dicere velis, ad splendorem flammae, in qua angelus domini in coelum ascendit, eos respexisse. Puer autem cum adolevisset, impulsu diuini spiritus in *Danitarum castris*, seu loco, qui fuit in Danitica tribu, inter Zoram & Esthaolem vrbes, varia fortitudinis suae speci-

ſpecimina edidit, quae qualia fuerint, ſcriptori ſacro memoriae prodere non placuit. FLAVIVS IOSEPHVS in iis, quae de natiuitate ac adoleſcentia Simſonis ad ductum ſcripturae ſacrae expoſuimus, nimium quantum ingenio ſuo indulget. Manoachus, ſeu, vt ille vocat, Manoches, pater eius, illi audit, δανιτῶν ἐν ὀλίγοις ἄριστος καὶ τῆς πατρίδος ὁμολογούμενος πρῶτος, *Danitarum inter paucos optimus, & patriae ſine controuerſia princeps.* Hunc vxorem habuiſſe, forma adeo praeſtantem, vt omnes ſuae aetatis feminas ſuperauerit: εἶχε γύναιον ἐν εὐμορφίᾳ περίβλεπτον, καὶ τῶν κατ' αὐτὸ διαφέρον, *vxorem habuit, eximia pulcritudine ſuſpiciendam, ſupra omnes eius aetatis feminas.* Ex ea cum nihil liberorum ſuſciperet, orbitatemque aegre ferret, ἐπὶ τὸ προάστειον, *in ſuburbanum ſuum,* quod erat in campo magno, cum vxore ventitaſſe, crebriſque precibus ſolicitaſſe Deum, vt daret ſibi liberos. Addit porro: ἦν δὲ καὶ μανιώδης ὑπ' ἔρωτος ἐπὶ τῇ γυναικὶ, καὶ διὰ τοῦτο ζηλότυπος ἀκρατῶς. *inſaniebat autem in vxorem prae amore, eratque vehementer zelotypus.* Hinc cum porro finxiſſet, angelum Dei illi apparuiſſe, νεανίᾳ καλῷ παραπλήσιος καὶ μεγάλῳ, *ſpecie iuuenis pulchri & magni*, ſermonemque angeli non prorſus accurate retuliſſet, mulierem marito reuerſo angeli indicaſſe verba ait, ἐκθαυμάζουσαν τοῦ τε νεανίσκου τὸ κάλλος καὶ τὸ μέγεθος, *mire praedicantem iuuenis ſtaturam & pulcbritudinem*, adeo, vt vir tali laudatione motus ad zelotypiam, nonnihil de vxoris pudicitia male ſuſpicari inciperet. Hanc vero, cum ſtultum moerorem marito adimi vellet, Deum rogaſſe, vt angelum iterum mittere dignaretur, quo etiam a coniuge conſpici poſſet. Rurſus itaque in ſuburbano verſantibus angelum ſoli apparuiſſe mulieri, quae angelo permittente maritum arceſſiuerit, qui ne tum quidem ſuſpicari deſierit, (οὐδ' οὕτως ἐπαύετο τῆς ὑπονοίας.) Sed piget taedetque, plura addere. Haec enim ſufficere poſſunt, inde vt conſtet, quanta interdum IOSEPHI in fingendo & mentiendo ſit impudentia. Ad Simſonem vt reuertamur, is, cum adoleuiſſet, & Thimnatham aliquando profectus eſſet, Philiſtaeorum eo tempore vrbem, virginem ibi vidit, quae ei ſtatim adeo placuit, vt eam in vxorem ducere ſecum conſtitueret. Inconſultis autem

autem parentibus cum id facere nollet, Zoram reuerfus, abnuentes primum, tandem, cum in sententia sua persisteret, vt in matrimonium illud consentirent, induxit. Et merito quidem parentibus eius hocce matrimonium initio displicuit, cum vxorem ex gentilibus ducere lege Mosaica vetitum esset, *Exod. XXXIV. 16. & Deut. VII. 3.* Videturque, vt alias, ita quoque hac in re aliquid admisisse Simson, quod ceteroquin fieri non debebat, nec ab illis, qui Mosaicae legis obseruantes erant, solebat. Idque naeuis ac imbecillitatibus, quibus magni etiam viri obnoxii sunt, annumerandum. Ratio quoque, quam reddebat, cur hanc virginem ducere vellet: *nam oculis meis placet*, non tantum infirma erat, sed hominem virtuti & sanctitati deditum parum decet. Philistaeam hancce virginem proselytam prius factam, quam Simsoni nuberet, Iudaeorum commentum est, omni prorsus fundamento destitutum; conf. R. DAVID KIMCHI, ad *h. l.* add. IOAN. SELDENVS, de *iure nat. & gent. iuxta discipl. Ebraeor. lib. V. cap. XV.* Singularem interim Numinis directionem his omnibus accessisse, manifestum est: etsi nolim dicere, quod nonnulli faciunt, Simsonem ex Numinis instinctu ea egisse, quae contra legem erant. Parentum itaque consensum cum impetrasset, vna cum iis Thimnatham profectus est; inque itinere catulum leaenae, qui obuiam ei veniebat, sine vlla difficultate discerpens, fortitudinis suae specimen, rerumque postea a se gerendarum aliquod praeludium edidit. Atque hic quidem leo, quo pacto & aenigmati, & dissensioni, mox & dimicationi inter Simsonem ac Philistaeos occasionem dederit, ex *Iud. XIV. 8. seqq.* satis notum est. Inter reliqua, quae hic disputari solent, & illud est, quo pacto fieri potuerit, vt apes fauos ponerent, in cadauere leonis, cum eas omnem foetorem fugere constet? At verosimile, ossa saltem leonis, carnibus omnibus, nudata, quod exiguo temporis spatio a coruis aliisque feris fieri potuit, intelligi. Legenda, quae hac de re, & aliis huc spectantibus, erudite disserit SAM. BOCHARTVS, *hieroz. part. II. lib. IV. cap. X.* Cum nuptiae celebrarentur, triginta iuuenes ex Philistaeis, vt mos & consuetudo ferebat, illi adiungebantur. Id sub specie honoris factum, reuera autem, vt illum obseruarent, quoniam Philistaeis iam suspectus esset, existimat FLAV. IOSEPHVS, quem & alii sequuntur, vt FRANCISCVS

CISCVS IVNIVS, IMMANVEL TREMELLIVS, & ex nostratibus SEBAST. SCHMIDIVS ad *h. l.* Ex textu non temere eiusmodi quid colligas. Ex affinibus enim & cognatis puellae, atque amicis, triginta isti iuuenes esse potuerunt, quos forte inuitarunt, vt nuptiae eo essent splendidiores. Morem in conuiuiis aenigmata proponendi, cuius hic mentio iniicitur, antiquissimum esse, aliunde etiam constat; legendaque, quae praeter alios hac de re habet ATHENAEVS, *deipnosoph. lib. X. cap. XV.* & quae ad *h. l.* notauit ISAACVS CASAVBONVS *p. m. 746.* itemque GEORGIVS PASCHIVS, de *variis modis moralia tradendi, cap. IV.* §. *XXVII. seqq. pag. 439. seqq.* vt & vir clarissimus, DE LARREI, in *historia septem sapientum,* gallicana lingua, sed erudite & eleganter, scripta, *pag. 87. & 79.* it. *186. 187.* alibique. Ad Simsonis quod attinet aenigma, vt antithesis eo rectius sibi constet, obseruandum, vocem עז non tantum de fortitudine, sed crudelitate etiam & immanitate, quae haud raro cum fortitudine coniuncta esse solet, & in leonibus quoque coniuncta est, capi posse. Non male antithesin aenigmatis istius ita exprimit IO. BRENTIVS ad *h. l.* *Qui omnia alia deuorat, is praebuit ex se cibum, quem alii deuorent; & qui in omnes est trux, crudelis, immanis, is exhibuit de se id, quod valde iucundum, suaue & delectabile.* Ita enim, vt idem porro obseruat, inter se opponuntur, *deuorans cibum,* & *praebens cibum,* item *crudele & iucundum.* Certe haec mens Simsonis fuisse videtur; qui an leges aenigmatis accurate obseruauerit, dubitari posset. Per aenigma enim oratio obscura rem notam significans intelligi solet; Simson vero e Philistaeis talia quaesiuit, quae illi nulla ratione scire poterant. Respondent nonnulli, etsi Philistaei ipsum Simsonis factum scire non potuerint, coniicere tamen potuisse, inter animantia fortissimum esse leonem, mel autem inter omnia ciborum genera dulcissimum, casuque fieri posse, vt apes fauos in cadauere leonis ponant. Atque id ad soluendum aenigma satis futurum fuisse, etsi interfectum a Simsone leonem, fauosque ab apibus in eius cadauere positos ignorauerint. Quae responsio an sufficiat, alii dubitant. vid. GEORGIVS PASCHIVS, *loc. cit. pag. 445.* Alii putant, Simsonem data opera eiusmodi aenigma proponendo, occasionem male mulctandi Philistaeos quaesiuisse. At nec hoc temere dixerim, cum ex textu colligi nequeat.

queat. Occasione potius oblata vti voluisse videtur Simson, cum in memoria recenti adhuc essent, quae cum leone a se interfecto contigerant. Legesque aenigmatis olim tam accurate semper obseruatas, non existimo. Quicquid huius sit, cum vxor, quam duxerat, precibus lacrymisque tandem, vt, quid aenigma illud significaret, sibi diceret, impetrasset, perque eam hoc resciuissent Philistaei, non tantum, vt promissis staret, vestes triginta Askalonitis a se interfectis detractas, illis, qui aenigmatis interpretationem indicauerant, dedit, sed relicta vxore in domum patris sui rediit. Diuino instinctu concitatus cum Askalonitas illos, ex gente Philistaea, quae tyrannidem in Israelitas exercebat, interfecerit, nihil, quod reprehendi debeat, fecit. Aliter si res se habuisset, non potuisset hocce laudari facinus. Videtur etiam nonnullis ideo reprehendendus, quod vxorem, quam duxerat, secum non assumserit, sed inter Philistaeos reliquerit. At non puto, animum Simsoni fuisse, vxorem plane deserere, ceteroquin enim ad eam non fuisset reuersus: sed prae indignatione ad certum tempus ab illa discessit. Indignationis autem causam non iniustam habebat, siquidem illa animum propensiorem erga populares, quam erga maritum demonstrauerat. Socer vero eius grauissima illum iniuria affecit, vxorem eius vni ex amicis eius, seu paranymphis, ex illorum numero, qui nuptiis interfuerunt, iungendo. Nec enim Simson libellum repudii vxori miserat: patrisque fuisset, eius prius explorare sententiam, an retinere vxorem vellet. Licet autem pater iuxta morem apud Philistaeos, aliosque orientis populos, receptum, alteram filiam priori formosiorem illi offerret, eam tamen noluit, itaque concitatus opportunam hancce occasionem, vindictam erga Philistaeos exercendi arripuit. *Purus sum*, inquiebat, *hac vice a Philistaeis, quando fecero cum illis malum.* Agnouit nimirum, non sine singulari Numinis prouidentia occasionem, Philistaeos, grauissimos populi Israelitici hostes, male mulctandi, sibi oblatam. Idque praecipue spectasse Simsonem, existimo, etsi vindictae quaedam cupiditas accedere potuerit. Quodsi haec sola Simsonem agitasset, in socerum potius, & eius familiam, iram omnem effudisset. Philistaeis generatim dum ista comminatur, aliud quid subfuisse, intelligitur. Et nisi diuinam istam directionem spectasset Simson, non potuisset

ob

ob soceri sui delictum omnibus Philistaeis bellum inferre. Vt itaque Philistaeis damnum inferret, captum iuit trecentas vulpes, binasque caudis colligauit, interposita face, eaque incensa in Philistaeorum maturas segetes immisit. Per שועלים *vulpes* intelligi, magno consensu hactenus crediderunt viri eruditi, donec non nemo ante aliquot annos existeret, qui eas in *manipulos stramineos* transmutaret; vid. *obseruat. Hallens. tom. VIII. obseruat. XIV. pag. 383.* Quod vt obtineat, pro שׁוּעָל mutatis punctis legendum contendit שֹׁעַל, qua voce licet ceteroquin *pugillus* significetur, ille tamen ea *fasciculum stramineum* vult denotari: hinc & verbo שעל *colligendi* notionem tribuit, non alio fundamento nixus, quam quod ex deriuato שועל id possit comprobari. Praeterea verbum לכד illi non est *capere*, sed *assumere*, & vox זנב non *caudam*, sed quamuis extremitatem ei denotat, quemadmodum verbum שלח de *proiectione* potius, quam emissione, vsurpari credit: vnde tandem hunc sensum elicit, Simsonem fasciculos stramineos trecentos accepisse, vnius extremitate erga alteram conuersa, faceque ardente inter extremitates istas posita, fasciculos istos segetibus Philistaeorum immisisse, quae hac ratione igne concepto conflagrauerint. At cum nulla idonea ratione auctor euicerit, שועל *fasciculum stramineum* significare, & in reliquarum vocum significationibus immutandis plus, quam decebat, ingenio suo indulserit, paucissimos haud dubio eruditorum in suam pertrahet sententiam, quam & ex instituto refellit SAL. DEYLINGIVS, *obseruation. sacrar. part. I. obseruat. XIV. pag. 61. seqq.* Nec video, quae nos cogat necessitas, vt a recepta discedamus sententia. Si enim quaeras, vnde tanta Simsoni tam breui tempore vulpium copia? respondeo, eas in Palaestina & locis vicinis longe frequentiores fuisse, quam apud nos, vt vel ex *Psalm. LXIII. 11. Cant. II. 15. Thren. V. 18.* aliisque scripturae locis colligitur. Immo nonnulla Palaestinae loca a vulpibus nomen accepisse videntur, vt *terra Sual, I. Sam. XIII. 17. Hatsersual, Ios. XV. 28.* & alia. Nec contemnenda coniectura SAM. BOCHARTI, sub vulpium nomine etiam *thoes* contineri, qui איים Ebraeis dicuntur, atque gregatim eunt, vt interdum ducenti vna inueniantur, *hieroz. part. I. lib. III. cap. XIII. f. 855.* Praeterea, cum nihil obstet, quo minus dies plurimos capiendis vul-

pibus impenderit Simſon, aliorum etiam opera vti potuerit, nihil profecto, quod hac in re fidem ſuperet, video. Si porro quaeras, cur vulpes potius, quam alia animalia, adhibuerit Simſon, ſciendum, de aliis animalibus, ſi ea adhibuiſſet, idem quaeri potuiſſe. Iudaeorum quidem doctores rationem ſibi inueniſſe viſi ſunt, dum aſſerunt, vulpium hanc eſſe naturam, vt, quando faces vel titiones caudis illarum alligantur, non in anteriora procurrant, ſed retrocedant. Collegiſſe itaque inde Simſonem, quod faces non eſſent excuſſurae. vid. R. DAVID KIMCHI ad *h. l.* Sed commentis eiusmodi opus non eſt. Animantia haec huic inſtituto aptiſſima iudicauit Simſon, tum, quod illorum inſignis copia facili negotio haberi poſſet, tum, quod in agris ac vineis commorari ſolerent, ſegetemque adeo & arbores frugiferas igni committere, quam certiſſime poſſent. Confirmari hoc poteſt ex illis, quae OVIDIVS *faſtor. lib. IV. verſ. 681. ſeqq.* refert, quaeue paſſim recitari ſolent. Romae enim dum cerealia celebrabantur, vulpes adligatis tergo taedis emittebantur. Cuius inſtituti originem poëta ab adoleſcente quodam Carſeolano repetit, qui cum vulpem captam viuam vrere vellet, inuolutam ſtipula & foeno, quibus ignem ſubiecerat, eam imprudens dimiſit, ingens incendium ſegetum longe lateque excitaturam. SAM. BOCHARTVS ipſam hancce Simſonis hiſtoriam in hocce inſtituto ſibi deprehendiſſe viſus eſt, cuius memoria hac ratione per Phoenices ad Romanos facile propagari potuerit. Quod etſi mihi non adeo vero ſimile videatur, merito tamen, quod OVIDIVS refert, efficit, vt eo facilius iis, quae de Simſone, Philiſtaeorum ſegetibus, per vulpes incendium longe lateque circumferentes damnum inferente, narrantur, fidem adhibeamus. Ceterum, quod geminas vulpes, interpoſita face, caudis colligauerit Simſon, haud dubio ideo factum, ne tam cito in cauernas ſuas, vna alteram morante, ſe recipere poſſent, neue faces tam celeriter extinguerentur, ſed vt in campis cum facibus diſcurrentes incendium eo latius propagarent. Idque tam feliciter Simſoni conſilium ceſſit, vt non agris modo, ſed vineis etiam ac oliuetis Philiſtaeorum maximum damnum inferret. Hi vero cum intellexiſſent, a quonam iſtud profectum, & quamnam ob cauſam illis iratus eſſet Simſon, ſingulari crudelitatis exemplo ſocerum eius cum muliere,

quae

quae Simſoni nupſerat, combuſſerunt. Quo animo hoc fecerint, num, vt placarent Simſonem, an potius, vt, quacunque poterant ratione, ſe vlciſcerentur, non ſatis equidem liquet: priori tamen modo hoc accepiſſe videtur Simſon, quandoquidem ad Philiſtaeos dixit, vel potius, vt ab aliis illis diceretur, curauit; אם תעשון כזאת, *Num ſi faceretis ſicut hoc? atque vbi vltionem ſumſero de vobis, demum ceſſabo.* Priora verba, vtpote conciſa valde & obſcuriora, multum negotii interpretibus faceſſunt, aliterque ea explicat R. SALOM. IARCHI, aliter R. LEVI BEN GERSON, alii aliter. Mihi res ipſa docere videtur, aliquid ſubaudiendum eſſe, vt ſenſus ſit: *Num, ſi feceritis, ſicut hoc*, mihi abunde ſatisfactum exiſtimatis? Immo *a vobis* ipſis, qui animum hoſtilem ſatis erga me demonſtratis, *vltionem ſumam, & poſtea ceſſabo.* Eundem ſenſum expreſſit vulgatus: *licet haec feceritis, tamen adhuc ex vobis expetam vltionem* Conuenit & verſio germanica B. LVTHERI. Quid porro contigerit, his verbis ſcriptor ſacer exponit: ויך אותם שוק על־ירך מכה גדולה *& percuſſit eos, femur ſuper crure, ſtrage magna.* Chaldaeus prouerbialiter hoc dictum exiſtimauit, adeoque vertit: *& percuſſit eos:* פרשין עם גלאין *equites cum peditibus.* Sic & SAL. IARCHI, qui & rationem reddit, quia eques nitatur femore: quod tamen R. LEVI BEN GERSON inuertit. IM. TREMELLIVS & cum illo alii vertunt: *percuſſitque eos crure vibrato, in femora eorum*, h. e. *ſine armis, ſuis tantum vſus cruribus:* quod non ſine ratione reiicit SEB. SCHMIDIVS ad *h. l.* apud quem & aliorum explicationes legi poſſunt. Singularis plane eſt ſententia doctiſſimi viri IOANNIS CLERICI, exiſtimantis, *apud Philiſtaeos ludos gymnicos fuiſſe, ad quos, quicunque luctari vellent, inuitabantur ex vicinia, atque ad eos iuiſſe Samſonem, luctatoresque omnes Philiſtaeos, qui forte magno numero erant, & gloriam ſibi eo exercitationis genere parauerant, proſtrauiſſe, eorumque femora ſolo ictu genuum aut tibiarum confregiſſe. Igitur*, inquit porro, *crus femori impingere fuit in lucta Philiſtaeorum cum Samſone, ſimile quiddam ei, quod Graeci σκελίζειν & ὑποσκελίζειν dicunt, hoc eſt, impacto cruri crure, luctatorem deiicere.* Verum, ſi vel maxime concedamus, ludos gymnicos apud orientales populos in vſu fuiſſe, quod non-

dum satis probatum existimo, apud Philistaeos eo tempore tales ludos celebratos, ne minimo quidem indicio constat. Nec probabile, Simsonem, iuratum Philistaeorum hostem, ad illos ludos inuitatum. Immo, cum antea, se vltionem a Philistaeis sumturum, professus sit, non est credibile, eum exspectasse, donec a Philistaeis ad ludos inuitaretur. Praeferenda itaque mihi illorum sententia videtur, qui locutionem prouerbialem in hisce verbis agnoscunt, cuius sensus sit, eum, cum ex improuiso terram Philistaeorum ingressus esset, omnes, quos offendit, sine discrimine, nulla status aut dignitatis habita ratione, interfecisse, & ita *magnum* illis *inflixisse vulnus*, seu clade insigni eos adfecisse. Hoc cum peregisset, in verticem rupis Hetami se recepit, vt a Philistaeorum insidiis tutus esset. Hi vero coactis copiis, a tribu Iudae eum sibi tradi, postularunt: a qua & tria virorum millia ad rupem missa, quibus ea lege se Simson dedidit, vt vinctum Philistaeis traderent, neutiquam autem se interficerent. Ad Lechin itaque vsque cum peruenissent, triumphantibus Philistaeis, quod eum iam in sua potestate fore existimarent, diuino iterum concitatus spiritu, non tantum vincula manibus iniecta facillimo negotio rupit, sed arrepta, quae casu se ei offerebat, asini maxilla recenti, Philistaeos aggressus, mille occidit, in fugam datis ceteris. Ita namque sacri scriptoris verba intelligenda sunt, & ita plerique interpretum hactenus intellexerunt. Nostra aetate equidem & hic nonnemo longe aliud quid sibi inuenisse visus est, auctor scilicet obseruationis septimae, quae extat *tom. II. obseruation. Hallens.* lingua germanica editarum *pag. 134. seqq.* Vocem enim לחי cum & *humerum* significare obseruasset, eam de *vi, robore* & *potentia* interpretatur: per חמור autem *turmam* seu *cohortem* militum intelligit: & vocem טריה hic idem ac *recentem* significare, contendit. Hinc tandem concludit, sensum esse, Simsonem assumta recenti eaque valida militum turma, Philistaeos fudisse, & mille ex iis occidisse. Sed non sunt haec ita comparata, vt eruditorum hominum calculum ferre queant. Equidem ad vocem טריה quod attinet, eam rectius hic per *recentem*, quam *putridam*, verti, facile concedo, rationibusque haud contemnendis id iam probarunt alii; conf. SAMVEL BOCHARTVS *hieroz. part. I. lib. II. cap. XV.* Vocem

autem

autem חמור hic *turmam militum* potius, quam *asinum*, denotare, nullo idoneo argumento demonstrauit. Ea quidem hoc ipso in loco *vers. 16. aceruum* significat. Sed aceruus a *turma* seu *cohorte militum*, multum differt. Nec rectius se habent, quae de voce לחי docuit, quae si cum voce חמור coniungatur, & vtraque in propria accipiatur significatione, non potest aliud quid, quam asini maxillam denotare. Nec magni momenti sunt, quae pro sua sententia confirmanda porro in medium adfert. Atheis, inquit, occasio ridendi ea, quae ceteroquin scriptor sacer referre videtur, adimitur. Sed, cum non ἀδύνατον sit, vt recenti maxilla asini Simson singulari & inusitato prorsus corporis robore praeditus, tot Philistaeos percusserit, athei iustam ridendi, scriptoremque sacrum subsannandi, caussam non habent. Nec in atheorum gratiam aut neganda miracula, aut a vero ac genuino verborum sensu discedendum. Vt cum LYRANO, asinos maiores esse in terra iudaica, & habere maiora ossa, asseramus, necesse non est, cum & maxilla ex asino vsitatae magnitudinis, si Simsonis vires spectemus, ad Philistaeos clade ista afficiendos, suffecerit. Verba denique, quae sequuntur *vers. 16.* nostrae adeo non obstant sententiae, vt eandem potius confirment. Cum enim videret, quantam Philistaeorum stragem non gladio, aut alio instrumento bellico, sed asini maxilla, dedisset, in magnam admirationem ipsemet coniectus, nec sine miraculo hoc factum, secum reputans, Deumque ideo laudaturus, exclamauit: בלחי החמור חמור חמרתים בלחי החמור הכיתי אלף איש *maxilla asini aceruus aceruorum, maxilla asini percussi mille viros.* Cum vox חמור & *asinum* & *aceruum* significet, vocibus istis eleganter ludit. Ad voces חמור חמרתים quod attinet, perinde est, siue ea vertas: *aceruum, immo aceruos duos*, siue *aceruorum duorum*, item, siue dicas, duos Philistaeorum occisorum fuisse aceruos, siue, quod alias non insolens, dualem numerum pro plurali positum: sensus enim eodem redit, qui hic est: *maxilla asini* (feci) *hosce aceruos, maxilla asini, mille viros occidi.* Quod vero IOANNES CLERICVS, vt in hisce verbis Simsonis versus ὁμοιοτελεύτους inueniat, pro איש legendum putat פלשתים, nimis temerarium mihi videtur. His ita gestis, Simson maxillam manu pro-

proiecit, indeque locus ille *Ramath-lechi* dictus est. Cum autem, vt credere par est, mille virorum caede admodum fatigatus esset, aestusque diei accessisset, & in loco, in quo nullae aquae erant, versaretur, ingens eum inuasit sitis. Quod enim FLAV. IOSEPHVS, & cum illo alii existimant, a Deo illi poenae loco hanc sitim immissam, eo quod victoria ista se extulisset, omni destituitur fundamento. Deum itaque cum precatus esset, Simson, ne siti extingueretur, & ita in manus incircumcisorum caderet, non sine ingenti miraculo ex cauitate quadam, quae erat in loco isto Lechi dicto, aqua subito erupit, qua refocillatus est Simsonis animus, atque recreatus. Sunt equidem nonnulli, qui verba את—המכתש אשר—בלחי de *dente molari*, vel eius potius cauitate, in maxilla asini a Simsone proiecta intelligunt, vt R. SAL. IARCHI inter Ebraeos, aliique plurimi. Eandemque, quod mireris, sententiam tuetur SAMVEL BOCHARTVS, in *hieroz. part. I. lib. II. cap. XV.* quam & B. LVTHERVS noster in versione germanica expressit. Verum, cum diserte dicatur, fontem istum ibi permansisse, & sequenti adhuc fuisse aetate, de cauitate dentis molaris haec verba accipi nequeunt. Vox etiam מכתש de dente molari nuspiam in scriptura accipitur, sed alias *mortarium* significat, & hinc de quauis cauitate in terra aut rupe, accipi potest. Praeter LXX interpretes eodem modo haec verba intellexit FLAV. IOSEPHVS: *πρὸς οὖν τὰς ἱκεσίας ἐπικλασθεὶς ὁ θεὸς πηγὴν κατά τινος πέτρας ἀνίησιν ἡδεῖαν καὶ πολλήν. supplicationibus Deus permotus fontem sub quodam lapide emittit dulcem & copiosum.* Nec alia mens chaldaeo interpreti fuit: ובזע יי ית כיפא *& fidit Iehouah saxum, quod erat in maxilla* (seu loco a Samsone ita dicto) *& effusa est ex eo aqua.* Etsi enim in quibusdam codicibus pro כיפא legatur ככא, quae vox *dentem molarem* significat, prior tamen lectio praeferenda videtur. Ex recentioribus, quorum plurimi eandem nobiscum sententiam tuentur, conferendi SEBAST. SCHMIDIVS atque IOANNES CLERICVS, ad *h. l.*

** Difficilius saepe esse, se ipsum, quam hostes potentissimos vincere, suo exemplo Simson demonstrauit. Qui enim hactenus

tot

tot miranda gesserat, & longe plura ad liberandum a Philistaeorum iugo populum ebraeum gerere potuisset, libidine amoribusque impuris vltimam sibi ipsi perniciem attraxit. Et primo quidem, Gazam cum curiositatis forte causa venisset, mulieremque meretricem ibi vidisset, amore eius captus, ad eam ingressus est. Cum mulier ea זונה dicatur, non meretricem, sed cauponariam fuisse, qui Simsonem excusare volunt, contendunt, quod nonnulli ex Ebraeorum magistris faciunt, quemadmodum & chaldaeus eam vocem per פונדקיתא *hospitam* vertit. Sed etsi vox זונה alias & *cauponariam* denotet, hic tamen pro *meretrice*, aut pro cauponaria, quae simul meretrix fuit, eam sumi, palam est. Nec enim sine ratione dicitur, quod *eam viderit*, cum hoc ipso indicetur, forma eius Simsonem captum. Immo *ad eam ingressus* dicitur, quae formula copulam carnalem, iuxta ebraeam loquendi rationem, denotat. Philistaei, in quorum potestate vrbs Gaza erat, hac opportunitate vtendum, rati, stationibus ad portam collocatis, insidias illi struunt; quibus cognitis Simson circa mediam noctem surgens, portae fores cum postibus & vectibus reuulsas impositasque humeris, in montem, qui ante Hebronem est, pertulit. Id eiusmodi fuisse, vt vires humanas superaret, nemo temere dubitauerit. Mox, cum libidini semel frena laxasset, mulierem Philistaeam, quae in valle Soreh habitabat, deperire coepit, cui nomen erat Delilah. Eam Simsonis vxorem fuisse, SVLPITIVS SEVERVS, *historia sacra lib. I. cap. XXVIII. p. m. 88.* aliique patrum existimant. Sed meretricem fuisse, res ipsa docet; conf. NATALIS ALEXANDER, *histor. eccles. vet. testam. aet. mundi IV. dissert. XX. pag. 63.* Hanc magnis pollicitationibus inducunt Philistaeorum principes, vt causam inuicti, quo pollebat, roboris ex eo expiscaretur, vinctumque sibi traderet. Blanditias cum calliditati iungeret Delilah, ille quidem tribus vicibus, artem arte deludens, insultus eius repulit, eiusmodi vinculis se teneri posse, fingens, quae cum Philistaeos adesse iussit, facili negotio rupit. Stupidum plane aut amore dementem fuisse oportet Simsonem, si mulieris fraudes non intellexit, aut, si intellexit, excoecatum prorsus, quod vitam suam atque salutem eiusmodi illecebris postposuit. Valde itaque probabile, mulierem callidissimam omnem adhibuisse diligentiam, vt incautum falleret, animumque

Zzzzz per-

perfiduin tegeret ac occultaret. Idque & FLAVIO IOSEPHO animaduersum, dum hancce historiam ita exornat: ἡ δὲ παρὰ πότον καὶ τοιαύτην συνουσίαν θαυμάζουσα τὰς πράξεις αὐτοῦ ἐτεχνιτεύετο μαθεῖν τίνι τρόπῳ τοσοῦτον περιέχει καὶ ἀρετὴν, *inter pocula & eiusmodi consuetudinem admirata res eius gestas, arte conabatur cognoscere, qua ratione vsque adeo virtute excellebat.* Quae ingenio muliebri satis quidem sunt conuenientia: an vero Simlon statim sui Naziraeatus ita fuerit immemor, vt potu inebriante vsus sit, quod IOSEPHVS innuere videtur, merito dubito. Nec enim vllum huius rei in scriptura sacra extat vestigium. Quicquid huius sit, Delilam id, quod expiscari a Simsone voluit, ita proposuisse, ne fraudem statim animaduerteret, dubio caret. Neque existimandum, cum Philistaeos insidiatores vocauit, eos statim quoque adfuisse. Hoc enim si factum esset, prima statim vice fraudem mulieris vel manibus palpare potuisset Simson. Sed occulti haud dubio manserunt, non prius in conspectum Simsonis prodituri, quam certo sciuissent, inusitato isto, quo pollebat, cum destitutum robore. In eam itaque Simson se adduci facile passus est opinionem, adfectu impuro mentis insuper oculos excoecante, non malo animo, sed tantum curiositatis gratia Delilam roboris ipsius causam explorare. Fatigatus itaque tandem mulieris, quam deperibat, precibus, veram causam ei aperuit, idque ea ratione, vt mulier callidissima facile animaduerteret, hac quidem vice Simsonem non mentitum. Coma itaque, cum in gremio eius obdormiuisset, spoliatum, hinc & orbatum omni robore, vinctumque Philistaeis tradidit. Non abs re fuerit, hic obseruare, non a crinibus, seu capillo, sed a spiritu diuino, robur illud inusitatum habuisse Simsonem; at ea tamen conditione, vt votum Naziraeatus obseruaret, nec data id migraret opera. Id ipse diserte indicat, dum ad meretricem, *nouacula*, inquit, *capiti meo admota non est, quia Naziraeus sum, ab vtero matris meae.* Idque cum illi ignotum non esset, nullam video rationem, cur ex singulari Numinis reuelatione hoc ei innotuisse dicendum sit, si tonsus fuerit, robur illud ab eo recessurum. Neque aut insolens, aut sanctitati Numinis aduersum, dona quaedam miraculosa & extraordinaria hominibus improbis

quoque

quoque ſub certa conditione concedere. Hinc &, cum caeſaries ei iterum creuiſſet, robur quoque velut reſtaurato Naziraeatu, illi redditum eſt. Diiudicanda hinc, quae NICOLAVS SERARIVS, aliique interpretes ad *h. l.* hac de re diſputant. Philiſtaei, vt vindictae cupiditatem omnem explerent, oculos ei effoderunt, Gazamque abductum catenis aeneis vinxerunt, vt in carcere moleret. Oculis orbatus eſt, vt intelligeret, his ſuam ſe merito imputare perniciem. Hanc enim euadere potuiſſet, ſi eos a mulierum forma contemplanda auertiſſet. In piſtrinum ſeruos improbos olim detruſos fuiſſe, ex Romanorum etiam moribus conſtat. In carcere itaque haud dubio piſtrinum publicum fuit, ſeu mola truſatilis, brachiorum viribus circumagenda, in qua corporis vires exerceret Simſon. Iudaeorum enim commenta, in ſignificatione obſcoena, qua vox טחן, *Iob. XXXI. 10.* occurrit, eam & hic accipientium, ipſe R. DAV. KIMCHI ad *h. l.* procul faceſſere iubet; vid. THEOD. HACKSPANIVS, *not. bibl. pag. 630.* AVGVSTVS PFEIFFERVS, *dub. vexat. centur. II. loc. LXI. pag. 357.* Tandem, vt ſolennem velut triumphum de Simſone agerent, ad ſacra Dagoni Deo ſuo, (de quo deinceps) facienda conuenerunt Philiſtaei. Huic enim, ſtulta & abſurda perſuaſione ducti, tribuebant, quod in manus ſuas veniſſet Simſon. Ne itaque ad laetitiam eius diei quicquam deeſſet, arceſſiuerunt e carcere Simſonem, *vt luderet coram illis*, ſiue facere aliquid coëgerunt, quod riſum illis moueret, ſiue, quae aliorum eſt ſententia, vt fidibus caneret, aut alio quodam inſtrumento muſico, ipſi autem ſaltarent. Luſus enim eiuſmodi ac ſaltationes cum cultu idololatrico ſubinde coniunctae eſſe ſolebant. Nec abſonum, vt dicamus, Simſonem, virum bellicum, muſicae artis peritum fuiſſe, cum de Dauide aliisque idem conſtet. Statuerant autem eum medium inter duas columnas, quibus tectum domus innitebatur, vt ab omnibus conſpici poſſet, ad quas cum ſe a puero, qui eum ducebat, applicari petiiſſet, quaſi innixurus ob defatigationem, fuſis ad Deum precibus, vt vltima hacce vice vltionem a Philiſtaeis ſibi ſumere liceret, columnas illas manibus tanta vi impulit, vt detractae vniuerſam domum praecipitem dederint; qua ruina vna cum ipſo Simſone tria millia Philiſtaeorum, interque eos quinque ſatrapae interierunt. Domum iſtam, in qua tot homines congregati fuerunt, templum Dagonis fuiſſe,

Zzzzz 2 non-

nonnulli exiſtimant: at IOANNES CLERICVS, tumultuatium aedificium, columnis ligneis ſuſtentatum, inſtar theatri aut amphitheatri fuiſſe, veroſimilius iudicat. Nec incredibile, tot millia hominum aedificii illius ruina oppreſſos, cum multo plures oppreſſi ſint Fidenis, ruina amphitheatri lignei, cuius meminit CORNELIVS TACITVS, *annal. libr. VI. cap. LXII.* vt idem vir doctus obſeruat. Recte ne autem fecerit Simſon, eiusmodi quid faciendo, quo ſibi ipſi mortem attrahere videbatur? quaeri ſolet. Nonnulli Ebraeorum de lege ſe non interficiendi, vnam cauſam excipiunt, tanquam *εὔλογον ἐξαγωγὴν*, *ſi quis videat, ſe deinceps victurum, in probrum ipſius Dei.* Atque huc inter alia exemplum Simſonis referunt, quem adeo, etſi *αὐτόχειρ* fuerit, peccaſſe tamen negant. Nec procul ab hac ſententia abeſſe videtur HVGO GROTIVS, de *iure belli & pacis libr. II. cap. XIX. §. V. num. 4.* Verum alii, Simſonem *αὐτοχειρίαν* commiſiſſe, negant, quia, quod columnarum impulſu domum iſtam proſtrauit, diuini ſpiritus opus fuerit, quippe quod longiſſime vires humanas ſuperauerit. Non itaque aliter hic Simſonem, quam inſtrumentum, quo Deus ad puniendos Philiſtaeos vſus ſit, ſpectandum, quod & ipſemet precibus ſuis a Deo impetrauerit. *Non ipſe occidit*, inquit AVGVSTINVS, *qui miniſterium debet iubenti, ſicut adminiculum gladius eſt vtenti, de ciuit. Dei libr. I. cap. XXI.* Praeterea certum eſt, hoc non intendiſſe, ſaltem directe Simſonem, vt ſe ipſum occideret, & licet vix aliter fieri poterat, quam vt eadem ruina inuolueretur, non tamen *ἀδύνατον* erat, vt Deus, ſi ita illi viſum fuiſſet, illum ſeruaret. Haec & alia pro Simſone paſſim diſputari ſolent, de quibus praeter alios vid. ABR. CALOVIVS, ad *iud. XVI. 30.* IO. ADAMVS OSIANDER, ad *Grotii loc. cit.* aliique. Cum vero & probabile admodum ſit, egiſſe Simſonem poenitentiam, de eius ſalute non videtur dubitandum, quae & plerorumque ex noſtratibus eſt ſententia, cui & nonnulli ex veteribus ſuffragantur. vid. NATALIS ALEXANDER, *hiſtor. eccleſ. vet. teſt. aetate mundi IV. diſſert. XX. pag. 63.* Mortuum autem fratres & cognati in ſepulcrum paternum intulerunt. Et hicce tanti herois finis fuit, qui per annos viginti populum Iſraeliticum iudicaſſe dicitur, *Iud. XV. 20. & XVI. 31.* Nimirum, qui a Deo

excitati

excitati populum Israeliticum a poteſtate & oppreſſione hoſtium liberabant, iudices dicebantur. Licet autem Simſonis tempore Israelitae Philiſtaeorum imperium non penitus excuſſerint, nullum tamen eſt dubium, quin hi illos, ne Simſonem, quem metuebant, irritarent, mitius habuerint. Et hac ratione iudicaſſe populum Israeliticum dicitur.

*** De computo annorum, quibus iudices hactenus memorati populo ebraeo praefuerunt, adeo viri eruditi inter ſe non conueniunt, vt maximopere diſſentiant. Non errabimus autem, ſi ſcripturam ipſam ducem ſequamur, quae *I. reg. VI. 1.* aperte docet, ab exitu filiorum Israel ex Aegypto vsque ad annum quartum Salomonis, quo templum aedificari coeptum eſt, effluxiſſe annos CCCC LXXX. Quacunque itaque ratione calculus in annis iudicum numerandis ponatur, hoc certum firmumque eſſe debet, eum clariſſimo huic ſpiritus ſancti effato repugnare non debere. Duplici autem ratione hocce temporis interuallum computari poteſt, primo per annos Ioſuae reſiduos atque iudicum; deinde, partim per interualla quietis terrae, partim per praefecturae iudicum ſpatia. Si prior modus placeat, res ita procedet: Othoniel XL annis praefuit, *Iud. III. verſ. 11.* Ehud ſiue Aod LXXX, *Iud. III. 30.* Samgar paucis menſibus. Barak cum Deborah, XL annis, *Iud. V. 31.* Gedeon itidem XL, *Iud. VIII. 28.* Abimelech III, *Iud. IX. 22.* Thola XXIII, *Iud. X. 2.* Iair XXII, *Iud. X. 3.* Iephta VI, *Iud. XII. 7.* Ebzon VII, *Iud. XII. 9.* Elon X, *Iud. XII. 11.* Abdon VIII, *Iud. XII. 14.* Simſon XX, *Iud. XV. 20.* Efficitur hinc ſumma annorum CCXCIX, quibus ſi addantur anni XL Eli, & XL Samuelis atque Saulis, itemque XL anni Dauidis, & tres integri anni vsque ad initium templi Salomonaei, tandem & XL anni ab egreſſu gentis Israeliticae ex Aegypto vsque ad principatum Ioſuae, oritur inde ſumma CCCCLXII annorum, quibus ſi porro anni XVII regiminis Ioſuae, iuxta ea, quae ſupra ad *§. VI.* obſeruauimus, addantur, efficitur inde ea ſumma, quae *I. reg VI. 1.* indicatur, ſcilicet annorum CCCCLXXX. Quodſi methodus poſterior, per interualla quietis terrae ſupputandi placeat, ita procedendum: a quiete prima, quae *Ioſ. XI. 23.* item *cap. XIV. 15.* memoratur, vsque ad

 quie-

quietem secundam, quae sub Othoniele coepit, effluxerunt XL anni; a quiete secunda, scilicet sub Othoniele, quae *Iud. III. 11.* commemoratur, vsque ad quietem per Ehudem redditam, effluxere LXXX anni, *Iud. III. 30.* a quiete terrae tertia, scilicet sub Ehud vsque ad liberationem & quietem per Deboram redditam, effluxere XL anni, *Iud. V. 31.* a quiete quarta, per Deboram scilicet parta, vsque ad liberationem Gideonis, itidem effluxere XL anni, *Iud. VIII. 28.* Hinc itaque efficitur summa CC annorum, qui a quiete prima sub Iosua, vsque ad pacem per Gideonem redditam, elapsi sunt. A morte autem Iosuae vsque ad quietem per Gideonem partam CXC anni effluxerunt. His si addas annos ceterorum iudicum, qui vsque ad Eli populo Israelitico praefuerunt, scilicet III Abimelechi, XXIII Tolae, XXII Iairi, VI Iephtae, VII Ebzonis, X Elonis, VIII Abdonis, XX Simsonis, & X qui a quiete per Gideonem reddita, vsque ad regnum Abimelechi effluxere, rursus inde emergit summa CCXCIX annorum, qui cum ceteris epochae huius ad initium templi Salomonaei annis antea iam indicatis, itemque cum annis XL ab egressu populi Israelitici ex Aegypto, & XVII principatus Iosuae, summam efficiunt CCCC LXXX annorum. Sunt equidem nonnulli, qui cum FLAVIO IOSEPHO, annos seruitutum ab annis, quibus iudices praefuerunt, distinguunt, & vtrosque seorsim numerant, & quanquam hi ipsi quoque inter se non in omnibus consentiant, longe maior tamen inde exurgit annorum numerus, quam secundum nostram computandi rationem, cum iuxta nonnullos a morte Iosuae ad excessum Simsonis elapsi sint CCCC X, iuxta alios CCCC XXIX, & rursus iuxta alios CCCC XXXI anni. Fauent huic sententiae, annos scilicet seruitutum, & annos, quibus iudices populo Israelitico praefuerunt, seorsim numerandos, HIERONYMVS *ep. CXXXII.* aliique veterum, quam & ex recentioribus defendunt DIONYSIVS PETAVIVS, in *doctrina temporum*, *libr. IX. cap. XXXII.* MELCHIOR CANVS, *locor. theol. libr. XI. cap. V.* NIC. ABRAMVS, in *Pharo veter. testam. lib. X. cap. V.* aliique. Et hi quidem id praecipue vrgent, quod absonum sit, sub eo tempore, quo terra quieuisse dicitur, etiam tempus belli & seruitutis comprehendere. Cum enim Israelitae aut bella gesserunt cum hostibus, aut dura seruitute oppressi sunt, non potest dici, quod terra quie-

quieuerit. Sed respondent, qui priorem sententiam defendunt, tempus belli & seruitutis a tempore pacis & quietis equidem distinguendum esse, sed annorum notatione quieti terrae apposita, quietis illius initium, non autem eius durationem denotari, vt adeo *quieuit*, idem sit, ac *quiescere coepit*, quemadmodum *Gen. V. 32. genuit* idem est, ac *gignere coepit*. Sic, cum de quiete sub Othoniele *Iud. III. 11.* dicitur, *& quieuit terra annis quadraginta*, non id innuitur, quod sub Othoniele terra quadraginta annis quieuerit, sed sensus est, quod a prima quiete, quae *Ios. XI. 23. & XIV. 15.* memoratur, vsque ad quietem per Othonielem redditam, effluxerint quadraginta anni, vel, quod perinde est, quod anno post quietem sub Iosua concessam quadragesimo, iterum superatis Mesopotamensibus, sub Othoniele Israelitis quies reddita fuerit. Hinc &, cum additur: *& mortuus est Othoniel Kenaei filius*, non ita hoc est intelligendum, quod eodem anno quadragesimo mortuus sit, vel, quod mortuus sit, cum Israelitae sub eo quadraginta annis quietem habuissent, sed, cum anno a prima quiete quadragesimo quies per Othonielem Israelitis reddita fuisset, eo post aliquod temporis interuallum deinde mortuo, Israelitas iterum a Deo defecisse, & hinc Egloni Moabitarum regi traditos fuisse. Sic & de tertia quiete dicitur: *& terra quieuit octoginta annis*, *Iud. III. 30.* non profecto, quod Ehud per totidem annos Israelitis praefuerit, id enim ab omni specie veri abhorret, sed quod tertia vice terra quiescere inceperit, cum a quiete per Othonielem reddita, vsque ad hanc per Ehudem partam, anni octoginta effluxissent. Eadem ratione intelligendum, quod *Iud. V. 31.* dicitur: *& quieuit terra quadraginta annis.* Sensus namque est, victo per Deboram & Barakum Iabino Cananaeorum rege, redditam Israelitis iterum quietem, seu terram denuo quiescere coepisse, idque anno quadragesimo, seu cum anni quadraginta a quiete per Ehudem parta, vsque ad hanc, elapsi essent. Nec aliter se res habet, cum *Iud. VIII. 29.* dicitur: *& quieuit terra in diebus Gideonis annis quadraginta.* Iterum enim sensus est: & quiescere coepit terra, cum anni quadraginta a quiete per Deboram & Barakum parta, vsque ad quietem redditam per Gideonem effluxissent. conf. IAC. VSSERIVS, in *chronologia sacra cap. XII. & XIII. pag. 65. seqq.*

ſeqq. vbi & annos octodecim, quibus Iſraelitae a Philiſtaeis & Ammonitis oppreſſi fuiſſe dicuntur *Iud. X. 8.* ad Iairi tempora, non autem ad ſequentia referenda eſſe, cenſet. Sed, quae noſtra hac de re ſit ſententia, conſtat, ex iis, quae ſupra ad *§. X.* diximus. Reliqua, quae ſententiae hactenus expoſitae, qua ſeruitutis & quietis interualla coniunguntur, obiici ſolent, ita comparata ſunt, vt haud difficulter ad ea reſpondere liceat. Primo namque vrgent, quod Iephta Ammonitis obiecerit, Iſraelitas vrbes & agros, quos illi repetebant, iam per annos CCC poſſediſſe, cum tamen ſecundum noſtrum calculum a tempore, quo Iſraelitae terram iſtam occuparunt, vsque ad eam aetatem tantum effluxerint anni CC LXIV. Sed quid reſpondendum ſit, patet ex iis, quae hac de re itidem ad *§. X.* diximus. PAVLVS PEZRONIVS porro obiicit, multas anarchias ſeu interregna praeceſſiſſe ſeruitutes Iſraelitarum, quarum ſi habetur ratio, maiorem inde oriturum annorum numerum, *antiqu. temp. reſtituta. cap. VIII.* Reſpondemus, anarchias quaſdam interceſſiſſe, non diffitemur, ſed nihil obſtat, quo minus ſub illo temporis interuallo, quod terrae quieti, aut iudicum praefecturae tribuitur, comprehendantur. Praecipuum vero inter ea, quae obiiciunt, momentum trahit locus *Act. XIII. 20.* vbi Paulus, cum ingreſſus Iſraelitarum in terram Canaan meminiſſet, *καὶ μετὰ ταῦτα*, inquit, *ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις καὶ πεντήκοντα ἔδωκε κριτὰς ἕως Σαμουὴλ τοῦ προφήτου.* Quadringentos ſcilicet & quinquaginta annos a diſtributione terrae ad Samuelem vsque effluxiſſe, Paulus aſſerere videtur, vnde longe maior, quam ſecundum noſtram ſententiam hactenus propoſitam, annorum exſurgit numerus. Tantique nonnullis hocce dubium viſum, vt pro *τετρακοσίοις, τριακοσίοις* legendum exiſtimauerint. Alii praeeunte IAC. VSSERIO *loc. cit.* obſeruarunt, in codice antiquo Alexandrino, qui in Anglia extat, ita legi: *κατεκληρονόμησεν, αὐτοῖς τὴν γῆν αὐτῶν ὡς ἔτεσι τετρακοσίοις, καὶ πεντήκοντα, καὶ μετὰ ταῦτα ἔδωκε κριτάς.* Quam lectionem eo magis nonnulli amplectuntur, quod non tantum hac ratione omnis difficultas ceſſet, ſed quod eadem lectio etiam reperiatur inter diuerſas lectiones, quas nouo teſtamento Pariſiis anno MDLXVIII graece a ſe excuſo ROBERTVS STEPHANVS ſubiiciendas curauit, conſentiente quoque praeter verſio-

versionem vulgatam, codice quodam graeco alio Parisiis itidem edito, & a THEOD. BEZA, ad *h. l.* laudato, nec non manuscripto altero noui collegii apud Oxonienses, vt auctor est VSSERIVS, *l. c.* Verum si vel maxime recepta lectio retineatur, salua tamen res erit, si modo ad voces ταῦτα & πεντήκοντα, ὑπέρβατον adhibeatur. Nulla enim tum opus erit transpositione, sed sensus hic erit: *Postbaec, quae spatio quadringentorum & quinquaginta plus minus annorum gesta sunt, dedit iudices.* Ad praecedentia itaque, quae *vers. 17. seqq.* Paulus dixerat, illud μετὰ ταῦτα referendum erit, vt adeo isto numero illud temporis interuallum, quod a nato Isaaco ad occupationem & distributionem terrae Canaan effluxit, comprehendatur. Ita temporum rationes sibi constant. A nato namque Isaaco ad Iacobum, anni effluxerunt LX; a Iacobo nato ad introitum in Aegyptum CXXX; commorationis Ebraeorum in Aegypto anni numerantur CCX; ab exitu vero eorum ex Aegypto vsque ad distributionem terrae Canaan XLVII. Quibus annis in summam redactis, prodeunt anni CCCCXLVII, h. e. circiter CCCC L, quia tres tantum ad numerum rotundum desunt. conf. IOAN. MILLIVS, ad *Actor. XIII. 20.* Plura autem hac de re praeter VSSERIVM, *loc. cit.* dabunt ABRAH. CALOVIVS, in *praeloquio ad libr. iudicum, pag. 696.* & NATALIS ALEXANDER, *histor. eccles. vet. test. aetat. mundi IV. dissert. XVII. pag. 52. seqq.*

§. XII.

Simsone, eo, quo diximus, modo, e medio sublato, Eli, primus ex Ithamaris stirpe summus sacerdos, iudicis quoque munere functus est. Quo summam rerum tenente, haud exiguum ecclesia pariter ac respublica Ebraeorum damnum passa est. Praesertim postquam senior factus, sacrorum ministerium in filios transtulit; qui omnia pro lubitu designando, aequitatis iustitiaeque nullam habebant rationem, immo ipsum Numinis cultum flagitiis nefandis conspurcabant, conniuente ad haec Eli, per nimiam indulgentiam ac lenitatem, & delictorum, quae filii commiserant,

poenam in se quoque deriuante. Numinis ideo iram Israelitae experti sunt, insigni clade a Philistaeis adfecti, capta quoque arca federis. *

* Eli, qui summi sacerdotis pariter ac iudicis munere functus est, ex familia Ithamaris erat, filii Aaronis. Id constat ex *I. paral. XXV. 3.* vbi Abimelechus Achitobi filius & pronepos Eli, ex posteris Ithamaris fuisse dicitur. Confirmat idem FLAV. IOSEPHVS, *antiquit. iud. lib. V. cap. XII. pag. m. 166.* vbi auctor est, post Phineasum, Eleazaris filium, Aaronis nepotem, Abiezerum, Phineasi filium, summi sacerdotis munere functum, quem in eadem dignitate exceperit Boceias, filius eius, a quo eandem Ozis, Boceiae filius, acceperit. Tum vero a stirpe Eleazaris haecce dignitas ad stirpem Ithamaris transiit, dum Eli ad eandem peruenit. Qua id factum ratione, cum plurimi adhuc ex stirpe Eleasaris superfuerint, non constat. Eo magis autem id mirandum, quod Deus Phineaso, Eleazaris filio, perpetuum sacerdotium promiserat, *Num. XXV. 13.* Probabile autem, non sine nutu & auctoritate diuina hoc factum, forte, quod posteri Eleazaris idololatria, aut aliis criminibus se indignos isto munere reddiderunt. Nec obstabat promissio diuina, ea quippe lege intelligenda, si modo Phineasi posteri ita se gesturi essent, vt seruare Deus hocce promissum posset. Quare cum & Eli eiusque filii se indignos tam sublimi fastigio reddidissent, eodem itidem exciderunt, per Zadokum, quem Salomoh summum sacerdotem constituit, iterum ad Eleazaris stirpem dignitate hacce translata; conf. quae supra ad § *XXV.* sectionis praecedentis, dicta sunt. Qui, Eli per vim summum sacerdotium inuasisse, asserunt, audiendi non sunt, cum & nullo idoneo hoc euincere argumento queant, & ex iis etiam, quae mox dicenda sunt, refellantur. Quacunque itaque demum ratione ad summum sacerdotium Eli peruenerit, quacunque etiam ratione factum, vt idem iudicis quoque munere fungeretur, (namque nec hoc liquet) improbitate filiorum eius, & ipsius conniuentia nimia ac indulgentia factum, vt ipse pariter ac filii & omnes posteri eius, vltionem diuinam, exemplo in omne aeuum memorando, experirentur. Improbitas filiorum Eli describitur *I. Sam. II. 12. seqq.* Per summam enim impu-

impudentiam cum ſacrificia offerebantur, ea non tam vindicabant ſibi, quam rapiebant, quae illis non debebantur, non tantum auaritiam & intemperantiam, ſed apertum Numinis contemtum hoc ipſo demonſtrantes. Inde vero etiam contingebat, vt Iſraelitae a ſacris Deo faciendis abſterterentur, totaque religio in contemtum adduceretur. Idque ſcriptor ſacer innuit, cum *verſ. 17. peccatum adoleſcentum,* inquit, *magnum fuit coram Domino, quia faſtidiebant homines, munus* (offerre) *Domino.* Neque hic ſubſiſtebat iſtorum hominum petulantia. Sed mulieres etiam religionis cauſa ad tabernaculum confluentes conſtuprabant, omnem hac ratione Numinis cultum profanantes, omniumque ludibrio exponentes. Auctor eſt R. DAVID KIMCHI, ad *h. l.* nonnullos Ebraeorum, quod de filiorum Eli cum mulieribus iſtis concubitu dicitur, *ἀλληγορικῶς* capere; quibus vero ipſe non ſuffragatur. Et rectiſſime quidem. Iſta filiorum ſuorum facinora cum Eli, admodum iam ſenex, audiret, eos equidem increpuit, ſed, cum grauiori acriorique animaduerſione in eos vti debuiſſet, quippe qui iam ad extremum impietatis gradum progreſſi erant, intempeſtiua iſta lenitate ipſemet Numinis iram in ſe prouocauit. In ſermone, quo illos increpuit, id praetermittendum non eſt, quod dicit: *ſi quis in alium peccauit,* ופללו אלהים *iudicabit eum Deus;* vel, vt alii volunt, *magiſtratus, ſed, ſi quis deliquerit in Iehouam, quis pro illo orabit?* Vocem אלהים in priori membro chaldaeus interpres de iudice accipit, quem & plerique Ebraeorum ſequuntur, quibus etiam verſio germanica B. LVTHERI ſuffragatur. At alii de Deo ipſo eam vocem intelligunt, vt LXX interpretes, qui & reliqua prioris membri verba ita reddunt, vt a textu ebraeo prorſus diſcedant: *ἐὰν ἁμαρτάνων ἁμάρτῃ ἀνὴρ εἰς ἄνδρα, καὶ προσεύξονται ὑπὲρ αὐτοῦ πρὸς κύριον.* Nec multo melius vulgatus: *ſi peccauerit vir in virum, placari ei poteſt Deus.* Sed vt hac ratione vox אלהים recte quidem per *Deus* vertitur, ita, quo pacto reliqua cum textu ebraeo conciliari queant, non video. Vox enim ebraea פלל nec *intercedere,* nec *placare* ſignificat, ſed *iudicare,* ſaltem hoc loco nihil aliud ſignificare poteſt. SEBAST. SCHMIDIVS, accuratius textui ebraeo inſiſtens, nihilo ſecius illis accedit, qui hic per אלהים *Deum* intelligunt, ſenſumque horum verborum hunc

esse existimat: *si quando peccat viro vir, tamen iudicat* (punit) *cum Deus: ergo, si Iehouae peccauerit vir, quis intercedet pro eo?* At mihi cuncta planius rectiusque procedere videntur, si vocem אלהים de iudice seu magistratu capiamus. Tum enim sensus est: si quis alium hominem laesit, & propterea in ius vocetur, auctoritate & sententia iudicis litem finiri, in qua & laeso acquiescendum sit; at aliter rem se habere, si quis Deum immortalem & praepotentem laeserit, cuius iram, si is, qui eum laesit, non resipuerit, nemo sistere queat. conf IOANNES CLERICVS, ad *h. l.* Filii autem Eli patris admonitionem insuper habentes, in sua strenue pergebant improbitate. Quare scriptor sacer addit: *Nec tamen auscultarunt voci patris sui,* כי חפץ יהוה להמיתם quae verba vulgatus transfert: *quia voluit Dominus occidere eos;* quemadmodum & LXX interpretes particulam כי per ὅτι vertunt. Amplectuntur hanc interpretationem ambabus, quod aiunt, manibus reformatae ecclesiae doctores, qui inde concludunt, quod filii Eli patri non obediuerint, nec vitam moresque mutauerint, id a decreto diuino, secundum quod illis pereundum fuerit, prouenire. Id vero cum non tantum durum admodum sit, sed aliis etiam scripturae locis, quae omnem peccati culpam a Deo remouent, aperte repugnet, haud sine ratione alii haec verba paulo aliter explicanda censuerunt. IO. TARNOVIVS, in *exercitationibus biblicis ad h. l.* particulam כי vertit per *quamuis,* vt sensus sit: *non obediuerunt voci parentis, quamuis Dominus eos vellet interficere.* SEBAST. SCHMIDIVS particulam כי equidem, per *quod* vertit, sed vt sensus sit: *at non auscultauerunt voci patris sui,* (seu non crediderunt patri suo, iis dicenti) *quod Deus illos velit interficere.* Quae explicatio vt facile admitti potest, & ingenii laude se commendat, quemadmodum nec prior illa IOAN. TARNOVII est prorsus contemnenda, ita planius tamen & hic mihi rem expedire videntur, qui particulam כי consecutiue, seu illatiue accipiunt, & per *propterea* aut *ideo*, aut simili ratione vertunt. Ita omnis difficultas tollitur. Hanc etiam particulae istius significationem non infrequentem esse constat. conf. ABR. CALOVIVS, ad *h. l.* WOLFGANGVS FRANZIVS, de *interpret. script. orac. XV.* AVGVST. PFEIFFERVS, in *dub. vex. cent. I. loc. LXVI. pag. 363.* IOAN. CLERICVS, ad *h. l.* qui & ad argumenta THEOD.

THEOD. HACKSPANII, pro sententia contraria militantis, respondet. Nulla itaque cum superesset spes, fore, vt filii Eli mores mutarent, prophetam Deus ad Eli misit, qui poenam, quae ipsum eiusque filios maneret, posterorumque simul eius fata, illi indicaret. Per איש אלהים *virum Dei* enim vt prophetam intelligamus, par est. Hominem, non angelum fuisse, recte iam obseruatum AVGVSTINO, de *ciuit. Dei libr. XVII. cap. V.* Elkanam, Samuelis patrem, huncce prophetam fuisse, Ebraeorum quorundam, speciatim R. SAL. IARCHI est sententia, quemadmodum alii, Phineasum fuisse, contendunt, quod non adeo absonum esse putat R. LEVI BEN GERSON. Sed, quam haec sine omni fundamento dicantur, per se patet. Et si Phineas adhuc vixit, cur Eli fuit summus sacerdos? Quis vero credat, eo tempore Phineam adhuc in viuis fuisse? Liceat nobis ignorare, quis ille propheta fuerit, cum sacro scriptori visum fuerit, nomen eius non prodere. Per huncce prophetam Deus initio commemorat, qua ratione gentem Aaronis ex omnibus Israelitis elegerit, vt sacerdotio fungeretur, quo tamen Eli eiusque filii tam improbe se gerendo, se indignos reddiderint. Exprobrat tum ei nimiam erga filios indulgentiam, & sacerdotium, quod Ithamaris posteris promisisset, ab iis iterum auferendum comminatur. Quando hoc factum, vt Ithamaris posteris sacerdotium Deus promiserit, non constat; etsi facile intelligatur, tum illud haud dubio contigisse, cum Eleazaris posteri magnis peccatis ea dignitate se indignos reddidissent. Interim recte hinc colligitur, nutu & auctoritate diuina sacerdotium transiisse ad Ithamaridas, nec Eli vi illud ad se rapuisse, vt antea obseruauimus. Fore itaque, porro dicit, vt *excindat brachium eius, & brachium domus patris eius.* Qua voce robur familiae, quod in iuuenibus situm erat, intelligitur. Vnde sine ratione nonnulli pro זרוע *brachium*, זרע *semen* legunt, etsi eadem ratione legisse videantur LXX interpretes, hanc vocem reddentes per σπέρμα. Explicat enim hoc ipse propheta, dum fore dicit, vt omnes posteri Eli in aetate virili moriantur, nec quisquam ad senectutem perueniat: sacerdotium autem summum ad alios transferendum iterum diserte innuit, quod tempore Salomonis in Zadoko factum, itidem antea iam obseruauimus. Signum denique, vnde certo haec euen-

tura cognoſcere poſſet, hoc ei conſtituit, quod ambo eius filii Hophni & Phineas vno die morituri ſint. Similia Deus & per Samuelem puerum, qui miniſtri vicibus in tabernaculo ſancto fungebatur, Eli eiusque filiis praedixit. *I. Sam. III. 10. ſequ.* Mox etiam euentus hisce praedictionibus reſpondit. Exorto enim inter Philiſtaeos & Israelitas bello, ex proelio, quod committebatur, hi inferiores discesſerunt, quatuor millibus virorum amiſſis. Cauſa & occaſio belli non memoratur. At vix dubitandum videtur, quin Philiſtaei inſolentia ſua & tyrannide, Israelitis neceſſitatem arma capiendi, impoſuerint. Clade accepta, cum in caſtra ſe recepiſſent, ſeniores, *cur vos*, inquiunt, *hodie Dominus percusſit coram Palaeſtinis?* Quibus verbis non tantum innuere videntur, ſe hactenus feliciter contra Philiſtaeos rem geſſiſſe, ita, vt hi Israelitas non multum laceſſere auſi ſint, ſed & cum Deo velut expoſtulant, nullam in ſe cauſam eſſe exiſtimantes, cur Deus permiſerit, vt ab hoſtibus caederentur. Quo ipſo vt recte quidem agnoſcunt, diuinitus id ſibi contigiſſe, ita ſtultam arrogantiam & hypocriſin produnt. Si enim peccata varia ab Israelitis commiſſa, ſi ſacerdotum, ſpeciatim filiorum Eli nequitiam & improbitatem expendere voluiſſent, cauſam inflicti a Deo vulneris facile inuenire potuiſſent. Magna itaque fiducia Siluntem mittunt, arcam federis inde arceſſentes, ac ſi ii eſſent, in quorum gratiam Deus ſtatim miracula edere deberet. Eos & hac in re peccaſſe, nec rectius egiſſe Eli, dum conſenſit, vt arcam in caſtra transferrent, dubitandum non eſt. Hoc enim ſine expreſſo Numinis mandato fieri non debuiſſet: quod ſemper acceſſit, quoties arcae huius aliquis in bello vſus fuit. Fueritne ipſa arca federis, an alia quaedam, in qua fragmenta tabularum legis conſeruabantur, quae Ebraeorum quorundam eſt ſententia, deinceps ad §. *XIV.* expediemus. Magno quidem gaudio & ingenti clamore arca in caſtris Israelitarum excepta: Philiſtaeis quoque hinc metus incuſſus eſt. At cum animis reſumtis ad proelium redirent, in fugam conuerſi magnaque clade adfecti ſunt Ebraei; arca inſuper capta, filiisque Eli occiſis. Ea vero cum Eli nuntiarentur, ad cetera quidem immotus, cum arcam federis captam audiret, e ſella, in qua ſedebat, retrorſum cecidit, animamque exſpirauit, anno aetatis

nona-

nonagesimo octauo, cum per annos quadraginta iudicis munere in populo ebraeo functus esset, *I. Sam. IV. 15. & 18.* Qui alias hic numerorum rationes ineunt, sine ratione a textu ebraeo discedunt. conf. CHRISTIANVS SCHOTANVS, *biblioth. hist. sacr. vet. test. tom. II. pag. 529.* Philistaei autem, ob arcam, quam secum habuerunt, federis, magnis a Deo adfecti sunt calamitatibus, donec eam Israelitis restituerent. Quod qua ratione factum sit, ex *I. Sam. V.* constat; diceturque hac de re adhuc aliquid in sequentibus.

§. XIII.

Nobilitarunt hocce temporis interuallum viri insignes, maximisque virtutibus conspicui, Iosua, de quo antea dictum, * Calebus, Iephta, Simson, ** aliique, quorum nonnulli Christi seruatoris typum exhibuerunt, *** ne quid nunc de Phinea, ceterisque summis sacerdotibus dicamus. * Addenda his est femina, sexus sui ornamentum singulare, Rutha, quae suae virtutis vel hoc ipso praemium amplissimum consecuta est, quod peculiari libro memoria eius ad omnem posteritatem est propagata. **

* §. *I.* ad *VI.*

** De hisce itidem, quae maxime memoratu digna sunt, iam in antecedentibus attigimus. Reliqua ex libro Iosuae & iudicum constant. In compendio qui vitam illorum legere cupit, *lexicon* nostrum *historicum vniuersale, voc. Caleb. &c.* adeat.

*** Hoc passim theologi, & scripturae interpretes ostendunt. Iosuam pariter ac Simsonem Christi typum fuisse, applicatione facta demonstrat THOMAS TAILORIVS, in *Christo reuelato cap. VIII. & IX. pag. 57. seqq.*

* Nomina summorum sacerdotum post Phineam ad Eli vsque sibi inuicem succedentium, iam ad §. *praecedentem* ex FLAV. IOSEPHO commemorauimus. Illud saltem addendum, nomina illorum a IOSEPHO minus accurate exprimi, vt ex *I. paral. VI. 51.* vbi Eleazaris posteri commemorantur, constat. Qui enim IOSEPHO Abiezer audit,

dit, ibi Abishua vocatur, & pro Boceias, Bucci, pro Ozi, Vzzi vel Vsi ponitur. Immo, an omnino huic IOSEPHI relationi fides adhibenda? dubitari posset. Certe, etsi viri antea memorati *I. par. VI. 51.* inter posteros Eleazaris & Phineae numerentur, non tamen, eos pontificatu functos, dicitur. Suntque omnino, qui Phineae statim Eli successisse, autumant: quanquam & haec sententia sua difficultate non careat. Legendus hac de re IOAN. SELDENVS, *de success. in pontificat. Ebraeor. lib. I. cap. II. pag. 108.*

** Tum ob alias virtutes, tum maxime ob constantiam singularem fidemque erga socrum Naëmi demonstratam, Rutha celebratur. Cumque illam post mariti & filiorum mortem, relictis patriis laribus, atque cognatis, in terram Canaan secuta esset, sapienter cuncta dispensante Numine, factum est, vt Boas Salmonis filius illam in matrimonium duceret, vnde facta est mater Obedi, qui auus fuit Dauidis. Estque vero haud absimile, libellum, cui nomen dedit, non tam, vt insignis mulieris virtus posteris commendaretur, quam vt familiae Dauidicae series & ordo sibi constaret, litteris mandatum. In hac ipsa vero genealogia haud leue inde oritur dubium, quod secundum libri huius auctorem a Salmone vsque ad Dauidis natiuitatem, computato Salmone, quatuor intercesserint generationes, Salmonis, Boasi, Obedi, & Isai, qui fuit pater Dauidis, cum ab ingressu Israelitarum in terram Canaan, quo tempore Salmon vixit, vsque ad natales Dauidis, effluxerint anni CCCLXVI. Videtur namque parum verosimile, isti temporis interuallo quatuor tantum respondere generationes. Vnde diuersas iterum vias viri docti, vt hinc se expedirent, ingressi sunt, vt videre licet apud IO. BENED. CARPZOVIVM, in *collegio rabbinico-bibl. in lib. Ruth, pag. 242. seqq..* Nonnulli, vt ceteras sententias taceam, temporum non constare sibi rationes, arbitrati sunt, nisi praetermissos nonnullos a scriptore sacro inter Boazi progenitores statuamus. Immo sunt, qui tres eiusdem nominis Boazi statuunt, quorum primus Salmonis filius, alter nepos, tertius pronepos, & Obedi pater fuerit. Verum ita dicendum fuerit, auctorem istius genealogiae parum ἀκριβῶς ea in re versatum, aut temporum iniuria, aliisue de causis, duo haecce nomina ex scriptura sacra intercidisse. Quod eiusmodi est, vt neutrum temere sit asserendum.

Rectius

Rectius itaque mea opinione sentiunt, qui Salmonem eiusque posteros longaeuos admodum statuunt, & vnumquemque illorum centesimum iam aetatis annum supergressum, cum filium hic memoratum gigneret. Nimirum, si ponamus, Rachabam, annos circiter LX natam, quadragesimo quidem secundo post ingressum Israelitarum in terram Canaan, Salmoni peperisse Boazum, hunc vero anno aetatis suae centesimo secundo genuisse ex Rutha Obedum, Obedum autem Isai anno aetatis centesimo vndecimo, & hunc eodem aetatis anno Dauidem; resultabit inde ille annorum numerus, qui ab ingressu in terram Canaan, vsque ad natiuitatem Dauidis, effluxerunt. Minus equidem frequens, fateor, haud dubio iam ea aetate fuit, vt vir centesimum aetatis annum supergressus liberos gigneret, planeque singulare quid censeri debet, quod tres quatuorue iusto ordine sibi succedentes idem fecerint; quemadmodum nec quotidianum profecto erat, vt mulier, sexaginta iam annos nata, pareret; nihilosecius eiusmodi hoc est, vt sine miraculo etiam fieri potuerit, eoque minus, quin factum sit, dubitandum, quia haud obscure scriptura sacra id innuit. conf. IAC. VSSERIVS, *chronol. sacr. part. I. cap. XII.* MARTINVS CHEMNITIVS, *harm. euangel. lib. I. cap. III.* ABR. CALOVIVS, ad *Ruth. IV. 17.* Quo tempore, quae in libro, cui a Rutha nomen, narrantur, contigerint, non satis liquet. Scriptor enim sacer generatim saltem dicit: בימי שפט השפטים *in diebus iudicare iudices*, hoc est, eo tempore, quo iudices ius dicebant. Ebraeorum quidam doctores hoc ita capiunt, ac si tempus designetur, quo iudices ipsi vel a Deo, vel a populo iudicati sint, eo quod nimirum suo officio non recte functi sint. Quod ingenium plane rabbinicum sapit. conf. IOAN. BENED. CARPZOVIVS, in *colleg. rabbinico-bibl. in libr. Ruth*, ad *cap. I. vers. 1. pag. 52.* Perperam quoque vulgatus interpres haec verba reddit: *in diebus vnius iudicis*, vt iam ab aliis ostensum. FLAV. IOSEPHVS haec refert ad tempora Eli, *antiquit. iud. libr. V. cap XI.* AVGVSTINVS, ad principium regum, *libr. II. de doctrina christian. cap. VIII.* Alii aliter. Quodsi vero admittamus, quae antea de annis progenitorum Dauidis diximus, Boazum anno post ingressum in terram Canaan quadragesimo secundo ex Rachaba genitum, eundemque anno aetatis centesimo secundo ex Rutha suscepisse Obedum,

dum, non multum a vero aberrabunt, qui, hoc circa tempus Ehudi aut Samgaris contigisse, arbitrantur; conf. IO. HENR. HEIDEGGERVS, in *enchirid. bibl. lib. I. cap. IX. pag. 120.* De libro, qui a Rutha nomen habet, & quando scriptus sit, deinceps dicemus.

§. XIV.

Religionis, doctrinaeque catholicae, non alia hoc tempore ratio fuit, quam sub Mose. * Idemque de cultu Numinis externo censendum. Tabernaculum, in quo sacra publica peragebantur, quod initio circumferebatur, deinde certis locis, vt Gilgal ac Siloh, ad tempus adfixum fuit. Reliqua ex praescripto legum Mosaicarum peragebantur, a quibus si quis discedebat, hoc extra ordinem fieri censebatur. **

* Quaenam verae religionis sub Mose ratio fuerit, in compendio ostensum *sect. praeced. §. XXXI.* Summa consistit in fide in Messiam, quae, vt diuinitatem Messiae, ita & personarum in vna essentia diuina pluralitatem, supponit. Et huius quidem doctrinae in hocce quoque temporis interuallo documenta illustria extant, ex quibus praecipua paucis attingemus. Memorabilis est adparitio illa Iosuae facta, cum ad vrbem Hierichuntem adpropinquaret, *Ios. V. vers. 13. 14.* Per virum illum, quem coram se stantem, manuque strictum tenentem gladium Iosua vidit, angelum, at creatum, non tantum Ebraeorum doctores, sed ex christianis Romanenses, Socini quoque asseclae, & alii, intelligunt; & nonnulli quidem Michaëlem, populi iudaici praefectum, ex *Dan. X. 21.* quibus & HVGO GROTIVS, ad *h. l.* suffragatur; conf. ANDREAS MASIVS, ad *h. l.* itemque LVDOVICVS DE DIEV, ad *h. l.* Cumque Iosua quaesiuerit: *an nostras es, num hostium?* ideo id factum putant, quod dubitaret, essetne angelus tutelaris Israelitarum, an Cananaeorum? At longe verosimilius, initio nesciuisse Iosuam, num angelus esset, quem videbat: cumque subito illi se offerret, dubitabat, essetne aliquis ex hostibus, an ex Israelitis? Mox vero agnoscebat, angelum esse, sed increatum illum,

lum, qui ipse Deus, seu filius Dei est. Et istum quidem, non creatum angelum hic intelligi, constat, quia *cap. VI. vers. 1.* diserte יהוה vocatur. Qui enim ibidem ad Iosuam loquitur, eundem adhuc angelum seu ducem exercitus Iehouae esse, iam supra ad §. *II.* huius sectionis luculenter euicimus. Praeterea, dum vir ille, seu angelus, se ducem exercitus Iehouae vocat, illum se esse indicat, qui Israelitis datus erat, vt eos in terram Canaan introduceret, *Exod. XXIII. 20. XXXIII. 2.* quem non alium, quam filium Dei esse, itidem supra iam euicimus. Accedit, quod Iosua angelum istum adorasse dicatur, quemadmodum & mandatis eius obsequi se paratum ostendebat, itemque quod calceos exuere iussus sit, quod ob angeli istius praesentiam locus ille sanctus censeretur, *Ios. V. 13. 14.* Quae omnia profecto ita comparata sunt, vt de cultu mere ciuili capi nequeant, adeoque nec angelo creato conueniunt; conf. ABR. CALOVIVS, ad *h. l.* AVGVST. PFEIFFERVS, *dub. vexat. cent. II. loc. XLVII. pag. 328.* Nec minus memorabile est, quod Iosua in solenni illa federis inter Deum & Israelitas restauratione populum hunc in modum alloquatur: *non poteritis colere Iehouam, quia* אלהים קדשים הוא *Dii sancti ille, cap. XXIV. 19.* Non fine ratione fieri, vt vox אלהים in multitudinis numero de Deo vno adhibeatur, idque eo magis, quod numero singulari non careat, aliis iam obseruatum. Cum vero insuper & verba, & adiectiua pluralis numeri, cum eodem construuntur, vt *h. l.* itemque *Deut. V. 26. Ierem. X. 10.* alibique, id profecto non aliam ob caussam, quam ad personarum in vna essentia pluralitatem demonstrandam fieri, manifestum est; conf. IACOB. ALTINGIVS, *dissert. IV. hept. VII. opp. tom. V. pag. 208.* & SAL. DEYLINGIVS, *obseru. sacr. part. II. obseru. II. pag. 12. 13.* Speciatim ex Iosuae verbis idem demonstrari posse, ABR. CALOVIVS ad *h. l.* euincit, vbi & ad rationes secus sentientium respondet. In libro iudicum increati istius angeli, seu filii Dei, itidem passim iniicitur mentio. Sic angelus ille, qui Gilgale ad locum, qui deinceps Bochim dictus est, ascendit, Israelitas, quod mandatis diuinis morem non gessissent, reprehensurus, non alius, quam increatus ille, seu filius Dei, esse potuit, cum diserte sibi tribuat, quod populum ebraeum ex Aegypto eduxerit, & in terram Canaan introduxerit, immo, quod maius adhuc est, quod fe-

dus cum patribus illorum pepigerit, *Iud. II. 1.* Haec enim vero solius Dei esse, nemo non intelligit. Pari ratione, qui Gideoni apparuit, non alius, quam idem angelus increatus fuit; *Iud. VI. 13. seqq.* Namque, qui *vers. 12.* angelus dicitur, diserte *vers. 14.* יהוה vocatur, idemque *vers. 16.* Gideoni auxilium aduersus hostes promittit, immo miraculo edito, se reuera Deum demonstrauit, cui etiam ceu Deo Gideon sacrificium obtulit, *vers. 19. seqq.* Nec aliter de angelo, qui Simsonis parentibus apparuit, existimandum, *Iud. XIII. 3. seqq.* Praeterquam enim, quod ipse Manoach cum vxore diserte profiteatur, se Deum vidisse, *vers. 22.* ipse angelus nomen suum mirabile esse, asserit *vers. 18.* indicans, se eum esse, qui mirabilia patrare queat, quod profecto solius Dei est. Conferenda, quae supra ad §. *XI.* huius sectionis, hac de re dicta sunt. Iam, si quaeramus, quem in finem toties filius Dei, seu angelus ille increatus, se manifestauerit, nihil aptius responderi potest, quam ideo hoc factum, vt omnes intelligerent, eum esse caput ecclesiae, perque eum omnibus hominibus viam ad salutem patere. Et ex hocce verae religionis capite summo reliqua facile deriuari possunt. Vnicum addo: cum Iosua ad Achanem dixit: *fili, da gloriam Domino, Deo Israelis, Ios. VII. vers. 19.* non inepte hinc colligit HVGO GROTIVS, spem aliquam de animarum permansione post mortem his verbis indicari. *Qua enim alia spe*, inquit, *adductus hic homo est, vt crimen capitale fateretur?* At quod idem ex mente Iudaeorum, non sine approbatione addit, *confessione & morte criminum talium veniam a Deo impetrari*, id admitti nequit. Solam enim poenitentiam, quae sine fide in Messiam esse nequit, requiri, vt homo cum Deo reconcilietur, & aliunde constat, & variis exemplis ex hoc ipso, in quo versamur, temporis internallo, probari posset, si his diutius immorari consultum duceremus.

** Cum in cultu Numinis externo loci cumprimis haberi ratio soleat, de tabernaculo primo obseruamus, illud sub Iosua Silunte constitutum fuisse, *Ios. XVIII. 1.* Haud dubio enim antea Gilgale fuit, cum Iosua ibi castra haberet. Siluntem illud ob loci amoenitatem translatum, FLAV. IOSEPHVS existimat; ἐπιτήδειον γὰρ ἐδόκει τὸ χωρίον, διὰ κάλλος, *idoneus enim videbatur locus, propter amoe-*

amoenitatem, donec templum aedificari, res Israelitarum paterentur; *antiquit. iud. libr. V. cap. V.* Quae ratio licet aliis accedere potuerit, mihi tamen ideo hoc praecipue factum videtur, quod Siloh vrbs fere in media Cananaea sita esset, adeoque a singulis tribubus commode adiri posset. Accedebat, quod sita esset in tribu Ephraim, ex qua & Iosua erat, qui haud dubio se nimis a tabernaculo diuelli noluit. Quod Silunte tabernaculum fuerit, etiam *Psalm. LXXVIII. 60.* & *Ierem. VII. 14.* indicatur. Nonnulli & huc referunt festum, quod quotannis Silunte celebrari solitum fuerit, *Iud. XXI. 19.* atque festum tabernaculorum intelligunt. Sed cum in festo eiusmodi totius populi Israelitici, magnus hominum ex omnibus tribubus haud dubio fuerit confluxus, raptus puellarum Siluntinarum a Beniaminitis commode peragi non potuisset. Probabilius itaque, festum aliquod Siluntinae vrbi proprium intelligi. Tabernaculum deinceps Nobi, quae vrbs fuit sacerdotalis, *I. Sam. XXI. 1. seqq.* & tandem Gibeone fuisse, constat, donec templum a Salomone extructum esset. *II. Chron. I. 3. seqq.* Si Ebraeorum magistris credendum, Gilgale fuit annis XIV, Silunte CCCLXIX, Nobi XIII, & Gibeone tandem L. vid. R. MOS. MAIMONIDES, *tract. de sanctuar. cap. I. §. II.* R. GEDALIAS, in *schalschel. hackab. pag. 25.* Arcam federis aliquando a tabernaculo abfuisse, cum a Philistaeis capta esset, iam supra ad *§. XII.* dictum. Nonnulli equidem ex Ebraeorum doctoribus non eam arcam, quae in sancto sanctorum fuit, sed aliam quandam a Philistaeis captam asserunt, sed sine ratione, vt ex eiusdem gentis doctoribus obseruat R. DAVID KIMCHI, ad *I. Sam. IV.* add. SEBAST. SCHMIDIVS, ad eundem locum, *quaest. VI. pag. 111. seqq.* Nec probari potest, quod nonnulli Ebraeorum magistri de duplici arca, altera in sanctuario conseruanda, altera in bellum deducenda, tradunt; conf. IOANNES BVXTORFIVS, de *arca federis exercit. I. cap. III. pag. 32. seqq.* Cum autem apud Philistaeos esset, non vno documento Deus, eam sacram vbique consecratam esse, demonstrauit. Dagonis enim idolum, in cuius aede eam collocauerant, primo collapsum in terra coram arca, deinde omnino capite manibusque truncatum, inuenerunt. Terram muribus adflixit Deus, hominesque haemorroidibus puniuit, *I. Samuel. V. 6. seqq.* Vox עפלים equidem diuersimode ab interpretibus

redditur. HIERONYMVS namque reddit: *in secretiore parte natium*, cui & alii adstipulantur. FLAV. IOSEPHVS habet: τὸ τῆς δυσεντερίας πάθος, ac si dysenteria laborauerint; alii aliter. Sed praeferenda est illorum sententia, qui per עפלים *mariscas*, seu *haemorroides* intelligunt. vid. SAM. BOCHARTVS, *hieroz. part. I. lib. II. cap. XXXVI.* qui &, quantam mures agrestes regionibus adferant calamitatem, ostendit *lib. III. cap. XXXIV.* Ceterum, cum non tantum Asdodi, vbi primum arca fuit, sed & Gathi atque Ekrone, per quas quidem vrbes aream federis circumferre Philistaei consultum duxerunt, eadem ratione vim suam demonstrasset Deus, adeo, vt plurimi Philistaeorum ex haemorroidibus perirent, ex consilio sacerdotum atque vatum, eam tandem ad Israelitas mittere decreuerunt. Iidemque sacerdotes illis auctores fuerunt, vt donarium adderent, quinque scilicet mariscas aureas, totidemque aureos mures. In quam eos sententiam non sine Numinis quadam directione ingressos, existimo. Qui enim, ex diaboli suggestione hocce consilium profectum, existimant, fidem non merentur. Quorsum donaria ista venerint, non constat. Probabile autem, ea apud arcam fuisse seruata. Plaustro deinceps arcam cum donariis capsae inclusis imposuerunt, cui duas iuuencas lactantes, iugique hactenus expertes iunxerunt. Hae enim si recta via Bethsemesum versus ingrederentur, documentum inde capturi erant, a Deo ob arcam hasce plagas sibi immissas. Id enim vix sine miraculo fieri poterat. Interim cum ita res euenisset, nullus amplius Philistaeis de causa suae adflictionis dubitandi supererat locus. Eo in loco, vbi substiterat arca, duae istae vaccae, conscissis hunc in finem plaustri lignis, Deo in sacrificium oblatae sunt, a sacerdotibus scilicet Bethsemesensibus, vt credibile est, non autem a Philistaeorum principibus, vt nonnulli apud R. DAV. KIMCHI, ad *h. l.* existimant. Hoc vero sacrificium cum extraordinarium fuerit, mirum non est, leges Mosaicas de sacrificiis non adeo accurate in eo fuisse obseruatas. Bethsemesitae autem, qui alia adhuc sacrificia obtulerant, cum intempestiuae suae curiositatis, parum reuerenter, parumque religiose arcam intuentes, poenam grauissimam dedissent, arca Kiriath-iearimum in domum Abinadabi translata est, vbi & ad Dauidis vsque tempora permansit. Et ista quidem de taberna-

bernaculo & arca federis hic obseruanda fuerunt. Cum vero deinde *synagogae* locis sacris annumeratae sint, an istae iam hocce temporis interuallo fuerint? quaeri solet. Affirmant illud, & synagogarum originem a tempore, quo Israelitae rerum suarum sedes in Cananaea fixerunt, repetendam, contendunt BONAVENTVRA CORNELIVS BERTRAMVS, de *republ. Ebr. cap. XV.* IO. LIGTFOOTVS, *opp. tom. I. pag. 473.* EDVARDVS STILLINGFLEET, *orig. sacrar. libr. II. cap. IV. §. III.* aliique, cumprimis & vir clarissimus MELCHIOR LEIDEKKERVS, qui variis rationibus pro hacce sententia pugnat, de *republ. Ebraeor. tom. I. lib. VIII. cap. V. pag. 127.* Negant contra, & synagogarum originem vel ad captiuitatem Babylonicam, vel omnino ad reditum populi iudaici ex ista captiuitate, referendam censent CAROLVS SIGONIVS, de *republ. Ebr. lib. II. cap. VIII.* CAMPEGIVS VITRINGA, de *synagoga veteri lib. I. part. II. cap. II.* & alii. Id certum, diserte synagogarum in hocce temporis interuallo nullam mentionem fieri. Sacerdotum equidem & Leuitarum officium fuit, erudire Israelitas in iis, quae ad religionem ac cultum Numinis spectant. Eo vero, an ista aetate ita, vt decet, functi sint, non constat, immo ob inualescentem saepius idololatriam, morumque corruptionem maximam, fere dubites. Nec euictum, si eodem functi sint, non alia ratione, quam in synagogis hoc fieri potuisse. Interim religio vtcunque conseruari & propagari potuit, etiamsi non fuerint synagogae. Dubium non est, quin patres quidam familias, qui pietate & virtute pollebant, & liberos, & reliquos ad familiam suam pertinentes diligenter erudiuerint, & rerum diuinarum cognitione impleuerint. Quae vir doctissimus, MELCHIOR LEIDEKKERVS, adfert, nondum, mea opinione, rem extra dubium ponunt. Sed liceat hic vnicuique, quam velit, eligere sententiam. Inter actiones sacras, vt nunc reliqua persequamur, quibus cultus externus Numinis peragebatur, eminent sacrificia. De quibus hic saltem obseruandum, quod ex lege Mosaica non alibi, quam in tabernaculo, offerri debuerint. Interim constat, iussu Numinis, aut ob causas grauissimas, in hocce temporis interuallo ea & alibi oblata. Ne quid enim de Bethsemesitarum sacrificio, cuius antea iniecta mentio, dicam, patet id exemplo sacrificii a Gi-

a Gideone oblati. *Iud. VI. 19.* De sacrificio enim, non de epulo, quae ibi dicuntur, intelligenda esse, cum AVGVSTINO & THEODORETO recte plerique interpretes censent, etsi HVGO GROTIVS, ad *h. l.* secus sentiat. De Manoah, Simsonis patre, quod eo in loco, vbi angelus Domini ei apparuit, sacrificium obtulerit, res dubio caret, constatque ex *Iud. XIII. 19.* Haec praeter ordinem fiebant, nec, ob allatas iam rationes, vituperanda erant. Interim inde constat, cultum externum tabernaculo non tam stricte alligatum fuisse, vt non aliquando alibi eundem peragere fas fuerit. Denique quod ad personas sacras attinet, de summis sacerdotibus, eorumque in hocce temporis interuallo successione, iam antea dictum. De reliquis nihil memoratu dignum occurrit. De Nethinaeis saltem obseruandum, eorum hoc intuitu originem ex hoc temporis interuallo repeti posse, quod ex Gibeonitis fuerint, quos ad opera seruilia, eo quod ab iis deceptus esset, Iosuam damnasse, ex supra dictis constat. Ita enim cum aliis & Ebraeorum magistri sentiunt. Nec refragari hisce, animus est, etsi non dubitem, quin & alii ex aliis nationibus serui deinceps accesserint. Nethinim autem dicti sunt a נתן, quia dati & hoc ipso destinati erant, ad ministeria infima populi Israelitici & tabernaculi, *Ios. IX. 27.* Quamuis hocce nomen post hanc aetatem demum ortum sit, cum hactenus Gibeonitae vocati sint. Officium illorum erat, caedere ligna, & haurire ac adferre aquam, quod vilissimi mortalium in gente ebraea praestare solebant. A Dauide & principibus populi ad *ministerium Leuitarum* dati dicuntur, *Esr. VIII. 20.* Tam abiecti autem erant apud Israelitas, vt MOSES MAIMONIDES eos eodem cum spuriis loco habeat, &, Israelitis matrimonium cum iis inire nefas fuisse, contendat, *tract. Isshoth cap. I. num. VII.* conf. & MELCHIOR LEIDEKKERVS, de *republ. Ebr. tom. I. libr. X. cap. V. pag. 595.* Romanenses hic more suo lepidi sunt. Vt enim in Nethinaeis *subdiaconos* (vid. CAROLVS SIGONIVS, de *republ. Ebraeor. lib. V. cap. VII.*) ita in Kenaeis monachos sibi inuenisse visi sunt. Sed hac de re deinceps ad §. *XVI.* quaedam obseruabimus.

§. XV.

§. XV.

Nec in matrimonio, ſtatuque domeſtico, ſi leges moresque receptos ſpectes, quidquam immutatum. * Ad regimen autem ciuile quod attinet, poſt Ioſuam, iudices magiſtratus ſupremi munere, ſalua theocratia, functos, ex hactenus dictis conſtat. Hic autem vt extraordinarius erat magiſtratus, nec perpetua ſucceſſione continuandus, ita a regia dignitate plane diuerſus. **

* Polygamiae, a Deo in gente Israelitica toleratae, exempla quaedam atque veſtigia in hocce quoque temporis interuallo occurrunt. Sic de Gideone, quod multas habuerit vxores, ex quibus LXX filios ſusceperat, diſerte dicitur, *Iud. VIII. 30.* Praeterea cum de Iairo dicitur, quod triginta habuerit filios, *Iud. X. 4.* & de Ebzone, quod itidem triginta filios totidemque filias habuerit, *Iud. XII. 9.* itemque de Abdone, quod quadraginta filiorum pater fuerit, *Iud. XII. 14.* probabile, hos omnes plures vna habuiſſe vxores. Nec defuiſſe eo tempore, qui פילגשים *concubinas*, ſeu vxores ſecundarias haberent, exemplo Leuitae iſtius patet, cuius concubina a Gibeenſibus conſtuprata, bello ciuili inter Iſraelitas & Beniaminitas occaſionem praebuit, *Iud. XIX. 1. 2. ſeqq.* Singulare quid eſt, quod *Ruthae cap. IV. 7.* commemoratur. Cum enim Boaſus Rutham ducere vellet, vindicem eius ſeu proxime cognatum, in conſeſſu decem ſeniorum vrbis de redimendo Naëmi agro, ſolenniter compellauit, qui cum initio conſentiret, mox autem, audita conditione de Rutha inſuper in vxorem ducenda, renueret, Boaſo facultatem agrum iſtum redimendi, ſimulque ducendi Rutham conceſſit, idque calcei traditione, more eo tempore recepto, confirmauit. Non deſunt, qui legem ſacram de renunciatione fratriae, ritumque illi addi ſolitum, qui *Deut. XXV. 9.* deſcribitur, hic exprimi exiſtimant. Ita FL. IOSEPHVS, *antiquitat. iudaic. lib. V. cap. XI.* qui & ritum exſpuendi in faciem, huic hiſtoriae adſperſit: quem & alii ſequuntur. Verum hosce falli, manifeſtum eſt. Lex enim illa, *Deut. XXV. 5.* vt ipſa eius verba docent, fratres tantum, non reliquos cognatos obligabat, adeoque

hic locum habere non poterat. Praeterea hic praecipue de acquisitione agri agebatur, cuius consequens quoddam erat, matrimonium cum Rutha. Traditio calcei (pro quo chaldaeus habet: כרתיק יד ימיניה *chirothecam dextrae suae*) hic etiam non spectabat ad ignominiam eius, qui fratris defuncti vxorem ducere nolebat, sed ad contractus confirmationem, vt *vers. 7.* diserte dicitur. Accedebat magna ceremoniarum in vtroque ritu diuersitas, quam doctores ebraei pluribus edisserunt; conf. IOANNES SELDENVS, de *successionib. in bona defunct. cap. XV.* it. *de iure nat. & gent. iuxta disciplin. Ebraeor. lib. VI. cap. V.* & IOAN. BENEDICT. CARPZOVIVS, in *colleg. rabbinico-bibl. in lib. Ruth, ad cap. IV. vers. 7. pag. 191. seqq.*

** De ciuili regimine, quale post Mosis mortem ad reges vsque in gente ebraea fuerit, non idem viri docti sentiunt. ADRIANVS HOVTVYNVS, quem aliquoties iam notauimus, sub Iosua quidem monarchicum regimen obtinuisse, non dubitat, tum vero interuallum, quod inter Iosuam & Othonielem intercessit, discernendum putat, a subsequentium iudicum temporibus; in priori, penes singulas tribus summum imperium fuisse, contendit, vt velut systema aliquod ciuitatis constituerint; in posteriori iterum obtinuisse monarchiam; de *monarchia Ebraeor. cap. IV.* Sed eam sententiam cum iam vir doctissimus, ADAMVS RECHENBERGIVS, in *peculiari dissertatione*, HOVTVYNO opposita, itidemque supra iam laudata, §. *XXVIII. seqq.* profligauerit, nihil addimus. THOMAS HOBBESIVS, quia Israelitarum regnum sacerdotale dicitur, *Exod. XIX. 6.* summam rerum post Mosen penes Eleazarum, reliquosque sacerdotes summos fuisse, contendit, de *ciuit. Christi cap. XL.* Sed, vt longe aliam ob causam regnum sacerdotale Israelitis tribuitur, ita, quod ista sententia, vtpote omni fundamento destituta, admitti nequeat, ex instituto iam demonstraui, in *specim. prud. ciuil. rabbin.* seu *dissertat. de principatu Abimelechi cap. IV.* §. *XIV. pag. 75. seqq.* add. IO. SPENCERVS, de *legib. Ebr. rit. lib. I. dissert. de theocrat. Iud. cap. II. & IV.* IOAN. STEPHANVS MENOCHIVS, iudicum tempore eiusmodi statum populi Israelitici fuisse, putat, qui ex monarchia & aristocratia fuerit mixtus, de *republ. Ebr. lib. I, cap. I. §. V.* CAROLVS contra SIGONIVS, eum

eum mere ariſtocraticum fuiſſe, exiſtimat, de *republ. Ebr. lib. I. c. V.* quam ſententiam & alii calculo ſuo adprobant. Nos vero, vti ſupra iam demonſtrauimus, formam regiminis a Moſe inſtitutam recte theocraticam dici, ita eandem ſub Ioſua atque iudicibus continuatam fuiſſe, plane perſuaſi ſumus. Et ad Ioſuam quidem quod attinet, licet ſolus, ceu ſupremus belli imperator populo ebraeo praeeſſet, eum tamen nihil propria auctoritate, ſed cuncta iuſſu atque nutu Numinis egiſſe, conſtat. Poſt eius obitum, cum ad Othonielem vsque deesſet, qui loco Numinis magiſtratu ſupremo fungeretur, vnde hoc ſenſu admitti poteſt, quod dici ſolet, eo tempore fuiſſe *ἀναρχίαν*, Dei tamen ipſius regimen non deſiit, quod documentis potius luculentiſſimis agnoſcitur, quoties excitando iudices ſeu liberatores, ſaepius non ſine miraculo, populum Iſraeliticum ab hoſtium ſuorum iugo liberauit. Idemque adeo de iſtis interuallis cenſendum, cum nullus iudex in Iſraele fuit: & ita quoque intelligendum, quod *Iud. XIX. 1.* alibique dicitur, eo tempore *nullum fuiſſe regem*, hoc eſt, magiſtratum ſuperiorem, Dei ceu regis vicarium, in Iſraele. Ad iudices autem, quod attinet, qui non tantum שופטים, ſed & מושיעים *liberatores, ſeruatores* dicuntur, illi eum quidem in finem praecipue excitabantur, vt Iſraelitas ab hoſtibus oppreſſos iterum in libertatem aſſererent, ſimul vero & ius illos dixiſſe, & lites auctoritate ſua diremiſſe, conſtat. Hinc & inter iudices referuntur, de quibus non legimus, quod Iſraelitas a poteſtate hoſtium liberauerint, vt Eli & Samuel. Erant itaque magiſtratus extraordinarii, iidemque ſingulari ſpiritus ſancti afflatu atque impulſu excitati; adeoque ſucceſſio continua ac non interrupta inter illos locum non habebat, cum nec electione, aut populi ſuffragiis, aut alia quacunque ratione conſtituerentur, multo minus generationis iure hanc dignitatem ſibi vindicare poterant, ſed tantum diuinitus excitabantur. Quod *θεοκρατίας* argumentum erat luculentiſſimum. Apparet itaque, inter reges atque iudices maximum interceſſiſſe diſcrimen, quod & pluribus exponit R. ISAAC ABARBANEL, *praef. ad libr. Ioſuae*, vbi docet, in quo iudices & reges conuenerint, & in quo diſcrimen inter eos interceſſerit; quae in compendio exhibui in *ſpecimine prudent. ciuil. rabbin.* ſeu *diſſertat. de principatu Abimelechi, cap. IV.*

§. *XII. pag. 73.* FLAV. IOSEPHVS iudices equidem μονάρχους appellitat, *antiqu. iud. lib. IV. cap. II.* Sed cum ceteroquin θεοκρατίαν in gente Israelitica agnoscat, facile intelligitur, eum hac voce in propria & genuina significatione vsum non esse. Patet vero etiam ex dictis, eos minus commode cum dictatoribus Romanorum comparari, quae est sententia PETRI CVNAEI, de *republ. Ebr. lib. I. c. XII.* praesertim, si ponamus, dictatores reuera summum habuisse imperium, quod HVGO GROTIVS, sed perperam mea opinione, asserit, de *iure bell. & pac. lib. I. cap. III.* Nullus enim iudicum vlla summae potestatis iura propria auctoritate exercuit, sed fuere, non nisi magistratus Israelitarum, ac ministri maximi monarchae, ipsiusmet Dei, vt recte pronuntiat HERMANNVS CONRINGIVS, de *republ. Ebraeor.* §. *XLVI.* vbi pluribus id demonstrat. Minores magistratus eodem tempore, praesertim in singulis vrbibus fuisse, non est, quod dubitemus. At synedrii magni nullum in hocce temporis interuallo vestigium. Nec, si fuisset, dici potuisset: *Non erat rex in Israele, quisque faciebat, quod sibi placeret, Iud. XXI. 25.*

§. XVI.

Litterarum studia in gente ebraea pro temporis istius conditione continuata esse, non est, quod dubitemus, etsi, quae de scholis publicis in hocce temporis interuallo passim dicuntur, non aeque certa sint.* De libris, qui hacce aetate compositi dicuntur, si ab iis, qui in sacro codice extant, discedas, idem censendum.**

* Inter loca, in quibus hocce tempore litterarum floruerint studia, aut omnino scholae publicae ac academiae fuerint, vel primo loco Kiriath-Sepher, quae postea Debir dicta, ex *Ios. XV. 15.* commemorari solet. Esse nonnullos, qui in hacce vrbe ab ipso diluuio antiquitatis monumenta conseruata esse existiment, iam supra ad *per. I. sect. II. §. VI.* obseruauimus. Facere autem non possum, quin addam, quae NICOLAVS SERARIVS, ad *Ios. l. c.* in medium attulit. *Cur vero,* inquit, *litterarum aut librorum vrbs fuerit, fingunt, nescio quid, Rabbini. Refelluntur autem a Lyrano & Abulensi, qu. 5. in Ios. 15. quibus magis placet, inibi tanquam in celebri academia litteras egregie tracta-*

tractatas, vel forte inuentas fuisse, quod & Driedoni lib. 4. de dogmatibus variis pag. 235. placet. Masius in Ios. 15. ex chaldaeo vult, vrbem esse archaeorum, seu tabulariorum, quod ibi multa vetustatis monumenta post orbis diluuium reposita fuerint, ibidemque vocat Arias bibliothecam publicam. Et sic celeberrima Hispaniae regum hodierna sedes Arabico nomine appellata est Madrid, id est, mater scientiae, quia Mauri illic scholas habuere, cum olim diceretur Mantua &c. Expositis ita aliorum sententiis, suam tandem subiungit: *Posset etiam vocari vrbs litteratorum vel sapientum, cum fere in senioribus sapientia esse dicatur, Iob. 12. & eandem ob caussam videtur, postmodum vocata Dabir, id est oraculum, quod ex sapientiae officina quaedam veluti oracula fundantur &c.* Cum vero eadem vrbs *Ios. XV. 49.* etiam vocetur Kiriath-Senna, hac de re SERARIVS ita porro differit: *Tertium nomen, Kiriath-Senna scilicet, inuenitur Ios. XV. 49. quod recentiores quidam vrbem Sannae, sed septuaginta similiter πόλιν γραμμάτων verterunt. Interpretantur autem Ebraei plerique vrbem rubi aut spinarum, quod Seneh in Ebraeo & Seneia in Thargum Exod. III. 2. sit rubus, spina, & quod multae litterarum spinae seu molestiae sint, quemadmodum earum radices amaras quidam dixit. Masius vrbem litteratae disputationis, narrationis & repetitionis, quia Deut. 6. 7. Schinnan est, vt vertunt septuaginta, προβιβάζειν, vt noster, narrare, & quidem non simpliciter, sed saepe ac iterato, acute, ac diligenter, & quia, vbi doctrinarum studia sunt, ibi narrationes, explicationes, repetitiones quam creberrimas vigere oportet.* Patet hinc, quantopere viri eruditi desudent, vt in Kiriath-Sepher scholam publicam, aut academiam, aut litteratorum sedem inueniant. Sed ipse illorum de vocis expositione dissensus testatur, quam incerta sint omnia. SEBAST. SCHMIDIVS hanc vrbem ita dictam putat, quod in ea prae aliis viguerit ars faciendorum librorum, hoc est, membranarum, papyrorum, aut cuiuscunque tum vsitatae materiae, in quibus scribi, & ex quibus volumina librorum confici tum solita fuerint, ad *Iud. cap. I. quaest. VIII. pag. 77.* Sed & hoc non certius est, quam priora; idque eo magis, quod supra *loco* antea *citato*, nobis obseruatum sit, vocem ספר non tantum *librum*, sed & *recensionem*, *numerationem* significare posse. Nonnulli, interque eos HVGO GROTIVS existi-

mant, Kiriath-Sepher eam vrbem esse, quae XENOPHONTI vocatur *Phoenicum gymnasium.* Verum recte HERMANNVS CONRINGIVS obseruat, primo γυμνάσιον XENOPHONTIS non scholam litterariam significasse, sed locum exercitiis corporis destinatum: XENOPHONTIS praeterea aeuo non amplius in vsu fuisse appellationem priscam vrbis *Kiriath-Sepher*, sed nomen recentius *Debir*. Vnde concludit: *Nihil proinde & de illa Cananaeorum schola dici potest; etsi indubio fuerit insigni olim fama, vt, quae toti vrbi dederit a libris suam appellationem;* in *antiquit. academ. supplem. III. p. 211.* Vetum, nec id satis euictum esse, quod omnino schola ibi fuerit, aut quod a libris vrbs illa denominationem suam acceperit, ex hactenus dictis constat. Nec certiora sunt, quae de aliis vrbibus, in quibus eo tempore scholae fuerint, traduntur. Quod vt constet, recitabimus saltem, quae hac de re tradit IACOBVS ALTINGIVS. *Non recensebo*, inquit, *quod nonnulli vrgent de* גבעת פינחס *colle Pineasi, cuius in extremo Iosuae commate mentio extat, &, vbi scholam fuisse arbitrantur, cui Phineas praefuerit; nec insistam vestigiis* גבעת המורה, *collis hammoreh, siue doctoris illius, emphatico articulo, vbi Midianitae castra sua posuerant, quamque excellentissimi illius temporis magistri scholam faciunt, neque commemorabo Iabbesum, quem eundem cum Othoniele iudice, ac summum sui seculi doctorem, nonnulli praedicant, cui cognominis academia Kenaeos Iethronis posteros, ab eruditione commendatos in scriptura, alumnos habuerit. Ad Samuelis aetatem veniam &c. heptad. oration. academic. dissertationib.* eius, *theolog.* & *philolog.* addita *orat. I. p. 251.* Kenaeorum cum hic mentionem iniiciat ALTINGIVS, facere nequeo, quin de illis adhuc aliquid addam. Eos a quodam Kain, gentis principe, nomen, a Midianitis autem originem habere, probabile est. Erat enim ex Kenaeorum gente Iethro, Mosis socer, qui ideo *Iud. I. vers. 16.* Kenaeus dicitur. Iethronem autem כהן sacerdotem, seu principem Midianitarum, fuisse, constat ex *Exod. II. 16.* Porro cum Iethro vna cum familia sua se Israelitis sociasset, laudatus ideo Bileamo, *Num. XXIV. 21.* factum inde, vt Kenaei, veri Dei cultores, inter Israelitas habitauerint. Nonnullos ex iis, speciatim tribui Iudae adhaesisse, ex *Iud. I. 16.* intelligitur, vbi ex ciuitate palmarum, h. e. Iericho, in desertum Iudae ascendisse dicuntur, vt iam supra obseruauimus.

uimus. Hi cum ad confinia Amalekitarum se extenderent, factum est, vt tempore Saulis nonnulli ex iis inter Amalekitas habitarent, quos inde discedere iussit, ne vna cum illis perirent; *I. Sam. XV. 6.* Alii autem Kenaeorum profecti sunt Kedeschum, in tribu Nephtali, in extremo septentrione, *Iud. IV. 11.* ex quibus Iael fuit, *ibid. vers. 17.* Qua de re itidem supra dictum. Inter istos itaque Kenaeos, ex quibus deinceps Rechabitae, litterarum studia vel maxime floruisse, virosque inter eos eruditissimos extitisse, Ebraeorum magistri tradunt. Nonnullos ex iis Othonielis scholam frequentasse, auctor est R. SAL. IARCHI, ad *Iud. cap. I. vers. 16.* Nec omni fundamento haec sententia destituitur, cum *I. chron. II. 55.* סופרים *scribae*, propter litterarum, vt videtur, peritiam, dicantur. At Romanenses in Kenaeis monachos sibi inuenisse visi sunt. Ita NICOLAVS SERARIVS, ad *Iud. I. 16. Si animum tamen aduertere liceat, videbimus, eos hoc ipso iam tempore vitam illam, quae veteris testamenti monastice quaedam & anachoretice fuit, quaeque Ierem. 35. valde Domino laudatur, & stabilitur, inchoasse: ideoque locis frequentioribus & mollioribus deseriis, solitudines, e quibus in vrbes, tanquam in carceres, vt ait ep. 8. D. Hieronymus ad Paullinum, interdum venire coacti sunt, captasse; in solis tabernaculis habitasse; prout cap. 4. de Habero dicitur, vers. 11.* Similia habet IACOBVS BOVLDVCIVS, qui omnem mouet lapidem, vt Kenaeos in monachos transmutet, *de ecclesia ante legem, libr. I. cap. XIII. pag. 115. seqq.* Verum non poterant se traducere turpius, quam talia asserendo, quae ne speciem quidem verosimilitudinis habent. Quod enim Kenaei relicta vrbe Iericho in desertum Iudae se contulerunt, non ideo factum, vt SERARIVS putat, quod solitudines quaererent, ne in locis frequentioribus ac mollioribus iis viuendum esset, sed quod vitae pastoritiae dediti essent, nec certam hereditatem inter Israelitas haberent. Hinc in agris, qui singulis Israelitis assignati erant, tentoria figere, ac pascere pecora, illis non licebat, quod in locis desertis, aut ad totum populum spectantibus non temere quisquam prohibebat, aut prohibere poterat. Et haec est ratio, cur relicta vrbe Iericho, in desertum Iudae ascenderint. BOVLDVCIVS autem omne causae praesidium in eo collocat, quod Kenaeorum nomen non fuerit nomen gentis aut familiae, sed homi-

num

num hinc inde disperſorum, cum in tribu Iudae, inter Amalekitas, alibique fuerint Kenaei. Sed, quid ad hoc reſpondendum ſit, iam ex dictis patet. De origine Kenaeorum conf. & HERM. WITSIVS, *diſſertat. de Rechabitis*, THOMAE GODWINI *Moſi & Aaroni* praemiſſa, *§. II. III. ſeqq.*

** De libro Ioſuae ſupra ad *§. VI.* huius ſectionis, dictum. Ad librum iudicum quod attinet, quis eius auctor ſit, incertum. Nonnulli Ezechiam, alii Esdram, alii quendam ex prophetis auctorem eius faciunt. Plurimi eum Samueli tribuunt, vt talmudici doctores, in *tract. baba batra*, *cap. I.* & ISIDORVS, *origin. libr. VI. cap. II.* eidemque ſententiae adſtipulatur PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonſtr. euangel. prop. IV. pag. 283.* MICHAEL WALTHERVS, in *officina bibl. pag. 403.* aliique. Quod ABENESRA aſſerit, hunc librum eſſe *librum bellorum Dei*, in libro Numerorum laudatum, ab omni veri ſpecie prorſus abhorret. Nec certiora produnt, qui, pleraſque res geſtas a iudicibus ipſis annalibus comprehenſas, & poſt a propheta θεοπνεύςῳ, quocunque illo, in ordinem & librum, qui nunc habetur, noua & methodica ſcriptione redactas, opinantur. His IO. HENRICVS HEIDEGGERVS ſuffragatur, in *enchiridio biblico libr. I. cap. VIII. §. III.* add. GEORGIVS SERPILIVS, in *perſonalibus*, quae vocat, *Samuelis*, *pag. 3. ſeqq.* vbi aliorum ſententias diligenter recenſet, & nonnulla obſeruatu digna adfert. Auctorem eſſe θεόπνευςον, dubitare nefas: quis autem fuerit, ignorare liceat, cum nihil certi hac de re dici queat. Interim veriſimile, non diu admodum poſt ipſa iudicum tempora eum conſcriptum eſſe. Sunt equidem, qui, eum poſt abductionem decem tribuum Iſraelis, aut omnino poſt captiuitatem Babylonicam ſcriptum exiſtimant, idque ex hisce verbis, quae *cap. XVIII. 30.* extant, colligunt: *Poſueruntque ſibi ſculptile, & Ionathan filium Gerſon, filii Manaſſeh, ac filios eius ſacerdotes in tribu Dan, vsque ad diem captiuitatis ſuae.* Per captiuitatem enim Danitarum, non aliam, quam aut Aſſyriacam, aut Babylonicam, intelligi poſſe, putant. Verum, cum *verſ. 31.* diſerte dicatur, idolum illud Michae, quod Danitae colebant, tamdiu Dane fuiſſe, quamdiu domus Dei ſeu tabernaculum Silunte fuit, poſtea autem haud dubio perierit, eoque adeo tempore, ſacerdotes eum

idolo ſublati ſint, manifeſtum eſt, nec Aſſyriacam, nec Babylonicam captiuitatem intelligi poſſe. Nihil itaque aliud ſupereſt, quam vt credamus, aut particularem aliquam Danitarum captiuitatem innui, cuius ſcriptura ceteroquin nullam mentionem fecit, aut cladem illam ſignificari, quam Iſraelitae acceperant a Philiſtaeis, cum arca federis caperetur. Fieri enim potuit, vt plurimi ex Iſraelitis, ſpeciatim Danitis, eo tempore a Philiſtaeis caperentur; vid. *I. Sam. IV. 10.* conf. LVD. ELIAS DV PIN, *diſſertat. prelim. ſur la bible lib. I. cap. III. §. III. pag. 79. ſeqq.* Libellum, cui Rutha nomen dedit, nonnulli pro appendice libri iudicum habent, vt ORIGENES apud EVSEBIVM, *hiſt. eccleſ. lib. VI. cap. XXV.* aliique; alii autem eum exordium dixerunt eſſe libri Samuelis, vt AVGVSTINVS, de *doctrina chriſtiana, lib. II. cap. VIII.* Quae facile inter ſe conciliari ſententiae poſſunt, vt oſtendit PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonſtrat. euang. prop. IV. pag. 287.* Auctorem alii Ezechiam, alii Eli, alii Esdram, plerique Ebraeorum pariter ac chriſtianorum, Samuelem eſſe ferunt. vid. IOAN. BENED. CARPZOVIVS, in *collegio rabbinico-bibl. in libellum Ruth, pag. 4.* it. GEORGIVS SERPILIVS, in *perſonalibus*, vt vocat, *Samuelis, cap. I. pag. 6.* Sed meris nituntur coniecturis. Probabile, auctorem, quisquis ſit, certe virum θεόπνευστον, tempore Dauidis vixiſſe, cum non tantum Dauidis mentionem faciat, ſed ſcopus libri ſit, Dauidicae familiae originem pandere. Ad apocrypha huius aetatis ſcripta pertinent, precatio עלינו, quam Iudaei, cum ſynagoga exire volunt, recitant, cuiusque auctorem Ioſuam ferunt; porro, *decem decreta Ioſuae, & ſynedrii eius*, tempore, quo terram ſanctam diuiſit, & deſcribi iuſſit, facta, quae ex talmude & MAIMONIDE exhibet IOAN. SELDENVS, de *iure nat. & gent. iuxta diſcipl. Ebraeor. lib. VI. c. II.* item, *liber Ioſuae*, quem iactant Samaritani; & denique, *Phineae explanatio nominum ſacrorum;* de quibus vid. IO. ALBERTVS FABRICIVS, in *codice pſeudepigrapho vet. teſtam. num. CLXVI. ſeqq. pag. 871. ſeqq.* De vltimo & SCIPIO SGAMBATVS, *archiu. vet. teſtam. libr. II. pag. 277.* Inter deperdita huius aetatis ſcripta referendus *liber recti* ſeu *liber iuſtorum*, cuius non tantum *Ioſuae X. 13.* vt ſupra iam ad *§. IV.* notauimus, ſed & *II. Sam. I. 18.* mentio inicitur. Variae de eo extant doctorum virorum ſententiae. Nonnulli namque ex ebraeae gentis docto-

ribus aut pentateuchum, aut genesin, intelligunt. ANDREAS MASIVS, librum *forensium annalium*, in quo acta publica & res antiquitus gestae consignatae fuerint, fuisse putat, ad *Ios. loc. cit.* Idemque forte iam in mente habuit THEODORETVS, dum librum Iosuae ex libro iustorum excerptum fuisse contendit, *quaest. XIV. in Ios.* conf. & PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstrat. euangel. propos. II. pag. m. 266.* Aliorum de hocce libro sententias referunt MICHAEL WALTHERVS, *officina biblica pag. m. 513. 514.* & ABR. CALOVIVS, ad *Ios. X. 13.* item ad *II. Sam. I. 18.* Mihi omnium rectissime sentire videntur, qui hoc nomine collectionem quandam carminum seu cantionum intelligunt, quibus heroum virorumque illustrium laudes celebrabantur. Cuiusmodi collectio cum iam extaret, cum liber Iosuae scribebatur, ista haud dubio deinceps continuata fuit. Id patet, si loca, in quibus libri huius mentio iniicitur, diligenter inter se conferamus. Quemadmodum autem liber iste dudum periit; ita canonicum eum vel θεόπνευστον fuisse, nulla ratione probari potest, adeoque frustra a nonnullis asseritur.

§. XVII.

Idololatria veraeque religionis corruptio non tantum apud reliquas gentes magis magisque inualuit, sed ea ipsi etiam subinde infecti sunt Ebraei. Hinc toties castigati sunt, quod a vero Deo desciuissent. Speciatim Baalim atque Astaroth colere inceperunt, quorum, vt & aliorum idolorum, in hocce temporis interuallo passim fit mentio. * Gideon quoque ex hostium spoliis Ephod in signum victoriae erigendo, foedissimae superstitioni occasionem praebuit. ** Sed & Micha sacerdotium & simulacra domi suae instituendo, Israelitas, vt idololatria se obstringerent, induxit. ***

* Iam sub Iosua fuisse inter Israelitas, qui clam idololatriae dediti essent, & deos alienos colerent, ex *Ios. XXIV.* constat. Diserte enim Iosua ad populum verba faciens *vers. 14. amouete Deos*, inquit, *quos coluerunt maiores vestri trans fluuium* (Euphratem) *& in Aegypto*,

ac

ac Iehouam colite. Et iterum *verf. 23. Nunc ergo remouete Deos alienigenarum, qui sunt inter vos, & inclinate animum vestrum ad Iehouam Deum Israelis.* Admitti itaque nequit, quod AVGVSTINVS, *quaest. XXIV. in Iof.* censet, ac si populus Israeliticus nulla idololatria hoc tempore commaculatus fuerit. Immo idem innui videtur *c. XXII. 17.* vbi legati Israelitarum ad Rubenitas, Gaditas & dimidiam tribum Manassae missi, cumque iis ob extructum ad ripas Iordanis altare expostulaturi, *an res parua vobis,* inquiunt, *peccatum Pheoris, a quo nondum ad hunc vsque diem purgati sumus, &* (propter quod) *plaga est inflicta coetui Iehouae?* Hoc enim sibi velle videntur, nondum deesse, qui ab ista idololatria prorsus abhorreant, ob quam tamen poena grauissima Israelitae adfecti sint: quanquam alii de ignominiae macula, Israelitis ob istam idololatriam inusta, hoc capere malint. Nec praetermittendum hic, quod de altari illo ibidem commemoratur. FLAVIVS IOSEPHVS enim auctor est, Israelitas in suspicionem adductos, altare illud a Rubenitis, Gaditis, & dimidia tribu Manassae ideo erectum, vt alienorum Deorum cultum introducerent; *antiquit. iudaic. lib. V. cap. IV.* Sed fallitur. Nec enim eiusmodi quid ex scriptura colligas, sed hoc saltem, Israelitas existimasse, a trans-Iordanensibus extructo altari tabernaculum & aram Dei, quae erant Silunte, relinqui, tanquam remota, nec ad se pertinentia, ob interiectum fluminis. Hinc illi motus: hinc illa expostulatio. Nec sine ratione. Potuisset enim, si ea mens trans-Iordanensium fuisset, grauissimum inde perniciosissimumque oriri schisma. Hinc &, cum Israelitae percepissent, non sacrorum causa, aut vt a Deo vero discederent, sed tantum memoriae & recordationis ergo, vt signum aliquod coniunctionis inter trans-Iordanenses & reliquos Israelitas extaret, ab illis altare hocce extructum, statim acquieuerunt. Orationes ceteroquin, quas IOSEPHVS & legatis Israelitarum, & trans-Iordanensibus tribuit, a verosimilitudine non prorsus abhorrent, lectuque dignae sunt; conf. & CHR. SCHOTANVS, *bibliothec. histor. vet. testam. tom. II. pag. 411.* Deinceps, cum Iosua & seniores istius aetatis mortui essent, magis superstitio & idololatria erupit, occasionem praebente tolerantia gentium, quas ex Numinis praescripto extirpare debuissent. Inter idola, quae tum Israelitae coluerunt,

 com-

commemorantur, Baalim & Astaroth. Et ad Baalim quidem quod attinet, nomen בעל generatim *dominum*, interdum & *maritum* significat, eoque olim haud dubio verus Deus designatus fuit, etsi deinceps falsis diis seu idolis sit tributum. Praeterea, cum non tantum varii fuerint dii falsi pro gentium diuersitate, sed & vna gens subinde plura idola coluerit, ratio patet, cur subinde multitudinis numero בעלים memorentur. Hinc & haud raro addita alia voce, speciatim, qualis Deus intelligatur, innuitur, vt, cum Baal-Peor, Baal-berith, Baalsebub, & alii eiusdem commatis gentium dii memorantur. Nomen autem Baal apud varias gentes fuit receptum, apud quas eius vestigia occurrunt. Ebraeorum enim Baal respondebat Bel Babyloniorum, cuius *Esa. XLVI. 1. Ierem. L. 2.* alibique mentio. Hinc & Daniel vocatus est *Belsazar Dan. IV. 5.* Solenne enim erat, Dei aut Deorum nomina nominibus propriis hominum inserere, quod vel Ebraeorum exemplo constat. Apud Phoenices idem nomen in vsu fuisse, dubitari nequit. Izabelis namque pater, idemque rex Sidoniorum, vocabatur *Ethbaal*, quem Graeci *Ithobalum* dixerunt, *I. reg. XVI. 31.* Rex ille, cui SANCHVNIATHON opus suum dedicauit, vocabatur *Abibalus*. A Phoenicibus ad Carthaginienses idem nomen transiisse, nomina *Annibal, Asdrubal*, & *Adherbal* testantur. Immo & in *Beleno*, qui vnus ex veterum Gallorum diis praecipuis fuit, nonnulli eius vestigia sibi deprehendisse visi sunt. Pluribus haec edisserit IOAN. SELDENVS, de *diis Syris, syntagm. II. cap. I.* add. GERH. IO. VOSSIVS, de *idololatria gentil. lib. II. cap. XVII.* Nec praetermittendum, quod LXX interpretes vocem Baal subinde in feminino genere exprimant, vt *I. Sam. VII. 4.* περιεῖλον τὰς Βααλὶμ, alibique. Sic & Paulus *Rom. XI. 4.* οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ. Id vero non sine ratione factum esse, nonnulli existimant, cum indicare voluerint, nomine *Baal* non tantum deum, sed & deam quandam a veteribus designari. Quam & inde confirmari sententiam putant, quod a SANCHVNIATHONE *Baaltis* dea, quae & Dione vocata fuerit, memoretur, apud EVSEBIVM, *praeparat. euangel. libr. I. cap. X. pag. 38.* Putantque, *Baal* nomen fuisse solis, *Baaltis* autem lunae. Certe deos deasque apud gentiles cultos fuisse, immo non defuisse, qui deos hermaphroditos facerent, notum est. Sed, an

LXX

LXX interpretes id sibi voluerint, valde dubito. Ad textum enim ebraeum quod attinet, nihil obstat, quo minus vox בעל semper in masculino genere reddatur. Magis itaque arridet illorum sententia, qui in iis locis, vbi LXX vocem בעל in feminino genere exprimunt, vocem εἰκὼν, aut similem, subintelligi existimant. Septuaginta autem interpretes Paulus quoque apostolus imitatus est. Ceterum, licet vox Baal nomen generale esset, vt antea dictum, quod pluribus aut omnibus diis tribui poterat, interdum tamen ita sumitur, vt Deus aliquis gentilium, a reliquis diuersus, eadem significetur, at alius rursus apud hanc, alius apud aliam gentem. Baalem etiam speciatim ita dictum, peculiari quadam ratione cultum, nonnulli obseruant, primo quidem infantum immolatione, *Ierem. XIX. 5.* deinde, circa altare eius saltando, *I. reg. XVIII. 26.* porro, cultris se incidendo, *ibid. vers. 28.* & denique, statuam aut imaginem eius osculando, *I. reg. XIX. 18.* Verum, quod ad primum attinet, per Baalem *Ierem. loc. cit.* haud dubio Molochus intelligendus, de cuius cultu supra fuse egimus. Saltationes non tantum in Baalis, speciatim ita dicti, sed & in aliorum idolorum cultu in vsu fuisse, vel ex *Exod. XXXII. 6.* intelligitur. Apud Romanos quoque Martis sacerdotes Salios a *saltando* vel *saliendo* dictos esse, constat. Quod an inde ortum sit, quia Mars idem esset, ac Baal, quae quorundam est sententia, mox disquiremus. Saltationes istas ita comparatas fuisse, vt mox in hanc, mox in alteram partem se inclinarent, & ita velut claudicarent, nonnulli contendunt, idque ex hisce verbis Eliae: עד מתי אתם פסחים על שתי הסעפים, *quousque claudicabitis in duas partes, I. reg. XVIII. vers. 21.* probare annituntur. Verum, cum vox סעיף etiam *cogitationem* significet, nihil obstat, quo minus de claudicatione mentis, seu vagis & ambiguis opinionibus, haec verba accipi queant. Vox פסח alias equidem *transire* significat, & vulgatus interpres *vers. 26.* habet: *transiliebant altare*: sed, quin hic de saltatione quadam capienda sit, vix videtur dubitari posse. Quod de saltatione diximus, idem & de carnis incisione constat, eam antiquissimis temporibus non in Baalis tantum, sed aliorum quoque deorum cultu vsitatam fuisse. In Isidis namque

magnae matris deorum, & Bellonae sacris idem receptum fuit; & ex oriente ad Graecos ac Latinos transiisse, notum est. Qua de re SENECAE locus extat, lectu dignus, in libro, de *superstitione*, apud AVGVSTINVM, de *ciuit. Dei libr. VI. cap. X.* Denique & imaginum ac statuarum, quae deos referebant, osculatio, generatim in aliorum quoque deorum cultu vsitata fuit. Hinc & vitulos, quos Ieroboamus constituerat, qui colere volebant, osculabantur, *Hos. XIII. 2.* Atque ex hactenus dictis diiudicare licet, quae PETRVS IVRIEV, de *Baalis cultu* disserit, *histor. crit. dogm. &c. part. IV. tract. III. cap. IV. pag. 599. seqq.* Iam vero, quis demum Baal iste fuerit, quaeritur. Belum Babyloniorum eundem fuisse, ac Martem Romanorum, quorundam est sententia. Id in chronico Alexandrino, & apud CEDRENVM disertis verbis legitur, quae adfert IO. SELDENVS, *de diis Syris, syntagm. II. cap. I. pag. 195.* Neque adeo absonum hoc videri poterat, si nonnullis credimus, cum Belus Babyloniorum ipse Nimrodus esse videatur, qui *venator fortis coram Domino* vocatur, *Genes. X. 9.* Nihilosecius alii probabilius putant, ipsum Iouem Beli nomine apud Babylonios fuisse significatum, eo quod graecis atque latinis scriptoribus semper Iupiter Belus memoretur. Immo ipse hoc confirmat SANCHVNIATHON, dum Saturno tres in Peraea liberos natos refert, Saturnum eiusdem cum parte nominis, IOVEM BELVM, & Apollinem, apud EVSEBIVM, *praeparat. euangel. libr. I. cap. X. p. m. 37. 38.* De Tyriorum ac Sydoniorum Baal, quod Graecorum Ζεὺς, & Latinorum Iupiter fuerit, extra dubium positum putant. Certe rerum Phoeniciarum scriptor antiquissimus SANCHVNIATHON hoc testatur diserte. Cum enim de Phoeniciis dixisset, eos, cum vehementior aestus vrgeret, in coelum manus ad solem sustulisse, addit: τοῦτον γάρ φησι θεὸν ἐνόμιζον μόνον οὐρανοῦ κύριον, Βεελσάμην καλοῦντες, ὅ ἐστι παρὰ Φοίνιξι κύριος οὐρανοῦ, Ζεὺς δὲ παρ᾽ Ἕλλησι. *Quippe Deum hunc, inquit, vnum coeli moderatorem esse credebant, eumque propterea Baal-Samen, id est, Phoenicum lingua, coeli Dominum, Graeca vero Δία, hoc est Iouem, nominabant,* apud EVSEBIVM, *loc. cit. libr. I. cap. X. pag. 34.* At, si dicendum, quod res est, vltima verba non SANCHVNIATHONIS, sed PHILONIS potius Byblii, qui eius commen-

tarios

tarios in linguam graecam transtulit, esse videntur, cuius auctoritas an ad hoc euincendum sufficiat, non sine ratione dubitaueris. Interim nonnulli, speciatim vir doctissimus, PETRVS IVRIEV, haec ceu extra dubitationem posita assumens, inde porro concludit, si deos, quos vocant, naturales spectes, Baalem non alium, quam solem esse, qui Graecis Ζεὺς, seu Iupiter, Tyriis autem Hercules dictus sit. Idque porro inde probat, quod subinde in scriptura sacra Baal cum Astaroth seu Astoreth, item cum toto coeli exercitu, coniungatur, *Iud. II. 13. X. 6. II. reg. XXIII. 4.* itemque ex testimonio SERVII, ad *libr. I. aeneid.* dum *lingua*, inquit, *Punica Deus dicitur Bal, apud Assyrios autem Bel dicitur, quadam sacrorum ratione & Saturnus & Sol.* Idem praeterea patere putat, ex variis nominibus, quibus in Syria idem Deus insignitus fuerit. Palmyrenis enim eum vocari *Aglibelum*, quod idem est, ac *Deus reuelans*, eo, quod sol radiis suis cuncta illustrat atque detegit; itemque *Malacbelum*, quae vox ex בעל & מלך *rex*, composita sit, quia sol rex sit inter astra, & quae alia sunt eiusdem generis. Cumprimis MACROBII testimonium vrget; *Accipe, quid Assyrii de solis potentia opinentur. Deo enim, quem summum maximumque venerantur, Adad nomen dederunt. Eius nominis interpretatio significat, vnus; Saturnal. lib. I. cap. XXIII.* Iuxta scripturae enim testimonium maximum hunc summumque Deum, quem Assyrii venerati sint, esse Baal: hunc ergo non alium, quam solem, esse, inde concludit. Cum vero idem nomen & astris & hominibus tribui soleat, idem vir doctus porro contendit, Babyloniorum Belum non alium esse, quam Nimrodum, Baalem autem Phoenicum, ipsum esse Chamum, Noachi filium. Atque haec omnia pluribus edisserit, *histor. crit. dogm. part. IV. tract. III. cap. V. & VI. pag. 606. seqq.* Qua de re si & mihi, quid sentiam, dicere liceat, illis quidem, quae de sole dicuntur, eum praecipua quadam ratione sub Baalis nomine cultum, non refragatus fuero. Quis autem inter homines hocce nomine insignitus fuerit, non aeque expeditum esse existimo. Quae enim de Nimrodo dicuntur, eo maxime nituntur fundamento, quod idem sit, ac Belus, quo nomine Assyriaci regni fundator apud scriptores profanos venit. At vero regnum Assyriacum a Nimrodo non fundatum, adeoque eum Belum non esse, aut,

ſi Belus dicendus ſit, Babylonium Belum a celebri illo Aſſyriorum diſtinguendum eſſe, ſupra ad *§. I. ſect. II. §. X.* demonſtrauimus. Phoenicum autem Baalem eundem eſſe, ac Chamum, itidem incertum, meraeque coniecturae ſunt, quicquid pro hac ſententia adfertur. Eo minus autem, quae vir doctus pro eadem diſſerit, admittenda, quod ſimul ponat, Chamum eundem eſſe, ac Melchiſedecum, de qua eius ſententia quid cenſendum ſit, iam ſupra expoſui. Sed de Baalim praeter auctores hactenus laudatos, plura dabunt GERHARD. IOAN. VOSSIVS, de *idololatria gentil. lib. I. cap. XVI. & XXIV.* NIC. FVLLERVS, *miſcell. lib. II. cap. VII. & lib. III. cap. XVII.* IOAN. CONRADVS DIETERICVS, *antiquitat. biblic. pag. 375.* Iam quod ad *Aſtaroth* attinet, quae cum Baalim ſaepiſſime coniungitur, vt *Iud. II. verſ. 13. X. 6.* alibique, primo id conſtat, & extra dubium poſitum, ea voce Deam, non Deum, ſignificari. Praeterea, licet vox haecce numero multitudinis efferatur, inde tamen non ſequitur, eam aeque late patere, ac nomen Baalim, ſeu nomen generale eſſe, quo omnia idola feminini ſexus deſignentur, ſed conſtat potius, & ex dicendis patebit, vnam quandam diuinitatem hac voce denotari, etſi eadem a diuerſis gentibus ſub diuerſis nominibus fuerit culta. Speciatim Dea Sidoniorum Aſtoreth dicta fuit *I. reg. XI. 5. 33. II. reg. XXIII. 14.* Dubium quoque non eſt, quin Aſtarte, qua voce profani auctores vtuntur, eadem ſit, ac Aſtaroth, ſeu Aſtoreth. De vocis autem iſtius origine, & quid ea ſignificetur, variae ſunt eruditorum ſententiae. Qui Aſtoreth ſeu Aſtarte ab aſtris dictam putant, vt SVIDAS in lexico *hac voce*, vel hoc nomine falluntur, quod vocem illam pro graeca habeant. Alii, ab vrbe Aſtarath deam hanc nomen ſortitam, putant: a qua ſententia haud adeo alienus videtur IOANNES SELDENVS, de *diis Syris, ſyntagm. II. cap. II.* Cum vero עשתרות ceteroquin *greges* ſignificet, Aſtartem deam, ſeu Aſtoreth, nomen inde accepiſſe, alii putant, quod Venus, quae ſub hoc nomine lateat, generationi rerum omnium, ſpeciatim animalium, ex mente gentilium praefuerit, iuxta illud LVCRETII:

- - - per te genus omne animantum
concipitur, viſitque exortum lumina ſolis.

Ita

Ita SAM. BOCHARTVS, *hieroz. part. I. libr. II. cap. XLIII.* At aliam rationem commenti sunt Ebraeorum quidam doctores. Cum enim vox עשתרות speciatim de *gregibus ouium* adhibeatur, Astarten ideo inde dictam autumant, quod statuae seu imagines deae istius ouem exhiberent. Quod cum vel hoc nomine non prorsus contemnendum censeri queat, quod Baalem seu Iouem quandoque sub arietis forma cultum constet, ab aliis tamen ideo reiicitur, quod nullo idoneo argumento probari possit, Astarten sub ouis imagine cultam fuisse. PETRVS IVRIEV aliorum refutatis sententiis, ipse tandem Astaroth a vocibus ebrais עשתה ארות *fecit lumina*, dictam existimat, quod & quam optime in lunam quadrare contendit, quae isto nomine Astaroth, siue Astoreth, fuerit indigitata. Mihi planior adhuc, adeoque praeferenda reliquis videtur sententia viri doctissimi, quae exhibetur *dans l' histoire critique de la republique des lettres, tom. IV. artic. I. pag. 24.* Obseruat enim, solem apud Chaldaeos dictum אסתהר, qua voce paraphrastes chaldaeus vtatur *Iob. XXXI. 26.* Hinc vero in feminino genere luna אסתהרת vel עשתהרת dici potuit. Litteras enim א & ע itemque ש & ס facile inter se permutari possunt. Ex עשתהרת autem Astaroth factum, nemo non intelligit. In quibusdam scripturae locis occurrit vox אשרה, quam itidem de Astaroth seu Astarte nonnulli capiunt. Sic *Iud. III. 7.* dicitur: *coluerunt* את הבעלים ואת האשרות, quod vulgo equidem vertunt, *Baalim & lucos*, quemadmodum & LXX interpretes reddiderunt: *ἐλάτρευσαν τῇ Βάαλ καὶ τοῖς ἄλσεσι.* At alii ita haec reddunt: *& coluerunt Baalim & Ascheroth.* Praeter alios in hanc sententiam ingressus est HVGO GROTIVS, ad *Iud. I. 13. Astaroth & Ascheroth* vnius eiusdemque idoli esse nomina, aut vnum potius nomen, diuersa ratione pronuntiatum. Immo inde porro concludit, Astaroth non ab ouibus, sed a syluis potius, seu lucis nomen accepisse. IOANNES SELDENVS simulacra lignea Astartes, *Ascheroth* dicta existimat. *Simulacra*, inquit, *lignea Astarte, seu τῇ Astoreth dicata Asherim & Asheroth, seu lucos, dicta, sentio, vt & ad nomen simul alluderetur, & tam impari diuinitati materia, contumelia ipso vocabulo exprobraretur. l. c. syntagm. II. cap II.* Nimirum ab Ebraeis per contumeliam hoc nomen statuis Astarte datum putat, quasi dicas

Deos ligneos. Ab vtroque, tum HVG. GROTIO, tum IO. SELDENO, dissentit PETRVS IVRIEV, quod equidem concedat, *Ashera* & *Astoreth* vnam eandemque diuinitatem denotare, sed nomina esse diuersa, vt apud latinos *luna* atque *Diana.* Nimirum a luminibus, quae orbi impertit, lunam *Astaroth* dictam, at *Ascherah* seu *Aschēroth* a syluis & lucis, cum Diana seu luna etiam syluarum dea fuerit, iuxta illud VIRGILII:

> *Suspiciens altam lunam sic voce precatur:*
> *Tu Dea, tu praesens nostro succurre labori,*
> *Astrorum decus, & nemorum tutoria custos.*

aeneid. lib. IX. vers. 403. Quicquid huius sit, Astaroth etiam Aschera seu Ascheroth dictam, vel inde patet, quod subinde Ascheroth cum Baalim aeque ac Astaroth coniungatur, idque ea ratione, vt τῇ Ascherah seu Ascheroth seruire dicantur, quod de syluis ac lucis commode dici nequit. Loca etiam, in quibus τῆς Ascherah mentio, hanc explicationem non tantum admittunt, sed quaedam eandem prorsus suadent; conf. *I. reg. XVI. 31. 32. II. reg XXI. 3. 7.* Iam, quod ad rem ipsam attinet, plerique eruditorum in eo conueniunt, Astarten seu Astaroth esse lunam. Testis huius rei praeter alios est LVCIANVS: ἔνι δὲ καὶ ἄλλο ἱερὸν ἐν Φοινίκῃ μέγα, τὸ Σιδώνιοι ἔχουσι· ὡς μὲν αὐτοὶ λέγουσι Ἀστάρτης ἐστί· Ἀστάρτην δ' ἐγὼ δοκέω Σεληναίην ἔμμεναι· *Est & alind templum in Phoenicia, quod Sidonii tenent, Astartae, vt ipsi quidem dicunt; Astarten autem lunam esse puto; de Syria Dea, tom. II. opp. pag. m. 657.* Idem confirmat HERODIANVS: Λίβυες μὲν οὖν αὐτὴν Οὐρανίαν καλοῦσι, Φοίνικες δὲ Ἀστροάρχην ὀνομάζουσι, σελήνην εἶναι θέλοντες· *hanc Afri Vraniam vocant, Phoenices Astroarchen, lunam esse affirmantes; histor. libr. V. cap. VI.* At in eo fallitur, quod apud Afros lunam Vraniam dictam putat, cum apud eos itidem nomen Astarte in vsu fuerit, si AVGVSTINO credimus, *lib. VII. quaestion in lib. Iud. cap. XVI.* Deinde pro Astarte perperam dixit Ἀστροάρχην, nomen Phoenicium in graecum mutans. Lunae, quae Graecis Vrania, cultum orientis gentibus receptum fuisse, testatur HERODOTVS, hanc, de qua

qua agimus, ſententiam confirmans: ἐπιμεμαθήκασι δὲ καὶ τῇ Οὐρανίῃ θύειν, παρά τε Ἀσσυρίων μαθόντες, καὶ Ἀραβίων· καλέουσι δὲ Ἀσσύριοι τὴν Ἀφροδίτην Μύλιττα, Ἀράβιοι δὲ Ἀλίττα, Πέρσαι δὲ Μίτραν· *Didicerunt quoque Vraniae ſacra facere*, (Perſae) *nimirum ab Aſſyriis & Arabibus edocti. Aſſyrii enim vocant Venerem Mylittam, Arabes vero Alittam, Perſae autem Mitram, lib. I. cap. CXXX.* Conueniunt praeter nominis rationem & reliqua, quae de Aſtarte in ſcriptura ſacra dicuntur. Nec dubium, quin & *Ier. XLIV. 17.* per מלכת השמים ſeu *reginam coeli* intelligatur, cui vox graeca ἀστροάρχη, qua HERODIANVS vſus eſt, accurate reſpondet. Quaeri etiam ſolet, quo nomine apud Graecos atque Latinos Aſtarte venerit, num Veneris, an Iunonis, an Cybeles? Sed cum ſaepiſſime haecce nomina inter ſe confundi ſoleant, ſuperuacaneum fere, qui in hisce inueſtigandis ponitur, laborem eſſe, exiſtimo. Singularis plane eſt ſententia PETRI DANIELIS HVETII, Aſtartem eſſe Zipporam, Moſis vxorem, *demonſtrat. euangel. pag. 211.* Plura de Aſtaroth atque Aſtarte praeter iam laudatos, dabunt GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, de *idololatria gentil. lib. I. cap. XXI.* CLAVDIVS SALMASIVS, *exercit. ad Solinum pag. 574.* IO. CONR. DIETERICVS, in *antiq. bibl. pag. 265.* & alibi; & in compendio AVG. PFEIFFERVS, *dub. vexat. centur. II. loc. LV. pag. 339. ſeqq.* Vt reliqua perſequamur, inter idola, quorum in libro iudicum mentio iniicitur, eſt quoque *Baal-Berit.* conf. *Iud. VIII. 33. & IX. 4.* Cumque ברית *fedus* ſignificet, nonnulli Deum federum atque pactorum praeſidem, intelligunt. Ipſe chaldaeus paraphraſtes vertit: בעל קיום *Deus iuramenti, aut federis.* Septuaginta equidem interpretes verba ebraea ita reddiderunt: ἔθηκαν ἑαυτοῖς τῷ Βάαλ διαθήκην τοῦ εἶναι αὐτοῖς αὐτὸν εἰς θεόν· Pari ratione & vulgatus: *percuſſerunt cum Baal fedus, vt eſſet eis in Deum.* Nec abludit R. IESAIAS, ad *h. l.* ſenſum horum verborum eſſe, tradens, quod ſacerdotes excelſorum fedus cum idolo ſeu Baal fecerint. At, cum ſermonis ſtructura hunece ſenſum non admittat, idolum aliquod ſpeciatim ita dictum deſignari, longe rectius iudicarunt alii, interque Ebraeos R. LEVI BEN GERSON, & R. SAL. IARCHI, ad *Iud. loc. cit.* Sed de ratione, cur Baal-Berith dictum ſit, inter ſe non conueniunt.

SAMVEL BOCHARTVS, *Chanaan. lib. II. cap. XVII. pag. m. 859.* ab vrbe Berythus nomen hocce deriuat, non eo quidem sensu, quod ab vrbe ista nomen acceperit, sed quod vrbi potius, in qua idolum istud colebatur, nomen dederit, quod non aliud fuerit, quam Beroë Veneris ac Adonidis filia, de qua multa NONNVS *Dionysiacor. libr. XLI. XLII. & XLIII.* Ab vrbe Berytho autem facile, vt videtur, idoli huius cultum accipere potuerunt Sichemitae, forte per ipsum SANCHVNIATHONEM, si Ierombaal, quocum illi commercia intercesserunt, idem statuatur, ac Ierubbaal, seu Gideon, qua de re deinceps dicemus. Plane singulare quid hic sibi inuenisse visus est PETRVS IVRIEV. SANCHVNIATHON, in suis commentariis, inter alia & haec litteris consignata reliquit: *Eorundem aetate natus est Eliun quidam nomine altissimus, itemque femina Beruth appellata. Hi loca Byblo vicina tenuere, ac terrestrem quendam siue indigenam (αὐτόχθονα) coelum postea nuncupatum genuere, a quo etiam illud sublime elementum, quod supra nos voluitur, propter eximiam pulchritudinis ac formae speciem coelum vocarunt. Is sororem habuit iisdem parentibus natam, cui nomen terra, quod propter singularem eius corporis dignitatem, cum ea, quam terram vocarunt, postea communicarunt*, apud EVSEBIVM, *praeparat. euangel. libr. I. cap. X. pag. 36.* Sub istis commentorum inuolucris aliquid veri latitare, non dubitat IVRIAEVS. Per Eliun, quod ex ebraeo עליון, quin Deus ipse intelligatur, nullum est dubium. Per *Beruthan* vero virtutem Dei creatricem, per quam omnia producit, intelligi, contendit, cum ברא sit *creare*, vnde in lingua chaldaea & syriaca בריתא *creatio.* Eam vero virtutem creatricem nihil aliud esse, quam verbum Dei, iuxta illud Mosis: *& dixit Deus, fiat lux, & facta est lux.* Eadem ratione & reliqua explicat. Deam Berythi itaque (feminini enim sexus hoc fuisse idolum, cum SAM. BOCHARTO supponit,) secundum antiquam Phoenicum theologiam, ipsam vim creatricem Numinis significasse: deinde autem sacerdotes ac mystagogos, cum in ista arcana non penetrarent, hac voce nihil aliud, quam ipsam terram, intellexisse, aut vim terrae generatricem; hinc in NONNI *Dionysiacis* Beroen, quae eadem cum Berytha, Adonidis, hoc est, solis & Veneris, qua voce generatim vis generatiua indicetur, filiam ferri;

loc.

loc. cit. tract. IV. cap. II. pag. 620. Quae quidem ingeniose excogitata esse, non diffiteor. Mihi autem prima sententia, seu planior, praeferenda videtur, quae per Baal-Berith Deum federum ac iuramentorum praesidem, intelligit. Ita enim nullis ambagibus opus est. Accedit, quod apud ethnicos non insolens fuerit, vt reliquis rebus & actionibus, ita & federibus ac iuramentis Deum praeficere, vnde Ζεὺς ἐνόρκιος apud Graecos, cuius diserte mentionem facit PAVSANIAS, in *Eliacis*, qualis apud Romanos *Iupiter lapis*, seu *lapideus* erat; vnde formula: *per Iouem lapidem iurare.* vid. HENRICVS KIPPINGIVS, *antiquit. Rom. lib. I. cap. VI. p. 118.* Superest, ex Cananaeorum idolis, quorum in hocce temporis interuallo mentio fit, Dagon. Asdodaeorum id fuit idolum, in cuius honorem Philistaei solenne festum ob captum Simsonem celebrarunt, vt supra ex *Iud. XVI. 23.* obseruatum. In eiusdem Dagonis aedem arcam foederis intulerunt, idolo isto, primo coram arca prostrato, mox omnino mutilato, aliisque plagis diuinitus immissis condocendi, cum idolis vero Deo plane non conuenire; vt itidem supra dictum; conf. *I. Sam. V. 4. 5. seqq.* Fit & Dagonis mentio *I. Chron. X. 10.* A frumento id nomen sortitum, quorundam est sententia, cum דָּגָן apud Ebraeos *frumentum* significet. Idque ipse confirmare videtur SANCHVNIATHON, cuius, vtpote scriptoris Phoenicii longe vetustissimi, minime hic contemnenda videtur auctoritas. Coelum enim ex terra sorore quatuor liberos suscepisse, autumat, *Ilum, qui Saturnus dictus est, Betylum, Dagonem*, ὅς ἐστι Σίτων, *qui Sito, hoc est, frumenti praeses nominatur, & Atlantem;* apud EVSEBIVM, *praeparat. euang. lib. I. cap. X. pag. 36.* Et quibusdam interiectis: ὁ δὲ Δαγὼν, ἐπειδὴ εὗρε σῖτον καὶ ἄροτρον, ἐκλήθη Ζεὺς Ἀρότριος, *Dagon autem, quod frumentum & aratrum inuenisset, Aratrius Iupiter nuncupatus est*; *pag. 37.* conf. EDMVNDVS DICKINSON, in *Delph. Phoeniz. cap. VI. pag. 63.* IOANNES DRVSIVS, *quaest. ebr. lib. I. quaest. LXXXII.* Mihi vero illorum potiores esse rationes videntur, qui vocem Dagon a דָּג *piscis* deriuant, & Deum marium, piscationi ac nauigationi praefectum, intelligunt: quam sententiam plerique Ebraeorum calculo suo adprobant. Praeterquam enim, quod origo vocis ita sibi constet, Phoenices, seu maris accolas, piscationi & nauigationi admodum deditos fuisse, notum est;

cuiusmodi gentes numina marina vel maxime honore singulari prosequi solebant. Accedit, quod veteres testentur, Phoenices pisces pro numinibus coluisse. *Piscem Syri venerantur*, inquit CICERO, de *natura deor. libr. III.* Et CLEMENS Alexandrinus, de *Syro-Phoenicibus:* οἱ δὲ τοὺς ἰχθῦς οὕτω σέβουσι περιττῶς, ὡς Ἠλεῖοι τὸν Δία. *alii vero pisces tam impense colunt, quam Elei Iouem;* in *protrept.* seu *admonit. ad gentes p. m. 35.* Nec SANCHVNIATHONIS hic nobis multum negotii facesset auctoritas, si quidem admodum probabile, verba, ὅς ἐστι Σίτων, ac reliqua, quibus docetur, Dagonem eundem esse, ac *Iouem aratrium*, non a SANCHVNIATHONE, sed PHILONE Byblio, profecta, qui non tam SANCHVNIATHONEM interpretatus est, quam paraphrasi quandoque illustrauit, adeoque multa de suo addidit, vt supra iam nobis obseruatum, & pluribus exemplis ostendit PETRVS IVRIEV, *hist. crit. dogm. &c. part. IV. cap. V. pag. 641. seqq.* Ad figuram idoli quod attinet, non contemnenda illorum est coniectura, qui superne humanam fuisse putant, quae infra vmbilicum in piscem desierit; vt praeter alios R. DAVID KIMCHI censet ad *I. Samuel. V. 2.* Quo minus enim tantum piscis habuisse figuram dici queat, quae est R. SAL. IARCHI sententia, obstat, quod capite manibusque amputatis, solus Dagon relictus dicatur. Immo, cum id, quod capite manibusque amputatis supererat, Dagon dicatur, haud sine ratione inde colligitur, infimam corporis partem figuram habuisse piscis. Eadem fuit figura Decertonis deae, quam impense Ascalonitae coluerunt, vt ex DIODORO SICVLO constat, *lib. II. p. 92.* Vnde, quod de Dagonis figura diximus, confirmatur. Licet enim Decerto diuersa fuerit a Dagone, vt nonnulli contendunt, cum illa feminini sexus fuerit, hic masculini, id tamen inde constat, eiusmodi idolorum figuras, quae partim hominem, partim piscem referrent, apud Phoenices non fuisse inusitatas. Ex dictis facile coniicias, Dagonem in idololatrarum theologia eundem esse, ac Neptunum, maris rerumque huc pertinentium praesidem: sub ista autem imagine ipsum mare, &, quae quorundam est sententia, spiritum, a quo aquae & maria motum habent, latitare. Inter homines Iaphetum, Noachi filium, cuius posteris insulae, peninsulae, & loca maritima

esse-

cesserunt, sub Neptuni, adeoque Dagonis, latitare nomine, viri docti existimant; qua de re, quia omnia ad meras coniecturas redeunt, nunc non disceptabimus. Plura de Dagone dabunt IO. SELDENVS, de *diis Syris syntagm. II. cap. III.* GERH. IO. VOSSIVS, de *idololatr. gentil. lib. II. cap. LXXVI.* IOAN. CONR. DIETERICVS, *antiquit. bibl. pag. 343. seqq.* De Chamos, Moabitarum atque Ammonitarum idolo, cuius *Iud. XI. 24.* mentio inicitur, iam supra dictum ad *sect. praeced. §. XXXVI.*

** Memoriae hoc proditum legimus *Iud. VIII. 27.* Ex inauribus enim Midianitarum & reliqua praeda, quae ei cesserat, Ephodum fecisse dicitur, atque in vrbe sua Ophra erexisse; additurque: *scortati autem sunt omnes Israelitae post illud* (Ephod) *fuitque Gideoni & eius familiae laquei instar.* Vbi, quid per Ephod intelligatur, quaeri solet. R. IESCHAIAH idolum aliquod intelligit, quod oracula ediderit, eum in modum, quo vrim & thummim in pectorali summi sacerdotis, responsa dabant. Non procul hinc discedit IOAN. SPENCERVS, qui, cum Gideon Ephod fecisse dicitur, hoc ita intelligit, eum non tantum sacerdotium nouum instituisse, vestesque ac instrumenta sacerdotalia, sed etiam statuas, quae teraphim vocantur in historia Michae, conflasse, quas insereret pectorali, eo modo, quo Moses similes statuas sub nomine vrim & thummim, pectorali summi sacerdotis inseri iusserit; *de legib. Ebraeor. ritualib. libr. III. cap. III. dissertat. VII.* Quae vt omni fundamento destituitur sententia, ita recte refellitur a IO. CLERICO, ad *Iud. VIII. 27.* Et ipse quidem CLERICVS, cum obseruasset, Ephod fuisse pallium sacerdotale, cui annexum erat pectorale gemmis distinctum, asserit, *facere Ephod*, perinde esse, ac instituere sacerdotium. Hoc igitur a scriptore sacro indicari, putat, Gideonem in vrbe Ophra instituisse sacerdotium a Leuitico distinctum. Iam olim eadem sententia se probauit AVGVSTINO, *quaestion. lib. VII. quaest. XLI.* cui etiam alii, & quidem ex nostratibus quoque, suffragantur. Verum plurima, ni fallor, obstant. Ephod generatim vestimentum aliquod sacerdotale, non tantum, quod summo sacerdoti proprium erat, significat: quo quidem vestimenti genere interdum & alii vtebantur, vt de Samuele

Samuele puero atque Dauide conſtat. Praeterea dubito, an vllo exemplo comprobari poſſit, *facere Ephod*, idem eſſe, ac inſtituere ſacerdotium. Nec credibile, hoc feciſſe Gideonem, virum pietate & prudentia conſpicuum, cui ignotum eſſe non poterat, id ſine crimine fieri non poſſe, cum Deus in tabernaculo, eum in finem a ſe conſtituto, ſacra ſibi fieri iuſſerit. Ebraeorum doctores, R. SALOM. IARCHI, R. LEVI BEN GERSON, & R. DAVID KIMCHI, ad *ind. loc. cit.* in eo conſentiunt, monumentum aliquod victoriae a Gideone erectum, vnde deinceps Iſraelitis, praeter intentionem Gideonis, idololatriae occaſio. Vlterius progreditur PETRVS IVRIEV, atque Ephod Gideonis veſtimentum aliquod fuiſſe, contendit, quod inſtar vexilli ſeu ſigni militaris erexerit Gideon, idque vt confirmet, tum de antiquiſſimo vexillorum vſu, tum de eorum forma, nonnulla in medium adfert; *hiſtor. critic. dogmat. &c. part. IV. tract. VIII. cap. I. pag. 731. ſeqq.* SEB. SCHMIDIVS, in eo itidem conſentit, quod victoriae, quam a Midianitis retulerat Gideon, fuerit monumentum, ſed paulo aliter illud explicat. Angelum illum increatum, ſeu filium Dei, a quo vocatus eſt Gideon, ad libertatem populo ebraeo reddendam, Ephodo indutum ei apparuiſſe, cenſet, ſicut alias etiam angeli in veſtibus albis apparuerunt; forte & Ephodum angeli iſtius aureo ſplendore in ſignum diuinae maieſtatis coruſcaſſe. In huius apparitionis memoriam pretioſiſſimum eum ex auro feciſſe Ephodum, ſi non totum, magna tamen ex parte aureum, auro intertexto, vt ſemper in memoriam ſibi aliiſque reuocaret eum, qui in eiusmodi Ephodo ipſi apparuerat. Illud monumentum cum publice in vrbe Ophra conſtituiſſet, in ſacrario forte aut domuncula eum in finem extructa, idololatriae occaſionem Iſraelitis praebuit; *comment.* ad *iud. VIII. verſ. 27.* Vtique eiusmodi quid fuiſſe videtur; ſaltem hoc admodum probabile eſſe, puto, quod victoriae a Midianitis reportatae fuerit monumentum, qualecunque demum fuerit. Licet autem conſilio non malo illud Gideon erexerit, peccati tamen immunis cenſeri nequit, ſiquidem per imprudentiam Iſraelitis peccandi, & cultu illicito ſe contaminandi, occaſionem praebuit. Forte & ipſe, animo licet non malo, ad hocce monumentum ſacra faciendo, Iſraelitis, vt ſimile quid facerent, exemplum praeiuit. Saltem eo

adhuc

adhuc viuo peruerſum iſtum cultum initium cepiſſe, nonnulli inde colligunt, quod dicatur, *fuitque Gideoni & domui eius in laqueum.* At nihil obſtat, quo minus de filiis Gideonis tantum hoc capiamus, qui, dum iram Numinis experti ſunt, de ipſo quoque Gideone recte hoc intelligitur, cuius memoria ob deletam miſere poſteritatem merito parum felix reputabatur. Nec leue quid cenſeri debet, quod ab illo admiſſum, etſi ex imprudentia & bona intentione profectum. Dicitur enim: *& ſcortati ſunt omnes Israelitae poſt illud.* Qua loquendi ratione quod idololatria ſignificetur, notum eſt. Nimirum, etſi vero Deo in hocce loco ſacra facerent, preces ad eum fundentes, aut forte ſacrificia offerentes, nihiloſecius idololatria cenſebatur, quia iſtud praeter voluntatem iuſſumque Numinis faciebant. Vnde, quantopere omnis ἐθελοθρησκεία Deo displiceat, condiſcere licet. Quanquam & ſucceſſu temporis fieri potuerit, vt ipſum illud monumentum, ceu idolum aliquod adorarent. vid. PETRVS IVRIEV, *loc. cit. cap. II. pag. 736. ſeqq.* Gideonem *Ebr. XI. 33.* ſanctis annumerari, qui ſingulari ratione fidem ſuam demonſtrauerint, nemo mirabitur, qui ſecum cogitauerit, in eodem catalogo & alios, qui aliquando grauiter lapſi ſunt, comparere. Fueritne ante vocationem ad liberandam gentem Iſraeliticam, vna cum patre Ioaſo idololatra, diſceptari ſolet. Quod affirmandum videtur. Legendus ea de re SEB. SCHMIDIVS, ad *Iud. cap. VI. qu. V. p. 638.*

*** De tempore, quando hoc contigerit, quod *Iud. cap. XVII. & XVIII.* de Micha narratur, iam ſupra ad §. *VII. huius ſectionis* dictum. Res ita ſe habet. Micha, ex tribu Ephraim, pecuniam, quam matri abſtulerat, cum illa furem, quem filium eſſe ignorabat, diris deuouiſſet, ſe redditurum ſignificauit: mater vero, eam Domino ſe conſecraſſe, ad ſculptile ac fuſile faciendum, profeſſa, eam filio relinquere voluit. Hic nihiloſecius matri eam reſtituit, quae cum ſculptile & fuſile faciendum curaſſet, Micha, extructa aede ſacra, Ephodum confecit, vnumque ex filiis ſacerdotem conſtituit. Ebraeae voces פסל ומסכה *ſculptile & fuſile*, duas indicare videntur ſtatuas, quarum altera forte lapidea, aut lignea, altera argentea fuerit. Non me fugit, eſſe nonnullos, qui, ſculptile & fuſile inter ſe

 con-

coniuncta fuisse, statuunt, adeo, vt *sculptile* ipsa imago seu effigies fuerit, *fusile* autem basis, seu sedes, cui fuerit imposita. Sed prior mihi praeferenda videtur sententia, cum non sine ratione haec tam accurate distinguantur. Vocantur etiam haec Michae idola teraphim, de quibus, cum supra iam copiose & ex instituto dictum sit, nihil nunc addimus. Per Ephod, cuius hic mentio, vestimentum sacerdotale intelligitur; reliqua summi sacerdotis ornamenta simul eadem voce denotari, a vero abhorret. Quis enim ista omnia in Michae gratiam confecisset? Ex variis locis haud difficulter colligas, Israelitas, cultum Numinis pro arbitrio suo instituentes, existimasse, vestimentum aliquod sacerdotale, seu Ephodum, ad hoc sufficere. Accidebat autem, vt Leuita aliquis apud Micham diuerteret, quem certa mercede conduxit, vt sacra apud se curaret. Eaque in re mirifice Micha sibi placuit, iam non aliter fieri posse, sibi persuadens, quam vt sibi rebusque suis benedicat Deus, siquidem Leuita sacerdotis munere fungeretur. Ignorantiam hominis cum superstitione coniunctam hinc intelligere licet. Sed id quoque hinc patet, constitutum Michae fuisse, non idolum aliquod, sed verum Deum colere, quod & matris consilium fuisse, ex antea dictis liquet. Haud dubio enim simulacra ista saltem pro signis ac symbolis veri Dei, per quae praesentiam suam manifestaret, habuit. At, cum Deus hac ratione se coli nolit, nec hominum sit, modum Numen colendi excogitare, sed eum, quem Deus praescripsit, sequi, idololatriae grauissimae reus fuit. Nec leuiori crimine se obstrinxit Leuita, non tantum sibi arrogando, quae ceteroquin sacerdotum erant, sed cultum istum idololatricum omnino promouendo. Eodem autem tempore contingebat, vt Danitae ad possessiones suas amplificandas vrbem Laisum, quae deinceps Dan dicta est, expugnarent. Huc ergo iter facientes idola ista cum Leuita, quae apud Micham esse, indicio exploratorum, antea a se missorum, didicerant, frustra ea repetente Micha, secum auferunt, eaque Dane sacri cultus causa constituunt, secessionem hoc ipso a sacris veri Dei & tabernaculo, quod Silunte erat, facientes. Quo ipso patuit, quam facile per vnius hominis facinus prauum corrumpi plurimi queant, & quanta vis sit superstitionis in animis mortalium. Quo pacto intelligendum sit, quod

cap.

cap. XVIII. dicitur, Ionathanem, filium Gersomi, filii Manasses, eiusque posteros, sacerdotum munere apud Danitas functos, donec hi in captiuitatem deducerentur, iam supra explicauimus.

§. XVIII.

Ceterum, vt Iosuae apud ethnicos magna fuit fama atque celebritas, ita, quae sub eo & iudicibus deinceps gesta sunt, profanorum quoque scriptorum testimoniis quodammodo confirmari possunt. * Quod autem ad ethnicos ipsos attinet, Assyriorum res admodum adhuc hoc tempore erant obscurae, etsi non desint, qui Belum, Ninum, Semiramidem ad iudicum aetatem referunt. ** Apud Aegyptios Sethosis, seu Sesostris, qui magnam Asiae partem subegisse dicitur, si nonnullis credimus, itidem ad hocce temporis interuallum pertinet. *** Inter Phoenices Sanchuniathon floruisse creditur, cui plurima, quae hac de gente nobis innotuerunt, debemus. Sed Tyrus quoque hac circiter aetate condita fertur, emporium illud orientis longe celeberrimum, cuius frequens in scriptura sacra mentio. * Cadmus, qui in Graecia omnis eruditionis auctor extitit, tempore Iosuae eo venisse, litterasque secum attulisse perhibetur: immo & sacra quaedam ibi instituisse, ** quod & de Orpheo constat, qui cum Lino & Musaeo itidem ad hanc aetatem refertur. *** Hinc culturae pariter ac religionis, aut potius superstitionis in Graecia, in qua iam tum res publicae variae atque regna floruere, * si non initium, certe incrementum. Sed & Troianae vrbis excidium tot poëtarum, Homeri maxime, carminibus decantatum, eo tempore contigisse censetur, quo penes iudices summa rerum in gente ebraea fuit. ** Ne quid nunc de Argonautarum

in Colchidem expeditione, aliisque memoratu dignis, quae adhocce interuallum referri solent, dicam. ***

* Ad Iosuam quod attinet, illustre cumprimis est testimonium, & multorum sermonibus celebratum, quod apud PROCOPIVM legitur, in *Vandalicis lib. II. cap. XX.* vbi, cum retulisset, Phoenices aduentu Iosuae territos primum in Aegyptum, tum in Africam se recepisse, duas columnas, memorat, in Numidia Tingitana, in quibus litteris Phoeniciis haec scripta legantur: ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ φεύγοντες ἀπὸ προσώπου Ἰησοῦ τοῦ λῃστοῦ, υἱοῦ Ναυῆ· *Nos sumus, qui fugimus a facie Iesu latronis, filii Naue.* Discere hinc licet, Phoenicum quosdam tempore Iosuae, patria relicta, in Africam traiecisse, qui, cum ipsimet, ceu hostes, de victoriis Iosuae testentur, eo minus hac de re dubitandum. Similia fere, sed prioribus non prorsus consentanea, habet SVIDAS in voc. Χαναάν. Etenim, vt reliqua taceam, Phoenices, qui in Africam se receperunt, tabulis lapideis inscripsisse causam, ait, propter quam ex Chanaan transmigrassent in Africam. *Et sunt*, inquit, *ibi adhuc eiusmodi tabulae in Numidia, complectentes haec:* ἡμεῖς ἐσμὲν Χαναναῖοι, οὓς ἐδίωξεν Ἰησοῦς ὁ λῃστής· *Nos sumus Chananaei, quos expulit latro Iosua.* PROCOPII hac de re testimonium etiam refert EVAGRIVS, *histor. eccles. libr. IV. cap. XVIII.* & NICEPHORVS, *lib. XVII. cap. XII.* Nec prorsus hanc relationem reiiciendam censuerunt viri docti, qui eius passim meminerunt, vt SAMVEL BOCHARTVS, in *Chanaan, lib. I. cap. XXIV.* PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstrat. euangel. prop. IV. pag. 281.* IO. SELDENVS, de *diis Syris prolegom. pag. 18.* aliique, laudati IO. ALBERTO FABRICIO, *cod. pseudepigr. vet. testam. pag. 892.* vbi integra PROCOPII & SVIDAE loca exhibet. Verum aliter visum doctissimo viro ANTONIO VAN DALE, qui omnes ingenii vires intendit, vt, quicquid hac de re dicitur, ceu commentum meramque fabulam explodat, in *epistola ad Theodorum Iansenium ab Almelouen*, quae subnexa est operi eius, de *origine & progressu idololatriae &c. pag. 749. seqq.* Rationes eius praecipuae sunt, quod in narratione PROCOPII nonnulla occurrant, quae scripturae sacrae, adeoque ipsi veritati, aperte repugnent. Huc inter alia refert, quod totam regionem mari vicinam, a Sidone vsque ad Aegyptum, Phoeniciam fuisse appellatam, autumat, istique regioni vnicum

vnicum ab antiquis temporibus imperasse regem; & quae alia sunt eiusdem generis. Praeterea PROCOPIVM atque SVIDAM maximopere hic a se inuicem dissentire. Longe aliis verbis conceptam inscriptionem ab hoc referri, quam ab illo, & quidem tabellis lapideis, non columnis, inscriptam. Multa alia his similia addit, & inter reliqua haec quoque: *Verum ipsas illas columnas Procopianas paulo propius consideremus. In agro Tingitano, ac prope vrbem Tingin seu Tingisin (quam hodie Tanger appellamus) eas erectas esse vult. Verum, vt Suidas de tabulis duabus lapideis loquitur, sic Ibni Alriquich (tam a Leone Africano, quam a Bernardo Aldrete adductus) de vnico tantum lapide loquitur, ac de sola Carthagine: ita, vt Procopius columnas suas erigat in Mauritania Tingitana, prope aut vltra columnas Herculeas: Suidas tabellas suas (ac longe alia cum inscriptione) in Numidia; Ibni Alriquich vnicum tantum, verum magnum lapidem in prouincia Zeugitana, prope vrbem Carthaginem. Theophanes denique vult, haec verba inscripta fuisse duobus titulis quidem, sed concauis, in terra Hoen, in Lybia. Suidas vero tabulas suas ponit in Numidia.* Praeterea obseruat, PROCOPIVM minime affirmare, quod ipse has columnas viderit, quod tamen & EVAGRIVS & NICEPHORVS illi tribuunt. Tandem, & vel hoc nomine PROCPOIVM non mereri fidem, autumat, quod alias quoque in rebus historicis *nugacissimus*, vt vir doctus loquitur, *nugator* sit, id quod aliquot exemplis comprobat. Atque haec ita profecto comparata sunt, vt narrationis istius veritatem admodum suspectam reddant; an prorsus labefactent, asserere nolim. Ex eo, quod falsa quaedam narrationi alicui admixta sunt, nondum sequitur, eam totam ceu falsam ac commentitiam reiiciendam esse. Quod SVIDAS a PROCOPIO in quibusdam dissentiat, documento est, illum non ex PROCOPIO, sed alio quodam scriptore sua depromsisse, eandemque adeo rem pluribus esse commemoratam. Atque vel hoc ipsum documento est, traditionem illam seu famam de eiusmodi inscriptione, non omni prorsus destitui fundamento. Esto, alias quoque PROCOPIO non multum tribuendum esse; inde, reiicienda prorsus omnia esse, quae refert, nondum colligere licet. Sed aliis accuratius haec discutienda relinquo. Celebrem admodum Iosuae apud ethnicos esse memoriam, inde quoque probari solet,

quod ad illum pertineat, quicquid de Hercule eiusque facinoribus admirandis veteres tradidere. Idque, instituta inter Iosuam & Herculem comparatione, demonstrare viri quidam longe doctissimi aggressi sunt, vt GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, de *idololatria gentil. libr. I. cap. XXVI.* PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstrat. euangel. prop. IV. pag. 274. seqq.* EDMVNDVS DICKINSONVS, in *Delphis Phoenicizantibus, cap. IV. p. m. 58. seqq.* quorum deinceps & alii secuti sunt vestigia. Nonnulli eo vsque progressi sunt, vt, Herculem aliquem apud ethnicos vnquam extitisse, negauerint; vnde, quicquid de Hercule dicitur, tantum de Iosua intelligunt. Atque hisce ipse fauere videtur ERATOSTHENES, fabulosam esse omnem Herculis historiam asserens, apud STRABONEM, *geogr. libr. XV. pag. 756.* Sed CORNELIVS TACITVS quoque, an vnquam Hercules aliquis extiterit, quodammodo dubitare videtur. *Et superesse*, inquit, *adhuc Herculis columnas, fama vulgauit; siue adiit Hercules, seu, quicquid vbique magnificum est, in claritatem eius referre consueuimus;* de *morib. Germanor. cap. XXXIV.* At alii rursus, quicquid de Hercule dictum a veteribus, fabulis annumerari, aegre ferentes, quae de Iosua sub Herculis imagine latitante vulgo afferuntur, non prorsus admittenda censent, comparationes, quae inter Herculem & Iosuam a PETRO DANIELE HVETIO, aliisque, instituuntur, non alio loco habentes, quam cum theologi comparationem inter Christum & Iosuam instituunt. Ita IOAN. IVSTVS WINCKELMANNVS, in *solida relatione de origine & initio Thuringorum*, germanice scripta, & WILH. ERNESTO TENZELIO opposita, quocum ei hac super re lis intercessit, respondente iterum TENZELIO, & causam suam defendente, in *colloquiis menstruis anno MDCXCIV. p. 472. & seqq.* Controuersiae quoque huius summam in compendio exhibet GEORGIVS SERPILIVS, in *personalibus*, quae vocat, *Iosuae, cap. VI. pag. 53. seqq.* Mihi rectissime hic quoque incedere videntur, qui mediam viam eligunt. Nimirum Herculem aliquem, a Iosua distinctum, apud ethnicos extitisse, negare nolim. Idque vel inde liquet, quod omnia, quae ethnici de Hercule suo dicunt, de Iosua, nisi per summam rerum & verborum detorsionem, intelligi nequeant. Vnde & omnia ista, quae de Hercule ethnici tradiderunt, pro fabulis habere, nimis mihi durum videtur. Non ignoro, plures olim fuisse, quibus Herculis nomen datum;

datum; adeoque a quibusdam tres, ab aliis omnino duodecim Hercules numerari. Sed praestantissimorum auctorum testimoniis constat, tres fuisse praecipuos, quibus id nominis olim datum. Sic DIODORVS SICVLVS tres nominat Hercules, Aegyptium, Creticum & Thebanum, *lib. III. p. 145.* Tres itidem ARRIANVS, & quidem adhuc accuratius, Aegyptium, Tyrium, ac Graecum, quibus Indicum postea addit, de *expedit. Alexandri lib. II. p. m. 88.* & *hist. Ind. p. 319.* Existimauerim itaque, cum Graeci de Aegyptio quodam, forte & de Tyrio Hercule, multa admiranda accepissent, idem nomen ex suis viro cuidam, fortitudinis rerumque praeclare gestarum laude incluto, dedisse; hinc vero morem obtinuisse, vt & aliis, qui egregia facinora perpetrauerant, imponeretur. Fieri autem simul potuit, vt, cum rerum a Iosua gestarum fama ad eos perueniret, illi itidem nomen Hercules darent, aut, quod probabilius, illis, qui apud se iam isto nomine noti erant, deinceps talia tribuerent: quanquam nec illis adeo refragatus fuero, qui, Aegyptium Herculem eundem cum Iosua esse, putant, eo quod cum Mose & populo Israelitico ex Aegypto egressus est. Plures itaque cum essent, quibus ob fortitudinis laudem Herculis nomen datum, factum porro est, vt non tantum vnius facta alteri, sed aliquando omnium vni tribuerentur. Vnde vt maxima rerum confusio, quae & errorum est genitrix, ita, si decipi nolimus, nihil aliud superest, quam vt rite distinguantur, quantum fieri potest, quae aut in hunc, aut in alium quadrant, nec vni tribuantur omnia. Quaedam itaque de Iosua vt intelligamus, par est, quaedam & de Simsone, quem itidem hoc nomine apud ethnicos celebratum, nullum fere est dubium, saltem nonnulla longe facilius ad Simsonem, quam ad quemuis alium, applicari possunt, reliqua de iis intelligantur, qui aut apud Graecos, aut alias gentes fortitudinis laude fuere celebres. Atque hinc, quo pacto in comparatione Herculis & Iosuae procedendum sit, facile intelligetur. Eam interdum ita institui, vt coacta nimis videatur, negari nequit. Speciminis loco sint, quae statim ab initio hac de re post GERH. IOANNEM VOSSIVM, disserit PETRVS DANIEL HVETIVS: *Hercules Indos bello appetiisse dicitur, quod in Syria & Arabia bella gesserit Iosua, terrae enim omnes, vltra mare Mediterraneum sitae, Indiae nomine olim a Graecis appellabantur.*

bantur. Hercules diis aduersus Tiphaeum aliosque gigantes proeliantibus opem tulit: Iosua bella Dei gessit aduersus Chananaeos, aliosque terrae promissae incolas, viros giganteae proceritatis. Fuit vnus ex illis Og, rex Basan, cuius lectus ferreus nouem cubitos longus erat, latus quatuor: is est ipse Tiphaeus, vt ostendunt nominum significationes; nam hoc a τύφω, illud a עוג, quorum vtrumque sonat, vsfit, coxit. Hinc cum ad dubium respondisset, quod inde oriri poterat, quod antea Typhonem Mosis simulacrum dixerat, pergit: *Herculem aduersus gigantes ad ripam Rhodani pugnantem imbre lapideo a Ioue adiutum ferunt; Deus quinque regum contra Iosuam proeliantium copias lapidibus grandinis oppressit. In Arimis Tiphaeus profligatus iacuit: in Aramaeis, hoc est, Syriacis campis Og rex Basan, Philistaei, Chananaei, aliique gigantes prostrati sunt. Herculis, non Thebani, sed Aegyptii aetas cum aetate Iosuae conuenit, vt ostendit chronicon Eusebii.* Haec cum ex VOSSIO attulisset HVETIVS, subiicit: *Haec Vossius acute & erudite;* & alia deinceps, quibus idem confirmet, copiose in medium adfert. At mihi profecto nonnulla nimis coacte hic ad Iosuam trahi videntur; cuiusmodi longe plura in iis, quae HVETIVS ipse excogitauit, occurrunt. Si ex India Syriam & Arabiam, ex Gallia Cananaeam facere liceat, haud difficile vtique fuerit, vbique inuenire Iosuam. Mea opinione longe rectius faciunt, qui nonnulla, quae manifesta sunt, Iosuae vindicant, reliqua de aliis, quorum itidem memoria celebris apud ethnicos fuit, intelligunt. Sed, vt ad iudices progrediamur, Gideonis, vt viri docti censent, in SANCHVNIATHONIS historia occurrit mentio, cum plurima eorum, quae litteris consignata reliquit, a Ierombalo accepisse dicatur. Ita PORPHYRIVS, apud EVSEBIVM, *lib. I. praeparat. euangel. cap. IX. Rerum,* inquit, *ad Iudaeos pertinentium historiam Sanchuniatho Berytius summa fide conscripsit, quippe quae cum eorum locis ac nominibus apprime consentiat, cum praecipua rerum illarum capita ab Ierombalo quodam sacerdote Dei Ieuo accepisset.* Hic per Ierombalum Gideonem viri docti intelligunt, quem etiam Ierubhaal dictum constat, vid. *Iud. VI. vers. 32. VII. 1. VIII. 35.* Per Deum *Ieuo* seu *Iauo* ipsum verum Deum intelligi, manifestum, alibique iam obseruatum, vocem יהוה hac ratione apud scriptores profanos exprimi. Vel DIODORI SICVLI

hoc

hóc teſtimonio patet, qui auctor eſt, *Moſen apud Iudaeos finxiſſe, Deum illum, qui IAO cognominatur, leges ipſi tradidiſſe, lib. I. p. m. 48.* Licet autem Gideon ſacerdos non eſſet, facile tamen Sanchuniathonem in eam induci ſententiam potuiſſe, putant, cum videret, eum religioni ſuae addictiſſimum, immo verae religionis reſtauratorem, niſi potius ob Ephod in ciuitate Ophra erectum, in hanc ſententiam ingreſſus eſt. Hinc itaque Ierombalum SANCHVNIATHONIS eundem eſſe, ac Gideonem, nonnullis extra dubium poſitum videtur: quod & pluribus confirmat PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonſtrat. euangel. prop. IV. pag. 74.* & SAM. BOCHARTVS, *Chanaan lib. II. cap. XVIII.* At aliter ſentit ANTONIVS VAN DALE, qui in *diſſertatione ſuper Sanchuniathone*, quae addita eſt eius *diſſertationi ſuper Ariſtea*, variis rationibus hanc ſententiam impugnat, de quibus deinceps diſpiciemus, cum de Sanchuniathone ex inſtituto erit dicendi locus. Ex hiſtoria Iephrae fabulam de Iphigenia, quam pater Agamemnon Dianae immolaſſe fertur, ortam, nonnulli putant, vnde Iphigeniam, quaſi Iephtigeniam dictam cenſent; idque ex inſtituto LVDOVICVS CAPPELLVS euincere annititur, in *diatribe, de voto Iephtae.* At, cum alii ad hiſtoriam Abrahami, filium vnicum iuſſu Numinis immolaturi, hanc fabulam referant, de ea iam ſupra ad *per. I. ſect. III. §. XXIII.* quantum ſatis eſt, dictum. Simſonis denique facta, in variis Herculis facinoribus itidem ſibi viri docti deprehendere videntur. Sic diſcerptum ab eo leonem, Nemaeus leo ab Hercule interfectus referre videtur; illicitos amores & commercia cum Gazaea meretrice & Delila, quibus ſeruitutem ſibi attraxit, cum prauarum cupiditatum antea ipſe ſeruus factus eſſet, Herculis apud Omphalem ſeruitus & effoeminatio, ſi nonnullis credimus, exprimit; vt claua Herculis, maxillam aſini, qua Simſon Philiſtaeos percuſſit; hydrae autem, centauri, ſtymphalides, aliaque id genus monſtra, Askalonitarum, Gazaeorum, & generatim Philiſtaeorum omnium in Simſonem impetus adumbrant. Herculis poſt libidines homicidiaque iterata per Theſtium & Eumolphum expiatione, Simſonis innui poenitentiam, putant; vt mors ſpontanea Herculis in Oeta monte, voluntarium Simſonis interitum ſignificet. Praeterea, caeſariem Simſonis, fabulis de fatali Niſi & Pterelai coma originem dediſſe, exiſtimant, moremque

comam falsis numinibus consecrandi apud ethnicos, ex naziraeatu Simsonis, & lege Mosaica de naziraeatu, ortum habere: ex vulpibus denique Simsonis vulpinalia apud Romanos celebrari solita originem trahere: quae omnia copiosius edisserit NATALIS ALEXANDER, *hist. eccles. vet. testam. aetat. mundi IV. artic. V. pag. 348.* Quae nostra de his omnibus sit sententia, ex antea dictis constat. Quaedam ex iis, quae de Hercule dicuntur, haud obscure ad Simsonem pertinent, vnde & sequitur, non posse omnia ad Iosuam trahi; at pleraque prorsus incerta, nonnulla & valde coacta sunt. Id quidem exempla iam allata docent, sed, quod ad vltimum attinet, duo adhuc adiicere liceat. Vt columnas Gaditanas, quae Herculi meta itinerum fuerunt, in historia Simsonis inueniant, columnas duas Gazaei Dagonis templi aduocant, per quas Simson vitae terminum inuenit. At PETRVS DANIEL HVETIVS, qui pleraque Herculis ad Iosuam refert, columnas illas celebres Herculis ex columna ignea, Ebraeorum exercitui praeeunte, originem habuisse, existimat, *demonstr. euangel. prop. IV. pag. 276.* Sed, si illa procedant, quidlibet ex quolibet facere, haud difficile fuerit. Quid vero de duodecim laboribus Herculis fiet? *Sunt illa*, respondet NATALIS ALEXANDER, *duodecim signa zodiaci, quae sol quotannis percurrit; Samson ebraice paruum solem sonat, vt obseruant interpretes; loc. cit.* Quis non miretur acumen? Sed plura addere, superuacaneum ducimus.

** Quae de antiquitate & amplitudine regni Assyriaci vulgo ex CTESIAE auctoritate traduntur, falsa & fabulosa esse, aliquoties iam monuimus, scilicet ad *period. I. sect. II. §. X. & sect. III. §. XXIV.* Nunc tamen nonnulla, speciatim de Nino, quem nonnulli Beli filium vocant, eiusque vxore Semiramide, de qua tot miracula vulgo referunt, & sub quibus hocce imperium ad maximum fastigium peruenerit, addenda sunt, eo quod ab accuratioribus chronologis ad istud temporis interuallum, quo res Israelitarum per iudices administratae sunt, referantur. Inter Asiae reges Ninum primum fuisse, cuius memoriam historiae propagarunt, DIODORVS SICVLVS auctor est, de quo & dicit, ὅτι μεγάλας πράξεις ἐπετελέσατο, *quod res magnas peregerit.* Cum enim bellicosus esset, & ingentem exercitum sibi comparasset,

parasset, cum Ariaeo, rege Arabiae, strenuis tum viris plenae, societate inita, Babylonios inuasisse, eosque sibi subiecisse. Babylonem vrbem eo tempore nondum fuisse conditam: κατ᾽ ἐκείνους δὲ τοὺς χρόνους ἡ μὲν νῦν οὖσα Βαβυλὼν οὐκ ἦν ἐκτισμένη, *Babylon autem, quae nunc est, eo tempore nondum erat condita*; interim alias vrbes non contemnendas in Babylonia fuisse. Barzane hinc, Armeniorum rege, tributario facto, Mediam a Nino subactam, reliquamque tandem Asiam perdomitam, adeo vt XVII annorum spatio omnes Asiae populos, praeter Indos & Bactrianos, potestati suae subiecerit. Reductis tum in Syriam copiis, Ninum vrbem amplissimam dignam tanto imperio regum sedem, extruxisse, quam & copiosius describit *lib. II. pag. 91.* De Semiramide hinc, quam deinceps Ninus in matrimonium duxit, verba faciens, eam deae cuiusdam filiam, quae Syris Derceto vocatur, & cuius apud Askalonitas templum celebre fuit, quae eam ex Syri cuiusdam, cuius amore capta erat, concubitu conceperit, habitam refert, hinc, quo pacto in tenera infantia a columbis nutrita, & a pastoribus, qui eam inuenerunt, educata fuerit, exponit; sed ipsemet tandem DIODORVS haec pro commentis habet: τὰ μὲν οὖν κατὰ τὴν γένεσιν τῆς Σεμιράμιδος μυθολογούμενα σχεδὸν ταῦτ᾽ ἐστίν· *Haec de Semiramidis ortu fabulose recitantur.* Interim, quod ὡς ἐν παρόδῳ notamus, haec fabula de matre Semiramidis apud alios etiam occurrit, vt apud LVCIANVM, de *Dea Syria, tom. II. pag. 662.* itemque apud HYGINVM, *fab. CCXXIV.* aliosque. Eam, a columbis nutritam, indeque Semiramidis nomen sortitam, itidem & alii veterum memorant; conf. CLEMENS Alexandrinus, in *protreptico* seu *admonit. ad gentes, p. m. 25.* Sed, vt ad DIODORVM redeamus, is porro auctor est, Menonem, magnae dignitatis virum, senatus regii principem, ac totius Syriae administratorem, cum Semiramidem apud pastores conspexisset, forma eius captum, eam in matrimonium duxisse, & duos ex ea filios procreasse, Hypaten & Hydaspen. Interea Ninus expeditionem in Bactrianos moliebatur, quam & tandem coacto immenso exercitu, suscepit: συναχθείσης δὲ τῆς στρατιᾶς πανταχόθεν, ἠριθμήθησαν, ὡς Κτησίας ἐν ταῖς ἱστορίαις ἀναγέγραφε, πεζῶν μὲν ἑκατὸν ἑπτὰ μυριάδες, ἱππέων δὲ μιᾷ

 πλείους

πλείους τῶν εἴκοσι μυριάδων, ἅρματα δὲ δρεπανηφόρα μικρὸν ἀπολείποντα τῶν μυρίων ἑξακοσίων. *Coacto igitur vndique exercitu, recensita decies septies centena peditum, & ducenta ac decem equitum, decemque curruum falcatorum millia, cum paulo minus sexcentis, Ctesias in historiis tradit.* Qui copiarum numerus, etsi ipsi DIODORO incredibilis videatur, nihilosecius persuadere lectori annititur, non fuisse ἀδύνατον, vt tantus exercitus cogeretur. Oxyartes, Bactrianorum rex, cum primum strategemate Assyrios fudisset, mox fugatus ab iis ipse est, vrbibus a Nino occupatis, excepta vrbe Bactra, quae cum munitissima esset, tam facili negotio expugnari non potuit. Dum ergo circa eam Ninus cum exercitu haeret, Menones, qui ibidem in castris erat, amoris impatiens, vxorem Semiramidem ad se arcessit; quae & virili sumto habitu venit, moxque consilio & virtute sua effecit, vt Bactra vrbs in Nini potestatem veniret. Hac occasione Nino innotuit, qui forma eius captus, a Menone in vxorem eam sibi concedi voluit, qui minis regis perterritus, amorisque impotentia in furorem actus, iniecto se laqueo suspendit. Ita Semiramis Nini vxor facta, qui cum Ninyam filium ex ea suscepisset, fato suo functus est, successionem in regno vxori relinquens. Hinc opera Semiramidis, vrbes, hortos, aedificia varia, eaque prorsus stupenda, hinc inde in Asia extructa, DIODORVS memorat, inter quae Babylon vrbs eminet, quam a Semiramide conditam, auctor est, & inter alia ad operis structuram, ἀνδρῶν μυριάδας διακοσίας, *vicies centena hominum millia*, eam coëgisse, refert. Tandem, cum Indiae regi, Stabrobati, immenso prius coacto exercitu, bellum intulisset, initio quidem prospera fortuna vsa, mox autem clade insigni adfecta, fuga saluti suae consulere coacta est. Tum regno Ninyae filio, a quo insidias sibi strui intellexerat, tradito, ταχέως ἠφάνισεν ἑαυτὴν, ὡς εἰς θεοὺς κατὰ τὸν χρησμὸν μεταστησομένη, *confestim ex hominum conspectu, vt ad Deos iuxta oraculi fidem migratura, se subduxit.* Indeque fabulam, de Semiramide in columbam conuersa, ortam, autumat. Et haec quidem DIODORVS, CTESIAE, vt diserte profitetur, ductum secutus. Hinc vero subiicit, quae ATHENAEVS, & alii quidam de ea referunt; Semiramidem meretricem fuisse elegantis formae, & ob pulcritudinem ab Assyriorum rege adamatam, mox etiam legi-

legitimae vxoris nomen consecutam, persuasisse viro, vt per quinque dies regno sibi cederet, eaque occasione vsam, coniecto in carcerem viro, imperium occupasse, eoque ad senectutem vsque potitam, multorum, & magnorum operum effectis claruisse. Quae ex TROGO POMPEIO IVSTINVS refert, *histor. lib. I. cap. I. & II.* in nonnullis cum iis, quae ex CTESIA attulit DIODORVS SICVLVS, conueniunt, in quibusdam discrepant. Ad priorem classem pertinent, quae de antiquitate & amplitudine imperii Assyriaci, deque rebus variis iisque admirandis, quas Semiramis gesserit, memorat. Huc & illud pertinet, quod Babylonem ab ea conditam, auctor est. Verum haec omnia, si paulo accuratius sub examen reuocentur, vana, falsa ac commentitia esse, deprehenduntur. Id quidem viris doctissimis nostra aetate obseruatum fuit, adeo, vt GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, an vnquam Semiramis illa, quam CTESIAE sectatores tantopere extollunt, fuerit? dubitet, de *idololatria gentil. lib. I. cap. XXXIII.* Possunt vtique non vno argumento erroris conuinci, quae auctores isti tradunt. Primo enim si temporum rationes, quas isti sequuntur, consideremus, non possunt non, quae de Nino & Semiramide narrant, in tempora diluuio proxima incidere, cum iuxta DIODORVM regnum Assyriacum vltra annos MCCCC steterit, donec a Medis euerteretur, *lib. II. p. m. 115.* iuxta IVSTINVM autem MCCC, *lib. I. cap. II.* Vnde & nonnulli, Belum, Nini patrem, ipsum Nimrodum esse statuunt. Iam vero, si immensos istos exercitus Nini & Semiramidis cogitemus, quos antea memorauimus, haec cum paucitate hominum, qui primo post diluuium aeuo vixerunt, conciliari non posse, nemo non videt. Vt reliqua, quae nullam speciem veri habent, mittam, id aperte falsum est, quod auctores isti tradunt, Babylonem a Semiramide conditam. Aliam enim eius esse originem, ex *Genes. X. & XI.* nouimus. Sed ex profanis quoque auctoribus haud pauci CTESIAM, & qui eum sequuntur, hic erroris arguunt. BEROSVS ipse chaldaeus, μέμφεται ἑλληνικοῖς συγγραφεῦσι, *reprehendit graecos historicos*, quod crediderint, Babylonem a Semiramide Assyria conditam, apud FLAV. IOSEPHVM, *lib. I. contra Apion. pag. 1045.* Immo nonnulli ex ipsis Graecis ad Belum potius vrbis originem retulerunt, non male prorsus, si per Belum

Babylonius ille, non Assyriacus, seu Nimrod ipse, intelligatur. Legenda excerpta ex variis auctoribus, apud EVSEBIVM, *praeparat. euangel. lib. IX. cap. XIV. XV. XVII. XVIII.* Idem quoque Q. CVRTIVS confirmat: *Semiramis eam condidit, vel, vt PLERIQVE credidere, Belus, cuius regia ostenditur, libr. V. cap. I.* PHILO quoque Byblius, hanc vrbem *opus esse Babylonis*, tradidit, *viri sapientis, qui filius fuerit sapientissimi Medi*, (Beli, legendum alia censent,) *non vero, sicut Herodotus, a Semiramide conditam, ea enim antiquiorem esse* (Babylonem) *duobus annorum millibus*, apud STEPHANVM voc. Βαβυλών. Hisce IACOBVS PERIZONIVS, qui itidem, Babylonem a Semiramide conditam, negat, EVSTHATIVM addit, ad *Dionysii periegesin v. 1005.* qui eadem, ac PHILO Byblius, refert, nisi quod vrbem Semiramide antiquiorem dicat, mille & octingentis annis; *orig. Babylon. cap. VII. pag. 90.* add. CHRISTOPHORI CELLARII, *not. orb. antiqui libr. III. cap. XVI.* Nec est, vt de vrbis restauratione capias, quae de Semiramide, quod Babylonem condiderit, dicuntur. Namque nec hoc idoneis comprobari testimoniis potest; & quacunque demum aetate vixisse Semiramis statuatur, eo tamen tempore, quo Babylonicum imperium cum Assyriaco coniunctum fuit, vixisse, dici neutiquam potest. Quod si omnino Semiramis aliqua, quae Assyriaco imperio praefuerit, admittenda sit, primo quidem, quae de potentia eius & amplitudine imperii, deque stupendis ab ea editis operibus, ex CTESIA narrantur, inter fabulas & commenta referenda erunt. Deinde, quod ad aetatem attinet, ea in istud quam rectissime tempus referetur, quo apud Ebraeos, iudices rerum summam administrarunt. Ita rectius respondebit chronologia HERODOTI, qui, imperium Assyriacum DXX annos durasse, auctor est, *lib. I. cap. XIV.* Verba iam supra ad *period. I. sect. III. §. XXIV.* protulimus. Nimirum ita hoc capiendum, quod a regni istius restauratione & aliquali amplificatione, a Nino forte & Semiramide facta, vsque ad tempus, quo Medi defecerunt, totidem anni effluxerint. De prima enim origine hoc intelligi nequit, iuxta ea, quae *per. I. sect. II.* ad §. *X.* diximus. Confirmat id EVSEBIVS, *praep. euangel. lib. I. c. VI.* Cum enim Semiramidis Assyriorum reginae meminisset, subiungit: ἢ πρὸ τῶν Ἰλιακῶν, ἢ κατ' αὐτούς γε τοὺς χρόνους γενέσθαι ἀναγέγραπται

γεγράπται, *quam Troianis temporibus, vel antiquiorem, vel aequalem fuisse, scripserant.* Hinc & ex recentioribus viri doctissimi, interque eos IACOBVS VSSERIVS, in *annalib. vet. & noui testament. p. m. 25.* in eam ingressi sunt sententiam, ad iudicum tempora Semiramidem referendam esse; conf. & IOAN. MARSHAMVS, *can. chron. sect. XVII. pag. 522.* Quod vt a vero non abhorret, ita rursus patet, quicquid de potentia & magnitudine imperii Assyriaci sub Nino & Semiramide dicitur, commentitium esse. Cum enim Iudaei eo tempore bella plurima cum gentibus vicinis, a quibus subinde opprimebantur, gesserint, cum etiam nonnullae ex istis gentibus reges potentia florentes habuerint, qui alterius imperio non fuerunt subiecti, Assyriaci profecto imperii tam amplos, vt vulgo feruntur, eo tempore limites non fuisse, necesse est. Nec credibile, nudos istarum rerum spectatores fuisse reges Assyriacos, si tanta eorum iam tum potentia fuit. Quae omnia inde confirmantur, quod regum Assyriacorum nulla in libro iudicum, vbi tot Israelitarum cum vicinis bella narrantur, mentio. Cuncta denique, quae supra ex DIODORO de Assyriaco imperio, de Nino & Semiramide retulimus, ad CTESIAE fidem & auctoritatem redeunt, quae quam exigua sit, in prolegomenis, ad §. *XIII.* iam demonstratum est.

*** Inter Aegyptiorum reges, qui ad hocce temporis internallum referri solent, celebris maxime est Busiris, Graecorum fabulis decantatissimus, quem peregrinos omnes in Aegyptum venientes diis mactasse perhibent. Vnde illud VIRGILII:

> - - - *Quis aut Euristhea durum*
> *aut illaudati nescit Busiridis aras?*

georg. lib. III. v. 5. ISOCRATES autem, ingenii vires periclitaturus, encomium Busiridis scripsit, in qua illum a ξενοκτονίας absoluit. Alii omnino, Busiridem vnquam fuisse, negant. STRABO: ὀδὲ βασιλέως, μὰ Δία, ὀδὲ τυράννε γενομένε τινὸς τὸ Βεσείριδος, *cum medius fidius, nullus neque rex fuerit Busiris, neque tyrannus; libr. XVII.* Sed & ipse DIODORVS SICVLVS fatetur, *Busiridis nomen non regi alicui, sed tumulo Osiridis competere;* simulque fabulae de Busiride aduenas macta-

mactante hanc tradit originem, quod homines eiusdem coloris, quem habuit Typhon, a regibus antiquitus ad Osiridis sepulcrum mactati sint: cum vero pauci Aegyptiorum inueniantur rufi, sed peregrinorum complures, inde apud Graecos inualuisse fabulam περὶ τῆς Βουσίριδος ξενοκτονίας *de Busiridis aduenas obtruncantis saeuitia; bibliothec. lib. I. pag. 56.* Quodsi nihilosecius Busiris aliquis in Aegypto regnasse credatur, eius aetatem in tempora, quae Iosuae mortem proxime exceperunt, referendam esse, ostendit IAC. PERIZONIVS, in *aegyptiar. origin. inuestigat. cap. XVI. pag. 264.* Reliquos Aegypti reges rerum gestarum magnitudine atque celebritate longo post se interuallo reliquit Sesostris, quem adeo silentio praetermittere nefas fuerit. De eo cum fuse agat DIODORVS SICVLVS, *lib. I. p. m. 48. seqq.* paucis, eundo per summa capita, quae memoriae prodidit, exhibebimus. De Myride namque cum verba fecisset, post aetates inde septem, inquit, Sesostris, qui & Sesoosis & Sesonchis, rex fuit, *qui maiores rebus gestis omnes superauit.* Cum vero non tantum graeci scriptores de eo inter se discrepent, sed & sacerdotes Aegypti, & qui carmine laudes eius celebrant, non consentanea inter se narrent, verosimillima & cum restantibus in Aegypto signis maxime congruentia, se memoraturum profitetur. Cum natus esset Sesostris, patrem eius omnes eodem die natos ex tota Aegypto congregasse, refert, eadem cum Sesostri ratione educandos, eademque disciplina, & exercitationibus iisdem ad praeclara quaeuis ac egregia formandos. Hos enim ob familiaritatem, & eandem educationem, amicos beneuolentissimos, & optimos commilitones, euasuros esse, sibi persuadebat. Ita ergo cum adoleuisset Sesostris, primum fortitudinis specimen, subacta & perdomita cum suis commilitonibus Arabum gente ferocissima, dedit. Tum Libyae maximam partem παντελῶς νέος ὢν τὴν ἡλικίαν, *admodum iuuenis*, imperio subiunxit. Defuncto patri cum successisset, rerum antea gestarum fiducia elatus, simulque aut a filia Athyrte, aut per somnium patri oblatum, quo orbis dominium ei promittebatur, incitatus, totum sibi orbem subiiciendum proposuit. Aegyptiorum itaque varia ratione sibi conciliatis animis, exercitum, prout coeptorum magnitudine dignum erat, conscripsit, ad sexcenta scilicet millia peditum, & viginti quatuor

millia

millia equitum, curruumque bellicorum XVII M, ordinum vero singulorum educatos secum ductores fecit, iampridem quippe in re bellica exercitatos. Isto exercitu instructus, primum Aethiopas sibi subiecit, & vectigal pendere coëgit: tum classem CCCC nauium in mare rubrum expediuit, insulas, quae istic locorum sunt, occupauit, &, quicquid continentis mare attingit, ditioni suae ad Indiam vsque adiunxit. Ipse vero cum exercitu progressus, totam Asiam subegit: οὐ μόνον γὰρ τὴν ὕστερον ἐπ' Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος κατακτηθεῖσαν χώραν ἐπῆλθεν, ἀλλὰ καί τινα τῶν ἐθνῶν, ὧν ἐκεῖνος οὐ παρέβαλεν εἰς τὴν χώραν· *Non enim prouincias solum ab Alexandro Macedone postmodum acquisitas, verum etiam gentes, quarum terras ille non aggressus est, inuasit. Nam & Gangem fluuium transiit*, ita pergit DIODORVS, *& Indiam ad oceanum totam permeauit. Tum & Scytharum gentem subiecit, ad Tanaim vsque fluuium, qui Europam ab Asia dispescit.* Eodem modo, quicquid Asiae reliquum erat, vt & plerasque Cycladum insularum, eum in fidem suam adegisse, ait, transgressum vero in Europam, in amittendi exercitus periculum deuenisse, ob annonae defectum & locorum difficultatem; idcirco terminis expeditionis in Thracia constitutis, cippos vbique terrarum bello acquisitarum erexisse, sacris Aegyptiorum litteris hoc verborum indicio inscriptos: τὴν δὲ τὴν χώραν ὅπλοις κατεστρέψατο τοῖς ἑαυτοῦ βασιλεὺς βασιλέων καὶ δεσπότης δεσποτῶν Σεσόωσις· *Hanc prouinciam armis suis deuicit rex regum, & dominus dominorum Sesoosis.* His ita gestis, cum captiuis ceterisque spoliis, quorum vim immensam collegerat, in Aegyptum remeauit, donariisque eximiis & manubiis hostium, cuncta per Aegyptum templa exornauit, immo ipse in omnibus Aegypti vrbibus templum Deo, quem singuli maxime colerent, aedificauit, aliaque opera splendidissima perfecit, in quibus enarrandis copiosus est DIODORVS. Exactis autem in regno annis XXXIII, captus oculis, sponte vita demigrauit: καὶ τοῦτο πράξας, οὐ μόνον παρὰ τοῖς ἱερεῦσιν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις αἰγυπτίοις ἐθαυμάσθη, δόξας τῇ μεγαλοψυχίᾳ τῶν πεπραγμένων ἀκόλουθον πεποιῆσθαι τὴν τοῦ βίου καταστροφήν· *eoque facto non modo sacerdotum,*

sed ceterorum quoque Aegyptiorum admirationem promeruit, quod magnitudine animi factis testata, dignum vitae exitum sibi fecisset. Ita quidem DIODORVS. Similia fere de Sesostri habet HERODOTVS, saltem in eo consentit, quod peragrata victoriis suis Asia, in Europam transgressus, Scythas atque Thraces subegerit, & in singulis regionibus cippos in rerum a se gestarum memoriam erexerit, quorum nonnullos ipsemet HERODOTVS in Syria Palaestina viderit, etsi plerique non amplius incolumes extiterint; *libr. II. cap. II. ad VI.* Addit deinde *cap. X. solum hunc Aegyptium regem imperio Aethiopiae potitum.* Cumque tanta regis istius fuerit celebritas, hinc & alii auctores, ARISTOTELES, STRABO, AELIANVS, IVSTINVS, cui Vexoris vocatur, aliique, passim eius mentionem faciunt; FLAV. IOSEPHVS quoque sub nomine Sethosis, qui & Ramesses fuerit dictus, res eius gestas, praesertim expeditionem in Asiam, ex MANETHONE exponit, *lib. I. contra Apion. pag. 1041.* Quando vero Sesostris ille vixerit, de quo tot admiranda veteres nobis narrant, id quidem est, de quo viri docti inter se non consentiunt. IO. MARSHAMVS, Sesostrin hunc eundem, ac Sesacum, esse, existimat, de quo *I. reg. XIV. 25.* dicitur, quod *anno quinto Rehaboami ascenderit in Ierusalem, & abstulerit thesauros domus Dei, & thesauros domus regis, & omnia scuta aurea, quae fecerat Salomon*; in *canone chronico sec. XIV. pag. 376.* Immo huic praecipue fundamento hypothesis eius chronologica, qua Menem Aegypti regem eundem esse, ac Chamum, seu Misraimum, contendit, innititur, vt iam supra obseruauimus, ad *per. I. sect. III.* §. *XXIV.* Sed iam ante MARSHAMVM in eandem sententiam, Sesostrin eundem cum Sesaco esse, ingressus est AVGVSTINVS TORNIELLVS, in *annalibus sacris & profanis* ad *annum MMM LXIV. tom. II. pag. 36.* & HERMANNVS CONRINGIVS, in *aduersariis chronologicis*, quae extant in IO. GEORGII GRAEVII *syntagmate variarum dissertationum rariorum, cap. XVIII.* Immo ipsum iam IOSEPHVM in eadem fuisse sententia, non tantum MARSHAMVS sibi persuadet, sed & SAM. BOCHARTVS, in *Phaleg, libr. IV. cap. XXXI.* & EDVARDVS STILLINGFLEETVS, in *originibus sacris, libr. I. cap. V.* Sed procul ab his omnibus discedit, qui contra MARSHAMVM ex instituto disputat, vir clarissimus, IAC. PERIZONIVS. Et primo quidem, quod ad Iosephum attinet, eum

eum neutiquam id dicere, quod illi vulgo tribuitur, sed Sesostrin potius ac Sesacum pro diuersis habuisse, luculenter euincit, in *aegyptiar. origin. inuestigat. cap. VIII. pag. 105. seqq.* Quo ipso & praecipuum secus sentientium fundamentum corruit. Deinde HERODOTVM, DIODORVM SICVLVM, ARISTOTELEM, STRABONEM, immo tantum non omnes scriptores graecos, Sesostrin bello Troiano antiquiorem facere, demonstrat *cap. VIII pag. 120.* Bellum vero Troianum in illud tempus, quo iudices Ebraeis praefuerunt, cadere, constat, & in sequentibus a nobis comprobabitur. Nec ipse diffitetur MARSHAMIVS, communi Graecorum consensu Sesostrin bello Troiano antiquiorem esse, etsi simul hosce scriptores omnes erroris arguere non dubitet. *Aetas Sesostris*, inquit, *Graecis omnino incognita, in sacris Ebraeorum διεφθέρας conseruatur, sec. I. pag. 22.* Et *sec. IX. pag. 132. Vulgaris est iste Graecorum error, qui, Sesostrin bellum Troianum praecessisse, crediderunt.* Id vero durum admodum videtur IAC. PERIZONIO. *Durum enimuero,* inquit, *& proteruum, ita vno veluti halitu difflare in re antiqui temporis omnem antiquitatis consensum, tanquam leuissimi ponderis; loc. cit. cap. IX. pag. 122.* Vbi & inter alia obseruat, si post bellum Troianum vixisset Sesostris, fieri vix potuisse, vt non Homerus eius iniecisset mentionem. Idem argumentum vir doctissimus *cap. XVII. pag. 260. seqq.* prosequitur, speciatim probans, aetatem Sesostris ad tempora iudicum Ebraeorum referendam esse. Nec contemnendae profecto sunt rationes, quibus pugnat, immo rem plane mea opinione conficiunt. Illud saltem displicet, quod *I. reg. VI. 1.* numeros corruptos esse, & pro annis CCCC LXXX ponendos D LXXX contendit. Nulla enim, vt ita sentiamus, praegnans adest ratio, locusque, qui *Actor. XIII. 20.* extat, cum priori facili negotio conciliari potest, vt nec hunc, nec illum, pro corrupto habere, necesse sit. Dictum hac de re supra ad §. *XI.* huius sectionis. Praecipuum, quod illorum sententiae, qui Sesostrin a Sesaco distinguunt, & illum ad iudicum tempora referunt, opponi potest, hoc est, quod nullius regis aegyptii, qui in Palaestinam mouerit, praeter Sesacum, & dein Nechon, in codice sacro fiat mentio, neque verosimile sit, expeditionem istam absque calamitate gentis ebraeae factam, eamque in sacro codice silentio praeteritam. Hoc

& HERMANNVS CONRINGIVS vrget, *loc. cit.* Sed respondet PERIZONIVS, Sesostris expeditionem forte tempore alicuius seruitutis Israeliticae contigisse, quae multiplex & diutina saepe fuerit. Syriam autem Palaestinam ab HERODOTO dici a Sesostride ἀμαχητὶ subactam, hoc est, facile & vltro tributum pollicitam aegyptio regi, atque ita Israelitas, sine vllo maiore aut sibi proprio motu, cum omnibus Palaestinis pariter ac cum suis dominis, tanquam appendicem quandam, ad comiter venerandam regis aegyptii, qui ad reliquos Asiae populos properabat, maiestatem, facile accessisse; *quod*, inquit, *ita si factum fuit, vt sane videtur, tum nihil profecto mirum, si in libro iudicum nusquam id reperiatur annotatum, quia ad gentem Israeliticam proprie non pertinebat, loc. cit. cap. VIII. pag. 117.* Eadem repetit *cap. XVI. pag 276.* Potest vtique hac ratione dubium illud quodammodo tolli, quod ceteroquin non leue est: eoque magis haec responsio locum inueniet, quod & ceteroquin scriptoribus sacris haud insolens sit, ea, quae ad scopum suum non faciunt, praetermittere. Interim diffiteri nequeo, ipsum illud scripturae de Sesostri silentium aliquem in hancce cogitationem adducere posse, an omnino vera sint, quae veteres de tot tantisque Sesostris victoriis tradiderunt? Certe ipsum HERMANNVM CONRINGIVM hac de re dubitasse, video. Verba eius sunt: *Etenim SI QVID VERI SVBEST famosae Sesostris expeditioni, necesse est, isthoc nomine venire illum, qui in sacra historia audit Sesac*; in *aduersar. chronol. cap. XVIII. p. m. 192.* Et iterum: *Neque enim a Sesostri non passa est calamitatem terra illa, SI QVID VERI HABET HISTORIA, nec sacri codices tantum damnum silentio praeteriissent.* Antea equidem iam obseruauimus, testari HERODOTVM, se cippos a Sesostri in Syria Palaestina erectos vidisse: nec dubito, quin cippos viderit, quos nonnulli pro cippis a Sesostri erectis venditauerint: an vero istis satis tuto fidem adhibere potuerit, nondum extra omnem disceptationem positum puto. Sed hoc aliis accuratius discutiendum relinquimus. De reliquis Aegypti regibus, qui ad hocce temporis interuallum spectant, quod memoratu dignum sit, non occurrit.

* Sanchu-

* Sanchuniathonem ad iudicum tempora referendum esse, eruditissimorum virorum est sententia; variisque rationibus id euincere annisi sunt PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstr. euangel. prop. IV. pag. 74.* & SAMVEL BOCHARTVS, in *Chanaan lib. II. cap. XVII.* Nec dubium hac de re, si Ierombalus, a quo multa eum accepisse, PORPHYRIVS auctor est, idem est, ac Ierubbaal, seu Gideon, quod verosimile & nobis videri, iam supra professi sumus. At aliter sentire ANTONIVM VAN DALE, in *dissertatione super Sanchuniathone*, quae addita est eius *dissertationi super Aristea*, itidem iam monuimus. Quo autem iure ab illo id fiat, id quidem paulo accuratius expendere, huius loci erit. Quod vt eo rectius procedat, & cuncta in aprico ponantur, iuuat primum PORPHYRII pariter ac PHILONIS Byblii de Sanchuniathone testimonia, prout ea apud EVSEBIVM extant, *praep. euangel. libr. I. cap. IX. p. m. 30.* recitare. *Res autem istas* (Phoenicum) inquit EVSEBIVS, *Sanchuniatho quidam memoriae prodidit, vir antiquissimus, quemque ante Troiana tempora floruisse, summaque cum diligentiae, tum veritatis laude Phoenicum historiam scripsisse, testantur. Huius opera omnia Philo, non Ebraeus ille, sed Byblius, ex Phoenicum idiomate graecam in linguam conuersa vulgauit. Eiusdem quoque meminit is, qui nostra memoria opus illud aduersum nos mendaciis fraudibusque textum consarcinauit, dum libro quarto ipsum huius testimonii sui praedicatione commendat. Rerum inquit* (PORPHYRIVS) *ad Iudaeos pertinentium historiam Sanchuniatho Berytius summa fide conscripsit, quippe quae cum eorum locis atque nominibus apprime consentiat, cum praecipua rerum illarum capita ab Hierombalo quodam, Ieui Dei sacerdote, accepisset. Hoc illius opus Abibalo regi Berytiorum dedicatum, non modo rex, sed etiam ii, quorum apud ipsum erat, de scriptorum veritate cognoscere, omnes comprobarunt. Atque istorum quidem aetas Troianis temporibus antiquior proxime ad Mosen ipsum accedit, vt ex Phoeniciae regum serie quiuis cognoscere potest. Hic igitur Sanchuniatho, qui Phoenicia lingua veterem historiam, partim ex singularum vrbium actis, partim ex templorum monumentis coagmentatam, singulari veritatis studio perscripsit, Semiramide, quam Iliacis temporibus vel antiquiorem vel aequalem fuisse, memorant, apud Assyrios regnante, vixit.* Idem PORPHYRII testimonium, & quidem

paulo adhuc plenius exhibet THEODORETVS de *graecar. affection. curat. ferm. II. p. m. 493.* EVSEBIVS autem nonnullis interiectis, de quibus deinceps dicendi locus erit, etiam PHILONIS Byblii de Sanchuniathone testimonia adfert, ex quibus itidem quaedam hic repetere, e re nostra fuerit. *Philo igitur*, inquit EVSEBIVS, *qui Sanchuniathonis opus vniuersum nouem in libros distribuit, ipso statim primi libri prooemio haec ad verbum de eodem auctore praefatur: Haec cum ita se haberent, Sanchuniatho vir imprimis eruditus cum operam in rerum plurimarum studio posuisset, cumque gentium omnium historiam iam vsque a prima vniuersi molitione nosse vehementer optaret, praecipuam quandam in peruestigandis Taauti rebus diligentiam adhibuit, quod satis intelligeret, omnium, qui lucem hanc adspexerant, eum litteras principem inuenisse, ac scribendorum commentariorum auctorem fuisse. Ab illo autem auspicatum esse, quem ab Aegyptiis Thoyth, ab Alexandrinis Thoth nominatum, Graeci Ἑρμῆν, hoc est, Mercurium, reddidere.* Adfert deinde EVSEBIVS & alia ex eiusdem PHILONIS prooemio, speciatim, quod illos reprehenderit, qui, quae de diis vulgo ferebantur, *ἀλληγορικῶς* explicare conati sint, de Sanchuniathone autem porro commemorauerit, eum in *arcana quaedam Ammonaeorum volumina* incidisse, quae *ex interioribus templorum penetralibus* educta, diligenter perscrutatus fuerit, & ex quibus ea, quae in commentarios suos retulit, hauserit. Et ex hisce quidem PORPHYRII & PHILONIS testimoniis viri docti, speciatim HVETIVS & BOCHARTVS, comprobarunt, Sanchuniathonem Gideonis aetate vixisse; multa eum ex Mosis scriptis hausisse, immo Taautum illum, cuius PHILO meminit, eundem esse, ac Mosen. ANTONIVS autem VAN DALE, vt hancce labefactet, penitusque euertat, sententiam, primo PORPHYRII fidem auctoritatemque eleuat, quippe qui ab ipso EVSEBIO mendacii arguatur, ac hostis christianorum infensissimus audiat. Verum id quidem mea opinione parum ad rem facit, cum nulla appareat causa, cur hoc in odium christianorum finxerit; &, si vel maxime alias mentitus est, eum etiam hac in re mentitum esse, nondum sequitur, nisi euidentibus id probetur rationibus. Praecipuum autem momentum trahit argumentum, a temporum rationibus desumtum, quo probare voluit, *ἀσύστατα* prorsus PORPHYRIVM pariter, ac

ac eos, qui illum sequuntur, tradere. Paucis rem omnem hisce complectitur verbis: *Semiramis vixit anno ab orbe condito 1996. Moses mortuus est ann. 2492. Gideon mortuus fuit anno 2718. Troia capta fuit anno 2767. Tyrus condita fuit (namque & hoc considerandum veniet) an. 2695. Abibalus autem vixit tempore Sauli & Dauidis, quippe qui Hierami, qui cum Salomone vixit, pater fuit. Dauid vero in regem vnctus fuit anno 2882, & huic Abibalo Sanchuniathon, qui cum Gideone vixit, ab eoque sua commentaria accepit, sua scripta dedicauit, sic vltra 200 annos vixisse debuerit. Et tamen etiam Semiramidis Assyriorum reginae tempore vixit, i. e. an. 1996. Atqui a Semiramide ad Abibalum spatium intercurrit 886 annorum.* Verum ad haec, quantumuis speciosa videantur, respondere non adeo difficile fuerit. Ad Semiramidem enim quod attinet, eam, si vnquam Assyriorum regnum tenuit, omnino ad iudicum tempora referendam esse, antea demonstrauimus. Atque haec ipsa sententia luculenter inde confirmatur, quod PORPHYRIVS affirmet, Semiramidem circa Troiana tempora vixisse. Ad Abibalum quod attinet, non necesse est, vt Hierami patrem, qui Saulis atque Dauidis temporibus vixit, intelligamus, quandoquidem etiam antea eiusdem nominis rex Tyri esse potuerit, vti iam SAM. BOCHARTO obseruatum, *Chanaan. libr. II. cap. XVII. p. m. 856.* Grauius equidem dubium, idemque iam a IOS. SCALIGERO motum, in *not. ad fragm. graeca*, libro de *emendat. temp.* subiecta, *pag. 40.* inde exurgit, quod Sanchuniathon meminerit temporis, quo Tyrus condita est, & quidem, vt rei antiquae, cum a Tyro condita vsque ad cladem Troianam breue sit interuallum, nempe, vt ipse SCALIGER supputat, LXV annorum. Verum & ad hoc iam respondit BOCHARTVS, plures vrbes nomine Tyri fuisse, docens, & Palaeo-Tyri iam *Ios. XIX. 29.* mentionem fieri, *loc. cit. pag. 860.* Quod porro PORPHYRIVS dixerit, Sanchuniathonem ante Troiana vixisse tempora, recte se habet, cum & Gideon ante tempora Troiana vixerit. Bellum namque & excidium Troianum eo tempore, quo Ieptha Israelitis praefuit, contigisse, ex VSSERIO constat, in *annalib. pag. 26.* & deinceps a nobis comprobabitur. Denique, quod idem PORPHYRIVS asseruit, *Sanchuniathonem parum infra Mosis tempora* vixisse, id quidem profecto minus accurate ab eo

dictum,

dictum, at ita simul comparatum, vt iniquum foret, ideo cetera, quae recte se habent, in dubium vocare. Atque ita praecipuam difficultatem superauimus. Reliqua, quae ANTONIVS VAN DALE adfert, minoris momenti sunt, & HVETIVM praecipue feriunt, qui non tantum, Sanchuniathonem ex Mosis scriptis multa hausisse, sed Taautum etiam, cuius libros eum diligenter scrutatum PHILO dixit, eundem cum Mose esse, contendit. Prius quidem mea opinione dubio caret, cum nonnulla ex iis, quae ex Sanchuniathone EVSEBIVS, *loc. cit.* refert, aperte satis cum doctrina Mosaica conueniant, cuiusmodi illud est, quod principium huius vniuersitatis posuerit *ἀέρα ζοφώδη καὶ πνευματώδη, aërem tenebrosum ac spiritu foetum, seu mauis, tenebrosi aëris flatum ac spiritum, chaosque turbidum altaque caligine circumfusum.* Hoc enim ex *Genes. I. 2.* desumtum esse, nemo non videt. Quod autem ad Taautum attinet, omnia argumenta, quibus HVETIVS probare voluit, eum eundem esse, ac Mosen, non eiusdem esse ponderis, lubens fateor. Nec tamen ab omni prorsus verosimilitudine abhorret, Tauti seu Mercurii nomen Mosi quoque dari potuisse. Sed id nostra parum tandem refert. Aliud vero dubium, idque minime contemnendum, contra aetatem Sanchuniathonis mouet PETRVS IVRIEV, dum obseruat, in excerptis, quae ex eius operibus restant, nonnulla occurrere, quae citra controuersiam Gideonis aetate longe sint recentiora: sed idem quoque responsum ad hocce dubium suppeditat, dum monet, fieri potuisse, vt Sanchuniathonis opus corrumperetur, & nonnulla a manu recentiori eidem adderentur: *hist. crit. dogm. &c. part. III. cap. V. pag. 432.* Sed alibi quoque idem vir doctissimus obseruauit, ab interprete Sanchuniathonis, Philone Byblio, nonnulla hinc inde addita, quae probe discernenda sint ab iis, quae ab ipso Sanchuniathone sunt profecta. Et ex hactenus dictis etiam diiudicanda, quae GERH. IOANNES VOSSIVS, & HERMANNVS CONRINGIVS, ille de *historic. graec. lib. I. cap. I.* hic de *Hermetica medicina pag. 5.* SCALIGERI ductum secuti, de Sanchuniathonis aetate differunt. Vlterius adhuc progressus est HENRICVS DODWELLVS, cuncta omnino, quae de Sanchuniathone dicuntur, fabulis annumerans, primumque a Philone confictum Sanchuniathonem, contendens, qui deinceps & alios in eundem errorem pertraxerit,

rit. Duas namque epiſtolas anno M DC XCI DODWELLVS lingua anglicana edidit, in quarum altera hoc ex inſtituto agit, vt in *actis erudit. Lipſ.* videre licet, *ſupplement. tom. II. pag. 512.* Sed iam ante DODWELLVM in eandem ingreſſus eſt ſententiam IO. HENRICVS VRSINVS, de *Zoroaſtre*, *Hermete* & *Sanchoniathone*, *p. m. 184.* Eam vero & RICHARDVS SIMON amplexus eſt, circa tempora Porphyrii hiſtoriam Sanchuniathonis confictam ſuſpicans, in *bibl. crit. tom. I. c. IX.* refutatus ideo ab anonymo, cuius hac de re diſſertatio extat, dans *les mem. de Treuoux menſ. Ian. M DCC XIV. p. m. 68.* & dans *le iournal des Scauans*, *menſ. Octobr. M DCC XIV. pag. 453. ſeqq.* edit. Amſtaelod. Immo & ipſe IO. ALBERT. FABRICIVS, vir longe doctiſſimus, non procul ab hac abeſſe opinione videtur, *bibliotb. graec. libr. I. cap. XXVIII. §. III. pag. 165.* Inter rationes, quas HENR. DODWELLVS adfert, praecipua haec eſt; quod veteres ſcriptores, ii praeſertim, qui hoc facere poterant, & debebant, nullam Sanchuniathonis mentionem fecerint. Quod cum varias ob cauſas fieri potuerit, nondum firmiter inde colligi, puto, confictum a PHILONE eſſe, quicquid de Sanchuniathone dicitur. Ad ſcripta Sanchuniathonis quod attinet, non eodem modo a veteribus allegantur. ATHENAEVS, eum Φοινικικὰ ſcripſiſſe, ait, *deipnoſ. lib. III. cap. XXXVII.* Hoc idem haud dubio eſt, ac quod PORPHYRIVS Φοινικικὴν ἱστορίαν vocat; *lib. II. de abſtinentia ab animant. pag. 94.* Nec diuerſum, vt credo, opus ἡ Φοινίκων θεολογία, THEODORETO memorata, de *curat. graecar. affection ſerm. II. p. m. 505.* SVIDAS, de *Hermetis phyſiologia*, itemque *theologiam aegyptiacam*, & alia quaedam eum ſcripſiſſe, auctor eſt, forte ex vno opere plura faciens. Quicunque autem operis titulus fuerit, ex fragmentis, quae ſuperſunt, & a PORPHYRIO, THEODORETO, ac EVSEBIO conſeruata ſunt, patet, eum origines, hiſtoriam, & religionem antiquiſſimorum Aegyptiorum pariter ac Phoenicum deſcripſiſſe, vt recte quoque IO. ALBERTVS FABRICIVS pronuntiat, qui & reliqua de Sanchuniathonis ſcriptis, deque interprete eius, Philone Byblio, memoratu digna, in compendio exhibet, *loc. cit. pag. 165.* conf. & LVD. ELIAS DV PIN, *bibliotheca vniuerſali hiſtoricor. pag. 24.* De fontibus atque libris, ex quibus Sanchuniathon ſua hauſiſſe dicitur, vti ſunt ὑπομνήματα vrbium, & ἀναγραφαὶ templorum, ſpeciatim *arcana quaedam Ammonaeorum volumina*, itemque ὑπομνήματι ſeu commentaria,

quae ab *Ierombalo*, *ſacerdote Dei Iao*, accepit, vid. SAM. BOCHARTVS, *Chanaan. lib. II. cap. XVII. pag. 558.* Iam noſtri equidem inſtituti ratio poſtularet, ſpecimen aliquod theologiae Phoeniciae ex Sanchuniathone exhibere, ex qua Graeci haud dubio plurima acceperunt: ſed cum in compendium, quae ex Sanchuniathone EVSEBIVS narrat, mitti nequeant, cuncta autem repetere, taedioſum nimis foret, iuuabit apud ipſum EVSEBIVM haec legere; ex quo & illa recitat PETRVS IVRIEV, *hiſt. crit. dogm. &c. part. III. tract. I. c. V. & VI. p. 430. ſqq.* vbi & obſeruationibus nonnulla illuſtrat, & doctrinae Moſaicae veſtigia in iſta Phoenicum theologia demonſtrat. Quanquam & vir doctiſſimus talia ſubinde admiſceat, quae accuratius examen promerentur, cuiusmodi illud eſt, quod *pag. 433.* non improbabile iudicat, materiam, ex qua omnia creata, non intra ſextiduum creationis productam, ſed iam antea multis extitiſſe ſeculis; angelorum etiam creationem, & quorundam lapſum, longo admodum tempore ante mundi huius adſpectabilis productionem contigiſſe. Nos illud ſaltem obſeruamus, Sanchuniathonem nonnullis, quae a Moſe accepiſſe videtur, fabulas ineptiſſimas & commenta plurima admiscuiſſe, ſiue ipſe ea excogitauerit, ſiue ex commentariis vrbium & templorum, ad quae prouocat, didicerit. Atque hoc eſt, quod ipſe etiam EVSEBIVS obſeruauit: *Verum in operis ſuſcepti progreſſu non iam* τὸν ἐπὶ πάντων θεὸν, *Deum vniuerſi moderatorem, immo ne coeli quidem incolas, ſed viros quosdam atque mulierculas, morti obnoxios, eosque non ea morum honeſtate, vt propter virtutem ſuſcipi ac probari mereantur, aut ea praeditos ſapientia, quae nos ad ipſorum aemulationem inuitet, ſed omnibus flagitiis ac ſceleribus coopertos, nobis pro Diis obtrudit, ac ſimul, eos ipſos eſſe, confirmat, qui paſſim etiamnum in omnibus oppidis atque regionibus Deorum loco celebrantur; loc. cit. pag. 31.* Quia etiam Moſes primo opera creationis ordine expoſuit, tumque generationes patriarcharum, qui ante diluuium vixerunt, ſubiunxit, vnde & *Gen. V. 1.* dicitur: זה ספר תולדות אדם, *hic eſt liber generationum Adami;* procul omni dubio exemplum eius ſecuti alii itidem, praemiſſis de origine rerum cogitationibus ſuis, antiquiſſimorum hominum, qui ſibi maxime noti erant, genealogias litteris conſignarunt. Atque hinc iſtae genealogiae Deorum ortae ſunt apud orien-

orientis gentes, quarum specimen Sanchuniathon nobis reliquit, a quibus deinceps & Graeci suas acceperunt θεογονίας, vt tamen & ipsi his quaedam adderent. HERODOTVS equidem Homerum atque Hesiodum theogoniae, ante Graecis ignotae, inuentores facit: ὅτοι δέ εἰσι, inquit, οἱ ποιήσαντες θεογονίαν Ἕλλησι, *hi vero sunt, qui Graecis theogoniam fecerunt, Diis cognominibus datis, diuisisque honoribus & artibus inter illos, & descriptis illorum formis; libr. II. cap. LIII.* Sed, cum HOMERVS ac HESIODVS illa quasi iam nota describerent, nec nisi circumstantiis nonnullis ornarent, probabilius est, Graecos ab aliis ea accepisse, &, vt multa alia, ita haec quoque ab orientis populis. Praeter Sanchuniathonem alii adhuc Phoenicum celebrantur historici. Et TATIANVS quidem Theodotum, Hypsicratem & Mochum nominat: γεγόνασιν παρ' αὐτοῖς τρεῖς ἄνδρες, Θεόδοτος, Ὑψικράτης, Μῶχος, τούτων τὰς βίβλους εἰς ἑλληνίδα κατέταξεν φωνὴν Χαῖτος· *Fuerunt apud eos* (Phoenices) *tres viri, Theodotus, Hypsicrates & Mochus; horum libros in graecam linguam transtulit Chaetus &c. orat. ad Graecos p. m. 128.* Vbi quidem pro χαῖτος apud EVSEBIVM, *praep. euangel. libr. X. cap. XI. pag. 493.* vbi eundem TATIANI locum allegat, est Λαιτος, sed legendum esse Λαῖτος, ex CLEMENTE Alexandrino viri docti pridem monuerunt; vid. THOMAE REINESII ἱστορούμενα de *lingua Punica* in IOAN. GEORGII GRAEVII *syntagmate var. dissertat. rarior. cap. XII. pag. 50.* Inter hosce historicos, TATIANO memoratos, celebrior est Mochus, cuius etiam ATHENAEVS meminit, *libr. III. cap. XXXVI.* & FL. IOSEPHVS, *antiquit. iud. lib. I. cap. IV.* STRABO equidem Moschi cuiusdam Sidonii mentionem facit, *geograph. lib. XVI. pag. 757.* qui ante belli Troiani tempus vixerit, & auctor sit dogmatis de atomis: quem eundem cum Mocho historico, sed perperam, vt ego puto, & sine ratione, nonnulli faciunt. PETRVS vero DANIEL HVETIVS, Moschum hunc omnino eundem cum Mose esse, putat, *demonstrat. euangel. prop. IV. p. m. 78.* sed rationibus tam infirmis, vt paucos in istam sententiam sit pertracturus. Praeter hactenus laudatos & alii memorantur rerum Phoeniciarum scriptores, vt Dius, Menander Ephesius, & alii; de quibus iam in prolegomenis dictum, ad *§. XIII.* add. GERH. IOAN. VOSSIVS, de *histor. graec. libr. III. pag. 172. 180.*

LVD. ELIAS DV PIN, *bibliothec. histor. vniuers. libr. I. §. VII. pag. 24.* SAM. BOCHARTVS, *Chan. lib. I. cap. XVII.* & IO. ALBERTVS FABRICIVS, *biblioth. graec. libr. I. cap. XXVIII.* Sed, vt reliqua ad Phoeniciam historiam spectantia persequamur, obseruandum adhuc, Tyri vrbis longe nobilissimae, & cuius frequens in scriptura mentio, initium in hocce temporis interuallum, quo iudices populo Israelitico praefuerunt, cadere. Sidonis enim, vt vrbis longe antiquioris, iam in libris Mosis, Iosuae & iudicum, at Tyri nulla ante tempora Dauidis, in scriptura sacra fit mentio. Hinc & Sidon a poetis vetustissimis celebratur, non autem Tyrus. HOMERVS Tyri non meminit, vt & STRABONI iam obseruatum, *geogr. lib. XVI. pag. 756.* cum Sidoniorum contra frequens apud eum mentio, eo quod Tyri eius tempore nondum magna esset celebritas. Suffragatur FLAV. IOSEPHVS, qui annis ducentis quadraginta, ante iacta templi Salomonaei fundamenta, Tyrum conditam, auctor est, *antiquit. iud. lib. VIII. cap. II.* SANCHVNIATHON quidem tradidit τὸν Ὑψουράνιον οἰκῆσαι Τύρον, καλύβας τε ἐπινοῆσαι ἀπὸ καλάμων καὶ θρύων, καὶ παπύρων, *Hypsuranium habitasse Tyri, & fabricasse casas ex calamis, iuncis & papyris;* apud EVSEBIVM, *praepar. euangel. libr. I. cap. X. pag. 35.* Indeque sacerdotes Tyrii numerabant annos MMCCC. Sed hoc de alia vrbe, cui itidem Tyri nomen fuerit, intelligendum, iam antea ex SAM. BOCHARTO monuimus. Ipsi quidem Tyrii maximam sibi tribuebant antiquitatem, *Esa. XXIII. 7.* sed hoc ipso suam simul prodebant vanitatem. Condita autem Tyrus fuit a Sidoniis, vnde *Esa. loc. cit. vers. 12. filia Zidonis*, vocatur. Confirmat id TROGI POMPEII epitomastes IVSTINVS: *Post multos deinde annos a rege Ascaloniorum expugnati Sidonii, nauibus appulsi, Tyrum vrbem ante annum* (hic videtur numerus deesse) *Troianae cladis condiderunt, lib. XVIII. cap. III.* Ad nomen quod attinet, Graeci quidem a conditore Tyro, aut, vt alii volunt, a nympha Tyros, hanc vrbem appellatam, perhibent: sed, cum apud Ebraeos צור vocetur, rectius sentiunt, qui inde nomen Tyri deriuant; צור autem cum alias & rupem significet, eam ita dictam, constat, quod in rupe olim mari circumdata vrbs illa aedificata fuerit, donec aggere facto, eam cum continente coniungeret Alexander magnus. Hinc STRABO: Τύρος δ᾽ ἐστὶν ὅλη νῆσος,

νῆσος, *Tyrus tota insula est*, *geograph. libr. XVI. pag. 757.* Quod haud dubio de temporibus ante Alexandrum magnum intelligendum; vid. PLINIVS, *hist. nat. lib. V. cap. XIX.* & POMPONIVS MELA, *de situ orbis*, *libr. I. cap. XII.* Plura de Tyro praeter alios dabunt SAM. BOCHARTVS, in *Phaleg. lib. IV. cap. XXXV. pag. 342. seqq.* & IO. MARSHAMVS, in *can. chron. sect. XI. pag. 304.*

** Phoenices, de quibus antea dictum, plurimas hinc inde in Asiam, Africam, Europam misisse colonias, constat, idque ex instituto demonstrat SAM. BOCHARTVS, in *Chanaan*, seu *geographiae sacrae parte posteriori*, quae est de *coloniis* & *sermone Phoenicum.* De Africa singulare extat testimonium AVGVSTINI, ex quo constat, ipsius adhuc tempore Cananaeae originis memoriam apud Poenos fuisse conseruatam. *Interrogati*, inquit, *rustici nostri, quid sint, Punice respondentes CHANAN, corrupta scilicet, sicut in talibus solet, vna littera, quid aliud respondent, quam Chananaei*; in *expositione inchoata epistolae ad Romanos*, *tom. III. opp. part. II. p. m. 679.* Nec vllum dubium, quin nonnulli in Americam transierint: quod rationibus non contemnendis probari posset, si id huius loci esset. Varias equidem ob rationes fieri potuit, vt per varias terrae partes Phoenices dispergerentur; idque eo facilius, quod artis nauigandi essent periti: nullum tamen videtur dubium, quin ob bella, tempore Iosuae & iudicum cum Cananaeis gesta, plurimi relicta patria, alibi fortunarum suarum sedes fixerint. Inter hos & Cadmus ille est, qui in Graeciam coloniam deduxisse fertur, immo &, si nonnullis credimus, in Africam, de cuius tamen patria, fueritne Phoenicius, an Aegyptius, viri docti inter se dissentiunt. Iam olim hac de re dubitatum fuisse, ex PAVSANIA constat, qui simul eorum partibus accedit, qui, Phoenicium, non Aegyptium, fuisse, perhibent: τοῖς δὲ νομίζουσιν ἐς γῆν ἀφικέσθαι Κάδμον τὴν Θηβαΐδα, Αἰγύπτιον, καὶ οὐ Φοίνικα ὄντα, ἔστιν ἐναντίον τῷ λόγῳ τῆς Ἀθηνᾶς ταύτης τὸ ὄνομα, ὅτι Σίγα κατὰ γλῶσσαν τὴν Φοινίκων καλεῖται, καὶ οὐ Σάϊς κατὰ τὴν Αἰγυπτίων φωνήν. *Illis, qui Cadmum, qui in Thebanorum fines venit, Aegyptium, non Phoenicem, fuisse, arbitrantur, aduersatur vel ipsum huius Mineruae nomen: Siga enim Phoenicum, non Sais Aegyptiorum lingua dicitur*, in *Boeoticis siue lib. IX. p. m. 734.* Potestque haec sen-

tentia, Phoenicium, non Aegyptium fuisse Cadmum, aliis quoque rationibus confirmari. Sane ipse HERODOTVS non tantum auctor est, Phoenices, qui cum Cadmo venerant, tum alias doctrinas, tum & litteras, quae antea apud Graecos non fuerant, in Graeciam introduxisse, sed diserte etiam dicit, eas litteras *Φοινικήϊα γράμματα*, *Phoenicias litteras*, vocatas, quod Graeci eas a Phoeniciis accepissent; *lib. V. cap. LVIII.* Porro, cum plerique auctores in eo consentiant, Graecos litteras a Phoeniciis accepisse, & in eo quoque, introductas eas fuisse a Cadmo, non potest non inde sequi, Cadmum Phoenicium fuisse, non Aegyptium. Taceo ea, quae ad hanc sententiam confirmandam iam obseruauit SAM. BOCHARTVS, *Chanaan lib. I. cap. XVIII. & XIX.* Nihilosecius, Aegyptium, non Phoenicium, fuisse Cadmum, variis conquisitis rationibus euincere allaborat IO. MARSHAMVS, in *can. chron. sect. IX. pag. 122.* speciemque prae se ferunt, quae hac de re adfert; vnde alii, vt hinc se expedirent, duos fuisse Cadmos, sed sine vllo fundamento, suspicati sunt; alii autem haec ita inter se conciliare aggressi sunt, vt, Cadmum origine Aegyptium, sed gente Phoenicium fuisse, contenderent, natum scilicet patre Agenore, qui frater fertur Beli Aegyptii: Agenorem namque cum filiis Cadmo & Thaso, oram Phoeniciae maritimam occupasse, Sidonem scilicet, & loca, in quibus postea condita fuerit Tyrus. Atque huc referunt illud EVSEBII, in *chronico num. D LXII. Phoenix & Cadmus, de Thebis Aegyptiorum in Syriam profecti, apud Tyrum & Sidonem regnauerunt.* Mihi, quicquid de origine aegyptia Cadmi dicitur, admodum adhuc incertum videtur. Certe nomina *Phoenix*, *Cadmus*, *Belus*, rectius pro phoeniciis, quam aegyptiis, habentur. Illud certum, & extra dubitationem positum, Cadmum ex Phoenicia in Graeciam venisse. Hoc Graeci omnes vno ore fatentur. Sed & ex Latinis C. CORNEL. TACITVS: *Fama est, Cadmum, classe Phoenicum vectum, rudibus adhuc Graecorum populis artis eius* (litteris animi sensa exprimendi) *auctorem fuisse; annal. libr. XI. cap. XIV.* Quae verba IO. MARSHAMVS ita equidem accipit, ac si ex TACITI mente Cadmus ex Aegypto oriundus, Phoeniciis ratibus in Graeciam transuectus, litteras istas secum intulerit, quae vltra Troiani belli tempora obtinuerunt. Verum, etsi TACITVS antea dixe-

dixerat, Phoenices litterarum vſum ab Aegyptiis accepiſſe, eum tamen ipſum Cadmum pro Aegyptio habuiſſe, ex verbis eius non colligas. De aetate Cadmi non minor eruditorum diſſenſio eſt, quam de patria & gente. Sunt enim, qui Cadmi profectionem ad tempus, quod exitum Iſraelitarum ex Aegypto proxime anteceſſit, referunt; vt praeter alios IOAN. MARSHAMVS, *can. chron. loc. cit.* At probabilius, tempore Ioſuae profectionem iſtam contigiſſe, multis Phoenicum terrore ob feliciſſima Iſraelitarum arma perculſis, & ad patrias ſedes relinquendas pronis. vid. FRID. SPANHEMIVS, *hiſtor. eccleſ. vet. teſtam. p. m. 340.* & NAT. ALEXANDER, *hiſtor. eccleſ. vet. teſtam. aet. mundi IV. cap. VIII. pag. 352.* Eum Agenoris Phoenicum regis fuiſſe filium, Graeci, vt honori ſuo conſulant, ſcribunt; vid. APOLLODORVS, *lib. III. c. I.* & DIODORVS SICVLVS, *biblioth. lib. IV. p. 210.* qui tamen antea, *lib. I. pag. 20.* eum Thebis aegyptiis oriundum pronuntiauerat. Sed probabilius aliis videtur, quod ex mente Sidoniorum EVHEMERVS Cous apud ATHENAEVM refert, *libr. XIV. cap. XXII. p. m. 658.* Cadmum, cum regis ſui eſſet *μάγειρος*, *coquus*, cum Harmonia tibicina, aufugiſſe. Quod tum demum concedi poſſe, SAM. BOCHARTVS cenſet, ſi per coquum intelligatur, qui ebraice dicitur שר טבחים, quales fuere Potiphar, & Arioch, & Nebuſaradan, quo nomine nonnullos *magiſtrum militum* & *principem exercitus* intelligere, & nobis ſupra iam obſeruatum eſt. Interim idem BOCHARTVS familiam Cadmi ex nomine colligit, cum קדמוני hoc eſt *Cadmonaeum*, fuiſſe, contendens, ex illis Cadmonaeis, de quibus Moſes agit *Geneſ. XV. 19.* quiue iidem fuerint cum Heuaeis. Neque obſcuram rationem eſſe, putat, cur Heuaei *Cadmonim*, id eſt, orientales, dicti ſint, cum *Ioſ. XI. 3.* & *Iud. III. 3.* legatur, eos occupaſſe montem *Hermonem*, quae pars erat terrae Canaan, maxime orientalis; hinc & pro oriente *Hermon*, & pro occaſu *Thabor*, poni, *Pſalm. LXXXIX. 13.* Concludit inde, *Cadmonaeum* idem eſſe, ac *Hermonaeum*, indeque factum, vt Cadmi vxor vocetur *Harmonia* vel *Hermione*, nempe a monte Hermone, ex quo erant oriundi, *Chanaan libr. I. cap. XIX. p. m. 487.* Haec vero, ſi dicendum, quod res eſt, paulo longius petita mihi videntur, nec conciliari temere cum eo poſſunt, quod DIODORVS SICVLVS, *loc. cit.* refert,

Cadmum

Cadmum in Samothraciam appulisse, *καὶ τῆς τελετῆς μετασχόντα, γῆμαι τὴν ἀδελφὴν Ἰασίωνος Ἁρμονίαν*, *& perceptis mysteriis vxorem duxisse Harmoniam, Iasionis sororem.* Interim eadem ratione ex lingua & historia Phoenicum, idem vir doctus & reliquas de Cadmo fabulas, *loc. cit.* explicat: inter quae illud mihi satis concinne excogitatum videtur, quod fabulam, qua e serpentis dentibus a Cadmo disseminatis, milites magno numero orti perhibebantur, quibus in mutuam perniciem ruentibus, quinque superstites vniuersam Boeotiam imperio suo subiecerint, inde ortam existimat, quod Graeci inuentionem aeris, & primum armorum vsum, Cadmo debeant, teste HYGINO, *cap. CCLXXIV.* Cadmum a patre missum ad sororem Europam, quae raptu abducta erat, inuestigandam ac reducendam, auctores sunt DIODORVS SICVLVS atque HERODOTVS, ille *libr. IV. p. m. 210.* hic *libr. IV. cap. CXLVI.* Quod de nouis in Europa sedibus quaerendis nonnulli intelligunt. De Europa, Cadmi sorore, addunt mythologi, eam a Ioue tauri forma induto raptam, & in Cretam insulam transuectam, Iouemque ex ea tres procreasse filios, Minoen, Rhadamantum & Sarpedonem: hinc Asterium insulae dominum Europam vxorem duxisse, qui cum liberis careret, adoptatos Iouis filios in regno successores reliquerit. vid. DIODORVS SICVLVS, *libr. IV. pag. 263.* Alii aliter: nec enim consentanea inter se sunt, quae veteres fabularum conditores commenti sunt, etsi dubium non sit, quin his omnibus aliquid veri subsit. Ad Cadmum vt redeamus, cum is in eo esset, vt sororem Europam inuestigaret, & tempestate iactatus vouisset, se templum Neptuno structurum, illud etiam fecit, in insula Rhodus, cum in ea seruatus esset, teste iterum DIODORO, *lib. V. pag. 329.* Tandem post longam per multas regiones aerrationem, cum nullibi amissam sororem reperiret, spe reditus abiecta, in Boeotiam profectus, oraculi iussu Thebas condidit; eodem DIODORO auctore, *libr. V. pag. 210.* seu potius Cadmeiam muniit, & regnum posteris reliquit, qui Thebas Cadmeiae adiecerunt, teste STRABONE, *libr. IX. pag. 401.* conf. & PAVSANIAS, in *Boeoticis siue lib. IX. pag. 719. & 734.* Inter artes autem, quas Graecis Cadmus tradidit, ipsae litterae primum praecipuumque obtinent locum. Id

vero

vero praestantissimi Graecorum pariter ac Latinorum scriptores confirmant. HERODOTVS diserte: οἱ δὲ Φοίνικες οὗτοι, οἱ σὺν Κάδμῳ ἀπικόμενοι, τῶν ἔσαν οἱ Γεφυραῖοι, ἄλλα τε πολλὰ, οἰκήσαντες ταύτην τὴν χώρην, ἐσήγαγον διδασκάλια εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ δὴ καὶ γράμματα οὐκ ἐόντα πρὶν Ἕλλησι, ὡς ἐμοὶ δοκέει. *Phoenices isti, qui cum Cadmo aduenerunt, quorum Gephyraei fuere, dum hanc regionem incolunt, cum alias multas doctrinas in Graeciam introduxere, tum vero litteras, quae apud Graecos, vt mihi videtur, antea non fuerant.* Addit porro: *Et primae quidem illae extiterunt, quibus omnes Phoenices vtuntur: progressu vero temporis vna cum sono mutauerunt & modulum pristinum. Et cum ea tempestate in plerisque circa locis eorum accolae Iones essent, qui litteras a Phoenicibus discendo acceperant, eas illi cum pauculis suis collocantes in vsu habuerunt; & vtendo confessi sunt, vt ratio ferebat,* ἐσαγαγόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα, Φοινικήια κεκλῆσθαι, *vocari Phoenicias, quod essent a Phoenicibus in Graeciam illatae, lib. V. cap. LVIII.* Deinceps *cap. LIX.* idem testatur, se apud Thebas Boeotias in Ismenii Apollinis templo καδμήια γράμματα, *Cadmeas litteras*, in tripodibus quibusdam incisas vidisse. Pari ratione DIODORVS SICVLVS, ex DIONYSIO mythologo, scriptore antiquo, refert, *Cadmum litteras, e Phoenicia allatas primum ad Graecorum enuntiationem transtulisse, suum cuique nomen attribuentem, & characterem effingentem:* κοινῇ μὲν οὖν τὰ γράμματα Φοινίκια κληθῆναι, διὰ τὸ παρὰ τοὺς Ἕλληνας ἐκ Φοινίκων μετενεχθῆναι· *hinc litteras vocabulo communi Phoenicias (quod videlicet, ex Phoenicia traductae essent) denominatas.* Addit, *eas deinceps Pelasgicas dictas, quod primus translatarum vsus Pelasgis innotuisset; libr. III. pag. m. 200.* Ex Latinis C. CORNELIVS TACITVS hac de re ita disserit, vt primam litterarum inuentionem Aegyptiis, saltem ex ipsorum mente, tribuat, a quibus Phoenicii, vt ab his Graeci eas acceperint. *Primi*, inquit, *per figuras animalium Aegyptii sensus mentis effingebant, & antiquissima monimenta memoriae humanae impressa saxis cernuntur, & litterarum semet inuentores perhibent; inde Phoenicas, quia mari praepollebant, intulisse Graeciae, gloriamque adeptos, tanquam reppererint, quae acceperant.* Hinc, cum de Cadmo subiecisset, quae an-

tea memorauimus, ita pergit: *Quidam Cecropem Athenienfem, vel Linum Thebanum, & temporibus Troianis Palamedem Argiuum memorant, fexdecim litterarum formas, mox alios, ac praecipuum Simonidem, ceteras repperiffe; annal. lib. XI. cap. XIV.* Sed pro Cadmo, ab eo Graecos litteras, faltem plerasque, accepiffe, plerique, iique praeftantiores auctores militant, etfi negandum non fit, Palamedem atque Simonidem, forte & alios, deinde quasdam adieciffe. Ita PLINIVS, cuius hac de re non contemnendum teftimonium exiftimo: *Litteras femper arbitror, Affyrias fuiffe, fed alii apud Aegyptios a Mercurio, vt Gellius, alii apud Syros repertas volunt. Vtique in Graeciam intuliffe e Phoenice Cadmum fedecim numero. Quibus Troiano bello Palamedem adieciffe quatuor hac figura* Θ Ξ Φ Χ. *Totidem poft eum Simonidem Melicum* Ζ Η Ψ Ω. *hiftor. natural. lib. VII. cap. LVI.* Ex dictis itaque conftat, litteras in Graeciam ex Phoenicia translatas, quod & aliis infuper argumentis confirmari poteft. Siue enim figuram graecarum litterarum antiquiffimarum, quarum exempla profert IOS. SCALIGER, *loco* deinceps *citando*, fiue earum nomina, quae barbara effe ipfimet Graeci olim faffi funt, fiue ordinem & poteftatem fpectes, in his omnibus cum litteris phoeniciis, ebraeis, fyris, famaritanis, magna deprehenditur conuenientia. Accedit, quod plurima Graecorum nomina ex lingua ebraea, inter quam & phoeniciam magna haud dubio interceffit cognatio, commode deriuari poffint. Quod ad litterarum graecarum nomina attinet, ea ex nominibus litterarum ebraearum deriuari poffe, iam EVSEBIO obferuatum, *praeparat. euangel. libr. X. cap. V.* vbi fimul recte obferuat, etfi Graeci a Phoeniciis litteras acceperint, inde minime fequi, hos primos effe litterarum inuentores. Cumque nonnulli afferant, Phoenices ab Affyriis, feu Syris, litteras accepiffe, EVSEBIVS quidem per Syros ipfos Ebraeos intelligit, a quibus adeo ad Phoenices, & hinc ad Graecos, litterae propagatae fuerint. Nec repugnauerim huic fententiae, cum infolens non fit, vt Syrorum nomine Ebraei veniant. Apud Ebraeos etiam litteras ab antiquiffimis temporibus vfitatas, dubio caret, etfi, a Mofe eas inuentas, quae quorundam eft fententia, afferi nequeat, qua de re dictum ad *period. I. fect. I. §. XXXVII.* item ad *period. II. fect. I. §. XI.*

§. *XI.* Patet etiam ex dictis, maximopere falli FLAVIVM IOSEPHVM, dum, litterarum vſum apud Graecos Cadmo multo recentiorem eſſe, pronuntiat, *contra Apion. libr. I. pag. 1034.* Immo Graecos Troiani belli tempore adhuc ignoraſſe litteras, contendit, atque id eſſe in confeſſo, nullum apud eos extare ſcriptorem, Homero antiquiorem, immo non deeſſe, qui Homerum ipſum aſſerant, poëmata ſua non ſcriptis, ſed recitantium memoriae commiſiſſe. Sed, quam haec ſine fundamento aſſerantur, ex inſtituto iam oſtendit SAM. BOCHARTVS, *Chanaan. libr. I. cap. XX. p. m. 489.* Certe, vt hoc vnicum attingam, quod aſſerit, nullum apud Graecos extare ſcriptorem Homero antiquiorem, non temere ab omnibus admittetur. Etſi enim inter eos, qui ad nos peruenerunt, Homerus ſit antiquiſſimus, ante eum tamen fuiſſe quosdam apud Graecos, qui ſua litterarum monumentis conſignarint, paſſim traditur, eorumque nonnullos TATIANVS adfert, in *orat. ad Graecos p. m. 137.* integrum vero ſcriptorum ante-Homericorum catalogum exhibet IOAN. ALBERTVS FABRICIVS, *bibl. graecae libr. I. cap. I. & II.* qui tamen non omnes hanc antiquitatis notam ferunt, nec eiusdem ſunt generis, vt ab eodem viro eruditiſſimo recte obſeruatum. Sed de litterarum graecarum origine plura dabunt IOSEPH. SCALIGER, ad *Euſeb. num. M. DC. XVII.* SAM. BOCHARTVS, in *Chan. lib. I. cap. XX.* IVSTVS LIPSIVS, ad *Tacit. annalium lib. XI. cap. XIV.* aliique, laudati itidem IO. ALB. FABRICIO, *biblioth. graec. libr. I. cap. XXIII. p. 147.* quibus addendus BERNHARDVS DE MONTFAVCON, in *palaeographia graeca*, ſiue de *ortu & progreſſu litterar. graec. libr. II. cap. I. pag. 115. ſeqq.* Vt litterarum, ita & religionis, ſaltem ex parte, auctor apud Graecos Cadmus extitit, vel maxime nobis hoc nomine commemorandus, cum & ſuperſtitionis apud gentiles obſeruare incrementa, noſtri poſtulet inſtituti ratio. Diſcere etiam hinc licet, litterarum & religionis plerumque inter ſe fata coniuncta eſſe. Cumprimis Bacchi cultum primus in Graeciam attuliſſe dicitur, ideoque Graeci, Semelem, Cadmi filiam, Bachi matrem eſſe, tradunt, quanquam ſimul fateantur, Bachum Cadmo longe eſſe antiquiorem. Quae quo pacto ſecum conſiſtere queant, mox DIODORVS SICVLVS nos condocebit. Id namque prius obſeruandum, de natalibus Bacchi iam olim diuerſas

fuiſſe ſententias, aliis eum Tyrium ferentibus, qua tamen vrbe longe fuit antiquior, aliis ex India, ex Africa aliis, aliis aliunde eum deriuantibus. Hinc vero factum, vt plures Bacchi celebrarentur, quos inter Aegyptius, qui idem eſt cum Oſiride, & qui ad huius formam expreſſus eſt, Graecus, eminent. Et de Graeci huius origine audire iuuat DIODORVM SICVLVM, vt ſtultitia ſimul & vanitas idololatriae graecanicae intelligatur: *Cadmus*, inquit, *Thebis Aegyptiis oriundus, filiam habuit Semelem, quae vitiata poſt ſeptem menſes infantem peperit, ſpecie, quam Aegyptii tribuunt Oſiridi. Id genus vitale eſſe non ſolet, ſiue dii nolint, ſiue natura non permittat. Cadmus itaque, re comperta & oraculo monitus, vt patrum ſancita tueretur, infanti aurum obduxit, & digna ei ſacra inſtituit, quaſi hac ſpecie Oſiris denuo ſe mortalibus exhibuiſſet. Procreationem vero ad Iouem retulit, vt ſimul & Oſirim honeſtaret, & corruptam ab infamia eximeret. Quare apud Graecos etiam diuulgatum eſt, Semelem Cadmi Oſirim e Ioue ſuſcepiſſe. Inſecutis vero temporibus Orpheus, qui carminum modulatione, ſacrorumue rituum inſtitutis, & diuinarum rerum interpretatione magnam apud Graecos gloriam adeptus erat, a Cadmeis hoſpitio exceptus, eximioque Thebis honore affectus eſt. Qui, quod theologia ab Aegyptiis imbutus eſſet, priſci Oſiridis generationem in tempus minus vetuſtum transtulit, & Cadmeis gratificatus, nouos initiorum ritus inſtituit, vbi ad myſteria admiſſis e Ioue & Semele natum eſſe Dionyſum traderetur.* Sed obſeruatu quoque digna, probeque notanda ſunt, quae porro addit: *Homines igitur partim ab inſitia, partim Orphei gloria & fidei opinione decepti, imprimis vero, quod gratum eis eſſet, Deum iſtum pro Graeco haberi, ritibus illis, vt dictum eſt, vti coeperunt. Quibus fabulatores deinde, adſcita poetarum gente, omnia theatra impleuerunt, firmaque poſteris fides, & immota huius rei facta, libr. I. p. m. 20.* Quae profecto modum rationemque, qua ſuperſtitio ac idololatria & introduci ſolet, & incrementa capit, eleganter admodum declarant. Bacchus ceteroquin & *Dionyſus* vocari ſolet, a patre ſcilicet, vt nonnulli volunt, qui erat ὁ διὸς, & a matre, quae erat ἡ νύσα; quanquam SAM. BOCHARTVS hoc nomen ex verbis ebraeis יהוה נסי *Dominus vexillum meum, Exod. XVII. 15.* deriuare malit, *Chan. lib. I. cap. XVIII. pag. 479.* Idem etiam *Liber pater* dictus eſt, quod

quod nonnulli nomen Siculum esse volunt, τὸ λιβερὸν idem, ac σκοτεινὸν esse, contendentes, seu *filium noctis ac Erebi*, vt exponit DAN. HEINSIVS, in *crepundiis Silianis, p. 4.* Sed BOCHARTVS rursus Bachum ebraea phrasi *Liberum* dictum, putat, qua חורים vocantur principes, id est, *liberi, loc. cit. pag. 452.* qui & eadem ratione reliqua Bacchi cognomina ex lingua ebraea explicat. De Baccho porro tradebant Graeci, cum nauibus a patre acceptis, cum exercitu in Aegyptum ingressum, principem eius gentis se constituisse, bellisque hinc progressum, Asiae & Africae partes aliquas domuisse; quae peculiari opere Διονυσιακῶν, quod libris XLVIII constat, prosecutus est NONNVS PANOPOLITA. Sed haec aliaque, quae de Baccho vulgo feruntur, non de Cadmi illo ex Semele filio, sed de alio quodam sunt intelligenda. Plures enim Bacchi nomine insignes fuisse, iam antea notauimus, idque ipse pluribus confirmat DIODORVS SICVLVS, *libr. III. p. m. 196. seqq.* vbi tres, qui praecipui fuerint, enumerat, Indum, quem pro omnium vetustissimo habet, alterum, Iouis & Proserpinae filium, tertium, ex Ioue & Semele, Cadmi filia, prognatum, de quo antea dictum. De primo inter alia refert, hunc illum perhiberi, qui arma per vniuersum orbem circumtulerit, & vineas conserendi, botrosque torcularibus exprimendi (vnde cognomen ei datum) rationem edocuerit, omnesque inuentorum a se participes fecerit. *Quibus beneficiis,* inquit, *adeo sibi homines deuinxit, vt persoluto naturae debito, diuinos honores consequeretur.* Sed rectissime idem DIODORVS antea, cum de Baccho agere inciperet, pronuntiauit: τῶν δὲ παλαιῶν μυθογράφων καὶ ποιητῶν περὶ Διονύσου γεγραφότων ἀλλήλοις ἀσύμφονα, καὶ πολλοὺς καὶ τερατώδεις λόγους καταβεβλημένων, δυσχερές ἐστι περὶ τῆς γενέσεως τοῦ θεοῦ τούτου καὶ τῶν πράξεων εἰπεῖν· *Cum prisci fabulatores & poëtae dissentanea inter se de Baccho scripserint, multa quasi monstra narrationum enixi, difficile sane est, generationem eius ac gesta diserte explicare.* Interim sacra Bacchi apud Graecos pariter ac Romanos longe fuere celeberrima; meminitque eorum, ad Graecos quod attinet, ARISTOTELES, *libr. IV. metaphys. cap. XXI.* itemque THEOPHRASTVS, *characterib. mor. cap. IV.* Αἱ Διονυσίων ἑορταὶ memorantur, *II. Maccab. VI. 7.* Vt autem diuersa

erant ista sacra, ita diuerso quoque tempore celebrabantur, qua de re legendus IO. PHILIPPVS PFEIFFERVS, *antiquit. graecarum libr. I. cap. XLVIII. pag. 120.* Latinis *Bacchanalia* nominabantur, a quibus nonnulli *Liberalia*, & *Orgia*, seu *Dionysiaca*, distinguunt. Ita autem haecce festa celebrabant, vt intemperantiae, libidini & petulantiae habenas prorsus laxarent, & talia designarent, quae in sanae mentis homines non cadunt. Vnde factum, vt apud Latinos *Bacchus* idem esset, ac *furiosus*, & *bacchari* idem, ac *furere*, *insanire*. TERTVLLIANVS adeo recte *Bacchanalium furias* dixit, *apolog. cap. XXXVII.* Immo eo vsque furor & lasciuia in hisce Bacchi sacris processit, vt nec sapientiores ethnicorum id amplius ferendum existimarent, constatque, senatum Romanum publica auctoritate nequissima haecce sacra abrogasse. *Liberum patrem*, inquit rursus TERTVLLIANVS, *cum mysteriis, consules senatus auctoritate non modo vrbe, sed vniuersa Italia eliminauerunt; apologet. cap. VI.* conf. LIVIVS, *historiar. libr. XXXIX. cap. XVIII.* & AVGVSTINVS, *de ciuitat. Dei libr. XVIII. cap. XIII.* Atque hinc intelligitur, qualem Deum sub Bacchi nomine intelligerent gentiles, quod & Alexandri magni exemplo patet, dum Bacchi triumphum imitari voluit, quem cum descripsisset Q. CVRTIVS RVFVS, recte addit: *Hoc modo per dies septem bacchabundum agmen incessit; parta praeda, si quid victis saltem aduersus comessantes animi fuisset: mille hercule, viri modo & sobrii, septem dierum crapula graues in suo triumpho capere potuerunt; lib. IX. cap. X.* Atque haec ideo obseruauimus, vt pateret, quam callide infernalis genius initio sub specie non mala Bacchi cultum excogitando, tum per Cadmum eum in Graeciam introducendo, & hinc vlterius propagando, gentiles in turpia quaeuis, foeda, atque nefanda praecipites dederit. Etenim, si primam fabularum de Baccho originem spectes, nullum est dubium, quin vir quidam magnus, idemque inuentis egregiis praeclare de hominum genere meritus, sub hocce nomine lateat. Sunt quidem nonnulli, qui ipsum Mosen hic sibi inuenisse visi sunt, vt GERHARDVS IOANNES VOSSIVS, de *idololatria gentil. libr. I. cap. XXX.* PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonstrat. euangel. prop. IV. pag. 115. & seqq.* quanquam & *pag. 220.* fateatur, Bacchum Noachi typum esse; HENRICVS KIPPINGIVS, *antiquit. Rom. libr. I. cap. II.* *pag.*

pag. 74. Sed haec ſententia diſplicet SAM. BOCHARTO, *Chanaan lib. I. cap. XVIII. pag. 485.* Nec enim vero ſimile putat, Moſen tam multis nominibus Aegyptiis & Phoenicibus inuiſum, (harum autem gentium Bacchum praecipue intelligunt, qui illum eundem cum Moſe faciunt) pro Deo benefico ab illis coli potuiſſe. Ego ita exiſtimo, fabulam de Baccho praecipue ad Noachum referendam, quem vini culturam & vſum primum inueniſſe, conſtat; quemadmodum inter Bacchi inuenta itidem hoc primum praecipuumque locum tenet, adeo, vt nonnulli per Bacchum nihil aliud, quam ipſum vinum, intellexerint, teſte DIODORO SICVLO, *libr. III. p. m. 149.* conf. & PETRVS IVRIEV, *hiſt. crit. dogm. & cult. part. IV. cap. III. pag. 560.* Factum autem haud dubio, vt iſti de Noacho narrationi aliorum quorundam virorum illuſtrium facta miscerentur, forte & ipſius Moſis, vt mirum non ſit, quaedam, quae ad Noachum, alia, quae ad Moſen pertineant, in hacce fabula deprehendi. Saltem ex oriente eam, ſi primam originem ſpectes, deriuandam eſſe, dubio caret, ſatiſque euincit SAM. BOCHARTVS, *loc. cit.* Obſeruare etiam, priusquam hinc diſcedamus, operae pretium fuerit, pleraſque Graecorum fabulas hoc circiter, in quo verſamur, temporis interuallo, ortas eſſe, varia quoque ſacra diis, quos ſibi fingebant, falſis inſtituta. Id iam AVGVSTINVS vidit, recteque animaduertit: *Per haec tempora*, inquit, *id eſt, ab exitu Iſrael ex Aegypto vsque ad mortem Ieſu Naue, per quem populus idem terram repromiſſionis accepit, ſacra ſunt inſtituta diis falſis a regibus Graeciae, quae memoriam diluuii, & ab eo liberationis hominum, vitaeque tunc aerumnoſae modo ad alta, modo ad plana migrantium, ſolemni celebritate reuocarunt. Nam & Lupercorum per ſacram viam adſcenſum atque deſcenſum ſic interpretantur, vt ab iis ſignificari dicant homines, qui propter aquae inundationem ſumma montium petiuerunt & rurſus eadem reſidente ad ima redierunt. His temporibus Dionyſium, qui etiam Liber pater dictus eſt, & poſt mortem Deus habitus, vitem ferunt oſtendiſſe in Attica terra hoſpiti ſuo. Tunc Apollini Delphico inſtituti ſunt ludi muſici, vt placaretur ira eius, qua putabant afflictas eſſe ſterilitate Graeciae regiones, quia non defenderint templum eius, quod rex Danaus, cum easdem terras bello inuaſiſſet, incendit.*

Hos

Hos autem ludos vt instituerent, oraculo sunt eius admoniti. In Attica vero rex Erichthonius ei ludos primus instituit: nec ei tantum, sed etiam Mineruae, vbi praemium victoribus oleum ponebatur, quod eius fructus inuentricem Mineruam, sicut vini Liberum, tradunt. Per eos annos a rege Xantho Cretensium, cuius apud alios aliud nomen inuenimus (ab aliis Asterius vocatur, vt supra obseruauimus) *rapta perhibetur Europa, & inde geniti Rhadamanthus, Sarpedon & Minos, quos magis ex eadem muliere filios Iouis esse vulgatum est, &c.* Huius generis cum & alia AVGVSTINVS adduxisset, *libr. XVIII.* de *ciuit. Dei cap. XII.* tum *cap. XIII.* etiam fabulas quasdam eo tempore, quo iudices rempublicam Ebraeorum administrarent, ortas recenset. *His temporibus*, inquit, *fabulae fictae sunt de Triptolemo, quod iubente Cerere anguibus portatus alitibus, indigentibus terris frumenta volando contulerit; de Minotauro, quod bestia fuerit inclusa Labyrintho, quo cum intrassent homines, inextricabili errore inde exire non poterant; de centauris, quod equorum hominumque fuerit natura coniuncta; de Cerbero, quod sit triceps inferorum canis; de Phryxo & Helle eius sorore, quod vecti ariete volauerint; de Gorgone, quod fuerit crinita serpentibus, & adspicientes conuertebat in lapides; de Bellerophonte, quod equo pennis volante sit vectus, qui equus Pegasus dictus est; de Amphione, quod citharae suauitate lapides mulserit & adtraxerit; de fabro Daedalo, & eius filio Icaro, quod sibi coaptatis pennis volauerint; de Oedipo, quod monstrum quoddam, quae sphinga dicebatur, humana facie quadrupedem, soluta, quae ab illa proponi solebat, velut insolubili quaestione, suo praecipitio perire compulerit; de Antaeo, quem necauit Hercules, quod filius terrae fuerit, propter quod cadens in terram fortior soleret assurgere, et si qua forte alia praetermisi. Hae fabulae ad bellum vsque Troianum, vbi secundum librum Marcus Varro de populi Romani gente finiuit, ex occasione historiarum, quae res veraciter gestas continent, ita sunt ingeniis hominum fictae, vt non sint opprobriis numinum affixae.* Mitto reliqua, quae idem Hipponensium praesul eundem in modum adfert, qui & recte obseruat, *ex occasione historiarum, quae res veraciter gestas continent*, has fabulas ortas esse. Nimirum facta quaedam memorabilia virorum & feminarum insignium in Graecia & vicinis regionibus commentis hisce & fabulis primam occa-

occasionem dederunt, sed ita, vt plurima iis, quae a Phoenicibus acceperant, & inter quae nonnulla Noachi, Abrahami, Mosis, aliorumque virorum, in gente ebraea illustrium, fata & facta referebant, admiscerent. Cumque simul eodem tempore litterarum studia, litteris per Cadmum in Graeciam illatis, apud Graecos excitarentur, ad quae illorum ingenia prae reliquis apta erant, mox poëtae accesserunt, ad augendas, exornandas, amplificandas & propagandas hasce fabulas proni & parati, vt iam antea ex DIODORI SICVLI *lib. I. pag. 20.* obseruauimus. Idemque confirmat AVGVSTINVS, *loc. cit. cap. XIV. Per idem temporis interuallum extiterunt poëtae, qui etiam theologi dicerentur, quoniam de diis carmina faciebant, &c.* Et hac ratione origo eorum, quae Graecorum theologi, aut fabulatores potius, de Saturno, Ioue non vno, Marte, Vulcano, Apolline, Mercurio, Sileno, Baccho, Pane, Hercule, aliisque, itemque de Minerua, Venere, Cerere, Proserpina, Europa a Ioue rapta, Semele Bacchi matre, aliisque deabus tradiderunt, iisque theologiam suam instruxerunt, intelligi atque explicari potest. Qua de re qui plura desiderat, is GERHARDVM IOANNEM VOSSIVM adeat, de *idololatria gentilium lib. I. cap. XIV. seqq.* itemque SAM. BOCHARTVM, in *Phaleg*, seu *geographiae sacrae parte priori*, praesertim *lib. I. cap. I. & II.* & PETRVM DANIELEM HVETIVM, in *demonstrat. euangel. prop. IV. cap. VIII. pag. 151. seqq.* qui pleraque ad Mosen, interdum non sine violenta quadam detorsione, trahit. Lectu quoque digna sunt, quae hac de re differit EDVARDVS BARO HERBERTVS DE CHERBVRY, de *religione gentilium errorumque apud eos caussis, cap. XI. p. m. 134. seqq.* & PETRVS IVRIEV, *histor. crit. dogm. & cult.* cumprimis *part. IV. tract. I. cap. VI. p. m. 581. 582.* Cum ergo post Cadmi in Graeciam aduentum superstitio & idololatria magna incrementa caperet, mirum non est, eodem tempore oracula etiam in eadem gente multiplicata esse. Nonnulla quidem hac aetate longe antiquiora perhibentur, vt Ammonium & Dodonaeum, vt iam supra obseruauimus, ad *period. II. sect. I. §. XXXVI.* vbi & ex instituto de oraculis diximus. Delphicum non multum a Cadmi aetate remotum erit, si vera sunt, quae hac de re tradit CLEMENS Alexandrinus, dum ferri a quibusdum ait, *Φημονόην πρώτην χρησμῳδῆσαι Ἀκρισίῳ Phoemonoën primam Acrisio*

 responsa

responsa cecinisse, idque ἔτεσιν εἴκοσι ἑπτά, *viginti septem annis, antequam fuerunt Orpheus, & Musaeus, & Linus praeceptor Herculis, strom. lib. I. p. 323.* add. IO. MARSHAMVS, in *can. chron. sect. XI. pag. 299.* Post Delphicum reliqua orta sunt, Trophonium, Amphiarai, Branchidarum in Milesia, Sabaeum in Phocide. Recte autem obseruat CASPAR PEVCERVS, diabolum plurima in Graecia oracula extruxisse, *quod, eam gentem prae ceteris pronam in superstitiones ruere, auidissime arripere, admirari atque amplecti noua quaeuis motu leuissimo, & stolida garrulitate effutire ea, proclamare atque extollere, eoque nomine huic suo instituto aptissimam esse, norat.* Addit porro: *cum ad prima illa & vetera maiori numero sciscitatum confluerent, tanquam non sufficeret expediendis omnibus vnus locus, noua oracula, quae adornabat alibi, inde renuntiabat, locisque demonstratis & additis mandatis, vt illa percontarentur, declarataque responsorum veritate euentu semel atque iterum, perficiebat, vt mox inclarescerent, & consulerentur atque amplificarentur donariis & opibus;* de *praecipuis generib. diuination. p. m. 93.* Quae quidem vt hactenus recte se habent, ita sacerdotum calliditatem ad augenda & multiplicanda oracula multum etiam contulisse, negandum non erit. De Delphici seu Pythii oraculi origine legendus DIODORVS SICVLVS, *lib. XVI. pag. 755.* add. GEORGIVS MOEBIVS, de *oraculor. ethnicor. origine, propagatione & duratione, cap. II. pag. 56. seqq.* it. IO. PHILIPPVS PFEIFFERVS, *antiquit. graec. libr. I. cap. LV. seqq.* De Cadmo plura adhuc dici possent; sed, cum a nostro instituto sint remotiora, id vnicum addo, eum etiam in Africam venisse, &, si nonnullis credimus, centum ibi condidisse vrbes. Ita NONNVS, *Dionysiacor. libr. XIII. vers. 364.* Inter has & Carthago a nonnullis refertur: quo iure, nescio. Cum enim Carthago colonia feratur Tyriorum, quod & ex iis, quae SAM. BOCHARTVS in medium adfert, *Chanaan. lib. I. cap. XXIV. pag. 509.* patet; Tyrus autem tempore iudicum in populo Israelitico condita sit, cum Cadmus contra ad tempora Iosuae referatur, haec sane, quo pacto inter se conciliari queant, non video. Interim non nego, a Phoeniciis conditam Carthaginem, eamque Didone, a qua restaurata potius, quam condita est, longe esse antiquiorem. Sed de Cadmo haec sufficiant.

*** Orphei

*** Orphei vel maxime hic iniicienda mentio, quippe qui inter theologiae & religionis, seu superstitionis potius graecanicae, auctores vel primum locum obtinet; quiue, vt auctor est DIODORVS SICVLVS, *μεγάλην δόξαν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐπὶ μελωδίᾳ καὶ τελεταῖς καὶ θεολογίαις*, *magnam apud Graecos gloriam, carminum modulatione, sacrorumque rituum institutis, & diuinarum rerum interpretatione*, adeptus erat; *lib. I. pag. 20.* Thrax is genere fuit, patre Oeagro natus, regis, vt ferunt, filius. Plures equidem a nonnullis statuuntur, quibus Orphei nomen olim haesit; idque inde ortum, quod omnibus, qui doctrinam Orphicam in lucem proferebant, idem nomen datum, vnde Orpheus Brontinus, Prodicus, Chius, &c. commemorari solent: sed Oeagri hicce filius, si modo alii eiusdem nominis extiterunt, idem ille est, qui tantam celebritatem adeptus est, & de quo veterum, quibus ornatur, intelligenda sunt elogia. Eum ante bellum Troianum vixisse, communi consensu traditur, & quidem *μιᾷ γενεᾷ*, *vna generatione*, vt auctor est THEODORETVS, de *graecar. affect. curatione, serm. II. p. 494.* Ex DIODORO SICVLO porro discimus, eum in Aegyptum profectum, *multa ibi didicisse, ita, vt tum initiationum & theologiae peritia, tum poëmatum & melodiarum artificio praestantissimus haberetur; lib. IV. pag. 232.* Mirandum, fuisse nonnullos, qui omnino dubitauerint, an vnquam Orpheus aliquis extiterit? Hos inter & GERHARDVS IOANNES VOSSIVS est, qui de Orpheo, Musaeo, atque Lino, ita verba facit: *Puto enim, triumuiros istos poësios, Orphea, Musaeum, Linum, non fuisse, sed esse nomina, ab antiqua Phoenicum lingua, qua vsi Cadmus & aliquamdiu posteri. Sane λίνος carmen, siue canticum, ac praecipue lugubre, vt ex Athenaeo, Eustathio, Suida constat. Nomen, vt puto, non, quia Linum eo deplorarent, quod grammaticum est commentum, sed ab ebraeo* הלין *murmurare, vnde* תלונה *querela, murmuratio, vt Linus nomen poëtae sit, lugubria canentis. Musaeus absque dubio a Musa, siue Μοῦσα, quod a* מוסר *ars, disciplina. Orpheus itidem a scientia nomen habuerit: sane arifa Arabibus est, scire, nouisse; vnde arif, sciens, eruditus, doctus;* de *art. poët. cap. XIII.* In eandem sententiam ingressus est PETRVS DANIEL HVETIVS, qui non tantum pleraque, quae de Orpheo dicuntur, ad Mosen refert, sed & testimoniis aliquot veterum probare

 anni-

annititur, nullum vnquam reuera Orpheum fuisse, *demonst. euangel. prop. IV. pag. 189.* HVETII vestigia, vt alias, ita hic quoque legit NATALIS ALEXANDER, qui & iisdem argumentis pugnat, dum, *Orpheum fabulosum esse nomen*, inquit, *scripsit Aristoteles*, teste *Cicerone libr. I. de natura deorum &c. eum Aristotele sensit Dionysius quidam, a Suida laudatus. Sed & Androtion apud Aelianum variar. historiar. libr. VIII. cap. VI. docet, nullam litterarum notitiam Thracas habuisse, immo vero litterarum vsum in rerum turpissimarum censu posuisse; vnde colligit, perperam inter sapientes Orpheum recenseri, ipsique adscripta carmina esse supposititia; aetat. mundi IV. cap. VIII. pag. 357.* Verum, quod ad VOSSIVM attinet, eius sententiam iam profligauit THOMAS BVRNETIVS, *archaeol. philos. lib. I. cap. IX.* Et sane, si ideo, quod nomina propria ex incertis deriuationibus in appellatiua commutari possunt, historicam veritatem in dubium vocare fas est, nihil tam certum, tamque firmum erit, quod non eadem ratione euerti & labefactari queat. Quo pacto vero etiam ex patrum ecclesiae testimoniis demonstrari possit, reuera Orpheum aliquem extitisse, iam indicaui in obseruatione de *poësi Orphica*, quae extat *obseruationum selectarum*, quae Halae prodierunt, *tom. VI. obseruat. XXIX. pag. 307. & seqq. §. IV.* Quid ad HVETII rationes, quas repetit NATALIS ALEXANDER, respondendum sit, ibidem docui §. *X. seqq.* Plurima autem Orpheus inuenisse dicitur, ob quae & maximam consecutus est celebritatem, litteras, musicam, hexametron carmen, medicinam, magiam ac diuinationem, astrologiam & alia, quae ordine recenset IO. ALB. FABRICIVS, *biblioth. graec. lib. I. cap. XX. pag. 129. seqq.* Horum tamen, si non omnia, certe pleraque haud dubio in Aegypto didicit, & apud Graecos ea deinceps propagauit. Sed inter reliqua eius inuenta seu instituta eminent τελεταὶ καὶ θεολογίαι, teste DIODORO SICVLO, *loco antea citato.* Sic & THEODORETVS EX PLVTARCHO docet, eum τῶν διονυσίων, καὶ τῶν παναθηναίων καὶ μέν τοι τῶν θεσμοφορίων καὶ ἐλευσινίων τὰς τελετὰς, *& dionysia, & panathenaea, & thesmophoria, & eleusinia sacra*, Athenas detulisse; de *graecar. affection. curat. serm. II. pag. 468.* Teletas autem istas Orphei, seu ritus & ceremonias sacras, eo praecipue spectasse, manifestum est, vt arcana sublimiorum scientia-

entiarum, quae nonnisi hominibus pura mente praeditis patere debebant, quam solertissime sanctissimeque occultarentur, nec quicquam eorum temere in profanum vulgus emanaret, idque pluribus edisserit ANDREAS CHRISTIANVS ESCHENBACHIVS, in *Epigene de poësi Orphica, seu in priscas Orphicorum carminum memorias commentario pag. 1. seqq.* qui & Pythagorae, Platonis, aliorumque exemplis docet, morem sapientiae arcana occultandi, olim apud philosophos fuisse vsitatissimum, quod & aliunde satis constat. Sed, cum, non eadem omnium de istis Orphei mysteriis sit sententia, non abs re, nec ab hocce loco alienum fuerit, rem omnem explicare paulo accuratius. Vox τελετή, quam APVLEIVS latine *teleta* extulit, *as. aur. lib. XI. pag. 741.* cum de sacris sermo est, plerumque de initiis, mysteriis, & solennitatibus, quae coniungi solent, itemque de sacrificiis adhibetur. Τελετάς τε, inquit ATHENAEVS, καλοῦμεν τὰς ἐπὶ μείζους, καὶ μετά τινος μυστικῆς παραδόσεως ἑορτάς, τῶν εἰς αὐτὰς δαπανημάτων ἕνεκα· τελεῖν γὰρ τὸ δαπανᾶν· *Teletas vero etiamnum appellamus, festorum solenniorum celebritates cum arcanis & mysticis quibusdam ritibus traditas, ob illam, quae fit, impensam; est enim τὸ τελεῖν sumtum facere &c. deipnosoph. lib. II. cap. III. pag. 40.* Sed rectius sentiunt, qui, τελετὰς a *perficiendo* dictas, contendunt, quod, qui hisce sacris initiabantur, τέλειοι *perfecti* reddi credebantur. Pro ritibus ipsis hanc vocem sumit APVLEIVS, *quae forent ad vsum teletae necessaria*, sibi comparanda, asserens, *loc. cit.* Pro ipsis mysteriis eam accipit CLEMENS Alexandrinus: *Nec ostenduntur* τελεταὶ *iis, qui temere & impudenter accedunt, sed cum quibusdam expiationibus & praedictionibus, strom. libr. V. pag. 555.* At interdum μυστήρια & τελεταὶ a se inuicem distinguuntur, quod & in libro *sapientiae* fit, *cap. XIV. 15.* ANDREAS CHRISTIANVS ESCHENBACHIVS doctrinam ipsam Orphei, quae variis rituum & ceremoniarum integumentis constabat, τελετὴν dictam, contendit, & hinc colligit, quodnam argumentum habuerint istae τελεταὶ, quae teste SVIDA ab Orpheo conscriptae, ab aliis vero Onomacrito adiudicatae, olim legebantur, nempe clariorem quandam expositionem τῶν ἱερῶν λόγων, *arcanorum sermonum*, tum forte etiam ordinem & adpara-

paratum, quo ſacra myſteria, initiationes &c. peragenda eſſent, *l.c.p.9.* Ceterum ſacra haec, vt de re ipſa aliquid dicamus, non tantum pro deorum, in quorum honorem inſtituta erant, diuerſitate diuerſa erant, ſed & alia maiora erant, alia minora, quibus initiandi praeparabantur ad maiora. Ipſa ſacra *μυστήρια* dicta, operatio ſacrorum *μύησις*, & qui percipiebant iſta ſacra, *μυεῖσθαι*, *τελεῖσθαι*, *τελέσκεσθαι*, aut *τελεῦσθαι*. Nam ſcopum ſacrorum dicebant *τέλος*, *finem*. Finem autem interpretabantur, perductionem animae ad illum ſtatum, in quo erat, priusquam deſcenderet in corpus. Finem vero vltimum & fructum horum myſteriorum eſſe dicebant, quod initiati poſt mortem cum diis eſſent habitaturi, cum non initiati in coeno & luto ſe eſſent volutaturi: quanquam Platonici ſtatuebant, finem eſſe, vt homo quam ſimillimus Deo euadat, atque adeo Deus fiat. Haec omnia pluribus ediſſerit ISAACVS CASAVBONVS, *exercitationibus aduerſus Baronium, exercitat. XVI. pag. 481.* vbi &, quinque horum ſacrorum fuiſſe gradus, ex OLYMPIODORO obſeruat, purgationes communes, purgationes reconditiores, *συστάσεις*, initiationes & epoptias. Ad celanda autem haecce arcana faciebant tot voces myſticae, tot arcana verba, nonniſi *μυσταγωγοῖς* aut *ἱεροφάνταις* & ſummis ſacerdotibus intellecta, in ipſa ſacrorum tractatione adhibita. Quare &, etſi diuerſi illorum gradus eſſent, qui ad haecce ſacra admittebantur, *initiati*, *myſtae*, *epoptae*, *ſacrorum miniſtri*, *ſacerdotes*, ſolis tamen hierophantis, aut, ſi vel maxime fortaſſis aliis, non tamen, niſi ſacerdotibus, ſenſus arcanorum patebat. Quodſi quaeras, quid itaque Orpheus ceterique myſteriorum auctores promotoresue, iſto rituum ac ceremoniarum adparatu ſibi voluerint, à vero illorum non videtur abhorrere ſententia, qui iſtos ſapientiae ſtudium, rerumque naturalium ſcrutinium hac ratione commendare, atque ad alios propagare voluiſſe, contendunt. Nimirum, ne rerum, quam ſibi vindicabant, ſcientia, quae ſuperſtitioni, qua plerique mortalium tum laborabant, vel maxime oppoſita erat, homines a deorum timore & obſequio ſuperiorum auerteret, aut etiam cum omnibus promiſcue communicata euileſceret, ſymbolis non tantum & aenigmatibus, ceu inuolucris quibusdam, doctrinam ſuam tegere, ſed & remotis, quos ea indignos putabant, ritibus & ceremoniis venerationem illi conciliare conſul-

consultum existimabant. Sic populo pariter ac tironibus fucum faciebant, illum in superstitione continentes, hosce ad studium mysteria ista intimius cognoscendi excitantes. Omnia tandem, si nonnullis credimus, eo redibant, vt illis, quos ad mysteria capienda & rite propaganda idoneos iudicabant, impium & monstrosum dogma, naturam ipsam Deum esse, committerent. Quod si ita se habeat, vti profecto admodum est verosimile, vna eademque methodo & atheismum & summam superstitionem propagabat infernalis genius, mirabili artificio res toto coelo a se inuicem distantes connectendo, & illo viros doctos & sapientes, hoc plebem hominesque rudes, irretiendo. Quo nomine de τελεταῖς istis recte scripsit AVGVSTINVS: *Diabolum animas deceptas illusasque praecipitasse, cum polliceretur purgationem animae per eos, quos τελεστὰς appellant, transfigurando se in angelum lucis per multiformem machinationem, in signis & prodigiis mendacii*, de *trinitate libr. III. cap. X.* Recte quoque ISAACVS CASAVBONVS: *Enimuero mirum dictu, & cogitatu horrendum, quantopere olim Satan per illa, quae dicebantur mysteria, hominibus illuserit. Quoniam enim nescio, quae veritatis scintilla inter foeda alioquin mendacia & densissimas tenebras micabat, tanti haec sacra facta sunt, vt fidem omnem res superet.* Id sane certum, ad naturalem doctrinam totam Orphei philosophiam, adeoque cuncta haecce mysteria spectasse. Eundo per scripta praecipua Orphei hoc demonstrat vir clarissimus, anteaque iam nobis laudatus, ANDREAS CHRISTIANVS ESCHENBACHIVS. Post τελετὰς enim, de quibus antea dictum, idem Θρονισμοὺς καὶ Βακχικὰ commemorat, & ad Θρονισμοὺς quidem μητρῴους quod attinet, totam fabulam de anima humana, quae Cereris sacris tegebatur, eo spectasse, docet, vt homines *principia & initia vitae suae* cognoscerent, tum etiam, vt *ex agresti immanique vita excolerentur ad humanitatem, & mitigarentur, vt legum, mansuetudinis, humanitatis exempla inde haurirent, atque deducerent;* Βακχικὰ autem eo pertinuisse, vt totius huius vniuersi constitutionem, vitam, vitaeque huius omnem dependentiam, processum, ordinem & rationem innuerent; & sic in reliquis procedit, in *Epigene de poësi Orphica pag. 10. seqq.* Tetigeritne vbique vir doctissimus rem acu, non asseuerauerim. Cuncta enim ad coniecturas redeunt. Ad naturae arcana

arcana tegenda Orphica ista mysteria spectasse, PLVTARCHVS quoque confirmat, libro περὶ τῶν ἐν πλαταιαῖς Δαιδαλίων, quem locum etsi clarissimus ESCHENBACHIVS iam produxerit, quia tamen admodum luculentus est, hic quoque ad id, quod diximus, confirmandum, exhibere, nos neutiquam pigebit: ὅτι μὲν οὖν ἡ παλαιὰ φυσιολογία, καὶ παρ' ἕλλησι καὶ βαρβάροις λόγος ἦν φυσικὸς ἐγκεκαλυμμένος μύθοις, τὰ πολλὰ δι' αἰνιγμάτων καὶ ὑπονοιῶν ἐπίκρυφος καὶ μυστηριώδης θεολογία· τάτε λαλούμενα τῶν σιγωμένων σαφέστερα τοῖς πολλοῖς ἔχοντα. καὶ τὰ σιγώμενα τῶν λαλουμένων ὑποπτότερα· Δῆλόν ἐστιν ἐν τοῖς Ορφικοῖς ἔπεσι καὶ τοῖς Αἰγυπτιακοῖς καὶ Φρυγίοις λόγοις· μάλιστα δὲ οἱ περὶ τὰς τελετὰς ὀργιασμοὶ, καὶ τὰ δρώμενα συμβολικῶς ἐν ταῖς ἱερουργίαις, τὴν τῶν παλαιῶν ἐμφαίνει διάνοιαν· *antiquam tam Graecorum, quam barbarorum physiologiam nihil aliud fuisse, quam sermonem de natura fabulis inclusum, maxima sui parte aenigmatis & arcanis dictis obuolutum, latentemque adeo theologiam. Cuius quidem ea, quae proferebantur, vulgus facile capere poterat, quae vero occultabantur, & silebantur, suspicioni & coniecturae magis relinquebantur. Hoc videre est in Orphicis carminibus, & Aegyptiis Phrygiisque sermonibus. Maxime vero solennes initiandi ritus, & quae in hierurgiis symbolice peraguntur, quae mens veterum, quique sensus fuerit, ostendunt.* Quodsi vero quis porro consideret, qualis veterum gentilium physiologia fuerit, haud difficulter in eam ingredietur sententiam, ad opinionem de natura deo cuncta tandem rediisse. Et hinc ratio patet, cur ista doctrina tot rituum ac ceremoniarum inuolucris tecta fuerit & occultata. Id fieri oportebat, nisi excusso ex hominum plebeiorum animis omni Numinis sensu, omnique religione euersa, summam rerum omnium confusionem inducere voluissent. Ea enim rerum naturalium scientia, quae Deo ea, quae illi debentur, tribuit, cum ad pietatem potius & religionem ducat, tantum abest, vt eam destruat aut eueriat, adeo occultatione opus non habet, vt sine periculo, immo maximo cum emolumento, omnibus inculcari queat. Est vero porro obseruandum, istud doctrinae naturalis & rituum seu ceremoniarum connubium, non admodum fuisse diuturnum. Cum enim aut hierophantae, siue ex inuidia, siue aliis de

causis

caussis, naturalem cognitionem paucis traderent, aut tum ipsimet, tum sacerdotes opibus iam abundantes, & hinc vitae huius vnice sectantes commoda, naturae cognitionem parum curarent, ceremoniisque contenti essent, factum est, vt poëtae istud sibi vindicarent, qui inde & theologi dicti, in quorum locum deinde successerunt philosophi, vtrique haud raro ad eandem tandem impietatem progressi, vt naturam cum Deo confunderent, vel non alium, quam naturam, Deum agnoscerent. Interim, qui sacris istis praeerant, homines rudes, inepti, rerumque omnium expertes, cum non desinerent, miram & incredibilem ceremoniarum istarum efficaciam praedicare, & felicitatem maximam, qui illis initiati essent, pollicerentur, haud raro ab ipsis philosophis ludibrio sunt habiti. Notum est, quod de Antisthene memoriae prodidit DIOGENES LAERTIVS, eum, cum Orphicis mysteriis initiaretur, & sacerdos diceret, eiusmodi initiatos bonis plurimis apud inferos frui, respondisse, *cur igitur ipse non moreris? lib. VI. segm. IV. pag. 318.* Cuiusmodi quid & de Leotychida refert PLVTARCHVS, de *apophtegm. Lacon. pag. 224.* Aliud exemplum exhibet DIOGENES LAERTIVS, *lib. VI. segm. XXX. pag. 334.* Praeter τελετὰς, de quibus hactenus diximus, fuerunt & alia Orphei inuenta & dogmata, ad graecanicam theologiam spectantia, quae omnia enumerare prolixum nimis foret. Id vero non praetermittendum, eundem doctrinae de inferis auctorem apud Graecos ferri. Auctor eius rei est DIODORVS SICVLVS. Cum enim de re funebri Aegyptiorum verba fecisset, addit: διὸ καὶ φασὶν Ὀρφέα τὸ παλαιὸν εἰς αἴγυπτον παραβαλόντα, καὶ θεασάμενον τοῦτο τὸ νόμιμον, μυθοποιῆσαι τὰ καθ' ᾅδου, τὰ μὲν μιμησάμενον, τὰ δ' αὐτὸν ἰδίᾳ πλασάμενον, *ideoque Orpheum, cum peregrinatus quondam in Aegyptum, hunc ritum vidisset, fabulam de inferis partim imitatum, partim ex ingenio suo commentum esse, perhibent, lib. 1. p. 82. 83.* Quod & deinde *p. 86.* repetit: τάς καὶ τῶν ἀσεβῶν ἐν ᾅδου τιμωρίας, καὶ τοὺς τῶν εὐσεβῶν λειμῶνας, καὶ τὰς παρὰ τοῖς πολλοῖς εἰδωλοποιΐας ἀναπεπλασμένας παρεισαγαγεῖν, μιμησάμενον τὰς περὶ τὰς ταφὰς τὰς κατ' αἴγυπτον· *& dum*

 poenas

poenas impiorum apud orcum, & piorum tempe, & peruulgata imaginum figmenta introduxit, Aegyptiorum funerationes eum imitari, dicunt. Hinc & inter scripta, quae olim sub Orphei nomine extabant, commemoratur ἡ εἰς ᾅδου κατάβασις, in quo Orpheum omnem de inferis doctrinam tractasse, suspicatur ESCHENBACHIVS, in *Epigene pag. 178.* conf. & IO. MARSHAMVS, in *can. chron. sect. XI. pag. 265. seqq.* Primus praeterea Orpheus fuisse dicitur, qui, lunam & reliquas stellas perinde, vt terram nostram, incoli & habitari, docuit; certe in Orphicis hocce dogma olim lectum, testatur PLVTARCHVS, de *placitis physicis philosophor. libr. II. cap. XIII.* & ex eo EVSEBIVS, *praeparat. euangel. lib. XV. cap. XXX.* Idque deinceps ex veteribus Anaximenes, Anaxagoras, Aristarchus, Democritus, & Epicurus cum suis sectatoribus, ex recentioribus Nicolaus Cusanus, Iordanus Brunus, Tycho Brahe, Thomas Campanella, cumprimis Renatus Cartesius, aliique quamplurimi, amplexi sunt, quos omnes diligenter enumerat, de Orphicis inuentis differens, vir doctissimus, IOAN. ALB. FABRICIVS, *bibliothec. graec. libr. I. cap. XX. §. VIII. seqq. pag. 131.* Idem quoque scripta Orphei, tum ea, quae adhuc hodie sub nomine eius extant, tum quae perierunt, at sub eodem nomine apud veteres allegantur, quam accuratissime *loc. cit. cap. XVIII. & XIX.* recenset. Inter illa eminent hymni LXXXVI, quibus praemittitur εὐχὴ πρὸς Μουσαῖον, & de quibus inter alia obseruat, quod *veram satanae liturgiam iis contineri scripserit Daniel Heinsius in Aristarcho, sublimem ac reconditam theologiam in illis videre sibi visi sint Ioannes Picus Mirandulae comes, in conclusionibus, & Kircherus tom. II. Oedipi, part. I. pag. 151. seqq. qui & promiserit, se alibi ostensurum esse, quod Sephiroticae seu Cabalisticae veterum Ebraeorum & hieroglyphicae Aegyptiorum doctrinae maxime & clarissime per omnia congruant.* Sed & de Henrico Cornelio Agrippa addit, quod *libr. II. occultae philosophiae cap. LX.* scripserit, *Orphicos hymnos, qui intelligat, eum reuera magnam naturalis magiae intelligentiam consecutum.* Vnde profecto diuersas admodum hominum, de theologia ac philosophia Orphei sententias intelligere licet. Inter deperditos libros Orphei maxime notatu dignus ἱερὸς λόγος, qui libris constabat XXIV, & diuersus erat a λό-

a λόγῳ ἱερῷ, qui Pythagorae nomen praeferebat, item ἡ εἰς ᾅδου κατάβασις, de qua antea dictum; porro Διαθῆκαι ad Musaeum, ex quibus IVSTINVS martyr, CLEMENS Alexandrinus, EVSEBIVS, aliique versus quosdam citant, praeterea Θεογονία, siue *origines mundi & deorum, &c.* In hisce enim haud dubio totus theologiae Orphicae, saltem, quae pro tali olim habebatur, adeoque & graecanicae, ex illa quippe expressae, apparatus continebatur. Sed cum vir doctissimus, antea laudatus, abunde, de hisce & reliquis scriptis, quae sub Orphei nomine olim circumferebantur, egerit, nihil addimus. Praeter Orpheum inter graecanicae theologiae primos conditores referuntur Linus atque Musaeus, quorum ille praeceptor, hic discipulus Orphei fuisse dicitur. DIODORVS SICVLVS ex DIONYSIO mythologo refert, πρῶτον εὑρετὴν γενέσθαι Λίνον ῥυθμῶν καὶ μέλους, *Linum primum omnium Graecorum rythmos & melodiam inuenisse*, additque porro, eum poësi & melodia excellentem, discipulos habuisse multos, inter quos maxime excelluerint Hercules, Thamyris, Orpheus; Herculem autem citharae studium amplexum esse, quod ingenium eius tardius aliam disciplinam non caperet, plagisque aliquando incussis, iratum, citharae inflictu magistrum interfecisse; *lib. III. p. m. 200. 201.* Quod de primo & antiquissimo illo Lino intelligendum, a quo nonnulli duos alios, eosque iuniores, distinguunt. Addit vero porro DIODORVS, Linum hunc literis Pelasgicis res Bacchi, primi illius, descripsisse, aliasque in commentariis fabulas post se reliquisse. Vnde, quod inter theologos referendus sit, patet. PAVSANIAS equidem, tum hunc, tum iuniorem illum Linum, Ismenii filium, quicquam scripsisse, negat, *pag. 767.* at affirmant alii, & inter eos DIOGENES LAERTIVS, qui in *prooemio, p. m. 4.* eum de mundi ortu, solis item & lunae cursu, de fructuum animaliumque generationibus scripsisse, testatur, atque hoc eum poëmatum suorum fecisse exordium: ἦν ποτέ τοι χρόνος οὗτος ἐν ᾧ ἅμα πάντ' ἐπεφύκει, *fuit aliquando tempus illud, cum omnia simul orta sunt.* EVSEBIVS quoque ex ARISTOBVLO hunc Lini versum refert:

Ἑβδομάτη δὴ οἱ τετελεσμένα πάντα τέτυκται,
Septima iamque dies, qua cuncta exorta rubebant.

 cui

cui & alios eiusdem sensus subiicit, *praeparat. euangel. libr. XIII. cap. XII. pag. 668* Sed hi an genuini sint, a viris doctis dubitatur. Musaeum Orphei discipulum fuisse, communi fere consensu tradunt, nec aliter forte intelligendi, qui, eum Orphei filium fuisse, perhibent. Non tantum musices, lyricaeque poëseos, studium illi tribuitur, sed & theogoniam pariter ac sphaeram primus docuisse, &, *ex vno omnia esse, in idque resolui,* dixisse, perhibetur, vt auctor est DIOGENES LAERTIVS, in *prooemio p. 3.* Quo ipso mentem praeceptoris, si haec ita se habeant, de natura deo, aperte satis prodidit. Scripta Musaei apud veteres commemorantur χρησμοὶ, siue *oracula*, ὑποθῆκαι siue *praecepta ad Eumolpum tertium filium suum*, θεογονία, & alia, de quibus conferendus, quem iam laudauimus, IO. ALBERTVS FABRICIVS, *biblioth. graec. libr. I. cap. XVI. pag. 120. seqq.* qui & *loc. cit. cap. XIV.* plura de Lino suppeditabit. GERHARDI IOAN. VOSSII, & PETRI DANIELIS HVETII, Linum & Musaeum quendam aeque ac Orpheum vnquam extitisse, negantium, sententiam, supra nobis iam commemoratam, merito viri docti, vtpote omni fundamento destitutam, exploserunt.

* Quemadmodum praecipua, quae de litterarum & religionis, seu superstitionis potius, in Graecia origine, notatu digna sunt, ex hactenus dictis fere constant, ita reliqua, quae ad nostrum institutum spectant, innotescent, si regna & respublicas, quae hocce temporis interuallo apud Graecos floruerunt, paucis perlustrauerimus. Ab Argiuorum regno vt initium faciamus, de eius origine & primo conditore Inacho iam dictum ad *period. I. sect. III. §. XXIV.* De insigni mutatione, quam regnum istud subiit, cum, pulso vltimo Inachidarum rege Gelanore, imperium Danao, qui ex Aegypto in Graeciam venerat, detulerunt, itidem dictum ad *period. II. sect. I. §. XXXVII.* Ex Aegypto cum Danaus venisset, eum itidem ritus & instituta multa Aegyptiorum secum in Graeciam attulisse, non est, quod dubitemus. Inter successores Danai cumprimis celebris fuit Acrisius, qui, si TATIANO credimus, eodem circiter tempore vixit, quo Orpheus & Musaeus. Κατὰ δὲ Ἀκρίσιον, inquit, Πέλοπος ἀπὸ Φρυγίας διάβασις, καὶ Ἴωνος εἰς τὰς Ἀθήνας ἄφιξις, ὡς ὁ δεύτερος

τερ⊕ κέκροψ, αἴτε Περσέως καὶ Διονύσου πράξεις, καὶ Ορφέως μαθητὴς Μουσαῖ⊕. *Sub Acrisio Pelops ex Phrygia transiuit, Ion Athenas peruenit, Cecrops item secundus claruit, & Persei Liberique patris gesta floruerunt, & Orphei discipulus Musaeus; orat. ad Graecos, pag. m. 134.* Eadem ex TATIANO repetit CLEMENS Alexandrinus, *libr. I. strom. pag. 321.* nisi quod pro Ορφέως μαθητὴς Μουσαῖ⊕, ibi legatur: Ορφεύς τε καὶ Μουσαῖ⊕. Sed temporum rationes hic valde impeditae sunt; nec satis constat, quando Danai ex Aegypto in Graeciam transitus contigerit. Legenda, quae copiose hac de re disputat IAC. PERIZONIVS, *aegyptiar. orig. inuestigat. c. XVI. p. 279. & seqq.* Celebratur Acrisius Argiuorum rex inter alia hoc nomine, quod concilii Amphictyonici, apud Delphos instituti, auctor fuerit. Varia autem apud Graecos memorantur concilia Amphictyonica, inter quae Thessalicum antiquissimum fertur, ideo institutum, vt Graeci φίλοι μεν ἀλλήλοις, λυπηροὶ δὲ τοῖς βαρβάροις καὶ φοβεροὶ, *sibi inuicem amici, sed barbaris graues & formidabiles essent*, vt loquitur DIONYSIVS Halicarnassensis, *libr. IV. pag. 299.* Gentes enumerantur duodecim, quae concilii huius participes erant: solebantque Amphyctiones bis quotannis ad Thermopylas conuenire. Synodus illa πυλαῖα vocabatur, & assessores πυλαγόραι. At ab hoc diuersum fuit concilium Amphictyonicum, quod apud Delphos institutum STRABO commemorat, περί τε τῶν κοινῶν βουλευσόμενον, καὶ τοῦ ἱεροῦ τὴν ἐπιμέλειαν ἔχον κοινοτέραν, *quod de publicis consultaret rebus, & templi communem sustineret procurationem*: rationem addit: *quum pecuniae grandes & donaria* (in templo) *deposita, custodia atque sanctimonia indigerent, libr. IX. pag. 420.* Ex quo patet, circa sacra quoque concilium illud Amphictyonicum occupatum fuisse; simul vero intelligitur, quantas opes, quantasue diuitias hominum superstitio iam tum sacerdotibus pepererit. Sed originem & rationem concilii huius STRABO ita porro exponit: *Antiquiora sane ignorantur. Sed Acrisius primus memoratur, qui Amphictyonum ordinem instituerit, & vrbes definiuerit, quibus eo in consessu locus esset: singulisque suffragii lationem tribuerit, aliis pro se, aliis cum vna aliqua aut pluribus aliis communi-*

municata sententia: indicia etiam ordinasse, quibus vrbium inter se lites disceptarentur. Postea temporis plures sunt factae constitutiones, donec illud quoque abolitum est collegium, itidem, vt Achaeorum. Principio conuenisse dicuntur duodecim ciuitates, quarum quaeuis suum mitteret legatum, Pylagoram dictum; conueniebatur bis per annum, scilicet vere & autumno; postmodum plures etiam ciuitates se adiunxerunt. Concilium hocce Amphictyonicum apud Delphos cum prorsus ad exemplar prioris compositum esset, & vtrobique eadem nomina occurrerent, factum inde, vt a nonnullis confunderentur, aut pro vno eodemque haberentur. Nec sane distinguit PAVSANIAS, in *Phocicis, siue libr. X. cap. VIII. pag. 815.* vbi & docet, primum antiquissimi istius consessus auctorem esse Amphictyonem, Deucalionis filium, vnde & Amphictyones vocati sint, qui istius concilii erant membra aut adsessores. Alibi tamen ea distinguere videtur, scilicet in *Achaicis*, siue *libr. V. cap. XIV. pag. 585.* Conuentum enim Achaeorum hac aetate celebratum dicit, *καθότι ἐς Θερμοπύλας τε καὶ ἐς Δελφὸς οἱ Αμφικτύονες, vti ad Thermopylas & Delphos Amphictyonum.* Plura de conciliis Amphictyonicis dabit IO. MARSHAMVS, in *can. chron. sect. IX. pag. 119. 120.* Acrisii ex Danaë nepos Perseus fuit, qui ob caedem aui, regnum cum Megapenthe, Praeti filio, commutauit & regnauit Mycenis, vnde Argis Megapenthes & alii Acrisio successerunt, ad Eteoclum vsque, qui bello Troiano cecidit. Quanquam eo tempore regnum Argiuorum iterum in tres partes diuisum sit, vt auctor est PAVSANIAS, in *Corinthiacis* siue *lib. II pag. 150. Et Argiuos quidem,* inquit, *solos ex omnibus Graecis in tria regna diuisos noui. Quo enim tempore regnum tenuit Anaxagoras, Argei filius, Megapenthis nepos, is furor feminas inuasit, vt, cum intra domesticos parietes contineri non possent, per totum agrum palantes vagarentur; inuentus tandem est Melampus Amythaonis filius, a quo sanatae sunt. Ei Anaxagoras ita gratiam retulit, vt aequis cum eo fratreque eius Biante partibus regnum communicaret.* Qui Mycenis Perseo successerunt, inter Argiuorum reges referuntur ab EVSEBIO, in *chronico num. DCCIV.* & a TATIANO, *orat. ad Graecos pag. 131.* quos inter vltimus est Agamemnon, celebris ille Graecorum imperator, cuius anno decimo octauo capta est Troia, vt idem

TATIA-

TATIANVS *loc. cit.* auctor est. Ad Acrisii aetatem TATIANVS *loco* antea *citato* etiam Pelopis ex Phrygia in Graeciam transitum refert. Ab Ilo namque, Trois filio, a quo Troia Ilium dicta, eiectus, in Graeciam fugit. Tantali fertur filius, qui Ganimedem Trois filium rapuerat, abusus sua felicitate, & in Moeonibus, qui postea Lydi, imperitabat. Aduentu eius res Graecorum magnam subierunt mutationem. In Pisaeis namque & Olympiis regnauit, ac plerosque eius peninsulae populos in suam potestatem redegit, vnde dicta *Peloponesus*, postquam Hippodamiam, filiam Pisaeorum regis, accepisset vxorem. vid. THVCYDIDES, *libr. I. pag. 6. 7.* PLVTARCHVS, in *Theseo p. 2.* DIODORVS SICVLVS, *libr. IV. pag. 191.* add. IO. MARSHAMVS, in *can. chron. sect. XI. p. 300.* Atheniensium res iam ante hocce aetatis interuallum initium cepisse, supra obseruatum, ad *period. I. sect. III. §. XXIV.* vbi & de Cecrope dictum, a quo Attica regio, quae antea Actaea vocabatur, Cecropia adpellata. Cranaum Cecropis successorem, Amphictyon Deucalionis filius, regno exuisse perhibetur; is ipse, qui primus Amphictyonicorum conciliorum auctor, a quo & nomen habent, vt antea ex PAVSANIA docuimus. Hunc Amphictyonem XXVII circiter annis ante exitum populi Israelitici ex Aegypto Athenis regnasse, nonnulli contendunt. Eo autem pulso, regnum occupauit Erichtonius, qui Vulcani fertur filius, ex terra natus, idque per annos L tenuit. Hunc Pandion eius nominis primus excepit, cui successit Erechteus, sub quo Ceres raptam a Plutone filiam Proserpinam quaerens, in Atticam venisse, & a Celeo Eleusine Atticae pago excepta fertur, quae serendi artem Triptolemum docuerit. DIODORVS quidem SICVLVS rem ita exponit: *Erechteum natione Aegyptium, Athenarum regem factum, his rationibus (Aegyptii) demonstrant. Cum per totum fere orbem terrarum, Aegypto tantum, ob loci genium excepta, omnium confessione ingens siccitas, cum magna simul frugum hominumque pernicie orta esset, Erechteus ex Aegypto magnam frumenti copiam Athenas, quod cognati essent, aduexit. Pro hoc merito regnum beneficio affecti ciues detulerunt. Quo accepto is Eleusine Cereris initia docuit, & mysteria ritibus ex Aegypto traductis instituit.* Addit porro DIODORVS: *Nec a ratione dissentire aiunt, quod Deam illo*

illo tempore in Atticam venisse traditur, quo fruges eius nomine insignes Athenis sunt importatae, quarum semina tum Cereris beneficio quasi denuo repertae videantur. Fateri etiam Athenienses, regnante Erechteo, cum defectus pluuiarum fruges absumsisset, Cererem illuc venisse, & donatione frumenti ipsos subleuasse. Ritus insuper initiorum & mysteria huius deae in Eleusine coepta &c. lib. I. p. m. 25. Hinc vero & Eleusiniorum sacrorum, quorum tanta apud Graecos fuit celebritas, originem intelligere licet: quam tamen ceteroquin aliter mythologi designant, Proserpinae raptum, ab ipso DIODORO fuse *lib. V. p. m. 287. seqq.* descriptum, hisce sacris occasionem dedisse, asserentes. Veritatem historicam, sub fabula de raptu Proserpinae latitantem, ratione valde probabili exponit, IVLIVS FIRMICVS MATERNVS, *de errore profanarum religionum cap. VII. in bibliotheca maxima patrum, tom. IV. pag. 167.* Eaque si admittantur, an, quae DIODORVS de sacrorum Eleusiniorum origine aegyptiaca scripsit, satis firmo nitantur talo, dubitari posset. Sed nec de eo, qui Eleusinia ista sacra primus instituerit, veteres inter se consentiunt, aliis ipsum Erechteum, aliis Eumolpum, aliis alios eorum auctores celebrantibus. Quicquid huius sit, inter sacra Graecorum, Eleusinia vel primum obtinebant locum, & κατ' ἐξοχὴν, μυστήρια appellabantur. Hinc ARISTOTELES: τὰ γὰρ μυστήρια πασῶν τιμιωτάτη τελετή, *mysteria sunt omnium honoratissima festiuitas, rhetor. lib. II. cap. XXIV.* Dicta sunt Eleusinia, ob rationem antea memoratam, ab Eleusine, Atticae siue pago, siue oppido, itemque δημήτρια siue Cerealia, quia Ceres Graecis Δημήτηρ, praeterea θεσμοφόρια, quia, vt auctor est DIODORVS SICVLVS, Isis apud Aegyptios *leges statuisse dicebatur, secundum quas ius inter se homines communicarent, & ab exlege vi atque iniuria poenae metu desisterent;* διὸ καὶ τὴς παλαιὴς ἕλληνας τὴν Δήμητραν θεσμοφόρον ὀνομάζει, ὡς τῶν νόμων πρῶτον ὑφ' αὐτῆς τεθειμένων· *Ideoque Graecis veteribus Cererem thesmophoron, (id est, legiferam), vt quae princeps leges sanciuerit, appellari, lib. I. pag. 13. 14.* HERODOTVS auctor est, Danai filios initiationem Cereris, quam Graeci θεσμοφόρια vocant, ex Aegypto attulisse, & Pelasgicas feminas docuisse; postea vero Peloponneso omni a Doribus sedibus suis eiecta, abolitum esse istum initian-

initiandi ritum; Arcades vero, a Peloponnensibus quippe non eiectos, eum conseruasse, *lib. II. cap. CLXXI.* Eleusinia sacra etiam Orgia dicta sunt, ἀπὸ τῆς ὀργῆς, *ab ira* Cereris in Iouem, vt nonnulli volunt; erantque vel maiora, vel minora; illa mense anthesterione, haec boedromione tradebantur; illa Cereris fuere, haec Proserpinae, & προκάθαρσιν καὶ προάγνευσιν τῶν μεγάλων, *purgationem quandam, & velut sanctificationem ad magna* continebant. Minora propter Herculem, quem ad maiora admittere noluerint, instituta ferunt, adeoque, si institutionis tempus spectes, his fuere posteriora. Minoribus qui praepurgabantur, μύσαι dicebantur, vt ἐπόπται, quibus anno post maiora pandebantur, vnde & ipsa sacra *epoptica* dicta. Quod vero haec sacra κατ' ἐξοχὴν μυστήρια dicta, vt antea obseruauimus, inde factum, quod summo studio occultarentur. Auctorque est PAVSANIAS, horum sacrorum adspectu non tantum iis, qui initiati non fuissent, prorsus interdictum fuisse, verum etiam ne percontari quidem quidquam de iis, vel audire fas fuisse, in *Atticis*, siue *lib. I. p. m. 93.* Legi etiam merentur, quae hac de re obseruant MACROBIVS, *libr. I. in somn. Scipion. cap. II.* & SVIDAS, in *voc. Diagoras.* Quod si quaeras, quid itaque demum fuerit, quod tam sancte, tantoque silentio tegebatur? Fabula de raptu Proserpinae dramatice ad lucem facularum noctu repraesentabatur. Hinc TATIANVS: μαρτυρήσει μοι νῦν Ἔλευσις, καὶ δράκων ὁ μυστικὸς, καὶ Ὀρφεὺς, ὁ

θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοί

λέγων· Αἰδωνεὺς ἁρπάζει τὴν Κόρην, καὶ αἱ πράξεις αὐτοῦ γεγόνασι μυστήρια· κλαίει Δημήτηρ τὴν θυγατέρα· *Testimonium mihi adferent Eleusis & draco mysticus, & Orpheus huius carminis auctor:*

- - - vos turba profana
obturate fores.

Pluto rapit Proserpinam, quod eius facinus mysteriis celebratur; Ceres filiam luget; orat. ad Graecos, p. m. 34. Vbi, quid *draco mysticus* sibi velit, in notis ad *h. l.* ex editione WILHELMI WORTH, explicatur. Taceo CLEMENTEM, IVSTINVM, aliosque, qui idem confirmant. Addita deinceps alia fuerunt, aliorum deorum dearumque aut fata aut facinora ex-

 hiben-

hibentia, turpia maxime & obſcoena: vnde non ſine ratione eccleſiae patribus Eleuſinia haecce ſacra peſſime audiunt; ſimulque, quid infernalis genius eorum inſtitutione ſibi voluerit, intelligitur. Pluribus cuncta exponit IOANNES MEVRSIVS, in *Eleuſiniis*, cumprimis *cap. I. & III.* & in compendio IOANNES PHILIPPVS PFEIFFERVS, *antiquit. graecar. libr. I. cap. XLIII. pag. 99. ſeqq.* Interim non deſunt, qui & Eleuſinia haec aeque ac Orphica ſacra, de quibus antea dictum, ad naturalem philoſophiam referunt. Id diſerte tradit CLEMENS Alexandrinus, *ſtromat. libr. V. pag. 582.* Et SENECA: *Eleuſis ſeruat, quod oſtendat reuiſentibus: rerum natura, ſacra non ſimul tradit; natural. quaeſtion. lib. VII. quaeſt. XXXI.* Et alibi: *Haec eius initiamenta ſunt, per quae non municipale ſacrum, ſed ingens omnium deorum templum, mundus iſte reſeratur, cuius vera ſimulacra veraſque facies cernendas mentibus protulit. Nam ad ſpectacula tam magna hebes viſus eſt; epiſt. XC.* Sed mitto reliqua, id modo ex hactenus dictis intelligi, monens, tempora Moſaicis proxima apud Graecos fuiſſe religioſiſſima, ſuperſtitionibus graecanicis paſſim magno numero & copia propullulantibus, quod & recte IO. MARSHAMO obſeruatum, *can. chron. ſect. X. pag. 259.* Nimirum, Dei ſimiam magno cum hominum malo hic ſe demonſtrauit infernalis genius, Graecorum ingeniis ad hancce impietatis ac ſuperſtitionis ſcenam inſtruendam longe aptiſſimis. Poſſem hoc & aliis exemplis confirmare, & de reliquis Graecorum ſacris, diebus praecipue feſtis, multa addere: ſed, cum forte taedioſum nimis hoc futurum eſſet, eum, qui plura deſiderat, IO. MEVRSIVM, in *Graecia feriata*, aut IOAN. PHILIPPVM PFEIFFERVM, in *antiquitatib. Graecor. libr. I. cap. XLII. ſeqq.* adire iubeo. At, quin THEODORETI de hiſce Graecorum ſacris iudicium ſubnectam, facere prorſus nequeo. De flagitiis enim eorum, quos pro diis colebant Graeci, cum dixiſſet, haec ſubiungit: *τούτοις καὶ ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις καὶ δημοθοινίας ἐπιτελεῖν ὁ τῶν ἀνθρώπων ἀλάστωρ ἐνομοθέτησε· Πάνδια μὲν καὶ διάσια τῷ Διὶ, καὶ ἥραια τῇ Ἥρᾳ, καὶ τῇ Ἀθηνᾷ παναθήναια, καὶ Διονύσῳ διονύσια, καὶ ἐλευσίνια καὶ θεσμοφόρια τῇ Δηοῖ, καὶ δήλια καὶ πύθια τῷ Ἀπόλλωνι· καὶ τοῖς ἄλλοις δὲ ἅπασι· πολὺς γὰρ ὁ τούτων ὅμιλος.* *His & feſtos dies & publicos conuentus, & conuiuia infeſtus daemon celebrari inſtituit,*

tuit, Ioui quidem pandia & diasia, heraea vero Iunoni, & Mineruae panathenaea, & Baccho dionysia, & Cereri eleusinia & thesmophoria, Apollini delia & pythia, ceterisque omnibus, quorum sane magna est turba, &c. Addit, quibusdam interiectis, porro: *In his autem conuenticulis omne flagitiorum genus intrepide patrabatur. Initia enim Cereris, & Liberi patris orgia, horum scelerum inuolucra praetendebant, Eleusis quidem pectinem, veretrum autem phallogogia. Sed & citra aenigmatum inuolucra, ea, quae ab orgia celebrantibus fiebant, ad omne flagitiorum genus spectantes incitabant. Quis enim vel salacissimus homo intra cubiculi penetralia patrare vnquam talia est ausus, qualia satyrorum chorus publica in pompa flagitiose exhibuit, cum Silenum, Panaque in medium acceptos, circumferrent, hunc quidem in Bacchas libidine irruentem, illum vero, quem effoeminati adolescentis paedagogum ferunt, ebrietate nimia resolutum? His centenas millenasque hostias sacrificabant, & ouium greges, boumque armenta mactabant, & thus adolebant, & vinum libabant, & alia omnia, quae fieri deorum sacerdotes iubebant, de graecar. affection. curat. serm. VII. pag. 581.* Sed vt ad Atheniensium reges reuertamur, post Erechteum Cecrops II. eius siue filius, siue frater, tum Pandion II. & post hunc Aegeus, tandemque Theseus, Athenis regnarunt. Et Theseus quidem longe fuit celeberrimus, tum ob res ad exemplum Herculis, quem imitandum sibi proposuit, praeclare fortiterque gestas, tum ob ordinatam rite atque constitutam Atheniensium rempublicam. Sub eo enim πρυτάνεις instituti, qui regni socii essent, & consiliarii, ciuesque in tres ordines diuisi, patriciorum, agricolarum & opificum. Et εὐπατρίδας quidem, seu patricios, *γινώσκειν τὰ θεῖα, res diuinas cognoscere, & magistratus gerere, & leges ac sacra interpretari voluit,* vt auctor est PLVTARCHVS, in *Theseo p. 11.* qui & reliqua de hocce Atheniensium rege dabit; cui iungendus THVCYDIDES, *lib. I. pag. 110.* Vixisse atque regnasse Theseum XXX. annis ante bellum Troianum, nonnulli contendunt: sed impeditas hic admodum temporum rationes esse, ostendit IO. MARSHAMVS, in *can. chron. sect. XI. pag. 294. seqq.* De bello, quod cum Amazonibus Theseus gessisse dicitur, itidem PLVTARCHVS agit, in *Theseo pag. 12.* vt de Amazonibus ipsis, de quibus, quae narrantur, in hocce itidem temporis interuallum

praecipue cadunt, DIODORVS SICVLVS, *lib. III. pag. 185. seqq.* Quae num veris historiis, an fabulis annumeranda sint? disputatum equidem fuit, prius non sine ingenio & insigni specie asserente PETRO PETITO, in *dissertat. de Amazonibus*, qui cumprimis *cap. LXII. pag. 343. seqq.* ea expedit, quae ad chronologiam historiae Amazonum pertinent. De Theseo vero id adhuc obseruandum, quod PLVTARCHVS auctor sit, eum ludos, qui *Isthmia* dicebantur, instituisse, idque ad imitationem Herculis, qui eodem circiter tempore Olympia instituisse perhibetur. Καὶ τὸν ἀγῶνα, inquit, πρῶτος ἔθηκε κατὰ ζῆλον Ἡρακλέους, ὡς δι᾽ ἐκεῖνον ὀλύμπια τῷ Διΐ, καὶ δι᾽ αὐτὸν ἴσθμια τῷ Ποσειδῶνι· φιλοτιμηθεὶς ἄγειν τοὺς ἕλληνας· *ac ludos Herculis imitatione primus statuit, ambiens, vt, sicut in illius memoriam Ioui olympia; ita Isthmia Neptuno, Graeci in honorem suum agerent.* Addit porro: *Quod enim ludicrum in Melicertes honorem conceptum nocte illic peragebatur, initia potius, quam spectaculum, & celebritas publica censebatur. Sunt tamen, qui dicunt, Sironi Isthmia dicata, quo ob propinquitatem expiaret illius caedem Theseus. Scironem enim filium Canethi fuisse, & Heniocbes Pitthei filiae. Alii Sinnin, non Scironem, atque huius gratia ludicrum, non illius, a Theseo statutum &c. l. c.* Praeter Olympia, & Isthmia, Pythia atque Nemea solennes erant Graecorum ludi, & simul partem sacrorum constituebant. Ex quo iterum graecanicae religionis indolem intelligere liceat. Olympiorum restauratio epochae celeberrimae occasionem dedit; quod tamen post hocce demum, in quo nunc versamur, temporis interuallum contigit. Inter reliquos Atheniensium reges Melanthus adhuc memoratu dignus est, ob duellum cum Xantho Boeotorum duce. Ad pugnam enim cum descendisset, vt primum cominus stetit, *inique*, inquit, *Xanthe, & contra pactum facis, aduersus solum enim cum altero processisti.* Cumque admiratus ille, quisnam comitaretur, respexisset, auersum vno ictu confecit. Vnde Atheniensibus occasio, ἀπατήρια, seu *festum deceptionis*, instituendi. vid. FRONTINVS, *strategem. lib. II. cap. V.* HERODOTVS, *lib. I. cap. CXLVII.* Atque hinc nouum de Graecorum sacris documentum capere licet. Vltimus Atheniensium rex Codrus fuit, qui septuaginta iam annos natus in bello

bello Peloponesiaco se pro patria deuouit, cum Pythias respondisset, fore superiores, quorum dux in bello occideret. vid. STRABO, *lib. X. pag. 393.* VELLEIVS PATERCVLVS, *lib. I.* Contigit hoc iuxta EVSEBIVM, in *chronico*, sub extrema iudicum, aut circa initia Samuelis. Ex eo tempore Athenis penes archontes summa rerum fuit. Praeter Atheniensium, & Cretensium quoque res, de quarum origine ad *per. I. sect. VI. §. XXIV.* dictum, hocce tempore fuere florentissimae. Minos cumprimis celebratur, qui Theseo aequalis fuit, quod de secundo huius nominis rege nonnulli intelligunt, quo alius eiusdem nominis longe antiquior fuerit. Et de primo quidem illo dubitant veteres, vtrum aduena, an indigena esset; posterius tradente HOMERO, *Iliad. XIII. vers. 450.* prius DIODORO SICVLO, *lib. IV. p. 183.* Eum Iouis ex Europa, Cadmi sorore, filium, ab Asterio Cretae rege, qui deinceps Europam in matrimonium duxerit, adoptatum, finxerunt alii. Tres namque Iouis ex Europa statuunt filios, Minoen, Rhadamanthum, & Sarpedonem, qua de re iam supra dictum. Alii vnum tantum Minoen statuunt, res diuersas inter se confundentes, quod & STRABONI contigit, *lib. X. geographiae pag. 477.* De primo, seu antiquiori, intelligendum, quod leges inuenisse perhibetur, easque Cretensibus proposuisse, non a se excogitatas, sed a Ioue ipso traditas, cum nono quolibet anno in antrum Ioui sacrum secederet, illicque cum ipso colloqueretur, eoque tanquam praeceptore vteretur. STRABO: *δι' ἐννέα ἐτῶν ὥς φησι Πλάτων, ἀναβαίνων ἐπὶ τὸ ἄντρον τοῦ Διός, καὶ παρ' ἐκείνου τὰ προστάγματα λαμβάνων, καὶ παρακομίζων εἰς τοὺς ἀνθρώπους· nono quoque anno (vt dicit Plato) in Iouis antrum descendit, & ab illo praecepta accepit, quae ad homines afferret.* Vnde HOMERO *ἐννέωρος Διὸς μεγάλου ὀαριστής, nouennalis summi Iouis auditor* audit, *Odyss. T. v. 178.* Sic & VALERIVS MAXIMVS: *Minos Cretensium rex vnoquoque (*seu potius: *nono quoque) anno, in quoddam praealtum ex vetusta religione consecratum specus secedere solebat, & in eo moratus, tanquam a Ioue, quo se ortum ferebat, traditas sibi leges perrogabat; lib. I. cap. II.* Cumque leges istae Minois seuerissimae essent, poenaeque grauissimae in illarum violatores constitutae, nata inde est poëtarum fabula, Minoen eiusque fratrem Rhadamanthum, ius apud infe-

inferos dicere. De altero, feu fecundo Minoë, intelligendum, quod THVCYDIDES refert, *libr. I. p. 4.* eum inftructa claffe, maris graeci imperio longe lateque potitum, infulas cyclades fub ditione tenuiffe, & in plerasque primum colonias deduxiffe, expulfis quoque Caribus, fuos filios in regimine conftituiffe; latrones denique e mari, quoad potuit, fuftuliffe. Eiusdem Minois iuffu Daedalum Athenienfem, labyrinthum in Creta extruxiffe, ferunt, idque ad exemplar labyrinthi aegyptii, quem defcribit HERODOTVS, *lib. II. cap. XLVIII.* vt auctor eft DIODORVS SICVLVS atque PLINIVS, ille *libr. I.* hic *libr. XXXVI. cap. XIII.* Alii vero labyrinthum aegyptium aetate Minois nondum extructum fuiffe, obferuant, vt MARSHAMVS, in *can. chron. fec. XI. pag. 291.* Rurfus alii negant, labyrinthum vnquam in Creta fuiffe, fed ingentes & tortuofas fecturas, quae ad radices Idae montis actae funt, cum ad Cnoffon, aliasque vrbes condendas, lapides excinderentur, fabulae occafionem dediffe. Id pluribus confirmare annititur PETRVS DANIEL HVETIVS, *demonftr. euang. prop. IV. cap. VIII. p. 170.* qui & in eo totus eft, vt, quicquid de Minoe dicitur, ad Mofen trahat, haud vbique aeque feliciter. De Ariadne Minois filia, nuptura Thefeo, quem a patre in cuftodiam traditum, cui forte labyrinthi nomen, artificio quodam liberauerat, a Thefeo deinceps deferenda; de Minotauro, (Tauri & Pafiphaes ex adulterio filio) quocum vt certaret, a Cretenfibus Thefeus inuitatus erat; de Daedalo, infigni fui temporis architecto & ftatuario, eiusque ex Creta fuga, & quo pacto vela primus nauigiis applicans, venti beneficio Minois remigium anteuerterit, & euaferit, naue tamen Icari, Daedali filii, euerfa, deque appulfu Daedali in Siciliam, vbi eum Minos infeliciter quaefiuit, & reliquis, quae infinitis poëtarum fabulis occafionem dederunt, legendi APOLLODORVS, *biblioth. lib. III. c. I.* DIODORVS SICVLVS, *lib. IV. pag. 192. feqq.* PLVTARCHVS, *in Thefeo, tom. I. opp. pag. 7.* PAVSANIAS, in *Achaicis,* feu *lib. IX. pag. 558.* Eleganter etiam de his omnibus non ita pridem differuit, & a fabulis hiftoricam veritatem discreuit DN. DE LARREI, in *hiftoria feptem fapientum, pag. 346. feqq.* Monendum adhuc, priusquam hinc discedamus, quod Idae montis, fyluis accenfis conflagratio, ad tempora haecce referatur, fed ea, quae ad minimum Minois II. aetatem antecefferunt. Immo iuxta nonnullos

nullos Iosuae aetate contigit. Nonnulli de Phrygiae, at de Cretae monte alii, hoc intelligunt. Hac occasione aes & ferrum, seu artem cudendi ignis ope, a viris sapientibus, montis huius accolis, inuentam ferunt. Quod forte de singulari artificio, commodius ista metalla tractandi, Graecis hactenus incognito, intelligendum. Ferri enim vsum antiquiorem esse, dubitari nequit. Metalla in visceribus montium latentia, & vi ignis liquefacta, erumpentia, huic inuento occasionem praebuerunt. SENECA itaque negat, *sapientes fuisse, qui aeris metalla atque ferri inuenerunt, cum incendio syluarum adusta tellus in summo venas iacentes liquefacta fudisset; epist. XC.* Nihilosecius pro sapientibus habiti, qui hac occasione artem metalla tractandi aut inuenisse, aut amplificasse, credebantur; cumque inter eos quinque essent praecipui, a numero digitorum *Dactyli Idaei* dicti sunt, de quibus DIODORVS SICVLVS, *lib. V. pag. 230.* STRABO, *lib. X. pag. 473.* PAVSANIAS, *libr. V. pag. 299.* Idem nomen Iouis Cretensis sacerdotibus deinde datum, vt, quales in Phrygia Idaeae matris Corybantes, tales in Creta fuerint Idaei Dactyli Iouis: vtrique in armis saltarunt, vtrique Curetes dicti sunt. vid. IO. MARSHAMVS, in *can. chron. sec. X. pag. 256. 257.* Vt reliqua ad res Graecorum spectantia vnico complectar fasce, Lacedaemonem vrbem eo tempore, quo Moses cum Israelitis in deserto egit, conditam, iam obseruauimus, ad *per. I. sect. III. §. vlt.* Inter huius interualli reges notus maxime est Tyndarus, pater Castoris, Pollucis, Helenae & Clytemnestrae, & post eum Menelaus, frater Agamemnonis, Mycenarum regis, de quo antea dictum. Menelai vxor Helena illa fuit, quam cum Paris, Priami Troiae regis filius rapuisset, ortum inde est bellum Troianum, de quo mox plura. Thebanorum regnum a Cadmo conditum, itidem iam antea memorauimus. Inter reges huius temporis Laius notatu dignus, Cadmi pronepos, Iocastae maritus, ex qua Oedipum suscepit, quem recens natum pater exposuit, quod ab Apolline Delphico responsum accepisset, a filio, si quis ei ex Iocasta nasceretur, ipsum interfectum iri. Oedipus vero, cum adoleuisset, & patrem occidit, & matrem ipsam vxorem duxit. Inter Oedipi filios Polynicem & Eteoclem ortum bellum Thebanum, de successione in regnum, in quo cum inferior fuisset Eteocles, mox in certamine singu-

ſingulari congredientes fratres, ambo, mutuis confecti vulneribus, ceciderunt, vt auctor eſt PAVSANIAS, in *Boeoticis*, ſiue *lib. IX. p. 722.* apud quem & reliqua legi poſſunt. Iam antea Hercules Thebanus, Amphitryonis & Alcmenae filius, celebratur ob res fortiter geſtas. Fuiſſe autem plurimos, quibus ob fortitudinis laudem Herculis nomen apud Graecos datum, iam ex ſupra dictis conſtat. Inter eos autem, qui apud Graecos hoc nomine noti fuerunt, Thebanus ille eminet, de quo legenda, quae ex veteribus diligenter collegit PETRVS BAILIVS, *diction. hiſtorico-crit. voc. Hercules.* Paulo ante bellum Thebanum, & Prytanes a Theſeo conſtitutos, vel eo circiter tempore, Atreus & Thyeſtes in Peloponneſo facinoribus barbaris memoriam ſuam ad poſteros transmiſerunt. Cum enim hic illius vxorem ſtupri conſuetudine ſibi conciliaſſet, Atreus, nulla ratione, vt par pari referret, adduci potuit, ſed mactatos Theſei filios in epulis illi adpoſuit, vel, vt PAVSANIAS loquitur: τῶν Θυέςȣ παίδων σφαγὰς ϗ τὰ ᾀδόμενα δεῖπνα ἐξειργάσατο, *liberorum illius caede, & decantatis* (in ſcena) *epulis, poenas a fratre expetiuit;* in *Corinthiacis* ſiue *libr. II. cap. XVIII. pag. 149.* Poſt bellum Troianum, de quo deinceps, Sicyoniorum regnum, quod, ſi nonnullis credimus, annis circiter mille durauerat, plane deſiit. At, quae de antiquitate huius regni vulgo dicuntur, commentitia eſſe, iam ad *per. I. ſect. III. §. XXIV.* obſeruauimus. Eo circiter tempore, quo Simſon iudicis munere in gente Israelitica fungebatur, Heraclidarum in Peloponneſum reditus, apud veteres admodum decantatus, contigit. Ita autem Herculis ex Perſeo poſteri vocantur, quos inter praecipui fuere Temenus & Creſphontes, quibus Ariſtodemi, tertii eorum fratris filii acceſſerunt. Heraclidae autem cum iam centum ante annis fruſtra regionem iſtam inuadere tentaſſent, nunc quidem ex voto illis res ſucceſſit, totamque Peloponneſum, Corinthum, Argos, Lacedaemonem, Meſſenas occuparunt. vid. PAVSANIAS, in *Corinthiacis* ſiue *lib. II. cap. XVIII. pag. 151.* Hinc Aeolica in Aſiam migratio, quam poſt aliquod temporis interuallum excepit Ionica. vid. IO. MARSHAMVS, in *can. chron. ſec. XIII. pag. 359.*

** Troiani regni conditor vulgo Teucer celebratur, cui Dardanus ſucceſſit, qui Teucri filiam in matrimonium duxerat, quem Erichto-

Erichtonius, vt hunc Tros excepit, cuius filius Ilus fuit, a quo vrbs Ilium dicta, quae & Troiae nomine nota, & eo tempore condita perhibetur, quo Israelitae dura seruitute a Iabino, Cananaeorum rege, premebantur. Ili successor Laomedon fuit, quem religionis omnis atque iustitiae contemtorem ferunt: hunc vero Priamus tandem excepit, cuius filius Paris, qui & Alexander vocabatur, Spartam venit, hospitioque a Menelao rege exceptus, vxorem eius Helenam, ob formae praestantiam longe celeberrimam, secum abductam rapuit. Eius rei indignitate permoti Graeci, & a Menelao eiusque fratre Agamemnone, de quo supra dictum, concitati, bellum contra Priamum suscipiunt, quod decem annos durauit, ipsa Troia vrbe anno expeditionis nono expugnata, soloque aequata. Graecorum copiis Agamemnon, Troianorum Hector, praefuit. Et istud quidem bellum non poëtarum modo, HOMERI apud Graecos, & VIRGILII apud Latinos, monumentis celebratum, sed ita apud alios etiam scriptores decantatum, vt nullius fere rei saepius iniiciatur mentio, quam belli Troiani. Speciatim ex historicis graecis HERODOTVS, *libr. I. cap. III. seqq.* THVCYDIDES, *lib. I.* aliique, mentionem eius faciunt. Sed latini quoque scriptores ab excidio Troiae & aduentu Aeneae in Italiam, historiam Romanam auspicantur. Sunt nihilosecius, qui ea, quae hac de re narrantur, si non omnia, saltem pleraque, in dubium vocant, & ad poëtarum fabulas referunt. Primus, qui dubium hac super re mouit, DIO CHRYSOSTOMVS fuit, in oratione *ὑπὲρ τοῦ Ἴλιον μὴ ἁλῶναι*, *quod Ilium non sit captum.* Prouocauit ad sacerdotem quendam aegyptium, qui ex antiquis Aegyptiorum monumentis ostenderit, Helenam, Tyndaraei regis Spartani filiam, a plurimis cum Asiae, tum Graeciae proceribus, ad matrimonium expetitam, Alexandro, Priami regis Troiani filio, prae omnibus aliis legitimo coniugio nuptam, & hinc domum ab eo ductam esse, Graeciae autem principes, ab Atridis concitatos, ex mera erga Alexandrum inuidia, & crescentis Troianorum potentiae metu, cum Helena repetita denegaretur, bellum Troianis fecisse, infeliciter a Graecis, prospere a Troianis gestum, donec munimentis Graecorum perfractis, & nauibus plerisque incensis ab Hectore, Achilles etiam in defensione castrorum ab eodem confossus, armisque spoliatus, occu-

 buerit.

buerit. Varia quoque idem DIO contra Homerum adfert, quibus fidem eius atque auctoritatem labefactet. Sed METRODORVS quoque quidam Lampsacenus Homerum ἀλληγορικῶς exponens, quae de bello Troiano narrantur, reuera contigisse, negauit. Testatur id TATIANVS. Cum enim dixisset: καὶ Μητρόδωρος δὲ ὁ λαμψακηνός ἐν τῷ περὶ Ὁμήρου λίαν εὐήθως διείλεκται, πάντα εἰς ἀλληγορίαν μετάγων, *certe Lampsacenus ille Metrodorus in libro de Homero prorsus stolide disseruit, nihil non ad allegoriam referens*, paucis interiectis addit: καὶ τὸν Ἕκτορα δὲ καὶ τὸν Ἀχιλλέα δηλαδὴ καὶ τὸν Ἀγαμέμνωνα, καὶ πάντας ἀπαξαπλῶς Ἕλληνάς τε καὶ Βαρβάρους, σὺν τῇ Ἑλένῃ καὶ τῷ Πάριδι τῆς αὐτῆς φύσεως ὑπάρχοντας, χάριν οἰκονομίας ἐρεῖ τε παρεισῆχθαι, οὐδενὸς ὄντος προειρημένων ἀνθρώπων· *quin imo Hectorem, Achillem, Agamemnonem, & omnes in vniuersum, tum Graecos, tum barbaros, cum Helena & Paride, ad eandem naturam referendos ait, & artificii tantum dispositionisque gratia in poësi introduci, cum nullus ex praedictis hominibus reuera extiterit; orat. ad. Graecos p. m. 80.* Fuerunt equidem & alii, qui Homerum ἀλληγορικῶς interpretati sunt: at hosce simul negasse, vera esse, quae de bello & excidio Troiano narrantur, non asseruerim. Inter recentiores PHILIPPVS CLVVERVS non quidem bellum & excidium Troianum, sed Aeneae in Italiam aduentum, qui Troianam cladem secutus est, prorsus reiecit, *Italiae antiquae libr. III. cap. II.* quod & deinceps SAMVEL BOCHARTVS fecit, in *epistola ad Dn. Segrais*, de *quaestione*, *an Aeneas vnquam fuerit in Italia*, refutatus ideo a THEODORO RYCQVIO, in *dissertatione de primis Italiae colonis & Aeneae aduentu*, vt deinceps dicemus. At vlterius progressus est CHRISTIANVS ADAMVS RVPERTVS, Dionis Chrysostomi sententiam prorsus suam faciens, & Aegyptiorum fidem Graecorum narrationibus multum praeferendam esse, contendens, in *obseruationibus ad historiae vniuersalis synopsin Besoldianam*, *pag. 75.* Huic iungendus GERHARDVS CROESIVS, qui, dum Ebraeorum historiam ab Homero descriptam euincere annititur, non potest non negare, loqui poëtam de bello Troiano, quod eius maxime testimonio nititur, in libro, cui titulus: Ὅμηρος Ἑβραῖος, *siue historia Ebraeorum ab Homero,*

Homero, ebraicis nominibus ac sententiis conscripta, in Odyssea ac Iliade; quemadmodum & *part. I. cap. VII. pag. 138. seqq.* Dictyn Cretensem & Daretem Phrygium, ceu testes de bello Troiano minus idoneos, reiicit. Id quidem, quod de historia ebraea ab Homero descripta, asserit, ita comparatum est, vt aut nemini mortalium, aut soli CROESIO in mentem venire potuisse, aliquis existimare posset. Video tamen, fere simile quid in Homero se deprehendisse sibi visum IACOBVM HVGONEM, canonicum Belgam, in *vera historia Romana, seu origine Latii, vel Italiae ac Romanae vrbis e tenebris longae vetustatis in lucem producta*, editaque Romae anno M DC LV. 4to. Inter reliqua enim παράδοξα & hoc asserit, quae Homerus de Troiae euersione cecinit, ad duplex Hierosolymae vrbis excidium, sub Nebucadnezare alterum, alterum sub Tito, spectare. Qua de re legenda, quae vir clarissimus, idemque academiae nostrae professor celeberrimus, BVRCARDVS GOTTHELF STRVVIVS, erudite disserit, *obseruationum selectar. ad rem litterar. spectantium, tom. III. obseruat. III. §. VII.* Idem vero vir doctissimus inter eos, qui, quicquid de bello excidioque Troiano vulgo dicitur, maximam partem inter fabulas & inania commenta referunt, vel primum suo merito tenet locum. Conscripsit eum in finem obseruationes tres, quae *obseruationum selectarum* antea memoratarum, *tom. III. pag. 1. & seqq.* extant, quarum prima de *excidii Troiani fabula & de eiusdem scriptoribus vsque ad Homerum*, altera, de *excidio Troiano, & eius scriptoribus post Homerum*, tertia denique, de *origine Romana & scriptoribus de eadem*, iudicium sistit. Summa eo redit, scriptores, qui ante Homerum de bello & excidio Troiano egisse dicuntur, vt aut incertos, aut suppostitios, aut parum idoneos testes, nullam hic promereri fidem. Qua occasione de Sisypho, Corinna, Syagro, Darete Phrygio, Dicty Cretensi, ceterisque, ordine & accurate disserit. Ad Homerum autem quod attinet, ad cuius auctoritatem res praecipue redit, illum non historicum, sed poëtam esse, cui non constitutum fuerit, res describere, prout gestae sunt, sed quod poëtarum proprium, fingere ac mentiri, & fictionibus suis lectores partim delectare, partim instruere. Denique, quod ad scriptores attinet, qui Iliada post Homerum scripserunt, eos itidem

Ooo ooo 2 nul-

nullam & hic promereri fidem, eo quod partim & ipsi poëtae fuerint, partim ex Homero sua acceperint, aut denique alias ob caussas ad testimonium hac in re dicendum, admitti nequeant. Et hac occasione iterum de Cointho Smyrnaeo, Pindaro Thebano, Tryphiodoro, & Colutho, aliisque plurimis, qui belli Troiani historiam attigerunt, copiose & erudite disserit. Suntque haec ita comparata, vt in plerisque facile viros doctos sibi sit habiturus suffragantes. Rectissimeque idem monet, vera a falsis, quae iis intermixta sunt, & a fabulis, quibus historia commaculata est, historiam ipsam caute esse discernendam. Hoc vero si obseruemus, mihi de re ipsa, bellum aliquod inter Graecos & Troianos gestum, a Graecis etiam captam fuisse Troiam, non videtur dubitandum, etsi forte, quae de occasione & caussis, & aliis circumstantiis traduntur, vtpote ab Homero fictis, recte fabulis annumerentur. Certe, etsi Homerus poëta fuerit, etsi poëtarum proprium sit, fingere, nihil tamen obstat, quo minus vera quaedam historia fictionibus illorum occasionem praebere queat. Eos, qui Homerum ἀλληγορικῶς interpretantur, plane non moror, cum valde dubium adhuc sit, an ex mente sententiaque poëtae hoc faciant, immo, non facere, rationibus variis comprobari posset. Accedit, quod nemo aut historicorum, aut philosophorum, quantum constat, ante DIONEM CHRYSOSTOMVM historiam belli & excidii Troiani in dubium vocauerit. Immo nec DIO ipse, aut aegyptius ille sacerdos, bellum ipsum in dubium vocant, sed euentum saltem aliter narrant, vti & circumstantias. Quod nobis quidem perinde esse potest: etsi fateor, me nondum praegnantes adeo videre rationes, cur aegyptio isti sacerdoti hic magis fides habenda sit, quam Graecorum scriptoribus. Vt enim hos studium gentis suae gloriam augendi, ita Aegyptios studium Graecos extenuandi, & maiorem antiquitatis peritiam vana quadam iactantia sibi vindicandi, ad mentiendum inducere potuit. Quod diximus, vera a falsis, ab historia fabulas caute hic discernendas, pluribus etiam comprobat, & exemplis confirmat AEGIDIVS STRAVCHIVS, in *breuiario chronologico, part. spec. libr. IV. cap. XI. quaest. III. pag. 393.* Quicquid huius sit, epocha belli Troiani, apud veteres longe fuit celeberrima. Vnde

Vnde DIODORVS SICVLVS, ante bellum Troianum temporum rationes definiri non posse, diserte profitetur: *τῶν δε χρόνων τέτων περιειλημμένων ἐν ταύτῃ τῇ πραγματείᾳ, τὺς μὲν πρὸ τῶν Τρωϊκῶν ἐ διοριζόμεθα βεβαίως, διὰ το μηδὲν παράπηγμα παρειληφέναι περὶ τέτων πιςευόμενον· de temporibus hoc opere comprehensis ea, quae bellum Troianum antecedunt, certo spacio non definimus, quia nullum certitudinis fulcrum, cui fidamus, ad nos peruenit, lib. I. pag. 5.* Interim in tempore huius epochae determinando, diuersae extant tum veterum, tum recentiorum sententiae; vid. IOANNES MARSHAMVS, in *can. chron. sec. XII. pag. 328.* Et recentiorum quidem praecipuae, quae proxime ad veritatem accedere videntur, ad tres reuocari classes possunt. Prima IOSEPHI SCALIGERI est, itemque SETHI CALVISII, & aliorum, qui eum sequuntur, excidium Troianum incidere in annum periodi Iulianae MMM D XXXI. Altera HENRICI BVNTINGII est, qui excidium hocce refert ad annum periodi Iul. MMM D XXXII. Tertia denique DIONYSII PETAVII, IACOBI CAPPELLI, aliorumque, qui excidium hocce referunt ad annum periodi Iulianae MMM D XXX, & hanc iuxta principia & hypotheses chronologicas luculenter confirmauit AEGIDIVS STRAVCHIVS, reiectis reliquis, in *breuiario chronolog. part. spec. libr. IV. cap. XI. pag. 379. seqq.* vt merito praeferenda videatur. Respondet autem annus periodi Iulianae MMM D XXX. anno mundi MM DCCC XX, quo tempore Iephta apud Israelitas iudicis munere fungebatur. vid. IACOBVS VSSERIVS, in *annalib. pag. 26.* Reliqua, quae de bello Troiano chronologi disputare solent, AEGIDIVS STRAVCHIVS, *loc. cit.* in compendio exhibet. Ex variis antiquitatis monumentis, vt hoc *ὡς ἐν παρόδῳ* addamus, bellum Troianum illustrauit RAPHAEL FABRETIVS, in *tabula Iliaca*, & ex eo LAVRENTIVS BEGERVS, in *bello & excidio Troiano, ex antiquitatum reliquiis, tabula praesertim, quam Raphael Fabrettus edidit, Iliaca, delineato, & adiecto in calce commentario illustrato*, Berolini, anno MDCXCIX. in 4to. Cum Troianae vrbis excidio coniunctae quodammodo sunt Romanarum rerum origines, saltem secundum sententiam vulgo receptam. Floruit iampridem ante Aeneae in Italiam aduentum Latinorum regnum, cuius rex primus Ianus ad prima iudicum in gente

Israelitica tempora refertur, vltimus Latinus, xxxv. circiter annis ante Aeneae aduentum regnasse dicitur. Aeneas autem post Latinum, cuius filiam Lauiniam in matrimonium duxerat, a quo & in regni societatem assumtus, regnauit, filiumque Ascanium successorem habuit, a quo Alba longa regni sedes extructa, & imperium ad Numitorem vsque propagatum. Huius filia, Rhea Syluia, virgo Vestalis a Marte, vt aiunt, compressa, Romulum ac Remum peperit: qui Amulii (frater is erat Numitoris, & regnum ad se rapuisse perhibetur) iussu, in Tiberim proiecti, sed mirifice seruati, Romanae vrbis deinceps extitere conditores. Haec vero omnia ita se habuisse, hodie non omnes credunt, SAMVEL. BOCHARTI epistolam, qua Aeneae in Italiam aduentum in dubium vocat, iam commemorauimus, sed & simul iam antea PHILIPPVM CLVVERVM, in eandem ingressum sententiam, obseruauimus. Illi etiam, qui bellum & excidium Troianum inter fabulas referunt, non quoque possunt non Aeneae in Italiam aduentum, & Troianam Romanorum originem vocare in dubium; quam etiam non statim admittere tenentur, qui bellum excidiumque Troianum, vt vulgo narratur, admittunt. Homero certe aliisque veterum, Aeneae iter in Italiam non memoratur: ipsique scriptores latini de origine Romanorum non satis inter se conueniunt. Hisce aliisque eiusdem generis argumentis SAM. BOCHARTVS sacrorum addit diuersitatem, quod ea, quae apud Troianos olim fuerint vsitata, ab initio a Romanis recepta non fuerint; itemque, quod Phrygiae linguae, qua Aeneas & socii eius vsi, nulla in Romana vestigia occurrant. Ad singula respondet THEODORVS RYCQVIVS, in dissertatione antea laudata, sed ita, vt iudice BVRCARDO GOTTHELF STRVVIO, incerta per aeque incerta explicet. Namque is quoque iis adstipulatur, qui, Aeneam in Italiam venisse, negant, etsi concedat, Troianos quosdam in Italiam aduentasse, ibique sedem posuisse, forsan & Romanis rebus dedisse originem, qui, cum ignobiliores fuerint, deinceps talia excogitata, quibus splendor maiorque gloria rebus Romanorum conciliaretur, *obseruat. select. tom. III. obseruat. III. §. X.* Mihi & hic vera a falsis, historia a commentis & fabulis, accurate distinguenda videntur. Multa fabulosa

bulosa & commentitia narrationi de Aeneae aduentu in Italiam, deque posteris eius admixta esse, lubens fateor. Ideo res ipsa non statim reiicienda. Idque eo minus, quod, etsi non constans, recepta tamen veterum Romanorum haec fuerit sententia, vt ipsi viri doctissimi, qui hic dissentiunt, non diffitentur. De Romanae vrbis origine in sequentibus suo loco dicetur.

*** Suscepta est haec expeditio a Iasone Aesonis filio, & Peliae Thessalorum regis ex fratre, nepote, non alia de caussa, quam vt fortitudinis laudem, & immortale nominis decus consequeretur. Cum consilium eius innotuisset, plures se itineris comites offerebant, ex quibus spectatissimum quemque delegit, numero LIV. inter quos clarissimi erant Castor & Pollux, Hercules & Telamon, Orpheus & Atalanta Schoeneo nata. Cur nauis, qua vecti sint, Argo dicta sit, vnde Argonautarum nomen, num ab architecto, an a velocitate, veteres inter se non consentiunt. SAMVEL BOCHARTVS ex lingua Phoenicia hoc nomen explicat, ea nauem longam significari contendens, qua ratione & alia in Argonautarum expeditione illustrat, *Chanaan lib. II. cap. XI.* In Colchidem autem tendebant isti Argonautae, aureum vellus, quod quam diligentissime ibi custodiebatur, inde ablaturi, quo & opera Medeae potiti sunt. Aries nimirum, aureum vellus habens, vt mythologi perhibent, Phrixum Athamantis filium ante annos centum per Hellespontum in Colchidem auexerat; siue quod naui, cuius insigne erat aries, Colchidem Phrixus deuectus sit, vt nonnulli volunt, siue Crios (quod nomen graece arietem significat) quae aliorum est sententia, Phrixi paedagogus, ab nouercae insidiis ereptum, in Colchidem deduxisset. Quid autem per aureum vellus significetur, prorsus inter se auctores non conueniunt. Nonnulli enim ingentem auri vim cum Phrixo in Colchidem auectam putant; alii autem mutandi metalla ignobiliora in aurum, membranis inscriptam artem, hic sibi inuenisse videntur; alii reditus ex re pecuaria prouenientes, alii aliud quid intelligunt, quisque pro adfectu & cupiditate sua, si forte denuo talis expeditio suscipienda, & ipsi locus inter Argonautas concederetur. Reliqua, quae in hacce Argonautarum expeditione memoratu digna contigerunt,

gerunt, legi possunt apud DIODORVM SICVLVM, *libr. IV. pag. 244. seqq.* Sitne historia, an fabula, eruditi itidem inter se non conueniunt. Rectissime forte sentiunt, qui historiam fabulis exornatam censent, vt pleraque mythologorum. Si Iason cum sociis thesaurum quendam hac ratione ex Colchide abstulit, latrocinium hocce eiusmodi commentis tegere, Graecorum intererat. De tempore, quando haec expeditio contigerit, itidem disquiritur. Iuxta EVSEBIVM, in *chronico*, annis LXXIX. ante bellum Troianum expeditio haecce suscepta fuit. Sed, si Castor & Pollux, Helenae fratres, huic expeditioni interfuerunt, quod vulgo traditur, non tam magno temporis spatio ante bellum Troianum contingere haec expeditio potuit. Sed in hisce certi quid definire, nimis est difficile. De APOLLONIO RHODIO, ceterisque argonauticorum scriptoribus, vid. IOAN. ALBERTVS FABRICIVS, *biblioth. graec. libr. III, cap. XXXI, pag. 520. seqq.* Reliqua in hocce temporis interuallo memoratu digna, cum iam ex dictis fere constent, nihil amplius addimus.

ADDENDA
ad
per. II. sect. I. §. XXXV. pag. 748.

AD scripta quod attinet, in hocce temporis interuallo edita, de pentateucho quidem, seu quinque libris Mosis, iam supra ad sectionis huius §. *XI. pag. 541. seqq.* dictum. Mosen quoque psalmi nonagesimi auctorem esse, inscriptio nos dubitare non sinit. Quam nonnulli occasionem, psalmum hunc conficiendi, ferant, indicatum ad sectionis huius §. *XXII. p. 631.* Sunt quidem, qui alium quendam Mosen, Dauidis *σύγχρονον* intelligunt; sed hos falli, inde constat, quod in eadem inscriptione, Moses, *vir Dei* audiat. De scriptis autem Mosi olim perperam tributis & supposititiis, vt *ascensione Mosis, apocalypsi Mosis, genesi parua,* & reliquis, vid. PETRVS LAMBECIVS, *prodrom. hist. litterar. lib. II. cap. II. pag. 147. seqq.* SCIPIO SGAMBATVS, *archiuor. vet. testament. libr. II. tit. VIII. pag. 218. seqq.* & IO. ALBERTVS FABRICIVS, *cod. pseudepigrapho vet. test. pag. 825. seqq.*

INDEX

INDEX CHRONO-LOGICVS.

A. M.

1 Mundus a Deo creatus, anno ante diluuium MDCLVI.
Demonstratur hoc & contra aliorum rationes vindicatur, *pag.* 82. *seqq.*
Lapsus tempus incertum, vid. *pag.* 112. *seqq.*

130 Cain videtur Abelem occidisse, vid. *pag.* 150.
Sethus nascitur, *Gen. V.* 3.

235 Enos nascitur, Setho 105. annos nato, *Gen. V.* 6.

325 Cainan nascitur, Enoso nonagenario, *ib. v.* 9.

395 Mahalaleel nascitur, patre septuagenario, *ib. v.* 12.

A.M.	
460	Iared naſcitur, Mahalaleele 65. annos nato, *ib. v. 15.*
622	Henoch naſcitur, cum Iared 162. annos vixiſſet, *ibid. v. 18.*
687	Mathuſalah naſcitur, cum Henoch 65. annos natus eſſet, *ib. v. 21.*
874	Lamech naſcitur, patre 187. annos nato, *ib. v. 25.*
930	Adamus moritur, *ib. v. 3. 4.*
987	Henoch viuus in coelum transfertur, *ib. v. 24.*

Seth

A. M.	
1042	Seth moritur, *912.* annos natus, *ib. v. 8.*
1056	Noachus nascitur, cum Lamechus pater 182. annos vixisset, *ib. v. 28.*
1140	Enos moritur, annos natus *905. ib. v. 11.*
1235	Cainan moritur vitae anno *910. ib. v. 14.*
1290	Mahalaleel moritur, cum vixisset annis 895. *ibid. v. 17.*
1422	Iared moritur, cum vixisset annos *962. ib. v. 20.*

A. M.

1536 Noachus ad poenitentiam vocare iubetur homines, 120. annis ante diluuium, *Gen. VI. 3.*

1558 Semus nascitur. Nam biennio post diluuium centenarius fuisse dicitur, *Gen. XI. 10.*

1651 Lamech anno aetatis suae 777. moritur, *Gen. V. 31.*

1656 Mathusalah annum aetatis 969. ingressus, (vid. *p. 177.*) moritur. *ib. v. 27.*

DILVVIVM incipit mensis secundi die 17. (i.e. die 7. Dec.) *Gen. VII. 11.*

Demonstrationem vide *p. 176.* & 177.

Mensis

A.M.

1657 Menſis ſecundi die 27. (die 18. Dec.) Noachus arca egreditur, *Gen. VIII. 14.*
vide *pag. 176. ſeqq.*

1658 Arphaxad naſcitur Semo centenario, biennio poſt diluuium finitum, *Gen. XI. 10.*

1693 Salah naſcitur, cum pater eius Arphaxad annos haberet 35. *ib. v. 12.*

1723 Heberus naſcitur Salae tricenario, *ib. v. 14.*

1737 Initium computi Calliſthenis, de quo *p. 88. ſeqq.*

A. M.

1757 Phaleg nascitur, cum pater Heberus 34. annos vixisset, *ib. v. 16.*

Phaleg id nomen accepit a diuisione terrae, *Genes. X. 25.* Sed statim *vers. 26. seqq.* recensentur XIII. filii Ioktanis, qui frater erat Phalegi, duces coloniarum post confusionem Babelicam in varias orbis partes ductarum, quos omnes post patruum suum Phalegum natos esse oportet. Heberus enim cum gigneret Phalegum, 34. tantum annos natus erat. Demus autem, Hebero vicenario natum fuisse Ioktanem, & Ioktani item vicenario, filium suum primogenitum; hic tamen ipse primogenitus sex demum post Phalegi natiuitatem annis natus esse debet. Apparet igitur, tredecim illos fratres, saltem minores natu, tum demum ad virilem aetatem peruenisse, ducesque adeo coloniarum praebere se potuisse, cum Phaleg eorum patruus non in cunis esset, sed iam aliquot annis ante Rehum suscepisset. Aut igitur a diuisione Noachica orbis inter posteros nomen accepit Phaleg recens natus; aut iam prouectiori occasione diuisionis Babelicae, nomen mutatum est.

1787 Rehu nascitur Phalego tricenario, *Gen. XI. 18.*

1819 Serug nascitur, patre Rehu 32. annos nato, *ib. v. 20.*

Ad hanc aetatem a nonnullis refertur initium idololatriae; qua de re dictum *p. 242.*

Huic

A. M.	
1849	Huic tricenario nascitur Nahor, *ib. v. 22.*
1878	Nascitur Thara, cum Nahor 29. annis vixisset, *ibid. v. 24.*
1915	Huc incerta fide referuntur initia regni Sicyonii, vid. *pag. 415.*
1920	Huc ab VSSERIO refertur aduentus τῶν Hycsos in Aegyptum. Sed *pag. 451. seqq.* demonstratur, per hos pastores potius Israelitas intelligendos esse.
1948	Tharae septuagenario nascitur inter tres filios natu maximus Haran, *Gen. XI. 26.* qui ante patrem in Vr defunctus reliquit filiam Milcam, patrui Nahoris vxorem, *ib. v. 28. 29.*

Phaleg

A. M.

1996 Phaleg moritur, 209. annis poſt natum Rehu, *ib. v. 19.*

1997 Nahor moritur, 119. annis poſt natum Thara, *ib. v. 25.*

2006 Noachus moritur, 350. annis poſt diluuium, *Gen. IX. 28.*

2008 Abram naſcitur. Nam 75. annorum erat, cum moreretur pater illius Thara aetatis anno 205; *Gen. XI. 32. & XII. 14. coll. Act. VII. 4.*

Ex inſtituto hoc demonſtratur *p. 253. ſeqq.*

2026 Rehu moritur, 207. annis poſt natum Serug, *Gen. XI. verſ. 27.*

Serug

A. M.

2049 Serug moritur 200. annis post natum Nahor, *ib. v. 23.*

2083 Vocatio vtraque Abrami ex Vr & ex Charan. vid, *pag. 258. seqq.*

Ab hoc tempore computandi sunt 430. anni peregrinationis Abrami, & posterorum, *Ex. XII. 40. 41.* coll. *Gal. III. 17.* vid. *pag. 570. seqq.*

2084 Abram in Aegyptum descendit, Sarai vxorem pro sorore venditat, &c. ex hypothesi Iac. Vsserii.

2092 Idem putat contigisse, quae *Gen. XIV.* de bello regulorum & victoria Abrami narrantur.

2093 Post decem annos habitationis in Canaan Abramus de consilio Sarae cum Hagare concumbit, *Gen. XVI. 3.*

A.M.

2094 Naſcitur Iſmaël Abrahamo 96. annos habenti.
vid. *pag. 271, 274.*

2096 Arphaxad moritur, 403. annis poſt natum Salam, *Gen. XI. 13.*

2107 Abrahamus, federe cum Deo inito, ſe ipſum nouem & nonaginta, & Iſmaëlem tredecim annos natum, totamque familiam circumcidit, promiſſione accepta de filio poſt annum exactum ſibi naſcituro, *Gen. XVII. 21. 23. 24.*

In eundem annum incidit Sodomae & vicinarum vrbium exitium.

Item habitatio Abrahami apud Abimelechum Philiſtaeorum regem.

2108 Abrahamo centenario & Sarae nonagenariae naſcitur Iſaac, eodemque anno Ammon & Moab ex Lothi inceſtu.

Hoc

A.M.

2110 Hoc circiter tempore Isaacus ablactatur, & Ismaël eiicitur.

Conferenda, quae hac de re *p. 286.* dicta sunt.

2126 Sala moritur, 403. annis post natum Heberum, *Genes. XI. 15.*

2133 Abrahamus videtur Isaacum obtulisse.

vid. *pag. 287.*

2145 Sara, (10. annis Abrahamo minor) 127. annos nata moritur; *Gen. XXIII. 1.* vna femina, cuius integra aetas in scriptura commemoratur.

2148 Isaacus quadragenarius Rebeccam ducit, *Gen. XXV. 20.*

Ad haec tempora Argiuorum regni initium incerta fide refertur, *p. 474. seqq.*

A. M.	
2158	Sem moritur 500. annis post natum Arphaxad, *Genes. XI. 11.*
2168	Isaaco sexagenario nascuntur Esau & Iacob, *Genes. XXV. 26.* Viuente adhuc Abrahamo eos natos, demonstratur, *pag. 305.*
2183	Abrahamus 175. annos natus moritur, *Genes. XXV. 7.* vid. *pag. 305.*
2187	Heberus moritur, 430. post natum Phaleg annis, *Gen. XI. 17.* Omnium post diluuium natorum diutissime vixit.
2189	In hoc circiter tempus incidit diluuium Ogygium, vid. *pag. 183.*

Ismaël

A. M.

2231 Ismaël 137. annos natus moritur, *Gen. XXV. 17.*

2245 Iacobus astu benedictionem interuertit Esauo, iter in Mesopotamiam ad Labanem suscipit, pro Rachelis nuptiis 7. annorum seruitutem pactus, Leam accipit. vid. ad *A. 2259.*

2246 Ruben nascitur.

2247 Simeon nascitur.

2248 Leui nascitur.

A. M.

2249 Iuda nafcitur.

2259 Nafcitur Iofeph Iacobo, poftquam 14. annos feruiiffet focero, *Genef. XXX. 25.* Seruiit autem in vniuerfum annos 20. *cap. XXXI. 41.*

Fuiffe vero Iacobum 91. annorum, cum ei nafceretur Iofephus, adeoque 77. annorum, cum veniret ad Labanum, ita conficitur: Cum ftaret ante Pharaonem, exactis 7. annis copiae, & duobus fterilibus, 130. annos natus erat, *Genef. XLV. v. 6.* coll. *XLVII. 9.* Atque eodem tempore Iofephus habuit annos 39. nam 30. annorum erat, cum ad Pharaonem vocaretur, immediate ante annos copiae, *Gen. XLI. 46.*

2265 Iacobus poft 20. annorum feruitutem, *Gen. XXXI. 41.* relinquit Labanum, luctatur cum angelo, occurrit Efauo, &c.

2276 Iofephus 17. annorum iuuenis in Aegyptum abducitur, *Gen. XXXVII. 2.*

Iofephus

A. M.

2287 Iofephus biennio ante, quam arcefferetur ad Pharaonem, fomnia interpretatur duobus aulicis, *Gen. XL.* coll. *XLI. 1.*

2288 Ifaac 180. annos natus moritur, *Gen. XXXV. 28. 29.*

2289 Iofephus tricenarius Pharaoni feptem fertiles annos, totidemque fteriles praedicit, *Gen. XLI. 46.*

Septem annis copiae currentibus, Iofephus genuit Menaffen & Ephraimum.

2298 Iacobus 130. annos natus, *Gen. XLVII. 9.* anno fterilitatis fecundo *cap. XLV. 6.* in Aegyptum cum tota familia defcendit.

2315 Iacobus annos 147. natus, 17. annis in Aegypto exactis, moritur, *Gen. XLVII. 28.*

Iofephus

A.M.

2369 Iosephus 110. annos natus moritur, *Gen. L. 22.*

2385 Leui moritur 137. annos natus, *Exod. VI. 16.*
Circa haec tempora Iobus vixisse videtur. vid. *p. 364. seqq.*

2430 Aaron nascitur, triennio ante Mosen, 83. annis ante exitum ex Aegypto, *Exod. VII. 7.*

2431 Pharao submergi iubet infantes masculos Ebraeorum, tempore, quod inter Aaronis & Mosis natiuitatem intercessit.

2433 Moses nascitur, 80. annis ante exitum, *Exod. VII. 7.*
Circa hoc tempus Cecrops ex Aegypto in Atticam aduenisse videtur. vid. *pag. 476. seqq.*

Moses

A. M.

2473 Moſes quadragenarius Aegyptium occidit, & in Midianitidem terram aufugit, *Act. VII. 23.*

2474 Caleb naſcitur 40. annis, antequam a Moſe mitteretur ad explorandam terram Canaan, *Ioſ. XIV. 7.*

Qui his temporibus in Aegypto reges fuerint, incertum: vid. *pag. 795. ſeqq.*

2513 EXITVS ISRAELITARVM EX AEGYPTO, & quae circa illum contigere.

Demonſtrationem computationis vid. *pag. 570. ſeqq.*

Eodem anno menſe tertio decalogus promulgatur.

Hoc anno tabernaculum cum toto ſacrorum apparatu perficitur, & reliqua omnia geruntur, quae in Exodo, Leuitico & Numeris narrantur, vsque ad reditum exploratorum a Moſe miſſorum.

Annis 38, qui hunc ſequuntur, Iſraelitae, quotquot militari aetate eſſent, praeter Moſen, Ioſuam & Calebum, extincti, *Deut. II. 14.*

Danai aetas dubia fide ad haec tempora refertur, vid. *pag. 798.* vbi de Lacedaemone rege ac vrbe idem iudicatur.

A. M.

2552 Mors Miriam & quatuor mensibus post secuta Aaronis. Murmuratio secunda ob defectum aquae, serpentes ignei &c.
vid. *pag. 639. 641.*

2553 Victoria de Sihone Amoraeorum rege, & Ogo Basanis.
Acta Bileami. Clades Midianitarum. Vltima Mosis. Iosuae initia, introitus in terram Canaan, & magnae partis occupatio.

2554 Initium cultae ab Israelitis terrae Canaan, & annorum sabbathicorum.
Anni sequentes 6. continent bella aduersus regulos. vid. *2559.*

2559 Iosua tribubus Iudae, Ephraim & dimidiae Manassis haereditates distribuit.
Quo tempore Caleb 45. annis post, quam ad explorandam terram a Mose missus fuerat, Hebronem sibi deposcit, *Ios. XIV. 10.*
Hic annus etiam continet occupationem reliquae terrae.

Primus

A. M.

2560 Primus annus sabbathicus: septimus nimirum a terra primum coli coepta, a quo etiam iubilaeorum epocha ducenda est.

Tabernaculum Silunte constituitur. Reliquis septem tribubus terra sua distribuitur. Factum hoc annis post electionem patrum, id est, natiuitatem Isaaci, circiter 450. de quibus *Act. XIII. 20.*

vid. *pag. 920. seqq.*

Leuitis vrbes suae assignantur, & in his sex asyla. Rubenitae, Gaditae & dimidia tribus Manassis redeunt ad haereditatem suam.

In haec tempora incidere videtur migratio Cadmi e Phoenicia in Graeciam. vid. *pag. 991.*

2570 Iosua moritur.

Demonstrationem vide *pag. 849.*

Post mortem Iosuae, durante anarchia, facta sunt, quae in fine libri iudicum, de Danitarum, Micha auctore, idololatria & bello Beniaminitico eiusque caussis narrantur. vid. *pag. 858.*

2591 Hic incipiunt 8. anni, quos *Iud. III. 8.* Cuschano seruiisse dicuntur Israelitae.

vid. ad *A. 2599.*

A. M.

2599 Othoniel libertatem & quietem Israelitis restituit, quadragesimo post quietem sub Iosua partam anno. *Iud. III. 9. 10. 11.*

Ceterum ita computandos esse annos quietis, vt semper indicetur interuallum inter vnam & alteram, probatur *pag. 917. seqq.*

2609 Iubilaeus primus in terra Canaan.

2658 Iubilaeus secundus.

2661 Hinc incipiunt anni 18. oppressionis ab Eglone factae, *Iud. III. 14.*

2679 Annus quietis per Ehudum partae; octogesimus a quiete priori, *Iud. III. 30.*

Ad hoc circiter tempus pertinet historia Ruthae, vid. *pag. 930.*

Hinc

A. M.

2699 Hinc ducendi 20. anni, quibus seruierunt Israelitae Iabino, *Iud. IV. 3.*

Hoc circiter tempore Troia condita esse creditur, vid. *pag. 1025.*

2707 Iubilaeus tertius.

2719 Quies per Deboram, anno 40. post superiorem, restituitur, *Iud. V. 31.*

2752 Incipiunt 7. anni oppressionis Midianiticae, *Iud. VI. 1.*

2756 Iubilaeus quartus.

A.M.

2760 Quies quadragesimo anno post superiorem, Gideonis opera, restituitur, *Iud. VIII. 28.*

Ad haec circiter tempora referendus Sanchoniathon. vid. *pag. 982. seqq.*

2770 Abimelech interfectis fratribus regnum occupat, & retinet tribus annis, *Iud. IX. 22.*

2773 Thola iudicat Israëlem annis 23, *Iud. X. 2.*

2796 Iair iudicat annis 22, *Iud. X. 3.*

2800 Incipiunt 18. anni, quibus oppressi sunt Israelitae a Philistaeis & Ammonitis, *Iud. X. 8.*

Iubilaeus

A.M.

2805 Iubilaeus quintus.

2818 Iephthae victoria finem imponit 18. annis oppressionis. Iudicauit, *6.* annos. *Iud. XII. 7.*

2820 Troia videtur capta, vid. *pag. 1029.*

2824 Ebzan iudicat Israelem annos 7, *Iud. XII. 9.*

2831 Elon iudicat annis 10, *Iud. XII. 11.*

Abdon

A. M.

2841 Abdon iudicat 8. annis, *Iud. XII. 14.*

2849 Simſon iudicat Israëlem 20. annis, *Iud. XV. 20.*

2870 Simſon moritur.

Ad haec tempora Euſebio referendus videtur Codrus rex Athenienſium, poſt cuius fatum Archontes ſummae rerum praeeſſe coeperunt, vid. *pag. 1021.*

2910 Eli moritur.

Fundamentum demonſtrationis circa annos iudicum & Eli, vid. *pag. 917. ſeq.*

INDEX GEOGRAPHICVS.

A

quam nomen Arphaxado debere BOCHARTVS putat, vid. p. 225.

ASDOD, vna inter praecipuas Philistaeorum vrbes, quas in terra Canaan possederunt, p. 934.

ASEDOTH; HIERONYMVS putauit esse nomen ciuitatis, quod *Ios. X. 40.* est אשדות. Sed pro appellatiuo probabilius habetur. vid. p. 835.

ASSYRIAE, ab Assuris posteris inhabitatae situs ac termini describuntur p. 225.

ATTICA terra ab Actaeo rege Actaea, tum Cecropia a Cecrope, demum Attica appellata est, pag. 476. Hanc regionem, adeoque ipsam vrbem Athenas in medio orbis habitabilis sitam fuisse, perhibet XENOPHON in πόροις p. 920. Simile quid de Hierosolymis, vid. suo loco.

B

BAALGAD, sita fuit in campo Libani, ad radicem montis Hermon. *Ios. XI. 17.* & *XIII. 5.* p. 838.

BABEL, initium regnorum Nimrodi, *Gen. X. 10.* p. 228. scilicet post dispersionem gentium. Ante enim non potuit, siquidem ipsa eius aedificatio occasionem dispersioni dedit.

BEER, locus, in quo Iotham per triennium delituit, *Iud. IX. 21.* p. 885. Nomen habet ab amoenissimo fonte, qui e radicibus vicini montis erumpit.

BEERSCHEBA, vrbs inter illas, quae ex Iudae regione datae sunt Simeoni, *Ios. XV. 28. XIX. 2.* pag. 303. Est terminus terrae Israeliticae australis, vnde nihil frequentius, quam vt dicatur in scriptura *a Dan vsque ad Beerscheba.* vid. GERAR.

BERYTVS, antiquissima vrbs Phoeniciae, de qua singulari dissertatione egit IO. STRAVCHIVS. An ei nomen dederit Baal Berith, disputatur. p. 956.

BETHBARA, locus ad Iordanem, p. 881. Forte ita dictus pro בירת עברה *locus transitus*, in N. T. Βηθαβαρά, quae RELANDI opinio est, *lib. III.* p. 632.

BETHCHORON, duplex, inferior & superior. vid. p. 828. quam sententiam confirmat RELANDVS, *lib. III.* p. 633.

BETHDIBLATHAIM, vide ALMONDIBLATHAIM.

BETHEL, olim LVS. Interdum distingui videntur quasi duo loca: conciliationem, vrbisque

CHARAD fons prope Iesreel, de quo vid. p. 877.

CHAROSETH gentium, Siſerae habitatio, vid. p. 867.

CHARRAN, vrbis ſitus p. 257.

CHAZEROTH, ſtatio XIV. Israelitarum in deſerto, p. 625.

CHAZOR. Plurium vrbium nomen fuit. Primo ita dicta eſt regia Iabini, qua de vid. p. 836. Deinde in ſerie vrbium tribus Iudae auſtralium, *Ioſ. XV. 23. & 25.* tres eius nominis vrbes occurrunt. Denique *I. reg. IX. verſ. 15.* a Salomone CHAZOR condita dicitur.

CHEBRON vid. HEBRON.

CHERMON vid. HERMON.

CHESBON, p. 648. Regia Sihonis Amoraeorum regis. Ex eo quod *Ier. XLVIII. 2.* Moabitis haec vrbs adſcribi videtur, RELANDVS *lib. III. p. 720.* concludit, vrbes ab Amoraeis ereptas Moabitis & deinde ab Iſraelitis poſſeſſas, poſt captiuitatem Aſſyriacam x. tribuum ab antiquis dominis recuperatas. Caeterum data fuit Chesbon tribui Ruben, *Ioſ. XIII. 17.* & tamen dicitur Leuitis data e tribu Gad, *Ioſ. XXI. 39.* Rationem eius rei ex RELANDO, vid. infra in DIBON.

CHITTIM, Italiam eſſe putat BOCHARTVS. Veriorem autem ſententiam communiorem, quae Macedoniam intelligit, probat IOAN. CLERICVS; vid. p. 222.

CHORMA, vrbs in tribu Simeon, vnde nomen acceperit, vid. p. 854.

CHRYSORRHOAS Palaeſtinae fluuius male habetur pro Piſchone Paradiſi. vid. p. 110.

COBARIS fluuius in Paradiſo collocatur a TILLIO. p. 108.

D

DAN, vrbs in finibus borealibus terrae Iſraeliticae, olim LAIS vel LESCHEM. A Dan vsque ad Beerſcheba eſt, ab vno extremo terrae Iſraeliticae ad aliud. De DAN riuo, qui cum alio IEOR, Iordanem conſtituat, vid. p. 262. Diſſentit doctiſſimus vir RELANDVS, *libr. I. cap. XLIII. pag. 271.* vbi negat, ex duobus fontibus Iordanem oriri, aliamque etymologiam profert. IOANNES CLERICVS autem *dans la biblioth. antiq. & mod. tom. II. part. II. pag. 344. ſeqq.* ſententiam de duobus fontibus Iordanis confirmat, & p. 396. quae RELANDVS habet, de pronunciatione vocis ירדן, refellit.

GILGAL,

a monte Tabor, & per Zion ſubiectos colles minores.

HETAM, vid. ETHAM.

HEVITARVM (ab HEVI ortorum pag. 225.) regio fuit in finibus ſeptentrionalibus terrae Canaan, ad Hermonem montem, *Ioſ. XI. v. 3.*

HIDDEKEL, flumen Paradiſi, vid. p. 110.

HITTAEI, p. 301. videntur habitaſſe circa Hebronem, *Geneſ. XXI. 2. 3.* add. *Num. XIII. 30.* vbi in tractu montano habitasſe dicuntur.

HOPHRA, vrbs in tribu Beniamin, *Ioſ. XVIII. 23.* Et tamen HOPHRA dicitur, *Iud. VI. 11.* & *VIII. 27.* vrbs Gideonis, qui erat de tribu Manaſſe, vid. p. 874. duas fuiſſe vrbes putat RELANDVS, *lib. III. pag. 913.*

HOREB, mons, vid. SINAI.

HORGIDGAD, ſtatio XXIX. Israelitarum in deſerto, p. 632.

I

IABOK, flumen regionis trans Iordanem, quod non longe a mare Tiberiadis influit in Iordanem. Terminus ſeptentrionalis fuit terrae Ammoniticae, quem transire vetiti ſunt Israelitae, *Deut. II. v. 37.* pag. 323. Quod tamen non abſolute intelligendum eſſe docet RELANDVS, *lib. I. cap. XXI. p. 194.* (cum niſi ſuperato Iaboko Baſanem occupare non potuerint Israelitae) ſed reduplicatiue, in quantum is fluuius alluebat regionem Ammonitarum.

villae IAIR, quae fuerint, explicatur p. 888. ſeq.

IARMVTH, vrbs in tribu Iudae, tempore Ioſuae ſuum habuit regulum, p. 827.

IAZER, vrbs Amoraeorum, Sihoni regi illorum ab Israelitis ademta, pag. 648.

IDA, mons Phrygiae, & alius Cretae, vid. p. 1022. ſeq.

IDVMAEA diuerſos tempore diuerſo terminos habuit. Olim pertingiſſe debet vsque ad Ezeon-Gaber, vid. p. 445. IOSEPHVS ſaepe IDVMAEAE appellatione complecti magnam partem terrae Israeliticae, obſeruat RELANDVS, *Palaeſt. lib. I. cap. XII. pag. 68. ſeq.* vide SEIR.

IEBVS, (quam tenebant IEBVSITAE) quae & SALEM, poſt IERVSALEM. Praeter ea, quae p. 827. dicta ſunt, ex RELANDO, qui *lib. III. Pal. pag. 832. ſeqq.* fuſe de ea agit, quaedam annotabimus. Primo vir doctiſſimus dubi-

mile esse probat RELANDVS, *loc. cit. pag. 175. seq.*

IOTHEATHA, statio XXX. Israelitarum in deserto. p. 632.

ISMAELITAE, vid. ARABIA.

K

KADESCH oppidum in finibus Idumaeae, vid. pag. 639. seq. vbi disputatur, an eadem sit haec vrbs, quae aliis KADESCHBARNEA. Accedit sententiae nostrae etiam RELANDVS *libr. I. Palaest. cap. XXV. p. 114. seq.* diuersasque esse asserit, eo magis, quod KADESCHBARNEA non vrbis, sed regionis aut deserti, nomen sit. Idem tamen fatetur, pro KADESCHBARNEA interdum absolute KADESCH dici, qua ex re forte altera sententia orta est.

KARKOR, locus clade Midianitarum nobilitatus, p. 881.

KEDAR, tribus nobilissima Arabum; interdum Arabia Petraea vniuersa, p. 470. KEDARENI, RELANDO *lib. I. cap. XVIII. p. 96.* iidem videntur esse, qui SCENITAE.

KEDEMOTH, statio XLII. Israelitarum in deserto. p. 648.

KEHELATHA, statio XIX. p. 632.

KIBROTH HATAAVA, *sepulcra concupiscentiae*, locus Israelitarum clade notatus, statio erat XIII. p. 632.

KIRIATH ARBA, vid. HEBRON.

KIRIATH SEPHER, alias DEBIR, item KIRIATH SANNA, *Ios. XV. v. 49.* vrbs in montanis tribus Iudae. An olim schola aut academia fuerit, disputatur, pag. 200. & 940. seq. Conf. HADRIANI RELANDI *dissertat. misc. part. II.*

L

LACHIS, vrbs tribus Iudae, tempore Iosuae regulum suum habuit, p. 827.

LEABIM, gens a Mizraimo propagata, qua de praeter nomen nihil hodie certi constat, p. 224.

LECHI, locus (ibi circiter situs, vbi post fuit ELEVTHEROPOLIS, si fides GLYCAE apud RELANDVM, *libr. III. pag. 872.*) clade Philistaeorum, maxilla asini, vnde nomen, a Simsone patrata, nobilis, p. 910.

LIBNA, statio Israelitarum in deserto XVII. p. 632. Alia est vrbs LIBNA, sita in tribu Iuda; pag. 834.

M

N

O

P

SALEM,

S

SALEM, vide fupra HIERVSALEM. IAC. VSSERIVS, ad A.M. 2560. eandem putat SALEM, quae SILOH, de qua fuo loco, inductus forte verfione τῶν ό, qui Ier. XLI. 5. pro SILOH, quod eft in textu ebraico, transtulerunt Σάλημ· De recentioribus locis,quae hoc nomen habuere, agit RELANDVS, *libr. III. pag. 976. feq.*

SARAN, vid. ZORA.

SEHIR, tractus montanus Efaui pofteris ad habitandum conceffus, vid. p. 471. feq.

SEHIRATH, locus, quo Ehud perpetrata caede Eglonis fe recepit, alias ignotus, p. 865.

SEPHER, fiue SOPHER, mons, ftatio xx. Israelitarum, p. 632.

SICHEM, celeberrima vrbs, fita in montanis Ephraim, iure afyli donata, *Iof. XX. 7.* Conuentus populi ibi habitus a Iofua, *cap. XXIV. 1.* vid. p. 846. feq. Dicta deinde NEAPOLIS. Fufe de hac vrbe egit HADRIANVS RELANDVS, *part. I. differtat. miscell.*

SIDON, Phoenicum vrbs clariffima, nomen habet a Zidone, pag. 225. Gentiles id deriuabant a צירא, quem Syri pifcatum vocant. Mater eft vrbis Tyri, p. 988. Ob mercaturam celebris, p. 224.

SILOH, vrbs in montanis Ephraim, celebris ob tabernaculum, quod aliquandiu ibi fuit, pag. 844. vid. SALEM. Gentiles in nomine SILOH *Sileni* memoriam deprehendiffe fibi videbantur, quae res illos confirmabat, vt Bacchi cultum Iudaeis obiicerent; vide REL. *lib. III. pag. 1017.*

SIMRON; vrbs in tribu Zabulon, non confundenda cum SOMRON, feu SAMARIA, vid. p. 836.

SIN defertum inter Elim & Sinai, quod octauam ftationem Israelitis praebuit, p. 588. Diuerfum ab hoc eft aliud defertum Sin, feu potius ZIN, (eft enim in ebraeo צין, vt prius illud סין) in finibus auftralibus Cananaeae, ipfam etiam Kadesbarneam complexum; vid. RELANDVS, *lib. I. cap. XXV. pag. 117.*

SINA, vel SINAI, item HOREB, mons in deferto Arabiae, legis promulgatione nobilitatus: defcriptionem eius vid. pag. 607. feq.

SODOMA, praecipua vrbium, quae igne diuinitus immiffo euerfae funt,

INDEX LOCORVM SACRAE SCRIPTVRAE,
QVAE AVT EXPLICANTVR AVT ILLVSTRANTVR.

Gen.

INDEX

INDEX RERVM MEMORABILIVM.

A

ANTO-

ASTRO-

Ed. BER-

de

F

G

Gilb.

HIE-

I

de mo-

MELAMPVS

O

P

PATRIAR-

alius

SAN-

T

V

VENA-

W

XENO-

S. D. G.